

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

**ТАВРИЧЕСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
им. В.И. Вернадского**

**Том 26 (65). № 1
Филология.
Социальные коммуникации**

Симферополь
2013

Журнал основан в 1918 г.

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ

**ТАВРИЧЕСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА
им. В.И. Вернадского**
Научный журнал

Серия «Филология. Социальные коммуникации»

Том 26 (65). № 1

Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского

Симферополь, 2013

Редакционная коллегия:

Багров Н.В. – д-р геогр. наук, проф., член-корр. НАНУ(председатель)
Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф. (зам. председателя)
Дзедолик И.В. – д-р физ.- мат. наук, проф. (секретарь)

Члены совета (редакторы серий)

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф.	Копачевский Н.Д. – д-р физ.-мат. наук, проф.
Берестовская Д.С. – д-р филос. наук, проф.	Лазарев Ф.В. – д-р филос. наук, проф.
Вахрушев Б.А. – д-р геогр. наук, проф.	Подсолонко В.А. – д-р экон. наук, проф.
Габриелян О.А. – д-р филос. наук, проф.	Темуриянц Н.А. – д-р биолог. наук, проф.
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф.	Ротань В.Г. – д-р юрид. наук, проф.
Кальной И.И. – д-р филос. наук, проф.	Шульгин В.Ф. – д-р хим. наук, проф.
Канов А.А. – д-р экон. наук, проф.	Петрова Э.Б. – д-р ист. наук, проф.

Редакционный совет серии «Филология. Социальные коммуникации»

Богданович Г.Ю. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Социальные коммуникации»)
Казарин В.П. – д-р филол. наук, проф., ТНУ (редактор раздела «Филология»)
Александров А.В., д-р филол. наук, проф., Одесский национальный университет
Борисова Л.М., д-р филол. проф., ТНУ
Гуменюк В.И., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ищенко Н.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Меметов А.М., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Новикова М.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Селендили Л.С., канд. филол. наук, доц., ТНУ
Орехова Л.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Петренко А.Д., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Прайд Ю.Ф., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Ризун В.В., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Сидоренко Н.Н., д-р филол. наук, проф., Ин-т журналистики Киевского нац. ун-та
Ященко Т.А., д-р филол. наук, проф., ТНУ
Егорова Л.Г., канд. филол. наук, доц., ТНУ (ответственный секретарь)

Печатается по решению Ученого Совета
Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Протокол № 4 от 24.04.2013 г.

© **Таврический национальный университет, 2013 г.**

Подписано в печать 04.05.2012. Формат 60x84 2/3 усл. изд. л. 37,5. Тираж 500.

Отпечатано в типографии издательства "Оджакь".

ул. Трубоченко, 23а, г. Симферополь, 95040

«**Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського**»

Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 26 (65). № 1
Сімферополь, Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського, 2013

Журнал заснований у 1918 р.

<http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/uztnu/texts.html>

Адреса редакції: проспект Вернадського, 4, м. Сімферополь, 95007

Надруковано у типографії видавництва "Оджакь"

вул. Трубоченко, 23а, м. Сімферополь, 95040

РАЗДЕЛ 1. НООСФЕРНАЯ ПАРАДИГМА В ЯЗЫКЕ

УДК 81.373.612

Інноваційні зміни семантики слів як наслідок імпліцитних прирощень смислу

Бабич Т. В.

*Кіровоградський національний технічний університет,
м. Кіровоград, Україна*

У статті підтверджено думку про необхідність аналізу смислових відтінків мовних одиниць не у мові взагалі, а у конкретному тексті. Саме тому предмет дослідження будується на реальних спостереженнях, які вбачають виникнення прихованого імпліцитного смислу внаслідок розходжень між тим, що вербально виражено на експліцитному рівні тексту, і тим, що домислюється імпліцитно в кожному комунікативному відрізку. Сировиною для виникнення імпліцитних прирощень смислу стають асоціації, що виникають у свідомості людини в результаті співвіднесеності поетичних образів з певними об'єктами реального або уявного світу. Імпліцитна інформація – це наслідок поєднання асоціативних смислів, які найчастіше зображають поняття, що не співвідносяться з певними знаками на рівні звичайного мовлення.

Ключові слова: імпліцитні прирощення смислу, експліцитне значення слова, контекст, естетичне значення слова, лексичне значення, концепт.

Актуальність. У сучасних комплексних дослідженнях вчених-семасіологів В.Х. Багдасаряна, Л.І. Белехової, О.М. Кагановської, Ю.О. Карпенка, Ю.С. Лазебника, В.М. Манакіна, О.О. Семенець, Н.В. Слухай (Молотаєвої), Ж.П. Соколовської, В.А. Чабаненка та інших є твердження про те, що неявно виражений смисл в акті комунікації передає не лише предметно-логічну інформацію, але й суб'єктивно-оціночну, емоційну та естетичну. Головним при дослідженні імпліцитності є додатковий домислений смисл, що включає реальну сукупність деяких чинників, які вказують на розкриття неявно вираженого смислу в акті комунікації. Найбільшою мірою імпліцитність пов'язана з когнітивними процесами освоєння світу, які набувають вираження лише в умовах дискурсивної території. Важливого значення тут набуває інтенціональна сфера людських понять, яка охоплює, крім лексичного значення, ще й глибинну сферу відношень та зорієнтовує як на суспільно-визнані концепти, так і на інтелектуальні можливості мовця.

Мета дослідження: встановити факти імпліцитних прирощень смислу в поетичних творах Л.В. Костенко.

Імпліцитність будується на реальних спостереженнях, які потребують зіставлення одиниць мовлення з відповідними одиницями мови, адже, як зазначає В.Х. Багдасарян “експліцитними чи імпліцитними бувають думки, а не мовні одиниці, але думки не самі по собі, а щодо засобів мовного вираження” [1, с. 6]. Він наголошує на суто лінгвістичних моментах аналізу прихованого: „Експліцитним, або явним, є те, що має своє власне, повне, безпосереднє словесне вираження, імпліцитним же, чи неявним, є те, що не має такого словесного вираження, але домислюється з опорою на експліцитне, виражається й сприймається адресатом за допомогою експліцитного, а також контексту та інших чинників” [1, с. 5].

На основі теорії про розуміння слова як органа думки і як символа для подальшого художнього творення моделює своє твердження й В.М. Манакін: „Смислова структура слова базується на ієрархії різноманітних ознак, кожна з яких сприймається дискретно, утворюючи таким чином не тільки площинні, але й глибинні відношення у лексичній семантиці” [4, с.5].

О.М. Кагановська також розглядає репрезентацію імпліцитності як необхідну умову творення художніх образів: “Важливим з точки зору кореляції експліцитно-імпліцитних зв’язків є розкриття такого положення: щоб значення малося на увазі, воно повинно міститися у внутрішній структурі висловлювання, незважаючи на те, має воно чи ні словесно оформлене вираження в найближчому контексті або ж таке вираження здатне виділятися із задалегідь зумовлених ментальних структур” [2, с. 63].

Визначаючи мову як діючу функціональну систему, слід з’ясувати питання логічних, психологічних, когнітивних та інших основ імпліцитності. Аналіз імпліцитного змісту художнього твору вимагає відновлення механізму комунікативного процесу, під час якого це повідомлення виникло.

Цілий арсенал такого роду імпліцитних прирощень смислу можна прослідкувати на рівні лексем-кольоративів. Якщо взяти на озброєння твердження про те, що колористичні семи виникають у результаті суміщення номінативного значення та нейтралізації семантики кольору, то колір слід вважати однією з форм художнього пізнання та ідейно-естетичного зображення дійсності. Адже кожен колір створює навколо себе певну дискурсивну зону та містить вказівку на певний склад ідей та задумів автора, одним словом, окрім смислової та описової функції кольоративів, їх сполучення реалізують емоційну функцію, яка впливає на почуття людини, формуючи тим самим певний настрій. Саме звідси складність функції символіки кольоративів. Відповідно, ознака кольору передається не прямо, а шляхом відсилання до об’єкта, який певною мірою пов’язаний з конкретним кольором.

Для аналізу звернемося до фрагменту:

У нього були дивні очі –

кольору повільної грозової хмари [3, с. 393]

У значенні лексеми *хмара* спостерігаємо семантичний процес, в основу якого покладено усунення основних семантичних ознак слова *хмара* (хмара – ‘скупчення краплин води, кристаликів льоду та їхньої суміші в атмосфері у вигляді суцільної маси світлого або темного кольору’ [6, XI, с. 93]) та активізацію мінливих потенційних сем, які вказують на сірий колір хмари. Сполучення із лексемою *грозова* (грозова – яка супроводжується грозою [6, II, с. 173]) надає колористичній образності особливого відтінку, і вона сприймається як влучна психологічна оцінка та імпліцитно набуває значення „дивні”, „загадкові”, а також „які виражають погрозу”.

Подібне перетворення відбувається також і в поетичних рядках:

Вже дожились – забули колір неба,

воно буває кольору досад [3, с. 68].

Уживання лексеми *досада* (досада – почуття незадоволення, гіркоти, викликане чим-небудь [6, II, 38]) для характеристики кольору неба пояснюється, очевидно, актуалізацією на асоціативному рівні негативних сем, пов’язаних зі світом емоцій, у результаті чого семантика лексеми *небо* набуває додаткового нашарування, а абстрактне поняття *досада* стає незвичним позначенням „психоемоційного” кольору.

Так само у прикладі:

Як важко їй писати! Нема в латинці літер

для кольору печалі і голосу води. [3, с. 410]

лексема *печаль* (печаль – те, що засмучує кого-небудь, задає комусь горя, журби [6, VI, с. 364]) в індивідуально-авторському використанні актуалізує сему кольору, яка не властива їй поза наведеним поетичним дискурсом.

Особливо активно імпліцитні семантичні інновації у поезіях Л.В. Костенко відбуваються у словах, що мають конкретні значення, адже самі носії мови встановлюють та вимірюють зв'язок між кількістю мовних одиниць і предметами та явищами навколишнього світу. Нагнітання математичних термінів часто не просто увиразнюють та організують художній текст, а й з сухістю науки підкреслюють сутність життя людини лише як одиницю виміру для статистики, заперечуючи тим самим його найвище призначення:

Плюс мінус життя.

Квадратний корінь із мрії романтика.

Два пишем, три помічаєм.

Розношена

щоденна

проста

математика [3, с. 156].

Порівняємо:

Ідуть сніги... Плюс мінус безкінечність.

Сніжинка тане в мене на щоці" [3, с. 55]

У прикладі:

І ось він в чому, подвигом добутий

квадратний корінь квітів і трави [3, с. 391]

обчислюється вартість людського життя, якщо воно покладене в ім'я спасіння рідної землі.

Проаналізовані випадки семантичних змін слів у поетичному мовленні дозволяють зробити висновок, що загальномовні значення слів у художньому тексті стають фундаментом для будови нового контекстуального смислу, який відтворюється у процесі комбінування семантичних ознак та виявляє свої властивості більшою або меншою мірою залежно від духовного світу мовця. Імпліцитна інформація – це наслідок поєднання асоціативних смислів, які найчастіше зображають поняття, що не співвідносяться з певними знаками на рівні звичайного мовлення.

Висновки. Таким чином, імпліцитне прирощення смислу – це такий семантичний процес, який полягає у тому, що слово в контексті набуває додаткової приховано вмотивованої ознаки лексичного значення. Характеристика одного об'єкта виражається ознаками іншого на основі їхніх системно-аналітичних відношень. У контексті встановлюються логічні зв'язки, в яких міститься семантична вказівка, що спрямовує на розуміння імпліцитних прирощень смислу мовної одиниці в художньому тексті.

Список літератури

1. Багдасарян В.Х. Проблема імпліцитного (логіко-методологический анализ) / В.Х. Багдасарян. – Ереван: АН Арм. ССР, 1983. – 138 с.
2. Кагановська О.М. Проблема імпліцитно-експліцитних зв'язків у світлі теорії мовної комунікації / О.М. Кагановська // Вісник Харківського держ. університету. – № 435. Серія романо-германська філологія. – Харків, 2001. – С. 39 – 46.
3. Костенко Л.В. Вибране / Л.В. Костенко. – К.: Дніпро, 1989. – 560 с.
4. Манакин В.Н. Сопоставительная лексикология / В.Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
5. Слухай Н.В. (Молотаєва). Художественный образ в зеркале мифа этноса: М. Лермонтов, Т. Шевченко / Н. В. Слухай (Молотаєва). – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1995. – 486 с.
6. СУМ – Словник української мови: в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.

Бабич Т. В. Инновационные изменения семантики слов как следствие имплицитных приращений смысла // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С. 3-6

В статье подтверждено мнение о необходимости анализа смысловых оттенков языковых единиц не в языке вообще, а в конкретном тексте. Именно поэтому предмет исследования строится на реальных наблюдениях, которые видят возникновение скрытого имплицитного смысла вследствие различий между тем, что вербально выражено на эксплицитном уровне текста, и тем, что домысливается имплицитно в каждом коммуникативном отрезке. Сырьем для возникновения имплицитных приращений смысла становятся ассоциации, возникающие в сознании человека в результате соотнесенности поэтических образов с определенными объектами реального или воображаемого мира. Имплицитно информация - это следствие сочетания ассоциативных смыслов, часто изображающие понятия, которые не соотносятся с определенными знаками на уровне обычного говорения.

Ключевые слова: *имплицитные приращения смысла, эксплицитное значение слова, контекст, эстетическое значение слова, лексическое значение, концепт.*

Babich T. V. Innovative changes the semantics of words as a consequence of implicit meaning pryroschen // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.3-6

The article confirmed the idea of the need to analyze connotations of language units are not in the language in general, and in particular the text. That is why the purpose of the study is based on actual observations, which view of the hidden implicit meaning as a result of differences between what is verbally expressed in explicit level of the text, and that domyslyuyetsya implicit in every communicative segment. The raw material for the emergence of implicit meaning pryroschen are associations that arise in the mind as a result of the correlation of poetic images with certain objects real or imaginary world. Implicit information - a consequence of the combination of associative meanings that often represent concepts that do not correlate with certain signs at normal speech. Main in the study implitsynosti is an additional implied meaning, which includes real aggregate some factors that indicate the disclosure implicit meaning in the act of communication.

Keywords: *implicit increment of meaning, explicit meaning, context, aesthetic meaning, lexical meaning, concept.*

Поступила до редакції 15.03. 2013 р.

УДК 811. 161. 2'373.45

Новітні англіцизми в художній літературі

Гурко О. В.

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна

У статті досліджуються англіцизми, що з'явилися в українській мові в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Аналізуються і новітні англіцизми, і такі, що вже існували в українській мові, але в останнє десятиліття змінили чи розширили своє семантичне значення. Досить численними в текстах художньої літератури є запозичення, що належать до тематичних груп «культура і мистецтво», «економіка, банківська справа та фінанси», «спорт», «комп'ютерна техніка і технологія», «бізнес», «політична лексика», «побутова техніка, товари й сервіс».

Ключові слова: англіцизм, неологізм, художня література, запозичення, тематична група, семантичне значення.

Англійська мова як і інші мови, не могла не відреагувати на зміни в суспільному житті носіїв, викликаних новими реаліями ХХІ сторіччя, подіями глобального масштабу. Якщо в 90-і роки ХХ сторіччя серед головних «постачальників» інновацій відзначали політику, мас-медіа й Інтернет, то на початку нового сторіччя інноваційні мовні процеси на лексико-семантичному рівні найактивніше відбувалися в тих сферах, що знаходяться під впливом таких мікросоціальних чинників, як інформаційна революція, економічні перетворення, міжнародний тероризм і боротьба з ним, проблеми охорони навколишнього середовища, дискримінації в суспільстві [5, с. 5].

Актуальність дослідження. Про темпи збагачення словникового складу англійської мови на початку нового сторіччя свідчить, наприклад, той факт, що тільки за січень 2002 року редакційна колегія словника Collins Gem English Pocket Dictionary зареєструвала 140 неологізмів [5, с. 5]. Якщо проаналізувати сучасні письмові джерела мови, можна помітити, що цілі речення можуть, в основному, складатися з нових слів і словосполучень. Англіцизми починають завоювати нашим мовним простором, але не завжди помітно, як саме, коли і звідки вони з'являються. Часто мовець може констатувати факт функціонування мовного знаку, а момент його появи залишається непоміченим. Художня література – це один із шляхів, через який потрапляють у мову нові слова на позначення актуальних понять, предметів, явищ, не відомих раніше.

Проблемам запозичення присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них праці І. Огієнка, Б. Ажнюк, В. Русанівського, В. Виногорова, Ю. Жлуктенко, О. Муромцевої, О. Пономарьова, С. Семчинського, Д. Шмельова. Не залишилися поза увагою українських лінгвістів і запозичення англіцизмів в останні десятиріччя. Цій проблемі були присвячені праці Н. Попової, Г. Сергеевої, Г. Зимовець, Ю. Бічай.

Для вирішення названої проблеми видається доцільною *мета статті* – проаналізувати та описати англіцизми, які з'явилися в українській художній літературі протягом останнього десятиліття.

Перш за все з'ясуємо саме поняття неологізм. Неологізм – це новостворений термін, слово або фраза, що перебуває в процесі входження в загальне використання і ще не включена до державної та загальнонавчаної мови [1, с. 234].

Сучасні поети і прозаїки вводять англіцизми в український текст для надання йому колориту зображуваного середовища, як, наприклад, М. Матіос (роман «Чотири пори життя»). На наш погляд, цим прийомом теж досконало володіє М. Соколян (роман «Кодло»). Роман І. Карпи «50 хвилин трави» перенасичений англіцизмами, їх переклад подається лише інколи. Читачеві, який не володіє англійською мовою, важко зрозуміти такі твори. У поезіях І. Жиленко та О. Забужко часто вживаються англійські лексеми без перекладу.

Численні новітні англійські запозичення, які тематично співвідносяться з економікою, банківською справою і фінансами, зумовлені великими змінами в цих сферах життя і впровадженням ринкової економіки в Україні, а з нею і виникненням потреби в найменуванні нових явищ, які вже мають інтернаціональні (переважно на ґрунті англійської мови) назви (наприклад, *компанія, аудит, лізинг, кріейтор, тендер* тощо). Наприклад: «Тоді дядько повикреслював їх із заповіту й оголосив на їхнє місце **тендер**. Тендер на тендер, серед родичів, які ще не брали шлюбу» [7, с. 124], «Новостворена Спілка ставить перед собою кілька головних завдань: взяти участь у підготовці закону про **аудит**, сприяти становленню спеціалізованих фірм, встановити контакти з Міжнародною організацією аудиторських інститутів» [4, с. 123], «Компанія Емпайру, стурбована, що будинок її перестав бути найвищим у Америці, негайно видрукувала в «Нью-Йорк Таймс» повідомлення про намір добудувати до свого **білдінга** ще кільканадцять поверхів» [4, с. 134].

Досить численною в текстах художнього стилю є тематична група «Культура і мистецтво». У сфері культури й розваг (кіно, телебачення, відео) водночас з явищами, предметами та поняттями запозичуються і їхні чужомовні назви (англіцизми) як такі, що переважно не мають еквівалентів в українській мові (наприклад, *блокбастер, хіт-парад, трилер, Голівуд, серіал, ток-шоу, сиквел, римейк, хоррор-фільм, імідж, слайд, саундтрек, хепі-енд, овертайм, кліп* тощо): «Наступного дня виріла ідея провести **ток-шоу** у Школі» [7, с. 114], «Можна звернути з шляху і в парку на **Ріверсайд** Хоч до ранку сидіти і просто дивитись на **Бруклін**» [3, с. 327], «І **хепі-енд**, і сажса, і кагла, і витяжка пічна, і леп придворних звичок» [2, с. 544], «**Голівуд**, порівняно з ним, – вовтузня в пісочниці» [7, с. 445], «... такі австрійські панки, які обдивилися в дитинстві **голлівудських блокбастерів** про КГБ і Горбачова» [7, с. 423], «Ці бандити пера зроблять з твоєї робітничо-селянської шкіри модну торбинку для **голлівудської кінозірки**, а з висушеного черепа експонат для нью-йоркського музею **Метрополітен**» [4, с. 123], «Можє, й справді всі наші страждання – погано придуманий **тріллер**» [7, с. 494], «Євка байдуже перегортала решту морських пейзажів. **Попсово і красиво**» [7, с. 504], «Й зітхнуть ностальгійно на вид довоєнного **слайду**» [3, с. 143], «Кадром із **хоррор-фільму**: труп, утоплений у величезному акваріумі...» [3, с. 218], «Тут юність твоя – **дискотечна, джінса** й тривожна – Природною смертю сконала, не знати й коли» [3, с. 83].

Чимало запозичень у художній літературі належить до тематичної групи «комп'ютерна техніка і технологія». Це можна пояснити запозиченнями реалій у позамовній сфері – у царині комп'ютерної техніки, інформатики й інформаційних технологій, всесвітньої мережі Інтернет тощо. Це відбувається у зв'язку з відсутністю більшості відповідників в українській мові (*сервер, дискета, сайт, ноутбук, тонер, трафік, Інтернет, чип, гемблінг, онлайн, джойстик, хакер, провайдер, комп'ютер*,

веб-сайт): «Дрім апарат глобальних метеорологічних зіткнень Зоряних і повітряних битв **комп'ютерного** божевілля» [7, с. 129], «Мене кавалок глюкоманить після лінчівського **драйву** і недосипу попередніх ночей» [7, с. 78], «Тоді що ж – спробувати **гемблінг**? Пограймо в автоматах? Чи з'їмо хот догс?» [7, с. 40], «І я встаю, залізуючи рани, ізнов горять **комп'ютерні екрани** Твоїм листом і голосом твоїм» [3, с. 330].

Що ж до спортивних англіцизмів, то вони стали традиційними в українській мові (*баскетбол, волейбол, бокс, ринг, серфінг, матч* тощо). Їх запозичення спричинене розширенням міжнародних, у тому числі й спортивних, зв'язків, знайомств із новими для нашої дійсності спортивними іграми й змаганнями, а також явищами (*віндсерфінг, скайсерфінг, кайтсерфінг, айсбординг, сноубординг, екстрим, сквош, кікбоксінг, степ-аеробіка, софтбол, айсинг, пейнтбол, бодибілдинг, драфт, армреслінг, плей-оф, ріплеї* та інші): «Я... Я просто... Це все через ваш **екстрим**» [7, с. 150], «Змагалися борці, гирьовики та любителі **армреслінгу**» [4, с. 178], «... при всіх численних утратах, вганяються вглиб ворожої території – й **матч** обіцяє стати *напружено-гострим...*» [3, с. 170].

Назви побутової техніки, товарів і сервісу теж розширили свій склад у мові, завдяки новітнім англіцизмам. Це є номінативним відображенням запозичення нових реалій побутової сфери, кількість яких збільшується через входження у повсякденне життя товарів і послуг з американської (або іншої закордонної) дійсності, що раніше були невідомими в нашому житті або вважалися екзотичними (*блендер, грумінг, тримінг, ліпосакція, пейджер, пілінг-крем, секс-шоп, скраб, хендлер, шокер* тощо): «В четвертій ранку чую, як мій **пейджер** видає коротке «пії» [7, с. 144], «Очі роззуй! Мало тобі доказів? Думаєш, це приладдя гутаперчеве? З найближчого **секс-шоупу**?» [7, с. 175].

Досить численною тематичною групою є група політичної лексики (*саміт, піар, паблік рилейшнз, віп, віп-місія, імідж, іміджмейкер, бодигард, дайджест, рейтинг, спічрайтер, кілер, стингер, джет-сет, екзит-пол, грин-кард* тощо): «На той момент її **рейтинг** серед чоловіків стрімко зростає» [7, с. 59], «Скажемо по секрету, тут доклав свої руки народний **іміджмейкер** і заслужений **промоутер** пострадянського простору, який штучно спровокував два – три шквали оплесків, а решта вже полилися *автоматично*» [2, с. 169].

Поява таких слів в українській мові зумовлена розширенням міжнародних зв'язків і посиленням впливу світових суспільно-політичних процесів на Україну. Дослідники В. Акуленко, Є. Карпіловська, А. Ломовцева стверджують, що розвиток семантичної структури запозиченої лексеми у мові, яка її приймає, може супроводжуватися певними змінами (ускладнення та спрощення структури, переінтеграція значень). Зміни в семантичній структурі запозиченої лексеми часто супроводжуються змінами у структурі окремих значень на схематичному рівні – розширення, звуження та перенос значення.

Тематична група слів на позначення поняття «бізнес» швидко входить у сучасне використання: *бізнес-план, бізнес-програма, бізнес-ланч, бізнес-партнер, бізнесвумен, бізнес-клас*: «Під час **бізнес-ланчу** Алекс так розмахував своєю серветкою, неначе це був білий прапор, і він збирався здатися в полон» [7, с. 108].

Переважно запозичення нових англіцизмів у систему української мови відбувається безпосередньо. Так, до сучасної української мови потрапляє 80 відсотків англо-американських слів. Прикладом, коли англійська мова є мовою-джерелом запозичень, можуть бути такі найменування: *андеграунд, грант, дилер, драйвер, інжиніринг, кеш, зеро, білдинг, паркінг, імідж-мейкер, трилер, флаєр, шоу-бізнес, шоумен, супермен, джойстик, плеєр, кікбоксінг, фітнес, бебі-бум, фастфуд, хотдог, стейк, секонд-хенд*: «... *краще походити по барах та клубах, які уподобав празький «андеграунд»*

– студенти, художники та радикали, які сприяли поваленню старого режиму» [4, с. 234], «Однаково її життєвий уклад виглядав доволі непривабливо з позиції здорової психіки і стилю життя доморощеного **супермена**» [7, с. 88], «У самому центрі Цехоцінка, біля великого фонтану, розмістився **паркінг** – платна автостоянка» [4, с. 127], «Зараз будемо смажити **стейки**, соковиті шматки телятини завтовшки в автотомобільну шину, улюблену їжу всіх американців, гордість американської кулінарії, а заодно і американських фермерів, які спеціально вигодовують для цього телиць і вмійть це робити, як ніхто в світі й пильно приховують таємницю свого вміння» [4, с. 98], «І пара од видиху, наче снага богоборча, клубиться все нижче, зрівнявшись з позначкою **«zero»** [3, с. 210].

Трапляються деякі лексеми, у назві яких експліцитно виражені компоненти, пов'язані із власними назвами, покладеними в основу цих комбінацій (*вінчестер* – від назви міста Вінчестер; *гамбургер* – від назви міста Гамбург; *далматин* – від назви історичної області Югославії Далмації, *кірза* – від назви селища в Англії Керзі; *нюфаундленд* – від назви острова Ньюфаундленд; *пекінес* – від назви міста Пекін).

Висновки. Таким чином, у розглянутих нами текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. відбуваються закономірні лексико-семантичні процеси, у зв'язку з появою нових англомовних запозичень. У їхній семантиці, порівняно зі значенням їх етимонів, здійснюються семантичні зрушення, які складають цілісну картину закономірностей та особливостей процесу формування семантики слів англомовного походження в сучасній українській мові. Цей складний процес потребує подальшої уваги лінгвістів та передбачає глибокий аналіз зазначених вище мовних процесів.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВЕФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Гримич М. Варфоломієва ніч : Роман / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
3. Забужко О. Друга спроба : Вибране / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 432с.
4. Загребельний П. Зібрані твори / П. Загребельний. – К. : Генеза, 1989. – 343 с.
5. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття : англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 360 с.
6. Меднікова М. Тю! : Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
7. Українська література : Хрестоматія нововведених творів за програмою / [ред. Р. В. Мовчан]. – К.: Генеза. – 576 с.

Гурко Е. В. **Современные англицизмы в художественной литературе** // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С. 7-11

В статтє дослідують англицизми, появилишиєся в украинском языкє в конце ХХ - начале ХХІ века. Анализируютьєся и новейшие англицизми, и такие, которые уже существовали в украинском языке, но в последнее десятилетие изменили или расширили свое семантическое значение. Многочисленными в текстах художественной литературы являются заимствования, относящиеся к тематическим группам «культура и искусство», «экономика, банковское дело и финансы», «спорт», «компьютерная техника и технология», «бизнес», «политическая лексика», «бытовая техника, товары и сервис».

Ключевые слова: *англицизм, неологизм, художественная литература, заимствования, тематическая группа, семантическое значение.*

Gurko O. V. The moderh anglicisms in the fiction // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.7-11

Anglicisms that appeared in the Ukrainian language at the end of XX - beginning of XXI century are investigated in this article. The modern Anglicisms and those that already existed in the Ukrainian language, but in the last decade have changed or expanded their semantic meaning are also analyzed. Our study confirms that fiction is one of the ways through which fall into the language new words to indicate important concepts, objects, events, not previously known. A lot of loans are found in the texts of fiction. They belong to the thematic group «culture and art», «economics, banking and finance», «sport», «computers and technology», «business», «political vocabulary», «household appliances, goods and services».

In the field of culture and entertainment (film, television, video) simultaneously with the events, objects and concepts borrowed and their alien names (Anglicisms) as being mostly have no equivalents in the Ukrainian language. Thematic group of words to denote the concept of «business» quickly enters the modern usage. Modern poets and writers introduced Anglicisms in Ukrainian text to give it color represented social environment (M. Matios and M. Sokolian). In poetry I. Zhylenko and O.Zabuzhko frequently used English words without translation.

Key words: *Anglicism, neologism, fiction, loans, thematic group, semantic meaning.*

Поступила до редакції 16.04. 2013 р.

УДК 408.52

Суггестивные акты сакрально-ритуальной коммуникации

Романов А.А., Романова Л.А.

*Тверская государственная сельскохозяйственная академия,
г. Тверь, Россия*

В статье рассматриваются суггестивные акты сакрально-ритуальной коммуникации. Авторы приходят к выводу, что все акты ритуальной вербальной интеракции подразделяются с точки зрения социально событийного взаимодействия, направленного на реализацию целевой программы суггестивного воздействия, на два основных класса: класс культовых и класс социально-институциональных вербальных интеракций. В свою очередь они подразделяются на определенные подклассы, которые также членятся на субклассы и конкретные их составляющие.

Ключевые слова: *суггестивный акт, коммуникация, речевое действие, субкласс, класс.*

Реализация ролевых проявлений в сакрально-ритуальном пространстве, т.е. в линейно упорядоченной форме бытия сакрально-ритуальных действий, характеризующейся протяженностью, структурностью, сосуществованием и взаимодействием составляющих её элементов, осуществляется в ходе обмена вербальными сакрально-ритуальными действиями, объединенными в целое общей коммуникативной направленностью таких действий [1]. Ролевой репертуар присущ любому ритуальному акту сакральной коммуникации (далее РАСК), в котором коммуникативная деятельность представляет собой разновидность целенаправленной человеческой деятельности, имеющей такие взаимодействующие компоненты, как объект деятельности, задачу или цель, данную в конкретных условиях её реализации и достижения, средства деятельности (лингвистические и паралингвистические), продукт деятельности в виде речевых образований типа высказывание (реплика, шаг, дискурсивная практика), дискурс (текст), её результат в качестве воздействующего эффекта или ответных (ре-спонсивных) действий различного плана и психологический механизм в виде совокупности устойчивых речемыслительных процессов, характеризующих коммуникативную деятельность является *актуальной* проблемой для изучения.

При этом целевой аспект коммуникативной деятельности связан с характеристикой направленного воздействия, отражая в ней способ “орудийной” каузации речевого произведения. Именно целевое назначение коммуникативных действий обуславливает их применение для планирования той или иной формы воздействия на собеседника, так как любой акт коммуникации представляет собой речевое действие ради воздействия говорящего на слушающего в процессе предметно-практической и теоретико-познавательной деятельности.

Целевое использование речевого произведения (коммуникативное намерение, интенция) не только определяет роли собеседников как непосредственных участников акта коммуникации, но и выступает своего рода регулятором вербального поведения партнеров, эксплицируя конкретный способ воздействия: выражает ли говорящий вопрос (т.е. воздействует ли он, спрашивая, или вызывает ли он определенное поло-

жение дел в ритуальном пространстве тем, что спрашивает) или утверждение, призыв или побуждение к действиям и т.п., изучение данной проблемы является *целью* исследования.

Коммуникативная интенция тесным образом связана с мотивацией (мотивом) конкретного речевого (вербального) воздействия. В этой связи мотив раскрывает непосредственно характер конкретного речевого произведения (речевого действия), в то время как коммуникативная интенция (намерение) указывает на целеполагание говорящего, на преследуемую им цель в использовании такого действия.

Действительно, высказывание “*Который час?*”, произнесенное в различных ситуациях или фрагментах общения, будет иметь всякий раз другую тему, ибо мотив, коммуникативная цель, коммуникативное намерение говорящего и номинирующие свойства самого речевого произведения будут различны, а, следовательно, будет другой и воздействующая направленность таких произведений. В этой связи В.Н. Волошинов отмечал, что “тема высказывания определяется не только входящими в его состав лингвистическими формами - словами, морфологическими, синтаксическими формами, звуками, интонацией, - но и внесловесными моментами ситуации [1, с 101]. “Тема, - продолжает В.Н.Волошинов, - сложная динамическая система знаков, пытающаяся быть адекватной данному моменту “становления” сознания. Тема - реакция становящегося сознания на становление бытия”. Она должна опираться на устойчивость значения, т.е. на те моменты, которые повторимы и тождественны себе при всех повторениях; в противном случае она утратит свою связь с предшествующими и последующими, т.е. вообще утратит свой смысл.

Являясь неотъемлемой частью целого речевого произведения (высказывания, реплики), тема может принадлежать и отдельному слову, но в том случае, если оно выступает в качестве целого речевого произведения с его названными свойствами. Например, в ритуальном взаимодействии по реинкарнации, которое ведется по схематичному принципу “вопрос / запрос - ответ”, ведущий, формулируя вопросы, ожидает от погружаемого (ведомого, объекта воздействия) только ответные действия типа “да - нет”. Сравните: - Выполнялись ли в этой жизни твои желания? - *Нет*. - Может, выполнялось частично? - *Нет*. - Планировал ли ты жизнь один? - *Да*. - Помогал ли тебе еще кто-нибудь? - *Нет*. - Присутствует ли в этой комнате нечто зеленое? - *Нет*. - А знаком ли ты с предметом зеленого цвета? - *Да* (Козлов, 1995: 203-208).

Ответные реплики-действия в форме “*да-нет*” демонстрируют не только согласие или несогласие их автора с вопросами инициатора, но и рассматриваются в рамках целостного ритуального взаимодействия как определенные респонсивные шаги, вплетенные в интерактивную структуру партнеров и несущие в себе различные коммуникативные интенции, оценки, подсказки инициатору в перспективном движении к результирующему эффекту и т.п. Другими словами, перечисленные респонсивные действия адресата имеют различное тематическое пространство, которое, тем не менее, не выходит за пределы ритуального коммуникативного акта.

Коммуникативная значимость речевых действий и особенно их коммуникативное пространство включают в себя не только перечисленные параметры структуры речевого акта сакральной коммуникации, но и определенные сведения о самом авторе (*кто* говорит и *в какой роли*), о его партнере (*кому* говорят и *в какой он роли, настроении, статусе*), об обмене речевыми действиями и речевой ситуации (*когда* говорят, *зачем* говорят, *с какой целью* и *каким* назначением говорят именно то, что говорят). Коммуникативная значимость речевых действий (практик) важна при использовании их в ритуальном взаимодействии.

Выражая коммуникативную интенцию, говорящий обязан учитывать в согласованном, ритуальном взаимодействии “оценочное восприятие слушателя” [1, с. 69], потому что в действительной реальности ритуального общения проявляется не “абстрактная

система языковых форм и не изолированное монологическое высказывание и не психофизиологический акт его существования, а социальное событие речевого взаимодействия, осуществляемое высказыванием и высказываниями” [1, с. 96-97].

Социально-событийный критерий речевого взаимодействия может быть положен в типологическое основание актов ритуальной коммуникации, где в качестве эксплицитного показателя конкретного типа выступает суггестивная направленность вербальных действий на реализацию целевой программы воздействия. Целевая программа воздействия в ритуальной интеракции охватывает как уровень вербального, так и невербального воздействия. Поэтому суггестивная направленность вербальных действий на какое-либо действие как арсенал языковых средств и приемов, изменяющих установку личности (установку на излечение, на улучшение самочувствия, на изменение сложившихся отношений как в положении дел, так и между людьми и т.п.) и целостную установку личности (мировоззрение, веру, долг, обязанности, контроль, оценку и т.п.), является отправной точкой в разбиении всех коммуникативных актов на акты обыденной коммуникации и ритуальные коммуникативные акты, в которых осуществляются подобные изменения установок личности. Заметим, что изменения установок личности могут происходить не только у суггестанта, но и у самого суггестора, который переходит или может переходить игровое пространство ритуального взаимодействия. Но данный случай в работе не учитывается.

В свою очередь коммуникативные ритуальные акты подразделяются на *культурные* и *социально-институциональные РАСК*. Культурные делятся на *обрядовые* и *магические*, а социально-институциональные на *ритуальные акты социальной перформации* и на *ритуальные акты нормативно - регламентированного положения дел, вещей, отношений*.

Обрядовые РАСК членятся на *религиозные* и *светские акты ритуального взаимодействия*, а магические - на *псевдомагические* и *мобилизующие* или *гипнотические*. Дальнейшее разбиение происходит как у религиозных - на *коллективные* и *индивидуальные*, так и у светских РАСК - на *символические* и *сигнальные*.

РАСК социальной перформации подразделяются на *формальные* и *неформальные акты ритуального взаимодействия*, а *нормативно - регламентированные* - на *церемониальные ритуальные интеракции* и на *РАСК нормативных последствий*.

Взаимодействия между коммуникативными ритуальными актами удобнее представлять в виде некоторого дерева зависимостей, в котором отношения между бинарными оппозициями можно проследить как сверху вниз, так и снизу вверх без какого-либо существенного изменения таких отношений. Узловые или вершинные РАСК в представленной типологии подлежат также разбиению на отдельные (конкретные) представители соответствующего типового узла (слота). Так, если опускаться вниз по узловой линии *культурных, обрядовых, религиозных, коллективных РАСК*, то последний слот будет охватывать *ритуальные акты сватовства, крещения, венчания, крестного хода, пострига, проповеди*, а индивидуальные акты религиозной ритуальной коммуникации будут включать в себя акты (как универсальные, так и ситуационные) *молитвы, прошения, хваления, клаузулы, поучения, керигмативы, вотивы, профетивы, риторические вопросы, свидетельства, юссы, медитации различного порядка, благословения, покаяния, проклятия*. Сакральная специфика ряда отмеченных ритуальных актов религиозной коммуникации обуславливает необходимость дать им краткую функциональную характеристику.

Итак: *прошения* представляет собой в функциональном плане реквестивное действие, содержащее просьбу к Высшей Инстанции и сопровождаемое разного рода мотивацией и аргументацией со стороны просящего, который таким образом обуславливает свое *прошение* у названной инстанции, ср.: *«Помилуй нас, Боже, даруй, милостивый, мир во дни наши, а хваления*, разнообразные по объему и структуре, представляют собой

адверзивную часть ритуальных действий, которые выступают в качестве предварительных действий прошения и покаяния, ср.: «*Благослови, душе моя, Господа, благословен еси, Господи*»; «*Laudamus Te, benedicimus Te, adoramus Te, benedicimus Te, gratiam agimus Tibi propter magnam gloriam tuam*». В религиозном ритуале употребление *хвалений* считается традиционно не только обязательной, но и очень важной частью литургической дискурсии с целью придания речевым действиям максимума сакральности.

Клаузулы – стандартные, достаточно краткие по форме, заключения -формулы, завершающие определенный этап в ритуальном взаимодействии, сопровождаемый чтением определенного текста. Их роль достаточно важна в организационном плане ритуального взаимодействия, когда произнесенные надлежащим лицом они маркируют окончание сравнительно самостоятельного фрагмента и символизируют в некотором роде смену дискурсивных практик, например: «*Через Христа, Господа нашего*», «*Аминь*», «*Per Christum Dominum nostrum*». **Поучения** не имеют жесткой вербальной формы, а создаются спонтанно, в зависимости от отношений участников сакральной коммуникации. Однако они выполняют достаточно важную и облигаторную функцию – в обязательном порядке они нацелены на проверку воздействующего потенциала других дискурсивных практик в ритуальном пространстве на адресата с тем, чтобы получить (установить, выяснить, зафиксировать) определенные признаки моральной готовности в сфере изменения личностных установок.

Керигмативы представляют собой речевые действия *возвещения, провозглашения неких истин*, знание которых имеет экзистенциальное значение для личности тех, к кому возвещение направлено. Керигмативы всегда содержат заявления о некотором положении дел, при этом соответствующие высказывания принимаются как имеющие положительное истинностное значение, усиливая воздействующий эффект сакральностью истинностных утверждений. Напротив, **вотивы** есть своего рода обещания, которые произносятся в качестве обета и адресованы всегда к участникам ритуальной коммуникации в роли адресата. Правда, в силу медиаторной роли некоторых и участников в позиции ведущего, организатора ритуального взаимодействия (священнослужитель, служка, диакон и т.д.) могут направляться и к ним. В то же время **профетивы** являют собой речевые практики, описывающие появление грядущих событий, которые должны с неизбежностью стать реальностью. Их можно рассматривать с функциональной точки зрения как своеобразные информативные акты, которые должны предупредить или напомнить адресату об уже сделанном предупреждении, т.е. актуализировать в сознании адресата характер предупреждения. Кроме того, они служат коммуникативным базисом для создания речевых актов другого типа в рамках ритуального дискурса, например, для прошений. **Ритопросы** напоминают по форме вопросительные речевые акты, подразумевающие получение в обязательном порядке ритуальных, материально оформленных реакций в виде простых речевых ответов или же в виде реальных ответных действий. В сакральной коммуникации суггестивной направленности данные ритуальные дискурсивные практики с соответствующим воздействующим потенциалом транспонируются, подразделяясь на *ритопросы - вопросы*, ответ на которые имеет заранее известную форму для участников ритуальной коммуникации, и *ритопросы-интеррогативы*, не подразумевающие ритуально оформленных ответов, т.е. ответов, которые могут не соответствовать сценарию сакрально-ритуальной интеракции.

Свидетельства представляют собой определенные нарративные практики, отличающиеся от простых повествований тем, что подразумевает рассказ о том, что человек, совершающий свидетельство, действительно пережил сам. **Юссивы** - жесткие директивные практики: от распоряжения - до категорического приказа, подразумевая ролевую неравноположенность участников ритуальной коммуникации. Различаются несакральные и сакральные юссивы. Первые широко представлены в распоряжении

ях, отдаваемых во время исповеди, и они носят достаточно свободный характер. Не сакральные юссивы могут быть строго ритуализированны и могут быть облечены в канонические формы, например, повеление священника в рамках Таинства Крещения: «*Surge et dic «Pater noster»!*». Сакральные юссивы употребляются исключительно при адресации приказаний к нечистым духа, которых можно рассматривать как специфическую группу участников. Они оформляются чаще всего в виде императивов: «*Vide hoc et fuge!*».

Если продолжать движение по этому же направлению, но с разделением узла светских РАСК на *сигнальные* и *символические*, то оно приводит к разбиению символических РАСК на *акты гадания, заговора, приворота, присушки, наговора, снятия порчи, заклинания, рождения, записей гражданского состояния, соблезнования, завещания*. Сигнальные же РАСК подразделяются на *акты эмоциональных восклицаний, эмоциональных декларативов* типа “Чур меня”, “Сгинь, нечистая”, “Господи, Боже мой”, “Пресвятая дева Мария” или “Пресвятая Богородица”, используемых скорее подсознательно, чем в связи с каким-либо конкретным обрядовым ритуальным актом.

Движение по линии “ритуально - культовые - магические акты” приводит к разделению последних на псевдомагические и мобилизующие (фасцинирующие) РАСК. К числу **псевдомагических РАСК** следует отнести заговоры, присушки, привороты, обереги, заклинания (заклинательные молитвы), приговоры, подходы, сакральные обманы (подмена, инсценировка “продажи” ребенка, лжеименование новорожденных, ругание больных детей, вывод “ложной” невесты, защита от наваждений, посещение умерших и т. п.). **Мобилизующие** или **фасцинирующие РАСК** охватывают такие типы ритуального взаимодействия как *воззвания, призывы, убеждения, обращения* (как своего рода разновидность воззвания), исправление (в смысле наставления на “путь истинный”, праведный, не противоречащий моральным нормам), *прямые внушения, предсказания, мантры* (конкретные выражения, повторяемые с определенной ритмикой с концентрацией внимания и сознания на определенном эмоциональном состоянии, например; анг, банг, ванг, данг, джанг - кстати говоря, “джанг” означает в прямом смысле “повторение” и является неперенным термином мантры, - *дзанг, жанг, занг, канг, ланг, манг, нанг, ранг, санг, танг, фанг, жанг, чанг, щанг* и т.п. *Фасцинирующие (мобилизующие) РАСК* широко используются в психотерапевтической практике ритуальных интеракций для различных видов работ с клиентами с измененными состояниями сознания. Особенно практикуется мантровая интеракция (на звукосочетание, слово или имя), выступающая в качестве объекта концентрации внимания и позволяющая развернуться в полном объеме процессу медитации.

Направление к **социально-институциональным** актам ритуальной коммуникации разбивает последние на акты социальной перформации и нормативно-регламентированные КРА. Движение по линии **КРА (далее коммуникативный ритуальный акт) социальной перформации** образует два направления: формальные КРА и неформальные КРА. В свою очередь движение по направлению **нормативно-регламентированных КРА** приводит к раздвоению их на церемониальные КРА и КРА нормативных последствий.

К числу **формальных КРА социальной перформации** следует отнести *обвинения, доклады, осуждения (хула), публичная критика, рекомендации*, а к числу **неформальных** можно причислить такие КРА как *обязательства, обещания, утверждения (ассертивные и информативные), уступки, возражения, ретродиктивы, (подробные изложения, объяснения, описания), предположения (даже гипотетические типа гипотез, постулатов), одобрение, предложения, наведение справок (запросы)* и т.п.

КРА нормативных последствий включают в себя такие акты ритуальной интеракции как *приговор (вынесение), завещание, признание, благодарность, извинение, соблезнование, приветствие, предписание, разрешение, запрет* и др. **Церемони-**

альные КРА охватывают такие акты как *крещение, прием и увольнение на службу (работу), свадьба* (сватовство и свадебное ритуальное застолье с обрядовыми вербальными действиями), *назначение, возведение в сан* (звание), *посвящение* (в рыцари, члены организации и т.п.), *инаугурация, защита* (проекта, программы, диссертации и т.п.), *освящение* (храма, служебного места, объявленной компании как своего рода публичной поддержки и одобрения), *закладка парка* (строения, фундамента), *процедура голосования, тосты, директивы авторитарного порядка* (приказы, распоряжения, пересмотр решений, советы и др.) и т.п.

Вывод. Таким образом, все акты ритуальной вербальной интеракции подразделяются с точки зрения социально событийного взаимодействия, направленного на реализацию целевой программы суггестивного воздействия, на два основных класса: *класс культовых* и *класс социально-институциональных вербальных интеракций*. В свою очередь они подразделяются на определенные подклассы, которые также членятся на субклассы и конкретные их составляющие. Последние представляют собой ритуальные коммуникативные акты вербального порядка, основу которого составляют определенные вербальные действия различного характера и направления.

Список литературы

1. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка / В. Н. Волошинов. – Л.: Прибой, 1930. – 157 с.
2. Романов А. А., Романова Л. А., Федосеева Е. Г. Перформативные ритуальные акты сакральной коммуникации / А. А. Романов, Л. А. Романова, Е. Г. Федосеева. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2013. – 241 с.

Романов О.А., Романова Л.О. Суггестивні акти сакрально-ритуальної комунікації // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.12-17

У статті розглядаються суггестивні акти сакрально-ритуальної комунікації. Автори приходять до висновку, що всі акти ритуальної вербальної інтеракції поділяються з точки зору соціально подієвої взаємодії, спрямованої на реалізацію цільової програми суггестивного впливу, на два основні класи: клас культових і клас соціально-інституційних вербальних інтеракцій. У свою чергу вони поділяються на певні підкласи, які також членуються на субкласи і конкретні їх складові.

Ключові слова: *суггестивний акт, комунікація, мовленнєва дія, субклас, клас.*

Romanov A., Romanova L. Suggestive acts of sacral-ritual communication // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.12-17

This article discusses the suggestive acts of the sacral-ritual communication in which the role of the sacral-ritual space, i.e., linearly ordered form being the sacral-rituals characterized by length, coexistence and interaction of its constituent elements is provided in the exchange of verbal ritual actions, sacral-united in a common communicative intent of such action. Role repertoire is any act of sacred ritual communication in which the communicative activity is a kind of purposeful human activity with such interactive characteristics as the object of activity, task given under specific conditions of its realization and accomplishment, remedies, a product of the entity type speech, discourse, saying its result as an influencing effect or different response plan and psychological mechanism in the form of aggregate resistant verbal and cogitative processes characterizing the communicative activities. So all acts of ritual verbal interaction are classified in terms of social interaction, event aimed at realization of the target program suggestive effects on the two main classes: a class of religious and a socio-institutional class of verbal interaction. They are subdivided into some subclasses which are also divided into subclasses and specific to their constituents which are constituted the communicative acts of ritual verbal order based on certain verbal actions of different nature and direction.

Key words: *suggestive act, communication, speech act, subclass, class.*

Поступила в редакцію 05.04.2013 з.

УДК 81'373.46

**Слова, значения, смыслы в их соотношении
с внеязыковой действительностью**

Сидельников В.П.

Донецкий национальный университет, г. Донецк, Украина

Проблема соотношения слова и внеязыковой действительности была и остается одной из актуальных современной лингвистики. Возникновение слова подготовлено как внеязыковой действительностью, которая является объектом познания, так и всей системой языка, располагающей словообразовательными ресурсами. Научное осознание человеком как части мира живого и среды его обитания приходит не сразу. Так появились слова-термины: «экология», «биосфера», «ноосфера», «устойчивое развитие». Но слова-термины находятся в очень сложных взаимоотношениях со значениями, смыслами и внеязыковой действительностью.

Ключевые слова: значения, смыслы, внеязыковая действительность, экология, биосфера, ноосфера, антропосфера, семиосфера, устойчивое развитие.

Слово – сложный продукт мыслительной и речетворческой деятельности человека. Возникновение его (слова) подготовлено как внеязыковой действительностью, которая является объектом познания, так и всей системой языка, располагающей словообразовательными ресурсами. Проблема соотношения слова и внеязыковой действительности была и остается одной из *актуальных* в современной лингвистике. И относительно недавно в русской лингвистике особый интерес стал проявляться к механизмам референции, о чем свидетельствует книга проф. А.Д. Шмелева «Русский язык и внеязыковая действительность» изданная в 2002 г. [12].

Жизнь на земле, по мнению ученых, развивается более трех миллиардов лет. Из всех живых видов человек появился последним и произошло это около шестисот тысяч или одного-двух миллионов лет назад. Научное осознание человеком как части мира живого и среды его обитания приходит не сразу. Так, термин «биосфера» введен в научный оборот Э. Зюссом в 1875 г., а «учение о биосфере, как активной оболочке земли, в которой совокупная деятельность живых организмов (в т.ч. человека) проявляется как геохимический фактор планетарного масштаба и значения, создано В.И. Вернадским в 1926 году» [10, с. 143].

Но истины ради следует заметить, что десятилетием ранее (1866) немецкий биолог Эрнест Геккель предложил термин «экология» в книге «Общая морфология организмов», чем собственно и была положена наука о взаимодействии живых организмов и их сообществ между собой и окружающей средой. Однако более чем столетие спустя на 5-ом Международном экологическом конгрессе (1990 г.) было дано, на взгляд его участников, классическое определение экологии как науки, изучающей взаимоотношение живой и неживой природы [14]. Существуют и многие другие определения экологии как науки, но несомненным является то, что современное понятие «экология» имеет более широкое значение, чем в момент его появления в научном обиходе, и в настоящее время в экологии как классической науке ищут прикладные её стороны. Вот почему с экологией как наукой связывают проблемы охраны окружающей среды.

Цель статьи – выявить взаимоотношения слов-терминов «экология», «биосфера», «ноосфера», «устойчивое развитие» со значениями, смыслами и внеязыковой действительностью.

Рано или поздно к человеку должно было прийти осознание того места, которое занимает человек, его разум в биосфере. А потому в трудах по геохимии, в переписке В.И. Вернадского с А.Е. Ферсманом, П.А. Флоренским созревает новая наука, а под влиянием лекций Вернадского в Сорбонне (1922 — 1925) французский геолог, палеонтолог, математик Эдуард Леруа и католический философ Тейяр де Шарден научному миру предложили понятие «ноосфера», которое трактовалось как «мыслящая оболочка» земли.

Несколько позднее, 21 сентября 1929 г. П.А. Флоренский написал письмо В.И. Вернадскому, где высказал мысль о «существовании в биосфере, или, может быть, на биосфере, того, что можно было бы назвать пневмосферой, т.е. существовании особой части вещества, вовлеченной в круговорот культуры или, точнее, круговорот духа...» [7, с. 194–198]. Как свидетельствуют богословские труды П.А. Флоренского, его не устраивала гоминизация, т.е. прогрессирующее одухотворение человечества – поскольку, на его взгляд, «научные истины недолговечны и ускорительные процессы современной науки делаются все более недолговечными, а кроме того – чрезвычайно субъективными...» [11, с. 234].

Разрабатывая проблемы геохимии, биогеохимии, В.И. Вернадский приходит к осознанию особой роли человека, его разума, его деятельности в становлении ноосферы: «человек своим трудом – и своим сознательным отношением к жизни – перерабатывает земную оболочку – геологическую область жизни, биосферу. Он переводит её в новое геологическое состояние: его трудом и сознанием биосфера переходит в ноосферу [3, с. 56].

А в письме к А.Е. Ферсману В.И. Вернадский говорит о необходимости «создания теории ноосферы – синтетической дисциплины, которой предстоит разработать базу для выработки стратегии человечества» [8, с. 217].

Это может показаться странным, но научное освоение земли, места обиталища человека шло отстраненно от самого человека. Однако именно труды Чарльза Лайеля («Основы геологии», 1830 – 1833 гг.), Уоллеса, основоположника зоогеографии, Чарльза Дарвина («Происхождение видов путем естественного отбора» 1859 г.) позволили выявить те особенности эволюции земли, которые можно было бы назвать «нооцентрическими».

И только в XX веке пришло осознание того, что полное системное понимание истории человечества невозможно без включения в исторический контекст географических, геополитических, космогонических, психофизиологических и иных данных». И только русский ученый В.И. Вернадский и французы Э. Леруа, Пьер Шарден (последние под влиянием лекций по геохимии, читаемых в Сорбонне Владимиром Ивановичем Вернадским) отметили геологический масштаб последствий деятельности разума, науки и технологий. И именно В.И. Вернадский, отмечая планетарный характер человеческого бытия, соизмеримость с геополитическими процессами, уровень развития науки и технологий, их влияние на биосферу, приходит к необходимости введения в научный оборот нового понятия «ноосфера».

По мысли Вернадского, человечество в процессе своего развития превращается в новую мощную геологическую силу и своим трудом преобразует лицо планеты. И если человек с целью своего сохранения берет на себя ответственность за состояние биосферы, то это требует от него выработки определенной социальной организации и новой экологической этики [13].

В возникших ранее, чем понятие ноосферы, понятиях биосферы, экологии, антропосферы, акцент делался на взаимодействие живой природы, человека и окружающей среды.

И только реальное осознание человечеством негативных последствий своей деятельности: «загрязнение окружающей среды, разрушение естественных биогеосистем, нерациональное использование природных ресурсов...» дало толчок к изучению проблемы возникновения и становления ноосферной реальности [15].

И не случайно, что на конференции ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, 1992) в принятых документах: «Декларация об устойчивом развитии» и «Повестке дня на XX век» содержится мысль о необходимости перехода человечества на путь пропорционального, динамичного и устойчивого развития, что собственно базируется на идее ноосферного характера развития современной цивилизации.

Но поскольку основоположники концепции ноосферы (в первую очередь русский ученый В.И. Вернадский, французский профессор-математик Эдуард Леруа, геолог, палеонтолог и католический философ Пьер Тейяр де Шарден) не оставили после себя законченного учения, в современном научном обиходе фигурируют не только разноречивые толкования самого понятия, но и многочисленные термины для обозначения всей совокупности процессов, связанных с разумной деятельностью человека на планете: («интеллектосфера» – А. Гумбольдт, «техносфера» – А.Е. Ферсман, «пневматосфера» – П.А. Флоренский, «семиосфера» – Ю.М. Лотман, «антропосфера» – Д.Н. Анучин, «логосфера» – мыслительно-речевая область культуры 1989) [15].

Несмотря на критическое отношение некоторых ученых к ноосферной теории (так, российский биолог Ф. Штильмарк, американский историк природоохраны Д. Винер считают учение о ноосфере утопическим и научно несостоятельным), современное состояние природы, ужесточение биологических условий жизни, рост угрозы самому существованию человечества вызывает повышенный научный интерес к учению В.И. Вернадского о ноосфере.

Значения приводимых терминов даны в самых определениях понятий, связанных с этими терминами. Обращает на себя внимание достаточно прозрачная внутренняя форма этих сложных по составу слов: первая часть которых указывает на разум, а вторая – на пространственную форму (сфера, обволакивающая окружающую землю, в которой поселилось человечество) его бытия. Термин же «ноосфера» соотносится с понятием такого состояния биосферы, при котором разумная, научная деятельность человека становится геологической силой, решающим фактором, определяющим лик нашей планеты, будущей планеты Земля.

Приводимые термины одинаковы по словообразовательной форме, но различны в то же время по значениям и смыслам. Так, по определению М.В. Ильина, «слово оказывается двуликим Янусом, который свой контролирующий взор (значение) обращает на вещи, обуславливающие (смысл), на дела» [5, с. 18].

Образование многих терминов происходит по аналогии с уже ранее созданными. Так, по словам Ю.М. Лотмана, семиотические континуумы назвал «семиосферами» по аналогии с введенным В.И. Вернадским понятием «биосферы». И в то же время Ю.М. Лотман, говоря о «семиосфере», как слове, созданном по аналогии с введенным В.И. Вернадским понятием «биосфера», предупреждает «против смешения употребляемого В.И. Вернадским термина «ноосфера» и введенного им (Лотманом) понятия «семиосфера». Если ноосфера образуется тогда, когда биосфера трансформирует лучистую энергию солнца в химическую и физическую и когда в этом процессе в этом процессе доминирующее значение приобретает разум, т.е. «ноосфера» приобретает материально-пространственное бытие, то семиосфера носит абстрактный характер [6].

Значение слов «биосфера», «пневматосфера», «антропосфера», «логосфера», «семиосфера», «ноосфера», получивших терминологический статус, совпадают с научными определениями, которые сопровождают их в словарях различного типа. Проблема заключается, на наш взгляд, в их смысловом наполнении, ибо смыслы всегда

конкретны и проявляются в тех или иных текстах или в дискурсных контекстах. Но диалектика значения слова – термина, по мысли Ильина В.М., подтверждает самостоятельное существование знания о том, чем является, должна и может стать данная суть, заключенная в слове [5, с. 19].

Исходя из разных контекстов, ноосфера представляется, с одной стороны, как явление, развивающееся с появлением человека, с другой – как явление ставшее. В этом случае, значение, заложенное Вернадским В.И. в слове «ноосфера», носит идеальный характер, а потому идеальный тип сущности, заключенный в этом слове, «гораздо содержательней, чем феномен им порождаемый».

Слово как носитель значений и смыслов ведет себя особо в разных семиотических пространствах. Слово-термин является принадлежностью сферы науки. Начальным моментом в его существовании является идея, вторым этапом его становления является соединение его с теорией, включение его в систему научных знаний. Вполне естественно, что теория ноосферы, ноосферные знания, определяясь в научной картине мира, начинают свою жизнь в мире «научной действительности». Новые, нестандартные идеи не сразу получают безоговорочное признание. Так, и учение Вернадского В.И. вызвало и вызывает иногда и резкое возражение в силу того, что оно носит религиозно-философский и утопический характер. Ведь, по мнению Вернадского В.И., к числу предпосылок возникновения ноосферы относятся: победа демократии, установление «равенства всех людей» и учреждение марксистско-ленинского государства. Несомненно, что названные предпосылки носят в определенной мере не только идеологический, но и утопический характер. В то же время утверждение критиков этой теории в том, что понятие «ноосферы» в научных кругах используется крайне редко, лишено всяких оснований. Только в одной из научных работ «Ноосферное знание в современной картине мира» (АКД, Беззубцева Нина Александровна, 2011 г.) мы встречаемся с понятием «ноосфера» в различных словосочетаниях, в различных смысло-употреблениях: ноосферное развитие, ноосферная цивилизация, ноосферное движение, ноосферная идея, ноосферная реальность, ноосферные тенденции, ноосферные картины мира, ноосферное миропонимание, ноосферное мышление, ноосферное образование, концепции в ноосфере в системе всевозможных форм и видов научного знания, духовной культуры и современного образования, ноосферные идеологии, ноосферная культура мышления, ноосферология, ноосферная парадигма образования, ноосферные парадигмы развития общества, ноосферная личность, ноосферная педагогика, ноосферный путь развития России, человек и ноосфера, ноосферная ориентация, ноосферный лицей, биоэтика в ноосферной школе, ноосферная эпоха, ноосферный путь развития, ноосферный универсум и др.

Многообразие, объем лексической, понятийной, концептуальной сочетаемости говорят не просто о широте включения слова «ноосфера» и всех производных от него в научный обиход, а скорее об особой актуальности тех смыслов, которые стоят за этими словами во внеязыковой действительности.

За изначально чисто научными теоретическими значениями слов «биосфера», «экология», «ноосфера», «ноосферология» вырисовывались и собственно конкретные, жизненные смыслы. Так, современное понятие «экология» имеет более широкое значение, чем в момент появления этого понятия. И вовсе не ошибочно с экологией связывают прежде всего проблемы охраны окружающей среды.

Человечество вполне осознает негативное последствие своей деятельности. Писатель В. Белов своим размышлениям о бюрократии и экологии предпосылает весьма выразительное высказывание философа Н. Федорова: «Эксплуатация, истощение, цивилизация вынуждает задаться вопросом: ради чего, на какую потребу истощаются многовековые запасы земли. И оказывается, что это все нужно для производства игрушек и безделушек, для забавы и игры. Приходить от этого в негодование нельзя,

нужно всегда помнить, что мы имеем дело еще с несовершеннолетними, Хотя бы и назывались профессорами, адвокатами и т.п.» [2, с. 52].

В свете этого высказывания ноосферная идеология предполагает новое поведение людей, новую нравственность, новые жизненные стандарты, иное отношение к природе. В ноосферном миропонимании должно иметь своим идеалом жизнь как высшее благо, духовная цель любого вида человеческой деятельности. С этой точки зрения, в наш век, идея ноосферизма утопична, когда каждый день на земле исчезает один из биоиндикаторов (виды животного мира), когда человек вошел в противоречие со всеми остальными видами живой природы, когда философия экономики прежде всего рыночной опирается на философию благосостояния, философию жизненного комфорта с неограниченными, а иногда и извращенными потребностями: «Во имя комфорта мы безжалостно терзаем ценную плоть, сжигаем вместе с газом, углем и нефтью атмосферный кислород, который уже не успевают пополнять вырубленные нами леса... Мы придумываем еще и военные игры, загрязняем уже и околоземное, космическое пространство [4]. Неприятие ноосферной идеологии в неотечественной науке обусловлено скорее современной идеологией экономики, основанной на рыночных отношениях с неконтролируемой конкуренцией (социальным дарвинизмом) вызвало к жизни новый термин «устойчивое развитие» (англ. Sustainable development, нем. nachhaltige Entwicklung). Если ученые иногда говорят о неточности перевода английского термина, то суть кроется в ином, а именно в природе современного общества «потребления», а значит и в иной идеологии.

Идея, которая заложена изначально в слове-термине не сразу становится собственно наукой. Так, немецкий биолог Эрнст Геккель термин «экология» предложил еще в 1866 году в книге «Общая морфология организмов». И только в XX веке экологию как учение рассматривают как комплекс наук, который изучает функциональные взаимосвязи между организмами (включая человека и человеческое общество в целом) и окружающей их средой, круговорот веществ и потоков энергии, делающих возможной жизнь [1, с. 286–287]. Аналогично было и с термином «биосфера», введенным в науку Зюссом Э. в 1875 г., а учение о биосфере как активной оболочке земли, в которой совокупная деятельность живых организмов (в т. ч. и человека) проявляется как геохимический фактор планетарного масштаба [10, с. 143]. И термин «ноосфера», предложенный французским ученым в 20-е годы XX века, получил научную теоретическую плоть только в трудах В.И. Вернадского. Однако «ноосферогенез нельзя рассматривать, по словам российского ученого Позднякова А.В., как учение, ибо последнее предусматривает достижение путем последовательных практических действий» [9, с. 3–17], а потому, по словам того же ученого, это скорее не учение, а недостаточно обоснованное утопическое представление о всемогуществе человека. Есть язык, есть слово, есть идея, есть наука, но есть и внеязыковая действительность, а она бывает очень жестокой и не теоретичной.

Уже изначально, в заглавии своей работы мы задались проблемой соотношения слов, значений, смыслов и смысла самой жизни человека. И как видится, значения слов, в первую очередь терминов, чаще всего приобретают форму лексикографических определений, которые бытуют в сфере «чистой науки», и в этом смысле наука выглядит в некоторой степени отстраненной от человека. Смыслы же слов, слова-понятия приобретают свою конкретность в текстах, дискурсах, контекстах, и только особые смыслы эти слова приобретают в соприкосновении с внеязыковой действительностью. Примечательно в этом контексте высказывание лауреата Нобелевской премии Жореса Алфёрова: «Истинная наука проходит три этапа: первый – зарождение идеи, открытия; второй – теоретическое обоснование их; третий – внедрение в практику, в жизнь. А все остальное, по словам этого ученого, только философия».

Как это не покажется странным, многие науки оказываются отстраненными от жизни, «чистыми науками», далекими от реальности. А потому такие слова-термины, как «ноосфера», «экология», «биосфера» заключают в себе идею, которая не перерастает в категорию практики. И не случайно, что герой «Экологического романа» С. Залыгина гидролог Голубев восклицает: «Да здравствуют экологические правительства! Таковых еще нет, но если в ближайшем будущем не будет – человечества тоже не будет». В этих далеко не оптимистичных словах заключена квинтэссенция соотношения терминов «ноосфера», «биосфера», «экология», «устойчивое развитие» их значений и смыслов и внеязыковой действительности.

Список литературы

1. Ахатов А. Г. Экология. Энциклопедический словарь / А. Г. Ахатов. – Казань. – 1995. – С. 286 – 287.
 2. Белов В. Ремесло отчуждения. Бюрократия и экологи. Размышления при разборе бумаг / В. Белов // Новый мир. – 1989. – № 6. – С. 52
 3. Вернадский В. И. Проблемы биогеохимии. Труды биогеохимической лаборатории / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1980. – 320 с.
 4. Залыгин С.П. Проза. Публицистика. Экологический роман / С.П. Залыгин. – М.: Молодая гвардия, 1991. – 476 с.
 5. Ильин М. В. Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий / М. В. Ильин. – М.: Российская политическая энциклопедия, 1997. – С. 19.
 6. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. – С.-Петербург: Искусство-СПБ, 2000. – 704 с.
 7. Переписка В.И. Вернадского и П.А. Флоренского // Новый мир. – 1989. – № 2. – С. 194 – 198
 8. Письма В.И. Вернадского в А.Е. Ферсману (1907 – 1944) – М., 1985. – С. 217
 9. Поздняков А. В. Добрыми намерениями мостится дорога в ад / Проблемы устойчивого развития: иллюзия, реальность, прогноз / А. В. Поздняков. – Томск: Томский государственный университет, 2002. – С. 3 – 17.
 10. Советский энциклопедический словарь. – Советская энциклопедия, 1980. – С. 143
 11. Флоренский П. А. Богословские труды / П. А. Флоренский. – М., 1983. – № 24. – с. 234
 12. Шмелев А. Д. Русский язык и внеязыковая действительность / А. Д. Шмелев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 496 с.
- Ноосфера: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Ноосфера> [Электронный ресурс]. – Название с экрана
- Экология: <http://ru.wikipedia.org/wiki/экология> [Электронный ресурс]. – Название с экрана.
- Ноосферное знание в современной научной картине мира [Электронный ресурс]: <http://www.dissercat.com/content/noosfernoe-znanie-v-sovremennoi-nauchnoi-kartine-mira>. – Название с экрана.

Сидельников В.П. Слова, значения, смисли у їх співвіднесенні з позамовною дійсністю // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.18-24

Проблема співвідношення слова і позамовної дійсності була і залишається однією з актуальних сучасної лінгвістики. Виникнення слова зумовлене як позамовною дійсністю, яка є об'єктом пізнання, так і всією системою мови, що володіє словотворчими ресурсами. Наукове усвідомлення людиною як частини живого світу і середовища її перебування приходить не відразу. Так з'явилися слова-терміни: «екологія», «біосфера», «ноосфера», «стійкий розвиток». Але слова-терміни знаходяться в дуже складних взаєминах зі значеннями, смислами і позамовною дійсністю.

Ключові слова: значення, смисли, позамовна дійсність, екологія, біосфера, ноосфера, антропосфера, семіосфера, стійкий розвиток.

Sidelnikov Valentin Pavlovich Words, the Senses, Meanings in Their Correlation with Extra-linguistic Reality // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.18-24

The problem of relationship between the word and extra-linguistic reality has been and remains relate is an essential one in Modern Linguistics. The appearance of words is prepared by extra-linguistic reality, which is the object of knowledge, as well as the whole system of language, possessory resources of word-formation. Scientific understanding of man as a part of all world of all living beings and their environment does not come immediately, for example such words-terms «ecology», «biosphere», «noosphere», «sustainable development». But the words-terms are in a very complicated relationship with the senses, meanings and extra-linguistic reality.

Each of these listed above has its own history of appearance, development and implementation into practice of speech of entering in to the different spheres of human activity: everyday, professional and scientific ones. Thus, according to the definition by M.V. Ilyin, “the word is two-faced Janus, who has controlling insight on things, denoting meanings and on things”. The meanings of words and terms in the first place are described in the form of lexicographic definitions, contact with extra-linguistic reality, the meanings obtain senses.

Keywords: senses, meanings, extra-linguistic reality, ecology, biosphere, noosphere, anthroposphere, semiosphere, sustainable development.

Поступила в редакцію 05.03.2013 г.

УДК 81` 366=161.1

**Современный русский язык в зеркале закона перехода
количественных изменений в качественные**

Тукова Т.В.

Донецкий национальный университет, г. Донецк, Украина

Автор показывает правомерность исследования эволюции современного русского языка в ракурсе действия законов универсума. Демонстрируется проявление закона перехода количественных изменений в качественные на синхронном срезе языка с помощью языковых единиц всех ярусов системы. Отмечается расширение сферы редукции гласных звуков, тенденция к изменению морфемного членения некоторых групп слов, унификация типов склонения и спряжения, усложнение внутренней формы, проявляющееся на лексическом и синтаксическом уровнях.

Ключевые слова: эволюция языка, равновесие системы, уровни языка, законы универсума, закон перехода количественных изменений в качественные.

Ускорившиеся в последние десятилетия процессы языкового развития детерминированы экстралингвистическими факторами – политическими и социальными потрясениями в обществе. Наблюдения за современным состоянием русского языка побуждают лингвистов искать объяснения происходящему [1; 5; 12; 13; 15 и др.]. Описание в разной степени интенсифицировавшихся на всех уровнях языка изменений требует обобщений, выяснения закономерностей движения как на отдельных ярусах, так и во всей системе в целом. Устойчивое развитие любой системы, называемое эволюцией, возможно в случае удержания ею динамического равновесия, обуславливающего возможность существования любого феномена мироздания. Равновесность системы обеспечивается действием универсальных законов развития природы, общества и мышления – перехода количественных изменений в качественные, единства и борьбы противоположностей, отрицания отрицания. Как известно, любой закон ретроспективен. Для наблюдения над причинно-следственными отношениями, дающими возможность установить наиболее существенное, постоянное соотношение, повторяющееся между отдельными явлениями, необходимо исследование языка на значительных временных отрезках. При изучении современного состояния языка можно констатировать их проявление в виде определённых тенденций и направлений движения. *Цель настоящей статьи* – выявить на синхронном срезе русского языка в несколько последних десятилетий те явления, которые отражают действие закона универсума – закона перехода количественных изменений в качественные.

Любое изменение в языке начинается с мелких, незначительных подвижек, которые, постепенно накапливаясь, нарушают равновесие системы, приводящее к коренным качественным преобразованиям внутренней структуры языка. Конкретные нарушения тождества той или иной языковой единицы, выражающееся в образовании на её основе изофункционального элемента или приобретение в результате образования новой единицы новых функций, при анализе на диахронном уровне называют изменениями [4, с.110]. Подвижки же наблюдаются, как правило, в течение жизни

одного поколения носителей языка. Хотя при низкодинамическом темпе удерживаются до двух столетий [2, с.4-5]. «Количественные изменения есть эволюционная форма развития, – отмечал В.Н. Мигирин. – Качественные изменения, напротив, представляют собой революционную форму развития. Революционное изменение есть скачок, перерыв в постепенности количественных изменений, переход от одного качества к другому. Всякое количественное изменение осуществляется в форме скачка. Скачок завершает эволюционную стадию развития, но не прекращает его, а, наоборот, становится его кульминационным моментом» [7, с.31]. Такой подход с позиций диалектического реализма перекликается с современными синергетическими теориями. В языке как нелинейной системе, полагают синергетики, в процессе самоорганизации происходят случайные отклонения от состояния равновесия – флуктации. В ходе взаимодействия со средой и возрастания неравновесности системы флуктации усиливаются, пока не достигнут критической точки. Совершается диахронный скачок – бифуркация, т.е. приобретение нового качества в движении динамической системы, переход системы к новому макросостоянию при малом изменении её параметров. Многовариантность выхода из альтернатив объясняется нелинейностью законов [11]. Как видим, исследование глубинных закономерностей развития и функционирования языка как сложной нелинейной открытой системы систем в разных научных парадигмах находит сходные объяснения. И это подтверждает объективность законов универсума.

Формами проявления количества в языке являются: степень употребительности явления; количественный состав однотипных единиц (фонем, грамматических форм, слов, синтаксических конструкций); совокупность признаков, свойственных отдельным явлениям и др. [7, с.35].

Важное значение для установления перехода количественных изменений в качественные имеет степень употребительности явления. Для приобретения статуса нормативного в системе языка каждое новшество должно пройти несколько этапов: от индивидуально речевого к узуальному (часто представленному в виде вариантов), а от него – к закреплению в языке в виде диспозитивной или императивной нормы. Этим процессом охвачены все ярусы языка, однако активность изменений на каждом из них различна. При этом неизбежны переходные ступени. Ср.: *вертИт – вЕртит, ракУрс – рАкУрс – рАкурс, та[в]ерна - та[в']ерна, конфорка – комфорка, конфект – конфекта – конфета, ответственен – ответствен, отзыв о книге – отзыв на книгу, учитель математики – учитель по математике* и проч. Изменение качественных состояний в отдельных случаях протекает крайне медленно и постепенно. Обнаруживаясь в современном языке в качестве вариантов. Усиливающаяся частота использования отдельных языковых манифестаций в определённых областях жизнедеятельности приводит к выходу из вариативности в виде смыслового разграничения. Так, обнаруживается тенденция к смысловой дифференциации фонематических вариантов *тоннель* и *туннель*. Первое стало в начале нынешнего века применяться для обозначения транспортного или пешеходного перехода, а второе – закрытого в широкой трубе канала, водовода в гидротехнических сооружениях [14, с.862].

Количественным изменениям подвергаются звуки – «тело языка» (по выражению А.А. Потебни). Последние исследования фонологов показывают, что качественной редукцией охватываются не только гласные неверхнего подъёма, но и гласный *[u]* – *м[ь]ровой, п[ь]рожковая* и под. Во второй слабой позиции оказывается более короткий звук, произносимый с меньшей силой и отчётливостью.

Дискуссионным остаётся морфемный состав многих современных слов. Так, проникновение в русский язык последних десятилетий большой группы именованных на *-инг* (*паркинг, тренинг, спарринг, коучинг, боулинг, сёрфинг, бодибилдинг, рафтинг, бенчмаркинг, спорклинг, бейс-джемпинг, аутсоринг, троллинг, апскейлинг, хакинг,*

андеррайтинг, форчекинг, аквабайкинг, тюнинг, кастинг, видеохостинг, дайвинг, грейдинг и мн. др. [18]) ставит вопрос о вычленении этого суффиксального элемента в современном русском языке. Обсуждается морфемный статус активизировавшегося в последние годы элемента *-гейт* (из англ. Watergate) со сформировавшимся значением `политический скандал`: *урангейт, картергейт, кучмагейт, кореягейт, моникагейт, ельцингейт, кремльгейт, урангейт, плутониумгейт, кравчукгейт, гонгадзегейт* и проч. Проблемным остаётся морфологическое членение слов с начальными элементами *супер-, евро-* и др. (*евробонд, евробумаги, евровалюта, евровидение, евродепутаты, евродоллар, еврозаём, еврозона, евроинтеграция, евромонета, еврооблигация, евроремонт, евро-поп, еврорегион, евростандарт, еврочек и пр., сепербестселлер, супердизайн, супердорогой, суперлюкс, суперприз, суперсекретность, суперпопулярный, суперэлитный, супердержава, суперзвезда, суперкомпьютер, супермаркет, супермодель, суперстар, суперхит, суперЭВМ* и др.) [16]. Многие дериватологи говорят об опрощении структуры слов такого типа, в словарях же *супер-, евро-* по-прежнему называются элементами сложных слов. Как видим, вопрос об осознании морфемного строения слов с одним структурным элементом возникает лишь в моменты накопления значительного количества подобных образований, а переход количественных изменений в качественные наблюдается при достаточном количестве однотипных единиц.

Действие этого закона наблюдается и на самом устойчивом ярусе языка – морфологическом. Под влиянием принципа экономии в языке активизируются формы генитива с материально не представленной флексией в сочетании с количественными числительными: *сто грамм, семь килограмм, ср. апельсинов – апельсин* (разг.), *помидоров – помидор* (разг.) и проч. Вследствие изменения в общественной жизни увеличилась чистота использования слова *церковь*. В результате – выравнивание парадигмы склонения по третьему типу с палатальным, а не твёрдым [в] – *церк[в]’ями*. Изобилующие глаголы утрачивают избыточную парадигму, спрягаясь только по продуктивному типу (*полоскает, кудахтает* и проч.) вследствие усиления разговорного начала в современном русском языке, при котором удельный вес ранее ограниченных в употреблении словоформ увеличивается. По той же причине в узусе более предпочтительными оказываются «экономные» формы инфинитива некоторых глаголов на -нуть: *постичь, достичь*, хотя в письменной речи нашего времени функционируют и варианты *постигнуть, достигнуть* [2, с.276]. Конкуренция обоих вариантов на синхронном срезе языка продолжается. Можно лишь предполагать количественное превалирование какого из них в процессе использования в речи при диахронном наблюдении станет решающим.

Рост количества однотипных единиц разных уровней на определенном этапе приводит к формированию особых стилей языка. Так, в конце XX – начале XXI вв возникли условия для формирования коммерческого, конфессионального, информационного стилей, стиля «компьютерного» общения и др. Только всесторонний анализ функционально-стилистических особенностей каждого в ходе их становления позволит говорить о правомерности такого вычленения. Однако для современников тенденция очевидна.

Изменившиеся условия жизни общества приводят к перемене стилистических характеристик единиц языка. Например, *трапеза* (уст. и шутол.) [9] в словаре середины прошлого века и отсутствие таких помет в словаре конца XX в [10], соответственно *абракадабра* - без помет, а позже – снабжено пометой книжн., *инертный* утратило помету книжн. Стилистическое перераспределение проявляется в пополнении общелитературного языка словами из ограниченных сфер употребления: *тусовка, разборка, перетасовка, беспредел* и мн. др. Процессы политизации и деполитизации, терминологизации и детерминологизации в современном русском языке последних

десятилетий активизировались под влиянием экстралингвистических факторов. Демократизация языка и его усложнение взаимодействуют как никогда активно. Накопление языковых явлений одного порядка приводит к стилистическому перераспределению и изменению коннотации.

Эволюционирует внутренняя форма языка [7, с.33]. Расширение когнитивного пространства современного человека, более глубокое познание действительности, развитие мышления позволяют именовать предметы, явления, процессы не по одному свойству (например, *подоконник*, *подснежник*), а по их комплексу, что позволяет делать вывод об усложнении внутренней формы языка. Ср.: *Система*. 1. Форма организации устройства чего-л.; установленный порядок в какой-л. сфере. 2. Форма общественного устройства. 3. *Публ.* О властных структурах, контролирующих жизнь государства; о людях, стоящих у власти. 4. Сложное техническое, электронное устройство или совокупность таких устройств, действующих согласованно в целях выполнения одной задачи. 5. Совокупность принципов учения, методов осуществления чего-л. 6. О неформальном молодежном объединении (обычно о хиппи). 7. Экологическая система (совокупность природных, естественных факторов, образующих целостное единство). 8. *Инф.* Операционная система [16, с.916-917].

Вторичная номинация в современном русском языке получает всё более широкое распространение. Она является «розой ветров» всей языковой системы в целом [17, с.3]. В результате прагматизации языковой картины мира русского этноса архетипические стереотипы мировосприятия, породившие антропоморфную, биоморфную, пространственную семантическую деривацию пополняются новым технократическим стереотипом и соответствующим типом номинации: *перезарядка отношений*, *бежать в полнакала*, *заводной парень*, *переключится на позитивное*, *включи логику*, *генерация идей*, *спектр строительных материалов* и др. [17]. Расширение круга полисемов иллюстрирует видоизменение психоментальности современного человека, отражающееся в усложнении внутренней формы языковых единиц.

Появление омонимов в языке также связывают с трансформацией количественных изменений в качественные. Словари активного типа в конце XX века стали фиксировать частотные в узусе последних десятилетий слова, представляющие собой функциональные омонимы давно существующим частям речи: *круто* (наречие, переходящее в междометие) [8, с.62], *продвинутый* (причастие, совсем недавно ставшее прилагательным со значением 'находящийся впереди более совершенный по сравнению с другими') [8, с.98-99], *супер* (латинская приставка на русской почве стала междометием, выражающим восхищение) [8, с.117]. Проникновение этих функциональных омонимов в общелитературное употребление связано с активным процессом коллоквиализации современного узуса, обнаруживающего ярко выраженную тенденцию к стилистическому «снижению». Некоторые из этих омонимов в современных лингвистических исследованиях не получили окончательной частеречной квалификации (*типа*, *короче*, *блин*, *по-любому/полюбому* и проч. [3; 16 и др.]), но частота их использования в узусе и непротиворечивость системе языка дают основания для научно обоснованных предположений. Словари последних десятилетий фиксируют омонимы, возникающие в различных стилистических сферах. Их лексикографическая фиксация – свидетельство значительного количества фактов словоупотребления в определенной среде: *трансфер* 1. Спорт. Переход спортсмена по контракту из одного клуба в другой и *трансфер* 2. Спец. В туристическом бизнесе: сопровождение туриста до места отдыха представителем турфирмы [16, с.996]. Дальнейшее развитие мышления и более глубокое познание действительности приводят к усложнению внутренней формы языка и на уровне синтаксических конструкций. В роли членов предложения могут на современном этапе выступать синтаксические единицы, равные предложению, например: *Гостиница работает по принципу «все включено»*. В

роли членов предложения употребляются придаточные части: *Она говорила о новой работе и что в этом хорошего; Не переезд радовал, а что теперь можно чаще видеться.* Осложнение предложения связывают с широким влиянием синтаксиса разговорной речи на современный письменно-литературный язык [1, с. 205-215].

Как видим, развитие языка осуществляется по законам универсума, одним из которых является переход количественных изменений в качественные. Проанализированный материал, думается, убеждает в правомерности анализа происходящих на синхронном срезе русского языка преобразований с позиций одного из законов универсума, объясняющего поступательный перманентный характер его развития. На пути от возникновения однотипных явлений, увеличения их количества, достигающего определенной точки, к их качественному изменению можно на небольших временных отрезках наблюдать переходные этапы. Новое качество появляется в результате больших или малых скачков. Скорость накопления фактов для перехода количественных изменений в качественные зависит от многих экстралингвистических и интралингвистических факторов, анализ которых должен стать предметом специальных изысканий.

Список литературы

1. Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с.
2. Граудина Л.К. Грамматическая правильность русской речи: стилистический словарь вариантов / Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова РАН; Л.К. Граудина, В.А. Ицкович, Л.П. Катлинская. – 3-е изд., стер. – М. : ООО «Изд-во «Астрель»: ООО «Изд-во АСТ», 2004. – 555 с.
3. Глушенко В.А. Слово: культура и история: пособие для студентов и учителей. – Славянск: Издавец Б.І. Маторін, 2010. – 51 с.
4. Гречко В.А. Теория языкознания: учебник / В.А. Гречко. – М. : Высшая школа, 2003. – С. 92-120.
5. Кронгауз М. Русский язык на грани нервного срыва / М. Кронгауз. – 2-е изд., стер. – М. : Знак, 2009. – 232 с.
6. Меликян В.Ю. Лингвокреативная функция языка как проявление фундаментальных законов универсума (на примере фразеосхем русского языка) / В.Ю. Меликян // Вопросы филологии. – 2011. – №2(38). – С.73-81.
7. Мигирин В.Н. Марксистско-ленинская методология и лингвистика. Эвристические и конструктивные возможности марксистско-ленинской методологии в языкознании / В.Н. Мигирин. – Кишинёв: Штиинца, 1974. – 152 с.
8. Новиков В. Словарь модных слов / В. Новиков. – М. : Зебра Е, 2005. – 156 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 52 000 слов / С.И.Ожегов; под общ. ред. С.П.Обнорского. – 3-е изд. – М. : Гос. Изд-во иностр. и нац. словарей, 1953. – 848 с.
10. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеол. выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова; РАН; Ин-т рус. языка им. В.В.Виноградова. – 4-е изд., доп. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.
11. Пиотровский Р.Г. Лингвистическая синергетика: исходные положения, первые результаты, перспективы / Р.Г. Пиотровский. – СПб: Филол. фак-т СПбГУ, 2006. – 160 с. – (Филологические исследования).
12. Русский язык и советское общество: лексика современного русского литературного языка / под ред. М. В. Панова. – М. : Наука, 1968. – 184 с.
13. Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / отв. ред. Е. А. Земская. – М. : Языки русской культуры, 2000. – 480 с.

14. Скворцов Л.И. Большой толковый словарь правильной русской речи / Л.И. Скворцов. – М. : Оникс, 2009. – 1104с.
15. Современный русский язык. Активные процессы на рубеже XX-XXI веков / отв. ред. Л. П. Крысин. – М. : Языки славянских культур, 2008. — 712 с.
16. Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под ред. Г. Н. Скляревской. – М. : Эксмо, 2007. — 1136 с.
17. Тропина Н.П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование (монография) / Н.П. Тропина. – Херсон, Изд. ХГУ, 2003. – 336с.
18. Шагалова Е.Н. Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века: ок. 1500 слов / Е.Н. Шагалова. – М. : АСТ: Астрель: Полиграфиздат, 2011. – 413 с.

Тукова Т.В. Сучасна російська мова у дзеркалі закону переходу кількісних змін у якісні // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.25-30

Автор показує правомірність дослідження еволюції сучасної російської мови в ракурсі дії законів універсуму. Демонструється вияв закону переходу кількісних змін в якісні на синхронному зрізі мови за допомогою мовних одиниць усіх рівнів системи. Відзначається поширення сфери редукції голосних звуків, тенденції до зміни морфемного членування деяких груп слів, уніфікація типів відмінювання та дієвідмінювання, ускладнення внутрішньої форми, що проявляється на лексичному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: еволюція мови, рівновага системи, рівні мови, закони універсуму, закон переходу кількісних змін в якісні.

Tukova T. Modern Russian Language in a Mirror of from Transition Quantitative Changes to Qualitative Ones // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.25-30

The author shows the legitimacy of the study of evolution of Modern Russian language from the perspective of the laws of the universe. It is demonstrated the manifestation of the law of transition from quantitative to qualitative changes in the synchronous cut of the language through linguistic units of all tiers of the system. And it is marked an expansion of the reduction of the vowel sounds, a tendency to change morphemic segmentation of certain groups of words, unification types of declension and conjugation, and the complexity of the inner form manifested on the lexical and syntactic levels.

Keywords: evolution of language, equilibrium of the system, levels of language, the laws of the universe, the law of transition from quantitative to qualitative changes.

Поступила в редакцію 11.04.2013 г.

РАЗДЕЛ 2. ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ

УДК 811.161.1'42

Современный писатель-сатирик как языковая личность

Габидуллина А.Р.

Горловский институт иностранных языков, г. Горловка, Украина

В статье характеризуются языковые особенности произведений современных писателей-сатириков М. Жванецкого, М. Задорнова, В. Ерофеева. Общим чертой их идиостиля является парадоксальность как высказывание, содержащие противоречие. Охарактеризованы такие стилистические приемы создания иронии, как антитеза, антифразис, каламбур, зевгма, разные виды амплификации и др.

Ключевые слова: *ирония, ироническая языковая личность, парадокс, антитеза, антифразис, каламбур, зевгма.*

В современной лингвистике не ослабевает интерес к изучению разных типов языковой личности (ЯЛ), в том числе и личности авторов комического текста. *Актуальность.* Рассматриваются вопросы о соотношении комического и его языкового выражения (С.С. Ефимова, В.И. Карасик, И.В. Попченко, А.А. Синявский, Г.Г. Слышкин и др.), затрагиваются социолингвистические и лингвокультурологические аспекты изучения «эффекта обманутого ожидания» (О.С. Ахманова, М.Р. Баландина, Э.М. Береговская, И.Б. Голуб, Е.А. Земская, О.Е. Карачина, О.Ю. Коновалова, О.А. Крылова, О.А. Лаптева, М.А. Панина и др.), определяется роль комического в структуре языковой личности (А.Н. Войткова, М.В. Мироненко, И.В. Попченко), даны ее дискурсивные характеристики, анализируется интенциональность юмористического дискурса, коммуникативная компетенция языковой личности автора-сатирика, ее прагматическая установка и т. п.

В научный обиход введены понятия «остроумная языковая личность» (В.И. Карасик, А.Н. Войткова, Е.Л. Колесниченко и др.), креативная языковая личность (И.В. Попченко), личность *homo ludens* (Т.В. Кыштымова), коммуникативная личность шутника (М.В. Мироненко), при этом типология шутников строится на следующих основаниях: а) противопоставление институционального шута и «неинституционального» шутника; б) противопоставление по количественной градации (постоянное/частное шутовство – шутовство время от времени); в) отношение социума к шутнику; г) различия в мотивационной доминанте шутников; д) объекты шутовства; е) виды и жанры комического [3, с. 5].

В статье речь пойдет о языковой личности современных писателей (М. Задорнова, М. Жванецкого, В. Ерофеева и др.), чью ЯЛ нельзя характеризовать только как юмористическую (в том числе шутника) или сатирическую. Скорее, это ироническая языковая личность, поскольку названная модальность в их произведениях является преобладающей. В основе механизмов создания иронического смысла лежит «коннотативная ассоциативность, которая возникает при интерференции имплицитных смыслов, знаковых образов и понятий и аксиологической сущности иронии» [4].

Цель статьи – показать особенности идиостиля современных сатириков.

Комический дискурс названных выше писателей парадоксален. Намеренное использование этой фигуры мысли в современной литературе и на эстраде можно рассматривать как устойчивую тенденцию, своего рода языковой маркер времени. Причины появления такой тенденции в языке в определенной степени носят экстралингвистический характер. Современного адресата трудно удивить, и, чтобы привлечь его внимание, требуется достаточно сильные экспрессивные средства, при использовании которых ставка делается на неожиданность, шок. Другая причина: алогичность, парадоксальность, абсурд событий, происходящих в странах СНГ. Парадокс мы понимаем как высказывание, содержащие противоречие, в котором противопоставляемые единицы истинны как отдельно взятые, но абсурдны или логически ложны в совокупности. Он реализуется в грамматически правильных структурах, выстроенных на основе алогической связи двух противоречивых компонентов (эксплицитного или имплицитного характера).

Иронический эффект может возникнуть в результате референциальной неистинности высказывания, логического абсурда. Парадоксальные ситуации в произведениях писателей часто гипертрофированы, т. е. находятся на пути к абсурду: *Костюм «Евы» ей очень идет, только ушить нужно кое-где* (М. Жванецкий). О-пропозиция – ‘Ева голая’. П-пропозиция – ‘Голая одета’.

Ироничным может быть высказывание, в котором нарушены причинно-следственные связи, отчего следствие, вывод не вытекают из посылки, условия: *Когда у меня кончились последние деньги, я купил себе гоночный автомобиль. <...> По своим качествам мой гоночный автомобиль не знал себе равных и потому почти не участвовал в соревнованиях* (В. Ерофеев. Небо по колено). Из всех законов логики (тождества, непротиворечия, исключения третьего, достаточного основания) чаще всего писатели нарушают закон непротиворечия, который гласит, что две противоположные мысли об одном и том же предмете, взятом в одном и том же отношении, сразу вместе не могут быть истинными: *Они не могут жить без гениев, а с гениями жить совсем не могут* (В. Ерофеев «Писательские жены»); *Самый опасный враг – любимый человек* (В. Ерофеев «Рак любви»). Как правило, парадоксальность здесь обусловлена антонимичностью высказывания: *Как всякий человек, я ненавижу терять. Но, как всякий русский, я люблю подсчитывать потери* (В. Ерофеев «Соблазн сравнения») – два противоречивых требования находятся в прямой зависимости друг от друга.

Нередко авторская ирония в произведениях М. Задорнова, М. Жванецкого, В. Ерофеева обусловлена законом асимметрического дуализма языкового знака, в частности его омонимией, синонимией, а также наличием в языковой системе словообразовательной производности, антонимических, конверсивных, партонимических отношений и пр.

Пример иронических высказываний М. Жванецкого, созданных с использованием конверсивов: *На дверях КГБ: «Прием граждан круглосуточно». – А выдача когда?»; Я тот же геолог, который ищет-ищет, хотя ничего не потерял. Великий русский язык: фразы «Я тебя не забуду» и «Я тебя запомнил» имеют разный смысл.*

Высказывания М. Жванецкого, строящиеся на партонимических отношениях: (1) *Жизнь – как рояль: клавиша белая, клавиша черная... крышка.* (2) *По тому, как он плевал, сморкался и икал за столом, было видно, что он старается держаться прилично.* (3) *Расплата за богатство: изоляция, охрана, стресс и риск не вернуться домой. Расплата за бедность – масса свободного времени, любовь, дружба, легкое перемещение в пространстве и мечта разбогатеть, чтобы отведать сказанное выше.*

Каламбур – одна из самых распространенных фигур, участвующих в создании иронического эффекта. В качестве доказательства приведем фрагмент статьи О.А.

Черепановой о фельетоне М. Задорнова «Тайный смысл»: *"А этот дважды Герой оказался дважды дутым Героем. Единственный героизм, который он проявил, – это сумел дважды оформить документы на Героя"* В данном случае *"оформление документов на Героя"* названо иронически *"героизмом"*. Со словом *героизм* вне данного контекста мы связываем только положительную эмоциональную оценку: *героизм* – 'героический дух, образ действий, присущий герою'. *Герой* – 'выдающийся своей храбростью, доблестью, самоотверженностью человек, совершающий подвиги'. Скрытый смысл данного словоупотребления заключается в себе неодобрительную оценку автором человека, который ради славы и почета, причем незаслуженных, "сумел" после долгих и нелегких "походов" по соответствующим инстанциям получить высокое звание – "Герой Советского Союза" [4, с. 191-192]. Хорошей иллюстрацией является каламбур М. Жванецкого: *Каждый народ имеет то правительство, которое потом его имеет*. «Иметь» – '1. Обладать, располагать, владеть, 2. Находиться с кем-то в половой связи'.

Иронический эффект нередко создается с помощью антитезы – стилистической фигуры контраста, заключающейся в резком противопоставлении понятий, положений, образов, состояний, связанных между собой общей конструкцией или внутренним смыслом: *Страна жила при Сталине без Сталина* (В. Ерофеев. Пятый инсульт товарища Сталина); *Поэмы не было бы, если бы ерофеевское «я» и русское «мы» были раздельны. Поэма состоялась, ибо ерофеевское «я» и русское «мы» оказались неслиянны* (В. Ерофеев. Гений «без»); *Наша Родина состояла из двух человек. Другие были не в счет. Звали их Сталин и Молотов* (В. Ерофеев. Черное море любви).

Для создания иронического эффекта писатели используют разные виды антитезы: амфитезу (примеры выше), антанагогу, аллойозис, актротезу и мукабалу, синкрисис.

Антанагога представляет собой уравнивание какого-либо утверждения противоположным аргументом: *Нормальный человек в нашей стране откликается на окружающее только одним — он пьет. Поэтому непьющий все-таки сволочь* (М. Жванецкий. Мысли).

В описываемом ниже примере представлен аллойозис – развернутое сопоставление, сложная, более «глубокая антитеза». Как правило, она является композиционным приемом создания парадокса на уровне СФЕ (ССЦ) или текста. Так, эссе М. Жванецкого «XX век» целиком построено на противопоставлении. *Дружба видоизменилась настолько, что допускает предательство, не нуждается во встречах, переписке, горячих разговорах и даже допускает наличие одного дружащего, откуда плавно переходит в общение <...>. Мы уже не говорим о том, что правда второй половины XX века допускает некоторую ложь и называется подлинной. Мужество же наоборот, протекает скрытно и проявляется в экстремальных условиях трансляций по телевидению. Понятие честности толкуется значительно шире: от некоторого надувательства и умолчания, до полного освещения крупного вопроса, но только с одной стороны. Значительно легче переносится принципиальность – она теперь допускает отстаивание двух позиций одновременно. Поэтому споры стали более интересными, ввиду перемены спорящими своих взглядов во время спора, что делает его трудным для наблюдения, но более коротким и насыщенным. Размашистое чувство, включающее в себя безжалостность, беспощадность и жестокость, называется добротой.*

Весь смысл эссе в том, что при социализме основные этические концепты (дружба, честность, принципиальность и пр.) претерпели значительные изменения – и не в лучшую сторону.

В основе синкрисиса (синкрисиса) лежит противопоставление переносных или прямого и переносного значений входящих в антитезу компонентов: *В историю трудно войти, но легко вляпаться* (М. Жванецкий). Комический эффект построен на

контрасте между прямым (*вляпаться*) и переносным (*войти в историю*) значениями глаголов, подкрепленном антонимической парой *трудно – легко*.

Часто антитеза усиливается антифразисом, что позволяет, по мнению Е.Л. Колесниченко [2], придать высказыванию более выраженную иронию: *Пришел – спасибо, ушел – большое спасибо...* (М. Жванецкий).

Ироничность высказываний современных писателей нередко порождается сознательным объединением в ряд однородных членов слов из разных семантических полей, образующих фигуру силлепсиса: *Жить без паспорта, без прописки, без диплома и нижнего белья, безоглядно, безотчетно, безудержно, беспробудно, безжалостно, бескомпромиссно – все это значит по-русски жить безукоризненно* (В. Ерофеев. Гений «без») – семантические поля, связанные со статусом человека, его образованием и предметами гигиены; *Маринина – атеистка, подполковник милиции и дама, приятная во всех отношениях* (В. Ерофеев. Мусор на совке) – в одном ряду представлены слова, называющие отсутствие религиозности, профессию и аксиологическую оценку); *Гитлер был симпатичный парень, сущее ничтожество, к тому же типичный еврей* (В. Ерофеев. Черное море любви) – семантические поля, связанные с внешностью человека, его человеческими качествами и национальностью; *В ЮАР меня привели детская мечта увидеть реку Лимпопо и статья в английском журнале* (В. Ерофеев. Страна-огонь) – объединение в одном ряду абстрактного и конкретного существительного.

Ироническое эссе В. Ерофеева «Сочувствие» показывает различия в восприятии трагедии с подводной лодкой «Курск» на Западе и в России: английская журналистка заплакала, а российская заметила: «Если обо всех плакать, то не наплачешься. Жизни не хватит». Этот факт дал автору повод рассуждать о том, что такое «сочувствие по-русски»: *Мы жалостливы, но без сочувствия. Получается, на первый взгляд, парадокс. На самом деле, в этом и есть наша слабость. Жалостливость – инстинкт, черта «любовной» беспомощности, одним словом, размазня. Пожалеют, но не могут, ну, разве утешат. На другое нет сил. Нет умения бороться. Сочувствие – это состояние личности, которое может мобилизоваться и прийти на помощь в беде, или, если случилась трагедия, помочь тем, кто стоит вокруг гроба. Кстати, о словах: не мертвое правительственное «соболезнование», а «сочувствие» нужно людям. <...> А сочувствие – это и есть энергия любви, обращенной к горю. Сочувствие трактуется в словаре С.И. Ожегова как ‘отзывчивое, участливое отношение к переживаниям, несчастью других’. Синонимами к этому слову являются «сострадание», «сопереживание», «соболезнование». Виктор Ерофеев соединяет эти понятия. Сочувствие русских для него – это «равнодушие в превосходной степени» (Дон-Аминадо), синоним жалостливости как склонности к состраданию. Из той же области «соболезнование» – формальное сочувствие. Сочувствие западных людей – это действенное сострадание, сопереживание, которое сродни эмпатии – ‘способности чувствовать то же самое, что чувствуют другие’; это способность быть в контакте с другим человеком, способность воспринимать его чувства, не закрываясь от него, способность воспринимать его точку зрения, то есть то же самое, что и при сочувствии, но при этом человек сохраняет способность переключаться на свою вселенную, воспринимать свою точку зрения.*

Еще одним приемом создания иронии является плеоназм – «фигура амплификации, основанная на отношениях тождества или почти полного тождества слов или словосочетаний, соотносимых с одними и теми же предметами и явлениями» [6, с. 258]: *Придумали понятие «народ», чтобы обманывать отдельных людей* (М. Жванецкий). Одно из значений многозначного слова *народ* – ‘то же, что люди’. Парадоксальность высказывания строится на обыгрывании разных значений первого слова: не только *люди*, но и ‘население государства, жители страны’, ‘нация, националь-

ность, народность', 'основная, трудовая масса населения страны' [там же]. Понятия «народ» и «люди» М.М. Жванецкий иронически противопоставляет: для бюрократической верхушки народ – это не люди, а бесформенная «масса», с которой можно делать всё, что заблагорассудится.

Другой пример находим у М. Задорнова: "И уж конечно надо бы продолжить главный шедевр плакатного искусства: "*КПСС – верный помощник партии*". Вариантов для продолжения масса: "*ВЛКСМ – ближайший соратник комсомола*", "*ВЦСПС – закадычный друг профсоюз*!" (М. Задорнов. Тайный смысл).

Для произведений современных писателей (юмористов, сатириков) характерно «взрывание изнутри» общеизвестных выражений, что приводит к парадоксальности. Наблюдаются разнообразные трансформации фразеологических единиц (ФЕ), в том числе паремий, «крылатых выражений» и языковых штампов: 1) семантические трансформации (преобразование семантики с сохранением структуры общеизвестного выражения); 2) структурно-семантические трансформации устойчивых конструкций, затрагивающие как форму, так и содержание. Покажем эти процессы на примере произведений В. Ерофеева.

Семантические трансформации осуществляются за счет буквализации переносного значения ФЕ: *Писательские жены – это бульон из кур, которые попали не в свою тарелку* («Писательские жены»): ср.: *не в своей тарелке* – 'неуютно, дискомфортно; не на должном месте, вне привычной обстановки; в плохом расположении духа, не в настроении'.

К парадоксальному смыслу приводят такие структурно-семантические трансформации пословиц, поговорок и «крылатых выражений», как расширение компонентного состава устойчивого выражения (*прокрустово ложе святости* – ср.: *прокрустово ложе*); замена компонентов (*обрушил на меня ушат информации* («Страна-огонь») – ср.: *ушат воды*; *любовь в одни ворота* («На чердаке») – ср.: *игра в одни ворота*); комбинированные структурно-семантические трансформации (*Деньги схожи для них с красотой – та же «страшная сила»* («Хорь и Калиныч») – ср.: «Красота – страшная сила»); использование паремий и крылатых слов как прецедентных высказываний (*Мы все вышли не из гоголевской шинели, а из позора нижнего белья* («Россия в нижнем белье»); использование аллюзий (... *Гюнтер Грасс твердил, что все мы – Сизифы, напрасно прущие камень в гору* («Китайский лётчик»)).

Выводы. В комическом дискурсе названных выше писателей намеренно нарушаются привычные стереотипы, карнавально переворачиваются нормы общества. Они невероятно талантливы, и все-таки пальму первенства я отдаю М. Жванецкому. По словам Гришковца, само присутствие этого автора «в нашем времени и нашем пространстве очень усложняет жизнь многим. На его фоне прекрасно видна бессмыслица, кривляние, пошлость, непрофессионализм, глупость, корыстолюбие, предательство собственного достоинства и своей профессии... Да и просто кому-то, кто ещё не окончательно потерял совесть, может быть в какой-то момент страшно и стыдно оттого, что то, что он сделал, или то, что он сказал, может услышать Жванецкий... Лично я часто думаю: "А как бы вот это он оценил?" Хочется сказать: "Спасибо за то, что лично мне Вы жизнь точно усложняете" [7].

Список литературы

1. Войткова А.Н. Остроумная коммуникативная личность в комическом дискурсе: гендерный аспект: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория язык. / А.Н. Войткова. – Иркутск, 2011. – 19 с.
2. Колесніченко О.Л. Парадокс у творах М.М. Жванецького: семантико-стилістичний і комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дисс. ... канд. филол. наук:

- 10.02.02. – російська мова / О.Л. Колесніченко. – Дніпропетровськ, 2013. – 20 с.
3. Мироненко М.В. Коммуникативная личность шутника: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 – теория языка / М.В. Мироненко. – Волгоград, 2005. – 20 с.
4. Орлова Г.В. Средства формирования иронической модальности в современном публицистическом дискурсе: Жанр обозрения: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 – русский язык / Г.В. Орлова. – СПб, 2005. – 20 с.
5. Черепанова О.А. Языковая игра в фельетоне М. Задорнова «Тайный смысл» / О.А. Черепанова // Художественный текст: структура, семантика, грамматика. – Екатеринбург, 1997. – С. 188-201.
6. Хазагеров Т.Г. Общая риторика: Курс лекций. Словарь риторических приемов / Т.Г. Хазагеров, Л.С. Ширина. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 320 с.
7. Сайт М. Жванецкого – Режим доступа: <http://www.jvanetsky.ru/>

Габидуллина А.Р. Сучасний письменник-сатирик як мовна особистість // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.31-36

У статті характеризуються мовленнєві особливості творів сучасних письменників сатириків М. Жванецького, М. Задорнова, В. Єрофєєва. Загальною рисою їх ідіостилю є парадоксальність як висловлювання, яке містить суперечність. Охарактеризовані такі стилістичні прийоми створювання іронії, як антитеза, антифразис, каламбур, зевгма, різні види ампліфікації та ін.

Ключові слова: іронія, іронічна мовленнєва особистість, парадокс, антитеза, антифразис, каламбур, зевгма.

Gabidullina A.R. Modern satirical writer as linguistic personality // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.31-36

Linguistic peculiarities of modern satirical writers' works such as M. Zhvanetskij, M. Zadornov, V. Erofeev are characterized in the article. The general feature of their idio-style is paradoxicalness as an utterance with contradiction. Such stylistic devices as making of irony, antithesis, antiphraasis, pun, zeugma, different types of amplification and others are characterized.

Key words: irony, ironic linguistic personality, paradox, antithesis, antiphraasis, pun, zeugma.

Поступила в редакцію 15.03.2013 г.

УДК 811. 161. 1' 373. 45

**Семантический анализ названий продуктов питания, напитков и блюд,
заимствованных русским языком из арабского**

Иванова А. А.

*Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье рассматриваются арабские заимствования, вошедшие в русский язык в результате языковой коммуникации, сопровождавшей диалог русской и арабской культур на протяжении многих столетий, хотя территориально эти страны значительно отдалены. Анализируемые заимствования – алкогольный напиток рака и кондитерское изделие рахат-лукум, – пополнившие русский лексикон через посредство турецкого языка, до сих пор являются экзотизмами. В статье устанавливается их семантическая структура, а также определяются трансформации, сопровождающие функционирование этих слов в заимствующих языках.

Ключевые слова: заимствование, арабизмы, названия продуктов питания, напитков и блюд, семантический анализ.

Среди различных способов развития языков особое место занимает заимствование. Под заимствованием понимается «элемент чужого языка (слово, морфема, синтаксическая конструкция и т.п.), перенесённый из одного языка в другой в результате контактов языковых, а также сам процесс перехода элементов одного языка в другой» [10, с. 158.]. Причина проникновения иностранного слова – это в том числе отсутствие соответствующего понятия в лексиконе того или другого языка (Л. П. Крысин, Э. Рихтер и др.). Существует множество научных трудов, касающихся проблем перехода лексических элементов из одного языка в другой (см. работы Н. С. Авиловой, О. С. Ахмановой, Е. Э. Биржаковой, Н. С. Валгиной, В. В. Виноградова, Л. А. Воиновой, Е. М. Галкиной-Федорук, К. В. Горшковой, Е. А. Земской, А. В. Калинина, В. В. Колесова, В. Г. Костомарова, Л. П. Крысина, Э. В. Кузнецовой, Л. Л. Кутиной, Рудия Конрада, И. Г. Милославского, И. И. Огиенко, М. В. Поповой, А. А. Потёбни, А. А. Реформатского, Ю. С. Сорокина, И. А. Стернина, Фердинанда де Соссюра, М. Фасмера, М. И. Фоминой, Н. М. Шанского, Д. Н. Шмелева, Л. В. Щербы, П. Я. Черных, Э. Хаугена и др.).

Территориально арабы не имели общих границ с русскими, но в результате торговых отношений и путешествий значительное количество арабских заимствований попало в русский лексикон. Это отмечено в целом ряде работ, посвященных межъязыковым заимствованиям (Н. А. Магомедов «О некоторых семантико-грамматических аспектах арабских заимствований в аварском языке. Семантика языковых единиц разных уровней» (1997), И. И. Сиразиев «О семантическом освоении арабизмов в татарском языке» (2001), Э. Р. Ибрагимов «Арабизмы в табасаранском языке» (2003), С. Б. Менгисанова «Арабизмы в кумыкском языке» (2002), Л. К. Валиуллина «Лексика арабского происхождения в русском и татарском языках: сопоставительный аспект» (2004), Рахмони Миджгони Равшандухт «Лексико-семантическая классификация арабизмов в русском и таджикском языках в сопоставительном плане»

(2006), Р. М. Оздоева «Арабизмы в ингушской лексике» (2007) и др.) и является *актуальной* проблемой для изучения. В русистике также есть исследования этой группы слов, направленные на изучение различных языковых аспектов (О. И. Александрова, Л. К. Валиуллина, Т. П. Гаврилова, Рахмони Миджгони Равшандухт, М. Х. Халлави, Хуссайн Аббас Хуссайн).

Большинство слов арабского происхождения вошло в русский язык посредством иных языков (например, через французский язык в русский перешли такие арабизмы, как: *люфа, сироп, ализарин, гарем, софа, жираф, жасмин, магазин, муссон, газель, бурнус, эликсир* и др.; при английском посредничестве в русском языке появились слова *сафари, артишок, кофе* и др.; через немецкий язык вошли слова *тара, кубеба, матрац, шафран, алгебра, бальзам, мамлюк* и др.), однако были и прямые заимствования (например, мусульманская религиозная терминология: *шариат, имам, хадис, мечеть, фетва*; поэтическая лексика: *касыда, газель, аруз*; в связи с развитием наук: астрономическая, научная терминология: *зенит, цифра, алгебра, азимут, алхимия, надир*; географические термины: *вади, сель, самум, муссон*; ботанические: *гардан, кубеба, люфа, зетин, сабур*, названия сказочных персонажей: *джинн, гурия* и др.).

Цель проводимого изыскания – выявить произошедшие в арабских заимствованиях (некоторых названиях продуктов питания, напитков и блюд) семантические изменения и установить тип семантических трансформаций (под семантической трансформацией понимается любое изменение семантической структуры заимствований).

В одну из тематических групп – «названия продуктов питания, напитков и блюд» – входит 8 арабских заимствований, в разной степени освоенных русским языком: *бакалея, марципан, рака, рахат-лукум, сироп, халва, харчи, эликсир*. Все слова данной группы, за исключением лексемы *халва*, пришли в русский язык при посредничестве других языков.

В настоящем исследовании рассматриваются такие названия, как *рака* и *рахат-лукум*.

Слово *рака*, вошедшее в русский язык через турецкий, в арабском языке означает «финиковая водка», но в турецком утрачивается компонент, который указывает на то, из чего она изготавливается, и означает вообще «водку» [8, с.621]. Принято считать, что эти словом турки называют свою традиционную анисовую водку. Сама пряность анис родом с Ближнего Востока и Малайзии. В эпоху развития торговли попал в Европу и Северную Африку. Первоначально эту траву применяли как лекарство, позже, отметив вкусовые качества растения, её стали применять и в изготовлении алкогольных напитков [12]. Первоначально *раку* изготавливали из оставшихся после приготовления виноградного вина отходов, в которые добавляли семя аниса в небольших дозах. Даже название напитка в переводе с турецкого означает «сорт винограда раз-аки» [12]. Собственно анисовая *рака* появилась постепенно и стала распространяться по Балканскому полуострову, Греции, Македонии, Болгарии, Сербии, Хорватии, а также на окрестных с ними территориях. Сейчас ее считают одним из символов турецкой кухни. Традиционно, помимо зерен аниса, *раку* готовят из винограда, яблок, слив, абрикосов, груш, черешни или инжира. В нее добавляют мед, мускатный орех, различные травы и др. [12]. Этот напиток также называют *ракия*. Он является для южно-славянских народов и румын традиционным и национальным, в особенности ракия, изготавливаемая из слив, – сливовица [3].

Арабская финиковая водка «агаду» в турецком языке утратила первую букву и преобразовалась в «таку», приобретя новое значение – «любая водка особого типа выгона». В русской терминологии данная лексема означает «первый гон хлебного вина из барды в заторном чане, которая продолжается до тех пор, пока технически возможно вести перегонку, не допуская исчезновения из барды жидкости до такой степени, чтобы гуща барды подгорела». Получается, что русские заимствовали это

слово вместе с техникой перегонки спирта и так стали называть продукт, находящийся на незавершённой стадии изготовления самой водки, т.е. полуфабрикат [11].

При переводе Евангелия с греческого языка русскими монахами у них возникли некоторые трудности: в тексте слово «рака» было употреблено с негативным смыслом, от чего при переводе получило отрицательную окраску и неправильное толкование – «пустой человек, т.е. человек, который употребляет *раку*, алкоголик, пьяница» [11]. Отсюда следует, что русские, не имевшие своей терминологии в винокурении и осваивающие византийские техники производства, стали именовать первую грубую выгонку *ракой*, т.к. от её употребления наступало очень тяжелое опьянение. Лишь в конце XIX века этот термин заменили на более современный «первый гон» [11]. И, как указано в «Толковом словаре иноязычных слов» Л. П. Крысина, лишь «в некоторых районах Кавказа и Средней Азии так называют первую выгонку в винокурении, “первач”».

Итак, существует несколько теорий происхождения данной лексемы. Во-первых, жители Ирака утверждают, что *рака* впервые начала изготавливаться в их стране на основе фиников. Во-вторых, возможно, что происхождение термина пошло от названия винограда, из которого изготавливался этот напиток – *разака* [2]: «Разаки де Дамас», или как его ещё называют «Сам разакиси», является турецким столовым сортом винограда [6]. Интересно, что у болгар есть столово-технический сорт винограда позднего периода созревания – «Разакия черна с точки» [5]. В-третьих, *arak* на арабском значит «потеют», а *araki* – это «тот, кто потеет» и, возможно, так назвали водку из-за особенности её производства – дистилляции, т.е. перегонка, испарение жидкости [2]. В русском языке это слово до сих пор является экзотизмом, сохраняя семантическую структуру, присущую ему в языке-источнике.

Общеизвестная восточная сладость *рахат-лукум* существует уже более 500 лет. Эту сладость изначально готовили из воды, сахара и крахмала, с добавлением эссенции из лепестков роз [4]. Традиционно наполнителями служат также мёд, орехи, сиропы, сухофрукты и др. Существует множество видов этого деликатеса, которые отличаются друг от друга начинками и цветами. Классическим признаётся розовый *рахат-лукум*, чей цвет получается от добавления розовой воды [1].

Данное название состоит из двух арабских слов – *gāhat* (в пер. освежение, подкрепление) и *hulkūm* (в пер. горло) [8, с. 639]. Дословно их можно перевести, как «еда для горла, сладость для горла». В турецком языке, куда данная лексема пришла из арабского, звучит как *rahat-lokum* (или *lukum*) и переводится «удобный кусочек». В конце XVIII века турецкий придворный кондитер Али Мухиддин Хаджи Бекир красиво оформил это лакомство, порезав его на кусочки, и предложил своему султану. Султану настолько понравилось, что после этого *рахат-лукум* стал национальным блюдом турков, которым и остаётся до сих пор. Внук Бекира представил сладость на Брюссельской выставке в 1897 году, где она получила золотую медаль выставки, после чего султан стал поставлять *рахат-лукум* в Европу [4]. В современном русском языке часто первое слово *рахат* не говорят, а называют сладость односложно – *лукум* [там же], что делает наименование менее «иностранным», но само кондитерское изделие и его название по-прежнему осознаётся как экзотизм.

Вывод. Таким образом, рассмотренные нами арабские заимствования претерпели фонетические, графические, грамматические и семантические изменения как в языках-посредниках, так и на русской почве. Как и у большинства экзотизмов, значение проанализированных слов осталось неизменным, но не имеющим внутренней формы. Отметим, что слово *ракия* на определенном этапе развития русского языка использовалось в антропном значении («пьяница») из-за неправильного толкования русскими монахами переводимых текстов.

В перспективе предполагается осуществить анализ семантической структуры других арабских заимствований в русском языке этой и иных тематических групп.

Список литературы

1. Ай-ти. Рахат-лукум. История происхождения. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://i-tea.com.ua/rahat-lukum-istoriya-proisxozhdeniya-recept-prigotovleniya-i-svyazannye-s-nim-legendy/>
2. Википедия. Рака. [электронный ресурс] – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%F0%E0%EA_\(%ED%E0%EF%E8%F2%E8%EA\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%F0%E0%EA_(%ED%E0%EF%E8%F2%E8%EA))
3. Википедия. Ракия. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%E0%EA%E8%FF>
4. Википедия. Рахат-лукум. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CB%F3%EA%F3%EC>
5. Виноград инфо. Сорта. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vinograd.info/sorta/arhiv/razakiya-chna-s-tochici.html>
6. Виноград инфо. Сорта. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vinograd.info/sorta/stolovye/sam-razakisi.html>
7. За 40. Ракия. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.za40.ru/rakiya.html>
8. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. / Л. П. Крысин – М.: Рус. яз., 2000. – 856 с.
9. Ливинтернет. Рахат-лукум. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://nikita08.info/post169914978/>
10. Лингвистический энциклопедический словарь. / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Похлёбкин В. В. История водки / В. В. Похлёбкин. – Режим доступа: http://vkus.narod.ru/vodka/vodka_05.htm
12. Тёркихоттур. Турция. [электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.turkeyhottour.ru/turkey/otdih/post_1331582402.html

Іванова О. О. Семантичний аналіз назв продуктів харчування, напоїв та страв, запозичених російською мовою з арабської // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.37-41

У статті розглядаються арабські запозичення, які увійшли в російську мову в результаті мовної комунікації, що супроводжувала діалог російської та арабської культур протягом багатьох століть, хоча територіально ці країни значно віддалені. Аналізовані запозичення - алкогольний напій рака і кондитерський виріб рахат-лукум, - поповнили російський лексикон за посередництвом турецької мови й досі є екзотизмами. У статті встановлюється їх семантична структура, а також визначаються трансформації, супроводжуючі функціонування цих слів у мовах, які їх запозичили.

Ключові слова: запозичення, арабізми, назви продуктів харчування, напоїв та страв, семантичний аналіз.

Ivanova A. Semantic analysis of the names of food, drinks and dishes, borrowed by Russian language from Arabic // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.37-41

In the article are considers the Arabic borrowings, which were included in the Russian language as a result of linguistic communication for many centuries of the dialogue be-

tween Russian and Arab cultures, in spite of the fact that these countries are far from each other. Arabic has had a great influence on other languages, especially in vocabulary. The influence of Arabic has been most profound in those countries dominated by Islam or Islamic power. But the Russian language is not an exception. In ancient times this happened due to the trade routes and relations between all countries, but also from the fact that in the host side there was no analogues, that were taken from Arabic with names of objects, phenomena, etc., and it's happening now, thanks to the mass media, Newspapers, etc. Borrowings, which are analysed - alcoholic drink raka and confectionery product rakhat-lukum (Turkish delight), which replenished the English lexicon through the Turkish language, are still exotic words for our people. In the article is established their semantic structure, and yet we define transformations, that accompanying the using of these words in the languages, which have borrowed Arabic words. The terms borrowed range from religious terminology, astronomical, philosophical, scientific and medical terms, names of food, etc. The Russian Literature Language react actively to the inflow of Arabic borrowings and assimilate them adapting to the Russian word-formative models.

Keywords: *borrowing, arabizms, the names of food products, drinks and dishes, semantic interpretation.*

Поступила в редакцию 22.04.2013 г.

УДК 81'1:130.2

**Символ и миф.
Лингвокультурологический аспект**

Карпенко А. В.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Автор статьи предлагает трактовку концепта символа в соотнесенности с мифом. Исходным постулатом является тезис о том, что существует тесная связь между символом и всеми символическими формами, и прежде всего, с мифом. Символ в своем генезисе связан с мифом, вырастает из него. Автор разделяет точку зрения Ю. М. Лотмана о том, что символ имеет промежуточный статус между конкретно-чувственным мышлением и абстрактными понятиями и возникает благодаря необходимости зафиксировать появившийся духовный и практический опыт человечества, который отразился в форме мифологических представлений.

Ключевые слова: *символ, символические формы, эксплицитные и имплицитные мифы.*

Актуальность исследования. Проблема соотнесенности символа и мифа ставится нами в связи с попыткой определить место и роль символа в системе других символических форм, а также при рассмотрении сложной диалектики функционирования мифа и символа. На наш взгляд, правомерна точка зрения таких ученых как Ю. М. Лотман, С. С. Аверинцев, Вячеслав Иванов, которые подчеркивают неразрывную связь мифа и символа. Миф несет в себе неразложимую органичность, слагающую не совокупность членов, а их целокупность. Компонента органичности мифа интерферирует в нем живой и архисложной диалектикой структурных пластов и несет в себе символическую природу. Эти структурные напластования, имеющие свой особый, свойственный только им колорит, сигнализируют нам о наличии в мифе символической компоненты. Теряя свою знаковую природу, символ становится мифом, усиление знаковой функции ведет к разрушению символа, то есть исчезает тождество между означающим и означаемым. Далее, следует отметить, что даже наименее связанные с мифологическим сознанием символы превращаются в миф, теряя функцию обозначения и утверждая субстанциональность заключенного в них содержания. Вопрос о соотнесенности символа и мифа возникает еще и в связи с тем, что часто происходит некая подмена форм, и миф принимают за символ и, наоборот. С другой стороны, ряд философов отрицает соотнесенность этих двух символических форм.

Цель исследования предложить трактовку концепта символа в соотнесенности с мифом. По-разному решается проблема соотношения мифа и символа. Так, Ю. М. Лотман полагает, что символ в своем генезисе связан с мифом, вырастает из него. «В символе всегда есть что-то архаическое, т.к. он восходит к дописьменной эпохе, когда определенные знаки представляют собой свернутые мнемонические программы текстов и сюжетов, хранящихся в устной памяти коллектива» [8, с. 12]. Сходные мысли высказывает и С. С. Аверинцев – символ, по его мнению, есть миф, «снятый» (в гегелевском смысле) развитием культуры. Но можно привести примеры

и обратного умозаключения: миф – всего лишь «экзегеза символа» (И. И. Бахофен). Эта мысль характерна для русских философов, размышляющих над природой символа. Вячеслав Иванов, полагающий, что миф органически развивается из символа, писал: «Миф уже содержится в символе, он имманентен ему; созерцание символа раскрывает в символе миф» [2, с. 157], «миф есть динамический вид (modus) символа», «к символу же миф относится как дуб к желудю» [2, с. 142]. Французский философ Поль Рикер, сделавший символ одним из центральных понятий своей феноменологической герменевтики, также считает, что миф должен быть подчинен символу. Миф не исчерпывает семантическую структуру символа. Связь мифа с ритуалом и определенной социальной функцией, литературная обработка мифа, дающая начало его рационализации, ограничивает объем значений символа, лежащего в его основании. Это позволяет использовать один и тот же символ в разном социальном контексте в рамках иного мифологического образования. Поэтому миф является лишь частным выражением символа, лишенным присущей символу глубины.

Метафора Вячеслава Иванова представляется нам весьма удачной – «отношение дуба к желудю» сложнее, чем простое порождение первого из второго. Это – взаимооборачивание из свернутой формы в развернутую, и наоборот. Символ выступает и как потенциальный миф и одновременно как производное мифа. При всей популярности поддержанной авторитетнейшими именами психологической теории возникновения символа (Э. Сепир, Э. Фромм), мы разделяем точку зрения Ю. М. Лотмана, перекликающуюся со структуралистской трактовкой природы символа. Символ, обладающий промежуточным статусом между конкретно-чувственным мышлением и абстрактными понятиями, возникает благодаря необходимости зафиксировать появившийся духовный и практический опыт человечества, отразившийся в форме мифологических представлений. Даже К.-Г. Юнг психологизирует понятие «миф». Он же выделяет два вида символов: естественные, коренящиеся в бессознательном, и культурные, выражающие «вечные истины». Они остаются «важными составляющими нашего ментального устройства» и «жизненной силой в построении человеческого образа». Его интерпретация символа дает ему ключ не только к анализу сновидений, но и к анализу мифов, сказок, религии, искусства. К.-Г. Юнг был уверен, что только знак, осознанно употребляемый человеком, замещает что-то другое, а символ является самостоятельной, живой, динамической единицей. Символ ничего не замещает, но отражает то психологическое состояние, которое испытывает человек в данный момент, он как бы и есть само это состояние. Поэтому Юнг возражал против символической интерпретации снов или ассоциаций, считая, что необходимо идти вслед за символикой человека вглубь его бессознательного. Он признает теоретическое существование символов, чье значение почти зафиксировано, но, на практике, К. Юнг не рекомендует, по крайней мере, во время интерпретации, ставить символы в связи с известными вещами и концептами, представленными себе заранее. Юнг остановился на мысли, что символ обозначает неизвестные сущности, трудные для постижения и при последнем анализе, никогда полностью не определенные. Он настаивал на необходимости не путать символы со знаками и не приписывать им концептуальные понятия, уже определенные идеологическим значением.

Возвращаясь к проблеме соотношения мифа и символа, следует подчеркнуть, что сложно отрицать тот факт, что символ, выросший как «программа» мифа, в ходе своего развития несколько обособился от него. А. Ф. Лосев утверждает, что всякий миф – символ, имеющий четверичную природу. В чем же сущность символической природы мифа?

Во-первых, миф «есть символ в меру того, что он есть просто вещь или существо» [3, с. 162]. Ведь всякий реальный предмет, поскольку он мыслится и воспринимается

нами как непосредственно и самостоятельно сущий, представляет собой символ. Это может быть и дерево, и цветок, и источник воды, и многое другое.

Во-вторых, «миф есть символ в меру того, что он есть личность» [3, с. 169]. В мифе перед нами выступают не просто вещи, а «интеллигентные» вещи, т.е. одушевленные, одухотворенные вещи. Мифология или прямо трактует о живых существах и личностях, или говорит о не живом так, что видна ее изначальная одушевляющая и одухотворяющая точка зрения. Интеллигенция накладывается на прежний символ новым слоем и «превращает вещественный символ в интеллигентный символ» [3, с. 171].

В-третьих, «мифический символ есть символ в меру того, что он есть история, так как мы имеем дело не просто с личностью, но с ее эмпирическим становлением» [3, с. 173]. Личность существует в истории. Она живет. Она борется, порождается, расцветает и умирает, т.е. личность – «есть всегда обязательно жизнь» [3, с. 75]. В свою очередь, «история есть становление бытия личностного, и миф есть история» [3, с. 100].

В-четвертых, «мифический символ есть символ в меру своей чудесности» [3, с. 175]. Чудесное проявляет себя в мифе в качестве вмешательства высшей силы или сил, в нарушении законов природы [3, с. 176].

Таким образом, согласно А. Ф. Лосеву, миф представляет собой фактическую реальность, не функцию, но результат, вещь, не возможность, но действительность, жизненно и конкретно ощущаемую, творимую и существенную, наполненную глубоким символическим смыслом. В мифе есть своя мифическая истинность, мифическая достоверность. Но далее А. Ф. Лосев добавляет, что не всякий символ – миф. Перечисляя в одной из своих поздних работ «Проблема символа и реалистическое искусство» различные типы символов, как-то: научные, философские, художественные, религиозные, внешне технические, человечески выразительные, идеологические и побудительные символы, он отводит собственно мифологическим символам достаточно скромное место в этом ряду. Тем не менее, Лосев видит возможность превращения в миф не мифологических символов (например, художественных) и связывает это с субстанционализацией символа. Символ, полагает он, может подходить как угодно близко к мифу и даже сливаться с ним. Символ становится мифом в той мере, в какой перестает быть знаком, и, с другой стороны, усиление знаковой функции разрушает символ, нарушая тождество означающего и означаемого. Оба процесса, по-видимому, неизбежны и могут наблюдаться в рамках одной культурной ситуации. Предметные символы могут превращаться (а зачастую и являются) своего рода «визуальными мифами» и организовывать собою мифологические действия. О. М. Фрейденберг полагала, что область мифа шире области слова и миф, представляющий по своей смысловой сути только мировосприятие, может принимать и действительную (ритуал) и вещную форму. Например, восстановление кафедрального собора в нашем городе – мифическое действие. Это апелляция к христианской духовности или стремление воссоздать выдающийся памятник искусства – не более чем вторичная, по отношению к главной, цели, «рационализация»: подлинная цель заключается в мифическом обновлении времени, возвращении «золотого века», который может быть обретен вновь чудесным образом, как только будет восстановлен символизирующий его славу и гибель собор. Этот собор уже не просто символ, но миф – «вещественно данный символ» (Лосев).

Особого внимания заслуживает проблема соотношения понятий символа и мифа в интерпретации Я. Варденбурга, голландского ученого, специалиста в области феноменологии религии. В этой связи нам представляется плодотворным подробно остановиться на анализе его работы «Символические аспекты мифа». Философ считает, что между понятиями «миф» и символ существует теснейшая взаимосвязь: все характеристики понятия символ (его посредническая функция, культурное содержание, социальное измерение, религиозная потенциальность и др.) вполне применимы и к

понятию миф. Он определяет миф как «символическое конструирование реальности или конструирование реальности посредством символов» [13, с. 65], с чем нельзя не согласиться. Символ рассматривается им как средство размышления. Символ призван быть способом выражения иных сфер реальности, стоящих вне повседневного жизненного опыта человека или сообщества. В нем «встречаются» разные реальности, причем границы между ними «непрозрачны». Таким образом, через символ мы входим в иные сферы действительности. Человеческое мышление есть осознание такой трансплантации. «Символы, когда они воспринимаются и чувствуются, могут вызывать переживание освобождения от уз интеллекта и претензий разумного слова» [13, с. 47]. Варденбург выделяет два вида мифов – эксплицитные (explicit) и имплицитные (implicit.) Сущность эксплицитного мифа проявляется из самой этимологии. «Mythos» в переводе с древнегреческого означает: 1) «слово», «речь», «рассказ», «весть»; 2) «миф, «рассказ о богах и героях», «баснословный рассказ», «сказание», «басня», «вымысел». Отсюда «mythologia», по Варденбургу, – «изложение мифов о богах и вообще сказочных преданий». Если подходить к мифу как форме повествования, где действия и события разворачиваются поэтапно, то он может быть определен как «движущийся символизм» (moving symbolism), то есть, уподоблен фильму, состоящему из мелькающих друг за другом картинок. Различие между мифом и символом, по автору, состоит в том, что символ имеет статическую природу, а миф, скорее, динамическую. Здесь каждый элемент мифа обладает сопутствующим символическим значением, а комбинация всех элементов сама по себе образует новое символическое значение. Все эти символизации сообщают указывают на смысл данного мифа, который провозглашается в качестве истины, на основе которой базируется жизненный мир индивида. «То, что является истиной, – это не детали рассказа сами по себе, но более глубокие смыслы, которые становятся реальными как для рассказчика, так и для слушателя только в акте повествования. Мифы перемещают события, случившиеся на земле, в другую сферу действительности, где они обретают иной смысл, и этот смысл передается обратно вновь посредством ритуального действия» [13, с. 53].

Однако мы не можем согласиться с тезисом о том, что эксплицитный символ имеет статическую природу, ведь он несет неизбежно динамическую соотнесенность, сопряженность со всем, «что ни есть», будучи порождающей моделью, то есть, всегда находясь в движении, а также являясь смысловым отражением, которое не исчерпывается формально, то есть в анализе форм, а постигается диалектически, то есть в преобразении его бесконечных «спецификаций». Трактовка имплицитного мифа, предлагаемая Варденбургом, более туманна. Имплицитный миф, по Варденбургу, – это «элементы языка, означающие определенные базисные предположения, которые придают смысл жизни индивида или сообщества и к которым люди могут прибегнуть в кризисных ситуациях» [13, с. 52]. Такие элементы скорее эмоционально нагружены и прочувствованы, нежели рационально оформлены. Они получают свою силу прямо из того факта, что они более внушаются, чем объясняются. В культуре данные «мифологические элементы» получают свое оформление в виде символических слов, выражений или действий. Имплицитные мифы существуют как значительные, но не вполне развитые элементы потенциальной истории. Когда имплицитный миф становится эксплицитным, то он превращается в повествование с последующими этапами и событиями, со своей структурой.

Вывод. Итак, подводя итоги, следует отметить, что в вопросе о соотнесенности мифа и символа мы придерживаемся той точки зрения, что они состоят в неразрывной связи. Символ становится мифом, теряя свою знаковую природу. Ее усиление приводит к разрушению символа, и тогда исчезает тождество между означающим и означаемым. Иными словами, символ переходит в одну из своих форм. Вместе с тем, следует учитывать, что символ функционирует не только в мифе.

Список литературы

1. Иванов В. Заветы символизма / Вячеслав Иванович Иванов // Декоративное искусство. – 1991. – № 3. – С. 9.
2. Иванов В. Родное и вселенское / Вячеслав Иванович Иванов. – М. : Республика. – 1994. – 427 с.
3. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / Алексей Федорович Лосев. – М. : Правда, 1990. – 186 с.
4. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф / Алексей Федорович Лосев. – М. : Изд-во МГУ, 1982. – 479 с.
5. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии / Алексей Федорович Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 959 с.
6. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / Алексей Федорович Лосев. – М. : Искусство, 1976. – 367 с.
7. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура / Алексей Федорович Лосев. – М. : Политиздат, 1991. – 525 с.
8. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры / Юрий Михайлович Лотман. Избранные статьи : В 3 Т. – Т.1. – Таллин : Александра, 1992. – 479 с.
9. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. История : миф, время, загадка / Светлана Сергеевна Неретина. – М. : Гнозис, 1994. – С. 15-157.
10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.
11. Verene D. P. Cassirer's View of Myth and Symbol / Donald Phillip Verene. – L. : The Monist, 1966, – P. 553–564.
12. Wardenburg J. Symbolic aspects of myth // Myth, symbol and reality / Jacques Wardenburg. – L. : Notre Dame, 1980. – P. 41–68.

Карпенко Г. В. Символ і міф. Лінгвокультурологічний аспект // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.42-46

Автор пропонує трактування концепту символу у співвіднесенні із міфом. Вихідним постулатом є теза про існування тісного зв'язку між символом і всіма символічними формами, насамперед із міфом. Символ у своєму генезисі пов'язаний з міфом, виростає з нього. Автор поділяє точку зору Ю.М. Лотмана: символ, що володіє проміжним статусом між конкретно-чуттєвим мисленням і абстрактними поняттями, виникає завдяки необхідності зафіксувати духовний і практичний досвід людства, що з'явився і відбився у формі міфологічних уявлень.

Ключові слова: *символ, символічні форми, експліцитні та імпліцитні міфи.*

Karpenko A. V. Symbol and myth. Linguistic and cultural aspects // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.42-46

The problem of correlation between the symbol and the myth is put forward in connection with an attempt to define the role and the place and of the symbol in the system of other symbolic forms. This problem is being solved in different ways.

The author of the article offers his own interpretation of the symbol in correlation with the myth. The author states that there exists a close connection between the symbol and all the symbolic forms, and above all with the myth. Myth is already an integral part of the symbol. Symbol in its genesis is associated with the myth, grows out of it. Myth has to be subordinated to symbol. It does not exhaust the semantic structure of the symbol.

At the same time the symbol is outlined as a potential myth and a derivative of the myth. Therefore the myth is barely a particular expression of the symbol, deprived of the inherent symbolic depth. The symbol becomes the myth, losing its sign nature. Its strengthening results in the destruction of the symbol and then disappears the identity between the signifier and signified. In other words the symbol passes into one of its forms. The author shares the view that the symbol has an intermediate status between the concrete sense thinking and abstract concepts. It arises in order to fix appeared spiritual and practical experience of humanity, which is reflected in the form of mythological concepts. Myth carries in itself the irresolvable organicness that constitutes its integrity.

Key words: *symbol, symbolic forms, explicit and implicit myths.*

Поступила в редакцію 18.04.2013 з.

УДК 811.161.1'373.211.1(476.5):008

**Топонимная составляющая ассоциативно-культурного фона
ойконима Витебск: структура, содержание**

Мезенко А. М.

*Витебский государственный университет им. П. М. Машерова,
г. Витебск, Республика Беларусь*

В статье исследуется структура и содержание топонимной составляющей ассоциативно-культурного фона ойконима Витебск, определяются фоновые знания горожан.

Ключевые слова: *фоновые знания, ассоциативно-культурный фон, ойконим, урбаноним, гидроним, хороним.*

Постановка проблемы. Сегодня, пожалуй, без преувеличения можно утверждать, что региональная ономастика в наши дни испытывает определенный подъем. Вызвано это тем, что без полного и детального изучения и описания регионального ономастического материала не может быть глубоко и полно обследован общезыковой ландшафт. Поэтому среди *актуальных* задач современной ономастики находим определение роли и места регионального компонента ономастических фоновых знаний языковой личности.

Анализ последних исследований и публикаций. Начиная с 80-х гг. XX в. активно разрабатываются проблемы национально-культурной семантики онимов [1; 3; 4], главными носителями которой выступают фоновые знания. Исследование ономастического и, в частности, топонимического компонента региональных фоновых знаний языковой личности – одно из направлений региональной ономастики. Результативным путем выявления фоновых знаний, по утверждению Н. А. Максимчук, является изучение ассоциативно-культурного фона (далее АКФ) онимов, под которым понимается вся сопутствующая информация, не входящая в непосредственное содержание онима [2, с. 66]. АКФ онимической единицы довольно обширный и может включать ряд составляющих, в частности антропонимную, топонимную, геортонимную, библионимную, зоонимную.

Цель данного доклада – определение структуры и содержания топонимной составляющей ассоциативно-культурного фона ойконима Витебск, определение фоновых знаний горожан.

Научные результаты. С этой целью был проведен ассоциативный эксперимент, в котором приняли участие 157 респондентов. Испытуемым было предложено предварительно вписать в анкету следующие социально-биографические данные: пол, год рождения, место рождения, образование, сфера профессиональной деятельности, время проживания в Витебске, место жительства, – а затем в течение ограниченного времени (одной минуты) записать имена собственные, с которыми у них ассоциируется название города *Витебск*.

Это значит, количество реакций ограничивалось только временем. Положив в основу анализа критерий частотности онимов, формирующих ассоциативно-культурный фон ойконима *Витебск*, были выявлены наиболее значимые топонимы, занима-

ющие главенствующие позиции в структуре региональных ономастических фоновых знаний жителей исследуемого города.

Анализ полученных данных показал, что респондентами зафиксировано 169 топонимов, употребленных 1075 раз.

К числу наиболее частотных (индекс частотности более 15) относятся 16 топонимов: *река Западная Двина* (92), *река Витьба* (78), *река Лучоса* (37), *площадь Победы* (37), *Ратуша* (35), *ТЦ «Эвиком»* (33), *ТЦ «Веста»* (26), *ТЦ «Континент»* (25), *ночной клуб «Энергия»* (25), *Театр им. Якуба Коласа* (24), *улица Ленина* (21), *Московский проспект* (21), *ТЦ «Беларусь»* (21), *площадь Свободы* (18), *Летний амфитеатр* (18), *Дом кино* (16), – включающих в свой состав топонимные единицы, употребленные от 10 до 50% анкетированных.

Реакции, информативные для описания анализируемого ойконима, подразделяются на четыре основные группы: **1) реакции-урбанонимы, 2) реакции-гидронимы, 3) реакции-ойконимы; 4) реакции-хоронимы.**

1.1. Первая позиция среди реакций-урбанонимов принадлежит **названиям площадей (3 (количество реакций) – 61 (количество употреблений))**: *пл. Победы, пл. Свободы, пл. Ленина*, – которые характеризуются самым высоким из всех урбанонимов индексом частотности (20,3), вероятно, в силу того, что именно с этими объектами связаны важнейшие события общественной жизни горожан.

1.2. Почти в два раза (11) уступают по индексу частотности агоронимам **названия проспектов (5 – 55)**: *Московский просп., просп. Фрунзе, просп. Победы, просп., просп. Строителей, просп. Черняховского.*

1.3. Наиболее многочисленной среди реакций-урбанонимов является группа **ойкодомонимов (102 – 529)**, то есть имен собственных зданий, с индексом частотности 5,2, которые, как правило, известны не только как памятники зодчества, но и как учреждения, заведения – иными словами, имена, представляющие региональный уровень лингвокультурологической ценности:

1.3.1. Ресторанов, кафе, баров, магазинов (33 – 58): рестораны *«Астория», «Виктория», «Да Винчи», «Журавинка», «Зеленая Гура», «Золотой лев», «Лямус»; кафе «Аврора», «Апельсиновый рай», «Булбяная», «Гранд-кафе», «Задвинье», «Золотое солнце», «Золотой теленок», «Кофеман», «Театральное», бары «Паяц», «Чикаго», «Шварцвальд», магазины и бутики «Variety», «Планета здоровья» и др.*

1.3.2. Торговых центров (23 – 188): *«Эвиком», «Беларусь», «Континент», «Веста», «Витебские продукты», «Ника» и др.*

1.3.3. Зрелищных объектов – театров, кинотеатров, культурно-деловых центров (12 – 82): *«Театр им. Я. Коласа», «Летний амфитеатр», «Дом кино», кинотеатр «Мир», «Дом-музей Марка Шагала» и др.*

1.3.4. Производственных объектов – фабрик, предприятий, салонов, ателье 10 – 18: *обувная фабрика «Белвест», кондитерская фабрика «Витьба», салон красоты «Дарья», ателье «Гюльпан» и др.*

1.3.5. Развлекательных объектов – ночных клубов, дискотек (5 – 46): *«Энергия», «Вегас», «Зебра», «Город» и др.*

1.3.6. Учебных и просветительских заведений – университетов, библиотек (5 – 57): *«Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», «Библиотека им. В. И. Ленина», «Витебский государственный технологический университет» и др.*

1.3.7. Исторических и административных объектов (4 – 38): *«Ратуша», «Духовской круглик», «Облисполком» и др.*

1.3.8. Спортивных объектов – стадионов, клубов (3 – 4): *«Динамо», «Ледовый дворец», «ЦСК» и др.*

1.3.9. Гостиниц 3 – 13: *«Витебск», «Ветразь», «Лучоса» и др.*

1.3.10. Отдельных зданий и сооружений – памятников, бассейнов (4 – 20): *памятник «Три итыка», бассейн «Молодость», «Синий дом».*

Анализ представленных материалов позволяет утверждать, что, несмотря на значительное разнообразие регионального компонента в АКФ ойконима *Витебск*, наиболее информативными из ойкодомонимов для описания его явились исторический объект *Ратуша*, ТЦ «ЭвиКом», развлекательный центр «Энергия», *Областной драматический театр им. Я. Коласа*, свидетельствующие о том, что формирование языковой способности и ценностно-смысловых ориентаций у студентов почти завершился.

1.4. Еще ниже индекс частотности (3,6) у **годонимов (21 – 76)**: ул. Ленина, ул. Суворова, ул. Кирова и др., выделяются среди которых своей частотой употребления названия центральных линейных объектов, существовавших, по архивным данным, в городе на Витьбе еще в XVI в. под другими именами.

Условно к названиям линейных объектов примыкают и наименования **мостов**. Интересно, что из 8-ми автодорожных, 11-ти пешеходных и 1-го железнодорожного моста Витебска в реакциях нашли отражение только 2 – *Кировский мост* (6), возведенный на месте разрушенного во время Великой Отечественной войны моста, построенного через Западную Двину еще в 1863-1867 гг., и *мост Шмырёва*(1), сооруженный в 1961 г. через Лучосу.

1.5. Состав АКФ ойконима *Витебск* формируют также 12 реакций-**внутригородских хоронимов** (24 употребления, индекс частотности равен 2,0), к числу которых относятся названия районов, кварталов города, парков: *парк Мазурино* (5), части города *Юрьева Горка* (3), *Билево* (2), *ДСК* (2), *Задвинье* (2), *Придвинье* (2), *Здравнёво*, *Успенская Горка*, *Тулово*, *Тирасполь / Терасполь*, *Юг-7*, *Яма* (место проведения фестиваля «Славянский базар в Витебске») (1).

1.6. Такой же индекс частотности характеризует и реакции-**экклезионимы (3 – 6)**, представленные названиями собора (*Успенский собор/Успенская церковь* – 4), церкви (*Благовещенская церковь* – 1) и костела (*Костел Св. Барбары* – 1) и свидетельствующие, с одной стороны, о том, что, выполняя функцию репрезентаторов духовного кода, экклезионимы участвовали и продолжают участвовать в утверждении нравственных ценностей, и показывающие, с другой стороны, что роль церкви, учитывая количество употреблений названий мест совершения обряда, в формировании мировоззрения городских жителей все еще не очень велика.

Перечисленные реакции представляют уже не только региональный, но и общенациональный уровни лингвокультурологической ценности.

2. Несмотря на общее преобладание в АКФ исследуемого ойконима урбанонимов (и по количеству реакций и по количеству употреблений), большая значимость **гидронимов** в нем очевидна: количество реакций (3) и количество употреблений (207) их соотносятся как 1 к 69. Это значит, что именно гидронимы *Западная Двина* (92), *Витьба* (78), употребленные почти каждым вторым респондентом, и гидроним *Лучоса*, приведенный каждым шестым из опрошенных, являются показателем их принадлежности к ядру региональных фоновых знаний витеблян. При этом если последние два названия относятся к водным объектам регионального (областного) уровня (реки берут начало и заканчиваются в пределах Витебщины), то *Западная Двина* относится к крупным гидрообъектам, протекает не только по территории Беларуси, но России и Латвии.

3. Реакции-ойконимы (16 – 41) составляют тематическую группу, включающую в себя названия городов и городских поселков (индекс частотности – 2,6). Преобладают в ней астионимы областного уровня, характеризующиеся невысоким индексом частотности (от 1 до 7): *Дубровно*, *Шумилино*, *Лепель*, *Новолукомль*, *Руба*, *Сенно*, *Полоцк*, *Орша*, – отождествленные в сознании студентов, уроженцев указанных населенных пунктов, с понятием *центр области* в отношении Витебска. Поскольку встречаются они в небольшом количестве анкет, рассматриваться в качестве показателя более высокого уровня лингвокультурологической ценности не могут. Это замечание справедливо и для стимулов *Минск*, *Москва*, *Мурманск*, *Орёл*, *Орлово*, *Зелена Гура* (побратим города Витебска).

4. Реакции-хоронимы (2 – 9) единичны, представлены административными хоронимами – названиями государств Беларуси (8) и Италии (1), относящимися к общечеловеческому уровню лингвокультурологической ценности. Использование в качестве реакции хоронима *Беларусь* можно объяснить, на наш взгляд, тем, что для многих респондентов понятие маленькой родины включается в понятие о большой Родине. Наличие реакции *Италия*, по всей видимости, можно связать с ассоциациями, имеющими отношение к фестивальной практике Витебска и этой страны.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Подводя итог сказанному, можно констатировать, что в последние десятилетия теории и практики анализа национально-культурной семантики она переживает настоящий расцвет. И если еще совсем недавно проблемами изучения культурной семантики, заключенной в имени собственном, занимались преимущественно с позиций методики преподавания русского языка как иностранного, то сегодня они все чаще рассматриваются с позиций языковой личности.

Состав АКФ ойконима *Витебск* формируют турбанонимы (148), ойконимы (16), гидронимы (3), хоронимы (2). К ядру региональных фоновых знаний витеблян относятся 5 онимов, употребленных от 50 до 25 % анкетированных (*Западная Двина, Витьба, Лучоса, площадь Победы, Ратуша*).

Реестр наиболее частотных онимов, входящих в АКФ ойконима *Витебск*, свидетельствует о преобладании в его топонимной составляющей, в отличие от антропонимной, имен собственных регионального уровня лингвокультурологической ценности.

Список литературы

1. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Рус.яз., 1990. – 246 с.

2. Максимчук Н. А. Нормативно-научная картина мира русской языковой личности в комплексном лингвистическом рассмотрении. Ч.1 / Н. А. Максимчук. – Смоленск: Изд-во СГПУ, 2002. – 204 с. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении русскому языку иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М.: ИКАР, 1997. – 228 с.

3. Томахин Г. Д. Лингвистические аспекты лингвострановедения / Г. Д. Томахин // Вопросы языкознания. – 1986. – № 6. – С. 113-118.

Мезенко А. М. Топонімна складова асоціативно-культурного фону ойконіма Вітебськ: структура, зміст // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С. 47-50

У статті досліджується структура і зміст топонімної складової асоціативно-культурного фону ойконіма Вітебськ, визначаються фонові знання городян.

Ключові слова: фонові знання, асоціативно-культурний фон, ойконім, урбанонім, гідронім, хоронім.

Mezenko A. M. Toponymic component in associative and cultural background of Vitebsk oykonym: structure, content // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P. 47-50

The structure and content of toponymic component in associative and cultural background of Vitebsk oykonym are described in the article. Background knowledge of citizens is ascertained.

Key words: background knowledge, associative and cultural background, oykonym, urbanonym, hydronym, horonym.

Поступила в редакцію 25.03.2013 г.

УДК 811.161.2'373.611:050„20”

**Нові вияви мовної економії
(на прикладі матеріалів інтернетного видання „Українська правда”)**

Навальна М. І.

*ДВНЗ „Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди”, м. Переяслав-Хмельницький, Україна*

У статті проаналізовано найуживаніші універбати, які функціонують у мові інтернетного видання „Українська правда”, визначено їхні найпоширеніші тематичні групи, окреслено основні структурні особливості суфіксальних універбатів.

Ключові слова: *універбати, суфіксальні універбати, мова інтернет-видання „Українська правда”, тематичні групи, мовна економія.*

Продуктивним способом творення нових іменників стала суфіксальна універбація, тобто формування містких новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Цей спосіб відбиває прагнення авторів до образності, інтенсивності та стислості [4, с. 37; 12, с. 7–10]. Він пов'язаний передусім із мовною суперечністю, коли просте за структурою поняття назване складним за структурою позначенням. Універбацію вважають різновидом суфіксального способу словотворення, за якого словосполучення за допомогою суфіксації згортається в слово [9, с. 209; 7, с. 72–80; 11, с. 62–66]. Вона ґрунтується на відношенні семантичної еквівалентності між твірним словосполученням і похідним словом. Основою слова стає той член мотивувального словосполучення, який виконує роль атрибута, функцію іменника бере на себе суфікс з предметним значенням [5, с. 776]. Хоч переважає думка про універбацію як різновид суфіксального словотвору, дехто розуміє її як утворення від синтаксичної конструкції і виділяє такі різновиди: суфіксальна деривація, аббревіація, складання слів і субстантивація [3, с. 91; 6, с. 118] або як семантико-конденсаційний тип [14, с. 15–34]. Універбацію як пропуск компонента словосполучення треті визнають одним із матеріально не виражених словотворчих засобів [1, с. 67–68], а подекуди його зовсім не виділяють [2, с. 67–68]. Її вважають „яскравим вираженням мовної економії, це раціоналізація в мовному вираженні, бо універбати конденсують у собі не тільки семантику, а й форму мотивувального словосполучення” [8, с. 236]. А. М. Нелюба виділяє дві групи універбів: із формантом **-к-(а)** та з іншими суфіксами, класифікуючи кожен з них за семантичними типами [8, с. 236]. Дискусійність окресленої наукової проблеми і визначає її *актуальність*.

Активно в цей період функціонують новотвори в мові українських інтернет-видань. С. Г. Чемеркін зауважує, що „сучасні електронні видання послуговуються лексико-стилістичними одиницями з виразною стилістичною маркованістю розмовного стилю. Часто автори публікацій використовують некодифіковані мовні засоби – нерідко на сторінках електронної преси з'являються інвективи” [13, с. 37]. Деякі дослідники мови електронних видань називають спілкування в Інтернеті, виразником якої є розмовний стиль, – своєрідним полігоном для випробування словоформ [10].

У пропонованій розвідці ставимо за *мету* проаналізувати найуживаніші універбати, які функціонують у мові інтернетного видання „Українська правда”, у поставлених

завданнях вбачаємо за доцільне виокремити найпоширеніші тематичні групи, окреслити основні структурні особливості суфіксальних універбатів.

На початку XXI ст. у мові інтернет-видань помітне активне вживання універбатів, які означають реалії, пов'язані з виборчими процесами. Це здебільшого деривати, „структура яких зумовлена звучанням ад'єктива, а значення – семантикою цілого прикметниково-іменникового словосполучення” [2, с. 25–26]. Пор.: *мажоритарна система виборів – мажоритарка; система імперативного мандата – імперативка; масові виступи протесту – масовка*. Напр.: „Зробити це [зміни] здатні інтелектуали, молодь, першочергово університетська, а також нові лідери, яких, у чому є позитивний результат, вивела на політичну сцену *мажоритарка*” („Українська правда”, 5.11.2012); „*Мажоритарка* стане ліфтом для нових облич у політиці” (заг.) („Українська правда”, 12.06.2012); „Справа в тому, що саме *масовка* і є верхівкою нашого патріотизму” („Українська правда”, 9.01.2013).

У творенні таких дериватів можуть брати участь не тільки прикметники і прикметниково-іменникові словосполучення, а й слова інших частин мови, зокрема числівники. Пор.: *сотка, двохсотка*, напр.: „У його кабінеті є прямий спецзв'язок з президентом, прем'єром, з обласними адміністраціями, а також так звана „*сотка*” і „*двохсотка*”” („Українська правда”, 27.03.2008). Дослідники відносять до „числівникових універбатів” і ті, що означають номери транспортних маршрутів, марки автомобілів тощо (*вісімка – маршрут номер вісім, дев'ятка – дев'ята модель жигулів*) [8, с. 238]. Утворення таких універбатів відбувається здебільшого простим приєднанням до числівникової основи суфікса **-к-(а)**.

Набули також поширення універбати на позначення предметів, що прийшли з новітніми технологіями: стільниковим зв'язком, електронними носіями тощо, пор.: *мобільний телефон – мобілка, персональний комп'ютер – персоналка, флеш-карта – флешка*. Напр.: „Каластаянсааренто і *мобілка*” (заг.) („Українська правда”, 24.09.2010); „...в приймальню була передана записка з номером і кодом камери схову на Південному вокзалі, у якій знаходилася *флешка* з інформацією” („Українська правда”, 1.10.2010). Мотивувальні словосполучення цих універбатів, як і багато слів на **-к-(а)**, утинаються і залишають ту частину, яка несе в собі акцентне семантичне навантаження словосполучення, пор.: *мобільний – мобіл-, персональний – персонал- та ін.*

Поступово входять до постійного ужитку універбати, що утворилися від словосполучень на означення різних видів систем та мереж, а також працівників цієї сфери. Так, наприклад, *автономка – автономне опалення; мережевіки – працівники мережі; системник – системний адміністратор* та ін. Пор.: „Блог наповнений доказами успішного життя „*мережевіка*”: риболовля в Мексиці, круїзи на лайнері, будинок у Каліфорнії” („Українська правда”, 14.10.2010).

Чималу групу становлять універбати, що означають „механізми й машини за призначенням чи певною характеристикою” [8, с. 236]. До цієї групи зараховуємо й різноманітні пристрої для автомобілів, умови для водіння транспортним засобом тощо. Крім відомих слів, що її наповнюють (*автівка, швидка, вісімка, дев'ятка*), виділяємо й інші, якими почали послуговуватися частіше як водії, так і пасажирки: *таксівка, десятитонка, маршрутка, маршрутівка, інвалідка*. Вони утворені за допомогою формантів **-к-**, зрідка – **-ик** (*легковик*) та **-івк-** (*вантажівка*) та ін. Напр.: „*Автівка* під керуванням Кульпінова наїхала на бордюрний камінь, унаслідок цього перевернулася та полетіла в кювет” („Українська правда”, 5.05.2012); „3 Нового року *швидка* має приїздити за 10 хвилин” (заг.) („Українська правда”, 31.12.2012); „За словами Луценка двох активістів – Андрія Пастушенка та Вадима Торопова сильно побили. Андрія забрала *швидка*” („Українська правда”, 19.12.2012); „У Чернівецькій області *маршрутка* зіткнулася з БТРом” (заг.) („Українська правда”,

28.09.2012); „На Академмістечку вибухнула **маршрутка**” (заг.) („Українська правда”, 21.05.2012) та ін.

Універбат *десятка*, крім відомої мотивації *десята модель жигулів*, дістав ще назви: грошова купюра *десять гривень* та *перші десять осіб у виборчому списку*. Пор.: „**Перша десятка** „Удару” в цілому непогано сформована” („Українська правда”, 10.08.2012).

А універбат *вісімка*, крім назви моделі автівки, позначає союз восьми країн, напр.: „**Велика вісімка**” підтримала ідею Обами про кордони Ізраїлю” (заг.) („Українська правда”, 27.05.2011); „...**вісімка**” дасть більше 330 мільйонів на Чорнобиль” (заг.) („Українська правда”, 18.04.2011).

Спостерігаємо тенденцію до використання в мові української періодики однакових за звучанням універбатів, що мотивуються різними назвами, тобто універбатів-омонімів. Так, від словосполучки *підземний перехід* утворено відомий універбат *підземка*, який журналісти уживають також як український відповідник до запозичення *метро*. Пор.: „Управління міського транспорту повідомило, що нью-йоркська **підземка** „ніколи не переживала настільки руйнівної катастрофи, як минулої ночі” („Українська правда”, 30.10.2012); „**Підземка** біля цирку ремонтується” („Українська правда”, 30.10.2012).

Погоджуємося з думкою, що універбати подекуди можуть бути зрозумілими тільки в контексті, бо в мовній нормі вони не зафіксовані і не дані носіям мови як знання, „вони тісно пов’язані з контекстовими умовами” [8, с. 239].

Складне за структурою позначення *обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності водіїв* у мові українського інтернетного видання називають *автоцивілка*. Напр.: „**Автоцивілка** може подорожчати для хитрих водіїв” (заг.) („Українська правда”, 15.07.2011).

Відома вже група універбатів зі значенням „приміщення, заклад за призначенням (*публічка, психушка*) чи певною ознакою (*малометражка, підсобка, пожежка*)” [8, с. 236] у мові інтернет-видання „Українська правда” вживають зрідка. Напр.: „**Приходить** молодий, весь у прищах чоловік, після коротких перемовлянь вони накидаються на мене, скручують руки за спиною і зі словами „знайшли нарешті порушника” починають штурхати кудись у невідь. „**Невіддю**” виявляється якась **підсобка**, куди кидають мене на лавку” („Українська правда”, 16.01.2007).

Деякі універбати на означення „будівель” формують синонімічні пари: *багатоповерхівка* – „**висотка**”; *готелька* – *малосімейка* та ін. Хоч лексема *висотка* є калькою з російської мови, її досить часто використовують у мові української інтернетної публіцистики. Напр.: „**Практично** кожна **багатоповерхівка** Білої Церкви, приватний сектор закріплені за „домовими”, яких курують „комунікатори” (виборців називають „одиницями”)” („Українська правда”, 21.10.2012); „**Навпроти** київського ЦУМу виросте чергова **висотка**?” (заг.) („Українська правда”, 29.11.2010); „...замість горбатого поля височить нова **висотка**, а у старому спортзалі відкрили більярд...” („Українська правда”, 16.02.2010).

Універбат *комуналка*, відомий раніше як назва комунальної квартири, сьогодні має ще одну мотивацію – *комунальні послуги*. Частіше в інтернетному виданні його подають саме за другим значенням. Напр.: „У наступному році в Києві може подорожчати **комуналка**” („Українська правда”, 10.12.2012); „**Комуналка** для клерків Януковича коштує понад 14 мільйонів на рік” (заг.) („Українська правда”, 7.11.2012); „**Тігіпко** пообіцяв, що після виборів „**комуналка**” подорожчає” (заг.) („Українська правда”, 20.03.2012); „**Азаров: комуналка** підвищуватися не буде” (заг.) („Українська правда”, 13.01.2012).

Декуди вживають універбати на означення „видів, галузей діяльності” [8, с. 237]. Фіксуємо універбат *підтанцьовка* (*підтанцьовувальна група*), що є калькою

російського *подтанцювка*, та ін. У мові „Української правди” його вживають у переносному значенні щодо політичного життя країни. Пор.: „Схоже, основні політичні гравці українського політикуму та їхня ситуативна політична *підтанцювка* не відкидають силового розв'язання політичної кризи” („Українська правда”, 6.03.2009).

Універбат *ювелірка* журналісти використовують не тільки зі значенням „ювелірна робота”, а й „ювелірний магазин”, напр.: „Плюс у мене *ювелірка* гарна, я сама все маюю” („Українська правда”, 23.08.2011).

Під дією позамовних чинників розширюють сферу свого використання нові універбати *соціалка* та *гуманітарка*. Якщо перше слово зазвичай означає *соціальні виплати*, то друге вживають як відповідник до словосполучень *гуманітарна допомога* і *секондхенд*. Напр.: „*Соціалка* Януковича вдарить по ціні імпортованих авто?” (заг.) („Українська правда”, 28.03.2012); „Рада внесла *соціалку* Януковича в бюджет” („Українська правда”, 12.04.2012); „...податковий тиск збільшується, *соціалка* зменшується” („Українська правда”, 4.01.2013); „Часом в газеті публікувалася справжня злободенна *соціалка*...” („Українська правда”, 23.09.2010); „Третє – *„гуманітарка”*: медицина й освіта. Це – для дискусій і суперечок. Можливі *поступки*” („Українська правда”, 10.02.2012).

Різноманітні інформаційні відомості в мові українського інтернет-видання також називають універбатами, зокрема такими, як *візитівка* – *візитна картка*; *об'єктивка* – *об'єктивна інформація* та ін. Напр.: „Будь-який інвестор, якого ви будете запрошувати до себе, він прийде до вас, і зразу поставитиме питання: ваша картка, *візитівка* області. Ця інформація повинна бути розроблена на різних носіях інформаційних, і вона у вас повинна бути”, – сказав Янукович” („Українська правда”, 15.02.2011); „Правда, в Україні є ще одна відома *візитівка* – Мукачеве” („Українська правда”, 10.07.2004); „Чи всі дають у ЗМІ *об'єктивку*?” („Українська правда”, 1.02.2012).

А словосполучення *офіційні відомості* чи *офіційна інформація* позначають автори універбатом *офіціалка*. Напр.: „Тільки „за *офіціалкою*” виробництво впало за рік на 2 %” (заг.) („Українська правда”, 17.01.2013).

Окрему групу універбатів становлять слова спортивної тематики. Пор.: *вишка* – *вища ліга*; *молодіжка* – *молодіжна збірна* та ін. Напр.: „Наші спортсмени увійшли до „*вишки*”?” („Українська правда”, 19.10.2009); „Українська „*молодіжка*” буде „несіяною” під час жеребкування Євро-2011” (заг.) („Українська правда”, 14.10.2010); „Українська „*молодіжка*” програтиме швейцарцям” (заг.) („Українська правда”, 12.11.2001).

Лексема *вишка* є омонімічною. Її вживають і як жаргонну одиницю, що означає „найвищу міру покарання, розстріл”. Напр.: „Чому за кожне порушення одразу „*вишка*”?” („Українська правда”, 19.10.2009).

Універбат *молодіжка* має кілька словосполучень-відповідників: *молодіжний портал*; *молодіжний центр*; *молодіжна газета*; *молодіжна організація* та ін. Напр.: „*Молодіжка* „Регіонів” уже відзначила День Свободи (заг.) („Українська правда”, 21.01.2012); „*Молодіжка* Тимошенко хоче об'єднати молодь і студентів” (заг.) („Українська правда”, 07.08.2011). Особливо універбат *молодіжка* активно використовують під час виборчого процесу на позначення молодіжних організацій партій, напр.: „*Молодіжка* Ющенко уже почала розповсюджувати листівки” („Українська правда”, 29.12.2003); „Партія регіонів та її „*молодіжка*” проводять заходи в Маріїнському парку...” („Українська правда”, 26.04.2011). Як засвідчує мовний матеріал, конденсація в одному дериваті кількох функцій призводить до тісного, нерозривного зв'язку розуміння його значення з контекстом, бо мотивація таких утворень за межами контексту є різною.

Висновки. Отже, у мові сучасної інтернетної публіцистики спостерігаємо процеси, що є наслідком інтенсивної суфіксальної універбації, тобто формування містких

новотворів на основі словосполучень та описових зворотів. Появі таких однослівних утворень значною мірою сприяла дія в мові закону економії лінгвальних зусиль і засобів. Подекуди ускладнюють сприйняття тексту універбати з різними мотиваціями, уживання яких на початку XXI ст. почастишало в мові української інтернетної публіцистики. Деякі утворення зрозумілі споживачеві інформації тільки з контексту. Зазвичай їх не фіксують словники.

Універбати формують чималу кількість тематичних груп. З'явилися нові групи універбатів на означення виборчих і суспільних процесів, новітніх технологій.

Універбати утворюються переважно за допомогою форманта -к(а).

Універбація як спосіб словотворення виходить за межі лише розмовного мовлення, спостерігається тенденція до універбації словосполучень у загальномовному контексті.

Групи універбатів відкриті для поповнення, тому нові деривати потребують подальших лінгвістичних розвідок.

Список літератури

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.
2. Грещук В. Український відприкметниковий словотвір. – Ів.-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.
3. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства / Е. А. Земская // Русский язык конца XX столетия (1985–1995). – 2-е изд. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 90–141.
4. Караванський С. Секрети української мови : Науково-популярна розвідка з додатком словничків репресованої та занедбаної української лексики / Святослав Караванський. – К. : УКСП „Кобза”, 1994. – 152 с.
5. Клименко Н. Ф. Універбація / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 776.
6. Кудрявцева В. А. К проблеме имплицитности в словообразовании / В. А. Кудрявцева, Л. А. Шеляховская // Вопросы словообразовательной и номинативной деривации в славянских языках. – Гродно, 1990. – С. 118–123.
7. Лопатин В. В. Суффиксальная универбація и смежные явления в сфере образования новых слов / В. В. Лопатин // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1978. – С. 72–80.
8. Нелюба А. Явища економії в словотвірній номінації української мови : [монографія] / Анатолій Нелюба. – Х., 2007. – 302 с.
9. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : [монографія] / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 388 с.
10. Стрельбицька Л. Інтернет як полігон розвитку природної мови / Л. Стрельбицька // Вісн. Нац. ун-ту „Львівська політехніка”. – 2005. – № 538. – С. 33–38.
11. Уласевич В. І. Суфіксальна універбація у сучасному перьядычным друку / В. І. Уласевич // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4. – Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – № 1. – 2000. – С. 62–66.
12. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко. – Ч. І. – Запоріжжя : ЗДУ, 1993. – 216 с.
13. Чемеркін С. Г. Трансформації розмовного стилю в Інтернет-комунікації / С. Г. Чемеркін // Мовознавство. – 2007. – № 4 – 5. – С. 36–43.
14. Kaliszan J. Семантико-конденсационная универбація составных наименований в современном русском языке / J. Kaliszan. – Poznań, 1986. – S. 15–34.

Навальна М. І. Новейшие проявления языковой экономии (на примерах материалов интернетного издания „Украинская правда”) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С. 51-56

В статье проанализированы наиболее употребляемые универбаты, которые функционируют в языке интернетного издания „Украинская правда”, определены их самые употребляемые тематические группы, описаны главные структурные особенности суффиксальных универбатов.

Ключевые слова: универбаты, суффиксальные универбаты, язык интернет-издания „Украинская правда”, тематические группы, языковая экономия.

Navalna N. I. The new manifestations of lingual economy, for example the materials of Internet edition “Ukrainska pravda” // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.51-56*

In the article the author analyses the new univerbats, which function in language of Internet edition “Ukrainska pravda”, defines their widely used thematic groups, emphasizes the main structural peculiarities of suffixal univerbats.

Key words: univerbats, suffixal univerbats, language of Internet edition “Ukrainska pravda”, thematic groups, linguistic economy.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161. 2'373 : 398.3

**КНИШ: периферійний концепт
мікроконцептосфери святки**

Плотнікова Н. В., Кондратенко О. О.

*Харківський інститут фінансів Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі, м. Харків, Україна*

*Статтю присвячено комплексному аналізу концепту **Книш** мікроконцептосфери **Святки**, що спроектований на вивчення його особливостей у синхронічному та діахронічному аспектах, а також на з'ясування специфіки його відображення у ієрархічній системі української мовної картини світу. Запропонована техніка аналізу лінгвокультурних концептів проходить в три етапи: 1) побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності; 2) виділення та опис структурних елементів концепту; 3) моделювання його польової структури.*

Ключові слова: лінгвокультурологія, концептосфера, мікроконцептосфера, концепт.

Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців поділяється на доріздвяні та власне Різдвяні свята. Власне Різдвяні свята починаються з Коляди або Святвечора, що відзначається напередодні Різдва Христового, й закінчуються Водохрещем. Цей період називається дванадцятиденням або зимовими святками, обрядовість якого містить значний обсяг фактичного матеріалу. Згаданий матеріал дає змогу розглядати Різдвяні святки або мікроконцептосферу **Святки** (Мксф) як складну систему – концептуальне поле, що включає в себе множину концептів, тобто є концептополем макрорівня [8, с. 214]. Концептополе макрорівня, як і концептополе мікрорівня (ідіополе одного концепту), повністю відповідає всім традиційним канонам теорії поля, тобто має структуру у вигляді ядра, приядерної зони та периферії.

Оскільки концептуальне поле – велике угруповання концептів, то вважаємо доцільним розподілити його на фрагменти – концептуальні мікрополя (КМП), що «утворюють складну ієрархічну систему взаємопов'язаних полів, на основі яких формується мовна картина світу» [11, с. 31], та поєднують однорідні в поняттєвому відношенні одиниці. Одним із таких полів у межах мікроконцептосфери **Святки** є КМП «Обрядова їжа».

Виділення в межах Мксф **Святки** КМП «обрядова їжа» не випадкове. Найголовніші свята всіх народів світу завжди супроводжувались трапезою, а деякі страви, закріплюючись за конкретними святами та обрядами, поступово ставали обрядовими, зокрема обрядовими стали страви, що їх обов'язково готували впродовж різдвяно-новорічних свят – кутя, узвар, книш, млинець та карачун. На концептуальному рівні цим стравам відповідають концепти **Кутя**, **Узвар**, **Книш**, **Млинець** та **Карачун**. Один із згаданих концептів, а власне концепт **Книш**, і становить предмет цього дослідження.

Історико-етнографічні та культурологічні розвідки присвячені обрядовій їжі, що вживається впродовж свят зимового календарного циклу, робили М. Сімонов

(М. Номіс), В. Пропп, М. Сумцов, С. Творун, В. Чичеров. Утім, лінгвістичний аналіз засобів мовного вираження концепту *Книш* відсутній у науковій літературі.

Відповідно, *актуальність* теми цієї розвідки зумовлена необхідністю опису концепту *Книш* з огляду на нову лінгвістичну парадигму, що репрезентована лінгвокультурологічним напрямом у лінгвістиці з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних чинників. *Мета* статті – лінгвоконцептуальний аналіз мовного вираження концепту *Книш* у межах мікроконцептосфери *Святки*.

Для дослідження центральних концептів Мксф *Святки* застосовуємо комплексну методику, що поєднує елементи семантико-когнітивного та лінгвокультурологічного аналізів та базується на трьох етапах:

1) *побудова номінативного поля концепту та встановлення його номінативної щільності*. **Номінативне поле концепту** – це сукупність мовних засобів, що об'єктивують концепт у конкретний період розвитку суспільства [7, с. 66]. Номінативне поле концепту будуємо шляхом суцільної вибірки зі словників різних типів та етнографічних джерел прямих номінацій концепту, їхніх синонімів та дериватів. Номінативну щільність концепту пропонуємо подавати у цифровому еквіваленті, для чого вводимо поняття коефіцієнт номінативної щільності, що його обчислюємо за формулою $Q_{nd} = NF_c : NF_{mcs}$, де Q_{nd} – це коефіцієнт номінативної щільності, NF_c – загальна кількість одиниць номінативного поля концепту, NF_{mcs} – загальна кількість одиниць номінативного поля мікроконцептосфери, що становить 314 одиниць.

2) *виділення та опис структурних елементів концепту*. Згідно із методикою аналізу культурних концептів Ю. Степанова в структурі концепту виділяємо дві складові – культурну та поняттєву [12, с. 41]. Культурна складова містить три шари: а) історичний, де аналізуємо конкретне явище в складі святочної обрядовості з історико-етнографічного погляду; б) актуальний, у якому проводимо аналіз наявних синонімів та дериватів імені концепту; в) етимологічний, що його розгляд дає змогу визначити первинний смисл імені концепту. Поняттєву складову виявляємо шляхом аналізу значень основних мовних репрезентантів концепту, що проводиться методом компонентного аналізу. Згідно із методикою концептуального аналізу З. Попової та Й. Стерніна, спільні або близькі за смислом семи різних мовних репрезентантів одного концепту узагальнюємо й інтерпретуємо як когнітивні ознаки концепту [7, с. 201], що їх називаємо смисловим елементом або компонентом смислу концепту. Подібні смислові елементи отримуємо й упродовж аналізу всіх шарів культурної складової концепту, узагальнюючи та інтерпретуючи як смислові елементи первинний смисл імені концепту, смисли, що їх має концепт в історико-етнографічному контексті, лексичні значення синонімів та дериватів.

3) *модельовання польової структури концепту*. Розподіляючи концептополе на концептополе макро- і мікрорівня, А. Приходько до перших відніс ті, що включають множину концептів (в розвідці це Мксф *Святки*), в той час, як концептополе мікрорівня «можна умовно вважати ідіополем окремо взятого концепту» [8, с. 214]. Відповідно, концепт *Книш* – це концептополе мікрорівня, що складається з ієрархії смислових елементів. До ядра відносимо смислові елементи, що виділені під час аналізу поняттєвої складової. Усі інші компоненти смислу, залежно від частотності їхнього використання, а також від сфери вжитку, належать до приядерної або периферійної зон. Польову структуру концепту подаємо з урахуванням особливостей різних періодів.

Культурологічно-лінгвістичний аналіз концепту *Книш*.

I. Культурна складова концепту *Книш*. А) історичний шар. Упродовж Різдваєних святків в різних регіонах України випікають безліч обрядових хлібів, що відрізняються за формою та функціями [13, с. 10], найвідомішими серед цих хлібів

є книш та карачун. Серед святочного розмаїття їжі книш посідає почесне місце, оскільки «книші – хліб духів» [4, с. 20], зокрема прихід духів до хати зустрічають книшем, порівн.: «Господиня ... бере книша, відчиняє хатні та сінешні двері й з легким уклоном зустрічає «гостей»», промовляючи: « - Шануємо й просимо Дідуха й вас завітати до господи!» [4, с. 23]. Після цього горщики з кутею та узваром, що їх ставили на покуті у Святвечір, «покривали книшами» [1, с. 743]. І. Нечуй-Левицький уточнив, що «озвар накривають хлібом, а кутю паляницею або книшем» [6, с. 62]. Отже, книшем покривають поминальну їжу – кутю, тобто, книш – це поминальний хліб, що підтверджує і ще одна традиція цього вечора, порівн.: «На багату кутю посилають вечерю з книшів, паляниць і пирогів родичам і доконечне бабі-повитусі хазяйських дітей» [6, с. 63]. Оскільки у слов'ян прийнято розносити пироги та інші печені вироби на похорон та поминки, то ця традиція прямо вказує на поминальний характер, що, безперечно, мають книші впродовж Різдва свят. Тобто обряди із книшем не містять християнських рис і підґрунтям для їх виникнення став міфологічний світогляд язичників. Отже, визначаємо концепт **Книш** залежно від його ролі у структурі свідомості як міфологеми; з позиції суб'єкта концептуалізації – етноконцепт; на підставі параметра об'єкта концептуалізації – артефакт; за якістю інформації – поняттєво-логічні.

Аналіз історичного шару культурної складової концепту **Книш** у межах Мксф **Святки** дав змогу виявити смислові елементи: «Хліб», «душа», «мак», «Дідух», «кутя», «нести вечерю», «поминальна їжа». На лексичному рівні концепт **Книш** представлено відповідною лексемою.

Б) етимологічний шар.

Міфологема Книш. Етимологія лексеми *книш* цілком прозора:

Лексема	Слов'янські мови	Неслов'янські мови
Книш	Р. <i>кныш</i> , <i>книш</i> , польськ. <i>knysz</i> (з укр.) [3, с. 474].	З нім. <i>knitschel</i> «замішане тісто», або <i>knitsh</i> «щось здавлене». Помилково вважається запозиченням із грец. <i>χυτσα</i> «жир». Пов'язане з грец. <i>χυτσα</i> «запах і пара жирного печеного м'яса; сало, в яке загорталось жертвоне м'ясо, призначене до спалення», грец. <i>χυτσαίον</i> «жир, жирна страва», і т. ін., але певної етимології не має [3, с. 474].

Аналіз етимологічного шару культурної складової концепту **Книш** у межах Мксф **Святки** дав змогу виявити його смисловий елемент: «Тісто», «жир», «жирна страва».

В) актуальний шар. Лексичні ознаки. Міфологема Книш. У ССУМ зазначені синоніми до лексеми *книш* лише у значенні *хліб* (як повсякденна їжа), що не має відношення до зимової календарної обрядовості, тому ці синоніми у роботі не розглядаємо [10, с. 684]. Щодо назви *книш*, то найвірогідніше, що вона є давнім запозиченням з новогрецької мови, порівн.: «Нгр. *κνισάρι* «вид хліба, сала»».

Аналіз актуального шару культурної складової концепту **Книш** у межах Мксф **Святки** дав змогу виявити його смисловий елемент: «Обрядова їжа». Кількість одиниць номінативного поля концепту **Книш** дорівнює 3, а коефіцієнт номінативної щільності становить 0, 009, що свідчить скоріше про підсвідоме побутування згаданого концепту у межах Мксф **Святки**, ніж про його недостатню комунікативну релевантність.

II. Поняттєва складова концепту. Серед значень лексеми *книш* відсутні ті, що вказують на зв'язок цієї лексеми із святочною їжею:

ЛСВ	№
	ЛСВ
* <i>родъ хлѣба съ завороченными внутрь краями и смазаннаго свинымъ саломъ или коноплянымъ масломъ</i> [9, с. 257];	ЛСВ 1
* <i>пренебрежительное прозвище священниковъ и дячковъ</i> [9, с. 257].	ЛСВ 2
* <i>камковый верхъ мѣховой шапки галицкаго мѣщанина, выдающійся надъ опушкой въ формѣ книши</i> [9, с. 257].	ЛСВ 3
* <i>родъ вышивокъ на рубахъ</i> [9, с. 257].	ЛСВ 4
* <i>орл. коротышигъ, малорослый человекъ, карапузикъ</i> [2, с. 125].	ЛСВ 5

Втім, розвідки деяких етнографів (О. Курочкін [5, с. 305], І. Нечуй-Левицький [6, с. 62] та ін.) містять інформацію про книші як обрядову їжу впродовж Різдвяних свят, порівн.: «У селі Червоній Трибунівці Калинівського району з книшем дорослі діти йшли в гості до батьків на Різдвяні свята» [13, с. 12], що дає змогу виділити у семантичній структурі лексеми *книши* ЛСВ 6 – *вид білого хліба з загорнутими всередину краями та змащеного салом або олією, що використовується в обрядах Святвечора та Різдва*. Семний набір згаданого ЛСВ подано в таблиці:

МОВНИЙ РЕ- ПРЕЗЕНТАНТ	ЛСВ	СЕМИ
книш	Вид білого хліба з загорнутими всередину краями та змащеного салом або олією, який використовується в обрядах Святвечора та Різдва.	1. Хліб. 2. Хліб із загорнутими всередину краями. 3. Хліб, змащений салом і олією. 4. Хліб із загорнутими всередину краями в обрядах Різдва та Святвечора. 5. Хліб, змащений салом і олією в обрядах Різдва та Святвечора.

Відповідно, у свідомості сучасних українців міфологема *Книш* як складник Мксф *Святки* містить такі смислові елементи, як «Хліб», «обряд», «сало», «олія».

Проведений комплексний аналіз концепту *Книш* як складника Мксф *Святки* сприяв виділенню її домінуючих смислових елементів, що дало змогу розглянути цей концепт з огляду на його польову організацію:

Концептуальна структура міфологеми *Книш*

ПЕРІОД	КОМПОНЕНТИ СМИСЛІВ
Дохристиянська доба	1. <i>Ядро</i> : «хліб», «обрядова їжа», «обряд»; 2. <i>Приядерна зона</i> : «кутя», «нести вечерю», «Дідух», «душа», «поминальна їжа»; 3. <i>Периферія</i> : «сало», «олія», «тісто», «жир», «жирна страва», «мак».
Доба християнства	1. <i>Ядро</i> : «хліб», «обрядова їжа», «обряд»; 2. <i>Приядерна зона</i> : «кутя», «нести вечерю», «Дідух», «душа», «поминальна їжа»; 3. <i>Периферія</i> : «сало», «олія», «тісто», «жир», «жирна страва», «мак».
Сучасний період	1. <i>Ядро</i> : «хліб», «обрядова їжа», «обряд»; 2. <i>Приядерна зона</i> : «кутя», «нести вечерю», «Дідух», «душа»; 3. <i>Периферія</i> : «сало», «олія», «тісто», «жир», «жирна страва», «мак».

Проаналізувавши концептуальну структуру концепту **Книш** з огляду на польову організацію, робимо висновок, що сьогодні ядерні компоненти смислів (від загальної кількості смислових елементів) складають $\approx 23\%$. Упродовж віків у ядерній зоні концептуальної структури цього концепту не відбулося жодних змін.

Відсоткове вираження компонентів смислів приядерної зони для концепту **Книш** сягає $\approx 30\%$. Упродовж віків у цій зоні також відбулися незначні зміни, зокрема на сучасному етапі міфологема **Книш** утрачає смисловий елемент «поминальна їжа», що пов'язано із втратою розуміння млинців та книшів як поминальної їжі.

Периферійна зона міфологеми **Книш** містить $\approx 46\%$ смислових елементів. У периферійній зоні концептуальної структури міфологеми **Книш** упродовж віків жодних змін не відбулося.

Результати вивчення міфологеми **Книш**, що отримані за допомогою компонентного, етимологічного та історико-культурологічного аналізу, дають змогу зробити висновок, що цей концепт належить до значущих в українській культурі та у житті українців.

Запропонована методика комплексного аналізу культурних концептів може бути використана для вивчення інших подібних концептів, що є перспективним у сучасний період, коли простежуємо помітне посилення уваги до національної самобутності української культури.

Список літератури

1. Афанасьев А. Н. Поэтические воззрения славян на природу : Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: В 3 т. / А. Н. Афанасьев. – М. : Типография Грачева, 1865 - 1869. – Т. 3.
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / [авт.-сост. В. И. Даль]. – М. : Русский язык – Медиа, 2005. – Т.2.
3. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР, ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К. : Наукова думка, 1982 - 2006. – Т. 2.
4. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : [у 3 кн., 6 т.] / С. Килимник. – Торонто, 1964. – Кн. 1. – Т. 1.
5. Курочкін О. В. Календарні звичаї та обряди / О. В. Курочкін // Українці : Історико-етнографічна монографія: В 2 кн. – Опішне : Українське народознавство, 1999. – Кн. 2. – С. 297-332.
6. Нечуй - Левицький І. С. Світогляд українського народу : Ескіз української міфології / Іван Семенович Нечуй-Левицький – К. : Обереги, 2003. – 143 с.
7. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М., 2007.
8. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008.
9. Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Б. Грінченко : В 4 т. / НАН України. Інститут української мови. – К. : Наукова думка, 1996 - 1997. – Т. 2.
10. Словник синонімів української мови : В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К. : Наукова думка, 1999 - 2000. – Т. 1.
11. Смирнова Ю. П. Средства активации суперконцепта «двигаться» в английских текстах и их переводах : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Юлия Павловна Смирнова. – Уфа, 2001.
12. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М., 1997.

13. Творун С. О. Українські обрядові хліби : На матеріалах Поділля / Світлана Олександрівна Творун. – Вінниця : Книга - Вега, 2006.

Плотникова Н. В., Кондратенко О. А. Кныш : Периферийный концепт микроконцептосферы Святки // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.57-62

*Статья посвящена комплексному анализу концепта **Кныш** микроконцептосферы **Святки**, который спроектирован на изучение особенностей его отражения в синхроническом и диахроническом аспектах, а также на выяснение специфики его представления в иерархической системе языковой картины мира. Предложенная техника анализа лингвокультурных концептов проходит в три этапа: 1) построение номинативного поля концепта и определение его номинативной плотности; 2) выделение и описание структурных элементов концепта; 3) моделирование полевой структуры концепта.*

Ключевые слова: лингвокультурология, концептосфера, микроконцептосфера, концепт.

Plotnikova N. V., Kondratenko O. A. Knish : peripheral concept of the microconceptosphere Sviatki // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.57-62

*The article deals with the complex analysis of the concept **Knish** of the microconceptosphere **Sviatki** projected for studying the peculiarities of its reflection in the synchronistical and diachronic aspects, as well as for clarifying of the specific character of its reflection in the hierarchical system of the linguistic world-image. Keeping within the limits of the lingvoculturological approach of the linguistic conceptology, in the research the notions such as conceptosphere, concept, conceptual microfield were considered.*

*In the structure of the microconceptosphere **Sviatki** 46 central concepts distributed to 10 conceptual microfields were distinguished. The appropriate field structure (nucleus, near-nucleus zone and periphery) of the microconceptosphere **Sviatki** was modeled and the hierarchical organization (superconcepts, presuperconcept, basic concepts, subconcepts) was presented. But the technique of the analysis of the lingvoculturological concepts suggested in this work consists of 3 stages: 1) formation of the nominative field of concept and definition of its nominative density; 2) separation and description of the structural elements of the concept; 3) modeling of its field structure. During the analysis of every concept the means of its linguistic expression, including their paradigmatic and derivational peculiarities were characterized. The research of the central concepts of the microconceptosphere **Sviatki** permitted to discover the specific character of the national mentality of the Ukrainians within the limits of this fragment of the linguistic world-image.*

Key words: linguistic culturology, conceptosphere, microconceptosphere, concept.

Поступила до редакції 29.03. 2013 р.

УДК 811.161.1 – 25

**Несобственно-прямая речь как средство создания
лингвистического портрета героя**

Трощинская-Степушина Т. Е.

*Витебский государственный университет им. П. М. Машерова,
г. Витебск, Республика Беларусь*

Статья посвящена выявлению роли несобственно-прямой речи в раскрытии образа героя литературно-художественного произведения. Кроме этого, дается краткий обзор научных взглядов на проблему несобственно-прямой речи в языке. Материалом исследования послужили избранные прозаические произведения Елены Поповой и Анатолия Андреева – современных белорусских авторов, пишущих на русском языке. Доказывается, что несобственно-прямая речь как одна из форм диалогического общения является одним из средств лингвистической характеристики персонажа.

Ключевые слова: диалог, несобственно-прямая речь, субъект речи.

Традиционно в рамках художественного произведения авторы передавали речь своих героев при помощи прямой и (или) косвенной речи. Но, начиная с XIX века, в художественной литературе грамматически оформляется и начинает использоваться несобственно-прямая речь (НПР). Впервые несобственно-прямую речь как прием использовал А. С. Пушкин, после чего она вошла в художественную литературу. Ее специфика состоит в том, что речь в ней ведется от лица автора с соответствующим оформлением структуры, но общее содержание высказывания, его модальность, подбор лексики, словоупотребление, временной план переносятся в субъектное поле речи и мышления героя [5, с. 118]. Другими словами, НПР – это «речь повествователя, пронизанная вместе с тем лексикой, семантикой, синтаксическими конструкциями речи персонажа – источника информации, его интонациями, чувствами, мыслями» [6, с. 185–186].

Цель данной статьи – выявить роль несобственно-прямой речи в создании лингвистического портрета героя. Материалом исследования послужили прозаические произведения современных белорусских авторов, пишущих на русском языке: Е. Поповой и А. Андреева.

Впервые в зарубежной научной литературе на явление несобственно-прямой речи указал А. Тоблер, который определил ее как «своеобразное смешение прямой и косвенной речи» (Tobler, 1894) [11]. Особое внимание лингвистов НПР начинает привлекать после выхода в свет работ швейцарского лингвиста Ш. Балли, который первым увидел в НПР не только языковое явление, но стилистическую фигуру, т.е. принципиально новый способ восприятия и воспроизведения чужого высказывания [7]. Если Ш. Балли считал несобственно-прямую речь разновидностью косвенной речи, то Е. Лорк противопоставлял ее как прямой речи, так и косвенной и назвал «пережитой речью» [10]. В 1922 году Г. Лерхом был предложен термин, закрепившийся в науке, – *несобственно-прямая речь* [9].

В отечественной лингвистике фундаментальные разработки в области НПР, или СКД («свободный косвенный дискурс» – термин нарратологии) принадлежат Е. В. Падучевой (1996), считающей, что в НПР право на повествование передается персонажу. К синтаксическим маркерам НПР Падучева относит вопрос, обращение, относящиеся к персонажу, а не к повествователю. С точки зрения Е. В. Падучевой, НПР является средством выражения полифонии, эмпатии и иронии и позволяет охарактеризовать персонаж «изнутри» [3, с. 337].

Заключая этот обзор, отметим, что на ранней стадии исследований в области НПР возникают и обсуждаются вопросы, *актуальные* и сегодня. К ним относится, в первую очередь, вопрос о субъекте НПР, который является одним из ключевых в изучении НПР на современном этапе.

С точки зрения семантики характерным для НПР, по мнению М. Бахтина, является столкновение, интерференция «своих акцентов» с «акцентами чужого слова» [2, с. 219]. При этом в художественном тексте диалог может быть оформлен в виде имплицитных реплик персонажей, представленных в авторской речи. Приведенный ниже пример из романа Е. Поповой «Восхождение Зенты» подтверждает несомненную художественную значимость использования приема НПР как формы диалога в раскрытии характеров героев:

...И тогда Нина Лапсердак, уловив момент, звонила Поделковой и выслушивала длинные, душераздирающие истории о том, что она, то есть Поделкова, одна, и окружена водой, и доедает последние свои запасы. (О! Нина Лапсердак могла спать спокойно – запасы у Поделковой никогда не кончались.) И что ей, то есть Поделковой, скучно, и грустно, и жизнь проходит мимо, проходит и проезжает на вездеходах, и проплывает на лодках, и что она недавно была в гостях, где посмотрела новый фильм, а потом ела необыкновенно удачный рыбный пирог. Нина Лапсердак выслушивала все эти признания только для того, чтобы выбрать момент, да, момент, и что-то сказать самой, да, что-то сказать про себя, про себя лично, так, пустяк, ну что она поливает цветы, или что она сегодня видела во сне, или что сегодня у Иры У. подгорели гренки. Она замечательная, Ира У., и Нина, конечно, ее очень любит, да, ценит и любит, но гренки у нее сегодня подгорели! А на это Поделкова скажет — я тебе говорила! Помнишь, как она у меня мыла окна? Так я же все и перемывала! И опять и опять будет говорить только про себя... Но и те несколько фраз, которые говорила Нина Лапсердак про цветы, про сон или про гренки – облегчали ей душу... [4, с. 49].

Имплицитный диалог, представленный в данном примере производит двойное впечатление. С одной стороны, реплики персонажей, «спрятанные» в один текст, становятся трудноразличимыми. С другой стороны, автор мастерски решает эту кажущуюся сложность: у каждой героини свой «голос» (так же хорошо слышен и голос автора, иронично замечающего: «О! Нина Лапсердак могла спать спокойно – запасы у Поделковой никогда не кончались»). Одна героиня – Нина – не очень уверенный в себе, застенчивый человек: *уловив момент, звонила Поделковой и выслушивала длинные ...истории* и все для того, чтобы самой иметь возможность, *выбрав момент*, сказать хоть два слова о том, что волнует ее. С помощью лексического повтора, избытка междометий создается эффект ее запинаящейся речи. Другая героиня – Поделкова – полная противоположность Нины. В ее речевом плане присутствует множество восклицательных предложений, избыток рядов однородных членов, что свидетельствует не только об эмоциональности и словоохотливости героини, но и об ее излишней самоуверенности и беспардонности. Таким образом, в сознании читателя возникают образы двух, казалось бы, совершенно разных, но, по сути, одинаково невротичных женщин, решающих за счет друг друга свои психологические проблемы. При этом симпатии автора, а, вслед за ним, и читателя остаются на стороне Нины, так как именно ее одиночество вызывает его искреннее сочувствие.

В современной художественной прозе неоднородность авторского дискурса может проявляться в разных формах непрямого говорения, когда голос автора присутствует имплицитно, так как он отказывается от прямого вмешательства в ход повествования. Появление непрямого, или *двуголосого* (по Бахтину) слова означает, что в речи или мыслях персонажа происходит взаимодействие с чужим словом или мыслью, к которому подключается автор. В современной белорусской прозе преобладает именно такой способ диалогизации повествования, особенно в частотном это выявляется в произведениях Е. Поповой и А. Андреева.

Ярким примером данного явления служит следующий фрагмент из романа А. Андреева «Маргинал»:

II. Ричард не стал откладывать мст, вопреки обыкновению. I. Обычно его томагавк достигал убаюканного противника, то есть того, кому Ричард завидовал, в тот момент, когда жертва и думать забыла о поводе, который, к несчастью, неосторожно подала Ричарду своими заметными успехами. На томагавке никогда не бывало обратного адреса (а). Жертва недоумевала: кто, кто этот подлец и кровопийца? И за что? (б). Ричард солидарно хмурил бесцветные жиденькие бровки (в). II. На этот раз Ричард без затей позвонил моей жене..., представился и изложил официальную позицию деканата по поводу недопустимости «безнравственных отношений» профессора и студентки. Женатого профессора, прекрасного семьянина. Всеми уважаемого человека. Он, декан, знаете ли, молчал и терпел. И, поверьте, вы бы так ничего и не узнали, по крайней мере, от него, декана. Но есть, согласитесь, предел всему. Поцелуи в публичном месте – это, поймите правильно, перебор. ...

III. Принимая во внимание все вышеизложенное, считаю своим долгом сообщить вам...Лучше принять эту весть из уст доброжелателя, согласитесь.... Скандал никому не нужен, но все будет зависеть от дальнейшего поведения вашего мужа. Примите уверения в совершеннейшем почтении [1, с. 35–36].

IV. Помню свою первую произвольную реакцию, когда жена доложила мне о беседе с деканом. У меня в памяти совсем некстати всплыл дурацкий стишок:

До чего дошла наука:

На ракете едет сука!

В данном отрывке автор показывает и одновременно едко высмеивает мелочность человеческой натуры на примере Ричарда – одного из героев, готового из зависти пойти на любую низость. Несмотря на то, что данный фрагмент состоит из трех абзацев, в нем содержится четыре лингвистически и структурно неоднородных смысловых части. Первая часть (I) включена автором во вторую (на что указывают временные маркеры *обычно* в первой части и *на этот раз* – во второй) и, по сути, является отступлением от рассказа, сделанным, по всей вероятности, для того, чтобы акцентировать внимание читателя на личностных особенностях персонажа, которые являются немаловажными для понимания мотивов его дальнейшего поведения. Первая часть представляет собой развернутую метафору, уподобляющую мстительные замыслы Ричарда оружию индейцев – смертоносному томагавку, и саркастически характеризует его как злопамятного и недалекого человека. Необходимо отметить, что эта часть представляет собой не прямой диалог-конфликт между конкретным персонажем (Ричардом) и его абстрактным врагом (любым негодным ему в данный момент человеком) и состоит из трех элементов, которые мы условно назовем репликами. Реплика «а» содержит «томагавк мести», нацеленный на объект зависти Ричарда (т.е. в свою очередь является ответом на успех соперника), написана от третьего лица, в прошедшем времени; реплика «б» – реакцию «недоумевающей жертвы», состоящую из риторических вопросов (*Кто? И за что?*), написанную в форме настоящего времени (причем здесь особенно заметен голос автора, поскольку

именно он, а не гипотетический соперник гневно называет Ричарда «*кровопийцей*» и «*подлецом*»); реплика «**в**» написана в форме третьего лица и представляет собой финальную часть имплицитного диалога персонажей, заканчивающегося уверенной победой лжи и лицемерия: *Ричард солидарно хмурил бесцветные жиденькие бровки*, т.е., совершив акт мести, с тайным удовольствием пожинал ее плоды. Использование существительных с деминутивными суффиксами -еньк-, -к- (*жиденькие бровки*) из средств описания внешности превращается в едкую метонимию, довершая характеристику героя как олицетворение уязвленной никчемности, интеллектуального и творческого бессилия.

Вторая и третья части отрывка (II, III) представляют собой тесное переплетение голоса автора и голоса героя (плана Р (рассказчика) и плана П (персонажа), по Л. Долежелу [8]). Если в начале второй части высказывание персонажа вводится фрагментарно (с помощью кавычек: недопустимость «*безнравственных отношений*»), то далее голос персонажа почти полностью вытесняет авторский. Несмотря на то, что во второй части рассказ ведется от третьего лица, перед нами – типичный пример обличительного монолога «доброжелателя» – блюстителя чужой нравственности (сам он, как выясняется, с радостью изменял жене с коллегой). Книжный стиль речи (изложил *официальную позицию деканата по поводу недопустимости «безнравственных отношений» профессора и студентки*), ее клишированность (*принимая во внимание все вышеизложенное, считаю своим долгом сообщить*), употребление глаголов второго лица в качестве вводных слов (*согласитесь, поймите правильно, поверьте*) – все эти языковые средства служат для демонстрации умения Ричарда искусно манипулировать собеседником (в данном случае – обманутой женой коллеги). В третьей части происходит сдвиг повествовательного лица, когда автор переходит от третьего лица к первому (*считаю свои долгом*), однако это не является принципиальным отличием третьей части от второй: в обеих громко звучит речь персонажа, единственной целью которого является низвержение любыми средствами более успешного соперника.

В четвертой части к полифонии голосов мощно подключается голос Маркова – в ней содержится естественная реакция человека, с которым поступили подло: он возмущен, и автор передает эмоции своего героя с помощью экспрессивной частушки-метафоры, «отягощенной» инвективой (*сука*). Данная часть является одновременно и эмоциональной кульминацией, и развязкой ситуации, поскольку в ней заключена его основная мысль: даже имея социальный вес и регалии, человек вряд ли имеет право именоваться человеком, если он поступает низко.

В данном фрагменте автор раскрывает образы персонажей (Ричарда, его абстрактного соперника и конкретного – Маркова), погружая их в имплицитные диалогические отношения. Экспрессивные средства (клишированная речь Ричарда, характеристика его внешности, инвективы в «стишке» Маркова и др.) подчинены задаче реализации авторской интенции – передать всю отвратительность порока лицемерия, скрывающегося под маской участливой добродетели.

Необходимо отметить, что в произведениях А. Андреева и Е. Поповой активно используются диалоги, в которых отсутствует прямая речь персонажей и слова автора, а собственно диалог реализуется за счет гипотетических реплик персонажей. При этом диалоги данных авторов существенно различаются стилистически: несобственно-прямая речь звучит в прозе А. Андреева остро, полемично, она сама по себе уже событие, в то время как идиостилю Е. Поповой присуща отстраненно-философская нота.

Вывод. Таким образом, несобственно-прямая речь, являясь сложным семантико-грамматическим образованием, становится косвенным источником характеристики героя художественного произведения и служит средством создания его лингвистического портрета. Кроме этого, несобственно-прямая речь усиливает полифонизм авторской речи и выполняет в произведении ряд стилистических функций.

Список литературы

1. Андреев А. Маргинал : романы / А. Н. Андреев. – Мн. : Макбел, 2006. – 315 с.
2. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М. : Сов. Россия, 1979. – 320 с.
3. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Шк., 1996. – С. 193–405.
4. Попова Е. Восхождение Зенты : романы / Е. Г. Попова. – Минск : Маст. літ., 2007. – 335 с.
5. Шведова Н. Ю. К вопросу об общенародном и индивидуальном в языке писателя / Н. Ю. Шведова // ВЯ. –1952.– № 2. – С. 104—125.
6. Энциклопедический словарь-справочник / Под. ред. А. П. Сковородникова. – М. : Флинта : Наука, 2005. – 480 с.
7. Bally Ch. Le style indirect libre en francais moderne I // Germanisch-Romanische Monatsschrift. Heidelberg, 1912. IV.3.
8. Dolezel L. Narrative Modes in Grech Literature / L. Dolezel. – Toronto, 1973. – 161 p.
9. Lerch E. Die stilistische Bedeutung des Imperfektums der Rede («style indirect libre») // Germanisch-Romanische Monatsschrift. Heidelberg, 1914. VI.
10. Lorck E. Die «Erlebte Rede». Eine sprachliche Untersuchung. – Heidelberg : C. Winter, 1921.
11. Tobler, A. Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik / A. Tobler. – Leipzig, 1894. – 230 s.

Трошинська-Степушина Т. Є. Невласне-пряма мова як засіб створення лінгвістичного портрету героя // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.63-67

Стаття присвячена визначенню ролі невласне-прямої мови в розкритті образу героя літературно-художнього тексту. Крім цього, дається короткий огляд наукових поглядів на проблему інтерпретації і функціонування невласне-прямої мови в мові та тексті. Матеріалом дослідження послужили обрані прозові твори Олени Попової та Анатолія Андреева - сучасних білоруських авторів, які пишуть російською мовою. Доводиться, що невласне-пряма мова як одна з форм діалогічного спілкування є одним із засобів лінгвістичної характеристики персонажа.

Ключові слова: діалог, невласне-пряма мова, суб'єкт мовлення.

Troshchinskaya-Stepushina T. E. Indirect speech as the means of creation of the character's linguistic portrait // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.63-67

Traditionally, the work of art we are the authors of their characters passed through the line and (or) indirect speech. Indirect speech is one of the most significant linguo-stylistic categories. The functional sphere of indirect speech is limited mainly by literary work defining the specificity of this phenomenon both in the structural and functional aspects. The role of indirect speech in the process of revealing a character in a literary artwork is described in the article. The material of the research is prose works by Elena Popova and Anatoly Andreev, modern Belarusian Russian-language writers. In addition, the main interpretations of indirect speech arose in the frame of narrative and linguistic studies are systematized and analyzed in the given article. A brief survey of scholar views on the problem of interpretation and functioning of indirect speech in artworks is also covered. It is proved that indirect speech as a complicated semantic and grammar unit is the main source of character's description and the means of its expansion. It is also proved that indirect speech as one of the dialogical forms is the means of character's implicit description. It intensifies the polyphonism of the author's speech and has many stylistic functions.

Key words: dialogue, improperly direct speech, subject of speech.

Поступила в редакцію 11.04.2013 г.

УДК 811.161

Отношения коллективной лингвокультуры и лингвокультурной личности

Шаклеин В.М.

Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия

Статья посвящена лингвокультурной личности, ее роли и месте в коллективной лингвокультуре. Делается вывод о том, что в онтогенезе коллективной лингвокультуры важнейшую роль играет совокупность лингвокультурных личностей.

Ключевые слова: лингвокультурология, универсалия, лингвокультура, лингвокультурная личность, коллективная лингвокультура.

В отечественной лингвокультурологии интенсивность исследования проблематики языковой личности закономерно совпала с пиком кризиса официальной коммунистической идеологии. Так, в конце 80-х годов Ю.Н. Караулов писал: «Интерес к личностному аспекту изучения языка существенно повысился в последние годы во всех дисциплинах, так или иначе связанных с языком, — не только в лингвистике, но и в психологии, философии, лингводидактике» [2, с. 3]. Такой интерес отразил своего рода реакцию на основательно надоевшую пропаганду коммунистического коллективизма.

Наверное, наиболее образно конфликт коллективного языкового сознания и языковой личности выразился в тексте песни известного диссидента А. Галича, где коллективное языковое сознание отразилось в образе члена ВЦСПС гражданки Парамоновой, а языковое сознание личности — в образе лирического героя, ее мужа, человека асоциального, пьющего и изменяющего своей жене. Все универсалии языка несчастных супругов подчеркивают конфликт личности и коллектива. За супружескую измену Парамонова вызвала мужа на собрание, в ВЦСПС. Зайдя в здание ведомства, муж говорит про себя: «В ВЦСПС продают сарделечки. Я бы взял кило, да трудно с деньгами». Непосредственно на собрании муж хочет избежать разбирательства: «Ты прости меня, товарищ Парамонова...» Жена отвечает: «Ты мне Лазаря не пой, я ученая. Ты людя'м все Расскажи на собрании!» После собрания муж встречается с любовницей в ресторане и говорит про себя: «Она выпила дюрсо, а я перцовую за советскую семью за образцовую».

Представленное Галичем противопоставление личностного и коллективного языковых миров носит явно оценочный характер. Мир коллектива высмеивается. Мир личности вызывает понимание. Оттенки такой оценочности просматриваются и в лингвокультурологии конца 80-х — начала 90-х годов XX века. Центральной универсалией, характеризующей языковую личность в лингвокультурологии этого времени, выступает лексема «способность», явно выделяющая отдельного человека из коллектива. Например, тот же Караулов дает следующее определение языковой личности: «Под языковой личностью я понимаю совокупность способностей и характеристик человека, обуславливающих создание и восприятие им речевых произведений (текстов), которые различаются а) степенью структурно-языковой сложности, б) глубиной и точностью отражения действительности, в) определенной целевой направлен-

ностью. В этом определении соединены способности человека с особенностями порожденных им текстов» [2, с. 3].

Нельзя сказать, что приведенное определение удачно. Скорее, оно отражает научную моду своего времени. Конечно, феномен языковой личности связан с создаваемыми ей текстами и с особенностями восприятия каких-то текстов. Но прежде всего языковая личность – это частица большого языкового коллектива, обладающая индивидуальными особенностями. Эти особенности и отражают специфику лексикона отдельного человека, специфику создания и восприятия им текстов, но уже во вторую очередь. Языковая личность может выражать единство с большим языковым коллективом или конфликтовать с ним. Однако конфликтные отношения не подчеркивают факта того, что языковая личность является частью большого языкового коллектива – нации, народа, социальной страты. Данный тезис доказывается хотя бы тем, что языковая личность говорит с этим большим коллективом на одном языке. Те же диссиденты советских времен, конфликтуя с властью, были частью русского советского языкового сообщества, а в культурном отношении находились на одном из полюсов этого сообщества. И никакими носителями культуры западного мира они, конечно, не были.

Некоторым образом индивидуальность и конфликтность личности должна учитываться при ее характеристике, но здесь речь может идти, скорее, о культурной личности, а не о языковой. И если попытаться рассмотреть языковые и культурные характеристики общества и личности, (что в целом возможно), то следует говорить о лингвокультурных характеристиках общества на определенном историческом этапе его развития и лингвокультурной личности.

После того, как российское общество перешло на позиции потребления и индивидуализма, стал наблюдаться своего рода идеологический откат, выражающийся в востребованности коллективистских мотивов в идеологии. Для России это не удивительно. Россия – страна общинная, православная, где человек веками не отделял свою судьбу от истории страны. Не зря именно в России прижилась коммунистическая идеология. Но на таком культурном фоне всегда проявлялась и личность, традиционно требуя к себе особого, индивидуального отношения. Так, все герои русской литературы – это не только общественные типажи. Это прежде всего личности. Такое единение личного и общественного проявляется лучше всего в героях «Войны и мира» Л.Н. Толстого. Андрей Болконский, Пьер Безухов, Илья Андреевич Ростов – это все личности глубокие, не чуждые анализу и внутренним исканиям, но это и личности, которые чувствуют единение с историей своей страны. Их личностная особенность заключается в том, что все их внутренние искания проходят на фоне исторического времени России. В этом, собственно, и состоит специфика русской лингвокультурной личности.

В этом смысле противоречия между лингвокультурной личностью и лингвокультурными характеристиками общества сохранялись на протяжении всей истории человечества. И Россия здесь не выступает исключением. Именно эти противоречия стали мощнейшим стимулом технического, культурного и социального прогресса, найдя свое отражение в специфике развития лингвокультурной личности как части лингвокультуры общества. Подобно тому как на уровне биологической эволюции взаимодействие индивида и вида выполняет определенные адаптивные функции, так и в историческом развитии любой лингвокультуры ее личностная и коллективная составляющие вступают в сложное динамичное соотношение, имеющее важное значение для процессов саморегуляции и поддержания устойчивости национального государства.

Такое базовое противоречие рельефно отражается в специфике личностной и коллективной лингвокультур. Если для первой важнейшими показателями являют-

ся ее динамичность, то вторая характеризуется стремлением к устойчивости. Такое соотношение служит не только хорошим регулятором темпов исторического и культурного развития общества, но и обеспечивает проверку многочисленных личных инициатив на их соответствие общественным потребностям. Ослабление роли коллективной лингвокультуры приводит к тому, что сомнительные прожекты отдельной активной лингвокультурной личности принимаются обществом, нанося ощутимый урон этому обществу. Так, в начале XX века русская лингвокультура не «отфильтровала» ленинские лозунги, а лингвокультура Германии в 30-е годы XX века не распознала сущности лингвокультурной личности Гитлера. В обоих случаях ослабление роли коллективных лингвокультур привело к катастрофе.

Соотношение двух рассматриваемых здесь коллективной и личностной форм лингвокультуры изменчиво в разные исторические эпохи и в разных нациях. Для историко-лингвокультурного процесса в целом, по-видимому, типичны периодические флуктуации приоритета личностной или коллективной лингвокультуры, коррелирующие с темпами и направленностью развития: преобладание первой формы служит показателем и важным фактором происходящих перемен, гегемония второй формы свидетельствует о стабильности лингвокультурной ситуации. Флуктуации такого рода следует отнести к механизмам саморегуляции процесса развития нации.

На фоне наблюдаемой в последние годы увлеченности многих исследователей концепцией К. Юнга такие понятия, как «коллективное бессознательное» и «архетип» могут получить широкое хождение и применяться для объяснения многих лингвокультурологических феноменов, в том числе, инертности коллективной лингвокультуры. Представляется, что в последнем случае нет никакой научной необходимости использовать эти термины непосредственно в лингвокультурологии. Можно, конечно, надеяться на обнаружение в будущем пока еще неизвестных науке таинственных механизмов передачи исторически обусловленной информации в потоке поколений национальной лингвокультуры (такая логика теперь часто допускается в научной среде), однако есть все основания говорить о реальных и доступных эмпирическому наблюдению путях преемственности при передаче определенных особенностей коллективной лингвокультуры. Этот процесс, проявляющийся в сохранении устойчивых лингвокультурных стереотипов в поведении и языковом сознании людей, опирается на непосредственную передачу традиций от предшествующих поколений к последующим.

При такой передаче сохраняются стереотипы языкового сознания и культурно обусловленного поведения (т.е. лингвокультурные стереотипы). Такие лингвокультурные стереотипы чрезвычайно ригидны по отношению ко всякого рода новым веяниям отдельных лингвокультурных личностей. Важнейшую роль в данном случае играют впечатления и навыки раннего детства, оставляющие неизгладимый след в дальнейшем развитии лингвокультурной личности. Именно поэтому в периоды насаждаемых сверху идеологических ломок коллективной лингвокультуры практикуется отчуждение детей от национальных традиций и их раннее объединение в детские организации, находящиеся под эгидой государства (в СССР - октябрята, пионеры, комсомол; в ГДР - FDJ-Deutschepionir).

Формирование коллективных лингвокультур, ставших основами цивилизаций, несомненно, оказало положительное влияние на исторический процесс в целом. Подобно тому как индивидуальные различия членов группы повышают ее адаптивность, так и лингвокультурное многообразие способствовало усовершенствованию адаптивных возможностей человечества. К этому надо добавить, что сама по себе коллективная лингвокультура, по-видимому, таит глубоко скрытое диалектическое противоречие, усиливающееся по мере перехода от малых лингвокультурных групп к большим.

Инертность развития коллективной лингвокультуры, выражающееся в защитных реакциях от внешних воздействий, сочетается с потенциальной возможностью реакций «взрывного» типа, возникающих под влиянием кумулятивного эффекта, т.е. постепенного накопления малозаметных мелких изменений. Здесь мы сталкиваемся с так называемым феноменом толпы, где коллективная лингвокультура резко противопоставляется лингвокультурной личности. Отсюда можно вывести тезис о невозможности прогнозирования лингвокультурного процесса, что хорошо коррелирует с представлениями, развиваемыми в современной теории хаоса [1].

Вспоминая практику современных «цветных революций» можно сказать, что люди, составляющие толпу, ведомы беспредельным воображением, возбуждены сильными эмоциями, не имеющими отношения к ясной цели. Они обладают удивительной предрасположенностью верить тому, что им говорят. Любой, кто намеревается управлять людьми, должен был бы проникнуться идеей, что коллективная лингвокультура противопоставляется лингвокультурной личности. В коллективной лингвокультуре рождается иррациональность, причем ее роль возрастает и укрепляется в процессе развития социального хаоса. В этом случае две главные силовые линии определяют сущность меняющейся коллективной лингвокультуры: первая — «лингвокультурная личность и традиционная коллективная лингвокультура», вторая — «традиционная коллективная лингвокультура и лингвокультурная личность вождя». Именно в данной ситуации лингвокультурная личность разумна, а коллективная лингвокультура иррациональна. Даже на высоком уровне эмоционального начала коллективная лингвокультура безынициативна в выборе действия; такое действие, сопровождаемое броским лозунгом, задает ей лингвокультурная личность вождя, преследующего свои политические цели.

Двойственность человеческой природы в том и состоит, что каждый из нас является одновременно существом индивидуальным и коллективным. Одержимость объединяет людей и придает им новые силы. Все это лишней раз говорит о многофакторности лингвокультурного процесса и о невозможности вычленения какой-либо одной движущей силы данного процесса.

В проблеме отношений лингвокультурной личности и коллективной лингвокультуры необходимо выделить ее онтологическую и генетическую составляющие. Онтологический постулат может выглядеть следующим образом: лингвокультурная личность социальна по своей природе (1). Генетический постулат: социальная природа лингвокультурной личности возникает в процессе коллективизации лингвокультурного опыта (2).

Следствия из этих постулатов стали главной теоретической и практической проблемой в психологии XX века, несколько модифицируясь в зависимости от направленности той или иной школы.

Но в сформулированные постулаты следует внести поправки. Если лингвокультурная личность служит лишь зеркалом, отображающим картину коллективной лингвокультуры, то какова роль лингвокультурной личности в формировании этой лингвокультуры? Не становится ли лингвокультурная личность в позицию стороннего наблюдателя? Или следует признать возможность своего рода двухтактной схемы: сначала лингвокультурная личность только впитывает в себя коллективный опыт, а лишь затем переходит к коллективно значимым действиям? И не превращаются ли члены коллектива в своего рода марионеток, вынужденных сначала действовать бездумно и лишь потом понимать, что они сделали (Говори, что думаешь. Думай, что говоришь).

И как может возникнуть что-нибудь принципиально новое в человеческой лингвокультуре, если приобщение к коллективной лингвокультуре каждого поколения ограничивается отображением в его сознании опыта предшественников? Упрощение про-

цесса коллективизации лингвокультурной личности фактически лишает ее надежд на превращение в самобытную лингвокультурную личность, вступая в очевидное противоречие с установками современного гуманистического мировоззрения. При таком подходе процесс приобщения лингвокультурной личности к коллективной лингвокультуре сводится к механизму духовного клонирования по некоторой фиксированной матрице.

Здесь следует сказать, что целостность лингвокультурной личности и многие особенности межиндивидуальных связей невозможно понять, не признав существования в ее структуре некоего сугубо индивидуального ядра, невыводимого из характера коллективных отношений. Именно это ядро служит той базой для формирования сложной лингвокультурной личности, в которой индивидуальное и коллективное переплетаются в диалектическом противоречии.

Несмотря на коллективную сущность человека, определенная степень противостояния лингвокультурной личности и коллективной лингвокультуры присутствует на протяжении всего онтогенетического развития, приобретая на разных его этапах различные формы выражения. Эта общая эволюционная закономерность становится на уровне вида *Homo sapiens* наиболее сложной и многообразной в соответствии со сложностью и уникальностью общечеловеческой, универсальной лингвокультуры будущего.

Особенности подобного развития могут служить убедительным подтверждением наличия такого противоречия. Один из главных принципов органической эволюции — одновременное приспособление к среде и выделение из среды — получает здесь специфическое выражение. Например, подражательное поведение, имеющее глубокие генетические корни и, несомненно, очень важное для вхождения лингвокультурной личности в коллективную лингвокультуру, сочетается со столь же явно выраженным стремлением к самостоятельности и противодействию коллективным нормам. Заинтересованность лингвокультурной личности в том, чтобы идентифицировать себя с определенной лингвокультурной группой, вступает в противодействие с его желанием сохранить личную независимость. Поэтому, например, детский эгоцентризм и негативизм, рассматриваемые обычно как нежелательные явления и своего рода издержки в системе воспитания, на самом деле играют положительную роль в процессе отстаивания лингвокультурной личностью своего права на поиск нестандартных путей для решения тех задач, которые возникают на его жизненном пути. Ведь только таким способом формируется тот творческий потенциал, который (проявляясь в разной степени и в различной форме) выступает в качестве имманентного свойства любой лингвокультурной личности.

Касаясь онтогенетических аспектов обсуждаемой проблемы, нельзя не указать на то, что соотношение индивидуального и коллективного в лингвокультурной личности очень динамично и нелинейно на протяжении всего его жизненного пути. Недаром Б. Ф. Ломов, отстаивавший положение о биосоциальном единстве человека, одновременно считал необходимым подчеркнуть гетерохронность развития основных компонентов этого единства и сформулировал очень важный принцип смены детерминант в процессе развития [3].

Организация лингвокультурной личности имеет многоуровневую иерархическую структуру с очень сложными, многозначными и динамическими связями между уровнями. Многогранность здесь выражается в том, что лингвокультурная личность является одновременно индивидом (представителем вида, имеющим определенные видовые характеристики), индивидуальностью (т. е. обладает неповторимой уникальностью), личностью, отражающей в своем сознании определенные социальные отношения и установки, субъектом, планирующим и реализующим свои действия, и носителем языка, и высших духовных ценностей.

Принимая эту достаточно всеобъемлющую схему, надо учитывать условность столь жесткой дизъюнкции, поскольку уникальность лингвокультурной личности пронизывает все перечисленные здесь грани. Более того, чем выше поднимаемся мы по иерархической лестнице организации этой личности, тем шире становится варьирование ее индивидуальных особенностей.

Говоря о духовной модернизации современной лингвокультурной личности и коррелирующих с этим изменений в канонизированной картине мира, следует указать на одну из главных угроз на этом пути, связанную с монополизацией информации и воздействиями ее на массовое сознание. Эта опасность не менее угрожающая, чем загрязнение окружающей среды, перенаселенность и т. д. Монополизацию информации и загрязнение информационного пространства можно назвать основной причиной кризиса экологии лингвокультуры. Единственным реальным заслоном против подобной угрозы, против монополизации информации и предотвращения искажения коллективной лингвокультуры представляется личностное начало в ней.

Таким образом, творчески мыслящая лингвокультурная личность — главная движущая сила социальных и духовных трансформаций в обществе. Нельзя, однако, не принимать в расчет довольно простую истину: каждая лингвокультурная личность (именно в силу своей уникальности) имеет все основания для составления своей картины мира и своей стратегии жизни.

Каким же образом в данном случае предотвращается полный социальный хаос в результате столкновения огромного множества частных целей и их воплощения в действие? Ответ очевиден: для устойчивого развития коллективной лингвокультуры разнообразие поведения, индивидуальных особенностей, стремлений, желаний лингвокультурной личности было бы подчинено некоторой общей и осознаваемой цели. Но для этого соответствующей коллективной лингвокультуре необходимы некоторые объединяющие идеи, т. е. идеология.

Таким образом, если не центральным звеном, то одним из основных звеньев, скрепляющих многочисленные лингвокультурные личности в одну национальную коллективную лингвокультуру выступает идеология, а уже затем — язык, история, культура. В этом ряду идеология выступает в качестве итога развития нации с ее языком, историей и культурой. Сами по себе язык, история и культура представляются еще недостаточными основаниями союза индивидуальной и коллективной лингвокультуры, т. е. основы существования нации. История знает немало примеров распада государств с унифицированными языком и культурой. Главная причина такого распада — идеологический крах нации.

Следовательно, важнейшую роль в онтогенезе коллективной лингвокультуры играет совокупность лингвокультурных личностей, скрепленных общей идеологией. Лингвокультурная личность, связанная с коллективной лингвокультурой, служит одним из основных катализаторов развития последней. Вне коллективной лингвокультуры полноценная лингвокультурная личность немислима, равно как немислима коллективная лингвокультура вне национальной идеологии.

Список литературы

1. Глика Дж. Теория хаоса / Дж. Глика. — М., 2011.
2. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю. Н. Караулов // Язык и личность. — М., 1989.
3. Ломов Б.Ф. Научные основы формирования графических знаний, умений и навыков школьников / Б.Ф. Ломов. — М., 1979.

Шаклеїн В.М. **Відношення колективної лінгвокультури та лінгвокультурної особистості** // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.68-74

Стаття присвячена лінгвокультурній особистості, її ролі та місцю в колективній лінгвокультурі. Робиться висновок про те, що в онтогенезі колективної лінгвокультури найважливішу роль має сукупність лінгвокультурних особистостей.

Ключові слова: лінгвокультурологія, універсалія, лінгвокультура, лінгвокультурна особистість, колективна лінгвокультура.

Поступила в редакцію 23.04.2013 г.

УДК 811.161.1'42

Категория оценки в научно-популярном дискурсе

Шутова О. А.

Горловский автомобильно-дорожный институт Донецкого высшего учебного заведения «Донецкий национальный технический университет», г. Горловка, Украина

В статье исследуется категория оценки в научно-популярном дискурсе. Дается определение оценки, анализируется ее структура, описывается субъект и объект оценки в данном типе дискурса, исследуется трехуровневая шкала оценивания. Разграничивается рациональная и эмоциональная виды оценки, имплицитный и эксплицитный способы их выражения в дискурсе. В работе делается акцент на когнитивный аспект категории оценки в научно-популярном дискурсе.

Ключевые слова: *категория оценки, научно-популярный дискурс, адресат, адресант, рациональная оценка, эмоциональная оценка, шкала оценивания.*

Научно-популярный дискурс – это сложное коммуникативное явление, которое сочетает в себе особенности как научного, так и популярного дискурсов, продуктом которого является сверхтекст. Основная цель автора – доступно передать научную информацию адресату.

Научно-популярный дискурс антропоцентричен. Вся его информативность нацелена на определенного адресата с позиции конкретного адресанта, который через призму оценки дифференцирует накопленную информацию по той или иной теме и преподносит ее реципиенту. Так, категория оценки играет основную роль в научно-популярном дискурсе и влияет на его информативную направленность, являясь актуальной проблемой для изучения.

Функциональная семантика оценки, а также ее роль в различных типах дискурса была тщательно исследована в работах Н.Д. Арутюновой, Е.М. Вольф, М.Б. Воробьевой, А.Р. Габидуллиной, Н.В. Данилевской, А.А. Ивина, Т.А. Космеды, Н.Е. Кузнецовой, К.С. Серажим, А.А. Шмелевой и др. Научно-популярный дискурс в лингвистике мало изучен, а оценка в данном типе дискурса не рассматривалась вообще.

Цель исследования – описать категорию оценки в научно-популярном дискурсе. *Задачи* нашей работы – во-первых, определить ее место в данном типе дискурса, во-вторых, дать определение, в-третьих, описать разновидности категории оценки, функционирующей в научно-популярном тексте.

С помощью оценки автор выражает свое положительное или отрицательное отношение к определенному виду информации, которую адресант предоставляет адресату в научно-популярном дискурсе. Рассматривая оценку как дискурсивную категорию, мы отмечаем ее неразрывную связь с прагматической функцией языка. В рамках научно-популярного дискурса оценка задает мотив, направленность и смысловую основу высказывания. Оценивая уже накопленную информацию по предлагаемой теме, адресант преподносит ее именно так, как считает нужным, не учитывая при этом мнения адресата. Автор с помощью оценочных суждений высказывает слушателю свое собственное мнение, указывая на недостатки или достоинства той или иной

научной теории. Например, рассказывая об этимологии в античном мире, адресант научно-популярного дискурса дает оценку деятельности древних ученых: «*Теоретические рассуждения Варрона нередко повторяют мысли, высказанные еще до него древнегреческими грамматиками. Практическая часть его этимологических сочинений, за исключением отдельных его удачных примеров, все еще стояла на очень низком уровне*» [4, с. 19], «*Фонетические закономерности и изменения звукового облика слова Платона, как правило, не принимаются во внимание*» [там же, с. 19].

Вслед за Н.Е. Кузнецовой и Е.В. Шевченко под оценкой мы понимаем «процесс и результат определения субъектом степени значимости объекта с учетом способности последнего удовлетворять те или иные потребности и интересы субъекта, то есть определения прагматической значимости объекта» [5, с. 71].

Оценка характеризуется особой структурой, которую можно представить как модальную рамку. Главными элементами оценочной модальности являются ее субъект и объект, связанные оценочным предикатом. Субъект оценки, эксплицитный или имплицитный, - это лицо или социум, с точки зрения которого дается оценка. Объект - это лицо, предмет, событие или положение вещей, к которым относится оценка. Кроме того в модальную рамку оценки входят, как правило, имплицитно, шкала оценок и стереотипы, на которые ориентирована оценка в социальных представлениях говорящих [2, с. 11-12].

В научно-популярном дискурсе субъектом оценки является автор, а объект - это его информативное высказывание по определенной научной теме. Выстраивая свою речь, адресант такого дискурса всегда ориентируется на адресата, а именно: на его статусную, ситуативную и позиционную роли, на фоновые знания адресата, на возрастные рамки и психологические особенности. Так, автор книги для учащихся старших классов «Путешествие в слово» Э.А. Вартамян дает определение фразеологическому сращению с помощью целого ряда эпитетов, упрощая, таким образом, информацию для простого понимания ее адресатом и указывает на то, что такая трактовка термина основана на мнении известных ученых, а тот факт, что фразеологические сращения не переводятся, автор преподносит читателю как аксиому: «*Фразеологические сращения - окостеневшие, застывшие, цементированные, нерасторжимые, неизменяемые, немотивированные смысловые единицы. Я привел такую цепочку уточняющих эпитетов не зря - таковыми их наделяют лингвисты. Фразеологизмы этой категории называют еще «витаминами речи», «изюминками языка», «замечательными аномалиями», абсолютно непереводаемыми на другие языки*» [1, с. 110].

Шкала оценок представляет собой очень сложную структуру. С одной стороны, она учитывает отношение субъекта к объекту оценки (учитываю / не учитываю, принимаю / не принимаю, соглашаюсь / не соглашаюсь), а с другой стороны, - свойства самого объекта, к которому относится оценка (интересный / неинтересный, аргументированный / неаргументированный, правильный / неправильный, известный / неизвестный) [2, с. 48].

В научно-популярном дискурсе автор всегда выражает свое субъективное мнение к объекту высказывания, читатель же оценивает предложенное суждение по-своему, оценивая, таким образом, непосредственно сам объект. Однако, учитывая данный факт и в первом и во втором случае присутствует, как мы видим, субъективное отношение. Л.Т. Григорян в книге «Язык мой - друг мой» эксплицитно выражает свою оценку по поводу кружка русского языка: «*В названии кружка есть положительные и отрицательные стороны. Положительными следует считать тот факт, что для работы кружка подходят любые языковые темы, и учителю, следовательно, легче подбирать материал. Отрицательным, бесспорно, является то, что со стороны никогда нельзя определить круг вопросов, над которыми работает кру-*

жок» [3, с.20]. В «Занимательной стилистике» И.Б. Голуб и Д.Э. Розенталя хорошо проиллюстрирована субъективная оценка адресата, она выражена гипотетическим положительным ответом на риторический вопрос адресанта: *«Название этой главы повторяет заглавие веселой книжки стихов Якова Козловского. О каких же словах пойдет речь? Вы не догадываетесь? Начнем с примера, взятого из этой книги: Нес медведь, шагая к рынку, На продажу меду крынку. Вдруг на мишку – вот напасть – Осы вздумали напасть! Мишка с армией осиной Дрался вырванной осиной. Мог ли в ярость он не впасть, если осы лезли в пасть, Жалили куда попало, Им за это и попало. Интересные рифмы, не правда ли?»* [2, с. 21- 2].

Этот сложный механизм шкалы оценивания несет в себе такой семантический компонент динамических понятий, как «хорошо - плохо». Нарастание одного признака по такой шкале оборачивается убыванием другого [1, с. 332-333]. Однако, в научно-популярном типе дискурса адресат не всегда положительно или отрицательно относится к высказываниям адресанта, занимая, таким образом, выжидающую, нейтральную позицию и воспринимая предлагаемую информацию как факт.

Наличие промежуточной нейтральной позиции адресата предопределяет трехуровневую шкалу оценивания в научно-популярном дискурсе, разграничивая нулевую оценку, или квалификативную, позитивную и негативную. «Нулевая оценка соотносится не с отсутствием таковой, а с методологической квалификацией знания о субъективированном объекте; позитивная оценка – со значимостью старого для получения данным автором нового; негативная – с неприятием старого, восприятием его в качестве «помехи» в системе знания» [4, с. 238].

Е.М. Вольф разграничивает два основных вида оценки: рациональную (логическую) и эмоциональную (иррациональную) [2, с.39]. Применительно к научно-популярному дискурсу в рамках поля логической оценки высказывание характеризуется с точки зрения его известности, актуальности, целесообразности, важности, разработанности, обоснованности, уместности, доступности, возможности, обязательности и т.п.; посредством иррациональной оценки автор характеризует высказывание с точки зрения одобрения, восхищения, раздражения, удивления, удовольствия и других его эмоциональных состояний [3, с. 20].

В научно-популярном дискурсе присутствуют как рациональная, так и эмоциональная оценки. Однако первый ее тип доминирует в высказываниях адресанта, второй тип оценки чаще встречается в речи адресата. Например, И.Б. Голуб и Д.Э. Розенталя в книге «Занимательная стилистика», объясняя сочетаемость слов, ведут диалог с гипотетическим читателем, реплики которого носят эмоциональную оценку: *«Вам приходилось когда-нибудь видеть фиолетовый апельсин? А кожаные очки? Вы, не задумываясь, отвечаете: «Нет, конечно». Но, может быть, вы слышали, как кричат шепотом? Или наблюдали как спят бегом? «Такого не бывает!» - улыбнется читатель...»* [2, с.11].

Давая характеристику высказыванию, автор научно-популярного дискурса, прежде всего, опирается на свое собственное понимание проблемы, а также на уже имеющиеся научные труды, с которыми, прежде чем сформировать свое собственное отношение к ним, адресант ознакомился, проанализировал и дал им оценку. Таким образом, оценка в научно-популярном дискурсе содержит в себе когнитивный аспект, аспект познания. Н.В. Данилевская такую оценку условно назвала познавательной: «Понятие познавательной оценки (или оценки в функции способа познавательной деятельности) позволяет объединить познание и оценку как предполагающие друг друга процессы эвристической деятельности, проанализировать функциональную нагрузку оценочности в речемыслительной деятельности, а также определить место и роль оценки в выражении научного знания, т.е. в целом продемонстрировать ее текстообразующее значение в общем движении познания от незнания к знанию» [3, с. 22].

Способы выражения оценки в научно-популярном дискурсе – эксплицитный (прямой) или имплицитный (косвенный) – зависят от позиции адресата и адресанта. Доминантная позиция адресанта позволяет ему выразить свое мнение как эксплицитно, прямо указывая на плюсы и минусы той или иной научной теории, так и имплицитно, когда автор заведомо предлагает мнения других ученых по данной проблеме, совпадающих с его собственным. Диалогичность научно-популярного дискурса позволяет и адресату выразить свою оценку эксплицитно (зачастую положительно реагируя на информацию) и имплицитно (предлагая подтверждающее или противоположное мнение других исследователей). Приведем примеры прямой и косвенной оценки. Рассуждая о пиктографии, М.В. Панов в «Занимательной орфографии» эксплицитно дает ей оценку: *«Почему пиктография так привольно обосновалась на улицах городов? **Бесспорное ее достоинство** – она понятна для всякоязычных людей... А ее **недостаток** (непонятна без обстановки) здесь **не играет существенной роли**»* [5, с. 12]. Ю.В. Откупщиков в своей книге «К истокам слова» имплицитно оценивает позицию ученого: *«Так, русский поэт и филолог В.К. Третьяковский, живший в XVIII веке, считал, что название страны Норвегия представляет собой искаженную форму слова **Наверхия** и что страна эта получила свое наименование **якобы** потому, что расположена она на севере, то есть **наверху**. **Столь же наивно Третьяковский этимологизировал и другое географическое название – Италия. Здесь он также «восстанавливал» более древнюю форму Удалия, считая, что эта страна была названа так потому, что на много верст удалена от России, от севера**»* [4, с. 21-22]. Здесь с помощью оценочных суждений *якобы, столь же наивно, также «восстанавливал»* автор не прямо критикует позицию исследователя, а косвенно, кавычки в последнем суждении лишь усиливают иронию и критику адресанта.

Вывод. Итак, категория оценки в научно-популярном дискурсе играет немаловажную роль. От оценки зависит содержательная направленность дискурса, его структура, выбор языковых средств, эффективность, отношение между адресатом и адресантом и прогнозируемый результат. Присутствие эмоциональной и рациональной оценки говорит как об информативной направленности, так и об экспрессивности научно-популярного дискурса. Шкала оценок указывает на активную позицию адресанта высказывания, который может позитивно или негативно оценивать предлагаемую информацию и на двоякую позицию адресата, который также может принимать активное участие в дискурсе, выражая свое мнение, либо занимать нейтральную позицию и воспринимать все как факт.

Исследование категории оценки в научно-популярном дискурсе является нам весьма перспективным, поэтому в следующих работах мы хотим рассмотреть данную категорию в рамках жанров научно-популярного дискурса.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Сравнительная оценка ситуаций / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 330–341.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф / Изд 2-е, доп. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Данилевская Н. В. Научный текст как динамика оценочных действий / Н. В. Данилевская // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – Пермь: Изд-во Перм. ун-та, 2009. – Вып. 2. – С. 20–28.
4. Котюрова М. П. О некоторых особенностях смысловой структуры теоретического текста / М. П. Котюрова // Очерки истории научного стиля русского литературного языка XVIII-XX вв. Т. 2 Стилистика научного текста (общие параметры). – Пермь: Изд-во Пермск. ун-та, 1996. – Ч. I, Гл. VIII. – С. 235–262.

5. Кузнецова Н. Е. К вопросу о некоторых способах выражения оценки / Н. Е. Кузнецова, Е. В. Шевченко // Язык. Текст. Стилль: [сб. науч. тр.]. – Курган: Курганский гос. ун-т, 2004. – С. 71–79.

Список источников иллюстративного материала

1. Варта́ньян Э. А. Путешествие в слово / Э. А. Варта́ньян [кн. для учащихся ст. классов]. – М.: Просвещение, 1982. – 223 с.
2. Голуб И. Б. Занимательная стилистика / И. Б. Голуб, Д. Э. Розенталь [кн. для учащихся 8–10 кл. ср. шк.]. – М.: Просвещение, 1988. – 207 с.
3. Григорян Л. Т. Язык мой – друг мой / Л. Т. Григорян / Материалы для внеклас. работы по рус. яз. [пособие для учителя]. – М.: Просвещение, 1988. – 207 с.
4. Откупщиков Ю. В. К истокам слова. Рассказы о науке этимологии / Ю. В. Откупщиков [кн. для учащихся]. – М.: Просвещение, 1973. – 256 с.
5. Панов М. В. Занимательная орфография / М. В. Панов [кн. для внеклас. чтения учащихся 7–8 кл.]. – М.: Просвещение, 1984. – 159 с.

Шутова О. О. Категорія оцінки в науково-популярному дискурсі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.75-79

У статті досліджується категорія оцінки в науково-популярному дискурсі. Надається тлумачення оцінки, аналізується її структура, описується суб'єкт та об'єкт оцінки в даному типі дискурсу, досліджується трирівнева шкала оцінювання. Розмежуються раціональна та емоціональна види оцінок, імпліцитний та експліцитний способи їх вираження в дискурсі. В роботі робиться акцент на когнітивний аспект категорії оцінки в науково-популярному дискурсі.

Ключові слова: *категорія оцінки, науково-популярний дискурс, адресат, адресант, раціональна оцінка, емоціональна оцінка, шкала оцінювання.*

Shutova Olga The category of valuation in the popular scientific discourse // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.75-79

The category of valuation in the popular scientific discourse is distinguished in the article. The definition of the valuation is given, its structure as a modular frame is presented, the subject of valuation like an author and its object as the definite scientific theme, the fact, the event of valuation are described, the position of the addresser and the addressee is examined through the prism of the category of valuation in the popular scientific discourse. Three-level scale of valuation is distinguished, which includes qualificative, positive and negative types of valuation. Rational and emotional kinds of valuation are differentiated, explicit and implicit ways of its expressing by an addressee and an addresser in this discourse are described. In the article the accent is made on the cognitive aspect of the category of valuation in the popular scientific discourse and one more type of such category as the cognitive valuation is distinguished.

Key words: *category of valuation, popular scientific discourse, addressee, addresser, rational valuation, emotional valuation, scale of valuation.*

Поступила в редакцію 17.03.2013 з.

РАЗДЕЛ 3. СОЦИОЛИНГВИСТИКА, ЭТНОЛИНГВИСТИКА, ПСИХОЛИНГВИСТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ

УДК 372.881`373.614

Фамильное имя как символ метафорической образности

Амичба Д. П.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются структурные компоненты фамильного имени Момот, анализируются этимология, а также ментальный образ конструкторов «мамона», «мот», «обезьяна». Анализируя концепт-конструкт «Мот» пришли к мысли, что «момот» можно назвать человека, не только безумно тратящего деньги, сребролюбца, но и зарабатывающего их не совсем честным способом. Лексемы «момот» и «мамона» очень схожи по своим глубинным смыслам. Исходя из метафорического образа, сосредоточенного в значении и смысле понятий в языках: амал «имущество, богатство» и амамын «обезьяна» абхазском, «мамона, «мот», «обезьяна» русском, заключаем, что эти конструкторы являются носителями не только общих корней, но и общего этимологического значения. В этимологии слова «обезьяна» заложен образ первого человека на Земле, который мог напоминать обезьяну, и не только обязательно внешним сходством, но скорее всего условиями, в которых приходилось существовать. Этимология указанных понятий, возможно, связана с этнонимом. Анализируемые понятия и в русском, и абхазском языках восходят к тотему и табу. История этимологии фамильного имени может нести в себе информацию на глубинном ментальном уровне. Такая информация интересна и с точки зрения лингвистики текста.

Ключевые слова: *этимология, фамильное имя, гештальт, коннотация.*

Актуальность исследования обусловлена тем, что фамильное имя как этнокультурная и этнолингвистическая характеристика человека представляет научную ценность [1]. Следует согласиться, что, действительно, «будущее изучения имен связано не с лингвострановедческим подходом, при котором «невозможно выйти на концептуальные установки создателей имен», но с исследованиями, направленными на выявление этих установок» [13]. Проблема имени как феномена культуры изучалась и исследовалась в трудах Е. М. Мелетинского и Ю. М. Лотмана, Л. Я. Штернберга, О. М. Фрейденберга, В. Н. Топорова, А. В. Суперанской и др.

Цель данной статьи – проанализировать структурно-семантические компоненты фамильного имени Момот. Задача – охарактеризовать и описать конструкторы «мот», «мамона», «обезьяна», выделить в этимологии данных конструкторов общее ментальное поле.

Рекламный биллборд с надписью – Момот знает, как работать ЖЭКом или Момот может заставить ЖЭКи работать – представляет интерес и не только с

точки зрения лингвосоциологии, но и по составляющим лексико-семантическим компонентам и структуре в целом. Заслуживает внимания и фонетически звучащее фамильное имя МО'МОТ [мо'мат], вызывающее ассоциации со словом «мот». Определения, которые даются в толковых словарях разными авторами слову «мот», почти не разнятся. Толковый словарь Кузнецова (ТСК) – «Тот, кто неразумно тратит, проматывает деньги, имущество; расточитель» [6].

Толковый словарь Ожегова (ТСО) – «Расточительный человек, тот, кто мотает свои деньги, имущество. П ж. мотовка, -и (разг.). П прил. мотовской, -ая, -ое» [7]. Большой словарь русских поговорок (БСП) – «Хоть в мот лезь (иди)... Хоть в моток лезь (МОТОК). Мотать мотом *кого*. Сибирское Утомлять, изнурять кого-либо тяжёлой, нудной работой ... Гонять моты. Новгородское Ударять палкой при игре в чижи-ка» [3]. Толковый словарь Ушакова (ТСУ) – «Расточительный человек. Отъявленный мот...» [10]. В Словаре русского языка под редакцией А. П. Евгеньевой (1957 – 1961) читаем следующее: «Мот – расточитель, который « неразумно тратит, проматывает деньги, имущество » [7, т. 2, с. 415]. Толковый словарь Ефремовой (ТСЕ). Мот – «тот, кто нерасчетливо или неразумно расходует деньги, имущество» [5]. Согласно этимологическим данным М. Фасмера, мот – «"расточитель", мотать, -аю; мот – также в значении "прясть волос", украинское мотати, -ся, болгарское мотаць, церковнославянское мотати сл. "agitari", болгарское Мотая ... сербохорватское мотати, словенское motati, чешское motati, словацкое motat', польское motać, верхне-лужицкое motaś, нижне-лужицкое motaś. Связано чередованием гласных со старославянское метж, мести "бросить", литовского metù, mèsti – то же (см. мечу́, метать), далее, сближают с греческим μόθος м. "жаркий бой", μόθουρα (*μωθора) ж. "рукоятка весла", дор. μόθων м. "дитя метэков, воспитанное с детьми спартанцев; дерзкий, распушенный, наглый"; лакон. μόθακες, отсюда μωθωνεία ἀλαζονεία (Гесихии) ... предполагали родство с *menth-: *month- (мятэж, мутить) ... сравнение с греч. μωτός м., μωτή ж., μωτόν ср. р. "разодранный холст" ... а также с лат. metus, -ūs "страх, забота"...» [11].

Понятно, что «мотом» называют того, кто является транжиром и сребролюбом. Человека, *бросающего деньги на ветер*, зарабатывающего их не совсем честно, так же можно охарактеризовать мотом. Лексемы «момот» и «мамона» очень схожи, и не только по графическому оформлению. Разница лишь в конечных переднеязычных, в передненёбном [т] и зубном [н]. Принято читать, что понятие «мамона», или «маммона», произошло от греческого слова Μαμωνας. Оно же, *Маммон*, встречается и в Евангелиях от Матфея и Луки (Мф. VI, 24, Луки XVI, 9, 11, 13) [2]. Употреблялось в значении «имение, богатство, блага земные». Это же слово употребляется и в Новом Завете в значении «имя злого духа, покровительствующего богатству». В Евангелии написано: «Не можете служить Богу и маммоне» (Мф, 6:24) [2].

По данным этимологического словаря М. Фасмера, мамона, или маммона, « "богатство, земные сокровища, блага", мамон "пузо", мамоня "лентяй, обжора", древнерусское, старославянское. Мамона ... греческое μαμωνᾱς "имущество, состояние" из древнееврейского» [11]. Заметим, что слова *Амал* и *Амамын* из абхазского языка переводятся первое как «имущество, богатство», а второе – «обезьяна». Возможно, эти понятия имеют общие корни в языке, если исходить из метафорического образа, сосредоточенного в значении и смысле данных понятий. Выражение *Амал змоу* = *Амал иахат`оу* переводится дословно как «Человек имущий = Сидящий над добром, богатством». Неменьший интерес вызывает и мамона во втором значении, в значении «обезьяна», также зафиксированное в словаре М. Фасмера: «мамона "обезьяна". Только древнерусское мамона, мамонь ... Из турецкого, арабского maimun "обезьяна"...» [11].

Как видим, слова «мамын» и maimun в языках: абхазском, арабском, возможно, и в тюркских восходят к одному источнику. В абхазском языке слово «мамын»

обозначает и не только обезьяну, но и человека, всем своим видом и поведением напоминающего это животное. Нередко и славяне употребляют в этом же негативном значении анализируемое слово. М. Фасмер, соглашаясь с Афанасием Никитиным и Измаилом Срезневским, писал, что «обезьяна» этимологически восходит к понятию «облизать». «Народное облизыяна (под влиянием облизать), древнерусское обезьяна ... Из тур., перс. abuzine "обезьяна" ... Предполагают преобразование по аналогии образований с приставками о-, без-, а также изьян ... что не вполне удовлетворяет» [11]. Приведём данные Д. Н. Ушакова: «Обезьяна, обезьяны, *жен.* (арабское abu zina, *букв.* отец блуда) ...» [10].

Возникает вопрос, являются ли обезьяна и мамона (мамонна) этимологически родственными словами. Вопрос очень непростой и сложный, хотя в ряде исследований, которые не только вызывают научный интерес, но и остаются дискуссионными, привлекает интерпретация этимологических данных слова «обезьяна». Так, А. А. Тюняев приходит к выводам, согласно которым словом «обезьяна» могли обозначать не только «неразборчиво говорящего человека сино-кавказской (семито-иберийской) расы, составляющей автохтонное население турецко-кавказского региона, но и «саму сино-кавказскую расу ...» [9]. «Картвелы, арамеи, евреи и т.д», полагает цитируемый автор, были потомками «блуда», «случившегося, согласно Библии, около 5,5 тыс. до н.э. в библейском регионе» [9]. Далее он пишет, что и имя библейского Сима так же связано с этим регионом. Само имя «(Sim) и производное от него название «семиты» (semite, ср. лат. simia)» восходят к этой расе [9]. Автор убеждает нас в том, что термин «семиты» связано «с семито-кавказским регионом ... и позже Китаем» [9]. Этот регион, населённый указанными народами, по мысли исследователя, был «низкого уровня развития человеческого общества» [9]. По мнению А. А. Тюняева, слово «обезьяна» восходит к понятию «первый человек», или «восточный человек». Согласно теории исследователя, этот древний человек населял обширную территорию. Следы этого древнего человека ведут в Китай, Индию, современный Ближний Восток, Переднюю Азию. Заметим, сюда входит и Кавказ. Этимологию слова обезьяна он напрямую связывает с этнонимом «абаз».

Цитируя М. Фасмера, относительно этимологии слова «обезьяна» А. А. Тюняев прямо пишет о том, что слово это восходит к понятиям «блуд / жена, безъязычие» [9]. «Обезьяна на латинском языке – «simia», «simiae»; итал. scimmia, исп. mono, simio, mona; немец. Affe, Äffin. О каком таком изьяне говорит Фасмер? Очевидно, в первую очередь, это неумение обезьяны говорить – отсутствие у неё языка (в переносном смысле). Этот посыл подтверждает В. Даль в своём словаре: «Обезьязычить кого, отрезать язык; сделать кого немым, лишить способности говорить; лишить власти, права голоса, веса, влияния; лишать своего родного языка. ... Насчёт abu, отец сомнений нет, а насчёт zina, блуд – сомнения более чем весомые. Скорее, это жена – zina, как, например, украинское жінка, словенское zena, чешское словацкое zena «женщина, жена», польское zona, верхне-лужицкое, нижне-лужицкое Zona... [9] Сославшись на библейскую сказку, автор пишет о том, что в районы Персии, Месопотамии современной Турции пришли «проторусичи-боги», которые, как считает автор, сформировали «цивилизацию Шумер» [9]. Проторусичи, как полагает А. А. Тюняев, брали в жёны (zine) представителей автохтонных племён «негроидов, эламитов, протомонголоидов и т. д» [9]. «... Если и в настоящее время эти племена имеют всего лишь зачатки языка, то к моменту прихода русских европеоидов они, скорее всего, практически не разговаривали (с точки зрения русичей). ... что к моменту начала шумерской цивилизации (европеоидной) автохтонные племена кавказоидов и эламитов практически не имели своего языка. А, напротив, как раз с приходом русских европеоидов на территории Месопотамии и Южного Кавказа началась формироваться кавказская семья языков. Может, здесь лежат составляющие

термина «обезьяна» – и блуд / жена, и безъязычие? ... Русское слово «зину», зинуть «разинуть рот», старославянское зинти, болгарское зина, сербохорватское зинути, зинем, словенское ziniti, zinem и т. д., также указывает на этимологию, связанную с речевым аппаратом. Калужское слово цины (цини, только древнерусское), починный, затокальный (затокать, начинать ткать) конец холста, наводит на мысль, что корень цин / зин / zip / cin означает начало процесса речи: раскрытие рта (зинуть) и произнесение начальных слов. Сюда же относится и происхождение названия Китая – Син. Напомним, даже современный китайский язык является наиболее отсталым из всех существующих. Развитие его скромно – всего с 3-го тыс. до н.э. И как раз связано с сино-кавказской семьёй, о которой сказано выше. Термин «abuzine» (обезьяна), возможно, закреплён в названии одного из автохтонных народов турецко-кавказского региона. Среди абхазских племён известно племя абазин (ср. abuzine) Самоназвание абазин, abaza (абаза), недвусмысленно указывает на два древних корня abu + zine, последняя часть второго утрачена» [9]. Определение слова «абаз» в словаре В. Даля следующее: «Абаз, Абас м. кавк. персидская серебряная монета, около 20 коп. | Восковой шарик от церковной свечи, привешиваемый закавказскими христианами, в знак обета, к шее или пясти. Абаза ж. черноморский жестокий восточный ветер, от кавказского берега, опасный для дунайских рыбаков. | Бранное бестолковый басурманин. Эх вы, абаза немая! | Конское тавро, известное на Кавказе, вероятно, от названия горского племени» [4].

Заметим, что М. Фасмер, ссылаясь на В. Даля, не только определяет слово «абаза» как « "бестолковый басурманин", но и считает его заимствованным из тюркских языков. Турецкое слово «abaza» В. Даль переводит как "глупый, безумный" или "неразборчиво говорящий человек"» [12]. Следует сказать, что выдвинутая версия цитируемого автора, конечно, имеет право на существование, хотя, полагаем, многие вопросы, поднятые исследователем, требуют более детального изучения. Заметим только лишь то, что идиома *Амаамын саха змоу* в абхазском языке переводится дословно как «Схожий лицом на обезьяну», употребляется в значении «неопрятный, неряшливый, грубый, некрасивый». Возможно, язык сумел сохранить тот изначальный образ, заложенный в этимологии слов «маамын» абхазский, «обезьяна» русский. Ясно одно, что смысл и значение указанных слов носят глубинный амбивалентный характер. И поэтому, не переходя в плоскость дискуссии, скажем, что в этимологии слова «обезьяна» заложен образ первого человека на Земле. Человек, живший в те времена, о которых пишет вышеупомянутый автор, мог, действительно, по внешним признакам напоминать обезьяну, если учесть, в каких условиях приходилось ему существовать. Но интересно и другое: слова *абыз* и *абжьы* в абхазском языке переводятся первое как «язык», или «мышечный орган в полости рта», а второе – «голос».

Следует сказать, что звонкие переднеязычные спиранты [з] и [жь] характеризуются так: [з] – зубной нелабиализованный, [жь] – альвеолярный мягкий нелабиализованный. С этим же корнем употребляют и слово «абызш`а», которое переводится как язык вообще. В этом слове переднеязычная альвеолярная твёрдая лабиализованная спиранта [ш`] такого же места образования, как [з], [жь]. Если исходить из внутренней формы данного слова, то, по представлению абхазов, *а́бсуа бызш`а* «абхазский язык» дословно – это «язык + песня – песня языка». Человек, лишённый этой песни, конечно, останется безъязычным. И в этом смысле, версия относительно корня аб «отец» вполне логична и доказуема. Что касается второй части композита этнонима абазин, и слова «абаз» то, вполне возможно, что аз, зин восходит к понятию «вода». Сравним слова абхазского языка – *а́бы* «вода», *а́быхь* «родник» и этноним *аба́еахь*. Абадзехи – это абхазо-адыгская народность (самоназвание адых, абдзах), проживающая в Адыгее. Абадзехи живут так же в Турции, Сирии, Иордании

и Израиле. Полагаем, что и этноним абадзех и абаз восходят к одним корням – аб+аёы дословно «отец + вода». Мы допускаем, что в этимологии слова «обезьяна» лежит образ, восходящий к человеку, который мог вызывать удивление всем своим видом в силу того, что говорил не только на непонятном языке, но и отличался особым нравом, который мог находиться вразрез с принятым. При этом нельзя исключить, что человек этот, живущий около, или возле моря, обладал суровым характером и нравами, был храбрым и сильным.

Следует подчеркнуть, что обезьяне приписывают много качеств. В культурах разных народов обезьяна символизирует грех, хитрость, коварство, стремление к роскоши, леность, злобность, пороки. Заметим, что в Европе это животное ассоциируется с глупостью, тщеславием, неуравновешенностью, жадностью, ленью и похотью. На востоке обезьяна – символ мудрости, храбрости, ловкости, самоотверженности. В мифологии восточных народов божественные обезьяны часто играют роль умных и ловких героев. Небезынтересен и тот факт, что в мифах разных народов повествуется о том, что люди произошли от обезьяны. Индейцы Центральной Америки считают, что «обезьяны были некогда человеческим племенем», а жители Юго-Восточной Африки, называли обезьян «первым народом» [15]. Мифы африканских племен «бамбути и эфе», сохранили предание, что шимпанзе – это «древнее племя людей, изгнанное в дремучие леса другими племенами за свой злобный и неуживчивый нрав» [15].

Рассказы о собакообразных и человекообразных обезьянах встречаются у «Ктезия, Плиния и др. Кинокефалы жили в Индии, Ливии, Эфиопии» ... кинокефалы – это не «пёсиголовцы» (люди с пёсыми головами), а буквально «обезьяноголовцы», то есть люди с обезьяньими головами» [9]. Другими словами, «в тех регионах, в которых происходило активное смешение европеоидов с коренным населением» [9]. Коренным населением, по мнению А. А. Тюняева, были – веддоиды, австралоиды, негроиды. Первые были жителями Индии, Шри-Ланка, вторые – Австралии, третьи – Эфиопии и Ливии. – Д. А.). «... Путешественники встречали людей, головой (лицом) весьма похожих на обезьяну, а телом – на человека. Как, например, некоторые современные негроидные народы – «обезьяна, очень некрасивый человек» (разг. фам.) ... или исп. *bozal* (ср. *abuzine*) – уст. только что прибывший из Африки (о негре, а само название Африки – от немец. *Affe*, обезьяна), разг. глупый, невежественный, дикий. ... Название Сингапура в Юго-Восточной Азии – *Republik Singapura* – буквально означает: *singa* – обезьяна + исп. франц. *aruga*, очищать, лат. *purus*, чистый, то есть буквально «чистилище обезьян» (хотя возможно и устное *aruga*, гноиться)» [9]. Представляет интерес испанское слово *bozal*. Слово с этим же корнем, например, в грузинском языке *бози* (русская транслитерация) обозначает «женщина лёгкого поведения, или проститутка». Ясно одно: корень АБ в анализируемых словах «абаз – а, *abaza*» обозначает «отец», «глава рода». Слово же «бози» в грузинском языке, возможно, этимологизировалось. В данном случае, по всей видимости, лежит метафорический образ обезьяны. Обезьяны женской особи, живущие в стаде, как известно, не разборчивы в выборе партнёров.

К изложенному выше можно добавить лишь то, что этимология анализируемых слов, возможно, связана с этнонимом, но если эта мысль верна, то, наверное, будет правильной и то, что понятия «мамона (маммона)», «обезьяна» восходят к тотему и табу. Эти понятия, считаем, выбрали смысл, который можно передать следующим образом: первый человек жил и выживал в тяжёлых климатических условиях, ему необходимо было сосуществовать с природой, приходилось приспосабливаться к окружающей среде. Конечно же человек перенимал повадки животных, выбирал наиболее опасных из них в качестве оберега, и здесь, без сомнения, заложены основы табу и тотемного восприятия мира [1]. Заметим, что человека всегда по

жизни сопровождают страсти и соблазны. Как видим, этимология анализируемых конструктов содержат в себе знаки как отрицательной, так и положительной коннотации. Со знаком «минус» употребляются слова «мамона», «мот», «грех», «блуд», «сребролюбец». Слова: «отвага», «храбрость», «ловкость» и т. д. – употребляются со знаком «плюс». Все указанные выше конструкты линейно разворачивают смысл и значения, заключённые в этимологии слов «мамона», «обезьяна». Как мы понимаем, в фамильном имени вообще сосредоточен древний корень, основа которого глубоко заложена в комплексном мышлении древнего человека [1]. Эта точка зрения даёт нам право утверждать, что фамильное имя Момот, по всей видимости, произошло от корня либо родственного анализируемым словам, либо вышедшего из одного источника, общего для культур славянских и восточных.

История этимологии фамильного имени увлекает ещё и потому, что имя несёт в себе информацию на глубинном ментальном уровне. Такая информация интересна и с точки зрения лингвистики текста. Анализ фамильного имени Момот и его структурных компонентов позволили заключить, что анализируемые конструкты-концепты моделируют текст, который может быть охарактеризован, как сжатый. В самом имени сконцентрирован смысл и значение концепта-конструкта «мот», который восходит к начальному образу, сосредоточенному в этимологии данного слова. Возникает вопрос, может ли человек, носящий фамильное имя «Момот», вызывать доверия у избирателей. Ответ, думается, будет не в пользу носителя, данного имени. Носитель такой фамилией, наверное, не может рассчитывать на «дивиденды», и не только потому, что любая реклама вызывает отрицательное отношение тех, кому она адресована. Например, конструкт – *Момот благоустроит Ваш район*. Реклама очень заманчива, но не убеждает, хотя бы потому, что чиновник с данной фамилией возглавляет предприятие «Днепровские железные дороги», которые не только ни благоустроены, но и выглядят плачевно. Не Момот, а мамона: фоновый знак, гештальт сознания, который всплывает в памяти, когда читаешь рекламу типа указанной выше.

Конструкт-концепт «Мамона» несёт в сознании человека отрицательный смысл и значение: «злое начало, греховная страсть к чему-то». Нет сомнения в том, что человек с фамильным именем Момот, ассоциирующимся у избирателей с «мамона», не может вызвать симпатии. Отношение людей к власти имущим известно: утвердилось и закрепилась власть (*сладкоголосыми обещаниями рая и процветания*) не удавалось никому. Поэтому, считаем, что люди с глубокими фоновыми знаниями, хорошо понимают коммуникативное намерение адресанта. И это разоблачает политика в их глазах. Рассчитывать политический деятель на *рядового члена общества*, которым можно манипулировать, не может. Реклама, призванная заставить поверить в силы, возможность и способность человека с таким фамильным именем, не совсем отвечает функциям, возложенным на неё как адресанту. Очень существенный момент, который должен понимать и рекламодатель также. Здесь можно говорить не столько о манипуляции сознанием, сколько об антирекламе как отрицательном компоненте суггестивного воздействия.

Другими словами, отрицательная суггестия – это не эксплицитно выраженная манипуляция (в классической её трактовке), не внешнее воздействие (фонетическое и графическое оформление её компонентов), а более глубокая. Отрицательная суггестия – это имплицитно выраженное воздействие на реципиентов. Структурирует такую суггестию ментальные образы, нанизанные друг на друга, которые заложены в глубинах человеческого сознания, в мыслях человека.

Представляет интерес модель – **ЖЭЖи**, которая по форме является аббревиацией. Именно она и содержит, на наш взгляд, противоречивые понятия «жилище» и «эксплуатация». Рассмотрим понятие «жилище» и родственные ему слова «жить», «жильё», «жизнь». Жилище – это помещение, дом в котором *живут с верой надеждой*

и любовью, растят детей, решают житейские проблемы [1]. «Эксплуатация» же совсем противоположное понятию «жизнь»; слово «эксплуатация» вобрало в себя отрицательную коннотацию. Эксплуатация – «принуждение человека явным или неявным методом обеспечивать другого человека или выделенную группу людей жизненными благами. Человечество изобрело различные механизмы эксплуатации: убийство, рабство, обман, мошенничество, войны, уголовные преступления, принуждение, крепостничество, налоги, капитализм, торговлю [14]. Все эти слова несут смысл: «эксплуатация во вред человеку». Поэтому убеждены, что слово «эксплуатация» вобрало в себя образ, который несёт отрицательный смысл, а структурирующие его слова отрицательное значение. Реклама, в которой присутствует конструкт «эксплуатация» не может быть привлекательной. Поэтому, думается, что вправе говорить об отрицательном значении данной рекламы и структурирующих его элементов. Перед нами классический пример антирекламы.

Из изложенного выше следует сделать *вывод*, согласно которому фамильное имя – глубинное многоуровневое ментальное образование. Имя, в котором заключён амбивалентный образ положительной и отрицательной коннотации, структурирует смыслы и значения, заложенные в нём.

Список литературы

1. Амичба Д. П. Лингвокультурологическое выражение смысла и значения «общечеловеческого» в ментальных образах абхазов, русских, украинцев (на материале фразеологии) [Монография] / Д. П. Амичба. – Д.: Изд-во ДНУ, 2012. – 228 с.
2. Библия Книги священного писания Ветхого и Нового Завета. – М.: Российское библейское общество, 2002. – 303 с.
3. Большой словарь русских поговорок [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russkie.pogovorki.info/%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B8/41658/%D0%9C%D0%BE%D1%82>
4. Даль В. Толковый словарь. Абаз [Электронный ресурс] / Даль В. – Режим доступа: <http://vidahl.agava.ru/P001.NTM#4>
5. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный [Электронный ресурс] / Ефремова Т. Ф. – М.: Русский язык, 2000. – Режим доступа: <http://www.efremova.info/>
6. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Ред. С. А. Кузнецов. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/rusl/rusl56.htm>
7. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Режим доступа: <http://ozhegov.info/slovar/>
8. Словарь русского языка / Под ред. А. П. Евгеньевой. – М.: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1957-1961.
9. Тюняев А. А. История возникновения мировой цивилизации (системный анализ) [Электронный ресурс] / А. А. Тюняев – Режим доступа: <http://www.organizmica.org/archive/307/gr5.shtml>
10. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка. Обезьяна [Электронный ресурс] / Д. Н. Ушаков. – Режим доступа: <http://www.classes.Ru/all-russian/russian-dictionary-Ushakov-term-36366.htm>
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / М. Фасмер. – Режим доступа: http://fasmer-dictionary.B%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C_%D0%A4%D0%B0%D1%81%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B0/8318/%D0%9C%D0%BE%D1%82
12. Фасмер М. Этимологический словарь Фасмера. Абаз [Электронный ресурс] / М. Фасмер. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/fasmer/Abaza-837.html>

13. Фролова Е. Л. Этносоциальные функции имени в традиционной Японии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. истор. наук / кандидата исторических наук. – Специальность 07.00.07 – Этнография, этнология и антропология / Е. Л. Фролова. – Томск, 2012. – 28 с.;

14. Березович Е. Л. Этнолингвистическая проблематика в работах по ономастике / Е. Л. Березович // Известия УРГУ. – Екатеринбург, 1999. – С. 128–142.

15. Эксплуатация [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/e/ekspluatatsija.html>

16. Энциклопедия знаков и символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://znaki.chebnet.com/s10.php?id=698>

Амічба Д. П. Родинне ім'я як символ метафоричної образності // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.80-87

У статті розглядаються структурні компоненти фамільного імені Момот, аналізується етимологія, а також ментальний образ конструктів «маммон», «мот», «мавна». Аналізуючи концепт-конструкт «мот», ми прийшли до думки, що «марнотратом» можна назвати людину, не тільки ту, що шалено тратить гроші, грошолюбиву, але й заробляє їх не зовсім чесним способом. Лексеми «момот» і «маммон» дуже схожі за своїм глибинним змістом. Виходячи з метафоричного образу, зосередженого в зазначеному розумінні поняття, ми бачимо, що амал означає «майно, багатство» і амаамун «мавна» з абхазького, «мамона», «мот», «мавна» буде російською, тобто помічаємо, що ці конструкти є спільнокореневими. В етимології слова «мавна» закладений образ першої людини на Землі, який міг нагадувати мавпу, і не тільки обов'язково зовнішньо, але швидше за все умовами, в яких доводилося існувати. Етимологія зазначених понять, можливо, пов'язана з етнонімом. Аналізовані поняття і в російській, і абхазькій мовах входять до табуйованих понять. Історія етимології родового імені може нести в собі інформацію на глибинному ментальному рівні. Така інформація цікава і з точки зору лінгвістичного тексту.

Ключові слова: етимологія, родове ім'я, гештальт, конотація.

Amichba D. P. **Family name as the symbol of metaphorical image** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications.* – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.80-87

The article deals with the structural components of the family name Momot. The etymology of the family name Momot and its mental essences “mammon,” “mot,” “monkey” is going to be analyzed. Working with the concept “Moth” we found that the “mot” was a person, who spent his money very fast and earned them by working not very honestly. Lexemes “momot” and “mammon” are similar according to its meanings. Taking into account the metaphorical image of this word, and according to the etymology we noticed that amal means “richness” and ammaamun if translated from Abkhazian means “monkey”, “mammon”, “mot”, “monkey” in the Russian language shows us that these two languages have the same roots. In the etymology of the word “monkey” we can see the image of the first human being, that reminds monkey and not only by its appearance but also by the conditions of its existence. The etymology of mentioned concepts probably is connected with ethnic-mot. Analyzed concepts in the Russian and Abkhazian languages are taboo themes. The etymological story of this family name is going to be analyzed and the deep mental level of these concepts is going to be proved in this article. This information is very interesting for the linguists in studying linguistic texts.

Key words: etymology, family name, gestalt, connotation.

Поступила в редакцію 12.04.2013 г.

УДК 811.161.1'23

**Особенности ментального лексикона студента-филолога
в полилингвокультурной среде**

Богданович Г.Ю., Тейфюк Э. Р.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье проводится анализ языковой картины мира студентов-филологов. На основе концептов «дом», «родина», «добро», «зло», «радость», «язык», «нравственность», используя метод ассоциативного эксперимента, рассматриваются особенности ментального лексикона студента-филолога. Проведенное исследование позволяет обнаружить связи и сформулировать основные особенности картины мира студента-филолога, языковое сознание которого формировалось в условиях мультикультурности Крыма.

Ключевые слова: ментальный лексикон, концептосфера, языковая личность, полилингвокультурная ситуация.

В центре интересов современных гуманитарных наук находится человек как пользователь языка и культуры, а современное общество стремится сформировать человека культурного, сохраняющего чувство собственного достоинства и руководствующегося совестью. В связи с вышесказанным в настоящее время все большую популярность приобретают исследования, изучающие проблематику диалога культур и картину мира человека, формирующегося в таких условиях. Глобализация проблем человечества, взаимный обмен достижениями культуры, а также интеграционные процессы, благодаря которым граждане многих стран Европы и мира почувствовали себя жителями единого континента, привели ученых к задачам, требующим ответа на вопросы: Кто такой я и кто такие мы? Среди кого я существую? Каково мое отношение к тем или иным вещам, к тем или иным людям, к тем или иным культурам? В поисках ответов на сформулированные вопросы необходимым является изучение картины мира своего народа и чужой культуры, для обнаружения связей их элементов и понимания двух менталитетов.

Вышедшие в последние годы монографии, коллективные труды и отдельные статьи современных исследователей содержат важные теоретические положения по вопросу о том, как хранятся наши знания о мире, как они структурированы в языке в процессе коммуникации [3, с. 12]. Этими проблемами занимается *когнитивная лингвистика*.

В современной лингвистике язык представлен не только как система, внутри которой есть жесткая структура и множество ярусов, единиц и т.д., но как весьма важная для человека форма существования знания, в которой отражена действительность. В этой сфере выделяется понятие *концепта* («единицы ментальных или психических ресурсов нашего сознания и той информационной структуры, которая отражает знание и опыт человека; оперативная содержательная единица памяти, ментального лексикона, концептуальной системы и языка мозга (...), всей картины мира, отражен-

ной в человеческой психике» [4]) и *концептосферы* -упорядоченной совокупности концептов народа [2, с. 104].

Богатство языка определяется не только богатством «словарного запаса» и грамматическими возможностями, но и богатством концептуального мира, концептуальной сферы, носителем которой является язык человека и его нации [1, с. 73].

В последние десятилетия значительно возрос интерес исследователей к проблеме индивидуального лексикона, «к выявлению специфики того, что стоит за словом, как слова организованы в памяти человека, как они функционируют в процессах говорения и понимания речи и т.п.» [2, с. 3-4]. Структура и организация внутреннего лексикона человека, и в частности, его роль в процессах речевосприятия — одна из наиболее интересных и актуальных проблем, рассматриваемых в современной психолингвистике.

Экспериментальные исследования ментального лексикона посвящены выяснению принципиальных вопросов: как извлекаются из памяти слова, как они в нейрепрезентированы и организованы; как взаимодействуют лингвистические и психологические факторы при формировании репрезентации лексического знания и обеспечении лексической обработки в реальном времени. Таким образом, проблема ментального лексикона человека, в особенности студента, постоянно контактирующего с культурными, ценностными и этическими категориями различных народов и этносов в условиях полилингвокультурной ситуации Крыма, находится на пересечении фундаментальных интересов лингвистики и психологии и является *актуальным* вопросом для изучения.

Теоретической базой исследования послужили методологические положения психолингвистики и когнитивной лингвистики, разработанные в трудах отечественных и зарубежных ученых: Н.Д.Арутюновой, Г.Ю.Богданович, Н.Н.Болдырева, А.Вежбицкой, Е.И.Горошко, Г.В.Колшанского, Е.С.Кубряковой, Дж.Лакоффа, В.А.Масловой, З.Д.Поповой, И.А.Стернина, Н.В. Уфимцевой и др.

Языковая картина мира находится в прямой зависимости от языковых изменений, тесно связана с проблемой взаимодействия языка, культуры и общества. Поэтому, изучая взаимодействие языка и культуры и влияние такого взаимодействия на языковое сознание студента, мы сталкиваемся с двойственностью данной проблемы: как культура воздействует на язык, так и язык воздействует на культуру. Как следствие, образ мышления, мировоззрение человека меняются не только при объективных изменениях, происходящих в окружающем мире, но и при внесении изменений в систему языковой картины мира. Таким образом, актуализируется понятие ментальности как составляющей языковой личности.

Понятие ментальности широко эксплуатируется в современной науке, оно стало достоянием общественного сознания, предметом философских и социокультурных размышлений. Между тем и это понятие, и сам термин относятся к числу неопределенных, меняющих свою предметную отнесенность в зависимости от понимания природы мышления, сознания и — особенно — способов репрезентации структур мышления и сознания. «По-видимому, известная размытость понятия обусловлена самой природой феномена: ментальность вездесуща, она пронизывает всю человеческую жизнь, присутствует на всех уровнях сознания и поведения людей, а потому так трудно ее определить, ввести какие-то рамки» [5]. В «Современном словаре иностранных слов» дается такое определение менталитета: «Менталитет — это склад ума, мироощущение, мировосприятие, психология» [6, с.371]; или: Менталитет [фр. Mentalis - умственный] — 1) склад ума, умственный настрой; 2) образ, способ мышления личности или общественной группы [7, с.402].

Более развернутое определение этого понятия можно найти в словаре философских терминов: «Ментальность — глубинный уровень коллективного индивидуального со-

знания, включающий и бессознательное. Ментальность – совокупность готовностей, установок и предрасположенностей индивида или социальной группы действовать, мыслить, чувствовать и воспринимать мир определенным образом. Ментальность формируется в зависимости от традиций культуры, социальных структур и всей среды обитания человека и сама, в свою очередь, их формирует, выступая как порождающее сознание, как трудноопределимый исток культурно-исторической динамики» [8].

Ментальность – способ видения мира, уровень общественного сознания, «минимум духовного единения людей, без которого невозможна организация любого общества». Менталитет – глубинная структура сознания, зависящая «от социокультурных, языковых, географических и других факторов» [9, с.49].

Ментальное пространство – система представлений о мире. Ментальное пространство «задает собственный смысловой контекст, обладает собственной эмоциональной окраской и диктует свои правила построения действий» [10, с.21]. Ментальное пространство носителя определенной культуры строится на системе представлений, сформировавшихся именно в этой культуре.

Наша *цель* заключалась в описании ментального лексикона студента-филолога факультета славянского филологии и журналистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. В связи с этим был проведен социалингвopsихологический эксперимент, состоящий из двух этапов.

На первом этапе реципиентам было предложено вербализовать некоторые концепты, несущие этическую и культурную ценность: дом, родина, добро, зло, радость, язык, нравственность. Второй этап представлял собой ассоциативный эксперимент, который заключался в назывании первых, пришедших на ум слов, к вышесказанным стимулам. В эксперименте приняли участие 65 студентов (среди них: русские, украинцы, крымские татары, немцы и поляки) I-IV курсов в возрасте от 17 до 21 года.

Анализируя первый этап эксперимента, сравниваем толкование выбранных концептов, предъявленное реципиентами, с информацией Толкового словаря В.И. Даля, Большого толкового словаря современного русского языка Д.Н. Ушакова, Малого академического словаря и Толкового словаря русского языка С.И. Ожегова, Н.Ю. Шведовой (2000 г.). Обращаясь ко второму этапу исследования, дополняем представления о каждом концепте ассоциативным рядом информантов. Таким образом, получаем наиболее полную картину представлений студентов о выбранных концептах, что позволяет сделать следующие выводы.

Во-первых, понятийную сферу, выраженную в русском языке лексемой «дом», можно вполне возвести в ранг концепта русской языковой картины мира, т. к. она имеет все его признаки: обладает культурологической значимостью в понимании характера и особенностей культуры народов, проживающих в Крыму, относится к числу архетипов русской культуры. «Дом» представлен большим количеством лексических репрезентантов в русском языке. Динамические процессы, происходящие в содержании концепта, показывают эволюцию концептуальных признаков, входящих в семантическую структуру концепта. Появление новых значений с течением времени говорит об актуализации новых смыслов, входящих в центральную зону изучаемого концепта. Если в представлении человека Древней Руси слово «дом» наряду со значением «здание», «строение» имело важные значения «семья», «хозяйство», то теперь актуализировались и дополнительные переносные значения – это не только специально предназначенное для этого здание, но любое место, где человека любят, ждут, где складываются определенные отношения с другими людьми; где людей объединяют определенные интересы; место, которое человек ощущает как собственное «я», ощущает как «свое».

Во-вторых, исследовав содержание концепта «родина», мы подтвердили гипотезу о том, что данный концепт занимает важнейшее место в массовом сознании любо-

го народа. Показательным в данном случае следует считать тот факт, что наиболее частотной ассоциацией к концепту «родина» явилась реакция «Крым». Понятийное содержание концепта «родина», представленное в анкетах реципиентов, можно разделить на семь понятийных составляющих: «любовь к родине», «красота родины», «преданность родине», «защита родины», «деятельность на благо родины», «благодарность родине» и «гордость за родину». Каждая составляющая достоверно подтверждается наличием различных лексических значений либо ассоциативных связей, актуализирующих соответствующее содержание изучаемого концепта.

В-третьих, изучая вербализацию концепта «добро», сталкиваемся с добром, связанным любовью к Богу, красотой, материнством. Также частотной является реакция «благотворительность, взаимопомощь», что можно объяснить влиянием СМИ и социальных сетей, в последнее время активно пропагандирующих помощь детям и взрослым с различными тяжелыми формами заболеваний, помощь инвалидам и бездомным животным.

В-четвертых, обращаясь к оппозиции добра – зла, выявляем универсальные признаки концепта: 'жестокость', 'убийство', 'причинение вреда', 'ненависть'.

В-пятых, выявляем, что концепт «радость» воспринимается информантами в следующих значениях: радость как «чувство», радость как «удовлетворение», радость как «удовольствие», радость в значении «охотно, с полной готовностью», радость как «событие» и радость в формах речевого этикета. Сопоставив средства, которыми репрезентированы ассоциированные концепты эмоционального концепта «радость», мы пришли к выводу, что каждая эмоция в большинстве случаев обладает определенной лексикой, которая позволяет однозначно толковать ее характер без наличия номинантов эмоции.

В-шестых, концепт «язык» при обозначении главной коммуникативной функции языка является орудием общения и взаимодействия людей. Также актуализируется значение, в котором концепт «язык» понимается как система знаковых единиц, выражающая совокупность понятий и мыслей, что обусловлено специализацией выбранной категории информантов на изучении языка как знаковой системы (по Ф. де Соссюру). Ключевой номинацией выступает устойчивое сочетание *русский язык* как наиболее частотное, кроме этого выделяются и другие языки Крымского региона (крымскотатарский и украинский), подчеркивается его многонациональность, что еще раз указывает на отражение в сознании студентов информации о Крыме как месте пересечения разных языков и культур.

В-седьмых, обращаясь к ассоциациям концепта «нравственность», прослеживаем традиционную связь русского человека с общинным мироощущением, с потребностью в моральном оценивании поведения со стороны общественного мнения. В восприятии лексики морально-нравственного содержания современными носителями русского языка обнаруживаются возрастные и гендерные различия, а также различия, связанные с уровнем образования респондентов, что объясняет трудности в толковании и подборе ассоциаций к исследуемому концепту.

Выводы. Таким образом, содержание и наполнение концептов варьируется в зависимости от того, в каких источниках, в какой среде и в каком социальном слое общества они реализуются. Каждая ментальная репрезентация имеет национально-культурный компонент, свидетельствующий об устойчивости или динамизме ментальных процессов. Каждый концепт имеет свою концептосферу, которая является составным элементом общей концептосферы отдельного человека и всего народа. Данные концептосферы не могут существовать обособленно друг от друга, именно ассоциативные поля, выявленные в ходе психолингвистического эксперимента, являются связующим звеном между языковой и культурной семантикой.

Список литературы

1. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь: ДОЛЯ, 2002. – 392 с.
2. Копыленко М.М. Предисловие научного редактора / М.М. Копыленко // Слово в лексиконе человека. Психолингвистическое исследование. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1990. - С. 3-4.
3. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М.: «Восток-Запад, АСТ», 2007. – 314 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, П.Г. Лузина. - М.:Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
5. Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов»/ А.Я.Гуревич – М.: Ин-т философии, 1993. – 328 с.
6. Современный словарь иностранных слов. – СПб: Дуэт, 1994. – 752 с.
7. Большой словарь иностранных слов. – М.: ЮНВЕС, 1999. – 784 с.
8. Современная западная философия: Словарь /Сост. Молохов В.С., Филатов В.П. – М.:Политиздат, 1991. – 414 с.
9. Маслова В.А. Лингвокультурология /В.А.Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.- 49
10. Петренко В.Ф. Психосемантика сознания /В.Ф.Петренко – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988.-208 с.

Богданович Г.Ю., Тейфюк Е.Р. Особливості ментального лексикону студента-філолога у полілінгвокультурному середовищі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.88-92

У статті проводиться аналіз мовної картини світу студентів-філологів. На основі концептів «будинок», «батьківщина», «добро», «зло», «радість», «мова», «моральність», використовуючи метод асоціативного експерименту, розглядаються особливості ментального лексикону студента-філолога. Проведене дослідження дозволяє виявити зв'язок й сформулювати основні особливості картини світу студента-філолога, мовна свідомість якого формувалася в умовах мультикультурності Криму.

Ключові слова: ментальний лексикон, концептосфера, мовна особистість, полілінгвокультурна ситуація.

Bogdanovych G., Teyfuk E. Features of the mental lexicon language student in poly-linguocultural medium // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.88-92

The article analyzes the linguistic world of students-philologists. Based on the concepts of “home”, “home”, “good”, “evil”, “joy”, “language”, “morality” discusses the features of the mental lexicon language student. The study carried out by the lexicon of the experiment, consisting of two phases. At the first stage of the informants offered to give an interpretation of selected concepts, the second - to record the next association to a stimulus word. The results of survey are compared with the values of the concepts in the dictionaries. The study reveals the connection between “their” and “foreign” culture, as well as to formulate the basic features of the world picture of the student of Linguistics, language awareness is formed in a multicultural Crimea.

Keywords: mental lexicon, concept, linguistic identity, polylinguocultural situation.

Поступила в редакцію 19.04.2013 з.

УДК 811.161.2:81'27

Термінологізація лексеми *суржик*: основні тенденції

Брага І. І.

Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна

У статті запропоновано тривимірну модель аналізу соціолінгвістичного терміна (дефініція терміна, його переклад і ставлення до терміна), компоненти якої взаємопов'язані. При вивченні процесу термінологізації лексеми «суржик» стрижневим компонентом моделі вважасмо «ставлення до терміна». Аналіз наукового дискурсу з проблем українсько-російського змішаного мовлення дозволив виділити чотири основні тенденції, що демонструють ставлення лінгвістів до терміна «суржик», а саме: 1) легітимізація його термінологічного статусу; 2) розширення та 3) звуження дефінітивної сфери терміна; 4) усунення його з наукового вжитку і пошук термінологічного відповідника.

Ключові слова: основні характеристики терміна, термінологізація, соціолінгвістичний термін, *суржик*, дефініція терміна, переклад терміна, ставлення до терміна.

Постановка проблеми. Термінологічний апарат соціолінгвістики, як і будь-якої науки, постійно поповнюється, тому його аналіз у цілому і певного соціолінгвістичного терміна зокрема є важливою та актуальною проблемою сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Проблема формування соціолінгвістичної терміносистеми перебуває в колі наукових інтересів українських (Б. Ажнюк, В. Бріцин, Ю. Жлуктенко, А. Загнітко, Г. Іжакевич, Л. Масенко, Г. Мацюк, О. Мельничук, В. Німчук, В. Русанівський, Ю. Саплін, О. Селіванова, С. Семчинський, Л. Ставицька, Є. Степанов, О. Тараненко, О. Ткаченко, В. Труб, О. Чередниченко, Н. Шумарова, Г. Яворська), російських (В. Беликов, В. Бондалетов, М. Вахтін, Є. Головкин, Ю. Дешерієв, Л. Крисін, Т. Крючкова, В. Михальченко, Л. Нікольський, В. Панькин, А. Філіпов, О. Швейцер), білоруських (Н. Мечковська, Л. Ричкова, С. Запрудський, Г. Цихун) та західних (Р. Белл, У. Вайнрайх, Дж. Гамперц, Д. Крістал, Ф. Кулмас, У. Лабов, Ч. Фергюсон, Дж. Фішман, Е. Хауген) лінгвістів.

Питання розвитку галузевої соціолінгвістичної термінології залишається актуальним і на сьогодні, що простежується в роботах таких українських дослідників, як Л. Ажнюк, І. Верста, Ю. Дзябло, А. Загнітко, Т. Ковальова, І. Кудрейко, І. Петренко, П. Селігей та ін.

Метою статті є аналіз процесу термінологізації лексеми *суржик* в українському науковому дискурсі. Для успішного досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: 1) встановити відповідність лексеми *суржик* основним характеристикам терміна; 2) визначити основні тенденції у процесі термінологізації *суржику*.

Мовознавці виробили основні вимоги, які висуваються до термінів як особливих слів. Л. Туровська, узагальнивши лінгвістичні характеристики терміна, представлені в роботах Р. Будагова, О. Реформатського, Д. Лотте, Л. Капанадзе, А. Д'якова, І. Кочан, Г. Наконечної, Л. Симоненко, А. Крижанівської та ін., запропонувала такий пе-

релік ознак: 1) термін однозначний або принаймні має тенденцію до однозначності; 2) термін повинен бути точним, має номінативну функцію, але не виконує емоційної, експресивної та модальної функцій; 3) значення терміна дорівнює поняттю (у межах пізнаного); 4) термін стилістично нейтральний (на думку більшості вчених); 5) термін є частиною системи [14, с. 82].

У своєму дослідженні впроваджуємо тривимірну модель аналізу соціолінгвістичного терміна (дефініція терміна, його переклад і ставлення до терміна), компоненти якої взаємопов'язані. При вивченні процесу термінологізації лексеми *суржик* стрижневим компонентом моделі вважаємо «ставлення до терміна». Такий комплексний підхід до аналізу соціолінгвістичної термінології є новим і недостатньо розробленим в україністиці.

Дефініція терміна. На сьогодні статус суржику залишається остаточно не визначеним. Суржик визначається мовознавцями як форма (компонент) українського просторіччя в ситуації диглосної двомовності (О. Тараненко, В. Труб), некодифікована просторозмовна мова (Л. Ставицька), ідіолект / соціолект (О. Тараненко), сума ідіолектів (А. Брацкі, Н. Мечковська), субкод (Т. Кузнєцова, Л. Масенко), змішана мова, змішана субмова (Л. Масенко, О. Селіванова), форма міксації мов (О. Селіванова), перемикання кодів (Ю. Саплін), немотивоване перемикання кодів (Є. Головка), український піджин (Н. Дзюбишина-Мельник, О. Чередниченко), напівмовність (В. Беліков, Б. Ажнюк, О. Палінська, О. Руда, Б. Магіяш), недопереклад (В. Радчук) тощо. (Детальний аналітичний огляд різноманітних підходів до визначення суржику див.: [1; 10; 11; 12; 7, с. 4-11, 47-63; 17, с. 129-131]).

Переклад терміна. Лексема *суржик* є спільною для української та російської мов. Це слово зафіксовано в тлумачних словниках російської мови (БАС. – Т. 14. – С. 1211; Большой толковый словарь русского языка (2000). – С. 1291). Інші мови запозичують лексему *суржик* саме з української мови, про що свідчить відповідне транслітероване оформлення: у польській мові *surzyk*, в англійській мові *surzhyk*.

Ставлення до терміна. Аналіз наукового дискурсу з проблем українсько-російського змішаного мовлення дозволив виділити чотири основні тенденції, що демонструють неоднозначне ставлення лінгвістів до терміна *суржик*.

Перша – тенденція до узаконення, легітимізації термінологічного статусу лексеми *суржик*, про що свідчить активне використання цього терміна в наукових працях, у тому числі в словниках лінгвістичних термінів, лінгвістичній енциклопедії при аналізі українсько-російського змішаного мовлення (Л. Масенко, Л. Ставицька, О. Тараненко, Б. Тарасенко та інші). Графічним маркером такого визнання є, на нашу думку, оформлення терміна без лапок.

Друга – тенденція до розширення дефінітивної сфери терміна *суржик*. У наукових розвідках відбувається своєрідна експансія терміна *суржик*, яким може позначатися не тільки українсько-російське змішане мовлення, а й міксація елементів різних мов (української та польської; польської, англійської та німецької [3, с. 179]), відповідно виділяються такі види суржику, як *словацько-російсько-український* (О. Рибалко), *українсько-англійський* (Б. Ажнюк, О. Чередниченко) тощо (про це див. дет.: [11, с. 665; 10, с. 59-61; 7, с. 5-6]). Як можемо переконалися, термін *суржик* намагається витіснити термін *змішане мовлення* (див. виділену нами **четверту тенденцію**).

Третя – тенденція до звуження дефінітивної сфери терміна *суржик*. Як вважає Л. Масенко, є підстави для «обмеження вжитку лексеми *суржик* для позначення специфічно українського явища мовної комунікації», оскільки цей тип мовлення «утворено на базі української мови і територією його побутування є Україна» [7, с. 6-7].

Заслуговує на увагу думка про існування зворотного типу суржику – російсько-українського, класичним носієм якого є М. Азаров (див., наприклад, [11, с. 665; 10, с. 71; 7, с. 68]). Щоправда, зворотний суржик не відповідає всім вимогам, сформульо-

ваним Л. Масенко, зокрема, він утворюється на основі російської мови, а також може бути характерним для мовлення в російському соціокультурному просторі. Наприклад, розповідь російськомовним оповідачем анекдотів про українців/хохлів з імітацією їхнього мовлення. Дослідники російського анекдоту О. Шмельов і О. Шмельова зазначають: «...українці в анекдотах говорять українською – у тій мірі, у якій оповідач здатний імітувати українське мовлення <...> мовлення українця – це українське мовлення з відхиленнями, причому відхилення зумовлені тим, що оповідач, як правило, не володіє українською мовою в достатній мірі» [16, с. 62].

Четверта – тенденція до усунення з наукового вжитку лексеми *суржик* і пошуку термінологічного відповідника. Підставою для такого ставлення до терміну слугує наступне:

1. Одне із значень лексеми *суржик* (‘елементи двох або кількох мов, об’єднані штучно, без додержання норм літературної мови; нечиста мова’, що супроводжується лексикографічними позначками *перен.*, *розм.* (СУМ. – Т. IX. – С. 854)), яке термінологізується, є метафоричним і має стилістичне значення. (Детальний аналіз семантичної структури і структури лексичного значення лексеми *суржик*: [11, с. 665; 13, с. 63; 10, с. 33-37, 53; 7, с. 4-5; 4, с. 148-149]).

Саме цю специфіку семантики *суржик* намагалися підкреслити автори «Короткого тлумачного словника лінгвістичних термінів», у якому *суржик* визначається як «**публіцистична назва** <виділено нами – І. Б.> суміші двох чи кількох мов...» [3, с. 179].

2. Лексема *суржик*, за незначним винятком, використовується у негативних контекстах різножанрових текстів, через що вона набула різноманітних нюансів негативнооцінної конотації (детально про це див.: [10]). У результаті цього в структурі значення лексеми *суржик* міститься не тільки стилістичне забарвлення, а й оцінні конотації, що суперечить одній з вимог до терміна – бути стилістично нейтральним, неоцінним. Але відомо, що і в лінгвістичній терміносистемі, і в терміносистемах інших наук є терміни, що мають конотацію, наприклад: *баба* – стовп біля колодязя, *шлуночок (серця)*, *баранчик* – назва гвинта або гайки з невеликими завитками чи ріжками, *собачка спуску* тощо (див., наприклад, про це: [9, с. 17-26; 14]).

Про сумнівне ставлення до *суржик* як до терміна може свідчити оформлення його в лапки або супроводження своєрідним заміником лапок – сполученням слів *так званий*. *Суржик* чи не єдиний термін, який береться у лапки навіть у термінографічних працях (див., наприклад, [3, с. 179]). Як зауважує Л. Ставицька, лапки «є знаком намагання автора відмежуватися від «нечистої» мови, а також недостатньої впевненості в термінологічності *суржик* <...> Лапки розмивають сутність терміна іще більшою мірою...» [10, с. 53-54].

Принагідно зауважимо, що подібні мовні явища також мають негативнооцінну конотацію. Це, наприклад, *трасянка* – змішування білоруської та російської мов, *Spanglish* – іспансько-англійське змішування у США, *Tex-Mex* (ще більш образлива назва) – змішування англійської та іспанської в Техасі.

Процеси гібридизації, за прогнозами дослідників, будуть більш поширеними у світовому соціокомунікативному просторі, що зумовлено статусом англійської мови як глобальної (за Д. Крісталом). Зокрема, Д. Крістал зазначає: «Через 10 років кількість тих, хто говорить англійською і мешкає в країнах зовнішнього кола (L 2), поза сумнівом, буде перевищувати кількість носіїв мови (L 1). Через 50 років таких може бути вже на 50 % більше. На той час така концепція належності англійської мови буде глобальною. <...> Її поширення по всьому світу вже продемонструвало початок цього процесу, результатом якого стала поява множини нових варіантів мови на тих територіях, де вона пустила міцні корені. Ці зміни – головна тема дискусії, починаючи з 60-х років ХХ ст., коли виникло поняття “нові різновиди англійської мови”»

[5, с. 217]. Не виключено, що процес гібридизації у глобальному масштабі буде гальмуватися через негативне ставлення до новоутворених мовних гібридів.

3. Суттєвим чинником у гальмуванні процесу термінологізації термінів *суржик*, *трасянка* є також те, що остаточно не визначено їхній статус (див. про це фрагмент цієї статті: «Дефініція терміна»).

Який вихід пропонують дослідники? На думку багатьох лінгвістів, лексему *суржик* не варто термінологізувати, а необхідно знайти їй заміну. Наприклад, В. Демченко пропонує замінити, як на його думку, мазохістичний термін *суржик* на термін *регіональне койне* або (в пізнішій роботі) – на *піджин* [2, с. 90]. У зв'язку з останнім варіантом Л. Масенко зауважує: «Проте якщо слово *суржик* мовознавець вважає «мазохістичним», то не менш принизливо застосовувати до відповідного типу мовлення термін *піджин*, який позначає вкрай редуковану форму мішаного мовлення, яка утворюється внаслідок міксації структурно віддалених мов, зразком чого може бути відомий вислів «моя твоя не панімай». І вже далеким не лише від об'єктивності, а й від здорового глузду слід uważати звинувачення В. Демченка на адресу тих мовознавців, які буцімто винайшли «мазохістичний» термін *суржик* і тим самим долучились до діяльності радянського ідеолога двомовності І. Білодіда в справі «стандартизації неорганічних на ґрунті української мови форм» (вип. 2, с. 90). Згідно з твердженням В. Демченка, очолити список ідеологічних «соротників» І. Білодіда мав би Б. Антоненко-Давидович» [6, с. 122]. (Варто зазначити, що Л. Масенко у своїх роботах не відкидає думки про близькість українсько-російського суржику з піджинами і креолами [7, с. 9-10]). Як бачимо, обговорення названої проблеми є дуже емоційним, оцінна конотація суржику наче іррадіює на увесь присвячений йому науковий дискурс.

Аналогічна ситуація спостерігається і у ставленні до терміна *трасянка*, який відомий німецький славіст Г. Хентшель у своїх роботах часто замінює на нейтральний термін *білорусько-російське змішане мовлення*, скорочено рос. *БРСР* (див., наприклад, [15]). За цією моделлю утворюються й інші види змішаного мовлення, наприклад, термін *болгаро-російське змішане мовлення* [8]. Очевидно, такий підхід варто застосувати і до подібного явища в українському соціокомунікативному просторі, замінивши термін *суржик* на термін *українсько-російське змішане мовлення (УРЗМ)*, що, по-перше, дасть можливість уникнути небажаних оцінних конотацій терміна; по-друге, конкретизує, уточнить позначувану мовну реалію.

Таким чином, у результаті дослідження встановлено основні тенденції, що визначилися в процесі термінологізації лексеми *суржик*. Аналіз специфіки ставлення до терміна *суржик* продемонстрував, що воно зумовлене конотацією терміна (наявністю емоційно-оцінного, стилістичного, а також соціально-ідеологічного компонентів конотації). Перспективним вважаємо порівняльний аналіз процесу термінологізації лексем *суржик* і *трасянка*.

Список літератури

Вахтин Н. Отчет по результатам исследовательского проекта «Новые языки новых государств: явления на стыке близкородственных языков на постсоветском пространстве», 2003 / Н. Вахтин, О. Жиронкина, И. Лисковец, Е. Романова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.eu.spb.ru>.

Демченко В. Білінгвізм на півдні України (ретроспектива) / В. Демченко // Мова і суспільство. – Львів: Львівський національний ун-т імені Івана Франка. – 2011. – Вип. 2. – С. 86-92.

1. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С.Я. Єрмоленко, С.П. Бибики, О.Г. Тодор; [за ред. С.Я. Єрмоленко]. – К.: Либідь, 2001. – 223 с.

2. Запорожець Л.М. Про статус і прагматизм суржику / Л.М. Запорожець // *Studia Linguistica*: [зб. наук. пр.]. – Вип. V. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 147-154.
3. Кристал Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристал / Пер. с англ. – М.: Весь Мир, 2001. – 240 с. – (Весь Мир Знаний).
4. Масенко Л. Нове періодичне видання з соціолінгвістики «Мова і суспільство». – Львівський національний університет імені Івана Франка, 2010. – Вип. 1. – 234 с.; 2011. – Вип. 2. – 174 с. / Л. Масенко // *Українська мова*. – 2011. – № 4. – С. 117-123.
5. Масенко Л.Т. Суржик : між мовою і язиком / Л.Т. Масенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 135 с.
6. Парфенова О.С. Функциональная характеристика элементов русского языка в болгарской речи на Украине / О.С. Парфенова // *Речевое общение в условиях языковой неоднородности* / Под ред. Л.П. Крысина. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – С. 36–59.
7. Прохорова В.Н. Русская терминология (лексико-семантическое образование) / В.Н. Прохорова. – М.: Филологический факультет, 1996. – 125 с.
8. Ставицька Л. Суржик: суміш, мова, комунікація / Л. Ставицька, В. Труб // *Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти*: [зб. наук. пр.]. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 32-120.
9. Тараненко О.О. Суржик / О.О. Тараненко // *Українська мова: Енциклопедія* / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 665-668.
10. Тараненко О.О. Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози / О.О. Тараненко // *Мовознавство*. – 2008. – № 1. – С. 14-30.
11. Тарасенко Б.В. До питання про дефініцію мішаного українсько-російського мовлення / Б. В. Тарасенко // *Наукові записки. Том 60, Філологічні науки* / НУ «Києво-Могилянська академія». – К., 2006. – С. 62-66.
12. Туровська Л. Ще раз про емоційність терміна / Л. Туровська // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. – 2010. – № 676. – С. 82–85.
13. Хентшель Г. Белорусский, русский и белорусско-русская смешанная речь / Г. Хентшель // *Вопросы языкознания*. – 2013. – № 1. – С. 53-76.
14. Шмелева Е.Я., Шмелев А.Д. Русский анекдот: Текст и речевой жанр / Е.Я. Шмелева, А.Д. Шмелев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 144 с.
15. Шумарова Н.П. Социолингвистика Украины: постсоветский период / Н.П. Шумарова // *Вопросы языкознания*. – 2012. – № 6. – С. 123-138.

Брага И. И. Терминологизация лексемы суржик: основные тенденции // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.93-98

В статье представлена трехмерная модель анализа социолингвистического термина (дефиниция термина, его перевод и отношение к термину), компоненты которой взаимосвязаны. При изучении процесса терминологизации лексемы «суржик» стержневым компонентом модели считаем «отношение к языку». Анализ научного дискурса, касающегося проблем украинско-русской смешанной речи, позволил выделить четыре основные тенденции, демонстрирующие отношение лингвистов к термину «суржик», а именно: 1) легитимизация его терминологического статуса; 2) расширение или 3) сужение дефинитивной сферы термина «суржик»; 4) вытеснение его из научного употребления и поиск соответствующего термина.

Ключевые слова: *основные характеристики термина, терминологизация, социолингвистический термин, суржик, дефиниция термина, перевод термина, отношение к термину.*

Braha I. I. Term formation of the lexeme surzhyk: the main tendencies // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.93-98

The article suggests the three-dimensional model of analysis of a sociolinguistic term. The interconnected components of this model are the definition of a term, its translation and the attitude to a term. While studying the process of the term formation of the lexeme «surzhyk» the pivotal component of this model is considered to be «the attitude to a term». The analysis of the science discourse on the problem of Ukrainian-Russian mixed speech let us select four main tendencies that demonstrate the linguists' attitude to the term «surzhyk». The first one is the tendency to legitimization of the term «surzhyk». The evidence of that is the active usage of this term in scientific works including dictionaries of the linguistic terms, the linguistic encyclopedia while analyzing Ukrainian-Russian mixed speech. The second tendency is the tendency to broadening the definitive sphere of the term «surzhyk». In the scientific works there is a peculiar expansion of the term «surzhyk», which designates not only Ukrainian-Russian mixed speech but mixing the elements of different languages such as Ukrainian and Polish, Ukrainian and English, Polish, English and German etc. with marking out the corresponding surzhyk types. The third tendency consists in contraction of the meaning of the analyzed term because «surzhyk» is a specific Ukrainian phenomenon of the language communication (according to L. Masenko). The fourth tendency leads to exclusion the lexeme «surzhyk» from scientific usage and searching the terminological equivalent. Such attitude is conditioned by existence in the semantic of the term «surzhyk» emotional-valuation, stylistic and social-ideological components of connotation. The uncertainty of the status of the term «surzhyk» is the important factor in inhibition of the process of its terminological specialization.

Key words: *basic characteristics of a term, term formation, sociolinguistic term, surzhyk, definition of a term, translation of a term, attitude to a term.*

Поступила до редакції 11.04. 2013 р.

УДК 811.161.1'373.231

**Феномен приграничья: от геополитики
к социолингвистике и антропонимике**

Галковская Ю.М.

*УО «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова»,
г. Витебск, Республика Беларусь*

В статье рассматриваются основные направления исследования феномена приграничья. Описывается генезис приграничных изысканий в различных научных парадигмах (экономической, геополитической, социологической, культурологической, лингвистической, ономастической). Вводится понятие антропонимного приграничья. Определяются перспективы изучения антропонимической составляющей приграничных исследований, предполагающей изучение механизмов взаимодействия культур, выявление специфики антропонимного приграничного ландшафта в контексте общеславянских ономастических традиций, а также раскрытие «парадокса приграничья», предусматривающее анализ общих, присущих лишь приграничью черт, предопределяемых территориальной локализацией.

Ключевые слова: *приграничье, антропонимия, личное имя.*

Западноевропейские и американские научно-исследовательские центры долгое время являлись единственными институтами по изучению феномена границы и концептуализации проблемы приграничных территорий. Со времени создания Центра межграницных исследований в Ирландии и Ассоциации исследований Приграничья в США тематика проблемного поля приграничных изысканий значительно расширилась. Приграничье стало рассматриваться как своеобразная ось координат, задающая разные типы границ (культурные, языковые, социальные, психологические и др.), которые еще мало изучены.

Цель данной статьи – выявить генезис современных приграничных изысканий и установить перспективы изучения феномена приграничья в ономастической науке.

Активное исследование приграничья как научной категории в российской и белорусской науках началось сравнительно недавно – в середине XX в., и связано, в первую очередь, с распадом биполярного мира и изменением политической карты Европы после окончания Второй мировой войны [6, с. 4]. Возникнув в рамках политической географии, пограничные исследования 2-й половины XX в. в основном были направлены на решение вопросов миграции, территориальных и национальных конфликтов.

Вторая волна лимнологических исследований приходится на 1990-е гг., что обусловлено детерриторизацией постсоветского пространства и возникновением новых суверенных государств. Формирование новых политик национальной идентичности инициировало необходимость разрешения национально-культурного вопроса для криптонациональностей, являвшихся титульными в других территориальных образованиях. Повышение научного интереса к проблеме порубежий в значительной степени связано также с переосмыслением места подобных регионов в жизни общества целых стран и уходом от их интерпретации как периферийных, окраинных, несущественных.

В российских и белорусских исследованиях приграничья можно выделить несколько основных направлений: геополитическое (В. А. Колосов; И. Я. Левяш, М.А. Слемнев, Э.И. Рудковский), экономическое (Р.Ф. Туровский; Т.С. Вертинская, П.Г. Никитенко), социально-антропологическое (О.Е. Бредникова, С.А. Королев; Л.П. Шахотько), историко-культурное и культурологическое (С.К. Олимова, Г.Ю. Ситнянский, А.А. Пылкова, А.Р. Усманова; Н.Н. Беспмятных, М.Ф. Печенко и др.). Каждое направление ограничивается своим предметом исследования и рассматривает процессы в приграничье под углом того или иного фактора макросреды: политического, географического, экономического, исторического, антропологического и др. Данные подходы, дополняя друг друга, проблематизируют пространственную локализацию приграничных территорий. При этом, замечает Н.Н. Беспмятных, остается открытым вопрос о «внутренних» пределах приграничья, степени его «проникновения» вглубь территории государства [3, с. 15], качественных изменениях на микроуровнях.

На государственном уровне граница – атрибутивный компонент территориальной целостности страны. Географические контуры приграничного пространства и его статусность определены в Законе Республики Беларусь «О Государственной границе Республики Беларусь». Согласно административному подходу в геополитике, на основании которого сформулировано нормативно-правовое определение, приграничье совпадает с ареалом административно-территориальных единиц областного и районного уровня, имеющих границу с одной или несколькими странами и участвующих в приграничном сотрудничестве [4, с. 87].

В экономической науке приграничные территории рассматриваются как потенциальные точки роста, имеющие перспективы и условия для интенсивного развития с целью преодоления негативных последствий периферийности. При этом приграничные ареалы берут на себя роль транзитов, выполняющих функцию обслуживания потоков, и своеобразных анклавов, в которых разрабатываются и реализуются межгосударственные проекты в различных отраслях и видах экономической деятельности.

Однако географического и экономического потенциала для установления специфики приграничного ареала явно недостаточно. В последнее десятилетие наблюдается смещение акцента в исследовании феномена приграничья в сторону изучения социума как основного субъектного ресурса реализации регионального трансграничного сотрудничества. В результате формализованная геотрионная («территория – население – ВРП (валовой региональный продукт)») модель презентации приграничья была трансформирована в геоквадрионную («историко-культурная детерминация – геоэкоресурсный потенциал – социально-демографическая политика – экономический потенциал») [9, с. 97–98; 6, с. 19].

Результаты социологических исследований феномена приграничья констатировали существование на данной территории определенного типа человека и характерного для него индивидуального и группового сознания, в котором сочетаются различные характеристики, отражающие поликультурность региона [2, с. 54–55]. Приграничье выступает как особое пространство сосуществования двух или большего числа этнокультурных групп. Как считает А.А. Пылкова, приграничье – это «единое социокультурное пространство сопредельных регионов, которое структурируется трансграничными социокультурными сетями ... и чье культурное осмысление основывается на взаимодействии двух (и более) разнородных смысловых потоков» [8, с. 9]. Кроме того, приграничные территории, полагает Г. Ансалдуа, обладают разными чертами, в том числе психологическими, которые обнаруживают себя в условиях государственной границы таким образом, что «жизненные силы двух миров соединяются и образуют третий мир – мир пограничной культуры» [1, с. 3].

Исследования приграничных регионов ведутся также в русле культурной антропологии и семиотики культуры. *Актуальность* таких исследований обусловлена необходимостью реконструкции исторического опыта встречи и коммуникации между различными культурами. Предпринимаются попытки определения механизмов идентификации региона как единицы культурного пространства страны, выявляется специфика той или иной культуры в условиях смежной этнокультурной контактности в исторической перспективе, устанавливаются различия структурных моделей межкультурной коммуникации, в частности когнитивной модели интерпретации Чужой культуры. Несмотря на кажущуюся абстрактность, предлагаемые модели взаимодействия обретают свою познавательную функциональность в изучении конкретно-исторических реалий в потенциальном геокультурном модусе. Экспликация этих моделей, полагает А.Р. Усманова, может быть осуществлена не только на основе анализа ряда текстов, принадлежащих к различным семиотическим традициям, но также на примере культур, соседствующих друг с другом (Беларуси и Украины, Беларуси и России, Беларуси и Литвы и т.д.), поскольку в зависимости от политической конъюнктуры эти страны прошли различные фазы интеграции и отторжения, продуктивного обмена и ассимиляции, что сыграло не последнюю роль в конструировании культурных дискурсов [10, с. 217–218].

Поскольку язык есть феномен культуры, а языковые особенности прямо или опосредованно отражаются в культуре народа, кросс-культурное взаимодействие проектируется и на языковой материал, что предваряет перспективность исследования механизмов приграничного взаимодействия с лингвистической точки зрения. Тем не менее пока степень изученности приграничного региона белорусскими и российскими языковедами невысока, за исключением работ, посвященных диалектологии и диалектному синтаксису (Р.И. Аванесов, Г.А. Цыхун, О.А. Полетаева, С.М. Прохорова), исследованию элементов топонимической картины отдельных приграничных ареалов (В.Б. Сузанович, Л.И. Шаповалова), выявлению способов проявления интерференции в речи жителей приграничья (А.А. Лукашанец, В.Д. Старичёнок, М.И. Конюшкевич, А.Е. Михневич, А.А. Волошенко, А.Е. Супрун, А.М. Мезенко, З.А. Андрианова, Е.Н. Горегляд и др.).

Вместе с тем приграничная антропонимия не получила научного освещения. Рассматриваемое в качестве объекта лингвистического исследования, антропонимическое приграничье представляет широкое поле для проявления межкультурного взаимодействия. Посредством анализа могут быть обнаружены механизмы и закономерности этнокультурной перцепции, специфика «проточной культуры» и особенности приграничных именованных систем в сравнении с материковыми.

В основу определения приграничья, рассматриваемого в качестве объекта антропонимического исследования, положен проблемно-административный подход, предложенный Т.С. Вертинской и П.Г. Никитенко [4] и предполагающий определение размера приграничной территории на основании пространственного охвата проблемы.

При таком подходе *антропонимическое приграничье* – это особый лингвистический комплекс, охватывающий зону территориальной контактности, обладающий отличительными от материковой антропонимии особенностями и характеризующий ареальное взаимодействие и функционирование ономастических единиц в пределах социального пространства, субъекты которого идентифицируют себя в качестве регионально обособленной культурно-языковой общности, сохранившей элементы контактирующих этносов. Взаимодействие антропонимных единиц, происходящее непосредственно по обе стороны государственной границы, может быть определено как *пограничное*.

Такое определение приграничья выработано на основании ряда параметров: 1) географическое расположение территории; 2) наличие лингвокультурных феноменов, связанных с культурными потоками и полями и локализованных на определенной территории; 3) межрегиональная культурно-языковая ассимиляция; 4) системообразующая роль социокультурных связей; 5) диалектическая обусловленность культурного взаимодействия, взаимообогащения и взаимопроникновения.

Выводы. Таким образом, понятие *приграничье* оказывается шире общепризнанного в нормативно-правовых документах определения. Оно формируется с учетом не только трех основных факторов: социально-экономического потенциала, геополитической значимости, индивидуальных особенностей границы [5, с. 9], – но и социокультурных (наличия / отсутствия титульной нации и конфессиональных барьеров, степени культурной проточности и т.д.). Проблематика современных исследований приграничных территорий имеет тенденцию к расширению, смещаясь в сторону лингвистики и антропонимики, что связано с необходимостью аугментации моделей презентации приграничья с целью повышения эффективности трансграничного сотрудничества. Исследование лингвистической составляющей предполагает изучение механизмов взаимодействия культур на языковом материале и выявление специфики периферийного антропонимного ландшафта в контексте общеславянских ономастических традиций, а также раскрытие «парадокса приграничья», предусматривающее анализ общих, присущих лишь приграничью черт, предопределяемых территориальной локализацией.

Список литературы

1. Anzaldua G. Borderlands / G. Anzaldua // The New Metiza. – San Francisco: Aunt Lute Books, 1987. – 190 p.
2. Беспмятных Н.Н. Белорусско-польско-литовское пограничье как объект культурологического исследования / Н.Н. Беспмятных // Приграничное и региональное сотрудничество: новые задачи и пути их решения. – Витебск: Изд-во ВГУ, 1998. – С. 54–56.
3. Беспмятных Н.Н. Пограничные исследования: генезис, эволюция, перспективы / Н.Н. Беспмятных // Народы, культуры и социальные процессы на пограничье: материалы междунар. науч.-практ. конф., Гродно, 22-23 февраля 2010 г. / ред.кол.: Е.М. Бабосов (отв.ред.) [и др.]. – Гродно: ГрГУ, 2010. – С. 14–18.
4. Вертинская Т.С. Белорусско-российское приграничное сотрудничество как фактор формирования союзного государства Беларуси и России / Т.С. Вертинская, П.Г. Никитенко // Неприкосновенный запас. – 2006. – № 3. – С. 86–99.
5. Кравцова И.В. Приграничное сотрудничество как фактор развития предпринимательства в трансграничном регионе (на примере Приморского края): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05; 08.00.14 / И.В. Кравцова. – Владивосток, 2008. – 25 с.
6. Левяш И.Я. Регионалистика как концептуальное основание механизма межрегионального и приграничного сотрудничества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://izd.pskgu.ru/projects/pgu/storage/prj/prj_11/prj_11_02.pdf
7. Норкин Д.А. Приграничная территория как социальное пространство (на примере российско-эстонской границы): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. социол. наук: спец. 22.00.04 / Д.А. Норкин. – СПб., 2004. – 20 с.

8. Пылкова А.А. Приграничье как феномен культуры (на примере Дальнего Востока России): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. культурол. наук: спец. 24.00.01/ А.А. Пылкова. – Комсомольск-на-Амуре, 2004 – 26 с.
9. Слемнев М.А. Белорусско-российское приграничье как объект комплексного научного исследования / М.А. Слемнев // Актуальные проблемы приграничных районов Беларуси и Российской Федерации: материалы междунар. науч.-практ. конф., Витебск, 27 мая 2011 г. / Вит. гос. ун-т ; редкол.: А.П. Солодков [и др.]. – Витебск: Узд-во УО «ВГУ им.П.М. Машерова», 2011. – С. 97–99.
10. Усманова А. Концептуализируя пограничье: от культурной антропологии к семиотике культуры / А. Усманова // Перекрестки: журнал исследований восточноевропейского пограничья. – 2004. – № 1-2. – С. 209-234.

Ю.М. Галковська **Феномен прикордоння: від геополітики до соціолінгвістики і антропоніміки** // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації».* – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.99-103

У статті розглядаються основні напрямки дослідження феномена прикордоння. Описується генезис прикордонних вишукувань в різних наукових парадигмах (економічній, геополітичній, соціологічній, культурологічній, лінгвістичній, ономастичній). Вводиться поняття антропонімного прикордоння. Визначаються перспективи вивчення антропонімичної складової прикордонних досліджень, що припускає вивчення механізмів взаємодії культур, виявлення специфіки антропонімного прикордонного ландшафту в контексті загальнослов'янських ономастичних традицій, а також розкриття «парадоксу прикордоння», що передбачає аналіз загальних, притаманних лише прикордонню рис, зумовлених територіальною локалізацією.

Ключові слова: *прикордоння, антропонімія, особове ім'я.*

Galkovskaya Y. **Border phenomenon: from geopolitics to sociolinguistics and anthroponymics** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University.* – Series: *Philology. Social communications.* – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.99-103

The main scholar tendencies of border studies phenomenon are examined in the article. The genesis of border studies in different scholastic paradigms (economic, geopolitical, sociological, culturological, linguistic, onomastic) is described. The conception of anthroponymic border phenomenon is presented. The research perspectives of anthroponymic component of border studies is defined. Borderlands acts as a special space of coexistence of two or more ethnic and cultural groups. Research is also being conducted cross-border regions in the mainstream of cultural anthropology and semiotics of culture. The relevance of these studies is due to the necessity of reconstruction of the historical experience of meetings and communication between different cultures. Attempts are made to determine the mechanisms of identification of the region as a unit of cultural space in the country, revealed the specifics of a particular culture in terms of ethno-related sociability in a historical perspective, the differences are established structural models of intercultural communication, in particular the interpretation of the cognitive model of a foreign culture. It covers the study of the mechanisms of cultural interaction, the revealing of the specificity of border anthroponymic sphere in the context of all-slavonic onomastic traditions, the solution to 'border paradox' providing the analysis of specific border's characteristics that are determined by territorial position.

Key words: *border, anthroponymy, personal name.*

Поступила в редакцію 18.04.2013 г.

УДК 811.111'27'42

**Мовчання – просодичний компонент
невербальної передачі сумніву**

Гнатюк А. В.

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Стаття присвячена дослідженню комплексного феномену мовчання як просодичної характеристики невербального спілкування, що застосовується для виявлення сумніву в англomовному художньому дискурсі. Особлива увага надається графічному та лексичному позначенню у дискурсі хезитативного мовчання, що включає когнітивні паузи хезитації та надкороткі послідовні суцесивні паузи. Сфера лексичного позначення хезитативного мовчання у дискурсі представлена переліком монолексемних та полілексемних одиниць, сфера графічного позначення – набором пунктуаційних знаків.

Ключові слова: комунікативне мовчання, силенціальний ефект, пауза, паузація, суцесивні паузи, хезитативне мовчання, сумнів, хезитація, дискурсивний потік, дискурсивне оточення.

Серед просодичних характеристик невербального спілкування, що застосовуються для виявлення сумніву, окремо виділяємо складний та комплексний феномен мовчання, що як силенціальний знак є стратегічним компонентом комунікативної діяльності людини та є предметом нашого дослідження (Безуглая Л. Р., Богданов В. В., Анохіна Т. О., Дауенгауер Б., Лі Х. Л., Зембулас М. та ін.) [1, с. 5; 4, с. 4–49; 5, с. 12–18; 22; 24, с. 157; 30, с. 193–195].

Як у східній, так і у західній філософії науковці дійшли висновку, що мовчання не є контрадикторним мовленням, а натомість його субститутом чи складовим, що зумовлює актуальність нашого дослідження (Вітгенштейн Л., Дауенгауер Б., Хайдеггер М., Мерло-Понті М., Пікард М., Бейтсон Г. та ін.) [19; 22; 23; 26; 28, с. 15; 29, с. 149].

Мартін Хайдеггер вважав мовчання конститутативною частиною дискурсу [23]. Моріс Мерло-Понті зазначала, що поза вербальним повідомленням існують приховані імпліцитні змісти, частину яких передає мовчання. Надходження нового змісту не обмежується вербальним повідомленням. Для того щоб змовчати, і у такий спосіб виконати невербальну дію, людині також необхідно володіти певною інформацією [26].

Метою дослідження є встановити, яким чином мовчання, що несе в собі прихований імпліцитний зміст сумніву, реалізується у сучасному англomовному художньому дискурсі. Для цього планується виконати такі завдання:

- встановити просодичну та психологічну природу мовчання;
- окреслити сферу лексичного представлення хезитативного мовчання у дискурсі;
- виокремити набір графічних маркерів мовчання у дискурсі.

Понад півстоліття тому у провокативній книзі “The World of Silence”, де досліджувались різні види мовчання, Макс Пікард писав: “Коли припиняється мовлення, починається мовчання. Але припинення мовлення не є причиною початку мовчання. Відсутність мовлення лише робить наявність мовчання очевиднішою” [28, с. 15].

Під мовчанням як силенціальним ефектом невербальної поведінки, мається на увазі індивідуально-психологічне та соціокультурне мовчання з притаманними йому ситуативно-комунікативним характером та залежністю від емоційного та ментального стану людини [1, с. 6–20].

Ще однією властивістю комунікативного мовчання є його спонтанність. На противагу спонтанному індивідуально-психологічному та індивідуально-соціальному мовчання, біологічне, фізичне мовчання людини є некомунікативним [3, с. 418–419; 4, с. 47–49; 6, с. 18–21; 7; 11, с. 48–53].

Багатозначність мовчання зумовлює його поліаспектність та полімодальність. Навчившись розуміти мовчання не лише як механізм роздумів, а як практику самокритичності, можливо створити значеннєві простори, у яких піддадуться реінтерпретації відомі психології емоції [19; 30, с. 107–127].

Соціокультурний та психологічний феномен мовчання є дискурсивним явищем, яке віддзеркалює стан комунікантів, їхні прагматичні наміри та соціокогнітивну діяльність [1, с. 131].

Мовчання породжується різними чинниками. Окрім експлікування сумніву і невпевненості, це ще й небажання розголосити таємну інформацію, відкрити справжній хід думок, підказати оптимальні способи рішення складних ситуацій тощо [1, с. 132]. Мовчання можна використати для осмислення думок, ідей, емоцій та дій. До інших імплікацій мовчання належать: індикація певного безмовного розуміння, маніфестація страхів відкрито висловитись та ціла гамма інших супутніх сумніву, невпевненості та хезитації емоцій та переживань [30, с. 203].

Така множинність імплікацій феномену мовчання передбачає, що декодування його семантики вимагає значних когнітивних зусиль, знань про комунікативну ситуацію та її учасників, а також про навколишній світ [15, с. 124–128].

Комунікативно значуще мовчання поділяється на декілька типів, які виникають в діалозі завдяки зміні комунікативних ролей [1, с. 33]:

I тип: мовчання адресата, мовчання у процесі спілкування;

II тип: мовчання комуніканта, мовчання замість мовлення;

III тип: еліпсис як мовчання-пропуск синтагматично надлишкового компонента [6, с. 21–22].

Кожним типом мовчання виконується окрема функція: першим типом – ролемаркуюча, другим – інформаційна, третім – синтаксично-конструктивна [6, с. 21–22].

На нашу думку, комунікативне мовчання на позначення сумніву відноситься до другого типу (мовчання комуніканта замість мовлення), а тому виконує інформаційну функцію – служить сигналом епістемічного стану сумніву співрозмовника, його хезитацій перед прийняттям рішення, ваганням з приводу підбору влучного слова чи репліки, невпевненості загалом [13, с. 276–282].

Мовчання притаманний ситуативний характер, а його актуалізація відбувається у мовленні. Просодична невербальна одиниця мовчання в умовах усної комунікації реалізується за допомогою пауз, які набувають мовних лексичних та немовних графічних позначень в англійському художньому дискурсі [1, с. 21].

Фонетична пауза є важливою складовою силенціального ефекту на просодичному рівні. Термін *паузація* характерний для усного дискурсу, в якому актуалізуються інтонаційні засоби комунікації. Паузація – один із невід’ємних елементів просодичної організації усного мовлення [1, с. 20]. Значимість функціонального навантаження пауз як конститuentів семантичної архітектури тексту неодноразово підкреслюється

лінгвістами та психологами (Дворжецкая М. П., Лисичкіна І. О., Анохіна Т. О., Антіпова А. М., Петренко І. В., Бумер Д. С., О'Коннел Д., Кришталь Д. та ін.) [1; 2, с. 8–10; 9; 14; 16; 20; 21, с. 174; 27, с. 50–67], Пауза в акустичному аспекті – зупинка у звучанні, а у фізіологічному – зупинка в артикуляції [1, с. 54–55]. За допомогою паузи як активно діючого компонента ритміко-інтонаційної схеми у писемному дискурсі виділяються синтагми, фрази та надфразові єдності [9, с. 25–28], у межах дискурсивного потоку встановлюються межі смислових квант, відображається когнітивна діяльність співрозмовника, а його мовлення структурується [2, с. 8–10; 21, с. 174].

Між паузою та мовчанням існують гіперо-гіпонімічні відношення: мовчання включає паузу як фонетичну складову. Важливо зазначити, що пауза – це не завжди мовчання, але мовчання у комунікативній поведінці без паузи не існує [1, с. 20–21].

Мовчання за кількісними характеристиками є наддовгою паузою при перериванні мовлення. Паузація займає дещо коротший проміжок часу, а найкоротші та найбільш повторювані паузи за малий період часу відображаються у мовленні у вигляді затинань чи заїкань, за умови, що останні не є вродженою вадою комуніканта, інакше такі надкороткі паузи становлять складову некомунікативного біологічного мовчання.

Хезитативні, емоційні та емпатичні паузи, що асоціюються з мовчанням, також називають когнітивними паузами. Частотність і тривалість таких пауз залежить від складності комунікативного наміру співрозмовника, а також від структурних просодичних характеристик мови, котрою мовець спілкується [12, с. 33]. Сміслові навантаження зупинки у мовленні полягає у продовженні надходження інформації навіть при перерві у артикуляційному звучанні [8, с. 358–367].

У дослідженні ми зосередимось на графічному та вербальному позначенні у дискурсі хезитативного мовчання; когнітивних паузах хезитації (хезитативних) – мовчазних перериваннях мовлення на незначний часовий інтервал, що сигналізують про перебування мовця у когнітивному епістемічному стані сумніву; надкоротких послідовних сукцесивних паузах, що створюють комунікативні дефекти мовлення, наприклад, затинання, заїкання.

Розглянемо лексичні вербалізатори хезитативного силенціального ефекту у дискурсі. Сфера представленості лексичних номінацій когнітивних хезитативних пауз та хезитативного мовчання загалом включає монолексемні та полілексемні одиниці, що експлікують кількісні та якісні характеристики досліджуваного явища [1, с. 132–133]. У сучасному англomовному художньому дискурсі феномен хезитативного мовчання відображається низкою вербалізаторів, серед яких найчастотнішими виявились *to pause/a pause, silence* та *to hesitate/hesitation*, як у режимі автономного функціонування, так і у складі колокацій. Наприклад, *to hesitate – a pause of hesitation, silence – short/long/ambiguous silence* і т. д.

Сучасні англomовні твори художньої літератури засвідчують застосування монолексемних і полілексемних одиниць на позначення сумніву при хезитативному мовчанні, паузах та затинаннях у мовленні. На лексичному рівні ідентифікуємо три семантичні парадигми вербалізаторів (ЛСП-1, ЛСП-2, ЛСП-3) хезитативної силенціальної поведінки із двома спільними буферними зонами (далі **БЗ-1, БЗ-2**), що включили словосполучення та ідіоми зі значеннями, котрі можуть однаково входити до складу усіх трьох парадигм та слугують їхньою єднальною ланкою.

1) ЛСУ-1 із домінантою “**silence**” обіймає 5 одиниць на позначення наддовгого хезитативного мовчання:

Іменники: *silence*.

Словосполучення: *to be silent, to become silent, to keep silent, say nothing*.

2) ЛСУ-2 із домінантою “**pause**” включає 50 номінацій для актуалізації хезитативних когнітивних пауз.

Іменники: (номінації процесу) pause, hesitation, hesitancy, vacillation, wavering, faltering, undecidedness, indecision, indecisiveness, irresolution, delay, demurrals, waffle; (номінації суб'єкта) shyly-shallily, dawdler.

Дієслова: pause, hesitate, waver, vacillate, delay, dilly-dally, wait, temporize, balk, boggle at, shrink from, demur, scruple, haver, jib at, stall, equivocate, tergiversate, fluctuate, alternate, dither, shilly-shally, splutter, lag, tarry, flounder, debate, ponder, waffle, dawdle.

Прикметники: hesitating, hesitant, wavering, vacillating,

Словосполучення, ідіоми: be hesitant of/about.

3) ЛСУ-3 із доміантою “**falter**” налічує 12 вербалізаторів надкоротких пауз, що переростають у комунікативні дефекти мовлення – затинання, заїкання.

Іменники: faltering, stammering.

Дієслова: stammer, stutter, stumble, fumble, falter.

Прикметники: faltering, stammering, stuttering, stumbling, fumbling.

4) У буферній зоні БЗ-1, що об'єднала ЛСУ-1, ЛСУ-2, ЛСУ-3, функціонують 17 словосполучень та ідіом, які номінують як хезитативне мовчання і паузи, так і комунікативні силенціальні дефекти мовлення, що спричиняються частими надкороткими хезитативними паузами: sit on the fence, the jury's (still) out, tics and twitches, been hit before, betwixt and between, between sixes and sevens, between a rock and a hard place, hold back, hang back, hem and haw, drag one's feet, drag one's heels, think twice, to give some thought to smth., not know where one stands, not know which way to turn, fall between two stools.

5) Феномен хезитативного мовчання у комунікативних діалогічних єдностях експлікується також вербальними заповнювачами, напр., well, ah, er, well, uh, mmm” [1, с. 40], що є наслідком “автоматичного фразування” (термінологія Альберта Мейрабіана “automatic phrasing” [25, с. 39]). Ці вербалізатори у кількості 6 одиниць становлять другу буферну зону БЗ-2, що тісно переплелась із ЛСУ-1, ЛСУ-2, ЛСУ-3 та БЗ-1.

Хезитативний силенціальний ефект у художньому дискурсі простежується не лише завдяки майстерності наратора вживати вербальні номінації на його позначення, але й шляхом застосування графіки мовчання (термін Анохіної Т. О. [1; 131]), що експресивно візуалізує епістемічний стан мовця завдяки оперуванню знаками пунктуації.

Функціонування графіки мовчання, як і пунктуаційних знаків на позначення інших станів, емоцій та переживань мовця є предметом вивчення різних студій (Єрмоленко Л. Ю., Рождественский Ю. В., Шварцкопф Б. С.) [1, с. 58; 10, с. 104–109; 17; 18, с. 1–2].

Графічним знакам, семантика котрих передає мовчання, притаманна функція екстеріоризатора. Успішність процесу кодування та декодування семіотичного коду залежить від вміння автора кодувати знаки та здібностей читача ці знаки розпізнавати [1, с. 58].

У комунікативних діалогічних єдностях в умовах писемного дискурсу екстеріоризація хезитативного мовчання, пауз та затинання відбувається завдяки застосуванню таких чотирьох графічних маркерів, як три крапки, тире, знаки питання та оклику [1, с. 130–132], а також шляхом редуплікації даних знаків чи їх комбінацій. Як результат, читач має змогу правильно розбити діалогічні єдності на тематичні складові, відтворити подумки ритміку мовлення та інтерпретувати епістемічний стан сумніву продуцента, а також і інші супутні стани та емоції.

Розглянемо, яким чином контекст сумніву вербалізується намінаціями силенціальної поведінки у дискурсі на прикладі функціонування однієї із найчастотніших лексем на його позначення **pause** та словосполучення “**to say nothing**”.

(1) “Levine **paused**. “I don't really know how to ask the next question, Jill,” she said.

Jill waited. She didn't either.

"I believe," continued Levine, "that there's general acknowledgement that undercover operatives may have to take drugs at times during covert operations in order to divert suspicion?"

Jill said nothing.

"Have you had to do that?"

"No," said Jill. She'd been told to lie if asked that question in court." [31, с. 36].

Вагання адресанта (*Levine*) у доречності постановки запитання адресату ("*Jill*") відобразилось в умовах комунікативної діалогічної єдності у вигляді короткої когнітивної хезитативної паузи, лексично номінованої у дискурсі "*paused*". Нульовим субституттом відповіді адресата на провокативне запитання щодо приймання наркотиків працівниками спецслужб, виступає наддовге мовчання "*Jill said nothing*". Виявлена номінація силенціальної поведінки вербалізує сумніви *Jill* з приводу доцільності правдивої відповіді, а силенціальний ефект розцінюється як невербальна відповідь адресантом та спонукає його до переходу до наступної репліки "*Have you had to do that?*". Цього разу адресатом уже прийняте рішення щодо тактики мовленнєвої поведінки, і, заручившись попереднім досвідом реакції на схожі запитання ("*She'd been told to lie if asked that question in court*"), без тіні сумніву звучить негативне "*No*".

Крім власне номінацій силенціальної хезитативної поведінки, для позначення епістемічного стану сумніву комунікантів наратором можуть застосовуватись лексичні заповнювачі, на зразок "*well, hm, ah*" і т. д. До того ж лексичні заповнювачі, що є наслідком автоматичного фразування, можуть поєднуватись із лексичними номінаціями у дискурсі, як, наприклад, у наступному діалозі.

(2) "Are you busy?"

"Designing a website," he said.

"Is that for work?"

"Nope. I'm between assignments."

"So what's the website for?" she asked.

A pause. "Well, I don't know. Just thought I should see whether I could do it." [31, с. 156].

Інтерпретація хезитативної невербальної семантики паузації ("*A pause.*") полегшується комбінуванням цієї лексичної номінації із лексичним заповнювачем "*Well*", котрий також вказує на сумнів інтерактанта. Правильність тлумачення паузацій як хезитативних підтверджується вербальним повідомленням комуніканта, що звучить після паузи "*I don't know*". Таким чином, ідентифікація семантики вербалізаторів хезитативного мовчання спрощується завдяки їхньому комбінаторному функціонуванню та інтерпретацією дискурсивного оточення.

У англomовному художньому дискурсі сумнів, що есплікується мовчанням знаходить вияв не лише у вербальних номінаціях, але й у графічних вкрапленнях. Номінації хезитативного мовчання та графіка мовчання активно поєднуються наратором у комунікативних діалогічних єдностях задля створення оптимальних умов для успішного декодування сумніву читачем. Ілюстрацією описаного явища є такі дискурсивні потоки.

(3) "At four-thirty he called.

"Dr. Delaware? This is Milo Sturgis. Detective Sturgis."

"What can I do for you, Detective?"

"How are you feeling?"

"Much better, thank you."

"That's good."

There was a silence.

"Uh, Doctor, I'm kind of on shaky ground here ..."

"What's on your mind?"

“You know, I was in the Medical Corps in Vietnam. We used to see a lot of something called acute stress reaction. I was wondering if...”

“You think that’s what I’ve got?”

“Well...”

“What was the prescribed treatment in Vietnam?”

“We got them back into action as quickly as possible. The more they avoided combat the worse they got.”

“Do you think that’s what I should do? Jump back into the swing of things?”

“I can’t say, Doctor. I’m no psychologist.”

“You’ll diagnose but you won’t treat.”

“Okay, Doctor. Just wanted to see if—”

“No. Wait. I’m sorry. I appreciate your calling.” I was confused, wondering what ulterior motive he could possibly have.

“Yeah, sure. No problem.”

“Thanks, really. You’d make a hell of a shrink, Detective.”

He laughed.” [32, с. 39–41]

Під час телефонної розмови між детективом (*Detective*), який є адресантом мовлення, та лікарем (*Doctor*) – адресатом мовлення, обидва неодноразово експлікують власні сумніви силенціальною поведінкою, котра лексично відобразилась у номінації “*There was a silence*”, заповнювачах “*Uh*”, “*Well*”, та пунктуаційно шляхом застосування знаку тире “*Just wanted to see if—*”, і тричі у вигляді трьох крапок “*I’m kind of on shaky ground here ...*”, “*I was wondering if ...*”, “*Well ...*”.

У наступному дискурсивному потоці спостерігається аналогічна ситуація – поєднання графіки хезитативного мовчання із його лексичними номінаціями.

(4) “I know. But it seems like that’s the way it happens. One second you’re fine, the next you feel like you’re about to die.” A shiver ran through Eve despite the insane heat. Everyone seemed to be getting sick. Flu X, people were calling it. It wasn’t swine flu or bird flu, although some of the symptoms, like fever and chills and vomiting, were the same. It was a strain no one had ever seen before. Some of the talking heads on TV were saying it wasn’t the flu at all. All anybody knew for sure was that it was contagious. Extremely.”

“Eve ...” Jess *hesitated*. “I’m scared. I mean, I’m sitting here poolside on a freakishly beautiful day, drinking mangolicious iced tea. But I’m only pretending ... *I don’t know* what I’m pretending.” [33, с. 15]

У репліці адресанта (*Eve*) сумнів декодується завдяки інтерпретації семантики дієслова “*hesitated*” у поєднанні з пунктуаційним знаком трьох крапок – графічним силенціальним візуалізатором сумніву, що двічі застосовується у комунікативній діалогічній єдності “Eve ...” Jess *hesitated*”, “But I’m only pretending ... I don’t know what I’m pretending.” Дискурсивне оточення екстеріоризаторів мовчання “*I don’t know*” підтверджує перебування комуніканта у епістемічному стані сумніву та невпевненості очікуванні розвитку подій.

Висновки. Таким чином, епістемічний стан сумніву комуніканта, що знаходить вияв у невербальній просодичній поведінці мовчання, пауз, затинань (три просодичних одиниці), передається у дискурсі за допомогою вербальних номінацій, вербальних заповнювачів та шляхом застосування графіки мовчання. Кількість виявлених лексичних вербалізаторів становить 90 одиниць, графічних знаків – 4 одиниці. Як графічні знаки, так і лексеми можуть застосовуватись автономно та у різноманітних комбінаціях, що, у випадку вдалого оперування ними наратором, спрощує процес декодування епістемічного стану сумніву учасників дискурсу читачем. Вважаємо перспективним подальше дослідження не лише просодичних компонентів, що слугують для вираження сумніву в дискурсі, а також кінестетичних і проксемічних елементів автономно та у поєднанні між собою.

Список літератури

1. Анохіна Т. О. Семантизація категорії мовчання в англомовному художньому дискурсі: [монографія] / Т. О. Анохіна. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 160 с.
2. Антипова А. М. Система англійської речової інтонації / А. М. Антипова. – М.: Высшая школа, 1979. – 132 с.
3. Арютунова Н. Д. Феномен молчания // Язык о языке: сб. статей / Н. Д. Арютунова. – М.: Язык русской культуры, 2000. – С. 417 – 436.
4. Безуглая Л. Р. Значимое молчание в системе прагматической импликации / Л. Р. Безуглая // Вісник ХНУ. – 2004. – № 636. – С. 47–49.
5. Богданов В. В. Молчание как нулевой речевой акт и его роль в вербальной коммуникации / В. В. Богданов // Языковое общение и его единицы. – Калинин, 1986. – С. 12–18.
6. Богданов В. В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении / В. В. Богданов // Языковое общение: единицы и регулятивы: межвуз. сб. научн. труд. – Калинин, 1987. – С. 18–25.
7. Богданов К. А. Очерки по антропологии молчания / К. А. Богданов. – Спб.: РХГИ, 1997. – 352 с.
8. Введенская Л. А. Культура речи / Л. А. Введенская. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 448 с. – Серия “Учебники, учебные пособия”).
9. Дворжецкая М. П. Паузы / М. П. Дворжецкая // Текстовая перспектива языковых единиц. Проблемы текстуральной лингвистики. – К.: “Вища школа”. – 1983. – С. 25–28.
10. Єрмоленко Л. Ю. Символізм піктографічних та ідеографічних написань / Єрмоленко Л. Ю. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2000. № 29. – С. 4 – 6. – (Серія “Іноземна філологія”).
11. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 333 с.
12. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: [підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти] / М. П. Кочерган. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
13. Крижанівська М. В. Невербальні елементи комунікації як складові комунікативної компетенції у дискурсі телеінтерв'ю / М. В. Крижанівська // Мовні і концептуальні картини світу. – 2002. – №7. – С. 275–285.
14. Лисичкіна І. О. Паузація реклами як фактор часової компресії / І. О. Лисичкіна // Треті Каразинські читання: методика і лінгвістика – на шляху до інтеграції. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2003. – С. 99–101.
15. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект / Е. И. Морозова. – Х.: Экограф, 2005. – 299 с.
16. Петренко І. В. Лінгвоакустичні характеристики паузації в сучасному англомовному дискурсі (експериментально-фонетичне дослідження чоловічого та жіночого мовлення в дидактичній сфері): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 “германські мови” / І. В. Петренко. – К., 2000. – 18 с.
17. Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкознанию / Ю. В. Рождественский. – М.: Высшая школа, 1999. – 384 с.
18. Шварцкопф Б. С. Внимание: кавычки! / Б. С. Шварцкопф // Русская речь. – Л., 1967. – № 4. – С. 1–2.
19. Bateson G. Steps to an Ecology of Mind / G. Bateson. – Nortvale: Jason Aronson, 1987. – 565 p.
20. Boomer D. S. Hesitation Pauses and Juncture Pauses in Speech / D. S. Boomer, A. T. Dittman // Language and speech. – 1962. – № 63. – P. 215–220.
21. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language / D. Crystal. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 480 p.
22. Dauenhauer B. Silence: The Phenomenon and Its Ontological Significance. Studies in Phenomenology and Existential Philosophy / B. Dauenhauer. Bloomington: Indiana University Press, 1980. – 213 p.
23. Heidegger M. History of the Concept of Time / Heidegger M. – Bloomington: Indiana University Press, 1992. – 329 p.
24. Li H.-L. Silences and Silencing Silences / H.-L. Li // Philosophy of Education. – Illinois: University of Illinois Press, 2001. – P. 157–165.

25. Mehrabian A. Nonverbal Communication / A. Mehrabian. – Aldine-Atherton, Illinois: Chicago, 1972. – 226 p.
26. Merleau-Ponty M. Signs / M. Merleau-Ponty M. – Chicago: Northwestern University Press, 1964. – 355 p.
27. O’Connell D. C. Semantic Determinants of Pauses / C. Daniel O’Connell, S. Kowal, H. Hörman // Psychologische Forschung. – Berlin: Springer, 1969. – № 33. – P. 50–67.
28. Picard M. The World of Silence / M. Picard. – Chicago: Henry Regnery, 1952. – 231 p.
29. Wittgenstein L. Tractatus Logico-Philosophicus / L. Wittgenstein. New York: Humanities Press, 1961. – 149 p.
30. Zembylas M. The Sound of Silence in Pedagogy / M. Zembylas, P. Michaelides // Educational Theory. – 2004. – Vol. 54, № 2. – P. 193–210.

Список ілюстративних джерел:

31. Giarratano L. Black Ice / L. Giarratano. – Australia: Random House, 2010 – 320 p.
32. Kellerman J. When the Bough Breaks / New York: Random House Publishing Group, 2003 – 448 p.
33. Meredith A. Dark Touch – Fever / Meredith A. – RHCB Digital, 2011 – 240 p.

Гнатюк А. В. Молчание – просодический компонент невербальной передачи сомнения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.104-111

Статья посвящается исследованию комплексного феномена молчания как просодической характеристики невербального общения, которая используется для выражения сомнения в англоязычном художественном дискурсе. Особое внимание придается графическому и лексическому обозначению в дискурсе хезитативного молчания: когнитивных пауз хезитации и кратких последовательных сукцессивных пауз. Сфера лексического обозначения хезитативного молчания в дискурсе представлена перечнем монолексемных и полилексемных единиц, а сфера графического обозначения – набором пунктуационных знаков.

Ключевые слова: коммуникативное молчание, силенциальный эффект, пауза, паузация, сукцессивные паузы, хезитативное молчание, сомнение, хезитация, дискурсивный поток, дискурсивное окружение.

Gnatiuk A. V. Silence as a prosodic component of non-verbal expression of doubt // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.104-111

The article is dedicated to the research of the complex phenomenon of silence and its expression of doubt in contemporary English-language fictional discourse. Silence is treated as an integral prosodic component of nonverbal communication. Special attention is drawn to the means of expression the silence of doubt in fictional discourse, both lexical and graphic means of such expression are recognized and given a proper analysis. The silence of doubt finds its realization in contemporary English-language fictional discourse by application of cognitive pauses of hesitation and short successive pauses. The sphere of lexical designation of hesitation silence in discourse is represented by a catalogue of monolexic as well as polylexemic units. Lexical designators of hesitation silence in discourse belong to different parts of speech and may even take form of idioms. The sphere of graphic designation encompasses a number of punctuation marks. Lexical and graphic designators of silence of doubt also appear in combinations in discourse which maximizes the effect of hesitation they produce.

Key words: Communicative silence, silencing effect, pause, pausation, successive pauses, hesitation silence, doubt, hesitation, the flow of discourse, discourse environment.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161.1'373.211.5(476)

**Отражение категорий пространства
и времени в виконимии Беларуси**

Дорофеенко М. Л.

*УО «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова»,
г. Витебск, Республика Беларусь*

В статье определяются особенности репрезентации пространственно-временных характеристик, реализующихся в виконимии Беларуси, выявляются наиболее частотные внутрисельские названия каждой из анализируемых областей. Рассматриваются базовые антонимические пары, компоненты которых выступают основой для образования виконимов, соотносимых с категориями пространства и времени. Определяется степень задействованности компонентов в процессе номинации.

Ключевые слова: *виконим, категория пространства, категория времени.*

Категории пространства и времени изучаются как естественными (физика, биология), так и гуманитарными (философия, языкознание, литературоведение, история, культурология) науками. Пространство и время тесно взаимосвязаны, об их неразрывном существовании стали говорить физики в начале XX в., позднее М. М. Бахтин предложил использовать в литературоведении термин «хронотоп» для обозначения взаимосвязи временных и пространственных отношений. В философском аспекте принято говорить о перцептуальном и концептуальном пространстве и времени. Перцептуальное функционирует на уровне чувственного восприятия, а концептуальное воспроизводится в рамках абстрактно-логического мышления.

Категории пространства и времени реализуются при рассмотрении лингвистических явлений, их отражение находим и при исследовании виконимов – названий внутрисельских линейных объектов (улиц, переулков, площадей и т.д.), являющихся пока недостаточно изученными. Необходимость их многоаспектного анализа обусловливает *актуальность* данной статьи.

Цель исследования – определить особенности репрезентации пространственно-временных характеристик в виконимии Беларуси. Материалом послужили названия внутрисельских линейных объектов, соотносимые с категориями пространства и времени.

Структурация окружающего мира отражается в категории пространства. Оно трехмерно, то есть имеет длину, высоту, ширину; объекты характеризуются по местоположению и размещению.

При описании сферы пространства Е. Л. Березович опирается на пространственные измерения и конфигурации (глубина, граница, угол), закрытость-открытость (глухой, слепой), объекты географического макромира, ландшафт (болото, гора, лес, поле, свет, темное место и т.д.), передвижение в пространстве (зайти, забежать, заехать, заблудиться, находиться не на дороге) [1, с. 153-160].

По мнению А. М. Мезенко, линейный объект имеет свою локализацию в пространстве, которая в топонимии осуществляется на основе базовых оппозиций «близкий

/ дальний», «верх / низ», «запад / восток», «север / юг», «начало / конец», «правый / левый», «передний / задний» [2, с. 68]. Внутрисельским названиям свойственно также выражение отношений «симметричный / асимметричный», «малый / большой», «параллельный / перпендикулярный», «центр / периферия».

В виконимии структуризация пространства осуществляется за счет различных семантических параметров:

1) **особенностей размещения и местоположения** («правый / левый», «верх / низ», «параллельный / перпендикулярный», «передний / задний», «близкий / дальний»): *Левобережная ул.* – дер. Клетов Двор Миор. р-на Вт. обл., *Правобережная ул.* – дер. Кроква Лог. р-на Мн. обл., *Верхняя ул.* – дер. Малые Мотыкалы Бр. р-на Бр. обл., *Нижняя ул.* – дер. Ухвище Пол. р-на Вт. обл., *Параллельная ул.* – дер. Загорбашье Житк. р-на Гм. обл., *Поперечная ул.* – дер. Пинковичи Пинск. р-на Бр. обл., *Пришкольная ул.* – аг. Озераны Житк. р-на Гм. обл., *Заозёрная ул.* – аг. Зароново Вт. р-на Вт. обл.

Оппозиция «верх / низ» может выражаться внутрисельскими названиями, образованными при помощи морфем под-, над- (на-): *Подгорная ул.* – дер. Большой Нежков Бел. р-на Мг. обл., *Подлесная ул.* – дер. Ольховка Берёз. р-на Мн. обл., *Набережная ул.* – аг. Бочейково Беш. р-на Вт. обл., *Нагорная ул.* – аг. Терешковичи Гм. р-на Гм. обл.

Названия, образованные конфиксальным способом в результате добавления префикса при- (по-) и суффикса -н-, попадают в поле описания антонимической пары «близкий / дальний»: *Прибрежная ул.* – аг. Семково Мн. р-на Мн. обл., *Привокзальная ул.* – п. Выдря Леоэн. р-на Вт. обл., *Придорожная ул.* – дер. Клайши Ворон. р-на Гр. обл., *Пограничная ул.* – аг. Знаменка Бр. р-на Бр. обл. Приставка при- несет значение присоединительности, наибольшей пространственной близости к объекту. При помощи префикса за- в виконимии реализуется второй компонент бинарной оппозиции «передний / задний»: *Запрудная ул.* – дер. Коробчицы Гр. р-на Гр. обл.;

2) **сторон света** («запад / восток», «север / юг»): *Западная ул.* – аг. Пограничный Берест. р-на Гр. обл., *Восточная ул.* – дер. Пригородная Реч. р-на Гм. обл., *Северная ул.* – аг. Комоски Беш. р-на Вт. обл., *Юго-Западная ул.* – дер. Подыше Ив. р-на Бр. обл., *Южная ул.* – п. Октябрьский Бар. р-на Бр. обл.

В Витебской, Минской, Гомельской, Гродненской областях предпочтение отдается названиям улиц с основной «восточной» ориентации: 75 н.п., 71 н.п., 17 н.п., 15 н.п. соответственно; в Брестской и Могилёвской – «южной»: 71 н.п., 66 н.п. Из четырех сторон света во всех областях, кроме Гродненской, менее частотными оказались названия, имеющие в основе западное направление: Бр. обл. – 44 н.п., Мн. обл. – 31 н.п., Мг. обл. – 21 н.п., Вт. обл. – 19 н.п., Гм. обл. – 6 н.п. В белорусской культуре восток (и иногда вместе с ним юг) наделяется положительной семантикой и противопоставляется западу [3, с. 486];

3) **размера объекта** («малый / большой», «длинный / короткий»): *Малая ул.* – дер. Хвоенск Житк. р-на Гм. обл., *Длинная ул.* – дер. Князевка Мг. р-на Мг. обл., *Короткая ул.* – дер. Полонечка Бар. р-на Бр. обл.

Малая ул. / *Малый пер.* зафиксированы в четырех областях: Бр. обл. – 13 н.п., Гм. обл. – 4 н.п., Вт. обл. – 3 н.п., Мг. обл. – 1 н.п., *Малая Цветочная ул.* (Мн. обл.). Второй элемент пары «малый / большой» реализуется в двусоставных названиях, проприальная часть которых включает прилагательные: *Большая Бителевская ул.* (Вт. обл.), *Большая Цветочная ул.* (Мн. обл.), *Большая Заречная ул.* (Мг. обл.). Данные двухкомпонентные названия помимо пространственного значения включают и другое. *Короткая ул.* / *Короткий пер.* являются более распространенными: Бр. обл. – 28 н.п., Мн. обл. – 7 н.п., Вт. обл. – 2 н.п., Гр. обл. – 1 н.п., Мг. обл. – 1 н.п. *Длинную ул.* находим в Мг. обл. – 2 н.п., Бр. обл. – 1 н.п., Мн. обл. – 1 н.п. В рассмотренных парах

наибольшей частотностью отличаются виконимы, мотивированные компонентами «малый» и «короткий»;

4) **степени удаленности линейного объекта от центра села** («начало / конец», «центр / периферия»): *Крайняя ул.* – п. Городище Мн. р-на Мн. обл., *Центральная ул.* – дер. Берестни Беш. р-на Вит. обл.

Центральная ул. является наиболее частотным виконимом в каждой области: Мн. обл. – 1520 н.п., Вт. обл. – 1177 н.п., Мг. обл. – 695 н.п., Бр. обл. – 393 н.п., Гм. обл. – 252 н.п., Гр. обл. – 202 н.п., а внутрисельское название *Крайняя ул.* встречается лишь в Брестской области – 15 н.п. и в Гомельской, Минской, Могилёвской – по одному н.п.;

5) **пространственных характеристик** («широкий / узкий»): *Широкая ул.* – дер. Ставки Берёз. р-на Бр. обл., *Узкая ул.* – аг. Друя Брасл. р-на Вт. обл.

Наиболее частотным в данной антонимической паре является виконим, мотивированный понятием «широкий». Названия *Широкая ул. / Широкий пер.* зафиксированы в каждой области: Бр. обл. – 21 н.п., Мн. обл. – 15 н.п., Гм. обл. – 8 н.п., Вт. обл. – 6 н.п., Мг. обл. – 6 н.п., Гр. обл. – 2 н.п. Виконимы *Узкая ул. / Узкий пер.* зарегистрированы в четырех областях: Бр. обл. – 12 н.п., Мн. обл. – 2 н.п., по одному в Витебской и Могилёвской областях;

6) **конфигурации** («симметричный / асимметричный»): *Косой пер.* – п. Пионер Гм. р-на Гм. обл., *Прямая ул.* – дер. Субочи Вил. р-на Мн. обл., *Ровная ул.* – дер. Коробчицы Гр. р-на Гр. обл.

Данная группа наименований немногочисленна. Превалируют названия, соотносимые с категорией симметричности. В основном они представлены виконимами *Прямая ул.*, задействованным в Бр. обл. – 10 н.п., Мн. обл. – 2 н.п., Мг. обл. – 1 н.п., и *Ровная ул.*, зафиксированным в единичном варианте в Брестской и Гродненской областях.

Основные характеристики симметрии – однородность и изотропность пространства. Использование «симметричных» названий объясняется стремлением указать на особый, соразмерный в расположении частей характер ландшафта, «асимметричных» – на природный рельеф сельской местности, над которым не осуществлялись никакие преобразования, которому свойственна неоднородность.

По свидетельству С. М. Толстой, исследователей языка и культуры в первую очередь интересует «антропологический» аспект времени (восприятие и категоризация времени, аксиология времени, и «использование» времени человеком)» [6, с. 150].

Категория времени находит отражение и в ономастике. Название внутрисельского линейного объекта может быть связано со временем его возникновения, возрастом и объективируется наименованиями, содержащими в своей структуре морфемы -нов-, -стар-. В словаре современного русского литературного языка зафиксировано девять значений понятия «новый» [4, с. 1365-1368]. По отношению к виконимии могут быть использованы следующие: 1. Впервые созданный или сделанный, недавно появившийся или возникший. 2. Относящийся к нашему времени; современный. В действительности временной компонент в своем составе могут содержать названия улиц, недавно возникшие. Однако с течением исторического времени объект постепенно утрачивает свою «новизну»: не всегда *Новые улицы* являются не так давно созданными, они могут относиться к настоящему, ближайшему и отдаленному прошедшему моментам действительности, в результате чего противоречивой становится интерпретация значения наименования. Подтверждением этому может служить название *Новый мост* в Париже, несмотря на наличие в названии временного компонента нов-, этот мост является самым старым мостом в городе, открытым в начале XVII в. Аппелятив «старый», то есть 1) давно созданный, существующий долгое время; 2) сохранившийся от прежних, давних времен; старинный; 3) такой, который был

раньше, предшествующий теперешнему [5, с. 775-778], реже выступает основой для образования виконимов.

Из названий, соотносимых с категорией времени, самым распространенным является виконим *Новая ул.*: Мн. обл. – 306 н.п., Бр. обл. – 298 н.п., Гм. обл. – 164 н.п., Гр. обл. – 157 н.п., Вт. обл. – 126 н.п., Мг. обл. – 70 н.п.

Многие наименования, включающие в свой состав временные компоненты, являются либо составными, либо сложными: *Новошкольная ул.* – аг. Радостово Др. р-на Бр. обл., *Новостроительная ул.* – аг. Судково Хойн. р-на Гм. обл., *ул. Старые Матвеевы* – аг. Матвеевцы Волков. р-на Гр. обл.

Таким образом, наиболее частотным виконимом в каждой области является название *Центральная ул.*, указывающее на линейный объект как на главную часть населенного пункта, подчеркивая его важность и главенство по отношению к другим объектам. В четырех областях на втором месте находится наименование *Новая ул.*, несущее характеристику времени.

Вывод. Виконимы Беларуси, соотносимые с категорией пространства, формируют несколько групп. В процессе номинации не все компоненты рассмотренных оппозиций бывают задействованы, различаются они также наполняемостью и частотностью употребления. Так, во всех областях многочисленна группа названий, мотивированных особенностями размещения и местоположения объекта, поскольку продуктивными являются конфиксальные модели образования данных наименований. При этом основой для образования виконимов часто выступают названия природных или архитектурных объектов. Важной характеристикой является степень удаленности линейного объекта от центра, учитываются размеры и пространственные характеристики улицы.

Категория времени образуется при помощи антонимической пары «новый / старый». В данной группе преобладают виконимы, основой для образования которых послужил первый компонент. Распространенность таких названий связана с постепенной застройкой населенных пунктов, появлением новых линейных объектов.

Список литературы

1. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования / Е. Л. Березович. – М. : Индрик, 2007. – 600 с.
2. Мезенко А. М. Репрезентация этнокультурной информации в урбанонимии и виконимии / А. М. Мезенко // Материалы международного методического семинара «Витебщина и Смоленщина в языковых и культурных контактах : история и современное состояние», Смоленск, 18 ноября 2010 г.; под общ. ред. И. А. Королёвой. – Смоленск : СмолГУ, 2010. – С. 68-73.
3. Міфалогія беларусаў : Энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімовіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мінск : Беларусь, 2011. – 607 с.
4. Словарь современного русского литературного языка : в 17-ти томах / Академия Наук СССР, Институт языкознания / редкол. : А. М. Бабкин [и др.]; редакторы тома: Ф. П. Сороколетов и Ф. П. Филин. – М.; Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1958. – Т. VII (Н). – 1468 с.
5. Словарь современного русского литературного языка : в 17-ти томах / Академия Наук СССР, Институт русского языка / редкол. : А. М. Бабкин [и др.]; редакторы тома: Л. И. Балахонова и Л. А. Войнова. – М.; Ленинград : Издательство Академии Наук СССР, 1963. – Т. XIV (Со-сям). – 1390 с.
6. Толстая С. М. Семантические категории языка культуры: Очерки по славянской этнолингвистике / С. М. Толстая. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 368 с.

Список сокращений

Аг. – агрогородок; Бар. – Барановичский; Бел. – Бельничский; Берёз. – Берёзовский; Берест. – Берестовицкий; Беш. – Бешенковичский; Бр. обл. – Брестская область; Бр. р-н – Брестский район; Брасл. – Браславский; Вил. – Вилейский; Волков. – Волковысский; Ворон. – Вороновский; Вт. обл. – Витебская область; Вт. р-н – Витебский район; Гм. обл. – Гомельская область; Гм. р-н – Гомельский район; Гр. обл. – Гродненская область; Гр. р-н – Гродненский район; дер. – деревня; Др. – Дрогичинский; Житк. – Житковичский; Ив. – Ивановский; Лиозн. – Лиозненский; Лог. – Логойский; Мг. обл. – Могилёвская область; Мг. р-н – Могилёвский район; Миор. – Миорский; Мн. обл. – Минская область; Мн. р-н – Минский район; н.п. – населенный пункт; п. – поселок; пер. – переулок; Пинск. – Пинский; Пол. – Полоцкий; Реч. – Речицкий; р-н – район; ул. – улица; Хойн. – Хойникский.

Дорофеенко М.Л. Відображення категорій простору і часу в віконімії Білорусі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.112-116

У статті визначаються особливості репрезентації просторово-часових характеристик, що реалізуються в віконімії Білорусі, виявляються найбільш частотні внутрішньосільські назви кожної з аналізованих областей. Розглядаються базові антонімічні пари, компоненти яких виступають основою для утворення віконімів, що співвідносяться з категоріями простору і часу. Визначається ступінь задіяності компонентів у процесі номінації.

Ключові слова: віконім, категорія простору, категорія часу.

Dorofeenko M. Reflection of categories of space and time in a vikonimiya of Belarus // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.112-116

In the work the understanding of space and time in linguistic aspect reveals. Categories of space and time are studied as natural (physics, biology), and human (philosophy, linguistics, literary criticism, history, culturology) sciences. They are realized by consideration of the linguistic phenomena, we find their reflection at research of viconyms – names of intra rural linear objects (streets, lanes, squares etc.), being while insufficiently studied and therefore needing the multidimensional analysis. The main semantic characteristics submitting to category of space and time are allocated. Features of functioning of analyzed names in all regions of Belarus are considered.

In the article features of representation of the space and time characteristics which are realizing in a vikonimiya of Belarus are defined, the most frequent intra rural names of each of analyzed regions come to light. Basic antonym pairs which components act as a basis for formation of viconyms, correlated to categories of space and time are considered. Degree of involvement of components in the course of the nomination is defined.

Key words: viconym, category of space, category of time.

Поступила в редакцію 14.04.2012 з.

УДК 811.111'37-11 (043.3)

**Передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення
на фінальному етапі фатичної метакомунікації**

Косенко Ю.В.

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті розглядаються передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення на фінальному етапі мовленнєвої взаємодії. Аналізуються їх універсальні характеристики, омовлення в англійській фатичній метакомунікації. Фокусується увага на феномені прощання - канонізований етикет людської поведінки, якому притаманні десемантизованість, конвенціональність, ситуативна детермінованість.

Ключові слова: *фатична метакомунікація, розмикання мовленнєвого контакту, передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення.*

В теорії вербальної комунікації, виходячи з соціо-, психо- та прагмалінгвістичних особливостей мовленнєвого спілкування, виокремлюють комунікацію, тобто план приймання та передачі інформації і метакомунікацію – план забезпечення ефективності актів мовленнєвого спілкування в аспекті комунікативної контактності учасників інтеракції. Комунікація – найважливіша складова людського буття – являє собою мовленнєве спілкування, використання мови для спілкування та обміну інформацією, яке забезпечує нормальне життя соціуму та задовольняє психологічну потребу людини у контакті з іншими людьми. Невід'ємною частиною комунікації є метакомунікація, важливість якої у процесі комунікації є безсуперечною, оскільки у повсякденній комунікації метамовленнєві засоби виконують функції, без яких процес спілкування навряд чи міг би відбуватися. Вчені відзначають той факт, що без метакомунікації сама комунікація немислима. Загальна спрямованість сучасної лінгвістики на вивчення комунікативно-функціональної сторони мови характеризується особливою зацікавленістю вітчизняних та зарубіжних дослідників до метакомунікативної функції [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 9; 10; 12]. Метакомунікативні одиниці неодноразово були предметом лінгвістичного аналізу, але дослідники, як правило, обмежувалися виділенням та класифікацією метакомунікативних засобів тієї чи іншої мови з супутньою констатацією їх важливої ролі у процесі організації та регуляції діалогічного дискурсу. Більш повному системному опису метакомунікативної регуляції дискурсу сприяє опис його окремих фрагментів. Одним з таких фрагментів є розмикання мовленнєвого контакту. Але повний системний опис розмикання комунікативного контакту у сучасному мовознавстві відсутній. Враховуючи зацікавленість до прагматичної парадигми лінгвістичного знання, вияв ролі контакторозмикаючих метакомунікативних одиниць становить значний науковий та практичний інтерес. Цим і обумовлюється *актуальність* даної статті. *Об'єктом* дослідження є розмикання мовленнєвого контакту, а *предметом* – його омовлення передзавершальними метакомунікативними висловленнями-запрошеннями.

Набір передзавершальних (pre-closing) та постзавершальних (post-closing) [14, с. 303] метакомунікативних висловлень (ПМКВ), які обслуговують передзавершальний та постзавершальний етапи контакторозмикаючої фази спілкування, необмеже-

ний, оскільки практично будь-яка одиниця може виступати у ролі передзавершального або постзавершального висловлення ("лівої" репліки за термінологією Н.І. Формановської [7, с. 85]). Передзавершальні та постзавершальні метакомунікативні висловлення відрізняються між собою відносно позиції, яку вони займають, – передують формулам прощання або йдуть за ними. Враховуючи лексико-семантичні особливості передзавершальних висловлень, ми поділяємо їх на декілька тематичних груп, а саме: "Вдячність", "Побажання", "Благословення", "Вибачення", "Запрошення", "Сподівання на подальші комунікативні контакти", "Задоволення від зустрічі", "Повідомлення про необхідність розставання", "Заява про вичерпність теми комунікації", "Підбиття підсумків інтеракції", "Компліменти", "Пропозиції", "Поздоровлення", "Поради", "Повчання", "Заклики", "Накази", "Прохання", "Застереження" тощо. Розглянемо детальніше передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення, які функціонують на фінальному етапі діалогічної взаємодії.

На частку ПМКВ-запрошень припадає 8% випадків розмикання мовленнєвого контакту. Найбільш поширеними є стереотипні висловлення типу: *Come and see us soon; I'll be glad to talk to you any time; Please call again; Drop in and see us any time; You're always welcome; Remember to telephone me; Please come and see us again; Keep in touch!; Don't forget to keep in touch!; Please write; Drop us a line to say how you're; We'll be delighted to see you again:*

e.g. I'm usually available, just give a little more notice and I'll be glad to talk to you any time."

They thanked him and left (J. Grisham. A Time to Kill, p. 90).

e.g. 'I think it would be nice if you dined with your Aunt Olivia and myself this evening.'

'Gosh! Thank you, sir. I'd enjoy that!' Excited by this unexpected invitation, Edwin forgot himself and exuberantly slammed the door behind him so hard that the gas fixtures on the wall rattled and trembled precariously (B. T. Bradford. A Woman of Substance, p. 185).

Феномен запрошення при прощанні має в англійському спілкуванні ряд особливостей, які є прозорими при порівняльному аналізі. Серед англійських запрошень виокремлюються *щирі (unambiguous invitations)* та *нещирі / "фальшиві" (ambiguous invitations)* [16, с. 117]. Перші робляться з наміром на розвиток подальших контактів, а у "фальшивих" запрошеннях інша прагматична мета та протилежний вектор. ПМКВ-запрошення при розмиканні мовленнєвого контакту є нещирими (*insincere*), фальшивими (*phony*) з точки зору представників інших культур, на що неодноразово вказувалося у дослідженнях з міжкультурної комунікації [див. 16, с. 128].

Цікавий приклад запрошення при прощанні подає Річард Бріслін [11, с. 254]. На одній студентській вечірці американська студентка після п'ятнадцятихвилинної дружньої розмови сказала своїй співрозмовниці з Таїланду: *I hope we get a chance to talk again soon.* Два тижні тому, зустрівшись в університеті, вона ледь впізнала її, відповіла на привітання та пройшла мимо, надзвичайно здивувавши та засмутивши свою нову знайому. Дружнє ставлення на вечірці дівчина з Таїланду розцінила як особливу увагу до неї, зокрема, і була впевнена у продовженні дружніх стосунків. Американка ж поводитися з нею, як з іншими незнайомцями. Вона привітно поводи́ла себе з усіма, як це приписують норми англосаксонської культури, та не запам'ятала ім'я кожного. Схожу мовленнєву поведінку можна спостерігати в англійців при розмиканні контакту. Щоб адекватно інтерпретувати їх поведінку у подібних випадках, слід розрізняти вищезгадані типи запрошень: явні та "фальшиві".

"Фальшиві" запрошення при прощанні, на відміну від явних, – це запрошення лише за формою. Їх прагматична функція полягає у тому, щоб продемонструвати прихильність та симпатію до співрозмовника, зробити йому приємне, вони не припускають обов'язкового продовження подальших контактів, наприклад:

e.g. "Is something wrong?" she asked when he came back on the line. "No," he said. "Go ahead and call Auberon. And we'd be grateful if you'd keep in touch with us about it." "I will." "Good luck" (B. Gutcheon. *Still Missing*, p. 210).

В англійській комунікації у подібних ПМКВ-запрошеннях при розмиканні мовленнєвого контакту адресант не має ніяких обов'язків перед адресатом. Ніхто з учасників комунікації не буде скривдженим, якщо висловлені плани так і не будуть реалізовані. Такі фрази, як *Come again soon; Drop in before you leave Dublin; Let's go down somewhere at the week-end; You should come to lunch one day; We should get together somewhere* та інші, зовсім не припускають дій, про які говорять. Вони є чисто етикетними формулами, які виражають прихильність до співрозмовника, є елементом прощання та виконують фатичну функцію, наприклад:

e.g. "*Come and see me sometime at the network.*"

"*I'll do that. Maybe we can have lunch sometime.*"

She nodded, unable to say anything, she had to turn away as the tears coursed down her face (D. Steel. *Kaleidoscope*, p. 266).

Якщо щирі запрошення, як правило, містять прохання дати відповідь та виражаються за допомогою питального висловлення або розгорнутого декларативного висловлення у формі непрямого питання, то фатичні запрошення при прощанні оформлюються за допомогою імператива, що посилює їх прагматичне значення.

Заслугує на увагу той факт, що на цю комунікативну особливість вказують також англомовні дослідження, що підтверджує валідність нашої оцінки. Так, Дж. Рубін [13, с. 11] попереджує, що висловлення *Drop in any time* не є запрошенням, якщо за ним не йде уточнення місця та часу зустрічі. Інколи важко буває зрозуміти, де справжнє запрошення, а де ні, та якщо хтось говорить "*You really must come and see us one of these days*" (*Ви дійсно повинні прийти до нас на днях*), слід відповісти "*Thank you very much. I love meeting English people*" (*Дуже дякую. Мені подобається зустрічатися з англійцями*) та почекати на уточнення дати зустрічі [там само].

Дослідники стверджують той факт, що у Великобританії та в США фраза "*Давай пообідаємо разом*" може вживатися не як запрошення пообідати, а як повсякденна формула прощання, яка означає приблизно так: "*Я отримав таке задоволення від бесіди з тобою, що я б не був проти коли-небудь знову зустрітися*". Підтвердження цьому знаходимо в монографії з міжкультурної комунікації: "*...it is common in the UK and in North America ... to use the phrase, "Let's have lunch", not as a serious invitation to have lunch but simply as a casual way of saying "goodbye". The invitation is no more than to say something like, "I've enjoyed the conversation and wouldn't mind getting together again sometime"*" [15, с. 274]. Таким чином, запрошення є стандартною мовленнєвою формулою, яка вживається при прощанні. Запрошуючи на ланч, адресант не має на увазі, що цей ланч коли-небудь відбудеться. Супутні уточнення майбутньої зустрічі свідчать про щирість намірів, як у прикладі. Пор.:

e.g. *Lord Henry took up his hat and gloves. "You are very pressing, Basil, but I am afraid I must go. I have promised to meet a man at the Orleans. Good-bye, Mr. Gray. Come and see me some afternoon in Curzon Street. I am nearly always at home at five o'clock. Write to me when you are coming. I should be sorry to miss you"* (O. Wilde. *The Picture of Dorian Gray*, p. 26)

або:

e.g. "*I must go, Basil,*" he answered.

"*Very well,*" said Hallward; and he went over and laid down his cup on the tray. "*It is rather late, and, as you have to dress, you had better lose no time. Good-bye, Harry. Good-bye, Dorian. Come and see me soon. Come to-morrow.*"

"*Certainly.*"

"*You won't forget?*"

"No, of course not," cried Dorian (O. Wilde. The Picture of Dorian Gray, p. 43).

З наведених прикладів бачимо, що ПМКВ-запрошення супроводжуються уточненням *You won't forget* та мовленнєвими формулами прощання. Але є випадки коли ПМКВ-запрошення замінюють завершальний етап розмикання мовленнєвого контакту, наприклад:

e.g. "Come and have tea with me this afternoon at four o'clock and we can make our plans."

Paula nodded and left the office (B. T. Bradford. A Woman of Substance, p. 69).

Незнання даних особливостей може призвести до неправильного трактування подібних мовленнєвих формул, звинувачення співрозмовника у нещирості, викликати негативні емоції у адресата, у той час як адресант і не уявляє, що він може образити співрозмовника своєю неувагою. Вживаючи такі репліки, він найщирішим чином намагається висловити свою симпатію адресату, показати, що той йому приємний і що він не заперечує з ним зустрітись ще.

Висновки. В англомовному спілкуванні подібні мовленнєві формули є конвенціональним засобом завершення контакту, що використовуються у комунікативній ситуації прощання. Подібні псевдозапрошення реалізують стратегію позитивної ввічливості, спрямованої на демонстрацію уваги до співрозмовника, вираження симпатії та прояв зацікавленості до нього. Подібні ПМКВ-запрошення при розмиканні мовленнєвого контакту у міжкультурній комунікації можуть сприйматися неадекватно, що може призвести до непорозуміння співрозмовників.

Перспективним вважаємо вивчення інших фаз метакомунікації в германських та інших мовах, їхнього аналізу в міжкультурному аспекті з використанням прагмалінгвістичного, соціолінгвістичного, психолінгвістичного, когнітивного та інших підходів.

Список літератури

1. Вежбицка А. Метатекст в тексте / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 402-421.
2. Девкин В.Д. Типология метакоммуникативных высказываний разговорной речи / В.Д. Девкин // Коммуникативные единицы языка: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М.Тореза, 12-13 дек. 1984 г. – М., 1984. – С. 42-45.
3. Девкин В.Д. Метакоммуникация / В.Д. Девкин // Иностранные языки в школе. – 1987. – № 5. – С. 32-36.
4. Матюхіна Ю.В. Розвиток системи фатичної метакомунікації в англійському дискурсі XVI-XX ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Ю.В. Матюхіна / Харківськ. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Харків, 2004. – 20 с.
5. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Г.Г. Почепцов // Семантика и прагматика синтаксических единиц : сб. ст. – Калинин : КГУ, 1981. – С. 52-59.
6. Стрибижев В.В. Речевые клише в современном английском языке: метакоммуникативная функция : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки»; – Защищена 23.04.2005. – Тула, 2005. – 190 с. : ил. : - Библиогр. : с. 159-175.
7. Формановская Н.И. Употребление русского речевого этикета / Н.И. Формановская. – М. : Рус. яз., 1984. – 192 с.
8. Чалтыкова А.А. Фатическая метакоммуникация / А.А. Чалтыкова / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А.И. Герцена. – Л., 1987. – 11 с. – Рус. – Деп. в ИНИОН АН СССР № 28813 от 23.03.87.
9. Чхетиани Т.Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации : Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / Т.Д. Чхетиани; – Защищена 26.06.1987. – Киев, 1987. – 203 с. : ил. : - Библиогр. : с. 173-203.
10. Böttcher W. Metakommunikation. Überlegungen zum Problem gestörter Kommunikation im Deutschunterricht / W. Böttcher // Diskussion Deutsch. - 1975. – N 24. – S. 379-398.

11. Brislin R. Understanding Culture's Influence on Behavior / R. Brislin. – London: Harcourt College Publishers, 2000. – 496 p.
12. Meyer-Hermann R. Metakommunikation (Kleines Lexikon der Linguistik) / R. Meyer-Hermann // Linguistik und Didaktik, 1976. – H. 25. – S. 83-86.
13. Rubin J. How to Tell When Someone is Saying "No" / J. Rubin // Sociolinguistics and Language Acquisition. – London, Tokio : Newsbury. – 1983. – P. 10-17.
14. Schegloff E., Sacks H. Opening up Closings / E. Schegloff, H. Sacks // Semiotica. – Amsterdam etc. – 1973. – Vol. 8, N 4. – P. 289-327.
15. Scollon R., Scollon S. Intercultural Communication : A Discourse Approach / R. Scollon, S. Scollon / Second Edition. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 2001. – 316 p.
16. Wolfson N., D'Amico-Reisner L., Huber L. How to Arrange for Social Commitments in American English: the Invitation / N. Wolfson, L. D'Amico-Reisner, L. Huber // Wolfson, Nessa and Judd, Elliot (eds.), 1983. – P. 116-128.

Косенко Ю.В. **Передзавершальные метакоммуникативные высказывания-приглашения на финальном этапе фатической метакоммуникации** // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.117-121*

В статье рассматриваются передзавершальные метакоммуникативные высказывания-приглашения на финальном этапе речевого взаимодействия. Анализируются их универсальные характеристики, речевые репрезентации в англоязычной фатической метакоммуникации. Фокусируется внимание на феномене прощания - канонизованный этикет поведения, которому свойственны десемантизованность, конвенциональность, ситуативная детерминированность.

Ключевые слова: *фатическая метакоммуникация, размыкание речевого контакта, передзавершальные метакоммуникативные высказывания-приглашения.*

Kosenko J.V. **Pre-closing metacommunicative statements of invitation at the final stage of phatic metacommunication** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.117-121*

In interaction closing speech contact is a final phase of dialogue. The phase of closing of speech contact is a ritual speech action. It has a set of stereotypical units of the language, specially intended to mark final border of the communication in time and space. Such indicators of closing up dialogue we name metacommunicative blocks of closing speech contact. In daily interaction metacommunicative blocks of closing speech contact are inherent in a ritual situation of farewell.

The article focuses on the pre-closing metacommunicative statements of invitation at a final stage of speech interaction. Universal characteristics, speech statements in English phatic metacommunication are considered. Attention is being paid to conversational closing statements as harmonious interaction to minimize the possibility of conflict.

Basic purpose of a phase of closing speech contact is mitigation of the mental cruelty put on communicators by the fact of parting and consolidation of benevolent relations. Pre-closing metacommunicative statements of invitation just serve for softening, painless parting of interlocutors.

Key words: *phatic metacommunication, closing speech contact, pre-closing metacommunicative statements of invitation.*

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 81. 373.73

**Концептуальний аналіз: перспективи і переваги
при вивченні художнього тексту**

Коцова А. В.

*Одесский международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

Стаття присвячена розгляду поняття концептуального аналізу. Зазначено різні методики концептуального аналізу та проаналізовано ті з них, які використовують для дослідження концептів у художньому тексті. Вказано переваги, які передбачає застосування цього методу (з'являється більше можливостей для розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації), та запропоновано свій алгоритм аналізу концептуальних одиниць в індивідуально-авторській картині світу. Окреслено перспективи застосування методу концептуального аналізу для вивчення концептів у художньому дискурсі.

Ключові слова: *метод, методика концептуального аналізу, концепт, індивідуально-авторська картина світу, художній текст.*

У сучасній лінгвістиці термін "концептуальний аналіз" поширився відносно недавно (насамперед у працях Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, М. Джонсона, В. Кононенка, О. Кубрякової, Дж. Лакоффа, О. Селіванової, Б. Успенського), проте сьогодні його вважають провідним методом дослідження в різних гуманітарних науках – когнітології, філософії, лінгвістиці, гендерології, культурології, теорії міжкультурних комунікацій, соціології, психології. На думку О. Кубрякової, це "метод когнітивної науки, що полягає у спробі поєднати дані різних наук, гармонізувати і знайти смисл у їхніх співвідношеннях" [5, с. 35-36]. Підґрунтям його, за словами О. Селіванової, є методологія раціоналізму та функціоналізму, загальні наукові процедури формалізації, ідеалізації й моделювання [9, с. 194-197].

Водночас вчені схиляються до думки, що існує декілька різновидів концептуального аналізу і кожен дослідник пристосовує його для аналізу "свого" концепту. Подібні погляди виражають Т. Вільчинська, Л. Компанцева, Ж. Краснобаєва-Чорна, М. Скаб, В. Старко та інші, зауважуючи, що концептуальний аналіз – це спільна назва для цілої групи лінгвістичних методів дослідження структур репрезентації знань. Причому та чи інша модель концептуального аналізу залежить не тільки від складності та значущості концепту, але й від мети і завдань, які ставить перед собою дослідник.

Загалом набули популярності й довели свою ефективність такі методики концептуального аналізу, як: теорія профілювання (Є. Бартмінський); теорія імен-гештальтів (Л. Чернейко); теорія вертикального контексту (О. Ахманова); фреймовий підхід (С. Жаботинська); польовий підхід (Й. Стернін); етноцентрична концепція (А. Вежбицька); методика ключових слів (В. Маслова); методика вивчення культурних доміант (В. Карасик, С. Нікітіна), концепція метафоричної сполучуваності імені концепту (В.Теля, О. Кондратьєва) та ін.

Останнім часом побутує думка, що чим більше методів і прийомів використовує дослідник, тим більше ознак концепту він виявить, тим точнішою буде побудована модель концепту (С. Жаботинська, В. Іващенко, О. Кубрякова, М. Скаб, В. Старко).

Головне завдання концептивістики полягає в тому, щоб дослідити й системно описати концепти певної мови за допомогою лінгвістичних засобів, тобто мовно-концептуальні картини світу, враховуючи можливу лакунарність концепту або його окремих складників. Концептуальний аналіз, що передбачає моделювання й опис концептів як один із способів реконструкції мовно-концептуальної картини світу, в україністиці засвідчений у працях Т. Радзієвської, Г. Яворської, Н. Слухай, О. Селіванової, Л. Лисиченко, Н. Мех, І. Чернишенко та ін.

Сьогодні дедалі *актуальнішою* стає проблема лінгвоконцептуального аналізу концептів у художньому тексті, оскільки саме цей метод, на думку науковців, забезпечує глибинне проникнення у зміст і смисл художнього твору.

Метою запропонованого повідомлення є довести, що лінгвоконцептуальний аналіз є перспективним методом дослідження концептів в індивідуально-авторській картині світу, особливо зважаючи на те, що об'єктом концептуального аналізу є смисли, передані окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями, а також цілими текстами.

В основі дослідження художнього тексту, його вербальної площини лежать теоретичні праці російських дослідників М. Бахтіна, А. Веселовського, В. Винокура, Ю. Лотмана, українських лінгвістів С. Єрмоленко, Л. Мацько, А. Мойсієнка, В. Русанівського, Л. Ставицької, О. Тараненка. Головну увагу в цих роботах мовознавці приділяють мовній особистості як центру всієї лінгвальної системи, як деміургу, що творить свій власний мовно-концептуальний світ, в якому закладена інформація всіх рівнів – знанневого, духовного, етнічного, психічного, соціального, культурного тощо, що кодується, транслюється і сприймається за допомогою мови.

Когнітивна наука, зосереджуючи увагу на людському мисленні та процесах сприймання, розуміння, запам'ятовування, спрямована на пояснення механізмів отримання, обробки, збереження й використання інформації, що вилучається із семантики тексту. Ми розуміємо не текст, а текстом, зауважує М. Мамардашвілі [7, с. 191], тобто за допомогою текстової інформації, яку обробляємо шляхом осмислення або концептуалізації й категоризації.

Концептуальний аналіз художніх текстів розкриває мовне бачення світу, характер організації семантики мовного простору творчої особистості, властивий лише їй тип знань про світ. У зв'язку із цим спостерігається зміщення дослідницької зацікавленості від пошуку концепту до його аналізу, до встановлення його системної організації на базі тих знань про світ, які репрезентуються в тексті і сприяють більш точному та глибокому проникненню у природу мовного значення концепту, верифікації його в лінгвістичних описах. Концептуальний підхід до аналізу художнього тексту передбачає розгляд не лише окремо взятих констант, а їх сукупності й взаємодії, впливу одних на інші. "Лише в комплексі концептуальних рішень створюється уявлення про художній дискурс" [4, с. 27].

Свої версії лінгвоконцептуального аналізу художнього тексту запропонували Л. Белехова, Т. Булигіна, Л. Буянова, К. Голобородько, В. Кононенко, А. Корольовата, О. Маленко, В. Маслова, П. Рікер, Л. Синельникова, В. Філінюк, М. Хайдеггер, О. Хом'як, О. Шмельов ін. При цьому науковці по-різному визначали репрезентовану ними методику.

Так, Л. Белехова пропонує методику концептуального аналізу словесних образів як домінант поетичного тексту, який у межах когнітивно-дискурсивної парадигми дослідниця трактує як вид художньої комунікації. Такий підхід спрямований на розкриття текстової, підтекстової та позатекстової інформації, що стоїть за сло-

весними поетичними образами, які її опредмечують [1, с. 288]. Технологічні версії лінгвоконцептуального аналізу поетичного тексту залежно від часових параметрів його створення репрезентує у своїй статті О. Маленко [6, с. 255].

На думку М. Скаб, методикою концептуального аналізу, що дозволяє врахувати усі індивідуальні значення слова, яких воно набуває в дискурсах, функціональні переноси значень, семантику оказіональних утворень, є аналіз семантичного простору слова. Її використання дає змогу дослідити етимологію слова, його семантичну структуру в різноманітних текстах в різні історичні періоди [10, с. 358]. Подібна методика зорієнтована на глибше проникнення в семантику концепту, що актуалізується в художніх текстах як частина індивідуально-авторського світобачення письменника.

Т. Вільчинська методика, спрямовану на поглиблене вивчення семантико-конотативних особливостей концептів, кваліфікує як метод семантико-аксіологічного поля. Він передбачає: 1) визначення етимології слів-репрезентантів концепту, їх внутрішньої форми, яку порівнюють з етимологією культурного концепту в широкому розумінні і яка видається комунікативно значущою для плану змісту концепту; 2) лексико-семантичну актуалізацію концептів: з одного боку, визначення більш-менш усталених дефініцій у філософії, міфології, теології, психології, лінгвістиці тощо, що виявляють себе на рівні наукового узусу; з іншого – їх індивідуально-авторську інтерпретацію в художніх текстах, де вони нерідко об'єктивуються на рівні семантичних оказіоналізмів; 3) встановлення мовних механізмів реалізації оцінної складової концепту, співвідносної з національним менталітетом, із національною шкалою моральних цінностей, що проявляється як у лексикографічних значеннях слів-репрезентантів, так і в авторських тлумаченнях; 4) виявлення дистрибутивних відношень, передусім різних атрибутивних та апозитивних синтагм із відповідними лексемами як свідчення індивідуально-авторського світобачення; 5) словотвірний аналіз, особливо з огляду на великий словотвірний потенціал слів-репрезентантів концептів, що знову ж таки знаходить своє підтвердження в художніх текстах; 6) визначення місця і ролі концептів в авторських картинах світу, що експлікують національну мовно-концептуальну картину світу українського етносу [2, с. 103].

Як бачимо, використання методу концептуального аналізу в художньому тексті спрямоване насамперед на дослідження семантики концептів, при цьому науковці диференціюють концептуальний аналіз і семантичний.

Відповідно для семантичного аналізу характерні: знакова репрезентація, лінійність, пояснювальний характер стосовно слова. Натомість концептуальному аналізу властиві: ментальна абстрагованість, специфікованість, реляційна модельність та спрямованість на сферу знань. Концептуальний аналіз ґрунтується на вербалізації певної частини знань і тому може представляти їх конкретні структури (образні схеми, картиноподібні репрезентації), а семантичний здатний набувати характеру нелінійного моделювання. Тому головною відмінністю між обома типами аналізу доцільно вважати напрямком моделювання: від знань до знаків – для концептуального і від знаків до знань – для семантичного [9, с. 262].

Науковці зауважують, що концептуальний аналіз передбачає спирання на контексти зовсім іншого плану, ніж семантичний. Слово реалізує себе в мовленнєвих контекстах, концепт же формується в "текстах культури", і джерелами відомостей для розуміння концептів служать: прецедентні тексти, зокрема прислів'я, приказки, афоризми, стійкі сполучення слів, назви відомих творів духовної культури, поширених наукових теорій і т. ін.; художні дефініції, а також концепції, вироблені в тому чи іншому творі словесної творчості та ін. [3, с. 58]. Якщо семантичний аналіз передбачає урахування всіх значень слова в його зв'язках і відношеннях з іншими лексемами, то концептуальний має на меті встановлення смислу, навколо якого групуються сло-

ва, категорії, ширше кажучи, знання. Тим самим "концептуальний аналіз передбачає включення в систему понять різних когнітивних категорій – предметності, означуваності й процесуальності, входження імені в предикатне оточення стає визначальним чинником опису й імені концепту" [4, с. 7].

Саме концептуальний аналіз, як зауважує В. Кононенко, дає змогу вийти за межі значення, зафіксованого в різних словниках, і включити в семантичну структуру додаткові семні компоненти. Вчений наголошує, що без урахування складників мінливого, часом невловимого, як на перший погляд, смислу концепту в художньому творі його кваліфікація залишається неповною, доконечно не визначеною, суперечливою, а саме ці додаткові семантичні компоненти – конотації – якраз і мають окреслити набір і коло можливих смислових "мерехтінь" [4, с. 3].

3. Попова та Й. Стернін запропонували метод семантико-когнітивного аналізу, що забезпечує перехід від змісту значень до змісту концептів [8, с. 159-160]. Серед низки когнітивних методик, апробованих у сучасній лінгвістиці, які довели свою ефективність, дослідники називають аналіз паремій (прислів'їв і приказок) та аналіз художнього тексту, що дає змогу виявити індивідуально-авторські концепти в художніх творах [8, с. 187].

Звідси робимо висновок, що поєднання різних методик аналізу концепту припускає їхню інтеграцію в єдиному методі дослідження – концептуальному аналізі, який повною мірою задовольняє потреби опису концептів у художньому тексті. Оскільки концепт має складну структуру, то й метод його вивчення повинен включати сукупність методик, спрямованих на дослідження цієї ментальної величини як у загальномовному контексті, так і в індивідуально-авторській картині світу. Прийоми, застосовані в межах різних методик, дають змогу з'ясувати смисловий об'єм концепту, виявити його структуру, окреслити референтну ситуацію, до якої належить аналізований концепт, та встановити місце останнього в мовно-концептуальній картині світу письменника.

Алгоритм концептуального аналізу концептів, реалізованих у художньому тексті, на наш погляд, передбачає: 1) визначення ключового слова – вербалізатора концепту та синонімічного ряд лексем на його позначення в тексті; 2) встановлення місця концепту в міфопоетичній картині світу (українського народу загалом й індивідуально-авторській зокрема); 3) на основі фонові інформації визначення потенційних характеристик концепту; 4) аналіз семантико-конотативних особливостей концептів у художньому творі; 5) характеристику загальномовної, етнокультурної й індивідуально-авторської природи авторських концептів; 6) встановлення спільного і відмінного в їх об'єктивації в текстах різних письменників.

Висновок. Все це засвідчує перспективність як самого методу концептуального аналізу, так і наукових розвідок, присвячених його вивченню. Лінгвоконцептуальний аналіз концептів у художньому тексті зорієнтований передусім на дослідження їхньої семантико-конотативної природи через ім'я, поняття, образ, символ, культурний компонент, що відкриває перспективи для подальшого вивчення індивідуально-авторських картин світу, природи моделювання концептів у них тощо.

Список літератури

1. Белехова Л. Сучасний підхід до інтерпретації художнього тексту /Л. Белехова // Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. IV. – С. 288-292. – (Сер. Лінгвістика).
2. Вільчинська Т. П. Концептуалізація сакрального в українській поетичній мові XVII-XVIII ст. : [монографія] / Т. П. Вільчинська. – Тернопіль: Джура, 2008. – 424 с.
3. Грузберг Л. Концепт, или отчего Америка – концепт, а Финляндия – нет? / Л. Грузберг // Филолог: научно-методический журнал Пермского гос. пед. ун-та. – 2002. – №1. – С. 58–61.
4. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу / В. І. Кононенко. – К.– Івано-Франківськ: Плай, 2004. – 245 с.

5. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука / Е. С. Кубрякова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С. 34–47.
6. Маленко О. До питання технології лінгвоконцептуального аналізу поетичного тексту: логіка наукового пошуку / О. Маленко // Науковий вісник ХДУ: зб. наук. праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2006. – Вип. IV. – С. 254–259. – (Сер. Лінгвістика).
7. Мамардашвили М.К. Стрела познания: набросок естественноисторической гносеологии / Мамардашвили М.К. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 303 с.
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика: учеб. изд. / З. Д. Попова, И. А. Стернин – М.: АСТ; Восток-Запад, 2007. – 314 с.
9. Селіванова О. (б) Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Скаб М. Методика концептуального аналізу: проблеми та вирішення / М. Скаб // Науковий збірник ХДУ. Сер. Лінгвістика : зб. наук. праць. – Вип. IV. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С. 273–278.

Коцова А.В. Концептуальный анализ: перспективы и преимущества при изучении художественного текста // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.122-126

Статья посвящена рассмотрению понятия концептуального анализа. Представлены различные методики концептуального анализа и проанализированы те из них, которые используются для исследования концептов в художественном тексте. Указаны преимущества, которые предполагает этот метод (появляется больше возможностей для раскрытия текстовой, подтекстовой и внетекстовой информации), и предложена собственная методика анализа концептуальных единиц в индивидуально-авторской картине мира. Определены перспективы метода концептуального анализа при изучении концептов в художественном дискурсе.

Ключевые слова: метод, методика концептуального анализа, концепт, индивидуально-авторская картина мира, художественный текст.

Alla Koshcova Conceptual analysis: prospects and benefits while the analyzing of the literary text // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.122-126

The article deals with the notion of conceptual analysis. Different methodologies of the conceptual analysis are pointed out and those used to study concepts in literary texts are analyzed. Scientists-cognitologists who piloted them in their writings are indicated. It is proved that the application of appropriate techniques of conceptual analysis makes it possible to investigate the semantic structure of the concept in a variety of texts in different historical periods, to consider all of its individual meanings it acquires in literary discourse, including semantic of the occasional formations, to establish verbal mechanisms of realization of the evaluation component of concept correlative with the national mentality, the national scale of moral values, to define its place in the mythopoetic picture of the world of certain ethnic and so on. Thus benefits that the usage of the method of conceptual analysis provides (there are more opportunities to disclose text, subtext and out text information in a literary work) are defined. Our own methodology of the analysis of conceptual units in individual author's picture of the world is offered. The prospects of applying the method of conceptual analysis to explore concepts in literary texts are outlined.

Key words: method, methodology of conceptual analysis, concept, individual author's picture of the world, literary text.

Поступила до редакції 10.04. 2013 р.

УДК 81'27:316.77

**Соціолінгвістична специфіка соціолекту в сучасному
комунікативному середовищі рукодільниць**

Кузнєцова Т.В., Коломієць Н.В.

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті досліджені соціолінгвістичні особливості сучасного рукодільного соціолекту, способи номінації специфічних реалій майстринь, засоби експресії у спілкуванні рукодільниць. На основі опитування й дослідження комунікативного середовища рукодільного форуму окреслено семантичні й етимологічні групи хендмейд-лексем, визначено фразеологізми й оказіоналізми, притаманні майстриням. Шляхом аналізу мовної поведінки рукодільниць визначено їх поділ за рівнем майстерності й особливості спілкування у зв'язку з цим.

Ключові слова: соціолект, комунікативне середовище, хендмейд, мовна поведінка, оказіоналізми.

Постановка проблеми. Заняття рукоділлям має глибокі корені в українській культурі. Проте останнім часом, із розвитком технологій та посиленням глобалізаційних процесів, поняття рукоділля еволюціонувало, перейшло із розуміння його як захоплення бабусь до сприйняття його як модного віяння. Дещо змінилися та розширилися традиційні види рукоділля, з'явилося багато запозичень із європейських культур. Це відобразилося й на мові рукодільниць: їх словниковий запас поповнився численними варваризмами на позначення нових технік та матеріалів для творчості, які в процесі спілкування майстрині семантизують та адаптують на свій лад. Рукодільниці утворюють соціальну групу людей, об'єднаних спільними інтересами, і мають свій соціальний діалект на позначення специфічних понять. Відтак *актуальним* є дослідження особливостей соціолекту рукодільниць, який активно розвивається.

Інтерес до поняття «соціальний діалект» з'явився у мовознавців у 20-30-х роках ХХ століття завдяки дослідженням живої, спонтанної мови в соціальному аспекті (В.Виноградов, В.Жирмунський, М.Каринський, Б.Ларін, Є.Поліванов та ін.). Наразі соціальний діалект (соціолект, соціальний жаргон, соціальний варіант мови) визначають як різновид мови, що характеризується його використанням у межах певної соціальної групи – станової, професійної, вікової [3]. В.Бондалетов, Б.Ларін досліджували соціальний діалект, виходячи з територіального й соціального розподілу, вивчаючи мову малих і великих міст у культурно-соціологічному аспекті [4]. Соціолект як інструмент опису мовної ситуації регіону вивчає Т.Єрофєєва [2]. Особливості спілкування різних груп людей у контексті соціальної стратифікації досліджують у двох основних напрямках: вивчення професійної, а також групової лексики. Деякі дослідники ототожнюють соціолект із жаргоном, сленгом та арго [5], професійними, груповими та умовними мовами [1, с. 130-132], професійними й груповими жаргонами [6] тощо.

Мета роботи – дослідити соціолінгвістичні особливості сучасного соціолекту рукодільниць.

Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань:

- вивчити основні характеристики спілкування досліджуваної соціальної групи;
- з'ясувати соціолінгвістичні особливості соціолекту рукодільниць;
- визначити особливості номінації основних понять у сфері рукоділля;
- виокремити експресивні засоби, якими послуговуються сучасні рукодільниці.

Об'єктом дослідження є соціальний діалект як об'єкт соціолінгвістичного дослідження. Предмет дослідження – соціолінгвістичні особливості соціального жаргону рукодільниць.

Практичною базою розвідки стали матеріали опитування, у якому взяли участь 50 рукодільниць (25 учасниць форуму «Куфер майстрині» й 25 користувачів соцмережі «Вконтакте»), а також обговорення на рукодільному форумі «Куфер майстрині» www.kufer.org.ua. У наведених матеріалах із форуму використані авторська орфографія й пунктуація.

Результати дослідження. Вивчення соціолекту в комунікативному середовищі рукодільниць проводилося шляхом дослідження живого мовлення в обговореннях на рукодільному форумі «Куфер майстрині», а також за допомогою опитування на зазначеному форумі й у соцмережі «Вконтакте» (респонденти були обрані за поміткою «рукодільня» або «handmade» в інформації профілю в графі «Інтереси») – по 25 респондентів на кожному ресурсі. Середній вік опитуваних коливається від 24 («Вконтакте») до 27 («Куфер майстрині»). Проте, як засвідчило дослідження, на тривалість заняття рукоділлям вік зазвичай не впливає (наприклад, наймолодша, шістнадцятирічна учасниця опитування займається пластикою більше 2 років, а найстарша, сорокавосьмирічна – займається валянням 2,5 роки). Види рукоділля, якими займаються опитані майстрині, можна умовно поділити на традиційні й новітні – за тривалістю заняття в тій чи іншій рукодільній сфері, а також походженням специфічно рукодільних слів. Традиційними видами рукоділля можна вважати вишивання, гачкування, бісероплетіння й шиття, інші ж відносимо до новітніх, адже ними займаються менше 3 років: декупаж, ліпка з пластики, скрапбукінг, виготовлення біжутерії, валяння. Проте на мовному рівні «термінологія» деяких традиційних видів рукоділля зазнала значного зарубіжного впливу, і зараз її основу складають запозичені лексеми. Так, у соціолекті вишивальниць іншомовні номені займають близько 90%: *бекстіч (бекстейдж, бек), панама, меланж, муліне (моліне), айда* тощо; у майстринь із бісеру – 50%: *риволи (риволька), кабошон (кабушон, кабошончик), ларіат, рапорт, дебеле, паєтки* тощо. Але спостерігається і зворотній процес: наприклад, для квілтингу, новітнього виду рукоділля, назви швів майстрині перейняли суто українські, із традиційних шиття й вишивання (*дівочі коси, стрілка, пташка, папороть, козлик, колосок, пелюстки, сніп, корівка, маточка, зернятко* тощо). Можна зробити висновок, що, маючи базові навички у традиційних видах рукоділля, сучасні майстрині застосовують їх і в новітніх видах творчості. Відтак нові техніки вони переймають не повністю, а адаптують до традиційних.

Виходячи із прийнятої класифікації видів рукоділля, за походженням специфічні рукодільні лексеми також поділяються на іншомовні та власне українські. Здебільшого їх використовують для номінації технік рукоділля, а також інструментів та матеріалів для творчості. Іншомовні лексеми функціонують у мовленні рукодільниць як варваризми, у транслітерованому вигляді або зі збереженням іншомовного написання: *печворк, макраме, пірографія, скрапбукінг, квілтинг, фелтинг, декупаж, шеббі-шик, кракелюр, тільди* тощо. Проте у процесі спілкування деякі запозичені лексеми набувають рис української мови шляхом творення похідних спільнокоренових частин мови за допомогою різних афіксів: *задекупажити, скрапити, зембросити* тощо.

Власне українські назви технік та матеріалів у колі рукодільниць здебільшого утворюються за аналогією, містять латентне порівняння: назви петель у в'язанні – *стовп-*

чик, напівстовпчик, накид; візерунки: коси, гульки, резинка, шишечки тощо. Деякі рукодільні номени репрезентують національний колорит, вони склалися історично, і їх походження зафіксувати важко: *солов'їні вічка* (або *петльовані вічка*) – назва шва у вишиванні; *бабусині квадрати* – назва візерунку у в'язанні.

У рукодільному середовищі на лексичному рівні проявляється градація рукодільниць за рівнем майстерності, які часто протиставляються: *початківець, новачок, дилетант, чайник – майстер*. Специфіка цього розподілу полягає в особливостях функціонування відповідних лексем залежно від комунікативної ситуації й позиції мовця. Зазвичай, звертаючись за допомогою, учасник форуму позиціонує себе як початківець: *на мою думку (думку любителя але не майстра рукоділля); в мене тут дилетантська ідея виникла (ото чудо, ніколи джгути не плела, а вже майстру ідеї висловлюю); так на хлопський розум зрозуміла для себе; допоможи «чайнику» щось подібне створити; я новачок-самоучка* тощо. Для подібних звернень характерне також використання літоти: *маю до тебе трошки дурненьке питання; питання, мабуть, дурне; може в мене трохи дурне питання; я така далека в тому всьому* і т.п. Очевидно, така форма спілкування дозволяє комунікатору уникнути докорів з боку адресата, а також є своєрідним виявом скромності. Натомість майстром себе також ніхто не називає: щоб заявити про свій досвід у рукодільній справі, мовці використовують конструкції типу *я не зовсім новачок, маю і складніші роботи*. Поняття ж «майстер» використовується як похвала, знак визнання: *ти супер-майстер на всі руки, неперевершені роботи! майстриня!*, рідше – як синонім слова «рукодільниця»: *деякі майстри під обмотку дають папірець з розміткою схеми; потребую поради майстринь*.

Для мови рукодільниць характерне широке використання фразеологізмів. Вони виражають експресивне, емоційне ставлення мовників до предмету розмови, а також виконують певну комунікативну функцію. Проаналізований матеріал форуму дає змогу виділити кілька семантичних груп фразеологізмів:

- фразеологізми, пов'язані із набуттям досвіду: *тут справді треба руку набити, трішки шишки набила, треба пригавкатись*;
- фразеологізми на позначення недосвідченості у справі, певними труднощами в опануванні: *з гачком я на «ти», перша проба «нитки та голки», це для мене вища математика*;
- фразеологізми, пов'язані із перервою в процесі: *поки відклала до кращих часів, ніяк не дійдуть руки, аж руки чешуться*;
- фразеологізми-прохання поради чи пояснення: *розкажи в двох словах як правильно робити, поясни мені на пальцях*;
- фразеологізми на позначення процесу пізнання: *відкрили мені очі, ото-то напудрили голову*;
- інші фразеологізми: *похід по магазинам не увінчався успіхом, злякалась і в «куці», я все дивлюсь на око, тут я пас, малюнків зараз – просто очі розбігаються, тільки не кидайте тапками*.

Мові рукодільниць притаманні численні словотвори, які допомагають комунікантам конкретизувати предмет розмови, висловити своє ставлення до нього, проявити свою творчість на лексичному рівні. Частіш за все послуговуються основоскладанням: *рукотворити, в'язобажаннячко, брошечки-хаврошечки, квітковброшки, ручки-казібашки, тільдотеревені* тощо. Рукодільними okazіоналізмами також є слова на позначення самоідентифікації майстринь (переважно за сферою діяльності): *в'язальниці, петриківчани, джгутувальниці, гачкувальниці, скрапери, хендмейдери* тощо.

Професійному жаргону рукодільниць притаманне специфічне переосмислення узуальної лексики, внаслідок чого утворюються властиві тільки хендмейд-середо-

вищу поняття. До таких слів можна віднести *хом'як* і *цукерка*. Для першого поняття на форумі є своєрідне пояснення від самих рукодільниць: *Хом'ячок - то такий звір, який живе у нас вдома разом з не менш великою жабою. Саме від цих двох чарівних звірят і залежить наше рукоділля в більшій мірі. Адже хом'як часто активно копає нас, підштовхуючи до купівлі всіляких рукодільних дрібничок, аксесуарів, матеріалів. а жаба потім бурчить: " ну от знову як завше! Загорілась, накупила всього різного і воно стоїть, пилом припадає... А грошків то розтрачено немало"...* Як видно із контексту, поняття «хом'як» пов'язують із схильністю до накопичення (зазвичай матеріалів для творчості або ж ідей, схем тощо), досить активно вживається рукодільницями: *як і в кожній майстрині в мене є ХОМ'ЯК; в магазині я не вмію контролювати свого хом'яка; завтра друкувати буду... хай живе хом'як*, а також похідні слова: *узор схом'ячила з нету, хом'ячу в тебе*. Щодо поняття «цукерка», то зазвичай воно використовується на позначення розіграшу матеріалів або інструментів для рукоділля (чим більший і привабливіший подарунок, тим «цукерка смачніша»).

Висновки. Сучасне рукоділля стрімко розвивається, стає модним заняттям, а відтак і соціолект майстринь активно модернізується, поповнюється новими номенами. Зараз спостерігається тенденція до збільшення кількості іншомовних слів у лексиконі рукодільниць, що пояснюється зацікавленістю майстринь у перейнятті зарубіжного досвіду у сфері хендмейду. Творчість рукодільниць проявляється й на мовному рівні, оскільки в їх спілкуванні багато оказіоналізмів та фразеологізмів на позначення специфіки роботи. Для номінації рукодільних реалій часто майстрині використовують латентні метафори, що робить їх мовлення образним, а відтак зрозумілішим. Також для рукодільного середовища притаманне протиставлення понять початківцеві - майстер, що є своєрідним виявом скромності мовників і бажання удосконалювати свої навички на будь-якому рівні майстерності.

Список літератури

1. Грабовий П.М. Український молодіжний сленг у системі функціонування мови / П.М. Грабовий // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : Збірник наукових праць. Ч.1: Вип. 3 / Ред.кол.: В.В. Левицький, Л.І. Белєхова та ін. – Хмельницький : ХНУ, 2007. – С. 130 – 132.
2. Ерофеева Т.И. Социолект как инструмент описания языковой ситуации региона / Т.И. Ерофеева // Вестн. Перм. ун-та. Российская и зарубежная филология, 2010. – Вып.1. – С. 21–26.
3. Кожемякина В.А. Словарь социолингвистических терминов / В.А. Кожемякина, Н.Г. Колесник, Т.Б. Крючкова. – М. : ИРЯ РАН, 2006. – 312 с.
4. Ларин Б.А. О лингвистическом изучении города / Б.А. Ларин // Русская речь. –Л., 1929. – Вып.3. – С. 61-75.
5. Лисак Л. Соціальний діалект студентства технічного вишу: концептосфери, соціально-психологічні функції та джерела поповнення / Лариса Лисак, Ольга Болкова // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А.П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Вип. 25. – С. 188-195.
6. Словарь социолингвистических терминов [Электронный ресурс] / Ответственный редактор: доктор филологических наук В.Ю. Михальченко. – М.: Российская академия наук. Институт языкознания. Российская академия лингвистических наук, 2006. – Режим доступа : <http://sociolinguistics.academic.ru/>

Кузнецова Т.В., Коломиец Н.В. Социолінгвістическая специфіка соціолекта в современной коммуникативной среде рукодельниц // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.127-131

В статье исследованы социолінгвістические особенности современного рукодельного соціолекта, способы номинации специфичных реалий мастериц, средства экспрессии в общении рукодельниц. На основе опроса и исследования коммуникативной среды рукодельного форума обозначены семантические и этимологические группы хендмейд-лексем, определено фразеологизмы и окказионализмы, присущие мастерицам. Путем анализа языкового поведения рукодельниц определено их разделение по уровню мастерства и особенности общения в связи с этим.

Ключевые слова: соціолект, коммуникативная среда, хендмейд, языковое поведение, окказионализмы.

Kuznyetsova T.V., Kolomiets N.V. The sociolinguistic specificity of the sociolect in modern communicative environment of needlewomen // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.127-131

In the article the sociolinguistic peculiarities of modern needlework sociolect functioning, ways of needlewomen specific realities nominations and means of expression in the communication of needlewomen were investigated. The research practical basis consists of inquiries of needlewomen in the social network «Vkontakte», and needlework forum «Kufер Майстрыні», as well as investigation of communicative environment of the forum. According to the materials of the empirical investigation, semantic and etymological groups of handmade lexemes were traced, idioms and occasional words were defined. The investigation proved that modern needlework goes through the stage of modernization and active borrowing of foreign lexemes, which are specific for this sociolect; language creative work is characteristic for the handmade vocabulary, which is shown due to new words or specific adaptation of borrowed terms with the help of Ukrainian morphemes; the language of needlewomen is rather figurative and contains a lot of metaphors, personifications and latent comparisons, which help to achieve the communicative aim. The inquiries of needlewomen allowed us to divide tentatively the spheres of needlework into traditional and newest and to trace the correlation of authentic and borrowed vocabulary in different spheres of needlework. Together with the active borrowing and renewal of traditional needlework nomination, the process of Ukrainian notions use for foreign techniques was fixed.

Key words: sociolect, communicative environment, handmade, linguistic behavior, occasional words.

Поступила до редакції 17.04. 2013 р.

УДК 81-112: 811.135.1

**Екстралінгвістичні чинники парадигмальної зміни
румунської теоретичної лінгвістики
(від зародження до кінця ХХ ст.)**

Лучканин С. М.

*Інститут філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна*

У статті розглядаються екстралінгвістичні чинники, що впливали на румунські лінгвістичні ідеї й теорії: увіходження Придунайських князівств до „греко-православної“ цивілізації, просвітницький рух за рероманізацію румунської мови (теорія континуїтету); вплив німецького молодогограматизму; політична зумовленість румунського лінгвістичного компаративізму; ідеологізація румунського теоретичного мовознавства другої половини ХХ ст.

Ключові слова: *екстралінгвістичні чинники, історія лінгвістичних учень, лінгвістична парадигма, румунське мовознавство, лінгвістична концепція.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Глобалізаційні й інтеграційні процеси в сучасному світі вимагають нового висвітлення переломних моментів у суспільному й культурному житті європейської цивілізації, нового погляду на історію проблемних ситуацій світоглядної орієнтації суспільства в періоди, коли з'являлися перші ознаки якісних змін у культурному процесі. Проблеми співвідношення універсального й ідіоетнічного в рамках національних лінгвістичних теорій (у нашому випадку – румунської) у поантичній загальноєвропейській системі лінгвістичного опису залишалися поза увагою лінгвістів – істориків мовознавства, передусім вітчизняних.

Для української лінгвістики актуальним є вивчення розвитку науки про мову в Румунії – нашому південно-західному сусідові, за середньовіччя й раннього модерну – частини греко-православного регіону (разом із більшістю земель України), країні, що в другій половині ХХ ст. увіходила до блоку „соціалістичної співдружності“. На теренах сучасної України проживає значна румунська діаспора, особливо – у Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях, представники румунської національної меншини мешкають і в Криму. Тому зіставно-діахронне дослідження екстралінгвістичних (ідеологічних і політичних) чинників, що впливали на розвиток загальнолінгвістичних теорій та ідей у румунському мовознавстві (а паралельно – і в українському) є необхідним на даному етапі розвитку лінгвістики.

Основна мета статті полягає в усебічному вивченні й осмисленні становлення й розвитку загального мовознавства в Румунії в контексті передусім європейських загальнолінгвістичних ідей, відображенні значимості епістемічних настанов румунського наукового доробку, його зумовленості в світлі дії екстралінгвістичних чинників (втручання політики в теоретичне мовознавство) розвитку лінгвістичних традицій.

Предмет дослідження – екстралінгвістичні чинники зміни мовознавчих парадигм у контексті плінності загальномовознавчих ідей; аналіз динаміки епістемічних уяв-

лень про природу, сутність і структуру мови в румунській лінгвістиці на тлі європейської лінгвістики. *Наукова новизна* статті полягає у виробленні комплексного підходу до зіставно-діахронного вивчення румунських (з порівняльною метою залучаються іноді й українські) загальномовознавчих теорій та ідей у контексті європейської лінгвістичної традиції з огляду на екстралінгвістичні чинники розвитку мовознавчих парадигм.

Початковий період розвитку старорумунського мовознавства невіддільно пов'язаний зі становленням румунських середньовічних феодальних держав (Țara Românească „Румунська країна“, Țara Moldovei „Країна Молдова“, Principatul Transilvania „Принципат Трансильванія“), характеризується зацікавленістю в ренесансній Європі з XV ст. румунською мовою, тісним зв'язком із практичними потребами вдосконалення викладання чужої (старослов'янської, грецької, латинської) мови в перших румунських освітніх закладах. Саме ці екстралінгвістичні чинники зумовлюють становлення певних загальномовознавчих ідей – погляди на походження і розвиток мови, роль літературної мови, перші лексикографічні спроби – у Румунії XV-XVIII ст. На етапі зародження старорумунського мовознавства домінували такі загальнолінгвістичні питання, як принципи орфографії у зв'язку з походженням національної мови, розвиток мови, її територіальна і соціальна диференціація, розуміння літературної мови, значення мови як символу соціальної солідарності. Спостерігається типологічна подібність розвитку загальномовознавчих ідей у давніх українській і румунській лінгвістиках, зумовлених активною діяльністю літописців, хроністів (у Румунії – Грігоре Уреке, Мірон Костін, Йон Некулче), письменників-полемістів (в Україні – Іван Вишенський, Захарія Копистенський), усіх тогочасних книжників, початкове граматичне й правописне унормування румунської (та української) мов, що ґрунтувалося на антично-ренесансній граматичній традиції, однак від початку не було спрямоване на вузькодialeкtnу базу, впливало на виокремлення розуміння специфіки граматики національних мов (української та румунської). Першу граматику румунської мови – „Gramatica românească“ Дімітріє Євстатієвича Брашовяну (1757) – було створено значною мірою з урахуванням слов'янської культурологічної парадигми („Граматики слов'янської“ Мелетія Смотрицького, до того мала значне поширення в румунських землях), що постала на межі двох історичних епох у румунській культурі – розриву з греко-православною поліфонічністю й прямують до розквіту латинсько-національних традицій. Сама румунська граматична теорія сформувалася в тісній взаємодії зі слов'янською граматичною традицією, що визначалося синкретизмом середньовічної культури та її поширенням у „греко-православному східному світі“.

Із середини XVIII ст. культурні процеси в Придунайських князівствах (Волощині та Молдові) і Трансильванії (як і в Україні) стали розвиватися під впливом загальноєвропейських ідей Просвітництва, що безпосередньо впливали з Ренесансу в поєднанні з сильною класицистичною течією, внаслідок чого філологічна доктрина епохи базувалася на двох основних положеннях – поверненні до очищеної від класицистичних нашарувань, але універсальної „автентичної античності“ й водночас утвердженням народно-національної ідеї, яка в румунському варіанті Просвітництва стала домінантною і знайшла цілковите втілення в діяльності вчених Трансильванської школи (Școala Ardeleană) кінця XVIII – першої третини XIX ст., представники якої (С. Міку, Г. Шінкай, Й. Мольнар-Піуаріу, Р. Темпя, П. Йоргович, П. Майор, Й. Будаї-Деяну, К. Дяконовчи-Лога) почали запроваджувати латиницю й обґрунтували необхідність заміни нею кирилиці для демонстрації латинського характеру румунської мови, задля чого виступили адептами етимологічного правопису, латинізували граматичну структуру румунської мови виділенням неіснуючих у ній, але наявних у латині граматичних форм (футурум інфінитива й імперативу, відмінки герундія та ін.). Але ця вся загальнолінгвістична діяльність філологів-трансильванців (походження й еволюція національної мови, її „культивування“, проблеми мовних

контактів) обмежувалася переважно вузькою галуззю румунської національної філології, хоча латинськомовні й перші румунськомовні граматики румунської мови доби Просвітництва й першої половини XIX ст., при всіх своїх перебільшеннях, відіграли помітну роль у формуванні наукового погляду на румунську мову як романську, її „латинське“ походження і необхідність заміни кирилиці латиницею, а також представили румунську мову, структуру її мовної системи для наукових європейських шкіл. Трансільванські латиністи, як і автори граматик української мови першої третини XIX ст. (О. Павловський, М. Лучкай, І. Могильницький, І. Вагилевич, Й. Лозинський, Й. Левицький, Я. Головацький), приділяли значну увагу граматичній кодифікації, уперше систематизували загальнолінгвістичне знання з метою обґрунтування норм літературної, у їхньому розумінні, мови і відібрали її граматичні норми, але не брали участі в дискусіях, що розгорнулися разом із поширенням у Європі відомостей про санскрит, які сприяли започаткуванню порівняльно-історичного мовознавства. Компарації між румунською, латинською та італійською мовами, які в першу чергу висвітлювали романський характер румунської мови (так само як і порівняння української мови з російською в О. Павловського), були лише засобами для досягнення певної мети, лінгвістика була для авторів цих порівнянь дисципліною чисто допоміжною, покладеною на службу історії, політики й культури. Загальнограматичні трактати і підручники з граматики діячів Трансільванської школи в Румунії, як і граматичні писання М. Лучкай, О. Павловського, галицьких граматистів першої половини XIX ст., заклали підвалини наукового вивчення граматичної будови відповідно румунської та української мов.

На основі загальнолінгвістичної доктрини Трансільванської школи, що передбачала доведення виключно латинського характеру румунської мови, культивування винятково латинського елемента та виведення іншомовних впливів, у 1840-1870-х рр. сформувалася потужна латинська течія (*curent latinist*) у румунському мовознавстві, найхарактернішими представниками якої були латиністи другої генерації трансільванців Август Требоніу Лавріан та Константин Максим; поміркований латинізм (так званий „латинський етимологізм“ (*etimologism latin*) у румунській загальній лінгвістиці репрезентує Тімотей Чіпаріу (1805-1887). Адепт „італійської течії“ в історії румунського мовознавства Йон Еліаде-Редулеску (1802-1872) стверджував необхідність культурно-мовної орієнтації на поширенішу італійську мову, наголошував, що в основі літературної мови має бути мова, якою говорить народ, але (данина традиції) – і мова церковних книжок, обстоював традиційне просвітницьке розуміння „культивування“ мови, її взаємозв'язку із загальною культурою. Заслуги „італійської течії“ Еліаде-Редулеску в історії румунського загального мовознавства чималі: він першим остаточно звернувся до живої романської мови (до нього це спорадично робили П. Майор та Й. Будаї-Деляну), а не мертвої латини, задля модернізації й уніфікації румунської мови, її „рероманізації“, увів в ужиток велику кількість латино-романських неологізмів, які замінили застарілі терміни, часто скальковані до того зі слов'янської граматичної традиції. Однак Еліаде-Редулеску не міг сповна спиратися на авторитет італійської мови, яка ще не набула остаточної кодифікації, об'єднання Італії, як відомо, сталося лише 1859-1860 рр., а Рим увійшов до її складу лише після 1870 р., коли у Франції було повалено режим Наполеона III, який відіграв значну роль в об'єднанні Волощини та Молдови 1859 в єдину державу, що з 1862 р. отримала назву Румунія.

В останній третині XIX – початку XX ст. у румунському мовознавстві набув значного поширення молодогограматизм, що пояснюється як студіями та стажуванням у Німеччині – центрі молодогограматизму – багатьох румунських (як і українських, російських) філологів, так і зовнішньополітично – з 1866 р. королем (князем до 1881) Румунії був виходець із німецьких Гогенцоллернів Кароль I (1866 / 1881-1914), під час правління якого особливо зміцніли румунсько-німецькі політичні і культурні

зв'язки: з 1883 Румунія була пов'язаною з австро-німецьким військовим угрупованням, з початком Першої світової війни заявила про нейтралітет, та ця вичікувальна позиція завершилася вступом 1916 р. у війну на боці Антанти. Ступінь впливу молодогограматичної течії на румунських мовознавців 60-90-х рр. XIX ст. був різним: від дуже значного (Харитон Тіктін, Лазер Шеїняну, Мойсей Гастер), до відносно невеликого (однокурсник О.О. Потебні по Харківському університету Богдан Петрічейку Хашдеу (1838-1907), учень П.Ф. Фортунатова Йон Богдан (1864-1919), що став засновником першої в Румунії кафедри слов'янської філології в Бухарестському університеті), хоча всі ці румунські лінгвісти (як і класичні молодогограматики) дотримувалися погляду на мовознавство як на історичну науку, визнавали необхідність органічного поєднання порівняльних та історичних даних у вивченні історії мови без широких узагальнень, під впливом Г. Пауля й одночасно з Г. Шухардтом, Г. Асколі, І. О. Бодуеном де Куртене говорили про змішування мов (мовні контакти).

Розвиток загальномовознавчих теорій у румунській лінгвістиці ХХ – початку ХХІ ст. також невіддільно пов'язаний із суспільно-політичними умовами. На домінацію лінгвістичного компаративізму в румунському тогочасному мовознавстві (у формі поглиблення теорії „дако-романського континуїтету“ – безперервності проживання романського населення на північ від Дунаю на теренах колишньої римської провінції Дакії та обґрунтування романського характеру румунської мови) першої половини ХХ ст. продовжувала активно впливати гостра територіальна суперечка між Румунією та Угорщиною за Трансільванію, воз'єднану з Румунією 1 грудня 1918, однак хортистська угорська влада прагнула ревізувати це приєднання, зокрема, під час Другої світової війни 1939-1945, коли 1940 р. Північну Трансільванію Гітлер та Муссоліні передали угорцям. Політична боротьба за Трансільванію зумовила широке звернення до порівняльно-історичного мовознавства в міжвоєнній Румунії 1920-1930-х рр. (праці керівників яської, бухарестської та клузької лінгвістичних шкіл – відповідно Александру Філіппіде, Овіда Денсушану, Секстіла Пушкаріу та ін.)

Після закінчення Другої світової війни Румунія опинилася у складі керованого СРСР соціалістичного табору. У 1944-1950 рр. у румунській лінгвістиці набув певного поширення марризм, що вилилося в дослідження класового характеру мови, гіперболізацією семантичних студій, хоча це не набуло масового характеру. У 1950-1952 рр. у румунському мовознавстві, навпаки, прокотилася хвиля „викриття марристів“ (за радянським зразком після появи „Марксизму і питань мовознавства“ Сталіна 1950), при цьому основний удар партійні діячі від науки завдали у 1950-1953 рр. саме блискучим фахівцям з історичного й порівняльно-історичного мовознавства – академікам Александру Росетті (1895-1990), Йоргу Йордану (1888-1986) та Александру Грауру (1900-1991). Протягом 1950-1965 рр. у загальномовознавчих працях, що виходили в Румунії – „Studii de lingvistică generală“ („Загальномовознавчі студії“ А. Граура, 1955), „Scurtă istorie a lingvisticii“ („Коротка історія мовознавства“ А. Граура та Л. Валд, перші два видання 1961 і 1965) – чимало місця відводилося аналізу „марксистської лінгвістики“, „сталінських праць із мовознавства“. Ситуація змінилася лише з середини 1960-х рр., коли стали активно проводитися дослідження філософії мови (Ал. Граур, Л. Валд), методології мовознавства, структури мовної системи (М. Аврам), стилістики й діалектології (Й. Котяну), набула поширення структурно-математична і прикладна лінгвістика (С. Маркус), психолінгвістика (Г. Дока), семіотика, історія загального мовознавства. 1977 р. побачило світ 3-є вид. „Історії мовознавства“ А. Граура та Л. Валд, позбавлене будь-якої ідеологізації, яка, проте, зберігалася в румунському теоретичному мовознавстві 1970-1980-х рр. за часів правління Румунією Ніколае Чаушеску (1965-1989). У румунській тогочасній теоретичній лінгвістиці набули поширення ідеї „національних старожитностей“, „науковізації“, боротьби з діалектизмами, перебільшення ролі дакського субстрату.

Висновок. Уперше в історії теоретичної лінгвістики досліджено вплив панівної ідеології на лінгвістичні ідеї в Румунії XVII-XX ст. *Перспектива дослідження* – ґрунтовне зіставно-діахронне вивчення ідеологічних нашарувань в українській та румунській лінгвістиці.

Лучканин С. М. **Экстралингвистические факторы парадигмального изменения румынской теоретической лингвистики (от истоков до конца XX в.)** // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»* Том 26 (65). № 1 – С.132-136

В статье рассматриваются экстралингвистические факторы, повлиявшие на румынские лингвистические идеи и теории: вхождение Придунайских княжеств в „греко-православную“ цивилизацию, просветительское движение за рероманизацию румынского языка; влияние немецкого младограмматизма; политическая обусловленность румынского лингвистического компаративизма; идеологизация румынского теоретического языкознания второй половины XX в.

Ключевые слова: *экстралингвистические факторы, история лингвистических учений, лингвистическая парадигма, румынское языкознание, лингвистическая концепция.*

Luchkanyn S. M. **Extralinguistic factors of paradigmatic changes of the Romanian theoretical linguistics (from beginning to the end of the XXth century)**// *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.132-136*

The article reviews extralinguistic factors that influenced Romanian linguistic ideas and theories, such as the initial period of development of the Old Romanian linguistics that is inextricably connected with formation of the Romanian mediaeval feudal states (Țara Românească „Romanian country“, Țara Moldovei „Country Moldova“, Principatul Transilvania „Principate Transylvania“), entry of the Danubian principalities to the „Greek Orthodox“ civilization, enlightenment movement for reroomanization of the Romanian language (theory of continuity) and political, as well as historical philological dispute over Transylvania (which was reunited with Romania on December 1, 1918) with Hungary, which caused the rapid development of the Romanian comparative linguistics. The influence of German Neogrammarian movement can be explained by the researches and trainings of many Romanian linguists, which took place in Germany – the center of Neogrammarian movement – as well as by foreign policy: the King of Romania Carol I (1866/1881-1914) was a descendant of the German Hohenzollerns (Karl I von Hohenzollern-Sigmaringen), and his reign led to strengthening of the Romanian-German political and cultural ties. The political struggle for Transylvania caused widespread recourse to historical and comparative linguistics in interwar Romania of the 1920-1930's. The ideologization of Romanian theoretical linguistics of the mid-to-late XXth century is caused by entry of Romania to the socialist community; on the other hand, during the ruling of Nicolae Ceaușescu in Romania (1965-1989), as opposed to the formal Soviet linguistics of that time, the Romanian linguistics deals less with Marxism-Leninism as its „methodological basis“ and with the role of linguistics in the „ideological struggle“. The structuralist paradigm was practiced as the one which could be found beyond politics, whereas the Soviet structuralism was only tolerated. In the Romanian theoretical linguistics of that time the ideas of „national antiquities“, „science studies“, dialectism suppression, and exaggerating the role of Dacia substrate gained quite a big popularity.

Key words: *extralinguistic factors, history of the linguistic studies, linguistic paradigm, Romanian linguistics, linguistic concept.*

Поступила до редакції 22.04. 2013 р.

УДК 482 (075.8)

**Особенности реализации психоэмоционального статуса личности
в комплексном вербально-тактильном взаимодействии**

Малышева Е.В.

*Тверская государственная сельскохозяйственная академия,
г. Тверь, Россия*

В статье рассматриваются особенности реализации психоэмоционального статуса личности в комплексном вербально-тактильном взаимодействии. Автор приходит к выводу, что целенаправленная активность участников с учетом социально-психологического контекста, психоэмоционального статуса и личностной самооценки в диалогической интеракции приводит к тому, что партнеры по диалогу стремятся использовать не только вербальные средства общения, но и сопровождают их различными тактильными единицами, которые проявляются в виде толчков, шлепков, ударов, рукопожатий, поглаживаний, похлопываний и т.д.

Ключевые слова: *тактильность, коммуникация, диалог, инициатор, адресат, социально-психологический контекст.*

В настоящее время трудно представить общение между людьми, протекающее только с помощью слов, словесных выражений (как единиц знакового порядка). Такое общение тогда бы казалось сухим и не несло в себе эмоциональной окраски, а только констатировало определенные факты. Ведь еще Л.В. Щерба подмечал, что «реальное общение возможно в диалоге, включающем наряду с диалогическими актами как единицами риторического взаимодействия, целевые параметры речевого воздействия, такие как побуждение, вопросы, выражения согласия или несогласия и т.д.» [6, с. 32]. А это означает, что диалог как коммуникативный процесс предполагает организацию межличностного взаимодействия на условиях равноправия партнеров независимо от статуса, возраста, полоролевой принадлежности и опыта, а формы его протекания в различных социокультурных условиях могут приобретать определенные окраски и оттенки. Например, горячий спор может привести к ссоре или драке (а это уже не аргументация, а непосредственно физический контакт партнеров). По этой причине японцы и избегают полемики, так как «слишком горячий спор может привести к ссоре, можно нечаянно обидеть собеседника, и естественно, что мы (т.е. японцы, примечание Е.В.) избегаем споров» [10, с. 31]. Живая речь человека как субъекта (носителя) культуры содержит в себе истоки диалогичности. В речи человека содержится функция информирования, повелевания, подчинения, возражения, побуждения и др. Эти функции особенно отчетливо прослеживаются в определенных словесных выражениях, тактильных знаках - сигналах человеческого тела, которые, размещаясь в коммуникативном пространстве участников семиотической интеракции, способны отражать сферу невербального поведения и определять ее «социально и биологически обусловленный способ организации усвоенных индивидом невербальных средств общения, преобразованных в индивидуальную, конкретно-действенную форму действий и поступков» [3].

По этой причине невербальная коммуникация, сопряженная с визуальным каналом передачи информации, соотносится с вербальным аспектом коммуникативного процесса и служит также для передачи информации, отчасти существенно воздействуя на «форму и смысл вербального компонента», а в некоторых случаях «полностью замещая вербальный стимул» [1, с. 6,10]. Следовательно, и эффективность речевой коммуникации, протекающей в различных сферах коммуникативной деятельности, во многом определяется не только организационными принципами, но и воздействием как языковых элементов (единиц) диалогического взаимодействия, так и единиц неязыкового порядка (тактических, кинесических, проксемических и т.п.), включенных в типовой контекст коммуникативного пространства диалога и образующих совместно с речевыми вербально-авербальные комплексы и является *актуальной* на сегодняшний день [4; 5].

Из этого, безусловно, следует, что любое взаимодействие коммуникантов в рамках социальной интеракции приводит к образованию системы «нормированных взаимодействий между двумя партнерами на основе определенной платформы» [9, с. 92], в которой говорящий «вынужден выбирать языковые средства, подчиняясь требованиям, налагаемым на него собственной социальной ролью и социальной ролью собеседника» [2, с. 14] в «определенной зависимости от отношений между партнерами» [7, с. 30]. В социальных ситуациях диалогического взаимодействия проявление социально-ролевого статуса партнеров по коммуникации образует корпус экстратекстуальных или прагматических факторов на фоне комплексных коммуникативных действий вербального и тактильного порядка. А это означает, что функционально-семантическое поле [7] интерактивного типа является некой (когнитивной) моделью интерактивного процесса в сознании говорящего. Компоненты типового иллокутивного фрейма, которые актуализируются в той или иной ситуации, – стандартны (типичны) в когнитивной репрезентации субъектов общения. При этом говорящий субъект может наделять их различным индивидуальным «смыслом» [8].

Следуя такому пониманию функциональной (прагматической) модели коммуникации, важно также подчеркнуть, что диалог может протекать в двух противоположных условиях – комфортных/некомфортных (дискомфортных). Соответственно для восприятия сторон важны и такие факторы общения, как доброжелательные/недоброжелательные/нейтральные отношения, коммуникативная заинтересованность, социально-ролевой статус. Немаловажная роль здесь уделяется и кодексу доверия [7, с. 33], охватывающему такие параметры диалогического взаимодействия, как истинность, искренность намерения, объем доверия.

Названные критерии, параметры, организационные принципы, условия и факторы позволяют в определенной степени рассмотреть характер поведения человека как субъекта коммуникативной деятельности в его речевых и неречевых (несловесных/невербальных) проявлениях в диалоге, а также делают возможным описать модель диалогической интеракции как некоторой системы взаимодействия «объектов или знаков», воспроизводящей «определенные существенные свойства системы-оригинала» [6, с. 38], которая в комплексном коммуникативном обмене (независимо от условий реализации диалога) будет представлять основу диалогической интеракции или его «базовую модель», состоящую из ряда подсистем, что является *целью* данной статьи. Схематично модель такого общения как базовая модель комплексного коммуникативного взаимодействия можно представить следующим образом:

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ		
<p>ИНИЦИАТОР комплексного коммуникативного действия (сообщения) субъект диалогической интеракции</p>		<p>КОММУНИКАТИВНО-ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ УСЛОВИЯ функционирования типового комплексного тактильного коммуникативного акта: - цели общения; - содержание общения; - коммуникативные процессы в общении; - типовая форма общения</p>
		<p>АДРЕСАТ комплексного коммуникативного действия (сообщения) объект диалогической интеракции</p>

В данной модели как базовой составляющей диалога важны, в первую очередь, такие параметры как: *а)* личность субъекта коммуникативной деятельности в роли инициатора диалогического взаимодействия; *б)* личность субъекта коммуникативной деятельности в роли адресата диалогического взаимодействия; *в)* коммуникативно-организационные условия, включающие в себя: цели, содержание, коммуникативные процессы, типовую форму общения. Необходимо также учитывать и социально-психологический контекст, на фоне которого происходит общение между партнерами по диалогу посредством использования вербальных и тактильных компонентов. К составляющим социально-психологического контекста относятся: *а)* характер отношений между участниками диалогической интеракции; *б)* социально-ролевой статус партнеров по диалогу; *в)* принцип кооперативности взаимодействия; *г)* установки на нейтральность, конфликтность или согласованность действий; *д)* сформированный (определенный) кодекс доверия; *е)* личностные установки говорящего, его цели и задачи; *жс)* эмоционально-психологическое влияние среды.

В пределах данной модели в рассмотренном социально-психологическом контексте важно упомянуть о «психоэмоциональном статусе личности» [6, с. 42-52], который можно определить как совокупность определенных комплексных коммуникативных действий участников диалогической интеракции, объединенных определенной иллокутивной направленностью: *я оцениваю* тебя посредством использования вербально-тактильного действия, чтобы вызвать ответное эмоциональное состояние, удовлетворяющее твоей коммуникативной деятельности (речевые акты сожаления, прощения, извинения, утешения и т.п.); *я оцениваю* тебя посредством использования вербально-тактильного действия, чтобы вызвать ответное эмоциональное состояние, дестабилизирующее твою коммуникативную деятельность (речевые акты угрозы, упреки, порицания, обвинения, осуждения и т.п.); *я оцениваю* тебя посредством использования вербально-тактильного действия, чтобы подтвердить твое эмоциональное состояние и формально выразить свое отношение к твоей коммуникативной деятельности (речевые акты обращения, приветствия, прощания, благодарности и т.п.).

Разворачивающееся по «базовой модели» взаимодействие партнеров должно удовлетворять именно названным принципам, которые можно также представить в виде фреймовой последовательности: диалогическая коммуникация с установкой на запрос информации и / или подтверждение / отрицание некоторой ситуации посредством использования тактильного прикосновения вплетена в структуру конкретного

комплексного коммуникативного интерактивного пространства диалога; процесс коммуникативного общения вопросно-ответного типа [6, с. 124-154] подчинен структуре типового интерактивного пространства диалогической интеракции; последовательность в чередовании ходов-цепочек задана типовым сценарием. Набор поведенческих актов, тактильных компонентов коммуникации, используемых участниками коммуникативного взаимодействия, стандартен; партнеры по диалогу следуют общей схеме развития интерактивного обмена, построенной по определенному сценарию, известному каждому участнику диалогического взаимодействия. Таким образом, могут использоваться заранее выбранные средства диалогического взаимодействия, в том числе и тактильные компоненты; структуру и сценарий комплексного коммуникативного акта определяют иллюкутивные переменные; интерактивный процесс формируют комплексные коммуникативные действия вербального и невербального порядка, которыми обмениваются участники общения; действие-воздействие одного коммуниканта и действие-отражение другого коммуниканта сопрягаемы и одновременны. Общение ведется с учетом реактивных действий одного из коммуникантов на ходы другого; достижение поставленных целей в рамках комплексного коммуникативного обмена реально, если учитываются возможные и реализуемые в общении показатели личностного и ситуативного характера.

Опираясь на критерий «психоэмоциональный статус личности», невозможно не упомянуть о уровне личной самооценки участника диалога, которая понимается как «наличие критической позиции человека по отношению к тому, чем обладает с точки зрения определенного типа общения» [6, с. 40] (например, объемом информации, статусом и др.). Другими словами, самооценка определяется объемом личностного вклада партнера по диалогу в развитие коммуникативной деятельности и в определенной степени детерминирует личностный комфорт или дискомфорт каждого из участников социальной интеракции. Самооценка становится залогом успешного взаимодействия партнеров на фоне вербально-тактильных проявлений социально-психологического контекста.

Вывод. Таким образом, целенаправленная активность участников с учетом социально-психологического контекста, психоэмоционального статуса и личностной самооценки в диалогической интеракции приводит к тому, что партнеры по диалогу стремятся использовать не только вербальные средства общения, но и сопровождают их различными тактильными единицами, которые проявляются в виде толчков, шлепков, ударов, рукопожатий, поглаживаний, похлопываний и т.д. Такая интеракция без сомнения является более комплексной и передает всю полноту действий и реакций собеседников как непосредственных участников коммуникативного обмена, в котором наряду с социальными нормами поведения, формальными показателями реализации диалога и психологическими особенностями организации коммуникативного взаимодействия, реализующимися в опоре на эмоциональный настрой собеседника и его отношения к предмету общения, проявляются и стратегии, тактики и послышки партнеров к реализации определенных интерактивных действий. Соответственно, любые коммуникативные комплексные действия реализуются в конкретных условиях с опорой на тематическое пространство диалога, в котором сами составляющие этого пространства – вербальные и тактильные элементы – могут быть классифицированы. И если вербальные (словесные, языковые) единицы уже по определению подчинены языку и конкретному речевому акту, вершиной которого является глагол [7], то действия – прикосновения находят реализацию в рамках тех речевых актов, что и вербальные единицы, но при этом несут в себе более важную смысловую нагрузку [5]. Однако, с учетом условий реализации определенных типов прикосновений (опора на эмоциональную сферу говорящего и слушающего), психологических особенностей использования того или иного прикосновения (свя-

зано с ситуативной обусловленностью и ритуальностью самих действий), посылки к действию (существование изначального противостояния партнеров, не/уверенность и не/желание партнера вносить вклад в развитие общей тематики диалога, достижение конечной цели, запланированного результата и т.д.), ориентации тактильного поведения участников диалогической интеракции (достижение не/приемлемой цели для обеих сторон), стратегий реализации тактильного поведения (в соответствии с иллюкутивными типами речевого акта, с непосредственным соучастием в реализации целевых программ партнера) такие действия – прикосновения реализуются на фоне социально-психологического контекста и представляют в организационном плане реализацию тактильного поведения коммуникантов в виде матрицы, состоящей из переменных и их характерных признаков.

Список литературы

1. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации / И. Н. Горелов. – М.: Наука, 2011. – 112 с.
2. Крысин Л. П. Речевое общение и социальные роли говорящих / Л. П. Крысин // Социально-лингвистические исследования. – М.: Наука, 1976. – С. 42-52.
3. Лабунская В. А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В. А. Лабунская. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. – 214 с.
4. Малышева Е. В. Регулятивная характеристика комплексных вербально-кинестетических действий в английском диалоге: автореф. ... дисс. на соискание уч. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. В. Малышева. – Тверь, 2011. – 24 с.
5. Малышева Е.В., Романов А.А. Тактильная коммуникация в диалоге (вербально-кинестетический аспект) / Е. В. Малышева, А. А. Романов. – Saarbrücken: Palmarium Academic Publishing, 2012. – 170 с.
6. Романов А. А., Ходырев А. А. Управленческая риторика / А. А. Романов, А. А. Ходырев. – М.: Лилия, 2001. – 216 с.
7. Романов А. А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения / А. А. Романов. – М.: ИЯ АН СССР, 1988. – 183 с.
8. Романов А. А., Костяев А. П. Агрессивный дискурс в профессиональной коммуникации / А. А. Романов, А. П. Ходырев. – М.: Ин-т языкознания РАН, Тверь: ТвГУ, 2011. – 314 с.
9. Щепаньский Я. Ю. Элементарные понятия социологии Я. Ю. Щепаньский. – М.: Прогресс, 1969. – 240 с.
10. Юкава Х. Лекции по физике / Х. Юкава. – М.: Наука, 1981. – 286 с.

Малишева Е. В. Особливості реалізації психоемоційного статусу особистості в комплексній вербально-тактильній взаємодії // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.137-142

У статті розглядаються особливості реалізації психоемоційного статусу особистості особистості в комплексній вербально-тактильній взаємодії. Автор приходять до висновку, що цілеспрямована активність учасників з урахуванням соціально-психологічного контексту, психоемоційного статусу та особистісної самооцінки в діалогічній інтеракції призводить до того, що партнери по діалогу прагнуть використовувати не тільки вербальні засоби спілкування, але і супроводжують їх різними тактильними одиницями, які проявляються у вигляді поштовхів, ляпасів, ударів, рукостискань, погладжувань, поплескувань та ін.

Ключові слова: тактильність, комунікація, діалог, ініціатор, адресат, соціально-психологічний контекст.

Malyshева E. Aspects of individual's psychoemotional status in complex verbal and tactile interaction // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.137-142

This article discusses the aspects of individual's psychoemotional status in complex verbal and tactile interaction. The author concludes that purposeful activity of participants, taking into account the socio-psychological context of psycho-emotional status and personal self-esteem in dialogue interaction leads to dialogue partners seek to exploit not only verbal means of communication but also accompanied by various tactile units that manifest themselves in the form of pushes, slaps, kicks, handshakes, strokes, etc., such communication is more complex and full of people's actions and reactions as direct participants in communication which along with the social norms of conduct, formal indicators of dialogue and psychological aspects of communicative interaction, are realized to rely on emotional mood of participant and his attitude of the subject-matter of the communication effects and strategies, tactics and sending partners to implement certain interactive action. Accordingly any communication integrated actions are implemented in the specific context of a thematic space-based dialogue which themselves make up this space – verbal and tactile elements can be classified. And if verbal (verbal, linguistic) units was by definition are subordinate to the language and specific speech act, the apex of which is the verb-touch find implementation in the context of the speech acts as the verbal units, but carry more significant semantic.

Key words: haptics, communication, dialogue, initiator, recipient, socio-psychological context.

Поступила в редакцію 05.04.2012 г.

УДК 81:39(477.83)

**Функціональне навантаження лексики *серце* у тропеїчній системі
І.Калинця: етнолінгвістичний аспект**

Мисик О. А.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

*Стаття присвячена аналізу функціональних особливостей лексики *серце*, дослідженої в етнолінгвістичному аспекті. Розглянуто етносимволічну природу цієї лексики в міфопоетичній картині світу І. Калинця. Простежено специфіку її символічного значення в тропеїчній системі українського поета-шістдесятника. Виявлено, що метафоризація образу *серця* в проаналізованих поетичних текстах мотивована як традиційним для українців розумінням його як морально-емоційного ядра людини, так і авторським світобаченням.*

Ключові слова: *серце, кордоцентризм, І. Калинець, тропеїчна система, етносимволічне значення.*

Міфопоетична картина світу завжди містить зразки етносимволіки слова. Її дослідження дозволяє пізнати «ментальність народу, його міфологічне мислення, виявлення мовних форм, що відтінюють універсальні логічні закони людського мислення» [3, с. 93]. Аналіз етносимволіки слова в художній мові дає змогу з'ясувати картину світу певного етносу; традиційні риси менталітету народу, що залишаються незмінними протягом століть; зміни у світогляді нації на певному етапі історичного розвитку; індивідуальні особливості світосприйняття автора. З огляду на це *актуальним* видається опис лексем, семантика яких має глибинні етнокультурні нашарування, у творах окремих письменників, зокрема у структурі тропеїчної системи, що відображає особливості авторського світобачення.

Такі дослідники, як М. Костомаров, О. Афанасьєв, І. Нечуй-Левицький, В. Липинський, О. Кульчицький, стверджують, що «українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, «кордоцентричністю» [11, с. 10]. Серед типових рис українців Д. Чижевський називає «філософію *серця*», пояснюючи це тим, що «в людськiм душевнiм життi глибше, нiж свiдомi психiчнi переживання, служить їх основа – «серце», найглибше в людині, «безодня», яка породжує з себе і зумовлює собою, так би мовити, «поверхню» нашої психіки (Сковорода, Гоголь, Юркевич, Куліш)» [12, с. 17]. Кордоцентризм лежить в основі української ментальності, що проявляється в емоційності, ліризмі, сентименталізмі, чутливості, любові до природи тощо. Українська етнічна модель особистості характеризується перевагою *серця* як «морально-емоційного ядра людини над її розумом, тобто сферою раціонального» [2, с. 407–409]. Це знайшло відображення в художніх текстах українських письменників та стало предметом розгляду у працях Д. Чижевського, І. Голубовської, Л. Кравець та ін.

Мета запропонованої розвідки полягає в дослідженні функціональних особливостей лексики *серце* в структурі тропеїчної системи І. Калинця, поета, який репрезентує «шістдесятництво» як загальнокультурне явище, що пробуджувало національну

свідомість, зберігало етногенетичну пам'ять. Тому закономірно, що його творчість глибоко закорінена в народну символіку, міфологію, духовність. Найвиразніше етносимволіка *серця* виражається в метафорі – тропі осі псевдототожності, в основі якого лежить логіко-лінгвістична категорія тотожності.

У мовній канві поетичних текстів І. Калинця лексема *серце* повторюється близько 150 разів. Для української мовотворчості закономірною є об'єктивація за допомогою неї емоційно-психічного стану людини. Так, за спостереженням Л. Ставицької, «в українській поезії ХІХ ст. душа і серце володіли певною мовно-естетичною самоцінністю у тексті з огляду на кордоцентризм національної художньої свідомості; наявність відповідних лексем уводила в царину багатогранного емоційного світу людини з його мінімальною метафоричною конкретизацією. Епітет, дієслівна метафора, традиційні порівняльні звороти – це той арсенал художніх засобів, що передають палітру духовно-емоційного життя» [8, с. 77].

У руслі цього метафоризація *серця* в поетичних текстах І. Калинця є насамперед засобом вираження внутрішнього стану ліричного героя. Семантику страждання, переживань виражають метафори у таких контекстах: *одній мені серце крає / Тернова дудка* [6 (2), с. 175]; *мені не тільки перетинки / а й серце / розриває* [6 (2), с. 30].

Опредмечення *серця* відбувається через отождоження його з певним змістислицем: *що погляд / (людини чи тварини) – / це вулкан, / який інколи на мить / вивержує зі серця / усю жагу: / жах чи подив, / радість чи біль...* [6 (2), с. 97]; *що суджено і що лежить у серці...?* [6 (1), с. 79].

«Метафоричний «вибух», що стався в поетичній мові ХХ ст., зумовив активне взаємопроникнення семантичних комплексів *серце / душа* – зовнішній світ людини» [8, с. 77]. У поезії І. Калинця трапляються випадки метафоризації *серця* за фітоморфною моделлю *серце – яблуко*, що засвідчує в тексті біль, переживання від втрати при розставанні: *Світ твої обірветься жовтою флейтою фіртки, / серце зірветься з черенки в траву побіч яблук* [6 (1), с. 71].

В основі метафори *із пенька серця стрілить бо якась паросль* [6 (1), с. 75] лежить псевдототожність *серце – рослина*. Цей троп відображає традиційне для українців сприйняття *серця* як місця, в якому виникає і живе кохання, любов тощо. Таке етнолінгвістичне сприйняття *серця* продукує псевдототожність *серце – ружа* (*замість серця / у грудях носим ружу* [6 (2), с. 58]): процес заміщення *серця* ружею передбачає останньою набуття його символічних значень. Поєднання лексем *ружа* і *серце* в межах одного тропу для образного зображення кохання простежуємо в контексті: *Благослови Лілеї і Рожі / в її нестиглому серці* [6 (2), с. 191]. Метафоричний епітет *нестиглий* акцентує увагу на молодості, недосвідченості ліричної героїні.

Щодо тексту *Пронеси ти осінніми ночами / очей своїх непереможну сталь / повз кольори незваної печалі, / повз розум, серце і мої вуста* [6 (1), с. 32], то він демонструє раціональне, емоційно-чуттєве та тілесне як метафорично опредмечені іпостасі ліричного героя, хоча тут метафорична конструкція утворюється швидше на перетині осей псевдототожності та суміжності.

Лексема *серце*, означена метафоричними епітетами на позначення рис характеру людини, може метонімічно позначати особу: *благенькі серця* [6 (1), с. 81], *Христове [справедливе – О. М.] в тебе серце* [6 (1), с. 172], *ледаче серце*, [6 (2), с. 308] тощо.

Увесь спектр душевних переживань асоціюється в українців із *серцем*. Значною мірою це стосується й віри у вірші «Вогонь Купала»: *Молимося вогню, що тужить нашою кров'ю, / що папороть серця запалює покликом предків* [6 (1), с. 45]. Думка чи ідея, вербалізована метафоричним словосполученням, підпорядкована авторському задуму, а кожен його компонент «виражає певну семантику, яка у тій чи тій мірі стосується всього речення або контексту» [7, с. 140]. Тому в один асоціативний ряд можна об'єднати лексеми *Купала, вогонь, папороть, серце*: Купала – свято, під час

якого відбувалося поклоніння вогню, що мав очищувальну силу; в купальську ніч розквітає папороть, а хто її знайде, розумітиме мову дерев і звірів, стане ясновидцем, знайде скарби [9, с. 372–373; 4, с. 321–322]. Таким чином, у генітивній метафорі *папороть серця* серце ототожнюється саме з язичницькою вірою предків, на що вказує і лексема *кров*. Повернення до первнів можливе через посередництво серця. Осмислення серця як осередку віри демонструє й такий текст: *серце обривається, / обважніле вірою* [6 (2), с. 182].

Цикл «Символи Сквороди» засвідчує мовно-поетичну інтерпретацію основних універсальних понять, осмислених великим філософом. М. Льницький зазначає, що «сквородинська модель ... не вміщується в модель І. Калинця, який шукає «нову філософію серця» [5, с. 99]. На нашу думку, якщо філософські роздуми Г. Сквороди про серце є теологічного спрямування, то в Калинцевих текстах вони спрямовані в етнічну площину. У цьому аспекті привертають увагу поетичні рядки: *Початок дерева життя — у серці, / його велінням дерево росте* [6 (1), с. 172]. Образ дерева постає як першопочаток життя [4, с. 177] і пов'язаний з етнічними константами. Серце, осмислене у філософських координатах, І. Калинець пов'язує з іменем Г. Сквороди. Водночас, розширюючи метафоричну семантику, поет апелює до кордоцентричної внутрішньої сутності українця. Тому метафора *початок дерева життя — у серці, / його велінням дерево росте* [6 (1), с. 172] характеризується яскравим конотативним забарвленням: гармонійний розвиток можливий за умови звернення до своєї справжньої сутності. Експлікацію подібних метафоричних значень засвідчують контексти: *Щоб істину, неначе голку в сні, / найпослідуцій серцем в серці віднайшов* [6 (2), с. 64]; *Ми серцем бачим, серцем зорим / в розмитій букві від сльози / і води тихі, й чисті зорі* [6 (2), с. 76]; *не зупиняйся в переддвер'ї — / до серця глянь — в його печерах / відшукуй злагоди закон* [6 (2), с. 70].

Індивідуально-авторське розуміння серця демонструє генітивна метафора *золоті ворота серця*. У ній контаміновано символіку золотих воріт як «одного з давніх символів України» [1, с. 201], зокрема «символу Київської держави» [4, с. 253], та серця як виразника світовідчуття нації.

Калинцева метафорична конструкція *май серце неподільне, бо півсерця / чуже для Бога, Бог йому чужий* [6 (1), с. 172] корелює з теологічно-філософським розумінням серця Г. Сквородою, постає якого неодноразово згадується в текстах, передусім в образі «дивака»: *я сам собі володар / в імперії серця / а для іншої / пальцем не рушу* [6 (2), с. 302]. Відомий український мислитель жив за своєю філософією, що підтверджує генітивна метафора *імперія серця*.

В основі метафоричного переосмислення серця лежить також псевдототожність *серце – пам'ять*, яку простежуємо в текстах, що виражають сильні емоційні переживання ліричного героя, як-от: *життя жовтого листочка, що потрапив до / тюремного дворика, триваліше у людському / серці, аніж його побратимів на камені міста* [6 (2), с. 21] або *і відлік пурпурового часу оживає / у мому серці / плачу від раювання* [6 (2), с. 284].

Персоніфікація як троп логіко-лінгвістичної осі псевдототожності полягає в «перенесенні людських ознак і властивостей на феномени світу живої і неживої природи», останні ж «наділяються даром мови, здатністю мислити, відчувати, демонструють схожість із людським тілом» [10]. У таких тропеїчних структурах лексема *серце* реалізує в тексті відразу два значення: «орган тіла» і «символ зосередження почуттів, настроїв, переживань, зокрема любові, тощо». Подібні значення об'єктивуються в численних контекстах: *росте камінчик без коріння / виріс рожевим каменем / тепер він / як скеля / та серце м'яке має / і маленьку дівчинку / любить* [6 (2), с. 145]; *У синьї квітки / золоте серце: / вона любить / срібну росинку / і золоту осу. / У синьї пташки / золоте серце: / вона любить / і золоте яєчко, / і сорокате. / У синьї річки*

/ золоте серце: / вона любить / і золоту рибку, / і рибку синю [6 (2), с. 233]. У другому прикладі етносимволічну конотацію увиразнює метафоричний епітет *золотий* із вторинним значенням – «здатність сильно відчувати, любити», який корелює з іншим кольоризмом – синій.

У метафоричній конструкції *він* [поцілунок – О. М.] *також обдарований / серцем / яке не витримує / такого безконечного / болю* [6 (2), с. 9] вживання лексеми *серце* у структурі тропа для створення емоційно-психологічного персоніфікованого образу поцілунку також наштовхує на думку про український кордоцентризм, поетично трансформований автором.

Звернення до води у формі молитви-прохання *не огортай / караючи / кригою / наші серця і суходолі* [6 (1), с. 160] актуалізує народні вірування: «Вода у предків була святою, вона обожнювалася... Вода очищає людину від гріхів. Земна вода поєднана з небесною, а тому є символом морального і духовного очищення» [1, с. 83]. Лексеми *серце* і *суходолі* є однорідними членами речення, залежними від дієслова *не огортай*, що об'єктивує традиційну для української етнокультури псевдототожність *природа – внутрішній світ людини*. Покритий кригою суходіл є наочним образом, що апелює до сенсорних відчуттів людини, зокрема тактильних (холоду), зорових (зима асоціюється з відмиранням природи), і відображає зовнішній світ людини. Внутрішній світ символізується в образі серця, причому позитивні його якості суголосні поглядам Г. Сковороди, а огортання серця кригою тотожне духовному збайдужінню і зvierодженню.

Висновок. Проведені дослідження засвідчують, що в мовній картині світу І. Калинця лексема *серце* характеризується виразною етнічною конотацією, зберігає етносимволіку, яка в тропеїчній системі поета зазнала індивідуально-авторського переосмислення. Воно ґрунтується на традиційному для українців розумінні серця як одного з провідних духовних орієнтирів, як морально-емоційного ядра людини, в якому зароджуються і перебувають кохання, туга, страх, віра тощо.

Перспективність подібних досліджень визначає те, що вони спрямовують на вивчення інших українських етносимволів, засвідчених у художній творчості.

Список літератури

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
2. Голубовська І. О. Етнічні особливості української національно-мовної картини світу / І. О. Голубовська // *Studia linguistica* : [зб. наук. пр.] – К., 2010. – Вип. 4: До 80-річного ювілею професора Нікітіної Фіонілли Олексіївни. – С. 400-412.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К.: Либідь, 2001. – 223 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Ільницький М. Ключем метафори відімкнені вуста. Поезія Ігоря Калинця [Текст] / М. Ільницький. – Париж – Львів – Цвікау: Зерна, 2001. – 192 с.
6. Калинець І. Зібрання творів: у 2 т. / І. Калинець. – К.: Факт, 2004. – Т. 1: Пробуджена муза. – 416 с.; Т. 2: Невольнича муза. – 544 с.
7. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект: монографія / Л. О. Пустовіт / [упор. В. І. Матюша, П. А. Матюша, І. Л. Михно]. – К.: УНВЦ "Рідна Мова", 2009. – 243 с.
8. Ставицька Л. О. Естетика слова в українській поезії 10 – 30 рр. ХХ ст. / Л. О. Ставицька. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
9. Сто найвідоміших образів української міфології / [В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак]. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.

10. Слухай Н. Персоніфікація в поетичній мові Шевченка [Електронний ресурс] / Н. Слухай // Toronto Slavic Quarterly. Spring 2007/ # 20. – Режим доступу : <http://www.utoronto.ca/tsq/20/index20.shtml>
11. Українська душа / [ред. В. Храмова]. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.
12. Чижевський Д. Філософські твори: у 4 т.; / Д. Чижевський / [за заг. ред. В. Лісового]. – К.: Смолоскип, 2005. – Т. 1. – XXXVIII. – 402 с.

Мысык О. А. Функциональная нагрузка лексемы сердце в тропеической системе И. Калинца: этносимволический аспект // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.143-147

Статья посвящена анализу функциональных особенностей лексемы сердце, исследованной в этнолингвистическом аспекте. Рассмотрено этносимволическую природу этой лексемы в мифопоэтической картине мира И. Калинца. Прослежена специфика ее символического значения в тропеической системе украинского поэта-шестидесятника. Выявлено, что метафоризация образа сердца в проанализированных поэтических текстах мотивирована как традиционным для украинцев пониманием его как нравственно-эмоционального ядра человека, так и авторским мировоззрением.

Ключевые слова: *сердце, кордоцентризм, И. Калинец, тропеическая система, этносимволическое значение.*

Мысык О. The functional meaning of the lexeme heart in the I. Kalynets' trope system: ethnolinguistic aspect // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.143-147

In the article the ethnosymbolic nature of the lexeme heart in the mythopoetic picture of the world of I. Kalynets is analyzed. The specificity of its symbolic meaning in the trope system of Ukrainian poet-sixties is investigated. It was found out that the most clearly the ethnic symbolics of the heart is expressed by metaphor – the trope of pseudoidentity, that is based on logical-linguistic identity category. It was found out that metaphorization of the heart in the poetic texts that are analyzed are motivated by both its traditional Ukrainian understanding as one of the leading spiritual guidance and moral and emotional core of the man and author's world view. In I. Kalynets' poetic texts metaphorical structure containing the component heart objectifies suffering, emotions, love, memory, etc. The contamination of the lexeme heart with other ethnonational marked lexemes (the tree of life, the golden gate, water, fern, gold, blue, etc.) reinforces the appropriate connotation of the texts and demonstrates the individual rethinking of the corresponding image. Some correlations between metaphorical structures with the lexeme heart in H. Skovoroda and I. Kalynets were found out, but if the first demonstrates theological direction, the second shows evident ethnic connotation. The prospect for further research is to study other Ukrainian ethnic symbols in literature.

Key words: *heart, cordocentrism, I. Kalynets, trope system, ethnosymbolic meaning.*

Поступила до редакції 16.04. 2013 р.

УДК 81.111'42-13:821.111(73)-12.09

**Когнітивні процеси активації схем знання читача
під час інтерпретації тональності поетичних творів
(на матеріалі американської поезії ХХ століття)**

Мороз О.Л.

*Херсонська державна морська академія,
г. Херсон, Україна*

У статті проаналізовані когнітивні операції асоціювання/бісоціювання, котрі забезпечують обробку активізованих під час концептуальної інтерпретації текстової семантики схем знання читача. Установлено, що операція асоціювання сприяє активації усього комплексу існуючих у свідомості читача знань та сприяє закріпленню активізованої схеми або її розширенню. Натомість, у випадках, коли схеми знання читача зазнають значних змін, відбувається оновлення існуючих схем. Цей процес завжди є результатом дії когнітивної операції бісоціювання.

Ключові слова: *тональність, когнітивні операції, схеми знання, лінгвокогнітивний аналіз.*

Актуальність. Залучення положень когнітивної поетики до вивчення такої властивості віршованих творів як тональність, уможлиблює визначення взаємовідношення між структурою поетичних текстів та їх ефектами через виявлення специфічних когнітивних операцій та процедур, якими послуговуються як автор, так і читач. Ми вважаємо, що важливими когнітивними передумовами реалізації тональності поетичних текстів є *когнітивний процес активації схем знань*, який протікає у свідомості читача на основі *когнітивних операцій асоціювання / бісоціювання*. Інтерпретація поетичного тексту здійснюється читачем на основі взаємодії (interaction) між попереднім досвідом читача та системою мовних знаків тексту на основі зіставлення отриманої інформації (current input) з передіснуючими ментальними репрезентаціями подібних суб'єктів, явищ або подій [11]. На позначення частини апіорного знання про деяку стереотипну ситуацію поведінки людини у світі у когнітивній психології використовується поняття *схема* [7, с. 48-99]. *Мета.* Проаналізувати когнітивні операції асоціювання/бісоціювання, котрі забезпечують обробку активізованих під час концептуальної інтерпретації текстової семантики схем знання читача.

У сучасній когнітології у теорії схем можна визначити три напрями: психологічний, у рамках якого під "схемою" розуміють пакет знань, що зберігається в пам'яті людини у вигляді стійких асоціацій; літературознавчий, в якому поняття схеми пов'язане з інтерпретацією художніх творів [8, с. 12-14]; та лінгвокогнітивний, в рамках якого схема тлумачиться як найзагальніший (genetic) термін на позначення структур знання [11, с. 128].

У контексті нашої роботи, поділяючи погляди Е. Семіно [11, с. 161-190] та Дж. Кука [8, с. 11-23], ми визначаємо схему як упорядковану структуру усталених знань про світ, набутих людиною внаслідок досвіду або апіорно існуючих у свідомості.

Когнітивний процес обробки змісту поетичного тексту передбачає аналіз семантики лексичних одиниць, який уможлиблює активізацію схем читача, тобто усвідом-

лення певних структур знання та/або репрезентацій [3, с. 11]. Обробка активізованих в ході інтерпретації поетичного тексту схем здійснюється на основі *когнітивних операцій асоціювання / бісоціювання*, що призводить до *закріплення, збагачення* або *оновлення* існуючих стереотипних схем знання.

Оскільки знання людини зберігаються в пам'яті у вигляді стійких асоціацій, то під час активації схеми в рамках тексту за допомогою лексичних одиниць у свідомості читача виринає увесь попередній досвід (включаючи певні настрої та емоції), пов'язаний з цією схемою [5, с. 143]. Навіть одне тільки слово, наявне в нашій свідомості, актуалізує масу понять і емоцій, пов'язаних з ним.

Дослідники когнітивної теорії емоцій Дж. Клор, А. Коллінз та А. Ортоні звернули увагу на те, що письменникам, вочевидь, достатньо лише описати певну життєву ситуацію, в якій опинилися художні персонажі, для того щоб читач мав змогу усвідомити їх емоційні стани. При цьому, зовсім не потрібно називати, які саме емоції переживає персонаж, оскільки змальована ситуація імпліцитно вказує на переживання певної емоції [10, с. 3]. Психофізіологічною основою такого упізнання вважаємо асоціативний зв'язок, який існує між досвідом або знаннями про життєві ситуації і тими емоційними станами, які виникають в цих ситуаціях.

Когнітивна операція асоціювання сприяє реконструкції ментальних просторів, що лежать у підґрунті мовностилістичних засобів, вербалізованих в тканині поетичного твору, оскільки активує увесь комплекс наявних у свідомості читача знань, пов'язаних з тією чи іншою схемою і, таким чином, сприяє *закріпленню (schema reinforcement)* активованої схеми. Наприклад, у поетичному тексті Деніса Нурксе "Лише дитина" (Dennis Nurkse "Only child") йдеться про те, як батько і дочка проводять час разом. У першому рядку вірша *I cradled my newborn daughter* відбувається актуалізація концепту CHILD / ДИТИНА за допомогою лексеми *daughter*, а присвійний займенник *my* експлікує знання про те, що батьком дитини є саме ліричний герой. У семантичній структурі дієслова *cradle* міститься позитивна емосема, яка асоціюється з турботою, любов'ю, ніжністю. Останній рядок першої строфи *her lips were the shape of a nipple* являє собою стилістичний прийом інакомовлення і є засобом актуалізації концепту ГРУДНЕ ВИГОДОВУВАННЯ, який асоціюється з позитивними емоціями, адже дитина під час годування грудьми відчуває безпеку, комфорт, спокій, гармонію. Крім того, реконструкція концептуальної метонімічної схеми СОСОК (частина) *замість МАТИ* (ціле) уможливило висновок про те, що дитина народилась у повній, люблячій родині, що вона є бажаною та коханою. Таким чином, семантика першої строфи цього вірша активує у читача схему БАТЬКІВСТВО, яка виступає в ролі стимулу для виникнення таких асоціацій, як піклування, турбота, любов, радість від проведеного разом часу.

Актуалізована текстова схема БАТЬКІВСТВО співпадає зі стереотипним знанням про стосунки батьків та дітей, які вибудовуються на любові та піклуванні і, таким чином, сприяє *закріпленню схеми (schema reinforcement)* [11, с. 152-156] читача.

Враховуючи той факт, що схеми (на відміну від фреймів) відзначаються динамізмом [2, с. 353], а фонові (background) [6, с. 4] та апріорні знання (backstage knowledge) [там само, 8] читача не завжди містять повну інформацію про ту чи іншу ситуацію, обставини та особливості поведінки людини в них, активовані під час аналізу семантики поетичного твору схеми стереотипних знань читача у ході інтерпретації можуть не лише закріплюватися, а й *збагачуватися (schema enrichment)*, тобто наповнюватися новою інформацією, яка узгоджується з існуючою схемою та не призводить до її деформації.

Так, наприклад, у поетичному тексті С. Плат "Morning Song" йдеться про народження дитини і першу ніч, яку мати й малюк провели разом. У вірші актуалізується схема НАРОДЖЕННЯ на основі фонового знання про те, що акушерки ляскають новонароджену дитину, щоб вона закричала та вдихнула повітря: *The midwife slapped*

your footsoles. Порівняння дитини з дорогоцінним годинником *Love set you going like a fat gold watch* та новою статуєю *New statue*, яке виділено статусом еліптичного речення, сприяє визначенню цінності дитини та асоціюється з позитивними емоціями. Однак, метафоричне осмислення дитини в термінах експонату музею експлікує крім значення цінності, ще й значення відстані, відсутності близькості, оскільки експонатів не можна торкатись. У наступній строфі материнство метафорично осмислюється в термінах фізичного процесу конденсації: *I'm no you're your mother / Than the cloud that distils a mirror to reflect its own slow / Effacement at the wind's hand* - краплини дощу з хмари утворюють калюжу, яка, наче дзеркало, відбиває поступове знищення самої хмари. Немовля, як і калюжа, віддзеркалює зовнішні риси матері (хмарини). Народження дитини пов'язане із фізичними травмами для матері (знищення хмарини), однак є необхідним для того, щоб забезпечити появу нащадків (коловорот води). З часом, відпочивши від виснажливого процесу пологів, мати прокидається, щоб прислухатися до дихання своєї дитини і чує шум моря: *A far sea moves in my ear*. Море, як символ джерела життя та відродження, повертає читача до звичних позитивних емоційних асоціацій в рамках схеми НАРОДЖЕННЯ.

Таким чином, на основі інтерпретації текстової семантики, читач отримує додаткові знання про народження дітей: окрім щастя та радості від появи найдорожчої в світі людини, цей процес приносить фізичні страждання матері, а відчуття емоційної близькості не завжди з'являється в перші ж секунди появи дитини на світ. Поява нового знання узгоджується із попередньо існуючим, не вимагає суттєвих змін схеми та сприяє її **збагаченню**.

У випадках, коли схеми читача в ході концептуальної інтерпретації текстової семантики зазнають значних змін в результаті виявлення нових знань, які не узгоджуються із існуючими, відбувається **оновлення схем (schema refreshment)** [8, с. 181-209; 11, с. 220-223], яке завжди є результатом когнітивної операції бісоціації. Під **бісоціацією** розуміємо когнітивну операцію пов'язування двох явищ, уявлень, об'єктів тощо, які є логічно несумісними. Термін "бісоціація" належить британському письменнику А. Кестлеру (А. Koestler), який запропонував позначати ним прийом створення нових ідей. Когнітивна операція бісоціювання ґрунтується на сприйнятті ситуації або ідеї в двох асоціативних контекстах, які є узгодженими між собою, але несумісними [9, с. 35]. Комічне виникає як результат усвідомлення порушення логіки, протиріччя, яке має місце при поєднанні двох ідей. Прикладом такого поєднання несумісних асоціативних контекстів є віршований твір С. Хофенштейна "Пухленькій маленькій дівчинці трьох років" (Samuel Hoffenstein "To a chubby little girl, aged three"):

*The jungle is a kind of grove
Where lions, apes and rajahs rove;
It's not the kind of place that I
Should choose to live in, or to die;
Yet I should just as soon be in it
As hear your blab another minute.*

У першому рядку вірша, за допомогою стилістичного прийому літоти, джунглі (*jungle*) уподібнюються лісочку (*grove*) і, таким чином, створюється перша невідповідність на основі опозиції "логічне :: нелогічне". Другий рядок також містить невідповідність, яка ґрунтується на опозиції «реальне :: нереальне» і змальовує хижих звірів (*lions, apes*) та раджив (*rajahs*), які прогулюються разом по джунглях. Порушення сполучуваності лексичних одиниць на позначення хижих звірів та людей створює стилістичний прийом зевгми та сприяє реалізації гумористичного ефекту. Дві текстові ситуації активують два протилежні емоційні концепти СРАХ та СПОКІЙ. Завдяки стереотипній схемі знань читач очікує прагнення батька бути вдома подалі від

джунглів. Проте наступні рядки сприяють створенню ефекту ошуканого очікування [1, с. 108], оскільки батько віддає перевагу цій небезпечній місцині перед перебуванням поряд з дочкою. Причиною такого вибору стає постійне базікання (*blab*) маленької дитини, хоча це є нормальним з точки зору стереотипного знання про трирічних дітей. Шляхом лінгвокогнітивної процедури перехрещення стереотипної читацької та актуалізованої текстової схем знання відбувається переосмислення “безпеки” дитини: *навіть сусідство з дикими звірами у джунглях здається блаженством порівняно з незмовною балаканиною малечі. Висновок.* Когнітивна операція бісоціації сприяє пов’язуванню двох логічно несумісних уявлень і призводить до виникнення бісоціативного шоку, усвідомлення порушення логіки, що, у свою чергу, є підґрунтям реалізації гумористичної тональності.

Список літератури

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка: Стилистика декодирования / В. И. Арнольд. – [3-е изд]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 476 с.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : Изд-во Московского университета, 1997. – 187 с.
4. Кузнецова Н. В. Публицистический текст. Лингвистический анализ : учебное пособие / Н. В. Кузнецова, О. В. Трофимова. – М. : Флинта, Наука, 2010. – 211 с.
5. Приходько А. И. Проблемы эмоций в зарубежной социальной психологии / А. И. Приходько // Вопросы психологии. – 2009. – № 1. – С. 141 – 152.
6. Bartlett F. C. Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology / F. C. Bartlett – Cambridge : Cambridge University Press, 1932. – 186 p.
7. Beaugrande R. A., de. Introduction to Text Linguistics / R. A. de Beaugrande, W. U Dressler. – L., N.Y. : Longman, 1992. – 270 p.
8. Cook G. A. Discourse and Literature / G. A. Cook. – Oxford : Oxford University Press, 1994. – 324 p.
9. Koestler A. The Act of Creation / A. Koestler. – N.Y. : The Macmillan Company, 1964. – 751 p.
10. Ortony A. The Cognitive Structure of Emotions / A. Ortony, G. Clore, A. Collins. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 207 p.
11. Semino E. Language and World Creation in Poems and Other Texts / E. Semino. – L.; N.Y. : Longman, 1997. – 274 p.

Мороз Е.Л. Когнитивные процессы активации схем знаний читателя во время интерпретации тональности поэтических текстов (на материале американской поэзии XX столетия) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.148-152

В статье проанализированы когнитивные операции ассоциации/бисоциации, которые обеспечивают обработку активизированных в ходе интерпретации семантики поэтического текста схем знаний читателя. Установлено, что операция ассоциации способствует активации всего комплекса существующих в сознании читателя знаний и способствует закреплению активизированной схемы или ее расширению. В случаях, когда схемы знаний читателя претерпевают значительные изменения,

происходит обновление существующих схем. Этот процесс всегда является результатом действия когнитивной операции бисоциации.

Ключевые слова: тональность, когнитивные операции, схемы знаний, лингво-когнитивный анализ.

Moroz O. Cognitive processes of readers' knowledge schemata activation during poetic tonality interpretation (case study of the 20th century American poetry) // Scientific Notes of Taurida V.I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.148-152

The article reveals the impact of cognitive operations of association/bissociation onto the reader's knowledge schema processing while conceptual interpretation of textual semantics. The cognitive process of knowledge schemata activation is vital for the realization of textual tonality. The notion of knowledge schema is used to denote some specific part of background knowledge about a stereotype situation. Conceptual poetic interpretation is based on the semantic analysis which makes the process of schema activation possible. Taking into account the fact that person's knowledge is stored in the form of firm associations, it was concluded that knowledge schema activation foregrounds all previous experience connected with it.

Cognitive operation of association underlies mental spaces reconstruction and activates all background knowledge connected with certain schema and thus leads to schema reinforcement. Unlike frames, schemata are dynamic construal and backstage/background knowledge of a reader doesn't contain all possible information about a scene or situation, so knowledge schemata can be enriched in the process of textual interpretation. It means that they are "filled" with the new information which doesn't conflict the previous one. If in the process of textual semantics interpretation the preexisting knowledge schema deforms as the input information doesn't cohere with the backstage one schema refreshment occurs and results in realization of comic tonality. This process is always based on the action of cognitive operation of bissociation.

Key words: tonality, cognitive operations, knowledge schemata, cognitive and linguistic analysis.

Поступила до редакції 19.04. 2013 р.

УДК 39:130.123

**Молоканство в Украине, России и не только...:
От истории пути к вербальности**

Никонова Л.И.¹, Березина Л.Н.²

¹ Государственное казённое учреждение Республики Мордовия «Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия»,

г. Саранск, Республика Мордовия, Россия

² Муниципальное общеобразовательное учреждение Лицей № 4,
г. Саранск, Республика Мордовия, Россия

Молокане – одна из разновидностей духовного христианства. В статье впервые рассматриваются вопросы, посвященные краткой истории молоканства в Украине, России, Республике Армения и Австралии через вербальность, осуществляемой молитвами, песнопением и другими средствами коммуникации. Помимо известного и достаточно изученного молоканского центра на Юге Украины, а именно поселений на Молочных Водах, существовали, параллельно с ним, центр – в Бессарабии, Закавказье, Ростовской области и др. Путь молокан давний, среди них есть не только украинцы, русские и др., но и мордва. Во время богослужения осуществляется чтение священных книг, хоровое пение, проповеди и беседы на евангельские темы через язык понятный им, составляющий основную часть внешнего богослужения, с его помощью мы выражаем свои чувства к Богу, что мы и наблюдаем среди молокан, проживающих в Украине, Австралии, России, Республике Армения.

Ключевые слова: *молокане, коммуникация, краткость, история, Украина, Россия, Армения, Австралия, информаторы, полевые сведения.*

Молоканство появилось в конце XVII столетия как широкое религиозное крестьянское движение и, пройдя в своей истории несколько этапов, сформировалась к середине XIX столетия как специфичная группа. Впервые слово «молокания» встречается в 1765 г. в донесениях Синоду Тамбовской духовной консистории, употребленное в отношении инакомыслящих, бывших православных [5]. Ареалом первоначального распространения молокан принято считать Екатеринославскую, Харьковскую и Таврическую губернии. Быстрому распространению молоканства так же способствовала идея создания «дешевой» церкви. Обряды, связанные с бракосочетанием, рождением ребенка, похоронами проводились совершенно бесплатно [12]. Духовные христиане (молокане) – одна из разновидностей духовного христианства. Течение получило широкое распространение в центре России во второй половине XVIII-XIX вв. [2] или в 60-х гг. XVIII в. среди государственных крестьян, а также в мещанских и купеческих кругах [9]. Основателем молоканства считается крестьянин Тамбовской губернии Борисоглебского уезда Семен Матвеевич Уклеин. В его основе учения молокан лежит «духовное» т. е. символическое толкование Св. Писания. Христианство называлось последователями учения «чистым молоком духовным», отчего секта и получила свое название. Христианское учение в молоканстве сведено к этике, смысл жизни человека заключается в том, чтобы развивать нравственное

начало, заложенное Богом в каждую душу [9]. В молоканстве существуют две «школы»: духовного толка и буквального. Представители духовного толка более склонны к иносказательному толкованию учения и явлений Библии. Буквальные – ближе к православным и евангельским. Возможно, здесь проявляется влияние тех религиозных течений, из которых люди переходили в молоканство, и с которыми молокане контактировали [2]. Представители этих направлений, как правило, принадлежат к разным общинам, но это не мешает им считать друг друга Духовными христианами (молоканами) и общаться между собой [2]. Изучением проблем молоканства занимались А. И. Клибанов, С. Маргаритов, В. Д. Бонч-Бруевич, И. Малахова, А.А. Ткаченко и др. [12] Статья основана и на полевых материалах, собранных в Республике Армения, Ростове-на-Дону, Австралии и др. *Актуальность* статьи состоит в том, что в ней впервые рассматриваются вопросы, посвященные краткой истории молоканства в Украине, России, Республике Армения и Австралии через вербальность, осуществляемой молитвами, песнопением и другими средствами коммуникации.

При изучении и развитии межкультурной коммуникации используются разные методы исследования: сравнительно-исторический, социологический и др., но в этой статье поставлена *цель* – кратко рассмотреть вопросы, посвященные истории молоканства в Украине, России, Республике Армения и Австралии через вербальность, осуществляемой молитвами, песнопением и другими средствами коммуникации. Молитвы – вербальное (словесное) обращение человека к объекту своей веры. Они бывают коллективными и индивидуальными. Во время богослужения осуществляется чтение священных книг, хоровое пение, проповеди [8]. Молокане отрицают церковную иерархию, монашество, все обряды, почитание икон и святых мощей, считая единственным оплотом веры Библию, что сближает их с протестантизмом. Функции священнослужителей у молокан выполняют «старцы», являющиеся наставниками отдельных общин. Богослужение состоит в молитве, проповеди и пении духовных песен [8], т.е. общение с богом вербальными средствами.

По данным А. А. Ткаченко (Одесса) на протяжении 1811 – 1814 гг. молокане не раз обращались с просьбами к императору об отводе им земель для компактного поселения в Бессарабии [12]. В 1823 г. правительство отводит сектантам тридцать тысяч десятин надельной земли в районе р. Молочной, Мелитопольского уезда Таврической губернии, куда вскоре и начинают переселяться молокане из разных уголков Российской империи. Молоканские общины возникают в Аккермане (Белгород – Днестровском), Кишиневе и др. В 1825 г. молоканами из Курской губернии основана община в с. Спасское. А в 1840 г. тамбовскими сектантами – в с. Чичма (Струмок). Достаточно крупным центром молоканства в первой половине XIX ст. являлся г. Аккерман (ныне – г. Белгород-Днестровский). Крупная община молокан так же имела в г. Бендеры. В Спасском сектантская община была основана в 1825 г. молоканами из Курской губернии. Ко времени появления молокан в с. Спасское относятся, очевидно, и первые переселения тамбовских молокан в Струмок, хотя как община они сформируются лишь к 1840 г. По данным респондентов здесь был построен Молитвенный Дом. Пресвитер избирался на всеобщем собрании и утверждался верхушкой молокан сначала в Аккермане, а позже – в Бендерах. В целом на Юге Украины – около 13 тыс. Священник Гришков (Чишма Измаильского уезда), описывая положения дел в своем приходе, акцентирует на том, что у местных молокан имеется собственный молитвенный дом в центре села, хорошо приспособленный для исполнения культа. Помимо молитвенного дома у сектантов «... систематически ведется обучение членов общины вере, посредством чтения и разъяснения Евангелия и бесед на евангельские темы» [12]. В настоящее время в Украине молокане зафиксированы в пос. Южный, Нововасилевка, Новоспаское, Астраханка Приазовского района Запорожской области. Общины молокан в этом регионе оказались достаточно устойчивыми и существовали вплоть

до конца XX века, т.е. даже после массового переселения молокан из Южной Украины в Закавказье [12], куда входит и Армения.

Республика Армения находится на северо-востоке Армянского нагорья. Между горными хребтами расположены замкнутые возвышенные плато, плодородные долины и равнины. Наиболее известна Араратская равнина. В народе особо почитают гору Арарат, упомянутая еще в Библии как место последнего пристанища Ноева ковчега, находится почти в центре Армянского нагорья. Арарат изображен на государственном гербе Республики Армения. Большую часть человеческой истории эта гора находилась на земле армян, однако сейчас – на территории Турции. Севан (в древности – Гегамское море) – самое большое высокогорное пресноводное озеро мира [1, с. 12] и рядом с ним расположилось с. Шоржа, где поселились мордва-молокане (в прошлом с. Надеждино) [13]. Выселенные из России на Кавказ молокане приехали сюда в 1840-1844 гг. Это семьи – «Архиповы. Мордвы. Отец с сыном. Барсуков. Русский. Приехал один. Кистановы. Мордвы. Отец с сыном. Кудряшovy. Мордвы. Отец с сыном. Касымовы. Мордвы. Отец с сыном. Отец и 2 сына. 2 внука стали Леоновы и др.» [4, 10]. По рассказам информаторов в Шорже сейчас 4 двора, где живут молокане, но некоторые дома сохранились и сейчас их стали обустривать родственники (дети, внуки) [14]. Информатор Кудряшова А.А. (в девичестве Сандыкова). вспоминает, что их предки переехали из Поворино Тамбовской губернии. Её прадедушка Ефим (отец был Василий Козлов), впоследствии эту фамилию они поменяли на Сандыковскую, которому было всего 2 года. Со стороны мужа их предки тоже переехали из Тамбовской губ. Со стороны папы род славился долгожительством. Отец Абрам Ильич Сандыков, 1907 г.р. жил 96 лет, а его отец – 106 лет [14]. На вопрос о том, почему в селе Шоржа стало мало молокан, молоканка А. Кудряшова ответила, что во время Великой Отечественной войны на фронт из села призвали 400 человек и все они мордва-молокане, а потом в 1933 году уехали ещё в Австралию и Америку [14]. У Сандыковой близкие проживают в Краснодаре, Йошкар-Оле [14]. Информатор В. П. Чиндин подтверждает, что в Ростовской области проживают молокане из с. Шоржи, они регулярно общаются с ними на русском, мордовском, армянском, английском языках [14]. Общение с богом происходит постоянно и, чтобы общаться, в доме в любом месте открывают Библию и читают молитвы «Отче наш», «Живущие под кровом», «Господь пасторь мой» (Новый Завет, псалтырь) [14]. По поводу праздников, информаторы нам ответили так: «Праздники чаще справляем религиозные, нежели мирские – «Пасха, пятидесятница, Кущи, День смирения и очищения. В эти дни духовно очищаются, мысленно просят прощения, но при этом не крестятся [14]. Не ищут посредника (например, икону), а напрямую общаются с богом, тихо разговаривая с ним [14]. Во время свадьбы тосты не произносятся, а беседуя, говорят пожелания молодым [14]. В Шорже также проживали Касымовы, Кочергины, Прохоровы, Сандыковы, Кудряшovy, Григорьева, Леоновы, но выехали в Ставрополь, в Воронеж (из Поворино), Ростовскую обл., Австралию, Америку [14]. Молокане в повседневной жизни по разным поводам читают молитвы, Библию. Так, для того, чтобы приготовить пищу (мясо не покупают, выращивают животных сами или покупают их на базаре) закалявая животных, читают при этом молитвы «Живущие под кровом», «Отче наш» [14]. При рождении детей – молятся, читают молитвы [14]. В старину не было веры в «сглаз», но сейчас эта вера есть, от него знают молитвы [14]. Есть обряд вхождения в новое жилище, во время которого, переходя порог, проговаривают молитвы, чтобы бог освятил жилище (водой не освящают, т.к. не принято праздновать Крещение) [14]. Во время сбора этнографического материала в Армении (2011 г.), общаясь с Главой сельской администрации в с. Шоржа Республики Армения С. Ш. Шушанян нам говорил, что в Шорже издавна живут молокане – эрзя. В 1992 году

разъехались по России, в т. ч. г. Сальск Ростовской области, но они все тесно держат связь друг с другом [14].

Согласно установленным данным р. Дон является местом проживания молокан. Ростовская область, как административная единица, создана 13 сентября 1937 г. Находится на границе Восточно-Европейской равнины и Предкавказья; расположена на юго-западе Российской Федерации, на крайнем юго-западе Ростовская область омывается водами Таганрогского залива Азовского моря, на востоке – Цимлянского водохранилища. Соседними регионами Ростовской области являются: на севере – Воронежская область, на востоке – Волгоградская область и Республика Калмыкия, на юге – Краснодарский и Ставропольский края. На западе, в пределах области, проходит государственная граница с Украиной, протяжённостью 660 км [7]. Сальский район Ростовской области, занимает территорию в 350 тысяч гектаров, расположенную на стыке донских, ставропольских и астраханских сухих степей. Именно в Сальский район в с. Кручёная балка в конце 80-х начале 90-х гг. начали приезжать мордва-молokane. Большинство молокан переехали в Ростовскую область из Армении (с. Шоржа, а в прошлом с. Надеждино), но переезжали и из других мест. Мы провели среди них опрос об их культуре, времени переезда, сфотографировали предметы быта и жилище, некоторую повседневную и праздничную одежду. Но самое главное, что они все себя называют мордвой и гордятся этим. Ледяев Иван Михайлович, женат на Сандыковой Надежде Абрамовне. Ныне она живёт в Италии. У них дети: Ирина и Марина, обе живут в Сальске [14]. Чиндин Михаил Матвеевич приехал из Шоржи и в Кручёной балке живёт с 1990 г. В Кручёную балку раньше всех приехал Абрам Абрамович Сандыков и все к нему сюда и «потянулись». Жена – Богданова Татьяна Ивановна, русская. Дети: сын Иоан Михайлович, женат и живут в Литве. Второй сын – Даниил Михайлович женат на армянке и они сейчас живут и работают в Москве. Михаил Иванович Чиндин – старец собрания молокан в Кручёной балке. Избирали его на общем собрании примерно 30 лет тому назад. В обязанности старца входит наставление народа на правильный образ жизни: не пьянствовать, работать, не прелюбодействовать, не ссориться, помогать друг другу и т.п. Если кто-то из молокан нарушил предопределённый образ жизни, то на общем собрании он выходит в круг собравшихся молокан и просит у всех прощения. При этом говорит, что он совершил и искренне раскаивается в содеянном. Во время собрания во время беседы, чтения псалмов и молитв они обычно сидят впереди общего стола около переднего угла. Старцы молятся во время собрания, а молодёжь поёт псалмы. Если рассмотреть обряды, то они тоже несколько иные. Некоторые обрядовые действия происходят не в семье, а общем доме собрания молокан. К примеру, при рождении мальчика на 7-ой день делают обрядовое моление «Омовение». Мать дочери держит его на руках, а в это время происходит обряд «Омовение». После 40 дней после рождения ребёнка «Кстят» (у молокан нет слова «крестить», крест для них чужд), но в руках его держит уже сама родившая этого ребёнка [14]. При этом мать с ребёнком стоит на коленях, а им обоим на голову прикладывают Библию и читают над ними молитвы. Делает это Иерей и специальные люди из собрания – так их благословляют. Потом все садятся за стол обедать в честь «кстин». В это же время поют псалмы, читают молитвы и едят [14].

Многие молokane переехали и в Австралию. В Австралию для мордвы-молokane тропу открыла Е. М. Юртаева (в девчешестве Сандыкова) – родная теть В. В. Сандыкова, но сама там не жила. «Мои двоюродные братья и сёстры (В.В. Сандыков – авт.) живут в г. Аделаиде Австралии, но переселились они примерно в начале 60-х гг. [14]. В г. Аделаида Австралии проживают и другие мордва-молokane: И. В. Юртаев, В. И. Касымов (умер) и его дети: Василий, Иван и Тимофей; а также Т. Кудряшов, Кочергины, Р.Н. Ведяева и др. [14] В г. Сидней – М. М. Юртаев, М. Кочергин и др. [15]

Согласно данных родословной Кудряшовых у В.И. Кудряшова и М. Е. Юртаевой 4 детей, в т.ч. дочь Анна Васильевна (муж из Ледеяевых) живут в Австралии [14]. По другим данным в этой стране проживают потомки и других родов Юртаевых, Касымовых, Кочергиных, Сандыковых, Кудряшовых, Леоновых и др. Начальный путь переселения и у них складывался по-разному: вначале выехали в Ставропольский край, Воронежскую и Ростовскую обл., а оттуда некоторые из них переехали в Австралию [14].

В 1921 году в России молокане организовали Союз Духовных Христиан – молокан, который просуществовал до 30-х годов [2]. В июне 1991 г. в Москве состоялся съезд молокан, на котором был сформирован «Союз общин Духовных Христиан-Молокан». В 1994 г. был учрежден «Союз общин Духовных Христиан-Молокан России» [9].

Выводы. Таким образом, помимо известного и достаточно изученного молоканского центра на Юге Украины, а именно поселений на Молочных Водах, существовали, параллельно с ним, центр – в Бессарабии, Закавказье, Ростовской области и др. История молокан давняя, среди них есть не только русские, но и мордва. Во время богослужения осуществляется чтение священных книг, хоровое пение, проповеди и бесед на евангельские темы через язык понятный им: русский, украинский, мордовский, армянский и др. Язык основа человеческого общения, при помощи которой мыносим информацию к собеседнику: делаем понятным смысл явлений и событий, выражаем свои мысли, эмоции, свое мировоззрение. Человек, его речь и сознание неразрывны. Язык это «звуковая материальная оболочка мысли», система знаков, служащая средством общения. Язык составляет основную часть внешнего богослужения, с его помощью мы выражаем свои чувства к Богу [11], что мы и наблюдаем среди молокан, проживающих в Украине, Австралии, России, Республике Армения.

Список литературы

1. Армения, Армения... / Редактор В.В. Кривоусков / Изд. 4-е, переработанное, дополненное. – М: Амарас, 2007. – 200 с.
2. Духовные христиане (молокане) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://molokan.narod.ru/> (дата обращения 2 сентября 2011 г.).
3. Клибанов А.И. История религиозного сектантства в России / А.И. Клибанов. – М., 1965.
4. Личный Архив. Сандиков В. В. Родословие молокан, выселенных из России на Кавказ в 40-х гг. XIX в пос. Надеждино (Шоржа) (данные на 11 апреля 2012 г.) / В. В. Сандиков.
5. Маргаритов С.А. Руководство по истории и обличению русских рационалистических и мистических сект / Маргаритов С.А. – Кишинев, 1910.
6. Пригарин А. А. Русские старообрядцы и сектанты в Южной Украине и Бессарабии: численность и расселение в 1860-е гг. / А. А. Пригарин // Археологія та етнологія східної Європи. – Одеса, 2000.
7. Природные условия и естественные ресурсы Ростовской области. – Ростов на Дону, 2002. – С. 7 – 12.
8. Религиозная деятельность. Культ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://libsib.ru/sotsiologiya-religii/sotsiologiya-religii-kak-nauchnaya-distiplina/religioznaya-deyatelnost-kult> (дата обращения 11 апреля 2013 г.).
9. Религиозные течения и секты. Справочник [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.militia-dei.spb.ru/?go=mdbase&id=311> (дата обращения: 2 сентября 2011 г.).
10. Родословие молокан, выселенных из России на Кавказ в 40-ых годах 19-го века в поселок Надеждино (Шоржа) [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.sandikov.name/book.htm> (дата обращения 1 сентября 2011 г.).
11. Роль вербальной части богослужения в литургической жизни Православной церкви [Электронный ресурс] // URL : <http://do.gendocs.ru/docs/index-336743.html> (дата обращения 10 апреля 2013 г.).

12. Ткаченко А.А. (Одесса) Новые материалы по истории молокан Юга Украины: общины Бессарабии [Электронный ресурс] / Ткаченко А.А. – Режим доступа: <http://molokan.narod.ru/d/d1714.html//> (дата обращения 10 апреля 2013 г.).

13. Шоржа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://citycatalogue.ru/armenia/shorja/> (дата обращения 28 апреля 2012).

14. Полевой материал авторов: Ведяева Раиса Николаевна, г. Аделаида. Австралия, записи 2011 г.; Кудряшов Абрам Ионович, Ереван, записи 2007; Кудряшова (Сандыкова) Анна Абрамовна, с. Шоржа Гегаркуникской области Республики Армения, записи 2011 года; Ледеяев Иван Михайлович, 1956 года рождения, Сандыкова Надежда Абрамовна, 1958 года рождения, с. Кручёная балка Кручёно-Балковского поселения Ростовской обл., записи 2012 г.; Сандыков Владимир Васильевич. 1968 года рождения, г. Сальск Ростовская обл., записи 2012 г.; Сандыкова (Ледеяева) Раиса Абрамовна, 1936 года рождения, с. Шоржа Гегаркуникской области Республики Армения, записи 2011 года; Чиндин Василий Павлович, 1971 года рождения, Чиндина Вера Васильевна, 1976 года рождения, с. Шоржа Гегаркуникской области Республики Армения, записи 2011 года; Чиндин Михаил Матвеевич, с. Кручёная балка Кручёно-Балковского поселения Ростовской обл., записи 2012 г.; Шушанян Сулико Шагенович, 1953 года рождения, с. Шоржа Гегаркуникской области Республики Армения, записи 2011 года.

Никонова Л.И., Березина Л.Н. Молоканство в Україні, Росії і не тільки ...: Від історії шляху до вербальності // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.153-158

Молокани – один з різновидів духовного християнства. У статті вперше розглядаються питання, присвячені історії молоканства в Україні, Росії, Республіці Вірменія та Австралії через вербальність, що здійснюється молитвами, співом та іншими засобами комунікації. Крім відомого й досить вивченого молоканського центру на Півдні України, а саме поселень на Молочних Водах, існували, паралельно з ним, центр у Бессарабії, Закавказзі, Ростовській області та ін. Шлях молокан давній, серед них є не тільки українці, росіяни та ін., але й мордва. Під час богослужіння здійснюється читання священних книг, хорівий спів, проповіді й бесіди на євангельські теми через мову зрозумілу для них, що становить основну частину зовнішнього богослужіння, з її допомогою ми висловлюємо свої почуття до Бога, що ми і спостерігаємо серед молокан, які проживають в Україні, Австралії, Росії, Республіці Вірменія.

Ключові слова: молокани, комунікація, стислість, історія, Україна, Росія, Вірменія, Австралія, інформатори, польові відомості.

Nikonova L., Berezina L. Olokanism in Ukraine, Russia and more ...: Stories from the road to verbal // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.153-158

Molokans – a type of spiritual Christianity. The article deals with the first devoted to a brief history of Molokanism in Ukraine, Russia, Armenia and Australia through verbal, performed the prayers, chants, and other means of communication. Besides the well-known and fairly investigated Molokan center in the south of Ukraine, namely the settlements in the Milky Waters, existed in parallel with it, the center - in Bessarabia, the Caucasus, Rostov region, etc. The way Molokans old, some of them are not only Ukrainian, Russian, but and Mordvinians, etc. During the service is read the sacred books, choral singing, sermons and homilies on the Gospel themes in language understandable to them, constitutes the bulk of the external worship, through which we express our feelings to God, that we observe among Molokans living in the Ukraine, Australia, Russia, the Republic of Armenia.

Keywords: Molokans, communication, short, story, Ukraine, Russia, Armenia, Australia, informants, field information.

Поступила в редакцію 13.04.2012 г.

УДК 811.161.2'42

Нейтральна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті

Савчук Н. М.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна

У статті розглянуто стилістичні функції мотиваційно зв'язаних слів нейтральної лексики на матеріалі сучасної української художньої літератури.

Матеріалом для дослідження є мова творів С. Андрухович, Л. Голоти, М. Голуб, В. Гужви, С. Жадана, О. Забужко, В. Калашиника, І. Карпи, М. Матіос, С. Пантюка. З'ясовано, що здебільшого у складі мотиваційних зчеплень у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. актуалізується нейтральна загальноживана лексика. В окремих випадках спостерігаються експресивні конотації функцій мотиваційно зв'язаних слів, хоч основна функція мотиваційно зв'язаних слів цього лексико-стилістичного шару – інформативно-текстовірна.

Ключові слова: мотивація, мотиваційно зв'язані слова, мотиваційний блок, мотиваційні зчеплення, нейтральна лексика.

У сучасній лінгвістиці спостерігається підвищений інтерес до вивчення мотиваційних процесів у лексиці. Відокремлюється така галузь мовознавства, як мотивологія, що досліджує лексико-семантичне явище мотивації слів, сутність якого складають мотиваційні відношення лексичних одиниць, котрі охоплюють мотивовані і немотивовані слова мови [1, с.17].

Лінгвістичний аналіз мотиваційних відношень подано у працях А.Д. Аділової, О.І. Блінової, М.М. Гінатуліна, М.Д. Голева, П.А. Катишева, Т.Р. Кияка, О.О.Селіванової, І.С. Улуханова та ін. Актуальними є такі проблеми: типологія мотиваційних відношень, типологія і функціонування мотиваційних ознак, зв'язок мотивації з категоріями семантики, фоносемантики, словотвору, опис мотиваційних зв'язків лексики різних тематичних груп та функціональних сфер, функції мотиваційно зв'язаних слів у різностильових текстах та ін.

Зокрема, мотиваційно зв'язані слова (МЗС) досліджують у різних функціональних сферах (розмовне діалектне мовлення, публіцистика, художній стиль). Цій проблемі приділено увагу у працях О.Й. Блінової, М.Д. Голева, Л.В. Дубіної, О.В. Найден, В.Г. Наумова, М.Н. Янценецької та ін. В українському мовознавстві у межах теорії мотивації таких досліджень немає (у деяких розвідках мотиваційно зв'язані слова розглядаються під іншим кутом зору (М. І. Голянич (внутрішня форма слова і художній текст), О.О.Селіванова (ономасіологічна зв'язність) та ін.). Саме тому актуальною є досліджувана у пропонованій статті проблема функцій мотиваційно зв'язаних слів у художньому дискурсі. Українська художня література ХХ-ХХІ ст. (і проза, і поезія) фіксує динамічні процеси у мовленні, що потребує спеціального лінгвістичного аналізу, зокрема в аспекті теорії мотивації.

Мета статті: аналіз стилістичних функцій мотиваційно зв'язаних слів нейтральної лексики на матеріалі сучасної української художньої літератури.

Нейтральна лексика позбавлена експресивності та емоційно-оцінних відтінків. Тому нейтральна лексика, що входить до актуалізованих у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. мотиваційних зчеплень, покликана виконувати саме інформативно-текстотвірні функції.

Основною інформативно-текстотвірною функцією актуалізації МЗС на рівні тексту є висунення на передній план, посилення певних текстових категорій (ознак тексту). Повтор слів, використання МЗС формує індивідуально-художнє значення тексту, це текстовий **скреп**, що підсилює, актуалізує насамперед базову текстову категорію, категорію когезії (зв'язності) [3, с. 90]: «Його зустрів по-справжньому білий й трохи мерехтливий світ. Це вже важко було назвати звичайним *снігопадом*, бо не чарівні й досконалі *сніжинки*, а безформенні мокрі клапти заліплювали йому очі й вуха. Вінько спробував заховати голову у комір, але *снігова* волога одразу ж почала затікати під одяг. Він забіг у першу-ліпшу прохідну арку, обтрусився, мов кіт, і дістав цигарки. Дійсно, узимку *сніг* налаштовує на спокій і філософський настрій, а від цієї весняної сльоти лише роздратування» [12, с. 23].

МЗС – це своєрідні текстотвірні маркери, «маячки», які акцентують увагу на цілісності (як змістовій, так і формальній) висловлювання: «Тому здається, що місто приймає холодно, навіть вороже, ці *широкорозплющені* провінційні оченята, які «ловлять гав» навколо, намагаючись не пропустити жодної подробиці, шаріючись від тої чаруючої величності, котрої досі не знали. А далі втомі. Ніхто не розділяє того крейжанутого душевного пориву, іронічно піднімаючи праву брову у відповідь на *широкосяючу* посмішку» [3, с. 3]. Мотиваційно зв'язані лексико-синтаксичні деривати *широкорозплющені* – *широкосяючі* у цьому тексті – okazіоналізми, зазвичай, у літературній мові – це словосполучення прислівника з дієприкметником.

Використання МЗС водночас з функцією скрепу виконує функцію **додаткового інформування**: «У зв'язку з її *співом* на гадку мені спали дві аналогії: перша, здається, з Руданського, історія з бабою, яка заливалася сльозами, слухаючи в церкві *спів* дяка, позаяк його *спів* нагадував крик її кози, коли ту вовки роздирали; друга – з якоїсь дитячої книжки (читав у дитинстві), у ній малий, оцінюючи *спів* якоїсь *співачки*, казав, що вона верещить так, як його кіт, коли він того в чайник запихав. Про санаторну ж *співачку* сміливо можна було сказати, що соло вона *співає* так, як коза, яку роздирали вовки, та кіт, якого малий запихав до чайника, могли б *заспівати* дуєтом»; «По всьому селі, по всіх дворах люди собак тримали, *сторожів*, хоча що там *сторожити* було» [4, с. 136].

Функція додаткового інформування чітко простежується у випадках безпосереднього тлумачення значення: «Я дуже любив, коли прибував *варшавський* – тобто швидкий потяг *Варшава – Констанца*» [1, с. 50]; «У нас такі називають або *ковбойськими*, або *циганськими*. Під *ковбоями*, вочевидь, розуміють гуцулів» [1, с. 81]. Інтенсифікація інформації досягається засобом контактної актуалізації МЗС: «Заплаче – не зупиниться: тримісячна напруга налила її по вінця провинними *сльозами*. *Засльозеним* поглядом веде за годинниковою стрілкою, що застигла на першій пополу дні, наче роздумуючи, чи варто рухатись далі, але, врешті, рушила» [2, с. 58]; «*Гори, гірське село*. Все починає зеленіти» [1, с. 34].

Одне із слів мотиваційного зчеплення може виконувати інформативно-текстотвірну функцію **контрасту**: «Ні, - раптом поправляється ведучий, – мабуть, усе-таки не *наркокультурою*. Просто – *культурою*» [6, с. 162]. Контраст, протиставлення лежить в основі багатьох стилістичних фігур, що пов'язано, безумовно, з виконанням експресивно-стилістичних функцій. Лексема *наркокультура* сама по собі оксюморон, адже *культура* як така передбачає позитивний розвиток, все ж, що пов'язане з наркотиками, зазвичай, має негативні конотації. У випадку актуалізації МЗС *культура* – *наркокультура* логічно протиставляється видове поняття (*наркокультура*) родово-

му (культура). У Володимира Калашника мотиваційне зчеплення *живі-неживі - не жили* теж має у своїй основі відношення контрасту, протиставлення: «*Живі* слова ніколи не вмирають, *А неживі* ніколи не жили» [8, с. 26]. Це персоніфікація, але автор – лінгвіст, для кого слова – насправді живі, тому ми цей приклад описали у цьому параграфі.

Інформативно-текстотвірна функція **пояснення** реалізується здебільшого через коментування внутрішньої форми одного з мотиваційно зв'язаних слів, що спостерігається у такому реченні: «*Хорошистка*, що автоматично значить – *хороша* дівчинка, чи, як казав потім на батьківських зборах завуч, «дівчинка з заможної родини», бо такою вона й була, при розлучених батьках, що пестили її, мов змагаючись між собою наввипередки» [7, с. 32-33]. Зазвичай, *хорошистами* (русизм) називають у школі учнів, які навчаються здебільшого на «4» за п'ятибальною системою (в російській мові оцінка *хорошо* (укр. *добре*), у цьому випадку лексема мотивована прикметником *хороша*, який є позитивною характеристикою людини. Авторське інотлумачення внутрішньої форми забезпечує експресивний ефект МЗС.

Інотлумачення авторами внутрішньої форми – засіб мовної гри, особливо показово це на прикладі МЗС з okazіоналізмами у складі: «*Лічниця*, – казав він, – *лічниця*, а не *лікарня*, бо *лікарня* – це там, де *ліки*, себто аптека, а *лічниця* – там, де *лікують*» [1, с. 18]. Ефект каламбуру супроводжує функцію пояснення у випадку з узуальними МЗС: «Водій *автонавантажувача*. Прекрасна вакансія для мене – людини з купою *автономних* комплексів і здатністю себе саму *навантажувати*» [9, с. 169].

Одна з інформативно-текстотвірних функцій, яку виконують мотиваційно зв'язані слова в сучасних українських художніх текстах, передбачає трактування концептуальних аспектів поняття – **концептуалізацію**, що репрезентовано у такому прикладі: «Зовнішня робітничая ячейка, – говорить Чапай. – Ідея проста – нам відпочатку показують *хибну* картину виробничих відносин. *Хибність* її, – говорить Чапай, – полягає насамперед в нібито необхідності перманентного зростання капіталу» [5, с. 103]. Функція експресивності нульова.

Концептуалізація – це репрезентація у тексті певної інформації. За І. Р. Гальперіним, інформація може бути змістово-концептуальною, змістово-підтекстовою та фактуальною [2, с. 44]. Науковець вважає **змістово-концептуальну** інформацію авторським творчим переосмисленням відношень між явищами, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їх значущості в соціальному, економічному, культурному житті народу [2, с. 25].

Концептуалізація реалізується часто засобом використання мотиваційних зчеплень, у складі яких синтаксичні деривати (за Єжи Куриловичем): «...натовпи чукваків у спортивних костюмах, котрі почували себе на вулицях міста впевнено й *безтурботно*, це було, очевидно, їхнє місто, їхні костюми, вони мали право на свою *безтурботність*, на відміну від мене, я міг запам'ятати краєвиди за вікном помешкання, але краєвиди ті міста вже не стосувались» [5, с. 256-257]; «Як і кожна жінка, вона не мала наміру *старіти* за жодних умов і обставин, та, зрештою, в чій перспективній плані входить дочасне *старіння?*» [11, с. 37].

Змістово-підтекстовий аспект інформативності передбачає більш узагальнений зміст сукупності інформації, яка актуалізується в дискурсі імпліцитно на основі тексту, виходячи з інших модулів дискурсу [4, с. 212]. За допомогою МЗС чітко диференціюється саме цей різновид інформативно-текстотвірної функції: «Мабуть, душі лісників, або душі *піонерів* із сусіднього табору, *піонерів*, які повтікали давно, багато років тому, із затишних *піонерських* наметів до лісу, харчувались якийсь час корінням і мухоморами, від чого поступово втрачали свою *піонерську* подобу, ставали неприкаяними духами, щоночі приходили на вогонь у лісі, не наважуючись підійти ближче, аби не зустрівся з *піонервожатим*» [5, с. 269]; « - *Кротовиця*, - розчаровано тягне

дівчинка. – У нас теж такі були, дід коров'яку свіжого накидав і *крати* змандрували...» [2, с. 85-86].

Функція **фактуальності**, яка є вербалізованими повідомленням про факти, події, процеси, явища в текстовому світі, що моделюється свідомістю автора та інтерпретується свідомістю адресатів [4, с. 212], полягає у характеристиці реалії посередництвом використання лексичних мотивів, які репрезентуються певні факти існування предмета чи явища: «*Кактуси* живуть у *кактус аріях*» [10, с. 184]; «І ось навколо цієї байди збирається ЗРЯ, як *мурахи* навколо *мурашника*. Да? – питаюсь. – А хто виконує роль *мурашиної* королеви?» [5, с. 103].

Фіксуємо вираження фактуальності засобом актуалізації МЗС різних типів відношень між явищами чи предметами, висвітлення їх ознак, властивостей, родо-видових характеристик тощо. Так, мотиваційна пара *шпак* – *шпаківня* об'єктивує відношення суб'єкт – локатив у межах категорії предметності: «...першим його набачив *шпак* із старої *шпаківні*...» [2, с. 111]. Мотиваційне зчеплення *риба* – *рибина* – *риб'ячий* актуалізує предметні відношення одиничності – збірності (*риба* – *рибина*), дериваційний ланцюжок *риба* – *риб'ячий* репрезентує відношення об'єкт – атрибут: «...Чапай чомусь нервує, хоча показує нам, що все гаразд, зараз візьмемо, я розглядаю цвяхи в килимі і раптом бачу на підвіконні велику *рибину*, навіть не знаю, що за *рибина*, я їх ніколи не міг розрізнити, ну там *риби*, жаби – і все, квартирка відчинена і навколо *рибини* літає кілька бджіл, ліниво кружляючись, де вони лише взялись по такій погоді, сонні й зовсім неагресивні, хоча, може, саме так і має бути. Сідають на *риб'яче* тіло, повзають по ньому, я підходжу ближче, пробую перевернути небіжчицю і враз відсмикую руку...» [5, с. 96-97].

Висновок. Отже, здебільшого у складі мотиваційних зчеплень у текстах української художньої літератури кінця ХХ – початку ХХІ актуалізується нейтральна загальноживана лексика. В окремих випадках спостерігаються експресивні конотації функцій МЗС, хоч основна функція МЗС цього лексико-стилістичного шару – інформативно-текстотвірна у її диференційних типах, зумовлених сутністю і складом текстових категорій загалом. У перспективі нашого дослідження – аналіз стилістичних функцій мотиваційно зв'язаних слів розмовної лексики на матеріалі сучасної української художньої літератури.

Список літератури

1. Адилова А.Д. Принципы мотивологического исследования и его аспекты (на материале наименований птиц): Автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: 10.02.01/ А.Д. Адилова. – Томск, 1996. – 19 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. – Изд. 7-е. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 144 с.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. интов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» / В.А. Кухаренко. – 2-е изд. перераб. – М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
4. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое пособие / Е.А. Селиванова. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.

Джерела фактичного матеріалу

1. Андрухович С. Старі люди / Софія Андрухович. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2008. – 144 с.
2. Голота Л. Епізодична пам'ять: роман / Любов Голота. – К.: Факт, 2007. – 288 с.
3. Голуб М. Нарис / М. Голуб // Педагогічні вісті. – 2011. – Березень. – С. 3.

4. Гужва В. Спроба жити: повісті, роман / Валерій Гужва. – К.: Ярославів Вал, 2010. – 512 с.
5. Жадан С. В. Капітал / С. В. Жадан. – Х.: Фоліо, 2007. – 797 с.
6. Жадан С. В. Лілі Марлен: книга нових та вибраних віршів / С. В. Жадан. – Х.: Фоліо, 2009. – 186 с.
7. Забужко О. Друга спроба: вибране / Оксана Забужко. – 2-е вид., виправл. і доп. – К.: Факт, 2009. – 432 с.
8. Калашник В.С. Незгасимі світи: Лірика, паліндроми, переклади / В.С. Калашник. – Х.: Майдан, 2010. – 132 с.
9. Карпа І. Добро і зло / Ірена Карпа. – Х., 2010. – 319 с.
10. Карпа І. І. Фройд би плакав / І. І. Карпа; худож.-оформлювач І. В. Осипов. – Х.: Фоліо, 2009. – 238 с.
11. Матіос М. Чотири пори життя / Марія Матіос. – Львів: Піраміда, 2009. – 264 с.
12. Пантюк С. Сім днів і вузол смерті: роман, новели / Сергій Пантюк. – К.: Видавництво Сергія Пантюка, 2007. – 288 с.

Савчук Н. М. Нейтральная лексика украинского языка в функционально-мотивационном аспекте // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.159-163

В статье рассмотрены стилистические функции мотивационно связанных слов нейтральной лексики на материале современной украинской художественной литературы. Материалом для исследования послужили сочинения С. Андрухович, Л. Голоты, М. Голубь, В. Гужвы, С. Жадана, О. Забужко, В. Калашника, И. Карпы, М. Матиос, С. Пантюка. Установлено, что в составе мотивационных сцеплений в текстах украинской художественной литературы конца XX – начала XXI века актуализируется нейтральная общеупотребительная лексика. В отдельных случаях наблюдаются экспрессивные конотации функций мотивационно связанных слов, хотя основная функция мотивационно связанных слов этого лексико-стилистического шара – информационно-текстотворная.

Ключевые слова: *мотивация, мотивационно связанные слова, мотивационный блок, мотивационные сцепления, нейтральная лексика.*

Savchuk N. Neutral vocabulary of Ukrainian in to functional motivational aspect // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.159-163

The article deals with stylistic functions of motivationally connected words in neutral vocabulary studied on the basis of Ukrainian modern literature. The works of S. Andruhovich, L. Golota, M. Golub, V. Guzhva, S. Zhadan, O. Zabuzhko, V. Kalashnyk, I. Karpa, M. Matios, S. Pantyuk are chosen for investigation. It has been proved that neutral current vocabulary is widely used in motivational couplings of late XX – early XXI century Ukrainian literature. Some examples show expressive meaning in functions of motivationally connected words, although these structures are found to have mainly informative function and are used to form text.

Key words: *motivation, motivationally connected words, motivational unit, motivational coupling, neutral vocabulary.*

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161

**Семантичні та прагматичні аспекти евфемії
у англomовному політичному дискурсі
(на матеріалі промов Барака Обама)**

Таценко Н.В.

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних і прагматичних особливостей евфемізмів у англomовному політичному дискурсі та їх застосуванню в промовах, привітаннях, зверненнях і наративах сучасних політиків, зокрема президента США Барака Обама. Розглянуто системотворчі ознаки політичного дискурсу як середовища функціонування евфемізмів, проаналізовано основні функції евфемізмів, критерії класифікацій та самі класифікації лінгвістичних субститутів.

Ключові слова: політичний евфемізм, політичний наратив, евфемія, політичний дискурс, політична комунікація.

У сучасному політичному середовищі важливу роль посідають політичні промови, звертання, наративи, які спрямовані на те, щоб привернути увагу громадськості, змусити народні маси підтримати ту чи іншу політичну силу або кандидата. Це у свою чергу свідчить про важливість побудови таких політичних текстів, які приховують сувору реальність і приваблюють обіцянками про стабільність, процвітання і добробут. Керуючись метою політичного лідерства, політики вдаються до вживання лексичних одиниць, які завуальовують неприємні суспільні явища і здійснюють імпліцитний вплив на адресата – евфемізмів.

Проблемі евфемії присвячено чимало робіт сучасних вітчизняних та російських мовознавців [О. С. Ахманова, Н. Ц. Босчаєва, В. Б. Великорода, І. В. Гальперін, О. Ю. Дубенко, В. І. Заботкіна, К. О. Кантур, О. І. Манютіна, І. В. Мілева, А. Ю. Міроніна, В. В. Панін, О. О. Реформатський, І. В. Решетарова, О. О. Селіванова, О. О. Тараненко та ін.]. Серед закордонних лінгвістів дослідженням евфемізмів та політичного дискурсу займалися К. Allan, К. Burridge, R. W. Holder, R. Lerner, J. S. Neaman, S. Rothman, C. G. Silver.

Проте звичайно вони або дають загальну характеристику цього явища – безвідносно до сфери його побутування, або описують його особливості вживання в англійському (німецькому, російському, українському тощо) політичному дискурсі задля реалізації тактик і стратегій ухилення від істини. Натомість, праць з цього питання, виконаних на матеріалі, що мовно відображає світ американської політики у промовах політичних діячів, досить мало.

Метою роботи є дослідження та систематизація лексико-семантичних і прагматичних аспектів евфемії, її роль у політичних промовах Барака Обама. Для досягнення поставленої мети нами були сформульовані наступні завдання:

розглянути системотворчі ознаки політичного дискурсу як середовища функціонування евфемізмів, опрацювати основні функції евфемізмів, проаналізувати критерії класифікацій та самі класифікації лінгвістичних субститутів, описати ознаки і соціально обумовлені мотиви евфемізації у промовах Барака Обама.

Умовою функціонування політичного дискурсу є мова політики як символізація ідентичностей, позицій і статусів. Її особливістю є смислова невизначеність, що вважається проявом езотеричності і виявляється в наближеності до магічно-ритуальної мови. Мовний контроль здійснюється за допомогою мовних форм і символів рефлексії, абстрагування, розвитку та протиріччя, за допомогою заміщення понять образами.

Політичний дискурс – це сукупність смислів, когнітивних та ціннісних значень, що є основою політичної культури суспільства, охоплює всі форми комунікативної активності людини, її рефлексію щодо політичного світу та своєї ролі в ньому, а також культурні артефакти, реалізовані у функціональній політичній символіці [7, с. 104-105]. Це поняття також охоплює інституційні й неінституційні (особистісно орієнтовані) форми спілкування, в яких суб'єкт, адресат або зміст спілкування належать до сфери політики. Семіотичний простір політичного дискурсу охоплює всі типи знаків, зорієнтованих на обслуговування сфери політичної комунікації, тезаурус прецедентних висловлювань і текстів, набір мовленнєвих дій і жанрів, специфічних для політичного спілкування.

Функціональна специфіка політичного дискурсу виявляється в його базовій функції – боротьбі за владу. Вона передбачає три типи обмежень: на зміст комунікації, на типи соціальних відносин, в які можуть вступати учасники комунікації, на позиції суб'єкта комунікації. Боротьба за владу становить інтенційну базу політичного дискурсу і визначає його основні функції та способи реалізації: здійснення вербальних політичних дій та інформування про них; створення “мовленнєвої реальності” політичного поля та її інтерпретація; висування певних питань в центр суспільної уваги як форми контролю за поширенням інформації та впливу на характер політичних дій; відтворення минулого і прогнозування майбутнього (наслідків вибору певної політичної альтернативи); інтеграція і диференціація групових агентів політики; легітимізація влади, маніпулювання політичною свідомістю і контролювання дій суб'єктів політики.

Тим самим можемо зробити висновок, що будь-який політик стикається з необхідністю правильного розташування, компонування мовних одиниць, тобто всього того, що становить суть та специфіку побудови промови. У цьому аспекті політичні евфемізми відіграють вагомую роль у правильному конструюванні політичного мовлення відповідно до прагматичних настанов комунікації.

О. С. Ахманова зазначає в Словнику лінгвістичних термінів наступне: «Евфемізм – це троп, який полягає в непрямому, прикритому, ввічливому, пом'якшеному позначенні певного предмета чи явища» [1, с. 545]. Деякі науковці розуміють термін евфемізм як альтернативні непрямі найменування жахливого, недоречного, ганебного, підозрілого й небажаного, що використовуються для приховування правди про негативні сторони (характеристики) денотата та сприяють ефекту пом'якшення, унаслідок чого виступають однією із суттєвих умов успішної комунікації, вираженню замаскованої суб'єктивної оцінки явищ і ситуацій тощо [6, с. 8]. На нашу думку, це визначання якнайповніше передає всі тонкощі поняття, проте навіть частково перебільшує його значення в комунікації.

Явище евфемії досліджувалось і розглядалось в різних аспектах, що спричинило до появи багатьох її класифікацій на основі різних критеріїв. Зокрема, за класифікацією В. В. Паніна евфемізми розподіляються на групи згідно з ефектом, який досягається завдяки їх уживанню: 1) евфемізми, що безпосередньо виключають расову і етнічну дискримінацію: *person of black race (negro)*; 2) евфемізми, створені з метою підвищення статусу жінки і виключення проявів сексизму в мові: *domestic companion (wife)*; 3) евфемізми, створені для виключення дискримінації за соціальним статусом; 4) евфемізми, що підвищують престиж окремих професій: *sanitary engineer (garbage*

collector); 5) евфемізми, що виключають вікову дискримінацію: *third age (old)*; 6) евфемізми, спрямовані проти дискримінації за станом здоров'я: *aurally inconvenienced (deaf)*; 7) евфемізми, спрямовані проти дискримінації за зовнішнім виглядом: *hair-disadvantaged (bald)*; 8) евфемізми, пов'язані із захистом навколишнього середовища, тварин тощо; 9) евфемізми, які відволікають від негативних економічних факторів: *low - income people (poor)*; 10) евфемізми, спрямовані на прикриття антигуманної політики держави, агресивних військових дій: *limited air strike (bombing)* [5, с. 78-79].

Крім цього вченими були запропоновані ще ряд принципів та критеріїв, згідно з якими можна класифікувати ці мовні явища. У залежності від ступеня закріплення евфемізмів у системі мови, їх кодифікації, можна виокремити узуальні, тобто зареєстровані найбільш авторитетними словниками одиниці, та оказіональні, тобто некодифіковані. Проте слід зазначити, що вони можуть вільно мігрувати з однієї категорії в іншу залежно від періодичності їх вживання у мовленні.

Існує й класифікація за ареалом розповсюдження, у якій вирізняють універсальні евфемізми, тобто зрозумілі всім носіям мови, і локальні, які адекватно сприймаються на обмеженій території, тобто зрозумілі місцевому населенню. Також їх можна розподілити на запозичені та первинні. Хоча дослідження показують, що більшість евфемізмів певної мови, зокрема англійської, є первинними, все ж існує незначна частка іншомовних запозичень.

Більшість дослідників справедливо зауважують, що функції евфемізмів у текстах різних функціональних стилів суттєво відрізняються. Н. Ц. Босчаєва стверджує, основна функція евфемізмів у спілкуванні – кооперувальна (евфемія відображує прагнення комунікантів до збереження мовленнєвого співробітництва для вирішення певних завдань спілкування). Окрім цієї, дослідниця виділяє превентивну (використання евфемістичних субститутів унаслідок давніх табу) і риторичну (спроби мовця певним чином впливати на ціннісні установки адресата) функції евфемізмів [2, с. 11]. В. І. Заботкіна вважає, що евфемізми виконують чотири функції: табування, ввічливості, регуляційного впливу на масового читача й функцію приховування певної діяльності. У сфері публіцистики дослідниця вважає головною для евфемізмів функцію регуляційного впливу, а функцію приховування діяльності – для соціальних діалектів [4, с. 24]. В. Б. Великорода на основі прагматичних особливостей вживання евфемізмів та запропонованого їх трактування виділяє наступні функції евфемістичних субститутів: вуалітивна, кооперувальна, превентивна, риторична, елевативна, конспіративна та дистортивна [3, с.7-8].

Тексти промов президента Сполучених Штатів Америки Барака Обами є типовим осередком для евфемізмів у сучасному політичному дискурсі. У промові з приводу перемоги на президентських виборах у 2012 році Обама зазначає: *"It doesn't matter whether you're black or white or Hispanic or Asian or Native American or young or old or rich or poor, abled, disabled, gay or straight"* [8].

Згідно з класифікацією В. В. Паніна політичні евфемізми *black* та *Native American* належать до групи евфемізмів, що безпосередньо виключають расову та етнічну приналежність. Ці мовні одиниці є первинними, узуальними та універсальними. У мовленні зазначені евфемізми виконують вуалітивну та кооперувальну функції. Застосовуючи у промові ці мовні одиниці президент США тим самим підкреслює багатонаціональність держави та рівність усіх без винятку її громадян. Евфемізми *disabled* та *straight* спрямовані проти дискримінації за станом здоров'я та статевими переконаннями й використовуються для позначення фізичних та психічних якостей людей. За сферою дистрибуції зазначені лексичні заміни належать до категорії загальноновживаних евфемізмів, які глибоко вкоренилися у свідомість суспільства. Їх функції у промові – пом'якшувальна, вуалітивна, дистортивна та конспіративна. Політичний діяч наголошує на тому, що кожен громадянин має право вибору сексуальної орієнтації;

підкреслює, що незалежно від стану здоров'я та фізичних можливостей всі люди мають однакові права та обов'язки.

Черговий евфемізм, за допомогою якого Обама наголошує на поліетнічності нації, бачимо у наступному прикладі: “*What makes America exceptional are the bonds that hold together the most diverse nation on Earth*” [8]. *Diverse nation* – політкоректна номінація, що служить для позначення представників усіх національностей, що населяють країну (замість *multi-racial*).

У промові “*You'll hear the deep patriotism in the voice of a military spouse who's working the phones late at night to make sure that no one who fights for this country ever has to fight for a job or a roof over their head when they come home*” [8] Барак Обама використовує евфемізм *military spouse* задля уникнення дискримінації за гендерною приналежністю. За класифікацією В. В. Паніна ця мовна одиниця належить до групи евфемізмів, які створені з метою підвищення статусу жінки у суспільстві і виключення проявів сексизму в мові. Зазначений евфемізм виконує маскувальну та пом'якшувально-меліоративну функції.

Текст інавгураційної промови Барака Обами містить слова: “*The state of the economy calls for action*” [9]. Це – ще один приклад вуалювання неприємної реальності шляхом вживання евфемізмів. З одного боку, слова не містять жодної прямої вказівки на низький рівень розвитку економіки, а з іншого, якщо вона кличе до дії (*calls for action*), то це означає, що треба вживати заходів щодо її покращення.

Висновки. Таким чином, у своїх політичних промовах Барак Обама вдається до вживання евфемізмів, які відображають рівність людей з точки зору расової і гендерної приналежності, вказують на багатонаціональність країни. Президент використовує евфемізми, спрямовані проти дискримінації за станом здоров'я, статевими переконаннями, гендерною приналежністю та субститути, які відволікають від негативних економічних факторів. Ці евфемізми відіграють пом'якшувальну, вуалітивну, конспіративну та дистортивну функції. Детальне дослідження соціально обумовлених мотивів евфемізації у промовах Барака Обами та їх імпліцитного впливу на адресата є перспективою подальшого дослідження.

Список літератури

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М., 1969. – 605 с.
2. Босчаева Н. Ц. Контекстуальная эвфемия в современном английском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Н. Ц. Босчаева – Л., 1989. – 21 с.
3. Великорода В. Б. Семантичні та функціонально-прагматичні характеристики евфемізмів в англійській мові : автореф. ... дис. канд. філол. наук : 10.02.04 / В. Б. Великорода – Л., 2008. – 19 с.
4. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка : учеб. пособие / В. И. Заботкина. – М. : Высш. шк., 1989. – 124 с.
5. Панин В. В. Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : дис. ... кандидата филол. наук / В. В. Панин. – М., 2005. – С. 78-79.
6. Решетарова І. В. Засоби евфемії в масмедійному дискурсі початку ХХІ століття. [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / І. В. Решетарова. – Донецьк, 2010. – 20 с.
7. Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

8. The New York Times. Transcript of President Obama's Election Night Speech. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.nytimes.com/2012/11/07/us/politics/transcript-of-president-obamas-election-night-speech.html?pagewanted=all>.

9. The New York Times. Barack Obama's Inaugural Address. [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.nytimes.com/2009/01/20/us/politics/20textobama.html?pagewanted=all&_r=0.

Таценко Н.В. Семантические и прагматические аспекты эвфемии в англоязычном политическом дискурсе (на материале речей Барака Обамы) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.164-168

Статья посвящена изучению лексико-семантических и прагматических особенностей эвфемизмов в англоязычном политическом дискурсе и их применению в речах, поздравлениях, обращениях и нарративах современных политиков, в частности президента США Барака Обамы. Рассмотрены системообразующие признаки политического дискурса как среды функционирования эвфемизмов, проанализированы основные функции эвфемизмов, критерии классификаций и сами классификации лингвистических субституттов.

Ключевые слова: *политический эвфемизм, политический нарратив, эвфемия, политический дискурс, политическая коммуникация.*

Tatsenko N. Semantic and Pragmatic Aspects of Euphemy in English Political Discourse (on the Material of Barack Obama's Speeches) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.164-168

The article deals with lexical-semantic and pragmatic peculiarities of euphemisms in English political discourse and their usage in speeches, salutations, narrations of modern politicians, in particular of the USA president Barack Obama. It is argued that euphemy is considered to be a strategy of obscuring unwanted information that enables you to make unpleasant facts less obvious. It is connected with mystification as renaming appears to complicate the ability to understand the essence of political events, immersing the description of events in a "verbal fog". Systemically important signs of political discourse as the functioning environment of euphemisms are considered, the main features of linguistic substitutes, the criteria for their classification and the classifications themselves are analyzed. It is established that most political euphemisms of Barack Obama are intended to underline multiethnic America, to conceal economic and financial problems with attempts to overcome them in every possible way. These linguistic units are primary, codificated, universal, modern, and perform veiling and cooperative functions. On the one hand they lead to referents' improvement, but on the other hand – they violate clarity of speech and distort it with the aim of seizing political power.

Key words: *political euphemism, political narrative, euphemism, political discourse, political communication.*

Поступила до редакції 24.04. 2013 р.

УДК 81373.7:81374.73

Концептуальна статусна дихотомія «Батько – Дитина»

Чернова А. В.

Дніпродзержинський державний технічний університет,
м. Дніпродзержинськ, Україна

У статті розглянуто концептуальну статусну дихотомію «батько – дитина»; створено та описано дихотомічну когнітивну матрицю: «батько – син» / «син – батько». Наведено особливості концептуалізації *батька* в українській мовній картині світу. Виявлено фіксації вживання вербалізаторів даного концепту. З'ясовано на прикладах, що батьківський статус має детермінований характер. Охарактеризовано концептуалізацію «старий батько – батько – син» у системі «батько – його син – синів син (дід – батько – онук)». Дане дослідження дає новий матеріал для глибшого пізнання мови в аспекті взаємодії її з мисленням.

Ключові слова: статусна дихотомія, концепт, картина світу, вербалізатор.

Кожна мовна картина світу має свої найважливіші (базові) концепти, що входять до набору констант національної культури. Ці концепти виступають тими стовпами, тими підвалинами, на яких тримається світоглядна, екзистенціальна, аксіологічна система, вироблена певним народом протягом його доісторичного та історичного буття. До таких одиниць національного інформаційного коду належить концепт *батько*.

Протягом останнього часу дослідники розглянули різні фрагменти української мовної картини світу. Зокрема, вивчалися: мовне вираження концепту «час» у поезії Т. Г. Шевченка (Ю. Дем'янова); фразеологічна репрезентація концепту *психіка людини* в новелах В. Стефаніка (Т. Євтушина); концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма (О. Єфименко); поетична семантика концептів «білий» – «чорний» (на матеріалі української лірики першої третини ХХ сторіччя) (О. Кузьміна); концепти *правда / неправда* в українській літературній мові: семантико-стилістичний аспект (М. Мамич); «чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології (Л. Ставицька); фразеологізми з компонентом *батько* в контексті етнокультурних концептів (В. Яковлева); семантичне поле та внутрішня форма концепту «темник» (на матеріалі українських он-лайн видань) (Т. Печончик) тощо.

Актуальність теми визначається потребою вивчення української концептуальної статусної дихотомії «батько – дитина», як загальнокультурної універсалії. Здійснення такого дослідження дає новий матеріал для глибшого пізнання мови в аспекті взаємодії її з мисленням.

Метою даного дослідження є характеристика концептуальної статусної дихотомії «батько – дитина»; створення та опис дихотомічної когнітивної матриці: «батько – син» / «син – батько».

Реалізація даного завдання здійснюється через використання ряду прийомів, різноманітних підходів.

На особливостях концептуалізації *батька* в українській мовній картині світу досить відчутно відбилися риси патріархального суспільства. Патріархат (від грец. *πατήρ*

– батько і *ἀρχή* – початок, влада), як відомо – це останній етап у розвитку первісного родового ладу, який заступив матріархат і характеризувався веденням родоводу по батьківській лінії, панівною роллю чоловіка в ключових сферах життя (родина, господарство, суспільство) [16, с. 632]. Показовою щодо цього виступає етимологія слова *патріарх*, що було запозичене через посередництво старослов'янської з грецької мови, де воно (*патріάρχης*) означало “батько роду, родоначальник” (< *патір* “батько, предок” + *ἀρχω* – “починаю; йду попереду; керую, владарюю”) [10, Т. IV, с. 316–317]. Відгомін патріархальних традицій щодо постаті батька простежується у різних вијах: *Допізна цієї ночі не спали вітробалчани. В кожній хаті чекали батька, коли він повернеться зі сходки. А тоді ставили на стіл холодну вечерю...* [6, с. 403], *чий батько старший* – “чия перевага в суперечці” [23, с. 19], *по старшині батька в лоб* – “Гумористично: старшому насамперед належить ся привіт, почесна” [5, с. 24], *Хто ни пипъ, той батько* “Хто (!) начальникъ, тому повинуйся” [2, с. 51–52].

Щодо статусу матері, статус *батька* також з’являється у чоловіка тоді, коли у нього народжується дитина. У цьому втілюється відносність батьківського статусу: він має детермінований характер: *Виліз батько із хатини – Дочку виглядати...* [8, с. 97], *Потім отець переводить погляд на найменшого сина* [12, с. 8], *Я не царівна, не королівна: Батькова дочка, як ягодочка* [4, с. 183].

Взаємовідносність батьківсько-синівського статусу формує своєрідну дихотомічну когнітивну матрицю: “батько – син” / “син – батько”: *Обняв старий Шамрило свого Володимира, обняв Володимир батька, один за всіх братів, міцно-міцно* [9, с. 450]. І навпаки: наявність чийось дітей позиціонує цю людину як їх батька: *Вернувшись додому, Мусій розповів про все своїм синам* [6, с. 658], *Царю білий! Твої діти* – ясні соколята... [21, с. 86].

Батько має більший зв’язок із сином, бо належать до однієї статі, і позиціонуються соціумом як тотожні за своїми соціальними функціями індивіди: *Син – утіха батькові, а дочка – матері* [1, с. 161], *Може, син знає, що його батько надумав?* [24, с. 601]. З цього факту випливає те, що значно більша частина виявлених фіксацій вживання вербалізаторів концепту *батько* стосуються саме сина: *Бувъ батько та сынъ Грыцько* [7, с. 227], *“Чуєш, батьку? Чую синку!..”* “Пропадали же люди ні за гріш [11, с. 163], *Турки, татари Підгірі взяли. Приходить д’нему його батечко* [14, с. 29], *Отець лежить на смертній постелі. Син приходить до нього...* [17, с. 41].

Законність появи дитини на світ і виховання її у канонах відповідного соціуму належать до константних величин екзистенціальної організації його існування. Вербалізатори концепту *батько* беруть участь у формуванні (щоправда через посередність синтаксичних дериватів – відносних прикметників) аксіологічних номінацій, в яких утілено традиційне уявлення членів соціуму про дотримання родиною його вимог до організації життя нового покоління: *батьків (заст. отецький) син* – “1. Спадкоємець заможних батьків. ... 2. Син від законного шлюбу” [23, с. 805], *батьків син* (хвалять) [22, с. 412], *отецький син (дитина)* – *заст.* “назва, що вживається щодо сина або дочки порядних батьків” [3, с. 689]. Для незаконних дітей існують інші назви: *безбатченко* (“розм. Нешлюбна дитина”) [19, с. 60]: *А ти гріх мій спокутуєш в людях сиротою, безбатченком* [15, с. 37], *байстрюк* (“зневажл., лайл. Позашлюбний син”) [25, с. 42]: *Прихожане, знайте: всі діти в селі, котрі рижі, то попові байстрюки* [13, с. 175], *Не байстрюкові гріх, а батькові* [22, с. 392], *байстря (байстрюченя)* (“внебрачне дитя. Салдатка йде, байстря несе. ... 3 байстрям шкандибає”) [15, с. 22].

У системі “батько – його син – синів син (дід – батько – онук)” можлива концептуалізація “старий батько – батько – син”: *Батько, мабуть, гаразд не розслухав або не розібрав, що сказав синок, бо нічого на це не сказав. ... От притяг син старого батька до провалля та й укинув його туди вкупі з лубком. – Тату, навіщо ж ви й лубка з дідусем у провалля вкинули? – пита хлоп’я в батька* [17, с. 36].

Одержання статусу *батька* для чоловіка має велике значення. Після набуття цього статусу у нього відбувається перебудова життєвих засад і цінностей: спочатку він прагне набути цей статус (пор. відому сентенцію про еталонність справжнього чоловіка, який за життя мусить посадити дерево, збудувати будинок і виростити сина), а потім – відповідати йому усіма своїми діями і думками. У батька з'являються нові обов'язки і зобов'язання і – як наслідок – нові життєві плани. *Є ще й Василько – синашко. Про нього як батько повинен я подбати чи на чужого дядю покластись* [6, с. 531].

Батько – єднальна ланка між минулим поколінням і наступним, що забезпечує цілісність (тяглість) роду у часі й просторі: *Згадаю те лихо, степи ті безкраї, І батька, і діда старого згадаю... Дідусь ще гуляє, а батько вже вмер* [18, с. 55], *У тридцять третьому році сімейство наше опухло з голоду, а дід, батько мого батька, Василь Феодулович Тютюнник, помер ...* [20, с. 237].

Множинна форма імені концепту *батько* виступає своєрідною збірною назвою, що позначає попереднє (попередні) покоління: *... і тоді, слово за слово, серця сповнялися лютого гніву, і великі наші батьки починали лаятись...* [9, с. 185], *О юні сини фатерлянда! Якщо минулі імперіалістичні війни нічому не навчили ваших батьків, прозріть хоч ви при світлі своїх палаючих будинків* [9, с. 468].

Висновки. Концепт *батько* функціонує як константна світоглядна (екзистенціальна, аксіологічна) величина національного інформаційного коду. Аналіз використання цього концепту в українській дискурсивній практиці дає підстави для позиціонування його як однієї з найважливіших поняттєво-сміслових одиниць національної концептосфери, що визначає подальшу перспективу наукового дослідження в цій галузі.

Список літератури

1. Багмет А. Збірка українських приказок та прислів'їв / А. Багмет, М. Дашченко, К. Андрущенко. – [2-ге вид., стереотип., з репринтного відтворення вид. 1929 р.]. – К. : Техніка, 2004. – 224 с.
2. Білецький-Носенко П. Словник української мови / П. Білецький-Носенко. – К. : Наукова думка, 1966. – 424 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
4. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – К. : АВПТ “Оберіг”, 1993. – 590 с.
5. Галицько-руські народні приповідки / [зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко]. – У Львові : Накладом Товариства. У Друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1901. – Том X, випуск I. (А – Відати). – 204 с.
6. Головка Андрій. Артем Гармаш : [роман] / Андрій Головка. – К. : Наук. думка, 1986. – 699 с.
7. Гринченко Б. Д. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Рассказы, сказки, предания, пословицы, загадки и пр. / Б. Д. Гринченко. – Чернигов, 1895. – Вып. I. – 308 с.
8. Гулак-Артемовський П. Поетичні твори / П. Гулак-Артемовський. Гребінка Є. Поетичні твори, повісті та оповідання / Є. Гребінка. – К. : Наук. думка, 1984. – 606 с.
9. Довженко О. Вибрані твори / О. Довженко ; [передм. А. Гуляка]. – К. : Сакцент Плюс, 2004. – 512 с.
10. Етимологічний словник української мови : В 7-ми т. / [АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1983 – 1989.
11. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
12. Малик В. К. Князь Кий : [роман] / В. К. Малик. – К. : Веселка, 1982. – 270 с.
13. Мудрий оповідач : Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти. – К. : Фірма “Довіра”, 1992. – 208 с.
14. Світські колядки : Записані на Гуцульщині / [записав М. Іванюк]. – Вінниця, 1994. – 48 с.
15. Словарь української мови : в 4 т. / [збрала ред. журн. “Киевская старина” ; упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко]. – К. : Наукова думка, 1996-1997. Т. 1 (А – Ж). – 1996. 496 с.
16. Словник іншомовних слів / [за ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука]. – К. : Гол. ред. Укр. рад. енциклоп., 1985. – 970 с.
17. Соціально-побутова казка / [упоряд., приміт. О. Бріциної]. – К. : Дніпро, 1987. – 282 с.

18. Тарас Шевченко. Усі твори в одному томі / Шевченко Тарас. – К. : Ірпінь : ВТФ “Пенумра”, 2006. – 824.
19. Тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко. / За ред. доктора філологічних наук, проф. В. С. Калашника]. – Харків : Белкар-книга, 2005. – 800 с.
20. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – Книга 3. – К. : Рось, 1994. – 688 с.
21. Українські поети-романтики : Поет. твори / [упоряд. і приміт. М. Л. Гончарука / вступ. ст. М. Т. Яценка; Ред. тому М. Т. Яценко]. – К. : Наук. думка, 1987. – 592 с.
22. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [уклад М. Номис ; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
23. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. – К. : Наук. думка, 1993. – 980 с.
24. Хвильовий М. Твори : [у 2 т.]. – К. : Дніпро, 1990. Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті / [упоряд. М. Г. Жулинського, П. І. Майданченка / передм. М. Г. Жулинського]. – 650 с.
25. Яковлева А. М. Сучасний тлумачний словник української мови / А. М. Яковлева, Т. М. Афонская. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2009. – 672 с.

Чернова А. В. Концептуальна статусна дихотомія «отец – ребенок» // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.169-172

*В статье рассмотрена концептуальная статусная дихотомия «отец – ребенок»; создана и описана дихотомическая когнитивная матрица: «отец – сын» / «сын – отец». Показаны особенности концептуализации **отца** в украинской языковой картине мира. Определены фиксации употребления вербализаторов данного концепта. Выяснено на примерах, что отцовский статус имеет детерминированный характер. Охарактеризована концептуализация “старый отец – отец – сын” в системе “отец – его сын – сына сын (дед – отец – внук)”. Данное исследование дает новый материал для более глубокого изучения языка в аспекте взаимодействия его с мышлением.*

Ключевые слова: статусная дихотомия, концепт, картина мира, вербализатор.

Chernova A.V. Conceptual status dichotomy «father – child» // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.169-172

The article deals with the conceptual status dichotomy «father – child»; the dichotomous cognitive matrix «father – son» / «son – father» has been created and described. In this work the notion concept is understood as the point of intersection of the worldview of culture and the worldview of individual meanings.

*The features of conceptualizing **father** in the Ukrainian outlook of the world has been showed. The fixations of using of this concepts verbalizers has been determined. It has been found out by examples, that the fathers status has determinacy character. The conceptualization “old father – father – son” in system “father – his son – sons son (grandfather – father – grandson)” has been characterized. Nominative paradigms of the relevant concept are formed, word-formative nests and synonymous rows of the names of the concept are organized. The specific of using of the concept “father” in the structure of units of figurative nature are studied.*

The place of the concept “father” in conceptual space of the Ukrainian mentality is determined. Linguistic units that represent the concept “father” are revealed, are characterized their semantics and determined etimological structure of the names of the concepts. Structural organization of the nominative-semantic field of the concept “father” has been found.

This research gives new material for a better understanding of the language in aspect of its interaction with the mentality.

Key words: status dichotomy, concept, outlook of the world, verbalizer.

Поступила до редакції 09.04. 2013 р.

РАЗДЕЛ 4. ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ ОПИСАНИЕ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИН МИРА

УДК 811.161.2'373

Процеси запозичення в системі української економічної термінології в контексті міжкультурної комунікації

Архипенко Л. М.

*Харківський національний економічний університет,
м. Харків, Україна*

У статті подано характеристику системних відношень германізмів, які функціонують в сучасній українській економічній термінології внаслідок граматичних, семантичних, стилістичних і словотвірних перетворень, обумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми лінгвістичними факторами. Предметна й понятійна абстрактність запозичених термінів дозволяє учасникам комунікації досягти найвищого ступеня адекватності розуміння у сфері ділового та професійного спілкування.

Ключові слова: *термінотворення, економічна термінологія, процес запозичення, іншомовні слова.*

Невід'ємною частиною міжкультурних комунікацій є міжмовна взаємодія, яка відображається на всіх рівнях мовної системи. Проблема лексичних запозичень є однією з провідних у мовознавстві, адже запозичення іншомовних слів – це один із шляхів поповнення будь-якої мови, тому будь-яке дослідження щодо вивчення процесу запозичення й функціонування іншомовних слів у мові-реципієнті залишається *актуальним*. Велика група іншомовних запозичень в українській економічній термінології – німецькі слова. *Мета статті* – дослідити системні відношення германізмів в українській економічній термінології.

У лексикографічній практиці історично існувала традиція особливого уважного розгляду спеціальних слів. Укладачі словників та перекладачі наукових текстів розглядали терміни як специфічні слова, але при цьому теоретична сутність терміна не вивчалася. Поштовх до розвитку термінознавства здійснено в роботах Е. Гуссерля, В. Уевелла, Дж. Ст. Мілля та інших, які говорили про необхідність відмежування мови науки від звичайної мови, вивчали специфіку наукових слів, розділили спеціальні слова на термінологію і номенклатуру.

У 30-40-ті роки минулого століття з'являються роботи Д. С. Лотте, який показав, що слід розрізняти відбір та побудову термінів як етап дослідницький і стандартизацію термінів як етап прикладний. Учений довів, що термінологія окремої галузі утворює термінологічну систему, тобто терміносистема існує від початку, а не створюється. Д. С. Лотте досліджував такі властивості терміна, як його багатозначність, синонімію термінів, відповідальність і стислість терміна, узгодженість між термінами, простоту й зрозумілість термінології, ступінь упровадження терміна.

У 60-70-ті роки ХХ ст. термінологія стає частиною теорії загального мовознавства, піднімаються питання термінографії, відбулося відмежування наукового термінознавства від прикладного (стандартизація термінології), відбулося усвідомлення

необхідності розглядати питання термінології в контексті мови науки. Термінознавці розробляють системи термінів, які повинні відповідати системам понять певних галузей науки і техніки. Номенклатура залишається поза сферою інтересів термінознавців. Термінологи займаються розвитком змісту терміна, елімінується всяка об'єктивність термінології.

На сучасному етапі в термінознавстві визнають такі основні положення:

а) науково-понятійна структура термінознавства та закономірності його розвитку описуються на базі понятійного апарату мовознавства, що вказує на лінгвістичний статус термінознавства як самостійної дисципліни;

б) термін має складну будову, семантична неоднозначність терміна розцінюється як семантична проблема термінознавства, що не вичерпується питаннями полісемії;

в) термінологічні системи являють собою природні мовні структури й не можуть бути віднесені до штучних утворень;

г) як предмет теорії терміна можуть бути названі шляхи перетворення загальномовної лексики в термінологічну й роль такого перетворення в становленні наукового співтовариства.

Терміноутворення (термінологічна номінація) є одним із лінгвістичних аспектів терміна. Номінація може характеризуватися як елемент пізнавальної здібності людини і як перетворення об'єктивного світу на феномени мислення. Важливо розуміти, що термін як носій інформації передає інформацію не сам по собі, а завдяки «супутнім» моментам – дефініції, загальномовному елементу, внутрішній формі терміноелемента. У сучасному термінознавстві розглядають різні принципи, аспекти та способи термінологічної номінації, особлива увага приділяється пропозитивному та соціально-комунікативному характеру терміна. У термінологічній номінації можна виділити когнітивний, психолінгвістичний і лінгво-прагматичний аспекти. У термінологічній номінації можна по-новому кваліфікувати роль метафори в аспекті мислення, основний висновок сучасної науки – без метафори немає творчого мислення. У прагматичному аспекті чітко простежується регулятивна функція терміна – інформаційна установка на конкретну дію.

У межах функціонально-стилістичних аспектів вивчення термінів досліджуються процеси детермінологізації. Детермінологізація може розглядатися в трьох напрямках:

а) перехід терміна в загальнолітературну мову у своєму початковому значенні;

б) метафоризація терміна;

в) приріст загальнолітературної семантики до термінологічного значення.

Процес проникнення термінів у загальнолітературну мову стимулює створення термінологічних словників іншомовних слів. При переході слова в термінологічну сферу воно входить до категоріальної системи будь-якої галузі. Процес детермінологізації, навпаки, виводить термін з цієї системи і надає йому за допомогою тлумачення нове значення, чи корелює з його спеціальним значенням, або утворює знову за законами метафоризації. Ще не досліджено, до якої системи категорій потрапляє детермінологізоване слово, але кваліфікація одного й того ж слова в терміносистемі й загальнолітературній мові як слів-омонімів є, на думку багатьох лінгвістів, спрощенням. Кожен випадок детермінологізації (так само як і термінологізації) повинен піддаватися аналізу, щоб можна було говорити про збереження або розрив семантичних зв'язків, тобто не можна робити узагальнювальний висновок про детермінологізацію як явище омонімії.

Процеси терміноутворення підпорядковані загальним законам науково-розумової діяльності. Терміни створюються як засіб номінації понять, предметів і явищ або як спосіб фіксації отриманого знання. Для цього в терміноутворенні виділяються терміноелементи, терміномоделі й такі способи утворення термінів: лексико-семантичний,

морфологічний, синтаксичний, запозичення. Важливе значення для термінотворчих процесів мають умотивованість, системність, внутрішня форма терміна.

Лексичний склад термінологічної системи розрізняється різноструктурністю та поліфункціональністю. Ця властивість спеціальних понять відбивається на формуванні мовних знаків, що створюють систему елементів концептуального апарату автономної галузі науки або техніки. Мовний знак, що позначає спеціальне поняття, є терміном. Термінологічні одиниці відображають те понятійне поле, до якого вони належать. Власне термін служить для позначення абстрактного узагальненого поняття, номенклатурна назва використовується для позначення конкретного ряду однорідних понять або об'єктів науки, техніки. Термінонім застосовується для номінації спеціальних одиничних явищ або комерційних предметів. Професіоналізм – вторинне (стилістично або ідеографічні) найменування вже названих раніше понять або предметів, що функціонує у вузькому колі фахівців. Терміноподібні одиниці, які не мають визначеного термінологічного статусу, називаються терміноїдами.

Термінологічні одиниці будь-якої терміносистеми не функціонують ізольовано від інших терміносистем. Їхня взаємодія може бути безпосередньою або опосередкованою – через літературу або систему засобів масової комунікації. Шляхи взаємодії лексичних одиниць різних терміносистем відображаються в лексичному складі галузевої терміносистеми. Загальнонаукова лексика служить універсальним мовним засобом опису, категоризації та систематизації фактів дійсності в аспекті конкретної галузі. Екстралінгвістичне переплетення наукової та виробничої сфер призводить до того, що в різних галузях існують однакові термінологічні одиниці. У цьому випадку ми маємо справу з міжгалузевою термінологічною лексикою, яка переходить з однієї терміносистеми в іншу разом із переходом відповідних реалій.

Семантична структура терміна як лексичної одиниці не відрізняється від семного складу слова, але має свої особливості. Семантичний обсяг терміна встановлюється за допомогою дефініції, термін без дефініції не існує. За допомогою постійного уточнення дефініції терміна досягається його точність, фіксується семантичний обсяг. Тенденція розвитку терміносистеми простежується на особливостях варіантних і синонімічних відносин між термінами та поняттями. Формальне й ономазіологічне варіювання існує в мові завдяки мовній можливості висловлювати одні й ті ж логіко-розумові категорії різними мовними засобами, а наявність синонімів означає новий погляд на предмет дослідження. Таким чином, синонімія є ознакою не науки, що зароджується, а науки, що розвивається. Чим вищий рівень розвитку науки, тим синонімічніше мислення фахівця.

Існування варіантів номінації об'єктів (ономазіологічних варіантів) засноване на наявності в мові синонімічних засобів вираження. Зважаючи на таке розуміння, можна говорити про різні типи термінологічного варіювання, які можна спостерігати й у процесі запозичення іншомовних лексичних одиниць. Розглянемо такі процеси на прикладні німецьких запозичень у галузі економіки.

Сьогодні економічна термінологія вийшла за межі тільки економічної науки й уживається у сфері публіцистики, радіо, телебачення, реклами, щоденного побутового спілкування. Іншомовні запозичення в галузі економічної термінології становлять численну групу, яка являє собою відкритий ряд, що поповнюється з англійської, німецької, італійської та інших мов. У сучасному українському словнику за даними дослідників близько чверті слів – запозичення, німецькі запозичення складають приблизно 3 %.

Процес лексичного запозичення обумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. Зовнішні фактори виникають як наслідок більш-менш тісних політичних, економічних, культурних зв'язків між народами. Інтенсифікація закордонних контактів створює сприятливий ґрунт для іншомовних запозичень. Але й суспіль-

ство повинно бути готове до сприйняття запозичень. Так, після XVII століття вплив Західної Європи в Україні посилювався, при цьому іншомовна лексика проникає через Польщу, де ці одиниці були запозичені й перероблені польською мовою. Цей час – основний період впровадження іншомовних слів в українську мову. Німецькі термінологічні запозичення обумовлені ще й територіальною близькістю.

З початку 90-х років XX століття українське суспільство було схильне до прийняття нової іншомовної, у тому числі й німецької спеціальної лексики, і до широкого її вживання, тому що значно зріс обсяг літератури для читання, збільшилася кількість перекладів, коментарів іноземної преси, наукової та публіцистичної літератури, зростає кількість учасників у міжнародних конференціях, конгресах, симпозиумах, у розробці спільних міжнародних проектів. Особливо велика кількість запозичень проникає з іншомовних письмових джерел, і тут провідна роль належить ученим, фахівцям і перекладачам. Запозичення речі, поняття, явища, предмета іноземної мови в мову приймаючої культури супроводжується також і запозиченням іноземного слова, що називає його.

Внутрішні мовні причини запозичень пояснюються тенденцією полісемії споконвічного слова, потребою розмежування значеннєвих відтінків, необхідністю завуалювати поняття, тенденцією до нероздільного цілісного поняття, соціально-психологічними факторами, наприклад, мовною модою, престижністю.

Терміни, представлені в роботі, добиралися з різних джерел, але, насамперед, з останніх видань словників іншомовних слів, словників економічних термінів, економічних енциклопедій, тлумачних і стилістичних словників. Матеріал відібраний методом суцільної вибірки. Основний метод дослідження – метод стилістичного аналізу. У роботі досліджуються системні відносини в економічній термінологічній сфері.

Завдання терміна назвати запозичене поняття, тому переважна більшість аналізованих термінів належить до класу іменників: *капітал*, *вексель*, *рента*, *відсоток*. Представлені лише три терміни, пов'язані з класом прикметників: *наушальний*, *рентабельний* і *шлюзова* (*ціна*). Економічні терміни в семантичному плані співвідносяться з наступними групами:

1) учасники економічних відносин (фізичні й юридичні): *абонент* (*Abonnet*), *агент* (*Agent*), *індосат* (*Indossat*), *індосант* (*Indossant*), *трасат* (*Trassat*), *трасант* (*Trassant*);

2) назви типів економічних суб'єктів (державні та комерційні структури): *біржа* (*Borse*), *ярмарок* (*Jahrmarkt*), *Бундесбанк* (*Bundesbank*), *Райффайзен-банк* (*Raiffeisen-Bank*);

3) назви осіб за соціальним статусом, професією: *бухгалтер* (*Buchhalter*), *банкір* (*Bankier*), *маклер* (*Makler*), *гастарбайтер* (*Gastarbeiter*), *штрейкбрехер* (*Streikbrecher*);

4) назви грошей, валюти, цінних паперів: *долар* (*Taler*), *грив* (*Groschen*), *марка* (*Mark*), *пфеніг* (*Pfennig*), *вексель* (*Wechsel*), *акредитив* (*Akkreditiv*), *Фрідріхсдор* (*Friedrichsdor*), *крейцер* (*Kreuzer*);

5) назва міри ваги, одиниці маси, кількості: *фунт* (*Pfund*), *цента* (*Zenter = 50кг*), *дoppel'цента* (*Doppelzenter = 100кг*), *карат* (*Karat*), *відсоток* (*Prozent*), *гросс* (*Gross = 12 дюжин = 144 штуки*);

6) назва приміщень, документів: *контора* (*Kontor*), *цех* (*Zeche*), *пакгауз* (*Packhaus*), *гроссбук* (*Grossbuch*), *прейскурант* (*Preiskurant*), *циркуляр* (*Zirkular*), *штемпель* (*Stempel*), *формуляр* (*Formular*);

7) назва видів комерційної діяльності, процесу, операції: *аукціон* (*Auktion*), *девальвація* (*Devaluation*), *крах* (*Krach*), *штраф* (*Strafe*), *рабат* (*Rabbat*), *декорт* (*Dekort*).

У плані словотвірних можливостей економічних термінів-запозичень можна стверджувати, що для української мови характерне освоєння німецьких слів за допомогою запозичення структури слова, наприклад, *агент* (*Agent*), *ерзац* (*Ersatz*), *артикул* (*Artike*), а також шляхи використання морфологічних засобів української: *вахта* (*Wache*), *грюндерство* (*Grunder*), *махінація* (*Machenschaft*), *бухгалтерія* (*Buchhaltung*). Для запозичених термінів характерне використання в термінологічних словосполученнях власних назв – прізвищ німецьких та австрійських учених, економістів: *закон Вагнера*, *закон Візера*, *закон Енгеля*, *індекс Пааше*, *індекс Ласпейрса*; *Райффайзен-банк*, *Райффайзен-каса*.

Терміни не завжди однозначні й нейтральні. Наприклад, економічний термін «*фрахт*» має за даними словників наступні значення: 1) вантаж, поклажа, тоннаж; 2) плата за провіз, фрахт, тариф; 3) саме таке перевезення. Семантична структура терміна «*біржа*» включає два значення: 1) регулярно функціонуючий, організаційно визначений оптовий ринок однорідних товарів, на якому укладаються угоди купівлі-продажу великих партій товару; 2) сам будинок, у якому функціонує цей ринок. Лексична одиниця «*відсоток*» визначається як: 1) сота частка числа; 2) плата за користування грошима, кредитом.

У процесі функціонування економічний термін може придбати додаткове вторинне значення, яке закріплюється за неспеціальною сферою спілкування. Відбувається так званий процес детермінологізації економічного терміна. Це явище може бути проілюстроване на прикладі лексичної одиниці «*девальвація*». Первісне значення терміна – зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземної валюти або золота внаслідок інфляції або дефіцитності платіжних балансів країни, а друге значення – знецінення, втрата значення – виникло шляхом перенесення значення за подібністю.

Функціонуючи в мові запозичені терміни можуть утворювати термінологічні дублети і вносити додаткові відтінки значення. Наприклад, запозичення «*такгауз*» – не просто склад, а закритий склад для короточасного зберігання товарів і предметів на пристанях, залізничних станціях і на митниці. Під «*фрахтом*» розуміється не тільки перевезення вантажу, а перевезення повітряним і водним шляхом. Терміни «*рабат*» і «*декорт*» означають знижку, але перший вживається в значенні оптової знижки в торговому мореплаванні в розмірі близько 3 %, а другий – означає знижку за дострокове погашення боргу, або у зв'язку з тим, що якість товару нижча за передбачувану договором. Таким чином, запозичені терміни уточнюють і розширюють значення українського терміна.

Деякі терміни мають певне стилістичне маркування та, крім номінативної функції, можуть передавати додатковий національний, історичний, часовий, соціальний або інший компонент значення. Терміни «*бундесбанк*, *дойче марк*» називають Німецький федеральний банк, німецьку національну валюту й тому передають німецький національний колорит. З епохою нацистської диктатури пов'язані терміни «*рейхсбанк*» і «*рейхсмарка*». Термінологічна лексика, як всяка лексична система, схильна до процесів старіння і виходу зі сфери активного вживання. Історизми, що визначають предмети та явища, пов'язані з якоюсь певною історичною епохою, виконують не тільки функцію номінації, а й передають тимчасовий, хронологічний відтінок значення. Терміни «*аллод*» (*Allod*) у німецьких племен позначали вільно відчужувану індивідуальну земельну власність, «*лен*» (*Lehn*) – це земля і певні доходи, які васал отримував у середні століття за умови несення військової служби, виконання повинності. *Лен* міг передаватися у спадок. «*Альменда*» (*Allmende*) позначав у німецьких народів у ранньому середньовіччі земельні угіддя, які перебували в загальному користуванні членів громади. Таким чином, вищенаведені терміни позначали певні

земельні володіння й угіддя в епоху феодалізму й середньовіччя і в сучасній мові виступають у ролі історизмів.

Застаріла лексична одиниця «*грюндерство*» (масова горячкова фундація акціонерних товариств, банків та страхових компаній; супроводжується емісією цінних паперів, біржовими спекуляціями, створення дутих підприємств) увійшла знову в активний вжиток в 90-ті роки ХХ століття, коли відбувалося безладне створення різних комерційних утворень, акціонерних товариств. На наших очах відбувається старіння термінів «*ерзац*» і «*контора*» як наслідок зниження актуалізації.

Терміни-запозичення можуть передавати й новий часовий колорит, як наприклад, термін «нафтодолари». Соціальну та тимчасову маркованість має термін «гастарбайтер», евфемістично позначає того, хто приїжджає з економічно менш розвинених країн на тимчасову роботу в яку-небудь розвинену країну. Ця одиниця виникла в Німеччині в 60-х роках ХХ століття, коли на некваліфіковану, низькооплачувану роботу приїжджали турки, італійці, югослави, і мала завуальовану, знижену оціненість через невідповідність смислового компонента «*Gast*» (*зімь*), що співвідноситься зі статусом гостя, якому передбачається надання всього найкращого. Цей термін в українській мові в наші дні входить в цьому ж значенні в мовну моду. Типово стилістичної, емоційної нейтральності не мають запозичення «*гешефт*» і «*штрейкбрехер*». Перший термін має іронічну стильову забарвленість, оскільки позначає не зовсім чесну комерційну угоду, а другий термін реалізує негативну оцінку дій, вироблених працівником, який відмовився підтримати своїх страйкуючих колег і проводить роботу на підприємстві.

Висновки. Отже, лексично-стилістичний аналіз німецьких економічних термінів показує, що вони є відкритою, стандартизованою групою, що динамічно розвивається, в терміносистемах української мови. Запозичені економічні терміни функціонують в системі сучасної української мови унаслідок граматичних, семантичних, стилістичних і словотвірних перетворень, обумовлених як зовнішніми, так і внутрішніми лінгвістичними факторами. Предметна й понятійна абстрактність запозичених термінів дозволяє учасникам комунікації досягти найвищого ступеня адекватності розуміння у сфері ділового та професійного спілкування. Поза термінологічною системою запозичена лексична одиниця детермінологізується. Полісемія терміна виникає в результаті метафоричних і метонімічних переносів. Актуалізація міжнародних контактів України сприяє не тільки зростанню економічних термінів-запозичень, а й збільшенню інтернаціоналізмів, які відрізняються від інших економічних термінів більшим ступенем стилістичної нейтральності й відсутністю полісемії.

Список літератури

1. Архипенко Л. М. Етапи і ступені адаптації іншомовних лексичних запозичень в українській мові (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.) / Л. М. Архипенко. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – 172 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : Вид. дім "КМ Academia", 2000. – 218 с.
3. Завгородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Л. Г. Вознюк, Т. С. Смовженко. – К. : Т-во "Знання", КОО, 2000. – 587 с.
4. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца ХХ столетия (1985 – 1995). – М. : Наука, 1996. – С. 147–154.
5. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка / Л. А. Кудрявцева. – К. : ИПЦ Киевский университет, 2004. – 208 с.

6. Муромцева О. Г. Про деякі активні процеси в словниковому складі української літературної мови кінця 80–90-х років ХХ ст. / О. Г. Муромцева // Українська мова мова : з минулого в майбутнє. – К. : Наукова думка, 1998. – С. 115–116.
7. Словник іншомовних слів / [уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута]. – К. : Наук. Думка, 2000. – 680 с.
8. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. – 288 с.
9. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache/ – Langenscheidt KG. Berlin und München. 2003. – 1253 S.

Архипенко Л. М. Процеси заимствования в системе украинской экономической терминологии в контексте межкультурной коммуникации // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.173-179

В статье представлена характеристика системных отношений германизмов, функционирующих в современной экономической терминологии как результат грамматических, семантических, стилистических и словообразовательных преобразований, обусловленных как внешними, так и внутренними факторами. Предметная и понятийная абстрактность заимствованных терминов позволяет участникам коммуникации достигать наивысшей степени адекватности понимания в сфере делового и профессионального общения.

Ключевые слова: *терминообразование, экономическая терминология, процесс заимствования, иностранные слова.*

Arkhipenko L. M. Process of borrowing in the system of the Ukrainian economic terminology in the context of cross-cultural communication // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.173-179

An integral part of intercultural communication is interlingual interaction, which is reflected at all levels of the language system. The problem of lexical borrowing is one of the leading linguistics, because borrowing foreign words - is one of the ways to replenish any language, so any research on the study of the process of borrowing and operation of foreign words in the language of the host remains relevant. The article description of systemic relationships Germanism that function in modern Ukrainian economic terms because of grammatical, semantic, stylistic and grammatical changes caused by both external and internal linguistic factors, within the functional and stylistic aspects of the study terms the processes determinologization. Polysemy term resulting metaphorical and analogical transfers. It is proved that the actualization of international contacts Ukraine not only promotes the growth of economic terms, borrowing but increasing internationalism, which differ from other economic terms greater degree of stylistic neutrality and lack of polysemy. The substantive and conceptual abstraction borrowed terms of communication allows participants to achieve the highest degree of adequacy understanding in the field of business and professional communication.

Key words: *terminoobrazovanie, economic terminology, the process of borrowing, foreign words.*

Поступила до редакції 08.04. 2013 р.

УДК 811.161.1>37

**Стиль как средство коммуникативных интенций
между адресантом – адресатом в жанре «Совет»**

Бондаренко Л. И.

*Национальный транспортный университет,
г. Днепропетровск, Украина*

Статья посвящена описанию функциональных стилей, репрезентируемых в жанре «Совет»; исследованию влияния коммуникативных отношений между адресантом – адресатом на функционально-стилистические особенности данного газетно-публицистического жанра, анализу отбора образных средств, комментируется лексическая наполняемость исследуемого жанра, доказываются актуальность темы, перспективность и необходимость дальнейшей работы в этом направлении. В статье раскрываются причины такого языкового явления, как «диффузия стилей», описываются информационно-эстетическая и воздействующая функциональность, объясняется аналитическая функция воздействия, репрезентированная в данном масс-медийном жанре.

Ключевые слова: *стили речи, газетно-публицистический жанр «совет», адресант, адресат, информативность, аналитичность.*

В данной статье в общем виде ставится проблема стилистической окраски одного из жанров газетно-публицистического стиля, а именно совета. Данная проблема, на наш взгляд, является *актуальной* в силу того, что публицистические тексты, являясь отражением нового в жизни, одновременно становятся и отражением нового в газетно-публицистической речи.

Язык газеты многократно описан учеными (М.П. Сенкевич [3], Г.Я. Солгаником [5; 6], О.Б. Сиротининой [4], С.Г. Кара-Мурзой [1], В.Г. Костомаровым [2] и др.). Однако такая разновидность информационного жанра, как совет, еще не получила полного освещения.

Целью данной статьи является рассмотрение функционально-стилистической окраски жанра «Совет». Проведенный анализ показывает, что внутри указанного жанра можно выделить разные по стилю типы текстов. При наличии одного и того же предмета отображения возникают разные тексты, поскольку в одном случае автор сообщает только объективную информацию, а в другом случае происходит наложение субъективной информации, когда адресант даёт свою оценку, рассказывает о своей точке зрения по данному вопросу. Проанализируем следующий пример (текст несколько сокращен):

СОВЕТЫ ПСИХОЛОГА

Как освоиться в коллективе?

В чужой монастырь со своим уставом не ходят... Эта народная мудрость справедлива всегда. Поэтому, придя в новый коллектив первое, что вам придётся сделать, это выучить новый устав. Будьте наблюдательны. Обращайте внимание не только на свои обязанности, но и на отношения между сотрудниками. Быть может, они вам не понравятся и это нормально. Даже, если ситуация в коллективе

реально нуждается в изменениях, не спешите вносить свои предложения. Не «умничайте». Выполняйте возложенные на вас обязанности как можно лучше. В это время очень важно разграничить ваши и не ваши обязанности. В группе обязательно найдётся кто-то, кто попытается переложить часть своей работы на новичка. Найдите в себе силы отсечь подобные поползновения и сказать «нет». Поверьте, этим вы только повысите свой авторитет - очень немногие люди умеют внятно это короткое слово (Вечерний город, 2008, № 70).

Анализируя образные средства, мы можем констатировать наличие типических особенностей газетно-публицистического функционального стиля в данной заметке. С одной стороны, эта публикация отражает реалии современной жизни, что свойственно периодике, а с другой – служит откликом на интерес к подобного рода информации определенной части читателей. Предметом и объектом исследования, как в публицистике, так и в исследуемом совете, является жизнь в обществе, в коллективе, а это касается интересов каждого человека. Мы видим широкое полотно рекомендаций, которые трактуются, обобщаются, служат материалом для постановки определенной проблемы и ее всестороннего рассмотрения, истолкования специалистом в данной области. Следует также отметить аналитический, эмоциональный и оценочный характер статьи, преобладание «общественной лексики» типа: «новый коллектив», «человеческое сообщество», «формальные лидеры», «стать членом коллектива», «быть хорошим специалистом», «слаженный коллектив», «психологический дискомфорт» и т. д., что также позволяет нам утверждать о стилевой принадлежности её к публицистике.

Несколько иную стилевую окраску имеет следующий текст:

Советы специалиста. Весна: пора заняться собой (красота из салона)

Наиболее эффективен профессиональный уход за кожей в салоне. Знающий косметолог предложит клиенту необходимую процедуру.

Можем порекомендовать мезотерапию - «красоту на кончике иглы». Суть метода заключается в том, что полезные вещества в виде микроинъекций доставляются в зону, нуждающуюся в коррекции. Мезотерапия считается самым эффективным методом.

Косметолог может порекомендовать курс поверхностных пилингов. Это активирует деление, обновление клеток кожи, а значит, омолаживает её.

Контурная пластика - это введение наполнителей (филлеров) в область морщин.

Инъекции препаратов ботулиноксина – их введение блокирует мышечную передачу, вызывая расслабление мышц, и морщины разглаживаются. (Комсомольская правда в Украине, 2008, №16).

В этом примере совета тип изложения информации полностью объективен. Автор поставил перед собой задачу – информировать читательниц о важных и значимых для многих женщин фактах и явлениях, не давая оценку сообщаемому. Данному совету присуща строгая логика изложения, точность, однозначность, объективность, отсутствие эмоциональности, субъект речи не проявляется через языковые средства; исходя из этого, можно говорить о научном стиле написания. Доказательством принадлежности к научному стилю служит и использование определённой лексики: преобладание однозначных слов, а также использование специальных медицинских терминов: *мезотерапия, криопластика, перманентный татуаж* и др.

В совете как разновидности информационной заметки может объясняться и обсуждаться текст закона:

Советчик (юридическая консультация)

«... Можно ли мне обратиться в суд с иском о разделе имущества, без получения свидетельства о праве на наследство?...»

Да, вы можете обратиться в суд с таким иском. В связи с тем, что ваши права как одного из наследников нарушены, вы имеете право на судебную защиту даже в том случае, если формально ваши права на наследство юридически не оформлены. Во - первых, есть правовые основания утверждать, что наследство принадлежит наследникам с даты принятия ими наследства (ст. 1269, 1270 ГК Украины) независимо от его юридического оформления и соответствующей регистрации и прав собственности. Во-вторых, нотариус подтвердит, что вы приняли наследство. В-третьих, судебный иск, возможно, заставит других наследников соблюдать закон. (Вечерний город, 2008, № 33.)

Объяснение юридически-нормативных и правовых документов составляет суть данной заметки, что позволяет нам говорить о написании совета в официально-деловом стиле. О том, что данный текст написан официально-деловым стилем, «сигнализируют» содержащиеся в публикации сжатость, компактность изложения, экономное использование языковых средств; употребление присущих этому стилю клише: «соблюдать закон», «права собственности», «правовые основания» и т.д.; широкое использование юридической терминологии «суд с иском», «право», «юридического оформления», «закон» и т.д.

Стиль советов может быть близок к разговорному:

Советы диетолога (текст несколько сокращен):

22 самые ужасные ошибки, которые допускаются, при диетах!!!

Если вы нижеописанной ерундой страдаете, то стоит призадуматься и изменить свою позицию и взгляд на диеты. От этого вы только выиграете.

Верите в то, что достаточно трескать вегетарианское супчик недельку, а потом до конца своей жизни можно есть, что попало.

Пьёте всякие там лимонады, кофе с добавками (сахар, сливки и т.д.)

Ничего не жуете целый день, полагая, что это единственная возможность похудеть.

Ошибочно полагаете, что всякие там пилюли и смеси для похудения действительно помогают.

Слишком часто прикладываетесь к горячительным напиткам.

Всегда имеете в запасе сладости, типа для гостей, но вы их сами поедаете.

Покупаєте для детей всякие вредности и сами же их употребляете.

Трескаете фаст фуд.

Разговорная окраска этой заметки выражается:

- в открытой речевой экспрессивности, с использованием эмоциональной и просторечной лексики, не свойственной языку СМИ: «трескаете фаст фуд», «жуёте целый день», «типа для гостей»;

- в употреблении в обиходно-бытовом контексте фразеологии «опускаете ручки»;

- в простоте, доступности и несложности синтаксических конструкций и т. д.

Таким образом, автором достигается его целевая установка – воздействие с максимальным эффектом на читателя, а для этого он использует наилучшие в данном контексте языковые средства. Следует отметить, что в проанализированных нами советах авторами редко используется литературно-художественный функциональный стиль, встречаются лишь отдельные его элементы: *Копилка добрых советов Исцеляющая улыбка*

В Библии можно прочесть: «Весёлое сердце благотворно, как врачевство, а унылый дух сушит кости». Аристотель призывал смехом лечить болезни. Конфуций изрёк: «Жаловаться на неприятности - удваивать зло; смеяться над ним - его уничтожить». З. Фрейд считал шутку действенным лекарством. Вовсе не случайно царственные особы всегда при себе имели шутов. Доказано, что смех является весьма эффективным лекарством. Подмечено, что все долгожители обладают развитым

чувством юмора, любят веселиться, умеют сохранять оптимизм. Смех - это ещё и бесплатное косметическое средство. Смеющийся человек молодеет, смех тонизирует лицевые мышцы, которые обычно работают редко, и усиливает циркуляцию крови, то благодаря нему кожа получает дополнительное питание. Давайте жить весело, больше улыбаться, смеяться и хохотать, и тогда будем жить вечно! Это шутка, в которой очень много правды! Не верите? Проверьте! (Лечебные письма, 2008, № 13)

Статья, исследуемая нами, с одной стороны, это обобщение и анализ фактов, связанных с феноменом улыбки и смеха. С другой же стороны, следует отметить также проявление в совете творческой индивидуальности автора и большой эмоционально-экспрессивной насыщенности. Перед читателем создаётся романтический образ «улыбки», который украшает лицо, дарит вечную молодость и жизнь. Эффективность коммуникативного процесса увеличивает обращение к известным именам, авторитетам, ведь люди чувствуют себя уверенней, если их мнение совпадает с точкой зрения известных личностей, которые использованы в данной публикации как афоризмы, что на наш взгляд, является показателем творческой деятельности автора, сознательно использующего более широко возможности лексики.

Вышеизложенное позволяет сделать *вывод*: автор последнего совета использует два функциональных стиля: газетно-публицистический, с элементами литературно-художественного.

Поскольку многие исследователи проблем стилистики на современном этапе развития лингвистики говорят о размытости границ между функциональными стилями, мы можем констатировать факт взаимодействия различных функциональных стилей и в исследуемом нами жанре. Наконец, тексты советов одного стиля могут включать целые фрагменты из текстов другого стиля. Причиной такого взаимодействия нескольких стилей в рамках одного жанра, на наш взгляд, является необыкновенная широта тематики советов. Таким образом, в зависимости от стиля, совет предполагает и выполняет совокупность функций, которые реализуются в рамках текстового единства. Такими функциями являются: информационно-эстетическая функция и функция воздействия, т.е. эффективное психологическое давление на индивидуальное и на массовое сознание. Сложная стилевая картина этого жанра обусловлена двойственностью его функциональной природы. Первая, информирующая, функция проявляется в совете в таких особенностях стиля, как документальность, фактологичность, официальность изложения, объективность, сдержанность. Другой, воздействующей, функцией детерминируется открытая, социальная оценочность и полемичность, простота и доступность изложения. Информационным жанрам периодики в большей степени присуща функция сообщения, тогда как рассматриваемому нами жанру в равной степени присуща и аналитическая функция воздействия.

Список литературы

1. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 831 с.
2. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе: некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В. Г. Костомаров. – М. : МГУ, 1971. – 267 с.
3. Сенкевич М. П. Стилистика научной речи и литературное редактирование научных произведений / М. П. Сенкевич. – М. : Высш. шк., 1984. – 319 с.
4. Сиротинина О. Б. Стилевая принадлежность и текстовая организация речи / О. Б. Сиротинина // Стилистика текста в коммуникативном аспекте. – Пермь : ПГУ, 1987. – 350 с.

5. Солганик Г. Я. Общие особенности языка газеты / Г. Я. Солганик. – М. : МГУ, 1980. – 240 с.

6. Солганик Г. Я. О закономерностях развития языка газеты в XX веке / Г. Я. Солганик // Вестник Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – М., 2002. – № 2. – С. 39–53.

Бондаренко Л.И. Стиль як засіб відображення комунікативних інтенцій між адресантом – адресатом в жанрі «Порада» // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.180-184

Стаття присвячена опису функціональних стилів, що репрезентуються в жанрі «Порада»; дослідженню впливу комунікативних стосунків між адресантом - адресатом на функціонально-стилістичні особливості цього газетно-публіцистичного жанру, аналізу відбору образних засобів, коментується лексична наповнюваність досліджуваного жанру, доводиться актуальність теми, перспективність і необхідність подальшої роботи в цьому напрямі. У статті розкриваються причини такого мовного явища, як «дифузія стилів», описуються інформаційно-естетична функціональність, пояснюється аналітична функція впливу на адресата, що репрезентується в цьому мас-медійному жанрі.

Ключові слова: стилі мовлення, газетно-публіцистичний жанр «порада», адресант, адресат, інформативність, аналітичність.

Bondarenko L.I. Style as means of communicative intensions between sender – addressee in genre «Advice» // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.180-184

In this article the problem of the stylistic colouring of one of newspaper-publicism genres is put in a general view. The aim of the article is consideration of informing filled of genre «Advice», description of functional styles репрезентуемых in the investigated genre. The conducted analysis showed that into the indicated genre it is possible to distinguish the different on style types of texts, even at presence of the the same article of reflection, there are different texts, as in one case an author reports objective information only, and there is stratification of subjective information in other case. Reasons of such language phenomenon as «diffusion of styles» open up in the article, described informatively-aesthetic and influencing functionality, the analytical function of influence, репрезентированная in this mass-media genre, is explained. In text of the article a study of influence of communicative relations is undertaken between a sender - addressee on the functionally-stylistic features of this newspaper-publicism genre, analysis of selection of vivid facilities, the lexical filled of the investigated genre is commented, actuality of theme, perspective and necessity of further work in this direction, is proved. Summing up results the researches conducted in the article, we come to the conclusion, that the difficult stylish picture of this genre is conditioned by duality of his functional nature : сопряжением expression and standard. First, informing, a function shows up in advice in such features of style, as documentaryness, фактологичность, officialness of exposition, objectivity, restraint. Other, influencing, a function is determine open, social оценочность and polemicness, simplicity and availability of exposition.

Key words: styles of speech, newspaper-publicism genre «advice», sender, addressee, informing, analyticity.

Поступила в редакцию 16.04.2012 г.

УДК 811.161.1'373.211.1

**Ментальный образ места поселения
как фрагмент языковой картины мира**

Васильева Т.Ю.

*УО «Витебский государственный университет им. П.М. Машерова»,
г. Витебск, Беларусь*

В статье на материале ойконимов Белорусского Поозерья моделируется ментальный образ места поселения, являющийся фрагментом языковой картины мира носителей топонимической системы. Ментальный образ структурируется на основе выделения семантических полей «местожительство» и «местонахождение», в составе которых фиксируются семантические модели, отражающие различные способы восприятия места поселения. Моделирование ментального образа места поселения позволяет ответить на вопрос, как ойконимия отражает стереотипы восприятия и осмысления окружающей действительности человеком.

Ключевые слова: ойконим, ойконимия, языковая картина мира, ментальный образ, семантическое поле, семантическая модель.

Важнейшая задача лингвокультурологии как одного из ведущих направлений лингвистических исследований – реконструкция традиционной языковой картины мира, составляющими которой являются ментальные образы, представляющие собой сложные единицы ментального уровня, сформированные в результате чувственно-эмпирического, психического и когнитивного опыта на основе обобщения впечатлений человека об объектах реальной действительности. Исходя из положения о том, что «любой пласт естественного языка, включающий в себя единицы с общей денотативной направленностью, кодирует информацию об определенном фрагменте действительности» [1, с. 4-5], можем заключить, что ойконимия, представляющая собой совокупность названий населенных пунктов, репрезентирует народные представления о месте поселения.

Целью настоящего исследования является моделирование ментального образа места поселения как фрагмента языковой картины мира, отраженного в коллективном сознании жителей Белорусского Поозерья и выраженного в системе названий населенных пунктов. Лингвистическое моделирование, представляющее собой комплекс исследовательских процедур, имеющих целью реконструировать фрагмент языковой картины мира на основе его репрезентаций в языке, является наиболее *актуальным* исследовательским приемом в антропоцентрической парадигме современного языкознания.

Важным для нашего исследования является вопрос о соотношении понятий «пространство» и «место». Интересным в данном аспекте представляется тот факт, что в списки главных категорий человеческого бытия, составленные ведущими когнитологами, включаются либо концепт места, либо концепт пространства. Рассматривая понятия пространства, места и предмета, Е.С. Кубрякова указывает на различие способов языковой объективации данных концептов: «в то время как концепты места и предмета образуют концептуальные основания такой части речи, как существитель-

ное, концепт пространства, формируя основу предлогов и некоторых других частиц, получает в языке широкое отражение и на других уровнях существования языка и в разных классах языковых явлений» [6, с. 84]. Исследователь отмечает, что понятия места и пространства в настоящее время рассматриваются как находящиеся в гипер-гипонимических отношениях. Так, Д. Лич определяет «место» как один из базовых параметров, использующийся для описания организации пространства наряду с такими понятиями, как «протяженность», «близость», «вертикальность» / «горизонтальность», «север» / «юг», «запад» / «восток», «ориентация», «движение», «виды передвижения», «поза» (положение человека в пространстве) [2, с. 84]. Кроме того, по замечанию Е.С. Кубряковой, понятия пространства и места вряд ли могут считаться равноценными с философской и логической точек зрения: понятие пространства является универсальной онтологической категорией, определяющей картину мира человека. Вместе с тем, поставив в своей работе вопрос о последовательности появления понятий пространства и места в генезисе сознания, исследователь отмечает, что если с современной точки зрения место объясняется через пространство, то с исторической точки зрения концепт места является первичным [6, с. 86]. Как пишет А.Я. Гуревич, «пространство в средние века понималось особым образом, – об этом свидетельствует и то, что такого понятия, собственно, тогда не существовало: *spatium* имело иной смысл – протяженность, «промежуток», *locus* же означало место, занимаемое определенным телом, а не абстрактное пространство вообще» [4, с. 85].

Исходя из вышесказанного, можно говорить о тесной связи понятий пространства, предмета (объекта) и места. На современном этапе место, подобно объекту, определяется через представление о части пространства (место – это часть пространства, занимаемая объектом и ограничиваемая им); подобно пространству, оно может характеризоваться как объем, плоскость, поверхность или точка.

Ментальный образ места, являющийся одним из магистральных образов картины мира, структурируется значимыми признаками данной географической реалии, репрезентированными в ойконимах и отраженными в семантических полях.

Выделение и описание семантических полей топонимов для реконструирования определенного фрагмента языковой картины мира проводится в работах российских исследователей. В исследовании Е.Л. Березович семантические модели объединяются в семантические поля, которые, накладываясь друг на друга, создают семантическое пространство топонимии. Располагая по вертикали семантического пространства поля, составляющие названия объектов одного вида, а по горизонтали – поля, выделяющие общие для разных видов объектов признаки, внутри поля – модели, различающиеся по способам характеристики объекта, исследователь фиксирует идеографическую сетку топонимов, являющуюся носителем информации о том, как осуществляется категоризация географического пространства в системе названий географических объектов Русского Севера [2].

В работе С.П. Васильевой на материале топонимов Приенисейской Сибири моделируются ментальные образы Человека, Пространства, Реки на основе структурирования идеографических полей, представляющих собой сферу понятийного содержания, обусловленного логикой предметного мира и человеческого мышления; в составе идеографических полей выделяются семантические поля и лексико-семантические группы, отражающие определенные фрагменты действительности [3].

На основе анализа лексико-семантических полей топонимов Краснодарского края (Кубани) и Республики Адыгея структурируются ментальные образы Человека, Реки, Горы в исследовании Е.Ф. Ковлакас [5].

Данные ойконимии Белорусского Поозерья для моделирования фрагмента языковой картины мира до настоящего времени к анализу не привлекались.

Для структурирования ментального образа места поселения, вслед за Е.Л. Березович, мы применяем следующую последовательность анализа: ойконим → семантическая модель → семантическое поле → ментальный образ. При этом семантическая модель, по определению исследователя, представляет собой «устойчивый смысловой инвариант, вариативно реализующийся в ряде конкретных названий»; семантическое поле – «диапазон моделей, выражающих сходные характеристики объекта» [2, с. 43].

Важным для исследования, имеющего целью структурирование определенно-го фрагмента картины мира, представляется тот факт, что «человеческое общество находится в постоянном движении, изменении и развитии, в разные эпохи и в различных культурах люди воспринимают и осознают мир по-своему, на собственный манер организуют свои впечатления и знания, конструируют свою особую, исторически обусловленную картину мира» [4, с. 27]. Приведенное утверждение позволяет предположить, что ментальный образ места, структурированный на материале топонимов, включает элементы различных исторических периодов.

С опорой на толкования значения лексемы *место*, представленные в различных словарях, можем выделить следующие магистральные способы восприятия места, зафиксированные в системе названий населенных пунктов Белорусского Поозерья: местожительство (место, где кто-нибудь живет постоянно), местонахождение (место, где кто-нибудь, что-нибудь находится), которые фиксируются семантическими полями «местожительство» и «местонахождение». Отражение данных способов восприятия человеком места поселения в системе названий населенных пунктов обуславливается влиянием эстралингвистических факторов. Так, формирование ойконимов, составляющих семантическое поле «местожительство» (*Абрамово, Авласы (2), Балаши, Бараны (2), Воропаево, Гавруши, Германовичи, Голубово (2), Демидовичи, Казаново, Климовичи, Ковалевичи, Козичи, Козловичи, Моисеенки, Морозенки, Науменки, Осипенки, Симоняты, Тихоняты* и др.), определяется как причинами социально-экономического характера (развитие частного землепользования), так и особенностями мировидения создателей топонимов, когда связь между человеком и природой, земельным владением и поселением на нем представлялась неразрывной.

В семантическом поле «местонахождение» выделяются две семантические модели, отражающие различные способы восприятия места поселения. В основах ойконимов Белорусского Поозерья, реализующих модель ‘место – «вмещающее»’, содержится указание на объект-ориентир, в пространство которого включается поселение в процессе номинации. В качестве ориентиров выступают как естественные, так и искусственные ландшафтные объекты, при этом если на ранних этапах формирования топонимической системы в основах ойконимов фиксировались преимущественно названия природных объектов (*Веретя, Гора (4), Гороватка (2), Горушка, Горы (3), Забелье (3), Заболотье (18), Загорье (4), Залесье (16), Замошье, Криницы, Озёры, Холм* и др.), то со временем круг топооснов расширился за счет лексики, обозначающей материальные объекты, созданные человеком (*Бояры – Бояры 1, Горовые – Горовые 1 – Горовые 2, Залесье – Залесье 1 – Залесье 2; Великая (Большая) Лысковка – Малая Лысковка, Великое (Большое) Тешелово – Малое Тешелово; Старая Белица – Новая Белица, Старое Запонье – Новое Запонье* и др.).

В качестве основания для выделения семантической модели ‘место – «вместилще»’ рассматривается фиксация в основах ойконимов локативов со значением «ограниченное пространство», указывающих на включенность объекта, названного локативом, в пространство населенного пункта. Фиксация в качестве объектов, относительно которых развивается топономинация, территориальных единиц (земельных участков (*Лядище, Ляды (3), Подоры, Пасеки* и др.), типов поселений (*Городок (5), Дворец (4), Село (2), Слобода (33)* и др.) и различных сооружений (хозяйственных построек (*Заборные Гумны, Стодола, Ферма* и др.), производственных предприятий

(Буда, Гута, Плитница, Поташня, Рудня и др.), располагающихся на территории поселения, обуславливается изменением представлений о пространстве в процессе хозяйственной деятельности человека.

В составе семантических полей «местожительство» и «местонахождение» присутствуют различные по времени формирования элементы: наиболее древними, характеризующимися длительным периодом функционирования, являются наименования, мотивированные названиями природных объектов (*Бор* (5), *Высокая Гора*, *Ручай*, *Сосновая Наспа*, *Старица* (3), *Сутоки* (3) и др.), и отгидронимные ойконимы (*Вымно*, *Иказнь*, *Орля*, *Освея*, *Полота* и др.). Самыми молодыми являются названия советского времени, мотивированные экономико-географическими терминами (*Заводский* (вариант *Заводской*), *Заготскот*, *Льнозавод*, *Осинторф*, *РТС*). Несмотря на то, что в различные исторические эпохи для формирования ойконимов отбирались различные языковые единицы (имя рода, семьи, отдельного человека; названия естественных или искусственных географических объектов), способы восприятия места поселения не претерпевали существенных изменений.

Выводы. Ментальный образ места поселения, структурированный на материале названий населенных пунктов Белорусского Поозерья, представляет собой фрагмент языковой картины мира, моделирование которого позволяет ответить на вопрос, как ойконимия отражает стереотипы восприятия и осмысления окружающей действительности человеком.

Полученные результаты могут применяться в качестве материала для сопоставления в исследованиях топонимических систем других регионов, а также для изучения ментальных представлений и стереотипов восприятия географических объектов разных типов.

Список литературы

1. Березович, Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Е.Л. Березович; Урал. гос. ун-т. – Екатеринбург, 1999. – 39 с.
2. Березович, Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Е.Л. Березович ; под ред А.К. Матвеева. – 2-е изд. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 328 с.
3. [Васильева, С.П.](#) Русская топонимия Приенисейской Сибири: картина мира [Электронный ресурс] : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / С.П. Васильева. – М. : РГБ, 2005. – Режим доступа : <http://www.rsl.ru>. – Дата доступа : 12.05.2011.
4. Гуревич, А.Я. Избранные труды. Средневековый мир / А.Я. Гуревич. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2007. – 560 с.
5. Ковлакас, Е.Ф. Особенности формирования топонимической картины мира: лексико-прагматический и этнокультурный аспекты : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 / Е.Ф. Ковлакас; Кубан. гос. ун-т. – Краснодар, 2009. – 51 с.
6. Кубрякова, Е.С. О понятиях места, предмета и пространства / Е.С. Кубрякова // Логический анализ языка. Языки пространств / Н.Д. Арутюнова, И.Б. Левонтина (отв. ред.) [и др.]. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 84-92.

Васильева Т.Ю. Ментальний образ місця поселення як фрагмент мовної картини світу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.185-189

У статті на матеріалі ойконімів Білоруського Поозер'я моделюється ментальний образ місця поселення, що є фрагментом мовної картини світу носіїв топонімичної

системи. Ментальний образ структурується на основі виділення семантичних полів «місцепроживання» і «місцезнаходження», у складі яких фіксуються семантичні моделі, що відображають різні способи сприйняття місця поселення. Моделювання ментального образу місця поселення дозволяє відповісти на питання, як ойконімія відображає стереотипи сприйняття і осмислення навколишньої дійсності людиною.

Ключові слова: ойконім, ойконімія, мовна картина світу, ментальний образ, семантичне поле, семантична модель.

Vasilieva T.Y. **Mental image of the place as a part of linguistic picture of the world** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.185-189*

Mental image of the place as a part of linguistic picture of the world of the bearer of toponymic system and as a complex mental unit is modeled in the article on the material of Belarussian Poozerje ойконіми. These units are formed as a result of perceptual empirical, psychological and cognitive personal experience. Mental image is structured according to the sorting of semantic fields that consist of the semantic models representing different ways of place perception. Based on the interpretation of the lexeme place given in various dictionaries two main ways of place perception are identified in the research. They are place of residence and location fixed with semantic fields 'place of residence' and 'location'. The representation of the given ways of personal perception of the place is influenced by extralinguistic factors such as the nature of the material culture of the society, the peculiarities of the world's vision by the creators of toponymic system. The modeling of mental image of the place as a part of linguistic picture of the world helps to answer the question how the ойконімія reflects the stereotypes of perception and interpretation of the reality by an individual.

Key words: ойконім, ойконімія, the linguistic picture of the world, the mental image, the semantic field, the semantic model.

Поступила в редакцію 08.04.2013 г.

УДК 811.93

**Образ автора художнього тексту
в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень**

Вільчинська Т. П.

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Стаття присвячена розгляду поняття образу автора художнього тексту в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. Встановлено, що образ автора є важливим конструктивним елементом, який об'єднує не лише частини одного тексту, а й усі тексти разом, надаючи їм смислової і стилістичної єдності. З'ясовано, що в сучасному мовознавстві поняття образу автора різною мірою корелює з такими, як «мовна особистість», «мовний світ письменника», «цілісний образ митця», «адресант художнього тексту» та ін. Перспективність подібних досліджень зумовлена розширенням меж вивчення художнього тексту, що передбачає активізацію наукового інтересу до особистості письменника, способу його художнього мовомислення.

Ключові слова: образ автора, світогляд письменника, мовна особистість, цілісний образ митця, художній текст, індивідуально-авторська картина світу.

Мова як суспільний продукт є не лише вмістилищем і виразником предметів та явищ об'єктивного світу, але і його творцем. Мова-текст репрезентує і мовотворчість певного історичного проміжку, певної епохи, і індивідуальний світ окремого автора, окремого твору (А. Мойсієнко).

Письменник, перебуваючи в межах національно-мовної картини світу, творить свій неповторний мовний світ відповідно до світосприймання та власної психології. Роль письменника в розвитку національної мовленнєвої культури визначається, по-перше, «відкриттям» і залученням нових, ще не освоєних літературною мовою засобів, що розширюють самі межі і можливості літературної мови, по-друге, оригінальністю й своєрідністю творчої манери висловлення, новаторством у галузі мистецтва образного слова. Відтак, є всі підстави говорити про образ автора та розглядати його з проекцією на такі поняття, як стиль, ідіостиль, ідіолект та под.

Лінгвістична теорія образу автора у свій час була запропонована, а пізніше обґрунтована В. Виноградовим (зокрема у працях про творчість О. Пушкіна, М. Гоголя, Ф. Достоевського, Л. Толстого, А. Чехова). Згідно з нею «образ автора – це індивідуальна словесно-мовленнєва структура, що пронизує художній твір і визначає взаємозв'язок і взаємодію всіх його елементів» [3, с. 151]. І далі: «Це концентроване втілення суті твору, що об'єднує всі системи мовленнєвих структур персонажів у їх співвідношеннях з оповідачем і через них виступає ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого, ... це образ, що складається із основних рис творчості поета» [3, с. 113].

Різні визначення поняття «образ автора» були запропоновані ще в 1970-1980-х рр. у працях М. Бахтіна, Р. Будагова, О. Чичеріна, Б. Кормана, М. Коцюбинської, О. Білецького, Г. Винокура та ін. І хоча тлумачили його частіше з погляду

літературознавчої стилістики, це стимулювало дослідницькі зацікавлення і з боку мовознавців.

Спроектвана теорія образу автора була насамперед на комплексне дослідження мови художнього тексту, яке передбачало, крім іншого, обов'язкове встановлення співвідношення між загальнонародною мовою та індивідуальним стилем, розгляд мови художнього твору в контексті всієї творчості письменника, а також у горизонтальному і вертикальному контексті національної та світової літератури. Тобто розширення меж вивчення художнього тексту передбачало активізацію наукового інтересу до особистості письменника, способу його художнього мовомислення. Із таких позицій до розуміння образу автора підходили В. Задорнова, С. Єрмоленко, І. Гюббенет, В. Кухаренко, Л. Ставицька, Л. Пустовіт та ін.

З огляду на те, що сьогодні активізується лінгвістичний інтерес до механізмів текстотворення, процесів породження та розуміння тексту, який в останні десятиліття частіше розглядають в комунікативному, соціокультурному, когнітивному та ін. аспектах, тема запропонованої розвідки є *актуальною*. *Мета статті* систематизувати відомості про образ автора в сучасній науковій лінгвістичній парадигмі та розкрити значення цього поняття для теорії і практики аналізу художнього тексту. Теоретично-лінгвістичним підґрунтям для написання статті стали праці С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, Н. Сологуб, Ю. Шевельова, Р. Барта, А. Загнітка, М. Крупи та ін.

Поняття образу автора в сучасному мовознавстві різною мірою корелює з такими, як «мовна особистість», «мовний світ письменника», «цілісний образ митця», «адресант художнього тексту» та ін.

Відомо, що світовідчуття, світобачення письменника, його естетичний досвід зумовлюють оригінальність його творів. Сукупність зображувально-виражальних засобів створює ефект стилю тоді, коли закономірно поєднується в художньо мотивовану систему, зумовлену індивідуальністю митця.

Поняття стилю визначають і як формотворче начало, певний внутрішній закон художньої творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю складність «художньої мови» творів, яка зводиться не лише до мовностилістичних засобів, а включає й надмовні елементи; і як антропоцентричну філософсько-естетичну категорію, пов'язану зі структурою авторської свідомості, її філософськими, релігійними, естетичними та іншими орієнтирами, що об'єктивується в мові (тексті, слові) [2, с. 91]. Проявляється стиль як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця, цілих течій та напрямків.

Мотиви формування ідіостилу письменника бувають об'єктивними й суб'єктивними. Таку думку поділяє багато науковців. Об'єктивними чинниками зумовлений тісний зв'язок поетичного світу автора з національною культурою, традиціями загалом та мовними традиціями етнічної спільноти, фольклором тощо. Суб'єктивні фактори визначають специфіку авторського ідіостилу. Відповідно нові знання слів у творі виникають не довільно, а підпорядковані задуму автора, його художній концепції. Ключі до цих нових знань і є частковими кодами художнього тексту. Із загального комплексу часткових кодів, заряджених художньою енергією, впливає головний код тексту, як його, за нашими припущеннями, задумував автор. Варіанти ж головних кодів – то здобуток читача або дослідника, які, виходячи з параметрів і умов естетичної ситуації та власного досвіду, можуть більш або менш адекватно розкодувати текст [8, с. 55].

Загалом розуміння ідіостилу автора приводить до усвідомлення його самого як творчої особистості, як людини. Дослідники стилістики української мови справедливо вважають, що «від творчої особистості письменника, його ідейно-естетичної концепції, світобачення залежить образна система, архітектоніка твору, нахил до вибору й організації тих чи інших мовних засобів, внутрішньої художньої трансформації

їх у тексті» [10, с. 189]. Автор прагне «витиснути» з кожної лексеми максимальний семантико-стилістичний ефект і тим самим втілює самобутнє мовомислення з авторськими новотворами, унікальними синтаксичними конструкціями, переосмисленими мовними символами. Таке оригінальне поєднання створює індивідуальний стиль мовлення.

Більшість учених схиляється до думки, що індивідуальний стиль письменника є діючою системою взаємоузгоджених лексичних, морфологічних, синтаксичних, фонетичних, орфоепічних, інтонаційних, символічних і стилістичних компонентів як цілості. Кожна мова має властивий тільки їй набір тропів, фігур і національно-мовну систему семантичних модифікацій слововживання. Тому створення письменником нового значення слова чи усталеного словосполучення – це розгортання і поглиблення семантики останніх, оскільки внутрішній зміст слова завжди має перспективу переосмислення. «Відношення між словниковим значенням зафіксованих у літературному тексті елементів і тим значенням, якого вони набувають у творі, – стверджує А. Мойсієнко, – вносить у семантику останнього ту напругу, у зв'язку з якою виникає аперцепційна ситуація для інтерпретатора» [11, с. 23].

Термінами «адресат» і «адресант» в художньому тексті послуговується А. Загнітко, зазначаючи такі функції останнього: 1) відображає власну позицію; 2) суб'єктивний план «образу автора»; 3) виконує роль оповідача, повістувача та ін. [5, с. 53]. Науково-вещь виходить із того, що художній текст є «феноменом / творінням особливої мовної особистості – естетичної, ... яка виражає в ньому квінтесенцію власного неповторного «Я», екстраполюючи власне буття і його сутність» [5, с. 15].

В останні десятиліття спостерігається активне розгортання досліджень індивідуально-авторських картин світу. З'явилося багато праць, присвячених їх аналізу (В. Маслова, Н. Слухай, Л. Лисиченко, Л. Петрова, Т. Космеда, А. Башук та ін.). Так, В. Маслова індивідуальну картину світу трактує як поетичну картину світу автора, розглядаючи її як суб'єктивний образ об'єктивної дійсності. Дослідниця зазначає: «Поетична картина світу є індивідуально-авторською. Вона значною мірою суб'єктивна і несе в собі риси мовної особистості її творця. Це образна, «олюднена» картина, в якій особистість поета постає як відображення її існування» [9, с. 42].

Нові підходи до вивчення художнього тексту спричинили появу і такого терміна, як «індивідуально-авторська концептосфера» (В. Кононенко, К. Голобородько, Н. Мех, В. Ніколаєва та ін.), яку К. Голобородько визначає як «семантичний простір мовної особистості, сформований на базі ментального авторського світу, який актуалізується у когнітипах, концептах...» [4, с. 295].

За словами А. Мойсієнка, мова як інструмент концептуалізації навколишньої дійсності виражає через відповідну сукупність фрагментів «мовної картини світу» певну специфіку авторського світосприймання, національної історії та культури, тобто національний характер певного народу. Реконструкція цього концептуального образу світу дає можливість «зазирнути» до «закодованого» в ній психологічного портрета мовної спільноти [11, с. 265].

Інтегруючим чинником понять ідіостиллю та мовної картини світу виступає мовна особистість. На думку В. Виноградова, до дослідження мовної особистості можна прийти трьома шляхами. Один із них – це вивчення мови художньої літератури. Причому тільки цей шлях, як зазначає вчений, надає широкі можливості для аналізу мовної особистості (письменника, автора художнього твору). Характеризуючи індивідуальну словесну творчість мовної особистості (письменника), дослідник зауважує, що вона «у своїй структурі має низку своєрідно об'єднаних або диференційованих соціально-мовних чи ідеологічно-групових контекстів, ускладнених і деформованих специфічними особистісними формами», які виявляють творчу природу мови [3, с. 62].

Р. Барт вказує на те, що мовна особистість визначається не в соціально-рольових або оцінних категоріях, а винятково через характерне для нього усвідомлення слова. Мовна особистість письменника проступає крізь індивідуально вжите слово. Його художньо-індивідуальна картина світу постає у мовному вираженні [1, с. 347].

Мовна особистість, за словами Ю. Караулова, починається по той бік звичайної мови, де в гру вступають інтелектуальні сили, і перший рівень (після нульового) її вивчення – виявлення, встановлення ієрархії значень і цінностей в картині світу мовної особистості, в її тезаурусі [7, с. 36].

Визначальною ознакою мовної особистості є мовна свідомість, яка визначає ідіостиль як засіб художньо-образного самовираження. Мовна свідомість особистості, специфіка її мовної поведінки зумовлюються світоглядом. Мовну свідомість відображає та реєструє тезаурус мовної особистості.

Н. Сологуб, аналізуючи стильову манеру О. Гончара, послуговується терміном «мовний світ письменника». Його введення дало змогу дослідниці здійснити комплексний аналіз індивідуально-авторського стилю О. Гончара, який «пройшов еволюцію, зберігши свої характерні ознаки» [12, с. 3].

Заповнити прогалини в науці про мову художнього твору в україністиці намагався свого часу Ю. Шерех. Спираючись на конкретний поетичний матеріал, науковець вибудовує теорію цілісного образу митця. Важливо, що він запропонував підхід (придатний і для мовознавця, і для літературознавця), який забезпечував комплексне дослідження мови художнього тексту і згідно з яким твір розглядався як акт словесного спілкування автора з читачем. Науковець зазначив переваги, які передбачає введення термінопоняття «цілісний образ митця», а саме: реалізує принципи широкого історико-філологічного контексту особи автора; синкретизму методів дослідження мови художнього твору, у тому числі довільного, але вмотивованого відбору методів дослідження, які забезпечують виведення цілісного образу автора; широкий вихід у позалінгвістичне, тобто якнайширше вивчення позатекстових факторів; універсальність інформації про об'єкт дослідження [13, с. 148].

Усе це засвідчує важливість зазначеної проблеми та актуалізує думку про постійну присутність автора, образ якого є важливим конструктивним елементом, що об'єднує не лише частини одного тексту, а й усі тексти разом, надаючи їм смислової і стилістичної єдності. Дослідження мови художнього твору, за словами В. Задорнової, по-справжньому плідним стає тоді, «коли враховується «глобальний вертикальний контекст» творчості письменника, естетична позиція автора, спосіб його художнього мислення, ставлення до культурно-філологічної традиції» [6, с. 112].

Висновки. Трансформація реалій життя вимагає пошуку нових способів їх моделювання в художніх творах. Цікавим, оригінальним, непередбачуваним, а подекуди й сміливим та відвертим способом рефлексії дійсності є творчість сучасних українських письменників, незаперечним досягненням яких є формування особливої мови художнього тексту, в якій важливу роль відіграє образ самого автора. Активізація дослідницьких зацікавлень до мови художнього тексту активізує науковий інтерес до образу автора в ньому та визначає перспективність подібних досліджень.

Список літератури

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт // [сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 409 с.
2. Безлепкина О. Мовно-стильові особливості прози Євгенія Замятіна / О. Безлепкина // Слово і час. – 2008. – № 3. – С. 91-96.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1971. – 239 с.
4. Голобородько К. Когнітивна лінгвістика ка: дослідницький інструментарій та моделювання концептосфери митця / К. Голобородько // Науковий вісник ХДУ. Серія: «Лінгвістика»: зб. наук. праць. – Вип. IV. – Херсон, 2006. – С. 295–300.

5. Загнітко А. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум : науково-навчальний посібник / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 289 с.
6. Задорнова В. Я. Диалектика уровней изучения художественного произведения / В. Я. Задорнова // Методика и методология изучения художественного языка. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – С. 111-118.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. – 262 с.
8. Марко В. Кодування художнього тексту / В. Марко // Дивослово. – 2007. – № 8. – С. 54-59.
9. Маслова В. А. Поэт и культура : Концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / В. А. Маслова. – М. : Флинта, 2004. – 256 с.
10. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
11. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченково-го вірша / А. К. Мойсієнко. – К. : Сталь, 2006. – 304 с.
12. Сологуб Н. М. Мовний світ Олександра Олеся / Н. М. Сологуб. – К. : Наук. думка, 1991. – 138 с.
13. Шерех Ю. Третя сторожа : Література : Мистецтво / Ю. Шерех. – К. : Дніпро, 1993. – 590 с.

Вильчинская Т.Ф. Образ автора художественного текста в парадигме современных лингвистических исследований // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.190-194

Статья посвящена рассмотрению понятия образа автора художественного текста в парадигме современных лингвистических исследований. Установлено, что образ автора является важным конструктивным элементом, который объединяет не только части одного текста, но и все тексты вместе, обеспечивая им смысловое и стилистическое единство. Рассмотрены корреляции понятия образа автора с такими, как «языковая личность», «целостный образ писателя», «адресант художественного текста» и др. Перспективность подобных исследований обусловлена расширением границ изучения художественного текста, что предполагает активизацию научного интереса к личности писателя, способу его художественного мышления.

Ключевые слова: образ автора, мировоззрение писателя, языковая личность, художественный текст, индивидуально-авторская картина мира.

Vilchynska T. The Character of the Author of the Literary Text in the Paradigm of Modern Linguistic Studies // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.190-194

The article deals with the concept of the author's character of a literary text in the paradigm of modern linguistic studies. It is found out that the theory of the author's character at different times was worked out by many scientists and it was focused on the comprehensive study of language of a literary text, that provides setting up the correlation between nationwide language and the individual style, considering the language of a work of fiction in the context of the whole writer's creations, as well as in the horizontal and vertical context of national and world literature. The transformation of the realities of life requires finding new ways to design them in works of art, which the role of the author's character increases in. It is investigated that the character of the author is an important constructive element that unites not only parts of one text, but also all the texts together, giving them a semantic and stylistic unity. It is found out that in modern linguistics the notion of author's character in different ways correlates with such as "linguistic personality", "language world of writer", "holistic character of the artist", "artistic text sender", "individual-authorial picture of the world", etc. The prospect for such research is conditioned by the expansion of the boundaries of the study of the literary text that provides more active scientific interest in the personality of the writer; the way of his artistic-linguistic thinking.

Key words: character of the author, the writer's outlook, linguistic personality, holistic character of the artist, artistic text, individual-authorial picture of the world.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 81'367.625.3:81'367.633:[81'.367.332]

**Динамічна локативна ситуація та її представлення
в реченнях із префіксально-прийменниковою кореляцією**

Галаур С. П.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна*

У статті висвітлено когнітивний аспект префіксально-прийменникової кореляції дієслівного предиката. Проаналізовано динамічну локативну ситуацію, описувану реченнями зі співвідношенням префікса й прийменника, виявлено її учасників. Визначальну роль у розвитку просторових відношень відведено предикатам, неоднорідним за валентною структурою. З'ясовано основне призначення префіксально-прийменникової кореляції в мовній системі.

Ключові слова: *префіксально-прийменникова кореляція, динамічна локативна ситуація, локативні відношення, предикат, валентність.*

Однією з домінантних онтологічних реалій, які людина сприймає і диференціює, використовує для самоідентифікації в довкіллі, є простір. Просторовий параметр є суттєвим складником будь-якої мовної картини світу, він постійно перебував у полі зору багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців (О.В. Бондарка, В.Г. Войцехівської, Н.П. Гальони, М.І. Степаненка та ін.). Об'єктом їхніх зацікавлень постає і вживання в синтаксичній конструкції свосередньої префіксально-прийменникової пари як комплексного засобу вираження найрізноманітніших відтінків просторового плану змісту. Префіксально-прийменникову кореляцію детально проаналізовано на рівні словосполучення, здійснено спроби вивчити її з погляду репрезентації значеннєвої структури речення. Назріла потреба представити цей унікальний лінгвістичний факт не лише з позиції системи мови, але й в антропоцентричному аспекті, у зв'язку з людиною, без якої існування цієї системи було б неможливим, що характеризує *актуальність* дослідження. *Мета* статті – проаналізувати локативну ситуацію з орієнтовано-спрямованими просторовими відношеннями, яку описують речення з префіксально-прийменниковою кореляцією. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких *завдань*: 1) ідентифікувати умови, релевантні для створення динамічної локативної ситуації; 2) окреслити семантичні ознаки й валентний потенціал префіксального дієслова як центрального компонента речення, систематизувати й покласифікувати за семантичним принципом дієслівні предикати, що функціонують у синтаксичних конструкціях із префіксально-прийменниковою кореляцією; 3) з'ясувати основне призначення префіксально-прийменникового співвідношення в мовній системі.

Префіксально-прийменникова кореляція виявляє себе в безпосередньому й опосередкованому різновидах, що пов'язано з повним / неповним семантичним узгодженням префіксів і прийменників, їхньою реалізацією однопланових / різнопланових просторових відношень (директивних / транзитивних, лативних / аблативних): *На галювину вискакує з гуцини сарна* (М. Коцюбинський); *З Києва виїхали гінці до Переяслава* (В. Малик) (pref [ви-] « ргер [з] – безпосередня кореляція, pref [ви-] « ргер [на], pref [ви-] « ргер [до] – опосередкована кореляція). Безпосередня префіксально-при-

йменникова кореляція, при якій префікс синсемантичного предиката вимагає вживання відповідного йому прийменника, має конструктивні й конкретизаційні властивості, оскільки вона визначає обов'язковий семантичний і структурний мінімум речення, уточнює його загальний план змісту додатковими локативними рисами. Речення з опосередкованим типом кореляції демонструють інші її можливості. Важливішим із семантичного погляду в них виступає прийменник, функціонування ж префікса пов'язане з комунікативними завданнями висловлення, як-от: наголосити на початковій або кінцевій точках руху, позначити велику або невелику відстань між ними, уточнити рух суб'єкта / об'єкта щодо вертикальної осі, шлях і спосіб їхнього переміщення, указати нерелевантність досягнення кінцевого пункту тощо.

Речення з кореляцією префікса та прийменника найчастіше описують локативну ситуацію, тобто "змістову структуру, що базується на семантичній категорії та полі локативності й репрезентує той аспект позначуваної "загальної ситуації", який полягає у вираженні просторових відношень" [1, с. 6]. Ядерним компонентом локативних відношень є позначення місцеперебування об'єкта (статична ситуація), напряму та шляху руху (динамічна ситуація).

Релевантною для динамічної локативної ситуації, яку перш за все передають речення з префіксально-прийменниковою кореляцією, виступає опозиція незалежний / залежний рух. Із цього погляду локативні ситуації можна диференціювати на дві групи: 1) локативна ситуація руху, основним учасником якої є суб'єкт, рух якого має незалежний характер (*Він переходить вулицю*); 2) локативна ситуація переміщення з основним учасником об'єктом, рух якого має залежний від суб'єкта характер (*Він перевів її через вулицю*).

Найпростішу динамічну локативну ситуацію можна інтерпретувати так: її основні учасники (суб'єкт, який переміщується, або об'єкт, який переміщують) поступово, протягом певного проміжку часу змінюють своє місцеперебування; ті локативні орієнтири, на яких послідовно фіксуються суб'єкт або об'єкт, утворюють траєкторію руху. Складниками траєкторії традиційно вважають початковий пункт руху (місцеперебування суб'єкта / об'єкта в момент початку руху), кінцевий пункт руху (місцеперебування суб'єкта / об'єкта в момент закінчення руху) та шлях руху (маршрут суб'єкта / об'єкта). Характеристика динамічної локативної ситуації буде неповною, якщо обійти увагою ще одного важливого її учасника, якого можна кваліфікувати як "конкретний сегмент простору стосовно локативного орієнтира". Це означає, що локативний орієнтир утворює навколо себе певний простір, поділений на кілька "топологічних зон" [3, с. 208]: поверхня локативного орієнтира, внутрішні межі локативного орієнтира, простір перед локативним орієнтиром, простір за локативним орієнтиром, простір вище локативного орієнтира тощо. Отже, динамічна локативна ситуація може виявляти не лише загальні просторові відношення (незалежні / залежні, напряму / шляху, наближення / віддалення), але й часткові (у межі / із меж, угору / униз, крізь, по поверхні, уздовж / поперек, мимо, навколо тощо). Репрезентація цих часткових динамічних локативних відношень на мовному тлі і є, власне, завданням і сутністю префіксально-прийменникової кореляції.

Визначальну роль у розгортанні просторових відношень у реченні відіграє предикат. Синтаксичні структури з префіксально-прийменниковою кореляцією формують різноманітні акціональні предикати, правобічні локативні поширювачі яких можуть позначати вихідний та кінцевий пункти руху, шлях руху. Однак семантико-синтаксична валентність таких предикатів не однакова.

Функцію заповнювачів предикатної позиції в досліджуваних реченнях найчастіше виконують дієслова цілеспрямованого руху та переміщення. Зазначимо, що в лінгвістичній літературі не існує одностайної думки стосовно класифікації цих вербативів. Дієслова руху та дієслова переміщення зараховують до різних категорій слів, ужива-

ють як синоніми, а подеколи й об'єднують в один клас, виокремлюючи лексеми руху-переміщення, динамічної просторової локалізації. Суперечливість у розмежуванні означених дієслів пов'язана з отождошенням понять "рух" та "переміщення", тому більшість мовознавчих розвідок свідчить про нечітке диференціювання дієслів руху та переміщення, визначення їхньої загальної абстрактної категорійної семи "відношення руху до суб'єкта-об'єкта", розрізнення серед дієслів руху вербативів незалежного переміщення й вербативів залежного переміщення. Цікавим у цьому аспекті є підхід С.О. Соколової, яка вичленовує чотири підгрупи дієслів руху: односпрямовані безоб'єктні, односпрямовані об'єктні, різноспрямовані безоб'єктні, різноспрямовані об'єктні [4, с. 25–26]. Автономність / неавтономність руху / переміщення пов'язують із об'єктом локалізації. Якщо він є суб'єктом висловлення, переміщується самостійно, йдеться про незалежне переміщення. Коли об'єкт локалізації не збігається із суб'єктом, локалізація має залежний характер і є результатом впливу іншої субстанції на предмет локалізації, слід говорити про залежне переміщення. Г.А. Уфимцева називає дієслова, значення яких орієнтоване щодо суб'єкта дії й стосовно його об'єкта, "двофокусними" [5, с. 235].

В українській лінгвістиці поширеною є практика розрізнення цих дієслів. Дієсловами руху традиційно називають кількісно обмежену групу лексем на зразок *бігти* – *бігати*, *іти* – *ходити*, *летіти* – *літати* тощо та їхні префіксальні утворення. Суб'єктом руху таких дієслів є істота або неживий предмет, що здатний переміщатися. Окремо виділяють "дієслова переміщення" для позначення одночасного переміщення суб'єкта та об'єкта (*везти* – *возити*, *нести* – *носити*, *тягти* – *тягати* тощо). Метою такого переміщення є рух об'єкта, а суб'єкт, змінюючи місцеперебування об'єкта, рухається разом із ним. Отже, предикати руху та предикати переміщення мають різний валентний потенціал. Останні, крім локативних поширювачів, програмують у структурі речення ще й обов'язковий об'єктний конкретизатор, пор: ... *Степан приїхав* (предикат руху) *з міста на храмове свято та й привіз* (предикат переміщення) *блискучу круглу шайбу якогось дуже великого розміру* (М. Матіос).

Функцію основного носія валентності в конструкціях із кореляцією *pref* « *ргер* можуть виконувати й дієслова інших семантичних груп, які Л. Ферм називає "подібними за семантикою до дієслів руху" [6, с. 55–57]. Вони позначають не власне рух, а дію, яка фокусує в собі елемент руху. Найрепрезентативнішими з-поміж них є каузально-моторні вербативи. Складниками своєї синкретичної семантики вони мають семантичний елемент переміщення, а також каузативу, оскільки позначають активні цілеспрямовані дії, що здійснюються істотою і спрямовані на об'єкт для впливу на нього. Каузально-моторні предикати за своєю значеннєвою структурою схожі на предикати переміщення. В.Г. Григорян об'єднував розглядувані вербативи в одну групу – "об'єктно-моторні дієслова" [2, с. 49–50], розрізняючи при цьому два типи об'єктно-моторної дії – синхронний та несинхронний: *відвезти*, *внести* (дієслова переміщення, синхронна об'єктно-моторна дія) і *відставити*, *вкинути* (дієслова каузально-моторної дії, несинхронна об'єктно-моторна дія).

Незважаючи на те, що на власне-семантичному рівні каузально-моторні дієслова мають усі локативні валентності, семантико-синтаксичною валентністю їх є одна – кінцевий пункт руху. Наприклад, будуючи речення *Жінка ставить вазу на стіл*, мовець може уявити, як жінка переміщує вазу, скажімо, від підвіконня – звичного для сім'ї її місцеперебування – на стіл, переносючи її через усю кімнату, однак некоректними будуть конструкції *Жінка ставить вазу з підвіконня*; *Жінка ставить вазу через усю кімнату* (пор. правильний варіант: *Жінка переставляє вазу з підвіконня на стіл*). Після сполучення з лативними префіксами такі вербативи зберігають свою єдину валентність "фініш": ... [Дідушенко] *підсунув чистий лист паперу ближче до краю столу і подав Михайлові олівець* (М. Матіос). Аблативний префікс зумовлює

появу додаткової валентності початкового пункту руху: *Гнатівна, начеб випадково, в якійсь справі, висовує з-за дверей квадратне підборіддя і зближує масною невдоволеною губою* (П. Вольвач). Необхідною умовою для експлікації валентності шляху є наявність у каузально-моторних дієслів транзитивного префікса. Додамо лише, що вербатив *кинути / кидати*, який із повним правом відносимо до каузально-моторних, має певну специфіку: він може поводити себе і як дієслово переміщення, тобто виступати носієм трьох локативних та об'єктної семантико-синтаксичних валентностей. Пор. *Малюк кинув іграшку на підлогу* (виступає носієм валентностей каузально-моторного дієслова, неправильний варіант: *Малюк кинув іграшку з ліжка на підлогу через усю кімнату*) і *Малюк кинув іграшку з ліжка на підлогу через бильце* (виступає носієм валентностей дієслова переміщення).

У реченнях із префіксально-прийменниковою кореляцією спорадично функціонують й інші дієслова, семантично подібні до дієслів руху та переміщення. Це дієслова акустичного та оптичного сприйняття із семою цілеспрямованої дії. Облігаторна, вербально виражена в тексті адverbіальна валентність означених дієслів здебільшого має семантику “фініш”: *Татаєв вдивлявся в ці знайомі обличчя суворих, зморшкуватих облич* (О. Донченко).

Слід зазначити, що при дієсловах руху, переміщення та подібних до них за семантикою – каузально-моторних та сприйняття – локативні аргументи можуть бути синтаксично вираженими і не вираженими. На думку В.О. Плунгяна, “фрагмент руху, охоплений безпосередньо спостерігачем, за відсутності додаткової інформації, досить часто не дає змоги встановити “лінгвістичну історію” такого руху. Вказівка на початковий та кінцевий пункти руху, шлях руху передбачає вичерпні відомості про об'єкт руху ... мету, наміри й загалом стан свідомості (активних) учасників ситуації руху” [3, с. 219].

Висновок. Проведене дослідження дало підстави зробити такі висновки. Речення з кореляцією на префіксально-прийменниковому зрізі виявляють чітко окреслені орієнтовно-спрямовані відношення між елементами дійсності. Предикати в цих конструкціях хоч і мають спільну ідентифікувальну сему “рух”, проте при детальному аналізі виявляють присутні відмінності. Основне призначення в мовній системі префіксально-прийменникового узгодження – виражати часткові динамічні проростові відношення. Різноманітні комбінації узгодження префіксів і прийменників уможливають багатогранне представлення динамічної локативної ситуації, а це свідчить про невичерпність і перспективність вивчення запропонованої проблеми.

Список літератури

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность / А.В. Бондарко, М.Д. Воейкова, В.Г. Гак, И.Б. Долинина, В.Б. Евтюхин. – Санкт-Петербург: Наука, 1996. – 229 с.
2. Григорян В.М. Префиксация и управление в современном русском языке: автореф. на соискание учёной степени доктора филол. наук / В.М. Григорян. – Л., 1975. – 55 с.
3. Плунгян В.А. К типологии глагольной ориентации / В.А. Плунгян // Логический анализ языка. Языки динамического мира. – Дубна, 1999. – С. 205-223.
4. Соколова С.О. Префіксальні дієслова у системі міжривневих мотиваційних відношень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / С.О. Соколова. – К., 2004. – 35 с.
5. Уфимцева А.А. Слово в семантико-синтаксической системе языка / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1968. – 272 с.

6. Ферм Л. Выражение направления при приставочных глаголах перемещения в современном русском языке. К вопросу префиксально-предложного детерминизма / Л. Ферм. – Stockholm: Uppsala, 1990. – 188 с.

Галаур С. П. Динамическая локативная ситуация и её представление в предложениях с префиксально-предложной корреляцией // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.195-199

В статье изложен когнитивный аспект префиксально-предложной корреляции глагольного предиката. Проанализирована динамическая локативная ситуация, которая описывается предложениями с соотношением приставки и предлога, выявлены её участники. Главная роль в развитии пространственных отношений отведена предикатам, являющимся неоднородными по валентной структуре. Выяснено главное предназначение префиксально-предложной корреляции в языковой системе.

Ключевые слова: префиксально-предложная корреляция, динамическая локативная ситуация, локативные отношения, предикат, валентность.

Galaur Svitlana **Dynamic locative situation and its representation in sentences with the prepositional and prefix correlation** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.195-199*

Cognitive aspect of prepositional and prefix correlation of verbal predicate was elucidated in the article. The author pays attention to the semantic homogeneous and heterogeneous prefixes and prepositions, formation with its help direct and mediate types of correlation. Direct correlation connects with the concretization of spatial semantic of the sentence in spite of the fact determinant connection between prefix and preposition and its selectivity. Functioning of mediate correlation connects with the communicative task. Dynamic locative situation decrypting by sentences with the prepositional and prefix correlation and participants of this situation were also analyzed. A predicate heterogeneous from the position of valence structure has the main role in development of locative relations. Predicates of movement, relocation, causal and motor action, optic and acoustic perceptions were conceded as functionally active in constructions with prefix and prepositional correlation. Main function of prefix and prepositional correlation to express partial dynamic locative relations was elucidated in the article. Various combinations of concordance of prefix and prepositions serve by many-sided representation of dynamic locative situation.

Key words: prepositional and prefix correlation, dynamic locative situation, locative relations, predicate, valence.

Поступила до редакції 02.04. 2013 р.

УДК 811.161.2+81'373.46

До питання дослідження орієнтальної лексики в українській мові

Данилюк Н. М.

Університет Миколая Коперника, м. Торунь, Польща

Стаття присвячена проблемі дослідження орієнталізмів в українській мові. Автор звертає увагу на те, що найбільш активно в українському мовознавстві досліджувалися тюркізми. Однак практично немає ґрунтовних праць, присвячених арабізмам. Арабізми розглядалися, як правило, у сукупності з іншою чужомовною лексикою або в загальній масі східних запозичень. Досі не з'ясовано, наскільки великою є частка арабізмів в українській мові й чи дійсно лексика арабського походження – це, передусім, релігійна лексика.

Ключові слова: українська мова, мовні контакти, запозичення, орієнталізми, тюркізми, арабізми, ісламська лексика.

Актуальність. Як підкреслює О. І. Чередниченко, не потребує доведення той факт, що мовні контакти є надзвичайно важливим зовнішнім чинником розвитку людських мов, дія якого розпочалася на зорі людської цивілізації й не припиняється упродовж людської історії [31, с. 4]. Не існує народу настільки ізольованого від своїх сусідів, щоб не встановлювати з ними жодних контактів, не мати взаємозв'язків у жодній сфері життя. Саме тому немає і такої мови, у словниковому складі якої були б відсутні запозичені слова.

Проблема мовних контактів і запозичень є однією з центральних історико-лексикологічних проблем і завжди привертала увагу дослідників. Проте, якщо лексичні запозичення із західних мов досить часто ставали предметом вивчення українських мовознавців, то цього не можна сказати про запозичення з мов східних. Як зауважують Ю. Мосенкіс та Р. Синишин: «Синтетична історія лексичних орієнталізмів української мови ще не створена і являє собою перспективу для майбутніх досліджень» [17, с. 16]. *Мета статті* – вивчення проблеми дослідження орієнталізмів в українській мові.

Слід зазначити, що з-поміж усіх груп орієнталізмів української мови найбільш активно досліджувалися тюркізми. Так, у історію вивчення східнослов'янсько-тюркських мовних контактів вписали славні сторінки Ф. Міклошич, Ф. Корш, М. О. Баскаков тощо. Чільне місце серед цих досліджень займає видатна праця академіка А. Ю. Кримського «Тюрки, їх мови та літератури» [10], особливо – її останній розділ, присвячений впливу тюркських мов на слов'янські.

Лексиці тюркського походження в українській мові присвятили свої студії: Р. В. Болдирев [1; 2; 3], який, зокрема, опрацював тюркізми в Етимологічному словнику української мови за редакцією О. С. Мельничука; Г. І. Халимоненко [27; 28; 29], який дослідив тюркізми в лексиці рибальства й вівчарства, тюркську військову лексику, а також тюркські антропоніми в українських літописах X–XIII ст.; М. С. Рогаль [23], яка простудіювала тюркські лексичні запозичення в українських літописах кінця XVII – початку XVIII ст.; Д. Г. Гринчишин [5], який займався вивченням лексики тюркського походження в пам'ятках української мови XIV–XVII ст. Також тюркізми

в українській мові стали предметом наукового зацікавлення І. Г. Добродомова [6; 7], Р. А. Юналаєвої [32]. Етимологію окремих тюркських лексичних елементів дослідив Є. С. Отін [18; 19]. Про тюркський пласт лексики в північноукраїнських пам'ятках XVI–XVII ст. згадала у своїй дисертації В. М. Титаренко [25]. Л. Т. Масенко [15] опрацювала гідроніми тюркського походження; В. В. Лобода [12; 13] розглянув відображення українсько-тюркських мовних контактів в українській топонімії, а В. Д. Познанська [22] – у прізвищах південно-східної України. Окремі запозичення тюркського походження, пов'язані з топонімією, і процес освоєння тюркізмів українською мовою дослідила А. Д. Чолакова [30]. І. О. Федоровська [26] опрацювала тюркські лексичні елементи в говорах Правобережного Полісся. О. М. Гаркавець [4] приділив увагу питанню українсько-тюркської мовної взаємодії.

Однією з найгрунтовніших узагальнювальних праць, у якій зведено воедино результати лексикографічних і етимологічних спостережень над лексикою тюркського походження, що увійшла до східнослов'янських мов на початковому періоді їх розвитку, є історико-лексикографічна монографія **Пантелеймона Ковалева «Лексичний фонд літературної мови Київського періоду XI–XIV ст. Запозичення»** [8]. У одному з розділів цього комплексного монографічного дослідження автор подає коротку характеристику «тих східних народів (болгар, аварів, угрів, хозар, печенігів, половців і татар), які пройшли певними періодами через східнослов'янські землі, залишивши значні сліди у мові тубільного населення, сліди, які в тій чи іншій мірі відбилися і в давніх пам'ятках під спільною назвою тюркізмів» [8, с. 140–141], а також, проаналізувавши ці тюркізми, поділяє їх на шість тематичних груп:

I. Природа: нежива (**яруга** «яр, міжгір'я») і жива: 1) рослинний світ (**евшань**, **емшань** «вид полину»), 2) тваринний світ: а) звірі (**борсукь**), б) птахи (**дивь**, **дивь** «дивовижний птах»), в) свійські тварини (**бугаи**, **быкъ**, **барань**). До неживої природи дослідник відносить також категорію часу (**иречипь** «назва місяця в татар»), а до живої – психічний стан людини (**буесть** «божевілля») і частини тіла (**кулакь**).

II. Матеріальна культура: назви будівель, приміщень (**вежа**, **юртовище**), назви їжі (**сахарь**), назви одягу (**хила** «халат», **кафтань**), головних уборів (**клобукь**, **хуста**), взуття (**сапогь**, **черевиць**), прикрас (**серга**), назви посуду (**бадьа**, **бадия** «посуд для пиття», **чумь**, **чумичь** «ківш»), дорожніх каменів (**алмазь**, **бисьрь**, **бисерь**, **бисрь**), деяких господарських речей (**батогь**, **топорь**), назви, пов'язані з торгівлею (**базарь**, **товарь**, **алтынь**, **рубль**, **деньга**, **нозата** «грошові одиниці») і промислом (**булать**, **харалугь** «сталь», **ртуть**, **ртьуть**).

III. Духовна культура: мистецтво (**Боянь** «співець», **шахы**, **шахматы**), релігія (**бъльвань**, **бльвань**, **болвань**, **блавань**, **балъвань** «ідол», **бесермень**, **бесерменинь**, **бесурменинь**, **бесерменьство** «мусульманин, мусульманство», **ропата** «мусульманський чи поганський храм», **упирь** «мрець, що встає з могили і ссе людську кров»).

IV. Суспільні відносини: родина (**батя** «батько», **шуринь** «брат дружини»), громада і її диференціація: соціальна (**бояринь**, **боляринь** «вельможа, знатна людина», **ходча**, **ходжа** «пан»), трудова (**казакь**, **козакь** «найнятий робітник, слуга», **чага** «невільниця, раба»), за національністю (**сурянинь**, **сиріанинь**, **сирянинь**).

V. Політична структура: назви правителів (**кагань**, **салтань**, **хань**), урядовців (**кудерма** «кат», **казначей**), назви урядових документів (**кабала** «грамота, договір», **ярлык** «жалувана грамота татарських ханів»), податків (**татарщина**, **отарица**), назви, пов'язані з війною (**саигать** «воєнна здобич», **кощеи** «полонений», **богатырь**, **богатурь** «хоробрий воїн, силач», **корьдь** «меч», **сабля**, **карауль** «сторожа»).

VI. Загальноживана лексика (**алыи** «червоний», **босыи** «сірий», **бурыи**, **карыи**).

Дослідник також виокремлює тюркізми, що мають арабське походження (**казна**, **сапогь**, **бисьрь**, **ропата**, **чага**, **салтань**, **кабала** та ін.) і перське (**дивь**, **собака**, **сахарь**, **сарифан**, **базарь**, **шахы**, **шахматы** і т. д.).

Послідовно розглядаючи окремі лексеми тюркського походження в кожній із перелічених груп, П. Ковалів подає до них відповідники з тюркських мов, уточнює їхнє первинне значення; у багатьох випадках наводить першу фіксацію лексеми в давніх східнослов'янських пам'ятках, залучає довідковий бібліографічний матеріал.

На особливу увагу заслуговує «**Словар українських виразів, перенятих з мов тюркських**» [14] українського філолога й педагога **Остапа Макарушки**, опублікований у 1895 році в «Записках Наукового товариства імені Шевченка». Словник цей, як дізнаємося з передмови, ґрунтується на реєстрі «слів азійських», що був «зладжений» у 1890 році професором Омеляном Огоновським, а також на працях Франца Міклошича «Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen» і «Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen».

У невеличкій передмові до свого словника Остап Макарушка зазначає, що історію запозичень східних лексичних елементів в українську мову можна поділити на три періоди. Перший сягає ще часів слов'янської єдності, «коли Славяне сусідували з турецькими племенами». З того періоду походить, наприклад, слово **клубук**, а також «багато слів на означене убрання східного і домашніх давніх знарядів – слова, що задержались еще у мешканців Карпат». Другий період, на думку О. Макарушки, розпочинається з другої половини VII століття, «себто від покороєня слов'янських мешканців правого берега долішнього Дунаю турецькими Болгарами», тоді «туркські» слова потрапляли на слов'янський ґрунт «через письменні твори болгарські, а ще більше з безпосередніх зносин Руси з туркськими ордами чорноморськими (Печенігами, Торками, Половцями), потім Татарями». Третій період бере початок «від сталого осідку Турків в Європі». На цьому етапі східна лексика засвоювалася здебільшого «завдяки воєнним виправам козаків в турецькі землі» [14, с. 3].

Словник Макарушки має характер перекладного й етимологічного. У ньому подано слова в оригінальному написанні та їхні українські відповідники разом із похідними словами, напр.: **ḫodža, ḫadže** (араб.) = старець, пан, учитель; газда, хазяїн, хазяй, хазяйка; **alaša** (півн. тур.) = хребет, тягар, кінь; лошук, лошак, лошиця, лоша. У словнику можна знайти лексеми арабського, перського, турецького, монгольського походження, проте аби дізнатися, як ці слова дісталися до української мови, потрібно, за словами укладача, «заглянути до праць Мікльосича» [14, с. 3].

Лексичні запозичення з тюркських мов розглядає у своїй праці «**Екзотична лексика сучасної української літературної мови: джерела, семантика, функції**» і **Ольга Андріївна Павлукенко** [20]. Крім тюркських, автор аналізує також екзотичні іноніми, запозичені з інших мов (західноєвропейських), проте мовним джерелом для переважної більшості досліджуваних Павлукенко інонімів виступають саме тюркські мови. Матеріалом дисертації Ольги Павлукенко послужили художні твори оригінальної й перекладної літератури, частково науково-популярні та публіцистичні тексти, а також лінгвістичні та енциклопедичні словники української мови.

Проаналізувавши загалом більше тисячі одиниць екзотичної лексики, Ольга Павлукенко констатувала: екзотична лексика, яка є підкласом лексичних запозичень, за ступенем засвоєння її одиниць лексико-семантичною системою української мови допускає внутрішнє членування на лексеми, повністю засвоєні лексичною системою української мови (**хан, кумис, шайтан, муедзин, курултай, паранджа**), деперманентні екзотизми, що літературно зафіксовані в творах одного чи кількох авторів у певному тематично обмеженому контекстуальному оточенні (**каймак** – твердий овечий сир, **джихад** – війна за віру) і екзотизми-оказіоналізми, літературна фіксація яких обмежується одним художнім твором (**чубте** – молитва за султана, **теке** – дервішський монастир). Крім того, дослідниця виділяє широкі екзотизми – іноніми, що вживаються носіями всіх або більшості мов однієї лінгвальної сім'ї (**мулла, мірза, мірза, улеми, ефенді, байрам, бісмілла** і т. д.) і вузькі – вживаються тільки

в одній, щонайбільше – у двох мовах, і позначають специфічні реалії одного чи двох генетично споріднених народів (*батман* – міра ваги в туркменів). Ольга Павлученко також дослідила умови лексико-семантичного засвоєння екзотичних запозичень, розкрила особливості графемно-фонетичної й граматичної адаптації екзотичних інонімів на ґрунті української мови, наголосила на необхідності раціональної уніфікації графемно-фонетичної й орфографічної варіативності у вживанні екзотизмів.

Дослідженням лексики перського походження займається **Амірреза Моллаахмаді** [16]. Звернувши увагу на те, що персизми в українській мові досліджено не так добре, як у російській, він пояснює це труднощами в ідентифікації перських запозичень в українській мові, адже українсько-іранські мовні контакти, як зазначає Моллаахмаді, на відміну від російсько-іранських, досить довгий час здійснювалися за посередництвом інших як індо-, так і неіндоєвропейських мов [16, с. 415].

У своїй статті «**Основные тематические группы персидских лексических заимствований в русском и украинском языках**» дослідник здійснив лексико-семантичний аналіз персизмів, зафіксованих у словниках іншомовних слів української й російської мов, а також у етимологічному словнику української мови, і виділив такі основні тематичні групи перських лексичних запозичень: 1) назви їжі (у тому числі назви плодів і рослин) і напоїв (*плов, хурма, лимон, кишмиш*); 2) назви рослин (які використовуються в технічних цілях) і тварин (*хна, шафран, шакал*); 3) назви ігор і дій у іграх (*нарди, шах, мат*); 4) назви видів діяльності й спільності людей (*бакиши, душман*); 5) назви посад, титулів, військових звань, державних закладів (*шах, сатрап, диван*); 6) назви предметів домашнього вжитку, меблів, музичних інструментів (*мангал, тахта, саз*); 7) назви будівель (*кіоск, чайхана*); 8) назви тканин, одягу, головних уборів (*камка, халат, тюрбан*); 9) назви дорогоцінного каміння, мінералів, корисних копалин (*бірюза, нафта, бура*); 10) назви, пов'язані з релігією й міфологією (*намаз, дервіш*); 11) назви, пов'язані з літературною діяльністю (*газель, рубайі*).

Немає натомість в українській мовознавчій науці ґрунтовних праць, присвячених лексиці арабського походження. В українському мовознавстві арабізми досліджувалися, як правило, у сукупності з іншою чужомовною лексикою або в загальній масі східних запозичень, на відміну від російського, де безпосередньо арабським лексичним запозиченням свої праці присвятили: С. А. Альхазраджи, Т. П. Гаврилова, М. Х. Халлаві, Х. А. Хуссайн, Л. К. Валіулліна, О. І. Александрова, Аль-Кадімі Махмуд Гази Чаллюб, Р. М. Светлова та інші.

Так, наприклад, Розалія Мансурівна Светлова зазначає, що в російській мові серед арабізмів найбільшу групу (58 одиниць) становлять лексеми на позначення релігійного життя мусульман [24, с. 12]. Подібну думку висловлює польська дослідниця Ізабела Коньчак, яка констатувала, що з 97 арабських за походженням слів, що проникли на російській мовний ґрунт у період з XI до кінця XVII століття, найбільшу частину (23 лексеми) становить релігійна лексика [9, с. 44].

Саме ісламська лексика, що функціонує в російській мові, стала об'єктом вивчення **Ізабели Коньчак** [9], яка виділила два етапи в історії входження в російську мову лексики, пов'язаної з ісламом: 1) до кінця XVII століття, тобто до появи першого перекладу Корану російською мовою, і 2) починаючи з XVIII століття – після виходу в світ першого російського перекладу коранічного тексту. Матеріалом для дослідження першого етапу послужили арабізми, зафіксовані в «Словаре русского языка XI–XVII вв.», у «Материалах для словаря древнерусского языка» І. Срезневського, та в «Этимологическом словаре русского языка» М. Фасмера. Матеріалом для другого етапу – лексеми, вибрані з чотирьох російських перекладів Корану (переклад П. Постникова (1716), К. Ніколаєва (1864), Г. Саблукова (1878), І. Крачковського (1952)).

У першій частині своєї дисертації І. Коньчак описала, якими шляхами арабізми проникали в російську мову і яких змін на фонетичному, морфологічному й семантичному рівнях зазнавали при цьому. У другій частині дослідниця, проаналізувавши чотири російські переклади Корану, констатувала, що функція ісламської лексики в російській мовній системі – досить обмежена, оскільки функціонує така лексика лише в текстах, темою яких є мусульманська релігія. Досить часто типові для ісламу реалії передаються за допомогою слів, пов'язаних з християнським віросповіданням, і російська лексика в такому випадку є «всього лиш неповноцінним еквівалентом арабських термінів, оскільки належить до іншої, ніж мусульманська, дійсності й не може передати всіх значень ісламського терміна» [9, с. 164].

Питанню формування мусульманської термінології в польській мові присвятила своє дослідження, матеріалом для якого послужили історичні й етимологічні словники, польські переклади Корану й словнички ісламської термінології, що містять лексичний матеріал, вибраний з пам'яток релігійної літератури литовсько-польських татарів, **Йоанна Кульвіцька-Камінська** [11].

Запозичену лексику, пов'язану з ісламом, дослідниця поділила на три групи: ісламізми старопольської, середньопольської й новопольської доби; вказала на політичні, історичні, культурні й релігійні чинники, що впливали на процес їхнього запозичення; з'ясувала, з якої мови походять досліджувані лексеми та яким чином вони потрапили на польський мовний ґрунт; описала процес адаптації в польській мові іншомовних виразів, пов'язаних з ісламом, на фонологічному, морфологічному й семантичному рівнях; дослідила, наскільки міцно ісламізми закріпилися в польській мовній системі.

Кульвіцька-Камінська дійшла висновку, що найбільше ісламізмів, зафіксованих як у словниках польської мови, так і в літературі литовсько-польських татар, походить з арабської мови, а на польський мовний ґрунт вони потрапили за посередництвом мови турецької (переважно османсько-турецької). Так, наприклад, у літературних пам'ятках литовсько-польських татарів польська дослідниця виявила 562 вирази, пов'язані з ісламом, із них 452 – арабського походження [11, с. 179].

В українському ж мовознавстві, як уже зазначалося, безпосередньо арабські лексичні запозичення майже не досліджувалися, а тим більше – ісламська термінологія. Мабуть, це пов'язане з тим, що за роки радянської влади релігійна лексика загалом була витіснена на периферію лексичної системи, її розвиток і функціонування не вважалися об'єктом, гідним вивчення. Тільки зі зняттям табу на віросповідання на українських теренах активізувалася робота над дослідженням релігійної лексики, у переважній більшості випадків – християнської. Так, наприклад, вивченням християнської лексики займалися: О. Горбач (розглянув діалектну християнську лексику, зробив історичний аналіз окремих тематичних підгруп української церковної термінології), С. В. Бібла (дослідила назви церковних чинів і посад), В. І. Бочарова (назви релігійних свят), Н. В. Пуряєва (назви богослужбових предметів), Ю. В. Осінчук (назви богослужінь, обрядів, священнодій та їх частин), А. А. Ковтун (описала специфіка функціонування церковно-релігійної лексики в художньому мовленні) та багато інших.

Іслам же й ісламська культура, очевидно, видаються занадто екзотичними для більшості українців, оскільки питання лексики, пов'язаної з ісламом, лише частково порушує **Наталія Піддубна** в дисертації «**Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові**» [21], у якій вона досліджує назви релігійних споруд різних віросповідань (християнства, язичництва, іудаїзму, ісламу, буддизму), історію їх розвитку в українській мові (від давньоукраїнського періоду до сучасності), уточнює час появи в українській мові цілого ряду компонентів релігійної лексики, що входить до лексико-семантичної групи «назви релігійних споруд і їх частин».

Так, аналізуючи розвиток і становлення слів на позначення нехристиянських релігійних споруд в українській мові, Наталія Піддубна зазначає, що серед назв релігійних споруд ісламу найбільш поширеною є лексема **мечеть** (рідко **мечет**) – молитовний дім у мусульман, яка походить від турецько-арабського **masdžid** «місце поклоніння» і увійшла до лексичного фонду української мови в XVI–XVII століттях унаслідок посилення військових контактів із мусульманським Кримським ханством і Туреччиною. Найдавнішими назвами мусульманських храмів в українців у XII–XIV століттях, на думку Наталії Піддубної, були перекручені арабізми **мізгат**, **мізгит**, **мезгит**, **мізгить**, які зараз є архаїзмами. Архаїчною є й давньоукраїнська назва мечеті **ропата** (**ропота**, **ропать**). Досить розповсюдженою в українській мові є також запозичена з турецької мови лексема **мінарет** – висока башта при мечеті, з якої проголошується заклик до молитви. Наталія Піддубна зазначає, що слово це в українську мову ввів на початку XX століття Іван Нечуй-Левицький. Серед інших найменувань мусульманських релігійних споруд і їх частин дослідниця називає: **міхраб** (**міграб**) – ніша в мечеті, що вказує напрям на Каабу, **мінбар** – кафедра проповідника, **теке** (**такіє**) – монастир, **ханджами** (**Хан-джамі**) – ханська мечеть, **торбе** – надгробна капличка з півсферичним куполом, **худжра** – келія монахів. Більшість із цих лексем має варіативне написання, що, за словами Піддубної, свідчить про низький ступінь їх лінгвального засвоєння в мові-реципієнті.

Підсумовуючи, Наталія Піддубна зазначає, що переважна більшість назв мусульманських релігійних споруд та їх частин належить в українській мові до екзотизмів, чим і пояснюється їх граматична й фонетична неадаптованість (відсутність єдиного способу графічної передачі, невідмінюваність). Сфера вживання цих найменувань, як правило, має локальний характер – спеціальні словники й твори українських письменників, які тією чи іншою мірою описували життя татарського й турецького народів (Михайло Коцюбинський, Павло Загребельний, Іван Ле, Зінаїда Тулуб). Проте назви нехристиянських релігійних споруд, як наголошує дослідниця, становлять собою незамкнену групу слів, поповнення якої відбувається внаслідок посилення дії екстралінгвальних факторів.

Висновки. Отже, як бачимо, дослідження запозичень з арабської мови є доволі актуальним, адже спеціальних робіт, присвячених системному аналізу лексики арабського походження в українській мовознавчій науці практично не існує. Досі не встановлено чисельності арабізмів в українській мові, не визначено особливостей лексико-семантичного засвоєння арабських лексичних запозичень, не описано їхньої тематичної склад і т. д. Крім того, питання арабізмів дуже тісно пов'язане з питанням формування в українській мові ісламської термінології, особливо, якщо припустити, що лексика арабського походження – це, передусім, релігійна лексика, як наприклад, у російській чи польській мовах.

Список літератури

1. Болдирев Р. В. Деякі тюркські елементи українського словника / Р. В. Болдирев // Беларуская лексікалогія і етымалогія (Праграма і тезісы дакладау міжэспубліканскай канферэнцыі па беларуская лексікалогіі і етымалогіі, 19–23 лютага 1968 г.). – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – С. 15–18.
2. Болдирев Р. В. Лексичні орієнталізми індоєвропейських мов і етимологія / Р. В. Болдирев // Науковий вісник Кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету. – К.: Вид-во Київського державного лінгвістичного університету, 2000. – Вип. 4. – С. 61–72.
3. Болдырев Р. В. Некоторые вопросы историко-этимологического изучения тюркских лексических элементов украинского языка / Р. В. Болдырев // Тюркизмы в восточнославянских языках. – М.: Наука, 1974. – С. 44–60.

4. Гаркавець О. М. Тюркізми / О. М. Гаркавець // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2004. – С. 694–695.
5. Гринчишин Д. Г. Тюркські лексичні запозичення у пам'ятках української мови XIV–XVII ст. / Д. Г. Гринчишин // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей. – Ужгород, 1982. – С. 7–9.
6. Добродомов І. Г. Про болгарські елементи української мови / І. Г. Добродомов // А. Ю. Кримський – україніст і орієнталіст (Матеріали ювілейної сесії до 100-річчя з дня народження). – К.: Наукова думка, 1974. – С. 165–166.
7. Добродомов І. Г. Українське акання і болгарсько-чуваські запозичення / І. Г. Добродомов // XIII Республіканська діалектологічна нарада: Тези доповідей. – К., 1969. – С. 147–149.
8. Ковалів П. Лексичний фонд літературної мови Київського періоду X–XIV століть. Запозичення / Пантелеймон Ковалів. – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1964. – Т. II. – 329 с.
9. Коньчак І. Формирование в русском языке терминологии, связанной с исламом / Коньчак И. – Торунь, 2000. – 175 с.
10. Кримський А. Ю. Тюрки, їх мови та літератури / А. Ю. Кримський // Твори. – Т. 4. – Сходознавство. – К., 1974. – С. 449–583.
11. Kulwicka-Kamińska Joanna. Kształtowanie się polskiej terminologii muzulmańskiej. Na podstawie piśmiennictwa religijnego Tatarów litewsko-polskich / Joanna Kulwicka-Kamińska. – Toruń, 2004. – 209 s.
12. Лобода В. В. Іномовні елементи в топонімії Інгулецько-Тилігульського басейну / В. В. Лобода // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К., 1975. – Вип. 13. – С. 28–33.
13. Лобода В. В. Тюркський елемент у північнопричорноморській топонімії / В. В. Лобода // Українське мовознавство – К.: Вища школа, 1978. – Вип. 6. – С. 92–101.
14. Макарушка О. Словар українських виразів, перенятих з мов тюркських / Остап Макарушка // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1895. – Т. 5. – Кн. 1. – С. 1–14.
15. Масенко Л. Т. З гідронімії тюркського походження басейну Південного Бугу / Л. Т. Масенко // Структурні рівні і методи їх дослідження. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 139–142.
16. Моллаахмади Амирреза. Основные тематические группы персидских лексических заимствований в русском и украинском языках / Моллаахмади Амирреза // Studia Linguistica. – Вип. 5. – 2001. – С. 415–420.
17. Мосенкіс Ю. Запозичена лексика східномовного походження в контексті контактологічної історії української мови (Матеріали до спецкурсу «Мовні контакти») / Ю. Мосенкіс, Р. Синишин. – К.: Альфа друк, 2007. – 45 с.
18. Отін Є. С. До етимології слова *товариш* / Є. С. Отін // Мовознавство. – 1969. – № 5. – С. 58–62.
19. Отін Е. С. К истории и этимологии слова харч(и) / Е. С. Отин // Этимологические исследования по русскому языку. – М.: Наука, 1968. – Вып. 6. – С. 114–133.
20. Павлушенко О. А. Екзотична лексика сучасної української літературної мови: джерела, семантика, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Павлушенко. – К., 1995. – 24 с.
21. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Піддубна. – Харків, 2000. – 208 с.
22. Познанська В. Д. Відображення українсько-тюркських міжмовних контактів у прізвищах південно-східної України / В. Д. Познанська // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей. – Ужгород, 1982. – С. 174–175.

23. Рогаль М. С. Тюркські лексичні запозичення в українських літописах кінця XVII – початку XVIII ст. / М. С. Рогаль // З історії української та інших слов'янських мов (Збірник статей). – К., 1965. – С. 171–192.

24. Светлова Р. М. Рецепция арабских прототипов в русском языке: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык», 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Р. М. Светлова. – Казань, 2012. – 24 с.

25. Титаренко В. М. Лексика іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI – XVII ст.: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Титаренко. – К., 2007. – 22 с.

26. Федоровская И. О. Тюркские лексические элементы в говорах Правобережного Полесья / И. О. Федоровская // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами: тези доповідей. – Ужгород, 1982. – С. 145–146.

27. Халимоненко Г. І. Тюркізми у професійно-виробничій лексиці української мови. Ч. I: Лексика рибальства / Г. І. Халимоненко. – К.: Інститут українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, 1994. – 84 с.

28. Халимоненко Г. І. Тюркізми у професійно-виробничій лексиці української мови. Ч. II: Лексика вівчарства / Г. І. Халимоненко. – Інститут українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка, 1995. – 56 с.

29. Халимоненко Г. І. Тюркська військова лексика у мовленні українського козацтва: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г. І. Халимоненко. – К., 1993. – 142 с.

30. Чолакова А. Д. Функционирование тюркизмов в украинском языке / А. Д. Чолакова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 846 (Серія Філологія). – Випуск 56. – Харків, 2009. – С. 35–39.

31. Чередниченко О. І. Мовні контакти в сучасному світі / О. І. Чередниченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – К.: Вид.-полігр. Центр «Київський університет», 2006. – Вип. 40. – С. 4–6.

32. Юналаєва Р. А. Про тюркізми – назви одягу у східнослов'янських мовах / Р. А. Юналаєва // Мовознавство. – 1982. № 4. – С. 50–57.

Данилюк Н. М. К вопросу исследования ориентальной лексики в украинском языке // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.200-208

Статья посвящена проблеме исследования ориентализмов в украинском языке. Автор обращает внимание на то, что наиболее активно в украинском языкознании исследовались тюркизмы. Однако практически нет основательных работ, посвященных арабизмам. Арабизмы рассматривались, как правило, в совокупности с другой иноязычной лексикой или в составе восточного пласта. До сих пор не установлено количество арабизмов в украинском языке и действительно ли лексика арабского происхождения – это, прежде всего, религиозная лексика.

Ключевые слова: украинский язык, языковые контакты, заимствования, ориентализмы, тюркизмы, арабизмы, исламская лексика.

Danyliuk N. On the Question of Oriental Borrowings in Ukrainian Language // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.200-208

The article is devoted to the study of Oriental borrowings in the Ukrainian language. In particular, the author considers which of these borrowings were studied more actively in the Ukrainian linguistics and which of them were ignored by the Ukrainian scholars and

steel need more scholarly attention. The author states, that the borrowings from the Turkic languages were studied more actively by the Ukrainian linguists and that there are no the detailed researches in the Ukrainian linguistics devoted directly to the Arabic borrowings. The Arabic borrowings usually were studied in aggregate with other Oriental borrowings. Still need to find out, how much big there is a part of the Arabic borrowings in the Ukrainian language, what ways they got into the Ukrainian language, what spheres of life have most enriched; also still need to describe the ways of adoptability of the Arabic borrowings in a new environment, to define their thematic composition. In conclusion the author states, that the study of the Arabic borrowings in Ukrainian language is very actually, especially because this question is closely connected with the question of the forming of the Islamic terminology in Ukrainian language.

Keywords: *Ukrainian language, language contacts, Oriental borrowings, Turkic borrowings, Arabic borrowings, Islamic lexicon.*

Поступила до редакції 06.04. 2013 р.

УДК 811.161.1'373

Принципы организации семантики политического слова

Звягина Е. С.

*Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского,
г. Сумы, Украина*

В статье описываются языковые процессы в развитии общественно-политической лексики как одной из лексико-семантических подсистем русского языка начала XX века, обозначаются основные тенденции закрепления и развития слов в лексикографических источниках и газетных текстах начала XX века. На материале корпуса газетных текстов определяется грамматический потенциал слов-заимствований. Выявление семных конкретизаторов 'идеологический' и 'политический' позволяет описать семантико-прагматические и функциональные особенности значимых лексических единиц.

Ключевые слова: общественно-политическая лексика, языковые процессы, семантика слова, семный конкретизатор, лексикография.

Постановка проблемы. На современном этапе синхронный аспект общественно-политической лексики характеризуется достаточной степенью разработанности (О. И. Воробьева, О. П. Ермакова, Е. А. Земская, Л. П. Крысин, Т. Б. Крючкова, Н. А. Купина, В. М. Лейчик, О. А. Семенюк, Л. Н. Синельникова, Г. Н. Складневская, И. А. Стернин, А. П. Чудинов, Е. И. Шейгал и др.). В связи с возросшим интересом к исследованию политической лексики как необходимой составляющей процесса коммуникации усиливается роль диахронического фактора в описании структуры и семантики лексических единиц с компонентами 'идеологический' и 'политический' [1; 2; 3; 4; 6]. *Актуальность* исследования обусловлена необходимостью установления временных рамок развития политического словаря, определением тематических границ, а также важностью лексикографического представления вербального политического пространства.

Цель статьи – описать языковые процессы в развитии общественно-политической лексики как одной из лексико-семантических подсистем русского языка конца XIX – начала XX века. Достижение поставленной цели предполагает постановку и решение следующих задач: 1) охарактеризовать влияние общественно-политических процессов конца XIX – начала XX века на формирование общественно-политической лексики; 2) определить место и специфику отражения языковых единиц в лексикографической практике рубежа веков; 3) установить основные тенденции развития общественно-политической лексики в газетных текстах начала XX века.

Объектом исследования является общественно-политическая лексика русского языка начала XX века. *Предмет исследования* – языковые процессы, повлиявшие на динамику развития общественно-политической лексики.

Описание лексики, связанной с политической реальностью, в отечественной лингвистике начинается с трудов Г. О. Винокура, А. Г. Горнфельда, В. М. Жирмунского, С. И. Карцевского, Е. Д. Поливанова, А. М. Селищева, Р. О. Шор, Р. О. Якобсона, Л. П. Якубинского и др. Исследования ученых являлись основой научных дискуссий, связанных с описанием таких активных процессов в языке политики, как заимство-

вание, актуализация номинаций новых реалий, идеологизация и деидеологизация, жаргонизация, терминологизация и детерминологизация, сокращение слов.

В различные переломные периоды социально-политические процессы обуславливают изменения в языке, который вынужден приспосабливаться к новым задачам и к новым понятиям. По мнению С. И. Карцевского, «социально-политический сдвиг, коренная ломка быта, новые факты жизни и исключительно эмоциональное к ним отношение со стороны по-новому дифференцированного общества – все это оставило глубокий след на русском языке, точнее, на нашем словаре» [5, с. 217].

Один из аспектов лингвистических исследований первых десятилетий XX века был посвящен активному процессу заимствования как одному из способов номинации новых явлений. В конце XIX – начале XX века русский язык пополнился большим количеством новых иноязычных слов, относящихся к общественно-политической терминологии. Данный факт был связан с развитием революционного движения, возникновением различных политических теорий и учений.

Процесс идеологизации языка становится еще более интенсивным после 1917 г., что было связано с усилением роли терминов книжного, философского, экономического и политического происхождения, активизацией процесса заимствования (А. М. Селищев, А. П. Баранников, А. Мазон, Р.О. Шор). Лингвисты отмечали, что процесс заимствования в политическом словаре первых двух десятилетий XX века связан с активным проникновением в газетный текст узкоспециальных терминов, ранее употреблявшихся только в научных текстах (*баррикада, бойкот, социализм, экспроприация* и др.); с использованием заимствованных слов из польского языка (*массовка*). Ученые обращали внимание на словообразовательные ресурсы в процессе заимствования и отмечали активизацию словообразовательных аффиксов *-ист* (*активист, бойкотист, троцкист* и др.), *-изм* (*политизм, революционизм, центризм, троцкизм* и др.), *-изация* (*машинизация, троцкизация, фордизация* и др.). Иноязычное влияние отразилось также на образовании некоторых слов из русских основ, на изменении значения русских слов и на возникновении новых словесных сочетаний: 1) сложные слова, составленные из двух имен, из которых первое представляет форму именительного падежа единственного числа в полном или сокращенном виде (*пионердвижение, партработник, политграмота, просветработа* и др.), в таких новообразованиях отразилось влияние немецкого языка, его принципа образования новых слов; 2) новообразования с префиксами *сверх-* и *обер-*, соответствующими немецким аффиксам *über-* или *ober-* (*сверхглупость, сверх-левый, сверхцентрализм, обер-предатель* и др.); 3) сочетания «*в общем и целом*», «*целиком и полностью*», «*сегодняшний день*», которые пришли в русский язык из немецкого языка [7, с. 28-40]. Как показал анализ практического материала, деривационный потенциал русского языка обуславливает образование и функционирование большого числа новых лексем, построенных с помощью иноязычных словообразовательных элементов или по иноязычным моделям. Данный факт является важным источником пополнения состава ОПЛ рассматриваемого периода.

Таким образом, большинство заимствований и новообразований вошли в состав русского языка в 90-х годах XIX века, однако закрепились в политическом словаре и получили широкое употребление под влиянием политических событий в начале XX века.

Обзор лексикографических источников и корпуса газетных текстов рубежа веков позволил выделить наиболее значимые для языка политики лексемы, изменившие свою семантику в постреволюционном русском языке. В данной статье предлагается рассмотрение некоторых значимых лексем, входящих в корпус активной политической лексики указанного периода.

Лексема *агитация*, по мнению Ю.С. Сорокина, появилась в конце XIX века, и с развитием первой революционной ситуации слово стало общеупотребительным в лексической системе русского языка [8, с. 141]. При комплексном описании данной лексемы в диахроническом аспекте необходимо привести лексикографические интерпретации. «Словарь русского языка Императорской Академии наук» 1895-1934. гг. фиксирует слова *агитация* и *агитировать* и определяет их таким образом: «**Агитація** – деятельность, имеющая целью распространить в обществе настроение в пользу какой-нибудь идеи или предприятия»; «**Агитировать** – стараться распространить в обществе настроение в пользу какой-либо идеи или предприятия» [12, с. 11]. *Агитація* – это ‘деятельность’ (идентификатор, гипероним), ‘имеющая целью’ (акцент на целевом компоненте с последующей конкретизацией) ‘распространить’, ‘в обществе’ (локатив) ‘настроение’ (эмоциональный компонент) ‘в пользу’ ‘идеи’ (абстрактный компонент) ‘или предприятия’ (дизъюнктивная сема, которая вводится посредством разделительного союза *или*); отмечаются парадигматические иерархические связи по модели ‘деятельность’ – гипероним, ‘агитация’ – гипоним. С помощью метода ступенчатой идентификации, предложенного Э. В. Кузнецовой, рассмотрим семный состав метаединицы *предприятие*. *Предприятие* – это то, ‘что предпринимается’, ‘самое дело’. [11, с. 388]. Таким образом, метаединица *предприятие* идентифицируется с компонентом ‘дело’, абстрактным по природе. Толкование лексемы *агитация* включает абстрактные семы, в нем не представлены конкретизированные семы: в пользу какой идеи, в пользу какого предприятия осуществляется деятельность, при этом субъект деятельности не обозначен.

«Толковник политических слов» 1917 г. трактует значение слова *агитация* как конкретное действие: «призывъ. Когда кто-нибудь подговаривает людей подавать голоса на выборах, затевает забастовку или устраивает погромъ, говорятъ, что онъ ведетъ агитацію или агитируетъ» [13, с. 7]. *Агитация* – это ‘призывъ’ (идентификатор); при этом выделяются семные конкретизаторы ‘кто-нибудь’ (неопределенный субъект), ‘подговариваетъ’ (отрицательная коннотация). Метод ступенчатой идентификации позволил вычлени в глаголе ‘подговаривать’ коннотативные семы ‘подбивать’, ‘подстрекать’. В семантике слова ‘призывъ’ отмечаются следующие целевые компоненты: 1) ‘подавать’ ‘голоса’ ‘на выборах’; 2) ‘затеваетъ’ ‘забастовку’; 3) ‘устраиваетъ’ ‘погромъ’. В Словаре В.И. Даля в лексеме *погром* выделяются следующие семные конкретизаторы с пейоративными коннотативными компонентами: ‘избиенье’, ‘разоренье’, ‘опустошенье’ [11, с. 157]. Слова ‘выборы’, ‘забастовка’, ‘погром’ отмечаются наличием идеологизированного компонента.

Следует обратить внимание на появление нового коннотативного семного компонента ‘погромъ’, который отсутствовал в словарной дефиниции *агитация* в Словаре русского языка «Императорской Академии наук», вероятно, потому, что само явление не было массовым. Известно, что в новой истории особое распространение получили еврейские погромы в России в конце XIX-начале XX веков. Именно в связи с массовыми погромами в России русское слово «погром» вошло в большинство европейских языков.

Компоненты ‘подговариваетъ’, ‘затеваетъ’, ‘погромъ’ свидетельствуют о появлении в слове оценочной семантики. Само явление «агитация» воспринимается явно негативно с точки зрения законопослушного гражданина: ‘затеваетъ’ что? ‘забастовку’ и ‘устраиваетъ’ что? ‘погромъ’.

Интересно отметить, что «Толковник политических слов» отразил изменения в мировоззрении населения в революционный период. Сема ‘на выборах’ отсутствовала в словарной дефиниции лексической единицы *агитация* в Словаре русского языка Императорской Академии наук, т.к. в политической реальности не было возможности выбора, и поэтому не проводилась агитация: в данный период в Россий-

ской империи отсутствовал какой-либо представительный законодательный орган – появление Государственной Думы стало одним из результатов революции 1905 года. Новая политическая реальность отразила ситуацию революционных лет, что внесло коррективы в толкование лексем.

Дополним эти интерпретации данными «Толкового словаря русского языка под ред. Д. Н. Ушакова», в котором *агитация* определяется как убеждение («убеждать») и призыв («призывать»): «1. Убеждать (массы) в правильности политики какой-н. партии или иной организации, призывать к борьбе за эту политику (полит.). Агитация за всеобщую забастовку. Агитация против алкоголизма. 2. (сов. сагитировать) кого-что. Побуждать, уговаривать кого-н., воздействовать на кого-н. (разг.)» [14, с. 46].

В словарной дефиниции выделяются семные конкретизаторы, связанные с общественно-политической жизнью. На первый план выдвигаются семы, имеющие в структуре компоненты «общественный» и «политический»: «правильность» чего? «политики» «какой-нибудь» (неопределенный семный конкретизатор) «партии» «или» (дизъюнктивная сема) «организации»; «борьба» за что? «за политику». Во втором лексико-семантическом варианте лексемы *агитация* с помощью метода ступенчатой идентификации при рассмотрении семной структуры метаединиц *побуждать*, *уговаривать*, *воздействовать* выделяются интегральные семные конкретизаторы «заставить», «вызвать желание», «повлечь»)» [14, с.46].

В корпусе газетных текстов начала XX века лексема *агитация* вступает в активные синтагматические отношения, представленные словосочетаниями субстантивного типа: *агитация за что-л.*, *агитация против чего-л.*: «Среди кадетов и прогрессистов идет усиленная *агитация против* выбора депутатов» (Новое время, 18 (05) октября 1912 года); словосочетаниями с предикативной характеристикой: *началась агитация*, *закончилась агитация*, *пошла агитация*, *агитация не допускалась*, *основывать агитацию*: «Пошли политические молебны, пока еще робкие манифестации, пошла агитация...» (Киевская мысль, 23 (10) июля 1918 года), «*Агитация* и развеска партийных плакатов *не допускалась*» (Голос Москвы, 01 ноября (19 октября) 1912 года); словосочетаниями с атрибутивной характеристикой: *усиленная агитация*, *необходимая агитация*, *важная агитация*: «Среди рабочей массы и части учащейся молодежи идет усиленная *агитация* относительно устройства ряда демонстрации в день 1-го мая» (Правда, 14 (01) мая 1912 года). При фиксации указанных единиц проявляется негативный коннотативный компонент в контекстах: «...основывая *агитацию* исключительно на лжи и клевете» (Новое время, 18 (05) октября 1912 года). Словообразовательное гнездо с вершиной «агитация», представлено, прежде всего, такими лексемами, как: *агитатор*, *агитаторша*, *агитационный*, *агитировать*: «Арестованы и казнены восемь *агитаторов* монархистов» (Новое время, 19 (06) августа 1912 года); «Прибывшей полицией *зачинщики-агитаторы* задержаны и подвергнуты аресту» (Речь, 04 июня (22 мая) 1911 года); «Среди арестованных есть *агитаторши-женщины*, в том числе несколько курсисток» (Новое время, 09 августа (27 июля) 1906 года); «Сегодня проживающие в Москве поляки получили с родины циркуляр с предложением *агитировать* перед выборами» (Русское слово, 30 (17) марта 1906 года); «Когда под влиянием *злостных агитаторов*, толпа набрасывается на войска, тогда войскам ничего не остается делать, как стрелять» (Утро России, 25 (12) апреля 1912 года); «Речь носит *агитационный* характер, и это вызвало недовольство правой прессы» (Утро России, 19, (06) июля 1910 года). В газетных контекстах отчетливо выделяется оценочный пейоративный микрокомпонент: *зачинщики-агитаторы*, *злостные агитаторы*.

Выводы. Лексические новации послереволюционного этапа нашли отражение в корпусе газетных текстов начала XX века и выделяются большинством исследо-

вателей русского языка. В работах лингвистов первой трети XX в., описываются те изменения, которые были вызваны событиями 1905 и 1917 гг., повлиявшими на деривационные механизмы новообразований. В исследованиях ученых содержится объемный фактический материал для анализа языковых процессов, характерных для лексики рубежа веков. Отечественные лингвисты сделали закономерный вывод о значительности и сущности этих изменений для структуры языка.

Список литературы

1. Будаев Э.В. У истоков лингвистической советологии: Андре Мазон о языке русской революции / Будаев Э.В., Филатова К.Л., Чудинов А.П // Политическая лингвистика / Гл. ред. А. П. Чудинов; ГОУ ВПО П 50 «Урал. гос. пед. ун-т» – Екатеринбург, 2009. – Вып. 2 (28). – С.146-147.
 2. Грановская Л.М. Русский литературный язык в конце XIX и XX вв.: Очерки / Л.М. Грановская. – М.: ООО «Издательство ЭЛПИС», 2005. – 448 с.
 3. Денисов П.Н. Очерки по языку русской общественной мысли. Язык русской общественной мысли конца XIX – первой четверти XX в. / П.Н. Денисов. – М., 1998. – 185 с.
 4. Загоровская О.В. Об иноязычных заимствованиях в политической лексике русского языка / О.В. Загоровская, С.А. Есмаеел // Вестник ВГУ, Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 3. – С. 74-82.
 5. Карцевский С.И. Из лингвистического наследия / С. И. Карцевский. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 344 с.
 6. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л.П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985-1995). – 2-е изд. – М.: «Языки русской культуры», 2000. – С. 142-161.
 7. Селищев А.М. Язык революционной эпохи: Из наблюдений над русским языком (1919-1926) / А.М. Селищев. Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УрСС, 2003. – 248 с.
 8. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка в 30-90 гг. XIX в. / Ю.С. Сорокин. – М.– Л.: Наука [Ленинградское отд-ние], 1965. – 565 с.
 9. Чудинов А.П. Политическая лингвистика: учеб. пособие / А.П. Чудинов. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 256 с.
 10. Шор Р.О. Язык и общество / Р.О. Шор. – М., 1926. – 152 с.
- Словари**
11. Даль Владимир Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4 – М.: Рус. Яз., 1989.– 1990. – Т.3: П. – 555 с.
 12. Словарь русского языка, составленный вторым отделением Императорской Академии наук. – Петроградъ, 1895-1934. – 1895. – Т.1: А–Д. – 619 с.
 13. Толковник политических слов и политических дѣятелей. – Петроградъ: Освобожденная Россія: Гостип, 1917. – № 19. – 96 с.
 14. Толковый словарь русского языка: ок. 30 000 слов / Под ред. Д. Н. Ушакова. – М.: Астрель: АСТ: Хранитель, 2008. – 1054 с.

Звягіна О.С. Принципи організації семантики політичного слова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.209-214

У статті описуються мовні процеси у розвитку суспільно-політичної лексики як однієї з лексико-семантичних підсистем російської мови початку XX століття, позначаються основні тенденції закріплення і розвитку слів у лексикографічних дже-

релах та газетних текстах початку XX століття. На матеріалі корпусу газетних текстів визначається граматичний потенціал слів-запозичень. Виявлення семного конкретизатора 'ідеологічний' і 'політичний' дозволяє описати семантико-прагматичні та функціональні особливості значимих лексичних одиниць.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, мовні процеси, семантика слова, семний конкретизатор, лексикографія.

Zvyagina O.S. **The principles of organization of political word's semantics** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.209-214*

The article describes the language processes in the development of social and political lexis as one of lexical-semantic subsystems of Russian language in the beginning of the XX century, the main tendencies of words' fixation and development in lexicographical sources and newspaper texts in the beginning of the XX century are identified. Based on the material of newspapers texts the grammatical potential of the words-borrowing is defined. The identification of concretizers of the semas 'ideological' and 'political' allows to describe the semantic-pragmatic and functional features of important lexical units. Lexical innovations of post-revolutionary phase have been reflected in the body of newspaper texts of the XX century beginning and are allocated by the majority of scholars of Russian language. In the works of linguists of the first third of the XX century the changes that were caused by the events of 1905 and 1917 are described, as well as their influence on the derivation mechanisms tumors. In the research of scientists there is the volume factual material for the analysis of linguistic processes that are specific for the lexis of the turn of the century. Russian linguists have made a logical conclusion about the importance and significance of these changes to the structure of language.

Key words: socio-political vocabulary, language processes, semantics, semas' concretizer, lexicography.

Поступила в редакцію 07.04.2012 з.

УДК 81'373.611'42:316.77.

**Неодериваты в масс-медийном дискурсе:
модели образования и особенности адаптации**

Кадырова Л.Д.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются неоморфемы и неоформанты как структурные элементы, участвующие в образовании лексических инноваций в современном русском языке, описываются деривационные модели лексических инноваций именно типа с неоморфемами и неоформантами в текстах масс-медийного дискурса, а также устанавливаются смысловые отношения между неодериватами.

При описании анализируемых компонентов новых единиц были рассмотрены следующие модели образования неолексем: «заимствованная основа + заимствованный компонент», «исконная основа + заимствованный компонент».

Ключевые слова: лексические инновации, неоморфема, неоформант.

Постановка проблемы. В современной лингвистике словообразовательные механизмы рассматриваются как средства моделирования новых производных единиц. Как отмечает Л. Ю. Касьянова, активным механизмом, осуществляющим неониминацию, является деривация создание новых единиц по нормам словообразования современного русского языка, поскольку именно словообразование является системой «средств, единиц, связей», служащей процессам неологизации. Словообразование как один из важнейших языковых механизмов обеспечивает номинацию новых понятий и явлений действительности и их категоризацию, вследствие чего закономерно его рассмотрение в русле когнитивной лингвистики [5, с. 87.]. Е. А. Земская утверждает, что «функции деривационного механизма языка отражают различные коммуникативные установки говорящего: он создает необходимое наименование, или изменяет синтаксическое построение речи, либо производит более краткую номинацию, либо получает экспрессивную форму выражения, либо использует средство выражения, соответствующее той или иной сфере речи» [3, с. 8].

Основополагающими работами, позволяющими объяснить многие современные деривационные процессы в языковой системе, являются исследования А. А. Брагиной, Д. В. Гугунавы, Е. А. Земской, Е. А. Карпиловской, Н. Ф. Клименко, Н. З. Котеловой, Л. П. Крысина, Л. А. Кудрявцевой, Г. С. Онуфриенко, А. В. Петрова, Е. В. Петрухиной, Л. И. Плотниковой, Т. В. Поповой, Т. С. Пристайко, Л. В. Рацибурской, Ю. В. Романюк и др.

В предлагаемом исследовании при изучении лексических инноваций с неоморфемами и неоформантами рассматриваем следующие модели их образования: «заимствованная основа + заимствованный компонент», «исконная основа + заимствованный компонент».

Актуальность статьи обусловлена необходимостью систематизации моделей образования неолексем в масс-медийном дискурсе, в частности на материале анализа неоморфем и неоформантов как ярких структурных элементов, участвующих в об-

разовании лексических инноваций. В работах лингвистов семантика и способы образования неолексем являлись предметом комплексного описания, однако при этом вопрос о моделях образования данных единиц не был раскрыт достаточно полно.

Цель исследования – системное описание деривационных моделей лексических инноваций именного типа с неоморфемами и неоформантами в текстах масс-медийного дискурса, а также установление смысловых отношений между неодериватами.

Данная цель предусматривает решение ряда *задач*:

- 1) описать структурно-семантические типы деривационных моделей неодериватов;
- 2) выявить функциональный потенциал неодериватов в текстовых реализациях;
- 3) определить степень адаптации неолексем к грамматической и лексической системам русского языка;
- 4) охарактеризовать функционально-стилистические признаки неониминаций с учетом семантики структурных компонентов.

Новизна предлагаемого исследования заключается в изучении деривационных моделей неолексем с неоморфемами и неоформантами для систематизации лексических инноваций, функционирующих в текстах СМИ.

В неологических исследованиях существуют термины, обозначающие новые части слова, или морфемные и словообразовательные инновации. Так, термин **неоморфема** означает компонент слова, выделенный из состава неолексемы, чаще всего новых заимствований, с делимой основой [6, с. 16]. Характерной чертой неоморфем выступает их тяготение к разным классам морфем, что объясняется относительно свободным местоположением анализируемого компонента в слове.

Модель **«исконная основа + заимствованный аффикс»** актуализируется при образовании лексических инноваций с неоморфемами, при этом аффикс может находиться, как в препозиции, так и в постпозиции: **арт-** (англ. art – «искусство»): *арт-данные, арт-заказник, арт-место, арт-работа, арт-событие, арт-сообщество, арт-современность, арт-тусовка* и др.; **веб-** (англ. web – «паутина»): *веб-выборы, веб-занятия, веб-обозреватель, веб-приложение, веб-разработка, веб-разработчик, веб-служба* и др.; **евро-**: *еврозабор, еврозаовед, еврозаём, еврозона* и др. По мнению Л.Е. Бессоновой, в последние пять лет происходит взаимодействие языковых единиц, входящих в сферу политической коммуникации, с новым событийно-информативным полем «Евросоюз», при котором производные единицы с коммуникативно значимым компонентом евро- открывают новые смыслы в текстовом пространстве. Данный факт позволяет адресату ориентироваться в прагматических установках автора текста [2, с. 387]. Е. А. Карпиловская отмечает, что чрезмерная активность приводит к появлению негативно окрашенных номинаций, об этом свидетельствуют такие окказиональные экспрессивно-оценочные новообразования: евроскандал, евролюбов, еврознаменитость и др. [3, с. 135]. Как показал контекстуальный анализ текстов СМИ, активными неоморфемами являются также компоненты **кибер-** (греч. kybernetice – «искусство управления»; англ. cybernetic): *кибер-город, кибер-нож, киберпреступление, киберпреступность* и др.; **флеш-** (**флэш-**) (англ. flash — «вспышка»): *флеш-игра, флеш-накопитель, флэш-память, флеш-печать* и др.; **медиа-** (англ. mass media – «средства массовой информации»): *медиа-война, медиатопкупка, медиапрофсоюз, медиасеть, медиасообщество, медиа-среда* (неоморфема становится корнем – медийный, мультимедийность, мультимедийный) и др. Отметим, что в результате неполной адаптации анализируемого аффикса наблюдаются два способа его написания: через дефис (*медиа-война*) и слитно (*медиатопкупка*).

Модель «**заимствованная основа + заимствованный аффикс**» участвует при адаптации лексических инноваций путем транслитерации к системе парадигм современного русского языка, а также при образовании неолексем за счет заимствованных компонентов: **веб-**: *веб-браузер, веб-девелопмент, веб-портал, веб-сайт, веб-инвестиции, веб-юзабилити* и др.; **кибер-**: *киберспейс, кибертерроризм, киберклиника, киберспорт* и др.; **медиа-**: *медиа-байер, медиа-баинг, медиа-бизнес, медиа-брокер, медиа-селлер, медиахолдинг* и др.; **-инг**: *банкинг, бенчмаркинг, брейн-сторминг, брендинг, брифинг, джитинг, имиджмейкинг, медиа-баинг, менторинг, паркинг, прессинг, ребрендинг, спаминг, спичрайтинг, спонсоринг, хакинг* и др.; **-ер**: *блог - блоггер, блонд – блондер, флешмоб - флешмобер* и др.; **арт-**: *арт-галерея, арт-гламур, арт-инсталляция, арт-истеблишмент, арт-каталог, арт-менеджер, арт-менеджмент, арт-колледж, арт-шоу* и др. Анализируемая неоморфема встречается и в постпозиции: *боди-арт, данц-арт, дизайн-арт, модерн-арт, поп-арт, соц-арт, тех-арт, топ-арт, фото-арт* и др. Ю. В. Романюк группирует композиты, образованные от компонента -арт, по присущим им категориальным словообразовательным значениям: лицо (*арт-заказчик, арт-менеджер*); опредмеченное действие, деятельность, процесс, состояние и его последствие (*арт-событие, арт-шоу*); место (*арт-галерея, арт-колледж*); результат действия (*арт-объект*) [7, с. 229].

Так, словообразовательная активность анализируемых единиц является показателем коммуникативной значимости и речевой адаптации неолексем. Модель «заимствованная основа + заимствованный аффикс» характеризуется приспособлением лексических инноваций к системе парадигм современного русского языка путем транслитерации (*веб-девелопмент – англ. WEB-development, бенчмаркинг англ. benchmarking*).

К неоморфемам также можно отнести аббревиатурное образование **пиар-** (от англ. PR, Public Relations – «общественные связи»), которое раскрывает деривационные способности в Интернет-пространстве: «заимствованное аббревиатурное образование + заимствованная основа» *пиар-технологии, пиар-компания, пиар-кампания, пиар-акция*; «заимствованное аббревиатурное образование + исконная основа» *пиар-заказ, пиар-мероприятие, пиар-событие, пиар-сообщество* и др. Данная неоморфема тяготеет к корню и участвует в образовании следующих единиц различной категориальной отнесенности: *пиарщик, пиаровец, антипиар, пиармен (сущ.), пиарить, пропиарить (глагол), пиарный, пиарский (прил.)* и др. Как отмечает Л. А. Баранова, «в ряду дериватов от пиар следует особо отметить экспрессивные окказиональные формы, образованные путем сращения бинома (пиарас < пиар-ас) либо путем телескопического словообразования (пиарвокатор < пиар + провокатор, пиарлы < пиар + перлы, пиаршество < пиар + пиршество) и приобретающие эмоциональную окраску вследствие соотнесения полученного деривата и присутствующего в языковом сознании фонового слова, имеющего отрицательно-оценочную коннотацию...» [1, с. 22]. Данный компонент проходит следующий путь адаптации к русскому языку: аббревиатура > корень > префиксоид.

Активный в последние десятилетия заимствованный компонент **-гейт** выявляет деривационные способности в текстах СМИ в сочетании с именами собственными. Рассмотрим некоторые из существующих моделей: путингейт, обамагейт, клитонгейт, янукогейт, тимошенкогейт, рейгангейт, сталингейт и др. Пример: «**Обамагейт** или продолжение Уотергейта» (<http://rostovtsev.info>); «Если получит подтверждение версия о причастности чекистов к взрывам в Москве, это будет почище любого «уотергейта», натуральный «**путингейт**» (Ленинградская правда, 9.09.2001). Лексемы, образованные от данного неоформанта, употребляются в основном в политических текстах.

Неоморфема как структурный компонент слова, участвующий в создании новых единиц, становится **неоформантом**, т.е. составляющей частью структуры новообразования, производного слова, не только с делимой основой, но и с формальной и семантической мотивацией [6, с. 16].

Займствованное слово «твиттер» (англ. Twitter «болтать») стало популярным с появлением онлайн-сервиса для ведения микроблогов «Твиттера». В связи с этим создается пласт лексики, используемый в данном тематическом поле Интернет-пространства. В число новообразований входит алломорф **«твит- (тви-)»**, который участвует в образовании ряда неолексем по следующим моделям: «займствованная основа + займствованный компонент» *твинекдот* (Твиттер + анекдот); *твитоголик* (Твиттер + трудоголик), *твифоризм* (Твиттер + афоризм); *твитофренд* (Твиттер + френд (англ. friend – «друг»)); *твитопосты* (Твиттер + пост); *твитрейтинг* (Твиттер + рейтинг); *твит-аккаунт* (Твиттер + аккаунт (англ. account – «счет»)); *твитотренд* (Твиттер + тренд); *твитоблог* (Твиттер + блог); «исконная основа + займствованный компонент» *твитодень* (Твиттер + день); *твитоновость* (Твиттер + новость); *твитоприложение* (Твиттер + приложение) и др. Для анализируемого неоформанта характерно образование новых единиц с дефисным написанием (твит-аккаунт); с помощью соединительной гласной -о- (твитоблог, твитоновость) и без неё (твитрейтинг), при этом появление соединительной гласной является признаком адаптации к русскому языку; благодаря усечению единицы Твиттер до тви- и прикрепления к неделимому компоненту другого слова (твифоризм, твинекдот).

Частотным является займствованный компонент **-номика (-омика)** из «экономика» (от др.-греч. *οικος* дом и *νόμος* правило, закон), который участвует в образовании ряда новообразований с анализируемым неоформантом с моделью «имя собственное + займствованный компонент», подтверждением этого является его широкая комбинаторика: *путиномика* «*Путин понимает стык, где встречаются экономика и политика, и который можно назвать «путиномикой»*; «*Путиномика является недолговечным гибридом политических императивов и экономической рациональности*» (<http://www.zavtra.com.ua>, 17.01.2005). «Путиномика» создана по модели «рейганномика» (Р. Рейган + экономика) «экономическая политика администрации США в период президентства Р. Рейгана, проводившаяся с 1981 по 1988 г.» (Экономический словарь, 2007); «сталиномика» (И. Сталин + экономика); «клинтономика» (Б. Клинтон + экономика); «обаномика» (Б. Обама + экономика). Ср.: «*Сегодня начинается новая «Битва Титанов», вызванная большим желанием Уолл-стрит свести на нет реформы Додда. Это будет великое сражение между новой «обаномикой» и возвращением рейганномики*» (<http://forexclub.moy.su/news>). В украинских СМИ появились менее частотные смоделированные новообразования: «ющеномика» (В. А. Ющенко + экономика); «тимономика» (Ю. В. Тимошенко + экономика); «янукомика» (В. Ф. Янукович + экономика). Ср.: «*Тимономика: Юлия Владимировна собрала журналистов, чтобы объявить о победе; точнее, о том, что кризис в экономике потихоньку отступает*» («Новая», 17.08.2009); «*Янукомика разработанный политическими сторонниками Виктора Януковича уникальный метод управления экономикой, при котором никакого управления экономикой не происходит вообще...*» (UAINFO, 23.02.2012).

Неоформант **-мобиль** из «автомобиль» также является продуктивным при образовании ряда новообразований. Рассмотрим некоторые из существующих моделей: *баракомобиль*, *обамамобиль*, *папамобиль*, *путиномобиль* и др., где чаще всего употребляется модель «имя собственное + займствованный компонент». **Папамобиль** (Папа Римский + автомобиль) неофициальное название специально разработанного автомобиля для публичных поездок Папы Римского. **Обамамобиль** (Б. Обама + автомобиль) – автомобиль для Б. Обама с высоким уровнем безопасности. В контекстных

употреблениях наряду с данными новообразованиями функционируют единицы-синонимы – «баракомобиль» и «обамовоз». **Путиномобиль** (В. В. Путин + автомобиль) – средство передвижения В. В. Путина. Ср.: «**Путиномобиль: автор проекта вносит уточнения... Разработанный А. Неретиным проект президентского лимузина выполнен в корабельном стиле**» (<http://grani.ru>, 04.07.2005); «**Путиномобиль – машина премьеры**» (<http://forum.bmwland.ru>, 17.05.2009). В масс-медийном пространстве появляются мало частотные единицы-новообразования: **янукомобиль** (В. Ф. Янукович + автомобиль); **юлямобиль** (Ю. В. Тимошенко + автомобиль); **медведемобиль** (Д. А. Медведев + автомобиль) и др. В сочетании с именами нарицательными возможны модели заимствованная основа + заимствованный компонент» **звездомобиль** (звезда + автомобиль) – автомобили знаменитостей; **президентомобиль** (президент + автомобиль) – автомобили президентов; **студентомобиль** (студент + автомобиль) – автомобили для студентов; «исконная основа + заимствованный компонент» **девушкoмобиль** (девушка + автомобиль) – автомобили для девушек и др.

Выводы. Деривационный потенциал лексических инноваций характеризуется высокой степенью комбинаторики структурных элементов, участвующих при появлении неологем. При образовании новых единиц наиболее частотными являются модели – «заимствованная основа + заимствованный компонент», «исконная основа + заимствованный компонент». Использование соединительных гласных, усечение морфем между аффиксом / компонентом слова и основой при образовании неологем является подтверждением адаптации к системе парадигм русского языка, при этом неопределенность при написании структурных компонентов с основой (написание через дефис или слитно) свидетельствует о частичном приспособлении данных единиц. Несмотря на это словообразовательная активность анализируемых единиц является показателем коммуникативной значимости и речевой адаптации лексических инноваций.

Список литературы

1. Баранова Л. А. Об одном «модном слове» и его дериватах в современном русском языке / Л. А. Баранова // Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: V Международная научная конференция (Днепропетровск, ДНУ имени Олеся Гончара, 7-8 апреля 2011 г.): материалы / составитель Т. С. Пристайко. – Д.: Нова ідеологія, 2011. – С. 21-27.
2. Бессонова Л. Е. Новое слово в деривационных и текстовых реализациях: семантико-прагматический аспект / Л. Е. Бессонова. Ученые записки ТНУ. Т. 25 (64), № 4, ч. 2. – С. 385-393.
3. Земская Е. А. Словообразование как деятельность / [под общ. ред. Л. А. Новиковой]. – СПб., 2001. – 224 с.
4. Карпіловська Є. А. Образ держави у мові відкритого суспільства: новомова чи мова нового мислення? / Є. А. Карпіловська // Мова та культура у новій Європі: контакти і самобутність: Збірник наукових доповідей. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 672 с.
5. Касьянова Л. Ю. Когнитивно-дискурсивные аспекты словообразовательной неологизации / Л. Ю. Касьянова // Гуманитарные исследования. – № 2 (42). – 2012. – С. 83-87.
6. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі: [монографія] / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 127-137.
7. Романюк Ю. В. Словотворчий потенціал нових засобів номінації у сучасній українській мові / Ю. В. Романюк // Мова та культура у новій Європі: контакти і

самобутність: Збірник наукових доповідей. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 226-233.

8. Словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. А. П. Евгеньевой. – М.: Русский язык, 1981. – Т. 1. – 698 с.

Кадырова Л.Д. Неодеривати в мас-медійному дискурсі: моделі утворення й особливості адаптації // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.215-220

У статті розглядаються неоморфемі і неоформанти як структурні елементи, що беруть участь в утворенні лексичних інновацій у сучасній російській мові, описуються дериваційні моделі лексичних інновацій іменного типу з неоморфемами й неоформантами в текстах мас-медійного дискурсу, а також встановлюються смислові відношення між неодериватами.

При описі аналізованих компонентів нових одиниць були розглянуті наступні моделі утворення неолексем: «запозичена основа + запозичений компонент», «вдвічна основа + запозичений компонент».

Ключові слова: лексичні інновації, неоморфема, неоформант.

Kadyrova L. The neoderivates in the mass media discourse: models of the formation and features of the adaptation // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.215-220

In modern linguistics the derivation is a modelling means of new derivative units. In the article the structural elements participating in formation of lexical innovations in modern Russian, - neomorphemes and neoformants are considered. In describing analyzed components of new words the following models of their formation were examined: "the borrowed basis + the borrowed component", "the original basis + the borrowed component". A characteristic feature of neomorphemes is their inclination to different classes of morphemes that is explained by rather free location of an analyzed component in the word. The use of connecting vowels, the apocope of morphemes between an affix / component of the word and a basis at formation of neolexemes is a confirmation of the adaptation to the system of paradigms of the Russian language, at that uncertainty when writing structural components with a basis (writing through a hyphen or together) – testifies to the partial adaptation of these units. Word-formation activity of analyzed units is an indicator of the communicative importance and speech adaptation of lexical innovations.

Keywords: lexical innovations, neomorfema, neoformant.

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 81' 373.7=133.1

Російсько-французькі окулесичні фразеологічні еквіваленти

Каіка Н.Є.

Донецький національний університет, м. Донецьк, Україна

У статті аналізуються міжмовні фразеологічні еквіваленти окулесичної фразеосемантичної групи. Визначено питому вагу російсько-французьких окулесичних фразеологічних еквівалентів у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді. Визначено специфіку репрезентації невербального засобу комунікації "контакт очима у фразеології російської і французької мов. Доведено ефективність пошуків міжмовної фразеологічної спільності в означеній фразеосемантичній групі.

Ключові слова: міжмовні фразеологічні еквіваленти, окулесична фразеосемантична група, загальний російсько-французький фразеологічний фонд.

Антропоцентрична парадигма в дослідженні мови, що передбачає розгляд діяльності людини у всіх її аспектах, інтерес до комунікації у всіх її проявах створили умови для залучення невербальних компонентів комунікації до кола інтересів мовознавчих розвідок [6, с.3].

Постановка проблеми. Активізація досліджень в галузі психології, психофізіології, психофізики, пов'язаних із вивченням проблем зорового сприйняття людини, рухів очей, методів їх реєстрації, експресії людини (В.І. Білопольський, В.О. Барабанщиков, В.М. Носуленко, В.А. Лабунська та ін.), специфіки невербальних комунікацій (А. Хілл, Б. Успенський, Г. Колшанський, І. Горелов, Г. Уайнрайт, Ю. Фаст, Р. Бердвістел, А. Піз, Б. Піз, П. Екман та ін.) сприяє інтенсифікації лінгвістичного аналізу невербальних компонентів комунікації. Окремі питання кінесичної фразеології розглядають С. Григор'єва, М. Григор'єв, А. Козиренко, Г. Крейдлін, Т. Черданцева. Водночас суттєво недостатніми є порівняльні та зіставні наукові дослідження, спрямовані на вивчення специфіки фразеологізмів із невербальним комунікативним фоном. На тлі невеликої кількості таких робіт (Г.І. Барташева, Л.В. Солощук, О.В. Харчук, О.Г. Лозинська, Л.С. Петровська) відсутні дослідження міжмовних фразеологічних еквівалентів, зокрема російсько-французьких фразеологічних еквівалентів (РФФЕ), із невербальним комунікативним фоном. Питання про наявність спільного російсько-французького фразеологічного фонду таких мовних одиниць взагалі не ставилось. Російсько-французькі окулесичні фразеологічні еквіваленти ще не були предметом окремого наукового дослідження.

Мета дослідження – виявити російсько-французькі окулесичні фразеологічні еквіваленти, визначити їх питому вагу у загальному російсько-французькому фразеологічному фонді, обґрунтувати наявність російсько-французького фразеологічного фонду зі спільним невербальним комунікативним фоном.

Аналіз загального фонду російсько-французьких фразеологічних еквівалентів (РФФЕ) – близько 16000 російських фразеологізмів та більше 23000 відповідних французьких фразеологізмів [1] – дозволив виявити 950 російсько-французьких кінесичних фразеологічних еквівалентів із невербальним комунікативним фоном, з яких 215 (23%) є РФФЕ із кінемою контакт очима. Їх називаємо російсько-французькими

окулесичними фразеологічними еквівалентами (РФОФЕ). Напр.: *глаз не сводить с кого-л.* – *couver qn des yeux*; *глаза на лоб лезут / полезли у кого-л.*: *у него глаза на лоб лезут (лезли)* – *Les yeux lui sortent (sont sortis) de la tête*.

Значущість контакту очима у процесах комунікації важко перебільшити (*глаза – зеркало души* (рос.) – *les yeux sont le miroir de l'âme* (фр.). Результати досліджень доводять, що близько 87% інформації надходить до мозку людини через зорові рецептори [5, с.174]. Мова фіксує таку специфіку сприйняття інформації. Ядерними компонентами РФОФЕ постають іменники *глаз* (-а) - *oeil, yeux* (124 РФОФЕ, напр., *глаза в глаза* – *les yeux dans les yeux*), *взгляд* – *regard* (42 РФОФЕ, напр., *косой взгляд*.– 1. *regard (m) de travers*; 2. *regard (m) oblique*; 3. *regard (m) en coin*; 4. *oeil (m) en coin*), дієслова *смотреть* (*видеть, глядеть, уставиться*) - *regarder (voir)* (49 РФОФЕ, напр., *смотреть исподлобья* – *regarder en dessous*).

Основними комунікативними функціями очей є такі: когнітивна емотивна, контролююча, регулятивна [2, с.387-388]. У фразеології російської і французької мов наявні фразеологізми, значення яких пов'язано із реалізацією цих функцій очей: когнітивної (*читать / прочитать в глазах [что-л. в чьих-л.]*.– *lire qch dans les yeux de qn.*), емотивної (*испенелить взглядом кого-л.* – *foudroyer qn de regard*; *ласкать взглядом кого-л.* – *couver qn des yeux*), контролюючої (*смерить взглядом кого-л.*– 1. *toiser qn du regard*; 2. *mesurer qn des yeux (avec les yeux)*); регулятивної (*смотреть (глядеть) прямо в глаза кому-л.*– *regarder qn tout droit dans les yeux*; *смотреть / посмотреть в упор* – *regarder qn dans le blanc des yeux*). Відповідно до цих функцій виокремлюються основні смисли, що виражають очі в акті комунікації [2, с. 390]. Акцентуація таких комунікативних смислів відбивається у фразеології мов, що зіставляються. Пор.: готовність до комунікації – *встретиться глазами (взглядом) с кем-л.*– 1. *rencontrer les yeux de qn*; 2. *renconter le regard de qn*; 3. *croiser le regard de qn*; 4. *rencontrer qn du regard*; пригнічення волі або вплив партнера-комуніканта і контроль над процесом комунікації та поведінкою партнера-комуніканта - *смотреть (глядеть) сверху вниз (свысока) на кого-л.* – 1. *regarder qn de son haut (de haut)*; 2. *regarder qn de haut en bas*; бажання встановлення контакту та отримання інформації - *подать знак глазами кому-л.*– *faire un signe des yeux à qn.*; вираження почуттів - *ласкать взглядом кого-л.* – *couver qn des yeux*. Особливе місце посідають РФОФЕ на позначення бажання комунікантів установити інтимний контакт: *строить (делать) глазки; играть глазами.*– 1. *faire les yeux doux*; 2. *faire de l'œil*; 3. *faire l'œil en coulisse*; *стрелять/стрельнуть глазами.* - *lancer des œillades [provocantes] (une œillade [provocante])*. Небажання комунікативного контакту спостерігаємо у семантиці РФОФЕ: *глаза бы мои не смотрели (не глядели) на это (на что-л., на кого-л.)*; *глаза бы мои не видели чего-л., кого-л.* – 1. *puissé-je n'avoir jamais vu cela de mes yeux*; 2. *si seulement j'avais pu ne pas voir ça (... ne pas le voir)*.

Учені довели, що в організації візуального контакту особливу роль відіграють напрям погляду, час фіксації погляду на партнері, частота контакту очей комунікантів тощо [3, с.8]. Спостерігаємо РФОФЕ, пов'язані із напрямом руху очей: *смотреть / посмотреть косо (искоса) на кого-л.*; *глядеть косо (искоса) на кого-л.*. – 1. *regarder qn de travers*; 2. *regarder qn de biais*; *поднять глаза на кого-л.* – *lever les yeux sur qn.*; *проводит глазами (взглядом) (взором) кого-л., что-л.* – *suivre qn, qch des yeux*. Час фіксації погляду на партнері відображено у РФОФЕ: *глаз не сводить с кого-л.*– *couver qn des yeux*; *впиваться / впиться глазами в кого-л., во что-л.*– 1. *dévoré qn, qch des yeux*; 2. *dévoré qn, qch du regard*; *оторвать взгляд (глаза) [от кого-л., от чего-л.]*.– *détacher son regard [de qn, de qch]*; *пялить глаза на кого-л., на что-л. прост.* – 1. *braquer les yeux sur qn, sur qch*; 2. *braquer ses regards sur qn, sur qch*. Частота контакту очей комунікантів відбивається у РФОФЕ: *бросить взгляд; кинуть взгляд.* – *jeter un coup*

d'œil sur qn, sur qch; обмениваться взглядами. – 1. echanger des regards d'intelligence; 2. jouer de l'œil.

П. Екман та У. Фризен розробили Систему кодування рухів обличчя (Facial Action Coding System), яка дозволяє вирази обличчя зіставити із виявом певних емоцій [7]. Сучасна російська дослідниця В. Лабунська надає схему опису міміки шести емоційних станів (радості, гніву, страху, страждання, здивування, відрази) [4, с.90]. Аналіз фактичного матеріалу свідчить про наявність РФОФЕ на позначення таких емоційних станів: радості - [чи-л.] *глаза загорелись от радости. – Ses yeux se sont allumés de joie;* гніву - [чи-л.] *глаза загорелись гневом (злобой). – Ses yeux ont brillé de colère;* страху - *у страха глаза велики. – 1. la peur a de grands yeux;* страждання - *тусклий взгляд. – œil (m) vitreux;* здивування - *глаза на лоб лезут / полезли у кого-л.: у него глаза на лоб лезут (полезли). – 1. Les yeux lui sortent (sont sortis) de la tête; раскрыть глаза [от удивления]. – Ouvrir de grands yeux; выкатить (вытаращить) шары; вытаращить (вылупить) глаза. Прост. – 1. Ouvrir les yeux comme des tasses; 2. Ouvrir les yeux comme des soucoupes; 3. Ecarquiller les yeux;* відрази – *глаза бы мои не смотрели (не глядели) на это (на что-л., на кого-л.); глаза бы мои не видели чего-л., кого-л. – 1. puissé-je n'avoir jamais vu cela de mes yeux; 2. si seulement j'avais pu ne pas voir ça (... ne pas le voir).*

Учені наголошують на необхідності аналізу симптомокомплексів міміки для визначення мімічних картин емоційних станів, адже кожен симптомокомплекс міміки включає ознаки, які одночасно є універсальними, специфічними для вираження одних станів і неспецифічними для вираження інших [4, с.91]. Так, наприклад, невербальна мімічна ознака очі широко розкриті може бути пов'язана з емоцією страху та з емоцією здивування. Спостерігаємо РФОФЕ на позначення таких емоцій: *у страха глаза велики. – 1. la peur a de grands yeux; делать / сделать большие (круглые) глаза – 1. ouvrir de grands yeux; 2. ouvrir des yeux ronds.* Модальність стану, що переживає особа, впливає на такі ознаки погляду, як: блиск - тьмяність, теплота - холодність, відкритість - непроникність, статичність - рухливість, поверхневість - глибина, зосередженість - неухважність [4, с.99]. Наприклад, у невербаліці ознака очі блищать у комбінації з одними ознаками визначає гнів, з іншими – радість, ознака очі тьмяні у комбінації з одними ознаками визначає страждання, з іншими – презирство. Отже, невербальна ознака блиск очей пов'язана із певними емоціями, що відбивається у фразеології російської і французької мов. Наявні РФОФЕ на позначення відповідних емоцій: гніву, злості ([чи-л.] *глаза загорелись гневом (злобой). – ses yeux ont brillé de colère.*); радості ([чи-л.] *глаза загорелись от радости. – ses yeux se sont allumés de joie.*), презирства (*убийственный взгляд. – regard (m) foudroyant; холодный взгляд. – 1. regard (m) froid; 2. regard (m) glacial*) тощо. Можна припустити, що РФОФЕ *чистый взгляд - regard (m) pur* зі значенням правдивий, щирий, цнотливий погляд виник у результаті метафоричної номінації погляду, в якому не виражені негативні емоційні стани. Внутрішній психоемоційний стан людини репрезентують РФОФЕ: *блуждающий взгляд. – œil (m) hagard; рассеянный (отсутствующий) взгляд: смотрит рассеянным (отсутствующим) взглядом. – 1. regard (m) distrait; 2. regard (m) absent; 3. regard noyé; 4. œil (m) absent (distrain): regarder d'un œil absent (d'un œil distrait).* Виокремлюється фразеосемантична група РФОФЕ на позначення почуття любові і/або сексуального потягу: *любовь начинается с глаз. – l'amour naît du regard; влюбиться с первого взгляда. – 1. tomber amoureux au premier coup d'œil; 2. tomber amoureux au premier regard;* *жгучий взгляд. – 1. regard (m) ardent; 2. regard (m) brûlant; 3. regard (m) passionné;* *раздевать взглядом кого-л. – déshabiller qn du regard.* Відсутність напруги м'язів очей говорить про психоемоційний стан спокою комуніканта. Пор.: РФОФЕ *на этом глаза отдыхают; на этом глаз отдыхает. – cela repose les yeux.*

Кінема контакт очима може вказувати на якісні характеристики інформації, демонструвати ставлення комунікантів до інформації, до поведінки комунікантів, до комунікативного акту, надавати експресії інформації, комунікантам, комунікативному акту тощо. Усе це відбивається у семантиці окулесичних фразеологізмів. Так, наявні РФОФЕ, що виражають: зацікавленість інформацією і/або об'єктом комунікації (*глаз не оторвать; глаз не оторвёшь; глаз не отвести; не отвести глаз.* – 1. *a ne pouvoir détacher son regard (ses yeux)*; 2. *a ne pas détacher ses yeux*), приватність, довіра в комунікації (*с глазу на глаз.* – *entre quatre yeux*), акцентують правду/брехню у комунікації: (*прятать глаза.* – 1. *baisser les yeux*; 2. *fuir le regard de qn.*), демонструють ставлення до інформації, до суб'єктів комунікації: (*смотреть (глядеть) сверху вниз (свысока) на кого-л.* – 1. *regarder qn de son haut (de haut)*; 2. *regarder qn de haut en bas; смотреть исподлобья.* – *regarder en dessous*).

Висновки. Зіставний аналіз російської і французької фразеології демонструє наявність загального російсько-французького фразеологічного фонду зі спільним невербальним фоном (950 російсько-французьких кінесичних фразеологічних еквівалентів), 23% якого складають російсько-французькі окулесичні фразеологічні еквіваленти.

Перспективами подальших досліджень є вивчення РФФЕ із просодичним, проксемічним невербальним фоном тощо, з'ясування специфіки взаємодії невербальних компонентів комунікації із вербальними у сучасному франкомовному дискурсі.

Список літератури

1. Каика Н.Е. Словарь русско-французских фразеологических эквивалентов = Le Dictionnaire des Equivalents phraséologiques russes-français: [16000 русских фразеологизмов и более 23000 французских фразеологических эквивалентов] / Н.Е. Каика, Л.П. Кофанова. – Донецк: ООО “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 548 с.
2. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык / Г.Е. Крейдлин. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 592 с.
3. Лабунская В.А. Невербальное поведение (социально-перцептивный подход) / В.А. Лабунская. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1986. – С. 5-35.
4. Лабунская В.А. Экспрессия человека: общение и межличностное познание / В.А. Лабунская. – Ростов н/Д: Феникс, 1999. – 608 с.
5. Пиз А. Язык телодвижений / Аллан Пиз, Барбара Пиз [пер. с англ. Т. Новикова]. – М.: ЭКСМО, 2012. – 464 с.
6. Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англomовному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец.: 10.02.04 – германські мови / Людмила Василівна Солощук; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2009. – 42 с.
7. Ekman P. Facial Action Coding System Investigator's Guide / P. Ekman, W. V. Friesen, J. C. Hager – Research Nexus, 2002. – 197 p.

Каика Н.Е. Русско-французские окулесические фразеологические эквиваленты // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.221-225

В статье анализируются межъязыковые фразеологические эквиваленты окулесической фразеосемантической группы. Определен удельный вес русско-французских

окулесических фразеологических эквивалентов в общем русско-французском фразеологическом фонде. Выявлена специфика репрезентации невербального средства коммуникации контакт глазами во фразеологии русского и французского языков. Доказана эффективность поисков межъязыковой фразеологической общности в указанной фразеосемантической группе.

Ключевые слова: межъязыковые фразеологические эквиваленты, окулесическая фразеосемантическая группа, общий русско-французский фразеологический фонд.

Kaika N. Russian-French oculesic phraseological equivalents // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.221-225

Interlanguage phraseological equivalents of an oculesic phraseological and semantic group are under analysis. Russian-French oculesic phraseological equivalents specific volume in common Russian-French phraseological fund has been established. Phraseological units with meanings related to realization of communicative functions of eyes (cognitive, emotive, controlled, regulatory) have been found out. It has been defined how basic communicative meanings that eyes express in the act of communication are reflected in phraseology of the compared languages. An attempt to correlate the system of description of emotional ground-states with its representation in Russian-French phraseological equivalents has been undertaken. Russian-French phraseological equivalents, reflecting modality states, experienced by personality have been analysed. The specific of phraseologisation processes and intersemiotic verbal and nonverbal units link has been educed. It has been established that phraseological community in the group of Russian-French oculesics phraseological equivalents is shown up brightly enough, in spite of belonging of the compared languages to the different language systems. Perspective of comprehensive analysis of the corps of Russian-French phraseological equivalents, explicated kinemas functional features, including eyes motion, as specific units forming interlanguage phraseological community, has been pointed out.

Key words: interlanguage phraseological equivalents, oculesics phraseological and semantic group, common Russian-French phraseological fund.

Поступила до редакції 19.04. 2013 р.

УДК 811.161.2'37:821.1612.M1 / 7.08

**Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки
(на матеріалі творів М. Матіос «Мама Маріца –
дружина Христофора Колумба», «Москалиця»)**

Кашуба З. С.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

Стаття присвячена аналізу категорії градаційної оцінки у функціонально-семантичному аспекті. У мові категорія оцінки постає результатом пізнання суб'єктом навколишнього світу та реалізацією цього результату. Градування – це співвіднесення або впорядкування якісної ознаки щодо нульового ступеня виміру (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найважливіша точка відліку, відповідно до якої визначено значення градуєваних слів. У дослідженні робиться спроба характеристики основних причин інтенсифікації / дезінтенсифікації цієї номінації, аналіз ролі функціонально-семантичного поля градаційної оцінки у художніх творах Марії Матіос.

Ключові слова: оцінка, градаційна оцінка, градування, ступіювання, значення, істинність, інтенсифікатор.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Мова виступає засобом презентації реального світу в світ ідей, відповідно, в її елементах поєднується інтелектуальна та оцінна форми пізнання світу, а оцінність в пізнанні відповідає оцінності в мові [8, с. 103]. Оцінка – це універсальна категорія, що виражає позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту мовлення й реалізується в частинах слова, вигуках, модальних частках, повнозначних лексемах, словосполученнях, фразах, у мовленнєвих актах й аксіологічних категоріях [9, с. 55]. Антропоцентричний характер лінгвістики актуалізує дослідження оцінки, оскільки вона наявна «...всюди, де відбувається яке б то не було зіткнення суб'єкта пізнання з об'єктивним світом...» [3, с. 142]. Оцінка як думка про цінність об'єкта передбачає наявність певної ієрархії цінностей у свідомості індивіда. Актуальним постає вивчення градуальності як однієї з основних властивостей шкали оцінки. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню категорії оцінки, градація оцінних значень у сучасній науці про мову опрацьована недостатньо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базові положення питання оцінки людиною світу представлені у дослідженнях різних галузей науки, таких як філософія, логіка, психологія, мовознавство, психолінгвістика, етика, естетика, акмеологія та ін. У мові категорія оцінки постає результатом пізнання суб'єктом навколишнього світу та реалізацією цього результату. Лінгвісти активно опрацьовують питання статусу оцінки, її лексико-семантичної реалізації (В. Виноградов, Р. Вульфсон, Г. Золотова, Т. Космеда та ін.), вербалізації на морфологічному (Н. Вишивана, І. Кононенко, О. Колодкіна, О. Островська) та синтаксичному (Н. Авганова, Н. Ковальов, Т. Маркелова, М. Слепакова) рівнях. Останнім часом увага науковців спрямована на градуальний характер оцінки, динаміку оцінних значень (Л. Марчук, Т. Космета, Е. Сепір, Л. Го-

релова, М. Михальченко та ін.). Аналіз градації оцінки на рівні тексту дозволяє простежити поступову зміну оцінних значень і виявити чинники, що впливають на неї.

Мета дослідження – проаналізувати семантичні особливості категорії градаційної оцінки у творах Марії Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», «Москалиця». Мета передбачає розв'язання наступних *завдань*:

- визначити причини ступіювання значення об'єкта (посилення / послаблення);
- проаналізувати роль функціонально-семантичного поля градаційної оцінки;

Виклад основного матеріалу. Градування – це співвіднесення або впорядкування якісної ознаки щодо нульового ступеня виміру (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найважливіша точка відліку, відповідно до якої визначено значення градуєваних слів. Середній частині шкали градації відповідають лексеми: звичний, стандартний, нормальний та ін. Градування здійснено за допомогою градаторів більше, менше, рівно та їхніх синонімів Термін «градація» вказує на явище, процес зміни ознаки, форму вияву градаційної ознаки (більшу або меншу) та на фіксацію результату цього процесу на шкалі градації. [4, с. 9-10].

Семантична градація оцінки становить рух об'єкта на шкалі оцінок, зумовлений зміною значення (повною або частковою), перехід до нового ступеня доброго або поганого. Під час семантичної градації оцінки відбувається віддалення від норми, за умови інтенсифікації значення, або, навпаки, наближення до норми, при цьому оцінка зазнає деінтенсифікації [7, с. 120]. Показник посилення чи послаблення значення визначається його інтенсивністю. М. Михальченко визначає інтенсивність як «...ступінь вияву оцінки, якісно-кількісний показник руху значень на оцінній шкалі по відношенню до норми» [7, с. 121].

Посилення оцінного значення – висхідна градація – спостерігаємо у таких прикладах: «Перші дні Маріца ліниво **нудилася**, далі – **нестерпно тужила**. А коли на сьомий день **твердо пересвідчилася**, що на решті понесла, була би на radoцях сама йшла назустріч чоловікові» [5, с. 9]; «**Десь водно мить зезло оте щоденне, багатолітнє шиплячно-змійне, принизливо-зневажливе і нещадно-байдуже назвисько москалиця, що завжди йшло попереду неї, то підло й безжально наздоганяло в спину**» [5, с. 23]. Послаблення значення передбачає зменшення міри інтенсивності оцінки – спадну градацію: «**Але жгах, немовби якась справжня жива істота, був у ній скрізь... і розростався у кожній клітині, немов пухлина. Не болів, не мучив – тільки ріс, щоразу даючи знати про себе прискореним биттям серця. У найнесподіванішу мить**» [5, с. 32]; «**Та вона не образилася за москалицю: казав без ненависті, лише з якоюсь важкістю в голові**» [5, с. 31]. Аналізовані процеси розгортаються на обох полюсах шкали оцінки, відповідно, посилюватись або послаблюватись здатні як позитивні, так і негативні оцінки.

Розгляд основних аспектів висхідної та спадної градації оцінки засвідчує, що інтенсифікація оцінки забезпечується ієрархічною організацією мовних засобів різних рівнів (зміна вимови, інтонація, слова-інтенсифікатори, мовно-стилістичні засоби та ін.)

Однією з причин посилення / послаблення значення у творах Марії Матіос є демонстрація невпевненості суб'єкта в істинності оцінки. Така ситуація створюється за допомогою вживання частки *чи* і прислівника *може*, які надають гіпотетичного статусу висловлюванню: «Тоді Маріца згадувала багаторічну виснажливу працю своїх батьків і родичів на безкраїх радгоспних виноградниках і помідорних плантаціях – і рясні **сльози чи то жалю, чи сердечного зворушення** підступали їй до очей від отого незмінного й застиглого, мов цементний розчин, словосполучення про сонячну Молдавію в безперервному танці» [5, с. 7]; «**Бо в поспіху чи в злиднях, гіркоті чи ненависті** мало хто знає, чим насправді живиться в житті людина... і що з людиною робить нерозумне, як молот для порцеляни, слово» [5, с. 45]; «Споглядання немічної

дитини, як дві краплі води схожої на мертвого батька, вливало в душу молодої породіллі **непояснюваний спротив, а, може, навіть відразу...**» [5, с. 14]; «**Чорний, а може, сивий жах** раптово й безжально стиснув її дихання – так, що від напруги й опору рвалися, як міни, ослаблені альвеоли її легенів і тріскали безкровні капіляри її очей» [Маріца, с. 44]; «**Чи то плакала**, нарікаючи на свою долю. **Чи слізьми дякувала** за ще один день життя. **Чи тільки боронилася** від усе проникного й діткливого до самого серця сонця» [5, с. 20]; «**Ніби когось за щось перепрошує... чи кається... а тоді біжить до хати, не причиняючи дверей**» [5, с. 39].

Посилення оцінного значення здійснюється за допомогою часток *ба, ні, ані, навіть* : «Щодня після роботи Маріца лягала на диван, вмикала телевізор – і кількагодинне сидіння перед екраном із бездумним поглядом, перед яким фіксувалися лише смугасті роби, подеколи **відволікало, ба, навіть, заспокоювало** жінку, для якої мигтіли в такій самій посмугованій барві ночі й дня» [5, с. 12]; «Та Маріца вже **не встигне розказати** нікому і ні про що запечатаними піском і риб'ячою лускою устами... **не встигне ні проклясти, ані простити... ні навіть подякувати** за своє визволення з-під гніту непосильної для неї брили» [5, с. 46]; «А вдосвіта, леда зазоріло, обійшла чотири стіни своєї хати – й **не на жарт засмутилася, ба, навіть, сполошилася**: дві купки пшениці на двох кутах стайні залишилися незаймані, а в двох – хтось таки погосподарював» [5, с. 22].

Важливу роль у посиленні оцінки належить словам-інтенсифікаторам. За словами Е. Вольф «...можливість вступати у поєднання з інтенсифікаторами сигналізує про зсув від дескриптивного до оцінного значення...» [2, с. 40], так як значення оцінки протистоїть дескриптивній семантиці, яка має справу з фактами, і фіксує сприйняті людиною риси зовнішнього світу. Такими словами інтенсифікаторами може виступати останнє завершальне оцінне значення на шкалі градації відповідно до контексту. Для прикладу: «**І щастя називалося – Христофор. Воно було всеохопним. Повсюдним. І безконечним**» [5, с. 8]; «**Воно могло лише розростатися й наповнюватися новими відтінками, барвами, новими узорами**» [5, с. 8].

Підсилюють інтенсивність вияву оцінки уточнення поняття, що надає додаткового конотативного негативного значення: «**Цей ляк, цей холодний параліч усіх думок і почувань асоціювався тільки з сином**» [Маріца, с. 32]; «**А вона, розчервоніла, схвилювана Маріца тулила до грудей фотокартку безвусого солдата, що, здається, усміхався цілому світові й одній лише своїй Маріці...**» [Маріца, с. 36]; «**...але жах, смертельний жах, що багато років невидимо й підступно гніздився в маленькому жіночому тілі, зараз виліз із неї з усіх щілин, як безрозмірний солітер...**» [5, с. 44].

Оцінка на шкалі градації може мати кінцевий і безкінечний характер. У проаналізованому нами фактичному матеріалі тривалість оцінюваного процесу забезпечує імпульсивність дій, думок суб'єкта, що виявляється у антонімічних протиставленнях, як-от: «**Тоді знову і знову переверталось в ній добре й недобре одночасно**» [5, с. 14]; «**Малюк то затихав, засинаючи під груддю, то, легенько поципанний Маріцею за щічку, знову намагався смоктати з дужчою силою, стаючи схожим на беззахисне цуценятко**» [5, с. 14]; «**Жінка безперервно то плакала, то кричала – так, що головний лікар змушений був пригрозити їй викликом міліції**» [5, с. 23].

Висновки. У лінгвістичному аспекті оцінка являє собою мовне відбиття дійсності в плані схвалення / несхвалення, що має суб'єктивно-об'єктивний характер. Функціонально-семантичне поле градаційної оцінки має семантичний простір, який складається із сукупності мовних одиниць, об'єднаних спільністю градаційного значення, яке виражається ними, або виконуваною градаційною функцією. За висхідної градації оцінки відбувається посилення оцінюваної ознаки з метою збільшення впливу на адресата. Деінтенсифікація виконує аналогічну функцію – здійснити оптимальний

вплив на співрозмовника, допомагає досягти комунікативної мети. До причин ступіювання (інтенсифікації / деінтенсифікації) значення об'єкта можемо віднести:

- посилення невпевненості суб'єкта в істинності оцінки;
- слова-інтенсифікатори як ключові на шкалі градаційного посилення / послаблення значення об'єкта;
- уточнення поняття, що надає додаткового конотативного значення.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф: [из-е 2-е, доп.]. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
3. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1975. – 231 с.
4. Марчук Л. М. Категорія градації в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філол. наук : спец. 10.02.01 «Філологічні науки» / Л. М. Марчук. – К., 2008. – 37 с.
5. Матіос М. Москалиця; Мама Марица – дружина Христофора Колумба / Матіос Марія. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с.: іл.
6. Михальченко М. М. Внутрішньотекстова градація оцінки: комунікативно-прагматичні функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Михальченко. – К., 2008. – 22 с.
7. Михальченко М. М. Прагматичні особливості спадної градації оцінки / М. М. Михальченко // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. – Харків : ХНПУ, 2009. – Вип. 27. – С. 120-128.
8. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії [Текст] : збірник / В. В. Нагель // Дослідження з лексикології і граматики української мови : Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Дніпропетровський нац. ун-т. - Дніпропетровськ : Пороги, 2007. - Вип. 6. - С. 103-110.
9. Панина Л. С. Экспрессивная и эмоциональная лексика как оценочная категория / Л. С. Панина // Проблемы современной русской лексико-логии: Сб. науч. тр. – Калинин: КалининГУ, 1983. – С. 55–59.
10. Чернейко Л.О. Оценка в знаке и знак в оценке / Л. О. Чернейко // Филологические науки. – 1990. – № 2. – С. 72–81.

Кашуба З. С. Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки (на матеріалі произведень М. Матіос «Мама Марица – жінка Христофора Колумба», «Москалиця») // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.226-230

Стаття присвячена аналізу категорії градаційної оцінки в функціонально-семантичному аспекті. В мові категорія оцінки є результатом пізнання суб'єктом оточуючого світу і реалізацією цього результату. Градування – це співвідношення або благоустрійство якісної оцінки по відношенню до нульової ступені вимірювання (норми) на шкалі градації: норма – центральна і найбільш важлива точка відліку, згідно з якою визначено значення градуваних слів. В дослідженні робиться спроба визначити основні причини інтенсифікації / деінтенсифікації цієї номінації, аналіз ролі функціонально-семантичного поля градаційної оцінки в художественних творах Марії Матіос.

Ключевые слова: оценка, градационная оценка, градуирование, ступеювание, значение, истинность, интенсификатор.

Kashuba Z. S. Function-semantic aspect of category of gradation rate (based on the works by M. Matios «Mother Maritsa - Christofer Columbus's wife», «Moskalytsya») // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.226-230

This article aims to analyze the category of gradation rate in function-semantic aspect. Gradation is a correlation or arrangement of qualitative feature as to zero degree of measurement (norm) on the gradation scale: norm is a central and most important starting point due to which the meaning of gradated words was defined. In linguistic aspect a rate (or estimation) means linguistic reflection of reality through the prism of approval/disapproval that has a subjective-objective character. Functional-semantic field of gradation rate has semantic extension that consists of language units in total, which are united by common gradation meaning expressed by them, or by gradation function. With ascending of gradation rate the intensification of estimated feature is observed what is aimed at increase of influence on the addressee. Desintensification performs the same function - to have an optimal influence on the interlocutor, to reach communicative goal. The attempt to give a characteristic of the major causes of intensification/desintensification of the nomination, analysis of the role of function-semantic field of the category of gradation analyzed in the works of M. Matios, is made.

Key words: rate, gradation rate, gradation, degree gradation, meaning, veritability, intensifier.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161

**Отражение особенностей восприятия географического пространства
в языковой картине мира студента-первокурсника**

Колесова И.Е., Колесова М.Л.

*Вологодский государственный педагогический университет,
г. Вологда, Россия*

Статья «Отражение особенностей восприятия географического пространства в языковой картине мира студента-первокурсника» посвящена изучению устойчивых ассоциаций, формирующихся в сознании носителей языка и связанных с региональными топонимами. Результаты проведенного авторами ассоциативного эксперимента, охватывающего более ста студентов первого курса естественно-географического, филологического, физико-математического и социально-педагогического факультетов, позволяют воссоздать ассоциативные поля, связанные в сознании респондентов с названиями различных районов Вологодской области, а также проанализировать место данных ассоциативных полей в языковой картине мира студентов-первокурсников.

Ключевые слова: *восприятие пространства, языковая картина мира, ассоциативное поле*

Актуальность исследования. В последние десятилетия внимание исследователей неоднократно привлекали проблемы, связанные с формированием в сознании людей языковой картины мира. При рассмотрении этих проблем значительный интерес представляют особенности восприятия носителями языка тех или иных топографических названий, а также связанных с ними географических объектов. Имена собственные, в частности топонимы, занимают важное место в сознании людей, являясь знаками, символами культуры. На необходимость их лингвоконцептуального изучения в свое время обратил внимание В. Д. Бондалетов [1]. Наиболее продуктивным представляется исследование концептуального содержания имен собственных с применением психолингвистических методов.

Проблема восприятия различных элементов географического пространства, а также место и роль топографических концептов в национальной и индивидуальной языковой картине мира привлекла к себе внимание исследователей только в последние десятилетия. Значительное место рассмотрение подобных вопросов занимает в работах ученых, принадлежащих к Воронежской научной школе. В качестве примера можно назвать исследования И. А. Стернина, С. В. Полубоярин, Г. В. Киселевой, О. А. Зиновьевой и других, посвященные рассмотрению различных аспектов восприятия топографических концептов и их места в языковой картине мира носителей русского языка [2; 3; 4; 5].

Цель нашего исследования состоит в том, чтобы рассмотреть и проанализировать устойчивые ассоциации, связанные в сознании студентов-первокурсников с названиями районов Вологодской области. При этом нами решались следующие задачи: охарактеризовать особенности восприятия испытуемыми географического пространства, сопоставить данные по разным факультетам, выявить особенности восприятия

географического пространства студентами гуманитарных и естественно-научных специальностей. Для выявления устойчивых ассоциаций был проведен свободный ассоциативный эксперимент, который дает возможность проникнуть в ментальный мир человека и выявить основные ассоциации, связанные с данными топонимами, хранящиеся в сознании носителей языка. Всего было опрошено 154 человека, все они студенты-первокурсники Вологодского педуниверситета, обучающиеся на естественно-географическом, филологическом, физико-математическом и социально-педагогическом факультетах, возраст опрошенных 17-20 лет, пол преимущественно женский.

Объем данной статьи не позволяет рассмотреть все двадцать шесть ассоциативных полей, поэтому остановимся на пяти из них, связанных с Великоустюгским, Вологодским, Устюженским, Чагодощенским и Череповецким районами.

Информантам предлагалось письменно привести по одной реакции на стимулы *Великоустюгский (район)*, *Вологодский (район)*, *Устюженский (район)*, *Чагодощенский (район)*, *Череповецкий (район)*.

Великоустюгский район оказался самым ярким ассоциативным стимулом для всех информантов. На данный топоним не назвали ассоциаций всего 3 человека (2 % опрошенных). В то же время с этим районом связано наиболее узкое ассоциативное поле: 133 человека (86 %) ответили *Дед Мороз*, учитывая также наличие одиночных ассоциаций *Новый год* и *сказка*, следует говорить о том, что Великоустюгский район практически однозначно воспринимается студентами как «Родина Деда Мороза». Объясняется это тем, что именно такой образ района настойчиво продвигается СМИ в связи с разработкой и продвижением соответствующего туристического брэнда. Оставшиеся 12 % это одиночные ассоциации личного характера, связанные с родственниками и знакомыми, живущими в этом районе. Данное ассоциативное поле не имеет особенностей, связанных с факультетом, на котором обучаются опрошенные.

Вологодский район в сознании информантов оказался прочно соединен с топонимом *Вологда*, фактически большинство ассоциаций вызваны именно этой связью. Следует отметить высокую стандартизованность восприятия данного топонима для всех информантов. Так 87 человек (56 % опрошенных) выдали всего три ассоциации (в скобках указано общее число информантов): *кружево (32)*, *масло (26)*, *ВГПУ (30)*. Частотность двух первых вариантов связана, на наш взгляд, с тем, что понятия *вологодское кружево* и *вологодское масло* являются исторически сложившимися стереотипами, ставшими торговыми марками и получившими широкую известность как в нашей стране, так и за рубежом. Создание в сознании потребителей тесной взаимосвязи названия товара с местом его производства является одной из задач создания и продвижения на рынок определенного брэнда. Тот факт, что студенты, чьи знания об окружающем мире формируются во многом под влиянием средств массовой информации, устойчиво воспроизводят именно эти ассоциации, свидетельствует об удачности проводимых этими торговыми марками рекламных компаний и, в то же время, о высокой степени стандартизованности мышления информантов, отсутствии у них эмоционального отношения к рассматриваемому топониму. Достаточно частотное упоминание *ВГПУ* (19,5 % опрошенных) тоже вполне объяснимо. Поскольку участниками эксперимента были студенты, причем в большинстве своем приезжие, для них важно осознание *Вологды* как образовательного центра, связанного со студенческой жизнью и учебой. При этом интересно отметить, что для студентов-математиков ассоциация Вологодского района с *ВГПУ*, а также *учебой* и *институтом* была ведущей (40 %), а *масло* и *кружева* упоминались ими всего по одному разу, в отличие от остальных факультетов, где ассоциация *ВГПУ* оказалась на третьем месте, а других ассоциаций, связанных с учебой не было вообще. Важное место среди ассоциаций (6 %) занимают ответы, связанные с восприятием Волог-

ды как центра области, большого города, противопоставленного деревне: *центр (4)*, *столица (1)*, *масштабный (1)*, *главный (1)*, *цивилизация (1)*, *мегаполис (1)*. Причем эти ассоциации в первую очередь характерны для студентов-филологов, что может быть объяснено преобладанием среди них приезжих из районов, на которых большое впечатление произвел контраст Вологды с их родными поселками и маленькими городками. Появление большого количества одиночных ассоциаций, так же как характерных для всех факультетов ассоциаций *дом (17)*, *родственники (1)*, связано, скорее всего, с индивидуальным жизненным опытом конкретных информантов. Однако интересно отметить, что среди одиночных ассоциаций, связанных с повседневной жизнью, у студентов филологов отмечаются нехарактерные для других факультетов ассоциации *Рубцов (2)*, *оканье (1)*, *«Резной палисад» (1)*, что может быть связано именно с гуманитарной направленностью их мышления. В то же время следует указать, что от выполнения задания отказались, мотивировав это отсутствием ассоциаций, связанных с данным топонимом, всего 4 % всех информантов, что говорит о яркости восприятия рассматриваемого топонима.

Ассоциативное поле, связанное с *Устюженским районом*, оказалось одним из самых пустых во всем эксперименте для всех факультетов, 53 % первокурсников ответили, что «никогда не слышали такого названия» и затрудняются назвать какие-либо ассоциации. Среди полученных ответов преобладают варианты, связанные с личным опытом студентов, например, *родня (4)*, *друг (2)*, *палатки (1)*, *рынок (1)*, *снег (2)*. Интересно, что некоторые студенты назвали в качестве ассоциаций *Дед Мороз (3)*, *мороз, холод (по 2 раза)* и даже *Устюг (4)*, явно спутав неизвестный им *Устюженский район* с *Великоустюгским*, который широко рекламируется в СМИ в связи с продвижением бренда «Великий Устюг – родина Деда Мороза», причем эта путаница также равно характерна для всех факультетов.

Наибольшие затруднения у информантов вызвал стимул *Чагодощенский район*. 75 % всех участников, не назвали не одной ассоциации на данный топоним в связи с тем, что они «о таком никогда не слышали», причем для математиков этот показатель вообще составляет 89 %. Связано это с тем, что среди не было ответов, представляющих собой фонетические ассоциации с обликом незнакомого слова, которые оказались характерны для филологов: *чаща (5)*, *чудо, шуки, чащоба, чудо, очаг, чага (все по 1 разу)*, и ответов, связанных с представлениями о незнакомом месте как о страшном захолустье, удаленном от цивилизации, которые продемонстрировали студенты географического и социально-педагогического факультетов: *лес (3)*, *даль (2)*, *дно, дома деревянные (по 1 разу)*. Большая же часть полученных ответов связана с личным опытом участников, например, *ягоды и грибы (5)*, *родня (2)*, *друзья (2)*, *поездка (1)*.

Череповецкий район тоже оказался достаточно ярким ассоциативным стимулом для всех информантов. На данный топоним не назвали не одной ассоциации всего три человека (2 %). В то же время ассоциативное поле *Череповецкого района* достаточно ограничено и связано в первую очередь с образом «Северстали» как градообразующего предприятия, полностью заслоняющего собой все остальные возможные образы этой местности. Это такие ассоциации как (в скобках указано число информантов): «*Северсталь (46)*, *завод (20)*, *металлургия (9)*, *сталь (8)*, *грязь/смог (4)*, *хоккей (3)*, а также одиночные ассоциации *свинец, промышленность, вонь*. Отнесение *хоккея* к этой группе ассоциаций связано с тем, что речь идет о команде «Северсталь», также тесно соединенной в сознании людей с заводом. Таким образом, ассоциации, связанные с восприятием Череповца как промышленного центра, занимают 67 % данного ассоциативного поля. Интересно отметить, что среди ассоциаций, названных на всех факультетах заметное место занимает *ЧГУ (11)*, что возмож-

но связано со значимостью для вчерашних абитуриентов, выбравших место учебы, всех вузов нашей области, а не только того, в который они в итоге поступили.

Выводы. Таким образом, проведенный нами ассоциативный эксперимент позволяет говорить о нескольких тенденциях, которые характеризуют восприятие студентами-первокурсниками районов нашей области.

Во-первых, следует говорить о высокой стандартизованности ассоциаций, что связано, на наш взгляд, как с единым информационным полем, в котором существуют информанты, так и с отсутствием у них эмоциональных связей с исследуемыми географическими объектами. Именно стандартность мышления и привычка следовать стереотипам, создаваемым СМИ, привели к возникновению ложных ассоциаций с топонимом *Устюженский район*.

Во-вторых, студенты-первокурсники в целом склонны к позитивному восприятию мира, ассоциативные поля *Великоустюгского, Вологодского Устюженского и Чагодощенского районов* на 100 % позитивны, топоним *Череповецкий район* вызвал всего 9 % негативных ассоциаций

В-третьих, следует отметить некоторые различия в восприятии студентов разных факультетов. Так, студенты-филологи демонстрируют большую по сравнению с другими готовность воспринимать предложенные слова не только как конкретные топонимы, но и как просто слова, реагируя на внешний облик названий (*Чагодощенский район*), а также чаще выдают ассоциации, связанные с культурной, в частности литературной составляющей. Студенты-математики склонны к большей конкретности мышления, их ассоциации связаны либо с образом района в СМИ, либо с конкретными жизненными впечатлениями.

Данное исследование может быть продолжено как в сторону увеличения географического охвата, то есть анализа ассоциаций, возникающих у ранее опрошенных студентов на названия оставшихся двадцати одного района Вологодской области, так и в сторону привлечения дополнительных информантов, относящихся к иным возрастным или социальным группам. Подобное исследование представляет интерес как с точки зрения анализа языковой картины мира, так и с точки зрения разработки территориальных брэндов и формирования в сознании людей тех или иных образов географических объектов.

Список литературы

1. Бондалетов Б. Д. Русская ономастика / Б. Д. Бондалетов. – М., 1983.
2. Зиновьева О. А. Образы стран света в художественной картине мира XIX века // Текст - дискурс - картина мира. Межвузовский сборник научных трудов / Научный ред. О. Н. Чарыкова. – Вып. 2. – Воронеж : изд-во «Истоки», 2006. – С. 128-132
3. Киселева Г. В. Культурный концепт «Борисоглебск» : возрастные различия // Лингвоконцептология / Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2008. – С. 96-100
4. Полубоярин С. В. Концепт «Хопёр» по данным свободного ассоциативного эксперимента // Лингвоконцептология / Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2008. – С. 142-146
5. Стернин И. А. Сопоставительное описание топонимических концептов «Москва» и «Ярославль» // Лингвоконцептология / Науч. ред. И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2008. – С. 163-169

Колесова І. Є., Колесова М. Л. Віддзеркалення особливостей сприйняття географічного простору в мовній картині світу студента-першокурсника // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.231-235

Стаття «Віддзеркалення особливостей сприйняття географічного простору в мовній картині світу студента-першокурсника» присвячена вивченню стійких асоціацій, пов'язаних з регіональними топонімами, які формуються в свідомості носіїв мови. Результати проведеного авторами асоціативного експерименту дозволяють відтворити асоціативні поля, пов'язані у свідомості респондентів з назвами різних районів Вологодської області, а також проаналізувати місце даних асоціативних полів в мовній картині світу студентів-першокурсників.

Ключові слова: *сприйняття простору, мовна картина світу, асоціативне поле*

Kolesova I., Kolesova M. The peculiarities of the geographical space's perception in first-year student's language picture of the world // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.231-235

The article "The peculiarities of the geographical space's reflection in first-year student's language picture of the world" written by I. Kolesova and M. Kolesova, who are lecturers of the Vologda State Pedagogical University. The article is devoted to the study of constant associations which are formed in the speakers' minds and are bound up with the regional place names that exist in the Vologda region. This article describes results of the association experiment conducted by the author. This experiment includes a significant amount (more than a hundred) the first-year students who are studying at natural geography faculty, philology faculty, physics and mathematics faculty, and social and pedagogical faculty. The results of this experiment allow to recreate the associative fields are bounded up with the names of various parts of the Vologda region in the minds of the respondents, and analyze the position of the studied association fields in the associative language world first-year students' and to identify particular perception of the world, which is characteristic of students to the humanitarian and natural science direction of students' training of the Vologda State Pedagogical University.

Key words: *perception of space, language picture of the world, association fields.*

Поступила в редакцію 23.04.2013 г.

УДК 800:159,9

Символ «пустыня» в концептуальной картине мира

Лазариди М.И.

Кыргызско-Российский Славянский университет,
г. Бишкек, Кыргызская Республика

Одним из основных принципов лингвистики нового времени является принцип антропоцентризма, провозглашенный еще в античности и развитый в трудах В.фон Гумбольдта. Язык стал пониматься как инструмент познания мира и средство проявления духовной сокровищницы народа; стал признанным факт, что человек мыслит концептами. Слово, в котором отражается понятие, может быть концептом, если оно отвечает определенным требованиям, в то время как символ это знак, изображение какой-нибудь вещи или животного для означения качества предмета; условный знак каких-либо понятий, идей, явлений.

В статье представлен алгоритм вербализации концепта «пустыня» на примере поэтических шедевров, принадлежащих русской литературе. Речь идет о произведениях А.С.Пушкина и М.Ю.Лермонтова. Особое внимание отведено стихотворению И.А.Бродского «Остановка в пустыне».

Ключевые слова: концепт, символ, духовность.

Одним из основных принципов лингвистики нового времени является принцип антропоцентризма, провозглашенный еще в античности и развитый в трудах В.фон Гумбольдта. Язык стал пониматься как инструмент познания мира и средство проявления духовной сокровищницы народа; стал признанным факт, что человек мыслит концептами.

Цель статьи – представить алгоритм вербализации концепта «пустыня» на примере поэтических шедевров, принадлежащих русской литературе.

Слово, в котором отражается понятие, может быть **концептом**, если оно отвечает следующим требованиям: 1) быть общепотребительным; 2) находиться в центре фразеологического семейства; 3) часто использоваться в какой-то семантической сфере; 4) часто встречаться в пословицах и изречениях, в популярных песнях и названиях книг; 5) быть в состоянии выразить в данной культуре что-то существенное и нетривиальное [6]. Думается, что концепт «пустыня», рассматриваемый в данной статье, в определенной мере соответствует данным требованиям.

Актуальность исследования заключается в том, что проблемы природы концептов связаны с теоретическими исследованиями поэтики слова, ее смысло- и стилиобразующих свойств, построенной на этой базе концептуальной картине мира. **Концепт** как сгусток культуры в сознании человека входит в его ментальный мир, с другой стороны, это то, посредством чего человек сам входит в культуру и в некоторых случаях влияет на нее [14, с.40]. Имплицитно в концепте может быть заключена система понятий, несущая в себе определенную идею, тенденцию, воззрение, обобщение.

Символ (из греч. σύμβολον) – это знак, изображение какой-нибудь вещи или животного для означения качества предмета; условный знак каких-либо понятий, идей, явлений (Википедия). Всякий **символ** включает в себя вещь (образ), но не сводится к

нему, поскольку подразумевает присутствие некоего смысла, нераздельно слитого с образом, но ему не тождественного. Образ и смысл образуют два элемента символа, немислимые друг без друга. Посему символы существуют как символы (а не как вещи) только внутри интерпретаций [10].

Представим алгоритм вербализации концепта «пустыня» на примере поэтических шедевров, принадлежащих русской литературе. Что может представить себе человек, услышав слово *пустыня*? Из энциклопедического словаря можно узнать, что «это тип ландшафта, сложившийся в областях с постоянно или сезонно жарким климатом и характеризующийся очень разреженными и обедненными *фитоценозами*. В зависимости от характера почв и грунтов различают след. типы П.: *песчаные, галечные, щебнистые гипсированные, каменистые, суглинистые, лёссовые, глинистые такыровые, глинистые, солончаковые бедлендовы, солончаковые*» [4, с. 695]. **Климат П.** континентальный, с жарким летом (от 32 до 50 градусов С), и холодной морозной зимой (от -7 до -42 градусов С) [4, с. 690].

Научный стиль энциклопедий характеризуется обилием специальных терминов, точными выверенными данными, которые являются результатом многолетних исследований в разных уголках земного шара и могут уточняться. Энциклопедические знания носят общечеловеческий характер. Таким образом, *пустыня* – это пустое (пустынное) место с континентальным климатом; это (почти) необитаемое место со скудной флорой и фауной, чаще всего пустыни песчаные или глинистые; это обширная территория.

Первичные ассоциации, возникающие в сознании исследователя, могут быть дополнены сведениями из словарей различного типа: этимологических, толковых, словообразовательных, синонимических, антонимических, фразеологических и др. В качестве примера приведем дефиниции концепта *пустыня* из Словаря русского языка [13, с. 562-563]:

Пустыня 1. Обширная засушливая область с небольшим количеством осадков, резкими колебаниями температуры воздуха и почвы и скудной растительностью. **2.** Безлюдное незаселенное место.

Для достижения смысла концепта *пустыня* должны быть изучены значения родственных слов: *пустой, пустота, пустошь, пустынный/ ница, пустынно, пустынный, пустынь, пустыня* [13, с. 561-562]. Возникает система переносных значений, которые интуитивно ощущаются носителями языка: **Пустой 1.** Ничем не заполненный. **2. перен.** Опустошенный, не способный чувствовать, мыслить. **3. перен.** неосновательный, лишенный серьезного значения. В толковании концепта *пустыня* (во 2-ом значении) уже появляется смысл *опустошенность* – такое соотношение природы и личности, которая характеризуется потерей способности чувствовать и мыслить, пустотой в душе человека.

Психические состояния человека (*страх, стыд, беспокойство* и др.) воспринимаются обычно в виде текучего, постоянно изменяющегося тела, заполняющего душу и сердце. Чувство опустошенности возникает у человека, у которого начинает властвовать в сердце затверделость, окостенелость. Говорят: «У него каменное сердце». Тонкие наблюдения о феномене *опустошенности* и его признаках представлены Н.Д. Арутюновой, которая определяет данное состояние как лишенное «подвижной изменчивости жидкого существа» и подтверждает сказанное примером: Влечусь угрюмый, одинокий, / Окаменел мой дух жестокий. / И в сердце жалость умерла (Пушкин) [2, с. 390].

Концепт *пустыня* вербализуется в качестве синонимического ряда [1, с. 439-440]: **Пусто 1.** Ничего (нет); хоть шаром покати **2.** никого (нет), безлюдно, пустынно; ни (одной) (живой) души (*разг.*); **Пустой 1.** *4. см.* пустынный; **Пустынный,** пустой, безлюдный, нелюдимый, необитаемый, ненаселенный, нежилой.

Данные словаря антонимов русского языка [9, с.511-512] предоставляют дополнительный материал для размышлений: **Полнота – Пустота** Полнота жизни – пустота жизни. **Полный – Пустой** *Я пришел в этот город с пустыми руками, Но зато с полным сердцем И не пустой головой* (Есенин. Страна Негодяев). **Полно – пусто. Наполнить – опустошить.**

В словаре В.И.Даля, талантливого исследователя русского слова и языкового сознания, находим смыслы, почти утраченные, относящиеся к так называемой возвращенной лексике [7, с.543]: **Пустыняж.**, необитаемое обширное место, простор, степи; **Пустынь, пустыня ж.** уединенная обитель, одинокое жилье, келья, лачуга отшельника, одинокого богомольца, уклонившегося от сует; **Пустынник/ ница**, отшельник, живущий одинокою, созерцательною жизнью в безлюдье; монах-отшельник.

Уточнению смысла концепта и рождению новых оттенков значения служат литературные тексты, в которых наиболее адекватно выражен дух народа, его национальное чувство. Вот в каких словах ветхозаветный пророк Иеремия изображает пустыню, по которой евреи странствовали 40 лет: [Иегова] *вел нас по пустыне, по земле пустой и необитаемой, по земле сухой, по земле тени смертной, по которой никто не ходил, и где не обитал человек* [3, 548]. В тексте Библии можно проследить следующее соотношение **ПУСТЫНЯ – ОДИНОЧЕСТВО** (*никто не ходил, и где не обитал человек*) – **СМЕРТЬ** (*по земле тени смертной*).

Концепт **пустыня** представлен также в несвободных словосочетаниях. Приведем в качестве примера выражение **Глас вопиющего в пустыне** (*книжн.*) – *напрасный призыв к чему-либо, остающийся без ответа, без внимания* [15, с.107]. Добавим к дефиниции фразеологизма, что речь обычно идет о чем-то очень важном, существенно необходимом. Источником крылатого выражения служит Библия (Ис.40,3). Это призыв Иоанна Крестителя (Предтечи): «Приготовьте путь господу, прямыми сделайте стези ему» [11].

Пустыня для русского поэта – это двуединство значений – прямого и переносного. Но в России нет пустынь, поэтому для русского это понятие экзотическое. И стало оно концептом, чем-то очень важным для национального менталитета, потому что произошло переосмысление понятия. Оно приобрело следующий смысл: место для общения с высшими силами, способ утоления духовной жажды и овладения особым даром ощущения и понимания миропорядка.

Образ шестикрылого серафима А.С. Пушкина послужил одной из причин включения концепта **пустыня** в концептосферу русского читателя. «*Духовной жаждою томим в пустыне мрачной я влачился*», пишет А.С.Пушкин. И далее: «*Восстань, пророк, и виждь, и внемли, Исполнись волею моей, И обходя моря и земли, Глаголом жги сердца людей!*» [12, с.82-84]. Общение с богом, приобретение новых свойств, позволивших человеку стать пророком, утолить свою жажду познания и ведущих его на подвиг духовного обогащения людей – вот что дало поэту пребывание в пустыне.

ПУСТЫНЯ – ОДИНОЧЕСТВО *Духовная жизнь.* В стихотворении «*Выхожу один я на дорогу...*» М.Ю.Лермонтов описывает состояние душевной тревоги, мучительных раздумий о своей судьбе, о надеждах и чаяниях своей измученной души; поэт тоже стремится в пустыню, где он может услышать и понять себя: «*Ночь тиха. Пустыня внемлет богу. И звезда с звездою говорит*» [8, с.222-223].

Но может наступить остановка на пути к духовности, может быть нарушена преемственность постижения высот истины и красоты, божественной сущности мироздания. И тогда наступает остановка в пустыне. Так называется известное стихотворение И.Бродского, полное тревоги и раздумий о разрушающемся мире духовности [5, с.73-75]. Молодой поэт был свидетелем уничтожения греческой церкви св. Дмитрия в Ленинграде в 1966 году. Акт вандализма был приурочен к столетию со дня

основания: храм был построен в 1866 году на средства губернатора С.-Петербурга Е.Д.Бернардаки. Описывая это событие как трагедию, поэт размышляет вместе с нами о судьбах мира, о непреходящих ценностях, отход от которых грозит людям бедами и катастрофами. Приведем шедевр И.Бродского с небольшими сокращениями. Думается, что формат статьи позволяет углубиться в изучение тех нюансов смысла, которые актуальны для человека сегодня, сейчас. В этом-то и состоит прелесть описания концепта, в который каждый может поместить свой мир. Итак, читаем И.Бродского:

Теперь так мало греков в Ленинграде,
что мы сломали Греческую церковь,
дабы построить на свободном месте
концертный зал. «...»
Так мало нынче в Ленинграде греков,
да и вообще - вне Греции - их мало.
По крайней мере, мало для того,
чтоб сохранить сооруженья веры.
А верить в то, что мы сооружаем,
от них никто не требует. Одно,
должно быть, дело *нацию крестить*,
а крест нести - уже совсем другое. «...»
Непаханое поле заросло. «...»
Сегодня ночью я смотрю в окно
и думаю о том, куда зашли мы?
И от чего мы больше далеки:
от православья или эллинизма?
К чему близки мы? Что там, впереди?
Не ждет ли нас теперь другая эра?
И если так, то в чем наш общий долг?
И что должны мы *принести ей в жертву*?

Обратим внимание на игру слов: «*крестить нацию*» (имеется в виду *принятие христианства в Византийском варианте; вхождение в православие*) и «*нести крест*» (сравнение с образом Христа, несущего крест на Голгофу и принявшего мученическую смерть на кресте). Рассмотрим этимологию слова *жертва*, чтобы понять значение фразеологизма «*приносить в жертву*». *Жертва*. Заимств. из ст.-сл. яз. В ст.-сл. слово жертва образовано с помощью суфф.-тва от жрети – приносить в жертву (ср. греч. *gegas* – почетный дар) [16, с.145]. Поэт размышляет о том, к какой катастрофе может привести человечество бездуховность; какую цену заплатит человечество за возврат к идеалам, провозглашенных в Нагорной проповеди.

Выводы. Для определения смыслового диапазона концепта следует привлечь все источники его существования, не ограничиваясь только лингвистическими описаниями в специальной литературе. Выявление концепта, анализ пути его вербализации, показа, как мысль обретает плоть, определение культурной ценности системы концептов способствует познанию алгоритма формирования концептуальной картины мира. Размышления над внутренней сущностью концепта приводят нас к выводу, что для человека, воспитанного на русской культуре, пустыня, в первую очередь, это отсутствие любви, духовная пустота.

Список литературы

- 1.Александрова З.Е. Словарь синонимов /З.Е. Александрова– М.: Рус.яз.,1986. –С.439-440.
- 2.Арутюнова Н.Д.Язык и мир человека/Н.Д.Арутюнова. – М.:Языки русской культуры,1999. –С.390.
- 3.Библейская энциклопедия. – М.:Терра,1990. –С.548,562-563.
- 4.Большая советская энциклопедия / Глав ред. А.М.Прохоров. – М.: Сов.энциклопедия,1975. – С.690-695.
- 5.Бродский И.Часть речи. Избранные стихи.1962–1989/ Бродский И. – М.: Худ. лит-ра,1990. – С.73-75.
- 6.Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов/А.Вежбицкая. –М.: 2001. – 288с.
- 7.Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.III / В.И. Даль.– М.: Рус. яз.,1982. – С.543.
- 8.Лермонтов М.Ю. Сочинения: В 2т.Т.I /М.Ю. Лермонтов.– М.:Правда,1966. – С.222-223.
- 9.ЛьвовМ.Р. Словарь антонимов русского языка /М.Р. Львов. – М.: Рус. яз.,1984. – С.511-512.
- 10.Мамардашвили М.К., Пятигорский А.М.Символ и сознание. Метафизические размышления о сознании, символикe и языке/ М.К.Мамардашвили, А.М.Пятигорский. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 218 с.
- 11.Мифологический словарь/ Глав ред. Е.М. Мелетинский. – М.: Сов.энциклопедия,1991. – С.250.
- 12.Пушкин А.С. Собр. соч. в 10 т.Т.II / А.С.Пушкин. – М.: Худ.лит-ра,1974. – С.82-84.
- 13.Словарь русского языка/ Под ред. А.П. Евгеньевой. В 4 т.Т.III. – М.: Рус. яз.,1987. –С.561-562.

ПустыняНамиб.

Моисей на горе Синай.
Мозаика собора Сан Витале. **Равенна**. V/ в.

Тициан. **Иоанн Предтеча в пустыне**.
Ок. 1542 г

14. Степанов Ю.С. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М., 1997. – С.40.

15. Фразеологический словарь / Глав. ред. А.И. Молотков. – М.: Рус. яз., 1978. – С.107.

16. Шанский Н.М. и др. Краткий этимологический словарь русского языка / Н.М. Шанский и др. – М.: Просвещ., 1971. – С.145.

Лазариди М.И. Символ в концептуальній картині світу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.236-242

Одним з основних принципів лінгвістики нового часу є принцип антропоцентризму, проголошений ще в античності й розвинутий у працях В. фон Гумбольдта. Мова стала розумітися як інструмент пізнання світу та засіб прояви духовної скарбниці народу; став визнаним факт, що людина мислить концептами. Слово, у якому відображається поняття, може бути концептом, якщо воно відповідає певним вимогам, у той час як символ це знак, зображення якої-небудь речі або тварини для означення якості предмета; умовний знак яких-небудь понять, ідей, явищ.

У статті представлений алгоритм вербалізації концепту "пустеля" на прикладі поетичних шедеврів, що належать російській літературі. Йдеться про твори О.С. Пушкіна і М.Ю. Лермонтова. Особливу увагу відведено віршу І.О. Бродського "Зупинка в пустелі".

Ключові слова: *концепт, символ, духовність.*

Lazaridi M. I. The (symbol of)"desert" in the conceptual picture of the world // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.236-242

One of the basic principles of linguistics in modern time is the principle of anthropocentrism proclaimed in antiquity and developed in V. von Humboldt writings. Language was seen as a tool and development of spiritual people's treasure. The fact that the man conceives concepts was recognized. The word can be as a concept if it meets certain requirements while the symbol is a sign, the image of a thing or an animal for the quality of the object, the symbol of any concepts, ideas, and events. This paper presents an algorithm verbalization of the concept "desert" as an example of poetic masterpieces of Russian literature. It is a poem of Alexander Pushkin and Mikhail Lermontov. A particular attention is given to the poetic masterpiece by I.A. Brodskogo "Stop in the desert."

Original associations imagined by researcher may be supplemented with information from dictionaries of various types: etymological, explanatory, word-formative, synonyms, antonymous, phraseology, etc. Literary texts in which the spirit of the people, their national feeling are most adequately expressed and used to clarify the meaning of the concept and new meanings.

Desert to the Russian poet is bi-unity of values - literal and figurative. But in Russia there are no deserts, so the concept for the Russian is exotic. And it was as a concept, something very important for the national mentality because the concept there was reconsidered. It acquired the following meaning as: a place for communication with higher forces, the way of spiritual nurturing and mastering special gift for experience and understanding of the world order.

Keywords: *concept, character and spirituality.*

Поступила в редакцію 25.04.2012 з.

УДК 811.161.2

**Лексические средства выражения оценки
в текстах СМИ на современном этапе**

Малярчук У. О.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Реализация оценки на лексическом уровне находит свое проявление, в частности, в употреблении разговорных слов, просторечий, жаргонизмов, бранных слов, неологизмов. Максимальное влияние на сознание и поведение адресата осуществляют средства выражения оценки, которые возникли в результате образно-переносного употребления. Вторичные номинации придают текстам образность, экспрессивность, эмоциональность, свежесть, оригинальность. Созданию оценочности способствуют стилистически сниженные единицы: разговорные слова, просторечия, жаргонизмы, бранные слова, интенсивное функционирование которых отражает языковые предпочтения автора, стремящегося в этих лексемах найти средства адекватной номинации явлений.

Ключевые слова: категория оценки, лексика, медиатекст, жаргонизм, просторечие, неологизм.

Постановка проблемы. Познавая окружающий мир, человек пытается определить ценность предметов, явлений, законов природы и общества для своего бытия. Язык, меняясь на каждом историческом этапе развития общества, пополняется новыми лексическими единицами, которые отображают оценочное отношение субъекта к реальной действительности.

Оценочность медиатекстов обуславливает доминирование позитивно- или негативно-оценочной информации, а соответственно, и специальных лексических средств выражения оценки, которые можно условно разделить на: 1) стилистические средства и 2) изобразительные средства [7]. Разграничение стилистически окрашенных языковых единиц на собственно стилистические и изобразительные средства происходит с учетом их онтологии. Если одни уже существуют в языковой системе и говорящие только воспроизводят их в речи как готовые средства (стилистически окрашенные единицы), то другие необходимо создать с помощью соответствующих приемов построения (тропы).

Интенсивное использование стилистически окрашенных единиц в текстах СМИ отображает языковые предпочтения общества, которое стремится с помощью этих лексем сконструировать средства адекватной номинации явлений. Оценочную функцию могут выполнять такие стилистически маркированные единицы: разговорные слова, просторечия, жаргонизмы, бранные слова, неологизмы. *Цель статьи.* В данной работе нами будут рассмотрены общие лексические средства выражения оценочности в текстах изданий «Первая Крымская» и «Зеркало недели», такие как разговорные слова, просторечия, жаргонизмы, неологизмы.

Разговорные слова. Наиболее характерным стилистическим явлением, которое прослеживается в языке СМИ, является проникновение в него элементов разговор-

ного языка. Разговорная лексика охватывает значительный круг понятий повседневной жизни человека. Она «эмоционально, экспрессивно и выразительно оценочна, связана с конкретно-предметным способом мышления» [9]. Однако любой разговорный элемент становится средством выразительности и экспрессии только в окружении неразговорных средств. Разговорные слова, придавая языку непринужденность, являются элементами, снижающими стиль по отношению к общенейтральному слою слов литературного языка, и могут служить определенным средством стилизации, которое вносит в письменный язык привкус устного общения или передает чью-либо устную речь [3, с. 54].

Употребление разговорных элементов обусловлено намерением дать оценку определенным событиям, явлениям, выразить эмоции, создать экспрессию с целью влияния на аудиторию, что приводит к интеллектуальной мобильности, социальной непринужденности носителей языка. Например: *Когда вояки увидели нас, двое из них, которые были потрезвее, сиганули в окно* [ПК, №391, 16-22 сентября 2011]; *Поскольку Константин был угонщиком, а подобные преступления стоят на контроле в ГАИ, правоохранители договорились с гаишниками из Советского района...* [ПК, №394, 7-13 октября 2011]; *Неслучайно его круглосуточно охраняют четверо спецназовцев* [ПК, №394, 7-13 октября 2011]; *В ходе этого знакомства между телевизионщиками и фотографом возник спонтанный конфликт* [ПК, №395, 14-20 октября 2011]; *Убытки от пачкунов — любителей оставлять на фасадах зданий всевозможные каракули — сосчитать невозможно...* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011]; *Владимир Владимирович и в самом деле не прочь дополнить свою коллекцию побед над Украиной какой-нибудь приятной безделицей* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011]; *Чтобы выломать из скамейки толстую планку, выковырять покрытие из деревянных брусков на парпете...* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011]; *Большие неудобства причиняет это и горожанам: меньше «рогатых» [о троллейбусах. – У.М.] выходит на маршруты* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011]; *После этого Наташа спьяну решила то ли алиби себе обеспечить, то ли прикинуться жертвой, чтобы ей все сочувствовали* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011]; *После собрания Владимир Семенович и де-факто новый собственник Ринат Леонидович вышли на крылечко и накоротке пообщались с народом* [ЗН, №29, 14 августа 2010].

Однако в последнее время в публицистике все чаще употребляются не только разговорные слова, но и **разговорные фразеологизмы**. Основная область применения таких фразеологизмов – бытовое общение, устная форма диалогической речи. Компоненты разговорных фразеологизмов могут восходить к стилистически нейтральным словам. Например: *Просто валились с ног от усталости, мечтали побыстрее добраться до кровати и упасть* [ПК, №391, 16-22 сентября 2011]; *... откуда ни возьмись появились оперативники* [ПК, №401, 25 ноября-1 декабря 2011]; *... что пришлось ему бежать куда глаза глядят* [ПК, №402, 2-8 декабря 2011]; *Он, почувствовав, что запахло жареным, сбежал на историческую родину* [ПК, №402, 2-8 декабря 2011]; *Дабы запутать еще больше, поместили в кадр Безрукова в другой роли — молодого артиста, которого Владимир Семенович учит уму-разуму* [ПК, №403, 9-15 декабря 2011].

На основании проанализированного материала мы можем выделить следующие дифференциальные признаки разговорных единиц: склонность к универбации; появление сиюминутных окказиональных образований; размытость семантики некоторых лексем.

Разговорные слова, как правило, присутствуют в статьях политического характера, при описании различных жизненных событий, исторических явлений и др. Они используются для повышения общей экспрессивности текста, выражают отношение автора к описываемому явлению.

Просторечия. В анализируемых текстах значительное место занимает просторечная лексика: к ней принадлежат слова, которые «употребляются в основном в устной повседневной речи, а также в литературном языке с целью придания пренебрежительной, иронической, грубоватой, фамильярной оценки характеризованным предметам и явлениям» [9].

По признакам нормативности просторечные слова разными исследователями квалифицируются по-разному. Преобладающее большинство ученых считает, что эти лексемы находятся за границами литературно-нормативного словоупотребления [2, с. 61-62; 4, с. 117; 10, с. 57]. Некоторые авторы утверждают, что они стоят на границе литературного языка [1, с. 79]. А есть такие языковеды, которые склонны причислять просторечные слова к литературно-нормативной лексике [11, с. 134]. Мы придерживаемся точки зрения В. Чабаненко, утверждающего, что просторечия – это «слабо организованная разновидность устной формы общенародного языка, которая занимает промежуточное положение между диалектными стилями и устными стилями кодифицированного литературного языка» [12, с. 96].

Ведущей особенностью всех просторечных слов является их ярко выраженная ингерентная экспрессивность. Экспрессия иронии, пренебрежения, презрения и резкого осуждения, экспрессия брутальности, которой отмечены просторечные слова, не мешает им активно употребляться и крепко держаться в лексиконе говорящих, которые хорошо овладели кодифицированными литературными нормами. Живучесть названных слов объясняется постоянной потребностью в средствах языковой выразительности. Они имеют значительный коммуникативно-стилистический потенциал – эмоциональность, образность, характеристичность. Стремление говорящего высказаться в определенных ситуациях экспрессивнее оказывается сильнее общественных установок о соблюдении лингвоэтических норм.

В медиатекстах этот стилистически сниженный элемент используется как средство придания языку таких эмоционально-оценочных оттенков, как презрительный, иронический или сатирический, например: *Пусть инвесторы пособят коммерческим банкам, и жалобы клиентов тут же прекратятся* [ЗН, №01, 15 января 2010]; *...нелояльную к властям подругу Ярошинской — журналистку Анастасию Гордиенко (Кирдоду) — сначала по указанию Житомирского обкома партии уволили из «Комсомольської зірки», а затем несколько часов подряд местный кагэбист запугивал и допрашивал на предмет «чем еще занимается ваша подруга»* [ЗН, №25, 03 июля 2010]; *К этой информации заводчане отнеслись с иронией, назвав милицейскую операцию на свалке «рейдерской атакой под прикрытием правоохранительных органов»* [ЗН, №28, 07 августа 2010]; *Все это время мэтры отечественной медиэвистики не обращали на нее внимания. А после решения ЮНЕСКО вдруг переполошились* [ЗН, №30, 21 августа 2010]; *В политике происходит самая настоящая грабировка* [ЗН, №33, 11 сентября 2010]; *Когда вояки увидели нас, двое из них, которые были потрезвее, сиганули в окно* [ПК, №391, 16-22 сентября 2011]; *Когда площадка, где расслаблялись наши герои, закрылась, троица направилась в одну из дешевых забегаловок на проспекте Кирова. Здесь Оля выразила намерение танцевать до упаду* [ПК, №391, 16-22 сентября 2011]; *Во время отсидки у Ивана и созрел план, как, не покидая тюрьмы, сколотить на воле дерзкую банду и зарабатывать деньги* [ПК, №392, 23-29 сентября 2011]; *Эта местная жительница хорошо отметила день рождения и жаждала опохмелиться, но денег на данное мероприятие у нее, как назло, не было* [ПК, №393, 30 сентября-6 октября 2011]; *У директора при виде грозных братков затряслись коленки* [ПК, №400, 18-24 ноября 2011]; *Полученным куревом она поделилась с подругами и вновь попросила у мужчины сигареты* [ПК, №402, 2-8 декабря 2011].

Степень негативной стилистической окраски слова может влиять на общее восприятие речи говорящего или же написанного текста. Эта отличительная особен-

ность просторечных слов, в большинстве случаев негативная, часто используется авторами газетных статей как один из методов повышения экспрессивности выражаемой мысли.

Жаргонизмы. Среди стилистически сниженных лексем, употребляемых в текстах СМИ, особого внимания заслуживают жаргонизмы. Давно замечено, что психологической основой появления жаргонизмов в определенной среде является желание носителей языка быть остроумными, поразить собеседников свежестью и яркостью высказывания; стремление выразить свое пренебрежение или безразличие по отношению к предмету разговора, сгладить или, наоборот, усилить впечатление от высказывания; попытка избежать затертых или вычурных слов и высказываний; установка на фамильярность высказывания [9].

В толковых словарях современного литературного языка помета *жарг.* характеризует единицы, которые употребляются группой людей, объединенных общими интересами, привычками, родом занятий. Образуются жаргонизмы от литературных слов путем переосмысления, перехода их в состав сниженной лексики. Например: *Актриса полностью растворилась в образе безбашенной дамочки* [ЗН, №37, 09 октября 2010]; *Потом появились все эти меннты, а там уже было не до подсчета прибыли* [ЗН, №40, 30 октября 2010]; *Депутаты «наварятся» на своих же собственных махинациях»* [ЗН, №45, 04 декабря 2010]; *Но допросы моих сына и брата по инициативе следователя Войченко сильно поколебали мое понимание участи «шестерок»* [ЗН, 05 апреля 2011]; *Саша иногда помогал стричь четвероногих, а когда представился случай, решил «постричь» и курьера, за что ему придется ответить по «разбойной» – 187 статье УК Украины* [ПК, №393, 30 сентября – 6 октября 2011]; *Здесь путешественник в совершенстве освоил профессию карманника* [ПК, №402, 2-8 декабря 2011]; *Но суда она не дождалась — подалась в бега и затаилась в Крыму до тех пор, пока ее берлогу не выявили оперативники розыскного отдела* [ПК, №402, 2-8 декабря 2011].

Приведенные примеры свидетельствуют о том, что жаргонные элементы в текстах СМИ имеют высокий уровень негативно-оценочной окрашенности и используются с целью высказать соответствующие эмоции и чувства – возмущение, гнев, укор, осуждение, ужас, презрение и др.

Таким образом, стилистически сниженная лексика (разговорная, просторечная, жаргонная) в языке СМИ является достаточно распространенным явлением. Она придает изображаемому явлению негативную оценку и является эффективным средством привлечения внимания читателя. Среди стилистически сниженных единиц в текстах СМИ преобладает разговорная лексика (65% от общего количества лексических средств), менее употребляемыми являются жаргонные (15%) и просторечные (20%) элементы.

Следует отметить еще одну характерную для оценочных компонентов особенность: своеобразным элементом подачи эмоционально-оценочной лексики в рассмотренных текстах является их особое оформление, а именно заключение некоторых из них в кавычки, чаще это наблюдается в речи автора. Как правило, в кавычках оказываются слова, имеющие отрицательную коннотацию. Заключение эмоционально-оценочных слов в кавычки может явиться своего рода некой защищенностью авторского языка: автор как бы подчеркивает, что он вынужден использовать такие слова как чужие, как «не его». К тому же, подобные конструкции придают реплике ироническую тональность [5].

Употребление стилистически сниженной лексики в языке СМИ может иметь двойные последствия. С одной стороны, речь становится более экспрессивной и эмоционально насыщенной, укорачивается дистанция между разговорным и литературным узусом; с другой – появление определенных неактуализированных стилистически

сниженных включений может привести к расшатыванию и уничтожению нормы, к определенному хаосу в словоупотреблении. А сегодня именно речь средств массовой информации является наиболее влиятельным способом формирования языкового поведения населения.

Неологизмы. В общественно-политической и массово-коммуникативной сферах быстрее отображаются изменения, которые происходят в разговорной речи. Смены значений приводят к появлению новообразований. Эти единицы характеризуются нерегулярностью употребления, необычностью в процессе восприятия, экспрессивностью и контекстуальной зависимостью. Неологизм отличается от других стилистически окрашенных слов тем, что: 1) не имеет широкого употребления в языке (низкочастотный, связанный с определенными условиями функционирования, не воспроизводится за границами определенного контекста); 2) часто является продуктом индивидуального словообразования; 3) как правило, создается с определенной стилистической целью (вводится в текст специально, как сигнал экспрессии или элемент стилистического приема); 4) принадлежит к внесистемным явлениям речи; 5) сохраняет новизну независимо от времени создания, таким образом, характеризуется пантемпоральностью и панхроничностью; 6) имеет больший содержательный объем, чем его канонический синоним [6, с. 348].

Различают такие разновидности новообразований: 1) инновации-мейоративы (в большинстве своем являются средством выражения благодарности или одобрения поведения адресата); 2) инновации-пейоративы (являются средством выражения осуждения, глумления) [8, с. 9]. Например: *Мне кажется, ключевым фактором девальвации слова стал переизбыток «скандалов и сенсаций», «папараццизм»... Или... что вы мне мелете о ее «тусовочности»? [ЗН, №31, 28 августа 2010]; Второй чешский президент, Вацлав Клаус, во многом антипод своего тезки Гавела, относится к судам с недоверием и неоднократно критиковал Конституционный суд за «активизм» и даже узурпацию власти, переходящую в «судократию» [ЗН, №32, 04 сентября 2010]; Создав таким образом не виртуальную, а реальную модель всеобщего «кинобратства», которое если и не снимает, то хотя бы не дружит друг против друга [ЗН, №34, 18 сентября 2010]; При паритетной численности языкопрактикующих сообществ («украинофонов» и «русофонов») [ЗН, №35, 25 сентября 2010].*

Выводы. Реализация оценки на лексическом уровне находит свое проявление, в частности, в употреблении разговорных слов, просторечий, жаргонизмов, бранных слов, неологизмов, фразеологических единиц. Максимальное влияние на сознание и поведение адресата осуществляют средства выражения оценки, которые возникли в результате образно-переносного употребления. Вторичные номинации придают текстам образность, экспрессивность, эмоциональность, свежесть, оригинальность. Созданию оценочности способствуют стилистически сниженные единицы: разговорные слова, просторечия, жаргонизмы, бранные слова, интенсивное функционирование которых отражает языковые предпочтения автора, стремящегося в этих лексемах найти средства адекватной номинации явлений. Неологизмы своей новизной, непривычностью, оригинальностью привлекают внимание читателя, создают дополнительную динамику в восприятии.

Список литературы

1. Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 1965. – 408 с.
2. Ефимов А. И. Стилистика русского языка / А. И. Ефимов. – М.: Просвещение, 1969. – 262 с.
3. Коваленко Б. О. Розмовна лексика та фразеологія в мові сучасних українських газет / Б.О. Коваленко // Ономастика і апелятиви. – Вип. 17. – Дн-ськ: ДНУ, 2002. – С. 54-69.
4. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М.Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1977. – 224 с.
5. Колясева Татьяна Юрьевна. Эмоционально-оценочная лексика в текстовом пространстве Д.И. Стахеева Специальность: 10.02.01 – русский язык: автореферат дисс... канд. филол. наук / Т. Ю. Колясева. – Кемерово, 2008.

6. Мельничук С. В. Оказіоналізми як засіб вираження пестливості та їх переклад (на матеріалі англійської та української мов) / С. В. Мельничук // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – № 7. – С. 347-353.
7. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис... канд. філол. наук / 10.02.01. – українська мова / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 24 с.
8. Ребрій О. В. Оказіоналізми в сучасній англійській мові (структурно-функціональний аналіз): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Харк. держ. ун-т / О. В. Ребрій. – Х., 1997. – 19 с.
9. Розенталь Д. Э. и др. Словарь лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь [электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/index.php
10. Розенталь Д. Э. Практическая стилистика русского языка / Д. Э. Розенталь. – М.: Высш. шк., 1987. – 399 с.
11. Сорокин Ю. С. Просторечие как термин стилистики / Ю. С. Сорокин // Доклады и сообщения филологического факультета ЛГУ. – Л., 1949. – Вып. 1. – С. 124-137.
12. Чабаненко В. А. Стилистика экспресивных засобів української мови: монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351 с.

Малярчук У. О. Лексичні засоби вираження оцінки в текстах ЗМІ на сучасному етапі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.243-248

Реалізація оцінки на лексичному рівні проявляється у вживанні розмовних слів, розмовно-знижених одиниць, жаргонізмів, лайливих слів, неологізмів тощо. Максимальний вплив на свідомість та поведінку адресата мають засоби вираження оцінки, що виникли в результаті образно-переносного вживання. Вторинні номінації надають текстам образності, експресивності, емоційності й оригінальності. Створенню оцінного ефекту сприяють стилістично знижені одиниці, як-от: розмовні слова, розмовно-знижені одиниці, жаргонізми, лайливі слова, інтенсивне функціонування яких відображає мовні пріоритети автора, який прагне знайти засоби адекватної номінації явищ за допомогою цих лексем.

Ключові слова: *категорія оцінки, лексика, медіатекст, жаргонізм, розмовно-знижені одиниці, неологізм.*

Maljarchuk U.O. Lexical devices of expressing estimation in the mass media texts on a modern level // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.243-248

Exploring the environment, man tries to determine the value of objects, phenomena, the laws of nature and society. A language changing at each historical stage of the development of a society is enriched with new lexical units reflecting estimable attitude of a subject to reality. The estimation of media texts has impact on the domination of positive or negative information, and accordingly special lexical devices expressing estimation, that can be divided into 1) stylistic and 2) syntactical means. The division of stylistically coloured linguistic units into stylistic and syntactical means is made in accordance with their ontology.

The realization of estimation on a lexical level is found out, for instance, in the use of colloquial words, common speech, jargonisms, abusive words, neologisms, phraseological units. The maximal influence on the consciousness and behavior of an addressee are carried out by the means of expressing estimation that appeared as a result of figurative use. Secondary nominations make texts vivid, fresh, original, emotional, and expressive. The estimation is conditioned by less coloured units: colloquial words, common speech, jargonisms, abusive words, the intensive functioning of which reflects linguistic preferences of the author aspiring to find in these lexemes the means of adequate nomination of phenomena.

Key words: *the category of estimation, lexics, media text, jargonisms, common speech, neologisms.*

Поступила в редакцію 15.04.2012 з.

УДК 811 (2)

Принципы и приемы исследования концептов

Маслова В. А.

*Витебский государственный университет,
г. Витебск, Республика Беларусь*

В статье приводятся различные понимания концепта и приемы его реконструкции. В зависимости от типа концепта приемы могут быть разными. Наибольшей сложностью обладают духовно-религиозные концепты, поэтому их реконструкция их сложна.

Ключевые слова: *когнитивная лингвистика, концепт, картина мира, реконструкция концепта.*

Постановка и актуальность проблемы. Основным методом исследования концептов является концептуальный анализ, который имеет несколько разновидностей в зависимости от того, какие концепты подлежат рассмотрению, превалирует в них внеязыковая или же языковая направленность. Если речь идет о концептах, за которыми стоят конкретные предметы объективной действительности, большее значение приобретает внеязыковая направленность, наблюдение, интуиция исследователя. При концептуализации абстрактных сущностей важнее языковая направленность. Однако чаще всего в реконструкции концепта используется и культурные и языковые данные.

Анализ исследований по проблематике работы. Сочетание культурно-языковых и языковых данных, связанных с абстрактными концептами, впервые обосновали А. Вежбицкая, Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, В. Н. Телия, М. Л. Ковшова и др. И все же часто предпочтение отдается анализу языковых форм (В. Ю. Апресян, Н. Б. Мечковская, М. В. Пименова и др.).

Всякая реконструкция смыслового содержания концептов как смысловых образований предполагает многоуровневую и многоаспектную рефлексию. Концепт – сложное образование, включающее в себя различные характеристики: оценочные, образные, ассоциативные, – и все они должны быть учтены в процессе реконструкции концепта.

В методиках описания концептов, отражающих подходы разных лингвистов и различных концептологических школ, можно выделить следующие общие моменты: 1) приблизительно одинаковое количество шагов, этапов в исследовании концепта – 5 – 7; 2) содержательный характер этапов практически одинаков и включает ряд обязательных, общих шагов: определение референтной ситуации для определённого концепта (В. А. Маслова, В. И. Карасик), описание ядра и периферии концепта (В. А. Маслова, З. Д. Попова, И. А. Стернин, Ж. Краснобаева-Чёрная, Т. А. Космеда, Н. В. Плотникова); словарные дефиниции, паремиологический анализ, этимологический анализ, выявление синонимического и антонимического рядов ключевой лексемы (у всех исследователей); ассоциативный анализ / интервьюирование, эксперимент, анкетирование (В. А. Маслова, В. И. Карасик, З. Д. Попова, И. А. Стернин, Ж. Краснобаева-Чёрная); привлечение разнообразных контекстов для подтвержде-

ния актуальности концепта (у всех исследователей); итоговый этап: описание содержания концепта (В. И. Карасик, Ж. Краснобаева-Чёрная, М. В. Пименова) и моделирование полевой структуры концепта (З. Д. Попова, И. А. Стернин, Т. А. Космеда, Н. В. Плотникова); 3) использование разных, но сходных по значению терминов (В. И. Карасик – *номинативная плотность концепта*, З. Д. Попова, И. А. Стернин – *номинативное поле концепта*, Т. А. Космеда, Н. В. Плотникова – используют оба термина).

Цель статьи – выявить способы реконструкции сложных религиозных, нравственных, философских концептов. Необходимо отметить, что в современных методиках описания концептов, восхождение к концепту начинается обычно «снизу» – с уровня лексикографического описания языковых форм его воплощения. Затем оно охватывает область описаний семантики языковой формы, включая выявление культурных смыслов слова, различных коннотаций, сопутствующих его лексическому значению, символики слова и логики образа, стоящего за словом в сознании носителей определенного языка и культуры. Но такой чисто лингво-семиотический и лингво-культурологический взгляд не является достаточным для адекватной реконструкции содержания, например, религиозно-мифологических, философских и художественных концептов, к которым проявляется в последнее время все больший интерес.

Эти концепты обедняются и упрощаются из-за узкого позитивистского воззрения на мир, утраты идеального библейского объема слова. Слово – барометр праведности и правильности нашей жизни. Оно набирает глубину и мельчает в зависимости от нашего понимания мира, явлений, вещей в нем. Через продолжительную литературную традицию оно может становиться экспрессивным, поражать богатейшими нюансами смысла, но при этом оно может потерять свою вселенскую, божественную высоту. Это такие общечеловеческие ценности, как *душа, вера, надежда, любовь, грех, спасение, милосердие, Спасение, Бог, Благодать, Богопознание, Вера, Воскресение, Церковь, Дух, Справедливость, Совесть, Сочувствие, Сострадание, Честь, Дружба, Долг, Кротость, Смирение, Любовь, Верность, Преданность, Молитва, Чудо, Семья, Крест, Икона, Храм, Колокол, Свеча и др.*

Но есть и антиценности – грех как духовный груз. Есть 20 мытарств, по К. Туровскому, проповеднику, богослову, стоявшему у истоков белорусской философской мысли: *ложь, клевета, зависть, гнев, ярость, гордость, пустословие, грабеж, тщеславие, златолюбие, пьянство, злопамятство, колдовство, прожорливость, ересь, прелюбодеяние, скупость*. Их преодоление – приобщение к духовности.

Результаты исследования. Мирозозренческое выявление смыслового содержания религиозных концептов, их экспликация, осуществляется в теоконцептологии. Не отменяя результатов традиционного анализа концептов духовной культуры на основе лингвистического (шире – семиотического) и лингвокультурологического подходов описания культурной семантики лексики, такая экспликация завершает, корректирует и дополняет их, вписывая эти результаты в единую смысловую картину видения соответствующих концептов.

Академик Ю. С. Степанов провидчески отмечал, что пространство грядущего XXI века станет главным полем процессов синтеза религии, науки и искусства, которые приведут к формированию качественно нового сознания и мышления. На наших глазах, утверждает Ю. С. Степанов, возникает «единый мир информации, подобный единому миру природы вокруг нас» [7, с. 101]. Так в языкознании уже некоторые лингвисты (В. И. Постовалова, А. К. Гадомский, Е. Кухарская-Дрейсс) говорят не только об антропоцентрическом, но и о **теоцентрическом подходе** к филологическим исследованиям, постепенно развивается новое направление – теолингвистика – наука, возникшая на стыке языка и религии и исследующая проявления религии, которые закрепились и отразились в языке [1, с. 166].

С позиций этого направления концепты определяются как «духовные сущности, способные обеспечить связь между разнопорядковыми идеями мира – Божественного и человеческого, отмеченные <...> направленностью на постижение смысла, веры, добродетели, любви» [5, с. 63, 85]. По мнению С. Г. Воркачева, концепт представляет собой «операциональную единицу мысли, отправляющую индивида к высшим духовным сущностям» [2, с. 28]. Следовательно, можно с уверенностью отметить, что основополагающими признаками **духовно-религиозного концепта** являются его сакральность и наличие у него ценностной составляющей. Как полагает В. В. Воробьев, понятие “ценность” охватывает широкий круг материальных (пища, одежда, жилище и др.) и духовных (идейно-моральных) явлений, представляющих собой “знаменатель” личности и служащих условием ее формирования [3]. В процессе изучения и усвоения человеком религиозных текстов формируется когнитивный (взгляды, убеждения индивида, представляющие собой итог социального опыта личности) и эмоциональный (степень значимости данной ценности для индивида) компоненты системы его ценностных ориентаций, которые, в свою очередь, оказывают влияние на его поведенческие доминанты.

Как отмечает В. И. Постовалова, один из основоположников теолингвистики, в базисных религиозных концептах различаются семь уровней, или слоев, концептуального смысла: *первый уровень* образует инвариантный, надязыковой, наднациональный и надкультурный, конфессиональный смысл (для христианства в целом); *второй* и *основной уровень* смысла религиозного концепта составляют мировоззренческие смыслы конкретных ветвей определенного вероисповедания; *третий уровень* – это духовные смыслы различных этнических конфессиональных ветвей (русское православие, армянское православие и т.д.); *четвертый уровень* смысла – смысловые оттенки, привносимые различными сообществами (общецерковная жизнь, монашеское подвижничество и т.д.); *пятый уровень* – смыслы, возникающие в восприятии религиозных концептов сквозь призму определенных символов; *шестой уровень* – смыслы и смысловые оттенки, возникающие с опорой на языковое чувство и народно-этимологическое восприятие слова; *седьмой уровень* – индивидуально-смысловые, личностные оттенки в идиолектах отдельных людей [5, с. 6-12].

Объединив принципы описания концепта, разработанные Ю. С. Степановым и В. И. Постоваловой, предлагаем следующее описание концепта **добро**, который является и религиозным, и философским, и нравственным одновременно.

Согласно историко-этимологическому словарю П. Я. Черных, слова «добро», «добрый» имеют в своем значении следующий набор сем: «обладающий мягким характером», «расположенный к людям», «сострадательный», «сердечный», а также «хороший», «изящный», «красивый», «милый»; «подходящий», «годный», «ловкий», «сильный», «мастеровой» [8, с. 258].

В словаре современного русского литературного языка (ССРЛЯ) первичное значение слова «добро» раскрывается как раз через семы «все хорошее, положительное», «все, что приносит счастье, благополучие, пользу», «противоположное злу» [6, с. 277].

Наблюдения за функционированием концепта в художественном, религиозном и философском дискурсах позволяют выделить в нем ядро и периферию. Ядро концепта составляет сфера проявления качества доброты, честности, порядочности и объект, на который направлено добро (человек, животное, дом). В третьем соборном послании апостола Павла сказано: «*Не подражай злу, но добру. Кто делает добро, тот от Бога; а делающий зло не видел Бога*» (1: 11).

В околядерной зоне находится человек, носитель данного качества и то, что выражает это качество (*добрые глаза*), а также степень проявления его: *добр ко мне, очень добрый, добр со всеми людьми* и т.д.

На пересечении с концептом *добро* выступают концепты *нравственность*, *память*, *награда*, при этом концепт *память* – это часть концепта *награда*, т.е. сама память – это награда за доброту. Что касается нравственности, то она может меняться кардинально. Так, В. И. Ленин писал: «*Нравственность – это то, что служит разрушению старого эксплуататорского общества и объединению всех трудящихся вокруг пролетариата...*», а Л. Н. Толстой считал, что «*самое простое и короткое правило нравственности состоит в том, чтобы заставлять служить себе как можно меньше и служить другим как можно лучше*». Наши наблюдения позволяют заключить, что добро – основа нравственности.

Важна для понятия добра и *совесть*. Налицо связь с концептами *справедливость*, *милосердие*, *радость*: «*радость творения добра для других людей*» (В. А. Сухомлинский).

Антонимичен концепт *добро* концепту *зло*, которое порицается во всех типах рассматриваемых концептов, особенно в религиозном: «*Соглашусь лучше жить со львом и драконом, нежели жить со злою женою*» (Книга Премудрости Иисуса, сына Сирахова, 25:18).

Анализ сочетаемости имени концепта *добро* позволяет установить следующее: человек в большей степени ценит материальное проявление добра, нежели идеальное наличие хорошего отношения к себе, за исключением отдельных категорий – родителей, друзей: «*Верному другу нет цены, и нет меры доброте его*» (Книга Премудрости Иисуса, сына Сирахова, 6:15).

Часто встречается такая сочетаемость: *дарить доброту, окружить добротой, пользоваться добротой, ответить добром, вспоминать добрым словом, нажить добро, сохранить доброе отношение, поддерживать добрые отношения*. Отсюда выводятся метафоры: **добро – ценность**, которую можно подарить, его можно наживать, им можно пользоваться; **добро – некая субстанция**, которой можно окружить, ее можно сохранять и т.д.

Воплощение доброты – выражение, свидетельствующее о раннем, доконцептном уровне категоризации добра, когда первоначальным был гештальт, или образ.

Выводы. На основании всего вышеизложенного можно утверждать, что концепт «добро» является своеобразным аксиологическим центром, организующим все остальные характеристики и влияющим на развертывание внутренних ипостасей человека, а сама доброта – врожденная человеческому духу идея. Итак, добро – это все хорошее, светлое, приносящее счастье и радость человеку, его умиротворяющее.

Перспективы дальнейших исследований. Исследуя религиозный дискурс, лингвисты отмечают, что его ключевыми концептами являются «Бог», «Спаситель», «вера», следовательно, ценностями высшего порядка являются ценности веры – признание Бога, понятие греха, добродетели, спасения души, ощущение чуда и другие, которые наиболее приближены к этим центральным концептам. Они в свою очередь и составляют основу **духовного кода культуры**, то есть той системы духовных законов, эталонов и ценностей, которые выработались нацией в процессе ее формирования.

Изучение этих концептов предполагает выход на мистико–мировоззренческий уровень, что может быть осуществлено с помощью специального **теоконцептологического анализа**.

Список литературы

1. Воркачев С. Г. *Счастье* как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – Москва, 2004.
2. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. В. Воробьев. – Москва : Изд-во РУДН, 1997.

3. Гадомский А. К. Религиозный язык – теолингвистика – языкознание // А. К. Гадомский // Ученые записки Таврического национального университета – Филология. Том 20 (59) № 1 – Симферополь: ТНУ, 2007. – С. 287 – 292.
4. Неретина С. С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Абеяра / С. С. Неретина. – М., 1994. – 208 с.
5. Постовалова В. И. Религиозные концепты в теолингвистическом представлении / В. И. Постовалова // Хрестоматии теолингвистики. Т. 2. Под редакцией А. К. Гадомского и К. Кончаревич. – Издательство : Универзитет у Београду. – Православни богословски факултет. – Београд (Сербия), 2011.
6. Словарь современного русского языка (ССРЛЯ). В 4 т., т. 4. – М., 1984. – С. 277.
7. Степанов Ю. С. Интертекст и некоторые современные расширения лингвистики // Языкознание : Взгляд в будущее / Под ред. Г. И. Берестнева. – Калининград, 2002.
8. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка Т. 1-2. / П. Я. Черных. – М. : «Русский язык», 1994.

Маслова В. А. Принципи і прийоми дослідження концепту // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.249-253

У статті наводяться різні розуміння концепту і прийоми його реконструкції. Залежно від типу концепту прийоми можуть бути різними. Найбільшу складність мають духовно-релігійні концепти, тому їх реконструкція їх складна.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, картина світу, реконструкція концепту.

Maslova V. A. Principles and techniques of concepts' research // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.249-253

This article describes the different understanding of the concept and techniques of its reconstruction. Depending on the concept the techniques of its description may be different. The most difficult concepts are spiritual and religious ones, so their reconstruction is the hardest .

Key words: cognitive linguistics, concept, worldview, the reconstruction of the concept.

Поступила в редакцію 28.04.2013 г.

УДК 811.161.1:82-84/92

Трактовка прецедентных высказываний в современной лингвистике

Мельник Ю. А.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина.

В статье уделяется вниманию трактовке прецедентных высказываний в современной лингвистике, а именно проблеме теоретического определения этого явления. Автор предлагает рассмотреть существующее терминологическое разнообразие и обосновывает выбор именно термина «прецедентное высказывание». В его понимании этот термин указывает на известность описываемого явления всем членам русского лингвокультурного сообщества. Кроме того, в данной статье говорится о том, что прецедентные высказывания имеют статус языковых единиц.

Ключевые слова: публицистический дискурс, прецедентное высказывание, теория прецедентности, лингвокультурное сообщество.

Постановка проблемы. Проблема теоретического определения прецедентных высказываний (далее – ПВ) очень актуальна в современной лингвистике, поскольку эти явления довольно часто используются в коммуникативном процессе, особенно в публицистическом дискурсе, под которым мы, ссылаясь на точку зрения В. В. Красных, понимаем «вербализованную речемыслительную деятельность, осуществляемую в рамках печатного средства массовой информации и имеющую два плана выражения: собственно-лингвистический и лингво-когнитивный, реализуемых в основной форме реализации и продукта этой деятельности – печатном тексте» [9, с. 27].

Наши исследования подтверждают чрезвычайную активность ПВ песенного происхождения, например: *Я люблю тебя, жизнь, Мы рождены, чтоб сказку сделать былью, Главней всего – погода в доме* и многие другие.

Анализ исследований и публикаций, посвященных избранной проблеме.

Самое пристальное внимание рассматриваемой проблеме уделяют такие исследователи, как Л. П. Дядечко [6]; [7], Д. Б. Гудков [4]; [5], В. В. Красных [9], В. Г. Костомаров и Н. Д. Бурвикова [8], О. С. Боярских [1] и др.

Целью данной статьи является обоснование выбора термина **прецедентное высказывание**. *Задачи статьи:* 1) представить многообразие точек зрения на рассматриваемое явление; 2) показать «преимущества» выбранного термина; 3) выяснить, являются ли ПВ единицами языка.

Давая определение интересующего нас вербального феномена, мы придерживаемся точки зрения Д. Б. Гудкова, который под ПВ понимает «репродуцируемый продукт речемыслительной деятельности; законченную и самодостаточную единицу, которая может быть или не быть предикативной, это сложный знак, сумма значений компонентов которого не равна его смыслу: последний всегда «шире» простой суммы значений. В когнитивную базу входит само ПВ как таковое и сумма его значений-смыслов. ПВ неоднократно воспроизводится в речи представителей русского лингвокультурного сообщества» [4, с. 55]. К числу ПВ принадлежат цитаты, а именно: 1) собственно цитата в традиционном понимании (как фрагмент текста); 2) название

произведения; 3) полное воспроизведение текста, представленного одним или несколькими высказываниями. Чтобы обрести статус прецедентности, цитата должна: а) восходить к авторитетному (прецедентному) тексту, точно и глубоко выражать нужную идею, порождать или вызывать в памяти образ; б) быть лаконичной; в) быть известной как адресанту, так и адресату (являться частью когнитивной базы соответствующего лингвокультурного сообщества) – так, чтобы говорящему можно было произнести только начало, а слушающий тут же бы вспомнил остальное.

Для обозначения ПВ существует большое количество терминов. Самым распространенным является термин **крылатое выражение**. Сам по себе этот термин является не чем иным, как «крылатым словом», цитатой: сто четыре раза подобное выражение встречается в гомеровских «Илиаде» и «Одиссее» [6, с. 98].

В качестве термина гомеровское выражение **ερεαπτεροεπτα** укоренилось в филологической науке с 1864 года, когда вышел составленный немецким ученым Георгом Бюхманом (1822 – 1884) словарь “Geflügelte Worte” («Крылатые слова»), в котором ученый дал этому лингвистическому термину современное толкование и побудил языковедов многих стран мира выпускать сборники крылатых слов на разных языках.

Говоря об этом термине, необходимо указать на то, что в 2003 году в рамках своей докторской диссертации Л. П. Дядечко предложила заменить громоздкий, коннотативно окрашенный номинатив **крылатое выражение** на термин **эптоним**, который с греческого языка реконструируется как «крылатое слово + имя, название» [6, с. 139]. В своей книге «“Крылатый слова звук”, или Русская эптология» исследовательница характеризует **эптоним** как «интегрирующее понятие, соотношенное с целью- или раздельнооформленной общеязыковой номинативной единицей, которая сохраняет ассоциативно-преемственную связь с автором или текстом, её породившим» [7, с. 26]. Кстати, следует заметить, что избранный нами термин **прецедентное высказывание** несколько шире по объему охватываемых им явлений, чем термин **эптоним**.

Для обозначения предмета нашего исследования существует также термин **языковой афоризм**. В частности, Е. М. Верещагин и В. Г. Костомаров под **языковым афоризмом** понимают фразу, которая всем известна и поэтому в речи не творится заново, а извлекается из памяти [2, с.71 – 72]. Соответственно, они, как, впрочем, и Д. Б. Гудков, указывают на такое качество анализируемого явления, как воспроизводимость. К языковым афоризмам, по мнению Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова, относятся: 1) пословицы и поговорки: *В гостях хорошо, а дома лучше*; 2) крылатые слова, т. е. вошедшие в нашу речь из литературных источников краткие цитаты, образные выражения, изречения исторических лиц: *Пусть сильнее грянет буря*; 3) призывы, девизы, лозунги и другие крылатые фразы, которые выражают определенные философские, социальные, политические воззрения: *Свобода, равенство братство*; 4) общественно-научные формулы и естественно-научные формулировки: *Бытие определяет сознание*.

Что же касается семантики афоризма, то его означаемым следует считать, по словам Е. М. Верещагина и В. Г. Костомарова, не что иное, как типовую ситуацию, т. е. совокупность обстоятельств, признаков, оценок, положений, но на известном уровне абстракции – в отвлечении от мелких и несущественных характеристик [там же]. Мы поддерживаем эту позицию и считаем, что означаемым ПВ является типовая ситуация, которую можно охарактеризовать с точки зрения национально-культурной специфики.

Главное отличие точки зрения указанных лингвистов от той, которой придерживается Д. Б. Гудков, заключается не только в звучании самого термина, но и в том, что основным критерием разработанной ими классификации является происхождение исследуемых единиц, в то время как Д. Б. Гудков считает, что семантика и функцио-

нирование ПВ определяется не столько происхождением, сколько иными факторами. По его словам, результаты наблюдения над современным русским языком (прежде всего, устной речью и языком СМИ) позволяют отметить следующее: «весьма сложно провести различие в употреблении, например, «фольклорных» ПВ и ПВ – цитат из классических произведений» [4, с. 84].

Существуют и другие точки зрения на отличие языковых афоризмов от ПВ. Так, по словам Л. П. Дядечко, если проанализировать состав любого сборника афоризмов, то становится очевидным, что лишь небольшая часть включенных в книгу единиц может претендовать на наличие прецедентного статуса [7, с. 41 – 42]. Таким образом, Л. П. Дядечко считает афоризмы важным источником изучаемых нами единиц, то есть рассматривает их скорее как родовое понятие.

Для обозначения рассматриваемого явления существуют и другие термины: **логоэпистема** (В. Г. Костомаров и Н. Д. Бурвикова [8, с. 37]), **текстовая реминисценция** (А. Е. Супрун [16, с. 142]), **воспроизводимый текст** (Ф. А. Литвин [10, с. 58 – 59]), **речевой стереотип** (Т. М. Николаева [11, с. 253]), **прецедентный культурный знак** (Ю. Б. Пикулева [12, с. 23]), **интертекстема** (К. П. Сидоренко [15, с. 143]) и др. Следует также заметить, что изучаемое нами явление тесно связано с понятиями **интертекстуальности** и **интертекста**. Все термины, представленные в этом перечне, также выступают в качестве родовых по отношению к ПВ. Данный факт терминологического многообразия вполне закономерен, ибо проблема прецедентности, по верному замечанию М. К. Поповой и В. Т. Титова, является одной из актуальных и одновременно дискуссионных проблем в современной филологии, далеко выходящей за рамки собственно лингвистического или литературоведческого анализа [13, с. 9].

Что касается принадлежности к языковой системе, то Д. Б. Гудков отмечает, что ПВ не могут быть классифицированы как единицы языка, поскольку строятся по закону собственно языковых единиц – высказываний, что дает основание считать их единицами дискурса. Данное наблюдение представляется нам достаточно интересным, однако мы считаем, что единицы, функционирующие в какой бы то ни было дискурсивной практике, не могут не быть при этом элементами языковой системы как таковой.

Действительно, говоря об этих единицах, следует обращать внимание на то, что они имеют общеязыковой статус (об этом, в частности, пишет Л. П. Дядечко [7, с. 23]). Здесь исследовательница отводит особую роль «количественному» фактору, поскольку в однократном употреблении подобное высказывание представляет собой лишь речевую единицу или же **цитату-реминисценцию** (в терминологии Л. П. Дядечко). Этим единичным вкраплениям противопоставляются **эптони́мы** как феномены более или менее распространенные. Иначе говоря, многократное включение данных единиц во вновь созданные контексты способствует тому, что они начинают обладать общеязыковым статусом: «...всякая информация, если она повторяется много раз, имеет тенденцию приобретать статус языковой единицы» [3, с. 56].

Что касается нашей статьи, то, говоря о регулярности воспроизведения феномена, претендующего на прецедентность, мы принимаем точку зрения авторов лингвокультурологического словаря «Русское культурное пространство», по мысли которых, «воспроизводимость того или иного прецедентного феномена может быть «потенциальной», то есть апелляции к нему могут быть и не частотными, но они в любом случае обязательно понятны собеседнику без дополнительной расшифровки и комментария (в ином случае это будет апелляция не к прецедентному феномену)» [14, с. 16].

Вывод. Для описания функционирования такого важного элемента русской когнитивной базы, как ПВ, мы представили многообразие точек зрения, существующее в современной лингвистике. Среди этого многообразия мы избрали термин, который

предложил Д. Б. Гудков, поскольку он явно указывает на основной признак исследуемого типа высказываний – «прецедентность», то есть на известность этого явления всем представителям национального лингвокультурного сообщества.

Нам удалось выявить, что ПВ имеет статус языковой единицы и является знаком, в рамках которого тесно соприкасаются язык и культура. В качестве ПВ могут выступать цитата из текста, его название или же пределом ПВ является весь текст произведения-источника.

Список литературы

1. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004 – 2007 гг.): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / О. С. Боярских. – Нижний Тагил, 2008. – 230 с.
2. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
3. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка: пособие по курсу общего языкознания / И. Р. Гальперин. – М.: Высшая школа, 1974. – 175 с.
4. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация. Лекционный курс для студентов РКИ / Д. Б. Гудков. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – 120 с.
5. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М.: Гнозис, 2003. – 288 с.
6. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность: монография / Л. П. Дядечко. – К.: ИПЦ «Киевский университет», 2002. – 294 с.
7. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология: учебное пособие / Л. П. Дядечко. – К., 2006. – 336 с.
8. Костомаров В. Г. Старые мехи и молодое вино. Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова. – СПб.: Златоуст, 2001. – 72 с.
9. Красных В. В. Некоторые аспекты психолингвистики текста / В. В. Красных // Лингвостилистические и лингводидактические проблемы коммуникации: сб. статей. – М.: МАЛП, 1996. – С. 25 – 44.
10. Литвин Ф. А. Воспроизводимые тексты как средство речевого воздействия / Ф. А. Литвин // Речевое воздействие: сб. науч. тр. / под ред. О. В. Высочинной, Е. В. Масловой, Л. В. Минаевой, И. А. Стернина. – Воронеж; М., 2000. – С. 58 – 59.
11. Николаева Т. М. О параллелизме в функционировании речевых клише и некоторых суперсегментных просодических моделей / Т. М. Николаева // Фразеология в контексте культуры / отв. ред. В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 250 – 260.
12. Пикулева Ю. Б. Прецедентный культурный знак в современной телевизионной рекламе: лингвокультурологический анализ: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ю. Б. Пикулева. – Екатеринбург, 2003. – 18 с.
13. Попова М. К. Предисловие от редакторского коллектива / М. К. Попова, В. Т. Титов // Феномен прецедентности и преемственность культур / под общ. ред. Л. И. Гришаевой, М. К. Поповой, В. Т. Титова. – Воронеж: Воронежский государственный университет, 2004. – С. 9 – 14.
14. Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь: Вып. 1 / [авт.-сост. И. С. Брилева, Н. П. Вольская, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, В. В. Красных]. – М.: Гнозис, 2004. – 318 с.

15. Сидоренко К. П. От крылатого слова к интертекстеме (межуровневая проекция) / К. П. Сидоренко // Грани слова: сб. научн. статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко / отв. ред. М. Алексеенко. – М.: Изд-во ЭЛПИС, 2005. – С. 143 – 150.

16. Супрун А. Е. Реминисценции в газетных текстах / А. Е. Супрун // Методология исследований политического дискурса: актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов / под ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Вып. 1. – Минск, 1998. – С. 142 – 149.

Мельник Ю. А. Тракткування прецедентних висловлень у сучасній лінгвістиці // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.254-258

У статті приділяється увага трактуванню прецедентних висловлень у сучасній лінгвістиці, а саме проблемі теоретичного визначення цього явища. Автор пропонує розглянути існуюче термінологічне різноманіття та обґрунтовує вибір саме терміну «прецедентне висловлення». В його розумінні цей термін вказує на відомість описуваного явища всім членам руського лінгвокультурного співтовариства. У даній статті йде мова і про те, що прецедентні висловлення (цитата, назва тексту, або весь текст) є одиницями мови.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, прецедентне висловлення, теорія прецедентності, лінгвокультурне співтовариство.

Melnik J. A. Interpretation of phrase-precedents in the modern // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.254-258

In this article we pay attention to the interpretation of phrase-precedents in the modern linguistics such as problem of the theoretical definition of this phenomenon. The author proposes to consider an existent terminology variety and grounds a choice of term “phrase-precedent”. In her understanding, this term indicates the popularity of the described phenomenon to all members of the Russian lingual and cultural community. Besides, in this article it is said, that phrase-precedents have the status of language units.

The reproducibility of them here has special value. The author of this article says, that it can be potential, because appeals to the phrase-precedent can be and not frequency, but they are in any case surely clear to the interlocutor without additional interpretation and the comment, otherwise it will be the appeal not to a phenomenon-precedent.

In article also it is said, that the quote from the text can work as phrase-precedent, name of the text, or a limit of phrase-precedent is all text-origin. As the sphere of functioning of phrase-precedents the author studies a publicistic discourse, which it is necessary to understand as the verbalized speech and cogitative activity, carried out within printed mass-media and having two plans of expression: own-linguistic and lingvo-cognitive, realized in the main form of realization and a product of this activity – the printed text.

Key words: publicistic discourse, phrase-precedent, theory of the phenomena- precedents, lingual and cultural community.

Поступила в редакцію 11.04.2012 г.

УДК 811.161.1

**Предположение в концептосфере индивида: субъективно-модальная
квалификация сообщаемого**

Нагорный И.А.

*Белгородский государственный национальный исследовательский
университет, г. Белгород, Россия*

В статье рассматривается предположение как квалификативный смысл в концептосфере индивида. Анализируются оригинальные языковые средства выражения обоснованного и необоснованного предположения. Описываются особенности функционирования частиц как вербализаторов модально-квалификативных смыслов в высказывании.

Ключевые слова: *предположение, квалификативный смысл, предположительные частицы, функции.*

Постановка проблемы. Предположение как операция ментального уровня характерна для субъекта мыслящего. Предположение является реакцией индивида на окружающую действительность, помогает субъекту проявить свое отношение к действительности, квалифицировать событие. Предположение универсально по сути, поскольку возможно применение указанной операции по отношению к любым явлениям, процессам, временным и пространственным координатам. Мотивация предположения может быть различной, объекты предположения ограничены объемом индивидуальных картин мира социумов.

Анализ исследований по проблематике работы. Комплексное описание закономерностей функционирования русских частиц как репрезентаторов мыслительных операций субъекта не представлено в лингвистических исследованиях, что обуславливает актуальность данной статьи. Отдельные аспекты ментальных операций субъекта, в частности логический и прагматический, частично разрабатывались в работах Л. Витгенштейна, Г. А. Геворкяна, В. В. Целищева, Я. Хинтикки [2; 3; 6; 5]. Грамматический аспект описания отдельных разрядов служебных слов представлен в работах В. В. Виноградова, Н. Ю. Шведовой, Е. А. Стародумовой [1; 7; 4].

Основная цель статьи – разработка функционального статуса предположения в концептосфере индивида. Поставленные задачи: 1) описание предположения как универсальной мыслительной операции субъекта, получающей эксплицитную или имплицитную репрезентацию в языке и речи; 2) функциональное описание языковых средств выражения предположения на уровне служебных слов; 3) разработка коммуникативно-прагматического аспекта предположения.

Основное содержание. Концептосфера индивида базируется на комплексе динамических параметров, среди которых параметр предположительной квалификации события является одним из наиболее значимых. Облигаторным свойством любого смысла является его информативность, причем информативность речевая, которая вбирает в себя информативность языковую. Данный аспект должен быть, по возможности, ограничен сферой применения смыслов, категориализован и приведен в систему незамкнутого типа. Последнее является причиной сведения смыслов опреде-

ленной сферы в смысловые блоки. Один из таких блоков составляют персуазивные смыслы: предположение, возможность, вероятность, сомнение, эвиденциальность, избыточность.

Смысл «предположение» является ядерным смыслом сферы персуазивной квалификации события. Реализация его в языке и речи закономерна, так как именно этот смысл является семантическим центром, вокруг которого группируются другие квалификативные смыслы. По отношению к базовым логическим смыслам «возможность» и «вероятность» «предположение» является локальным смыслом, актуализированным говорящим для решения конкретной коммуникативной задачи.

Предположение исходит из возможности. Но предположение не есть сама возможность. Эти две смысловые сущности различны по своему характеру. Предположение в отличие от возможности всегда субъективно. Оно преломляется исключительно через «я» индивида, в то время как возможность зависит не столько от субъективного фактора, сколько от условий, существующих вне его в объективной реальности. Возможность раскрывает объективную тенденцию развития события: это то, что может стать фактом действительности при реализации определенных условий. Логическая возможность есть указание на некоторые условия, могущие повлиять на характер отношений между субъектом и предикатом суждения. Данные же условия могут быть либо связанными с субъектом, либо не предполагать такой связи.

Предположению как квалификативному смыслу концептосферы индивида присущи оригинальные языковые средства выражения: знаменательные части речи с соответствующим значением, функционально-синтаксический способ (например, вопросительный тип конструкции), просодические средства, модальные слова и частицы со значением недоверности сообщаемого (*может быть, должно быть, вряд ли, едва ли, будто, точно, словно, как бы, чай, авось, якобы, небось, неужели, разве* и под.).

Концептуальный компонент значения, составляющий ядро предположения, служит фактором фиксации высказывания на соответствующем отрезке модальной шкалы степеней достоверности в границах смысловой сферы «предположение». Предположение имеет своим содержанием предварительное суждение о чем-либо, заключающее ту или иную степень уверенности говорящего в сообщаемом, основанную на степени его осведомленности. Здесь, естественно, имеет место градация оттенков. Их диапазон – от высокой степени уверенности до полной неуверенности в сообщаемом. Однако главное состоит в том, что предположительная уверенность никогда не может быть приравнена к констатирующей уверенности в достоверности или недостоверности факта. Важным оказывается то, что нередко говорящий просто не имеет веских аргументов (базирующихся на объективных данных) для констатирующего утверждения или отрицания факта. При этом он часто оперирует только своим собственным мнением, не основанном на знании всех условий, имеющих как непосредственное, так и опосредованное отношение к квалифицируемому событию.

Выделение смысла «предположение» ориентирует на учет комплекса лингвистических и суперлингвистических факторов. Особое место при этом отводится интонационным и контекстуальным показателям. В этом аспекте МПЧ характеризуются как формальные средства, отражающие только начальный стимул для актуализации квалификативного смысла, который далее уточняется и конкретизируется подключением средств других уровней: - *А приходили ко мне от покойницы Трюхиной? - Покойницы? Да **разве** она умерла? - Эка дура! Да не ты ли пособляла мне вчера улаживать ее похороны? - Что ты, батюшка, не с ума ли спятил, али хмель вчерашний еще у тя не прошел? Какие были вчера похороны? Ты целый день пировал у немца, воротился пьян, завалился в постелю да и спал до сего часа... - Ой ли! - сказал обработанный гробовщик (А. Пушкин).*

Персуазивные смыслы часто выступают в смешанном виде, нередко наблюдается совмещение их в пределах одного высказывания. Как следствие этого, возникает множество переходных ступеней и довольно большое количество высказываний, в семантике которых трудно однозначно дифференцировать наличие неосложненного смысла «предположение», фиксируемого только частицей (Ср.: *Все-таки когда-нибудь счастливой Разве ты со мною не была?* (А. Блок) (сомнение, осложненное желательностью); *Скептики на это замечали, мол, как бы не случилось непоправимого* (Е. Носов) (предположение, осложненное опасением и под.)). Одним из дифференцирующих критериев, думается, может служить степень обоснованности мнения, на которую ориентируется говорящий при построении модально-кваликативного высказывания. Указанный критерий опирается на логические параметры категорий возможности и вероятности.

В пределах рассматриваемого кваликативного смысла фактор обоснованности тоже имеет место. Предположение в этом аспекте можно условно разделить на две разновидности.

Необоснованное предположение проявляется спонтанно, в основном в активном диалоге. Данное предположение - незакономерное, случайное, основывающееся в большей мере не на объективных данных, а на «сиюминутной» реакции говорящего, желаний расширить объем информативного материала, актуализировать те или иные аспекты речевой ситуации и т.п.: - *Ну, теперь еще две зорьки осталось... Авось, бог даст, полегчает маленько* (И. Бунин); - *Вы слышали новость, Корейко, - спросил вошедшего Лепидус-младший. - Неужели не слышали? Ну? Вы будете поражены* (И. Ильф, Е. Петров). Экспликация слабо обоснованного предположения не означает, что путь развития ситуации будет повторен в иное время и при иных обстоятельствах, как и не означает того, что такое же предположение может быть сделано в схожих обстоятельствах другим субъектом. Для слабо обоснованного предположения характерно отсутствие контекстно-речевого указания на его обоснованность, предполагающую обусловленность.

Логически обоснованное предположение, напротив, проявляется тогда, когда говорящий при актуализации кваликативного смысла опирается на знание объективных условий. Последнее определяет такую степень осведомленности, которая, с одной стороны, позволяет говорящему при предположении опереться на нее, а с другой стороны, не является причиной, определившей знание условий в той мере, которая может стать основанием констатирующей уверенности в сообщаемом. Логически обоснованное предположение обусловлено обстоятельствами внешнего характера. Оно базируется на частичном владении субъектом объективной информацией, являющейся достаточной для того, чтобы предположение выглядело вполне аргументированным, но в то же время недостаточной для того, чтобы превратиться в констатирующую характеристику события. В тексте характерными признаками достаточно сильно обоснованного предположения, как правило, являются контекстно-речевые показатели его обусловленности: *Он не сводил глаз с крыльца, - и на крыльцо пришлось отворить двери, этого тоже будто бы требовал какой-то старинный обычай...* (И. Бунин); - *Еще повелел! - Опять небось газету читал, - вскочила жена. - Говори! Читал?* (А. Аверченко); - *Почему? - раздраженно спросил новый пассажир. - Потому что они (манжеты) у вас совершенно черные. Не от грязи ли?* (И. Ильф, Е. Петров); - *Не думаю. Хотя если хозяин подстать своему логову... Думать о приятном отдыхе вряд ли придется* (В. Назаров).

Смысл «предположение» существенно конкретизирует констатационные, собственно предложенческие смыслы, соотносит их с фактором говорящего и фактором адресата, «проявляет» позицию автора высказывания. Данный смысл важен для говорящего, поскольку при помощи модального средства он считает необходимым до-

вести до сведения адресата то, что имеются причины, существование которых предопределило отказ от констатационного способа изложения собственной точки зрения. Данные причины заставляют автора высказывания избрать иную, неконстатационную форму выражения мысли. Факт существования подобных причин доводится до адресата как знак того, что говорящий при квалификации события ориентируется именно на них.

Выводы. Подведем итог рассуждениям. Персуазивные смыслы, в частности явившийся предметом нашего внимания смысл «предположение», являются важными составляющими концептосферы индивида. В ментальном и коммуникативном процессах они характеризуются как динамичная, развивающаяся система, предназначенная для решения поставленных перед говорящим коммуникативных задач. Тем не менее фактор необходимой иерархизации смыслов, их упорядочивания и систематизации при исследовании концептологического аспекта проблемы, несомненно, должен иметь место.

Перспективы дальнейших исследований. Описание блока персуазивных смыслов, обслуживающих особую, специфическую область ментально-информационного пространства индивида, в перспективе представляется актуальным. Определенный интерес представляет также смежных ментальных операций квалификативной сферы индивида – сомнения, кажимости и колебания.

Список литературы

1. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды института русского языка : [сб. науч. тр.]. – Т.2. – М.-Л. : Издательство АН СССР, 1950. – С. 38-79.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн. – М. : Издательство иностранной литературы, 1958. – 134 с.
3. Геворкян Г. А. Вероятное и достоверное знание / Г. А. Геворкян. – Ереван : Издательство АН АрмССР, 1965. – 203 с.
4. Стародумова Е. А. Русские частицы / Е. А. Стародумова. – Владивосток : Издательство Дальневосточного государственного университета, 1997. – 68 с.
5. Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования / Я. Хинтиikka. – М. : Прогресс, 1980. – 447 с.
6. Целищев В. В. Философские проблемы семантики возможных миров / В. В. Целищев. – Новосибирск : Наука, 1977. – 191 с.
7. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1998. – 176 с.

Нагорний І. А. Припущення в концептосфері індивіда: суб'єктивно-модальна кваліфікація повідомлення // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.259-263

У статті розглядається припущення як кваліфікативний сенс в концептосфері індивіда. Аналізуються оригінальні мовні засоби вираження обгрунтованого і необгрунтованого припущення. Описуються особливості функціонування часток як вербалізаторів модально-кваліфікативних смислів у висловленні.

Ключові слова: *припущення, кваліфікативний сенс, приблизні частки, функції.*

Nagornyy I. A. Assumption in the conceptual sphere of the individual: a subjective-modal qualification informs // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.259-263

In this article the assumption as to the meaning qualification confeptosfere individual. Analyzes the original language means of expression justified and unjustified assumptions. The peculiarities of the functioning of the particles as verbalizers of qualification modal meanings in the utterance.

Key words: *assumption qualification meaning, presumably particle function.*

Поступила в редакцию 16.04.2013 г.

УДК 811.111'373'367'366-26''

**Функції опису пейзажу в англomовному
художньому дискурсі початку ХХ століття**

Пасічник Г.П.

Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна

Було проведено наукову розвідку та коротко викладено функції опису пейзажу, який є мікротекстом, інтегрованим у макротекст вищої ієрархії – витвір мистецтва, а через нього в англomовний художній дискурс. Опис пейзажу може нести різноманітне функціональне навантаження, але основним – є антропоцентричне, яке сприяє розкриттю індивідуально-авторських намірів. Динаміка функцій опису пейзажу на початку ХХ ст. йшла від засобу психологічної характеристики персонажу, яка включає різноманітні естетичні функції, до позатекстового імпліцитного діалогу, ініційованого автором та підтриманого читачем.

Ключові слова: ОП – опис пейзажу, АХД – англomовний художній дискурс, функціональне навантаження ОП.

Даний науковий пошук присвячено вивченню розвитку функціональних особливостей і ознак опису пейзажу, який є проекцією просторового континууму в англomовний художній дискурс. Терміном 'пейзаж', зазвичай, характеризують контури складного та багатоаспектного явища у художній творчості. Починаючи від витоків свого розвитку в різних видах мистецтва, пейзаж не був лише засобом фіксації ландшафту (географічного середовища). Навпаки, це один із найбільш медитативних і емоційно насичених жанрів. Хоча способи зображення пейзажу різні в усіх видах мистецтва, вони мають певну спільність, що полягає у відображенні головних ознак національної ментальності та особистого світогляду автора, реалізованих у своєрідності відбору мовних засобів для їх відображення.

Пейзажні замальовки неодноразово привертала увагу дослідників у межах як мистецтвознавчого (О. І. Бенуа, Л. Г. Богемська та ін.), так і літературознавчого (А. Белий, М. Н. Епштейн, Ю. М. Левін, В. Ф. Саводник та ін.) напрямів наукового пошуку. Опис пейзажу (далі – ОП) був також і об'єктом поодиноких лінгвістичних розвідок, що здійснювалися під кутом зору з'ясування його місця та ролі у композиції художнього твору (Л. А. Абдушукурова, М. П. Брандес, В. А. Кухаренко, Д. С. Лихачов та ін.) і слугували розкриттю авторського задуму взагалі та з'ясування його місця та ролі у композиції художнього твору, зокрема. Попри те, що лінгвістичні параметри текстів художніх творів у цілому та опису пейзажу зокрема неодноразово ставали об'єктом уваги науковців, їхні функціональні ознаки ще не були предметом спеціального дослідження.

Тому головною метою роботи стало з'ясування динаміки змін функціонального навантаження опису пейзажу як художньо об'єктивованого зображення природи і краєвиду. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити місце опису пейзажу в системі категорій художнього дискурсу та його специфічні функціональні ознаки. Безпосередній об'єкт дослідження це опис пейзажу, у якому простежується органічний зв'язок зображеного природного середовища,

місцевості і / або явища з персонажами, наслідком чого постає широкий спектр його функцій. *Актуальність* теми роботи визначається підвищенням інтересом сучасної антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень до місця і ролі мовленнєвої комунікації з погляду її реалізації у дискурсивному просторі. Безпосереднє відношення до зазначеної проблеми має і модель “людина – природа”, яка у художньому дискурсі знаходить своє яскраве втілення в описі пейзажу як однієї із зовнішньо мотивованих і водночас внутрішньо цілісних категорій тексту. Матеріал наукової розвідки становлять текстові фрагменти з ОП, відібрані з романного циклу “The Forsyte Saga” Дж. Голсуорсі (початок ХХ ст.), який ілюструє динаміку розвитку тогочасного реалістичного роману і, відповідно, англomовного художнього дискурсу.

Опис пейзажу є можливою та достатньою одиницею художнього твору з точки зору композиційно-мовленнєвої організації, яка функціонує у вигляді тексту – відповідно оформленого і змістово завершеного. Як текст ОП є одним із складників англomовного художнього дискурсу (далі – АХД) та характеризується такими основними рисами: екстралінгвістичним підґрунтям, антропоцентричністю, інтерактивністю, чіткою структурно-логічною схемою, системною зумовленістю внутрішньотекстових зв’язків локального і глобального планів для репрезентації замкненої цілісної комунікативної ситуації, у центрі уваги якої є зображення природи, краєвиду і / або погоди.

Наш науковий пошук базується на гіпотезі про багатоаспектність функцій опису пейзажу. Пейзаж як опис ландшафту, об’єктів та погоди у тканині художнього твору набуває топохронних і антропоцентричних властивостей, у яких відображено загальнонаціональний, особистісний (індивідуально-авторський світогляд, ідейно-художню позицію, тощо) та чуттєвий (характеризується залученням п’яти органів чуттів при сприйнятті ОП), що виливається у його композиційно-структурну і функціональну специфіку. За часовими ознаками описи пейзажу можна конкретизувати як сезонні – зимові, літні, весняні, осінні і добові – нічні, ранкові, денні, вечірні; відповідно до специфіки ландшафту – гірські, лісові, морські, тощо; за характером місцевості (сільські, міські), напр.,

(1a) *But from him, thus slumbering, his jealous Forsyte spirit traveled far, what they were doing down there, with those two young people... there in the copse – in the copse, where the **Spring** was running riot with the scent of sap and bursting buds, the song of birds innumerable, a carpet of bluebells and sweet growing things, and the sun caught like gold in the tops of the trees. ...his spirit was there stopping with them to look at the little **furry** corpse of a mole, ... with his mushrooms and silver coat untouched by the rain or dew. [20, с. 171]. (1б) *He smelled the scent of limes, and lavender. **Ah!** That was why there was **such a racket of bees** [20, с. 426].**

У сезонному описі пейзажу (1a) звертає на себе увагу незвичність того, як бачить картину природи персонаж. Дотикові асоціації (*carpet, furry copse, soft*), гра барв (колюративів / хроматонімів: *blue(bells), gold, dark, silver, etc.*) разом з одоронімами (*scent of sap, sweet*) оживляють опис пейзажу, створюючи відповідний емоційно-психологічний настрій. У межах сурядно-підрядного комплексу (1a) об’єднано декілька мікротем, які є не лише засобом інтроспективного показу географічного простору, але цілком довершеними ОП. Чіткі когнітивні витоки опису пейзажу диктує темпоральний і локальний континуум. У тканині художнього твору ОП є елементом топохронного порядку – “статико-динамічною єдністю простору і часу”, який має властивість перетворюватися у суб’єктивний “хронотоп” [15, с. 23], тобто є когнітивно зумовленим. Таким чином, опис пейзажу у цьому прикладі виступає моделлю зовнішнього світу, за якою вибудовується внутрішній світ людини. ОП (1б) актуалізовано двома реченнями, перше з яких є зачином опису пейзажу, а останнє – завершує, підсумовує (*such a racket of bees*). Окличне речення виступає засобом переключення розповіді на інтроспективний світ героя.

Когнітивно-семантичне осмислення та семіотичне відтворення опису пейзажу в англomовному художньому дискурсі XVIII – XIX століть пройшли складний і суперечливий шлях свого еволюційного розвитку від декоративного фону до засобу характеристики персонажів, від нейтрального – до національного. У художньому дискурсі початку XX століття канони розвитку національного пейзажу доповнилися новими естетичними вимірами, центральною ланкою яких стала мовна особистість.

Безумовно, художник слова не може залишатися байдужим до зображеного. Важливо не лише, наскільки яскравий опис пейзажу, а і те, які деталі докільля автор визнає головними. Письменник підкреслює чи пропускає певні елементи оточення з наміром вплинути на читача – зворушити його, схвилювати, розсмішити, вселити любов, викликати ненависть, страх, гнів тощо. Саме тому описи природи стають важливим компонентом системи художнього пізнання світу [3, с. 66].

В основі опису, зазвичай, лежить якась подія / ситуація, пов'язана з сюжетним навантаженням твору, що зумовлює її акціональний характер. У логічному плані описати об'єкт або явище означає перерахувати його ознаки, напр.,

(1в) *The mellow golden days... simply did not come. It **rained**, and the river was **unnaturally full**... There were **no mushrooms. Blackberries tasted of rain*** [22, с. 20-21].

Чотири речення в уривку (1в) рекурентно називають ознаки, які вказують на особливості літньої погоди (*rained, unnaturally full, no mushrooms, blackberries tasted of rain*). Семантична домінанта тут “дощ”, а основна функція ОП – вказівка на погодні особливості, що слугує комунікативною віхою розуміння тексту. Домінантні ознаки безпосередньо залежать від функціонального навантаження опису пейзажу.

Не можливо не зауважити, що в англomовному художньому дискурсі опис пейзажу диференціюється за естетичними функціями, емоційною забарвленістю та психологічною насиченістю, що дає підстави для виокремлення таких різновидів: *ідилічний, меланхолійний, елегійний, драматичний* та ін.

Пор.: (2а) *It was really warm for **May**, and still light for him to see his cows in the meadow beyond the river* [FS-IV: 99]; (2б) *It was **warm – very warm** for the end of September. A pleasant air – a smell of **grass**.... It must be the river down there! Peaceful – and to think –!* [22, с. 309]; (2в) *Howevering feebly round the church, and looking in, dawn **moans and weeps** for its short reign* [21, с. 5].

Ідилічний ОП (2а) акцентує на відповідності об'єктів ландшафту і особистості, що водночас робить його одним із основних складників розбудови характеру героя АХД та художньої концепції людини. Відтворений осінній опис пейзажу (2б) (*warm – very warm, end of September, grass, river*) гармонізує з почуттями персонажа (*pleasant, peaceful*), формуючи меланхолійний настрій. Яскраво окреслені найсуттєвіші персоніфіковані характеристики зорі (*howevering feebly round the church, and looking in*) в ОП (2в) надають особливо важливих драматичних конотацій.

Будь-який опис пейзажу визначається не лише топохронними та локальними координатами художнього мислення, а і комунікативними інтенціями автора, спрямованими на необхідність деталізації явищ природи, їх характерних компонентів і диференційних ознак. Не випадково під описом пейзажу нерідко розуміють “образ природи художнього твору, головним призначенням якого є його антропоцентрична спрямованість” [13, с. 138]. Це означає, що у літературній творчості образ природи не самоціль, а засіб психологізації образу персонажа і його стану [10, с. 86], напр.,

(3) *A sound of singing came down the **water** to him, **trailing, distant, high and sweet**. It was as if a swan **had sung!*** [22, с. 327].

Для ретроспективної співвіднесеності подій автор відступає від зображення опису пейзажу (3), щоб порівняти звук, який долинав, із піснею лебедя, що дає змогу читачу заглянути у більш ранній період часу. Означення (*trailing, distant, high, sweet*) разом з конотацією слова “swansong” формують тональний ланцюг цього фрагменту,

який співзвучний внутрішньому настрою героя. Будова речення, чергування звуків [ing, s, t, ei-ai] формує “музику” ОП.

Безперечно, опис пейзажу є мовленнєвою рефлексією наратора, у якій відображено індивідуально-авторське ставлення та оцінка подій і персонажів на тлі опису пейзажу, напр.,

(4) *The swallows went by, taking ‘night-cups’ of gnats and early moths; and the poplars stood so still – just as if listening – that Soames put up his hand to feel for breeze. Not a breath!* [22, с. 99].

Фрагмент (4) ілюструє повну стилізацію ОП під настрій героя, що є наслідком прагнення автора наочно представити семантичну інформацію з метою безпосереднього залучення читача.

Нерідко опису пейзажу надається символічне навантаження, напр.,

(5) *Beyond the closed windows the moon rode up, a full and brilliant moon, so that the stilly darkened country dissolved into shape and shadow, and owls hooted; ...and on the gleaming river every fallen leaf that drifted down carried a moonbeam; while, above the trees stayed, quiet, measured and illuminated, quiet as the very sky, for the wind stirred not* [22, с. 314-315].

Вербальна репрезентація тріади “НЕБО – ЗЕМЛЯ – ВОДА” у фрагменті (5) набуває трансцендентного і фантазмагоричного смислу завдяки мовностилістичній конвергенції. Метафізичний характер місячної ночі підкреслюється ще одним суттєвим моментом, який проявляється в аспекті символізації: лексема “tree” актуалізує значення “віхи переходу до світу мертвих”. Читач відкриває для себе хід думок і почуттів персонажів через такого роду опис пейзажу та осягає як закони навколишнього природного простору, так і внутрішнього світу людини.

Дж. Голсуорсі у романному циклі “The Forsyte Saga” формує мову ОП як єдину систему прямої і асоціативної образності, розширюючи межі психологічно забарвленої деталі символікою, колоритом, акустичними ефектами. Проте, зовсім не випадковою є майже повна відсутність картин природи у третій книзі “A Modern Comedy”. Подібне явище простежується і у романі “Peregrine Pickle” Т. Смоллетта (XVIII ст.). Якщо Т. Смоллетт цим проводить паралель з бездуховністю своїх героїв, то Дж. Голсуорсі підкреслює внутрішнє “заціпеніння”, непорушність клану Форсайтів після їх великих життєвих поразок. Тут можна говорити про алегоричну функцію опису пейзажу у змалюванні мікро- та макрокосму, тобто людини й оточення, коли все ніби завершило в очікуванні майбутнього, напр.,

(6) *It was one of those grey late summer days, very still, when the few leaves that are left hang listless, waiting to be windswept. The puddled road smelled the rain; the rooks rose from the stubbles as if in surprise at the sound of horses’ hoofs* [22, с. 123].

Події життя персонажів корелюють з природним оточенням у фрагменті (6): почуття смутку і туги трансформуються в об’єкти опису пейзажу, які загострюються емоційними епітетами (grey, very still, few, listless, puddled) разом з метафорами та порівняннями. Так виникає позатекстовий імпліцитний діалог, ініційований автором і підтриманий читачем.

Наголосимо на ще одній виявленій ознаці опису пейзажу – колориті (7а, 7б), завдяки якому письменник продукує особливий блок естетичної інформації, що, до певної міри, наближує опис пейзажу в англomовному художньому дискурсі до образотворчого мистецтва. Таке експресивне зображення зумовлює глибше зорове уявлення про погоду, краєвид, місцевість та робить його подібним до полотен імпресіоністів, напр.,

(7а) *In a silver streak to the right could be seen the line of the river* [20, с. 102/; (7б) *The river was whitening; the dusk seemed held in the trees, waiting to spread and fly up into a sky just drained of sunset* [22, с. 99].

ОП Дж. Голсуорсі іноді нагадують портрети: в образі природи навколо Робін Гілла проступають риси Ірен, що пов’язано з ідеєю жіночої душі Всесвіту. Руйну-

вання межі між вищим природним світом та світом переживань людини говорять про якісно нове місце і функції зображуваного простору природи в англomовному художньому дискурсі. Краєвид, місцевість, погодні феномени побачені читачем крізь призму настрою автора, злиті з його внутрішнім станом, суб'єктивуються, оновлюються та стають унікальним явищем. Оригінальність міститься у новому погляді на звичне, у незвичній вишуканості відчуттів, що надає побаченій через них картині природи додаткового інтимного смислу, напр.,

(8) *Far-off the cuckoo called; a wood pigeon was cooing from the first elm tree in the field, and how the daisies and butter-cups had sprung up after the last mowing! The wind had got into the sou'-west, too – a delicious air, sappy!* [20, с. 376].

В ОП у фрагменті (8) звертає на себе увагу, що багатогранність і невичерпність опису пейзажу сприймається крізь призму суб'єктивно-авторського бачення. Сповнена гармонії і краси природа існує не сама по собі, а у контексті життєвого світу людини.

Поліфонізм опису пейзажу реалізується під час установалення асоціації між сценою і темою, між долею персонажів та оточуючим простором. Функціональна специфіка опису пейзажу в АХД залежить від особистості (автора, персонажа, реципієнта) та конститuentів зображуваної погоди, краєвиду, місцевості. І хоча вони не тотожні і не ізометричні, проте одне пізнається через інше.

Показовим для реалізму ОП можна вважати приклад (9) *The sea was near at hand, but not intrusive; it murmured, and he thought it was the pines; the pines murmured precisely the same tones, and he thought they were the sea* [22, с. 397], у якому шляхом конвергентної взаємодії низки стилістичних засобів виникає декілька семантичних обертонів, завдяки яким створюється образ моря як об'єкт філософських роздумів, сповнений глибокого смислу єдності і краси у Всесвіті. Філософське навантаження ОП формується: персоніфікацією як різновидом метафоричного абстрагування (*the sea murmured; the pines murmured*); повтором слів (*the sea, he, thought, the pines, murmured*), паралелізмом (*he thought; and he thought*), синестезією, що створює алюзійне сприйняття моря як “біблійного” Всесвітнього океану, тобто Істини, а також зв'язком з архетипом. Усе перераховане вище дає змогу “декодовано” читати опис пейзажу. Проте це не єдина інтерпретація ОП романів “The Forsyte Saga”, оскільки вони містять у собі вектор “людина – Всесвіт”, що породжує безмежність тлумачень.

Висновки. Функціональне навантаження опису пейзажу в АХД зумовлене ідіоспецифікою художніх інтенцій, фантазії та майстерності автора, що дає змогу передати загальне і часткове, типове і нетипове, гармонію і дисгармонію в оточуючому просторі. Цілісність ОП в англomовному художньому дискурсі постає у триєдиній системі “людина – природа – час”, що висуває на перше місце такі функції, як психологічна, локально-темпоральна та логоцентрична. Опис пейзажу виконує як живописну, портретну, так і “музичну” функції, що надає йому неповторної виразності та магії. Динаміка його розвитку в англomовному художньому дискурсі початку ХХ століття проходила від ліричного, ідилічного, драматичного психоемоційного обертону, засобу характеристики персонажу у межах зовнішнього і внутрішнього світів до етно-психо-ментального зображення, імпліцитного поза текстового діалогу між автором та реципієнтом.

Запропонована наукова розвідка визначає і деякі перспективні напрями подальших досліджень динаміки розвитку функціонального навантаження опису пейзажу під кутом зору сучасної лінгвокультурології та стилістики як на матеріалі германських, так і інших мов.

Список літератури

1. Абдушукурова Л. А. Сравнения, вводимые союзом *comme* как средство художественной выразительности (на материале произведений Р. Роллана) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "германские языки" / Л. А. Абдушукурова. – М., 1969. – 19 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика : Пер. с франц. К. А. Долина / Ш. Балли. – М. : Изд. иностранной литературы, 1961. – 394 с.
3. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
4. Белый А. Пушкин, Тютчев и Баратынский в зрительном восприятии природы / А. Белый. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 327 с.
5. Бенуа А. Н. Мое воспоминание: В 5-ти кн. : [Предисловие Д. С. Лихачева] / А. Н. Бенуа. – М. : Наука, 1980. – т.1. кн.1, 2, 3. – 1980. – 711 с.
6. Богемская Л. Г. Самодетельное художественное творчество / Л. Г. Богемская. – М. : Знание, 1987. – 48 с.
7. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка / М. П. Брандес. – 2-е изд. – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
8. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 255 с.
9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 198 с.
10. Домашнев А. И. и др. Интерпретация художественного текста / А. И. Домашнев. – М. : Просвещение, 1983. – 192 с.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста; [Учебник для студентов] / В. А. Кухаренко. – Одесса : Латстар, 2002. – 292 с.
12. Левин Ю. М. Избранные труды : Поэтика. Семантика / Ю. М. Левин. – М. : ЯРЛ, 1989. – 824 с.
13. Литературный энциклопедический словарь [под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 752 с.
14. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.
15. Пейзаж как развивающаяся форма воплощения авторской концепции // Межвузовский сборник научных трудов. – М. : МОПИ, 1984. – 134 с.
16. Полюжин М. М. Когнітивний підхід до вивчення дискурсу / М. М. Полюжин. – Львів : ЛНУ ім. І Франка, 2008. – С. 90-99.
17. В. Ф. Саводник. Чувство природы в поэзии Пушкина, Лермонтова и Тютчева / В. Ф. Саводник. – СПб. : Азбука-классика, 2001. – 256 с.
18. Українська радянська енциклопедія в 12 т. – Вид. друге. – К. : Головна редакція УРЕ, 1977. – Т.1. – 542 с.; К. : ГР УРЕ, 1979. – Т. 2. – 551 с.; К. : ГР УРЕ, 1979. – Т. 4. – 558 с.; Т.9. – С. 326.
19. Austin J. I. *How to Do Things with Words* / J. I. Austin. – 8th ed. – Cambridge, Mass : Harvard UP, 1999. – 587 p.
20. Galsworthy J. *The Forsyte Saga*. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. I. – 440 p.
21. Galsworthy J. *The Forsyte Saga*. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. II. – 335 p.
22. Galsworthy J. *The Forsyte Saga*. – М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. – vol. III. – 290 p.

Пасичник Г. П. Функции описания пейзажа в английском художественном дискурсе начала XX столетия // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.264-270

Наше исследование сосредоточено на когнитивном изучении фрагмента текста, который является разновидностью одной из композиционно-речевых форм английского художественного дискурса начала XX столетия, т.е. описании пейзажа, который представляет проекцию пространственного континуума в художественный дискурс. Мы изучаем функции описания пейзажа, который является микротекстом, интегрированным в макротекст высшей иерархии – произведение искусства, и через него в английский художественный дискурс. ОП могут нести различную функциональную нагрузку, но основная – это антропоцентрическая, которая помогает раскрыть индивидуально-авторский замысел. Динамика развития описаний пейзажа происходила от средств психологической характеристики героев, включающих различные эстетические функции до супра-текстового диалога с реципиентом, инициируемого автором.

Ключевые слова: ОП – описание пейзажа, АХД – английский художественный дискурс, динамика, функциональная нагрузка ОП.

Pasichnyk H. P. Functions of the landscape descriptions in the belles-lettres discourse at the beginning of the 20th century // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.264-270

This research focuses on the cognitive study of the text fragment, representing the variant of compositional speech type in the English belles-lettres discourse of the beginning of the 20th centuries, i.e. the landscape description, which is a projection of a 'space continuum' in the belles-lettres discourse. The scholarly studying and a brief description of the landscape description functions have been done. The landscape description is a micro-text integrated into the macro-text of a higher hierarchy – work of art, and through it – into English belles-lettres discourse. A landscape description may perform various functions, but its major target is anthropocentric one, helping to reveal author's individual intention. The landscape description develops from the hero's psychological characteristic, including various aesthetic functions to the implicit super-text dialogue with the recipient initiating by the author.

Key words: landscape descriptions, English belles-lettres discourse, dynamics, landscape description functions.

Поступила до редакції 18.04. 2013 р.

УДК 81'367.335

**Функціональна перспектива як основний принцип
розташування клауз у складному реченні**

Плоткіна М. Г.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна*

Дана розвідка присвячена дослідженню складного речення у межах теорії функціональної перспективи речення Я. Фірбаса. Увагу зосереджено на вивченні залежності комунікативної значущості клауз від їхнього розташування у складі складного реченнєвого утворення. Стаття містить інформацію щодо концепції клаузи у сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві. У ній також представлено можливі варіанти розташування підрядних клауз у складнопідрядних реченнях та складних реченнях зі змішаним зв'язком та подано основні положення теорії, що було використано як методологічну основу дослідження.

Ключові слова: *клауза, складне речення, функціональна перспектива речення, комунікативний динамізм, дистрибутивне поле, екстрапозиція.*

Актуальність теми. Дослідження функціональних особливостей речення ґрунтується на концепції семантичної природи актуального членування речення, яка була розроблена представниками Празької лінгвістичної школи В. Матезіусом, Я. Фірбасом та їх послідовниками. Пріоритет у визначенні теми та реми віддається чиннику відомості / невідомості, що іноді призводить до неоднозначного тлумачення актуального членування конкретного речення в контексті [2, с. 243; 4, с. 23]. Складне речення, яке характеризується не тільки довжиною, а й розгалуженістю, тобто наявністю великої кількості клауз, може саме слугувати мінімальним ситуативним контекстом, в котрому розташування головних та підрядних частин якнайточніше виражає комунікативні інтенції мовця. Доказ попередньої тези є метою представленої розвідки. Вона визначає такі конкретні завдання: представити складне речення в світлі теорії функціональної перспективи речення Я. Фірбаса, а також визначити залежність порядку розташування клауз у поліпредикативному реченнєвому утворенні від відповідного наміру учасника комунікації. *Матеріалом для дослідження* слугують складні речення із романів англійської письменниці п. ХІХ ст. Дж. Остін, оскільки вони якнайкраще демонструють зазначені особливості складного речення.

Я. Фірбас розглядає функціональну перспективу (англ. functional sentence perspective, FSP) речення як триаду компонентів: теми – про що йдеться у повідомленні (англ. theme, aboutness), та нетеми (англ. non-theme), яка, у свою чергу, є поєднанням перехідного елемента (англ. transition element, Tr) і власне реми (англ. theme proper, RhPr) та є кінцевим пунктом комунікації, у напрямі котрого відбувається розгортання функціональної перспективи речення. FSP є співвідсною з комунікативною інтенцією автора. Остання направлена на відкриття мети комунікації. Комбінація “aboutness + мета комунікації” закодована мовцем та має бути декодована слухачем [6, с. 74].

Розвиток комунікації, тобто розгортання FSP, відбувається від елементів з мінімальним ступенем комунікативного динамізму (англ. communicative dynamism, CD)

(теми) до елементів з максимальним ступенем комунікативного динамізму (далі CD) (нетеми). Під CD ми розуміємо “інформативну цінність”, “важливість” повідомлення. Нетематичний елемент має такий вигляд: власне перехідний елемент (англ. *transitional proper element*) + елемент, орієнтований на нього (англ. *transition proper oriented part*), + остаточно частина перехідного елемента (англ. *rest of transition*) + рема за винятком власне реми (англ. *rheme to the exclusion of rheme proper*) + власне рема (англ. *rheme proper*) [там само, с.72]. Жодне з понять не є позиційно зв’язаним (англ. *position bound*). Вони відносяться до інтерпретаційного аранжування, що може збігатися / не збігатися з аранжуванням лінійним.

Оскільки *об’єктом* нашого дослідження є клауза, має сенс представити тлумачення цієї структурної одиниці в лінгвістичних студіях. Сучасні синтаксисти розуміють клаузу (англ. *clause*) як залежну предикативну одиницю фінитної предикації, яка за структурою нагадує речення, але за синтаксичним статусом займає нижчу позицію, ніж речення, оскільки позбавлена комунікативної сили [3, с. 22]. Вона визнана конвенційною основою класифікації речень в англістиці, для якої характерним виявляється термінологічне розмежування “речення” (англ. *sentence*) та “клаузи” (англ. *clause*). Перше є самостійною одиницею комунікації, у той час коли друга вживається на позначення складових частин поліпредикативних одиниць.

В англійській мові спостерігається тенденція до структурування клауз у складних реченнях у такий спосіб: легші та простіші конституенти – на початку речення, а важчі та складніші – наприкінці, таким чином, можна говорити про те, що їхні найінформативніші елементи посідають фінальну позицію. Відповідним чином може бути пояснене як канонічне розташування клауз у складі поліпредикативного утворення, так і їхня екстрапозиція.

Під екстрапозицією в лінгвістиці розуміють винесення клауз за їхні канонічні позиції в реченні [5, с. 231]. У романах Дж. Остін кожне десяте складне речення починається з підрядної клаузи. Так, наприклад, це синтаксичне явище відбувається в кожному третьому реченні, що являє собою період. Але така ситуація виявляється нетиповою для більшої частини складних речень зі змішаним зв’язком та таких, що містять компонент, виражений прямою мовою.

Підрядні клаузи у складнопідрядних реченнях та реченнях зі змішаним зв’язком можуть: а) безпосередньо йти за головною клаузою (1); б) передувати їй (ініціальна позиція в усьому реченні чи певному блоці у випадку складного речення зі змішаним зв’язком) (2); в) залежати від певного її компонента, тим самим “розриваючи” її (3). Перший випадок є нейтральним, або прогресивним. Порядок клауз у двох інших випадках порушує усталений канон та може бути охарактеризований як емпатичний, регресивний, або суб’єктивний [4, с. 23]:

(1) DS 1 [*You say what you chuse*] – *but your countenance testifies that your thoughts on this subject are very much alike* [E, p. 164].

(2) DS 1 [*If any thing could increase her delight, it was perceiving that the baby would soon have outgrown its first set of caps*] [E, p. 354].

(3) DS 1 [*Mr Gardiner, whose manners were easy and pleasant, encouraged her communicativeness by his questions and remarks*]: *Mrs Reynolds, either from pride or attachment, had evidently great pleasure in talking on her master and his sister* [P/P, p. 189].

Розглянемо представлені варіанти розташування клауз у складнопідрядних та складних реченнях зі змішаним зв’язком через призму теорії FSP. Функціональна перспектива речення певною мірою є інтенцією автора в будь-якій моно- чи поліпредикативній конструкції. З цим поняттям безпосередньо пов’язане поняття комунікативного динамізму, яке ми тлумачимо як “інформативну цінність”, “важливість” повідомлення. Комунікативний динамізм є рушійною силою розвитку комунікації: елемент речення, що відіграє у його межах найважливішу роль, тобто інформативно

виявляється найвагомим, є носієм найвищого ступеня комунікативного динамізму, точкою завершення комунікації.

Дистрибутивним полем для реалізації комунікативного динамізму виступає безпосередній релевантний ситуативний контекст. Це дистрибутивне поле (DF), у свою чергу, є ієрархічною системою, що передбачає існування певних взаємопідпорядкованих рівнів (DS): складного речення (в окремих випадках декількох речень або ССП) та його клауз.

Семантичний та комунікативний аспекти речень (1) – (3) мають такий вигляд:

- (1) DS 1: (B, d, Th) – (+, Tr Pr; Q, Rh) – (Sp, Q, RhPr);
- (2) DS 1: (Set, Th) – (B, d, Th) – (+, TrPr) – (+, TrPr, Q, Tr) – (Sp, Q, RhPr);
- (3) DS 1: (B, d, Th) – (Sp, ThPr) – (+, TrPr; Q, Rh) – (Sp, RhPr).

Керуючись основним положенням цієї теорії про збільшення ступеня комунікативного динамізму від контекстуально залежного елемента безпосереднього релевантного ситуативного контексту до елемента контекстуально незалежного та про залежність комунікативного напруження речення від кількості елементів між темою та ремою DS, засвідчуємо, що найвищий ступінь комунікативного динамізму та, відповідно, найвище комунікативне напруження характерне для складнопідрядних / складних речень зі змішаним зв'язком у випадку, коли підрядна клауза розташовується у препозиції до головної. При цьому елемент, ужитий у неканонічній позиції, має найнижчий ступінь комунікативного динамізму, отже, інформація, яку він несе, є фоном для подальшого розгортання подій, що описуються в реченні. Так, той факт, що дитина скоро виросте з першого комплекту капелюшків, є новим у межах DS 1 (2), він є елементом, що робить найбільший крок у розвитку комунікації та завершує її, виявляючись таким чином утіленням авторської інтенції. Щоправда, лінгвісти вказують на те, що підрядна частина складнопідрядного речення може бути прирівняна за своєю значущістю до головної [1, с. 10].

Можливою є також екстрапозиція декількох підрядних клауз у складному реченнєвому утворенні. Така ситуація виявляється типовою для романів Дж. Остін, напр.:

(4) *If they would only put off their scheme till Tuesday, which they might easily do, as it depended only on themselves, she could go with them, and everybody might then be satisfied!* [N/A, p. 87].

(5) *Yet (TrPro) as she was convinced that Marianne's affection for Willoghby could have no hope of Colonel Brandon's success, whatever the event of that affection might be, and at the same time wished to shield her conduct from censure (Set, Th), she (B, d, Th) thought [+ , TrPr, Q, Tr] it most prudent and kind, after some consideration, to say more (Sp, Q, Rh) than she really knew or believed (FSp, RhPr) [S/S, p. 167].*

У такій спосіб, як ми вважаємо, досягається збільшення комунікативної напруги речення, оскільки збільшується кількість компонентів, котрі відділяють елемент з найнижчим комунікативним динамізмом *as she was convinced that Marianne's affection for Willoghby could have no hope of Colonel Brandon's success, whatever the event of that affection might be, and at the same time wished to shield her conduct from censure* (Set, Th) від останнього елемента *than she really knew or believed* (FSp, RhPr), комунікативний динамізм якого є найвищим. Такий прийом, на наш погляд, дозволяє письменниці не тільки привернути увагу читача до певної деталі, а й сприяє посиленню емоційного ефекту.

Аналогічним чином може бути пояснена комунікативна напруга в реченнях (6) та (7), у яких головна клауза зазнає включення декількох підрядних:

(6) *His first proposition and request, that the dance begun at Mr Cole's should be finished there – that the same party should be collected, and the same musician engaged – met with the reediest acquiescence* [E, p. 186].

(7) *Such expressions, assisted as they were by every thing that look and manner could do, made Emma feel, that she had never loved Harriet so well, nor valued her affection so highly before* [E, p. 202].

Така структурна організація підвищує інформативну значущість елемента, який замикає речення.

Висновки. Отже, аналіз функціональних особливостей складнопідрядних речень та складних речень зі змішаним зв'язком у романах Дж. Остін показав, по-перше, залежність екстрапозиції у складному реченні від комунікативної інтенції мовця, та, відповідно, по-друге, залежність комунікативної значущості підрядних клауз, що входять до їхнього складу, від позиції, яку вони займають по відношенню до головної клаузи.

Список літератури

1. Богдан В. В. Синтактика, семантика, прагматика англомовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. "Германські мови" / В. В. Богдан. – Х., 2006. – 20 с.
2. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок: сб-к статей / составление, редакция и предисловие Н. А. Кондрашова; пер. с чешск. Г. В. Матвеевой. – М. : Изд-во "Прогресс", 1967. – С. 239 – 245.
3. Снісаренко І. Є. Інфінітивна конструкція з прийменником for у середньоанглійській мові : семантика та функціонування : дис. ... кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ірина Євгеніївна Снісаренко. – К., 2001. – 189 с.
4. Языкознание: большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая энциклопедия, 1998. – 685 с.
5. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge University Press, 2003. – 499 p. – References: P. 472 – 479.
6. Firbas J. Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication. – Cambridge, NY., Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo : Cambridge University Press, 2006. – 239 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. E – Austen Jane. Emma. – L. : Penguin Books, 1994. – 367 p.
2. N/A – Austen Jane. Northanger Abbey. – L. : Penguin Books, 1994. – 236 p.
3. P/P – Austen Jane. Pride and Prejudice. – L. : Penguin Books, 1994. – 299 p.
4. S/S – Austen Jane. Sense and Sensibility. – L. : Penguin Books, 1994. – 374 p.

Плоткіна М. Г. Функціональна перспектива как основной принцип расположения клауз в сложном предложении // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.271-275

Данная статья посвящена изучению сложного предложения в рамках теории функциональной перспективы предложения Я. Фирбаса. Внимание сконцентрировано на исследовании зависимости коммуникативной значимости клауз от их расположения в составе сложного предложения. В статье содержится информация о концепции клаузы в современном отечественном и зарубежном языкознании. В ней также представлены возможные варианты расположения придаточных клауз в сложноподчиненных предложениях и сложных предложениях со смешанной связью и даны основные положения теории, которые были использованы как методологическая основа исследования.

Ключевые слова: *клауза, сложное предложение, функциональная перспектива предложения, коммуникативный динамизм, дистрибутивное поле, экстрапозиция.*

Plotkina M. Functional Perspective as a Major Principle of Clause Location in the Composite Sentence // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.271-275

The given article is devoted to the investigation of a composite sentence according to the fundamentals of J. Firbas' FSP theory. The attention of the author is focused on the study of dependence of the clause communicative value on its location in the composite sentence. Though there exist a lot of studies of this type of sentences some lacunes can be found in the field of sentence functioning in general and its constituent parts in particular.

The present research contains information about the modern concept of a clause in linguistics of our country as well as in foreign ones. The possible variants of location of dependent clauses in both complex and compound-complex sentences are represented in it. Besides it goes about some fundamental positions of the theory which serve a methodological background of the current investigation. J. Firbas' theory was chosen suitable for the given academic piece because it fully provides the opportunity to best represent a composite sentence and its constituents as functional units of language. At the same time the structural peculiarities of the sentences under investigation are not neglected. This very fact helps to stress the interconnection between structure and functions of linguistic units. Illustrative material comprises the sentences from the novels of J. Austen. Their length and branching structure are favourable for confirming the statements of this article.

Key words: *clause, composite sentence, functional sentence perspective, communicative dynamism, distributional field, extraposition.*

Поступила до редакції 24.04. 2013 р.

УДК 81'374(470.621)

**Новое в лексикографии: «Комплексный этико-культурологический
словарь русского языка для школ республики Адыгея»**

Пономаренко И.Н.

Кубанский государственный университет, г. Краснодар, Россия

В статье презентуется комплексный словарь нового типа, включающий перевод русских слов на адыгейский язык.

Ключевые слова: *лексикография, этикет, лингвокультурология, русский язык, адыгейский язык.*

Конец XX – начало XXI вв. отмечены всплеском развития лексикографии – появляется множество разнообразных словарей. Современная отечественная лексикография отражает в словарной форме различные фрагменты языковой картины мира, уровни языковой системы и научного знания.

Пророческие слова Вольтера: «Словарь – вселенная в алфавитном порядке», задали, кажется, общее направление российской лексикографии, стремящейся описать полноту и богатство окружающего нас мира.

Подготовка и издание словаря состоит из ряда трудоемких этапов, лексикография не всегда отвечает актуальным потребностям изучения лексической системы, а лексические инновации современного периода требуют мобильных, оперативных изданий.

Эту задачу и решают полиаспектные словари. Примером такого словаря и может служить «Комплексный этико-культурологический словарь русского языка для школ Республики Адыгея», подготовленный лингвистами филологического факультета Адыгейского государственного университета под руководством профессора Р.Ю. Намитоковой.

Словарь адресован в первую очередь школьникам и ставит своей *целью* приобрести «учеников к высоким духовным ценностям», расширить «духовные горизонты» и «сформировать свободную личность» [3, с. 6].

Актуальность. Известно, что лексикографирование новых слов и значений играет большую роль в социально-историческом, культурологическом и лингвистическом аспектах. Потребность в подобных словарях остро испытывают в первую очередь переводчики и преподаватели русского языка. Для специалистов-лингвистов такие издания служат источником материала для изучения развития языка, картины мира и концептосферы. Они могут помочь найти ответ на вопрос, как и почему рождаются или входят в русский язык новые слова, какие из них приживаются в языке.

Регистрация объективной картины развития русского языка в словарных изданиях поможет изучению как положительных, так и отрицательных тенденций такой динамики и позволит сделать рекомендации в отношении употребления тех или иных лексических единиц. А ученики сегодняшних составителей словарей, опираясь на подобные издания, смогут сделать вывод о том, какие слова будут освоены языком, а какие так и останутся малоупотребительными.

Отталкиваясь от теоретических положений программной статьи В.В. Морковкина [2], можно охарактеризовать Комплексный словарь коллег из Адыгейского государственного университета как антропоцентрический, активно-пассивный, полиаспектный, двуязычный толковый словарь, который может функционировать в качестве как автономного, так и включенного учебного словаря.

В предисловии к Словарю Р.Ю. Намитокова определяет его как новый словарь интегрированного и активного типа с тематически ориентированным антропоцентрическим содержанием. Особое внимание хочется обратить на то, что в основу словника, включающего более 700 единиц, вошли высокочастотные имена существительные, которые отражают общие категории этики, связанные с понятиями нравственности.

Словарная статья содержит комплексное представление, во-первых, слова как единицы различных языковых уровней, куда включены сведения, фиксирующие особенности правописания и ударения, грамматические характеристики, толкование, типичные мини-контексты на уровне словосочетаний, словообразовательный и морфемный анализы (в частности, каждая статья снабжена указанием на фиксацию под определенным номером единицы в Словообразовательном словаре А.Н. Тихонова) и этимологическую справку. Во-вторых, там дается специфическое представление системных отношений единицы в лексической подсистеме посредством подбора синонимов и антонимов. В-третьих, через описание функционирования заголовочного слова в афоризмах и изречениях представлен концептуальный анализ. Кроме того, приводится адыгейский эквивалент или/и толкование значения заголовочного слова.

Например:

68. **БЛАГОРОДСТВО**, –а, ср.1. Высокая нравственность, самоотверженность и честность. *Проявлять благородство в чем-то*. 2. Дворянское происхождение (*устар.*). *Благородство происхождения сомнения не вызывало*.

* благ//о//род//н//ый < благ /о (Б299)+род (Р364)

* син. великодушие, самоотверженность, честность; ант. низость, неблагодарность.

* *Благородство – это отказ от своекорыстия во имя чести* (Л. Вовенарг).

* адыг. нэпагъ, цыфыгъ; лъэпъышӀуагъ.

Приведенная словарная статья не содержит этимологической справки, поскольку такая справка есть в статьях, где заголовочным словом является ближайшее производящее: 55. БЛАГО...* ст.-слав. *благо* «добро, счастье» и 527. РОДИНА...* общеслав. *род*, «процветание, плодородие».

Особо отмечая значимость включения в словарную статью перевода на адыгейский язык, заметим, что русско-адыгейский учебный диалог имеет давнюю традицию. Так, во второй половине XIX в. с появлением учебных пособий на северокавказских языках (адыгейском – 1853 г., кабардинском – 1865 г.) они стали применяться в Ставропольской, Екатеринодарской, Новочеркасской, Ейской гимназиях. Для воспитанников, содержащихся за счет казны и Кавказского линейного казачьего войска (включая русских), изучение местных языков было обязательным [1, с. 345]. Таким образом, создание словаря поддерживает давнюю лингвистическую традицию.

Коллективу авторов в своем словаре удалось соединить не только лингвистический, культурологический, но и этический подходы, что делает его принципиально отличным от словарей, созданных до сих пор. Важно заметить, что это учебный словарь, который может рассматриваться как современное средство обучения.

Еще 1978 году в издательстве «Русский язык» под редакцией В.В. Розановой вышел «Краткий толковый словарь русского языка», содержащий более 5000 употребительных и актуальных слов русского языка. Каждая единица снабжена набором

грамматических форм, определением значения, примерами употребления и фразеологизмов. Конкретная лексика поясняется рисунками, а слово в основном значении сопровождается переводом на английский, французский, испанский и немецкий языки.

Однако толчком к созданию комплексного словаря, как указано в предисловии, явился словарь Н.Н. Назарова и Е.Д. Мелешко: «Этика: словарь афоризмов и изречений» (1995), источником словника послужил комплексный учебный словарь В.В. Морковкина «Лексическая основа русского языка» (1984), в частности, раздел «Человек как разумное существо», а также другие словари русского языка.

Таким образом, опираясь на опыт отечественной лексикографии, группе ученых удалось сделать следующий шаг в современном словарном деле. Создание такого комплексного словаря – важный вклад не только в российскую лексикографию, но и отечественную лингвистику в целом.

Отрадно, что лингвисты Майкопского государственного университета под руководством Р.Ю. Намитоковой готовят вторую часть словаря, в которую предполагают включить новые единицы: интернационализмы, тематически связанные с этикой (например, *дресс-код*); лексические единицы с национально-культурным компонентом семантики, пополнившие русский язык на основе интерференции кавказской культуры (например, *куначество*), и даже авторский неологизм Ч. Айтматова *манкурт*, получивший в современной публицистике вторую жизнь. Таким образом, идеографический подход к формированию словника нового издания стал еще шире.

Список литературы

1. Беликов В.И., Крысин Л.П. Социоллингвистика: Учебник для вузов / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т. – 2001. – 439 с.
2. Морковкин В.В. О базовом лексикографическом знании // Учебники и словари в системе средств обучения русскому языку как иностранному: Сб. статей / Под ред. Морковкина В.В. и Трушиной Л.Б. – М.: Русский язык, 1986. – С. 102–117.
3. Намитокова Р.Ю. Предисловие // Комплексный этико-культурологический словарь русского языка для школ Республики Адыгея / Под общим рук. проф. Р.Ю. Намитоковой. – Майкоп: Качество, 2001. – С. 3–6.

Пономаренко І.М. Нове в лексикографії: “Комплексний етико-культурологічний словник російської мови для шкіл Республіки Адиґея” // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.276-277

У статті презентується комплексний словник нового типу, що містить у собі переклад російських слів адиґейською мовою.

Ключові слова: *лексикографія, етикет, лінгвокультурологія, російська мова, адиґейська мова.*

Ponomarenko I.N. New Facts in Lexicography: A Complex Ethics and Culture Dictionary of the Russian Language for schools in the Republic of Adugea // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.276-278

The article is supplied with the multi-aspect dictionary of the new type which contains Russian words translated into Adyg Language

Key words: *Lexicography, Ethics, Linguistic Culture, the Russian Language, the Adyg Language*

Поступила в редакцію 05.04.2012 г.

УДК 070:796(09) (477.83/86)

**Жанри статті-презентації та похвали в спортивній клубній пресі:
синтез журналістського, публік рілейшнз та рекламного дискурсів**

Сазонова Ю. О.

Харківський національний університет ім. В. Каразіна, м. Харків, Україна

Проаналізовано іміджеві жанри на шпальтах спортивної клубної преси, розглянуто їх жанрово-стильові особливості, визначено парадигму їх функцій і завдань, конституційні ознаки, досліджено гібридизацію дискурсів та дифузю жанрів на прикладі похвали та статті-презентації у журналі «Шахтар», подано текстові репрезентації цих жанрів та запропонований їх коментований розгляд, визначено провідні ідеї матеріалів та комунікаційні інтенції авторів.

Ключові слова: клубна преса, піарналістика, іміджеві жанри, стаття-презентація, похвала, гібридизація дискурсів, імідж, комунікаційна інтенція.

Сьогодні в Україні активно розвивається клубна преса — спортивна піарналістика (користуємося терміном О. П. Короченського [7]). Сучасну спортивну піарналістику репрезентують на вітчизняному медіа-ринку чотири журнали: «Шахтёр», «Динамо», «Карпати», «Металлист» та газета «Металлист — это мы», які мають на меті створення індивідуально-командного, а не загальноукраїнського футбольного іміджу. Комунікаційна інтенція продукує появу на шпальтах клубної преси іміджевих жанрів, зокрема таких, як стаття-презентація та похвала. На сьогодні жанрова палітра спортивної піарналістики зовсім не досліджена, що й зумовлює *актуальність теми* нашої розвідки.

Історіографія. Іміджеві жанри (гібридизовані модифікації журналістських, публік рілейшнз та рекламних жанрів) у спортивній пресі досі не розглядалися. До цього контент спортивної періодики розглядали в межах традиційних жанрів В. Глод [3], М. ДЕРЕПА [4], Б. Семибратський [8]. Розвиток спортивної піарналістики зумовив потребу в дослідженні нових жанрів спортивної клубної преси, де важливе місце посідають статті-презентації та похвали. Стаття-презентація в системі рекламних жанрів розглядалася до цього в працях В. Учонової [10] та О. Коновалової [6]. Похвала як мовленнєвий жанр аналізувалася в дисертаціях С. Волинкіної [2] та І. Д'ячкової [5].

Мета статті — розглянути жанрово-стильові особливості статті-презентації та похвали, визначити їх характерні риси та функціональне призначення.

В. Учонова виокремила такі рекламні жанри в газеті, як хронікальна та розгорнута замітки, стаття-презентація, оголошення, каталог, прейскурант, афіша, життєва історія, консультація фахівця, листівка [10]. За О. Коноваловою, «загальножурналістські жанри реклами „беруться напрокат” з іншої галузі творчої діяльності — публіцистики» [6, с. 252]. Те ж саме можна сказати й про піарналістику, де «беруться напрокат» жанри реклами та публік рілейшнз.

Жанр статті-презентації, який часто використовує журнал «Шахтёр», є гібридом аналітичної та рекламної статті, оскільки провідним завданням таких матеріалів є розповсюдження інформації про послуги, що надає «Донбасс Арена» і кожний струк-

турний підрозділ стадіону зокрема з метою привернути увагу вболівальників як потенційних споживачів до цих послуг.

О. П. Короченський розглядає піарналістику як гібрид журналістики та піару, що виріс на руїнах радянської пропаганди в пострадянський час. Медіа повсякчас пропонують аудиторії «організовану» піарінформацію під виглядом журналістських повідомлень. «У пресі можна виявити величезну кількість публікацій такого роду — не тільки з причини впливу казенних піарструктур, але й унаслідок засилля корпоративно-комерційного піару, тісної прив'язки до PRструктур різних політичних партій та громадських угруповань» [7, с. 93]. Науковець тлумачить піарналістику як явище корозії журналістики; це по суті звичайна корпоративна преса, яка реалізує інтереси своєї корпорації із застосуванням піар-технологій, іноді навіть маніпулятивних технологій. Дослідник спортивної преси Є. Слюсаренко, аналізуючи спортивні журнали, виокремлює серед них рекламно-інформаційні і хоббі-журнали, а також відзначає, що останнім часом набула поширення модель дотаційного журналу суб'єктів спортивної діяльності, що має реалізовувати корпоративні інтереси, засадничо передбачає гібридизацію дискурсів (рекламного, публік рілейшз та журналістського). У підсумку виникає піарналістика, як третя форма існування журналістики в сучасному світі, поруч з якісною та жовтою пресою.

Статті-презентації в клубній пресі: 1) інформують читачів про послуги, що надаються аренною, про товари, які можна придбати на арені, тобто виконують інформаційну функцію журналістики, а також аналітичну функцію, оскільки містять аналіз запропонованих послуг, визначення їх найхарактерніших особливостей; 2) пафосно описують ці послуги й товари, маючи на меті стимулювання продажу товарів; 3) формують чи зміцнюють імідж ФК, як елітарного клубу, тобто по суті виконують функцію публік рілейшз. У таких матеріалах синтезовано рекламний, публік рілейшз і журналістський дискурс.

Яскравим прикладом статті-презентації у журналі «Шахтёр» є матеріал «VIP обслуговування: пропозиція для тих, хто завжди вибирає краще» (2010, № 9), де рекламуються два клуби: «Club 1936» та «Diamond club». Автор не лише визначає їх переваги порівняно з іншими, але й спонукає вболівальників за допомогою різноманітних стилістичних прийомів придбати «VIP-квиток» саме в «Club 1936» та «Diamond club». «Diamond club — це найбільш престижна категорія VIP-обслуговування, — так описує автор переваги клубу. — Окрема парковка, VIP-рецепція, що супроводжує хостес і сек'юриті — усе це робить перебування на стадіоні комфортним і розмірним. У ресторані Diamond ви зануритеся в атмосферу респектабельності й розкоші. М'які блюзові композиції й тонкий конферанс, вишукані вина й сигари, дефіле моделей і покази ювелірних виробів, демонстрація товарів luxury й виставки витворів мистецтва — усе сприяє приємному відпочинку в оточенні друзів і прекрасних дам. У нашому меню тільки найбільш вишукані страви світової кухні. Філе атлантичного лосося з ніжним мусом із сиру Philadelphia й коктейльних креветок... Маринована з лимоном, часником і свіжим розмарином нога молодого австралійського баранця, десерт «Семіфредо».

Автор матеріалу відзначив, що ці послуги ексклюзивні як для України, так і для всієї Східної Європи. Таким чином підтверджено елітність клубу ФК «Шахтар», його імідж футбольного гранда, диво-команди, що виявляється й у ставленні до своїх вболівальників, адже наявність таких послуг засвідчує турботу клубу про них. Журналіст закликає реципієнтів відвідати ресторан, зазначаючи, що ледве переступивши його поріг, вболівальник потрапить на свою трибуну, звідки відкриється чудовий вид на футбольне поле. Автор намагається відразу вплинути і на сенсорну систему вболівальника, і на його емоційний стан, реалізуючи у матеріалі функції гедонізму, емоційної мени та релаксації, зазначає, що вболівальник зможе одночасно поєднувати

дві корисні справи — бачити напружену боротьбу на футбольному полі й насолоджуватися дивовижно смачними стравами. Журналіст описує ці страви, пробуджуючи у реципієнта апетит і бажання бути гурманом і сибаритом.

Статті-презентації, зазвичай, широко ілюстровані й друкуються практично в кожному номері: «Семья, бизнес и футбол» (2010, № 10), «Корпоративный Новый год на «Донбасс Арене»» (2010, № 11), «Место сытых фанатов» (2011, № 1) тощо. Тут рекламуються усі ресторани, фан-кафе та розважальні центри «Донбас Арені», відзначаються їх переваги, особливості. Жанр статті-презентації виконує в журналі функцію «promotion», що її виокремив В. Владимиров [1], завдяки якій утверджується авторитет клубу та стадіону, та рекреативно-гедоністичну функцію, що дає можливість журналу підійти до споживача як до спільника на відпочинку. Автор показує читачеві як найкраще провести день народження на «Донбас Арені»: здійснити екскурсії по стадіону, завітати до музею, де надаються різні послуги (інтерактивний футбол, шоурум з туманним екраном тощо), або як гарно відсвяткувати тут Новий рік, пропонуються такі послуги, як запрошення зірок естради та діджеїв, написання індивідуального сценарію, епатажний приїзд на свято, а також бал, карнавал.

Розглянуті публікації цілком відповідають дефініції статті-презентації, яку подала В. Учонова: «Основний тип мовленнєвого впливу статті-презентації — розповідь, опис з використанням елементів аргументації» [9, с. 124].

Характерні риси статей-презентацій у журналі «Шахтер»: 1) статус (презентуються лише елітні послуги, які мають у повному обсязі задовольнити вболівальника), 2) валентність (демонструються цінності, важливі для фанатів), 3) релевантність (масштабність; зацікавленість вишуканими стравами), 4) ідентифікація (надання нарації емоційного характеру, що виявляється в мальовничості опису, захопленні автора його предметом), 5) динаміка (загадковість обстановки, несподіваність, тобто наявність сюрпризів для вболівальників, що скористаються послугою), 6) використання стилістичних прийомів (гіпербол, літот, метафор, персоніфікації тощо), 7) формування рекламних образів з використанням відповідних аргументів і доказів для ілюстрування унікальності послуг, вживання англіцизмів для наголошення елітності послуг, подання інформації в стилі «повідла», лаконізм.

Статті-презентації асимілюються з таким жанром реклами як прейскурант, про який О. Коновалова зазначає: «Прейскурант — це рекламний жанр, що подає стислий сухий перелік товарів чи послуг, зі стислою характеристикою, переліком їх переваг порівняно з іншими товарами та послугами» [6, с. 254].

Функціональне призначення жанру статті-презентації — це не лише продаж товарів та послуг, але й формування у свідомості читачів образу мегаклубу «Шахтар», що має унікальну інфраструктуру і турбується про своїх уболівальників, створює елітарні умови глядачам для перегляду матчів.

Надзвичайно поширений у журналі порівняно новий для спортивної журналістики жанр похвали, який репрезентує художньо-публіцистичну парадигму й заснований на використанні методу «солодкого сендвічу». Використання жанру похвали зумовлене інтенцією автора до формування командного та індивідуального іміджу гравців. Вихвалюючи, автори створюють образ екстракоманди.

С. Волинкіна виокремила п'ять типів жанру похвали: похвала-презентація, похвала-вдячність, похвала-підтримка, похвала-аргумент, похвала-відповідь [2]. У журналі «Шахтер» широко репрезентований різновид похвали-презентації, іноді — похвали-підтримки. Похвала реалізує низку піар-технологій. Якщо стаття-презентація є більшою мірою рекламним жанром, то похвала виступає репрезентантом публік-релейшнз, оскільки її комунікаційна мета — не стимулювання продажу товарів, а формування позитивного іміджу клубу.

С. Волинкіна поділяє мовленнєві жанри на чотири групи: інформативні, оціночні, імперативні, етикетні [2]. Похвала є оціночно-інформативним жанром, якому притаманні такі риси, як: оцінка, вживання стилістично забарвлених слів, використання емоційних та експресивних мовних засобів [2].

Характерними особливостями публікацій журналу «Шахтёр» в жанрі похвали є: романтизація, возвеличення, ідеалізація, патетика, аналітичність, оцінка явища, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, наявність авторського «Я», інтимізація, ескізність, образність (використання символічних стилістичних метафор, епітетів, порівнянь, літот, гіпербол), експресивність, емоційність, створення образу «противника» — конкурента, який подається набагато слабшим. Відтак, семантична структура похвали складається з трьох складників: захоплення, оцінки та аргументу.

Яскравим прикладом цього жанру може служити публікація В. Соколова «Вкус золота» (2010, № 8). Наведімо фрагменти з цього матеріалу з простеженням у ньому визначених нами ознак: «У травні «Шахтар» став уже п'ятикратним чемпіоном України. П'ять титулів за 9 років. Звичайно, хоча кожний по-своєму пам'ятний, жодний не зрівняється з першим, який потихеньку відходить з розряду «пам'ятаю, як учора» в розділ «легендарна історія» (возвеличення, ідеалізація минулого команди). Але якщо говорити про завоювання останнього чемпіонства, то процес виявився незвичайним, пам'ятним, я ризикну сказати, з «шахтарським» знаком якості (спостерігаємо вияв публіцистичного «Я», що створюється роздумами автора, безпосереднім вторгненням його в тканину матеріалу, і, як бачимо далі, це авторське «Я» наближене до вболівальників команди за духом та поглядами). П'яте золото було здобуто на «Донбас-Арені». Причому це відноситься й до всього сезону в цілому (чи варто нагадувати — ліву частку очок «гірняки» набрали саме під зводами нового стадіону, тільки раз зігравши внічию), і до окремо взятого «матчу року» проти «Динамо» 5 травня. Арена надала нові барви (образність — метафоризація) не тільки грі «гірняків», але й усьому чемпіонату в цілому, суперники приїздили в Донецьк не тільки з «Шахтарем» зіграти, але й на поле вийти, стадіон подивитися, відчути себе в умовах незвичної для України європейської «футбольності» (романтизація стадіону, вживання неологізму «футбольність»); через яскраву характеристику стадіону формується позитивний імідж елітного, зіркового клубу, що має п'ятизірковий стадіон). «Донбас-Арена», згадується, не підводила, раз у раз демонструючи свою могутність, коли стадіон, вболівальники на трибунах та гравці в помаранчево-чорній формі зливались у триголове чудисьце (образність, експресивність) з аномально високим голевим жаданням і можливостями (тут, крім образності, спостерігається також романтизація, возвеличення команди). Поки в календарі на одному диханні пролітали два з половиною місяці весни, «гірняки» в чемпіонській гонці виграли і «Динамо» 11 (!) очок (приєм захоплення, патетики, підтверджений знаком оклику). І чого вартував один лише фінальний бій з киянами, коли донецький стадіон показав свою потужність на всі сто відсотків. Хіба при такому бурхливому помаранчевому морі (образність, романтизація, троп — епітет) на трибунах міг «Шахтар» грати на нічию, яка його цілком влаштувала? Той матч показав, що процес, розпочатий ще на початку тисячоліття, завершений. «Гірняки» виростили, за десятиліття безперервного протистояння з Києвом, перетворившись з претендентів на законодавця мод (патетика, возвеличення, створення образу противника-конкурента, що його переміг і перевершив «Шахтар»). Не їм — противнику тепер треба щось доводити (критика на адресу суперника). Мірча Луческу не раз говорив про молодість своїх підопічних. Тепер це вже справжня «доросла» команда, у якої в арсеналі, крім техніки й тактики, величезний переможний досвід, між ними й досвід важких, вольових вікторій (патетика, возвеличення, разом з тим — аналітичність, виявлення причинно-наслідкових зв'язків перемог команди, серед яких виокремлюються зокрема висока техніка, наступальна тактика, розвиток психології

переможця). На відміну від колишніх прецедентів, коли невдача в Єврокубках виби-вала команду й на домашній арені, на цей раз такого не сталося. «Шахтар» всупереч невдачам мобілізувався й провів один з кращих весняних відрізків у своїй історії. І це ж говорить про психологічну зрілість «гірняків» (захоплення командою, патетика, вихваляння, аналітичність, виявлення причини мобілізації гірників – психологічна зрілість). Остаточно виробився стиль команди — контроль м'яча, складні атаквальні побудови, висока мобільність і надання переваги пошукові щастя біля чужих воріт (аналітична характеристика гри команди, її індивідуального, оригінального стилю, віднайдення аргументів на користь похвали, виявлення причин перемог команди). Незалежно від суперника. Стиль упізнаваний і радісний для уболівальників (возвеличення, ідеалізація). Звідси перекидаємо місток до визначальної лінії «Шахтаря», обличчя команди, її візитівки. Теперішніх «гірняків» впізнають за півзахистом, за її мереживами (образність). У цьому сезоні, змужнівши, (метафоризація) середня лінія остаточно перетворилась в домінуючу силу на українських полях, здатну вирішити результат будь-якого матчу, відібрати центр поля в будь-якого суперника, примусити аплодувати будь-якого вболівальника (патетика, возвеличення, ідеалізація). А купівля Кости виявилась вишенькою на торті золотої команди – 2010 (образність, апеляція до інших публікацій журналу, де розглядалася гра Д. Кости). Про донецьку середину заговорили й за кордоном, заговорили шанобливо, як про поважну величину як на європейські мірки. Хочу підкреслити, що п'яте золото чемпіонатів України було завойоване й заслужено, і красиво, спільними зусиллями гравців, клубу, уболівальників (патетика, вихваляння). Це був перший трофей на «Донбас-Арені», і виграний він був у безпосередньому протистоянні з віковичним конкурентом (тут знову вимальовується образ вічного суперника — «Динамо», якого перемажено). Виступом у 2010 році «Шахтар» зробив вагому заявку на домінування в національному чемпіонаті. Домінування не на один чи два сезони, а на більш тривалий час (прогностичність з позитивною конотацією). Чемпіонство — це не тільки кінцевий результат. Насправді для вболівальника це швидше процес, розтягнутий на довгі місяці, процес отримання задоволення від суперництва, гри, перемог, а всім цим «гірняки» вміють забезпечувати, як ніхто інший (патетика, возвеличення, ідеалізація).

У цьому матеріалі виявляються всі провідні риси жанру похвали: суб'єктивне емоційне вихваляння, експресивність, захоплення, возвеличення, ідеалізація, мальовничість у змалюванні команди, цілковита відсутність критики, виключно позитивна конотація всіх оцінок. У матеріалі формується образ надкоманди, команди-ракети «Шахтар», яка разом із стадіоном та вболівальниками, за автором, є непереможною силою, грандом в європейському футбольному світі. Вихваляючи команду як клуб екстракласу, як найголовнішу модницю в футболі, автор вдається до пропаганди й агітації, закликаючи читачів уболівати за «Шахтар», відвідувати стадіон. Журналіст вживає означення «триголове чудисько», підкреслюючи факт, що команда, стадіон і вболівальники є єдиним організмом. Автор використовує його з позитивною конотацією, підкреслюючи могутність, непереможність і надзвичайну силу команди, притаманну міфологічним істотам. Вживання цього означення відразу викликає ремінісценції з міфологією, зокрема з образом химери (за грецькою міфологією — чудисько, що поєднувало в собі три істоти: лева, кози та змія). Автор немовби натякає, що «Шахтар» на своєму стадіоні і за підтримки фанатів має силу і могутність лева, життєву силу кози та мудрість змія. Подібні публікації спостерігаються в інших номерах журналу «Шахтёр».

Усе вищезазначене дозволяє говорити про новий жанр спортивної журналістики — жанр похвали, що є синтетичним сплавом, гібридом, сумішшю жанру публік рілейшнз та традиційного журналістського повідомлення.

Висновок та перспективи подальших досліджень. У сучасній спортивній клубній пресі активно виявляється дифузія жанрів, що спостерігається не лише в асиміляції різних жанрових парадигм, але й загалом в гібридизації різних дискурсів соціальних комунікацій (журналістського, рекламного та паблік рілейшнз). Головним чинником жанрових трансформацій є комунікаційні інтенції, спрямовані не тільки на інформування про події в стані команди, але й стимулювання продажу товарів і послуг, що пропонується ФК «Шахтар», та на формування й зміцнення іміджу команди. Ці інтенції реалізують себе в активному використанні рекламних та піар-стратегій, що викликають появу нових жанрових утворень у журналістиці, зокрема таких як стаття-презентація та похвала. Поява жанрів реклами та PR, виникнення багаточисленних перехідних і змішаних конфігурацій, виникнення комплексу стійких текстових форм є безкінечними процесами, що потребують уваги з боку науки про журналістику. Тому наступні дослідження ми плануємо присвятити аналізу жанрових метаморфоз у спортивній піарналістиці.

Список літератури

1. Владимиров В. Вступ до спеціальності «Журналістика» : навч. посіб. / В. Владимиров. — К. : МАУП, 2007. — 166 с.
2. Волюнкина С. Речевые жанры похвалы и комплимента в бытовой сфере общения и коммуникативной среде телевизионного ток-шоу : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / С. В. Волюнкина. — Красноярск, 2009. — 230 с.
3. Глод В. Информационные жанры в современной спортивной журналистике : автореф. дис. канд. филол. наук : спец. 10.01.10 / В. И. Глод. — К., 1988. — 20 с.
4. Дерепя М. Висвітлення спорту в періодичній пресі України (2000–2002 рр.) : автореф. дис. канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.01 / М. С. Дерепя. — К., 2003. — 19 с.
5. Дьячкова И. Высказывания-похвалы и высказывания-порицания как речевые жанры в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / И. Г. Дьячкова. — Омск, 2000. — 139 с.
6. Коновалова О. Основы журналистики : уч. пособ. / О. Коновалова. — М. : ИКЦ «МарТ», 2005. — 272 с.
7. Короченский А. Пиарналістика как гибрид журналистики и PR: аномалия или новый профессиональный норматив? / А. Короченский // Коммуникация в современном мире : сб. науч. статей — Воронеж. — 2004. — С. 93.
8. Семибратский Б. Спортивная пресса Украины в борьбе за выполнение партийных решений о дальнейшем развитии физической культуры и спорта (1966–1972) : автореф. дис. канд. историч. наук: спец. 07. 00. 10 / Б. А. Семибратский. — Минск, 1975. — 25 с.
9. Слюсаренко Е. Специализированные журналы о спорте: типологические и профильные характеристики: автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10. 01. 10 / Слюсаренко Евгений Александрович. — М., 2003. — 28 с.
10. Ученова В. Реклама: палитра жанров / В. Ученова, Т. Гринберг, К. Конаныхин — М. : Гелла-принт, 2004. — 248 с.

Сазонова Ю.А. Жанры статті-презентації і похвали в спортивній клубній пресі: синтез журналістського, паблік рілейшнз і рекламного дискурсів // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.279-285

Проаналізовані іміджеві жанри на сторінках спортивної клубної преси, розглянуті їх жанрово-стильові особливості, визначена парадигма їх функ-

ций и задач, конституционные признаки, исследована гибридизация дискурсов и диффузия жанров на примере похвалы и статьи-презентации в журнале «Шахтер», представлены текстовые репрезентации этих жанров и предложено их комментируемое рассмотрение, определены главные идеи материалов и коммуникационные интенции авторов.

Ключевые слова: клубная пресса, пиарналістика, іміджеві жанри, стаття-презентація, похвала, гібридизація дискурсів, імідж, комунікаційна інтенція.

Sazonova Y. A. Genres article-presentations and praise in the sports club press: synthesis journalism, public relations and advertising discourses // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.279-285

Analyzed in the pages of image genres sports club press, considered their genre and style features, defined paradigm of their functions and tasks, constitutional symptoms, investigated the hybridization of genres, discourses and diffusion on the example of praise and presentation articles in the journal «Shakhtar» are textual representations of these genres and asked them to review commented, identify key ideas and communication materials the author's intention.

Key words: club press, piarnalistika, image genres, article-presentations, praise, hybridization discourses, image, communication intention.

Поступила до редакції 10.04. 2013 р.

УДК 811.161.2

**Когнітивне підґрунтя метафоризації
російської лінгвістичної термінології**

Селіванова О. О.

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна*

У статті розглянуто когнітивні механізми застосування метафори в лінгвістичних термінах російської мови. З'ясовано основні донорські домени, які постачають знаки до домену лінгвістики. Охарактеризовано типи метафоричних перенесень, наявних у лінгвістичній термінології: структурний, геіштальтний, дифузний, сенсорний, аксіологічний.

Ключові слова: *метафора, лінгвістична термінологія, донорський домен, реципієнтний домен, геіштальт, синестезія.*

Постановка проблеми. Однією з дискусійних проблем сучасної метафорології є можливість використання метафор в мові науки, адже метафору в логіко-філософському аспекті трактують як мисленнєву операцію неістинного, фіктивного позначення поняття. Формування метафори за принципом *als ob* – «нібито», полягає в тому, що вона відкидає належність об'єкта до того класу, до якого він насправді входить, і стверджує його залучення до категорії, до якої він не може бути віднесений раціонально [1, с. 14]. Однак, за словами Х. Ортеги-і-Гассета, «метафора подовжує «руку» інтелекту; її роль у логіці може бути подібною до вудки чи гвинтівки [...]. Без метафори на нашому ментальному обрії утворилася б цілинна зона, яка формально б підлягала юрисдикції нашої думки, але фактично була б незасвоєною й необробленою» [6, с. 72]. Дослідник вважав метафору необхідним знаряддям мислення, формою наукової думки [6, с. 68].

Не всі філософи розділяли таку оцінку неістинної природи метафори і її ролі в науковому пізнанні. Раціоналістська філософія вбачала в метафорі перешкоду для виконання мовою своєї найважливішої функції – вираження й передачі думки. Дж. Локк звинуватив метафору в тому, що вона вселяє неістинні ідеї, збуджує пристрасті, вводить в оману розум, тому схильність людини до метафор є протиприродною [5, с. 567]. Прибічники позитивізму й емпіризму взагалі були проти використання метафор у науковому мовленні, оскільки метафори порушують логіку здорового глузду й відволікають увагу від дійсного стану справ. Феноменологія, яка ґрунтувалася на інтуїції, навпаки, відстоювала метафоричність мови як спосіб вираження категорій свідомості людини. Метафора, на думку суб'єктивних ідеалістів, відкриває епістемічний доступ до поняття [17].

Н. Д. Арутюнова, підводячи підсумок розглядові метафори як знаряддя неправди, підкреслює: «Неправда і правда метафори встановлюються відносно різних світів: неправда – відносно знеособленої, перетвореної на загальне надбання дійсності, організованої таксономічною ієрархією; правда – відносно світу індивідів, що сприймається індивідуальною свідомістю людини. У метафорі протиставлено об'єктивну, від-

сторонену від людини дійсність і світ людини, який руйнує ієрархію класів і здатний не лише вловлювати, а й створювати подібність між предметами» [1, с. 18].

Відповідно до положень сучасної когнітивної семантики можна додати, що оскільки свідомість формує погляд на дійсність, утілюючи його в мові, то в метафорі закладено потужне пізнавальне знаряддя й відбито здатність людини й етносу взаємодіяти зі світом дійсності. Тому без метафоризації неможливо було б створити будь-яку наукову мову, зокрема, її терміносистему, а також забезпечити останню від руйнування. Метафора служить з огляду на сучасну лінгвосинергетичну наукову парадигму потужним аттрактором, тобто параметром самоорганізації, чинником збереження й розвитку термінологічної системи в мові, забезпечує креативні механізми будь-якої фахової сфери знань, адже необмеженість пізнавальних можливостей людини зумовлює потребу в нових і нових мовних позначеннях.

Аналіз останніх досліджень із проблематики. У сучасному термінознавстві визначено вимоги до терміна, серед яких повторюваними у працях лінгвістів є стилістична нейтральність, відсутність експресії, холодність. Однак щодо цих вимог думки термінологів є неоднозначними. Р. Г. Піотровський зі співавторами вказує на наявність емоційно-експресивних якостей та стилістичних характеристик у термінів [7]. Натомість, Л. А. Капаназде наполягає на тому, що, навіть якщо термін утворено на підставі метафори, образного переосмислення понять, слово, ставши терміном, втрачає образність і набуває нових зв'язків [3, с. 81–82]. Прихильники третьої точки зору приписують термінам експресивну нейтральність, але зауважують, що термін може мати «інтенсивність деяких семантичних складових», причинами якої можуть бути намагання підкреслити елітарність уявлення того, хто говорить, або намагання сховати свої наміри [2, с. 13].

Однак термінотворення здійснюється здебільшого шляхом семантичної деривації всього терміна або його частини, яка, поєднуючись з іншими номінативними одиницями мовної системи, формує термінологічну сполуку, що пов'язується з одним денотатом й отримує термінологічне значення та місце в терміносистемі. Одним із найпоширеніших способів семантичної деривації є метафоризація, яка, з одного боку, начебто вносить до семантики терміна певну експресивність, з іншого, вбудовуючись до нової фахової сфери, ця експресивність згасає і надає термінові прозорості декодування, а номенклатурі – диференційної здатності в родо-видовій ієрархії.

Актуальність дослідження. Проблема метафори залишається однією із ключових у сучасній лінгвістиці, оскільки її традиційна дефініція як «перенесення за схожістю, аналогією», що фігурує в більшості термінологічних лінгвістичних словників і підручників із лексикології, не витримує ніякої критики й потребує перегляду зважаючи на сучасні досягнення мовознавства у галузі когнітивної семантики, лінгвокультурології, психо- й етнолінгвістики. На нашу думку, метафора є насамперед найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичною закономірністю, що виявляється у використанні знаків однієї структури знань на позначення іншої [11, с. 388].

Відношення подібності, схожості в багатьох метафорах відсутні, інтеграція ж двох структур знань (доменів, у термінології Дж. Лакоффа і М. Джонсона [16]) здійснюється шляхом лише припущення їхньої аналогії на підставі етнічних стереотипів, міфологем, архетипів колективного позасвідомого або низки асоціацій між донорською і реципієнтною зонами [15; 18], або сферою джерела і сферою мішені [16] цих доменів. Не випадково, Н. Д. Арутюнова наголошувала на тому, що «людина не стільки відкриває схожість, скільки створює її», а «особливості сенсорних механізмів та їхня взаємодія із психікою дають змогу людині зіставляти те, що не можна зіставити, і порівнювати те, що не можна порівняти» [1, с. 9]. Донорська зона є постачальником мовних знаків для реципієнтної зони і зазвичай є більш конкретною й доступною для

розуміння її носіями мови. Саме тому метафора в терміносистемах будь-якої мови сприяє декодуванню нового терміна за рахунок знань про узвичасне, більш конкретне та зрозуміле.

Мета статті – схарактеризувати когнітивні механізми метафоризації у сфері лінгвістичної термінології на матеріалі російської мови. До кола завдань належать: 1) з'ясування основних донорських доменів, які постачають мовні знаки до домену лінгвістики; 2) опис типів метафоричних перенесень, наявних у російській лінгвістичній термінології, за параметром когнітивного статусу метафоризованого мотиватора у структурі знань про позначене. *Матеріал* дослідження дібрано зі словників лінгвістичних термінів російської мови і книги Д. О. Добровольського «Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике» (понад 3000 термінів). Використано методики пропозиційного та метафоричного моделювання: перша дає змогу реконструювати структуру знань про позначене, друга – пояснити механізм метафоричної інтеграції донорського і реципієнтного доменів.

Лінгвістична терміносистема є відкритою системою номінативних одиниць, які обслуговують спеціальну сферу мовознавства й відображають поняттєву структуру цієї галузі науки. Розгляд терміносистеми як пізнавального знаряддя, знакової моделі певної теорії спеціальної галузі знань чи діяльності, структура якої в цілому адекватна структурі системи понять цієї теорії [4, с. 129], створює підґрунтя для з'ясування когнітивної проєкції процесів термінотворення, встановлення співвідношення терміносистем і відповідних фрагментів наукової картини світу, прийнятої світовою спільнотою фахівців, які є носіями певної мови й мови для спеціальних цілей. Однак когнітивне висвітлення процесів термінотворення свідчить про те, що поняттєва сфера відповідної галузі ґрунтується не лише на науковій картині світу, а й залучає наївні знання представників етносу для формування знакових систем термінологій та номенклатур [10, с. 125–137]. Саме наївна картина світу, інтегрована фахівцями до наукової системи знань, уможливорює використання метафор у терміносистемах.

У масиві дослідженої нами російської лінгвістичної термінології залежно від механізму інтеграції донорського і реципієнтного доменів ми виокремили кілька різновидів метафоризації: структурний, дифузний, гештальтний, сенсорний та аксіологічний.

Структурний різновид характеризується інтеграцією донорського та реципієнтного доменів на підставі однієї спільної когнітивної ознаки, яка в інтегрованих структурах знань належить до пропозиційних ядерних складників. Наприклад, термін когнітивної лінгвістики, введений В. Чейфом, *цена активациии* запозичує з донорського домена ТОРГВЛЯ складник кількості й позначає кількість затрат ментальних зусиль необхідних для активації знань: найбільше затрат необхідно для активації нових знань, найменше – для вже активованих раніше в поточній свідомості. Термін *слово-гибрид*, що позначає складне слово з опущеним серединним компонентом і виникло в результаті поєднання частин двох слів, запозичив другий компонент із домена біології зважаючи на суміжне поняття – поєднати щось з чимось. Термін аспектології *конкуренция видов* отримує перший метафоричний компонент на підставі суміжного поняття змагальності: доконаний вид витісняє недоконаний в одній позиції і навпаки – в іншій.

Дифузний різновид ґрунтується на інтеграції донорської та реципієнтної зон на підставі спільного сценарію або комплексу асоціацій, сформованих у свідомості носіїв мови. Приміром, терміни когнітивної лінгвістики *сценарий* і *сцена*, які позначають структури для процедурного представлення знань про типізовану ситуацію (для другого терміна така ситуація є актуально втіленою, здебільшого візуальною), запозичені з домену ТЕАТР зважаючи на аналогію структури знань із грою за сценарієм як певним прототипом будь-якого спектаклю. Термін *мерцающее значение*, що

позначає семантичне явище актуалізації у слові при його вживанні в тексті одночасно двох чи більше значень, які немовби «просвічують» одне крізь одне задля стилістичного ефекту, застосовує метафоричний компонент на підставі низки асоціацій, зокрема, реакції спостерігача за мерехтінням світла і поєднанням значень в одному слові. Терміни словотвору *гнездо* і породжувальної граматики *гнездование* використовують різні асоціативні ланцюги донорського домена ТВАРИНА: перший базується на асоціації батьки, діти – головні й підпорядковані похідністю слова, другий – на способі формування і зчеплення гнізда тварини, подібного до семантико-синтаксичної організації речення.

Інколи пошук асоціативного комплексу (ореолу, в термінології В. М. Телія) метафори, на базі якого відбувається термінологізація, потребує залучення цілого сценарію знань про позначене. Приміром, термін психолінгвістики *эффект вечеринки* позначає явище вибіркового сприйняття, здатність людини формально брати участь одночасно у кількох розмовах, але у разі потреби перемикає увагу лише на одну, ігноруючи всі інші. Для створення цього терміна застосовано сценарій донорського домена ВЕЧІРКА, згідно з яким особливості сприйняття людини зіставляється з її поведінкою, зокрема, спілкуванням на вечірці.

Гештальтний різновид метафори полягає в застосуванні знаків донорських зон на позначення реципієнтних структур знань на підставі стереотипного уподібнення гештальтів – константних цілісних складників свідомості, що існують у вигляді фігур, структур, образів і формулюються через прагнення до структурування поля сприйняття і його усвідомлення незалежно від зміни й варіювання ознак об'єкта. В. М. Телія підкреслювала, що в подібних випадках у результаті співвіднесення різних сутностей створюється новий гештальт із зредукованих прототипів, який синтезує ознаки гетерогенних об'єктів уподібнення [13, с. 50]. У лінгвістичній термінології задіяно здебільшого зорові гештальти: частину артикуляційного апарата людини у фонетиці називають *альвеолярний бугор*, або *дуга* чи *гребень* за візуальною подібністю цих об'єктів. На гештальтній подібності фігур дерева і схеми синтаксичного зв'язку ґрунтуються терміни генеративної лінгвістики та трансформаційного синтаксису *дерево синтаксических связей*, *дерево зависимости*, *ветвление*, *ветвящаяся конструкция*, *точка ветвления*. У терміні *телескопизм* метафоричний мотиватор запозичено зі сфери астрономії, підставою метафоризації став гештальт пристрою, у якому частини вставляються одна в одну – так само утворюється і складне слово-телескопизм.

Сенсорний різновид метафор застосовує як базову психічну операцію синестезії, що ґрунтується на виникненні одного відчуття під впливом неспецифічного для нього подразника іншого. У мові це представлено використанням знаків одних відчуттів на позначення інших. Синестезія зумовлює внутрішньокодову переінтерпретацію позначень сенсорної сфери. Ще Аристотель відзначав синестетичну природу метафоризації на прикладах лінгвістичних термінів *grave accent* та *acute accent*, які ґрунтуються на паралелізмі між сприйнятими слухом типами наголосу і якостями, що сприймаються органами дотику та соматикою людини. Цитуючи Аристотеля, С. Ульманн вважав синестезію «найдавнішою, доволі поширеною, можливо, навіть універсальною формою метафори» [14, с. 279]. О. О. Потебня розглядав асоціативність синестетичного перенесення, яка полягає в тому, що різномірні сприйняття не знищують взаємно власну самостійність, а зливаються в єдине ціле й водночас залишаються окремими [8, с. 46]. Синестезія зумовлює творення лінгвістичних термінів: *острота* – акустична ознака голосних переднього ряду; *м'який / твердий звук* (тактильні відчуття служать на позначення слухових), *тяжелая именная группа* – група імен зі значною кількістю складників, складна за структурою (соматичне відчуття інтегровано із зоровим), *легкий / тяжелый слог* – склад, у якому рима містить один / більш одного сегмента (соматичне відчуття застосовано для позначення слухового); *тонкий согласный* (зорове відчуття замінює слухове).

Аксіологічний різновид метафоризації також представлений у лінгвістичних термінах. Наприклад, на позначення оцінки фонем носіями мови у психофонетиці застосовують терміни *светлый гласный*, *темный гласный* зважаючи на оцінний стереотип етносвідомості щодо світлого і темного як позитивного і негативного. Омонімічні терміни, наявні в артикуляційній фонетиці, позначають акустичні ознаки тембру звука.

Донорські зони лінгвістичної термінології різноманітні. Найбільш поширеними є домени родини (*дочерний узел*, *материнский узел*, *сестринский узел*, *женская каденция*, *мужская / женская рифма*, *женская клаузула*, *семья языков*, *фамильное сходство*, *составляющая-супруг*, *правило семантического наследования*, *родственные слова* тощо), музики (*контрапункт*, *аранжировка концептуальной сущности*, *бемольный / дизъный акустический признак*, *полифония*, *баритонное слово*, *мелодическая кривая* тощо).

Останнім часом лінгвістична термінологія російської мови поповнюється знаками зі сфер економіки (*коммуникативная кооперация*, *стоимость*, *депонентный глагол*, *объект торга*, *выгода сделки*, *ревизия*, *конкуренция максимы*, *банк знаний*, *ресурс* тощо) і політики (*когнитивная революция*, *доктрина коммуникации*, *лексическая солидарность*, *господствующий член*, *эксплуатация максимы*, *спутниковая модель*).

У процесах термінологізації застосовано також знаки донорських доменів війни та спорту (*командование составляющими*, *комбинаторный взрыв*, *дислоцирование вправо / влево*, *сфера мишени*, *тактика и стратегия речевой коммуникации*, *графотактика*, *разжалование*), театру й кіномистецтва (*ролевая грамматика / семантика*, *семантическая роль сценарная семантика*, *репертуар знаков*, *кадрирование внимания*).

Гештальтний різновид метафори в лінгвістичних термінах пов'язаний переважно з аналогією моделей мовних явищ і різноманітних предметів-артефактів (*синтагматическая ось*, *обратная петля*, *метрическая решетка*, *пучок изоглосс*, *словоборвательная цепочка*, *узел*, *шарнир*, *профиль*, *семантическая сеть* тощо) або частин тіла людини чи тварин (*ребро графа*, *скелетный ярус*). Чимало термінів застосовують метафоризовані знаки, які відповідають предикатам пропозиційних компонентів предметних доменів (*расцепление*, *сцепление*, *стертая метафора*, *сращение*, *правило переключения кодов*, *свертка*) або їхнім термам (*заякоренная информация*, *опоясывающая структура*, *морфемный шов*).

Поповнення лінгвістичної термінології здійснюється, як відомо, шляхом ретермінологізації зі сфер інших наук: географії (*когнитивная карта*, *горизонт понимания*, *островные ограничения*, *остров номинатива*, *пик звучности*), медицини (*коллапс*, *аппендикс*), живопису (*окраска звука*, *картина мира*, *оттенок значения*), хімії (*сюжетная молекула*, *катализ*, *фонетический индикатор*), математики (*конгруэнтность*, *семиотический треугольник*, *семантическая шкала*), біології (*адаптация*, *корень слова*, *корневой узел*, *корневая трансформация*, *селекционное правило*, *самогнездование*, *субдерево*, *языковая ветвь*) тощо.

До списку лінгвістичних термінів у словниках залучено чимало метафоризованих найменувань або їхніх частин, які подано в лапках. Вони, безперечно, ще не є термінами, а лише терміноїдами. Їх ми відносимо до периферії термінологічного поля, яке розглядаємо як лінгвістичну модель термінології будь-якої сфери. Ця модель має ядро-периферійну структуру, ядром якої є номенклатури і найбільш спеціалізовані терміни, а периферією – терміноїди і професіоналізми. Терміноїди здебільшого є залученими із загальнонародної лексики або інших терміносистем номінативними одиницями, які ще не отримали стабільного місця в терміносистемі. Наприклад, найменування «*теневое*» *местоимение* позначає займенник, специфіка якого полягає в тому, що він є індексом (нібито тінню) свого попереднього експліцитного антецеден-

та: *Таня, я бачу її*. Терміноід «языковая окаменелость», що позначає демотивовану мовну конструкцію на кшталт *ни зги (не видно)*, утворено за асоціаціями давнього, цілісного з незрозумілим, неподільним.

Висновки і перспективи дослідження. Дослідження російської лінгвістичної термінології продемонструвало надзвичайну активність процесів метафоризації в процесі терміноутворення. Метафора служить засобом розширення знакових ресурсів терміносистеми, а також знаряддям наукового пошуку, уточнення й диференціації поняттєвого апарату мовознавства. Когнітивні механізми метафоризації в терміноутворенні різноманітні й передбачають припущення аналогії на підставі суміжного поняття, або дифузного комплексу асоціацій чи сценарних структур, або синестезії, або гештальтного уподібнення, або залучення оцінки знаків-мотиваторів. Лінгвістична термінологія різних мов вимагає комплексного когнітивно-ономасіологічного аналізу, який би показав взаємодію в процесах терміноутворення наукової та наївної картин світу та з'ясував би способи інтеграції різних за статусом складників структури знань в ономасіологічних структурах мовознавчих термінів.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–33.
2. Д'яков А. С. Основи терміноутворення : Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К. : КМ Academia, 2000. – 218 с.
3. Капаназе Л. А. О понятиях «термин» и «терминология» / Л. А. Капаназе // Развитие лексики современного русского языка : [сб. науч. тр.]. – М. : Наука, 1965. – С. 75–85.
4. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : КомКнига, 2006. – 256 с.
5. Локк Дж. Соч. : В 3 т. / Дж. Локк. – М. : Наука, 1985. – Т. 1. – 242 с.
6. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры / Х. Ортега-и-Гассет // Теория метафоры : сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. – М. : Прогресс, 1990. – С. 68–81.
7. Пиотровский Р. Г. Системное исследование лексики научного текста / Р. Г. Пиотровский, Н. П. Рахубо, М. С. Хаджинская. – Кишинев : Штиинца, 1981. – 159 с.
8. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
9. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Современная американская лингвистика : фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика, И. М. Кобозевой, И. А. Секериной. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 370–389.
10. Селіванова О. О. Когнітивне підґрунтя терміноутворення / О. О. Селіванова // Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – С. 125–137.
11. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
13. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1996. – 286 с.

14. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. Языковые универсалии. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. 5. – С. 278–289.
15. Kittay E. Semantic Field and the Structure of Metaphor / E. Kittay, A. Lehrer // *Studies in Language*. – 1981. – № 5. – P. 31–63.
16. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago, London : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
17. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // *Metaphor and Thought* / Ed. by Andrew Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.
18. Rudzka-Ostyn B. Metaphoric Processes in Word Formation : The Case of Prefixed Verbs / B. Rudzka-Ostyn // *The Ubiquity of Metaphor*. – Amsterdam : Benjamins, 1985. – P. 209–241.

Селиванова Е. А. **Когнитивная основа метафоризации русской лингвистической терминологии** // *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»* Том 26 (65). № 1 – С.286-292

В статье рассматриваются когнитивные механизмы использования метафоры в русских лингвистических терминах. Освещены основные донорские домены, поставляющие знаки в домен лингвистики. Охарактеризованы типы метафорических переносов, используемых в лингвистической терминологии: структурный, геистальтный, диффузный, сенсорный и аксиологический.

Ключевые слова: метафора, лингвистическая терминология, донорский домен, реципиентный домен, геистальт, синестезия.

Selivanova O. O. A cognitive base of metaphorization of Russian linguistic terminology // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.286-292

This article focuses on the cognitive mechanism of application of metaphor in Russian linguistic terminology. Basic donor domains which supply a signs to the domain of linguistics are found out. The types of metaphorical transferences presenting in linguistic terminology are described. Such are structural, gestalt, diffuse and sensory.

Key words: metaphor, linguistic terminology, donor domain, gestalt, synaesthesia.

Поступила до редакції 29.04. 2013 р.

УДК 81'42:32

Дискурс реагирования: неориторическая модель политической коммуникации

Синельникова Л. Н.

*Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко,
г. Луганск, Украина*

В статье подтверждается легитимность дискурса реагирования (далее — ДР) как важного звена политических коммуникаций. Специфика ДР связана с когнитивно-коммуникативной установкой на вытеснение одних аргументов и замещение их другими. ДР представляет собой «войну языковых знаков» как «войну дискурсов». Событие превращается в событийную среду, в которую включаются все новые и новые аргументы «замещения». В результате интерпретация сама становится событием. Основная стратегия ДР — создание аттракции с целью удержания адресата в общем с автором ментальном пространстве. В ДР фиксируется множество аттрактивных структур, ориентированных на привлечение внимания адресата. Отход от стандартных стратегий в сторону косвенного говорения — типологически значимая черта ДР. «Зону сцеплений» (аутопойезис) в ДР обеспечивают: 1) местоименная ролевая организация, 2) совместная тональность риторических приёмов, 3) использование в разных формах «чужой речи» как интенционального объекта.

Ключевые слова: *дискурс реагирования, политическая коммуникация, множественность адресата, технологизация дискурса, неориторика, аутопойезис.*

Стиль полемики важнее предмета полемики.
Предметы меняются, а стиль создаёт цивилизацию.
(Г. Померанц)

Дискурс реагирования (далее — ДР) – существенное, едва ли не доминирующее звено объёмного пространства политических коммуникаций: власть утверждает себя в конкурентной борьбе, которая по большей части связана с деятельностью по «вышению» собственного имиджа и «снижению» имиджа оппонентов. В номинацию «дискурс реагирования» заложено сложное в психологическом отношении понятие — реакция. Реакция (от лат. *re* — против, *action* — действие) — акт поведения, инициируемый неким событием внешнего мира, поведением другого человека, других людей, с которыми вступаешь во взаимодействие. Реакция связана с целым спектром состояний: ощущениями, представлениями, мыслями, эмоциональными переживаниями, с настроением. Реакции могут быть произвольными и непроизвольными, но в любом случае они возникают в ответ на стимул из внешнего, событийного, мира и проявляют отношение к такому стимулу.

В диалоге реакция превращается в реагирование (*реагировать* — отзываться каким-нибудь образом на раздражение, воздействие извне; проявлять своё отношение к чему-либо), то есть приобретает вербальную форму. В политической коммуникации диалог — социальное событие особого рода, в котором всегда есть напряжённость, объясняемая природным для многих видов политических акций противодействием. Реакции в политическом тексте проявляется на языковом, дискурсивном и коммуни-

кативном уровнях. Дискурс — когнитивная структура, в которой соединяются бытие физическое, мыслительное и словесное. Дискурсивный подход предполагает исследовательские действия в триаде: интенциональность — коммуникация — язык.

Задача интерпретатора ДР — понять, как проблема, связанная с медийным событием политической тематики, транспонируется в проблемы организации высказывания, то есть в языковую проблему — в этом цель настоящей статьи.

Реакция не может предшествовать событию. Для дискурса реагирования важен такой параметр, как время проявленной реакции (RT) — «интервал со времени предьявления какого-либо раздражителя» [14, с. 64]. ДР — реакция на уже сказанное, свершившееся, то есть с определённых позиций оценивается другой политический текст как социально значимое политическое событие. Все участники свершившегося события отдалены друг от друга как во времени, так и в пространстве, но, несмотря на это, ДР строится в перформативном режиме, то есть в соотнесённости с лицом активно реагирующего на внешний стимул субъекта, производящего целенаправленные речевые действия. Говорящий создаёт единый дейктический центр, определяющий характер его действий по организации текста. Перформативность ДР, таким образом, это персональная локализация автора как субъекта восприятия, субъекта сознания и субъекта речи.

Коммуникация — движение смыслов в социальном времени и пространстве. ДР демонстрирует движение смыслов, возникающих в результате вовлечённости многих социальных акторов в инсценирование политического события. Поведением автора, интерпретирующего событие, «управляет» множественный адресат: единомышленники, оппоненты, противники, заинтересованные и разочарованные читатели и т.д. В ДР происходит усложнение адресант-адресатных отношений, по сути, возникает новая модель этих отношений, и этот факт отражается на языковом устройстве текста. Многосубъектность выливается в «текстовую мозаичность», которую есть основания признать фактом неориторики в таком её качестве, как отсутствие стилистических (оценочно-прагматических) ограничений в соединении признаков первичного текста и текста-интерпретации.

В ДР действуют две основные коммуникативные установки: *вытеснение* (убрать аргументы оппонентов) и *замещение* (заменить своими, придав им максимально убедительную, вызывающую доверие адресата форму). ДР основывается на когнитивной цепочке: событие — восприятие — переработка сознанием — ответное действие. Модусы истины, перцепции («переживаемость» события), оценки, мнения, знания и т.д. в ДР [12] осуществляются с помощью лингвориторических приёмов, конфигурация которых способствует включению в организуемый автором диалог множества субъектов речевых действий. Политическая активность аналитика адресанта, обращённость к сознанию и пониманию адресата неизбежно усложняют архитектуру речевых действий прежде всего через обращение к ресурсам риторики. Умело применённый риторический приём устанавливает и укрепляет отношения с адресатом и способствует формированию доверия к высказываемой автором позиции.

Коммуникация — разновидность взаимодействия между субъектами, опосредованного некоторым объектом. Объектом ДР является другой текст, зафиксированный общественно значимое событие. Событие — известная информация, интерпретация — новое видение события. Событие в политическом ДР представляет собой соединение репрезентатива (сообщение о чём-либо) и экспрессива (выражение состояния субъекта речи, определяющее направление оценки события). Не только по заявленной теме, но и по способу подачи события можно идентифицировать текст как политический ДР. Сама тема большинства событий политического характера в современной Украине воспринимается как источник особого вида реагирования.

Остановимся на двух примерах.

(1) На прошедшей 21-25 января первой в этом году сессии ПАСЕ украинский вопрос не рассматривался. Однако обсуждался ряд тем, где попутно можно было поговорить об Украине. Но вышло так, что оппозиция, а точнее — депутаты «Батькивщины», которые составляют большинство в оппозиционной части делегации, сама себя высекла (Алексей Попов, «Батькивщина» в ПАСЕ сама себя высекла и ухудшила перспективы борьбы за освобождение Тимошенко // Еженедельник 2000. 1.П.2013).

(2) Не стихает резонанс от телепередачи «ДНК-портрет нации», продемонстрированной недавно на одном из общенациональных каналов. Авторы «скромно» назвали её «уникальным исследовательским проектом», а телеканал радостно сообщил, что по рейтингам данный «уникум» обошёл многие популярные сериалы, и его посмотрело более 6 миллионов украинцев. «Показатели просмотра продемонстрировали высокий зрительский интерес к серьёзной исследовательской документалистике», — пафосно заявили авторы проекта (Владимир Корнилов, Откуда у парня арийская грусть? // Еженедельник 2000. 1.П.2013).

Индущирующие возможности первичного текста различны. Если в первом примере основную оценочную миссию выполняет «сильный» (к слову сказать, достаточно частотный) сигнал интертекстуальности — «сама себя высекла», который, кроме отсылки к литературному сюжету, имеет компонент «высекла», обладающий большим оценочным зарядом независимо от знания исходного текста. Этот экспрессив вошёл и в название статьи. Больше в статье нет ни одного экспрессива — представлена только документальная информация. Во втором случае иначе: всё организуется в характерной для ДР тональности: автор не рассказывает (или не столько рассказывает), а возражает. Каждый медийный вид представления события демонстрирует связанные с ним дискурсивные роли автора: в первом случае — ретрансляция события с установкой на определённую меру детализации, во втором случае автор берёт на себя роль эксперта и критика. Проявляется очевидная закономерность: чем больше экспрессивов в событийной части политической статьи, тем больше оснований считать ДР проявлением «информационной войны». Более того, наиболее действенным через продолжительность, то есть повтор в статье, оказывается экспрессив, использованный автором в репрезентативе — сообщении о событии.

Информационная война — это прежде всего вербальная война [13]. Текст, относящийся к политической серии «информационные войны», обязательно обнаруживает негативную обратную связь с первичным текстом, и обратная связь в этом случае проявляет себя как процесс верификации неправдивости и неискренности действий и личных качеств оппонентов [5]. ДР представляет собой «войну языковых знаков» как «войну дискурсов». Событие превращается в событийную среду, в которую включаются всё новые и новые аргументы «замещения». В результате интерпретация сама становится событием.

Технологизация дискурса — свойство современных политических коммуникаций [11]. Журналисты, специалисты по связям с общественностью при этом выполняют роль технологов дискурса. ДР формата информационной войны особо технологичен. В русле этого свойства нам показалось удобным применить понятие «кейс» для выявления и дифференцирования технологий ДР.

Традиционное представление о кейсе как «управлении случаем» сложилось в образовательно-тренинговой среде (разбор проблемных ситуаций) и в журналистской практике («журналистский кейс» — рассматриваемый с разных сторон сюжет одной темы). Кейс в нашем случае — фрагмент ДР, представляющий собой выбранный политическим актором способ речевого действия, направленный на успешную реализацию стратегии. Кейс — технология, обеспечивающая реализацию стратегии через

адекватный тактический ход, имеющий определённое вербальное выражение. Причём большинство вербальных форм имеет риторическую природу.

Условие успешности – понимание адресатом иллокутивной силы речевого акта. Интенция – психологическая реальность коммуникации. Психосоциальные факторы обуславливают специфику интенционального пространства дискурса [4]. Кейс в ДР — единица анализа и носитель интерактивного смысла, интенциональный объект «управляемый» как смыслом, так и адресатом. Интенция направлена на объект, который в результате наделяется свойствами, нужными автору и важными для адресата. Референция и коммуникация связываются через интенцию. Так, в предвыборном политическом дискурсе с точки зрения психолингвистики общения выделено 50 интенциональных компонентов в речах политиков. К числу психосоциальных факторов, влияющих на организацию дискурса, отнесены: мотивационные состояния субъекта коммуникации, его дискурсивные способности и эффекты дискурсивного взаимодействия [8; 9].

Кейс, на наш взгляд, операционально удобен, так как увеличивает интерпретативную оптику ДР. Смена кейса – смена стиля, смена привлекаемых для обоснования реагирования «чужих» дискурсов. Движение кейсов — это и есть архитектоника речевых действий в ДР.

Основная стратегия ДР — создание аттракции. Цель — удержать адресата в общении с автором ментального пространства. В ДР фиксируется множество аттрактивных структур, ориентированных на совместность с адресатом: культивируется общий опыт, общая память, общие проблемы и т.д. Этот вид дискурса имеет аутопоэзную организацию. Аутопоэзис означает воспроизведение, самотворение основных компонентов системы. Исследовательский принцип аутопоэзного анализа основывается на идее о том, что предмет приобретает значение в соотносённости с чем-либо другим для создания «эффекта истинности» (о применении концепции аутопоэзиса Н. Лумана к анализу типов производства знания в интернет-коммуникациях, в журналистике, рекламе и PR см.: [6; 7]). На уровне синтактики аутопоэзис можно толковать как последовательное расположение речевых актов, обеспечивающее «зону сцеплений». Для создания «многоголосия» в ДР используются возможности разных языковых форм и оценочных категорий.

К числу эпистемологических структур, способных к аутопоэзису в системе ДР, отнесём: 1) местоименную ролевою организацию; 2) соотносённость тональностей, регистрируемых риторическими приёмами, 3) использование в разных формах «чужой речи» как интенционального объекта. Каждую аутопоэзную структуру можно рассматривать как аргумент «замещения» чужой позиции своей интерпретацией — своим мнением, своей афористикой, своим жизненным и аналитическим опытом. В ДР логическая и риторическая аргументация переплетаются, но риторическим аргументам принадлежит ведущая роль. Интенционал аргументов в ДР — не только создать противовес доводам оппонентов, но и выработать зоны согласия с адресатом.

Кейс «я и другие» ориентирует на внимание к местоименной ролевой организации как к варьированию моделируемого автором «диапазона причастности» (Л.А. Гоготишвили) — отдалённости или приближенности к личностям, связанным с интерпретируемым событием. Происходят «разного рода модификации, расщепления и трансформации, которым подвергается чистое Я в имманентном интерсубъективном пространстве высказывания, содержащем вместе с разными я-позициями и разного рода «он», «ты» и «мы» позиции» [9, с. 14].

Значительная часть смыслов в ДР находится в зоне подразумеваемого — семантически не воплощённого, непрямого. Предваряющее ДР событие референтно прозрачно, интерпретация по причине множества форм непрямого говорения имеет другую, собственную, референцию. Риторические приёмы, организующие косвенные рече-

вые акты, оказываются значимыми интенциональными объектами в ДР и проявляют себя как «ожившая интенция» (Ж. Деррида).

Кейс «ирония» в ДР занимает основные позиции в системе структур непрямого говорения. Атрактивность иронии проявляется в таких свойствах этого приёма, как рапирность (использование приёма «подхвата» ключевой фразы первичного текста с целью её дискредитации), цитирование, аллюзивность (пребывание цитаты в новых контекстных условиях изменяет её содержание и восприятие адресатом). ДР подтверждает оценку иронии как дискурсивного феномена [2]. Через иронию в ДР осуществляется новая концептуализация события — происходит совмещение риторического начала, закреплённого традицией за этот приёмом, и когнитивного, оценочно-познавательного сопровождения. С позиций синтактики ирония оценивается как «встреча» в одной конструкции двух тонально-модальных ракурсов, двух воплощённых оценок (или голосов, точек говорения), их интерференция, перебой» [3, с. 180]. Приведём пример аутополезного развития приёма иронии в условиях ДР: *Передача начинается с некоей конспиративной встречи в некоем немецком городке, где расположен «институт Форстера». Сразу возникает вопрос: при чём же тут Кембридж? Зрителю предлагается ограничиться лишь сведениями, что он расположен «в 120 км на північний захід від Дюссельдорфа». Вроде бы мелочь, но зёрна сомнения в «серьёзности исследования» уже были посеяны. Мыщёвернёмся к этой загадочной встрече с этим загадочным профессором в загадочном немецком городе, населённом истинными кембриджцами (В. Корнилов, Откуда у парня арийская грусть?).* В аутополезную последовательность включены: трижды повторяемое неопределённое местоимение *некий*, тройной повтор слова *загадочный*; авторское высказывание инкрустируется фрагментами дискурса оппонента («серьёзность исследования», «истинные кембриджцы»).

Насыщенность закавыченными словами — один из показателей ДР: *Стало быть, это не «кембриджские профессора» сообщили авторам фильма о своём «открытии», это авторы приехали в как бы Кембридж со своей готовой «сенсацией», а далее уже исследования генетика постарались втиснуть в свою «арийскую теорию».* В кавычки берутся слова, части фраз первичного текста (нередко украинизмы, которые в этом случае приобретают особую представительскую функцию в «борьбе дискурсов», уникальный пример такого рода борьбы — новообразование «во(й) на, синтезирующее на «молекулярном» уровне слово «война» и местоимение «она», то есть «она», Ю. Тимошенко).

Кейс «тропы» является идентификатором не только ДР, но и любой другой политической коммуникации. Более того, сквозь призму политической тропологии можно судить о положении дел в политике, о состоянии общественного сознания, об оценочной параметризации политических действий. Метафора в политических коммуникациях — предмет особого интереса исследователей (А.Н. Баранов, Э.В. Будаев, О.П. Ермакова, И.И. Кобозева, Э.Р. Лассан, А.П. Чудинов и др.). Определены доминирующие темы, организующие группы метафор, названы метафорические модели, описаны характерные для разных культур и персоналий метафорические образы. ДР — источник пополнения «метафорической мозаики» (А.П. Чудинов): появляются новые темы, связанные с новыми политическими фреймами, актуальными для того или иного постсоветского государства в определённый период времени. Каждая метафора создаёт своё пространство предикации, в том числе такое, которое свидетельствует о превращении на определённом этапе борьбы за власть в войну за власть. Агрессивный прагматический потенциал в ДР проявляет «медицинская» метафора как метафора конфликта: *политическая скоптофобия* (*скоптофобия* — боязнь пристального разглядывания другими), *судороги реакции*, *зондаж настроений*, *скальпель критического мышления*, *бархатная эвтаназия*. Резервы «медицинской» метафоры, если ори-

ентироваться на справочники болезненных патологий, неисчерпаемы. Безграничны-возможности «развёртывания» метафоры: *закручиванию гаек мешают срывы резьбы*. Лингвистический мониторинг метафор ДР может дать интересную информацию о формировании новых метафорических моделей и о пополнении переносными номинациями уже описанных исследователями разрядов.

Кейс «чужая речь». В ДР чужая речь становится интенциональным объектом высокой степени оценочности. Включённое в авторскую фразу, слово из другого дискурса лишается признаков, которыми его наделял первичный текст, и модальность высказывания меняется на противоположную. В ДР фиксируется своя типология синтаксических явлений, связанных с возможностями комбинирования смыслов на уровне синтактики.

Номенклатура кейсов ДР велика. Выбор 3-х кейсов обусловлен их тесной связью с природой реагирования именно в политической коммуникации, для которой характерна оппозиция «мы – они», «свои – чужие» и с которой связана борьба технологий. Технологии ДР риторически отмечены, и тексты, манифестирующие такой вид дискурса, оказываются «игровым полем» для «наложения» голосов, их совмещения и разделения. ДР демонстрирует частоту модальных сдвигов. Все риторические приёмы в ДР модальны и коммуникативны. Рамочная конструкция ДР «мы – они» наполняется разными типами отношений через смену коммуникативных позиций. Риторика в ДР приобретает характер лингвофилософской дисциплины. Диалогичность коммуникации, выраженная интенциональность риторических приёмов — родовые признаки современного медиадискурса [1], одним из специфических видов которого является ДР.

Список литературы

1. Анненкова И.В. Современная медиакартинка мира: неориторическая модель (Лингвофилософский аспект) : автореф. дисс. на соискание уч. степени доктора фил.наук : спец. 10.01.01 «Журналистика», 09.00.13 «Философская антропология, философия культуры» / И. В. Анненкова. — М., 2012. — 58 с.
2. Веселова Н.В. Ирония в политическом дискурсе : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. фил.наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Веселова. — Нижний Новгород, 2003. — 20 с.
3. Гоготишвили Л.А. Непрямое говорение / — Л. А. Гоготишвили. — М.: Языки славянских культур, 2006. — 716 с.
4. Дискурс в современном мире : сб. / Отв. ред. Н.Д. Павлова, И.А. Зачёсова. — М.: Изд-во «Когито-Центр» ИП РАН, 2011. — 368 с.
5. Домышева С.А. Политический дискурс в пространстве дискурса реагирования (на материале британской и американской прессы за 2000-2007 годы) : дисс. на соискание уч. степени канд. фил.наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. А. Домышева. — Иркутск, 2008. — 188 с.
6. Кожемякин Е.А. Социальные модели дискурсного производства знания в медиасообществах / Е. А. Кожемякин // Наукові записки Луганського національного університету. Серія «Філологічні науки». Дискурсологія: мова, культура, суспільство : зб. наук.праць. — № 1 (37). — Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. — С. 90—100.
7. Лавренчук Е.А. Аутопойезис социальных сетей в интернет-пространстве : дисс. на соискание уч. степени канд. фил.наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия». — М., 2011. — 186 с.
8. Павлова Н.Д. Предвыборные выступления и понимание интенций политиков избирателями / Н. Д. Павлова // Вопросы психологии. — 2008. — № 1. — С. 36-44.
9. Павлова Е.Д. Средства массовой информации — инструмент скрытого воздействия на сознание: социально-философский анализ : монография. / Е. Д. Павлова. — М.: Наука, 2007. — 206 с.
10. Плотникова С.Н. Политик как конструктор дискурса реагирования / С. Н. Плотникова // Политический дискурс в России. 8. Святые без житий : материалы постоянно действу-

ющего семинара :[сб науч. тр.]/ Под ред. В.Н. Базылева, В.Г. Красильниковой. – М.: МАКС Пресс, 2005. — С. 22-26.

11. Плотникова С.Н. «Дискурсивное оружие»: роль технологий политического дискурса в борьбе за власть / С. Н. Плотникова // Вестник Иркутского лингвистического ун-та. — 2008. — № 2. — С. 138-144.

12. Плотникова С.Н., Домышева С.А. Политическое дискурсивное пространство: принципы структурирования / С. Н. Плотникова, С. А. Домышева// Политическая лингвистика. — 2009. — № 1 (27).— С. 104-109.

13. Романова Т.В. Словесный экстремизм: манипулятивные речевые технологии / Т. В. Романова // Журналистика и культура русской речи. — 2012. — Т. 62. — № 2. — С. 56-68.

14. Современный психологический словарь / Под ред. Б.Г. Мещерякова, В.П. Зинченко. – СПб.: «прайм-ЕВРОЗНАК», 2006. – 490 с.

Синельникова Л.М. Дискурс реагування: неориторична модель політичної комунікації // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.293-299

У статті підтверджується легітимність дискурсу реагування (далі — ДР) як важливої ланки політичних комунікацій. Специфіка ДР пов'язана з когнітивно-комунікативною установкою на витіснення одних аргументів і заміщення їх іншими. ДР являє собою «війну мовних знаків» як «війну дискурсів». Подія перетворюється на подієву середу, до якої включаються все нові й нові аргументи «заміщення». В результаті інтерпретація сама стає подією. Основна стратегія ДР — створення атракції з метою утримання адресата в загальному з автором ментальному просторі. У ДР фіксується безліч атрактивних структур, які орієнтовані на привертання уваги адресата. Відхід від стандартних стратегій у бік непрямого говоріння — типологічно значуща риса ДР. «Зону зчеплень» (аутопойезис) в ДР забезпечують: 1) займенникова рольова організація, 2) спільна тональність риторичних прийомів, 3) використання в різних формах «чужої мови» як інтенціонального об'єкту.

Ключові слова: дискурс реагування, політична комунікація, множинність адресата, технологізація дискурсу, неориторика, аутопойезис.

Sinelnikova L. N. Respondediscourse: neorhetoricalmodelofpoliticalcommunicati on // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.293-299

Thearticleconfirmsthelegitimacyoftherespondediscourse (furtherreferredtoas RD) asanimportantlinkofpoliticalcommunication. Thespecificcharacterofthe RD isconnectedwiththecognitiveandcommunicativesettoexcludecertainargumentsandreplacethemwithotherones. The RD representsthe 'waroflanguagesigns' asthe 'warofdiscourses'. Aneventturnsintoanevenenvironment, whichincludesmorenewargumentsof'replacement'. As a resulttheinterpretationitselfturnsintoanevent. Themainstrategyofthe RD iscreatinganattractioninordertokeeptheaddresseeinthecommonmentalspacetogetherwiththeauthor. Manyattractivestructureshataremeanttocatchtheattentionoftheaddresseeareregisteredinthe RD. Thedeviationfromstandardstrategiestowardsindirectspeakingis a typologicallyimportanttraceofthe RD. The 'cohesionzone' (autopoiesis) inthe RD isprovidedby: 1) pronounroleorganisation, 2) combinedtoneofrhetoricaldevices, 3) useof'strangespeech' initsdifferentformsasanintentional object.

Keywords: respondediscourse, politicalcommunication, addresseemultiplicity, discoursetechnologisation, neorhetic, autopoiesis.

Поступила в редакцию 22.04.2013 г.

УДК 81'44

**Теоретичні засади зіставного дослідження
лексичної семантики аксіономенів**

Сорока Т. В.

*Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна*

Статтю присвячено характеристиці формалізованого аналізу лексичної семантики аксіономенів. Запропоновано методикау зіставно-типологічного дослідження лексико-семантичних груп та полів слів на позначення духовних цінностей в сучасних українській, англійській та французькій мовах, що базується на поєднанні лінгвістичних методів з математичною теорією графів. Обґрунтовано застосування матричного методу представлення семантичних відношень між аксіономенами. Розглянуто етапи процедури збору лексикографічного матеріалу і виділення семного складу аксіоіменників.

Ключові слова: аксіономен, формалізований аналіз, матриця.

Сучасний етап у розвитку мовознавства характеризується сформованістю двох головних науково-дослідницьких тенденцій: опис окремо-

обраних мов з метою встановлення специфіки національно-культурного світо-сприйняття та комплексне охоплення мовного матеріалу в зіставно-типологічному аспекті на матеріалі генетично споріднених і неспоріднених мов.

Останнім часом усе більше мовознавців схиляються до думки, що найпродуктивнішою основою для зіставлення мов є лексична семантика, оскільки без глибокого всебічного вивчення мовного змісту не можна адекватно представити структуру мови загалом (праці М. Ф. Алефіренка, І. О. Голубовської, А. В. Корольової, А. А. Лучик, О. О. Селіванової, С. І. Терехової, О. В. Тищенко, Т. С. Толчєєвої, М. П. Фабіан, Г. М. Ярун та інших). Поділяємо думку М. П. Кочергана, що “саме в лексиці приховані фундаментальні риси мовної структури, які зумовлюють наявність багатьох специфічних ознак на інших рівнях мови” і “опора на семантику сприятиме розкриттю максимально широкої сукупності системно зумовлених структурних характеристик мови, що дають змогу пролити світло на проблему взаємовідношення мови і мислення” [2, с. 88]. Отже, закономірною й науково виваженою виявляється переорієнтація мовознавчих досліджень на семантичний ґрунт, оскільки на сьогодні незаперечним є положення про примат мовного змісту над формою, про первинність лексичного в слові та можливість застосування саме семантичного підходу до дослідження усіх рівнів мови.

Зіставне дослідження мовної семантики проводиться в кількох аспектах залежно від масштабності і місця в загальній мовній системі й функціонального статусу зіставляваних категорій. З цього приводу лінгвістами виділяються два напрями: зіставне дослідження семантики на міжмовному рівні та зіставне дослідження семантичних явищ на рівні однієї мови. Перше здійснюється головним чином у типологічному плані й переважно на рівні загальних категорій семантичної структури, зіставлення яких спрямоване на встановлення спільного та відмінного в ос-

новних формах логічного мислення. За методикою проведення зіставне дослідження семантики на міжмовному рівні вважають дослідженням з горизонтальним розташуванням об'єктів, тоді як зіставний аналіз семантичних явищ на рівні однієї мови є вертикальним. У процесі зіставлення включаються одиниці мовної семантики різних структурних рівнів однієї мовної системи з урахуванням їх ієрархічного зв'язку [5, с. 10].

Актуальність дослідження. Незважаючи на достатньо велику кількість наукових розвідок, в яких розкрито функціонально-семантичні параметри лексикологічного зіставлення (дослідження Л. В. Бублейник, Н. О. Герцовської, Л. В. Дробахи, І. Ф. Заваринської, Н. В. Іваненко, В. В. Катернюк, Т. Б. Крижановської та інших), змістовий підхід до типологічного вивчення лексики потребує подальшої розробки, оскільки мовні зіставлення не завжди мають системний характер.

Метою статті є заповнення прогалини в методиці дослідження лексичної семантики шляхом виділення та характеристики процедури її формалізованого аналізу.

У сучасному мовознавстві формалізовані дослідження структури і системи мови проводяться з метою розв'язання практичних потреб – створення систем інформаційного пошуку, побудови штучного інтелекту, машинного перекладу тощо. Вперше формалізовані основи семантичної класифікації лексики були сформульовані й обґрунтовані науковими співробітниками відділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України на чолі з відомим вітчизняним вченим М. М. Пецяк [1]. Саме звідси пішли дослідження теоретичної та прикладної лінгвістики на матеріалах лексикографічних джерел, де найвиразніше розмежовуються явища мовлення і мови, а лексичні значення слів визначаються як мовні факти.

Оскільки слово як знакова одиниця мови характеризується формою вираження і змістом, то їх співвідношення найяскравіше може бути представлено тими тлумачними словниками, які більш детально описують це співвідношення. Лексикографічна практика укладання тлумачних словників націлювала дослідників на вивчення лексичного значення слова не як ізольованого, а органічно-поєднаного елемента системи мови. Відповідно, тлумачні словники, котрі володіють найповнішими банками інформації слів, дозволяють здійснити аналіз мовних засобів їхнього вираження у "термінах семантичних складників" [3].

Словникова стаття являє собою групу, в якій формальні ознаки строго організовані. Їхня кількість залежить від ступеня полісемічності реєстрового слова: чим багатша полісемія, тим більше підстав для урізноманітнення формальних ознак словникової статті. Отже, словникова стаття постає перед нами як комплекс формальних ознак із конкретизованою структурою, з якої не можна вилучити або до якої не можна додати жодної частини так, щоб не змінити інші частини і не викликати загального перегрупування. Оскільки словникова стаття виступає інструментом інтерпретації лексичного значення реєстрової одиниці, то її перетин з іншими, але відмінними формальними ознаками дає можливість формалізовано описувати співвідношення між лексичними значеннями в системі мови.

Матеріалом авторського наукового дослідження виступають організації аксіономів¹ сучасних української, англійської та французької мов, які кваліфікуються як ціннісно-обумовлені реєстрові одиниці лексикографічних джерел тлумачного характеру.

Для вибору матеріалу дослідження системно-структурних особливостей лексичної семантики, вводимо формальний, суто мовний критерій – віднесеність слів, які аналізуються, до однієї частини мови – іменника, що дає змогу визначити й описати

¹Аксіономен (від грецького ἀξία – "цінність" і латинського – *nomēn* – "ім'я, назва") є робочим терміном для позначення найменування цінності.

їхню семантику за допомогою: матричного аналізу семної структури аксіономенів при побудові таблиць на першому етапі класифікації матеріалу; моделювання схем лексико-семантичних полів на основі матриць; аналізу полів за математичною теорією графів; опису та комплексного аналізу співвідношень аксіономенів сучасних української, англійської та французької мов, їхніх зв'язків та особливостей.

Цю методику слідом за М. М. Пешак та її учнями поглибила М. П. Фабіан, зокрема при дослідженні етикетної лексики в українській, англійській та угорській мовах [4, с. 19].

Матричний метод представлення семантичних відношень між аксіоменниками сучасних української, англійської та французької мов служить у нашому дослідженні метамовою для опису об'єктів аналізу, а матриця – моделлю систем семантичних зв'язків, з одного боку, та семантичною структурою аксіолексики, з іншого. Ця модель фіксує семантичні зв'язки між словами на позначення цінностей у вигляді стовпчиків та рядків однакової довжини, де плюсом (+) позначається співвідношення аксіономенів та їхніх значень. Місця аксіономенів в матриці строго фіксовані: слова з найвищим і середнім ступенем полісемії розташовані в густо заповнених її частинах, а моносеманти – в рідко заповнених місцях. Разом з тим функціональне навантаження мають як заповнені, так і незаповнені клітини матриці, а також віддаль між реєстровими словами та напрям, по якому розміщені останні. У порівнянні з тлумачним словником матриця формально простіше представляє лексичну семантику мови, а топографічний спосіб розміщення в ній заповнених клітин практично замінює словесне вираження тлумачної частини.

Оскільки лексема виступає зовнішнім відображенням слова, то його внутрішній бік представлений семемою, яка є найменшою одиницею лексико-семантичного ярусу і рівнозначною окремому значенню слова. У парадигматичному аспекті семема вже не є найпростішою й неподільною, оскільки має свою структуру і містить ряд компонентів.

На позначення компонентів змісту семми використовуються різноманітні терміни: *маркер* (Дж. Катц, Дж. Фодор), *фігура* (Л. Ельмслев), *диференційна ознака* (І. Арнольд), *семантичний множник* (Л. М. Васильєв, О. К. Жолковський), *семантична ознака* (Г. А. Уфимцева), *семантичний примітив* (Г. Вежбицька) та інші. У нашому дослідженні вводимо термін *генералізована семма*, під якою розуміємо семантично-похідну ознаку, яка має скорочено-узагальнений зміст, що виводиться логічним шляхом з вихідної семми і застосовується в моделюванні горизонтальної ланки матриці.

Структурування аксіолексики сучасних української, англійської та французької мов передбачає виділення її складу й внутрішньої організації, внаслідок чого відбувається поділ досліджуваної лексики на ЛСП, мікрополя, лексико-семантичні угруповання та встановлюються синтагматичні й парадигматичні зв'язки між ними.

Процедура збору фактичного матеріалу і виділення семного складу лексичних значень аксіоменників полягає в таких послідовних етапах:

1) з тлумачних словників української, англійської та французької мов методом ступінчастої ідентифікації виписуються іменники, у формулах тлумачення яких містяться експліцитні та імпліцитні вказівки на форми і засоби передачі аксіологічного знання, в результаті чого укладається картотека мовного матеріалу;

2) за одержаною в такий спосіб картотекою аналізується кількісний та якісний склад слів на позначення цінностей, а також їхня семантика;

3) на основі аналізу словникових дефініцій моделюється спеціальна матриця, де по вертикалі розташовується список аксіономенів із реєстрової частини словникової статті (лексичний склад слів), а по горизонталі – список формальних ознак із тлумачної частини (їх семний склад – генералізовані семи). При цьому в одній клітинці матриці розміщується лише одне слово. Наявність у лексичних значеннях спільної семи позначається знаком (+);

4) списки слів та генералізованих сем у матриці групуються по спадній залежно від кількісного вираження сем, що сприяє максимальній концентрації слів на позначення цінностей в одному з кутів матриці і протиставленню цього кута протилежному по діагоналі як найменш заповненому;

5) за матрицею моделюється схема ЛСП аксіолексики у вигляді графа, за допомогою якого від аналізу семної і лексичної структури як автономних мікросистем переходимо до вивчення співвідношень аксіономенів. При цьому ЛСП виступає як система, а слова на позначення цінностей – як її складники;

6) одержані ЛСП аксіономенів української, англійської та французької мов вивчаються як самостійні системно-структурні об'єднання слів, що характеризуються тісними взаємовідносинами з іншими полями досліджуваних мов.

Міжмовне зіставлення іменників на позначення цінностей в сучасних українській, англійській та французькій мовах являє собою зіставлення матриць, утворених в результаті вивчення аксіономенної семантики в кожній лексичній системі досліджуваних мов за ступенем полісемії виділених слів та характером їхнього семного складу. Описана методика зіставно-типологічного дослідження поєднується з описовим, компонентним аналізом, польовим підходом, процедурою ступінчастої ідентифікації, статистичними підрахунками, математичною теорією множин та графів.

Сутність теорії графів полягає в максимально точному визначенні місця лексичної одиниці в системі досліджуваної мови, яка виступає елементом поля і згадується в ньому лише один раз. Отож, у схемі достатньо повно представлено ступінь багатозначності аксіономенів та характер взаємозв'язків між ними. Найбільш багатозначне слово потрапляє в центр і за допомогою дуг поєднується з іншими елементами ЛСП. Лексичні одиниці з нижчим ступенем полісемії потрапляють у мікрополя або на периферію. При віддаленні від вершини графа зміст семантичних вузлів розширюється, доповнюючись характеристиками інших елементів поля. За цим принципом семантичний зміст кожного кінцевого вузла графа передає єдність семантичних характеристик, співвіднесених з усіма проміжними вузлами, які лежать на прямій гілці аж до вершини графа. Отже, в процесі семантичної інтерпретації того чи іншого аксіономена його значення розглядається послідовно від вершини по відповідній цьому значенню низхідній дузі графа до його кінцевого семантичного вузла. Таке топографічне розташування елементів у полі дозволяє простежити особливості розширення або звуження їх семантики.

Висновки. В результаті застосування матричного методу картина польової структури аксіолексики значно ускладнюється, розкриваються внутрішні механізми й динаміка змістових взаємодій аксіономенів під впливом екстралінгвальних факторів. Матричне представлення семантики слів на позначення цінностей в сучасних українській, англійській та французькій мовах дає можливість всебічно охарактеризувати структуру лексичних значень аксіономенних іменників, виділити ступінь їх семантичної спорідненості, розкрити характер функціональності сем, що в межах слів так само утворюють структуру, як і сукупність аксіономенних лексичних одиниць у ЛСП. Типологічне зіставлення ЛСП віддаленоспоріднених та неспоріднених мов – української, англійської та французької – сприяє виявленню семантичних закономірностей формування аксіолексики в кожній із досліджуваних мовних систем та визначенню тих семантичних й формальних меж, в яких проявляються тенденції до взаємопереходів елементів ЛСП, їх груп, мікрополів. Через зв'язки між ЛСП видається перспективним вийти на всі лексико-семантичні системи ціннісних парадигм українського, англійського та французького мовних соціумів.

Список літератури

1. Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / Н. Ф. Клименко, М. М. Пещак, І. Ф. Савченко. – К. : Наукова думка, 1982. – 251 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
3. Скороходько Э. Ф. Семантические сети и автоматическая обработка текста / Э. Ф. Скороходько. – К. : Наукова думка, 1983. – 218 с.
4. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах : [монографія] / Мирослава Петрівна Фабіан. – Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство “ІВА”, 1998. – 256 с.
5. Фабіан М. П. Типологія етикетної лексики в різноструктурних мовах / М. П. Фабіан // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. праць. – Ужгород : ФОП Бреза А. Е., 2012. – Вип. 10. – С. 7–12.

Сорока Т. В. Теоретические основы сопоставительного исследования лексической семантики аксиономенов // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.300-304

Статья посвящена характеристике формализованного анализа лексической семантики аксиономенов. Предложена методика сопоставительно-типологического исследования лексико-семантических групп и полей слов, обозначающих духовные ценности в современных украинском, английском и французском языках, которая основывается на сочетании лингвистических методов с математической теорией графов. Обосновано применение матричного метода представления семантических отношений между аксиономенами. Рассмотрены этапы процедуры сбора лексико-графического материала и выделения семного состава слов.

Ключевые слова: аксиономен, формализованный анализ, матрица.

Soroka T. V. Theoretical basis of contrastive lexico-semantic analysis of axionomens // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.300-304

The article is dedicated to the description of the procedure of lexico-semantic formalized analysis of axionomens. Methodology of contrastive research of words denoting spiritual values in the modern Ukrainian, English and French languages is proposed. A new direction in typological investigation of both lexico-semantic word groups and lexico-semantic fields based on the combination of linguistic methods with mathematical theory of the graphs is elaborated. The qualitative parameter of inter-language comparison of the nouns has been set up.

The application of matrix method in practice proves that the picture of the field structure of axiovocabulary considerably becomes complicated; internal mechanisms and dynamics of semantic cooperations of axionomens are revealed under the influence of extra-linguistic factors. Matrix representation of non-material values gives an opportunity to describe in detail the structure of lexical meanings of axionouns, to distinguish the degree of their related semantics, to expose the functional character of semes forming definite structures within the framework of analyzed words, as well as the axiounits do the same in the lexico-semantic fields. Through relations between lexico-semantic fields it considers to be perspective to investigate all lexico-semantic sub-systems of the value paradigms of the Ukrainian, English and French language societies.

Key words: axionomen, formalized analysis, matrix.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161.238

**Офіційно-діловий стиль української мови
на тлі соціокультурного виміру періоду 20-30-х рр. ХХ ст.**

Тихоненко О. В.

*Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва,
м. Харків, Україна*

У статті розглядається офіційно-діловий стиль української мови в контексті соціокультурного виміру періоду 20-30-х рр. ХХ ст. Аналізується концепт ДЕРЖАВНІСТЬ у мові архівних документів та словниках 20-30-х рр. ХХ ст. Зосереджено увагу на вивченні фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю української мови, що постають як засоби мовної репрезентації концепту. Доведено, що концепт сприймається як ключ до розуміння соціального світогляду і світосприйняття, а також виступає основним засобом концептуалізації в мовній картині світу.

Ключові слова: *концепт, мовна картина світу, українська мова, офіційно-діловий стиль, політична лексика, радянізми, фразеологічні одиниці, фрейм.*

Становлення і розвиток функціональних стилів безпосередньо залежить від рівня розвитку суспільства, оскільки на окремому етапі його еволюції виникає потреба комунікативного забезпечення певної сфери життя. Саме у цих цілях формується система, що складається із сукупності екстралінгвальних і лінгвальних чинників. Тому зі змінами в соціальній і політичних сферах періоду 20-30-х рр. ХХ ст. підвищується роль офіційно-ділового стилю української мови і разом з тим з'являється необхідність у залученні місцевого населення до державних справ, доведення до його відома рішень і постанов уряду рідною мовою. У складі означеного стилю виникли зовсім нові жанри (декрет, мандат тощо). Урядом країни були прийняті декрети і постанови про державний статус української мови нарівні з російською, про обов'язкові заходи щодо розширення її суспільних функцій, особливо в діловодстві та судочинстві. Для вирішення цих завдань було створено спеціальні комісії, що виконували величезну роботу щодо поширення української мови в галузі освіти, науки, діловодства. Досліджуваний стиль 20-30-х рр. ХХ ст. характеризується становленням його стилістичних норм і стильових рис.

Для кожної епохи характерні свої ключові слова, що презентують концептуальну і мовну картини світу. Позначаючи найбільш актуальні явища, реалії, вони посідають вагомe місце в мові певного історичного періоду, активно використовуються носіями мови і є невід'ємною частиною мови певної сфери діяльності людини. Вивчення таких мовних одиниць дозволяє розкрити основні соціальні орієнтири суспільства досліджуваної епохи та витоки цих одиниць.

Концепти, дослідження яких сприймається як ключ до розуміння соціального світогляду і світосприйняття, виступають основними засобами концептуалізації в мовній картині світу. Так, О.Потебня і І.Огієнко звертаються у свій час до концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ*, відстоюючи його культурологічний аспект: поки живе мова – житиме народ як національність й існуватиме державність. Народ ними розглядається як

суб'єкт культурно-історичного процесу і відповідно державності. Однією з вербальних форм експлікації концепту є фразеологічні утворення.

Вивчення мовної і концептуальної картин світу в межах офіційно-ділового стилю української мови не досліджувалося, тому *актуальність* подібного спостереження не викликає сумніву.

Студіювання концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ* має діахронізм і в нашій роботі не претендує на завершеність, проте й не обмежується вивченням на синхронному зрізі, що й зумовлюється нашою метою і завданням. Тому *метою* статті є спроба проаналізувати концепт *ДЕРЖАВНІСТЬ* як показовий на матеріалі фразеологізмів офіційно-ділового стилю 20-30-х рр. ХХ ст., відбитих в архівних документах та словниках. Аналіз концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ* є висвітленням мовної картини світу означеної епохи, що склалася під впливом екстра- та інтралінгвальних чинників.

В українській мові для реконструкції змісту концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ* належить визначити його мовні репрезентації, що втілено в текстах офіційних документів і словникових дефініціях. Доведено, що фразеологічні одиниці – це засоби мовної репрезентації концепту. Вважаємо, що представлення фразеологічних одиниць (ФО) у документах є питомими з боку природи мови. ФО у досліджуваних словниках, відбиті тлумаченням та синонімами, – більш штучні (виконують стилістичну функцію, набули ознаки нейтральності), оскільки не відтворюють повноцінно багатогранність картини соціального буття.

Насамперед звернімося до семантики лексеми *державність*. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови подано таке номінативне значення: *державність* – *державний лад; державна організація* [1, с. 268]. На підставі таких ключових слів, що задіяні до тлумачення лексеми *державність*, виділяємо основні фрейми студійованого концепту: *державний лад* і *державна організація*.

Згідно з тлумачним словником юридичних термінів чітко окреслено перший фрейм: «Державний лад – система соціальних, економічних і політичних відносин, які закріплені нормами конституційного права. Д.л. визначає основні організаційні форми та інститути механізму політичної влади в державі» [5, с. 77]. Лексема *організація* є полісемантичною: ...2. Об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій і т. ін. // Сукупність людей, груп, об'єднаних для досягнення якої-небудь мети, вирішення якої-небудь завдання на основі принципів поділу праці, поділу обов'язків та ієрархічної структури; громадське об'єднання, державна установа. Організація Об'єднаних Націй. 3. Компанія, установа, їх підрозділи чи об'єднання, які виконують самостійні функції та мають адміністрацію. // Державна, партійна, громадська і т. ін. установа. 4. Особливості будови, устрій чого-небудь; структура. ... 6. Комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи [1, с. 679].

У процесі аналізу словникових дефініцій на природу значення слова *державність* стає зрозумілою деяка його недостатня визначеність, оскільки відсутнє як таке пряме словникове тлумачення, наявні лише ключові слова (по суті становлять синонімічний ряд) щодо наповнення змісту цього концепту, які посилаються на подальші тлумачення. Необхідність використання цього поняття об'єктивно існує, але чітких теоретичних розробок стосовно його змістовного навантаження, природи, функцій у житті людської спільноти не знаходимо.

Відомо, що лексема *державність* належить до політичної лексики і презентує політичний дискурс. Тож розуміємо *державність* як сукупність певних помислів та дій, які сприяють збереженню держави. При цьому державність виступає як комплекс інститутів політики, економіки і культури, що цілісно діють на території країни, забезпечуючи її розвиток.

На початку ХХ ст. починається національний рух за встановлення державності в Україні, за суверенність у союзі з Росією на автономних засадах. Досліджуваний нами синхронний зріз – доба бурхливого піднесення і занепаду, творіння і знищення державності, прискореного руху вперед і застою державотворення в Україні. Цей процес подібний до нинішнього у плані концепції, принципів розбудови держави, коли народ прагне соборності, самостійності, незалежності, а політичні перипетії заважають цьому шляху української державності, як заважали на багатолітньому шляху українцям будувати державність, незалежну державу напади монголо-татар, національно-визвольна війна за часів Хмельниччини, період визвольних змагань початку ХХ ст., процес українізації тощо.

Ураховуючи екстра- та інтралінгвальні чинники концептуалізації державності, конкретизуємо фрейм *державність* – *державний лад* та виокремлюємо два субфрейми (ієрархічні одиниці): *державність* – *установа* і *державність* – *посадовець*. У 20-30-х рр. ХХ ст. українськими державотворцями було вироблено систему складних номінацій на позначення державних організацій та установ, а також посадовців, які забезпечували повноцінне життя держави в політичній, економічній та соціальній сферах. Так, утворилися такі ФО: *Державне Міністерство, Державний Сенат, шеф державної власті, державний Столоначальник, державний діловод, Рада Народніх Комісарів, державні установи, державний апарат* тощо. Оскільки на початку ХХ ст. українці мали *пролетарську державу* і прагнули *створити конституційно-федералістичну державу, незалежну державу, державний організм, державний лад, витворити одноцінність, мати центральну владу, державну самостійність, зріст державности* (тут і далі зберігаємо орфографію), *скріплення самостійности*, а також підкреслювалася *необхідність здійснити державне будівництво* [2, с. 236–237], *створити державну службу, військову владу, цивільну владу, найвищу владу, зверхню владу, місцеву владу* [3]. При цьому значна увага приділялася в установах дисципліні, щоб пройти складний *шлях української державности, повернути загублену державність*.

Державність розуміється як нація та устрій буття (як матеріальний, так і психологічний) цілого народу. З огляду на офіційно-ділову фразеологію студійований концепт є багатомірним утворенням, де стають нероздільними його складники: *державна мова, нація, народ, влада, закон, право, дипломатія, моральність*, що є важливими і невіддільними у структурі названого концепту. Своєрідними фразеологізованими «знаками» цього концепту є: *автономія законодавства, вага українського чинника, виборче право, виконавча власть, вирівнювання територіальних рахунків, відповідальність державної служби, внутрішня самовлада, гасити владу, державна легковажність, затвердити Кабінет* [4].

Отже, для українського народу власною державою було і залишається таке національне утворення, яке, кладучи в основу свого розвитку українську мову як державну, маючи свою власну державотворчу символіку, чітко визначену територію, функціонує на основі тісної взаємодії влади і громадян, сили і компромісу, закону і свободи як на території країни, так і за її межами, і яке, апелюючи до загальнолюдських моральних цінностей, посідає належне місце у світовій спільноті. Як бачимо, первинний зміст концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ* пов'язаний з такими концептами, як *ДЕРЖАВА, ВЛАДА, НАРОД, МОВА*. Таке дерево концептів простежуємо через приклади словникових реєстрів, дефініцій та в документах.

Мова завжди виконувала державотворчу функцію, була і є державотворчим чинником. Тому вона не роздільна з державністю. У досліджуваний період показовими виявилися такі ФО: *прискорити фактичну українізацію, порядок переходу діловодства на українську мову, реєстрація листування українською мовою, рух українізації діловодства, брак вчителів української мови, через політичні обставини, доповідь*

Ц.К. українізації Радапарату, статистичні відомості про стан українізації, доповідна записка ЦВК українізації радапарату, стан українізації радянського апарату, заходи забезпечення рівноправності мов, сприяння розвітковій українській мові, поєднана українізація радянського апарату, про рівні права мов, заходи що до українізації шкільно-виховальних установ, розподілити по ознакам мови, гуртки по вивченню, план українізації установ [2, с. 95]. Саме тоді функціонують фразеологізми офіційно-ділового стилю, які називаються радянськими, що виконують важливу функцію для реалізації фрейму лад: творення кадрів, поставити своїм завданням, давати змогу, посилення роботи, подати доповідь, учительський персонал, викладацький персонал, вжити заходів, поставити питання, звернути увагу, визнавати за потрібне, доконали зобов'язання, підлягати звільненню, зосередити увагу, досягти мети, слово товариського роз'яснення, особливо кваліфікована особа, знайти відгук, користуватися чутками, прийти до певності, вести вивчення, відрізати доступ [3]. Наступна категорія радянських має зв'язок з аналізованим концептом: українізація державного апарату, процес мовного будівництва, штучна українізація, збільшити українізацію, організоване волевиявлення населення, узаконити окремим декретом, цитадель українського націоналізму, розсадник шовінізму, боротьба з релігійними забобонами, ідеологічний фронт, комуністичний елемент, скинення влади, усунути нерівність, зносини з державними органами, надавати право, реставрувати минуле, українська радянська культура [4]. Приклади архівних документів та наявних у словниках ФО свідчать про перевагу абстрактного над конкретним. Очевидно, світобачення державності, зокрема мовна картина офіційно-ділового стилю 20-30-х рр. ХХ ст. виявляється в семантиці ФО, що переживала становлення, як і офіційно-діловий стиль української мови загалом. Однак процес українізації свідомо завадив процесові українського державотворення, про що свідчать спостереження над фразеологізмами. У зв'язку з цим практично звужуються рамки репрезентації концепту. Українська ділова мова цього періоду ввібрала в себе кальки російських термінів, а фразеологія офіційно-ділового стилю стала втрачати свою самобутність, оскільки процес державності призупинився з приходом тоталітарної влади, а концепт *ДЕРЖАВНІСТЬ* припиняє таке своє існування.

Висновок. Отже, кожному етапові розвитку нації, державності відповідає свій рівень лексико-фразеологічного кодування його мови, кожній зміні суспільної думки, кожній суттєвій ідеологічній варіації відповідає нове ключове слово, нова система тексту; за своїм характером фразеологія є антропоцентричною і виконує семантичну функцію. Фразеологія української мови значною мірою увиразнює важливі фрагменти мовної картини світу, зокрема в аспекті суспільного буття і потреб стильового забезпечення державного життя. Фразеологізми текстів службових документів 20–30-х рр. ХХ ст. значною мірою є результатом національного світобачення, зокрема, поглядів на державотворчі процеси; містять вичерпну інформацію про ідею державотворення в соціальній картині світу.

Подальші дослідження концепту *ДЕРЖАВНІСТЬ* у рамках як офіційно-ділового, так і інших мовних різновидів, матимуть цілісне уявлення про мовну і концептуальну картину світу, а також будуть значущими для розвитку когнітивної лінгвістики в діакронії та синхронії.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2002. – 1440 с.
2. Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1994. – 560 с.

3. Підмогильний В. Фразеологія ділової мови / В.Підмогильний, Є. Плужник. – К.: Час, 1927. – 296 с.

4. Постанова Пленуму ЦК КП(б)У від 22 червня 1923 р. // Культурне будівництво в Українській РСР: Важливі рішення КП і Радянського уряду. 1917 – 1959 рр.: збірник документів. – К., 1959. – Т. 1: 1917 – червень 1941 рр. – С. 229–232.

5. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [В.Г.Гончаренко, П.П.Андрущенко, Т.П.Базова та ін.]; за ред. В.Г.Гончаренка. – К.: Либідь, 2003. – 320 с.

Тихоненко Е. В. Официально-деловой стиль украинского языка на фоне социокультурного измерения периода 20-30-х гг. XX в. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.305-309

В статье рассматривается официально-деловой стиль украинского языка в контексте социокультурного измерения периода 20-30-х гг. XX в. Анализируется концепт ГОСУДАРСТВЕННОСТЬ в языке архивных документов и словарях 20-30-х гг. XX в. Внимание сосредоточено на изучении фразеологических единиц официально-делового стиля украинского языка, что выступают в роли средств языковой репрезентации концепта. Доказано, что концепт рассматривается как ключ к пониманию социального мировоззрения и мировосприятия, а также выступает основным средством концептуализации в языковой картине мира.

Ключевые слова: *концепт, языковая картина мира, украинский язык, официально-деловой стиль, политическая лексика, советизмы, фразеологические единицы, фрейм.*

Tykhonenko O. Official-business style of the Ukrainian language in the socio-cultural aspect of the period 20th – 30th years of the 20th century // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.305-309

The article deals with the official-business style of the Ukrainian language in the context of the socio-cultural dimension of the period 20th – 30th years of the 20th century. The concept STATEHOOD in the language of archival documents and business language dictionaries 20th - 30th years of the 20th century are analyzed. The attention on studying of the phraseology in official-business style of the Ukrainian language, which acts as a representation of the concept of language, is focused. We prove that the concept is seen as key to understanding the social world and world, and is the main tool of conceptualization in linguistic world. The main concept's frames based on key words are selected. The subframe as the part of the concept is defined. The effect of extralinguistic factors on the formation of these terms is determined. The structural components and signs of the concept STATEHOOD are analyzed. The studying of concept provides the whole imagination of conceptual and language world's picture. The phraseology of the official documents of the 20th - 30th years of the 20th century are the result of the national attitude, looks to the state-formation processes, contain exhaustive information about the idea of creation of the state in the social picture of the world, are selected.

Key words: *concept, language world, Ukrainian, official-business style, the political lexicon, sovietisms, phraseology, frame.*

Поступила до редакції 02.04. 2013 р.

УДК 81-115

Еволюція мовних станів і теорія субстрату

Храбскова Д.М.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

У представленому дослідженні сформульовано теоретичне підґрунтя до розкриття механізмів еволюції мовних станів західноєвропейського комунікативного ареалу. На основі синтезу студій представників класичної та сучасної типологічної лінгвістики, що осмислені крізь призму конкретних фактів з історії давніх мов, запропоновано схему, у межах якої мовна еволюція відбувається за строго підпорядкованою ієрархічною послідовністю. Складовими цієї схеми є такі процеси як схрещення та змішування мов, наслідком котрих, у свою чергу, стають явища субстрату, суперстрату та адстрату.

Ключові слова: *мовна еволюція, комунікативний ареал, мовна сім'я, змішування та схрещення мов, субстрат.*

Інтерес сучасної гуманітарної думки до історії мов Західної Європи актуалізується у розвідках, присвячених вивченню діахронної структури кельтської, італійської та протогерманської груп індоевропейської етнолінгвістичної сім'ї. Приймаючи у даному контексті вказані мовні групи за похідні для усіх сучасних західноєвропейських мов, вельми важливо зважати на роль і місце античних лінгвокультур (грецької та латинської) у процесі формування лінгвістичної картини західноєвропейського етнокультурного ареалу.

Мета представлено дослідження постає у побудові ієрархічної схеми механізмів мовної еволюції. Задля досягнення зазначеної мети під час студій було вирішено такі завдання: синтезоване осмислення теоретичної спадщини діахронної та контактної лінгвістики крізь призму конкретних явищ в еволюції мов західноєвропейського етнокультурного ареалу, розмежування і класифікація термінологічних одиниць сучасної теорії еволюціоністики, розробка єдиного концептуального підходу до використання лінгвістичних, етнографічних, історичних, культурологічних методик до вивчення мовних станів.

Кожен конкретний етап розвитку певної природної мови треба розуміти як наслідок зсувів етногенетичного характеру. О.Б. Ткаченко підкреслює, що саме в процесі етногенезу унаочнюється стійке поєднання історії мови з історією народу. У тому ж самому руслі розгортаються наукові міркування іншого українського мовознавця – О.І. Чередниченка, який зауважує, що „будь-яка мова є чи не найголовнішим охоронцем культури народу – її носія” [17, с. 9], а також чи не найголовнішою з її ідентифікаційних рис. Водночас мова, як і культура, не складає замкненої системи. Її сутність не виключає можливості проникнення чужорідних елементів, які згодом повинні асимілюватися або бути відторгненими системою.

В останні десятиліття особливої наукової новизни набули проблеми мовних змішувань та розвитку в окремих етносів мішаних культур. Сучасна Європа керується принципами єдності так само, як і століття тому. В 1924 р. М.С. Трубецької, пере-

буваючи в еміграції у Празі, розмірковує про моральний статус доленосних жадань європейської спільноти: „Вона докладает всіх можливих зусиль до того, щоб вирівняти та ліквідувати індивідуальні відмінності між націями світу; до того, щоб скрізь установити однакові рівні життя, соціально-політичної організації та однакові поняття [...]; підриває самобутні духовні основи, які кожна нація продукує в своєму житті та своїй культурі [...]; неухильно й стрімко наближається до [створення] нової Вавилонської вежі” [15, с. 52]. Прагнення єдності, безперечно, є позитивним проявом свідомості людства. Але шляхи до її досягнення можуть бути й хибними. Єдина європейська нація, мова, культура представляються, на перший погляд, цікавою перспективою, проте результат цього прагнення зафіксовано в історичних подіях 1939-1945 років. Європа і раніше експериментувала подібним чином. Римська імперія з її високорозвиненими культурою і мовою, з її бездоганною соціальною і військовою організацією мала всі підстави для досягнення бажаного результату. Однак асиміляція римлянами галльської, іберської, дакської мов (а отже і культур) призвела до появи так званих територіальних варіантів народної латини (*lingua rustica*). Кожна з асимільованих мов надала латині щось своєрідне, суто індивідуальне. Ці індивідуальні риси були нездатні одночасно співіснувати в одній системі латинської мови. Забагато чужорідних елементів, забагато суперечностей – і латинська мова, як і латинський народ, були знищені зсередини.

Еволюційні закони функціонують таким чином, щоб завжди підтримувалося існування декількох (багатьох) етносів, розмежування котрих здійснюється завдяки відмінностям, притаманним мовам та культурам кожного з них. Найчастіше поміж мовами не існує чітких меж, одна мова непомітно переходить в іншу. Факт еволюції мови не настільки очевидний, як може вважатися на перший погляд, тому що мова змінюється достатньо повільно. Наприклад, занепад вавилонської мови продовжувався з II ст. до н. е. до III ст. н.е. Німецький асиріолог Е. Кленгель-Брандт наводить таку характеристику вказаному періоду: „Мешканці, які залишилися, будували собі маленькі примітивні оселі, загалом із залишків колишніх будівель. Багато з деколи густонаселених місць обезлюднили, перетворилися на цвинтарі чи завалища [...]”. Нащадки колишнього вавилоно-арамейського населення або співіснували з чужинцями, або залишили ці місця, або були вивезеними до інших країн. Місто все більше походило на парфянське поселення з потужним впливом грецької культури. Лише небагато хто володів вавилонською мовою” [цитуються за Л.С. Клейн: 7, с. 138].

Мови не здатні змінюватися, як монархи. Неможливо в певний історичний момент сказати: *le roi latin est mort, vive le roi français* (король „латинської” помер, хай живе король „французької”). Однак на території розповсюдження латинської мови з'явилися французька, іспанська, італійська тощо, а сучасний китаєць навряд чи без спеціальної підготовки зрозуміє давньокитайський текст. Мова здатна варіювати в часі через зміни соціального порядку, саме як і завдяки багаточисельності та надлишковості її структурних елементів.

Сьогочасна наука не має жодного підтвердження припущенню про те, що в якийсь певний історичний момент існував лише один етнос, чи то одна мова. Навіть біблійне свідчення про це може розглядатися як суперечливе. Егоцентризм – одна з головних рис свідомості стародавніх народів. Можливе й інше пояснення біблійного міфу. Наприклад, шумери вважали, що тільки та система знаків, акустична і графічна, якою володіють вони, має підстави називатися мовою. Такої ж думки дотримувалися й їхні сусіди: сирійці, фінікійці, навіть хети. Продовжувалося вказане домінування саме доки акадці не „позичили” в шумерів, вдосконалили і розповсюдили ідею та принципи графічного зображення звуків мови. Погоджуючись з Р.О. Будаговим, „треба перебувати на певному ступені культурного розвитку”, щоб цілком усвідомити факт

існування інших (не тієї, якою „я” розмовляю з сусідами, друзями, трактирником [...]) мов [3]. Карл Лисий та Людовик Німецький в 842 році це розуміли, тому і проголосили „Страсбурзькі клятви” двома мовами. Але чи усвідомлювали вони факт існування багатьох мов? Навряд чи. Вказаний факт не було до кінця усвідомлено ані в XI ст., коли не здавалося дивним, що всі герої епосу про Роланда розмовляють лише французькою, навіть посланець до армії сарацин Ганелон; ані в XVII ст., коли іспанські герої корнелєвської трагедії „Сід” спілкувалися досконалою французькою мовою [3]. Дійсно, що окремі представники людства усвідомлювали існування численної кількості мов у світі. Сьогодні „Страсбурзькі клятви” зрозумілі багатьом із нас завдяки історичному Нітхарду (*Nithard*), котрий зафіксував їх у трьох варіантах: старофранцузькою, давньоверхньонімецькою та латинською мовами. Саме для того, щоб їх нащадки не втратили цінностей шумерської культури, вавилонські писарі переписували більшу частину шумерських зводів, розділяючи тексти на певну кількість стовпців таким чином, щоб шумерське слово супроводжувалося відповідним академічним з частими примітками про те, як слід вимовляти шумерське слово. Однак лише в першій чверті XIX ст. має місце корінний злам в колективній свідомості людства: факт різноманітності мов у світі визнається аксіомою. Починається ера наукового дослідження цієї мовної різноманітності.

Саме з указаних часів природа мовної еволюції стає предметом лінгвістичних досліджень. На питання, яким чином відбуваються мовні зміни, відповідає історія окремих мов. Загальні тенденції в розвитку мови ґрунтуються на зафіксованих фактах мовних змін. При цьому зважається на те, що процес мовної еволюції не є позбавленим прискорень та сповільнень, раптових стрибків і зупинок. Історія вивчення природних мов (німецької, французької, англійської тощо) надає можливість класифікувати мовні зміни за трьома характеристиками:

- залежно від швидкості проходження – *швидкі та повільні*;
- залежно від ступеня усвідомлення носіями мови – *малопомітні та легкосприйнятні*;
- залежно від рівня впливу на мовний код – *глибинні та поверхневі, систематичні та нестійкі*.

Всі три характеристики перебувають у відносинах системної залежності. Найчастіше, якщо зміна повільна – вона малопомітна, глибинна та систематична. І навпаки, швидкі зміни – легкосприйнятні, поверхневі та нестійкі. Нововведення другого типу властиві лексичному рівню мови. Перші – характеризують фонологічний рівень. Якщо в лексиці та семантиці розвиток інновацій може бути доступним практично візуальному спостереженню, то граматику вимагає більш складних методів реєстрації та контролю, не кажучи вже про фонетику і фонологію.

Лінгвісти пропонували та продовжують розробляти чимало теорій стосовно природи процесу мовних змін. С.В. Семчинський причини їх класифікує як „позамовні та мовні, котрі, в свою чергу, поділяються на зовнішні і внутрішні” [12].

У дослідженнях, присвячених еволюційним процесам на будь-якому мовному рівні, окремої уваги потребує вивчення фактору мовних контактів. Останні слід розглядати як зовнішньомовні чинники, що приводять до серйозних змін в структурі мови взагалі і, певною мірою, до суттєвої перебудови фонологічних систем. Так, наприклад, проникнення германських племен на територію Романської Галлії викликало появу в фонологічній системі галло-романської мови приголосних германського походження: аспіративного [h] (*hanka > hanche*) і фрикативного сонанта [w] (*vasua non vaqua*).

У найбільш загальному розумінні, *мовні контакти* є процесом взаємодії і взаємовпливу мов, який виникає внаслідок контактування колективів, що спілкуються цими мовами. Проявлення феномену мовних контактів є найбільш вираженим в пев-

них географічних ареалах і зумовлюється специфікою етнічних, історичних та соціальних обставин. Термін „мовний контакт” („langue(s) en contact”) вперше був запропонований А. Мартіне на початку 50-х років ХХ ст. Проте поширеного застосування йому надав У. Вайнрайх, чия монографія „Languages in Contact” („Мовні контакти”) була видана в 1953 р. в першому номері „Публікацій Нью-Йоркського лінгвістичного гуртка” [4].

Відповідно до теоретичних розвідок українського мовознавця М.П. Кочергана, мовні контакти мають місце:

- в разі загарбання території і поневолення корінного етносу;
- коли на одній території мирно співіснує різномовне населення;
- коли різномовне населення живе на сусідніх територіях;
- коли населення вступає в різноманітні стосунки з населенням іншої країни;
- коли засвоюється інша мова в процесі навчання [8].

Кожен із наведених чинників мовних контактів має наслідком суто окреслений тип взаємодії мов: змішування мов або поглинання однієї мови іншою, субстратних, суперстратних та адстратних явищ, формування мовних союзів тощо.

У межах теорії еволюціоністики і порівняльно-історичного мовознавства особливої уваги потребує процес *схрещення мов*, наслідком якого постають субстратні та суперстратні структури. Схрещенням, з лінгвістичної точки зору, є глибокі зміни структури мови-переможниці, тобто зміни в морфології, синтаксисі та фонетиці; це порушення внутрішніх законів розвитку мови [14]. Тому, як указує М.П. Кочерган, в жодному разі не можна факти лексичного запозичення тлумачити як явище схрещення [8].

За активного і тривалого контактування, яке на думку О.Б. Ткаченка, стає можливим лише у разі експансії однієї з мов на територію розповсюдження іншої мови, відбувається процес схрещення мов (через етапи взаємозв'язку та взаємозалежності) і, як наслідок, формується нова мова [14]. Основу такої мови складає одна з контактуючих мов (мова-переможниця). Інша (переможена) мова залишає „сліди” в новоутвореній мові, які називають *субстратом* і *суперстратом*. *Причиною появи субстратів і суперстратів слід вважати лише ті мовні контакти, які пов'язані зі зміною мови.*

Таким чином, мовний *субстрат* (від лат. sub “під” і stratum “шар, пласт” термін уведений в науковий обіг Г.І. Асколі) можна визначити як сукупність рис (елементів) мовної системи, яка не виводиться із внутрішніх законів розвитку даної мови, але ж походить від мови, розповсюдженої раніше на даній лінгвогеографічній території [8]. Як приклад доречно навести кельтський субстрат в англійській і французькій мовах: синтаксичною калькою з кельтських мов є за своїм походженням система граматичного часу Continuous, яка є відсутньою в інших германських мовах; у французькій мові, що застосовує латинську десяткову систему, трапляються елементи галльського двадцятирічного числення: quatre-vingt „80”, тобто „4x20”. Водночас, лексичні елементи субстратного типу є небагаточисленними, що вказує на меншу престижність і соціальну значущість кельтських мов у порівнянні із латинською, яка на ті часи завойовувала ареали розповсюдження сучасних англійської і французької мов. У переважній більшості кельтський субстрат слід шукати в топоніміці, яка історично пов'язана із гідронімікою або етнімікою та побутовій і аграрній лексиці:

- dun – „пагорб”, „фортеця” > Llyn-dun – „фортеця біля річки” (> лат. Londinium) – Лондон;
- beal feirsde – „бід піщаної мілини” > Belfast;
- uisge – „вода” > whisky – „віскі”;
- iron – „залізо”;
- bannock – „хлібина”;
- cradle – „колиска”;

- Lug – „ворон”, „Луг” (один із найповажніших богів у кельтській міфології) + dun > лат. Lugdunum > франц. Lyon – Леон;
- Paris – Париж (місце розселення кельтського племені парізіїв);
- alauda > alouette – „жайворонок”;
- carruca > charrue – „плуг” та ін.

Латинська мова, яка витіснила у західній частині Імперії такі мови як іберську, галльську, оскську, умбрську, етрусську, ретську, дако-мезійську, тим не менш не була здатною бодай потіснити грецьку, яка представляла цивілізацію, що за своїм розвитком не поступалася (а подекуди й перевершувала) римську: римська імперія була офіційно двомовною державою. Досліджуючи вплив латинської на мови германських племінних угруповань, а також грецької мови на увесь західноєвропейський ареал, слід вказати на явище лінгвістичного *адстрату*. Термін, запропонований італійським лінгвістом М.Дж. Бартолі, – адстрат – уживається для визначення сукупності рис мовної системи, які з’явилися внаслідок впливу однієї мови на іншу в умовах тривалого співіснування і контактів сусідніх народів. На відміну від субстрату і суперстрату цей тип мовної взаємодії є нейтральним: при ньому не відбувається асиміляції етносу і розчинення однієї мови в іншій [14]; за словами М.П. Кочергана, це своєрідний прошарок між двома мовами [8].

О.Б. Ткаченко у теоретичному розділі праці „Исследования по мерянскому языку” докладно обґрунтовує загальнолінгвістичний висновок про те, що витіснення однієї мови іншою стає можливим лише у разі, коли між суспільствами, які уживають дві мови і опинилися через експансію однієї із них на спільній державній території, існує надто велике та стійке розходження у їхньому розвитку; причому рівень розвитку (політичного, економічного, культурного) одного із суспільств значно перевищує рівень іншого, створюючи таким чином цілу низку переваг для тих, хто є носієм його мови, а отже ототожнюється із цим титульним суспільством [14]. Подібне маємо, наприклад, на території Романської Галлії починаючи з V ст. У 497 р. германці (франки) завоювали Париж, а в середині VI ст. – найбільшу частину Галльського діоцеза (Diocesis Galliarum) – Лугдунську Галлію (Gallia Lugdunensis). Підкореній території германський народ надав нову назву – Francia – „Країна Франків”, яка збереглася до наших часів. Проте римська цивілізація значно перевершувала розвиток тогочасних варварських народів. І саме соціально-економічний і культурний авторитет усього Римського призив до того, що франки асимілювалися з місцевим галло-римським населенням, з часом утратили свою мову, залишивши у галло-романській мові певні германські (франкські) сліди: в фонологічній системі – це аспіративний [h] і фрикативний сонант [w]. У даному контексті йдеться про лінгвістичний *суперстрат*, який В. фон Вартбург розуміє як мову-надоснову, елементи якої розчинилися в мові, над якою вона нашарувалася; це структурні риси мови чужинців у мові-переможниці корінних жителів [8].

Теорія субстрату формується на початку XIX ст. у працях Я.Х. Бредсдорфа; у 60-80-х рр. удосконалюється і розповсюджується зусиллями Г.І. Асколі та Г. Шухардта; пізніше у даному напрямку працюють М.Дж. Бартолі, І.О. Бодуен де Куртене, В. Вартбург, О. Сперсен, А. Мейє, А.М. Селіщев, О.О. Шахматов.

Висновок. У підсумку слід зазначити, що мовна еволюція відбувається за строго підпорядкованою ієрархічною схемою. Складовими цієї схеми є такі процеси як схрещення та змішування мов, наслідком яких, у свою чергу, стають явища субстрату, суперстрату та адстрату, у такому випадку йдеться про власне мовну еволюцію, тобто поступову трансформацію однієї мови в іншу; коли ж має місце феномен мовного союзу, можна казати лише про розширення ареалу певних мов, мовний контакт та розвиток поліваріантної структури.

У межах порівняльно-історичної доктрини запропоновано чимало теорій відносно підпорядкування й історичного співвідношення індоєвропейських мов, кожна із них обґрунтовується у працях теоретиків-класиків даного напрямку: Дж. Бонфанте, Б. Дельбрюка, А. Лескіна, А. Мейс, М. Мюллера, А. Шлейхера. У схематичному вигляді ієрархію мов індоєвропейської сім'ї найбільш наочно представив Е. Лоттнер ще у 1858 р. Єдиним недоліком схеми, викладеної на малюнку 1 [цитується за В. Порцигом: 10], можливо вважати відсутність, ще не відкритих у ХІХ ст., хетської і тохарської мов, мал. 1.

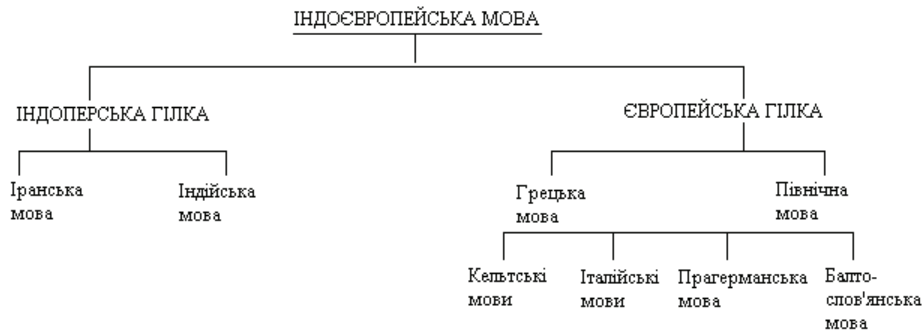

Рис. 1. Ієрархія індоєвропейських мов за Е. Лоттнером

Докладний аналіз усіх існуючих теорій і власний погляд на членування індоєвропейської мовної області представлено в монографії німецького вченого В. Порцига [10], яку приймають за фундаментальну працю у межах сучасного порівняльно-історичного мовознавства.

Водночас і на сьогодні дискусійним залишається питання про місце грецької мови у родовідному дереві індоєвропейської мовної сім'ї. Реконструкція комунікативної системи італо-грецької (так званої „пеласгзької“) мовної єдності або ж наукове обґрунтування архаїчності грецької мови у порівнянні із кельтськими, італійськими, прагерманською та балто-слов'янською складають актуальну проблематику сучасної компаративної лінгвістики.

Список літератури

1. Алисова Т.Б., Репина Т.А., Таривердиева М.А. Введение в романскую филологию / Т.Б. Алисова, Т.А. Репина, М.А. Таривердиева. – М.: Высшая школа, 1982. – 342 с.
2. Богородицкий В.А. Введение в изучение современных романских и германских языков / Василий Алексеевич Богородицкий. – М.: Лабиринт, 2003. – 192 с.
3. Будагов Р.О. Язык и культура / Р.О. Будагов. – Хрестоматия в трех частях. Учебное пособие. – Ч. 1. – М.: Добросвет, 2001. – 192 с.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты / Уриэль Вайнрайх. – К.: Высшая школа, 1979. – 263 с.
5. Жлуктенко Ю.О., Яворська Т.А. Вступ до германського мовознавства / Юрій Олексійович Жлуктенко, Тамара Андріївна Яворська. – Київ: Вища школа, 1986. – 232 с.
6. Иванов Вяч. Вс. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы / Вяч. Вс. Иванов. – М.: Наука, 1965. – 298 с.
7. Клейн Л.С. Древние миграции и происхождение индоевропейских народов / Л.С. Клейн. – СПб.: Издательство СПбГУ, 2007. – 226 с.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – Київ: Академія, 2003. – 464 с.
9. Мейс А. О развитии языков от эпохи первоначальной общности до исторической эпохи / А. Мейс // Общее языкознание. Хрестоматия. – Минск: Высшая школа, 1976. – С. 164-172.

10. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / Вальтер Порциг. – М.: УРСС, 2003. – 332 с.
11. Сафронов В.А. Индоевропейские прародины / В.А. Сафронов. – Горький: Волго-Вятское книжное издательство, 1989. – 398 с.
12. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов / С.В. Семчинський. – К: Вища школа, 1974. – 255 с.
13. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / Костянтин Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350 с.
14. Ткаченко О.Б. Мова і національна ментальність / Орест Борисович Ткаченко. – Київ: Грамота, 2006. – 240 с.
15. Трубецкой Н.С. Мысли об индоевропейской проблеме / Н.С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Наука, 1987. – С. 44-59.
16. Трубецкой Н.С. Фонология и лингвистическая география / Н.С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М.: Наука, 1987. – С. 31-36.
17. Чередниченко О.І. Багатомовність і концептуальна картина світу / О.І. Чередниченко // Загальне мовознавство. – Київ: Видавництво НАНУ, 2002. – Вип. 32. – С. 7-10.
18. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию / Гуго Шухардт. – М.: УРСС, 2003. – 291 с.
19. Ascoli G.I. Archivio Glottologico Italiano / G.I. Ascoli. – Roma, Torino, Firenze: Ermanno Loescher, 1886-1888. – 485 p.
20. Renfrew A.C. Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins / A.C. Renfrew. – London: Pimlico, 1987. – 380 p.

Храбскова Д.М. Еволюція мовових станів і теорія субстрата // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.310-316

В представленном исследовании сформулировано теоретическое обоснование для раскрытия механизмов эволюции языковых состояний западноевропейского коммуникативного ареала. На основе синтетического осмысления результатов исследований представителей классического и современного типологического языкознания, которые интерпретируются сквозь призму конкретных фактов из истории древних языков, в работе предлагается схема развития языковой эволюции в пределах конкретной коммуникативной зоны, сформировавшейся на территории античной Европы: смешение / скрещивание.

Ключевые слова: языковая эволюция, коммуникативный ареал, языковая семья, смешение и скрещивание языков, субстрат.

D. Khrabskova The evolution of language and the theory of the substrate // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.310-316

Interest on the part of the modern humanitarian science to the history of the languages of Western Europe is actualized in the research on the diachronic structure of Celtic, Italic, and Protogermanic groups of Indo-European ethno-linguistic families. Noting in this context the specified language groups as the source of all modern Western European languages, it is important to pay utmost attention to the role and place of the ancient linguocultures (Greek and Latin) in the process of the formation of the linguistic picture of Western Europe ethno-cultural area. The study considers and analytically interprets the provisions of the theory of the language evolution, which was developed by both foreign and domestic linguists: R. Budagov, V. Porcig, O. Tkachenko, N. Trubetskoy, K. Tyschenko.

The study is the theoretical basis for the understanding of the mechanism of evolution of the linguistic situation of Western European communicative area. On the basis of synthetic thinking studies of classical and modern typological linguistics that are interpreted through the prism of the specific facts of the history of ancient languages, the authors a scheme of development of language evolution within a particular communicative zone formed on the territory of ancient Europe: mixing / hybridization.

Keywords: language evolution, communicative area, language family, mixing / hybridization, substrate.

Поступила до редакції 24.04. 2013 р.

УДК 81`367.4

**Первообразные предлоги в составе предложно-падежных форм имени,
выражающих языковые смыслы**

Шахова Е.М.

*Крымский государственный медицинский университет
им. С.И. Георгиевского, г. Симферополь, Украина*

В статье рассмотрены предложно-падежные формы имени с первообразными и производными предлогами как средство выражения языковых смыслов в современном русском языке. Они впервые квалифицируются как расчлененные ономаσιологические единицы (единицы именованя), с помощью которых происходит репрезентация знаний о мире. В статье характеризуется конструкция с предложно-падежной формой, которая включает в себя главное слово, выполняющее роль средства, разрешающего выбор предложно-падежной формы имени, и сама форма. Названы группы производных предлогов по происхождению и их структурные группы. Представлены основные особенности предложно-падежных конструкций с первообразными и производными предлогами.

Ключевые слова: *предложно-падежная форма имени, первообразный предлог, производный предлог, языковой смысл, расчлененная единица именованя, ономаσιологическая единица.*

Актуальность проблемы. Одним из актуальных современных направлений изучения предлогов в русском языке является ономаσιологическое. Его ядром является теория языковых смыслов, предложенная Н. Ю. Шведовой [4; 5].

Обращение к языковым смыслам как к наиболее общим понятийным категориям (типа предметности, процесса, пространства, времени, причины, цели и т. д.) отражает интерес лингвистов к определению способов фиксации знаний человека о мире. «Понимание языка как системы репрезентации знаний ставит в центр внимания современных когнитивных исследований способы представления порождаемых в сознании структур знания и, соответственно, концептуальное содержание языковых единиц. В репрезентации содержания концептуальной системы как системы знаний о мире, формирующейся в результате познавательной деятельности человека, задействованы средства разных языковых уровней. На каждом из уровней языковые средства репрезентации той или иной части концептуального содержания демонстрируют, каким способом и в каких формах осмысляется мир человеком, а также какие характеристики окружающего мира фиксируются в тех или иных языковых формах» [1, с. 44].

Важным достоинством теории языковых смыслов является выход за пределы словоцентризма, то есть изучение не только слова (в ономаσιологии – знаменательного слова), но и единиц расчлененного типа. Н. Ю. Шведова четко определила направление их изучения, но не успела представить свою классификацию языковых смыслов и единиц именованя, поэтому в качестве рабочей мы воспользуемся соответствующими классификациями Е. Н. Сидоренко. Она выделяет 13 языковых смыслов. Их обслуживают единицы именованя (ономаσιологические единицы) 5 типов: 1)

слово; 2) словосочетание особого типа, эквивалентное по значению слову; 3) предложно-падежная форма имени; 4) лексия (составное слово); 5) фразовый номинант (придаточная часть сложного предложения, выполняющая роль именованного) [2].

В системе расчлененных единиц большую роль играют предложно-падежные формы имени. Они состоят из двух частей: первой – предлога (первообразного или производного), второй – имени (имени существительного, местоимения, редко – имени числительного). Предложно-падежная форма имени – это семантически и синтаксически слитная, неразложимая расчлененная единица именованного (ономасиологическая единица), репрезентирующая определенный фрагмент действительности.

В то же время предложно-падежная форма имени в роли зависимого компонента входит в двучленную конструкцию с главным компонентом, выраженным чаще всего глагольным словом, например: *учиться (1) в университете (2); разговаривать (1) с товарищем (2)*. Каждому компоненту в такой конструкции отводится собственная роль: главное слово словосочетания осуществляет «разрешительную» функцию, то есть предоставляет возможность выбора любого из потенциально возможных языковых смыслов (*учиться где?, когда?, как? и др.*). Предложно-падежная форма реализует одну из предоставленных возможностей с учетом коммуникативных задач. В примере *учиться в университете* выбор произведен в пользу языкового смысла «пространство (место)» с помощью предложно-падежной формы *в университете*.

Цель настоящей работы – показать возможности предложно-падежных форм с первообразными предлогами выражать языковые смыслы в современном русском языке.

При определении смысловой и синтаксической нагрузки предложно-падежной формы учитывалась «разрешительная» сила главного компонента конструкции, возможность «сотрудничать» с предложно-падежной формой имени, коммуникативная нагрузка самой предложно-падежной формы, вопросительный местоименный категоризатор как обязательный дифференциальный признак языкового смысла, выделенный Н. Ю. Шведовой, и т. д. Таким образом, важными в структурном и семантическом отношении являются все элементы конструкции: главное слово и предлог с именем как самостоятельная единица именованного.

Наши наблюдения над *использованием предлогов в составе предложно-падежных форм имени как ономасиологических единиц в современном русском языке* можно представить следующим образом.

Предлог без и Р. п. имени выражают языковые смыслы: 1) предметность: *работал (без чего?) без рукавиц*; 2) признак предмета: *носила туфли (какие?) без каблука*; 3) качественная характеристика процесса, признака; способ и образ действия: *трудился (как?) без усталости*.

Предлог в и В. п. имени обслуживают следующие языковые смыслы: 1) пространство (направление): *отбежал (куда?) в сторону*; 2) предметность: *превратилась (во что?) в раствор*; 3) цель: *приехал (зачем?) в гости*; 4) признак предмета: *вес (какой?) в тонну*; 5) время: *дежурил (когда?) в ночь*; 6) причина: *разрешили (почему?) в благодарность...*

Предлог в и П. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) пространство (место): *учится (где?) в университете*; 2) предметность: *в его (в чем?) позе чувствовалась усталость*; 3) признак предмета: *жизнь (какая?) в тревогах*; 4) качественная характеристика процесса, признака; образ и способ действия: *доходы записывались (в чем?) в рублях*; 5) время: *розы распустились (когда?) в начале лета*; 6) мера и степень: *обладает добротой (в какой степени?) в избытке*.

Предлог до и Р. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) предметность: *(до чего?) до развилки дорог далеко*; 2) пространство (направление): *добрались (куда?) до озера*; 3) признак предмета: *у Наташи коса (какая?) до пояса*; 4) время:

разговаривали (как долго?, какое время?) **до утра**; 5) мера и степень: *начистить* (до какой степени?) **до блеска**.

Предлог для и Р. п. имени выражают языковые смыслы: 1) предметность: *подготовлен* (для кого?) **для вас**; 2) признак предмета: *обед* (какой?) **для друзей** *пошел с большим успехом*; 3) цель: *нужен* (зачем?) **для подъема корабля**.

Предлог за и В. п. имени служат для выражения следующих языковых смыслов: 1) пространство (направление): *выйти* (куда?) **за околицу**; 2) предметность: *вышла замуж* (за кого?) **за одноклассника**; 3) время: *выполнил работу* (за какое время?) **за месяц**; 4) причина: *не любят* (почему?) **за высокомерие**.

Предлог за и Т. п. имени: 1) пространство (место): *жить* (где?) **за границей**; 2) предметность: *числится* (за кем?): **за тобой**; 3) качественная характеристика процесса и признака; образ и способ действия: *движется* (как?) **за отрядом**; 4) время: (когда?) **за весной** *придет лето*; 5) причина: (почему?) **за работой** *не успевал пообедать*.

Предлог из (изо) и Р. п. имени выражают: 1) пространство (направление): *выехали* (откуда?) **из деревни** *на рассвете*; 2) время: *дети войны многое помнят* (откуда?) **из своего детства**; 3) причина: *спросил* (почему?) **из любопытства**; 4) предметность: *шила платье* (из чего?) **из шелка**; 5) признак предмета: *платье* (какое?) **из шелка** *всем понравилось*.

Предлог из-за и Р. п. имени обслуживает языковые смыслы: 1) пространство (направление): (откуда?) **из-за леса** *показался...*; 2) причина: *задержались* (почему?) **из-за дождя**; 3) цель: *работал* (зачем?) **из-за денег**.

Предлог из-под и Р. п. имени обслуживают: 1) пространство (направление): *догнал* (откуда?) **из-под прилавка**; 2) предметность: *освободиться* (из-под чего?) **из-под его влияния**; 3) признак предмета: *привезли бочку* (какую?) **из-под вина**.

Предлог к (ко) и Д. п. имени передают следующие языковые смыслы: 1) пространство (направление): *поехали* (куда?) **к морю**; 2) время: (когда?) **к апрелю** *потеплело*; 3) предметность: *готовился* (к чему?) **к встрече**; 4) признак предмета: *любовь* (какая?) **к искусству** *отличала его от друзей*.

Предлог кроме и Р. п. имени выражает языковой смысл: 1) предметность: (кроме чего?) **кроме дождя** *путешественникам мешал ветер*.

Предлог между и Т. п. имени передают следующие языковые смыслы: 1) предметность: *дорога пролегла* (между чем?) **между пригорками**; 2) признак предмета: *шоссе* (какое?) **между селами...**; 3) пространство: *дорогу строят* (где?) **между Егорьевкой и Сюренью**.

Предлог на и В. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) пространство (направление): *поехал* (куда?) **на дачу**; 2) время: (когда?) **на Рождество** *морозы усилились*; 3) предметность: *не сердись* (на кого?) **на меня**; 4) признак предмета: *поездка* (какая?) **на дачу** *была удачной*; 5) цель: *отдал* (зачем?) **на сохранение**; 6) причина: *выскочил из избы* (почему?) **на шум**; 7) количество: *Девять делится* (на сколько?) **на три** *без остатка*; 8) мера и степень: *старше* (насколько?) **на год**; *поехал отдохнуть* (насколько?) **на неделю**.

Предлог на и П. п. имени: 1) пространство (место): *загорал* (где?) **на пляже**; 2) предметность: *сидел* (на чем?) **на голом полу**; 3) признак предмета: *царапина* (какая?) **на руке** *быстро зажила*; 4) качественная характеристика процесса, признака; образ и способ действия: *добирался* (как?) **на электричке**; 5) время: (когда?) **на рассвете** *похолодало*.

Предлог над в сочетании с Т. п. имени выражает следующие языковые смыслы: 1) пространство (место): (где?) **над столом** *висела лампочка*; 2) предметность: *надо подумать* (над чем?) **над этим**; 3) признак предмета: *полет* (какой?) **над тайгой** *длился пятый час*.

Предлог о (об) и В. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) предметность: *говорили* (о чем?) *о диссертации*; 2) признак предмета: *книга* (какая?) *об истории Крыма*.

Предлог от (ото) и Р. п. имени передают языковые смыслы: 1) пространство: *отъехал* (откуда?) *от вокзала*; 2) признак предмета: *свет* (какой?) *от фонаря* *был едва заметен в тумане*; 3) время: *бригада трудилась здесь* (когда?) *от начала стройки*; 4) причина: *подпрыгнул* (почему?) *от радости*; 5) предметность: *передаю привет* (от кого?) *от него*; 6) качественная характеристика процесса, признака; образ и способ действия: *ученик переписывал листок* (как?) *от руки*.

Предлог перед в сочетании с Т. п. имени выражает языковые смыслы: 1) предметность: *выступал* (перед кем?) *перед студентами*; 2) признак предмета: *его речь* (какая?) *перед слушателями* была яркой и эмоциональной; 3) пространство (место): (где?) *перед университетом* *росли ели и кедры*; 4) время: *дождь пошел* (когда?) *перед обедом*.

Предлог по и Д п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) пространство (место): (где?) *под ногами хрустел ледок*; (направление): *разошлись* (куда?) *по комнатам*; 2) образ и способ действия: *идти* (как?) *по следам*; 3) предметность: *тосковала* (по чему?) *по лету и морю*; 4) признак предмета: *Роспись* (какая?) *по дереву* *была здесь излюбленным видом ремесла*; 5) образ и способ действия: *одеваться* (как?) *по сезону*; *называть* (как?) *по имени*; 6) время: *работал* (когда?) *по вечерам*; 7) цель: *велел прийти* (зачем?) *по делу*; 8) количество: *заплатили* (сколько?) *по гривне каждый*; 9) причина: *проиграл* (почему?) *по неопытности*; *не пришел на лекцию* (почему?) *по болезни*.

Предлог по и В. п. имени передают языковые смыслы: 1) предметность: *дети прятались от дождя* (подо что?) *под накидки*; 2) признак предмета: *у нее была коса* (какая?) *по поясу*; 3) образ и способ действия: *вошел в воду* (как?) *по шею*; 4) время: *он будет занят на выставке* (до какого времени?) *по пятницу*; 5) цель: *ходил в лес* (зачем?) *по грибы и ягоды*; 6) пространство (место): *расположился* (где?) *по правую сторону*.

Предлог под (подо) и В. п. имени выражают языковые смыслы:

1) пространство: *дорога шла* (куда?) *под гору*; 2) предметность: *надень* (подо что?) *под куртку* *теплый свитер*; 3) качественная характеристика процесса и признака; образ и способ действия: *размножить* (как?) *под копирку*; 4) цель: *землю под забором вскопали* (зачем?) *под цветы*; 5) время: *детство часто вспоминается* (когда?) *под старость*; 6) количество: *вошло* (сколько?) *трое*.

Предлог под (подо) и Т. п. имени: 1) пространство (место): *на отдых остановили машину* (где?) *под Киевом*; 2) качественная характеристика процесса и признака; способ и образ действия: *сообщил* (как?) *под секретом*; 3) признак предмета: *ходьба* (какая?) *под дождем*.

Предлог при и Т. п. имени обслуживают следующие языковые смыслы: 1) пространство (место): (где?) *при университете* *много лет существует ботанический сад*; 2) предметность: *оставался* (при ком?) *при нем*; 3) признак предмета: *курсы* (какие?) *при университете* *проводились весной*; 4) время: (когда?) *при появлении преподавателя студенты дружно встали*; 5) условие: *победим только* (при каком условии?) *при участии Антонова*; 6) уступка: *при всем желании* (хотя и есть большое желание) *выполнить это задание будет непросто*.

Предлог про и В. п. имени выражают следующие языковые смыслы: 1) предметность: *говорили* (про что?) *про охоту*; 2) признак предмета: *песня* (какая?) *про Крым*.

Предлог ради и Р. п. имени обслуживают следующие языковые смыслы: 1) предметность: *прочитал роман* (ради кого?) *ради Ксюши*; 2) причина и цель (мотивация): *пришел на выставку* (зачем?, почему?) *ради любопытства*.

Предлог с и Р. п. имени передают следующие языковые смыслы: 1) пространство (направление): *тучи несутся* (откуда?) *с востока*; 2) предметность: *снять* (с чего?) *с ноги сапог*; 3) признак предмета: *запомнился голос* (какой?) *с хрипотцой*; 4) время: *работал* (с какого времени?) *с детства*; 5) образ и способ действия: *пробормотал что-то* (как?) *со сна*; 6) причина: (почему?) *с досады швырнул мяч в сторону*; 7) количество чего-либо: *погостил* (сколько?, как долго?) *с неделю*; *прошел* (сколько?) *с километр*.

Предлог с и Т. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) предметность: *разговаривал* (с кем?) *с товарищем*; *поздравляем* (с чем?) *с праздником*; 2) признак предмета: *передай чемодан* (какой?) *с биркой*; 3) время: *вставал* (когда?) *с рассветом*; 4) образ и способ действия: *говорил* (как?) *с улыбкой*; *поднимал* (как?) *с трудом*; 5) цель: *поехал к друзьям* (зачем?) *с поздравлениями*; 6) количество чего-л.: *заплатить* (сколько?) *с сотню рублей*.

Предлог сквозь с В. п. имени выражает языковой смысл: качественную характеристику процесса, признака; образ и способ действия: *виднелись* (как?) *сквозь ветки деревьев*.

Предлог у и Р. п. имени передают следующие языковые смыслы: 1) пространство (место): *встретимся* (где?) *у театра*; 2) предметность: *спроси* (у кого?) *у преподавателя*; 3) признак предмета: *встреча* (какая?) *у озера запомнилась надолго*.

Предлог через и В. п. имени обслуживают языковые смыслы: 1) предметность: *перепрыгнул* (через что?) *через бордюры*; 2) признак предмета: *смотрели на мост* (какой?) *через Салгир*; 3) качественная характеристика процесса, признака; образ и способ действия: *шел* (как?) *через двор*.

Выводы. Предложно-падежные формы имени с первообразными предлогами активно используются в современном русском языке для выражения различных языковых смыслов. При этом предлог является лишь частью единицы именованного и получает свою «ономасиологическую силу» только в комплексе с именем: именем существительным, местоимением и – реже – именем числительным.

Полученные данные свидетельствуют о том, что наибольшее количество языковых смыслов способны передавать предложно-падежные формы имени, которые включают первообразные предлоги, управляющие двумя и тремя падежами имени существительного (*в, на, по, с*).

Богато представлены предложно-падежные формы имени, выражающие предметность, пространство (место и направление), признак предмета, время, причину, цель; образ и способ действия.

В русском языке отсутствуют предложно-падежные формы имени, обслуживающие языковые смыслы «процесс» и «состояние как безлично-предикативный признак». Причиной их отсутствия, вероятно, служит специфическая семантика данных частей речи. Они выражаются на уровне знаменательного слова: первый – с помощью глаголов, второй – безлично-предикативных слов (*ему весело*).

Единично представлен языковой смысл «уступка» предложно-падежной формой имени существительного (см. пример с предлогом *при*).

В целом предложно-падежные формы имени дают большой и интересный материал для понимания того, как осмысливается и вербализуется в современном русском языке мир с помощью названных единиц именованного.

Список литературы

1. Беседина Н. А. Принципы и механизмы морфологической репрезентации в языке / Н. А. Беседина // Филологические науки. – 2008. – № 6. – С. 44–52.
2. Сидоренко Е. Н. Языковой смысл и ономасиологические средства их выражения / Е. Н. Сидоренко. – Симферополь: Крымчпедгиз, 2008. – 128 с.

3. Цыганенко Г. П. Толково-сопоставительный словарь русских и украинских предлогов / Г. П. Цыганенко. – Алчевск: Донбасс-Медиа, 2006. – 600 с.

4. Шведова Н. Ю. Система местоимений как исход смыслового строения языка и его смысловых категорий / Н. Ю. Шведова, А. С. Белоусова. – М.: Ин-т русского языка РАН, 1995. – 122 с.

5. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 1998. – 176 с.

Шахова О.М. Першообразні приєменники у складі приєменниково-відмінкових форм імені, виражають мовні смисли // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.317-322

У статті розглянуті приєменниково-відмінкові форми імені з першообразними та похідними приєменниками як засіб вираження мовних сенсів в сучасній російській мові. Вони вперше кваліфікуються як розчленовані ономаціологічні одиниці (одиниці іменування), за допомогою яких відбувається репрезентація знань про світ. У статті характеризується конструкція з приєменниково-відмінковою формою, яка включає в себе головне слово, яке виконує роль засобу, що дозволяє вибір приєменниково-відмінкової форми імені, і сама форма. Названі групи похідних приєменників за походженням і їх структурні групи. Представлені основні особливості приєменниково-відмінкових конструкцій з першообразними та похідними приєменниками.

Ключові слова: *приєменниково-відмінкова форма імені, першообразний приєменник, похідний приєменник, мовний сенс, розчленована одиниця іменування, ономаціологічна одиниця.*

E. Shahova First things of prepositions in the prepositional-case forms of the name, expressing linguistic meanings // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.317-322

The article describes the possibility of prepositional-case forms of the name with ant derivatives pretexts express language meanings in modern Russian language.

The article describes the primitive prepositions and affixes names that make up the structure of prepositional case forms and then specific examples. Examples tend to represent the structure in which the main word (mostly verbal) performs “licensing functions” and prepositional case forms implements one of the possibilities of language called sense given the communicative tasks prepositional case forms the name. In the modern Russian language no prepositional-case forms of the name, serving the linguistic meanings of “process” and “status as a predictive sign of impersonal.” The reason for their absence is probably a specific data semantics of language meanings. They are expressed at the level of the momentous words: the first - with the help of verbs, the second - impersonal predicative words (he’s fun).

Solitary presented linguistic meaning of the “assignment” prepositional case forms of the noun. The data indicate that the largest number of linguistic meanings are able to transmit prepositional-case forms of the name, which include primitive prepositions running two and three grammatical cases of a noun. In general, prepositional case forms behalf provide interesting material for understanding how conceptualized and verbalized in the modern Russian language world with these units naming.

Keywords: *Prepositional-case-form name, the original drive, marching preposition, linguistic meaning, dissected unit naming onomasiolohicheskikh unit.*

Поступила в редакцію 28.04.2012 з.

РАЗДЕЛ 5. ГЕНДЕРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ

УДК 811.161.2'276.3

Сексизми в мові сучасної української поезії

Корольова В. В.

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара,
м. Дніпропетровськ, Україна*

Стаття присвячена дослідженню виявів мовного сексизму в сучасній українській поезії. Розглянуто гендерну асиметрію на морфологічному й лексичному рівнях, проаналізовано найпродуктивніший приклад сексизму – мовну асиметрію щодо родової категоризації іменника, з'ясовано особливості використання лексичних сексизмів у сучасних поетичних текстах. Схарактеризовано асиметрію у використанні паралельних словосполучень щодо жінок і чоловіків, розглянуто конкретні випадки так званої «невидимості» жінок у мові.

Ключові слова: сексизми, категорія роду, гендерна асиметрія, жіноча й чоловіча статі.

Проблема дискримінації однієї особи іншою за статевою приналежністю досліджується в гендерології. Принципи гендерних досліджень, що визнають соціальну й культурну обумовленість статі, дозволяють розглядати феномени мужності й жіночості як явища, що піддаються соціальній маніпуляції й моделюванню. Відповідно до цього існування мовної асиметрії в плані вербальної презентації осіб чоловічої й жіночої статей є важливою проблемою не лише мовознавства, як й культурології та соціології.

Доведеним фактом у мовознавстві вважається андроцентричність багатьох мов, серед яких й української. У мовній структурі існує низка патріархальних стереотипів, що нав'язують її носіям картину світу, у якій жінкам відводиться другорядна роль. Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого й жіночого бачення [4, с. 30]. За аналогією до терміна «расизм», що означає приниження осіб на основі расової приналежності, у гендерній лінгвістиці існує термін «сексизм» як дискримінація за статтю в мові. Це поняття вживається стосовно жінок, проте мовний сексизм може бути спрямованим і на чоловіків [1, с. 460].

Спроби дослідження виявів мовного сексизму знаходимо в працях А. В. Васиної, Ю. П. Маслової, О. О. Чистяк та ін. Аналіз сексизмів у мові сучасної української поезії залишається поза увагою мовознавців, що й зумовлює *актуальність* наукових розвідок з обраної теми.

У пропонованій статті маємо на *меті* здійснити аналіз виявів мовного сексизму в поетичних текстах. Поставлена *мета* передбачає розв'язання таких *завдань*: розглянути найпоширеніші вияви сексизму в мові сучасної поезії; простежити асиметрію в родовій категоризації іменника; визначити особливості сексизму в структурі по-

етичного тексту. Джерельною базою дослідження стали збірки сучасної української поезії: «Дві тонни: антологія поезії двотисячників» [2] і «ЛяЛяК (Львівська літературна криївка)» [3].

Найпоширенішими прикладами сексизму є гендерні стереотипи, асиметрія у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок, «невидимість» жінок у мові [1, с. 460].

Категорія роду, пов'язана з семіотикою статі, є однією з основних виявів гендерної асиметрії в мові. На думку Г. М. Яворської, категорія роду зазнає критики, оскільки «відбиває тисячолітню дискримінацію жінки й водночас закріплює її» [5, с. 147].

Яскравим прикладом виявів сексизму щодо родової категоризації є особові номінації професій, посад, соціальних статусів. У досліджуваному матеріалі серед професійних номінацій переважну більшість становлять словоформи чоловічого роду (*адміністратор, архітектор, будівельник, керівник, контролер, лікар*), напр.: «*Лікар має рацію // Але щоб вилікуватись // Кожен готовий підписати кров'ю взаємоневигодну // Угоду з найчортопикішим дияволом*» [3, с. 113].

Навіть якщо словоформа чоловічого роду професійної номінації не асоціюється з особою чоловічої статі, усе ж послідовна заміна назв професій жіночого роду призводить до того, що жінки «зникають з мовного простору, стають «непомітними» в мові» [1, с. 462]. Так, у проаналізованих текстах, де йдеться про ліричну героїню, автори все одно використовують форми чоловічого роду для позначення професії, напр.: «*він не став піротехніком – // тепер працює в міліції; вона не стала // художником – батько рано помер, і вчитися // довелося поближче...*» [2, с. 135].

Серед назв професій, ужитих у формі жіночого роду, зафіксовано лексеми *офіціантка, перекупка, поетеса, поштарка, провідниця, проститутка, стюардеса*, напр.: «*... сумуй, сльозини обітре довготелеса // в салоні літака блакитна стюардеса*» [3, с. 152]. Зазначені лексеми чітко відтворюють стереотипне розуміння соціальних ролей чоловіків і жінок, у якому жінка традиційно асоціюється з приватною сферою, а чоловік – з бізнесом, кар'єрою, тобто публічною сферою.

Крім назв професій, в аналізованих поетичних текстах зустрічаємо номінації жіночого роду на позначення різних ролей жінок у суспільстві (*подружка, монашка, сусідка, співробітниця*), напр.: «*Навпроти співробітниця відомого часопису не хоче їсти котлету...*» [2, с. 115]. Найбільшу групу серед особових лексем у формі жіночого роду утворюють назви, пов'язані з магічними діями (*ведунка, відьма, ворожка, чаклунка*), напр.: «*в селі є відьма праведна родима // ночами сходить у якусь ясу...*» [2, с. 199].

Незначну частину лексем-сексизмів представляють маскулінізми, під якими розуміємо іменник чоловічого роду або форми чоловічого роду, переважно поміпа *proffessionalia*, що може виступати і як фемінний доміант, типу *гід, президент, посол, філософ, фотограф*, напр.: «*то куди ж ти підеш? дромоманія невиліковна // ця хвороба бомжів, провідниць, полководців і гідів...*» [3, с. 199].

Чисельною є група найменувань осіб, що представлена формою чоловічого роду й має співвідносні іменники жіночого роду (*пасажир – пасажирка, вегетаріанець – вегетаріанка, пацієнт – пацієнтка*). Однак сучасні автори, незважаючи на існування дериватів жіночого роду з позбавленим емоційно-експресивного забарвлення суфіксом -к-, уживають на позначення особи жіночої статі словоформу чоловічого роду, напр.: «*Він в аспірантурі, сподівається, // що все минеться. Вона класний спеціаліст, // за кордон не випускають, а тут немає роботи*» [2, с. 135].

Найбільшу групу сексизмів, пов'язаних з категорією роду, становлять словоформи чоловічого роду, ужиті у формі множини з узагальнювальною функцією, напр.: «*іспанці до гробу доведуть // діакритичними знаками // між латинян купа пропусків // хтось певно букви економив // французи ще можуть бути // але ж переклад ідіотський*»

// а греки боже правий // в саму душу лізуть» [3, с. 77]. Такі лексеми, хоча формально й не є гендерно маркованими, сприймаються як такі, що стосуються насамперед чоловіків. У результаті цього виникає дистрибутивна й функційна обмеженість форм жіночого роду, яка призводить до дефіциту самоідентифікації осіб жіночої статі засобами мови, що може трактуватися як мовна дискримінація.

У жаргонному мовленні, що є органічним для чоловічої мовної картини світу, чоловічої ціннісної шкали, більшість інвективної лексики навпаки має граматичну форму жіночого роду (*курва, сука*), напр.: «життя коротке, а долар довгий // замерзлим *сукам* хочеться хотдогів // голодних приматів тягне на пальми» [2, с. 152].

Продуктивним засобом вираження сексизму є займенники чоловічого роду, що вживаються з функцією узагальнення. Такі займенники поєднуються з дієсловом минулого часу чи з дієприкметником (прикметником) у формі чоловічого роду, наприклад: «Тут, неначе в кіно, *хтось* раптово замкнув // Всі летовища, траси, вокзали і пристані» [3, с. 27]; «квітень навіщось сюди приперся // камінь складати на камінь – і тільки // *хтось невідомий* тримає гілку // дерево – але здається, що – серце» [2, с. 49]. Потенціал мовної дискримінації за статтю зростає прямо пропорційно до кількості вживаних дієприкметникових чи дієслівних форм, оскільки посилюється сприймання зазначених вище займенників як таких, що позначають не дві статі, а що стосуються лише чоловіка.

Проявами сексизму вважаємо й випадки, коли форми жіночого й чоловічого родів гіпотетично є рівноправними, але в парах таких лексем форма чоловічого роду майже завжди передредає формі жіночого роду, напр.: «твое місто знесилоє *бранців і бранок* // які гинуть, як ластівки – все на льоту» [3, с. 187]; «*чоловік і жінка* це доведення цілісності світобудови // крик не зможе торкатись до шкіри як жінка» [2, с. 105].

Вияви сексизму на лексичному рівні представлені небагатьма прикладами й стосуються сфери особистих відносин чоловіків і жінок, а також їхньої сексуальної поведінки (*гей, мамин синок, підкаблучник, фригідна*), напр.: «бо тобі не хочеться щоб твої діти // були *маминими синками*» [2, с. 70]; «Місяць лютий минає так ніби все проститься // Бродячим собакам і *геям...*» [2, с. 249]; «а листи не доходять напевно їх знищує пошта // чи можливо гортають ночами *фригідні* поштарки» [3, с. 199].

Висновки. Отже, проаналізовані вияви мовного сексизму відображають традиційні гендерні стереотипи, що функціонують у суспільстві. Родова категоризація іменника підтверджує існування гендерної асиметрії й перевагу словоформ чоловічого роду в найменуваннях осіб. *Перспективою* подальшого наукового пошуку можна вважати порівняльний аналіз виявів мовного сексизму в інших дискурсах.

Список літератури

1. Агеєва В. Основи теорії гендеру : навчальний посібник / В. Агеєва, Л. Кобилянська, М. Скорик. – К. : К. І. С., 2004. – 536 с.
2. Дві тонни : антологія поезії двотисячників / упоряд. Б.–О. Горобчук, О. Романенко. – К. : Вид-во Романенка «Маузер», 2007. – 304 с.
3. ЛяЛЯК. (Львівська літературна криївка) : антологія поезії 2000 рр. / упоряд. М. Шунь. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 264 с.
4. Ставицька Л. Мова і стаття / Леся Ставицька // Критика. – 2003. – № 6. – С. 29–34.
5. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс : Мова, культура, влада. – К. : ВІПОЛ, 2000. – 288 с.

Королєва В. В. Сексизми в языке современной культурной поэзии // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.323-326

В статье рассматриваются проявления сексизма в современной украинской поэзии. Исследована гендерная асимметрия на морфологическом и лексическом уровнях, проанализирован самый продуктивный пример сексизма – языковая асимметрия в родовой категоризации существительного, выяснены особенности использования лексических сексизмов в современных поэтических текстах. Охарактеризована асимметрия в использовании параллельных словосочетаний про женщин и мужчин, рассмотрены конкретные проявления так называемой «невидимости» женщин в языке.

Ключевые слова: сексизмы, категория рода, гендерная асимметрия, женский и мужской пол.

Koroliova V. V. Sexism in modern Ukrainian poetry// Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.323-326

The article is devoted to one of the major problems of modern gender linguistics – manifestation of linguistic sexism in modern Ukrainian poetry. It investigates gender asymmetries on morphological and lexical levels, analyzes the most productive example of sexism – language asymmetry in generic noun categorization. It clarifies the use of lexical features of sexism in contemporary poetic texts. The article illustrates existing gender stereotypes on the examples of manifestations of sexism, the asymmetry in the use of parallel phrases about women and men, it considers the specific manifestations of so-called «invisibility» of women in the language. The article brings up cases of sexism in jargon. The drawn examples prove that linguistic sexism is aimed at women, but it can also be related to males. A striking example of the manifestations of sexism in generic categorization is personal nominations of professions, positions and social statuses. Most of professional nominations in the studied poetry are masculine word forms. Lexical items used in feminine gender prove the stereotypical understanding of social roles of men and women in which women are traditionally associated with private sphere and men with business, career, i.e. the public sphere.

Key words: sexism, the category of gender, gender asymmetry, female and male.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161.1

**Гендерные стереотипы как отражение народного менталитета
(на примере полнометражного мультипликационного фильма
«Три богатыря и Шамаханская царица»)**

Павловская О. Е., Шушанян Н. С.

Кубанский государственный аграрный университет, г. Краснодар, Россия

В статье исследуются гендерные стереотипы в русском кинотексте (мультипликация), их изменение под влиянием современной культуры, важной частью которой является кинематограф.

Ключевые слова: *гендер, кинотекст, гендерные стереотипы, гендерная асимметрия*

Гендер – одна из важнейших категорий социальной жизни, с которой человек сталкивается постоянно. Поведенческие установки, регулирующие отношения в социуме, прочно укоренились в сознании людей в форме стереотипов. Причем к каждому полу предьявляется определенный набор поведенческих норм и ожиданий [3]. Это, в свою очередь, порождает гендерные асимметрии женского и мужского, в большинстве случаев мужское начало является доминантным. Такая иерархия полов является естественной для цивилизованного демократического общества.

Гендерные стереотипы и их репрезентации в различных аспектах речевой коммуникации исследуются учеными [2; 3; 4; 6; 8 и другие работы]. Многие поведенческие образцы (гендерные) люди перенимают из средств массовой информации, кинематографа и т. д., так как внушаемость СМИ велика. Все, что пропагандируется на экранах телевизоров, на страницах журналов, на радио, – модно, популярно, а значит, активно заимствуется, перенимается, тиражируется. Однако в силу меняющейся экономической, политической, культурной ситуации, а также в результате изменчивости моды происходит изменение и культурных стереотипов, наблюдается сдвиг гендерных ролей. Поэтому исследование данной проблемы всегда *актуально*.

Мультипликация является особенно перспективным жанром для исследователей в области лингвистической гендерологии, поскольку представления о мужественности и женственности репрезентированы здесь в концентрированном и даже слегка утрированном виде, а часто употребляемый принцип пародии отражает критический взгляд на культуру и современное состояние общества [1]. *Цель* статьи – анализ гендерных стереотипов, представленных в кинотексте современной русской полнометражной мультипликации, а именно в фильме «Три богатыря и Шамаханская царица» (Россия: студия «Мельница», режиссер С. Глезин, 2010).

Кинофильм имеет свой язык, который может быть описан с точки зрения языковых единиц. Ю. М. Лотман писал следующее: «Мы обнаруживаем своеобразную систему сходств и различий, позволяющую видеть в киноязыке разновидность языка как общественного явления» [5, с. 312]. Кинофильм включает в себя неисчисляемое множество вербальных и невербальных компонентов, тогда как кинотекст сосредотачивается на языке и рассматривает элементы речи: интонацию, паузы и другие как второстепенные [9]. Именно в рамках семиотики предложено понятие «кинотекст»,

которое было позднее определено Г. Г. Слышкиным и М. А. Ефремовой как постановочный кинофильм, состоящий из образов, движущихся и статических, речи, устной и письменной, шумов и музыки, особым образом организованных и находящихся в неразрывном единстве [10].

В анализируемом фильме собраны и действуют фольклорные персонажи, воплощающие идеалы патриархальной мужественности и женственности – это былинные богатыри, защитники матушки-Руси, их жены, змей Горыныч, традиционный для жанра былин персонаж – рассказчик и пр. Вербальная составляющая кинотекста характеризуется высокой интертекстуальностью: это отсылки к другим сказкам, фильмам, рекламным слоганам, например:

Князь: Что за поколение Хэ? Почему Хэ? (термин, применяемый к поколениям людей, родившихся в разных странах с 1965 по 1982 гг. – Авт.).

Юлий: Потому что в 10-м веке живем. Видать, только что поступило... Ну, пока я это, инвентаризацию делал...;

«Мы впервые видим стиль «За-Ши-Бу» (отсылка к американским боевикам с применением восточных единоборств) и т. д.

Традиционные былинные сюжетные линии умело вплетены в небылинную историю. Комический эффект создается за счет того, что персонажи живут в условном Средневековье (действие разворачивается в X веке), но в их речи сочетается как высокый поэтический слог, так и современная разговорная речь со стилистически сниженной лексикой, просторечными оборотами:

*Засупонилось красное солнышко,
Замолчали в лесу глухари:
Это вышли развлечься во полюшко
Наши русские богатыри!
Вот Илюша слегка разбирается,
И Добрыня уже тут как тут,
Щас Алеша чуть-чуть оклемается,
И настанет врагам всем капут!...*

Гендерные дискурсы, типичные для былин, заявлены с самого начала – еще до первых реплик героев. «Три богатыря» начинаются традиционным зачином (вступление к былине при помощи какой-либо традиционной формулы, отчасти связанной с повествованием хронологически, географически и т. п.): *«Долго ли, коротко ли, но собрались богатыри наши вместе. Не пройдет теперь войско темное! Не проскочит зверь незамеченным! Да что там зверь, муха не пролетит! Во как!»* [показывается муха].

Активное мужское (маскулинное) начало отражено в употребляемых существительных – «богатырь» (подразумевает силу, смелость), «войско» (война, оружие, враг), глаголах движения – «не пройдет, не проскочит, не пролетит» – сменяется просторечной фразой «Во как!», снижающей весь пафос повествования. Комический эффект усиливается, когда в кадре появляется муха. Уже с первых минут в фильме разрушаются традиционные стереотипы: богатыри не подвиги совершают, а сетуют, сидя на лавочке в одних кольчугах, на то, что *«супостатов всех перебили, поторопились»*. Жены богатырей занимают в этом эпизоде доминантную позицию: это они заставили богатырей сидеть не шелохнувшись (*«Не нарушайте композицию!»*), чтобы написать картину, сделать вышивку и описать сюжет. Не жена повинуется мужу, а муж слушает жену.

Уход от патриархальной идеологии, традиционных стереотипов порождает многообразие гендерных репрезентаций в фильме.

Любовь между персонажами является ключевым элементом сюжета и основой разнообразных отображений гендерных взаимоотношений.

В центре традиционного былинного повествования – князь. В фильме же главным персонажем является Шамаханская царица, именно вокруг ее персоны строится весь сюжет. Легендарная Шамаханская царица, восточная красавица – образ отнюдь не былинный, а сказочный. У А. С. Пушкина в «Сказке о золотом петушке» читаем:

Шамаханская царица, *Покоряясь ей безусловно, –*
Вся сияя как заря, *Околдован, восхищен,*
Тихо встретила царя... *Пировал у ней Дадон...*

Уже априори известно, что царица обладает каким-то магическим даром. В данном контексте он направлен не во благо. Исходя из этого формируется стереотип: женщина, владеющая «злой магией» – ведьма. Непременным атрибутом ведьмы является черный кот либо ворон, последний и присутствует в фильме. С одной стороны, царица – типичная представительница своего пола, имеет какие-то бытовые навыки («*Я из тебя суп сварю!*»), с другой стороны – она властная женщина, умеющая ловко манипулировать мужским полом («*Я полюбил тебя с первого взгляда. Кто ты?*»; «*Из перьев вылезли, а сделай так, чтоб он на мне женился!*»).

Особое место в фильме занимают натурфилософские архетипы, отражающие русскую ментальность – Земля, Родина, Русь-матушка. В сознании иностранцев (в данном контексте – царицы) Русь – это «*балалайка, матрешки и три богатыря. Знаю – князь у них там правит. Мрачный тип*». Князь является непрямым героем былин, защитником своего народа, мудрым правителем. В кинотексте этот гендерный стереотип разрушается, и зритель видит самовлюбленного самодура, который печется о своей внешности, возрасте:

- *Скучно... Скучно... Вот сижу я тут на престоле, а годы идут!...*
- *Так ты походи, князь-батюшка.*
- *Не княжеское это дело – пешком ходить. Народ засмеет.*
- *А ты по хоромам походи – никто не заметит! Поспрашивай: «Как пройти в библиотеку?»*
- *А у меня что, библиотека есть? ...*
- *Запрещенного ничего не держишь?*
- *Да ты что, князь?!*
- *Смотри у меня, доиграешься!* (Идея мужского доминирования и власти имплицуруется поведением и речью героя).
- *Она божественна, прекрасна... А я?* – смотрит в зеркало, поправляет прическу, строит гримасы. – *Нет, она никогда меня не полюбит.*

Смотрящийся в зеркало мужчина – уже достаточное аллюзивное основание, отсылающее зрителя к характерной для постфеминистской эпохи реверсии гендерных ролей и идее различных типов мужественности [1].

Знакомство князя с царицей обыграно в жанре современных традиционных объявлений о знакомстве: «*Привлекательная царица познакомится с симпатичным князем средних лет для серьезных отношений*» (параметр гендера в данном случае выступает в качестве основного). Поведение князя при непосредственной встрече с царицей можно охарактеризовать как пассивное: он краснеет, говорит междометиями:

- *Приветствую тебя, князь Киевский* [князь хватает руку и со счастливым лицом трясет царицу за руку, что-то мыча].
- *Руку оторвешь...*
- *Отпусти руку, княже...* [Юлий наступает на ногу князю].
- *Ааа!*
- *Значит, вы и есть царица? А это наш князь!*

Идея активной женственности и слабой (мягкой) мужественности получает развитие и в других сюжетных линиях фильма: бытовых взаимоотношениях богатырей с женами. Аленушка в фильме представлена как бизнесвумен, «вся в делах», интересуется экономической жизнью страны, наукой (нехарактерная для женщин черта): «Я в Сколково. Там сегодня новую конюшню открывают!!!». Любава занимается домашней работой, в то время как Алешенька тренируется: «Богатырское ли это дело бабью работу по дому выполнять». Настасья – ревнивая жена, немного агрессивна: «В общем так: я в этом ужасе жить не собираюсь. Либо ты все переделываешь, либо я уезжаю к маме!». Сами богатыри, рассуждая о семейной жизни, резюмируют, напоминая манерой общения скорее женщин, нежели мужчин:

– Вот беда с этими баб... [в голову Добрыне влетает тарелка] кхм... женщины-ми...

– Жены нынче самостоятельные!

– Иной раз и настоял бы на своем! Так она скалку в руки взять может.

Вообще женщины в этом кинотексте стоят на вершине гендерной иерархии, имеют приоритет. Именно жены богатырей, «проклятые матрешки», спасают Киевскую Русь от «шамаханской напасти», без них богатыри бы не справились:

– Вы о богатырях русских слышали?

– Ну слышали.

(хором) – Так мы их жены!

Именно жены богатырей вступают в физическое противостояние с царицей, защищают мужей, ниспровергая традиционный гендерный сценарий «женщина – жертва, мужчина – защитник». Таким образом, Аленушка, Любава и Настасья воплощают в себе образы женщин-воинов.

Фильм представляет собой пародию на современное русское общество, отражает современную гендерную ситуацию: традиционные стереотипы продолжают существовать и оказывать свое влияние на общество, однако появляются и новые, демонстрирующие происходящий гендерный сдвиг, меняющий иерархию полов.

Выводы. Стереотипы находятся в центре внимания гендерных исследований как явление крайне противоречивое: они сохраняют культурные ценности, но они же их и девальвируют. В последнее время наблюдается ослабление гендерных стереотипов, что находит отражение как в поведенческих паттернах, так и в языке. Поэтому, присоединяясь к мнению Э. В. Минаевой, считаем, что, поскольку гендер является компонентом коллективного и индивидуального сознания, его необходимо изучать как когнитивный феномен, проявляющийся и в стереотипах, фиксируемых языком, и в речевом поведении индивидов [7].

Список литературы

1. Бодрова А. А. Интертекстуальность и гендер в современной мультипликации / А. А. Бодрова // АСТА LINGUISTICA. – 2011. – Vol. 5. – С. 103–112.
2. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма: монография / Е. И. Горошко. – М. – Харьков: ИД ИНЖЭК, 2003. – 437 с.
3. Ким Л. Гендерные стереотипы / Л. Ким // Исследовательский проект «Влияние социальных факторов на понимание гендерных ролей». Программа Центрально-Азиатские Инициативы Исследований. – Ташкент, 2002. – 46 с.
4. Кирилина А. В. Новый этап развития отечественной лингвистической гендерологии / А. В. Кирилина // Гендерные исследования и гендерное образование в высшей школе: материалы междунар. науч. конф. Иваново, 25–26 июня 2002 г.: В 2 ч. Ч. II. История, социология, язык, культура. – Иваново: Иван. гос. ун-т, 2002. – С. 238–242.

5. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб., 1998.
6. Минаева Э. В. Гендерная концептология: языковая репрезентация концептов «дом» и «любовь» в женской поэзии: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Э. В. Минаева. – Симферополь, 2007. – 25 с.
7. Минаева Э. В. Гендерные стереотипы: pro et contra / Минаева Э. В. // ЛИНГВІСТИКА Збірник наукових праць. – Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – № 3 (21). Ч. II. – С. 23–27.
8. Неговорова И. В. Лингвопрагматические особенности слогана как репрезентация рекламы в русском и английском языках: гендерный аспект: автореф. дисс. ... канд. филол. наук. / И. В. Неговорова. – Майкоп, 2012. – 25 с.
9. Самкова М. А. Кинотекст и кинодискурс: к проблеме разграничения понятий / Самкова М. А. // Филологические вопросы науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота, 2011. – № 1 (8). – С. 135–137.
10. Слышкин Г. Г., Ефремова М. А. Кинотекст: опыт лингвокультурологического анализа / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М.: Водолей Publishers, 2004. – 153 с.

Павловська О. Є., Шушанян Н. С. Гендерні стереотипи як відображення народного менталітету (на прикладі повнометражного мультиплікаційного фільму «Три богатиря і Шамаханська цариця» // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.327-331

У статті досліджуються гендерні стереотипи в російському кінотексті (мультиплікація), їх зміна під впливом сучасної культури, важливою частиною якої є кінематограф.

Ключові слова: *гендер, кінотекст, гендерні стереотипи, гендерна асиметрія*

Pavlovskaya O. E., Shushanyan N. S. Gender stereotypes as a reflection of people's mentality (for example, a full-length animated film "Three heroes and Shamahanskaya queen") // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.327-331

In the article gender stereotypes in the Russian film-text (animation), their variation under influence of modern culture are investigated. The cinema is the important part of this culture.

Keywords: *gender, film-text, gender stereotype, gender asymmetry*

Поступила в редакцію 09.04.2013 г.

РАЗДЕЛ 6. ЯЗЫКОВАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ

УДК 811.161.1'33 : 395.6

Эколингвистическая унификация параметра адресативной номинации

Коновалова Е.А., Джигалюк Н.Ю.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассмотрено явление имплицитного обращения в сопоставлении с эколингвистическими параметрами сохранения этноэтикетного кода и инвариантной структуры нерецессивной ноонормы номинации адресата в структуре коммуникативной ситуации приветствия.

Этикетные единицы, в зависимости от каузальности функционирования импликации были опосредованы формулоупотреблениями в инвариантных моделях групп приветствий с имплицитным обращением (на примере прозаических произведений классической литературы XIX – XX вв., а также собственно Словаря русского речевого этикета и Корпуса русского национального языка.

Ключевые слова: *речевой этикет, имплицитная адресация, эколингвистика.*

Эколингвистическая унификация как составляющая симплификации, рецессии этнокультурных фоновых знаний, опосредующих этикетный знак, является, на наш взгляд, одним из наиболее прецедентных факторов, оказывающих влияние на пеструю парадигму современности.

Актуальность изучения имплицитного обращения в рамках составляющей эколингвистического модуса заключается в рассмотрении специфики функционирования деконструкции первичного этикетного знака; само явление нулевой адресации в составе этикетной ситуации, включающей приветствие, также нуждается в более детальном исследовании.

Цель данной статьи – анализ данных этикетных образований, установление каузальности функционирования импликации в параметрах эколингвистической дискурсивной проблематики.

Задачи, посредством которых это реализуется, обозначены следующим образом:

- анализ формул имплицитной адресации;
- соотнесение данного явления с эколингвистической парадигмой;
- презентация прагматики формулоупотребления в инвариантных моделях.

Практическим материалом послужил *Словарь русского речевого этикета* А.Г. Балакая [1], Корпус русского национального языка (объектов рассмотрения этикетной группы приветствий с имплицитным обращением стали также прозаические произведения классической литературы XIX – XX вв.).

Эколингвистический параметр сопоставления интерпретативной корреляции пестетного этнокода сопоставим с утверждением, ставшим классическим в данной области исследования, А.Г. Балакая, по мнению которого «русский речевой этикет и речевая культура в целом сегодня как никогда нуждаются в сохранении, глубококом, все-

тороннем изучении, сильной и разумной реставрации. ...Необходимо собирать и беречь веками накопленные сокровища русской вежливости. Это нужно для того, чтобы помнить и понимать речевую культуру предшествующих поколений, чтобы не утратить самое главное «отцово знание» – доброе слово, и, в конечном счете, для того, чтобы в меру разумения воспользоваться этим наследием для расширения современного языкового поля благожелательности» [1, с. 4].

Эколингвистика как составляющая ноосферного познания семиотических моделей является научным знанием междисциплинарного характера, развившимся в рамках эклектического взаимодействия социологии, психологии, филологии, философии и, непосредственно, экологии.

Номинация данного феномена принята нами вслед за американским лингвистом Айнармом Хаугеном, который в 1970 году сопоставил экологию и язык в докладе «Экология языка»: «Экологию языка можно определить как науку о взаимоотношениях между языком и его окружением, где под окружением языка понимается общество, использующее язык как один из своих кодов. Язык существует только в сознании говорящих на нём и функционирует только при взаимоотношениях с другими говорящими и с их социальным и естественным (природным) окружением. Частично экология языка имеет физиологическую природу (т.е. взаимодействие с другими языками в сознании говорящего), частично социальную (т.е. взаимодействие с обществом, в котором язык используется как средство коммуникации). Экология языка зависит от людей, которые учат его, используют и передают другим людям» [5].

Согласно взглядам одного из представителей экоориентированной интерпретации вербального знака Л.-Ж. Кальве, первостепенным является сохранение лингвистического разнообразия в соответствии с созданной им гравитационной моделью языков – горизонтального, вертикального, внутреннего, внешнего [5].

Преломление в системе этикетной семиотики продуктивно в силу структурированности, традиционности структуры парадигмы.

В данном случае вновь подтверждается факт о позитивности постепенного развития языка, его церемониала. Это является фактором, способствующим сохранению традиций, уникальности вербального кода, его чистоты и силы.

Лингвистическая вежливость как императив нормированности коммуникации, успешных вербальных стратегий – это первоочередное отражение этнической культуры, ее сбережения и личной ответственности за собственное вербальное поведение и импликаций когний, которые в него вложены.

Необходимость стремления к коммуникации соответствующего типа очевидна.

Преимственность пиететных традиций обеспечивает недискретность динамики утверждения лингвокультурологических норм в структуре национального языка.

Многополярность этикетных дериваций как индивидуальное проявление когнитивного опыта языковой личности в структуре ноонормы может обогатить его лишь при сохранении фоновых этикетных знаний, следованию им.

В связи с тем, что имплицитное обращение (по нашему мнению, этикетная единица, которая является комбинационной формой приветствия и адресации, состоящей из не эксплицированного обращения в финали\флексии по формальному или неформальному признаку (суффикс -и), которая выражает характер принадлежности стилистического регистра к соответствующим коммуникативной ситуации требованиям, указывающая интенции адресанта по отношению к адресату) не является кодифицированной этикетной единицей, более экстремумом по отношению к системе в целом, ее актуализация нашла соответствующее воплощение в печатном инварианте Словаря русского речевого этикета и прочих источниках.

В зависимости от этикетной ситуации нулевые обращения, представленные в Словаре русского речевого этикета, были распределены нами по степени импликации Вы / ты импликатуры, следующим образом:

Имплицитные Вы-обращения представлены в Словаре русского речевого этикета [1] (и соответственно в Национальном корпусе русского языка [8]) следующими 28 формулоупотреблениями (без учета вариативности): *Беседуйте!*, *Будьте готовы!*, *Бывайте здоровы!*, *Здорово дневали!*, *Здорово живете (живешь-можешь)!*, *Здорово заговелись на хрен, на редьку, на кислу капусту!*, *Здорово (сидите, стоите, едите...)!*, *Здорово ночевали (спали-почивали)!*, *Здоровы будьте (будете)*, *Здравия желаем, с похмелья умираем: нет ли гривен шести душу отвести?*, *Здравствуйтесь!*, *Здравствуйтесь беседовать*, *Здравствуйтесь о Христе Иисусе!*, *Здравствуйтесь, с кем не видались (не виделись, кого не видел...)*, *Красны Ваши белила*, *Откланяйтесь*, *Передайте (от меня, мой) поклон*, *Поклонитесь от меня*, *Снесите от меня поклон*, *Передайте (от меня, мой) привет*, *Пожалуйте ручку*, *Позвольте честь заявить*, *Поцелуйте за меня*, *Поцелуйте руку*, *Примите (мой, от меня, от Н.) привет*, *Путем-дорогой здравствуйтесь*.

Имплицитное ты-обращение представлено формулами (15 единиц, с учетом вариативных – 24): *Будь здоров на сто годов*, *Держи руку (кардан, краба, пята...)*, *Здоров*, *(А) здорово, здорово!*, *Здорова*, *Здорово бываешь!*, *Здорово парился!*, *Здрав будь (буди)!*, *Здравствуешь*, *Здравствуй*, *здравствуй*, *садись (проходи) да хвастай!*, *Здравствуй на многие лета (многолетно)!*, *Подковыривай гораздо!*, *Помоги Бог* [1; 8].

Превалирование Вы-адресаций доказывает существование тенденции к сохранению лингвистически вежливых презумпций этикетной практики, так как Вы-номинация собеседника даже в юмористически коннотированном контексте признак этого.

Бинарные оппозиции способствуют более наглядному отождествлению единицы с эколингвистической нормой или отсутствию этого, что опосредовало выбор этикетных ситуаций по категории противопоставления.

Имплицитное Вы-обращение

Беседуйте!:

1) Имплицитное обращение: *Беседуйте на лавку. Беседуйте, гостями будете* [1, с. 47].

2) Экспликация адресации: *Беседуйте, люди добрые!* [1, с. 47].

Бывайте здоровы!

1) Имплицитное обращение: *Ну, бывайте здоровы. Простите за беспокойство.* [8 (А. И. Пантелеев. *Анечка (1942)*), *Теперь уже почти все, – ответил Иван Дмитриевич, думая о своем. – Бывайте здоровы. Он вошел в подъезд и начал подниматься по лестнице, напевая: «Десницы каменной твоей, ох, тяжело пожатье! ...* [8 (Леонид Юзефович. *Дом свиданий (2001)*); – *Бывайте здоровы. Садитесь, коли охота.* [8 (Николай Дубов. *Небо с овчинку (1966)*)].

2) Экспликация адресации: *Бывайте здоровы, товарищ, с кем я говорю?* [1, с. 197]

Здоровы будьте (будете)

1) Имплицитное обращение: *Будьте здоровы и счастливы, друзья! Здравствуйтесь, редакция «Солдата удачи»!* [8 (Спрашивайте – отвечаем! (2004) // «Солдат удачи», 2004.02.11)].

2) Экспликация адресации: *Сами знаете – карантены, чума. Ну, здоровы будьте. И мы к вам.* [8 (В. Я. Шишков. *Емельян Пугачев. Книга первая. Ч. 3 (1934-1939)*); – *Здоровы будьте! Козырь, молча, хмурым нетерпеливым движением взглядом следил за движениями молодой женщины, пока она собирала закуску.* [8 (Валентин Курицын. *Томские трущобы (1906)*)].

Здравствуйтесь беседовать

1) Имплицитное обращение: *«Крестьянин, подходя к другим, разговаривающим говорит: «Здравствуйтесь беседовать!» СРНГ»* [1, с. 205].

2) **Экспликация адресации:** Отсутствие реализации прагматики обращения, так как обращение собирательно, относится к множеству коммуникантов.

Поцелуйте руку

1) **Имплицитное обращение:** «Жена моя Вам кланяется, а Вашей поцелуйте за меня ручку». [8 (Н.Н. Евреинов и др. Переписка (1928 – 1939))]

2) **Экспликация адресации:** Вежливая однонаправленная адресация в форме множественного числа не нуждается в данном случае в конкретизации.

Нами были приведены только некоторые примеры, та часть, которая наиболее репрезентативна для всего класса подобных единиц (данная тенденция прослеживается при анализе имплицитных ты-адресаций).

Имплицитное ты-обращение

Будь здоров на сто годов

1) **Имплицитное обращение:** *Будь здоров на сто годов, а что жил, не в зачет.* [8 (Ф. М. Достоевский. Записные книжки (1850-1881)); — *Будь здоров на сто годов, а что жил, не в зачет!* [8 (Ф. М. Достоевский. Записки из мертвого дома (1862))], *Будь здоров!; Он вкладывал в это слово первоначальный смысл, то есть: «Будь здоров! ..»* [8 (Константин Ваншенкин. Писательский клуб (1998))]

(А) здорово, здорово!

1) **Имплицитное обращение:** «Здорово, Максим! Вот привел бог где увидеться!» Н.В. Гоголь. *Заколдованное место* [1, с. 198].

2) **Экспликация адресации:** *Дед прищурил глаза: «А! здорово, здорово! Откуда бог несет? И Болячка здесь? Здорово, здорово брат!»* Н.В. Гоголь. *Заколдованное место* [1, с. 198].

Здорово бывает!

1) **Имплицитное обращение:** «В избу вошли Кузьма, Федя и Яша. «Здравствуйте». — «Здорово были». — Емельян Спиридоныч сел, тревожно разглядывая поздних гостей». В. Шукшин [1, с. 198].

2) **Экспликация адресации:** Архаичное диалектное приветствие, сопровождающееся немногими контекстами.

Здравствуешь!

1) **Имплицитное обращение:** « — И поклонился мне. — Здравствуешь! Я ответила ему, вспоминая помора Олешу, который только раз в жизни видел корову». [8 (Н.И. Гаген-Торн. Memoria (1936 – 1979))]

2) **Экспликация адресации:** « — Здравствуешь, Марфа Олсуфьевна, — ответил чернобородый, — да ты пой!» [8 (Н. И. Гаген-Торн. Memoria (1936 – 1979))].

Здравствуй, здравствуй, садись (проходи) да хвастай!

1) **Имплицитное обращение:** « — Здравствуй, баба Груша!» Здравствуй! «Гостя примешь с ночевой?» Проходи, садись и хвастай!» [8]

2) **Экспликация адресации:** Фразеологизированный характер нивелирует прямое обращение.

Помоги Бог!

1) **Имплицитное обращение:** «5000 россиян и немцы с кликом: *Hilf Gott* (помоги Бог), гнали, разили бегущих на пространстве осьми верст, убили тысяч шесть, взяли немало и пленников, 15 знамен, 13 пушек; наконец истребили бы всех до единого, если бы воеводы, как пишут, не велели им остановиться, думая, вероятно, что все кончено и что сам Лжедмитрий убит. [8 (Н. М. Карамзин. История государства Российского: Том II (1823)); А между тем в городе носятся слухи, что сражение с французами происходит, если уже не произошло, и с часу на час ожидают курьера с обстоятельным донесением государю. Помоги бог! Что за прелестные вещи нашел я в «Sined's Lieder»! [8 (С.П. Жихарев. Записки современника (1806 – 1809))], *Честь и место, стул и кресло (садись да хвастай)!»*.

2) Экспликация адресации: Сакрализованная формула приветствия по своей семантике более ритуализирована и актуальность использования дополнительного обращения снижается.

К рассмотренным контекстам, в качестве иллюстрации экстралингвистического влияния на динамику становления пиететного этнического кода нами было обращено внимание на следующие контексты формулоупотребления, взятые из творческого наследия Ф.М. Достоевского [9], Л.Н. Толстого [10] и И.С. Шмелева [11; 12].

Рассмотренные модели этикетных ситуаций, включающие имплицитные обращения, не могли бы быть объединены по признаку подобия темпоральных рамок и прочим категориям, но, тем не менее, семантика концептуализации идеи унитарности, единообразия ритуала приветствия и последующей номинации адресата как проявления осознанно антропоцентрически гармоничного пиетного отношения объединяет их.

Универсальная категориальность лингвистических ситуаций светского досуга в контрасте с военными действиями и личной драмой, на наш взгляд, способны охарактеризовать наиболее емко дифференциацию формулоупотребления этикетных единиц, не соотносящихся с традиционным ритуалом номинации.

Подобное многообразие вариантов структурируется в соответствии с коммуникативными задачами языковой личности. Усовершенствование навыков использования тех или иных формул, соответствующих нормам коммуникативных ситуаций, успешной вербальной экзистенции в вербальном пространстве соотносится с критериями принятия ноолингвистической парадигмы.

Практическим подтверждением вышесказанному служит коррелирующий с дихотомическим анализ контекстов имплицитного обращения в литературных произведениях, ставших ключевыми в сознании русской языковой личности.

Имплицитное обращение присутствовало в заимствованных формулах (из английского и французского языка) и стилистически маркированных единицах (обращения в среде военных). Экология языка и нормативное использование нивелирует подобную конструкцию не только в русской этикетной традиции. Для французской и английской пиететной культуры также свойственно указание на адресата, около десяти лет назад это стало показателем вежливости в каждодневном общении, но не необходимым атрибутом, спустя еще одно десятилетие – подобием рудиментарной куртуазности.

Отнести к заимствованному генезису феномен нулевой адресации, на наш взгляд, не правомерно, тем не менее, тенденция демократизации, редукции вербальных средств выражения интенций, вследствие чего наблюдается некоторая отчужденность от адресата, повсеместна и является темпоральным, а не геоцентрированным признаком.

Нормированные с точки зрения стилистики, не усеченные адресации присутствуют в рассмотренном нами произведении Ф.М. Достоевского [9]. На наш взгляд, может быть истолковано, как стремление сохранить дух эпохи, ее целостность – соответствие этикетной ситуации. Формула *Здравствуй*, + *ИО* имеет неформальный оттенок и опосредована отсутствием «Привет».

Например, «Здравствуйте, князь, – прошептала она, как-то странно в него вглядываясь»; «Здравствуй, здравствуй, гувернантка! Веселись и торжествуй» [9].

Соответствующее лингвоэкологической парадигматике прослеживается и в творчестве Л.Н. Толстого, за исключением некоторых вербализаций идеологических интенций. Так, в ситуациях речевого этикета соотносящихся с военными действиями «Войны и мира», автор подчеркивает дух единения, демократизация, близость к народу; динамичность одновременно – это отражено в редуцировании стандартных форм приветствий и появлении имплицитного обращения. Например, ответ «Здравствуйте-то здравствуйте, да собак не передавайте, – строго сказал дядюшка» на «Здравствуйте, дядюшка, и мы едем! – прокричал Петя» [10].

В произведениях И.С. Шмелева [11; 12] подобная тенденция не прослеживается, так как видение автором нарушением целостности мира и последствий этого отличается коренным образом от приведенного выше.

Единичные имплицитные обращения, указанные им подчеркивают смену социальной парадигмы. Заимствования – подчеркнуто симплифицированная характеристика использующего их героя (транслитерация подтверждает это), например «А-а, русский! Гуд-дэй! Эмигрант? революционер? Да здравствует республика!» – а сам смеется, осьминога нажевывает» [12].

Формулы, использованные нами для мониторинга функционирования этикетных ситуаций, их прецедентности, относятся к общеупотребительным. Их актуализация, кроме апелляции к гипотетическому прогнозированию была выявлена в ходе анализа Крымского СМИ-источника и ответов, представленных в анкетах информантов (2011 – 2012 год, преимущественно студенты Таврического национального университета), являющимися носителями полилингвокультурного опыта и проживающих на территории полуострова.

Демонстрация интерференции инокультурного этикетного знака, не содержащего последующее обращение была отражена в использовании заимствований-транслитерациях *Хай, Хеллоу/Хеллоу, Чао, Салют*, указывающих на неформальную ситуацию общения и, следовательно, имплицитную ты-адресацию. Подобного типа единицы были также зафиксированы в Словаре русского речевого этикета А.Г. Балакай, что позволяет судить об их ассимиляции, принадлежности в качестве перцептивно новой категоризации пиететного опыта, взятого из церемониала прочих этнически нетождественных групп.

Смена культурной парадигмы, демократизация и нивелирование нормированности пиететной адресации присутствует в следующем приветствии: «Я хочу повидать Таню. А, вот она. Куда собралась она в такой ветер, сдувающий с гор камни? Она стоит на пороге – уже в пути. – Здравствуйте. А я за горы, вино менять...» [12].

Имплицитное обращение встретилось среди них не многократно.

Возможно сделать *выводы* о соблюдении критерия нормированного использования адресации, когда вслед за приветствием присутствовала номинация лица (98%) в независимости от степени неформальности отношений, коммуникативной ситуации, в которую вовлечены адресат и адресант. Степень экспликации социальной стратификации находит свое выражение в характере номинации лица, к которому обращена этикетная форма (например, использование суффиксов с диминутивной коннотацией, окказиональных форм адресации и т.д.).

Отсутствие формул: «Добрый день (утро, вечер) является значимым в некоторых случаях, например в произведениях И.С. Шмелева [11; 12], указывает на отсутствие номинации подобным образом хронометрических рамок, в которых находится автор.

К *перспективам исследования* возможно отнести продолжение изучения имплицитного обращения в регистре региональной языковой кодификации.

Список литературы

1. Балакай А.Г. Словарь русского речевого этикета / А.Г. Балакай. – М.: АСТ-пресс, 2001. – 670 с.
2. Балакай А.А. Этикетные обращения [Электронный ресурс]: Функционально-семантический и лексикографический аспекты : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – М.: РГБ, 2005. (Из фондов Российской Государственной Библиотеки).
3. Богданович Г.Ю. Русский язык в аспекте проблем лингвокультурологии / Г.Ю. Богданович. – Симферополь: Доля, 2002. – 392 с.
4. Кронгауз М.А. Новое в речевом этикете [Электронный ресурс] / М.А. Кронгауз. – Режим доступа : <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200100301>
5. Полухин А.А. Ноолингвистика и ноосферное образование / А.А. Полухин // Ноосферное образование в евразийском пространстве: Коллективная научная монография / Под науч. ред. Заслуженного

деятеля науки РФ А.И. Субетто. – СПб.: Астерион; Кострома: изд-во КГУ им. Н.А. Некрасова, 2009. – С. 454 – 463.

6. Формановская Н.И. Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст / Н.И. Формановская. – М., 2002. – 160 с.

7. Duranti A. Universal and culture-specific properties of greetings [Электронный ресурс] / А. Duranti. – Режим доступа: <http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/duranti/reprints/greetings.pdf>

8. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://www.ruscorpora.ru>

9. Достоевский Ф.М. Бесы [Электронный ресурс] / Ф.М. Достоевский. – Режим доступа : http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0080.shtml

10. Толстой Л.Н. Война и мир [Электронный ресурс] / Л.Н. Толстой. – Режим доступа : <http://ilibrary.ru/text/11/index.html>

11. Шмелев И.С. Лето Господне [Электронный ресурс] / И.С. Шмелев. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/shmelev_ivan/letto_gospodne.html

12. Шмелев И.С. Солнце мертвых [Электронный ресурс] / И.С. Шмелев. – Режим доступа : http://royallib.ru/book/shmelev_ivan/solntse_mertvih.html

Коновалова О.А., Джигалюк Н.Ю. Еколінгвістична уніфікація параметру адресативної номінації // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.332-338

У статті був розглянутий феномен імпліцитного звертання у співвідношенні з еколінгвістичним параметром збереження етноетикетного коду та інваріантної структури неречесивної ноонорми номінації адресата у структурі комунікативної ситуації привітання.

Етикетні одиниці, в залежності від казуальності функціонування імплікації були опосередковані використанням формул в інваріантних моделях груп привітань з імпліцитним звертанням (на прикладі прозаїчних творів класичної літератури XIX – XX ст., а також Словника російського мовного етикету та Корпусу російської національної мови.

Ключові слова: мовний етикет, імпліцитна адресація, еколінгвістика.

Konovalova E.A., Dzhigaliuk N.Y. Ecological linguistic unification of address nomination parameter // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.332-338

The article has deals with phenomena of non overt affixation in comparison with ecological linguistic parameter of saving ethnic ecological code and invariant structure of non recessive noospheric linguistic norm of the addressee nomination in the greeting communicative situation structure.

The etiquette formula according to their casual functionality were mediate of formula using in invariant model groups of greeting with implied addresses (it was exemplified by prosaic classical literature work of XIX – XX, Dictionary of speech Russian etiquette and Corpus of national Russian language).

The main idea of the article is connected with the statement that the linguistic politeness as an imperative of normative attitude communication, successful strategy of verbal communication is the priority reflection of the ethnic culture; the saving it and personal responsibility for own verbal behaviour and implication of cognitions, that it includes. The necessity of this kind of communication is obviously.

The succession of piety traditions imply less decreative dynamic of statement linguistic cultured oriented norm in the structure of the national language.

Multipolarity of etiquette derivations as the individual perception of the cognitive experience of linguistic personality in the noosphere paradigm enriches itself only in the case of saving background etiquette knowledge, following it. The implied addresses in this view point onto the changes in the social behavioural attitudes too.

Key words: speech etiquette, implied addressing formula, ecological linguistics.

Поступила в редакцію 24.04.2013 з.

РАЗДЕЛ 7. ЯЗЫКОВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ

УДК [304(73)+39(=81)]:821.161.1

**Американский характер и культура питания глазами
советских публицистов
(на материале путевых очерков Ильи Ильфа и Евгения Петрова
«Одноэтажная Америка»)**

Валькова Е.Г.

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
г. Одесса, Украина*

В статье рассматривается культура Соединенных Штатов Америки и быт американцев. Особое внимание уделяется культуре питания Америки как отражению культуры страны и американского характера. Параллельно рассматриваются следующие категории: культура, межкультурная коммуникация, диалог, диалог культур, время. Объектом исследования выбраны путевые очерки Ильи Ильфа и Евгения Петрова «Одноэтажная Америка».

Ключевые слова: культура, коммуникация, еда, Америка, Илья Ильф и Евгений Петров, время, путевой очерк.

Ученые, занимавшиеся исследованием категории «культура», давали ей различные определения, выявляли функции и особенности. Б. С. Ерасов отмечает, что «культура – необходимое условие существования всякого общества и поэтому может рассматриваться как всеобщее достояние» [5, 16], и добавляет, что «лишь крайняя патология или полная деградация индивида исключает его из культурного общения» [5, 16]. Л. И. Гришаева пишет о том, что «культура – это созданная творчеством человека среда, комплексное явление, результат разнородной деятельности человека в различных условиях, с разной целью и разнообразными инструментами» [4, 10]. А. П. Садохин утверждает, что «культуру как особую сторону человеческой жизнедеятельности нельзя увидеть, услышать, почувствовать или попробовать» [11, 25] и указывает на то, что «реально можно наблюдать только ее отдельные проявления в виде различий в человеческом поведении, тех или иных типах деятельности, ритуалах, традициях, материальных предметах и т.д.» [11, 25]. Можно согласиться с тем, что «культура - сложная многоуровневая система, моделирующая в каждом социуме картину мира и дающая представление о месте человека в нем» [3, 9].

Все эти определения едины в том, что в центре любой культуры обязательно находится человек. Именно он является творцом культуры, ее носителем, хранителем и ретранслятором. Такие понятия, как личность и культура неразрывно связаны между собой, то есть существование одной без другой нам кажется невозможным. Признавая важнейшую роль культуры в жизни общества, Б. С. Ерасов по праву наделяет культуру такими характеристиками, как «память общества, кладовая накопленного им опыта, хранилище времени, упорядочивающего этот опыт» [5, 203].

Актуальность. Изучение культуры своего народа невозможно без анализа культуры других наций. Используя классическую бинарную оппозицию «свое-чужое» можно расширить горизонты национальной культуры, посмотреть на свой народ сквозь призму других народов, заимствовать чужой опыт и удачно применить его на своей земле. Тут уместно вспомнить А. П. Чехова, который говорил – «Сколько языков ты знаешь – столько раз ты человек». При проецировании этого высказывания на понятие культуры, напрашивается вывод о том, что чем большее количество культур постигает человек, тем глубже он понимает собственную. По мнению О. А. Леонтовича, «отличительные свойства культур могут по-настоящему проявиться только в сравнении с другими культурами» [8, 4]. Он также добавляет, что «принадлежность к определенной культуре определяет менталитет народа и создает те исходные установки, на которых основывается коммуникация с представителями иных культур» [8, 87]. В науке общение между представителями разных культур характеризуется понятием межкультурная коммуникация, которая является новой, но очень перспективной сферой исследования. Е. Н. Сепиашвили понимает межкультурную коммуникацию как «совокупность разнообразных форм отношений и общения между индивидами и группами, принадлежащими к разным культурам» [12, 16]. Акцент делается на том, что «своеобразие каждой культуры нельзя постичь без ее сопоставления с другими национальными культурами» [12, 25]. Основной целью этого вида коммуникация Ю. П. Тен видит «рост взаимопонимания между народами» [14, 57]. С. Г. Тер-Минасова призывает людей научиться понимать и принимать другие культуры, она утверждает, что «без этого невозможны ни межкультурная и международная коммуникация, ни сотрудничество, ни мир во всем мире» [15, 259]. Ученая выводит формулу межкультурной коммуникации, которая состоит из трех «Т» - «Терпение, Терпимость, Толерантность» [15, 259].

О. А. Леонтович в монографии «Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения» пишет о соотношении термина «межкультурная коммуникация» с понятием «диалог культур» [9]. О диалоге, как универсальном способе существования культуры много писал М. М. Бахтин: «Жить - значит участвовать в диалоге: вопрошать, внимать, ответствовать, соглашаться и т. п. В этом диалоге человек участвует весь и всю жизнь: глазами, губами, руками, душой, духом, всем телом, поступками. Он вкладывает всего себя в слово, и это слово входит в диалогическую ткань человеческой жизни, в мировой симпозиум» [2, 329].

С момента возникновения и до сегодняшнего дня США оказывают влияние на другие страны. Весь мир признает за Америкой право называться сверхдержавой, страной больших возможностей и воплощением мечты о счастье, богатстве, успехе и свободе, которая является «базовой ценностью американской культуры» [14, 271]. Многочисленные путешественники едут в США смотреть на небоскребы и Статую Свободы, молодежь едет, чтобы сделать карьеру, а писатели и публицисты ставят перед собой цель показать читателям образ страны, которую они увидели, рассказать про уровень жизни, культуру, людей. Как пишет М. Лернер, «один из способов оценить качество той или иной культуры — задаться вопросом, как ощущает себя в ней человек на протяжении жизненного пути» [10, 7].

Цель нашей статьи – проанализировать воссоздание культуры США и быт американцев в путевых очерках Ильи Ильфа и Евгения Петрова «Одноэтажная Америка». Особое внимание уделяется культуре питания, в которой, на наш взгляд, проявляется американский характер и особенности американцев. «Национальная кухня содержит в себе код культуры, расшифровывая который можно составить определенное представление о характере народа, судить о важных параметрах культуры: о способах конструирования телесной идентичности, навыках коммуникаций, ценностных ориентирах» [13, 116].

Ильф и Петров стали теми людьми, которые в прямом смысле открыли Америку советскому читателю. В 1935-м году они совершили путешествие по Соединенным Штатам, результатом которого стала книга «Одноэтажная Америка». Основными героями путевых очерков являются так называемые «средние американцы», с их жизненными историями, проблемами, радостями и трудностями. Знаменитые одесситы увидели американскую культуру остраненно (термин Б. В. Шкловского). Этот ракурс воссоздания сохраняется на протяжении всей книги. Он позволил показать жизнь «средних» американцев многосторонне, на работе, в политике, в быту, в ресторане или баре. Более того, поглощая американскую пищу, очеркисты просто встали в ту жизнь. Древнегреческие мудрецы пришли к выводу – «мы то, что мы едим».

Публицисты уделили большое внимание еде как неотъемлемой составляющей быта. Еде в книге посвящена отдельная глава, она носит название «Аппетит уходит во время еды». На страницах книги ярко и детально описаны блюда, составляющие рацион жителей США, культура потребления пищи и особенности ее приготовления. Можно предположить, что писатели стремились донести мысль о том, что культура потребления пищи дает полное представление об американском менталитете, а также о стране в целом. Читатели «Одноэтажной Америки» познавали американцев не только по тому, что они едят, но еще и потому, как они это делают. «Еда – это не только средство и процесс утоления голода как биологической потребности человека, но и феномен культуры» [7].

Первое знакомство публицистов с культурой питания США состоялось в кафетерии, которая была «большая, очень светлая и очень чистая» [6, 24]. Ильф и Петров с восхищением описывали разнообразие блюд и их внешний вид: «грелись супы, куски жаркого, различной толщины и длины сосиски, окорока, рулеты, картофельное пюре, картофель жареный и вареный и сделанный в виде каких-то шариков, маленькие клубочки брюссельской капусты, шпинат, морковь и еще множество различных гарниров» [6, 24]. При описании блюд писатели использовали названия русской кухни: «Дальше шли салаты и винегреты, различные закуски, рыбные майонезы, заливные рыбы. Затем хлеб, сдобные булки и традиционные круглые пироги с яблочной, земляничной и ананасной начинкой. Тут выдавали кофе и молоко» [6, 25]. Помимо детального перечисления блюд, читатели узнали некоторые обычаи приема пищи, которые им, как представителям советской культуры, казались непонятными – «единственно, к чему мы так и не приучились в Америке, – это есть перед обедом дыню, которая занимает почетное место в числе американских закусок» [6, 25]. Говоря об особенностях культур, О. А. Леонтович пишет, что «серьезные различия наблюдаются в сфере ритуального поведения, например, когда речь идет о времени приема пищи и ее количестве, поведении за столом, щедрости хозяев, формах проявления внимания к гостю и т. д.» [8, 359]. Большое впечатление на Ильфа и Петрова произвела организация ресторанный дела – «идеальная чистота, доброкачественность продуктов, огромный выбор блюд, минимум времени, затрачиваемого на обед, – все это так» [6, 27]. Однако за всем этим писатели увидели стандартизацию, которая в Америке имеет большие масштабы «в производстве, в потреблении, в стиле жизни» [6, 21]. Процесс еды был так же превосходно рационализирован, как производство автомобилей или пишущих машинок [6, 25].

Публицисты столкнулись со следующей проблемой – «Но вот беда, – вся эта красиво приготовленная пища довольно безвкусна, как-то обесцвечена во вкусовом отношении. Она не опасна для желудка, может быть даже полезна, но она не доставляет человеку никакого удовольствия. Когда выбираешь себе в шкафу автомата или на прилавке кафетерии аппетитный кусок жаркого и потом ешь его за своим столиком, чувствуешь себя, как покупатель ботинок, которые оказались более красивыми, чем прочными. Американцы к этому привыкли. Американцы едят ослепительно белый,

но совершенно безвкусный хлеб, мороженое мясо, соленое масло, консервы и недозревшие помидоры» [6, 27]. Публицисты долго не могли понять, как же Америка, богатая и развитая страна, дает своим гражданам «ослепляющий белизной и совершенно безвкусный (нет, имеющий вкус ваты!) хлеб» [6, 163]. Стоит отметить, что перечисляя различные продукты, Ильф и Петров ставят хлеб на первое место. «Особенное значение хлеб всегда имел для русской культуры и русского способа питания. Хлеба на Руси ели много, и значение ему придавалось как базовому продукту: по сути, хлеб и еда – понятия тождественные» [13, 127].

Пребывая в США и изучая культуру питания этой страны, писатели приходят к такому выводу – «В Америке дело народного питания, как и все остальные дела, построено на одном принципе – выгодно или невыгодно. Под Нью-Йорком невыгодно разводить скот и устраивать огороды. Поэтому люди едят мороженое мясо, соленое масло и недозревшие помидоры. Какому-то дельцу выгодно продавать жевательную резинку – и народ приучили к этой жвачке» [6, 28]. Советским писателям было совершенно непонятно, как человек может быть лишен естественного стремления – получать от еды удовольствие. «За полтора месяца жизни в Штатах нам так надоела американская кухня, что мы согласны были принимать внутрь любые еды – итальянские, китайские, еврейские, лишь бы не «брекфест намбр ту» или «динер намбр уан», лишь бы не эту нумерованную, стандартизованную и централизованную пищу. Вообще если можно говорить о дурном вкусе в еде, то американская кухня, безусловно, является выражением дурного, вздорного и эксцентрического вкуса» [6, 163].

Процесс потребления пищи в США неразрывно связан с понятием времени, которое является «важнейшим компонентом культурной модели мира» [12, 20]. Б. С. Ерасов пишет, что «время вносит важные коррективы в формирование самобытности, которая претерпевает неизбежные изменения, сохраняя присущую ей структуру и содержание» [5, 22]. А. П. Садохин относит Америку к монохромной культуре, главной особенностью которой является то, что ее представители «приписывают времени вещественную стоимость: его можно потратить, сэкономить, потерять, наверстывать, ускорять» [11, 86]. Он также делает акцент на том, что «огромное значение в понимании временного поведения партнера по коммуникации играет знание его темпа жизни» [11, 177]. Американской культуре, прагматической по своей природе, присуща абсолютизация организации времени ради самой организации, а не осуществляемых ею функций [8, 142]. Советские очеркисты подметили, что американцы не тратят на еду ни одной лишней минуты, «они не едят, а заправляются едой, как мотор бензином» [6, 27]. Ильф и Петров писали, что во время еды американцы практически не пьют вино, они предпочитают виски. Публицисты объяснили это следующим: «Бутылка хорошего вина предусматривает хороший разговор. Люди сидят за столиком и разговаривают, и тут одно дополняет другое, - без хорошего разговора вино не доставляет удовольствия. А американцы не любят и не умеют разговаривать» [6, 231-232]. Для американцев общение не является ценностью само по себе, если за ним не стоят прагматические цели. Для русских же общение считается ценностью независимо от степени его информативности или полезности [8, 203-204]. М. Лернер пишет: «Американец обычно считается главнейшим «вещественным доказательством» понятия времени, свойственного человеку на Западе. Для американца время означает: поторопись-и-займи-свое-место; минута сменяется минутой, и каждая демократично предоставляет равные возможности. В этом процессе не может быть никаких накоплений и остатков» [10, 92].

Выводы. Проанализировав культуру питания американцев, воссозданную в путевых очерках Ильи Ильфа и Евгения Петрова «Одноэтажная Америка», можно сделать вывод о некоторых особенностях характера жителя нового света. США – страна, где процветает стандартизация и механизация во всех сферах жизни, а американцы

прагматичны, ценят время и ориентированы на эффективность и результат. Рациональное начало в их психике явно довлеет над эмоциональным. Деньги, которые могут обеспечить комфортную жизнь (автомобиль, радио, бытовая техника, пристойное жилье), всецело вытеснили стремление наслаждаться жизнью. Создается впечатление, что целью жизни американца является работа.

Список литературы

1. Американский характер: Очерки культуры США. – М.: Наука, 1991. – 384 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
3. Верещагина Н. В. Из истории мировой культуры: Учебное пособие / отв. ред. проф. А. В. Александров. Изд. третье, доп. / Н. В. Верещагина. – Одесса, 2011. – 212 с.
4. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации: учеб. пособие. // Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. 5-е издание, исправленное и дополненное, М.: Издательский центр «Академия», 2008. - 352 с.
5. Ерасов Б. С. Социальная культурология: Учебник для студентов высших учебных заведений / Б. С. Ерасов. – Издание третье, доп. и перераб. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 591 с.
6. Ильф И. Одноэтажная Америка / И. Ильф, Е. Петров. – Б.: Азернешр, 1991. – 360 с.
7. Капкан М. В. Гастрономическая культура: понятие, функции, факторы формирования [Электронный ресурс] / М. В. Капкан, Л. С. Лихачева // Известия Уральского государственного университета. – 2008. – № 55. – С. 34-43. Режим доступа: <http://proceedings.usu.ru/>
8. Леонтович О. А. Россия и США: введение в межкультурную коммуникацию: Учеб. пособие / О. А. Леонтович. – Волгоград: Перемена, 2003. - 399 с.
9. Леонтович О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения: монография [Электронный ресурс] / О. А. Леонтович. Волгоград: Перемена, 2002. – 352 с. Режим доступа: <http://lib2.znate.ru/docs/index-309194.html>
10. Лернер М. Развитие цивилизации в Америке. Образ жизни и мыслей в Соединенных Штатах сегодня / М. Лернер / пер. с англ. / В 2 тт. – Т. 2. – М.: Радуга, 1992. – 575 с.
11. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие / А. П. Садохин. М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 288 с.
12. Сепиашвили Е. Н. Межкультурная коммуникация: Учебно-практическое пособие / Е. Н. Сепиашвили. – М.: МГУТУ, 2009. – 111с.
13. Сохань И. В. Тоталитарный проект гастрономической культуры (на примере Сталинской эпохи 1920-1930-х годов). – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2011. – 232 с.
14. Тен Ю. П. Культурология и межкультурная коммуникация: Учебник / Ю. П. Тен. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 328 с.
15. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 259 с.

Валькова К.Г. Американський характер і культура харчування очима радянських публіцистів (на матеріалі подорожніх нарисів Іллі Ільфа і Євгена Петрова «Одноповерхова Америка») // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.339-344

У статті розглядається культура Сполучених Штатів Америки і побут американців. особливу увагу присвячено культурі харчування Америки як відображенню культури країни і американського характеру. Паралельно розглядаються наступні категорії: культура, міжкультурна комунікація, діалог, діалог культур, час. Об'єктом дослідження обрано подорожні нариси Іллі Ільфа і Євгена Петрова «Одноповерхова Америка».

Ключові слова: культура, комунікація, їжа, Америка, Ілля Ільф і Євген Петров, час, подорожній нарис.

Valkova E. American character and culture of food through the eyes of soviet writers (on the basis of travel essays by Ilya Ilf and Yevgeny Petrov «One-level America») // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.339-344

The article considers the culture of the United States of America and the American way of life. Particular attention is paid to the food culture of America as a reflection of the country's culture and the American character. In parallel, consider the following categories: culture, intercultural communication, dialogue, dialogue of cultures and time. These categories allow deeper analysis of the material and reveal the essence of the problem. Ilya Ilf and Yevgeny Petrov in his travel sketches of America paid a lot of attention to the organization of the process of receiving food in America. They considered it important for the understanding of the country as a whole. The article examines specific examples of manifestation of the American character in food intake and behavior at the table. On the basis of the examples we make conclusions about the food culture and way of life of Americans, to restore the Soviet publicists. The object of study chosen travel essays by Ilya Ilf and Yevgeny Petrov, «One-level America».

Keywords: culture, communication, food, America, Ilya Ilf and Yevgeny Petrov, time, travel essay.

Поступила в редакцію 26.04.2013 з.

УДК 070 (477. 84) "1980/1990"

**Прецедентні газетні тексти та їх лексичний склад у процесі
трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини
кінця 1980-х – початку 1990-х рр.**

Вільчинський О. К.

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна*

Стаття присвячена аналізу прецедентних текстів у тернопільській пресі періоду суспільних змін кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Розглянуто прецедентизми в тернопільських газетах «Вільне життя», «Тернопіль вечірній», «Ровесник», «Західна Україна». Простежено особливості реалізації, специфіку та призначення прецедентних феноменів у публікаціях на політичну, соціальну тематику. Виявлено функціональні властивості та семантичну організацію прецедентних текстів, з'ясовано їх значення в процесі трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини означеного періоду.

Ключові слова: *прецедентні тексти, лінгвокультура, прецедентний феномен, прецедентизм, інтертекстуальність.*

У статті розглянуто особливості використання прецедентних текстів у тернопільській пресі періоду суспільних змін кінця 1980-х – початку 1990-х рр. Об'єктом дослідження стали прецедентизми в тернопільських газетах «Вільне життя», «Тернопіль вечірній», «Ровесник», «Західна Україна».

Мета: простежити особливості реалізації, специфіку та призначення прецедентних феноменів у публікаціях на політичну, соціальну тематику, з'ясовано їх значення в процесі трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини означеного періоду. Досліджено функціональні властивості прецедентних текстів, встановлено, що семантична організація, особливості функціонування, двоплановість семантики прецедентних текстів дають змогу використовувати їх як стилістичний прийом, що сприяє реалізації певних функцій – привернення уваги адресатів, актуалізації їхньої зацікавленості. Прецедентні тексти є вербальними засобами, за допомогою яких об'єктивуються певні події та явища, що вказує на *актуальність* цього дослідження. Вибір тих чи інших прецедентних текстів як інструментів мовленнєвого впливу сприяє активізації когнітивних механізмів, що запускають процеси семантичного трансформування, передусім метафоричного, пов'язаного із зіставленням різних поняттєвих сфер, наслідки якого покликані впливати на емоції читача.

Статус прецедентних в окремій лінгвокультурі отримують тексти (в широкому значенні), які зберігають «культурну активність», тобто такі, що мають здатність акумулювати інформацію. На думку Ю. Лотмана, подібні тексти є конденсаторами культурної пам'яті, вони створюють навколо себе такий змістовий простір, що вступає у певні відношення з культурною традицією, що відклалася у свідомості аудиторії [3, с. 21-22].

У працях багатьох учених (Л. Дядечко, Ю. Караулов, В. Костомаров, І. Михальова, Ю. Сорокін, А. Супрун, Ю. Прохоров та ін.) об'єктивуються поняття «прецедент-

ний текст», «прецедентне висловлення», «текстова ремінісценція», «прецедентна текстова ремінісценція» тощо. Ключовим словом при цьому є «прецедентний», яке дослідники розуміють і трактують приблизно однаково. Відмінність простежується передусім стосовно «ступеня» (в інших термінах – «глибини») прецедентності.

Проте тлумачення самого терміна «прецедентний текст», як зауважує В. Красних, поки що не є однозначним [2, с. 5]. Одним із перших це поняття використав Ю. Караулов у праці «Російська мова і мовна особистість» [1]. Дослідник прецедентними вважає тексти, які, по-перше, є значущими для тієї чи іншої особистості в пізнавальному й емоційному планах, а по-друге, такі, що мають надособистісний характер, тобто добре відомі широкому загалу, включаючи попередників і сучасників. По-третє, звернення до прецедентних текстів постійно відтворюється у дискурсі певної мовної особистості [1, с. 216].

Дещо по-іншому трактують поняття прецедентного тексту Ю. Сорокін та І. Михальова, для яких це «перш за все засоби когнітивно-емотивного та аксіологічного фокусування змістової маси тексту, що вказують на глибину індивідуальної та групової (соціальної) пам'яті і свідчать про способи «опрацювання» актуальних для нас питань і проблем» [7, с. 113]. Ю. Прохоров, уточнюючи поняття прецедентного тексту, зауважує, що «звернення до прецедентних текстів має як прагматичну спрямованість, виявляючи особливості мовця, його мету, мотиви та установки, ситуативні інтенціональності, так і лінгвокогнітивну, реалізація якої включає особистість в мовленнєве спілкування саме цієї культури цією мовою» [4, с. 155-156]. Отож, розгляд прецедентних текстів означає вихід на лінгвокогнітивний рівень. На думку Ю. Лотмана, «прецедентним можна вважати складно влаштований текст, який розпадається на ієрархію «текстів у тексті» [3, с. 121]. С. Сметаніна, виявляючи призначення прецедентних феноменів у медіа-текстах, зазначає, що вони «інтелектуалізують виклад, формують нові смисли, своєрідно вводячи подію поточного життя в загальноісторичний і культурний контекст» [6, с. 123].

Об'єктом дослідження стали прецедентизми в тернопільських газетах «Вільне життя» (ВЖ), «Тернопіль вечірній» (ТВ), «Ровесник» (РК), «Західна Україна» (ЗУ).

Прецедентні феномени у публікаціях на політичну, соціальну тематику дають змогу зробити повідомлення більш яскравим, таким, що привертає увагу. Крім того, вони вносять у виклад елементи мовної гри, пропонують читачам або досить прозору, або складну загадку. Прикладами прецедентизмів можуть бути і заголовки. Таким, зокрема, є заголовок у публікації про зняття пам'ятника Леніна у Тернополі: «*Прощайте, "наш дорогий Ілліч"*» (ТВ, №21, 1990) або про взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності: «*Червона Калина похилилася*» (ВЖ, №231, 1990), «*Манкурти, "п'ята колона"?* Ні, твої діти, Україно!» (ЗУ, №17, 1991).

На думку А. Супруна, текстові ремінісценції можуть використовуватися з метою: 1) більш чіткої передачі повідомлення з урахуванням попереднього словесного досвіду; 2) виконання естетичного завдання; 3) створення комічного ефекту; 4) посилення на авторитет для підтвердження достовірності думки [8, с. 27-28].

У досліджуваний період у друкованих ЗМІ Тернопільщини активізувалося використання текстових змістових ремінісценцій, які, по-перше, значно підвищили ступінь «м'якості» тексту, по-друге, сприяли оптимальному вираженню суб'єктивного віддзеркалення дійсності в емотивно-образній формі і, по-третє, виступали важливим естетичним текстотвірним засобом, що лаконізує виклад, забезпечує формування підтекстів.

Феномен прецедентності, реалізований у заголовках, посилює експресію мовлення, засвідчує особливий підхід авторів до вербальних засобів тексту з метою привернення й утримання читачької уваги. Це спостерігаємо, наприклад, у колективному листі до редакції під назвою «*Я русский бы выучил, але...*» (ТВ, №25, 1990). У ньому батьки та вчителі однієї з тернопільських шкіл вимагали за рахунок скорочення го-

дин російської мови і літератури розширити вивчення історії України, запровадити народознавство, Закон Божий тощо. Аналогічне простежуємо й у виступі народно-го депутата СРСР і народного депутата України Дмитра Павличка на святкуванні 450-ліття Тернополя в палаці культури “Березіль” імені Леся Курбаса: *“Треба пам’ятати тільки одне: Україна! Україна!”* (ТВ, № 29, 1990); у репортажі з мітингу проти укладання нового союзного договору: *“Україні – волю!”* (ТВ, №30, 1990); у статті *“Сталініада”* (РК, № 20, 1990); в інтерв’ю з кандидатом у народні депутати СРСР Георгієм Петруком-Попиком: *“Незалежності нема альтернативи”* (ВЖ, № 205, 1990); у статтях: *“За честь, за славу, за народ”* (РК, № 37, 1990), *“Займалась зоря листопада. 72 роки тому утворено ЗУНР”* (ВЖ, № 209, 1990).

Зазначаючи способи введення прецедентних текстів у дискурс та їхні завдання, Ю. Караулов виділяє декілька типів: номінативний (коли знак, що вводить прецедентний текст, вказує на якусь характерну ознаку, типову прикмету); референтний (включення імен відомих діячів минулого з метою збагачення ідейно-проблемного змісту твору, нарощення його духовного потенціалу, посилення естетичного й етичного впливу) і цитування. Наприклад: *“Що ж ти бачиш порошинку в оці ближнього твого, а у власному оці колоди не помічаєш”* (РК, № 34, 1990); *“У повісті французького філософа-просвітителя Вольтера “Кандід, або Оптиміст” є персонаж на ім’я Панглос – бездумно-бадьорий чоловічок, що упідлеглив своє життя сумнівному принципіві: “Усе, що робиться в світі, робиться на краще”* (ВЖ, № 55, 1988); *“Штрассер часто виступав як більшовик. “Націонал-соціалізм, – твердив він, – повинен боротися за знищення капіталізму будь-якими засобами, включаючи співробітництво з більшовицькою Росією (В.С.Коваль. Барбаросса. Київ, 1989 р.)”* (ТВ, № 52, 1991).

Роль цитування може бути подвійною. Функція вислову, що має характер формули, полягає у вказівці на “особливий “канал”, завдяки якому думка, що розвивається в дискурсі мовця, начеб впливається в широкий “ментальний контекст” духовного арсеналу твору, читача, епохи” [1, с. 230]. З іншого боку, цитата полегшує аргументацію, оскільки реалізує посилення на авторитет. Зокрема, в статті, опублікованій у ВЖ під рубрикою “Точка зору” “Схвалити, засудити, не підтримати...”, йдеться про збори компартійної організації колгоспу, на яких обговорювалося звернення ініціативної групи “Відозва 91-го” до комуністів, усіх громадян Тернопілля. У цьому тексті прецедентними є цитати зі згаданого звернення на зразок: *“за вихід Компартії України із складу КППС, за її цілковиту самостійність і трансформування в соціал-демократичну партію парламентського типу”* (ВЖ, № 127, 1991). У замальовці “Ім’я не вмере ніколи...”, присвяченій культурно-просвітницькому діячеві, сільському священику Ксенофонту Сосенку, вміщеній під рубрикою “Рядок з біографії краю”, прецедентними є і зазначена назва публікації, і цитовані в ній рядки Олександра Олеся: *“Як страшно оре історичний плуг / Які скарби були – були і зникли...”, “Хто зберіг любов до краю / І не зрікся роду / Той ім’я не вмере ніколи / В спогадах народу”* (ВЖ, № 190, 1991).

Досліджуючи прецедентність на матеріалі тернопільської преси кінця 1980-х – початку 1990-х рр., можна простежити кілька способів функціонування прецедентних феноменів у політичному дискурсі, а саме: прецедентні ланцюжки (ряди прецедентних одиниць, де кожен попередній є безпосереднім джерелом наступного), прецедентні парадигми (групи прецедентних феноменів, що сягають одного і того ж джерела) і прецедентні контаміанти (висловлення, що сягають одночасно двох прецедентних джерел). Із погляду лінгвістичної прагматики, саме прецедентність контексту дає змогу найбільш яскраво виразити політичні пристрасті автора-публіциста.

Функцію прецедентного тексту як “особливого “каналу” ілюструє стаття “Ультиматум”, опублікована в РК, в якій висвітлено протистояння церковного комітету

церкви Різдва Христового, що оголосив про перехід до Української автокефальної православної церкви, і архієпископа Тернопільського і Кременецького Лазаря, який стояв на позиціях Московського Патріархату. Стаття складається із трьох частин, назвами яких є відомі вислови із Святого Письма. Ці назви-цитати виступають своєрідними формулами, які вказують напрямок розвитку думки, що “начеб вливається у широкий ментальний контекст духовного арсеналу”, і виконують властиву прецедентним текстам пресуазивну та частково парольну функції: *“Дім мій домом молитов називається серед усіх племен! Адже ви перетворили його на вертеп розбійників”*, *“Простіть – і одержите. Шукайте – і знайдете. Стукайте – і Вам відчинять”*, *“Стережіться псевдопророків, які приходять до вас в овечій шкурі, а всередині – хижі вовки”* (РК, № 34, 1990).

Більшою мірою парольну, ніж пресуазивну функцію виконує початок третього розділу вказаної статті, що містить цитату: *“Такого государства, как Украина, нет, не было и не будет, и о никакой самостоятельной церкви и речи быть не может”* (РК, № 34, 1990).

Подібне функціональне навантаження властиве також заголовку і початку публікації *“Гроші запаху не мають”*, – так цинічно визначив своє життєве кредо... сутенер” (ВЖ, № 190, 1991). Натомість початок листа в редакцію на актуальну тему під заголовком *“Не розбрат, а єдність!”*: *“У народі кажуть: Згода будує, а незгода руйнує”*, і це велика правда” (РК, № 49, 1989) виконує насамперед номінативну, а також пресуазивну функції.

Багатополюсні прецедентні тексти можуть формувати поля, що спрямовують сприйняття тексту загалом. Апеляція до таких прецедентних текстів забезпечує створення психологічно приємного підтексту і є актуальною передусім для публіцистики, що тяжіє до емоційного впливу, а не до раціонального інформування.

На основі аналізу тернопільської преси досліджуваного періоду можна зробити деякі висновки про функціональні властивості прецедентних текстів. Зокрема, семантична організація, особливості функціонування, двоплановість семантики прецедентних текстів дають змогу використовувати їх як стилістичний прийом, що сприяє реалізації певних функцій – привернення уваги адресатів, актуалізації їхньої зацікавленості. Прецедентні тексти є вербальними засобами, за допомогою яких об’єктивуються певні події та явища. Вибір тих чи інших прецедентних текстів як інструментів мовленнєвого впливу сприяє активізації когнітивних механізмів, що запускають процеси семантичного трансформування, передусім метафоричного, пов’язаного із зіставленням різних поняттєвих сфер, наслідки якого покликані впливати на емоції читача.

Актуалізація диференційних ознак прецедентних текстів у мовленні пов’язана також із передачею енциклопедичної інформації, наявність якої, з одного боку, активізує у тексті багатовимірні зв’язки культурно-історичного і соціального характеру, а з іншого – зумовлює спроможність прецедентних текстів окреслювати певні ціннісні орієнтири і парадигму соціальної поведінки.

Дослідження прецедентних текстів у пресі, їх специфіки та особливостей впливу на формування культурно-інформаційного мас-медійного простору, є перспективним напрямком сучасного журналістикознавства.

Список літератури

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
2. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
3. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – М.: Прогресс, 1992. – 270 с.

4. Прохоров Ю. Е. Национальные социокультурные стереотипы речевого общения и их роль в обучении иностранцев / Ю. Е. Прохоров. – М.: Педагогика Пресс, 1996. – 216 с.
5. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры: Динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX века / С. И. Сметанина. – М.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 251 с.
6. Сорокин Ю. А., Михалева И. М. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания / Ю. А. Сорокин, И. М. Михалева // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М., 1993. – С. 98-117.
7. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17-29.

Вильчинский А. К. Прецедентные газетные тексты и их лексический состав в процессе трансформации печатных СМИ Тернопольщины конца 1980-х – начала 1990-х гг. // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.345-349

В статье рассмотрены особенности использования прецедентных текстов в тернопольской прессе периода общественных перемен конца 1980-х – начала 1990-х гг. Объектом исследования стали прецедентизмы в тернопольских газетах «Вільне життя», «Тернопіль вечірній», «Ровесник», «Західна Україна». Прослежены особенности реализации, специфика и назначение прецедентных феноменов в публикациях на политическую, социальную тематику. Выявлены функциональные особенности и семантическую организацию прецедентных текстов, выяснено их значение в процессе трансформации печатных СМИ Тернопольщины указанного периода.

Ключевые слова: прецедентные тексты, лингвокультура, прецедентный феномен, прецедентизм, интертекстуальность.

Oleksandr Vilchynskij The Precedent Newspaper Texts and Their Lexical Composition upon the Transformation of Print Media in Ternopil in late 1980's – early 1990's // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.345-349

The article deals with the precedent texts in Ternopil press of the period of social changes in the late 1980's – early 1990's. The precedent texts are verbal means that objectify certain events and phenomena. The choice of certain precedent texts as instruments of speech promotes the activation of the cognitive mechanisms that trigger the process of semantic transformation, primarily metaphorical, associated with comparing different conceptual areas, the consequences of which are designed to influence the emotions of the reader. The precedentisms in Ternopil newspapers such as «Vilne Zhyttya», «Ternopil Vechirnij», «Rovesnyk», «Zahidna Ukraina» are investigated. The peculiarities of the realization, the specificity and the function of the precedent phenomena in publications on political, social issues are traced, their importance in the transformation of print media in Ternopil of that period is determined. The functional properties of the precedent texts are investigated. It was defined that semantic organization, features of functioning, duality of semantics of the precedent texts enable to use them as a stylistic device that facilitates the implementation of certain functions – drawing recipients' attention, actualization their interest.

Key words: precedent texts, linguo-culture, precedent phenomenon, precedentism, intertextuality.

Поступила до редакції 23.04. 2013 р.

УДК 811.161.1:81'33

Корпусная web-дидактика: принципы и перспективы

Дикарева С.С., Чернявская О.Г.

Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина

В статье представлены результаты научных исследований Центра когнитивной и прикладной лингвистики Таврического национального университета имени В.И. Вернадского по разработке теоретических принципов корпусной web-дидактики и прикладных методик создания параллельных корпусов текстов на основе многоязычных web-ресурсов. Показана перспектива новых корпусных методик обучения языку в рамках образовательной парадигмы «обучение через исследование». Рассмотрена одна из возможных лексикографических траекторий студента-исследователя на примере фрагмента корпуса параллельных текстов новостных сообщений Интернет-СМИ на украинском, русском и английском языке.

Ключевые слова: корпусные технологии, корпусная web-дидактика, параллельный корпус, студент-исследователь, украинский язык, русский язык, английский язык

Актуальность исследования заключается в необходимости разработки оригинальных корпусных методик обучения языку в рамках новой образовательной парадигмы «обучение через исследование». Целью исследования является рассмотрение новых корпусных технологий, определение их роли и ценности при обучении языку.

Роль корпусных технологий в лингвистических исследованиях

Центр когнитивной и прикладной лингвистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского в течение нескольких лет проводит работу по разработке принципов построения корпусов текстов небольшого объема на основе интернет-ресурсов на русском, украинском, английском и крымскотатарском языках. Результаты работы представлены в ряде статей С.С. Дикаревой [см., напр., 1; 2; 4; 5], в совместной статье С.С. Дикаревой и Е.В. Ушаковой [3], в статьях Чернявской О.Г. [7]. Интерес к корпусным технологиям обоснован тем, что в настоящее время парадигма лингвистических исследований сместилась в сторону корпусных технологий и ориентирована на использование представительных корпусов текстов. Как известно, корпусная лингвистика – достаточно новая лингвистическая дисциплина, которая сформировалась на базе электронной вычислительной техники и изучающая построение лингвистических корпусов, способы обработки данных в них и методы создания и использования корпусов. Основным инструментом исследования в корпусной лингвистике является лингвистический корпус текстов, представляющий собой структурированное и размеченное собрание текстов в электронном виде, которое предназначено для решения конкретных лингвистических задач.

Отличительной чертой корпусных методик выступает обращение исследователей к реальному употреблению языковых единиц, т. е. к языковому материалу в триаде Л.В. Щербы: языковая деятельность — языковая система — языковой материал. Языковая система (словарь и грамматика) «есть то, что объективно заложено в данном

языковом материале и что проявляется в индивидуальных речевых системах, которые возникают под влиянием этого языкового материала» [8, с. 27]. В.А. Плулунгян утверждает, что акцент перемещен с языка на тексты, на реальность, на живое пространство языка. Исследователь отмечает, что для овладения языком человеку нужны словарь, грамматика и корпус текстов данного языка, потому что отдельно взятые словарь и грамматика бесполезны вне живого пространства, в котором функционирует язык [6]. Таким образом, в связи с тем, что произошли качественные изменения методов приобретения знаний, их структуры и содержания, современные лингвистические исследования практически не обходятся без применения корпусных технологий.

Корпусная web-дидактика. Корпусное обучение становится новой эффективной образовательной технологией при обучении языку. Студент-исследователь может включиться в процесс освоения грамматики и семантики родного или иностранного языка на любом этапе благодаря непосредственному доступу к языковому материалу корпуса, удобству поисковой системы информации в корпусе и гибкости в формировании критериев запроса, благодаря чему повышается его самостоятельность [2, с.158]. Отбирая, систематизируя и анализируя языковые данные, студент проводит свое исследование. Преподаватель координирует работу студента и определяет траектории его самостоятельного исследования. В статье С.С. Дикаревой [2, с. 159] указывается на постепенный отказ от традиционного подхода к обучению, требующего объяснений, к **когнитивно-коммуникативным** практикам, формам и методикам, т. е. к **„обучению через исследование“**, которое стало новой дидактической парадигмой.

Итальянская исследовательница с области корпусной дидактики Сильвия Бернардини пишет, что в преподавании произошел сдвиг акцента с дедуктивного подхода в преподавании к индуктивному, то есть опирающемуся непосредственно на данные и связывающим значение с формой. С.. Бернардини подчеркивает, что корпусные данные являются идеальным инструментом для наблюдения над установленными в данном обществе соотношениями между формой и содержанием, а также овладения ими. [10, с. 1]. Важность новой дидактической парадигмы «обучение через исследование» настолько велика, что в дидактические рекомендации Совета Европы включается разработка задач и методов преподавания языка путем исследования и анализа [10, с.2].

Параллельные корпуса при обучении языку. *Параллельный корпус (Parallel Corpora)* – это электронный аналог параллельных переводных текстов, состоящий из множества блоков "текст-оригинал / перевод". Использование параллельных и многоязычных тематических корпусов в рамках образовательной парадигмы «обучение через исследование» приобретает важную роль при обучении языку, поскольку в центре корпусного обучения языку оказывается студент, его нужды и предпочтения. Корпусы дают студентам практический материал, с которым они столкнутся при использовании языка в реальных ситуациях межкультурной коммуникации. Сильвия Бернардини пишет, что корпусное преподавание – процесс открытый, творческий, где нет заранее данных оценок. С помощью корпуса студент получает возможность выбирать из заранее не заданного, неопределенного множества ответов на вопрос [10, с.1].

Не имея наглядных примеров использования того или иного слова или выражения, студент делает основные ошибки при изучении языка. Параллельные корпуса дают студенту возможность самостоятельно найти примеры применения изучаемых правил и предлагают типовые и нестандартные решения при переводе с одного языка на другой. Следует отметить, что полученные во время самостоятельного исследования результаты в большей степени откладываются в памяти. Таким образом, студент самостоятельно подбирает в корпусе примеры языковых данных для дальнейшего, самостоятельного исследования языка.

Параллельные корпусы на основе web-ресурсов. Построение параллельных корпусов на основе многоязычных сайтов стало одной из прикладных задач Центра когнитивной и прикладной лингвистики Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Интернет-пространство рассматривается как когнитивное пространство, как саморегулирующаяся система, в которой формируется, развивается и трансформируется человеческий коммуникативный опыт, в данном случае – опыт перевода текстов с одного языка на другой. Как уже отмечалось ранее, отличительной чертой корпусных методик выступает обращение исследователей к реальному употреблению языковых единиц, т. е. к языковому материалу. В наших исследованиях языковой материал представлен в электронном виде на страницах многоязычных web-сайтах украинского сектора интернета, и его использование направлено на решение конкретных задач в обучении языку. Создание и использование параллельных корпусов текстов имеет несколько прикладных задач, одна из которых – использование параллельных корпусов текстов при обучении языку. Как уже отмечалось ранее, преподаватель выступает в роли координатора работы студента и определяет траектории его исследования, а студент осуществляет поиск и систематизацию контекстов употребления лексем, изучает их семантический профиль на основе статистических корпусных данных, рассматривает варианты перевода определенных лексем. Параллельные корпусы позволяют осуществлять эффективный поиск контекстов слов, которые имеют несколько переводных эквивалентов.

Следует отметить, что сопоставление оригинальных и переводных текстов не является новым подходом при обучении языку, однако использование электронных коллекций, собранных в параллельные корпусы на основе интернет-ресурсов позволяет преподавателю и студенту-исследователю работать с большим объемом материала и дает возможность эффективного и быстрого анализа. Мона Бейкер, автор одной из первых работ об использовании методов корпусной лингвистики при обучении языку, пишет, что «в аспекте обучения языку использование корпусных технологий и методологии позволяет студентам исследовать переведенный текст как опосредованное коммуникативное событие» [11, с. 233]. Другой исследователь в данной области М. Махниевики отмечает, что «корпусы текстов помогают студентам лучше понять текст-источник и научить их быстро и грамотно переводить тексты на другой язык» [12, с. 237]. Электронные параллельные корпусы предоставляют студенту большое количество образцов профессионального перевода. Студент получает возможность быстрого подбора эквивалентов изучаемой лексики и может проследить ее значения и функции в разнообразных контекстах.

Траектории корпусной навигации. Рассмотрим возможную траекторию корпусной навигации студента для небольшого исследования. В качестве иллюстративного примера приведем фрагмент корпуса параллельных текстов официальных сайтов Украины. Использование параллельных корпусов текстов на основе материалов официальных сайтов имеет особую ценность, так как в открытом доступе представлены официальные варианты перевода текстов законов, законопроектов, указов и т.д. В статьях данных сайтов представлены официальные варианты перевода терминов, имен собственных, географических названий. Источник данного фрагмента параллельного корпуса - Официальный сайт Совета министров Автономной Республики Крым <http://www.ark.gov.ua>, который имеет зеркала на украинском, английском и крымскотатарском языках, благодаря чему и стал одним из главных источников пополнения данного корпуса.

В качестве примера используем образец перевода фрагмента статьи сайта Совета министров Автономной Республики Крым «Анатолий Могилев призвал всех активно участвовать в крымских мероприятиях, посвященных Году детского творчества» с русского языка на украинский и английский языки:

Приведем примеры перевода некоторых лексем с русского на украинский и английский языки:

1. Председатель Совета министров Автономной Республики Крым:
Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим (укр.)
The Chairman of the Council of Ministers the Autonomous Republik of Crimea (англ.)
2. Профильные ведомства
Профільні відомства (укр.)
Relevant agencies (англ.)
3. Принимать активное участие
Брати активну участь (укр.)
To take an active part in (англ.)
4. Заседание Совета министров Автономной Республики Крым
Засідання Ради міністрів Автономної Республіки Крим (укр.)
The meeting of the Council of Ministers of Crimea (англ.)
5. Масштабные мероприятия

Таблица 1

Русский язык	Украинский язык	Английский язык
<p>Анатолий Могилев призвал всех активно участвовать в крымских мероприятиях, посвященных Году детского творчества 26 марта 2013 года Рубрика: Главные новости, Новости СМ АРК</p> <p>Председатель Совета министров Крыма Анатолий Могилев призвал все профильные ведомства, организации принимать активное участие в республиканских мероприятиях, посвященных Году детского творчества. Об этом глава крымского правительства заявил на заседании Совета министров Автономной Республики Крым 26 марта. «Президент Украины объявил 2013 год Годом детского творчества. В Крыму проводится ряд масштабных мероприятий, посвященных Году детского творчества. Я призываю всех принимать активное участие в этих мероприятиях. Поддержка одаренных детей — приоритетная задача», — подчеркнул Анатолий Могилев.</p>	<p>Анатолій Могильов закликав усіх брати активну участь у кримських заходах, присвячених Року дитячої творчості 26 березня 2013 року Рубрика: Головні новини, Новини РМ АРК</p> <p>Голова Ради міністрів Криму Анатолій Могильов закликав усі профільні відомства та організації брати активну участь у республіканських заходах, присвячених Року дитячої творчості. Про це голова кримського уряду заявив на засіданні Ради міністрів Автономної Республіки Крим 26 березня. «Президент України оголосив 2013 рік Роком дитячої творчості. У Криму проводиться низка масштабних заходів, присвячених Року дитячої творчості. Я закликаю всіх брати активну участь у цих заходах. Підтримка обдарованих дітей — пріоритетне завдання», — підкреслив Анатолій Могильов.</p>	<p>Anatoliy Mogilev urged everyone to participate in Crimean events, dedicated to the Year of Children's Art March 26, 2013 Items: The CM of ARC news, Top News</p> <p>The Chairman of the Council of Ministers of Crimea, Anatoliy Mogilev, urged all the relevant agencies and organizations to take an active part in the republican events, dedicated to the Year of Children's Art. He said this at the meeting of the Council of Ministers of Crimea on March 26. «The President of Ukraine declared 2013 to be the Year of Children's Art. In Crimea there is held a number of large-scale events, dedicated to the Year of Children's Art. I urge everyone to take an active part in these events. Support for talented children is a priority», said Anatoliy Mogilev.</p>

- Масштабні заходи (укр.)*
Large-scale events (англ.)
6. Приоритетная задача
Пріоритетне завдання (укр.)
Priority (англ.)

Анализируя данный фрагмент параллельного корпуса, студент-исследователь имеет возможность быстро найти эквивалент интересующих лексических единиц или терминов и в дальнейшем использовать их в своей речевой деятельности. Предложенные студентам параллельные корпуса могут служить наглядным примером способов переводов, образцами применения приемов перевода в дальнейшей практике. Они являются своего рода наглядными пособиями для перевода. Параллельные корпуса являются так называемыми сборниками стратегий и эквивалентов перевода, которыми пользовались и руководствовались переводчики. В задачах обучения языку параллельные корпуса текстов могут рассматриваться как реферативная информация. Их задача - предоставлять образцы профессионального перевода.

Выводы

Корпусная Web-дидактика является перспективным направлением в обучении языку в режиме диалога «преподаватель — студент-исследователь». Корпусные технологии служат высокоэффективным инновационным дополнением к традиционным образовательным технологиям, представляют собой новую когнитивно-коммуникативную парадигму обучения.

В центре корпусного обучения языку в информационном Web-пространстве оказывается студент, его предпочтения. Задача преподавателя при проведении мини-исследований студентов состоит в выборе полезных траекторий движения.

Список литературы

1. Дикарева С.С. Когнитивные и корпусные технологии в новой парадигме прикладной лингвистики / С. С. Дикарева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2012. – Т. 25 (64), № 2, ч. 2. – С. 3-7
2. Дикарева С.С. Корпусные технологии в режиме диалога «студент-исследователь» / С. С. Дикарева // Труды международной конференции «Корпусная лингвистика – 2011» 27–29 июня 2011 г. - Санкт-Петербург : С-Петербургский гос. университет, 2011. — С. 157-163
3. Дикарева С.С., Ушакова Е. В. Корпусный инструментарий кросскультурных исследований (на примере семантического профиля лексемы "консилиум") // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Т 1. – С.326-331.
4. Дикарева С.С. Корпусные технологии в методике преподавания лингвистических дисциплин / С. С. Дикарева // Теория и технология иноязычного образования. Материалы IV международной научно-методической конференции 29 – 30 сентября 2010 г. — Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс», 2010. — С. 86 – 90.
5. Дикарева С. С. Технологии иноязычного образования в эпоху электронных корпусов текстов / С. С. Дикарева // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». Том 24(63) №1. Часть 1 2011 г. С. 17 – 23
6. Плуноян В.А. Почему современная лингвистика должна быть лингвистикой корпусов // Публичная лекция, 2009. [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.polit.ru/lectures/2009/10/23/corpus.html>
7. Чернявская О.Г. Лингвистические аспекты популяризации правового знания в сети Интернет// Прикладна лінгвістика та лінгвістичні технології Megaling-2007: Сб. наук. праць; відповід. ред. В.А.Широков. – Київ: Видавництво «Довіра», 2007.- С.373-382
8. Щерба Л. В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании /Л.О.Щерба // Языковая система и речевая деятельность. — Л., 1974. — С. 24 – 39.

9. Baker M. Corpus linguistics and translation studies: implications and application / M. Baker // Amsterdam

10. Bernardini, Silvia. 2004. Corpora in the classroom. An overview and some reflections on future developments. In: Sinclair, John McH., ed. How to use corpora in language teaching. -Amsterdam [u.a.] : Benjamins, 2004. - VI, 307 S. - (Studies in corpus linguistics ; 12) ISBN 90-272-2283-5

11. Claire Kennedy and Tiziana Miceli Corpus-assisted creative writing: introducing intermediate Italian learners to a corpus as a reference resource Kennedy Clare and Miceli Tiziana // Language Learning & Technology. Volume 14, Number 1, February 2010. — pp. 28 – 44.

12. Machniewski M. Analysing and teaching translation through corpora: Lexical convention and lexical use / M. Machniewski /Poznań Studies in Contemporary Linguistics 41: 237-255.

Дикарева С.С., Чернявська О.Г. Корпусна web-дидактика: принципи та перспективи // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.350-355

У статті представлені результати наукових досліджень Центра когнітивної та прикладної лінгвістики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського з розробки теоретичних принципів корпусної web-дидактики і прикладних методик створення паралельних корпусів текстів на основі багатомовних web-ресурсів. Показана перспектива нових корпусних методик навчання мови в рамках освітньої парадигми «навчання через дослідження». Розглянута одна з можливих лексикографічних траєкторій студента-дослідника на прикладі фрагмента корпусу паралельних текстів новинних повідомлень Інтернет-ЗМІ українською, російською та англійською мовою.

Ключові слова: корпусні технології, корпусна web-дидактика, паралельний корпус, студент-дослідник, українська мова, російська мова, англійська мова.

Dikareva S.S., Chernyavskaya O.G. Corpus-based web-didactics: principles and perspectives // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.350-355

The article presents the results of research of the Center of Cognitive and Applied Linguistics of Taurida National V.I. Vernadsky University on the development of theoretical principles of corpus web-didactics and applied methods of creating parallel corpora based on multilingual web resources. The prospects of new methods of corpus-based language learning in the educational paradigm of "learning through research" are shown. One of the possible lexicographical trajectories for a student-researcher by the example of the fragment of parallel corpus of online media news coverage texts in Ukrainian, Russian and English is considered in the paper. There is the need to develop original techniques of corpus language training within the framework of the new educational paradigm of "learning through research". Corpus education is a new and effective educational technology for language learning. A student-researcher can be involved into the process of learning grammar and semantics of the native or foreign language at any stage due to the direct access to the linguistic material of the corpus, ease of information retrieval systems in the corpus and flexibility in forming the enquiry criteria, thereby the student's independence increases. The student conducts his own research selecting, systematizing and analyzing linguistic data. Teacher's role is to coordinate the work of the student and to determines the trajectory of his self-study. The aim of the research is to examine the new corpus technologies, to define their role and value in language learning.

Key words: corpus technologies, corpus web-didactics, parallel corpus, student-researcher, The Ukranian, Russian and English languages.

Поступила в редакцію 16.04.2013 г.

УДК 181.161.2 : 070

**Медиатекст – имиджевый текст: специфика функционирования
в пространстве массовых коммуникаций**

Егорова Л. Г.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В предложенной статье на основе интеграции базовых признаков рассматриваются особенности имиджевого текста как видового представителя медиатекстов в пространстве современных массовых коммуникаций.

Ключевые слова: *массовые коммуникации, средства массовой информации, медиатекст, имиджевый текст, адресант, адресат, имидж.*

Средства массовой информации стали главным инструментом для распространения сообщений, воздействующих на общественное сознание: «Они фактически контролируют всю нашу культуру, пропуская ее через свои фильтры, выделяют отдельные элементы из общей массы культурных явлений и придают им особый вес, повышают ценность одной идеи, обесценивают другую, поляризуют таким образом все поле культуры. То, что не попало в каналы массовой коммуникации, в наше время почти не оказывает влияния на развитие общества» (А. Моль). Современный человек не может уклониться от воздействия СМИ и потому изучение суггестивности этого вида общественной коммуникации представляется *актуальным*. Целью статьи является изучение особенностей имиджевого текста как видового представителя медиатекстов в пространстве современных массовых коммуникаций.

На современном этапе СМИ являют собой новую информационную структуру, возникшую в результате трансформации масс-коммуникационных процессов и обеспечивающую неуклонный рост объемов поступающей индивиду информации на основе создания новых интегративных когнитивных структур. Мультимедийные и компьютерные технологии многократно увеличивают коммуникационные возможности индивидов. Поэтому медиа-информация как один из универсальных факторов человеческого бытия становится основополагающим фактором формирования картины мира индивида. СМИ активно участвуют в формировании сферы публичных коммуникаций, транслируя практику налаживания цивилизованных отношений – отношений, воздействующих на общественное мнение с целью создания позитивного облика персоны / организации и т.д.

Однако сущность находящегося на этапе своего становления информационного общества не сводится к чисто техническим аспектам, а ведет к кардинальному изменению медийных способов познания реальности. Возникшее благодаря новым системам коммуникаций глобальное информационное пространство способствует появлению новых ментальных структур, универсализирующих восприятие мира индивидом. В этих условиях изменяется и роль языка как доминантного средства осуществления масс-коммуникационных процессов [10].

В обществе, где информационное производство играет одну из главных ролей, текст, «стандартизированный и отфильтрованный культурой или временем тип со-

общения» [9, с. 182-183], является универсальным средством обмена информацией. В своей содержательной определенности и внутренней завершенности текст становится материальным носителем особого типа знания, которое нацелено на то, чтобы вызвать изменения в поведении или духовной сфере аудитории [4, с. 21-22].

Само понятие «текст» является неоднозначным. Это обусловлено, во-первых, значительной подвижностью границ текста, а во-вторых, вариативностью форм реализации текста. И. Гальперин определяет текст как «произведение речетворческого процесса, обладающее завершенностью, объективированное в виде письменного документа, литературно обработанное в соответствии с типом этого документа, состоящее из названия (заголовка) и ряда особых единиц (сверхфразовых единств), объединенных различными типами лексической, грамматической, логической, стилистической связи, имеющее определенную целенаправленность и прагматическую установку» [5, с. 18]. По мнению Л. Нелюбина, о тексте следует говорить как о «конечной логически завершенной совокупности единиц всех уровней речезыковой иерархии, тематически и стилистически цельно оформленной и семантически организованной» [8, с. 28]. Существенными представляются следующие свойства текста: текст – результат целенаправленной деятельности его продуцента, т.е. журналиста, писателя, говорящего; текст – воплощение прагматических стратегий продуцента; текст – объект специальной обработки, при которой его вербальные и невербальные составляющие приводятся в соответствие с формой, традиционно придаваемой тексту данного типа [10, с. 156].

В связи с изменением языковой ситуации в постсоветский период многие факторы, ставшие актуальными в последние десятилетия (снятие жесткой цензуры, приобщение к публичной речи новых социальных слоев), оказывают влияние на ценностно-ориентационную базу, жизненные приоритеты, речевое поведение общества и, таким образом, на культуру в целом. Медиатекст – тот, «в котором ищут баланс сложная природа языка, личностные приоритеты и вкусы творца, интересы и возможности печатного издания» [12, с. 6].

Трудности изучения медиатекстов связаны с отсутствием традиции специального исследования и специфическими особенностями порождения этого типа текстов. Прежде всего с коллективным способом создания, охватом разновидностей устного и письменного слова, направленностью текста на огромную, рассредоточенную в пространстве аудиторию и медленным, почти незаметным изменением формы текстов СМИ [11, с. 3-34]. «Сложность изучения текста массовой информации связана со многими разнородными факторами: жанровой неопределенностью, «привязанностью» к каналу передачи, смешением устной и письменной речи, «коллективностью» создания и получения текста и др.» [3, с. 19].

Тексты, продуцируемые масс-медиа, представляют собой сообщения, превалирующие и по своей социальной значимости, и количественно над всеми другими видами текстов. Д. Богушевич считает, что медиатексты принадлежат к открытому неограниченному классу сообщений, в которых социум «совпадает» с одним из участников эпизода [2]. Доминирование текстов СМИ обусловлено рядом факторов. Во-первых, оно детерминируется тем, что в процессе своей эволюции общество создало информационные структуры, продуцирующие специфические поликодовые, полимодальные тексты. Индивид постоянно вступает во взаимодействие с медиапространством: он воспринимает, перерабатывает разнообразные медиасообщения и функционирует, согласуясь с формирующейся у него под влиянием медиа-воздействия картиной мира. Во-вторых, являясь источником социально значимой информации о реальности, на основе которой принимаются жизненно важные решения, тексты СМИ выполняют функцию ориентации индивида в окружающей среде, опосредованно способствуя реализации им своих функциональных (базовых) потребно-

стей. В-третьих, репрезентируемые СМИ события, как правило, дистанцированы от индивида: интериоризируемые медиатексты, он преодолевает сопутствующие его форме существования временные и пространственные ограничения на получение как можно большего количества информации. Поэтому очевидно, что частотность взаимодействия реципиентов с медиатекстами является наиболее высокой по сравнению с другими типами текстов [10].

Медиатекст представляет собой вербальное речевое произведение, созданное с целью осуществления опосредованной коммуникации в системе средств массовой информации и характеризующееся явно выраженной прагматической направленностью, одной из целей которой является социальная регуляция. Она реализуется вследствие неэквивалентного обмена текстами между социальными группами, при котором одни из них выступают в качестве источников текстов, репрезентирующих реальность для других. Из этого следует вывод о том, что медиатекст – результат целенаправленной и заинтересованной деятельности одних групп по отношению к другим. Как отмечает Р. Барт, текст СМИ – это опредметившаяся в языке идеологическая сетка, которую та или иная группа, класс, социальный институт и т.п. помещает между индивидом и действительностью, понуждая его думать в определенных категориях, замечать и оценивать лишь те аспекты действительности, которые эта сетка признает в качестве значимых» [1, с. 15]. В свете сказанного особое значение приобретает прагматическая направленность медиатекста, являющаяся результатом прагматической речевой деятельности.

И. Рогозина акцентирует внимание на следующих отличительных характеристиках медиатекста: медиатекст – элемент структуры медиа-коммуникативных процессов и продуцируемой СМИ медиа-картины мира; медиатекст – форма прагматической речевой деятельности, служащей для осуществления иных видов деятельности; медиатекст – завершенная и целостная единица медиакоммуникации; медиатекст – актуализация одной из моделей репрезентации фрагментов реальности; медиатекст – одна из потенциального множества интерпретаций события, явления, процесса; медиатекст – продукт действия текстовых интегративных механизмов; медиатекст – реализация прагматических стратегий воздействия; медиатекст – полимодальное, полисемиотическое средство модификации картины мира реципиента [10, с. 192].

Специфическими признаками медиатекста, порождаемыми социумом, по мнению исследовательницы, являются *институциональность* (поскольку медиатекст продуцируется средствами массовой информации, являющимися социальным институтом и регулирующими функционирование индивида в обществе), *идеологизированность* (вербальная фиксация той связи между политическим устройством и социальными структурами, которая онтологически возникает в обществе и, соответственно, не может не получать отражения в медиатексте), *ценностная ориентированность* (детерминируется идеологией общества и отражает избирательный характер отношения его членов к общественно-политическим, духовным и материальным ценностям), *коммерциализированность* (предполагает такую репрезентацию событий и явлений реальности, которая бы соотносилась со спросом различных социальных групп на определенные виды информации в соответствии с присущими им когнитивными моделями познания окружающей действительности), а также *фрагментарность* (обусловливается тем, что периодичность, с которой осуществляется трансляция медиа-сообщений, не может соответствовать временным параметрам протекания реальных событий) [10, с. 158].

Что касается такой разновидности медиатекстов, как имиджевые тексты, то доминантными для них являются категории антропоцентричности, эмотивности как составной части модальности (поскольку в имиджевом тексте активно реализуется

модель автор – текст – адресант, к тому же данный вид текстов медиа концентрирует оценочную лексику, относящуюся к объекту создания имиджа; оценочная лексика может исходить как от лично заинтересованного адресанта – автора текста, стремящегося проявить себя как креативная языковая личность, так и от других людей, прямая речь которых активно включается в текст, интертекстуальности и интерактивности (т.к. имиджевый текст складывается с учетом особенностей составления и представления ожиданий читателя, а благодаря категории интерактивности обеспечивается взаимодействие через текст адресанта и адресата).

Имиджевые тексты характеризуются психологической детерминированностью. Этот вид медиатекстов никогда не бывает деперсонализированным как по «фактору адресанта», так и по «фактору адресата». Адресант и адресат – равнозначимые субъекты имиджевого текста: адресант компонует текст с акцентом на позитивных признаках имиджа; адресат соотносит выделенные признаки со своей картиной мира, то есть со своим пониманием положения вещей. При этом адресант обязан учитывать особенности восприятия и понимания сказанного адресатом. Адресант-адресатные отношения в данном виде текстов – это отношения живых людей, пребывающих в конкретных (актуальных) условиях жизни – экономических, социальных, культурных, политических [6].

Читатель-избиратель видит (читает) в тексте то, что он хочет/ может увидеть, а автор вкладывает в имиджевый текст то, что нужно увидеть аудитории. Таким образом, текст, с одной стороны, продукт деятельности адресанта, с другой – объект деятельности адресата. Он объединяет две стороны коммуникативного процесса – конструкцию и реконструкцию, которые соотносятся с такими деятельностными принципами, как анализ и синтез. Основной категорией, характеризующей текст в системе Говорящий – Текст – Слушающий, является категория коммуникативности.

Адресант имиджевого текста с полным основанием может квалифицироваться как субъект, управляющий процессом внушения, он «стремится ввести адресата в определенное состояние и побудить к определенным действиям. Речевое суггестивное воздействие – неотъемлемый компонент акта коммуникации, состоящий в изменении конфигураций стандартных и индивидуальных ментальных схем под влиянием информации текста. Устойчивость этих изменений может быть различной: *от минимальной*, когда когнитивная система адресата быстро возвращается в первоначальное состояние, до *максимальной*, когда возникшие изменения в структуре ментальных схем и узлов сохраняются в течение длительного времени, влияя на поведение адресата» [7, с. 308]. Сила воздействия имиджевого текста зависит от доступности, значимости, определенности, логичности информации, ее аргументированности как интерпретативному фактору, авторитета адресанта и соответствия ожиданиям адресата.

Иллокутивной установкой имиджевых текстов является продуцирование определенных чувств и реакций адресата. В идеале имиджевый текст должен проявить психологическую грамотность его составителя по отношению к адресату. Психологическая грамотность – это учет ожиданий и мнений адресата, выстраивание адекватных причинно-следственных связей, проявление убеждающей компетентности. Все это способствует личной вовлеченности адресата в описываемую ситуацию. Функциями любого имиджевого текста являются *ценностно-целевая* (донести до адресата идеи, возможности их реализации как ценности позиционируемого объекта), *стратегическая* (контроль конкурентного пространства и его составляющих), *социальная и психологическая* в их совместности (способствование формированию мотиваций и потребностей). Все они направлены на формирование соответствующего сознания, интереса и поведения адресата.

Итак, на основе интеграции наиболее существенных признаков можно отметить, что имиджевой является такая разновидность масс-медийных текстов, которая реали-

зует безальтернативную установку на создание позитивного (в большинстве случаев) образа кого-то или чего-то с помощью комплекса разнообразных внутритекстовых коммуникативных действий интерактивного характера, структур влияния и убеждения, направленных на адресата [6, с. 64]. (Ср. определение родового для имиджевого текста понятия: «Медиатекст представляет собой сложную полифункциональную гетерогенную смысловую систему, которая одновременно является продуктом вербализации когнитивной деятельности индивида по познанию мира и объектом и результатом целенаправленного конструирования смыслов в соответствии с прагматической ориентацией конкретного СМИ» [10, с. 162]).

Выводы. СМИ обладают большими возможностями активного влияния не только на восприятие людьми отдельных явлений, событий и персон, но и на формирование отношения к любому объекту действительности. Этот процесс осуществляется через влияние на разум и чувства человека. В демократических государствах преобладает *рациональная* модель массовых коммуникаций, рассчитанная на убеждение с помощью аргументированной информации. Эта модель предполагает состязательность различных СМИ в борьбе за внимание и доверие аудитории. Однако, наряду с рациональным, широко применяются методы *эмоционального* воздействия для более активного приобщения широкой публики к транслируемым идеям и ценностям. Поэтому что слово и зрительный образ обладают большой силой эмоционального влияния на личность, способной затмить рациональные доводы. Блез Паскаль писал о соотношении «способа убеждать» и «способа понравиться», отмечая при этом, что из двух равных способов воздействия на людей наиболее эффективный – последний.

Медиатекст представляет собой сложную полифункциональную гетерогенную смысловую систему, которая одновременно является продуктом вербализации когнитивной деятельности индивида по познанию мира и объектом и результатом целенаправленного конструирования смыслов в соответствии с прагматической ориентацией конкретного СМИ.

Все медиатексты соответствуют тезису о том, что «пресса всегда принимает форму и окраску тех социальных и политических структур, в рамках которых она функционирует» [13, с. 16]. Для масс-медийных текстов важно, как содержание текста понимает и принимает адресат. Но в способах кодирования информации есть существенные различия. Только в имиджевых текстах конвергентная система языковых средств нацелена на создание позитива в отношении новостной (значимой для имиджа) информации.

Имиджевый текст – социальный масс-медийный продукт, отражающий запросы времени в самых различных его проявлениях (информационная насыщенность, работа с общественным сознанием, в том числе манипуляция ним, формирование конкурентной среды, охватывающей все сферы современной общественной жизни). Он в основном исходит от журналиста (в отдельных случаях – от персоны, «наращивающей» самоимидж); презентован жанрами, широко представленными в литературе и активно использующимися в журналистике; адресатом выступают читатели конкретного издания, а не неопределенная массовидная аудитория; адресант презентует имиджевый текст с ориентацией на языковую личность как адресата (исходя из чего формируется подбор языковых средств и под.), так и своей собственной (этот вид текста – «портрет» человека пишущего); характеризуется обилием языковых средств и риторических приемов; спектр тематических интересов любого имиджевого текста чрезвычайно широк – от презентации деятеля культуры/ науки до формирования имиджа целого региона.

Список литературы

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Р. Барт. – М.: Прогресс; Универс, 1994. – С. 15.
2. Богушевич Д. Г. Прагматическая исследовательская парадигма / Д. Г. Богушевич // Методология исследований политического дискурса. Вып. 1 / под общ. ред. И. Ф. Ухвановой-Шмыговой. – Мн., 1998.
3. Володина М. Н. Язык СМИ – основное средство воздействия на массовое сознание / М. Н. Володина // СМИ как объект междисциплинарного исследования : учеб. пособие / отв. ред. М. Н. Володина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2003. – С. 14-31.
4. Выровцева Е. В. Журналистский текст как выражение позиции автора / Е. В. Выровцева // Журналистика 2003 : обретения и потери, стратегии развития : материалы Всерос. науч.-практ. конф., Москва, 3-6 февр. 2004 г. – М., 2003. – С. 21-22.
5. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 140 с.
6. Егорова Л. Г. Иміджевий текст: лінгвопрагматический и лінгвокультурологический аспекты (на материале русскоязычной публицистики) / Людмила Геннадьевна Егорова: дисс... канд. филол. наук. Специальность 10.02.02 – русский язык. – Симферополь, 2009. – 430 с.
7. Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса : О проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ / М. Р. Желтухина. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгоград : Изд-во ВФ МУПК, 2003. – 656 с.
8. Нелюбин Л. Л. Лингвостилистика современного английского языка : учебное пособие / Л. Л. Нелюбин. – М. : МОПИ им. Н. К. Крупской, 1990. – 110 с.
9. Почепцов Г. Г. Семиотика / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2002. – 543 с.
10. Рогозина И. В. Медиа-картина мира: когнитивно-семиотический аспект / Ирина Владимировна Рогозина: дисс... докт. филол. наук. Специальность 10.02.19 – теория языка. – Барнаул, 2003. – 430 с.
11. Рождественский Ю. В. Теория риторики / Ю. В. Рождественский. – М. : Мысль, 1997. – 229 с.
12. Сметанина С. И. Медиа-текст в системе культуры (динамические процессы в языке и стиле журналистики конца 20 века) : [научное издание] / С. И. Сметанина. – Спб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 383 с.
13. Шрамм У. Четыре теории прессы / Шрамм У., Сиберт Ф., Питерсон Т. – М. : Дело, 1993. – 278 с.

Єгорова Л. Г. Медіатекст – іміджевий текст: специфіка функціонування в просторі масових комунікацій // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.356-362

У пропонуваній статті на основі інтегрування базових ознак розглянуто особливості іміджевого тексту як різновиду медіатекстів у просторі сучасних масових комунікацій.

Ключові слова: *масові комунікації, засоби масової інформації, медіа текст, іміджевий текст, адресант, адресат, імідж.*

Yegorova L. Media text – image text: the peculiarities of its functioning // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.356-362

In the connection with the change of the language situation in the post-soviet period, a lot of factors having become topical for the last decade, have impact on the values and orientation base, life priorities, speech behavior in the society and culture in general. Mass media have great potential to influence much not only people who perceive phenomena, events and persons, but the way their attitude to any object of reality is formed. This process is realized by means of impact on human brain and feelings. The methods of emotional influence are used as well as the rational to draw the attention of different layers of the society to the ideas broadcast.

The image text is a social mass media product, reflecting the demands of the epoch in its different realizations (informatives saturation, work with public consciousness including its manipulation, moulding competitive environment comprising all the spheres of public life).

The way an addressee understands and perceives the contents of a text is important for mass media texts. But there are some essential differences in the methods of information coding. Only in image texts the convergence system of language means is aimed at creating positive attitude to news (significant for image) information.

Key words: mass media, media text, image text, sender – addressee relationships, impact.

Поступила в редакцию 03.04.2013 г.

УДК 811.111:004.738.5

Морфологические особенности языкового оформления гиперссылок корпоративного блога

Землякова Е.А.¹, Плоткина М.Г.²

¹Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина

²Полтавский национальный педагогический университет
имени В.Г. Короленко, г. Полтава, Украина

В данной статье исследуются морфологические особенности языкового оформления гиперссылок блогов. Представленное исследование выполнено на материале англоязычных корпоративных блогов. Авторами освещены понятия гипертекст, лингвистический дизайн, навигация. Качественный анализ гиперссылок англоязычных корпоративных блогов показал превалирование употребления в ссылках конкретных и абстрактных существительных в форме как единственного, так и множественного числа, в основном в номинативном падеже.

Ключевые слова: гиперссылка, гипертекст, интернет-коммуникация, корпоративный блог, лингвистический дизайн, навигация, пост.

Постановка проблемы. Корпоративная коммуникация, чья роль в жизнедеятельности современного общества сегодня существенно возрастает, обеспечивает информационно-коммуникативный процесс в рамках корпоративного контекста [1, с. 8]. Стремительное развитие Интернета и появление технологий веб 2.0 приводят к расширению жанрового многообразия интернет-коммуникации, в том числе и в рамках корпоративной коммуникации [4, с. 13]. Неотъемлемой частью корпоративной интернет-коммуникации сегодня стали блоги, исследование которых имеет особую значимость для современной коммуникативной науки.

Актуальность. Анализ последних исследований и публикаций показывает, что сложность и разноплановость феномена интернет-коммуникации обусловили рост интереса исследователей и появление большого количества работ, освещающих особенности различных типов дискурсов в интернет-коммуникации: делового [6], профессионального [5], рекламного [10], корпоративного [1], информационного [9], бытового [7] и т.д. Одной из наименее изученных с позиций лингвистики остается корпоративная интернет-коммуникация.

Целью данной работы является детальный анализ гиперссылок англоязычных корпоративных блогов на предмет определения их морфологических особенностей.

Сегодня блоги становятся все более и более распространенным и популярным средством общения, оставаясь при этом одним из наименее изученных явлений интернет-коммуникации. Особая ценность исследования лингвистического дизайна блога мотивирована тем фактом, что успешность компании напрямую зависит от построения адекватной коммуникации с потребителями, что невозможно без знания принципов организации текстовой информации и механизмов ее воздействия.

Понятие *лингвистический дизайн* (ЛД) имеет особую эвристическую ценность для анализа англоязычных корпоративных блогов, и включает «организацию среды представления информации на сайте www гетерогенными средствами естественного языка, определяется технологиями Интернет и потребностями коммуникации и, как следствие, отражает, с одной стороны, особенности контекста коммуникации в сети Интернет, с другой – типологически релевантные характеристики языка, социолингвистические традиции и особенности общения в конкретной кодифицированной ситуации общения» [2, с. 13].

Мы считаем применение термина «лингвистический дизайн» к текстам интернет-коммуникации особенно релевантным, так как они характеризуются совмещением в пределах одного коммуникативного блока текстов с разными коммуникативными функциями и, соответственно, с разным набором языковых средств. Также интернет-страницы отличаются совмещением в себе как текстовой, так и аудио-, видео- и графической информации. Иными словами, на веб-странице в общем, и в блоге, в частности, информационное воздействие на адресата осуществляется с помощью основной текстовой информации, гиперссылок, баннерной рекламы, аудио-, видео- и/или графического оформления. Все вышеперечисленные составляющие оформления блогов несут определенную смысловую нагрузку и должны анализироваться в комплексе. Именно поэтому, по нашему мнению, введение и использование термина «лингвистический дизайн» релевантно и актуально.

Особую значимость, по нашему мнению, имеет исследование лингвистических особенностей гиперссылок блогов, так как они являются определяющим фактором в навигации пользователя на странице, а значит и по всему блогу и непосредственно воздействуют на восприятие информации, расположенной в его коммуникативном пространстве.

Для анализа нами были отобраны 10 англоязычных публичных корпоративных блогов. Исследование языковых средств оформления гиперссылок в именно корпоративных блогах представляется чрезвычайно актуальным в свете того, что успехи PR-деятельности компании, создание ее благоприятного бизнес-окружения во многом зависят от построения адекватной коммуникации с потребителями, что невозможно без знания законов размещения и подачи информации.

Языковое оформление информации на страницах корпоративных блогов в сети Интернет характеризуется особенностями, во многом обусловленными принципом организации гипертекста, который составляет технологическую основу функционирования Интернета.

Целью гиперссылок блогов является структурирование информации на странице, а также навигация читателя по всему блогу. Навигация – это система ориентирования пользователя на интернет-странице. Продуктивная навигация позволяет адресату с легкостью находить нужную информацию. Первостепенную роль при навигации играет лингвистическое оформление гиперссылок как навигационных компонентов блога. От этого во многом зависит поведение читателя на странице. Таким образом, важность гиперссылок трудно переоценить.

Качественный анализ языкового оформления гиперссылок англоязычных корпоративных блогов, отобранных для нашего исследования, показал, что среди лингвистических особенностей языкового оформления гиперссылок необходимо выделить превалирование употребления в ссылках имен существительных: *Computing and Decision* (<http://www.grcblog.com/>), *Boeing History* (<http://boeingblogs.com/randy/>), *Marriott Customer Care* (<http://www.blogs.marriott.com/>). Предположительно, данная особенность во многом обусловлена такими характеристиками лингвистических средств оформления гиперссылок, как краткость и четкость, вследствие номинативной природы имени существительного.

В ЛД гиперссылок преобладают конкретные и абстрактные существительные в форме как единственного, так и множественного числа, в основном в номинативном падеже. Например, *Newsletter* (<http://aws.typepad.com/>), *photos* (<http://www.blogsouthwest.com/>), *site* (<http://www.grcblog.com/>), *documentation* (<http://aws.typepad.com/>). Что также объясняется номинативной природой имени существительного.

Несколько реже встречаются именные конструкции с предлогами в оформлении высказываний гиперссылок. Например, *years of development* (<http://www.grcblog.com/>), *list of Google products* (<http://googleblog.blogspot.com/>). Что можно объяснить принципом экономии пространства интернет-страницы при подаче информации.

Гиперссылки достаточно часто представлены именами собственными, называющими людей, осуществляющих тот или иной вид деятельности. Например, *company president Abe Lederman* (<http://aws.typepad.com/>), *professor Andy Tanenbaum* (<http://aws.typepad.com/>), *photographer Martin Parr* (<http://googleblog.blogspot.com/>). Данный прием создает эффект публичности и открытости компании, усиливает впечатление контактности компании. Это позволяет компании представлять себя не как некую безликую массу людей, а как команду отдельных личностей.

Подчеркнем также распространенное употребление императивных конструкций при оформлении ссылок: *Go to Marriott.com* (<http://www.blogs.marriott.com/>), *report the site and file a complaint* (<http://googleblog.blogspot.com/>), *Subscribe to this blog's feed* (<http://aws.typepad.com/>). По нашему мнению, данная особенность вызвана общей коммуникативной целью блога – заинтересовать, повлиять и побудить к действию.

Императив выражает непосредственную направленность воли адресанта на адресат, он не связан с сообщением о явлениях деятельности [11, с. 49]. Формы повелительного наклонения создают ситуацию, в которой «...заключается не только отражение определенного отношения к деятельности, но и деятельность говорящего, направленная на появление «новой деятельности» [3, с. 80].

Факт частого употребления императивных конструкций в языковом оформлении гиперссылок на пространстве корпоративного блога в первую очередь обусловлен семантическим потенциалом данных конструкций. Высказывания, содержащие глагол в повелительном наклонении, выражают отношение адресанта и направлены на адресата с целью побудить его к действию.

Необходимо отметить, что «...выступая в качестве гиперссылки-заголовка, императив выполняет не только функцию общения – воздействия и волеизъявления, но и функцию сообщения (информирует о тематической направленности текста), которая изначально заложена в спектр функций любой гиперссылки» [2, с. 55–56].

А. А. Атабекова, исследуя языковое оформление гиперссылок англоязычных сайтов, отмечает, что в лингвистическом дизайне императивные конструкции выполняют две основные функции: определяют действия пользователя на странице; используются для обозначения возможности получить дополнительную информацию [2, с. 55].

На морфологическом уровне нами было также отмечено частое использование местоимений первого и второго лица, например: *Our stories* (<http://www.blogs.marriott.com/>), *my last blog entry* (<http://www.grcblog.com/>), *Power Your Subscriptions Webinar* (<http://aws.typepad.com/>), направлено на создание у пользователей чувства общности, принадлежности к одной команде, одному социуму. Позиционируя себя как представителей социума, авторы блогов апеллируют к тем пластам сознания, которые являются общими для этого социума.

Местоимения второго лица множественного числа *you/youг* подчеркивают личностное начало, персонифицируют обращение автора информации к своему адресату. Некоторые лингвисты определяют эти местоимения как местоимения солидарности и власти [12].

Выделим также частое использование вопросительных предложений и, следовательно, вопросительных местоимений: *What is Rss? Why do I need to check my credit score? What is a newsfeed?*, вызванное интенцией заинтересовать пользователя, побудить его перейти по гиперссылке, чтобы получить ответ на вопрос.

«Вопросительная конструкция предполагает диалогическое общение. Вопросительная конструкция в качестве гиперссылки – это вопрос потенциального читателя, на который авторы информации уже подготовили ответ. Вопросительные конструкции в данном случае усиливают эффект взаимодействия автора и читателя, для обозначения которого в современном языке все чаще используется слово «интерактивность» [2, с. 66]. Использование данных конструкций повышает эффективность коммуникативных процессов, происходящих в блоге.

Контент-анализ гиперссылок показал, что они зачастую содержат названия или имена собственные (50 из 100 проанализированных нами гиперссылок), при этом 7 ссылок сами и являются названиями или именами собственными. Достаточно часто гиперссылки содержат аббревиатуры либо полностью представлены ними. Например, *HTTPS, PDF, AWS Premium Support, GE Global Research, NBA playoffs*.

Вывод. Гиперссылочный аппарат является системообразующим элементом коммуникативной структуры блога. Его целью является структурирование информации, а также навигация читателя в коммуникативном пространстве блога. Определяющую роль в продуктивной навигации пользователей и усилении эффективности коммуникаций, протекающих в блоге, играет языковое оформление гиперссылок, исследование которых имеет особенную релевантность для современной коммуникативной лингвистики.

Список литературы

- Ананко Т. Р. Англомовний корпоративний дискурс: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Рудольфівна Ананко. – Х.: МОНУ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 210 с.
1. Атабекова А. А. Лингвистический дизайн WEB-страниц (сопоставительный анализ языкового оформления англо- и русскоязычных WEB-страниц) / А. А. Атабекова. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – 202 с.
 2. Бондарко А. В. К анализу категориальных ситуаций в сфере модальности: императивные ситуации // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / отв. ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – С. 89–179.
 3. Горошко Е. И. Гендер и блоггика Интернета (психолингвистический анализ) / Е. И. Горошко // Вопросы психолингвистики. – 2007. – № 5. – С. 53–62.
 4. Данилюк С. С. Структурні та функціональні особливості англомовних електронних текстів (на матеріалі персональних веб-сторінок лінгвістів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. С. Данилюк. – Київ, 2006. – 23 с.
 5. Дерік І. М. Просодичні особливості дискурсу інформаційних повідомлень ділової тематики в Інтернеті (експериментально-фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Ілона Морисівна Дерік. – Одеса, 2007. – 264 с.
 6. Заборовская С. В. Особенности виртуального дискурса в пространстве Интернет (на примере интернет-дневников): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Светлана Витальевна Заборовская. – Харьков, 2006. – 217 с.
 7. Колобова А. А. Социопрагматика корпоративного дискурса (на примере текстов корпоративных кодексов американских компаний): автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. А. Колобова. – Владивосток, 2007. – 24 с.

8. Коломієць Н. В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови): дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Неля Василівна Коломієць. – К., 2004. – 214 с.
 9. Крутько Т. В. Англомовна реклама у віртуальному просторі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Крутько. – Харків, 2006. – 20 с.
 10. Штелинг Д. А. Грамматическая семантика английского языка / Д. А. Штелинг. – М.: МГИМО, ЧеРо, 1996. – 254 с.
 11. Brown R. The Pronouns of Power and Solidarity / R. Brown, A. Gilman // *Style in language*. – Cambridge, MA: MIT Press, 1960. – P. 253–277.
- Herring S. C. Bringing the gap: A genre analysis of weblogs [Электронный ресурс] / S. C. Herring, L. A. Scheidt, S. Bonus, E. Wright // Режим доступа к журн.: <http://www.bloginja.com/DDGDD04.doc>

Землякова О.О., Плоткіна М.Г. Морфологічні особливості мовного оформлення гіперпосилань корпоративного блогу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.363-367

У даній статті досліджуються морфологічні особливості мовного оформлення гіперпосилань блогів. Представлене дослідження виконано на матеріалі англомовних корпоративних блогів. Авторами висвітлені поняття гіпертекст, лінгвістичний дизайн, навігація. Якісний аналіз гіперпосилань англомовних корпоративних блогів показав превалювання використання в гіперпосиланнях конкретних та абстрактних іменників у формі як однини, так і множини, переважно в номінативному відмінку.

Ключові слова: *гіперпосилання, гіпертекст, інтернет-комунікація, корпоративний блог, лінгвістичний дизайн, навігація, пост.*

Zemlyakova O., Plotkina M. Linguistic characteristics of corporate blog hyperlinks // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.363-367

The corporate blog as effective means of corporate communication is a hypercomplex form of information presentation on the Internet and consists of texts with different communicative functions and, as a result, with different sets of linguistic means that coexist within the same communicative space. The texts of blogs present polycode texts. The components of their linguistic design (verbal filling, hyperlinks, illustrations, photo-, video-, and audio-files) maintain different semantic content. The analysis of blog's hyperlinks verbal filling has utmost importance as PR-success of the company as well as favorable business environment creation are largely dependent on the construction of an adequate communication with consumers, that is impossible without the knowledge of the laws of information distribution and presentation.

The article deals with the research of the linguistic peculiarities of blog hyperlinks. The research has been made on the basis of English-speaking corporate blogs. The concepts of hypertext and linguistic design are interpreted.

Key words: *corporate blog, hyperlink, hypertext, internet communication, linguistic design, navigation, post.*

Поступила в редакцію 12.04.2013 г.

УДК 81'373.43

Роль неологизмов в рекламных текстах

Зирка Н.А., Хабарова Н.А.

*Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля,
г. Днепропетровск, Украина*

Исследована структура и функционирование неологизмов в аспекте рекламно-информационного жанра в русском языке. Определена роль новой лексики как вербальной составляющей в создании прагматического потенциала в рекламных текстах.

Ключевые слова: интеллектуальные рекламные тексты, рекламно-информационный жанр, неологизмы, окказионализмы.

Реклама, являясь частью современной цивилизации, выступает регулятором современного литературного языка. В рекламных текстах копирайтеры используют разнообразное лексическое наполнение, среди которого особое место занимают новые слова, неологизмы. Исследование неологизмов – перспективное направление в современной лингвистике.

Актуальным представляется исследование процессов неологизации в рекламных текстах. *Цель* данной статьи состоит в определении функционирования неологизмов и окказионализмов в текстах рекламно-информационного жанра. Достижение поставленной цели включает в круг поставленных *задач* формулировку понятия неологизм, дифференциацию терминов *неологизм* и *окказионализм* на примере печатных рекламных текстов, и интеллектуальных аннотаций как разновидности рекламы.

Основное свойство рекламы как культурного феномена – ее амбивалентность (внутренняя противоречивость), которая проявляется в том, что реклама существует вне желаний адресата, но, в конечном счете, воздействует на его сознание, управляет поведением, манипулирует его действиями с помощью особого лексического наполнения рекламного текста.

Пластика и гибкость рекламного слова нередко становится источником окказиональных слов, рождает неологизмы, инициирует появление игровых элементов в рекламных текстах. Поэтому, одним из наиболее продуктивных источников пополнения лексического состава языка являются информативные рекламные тексты как разновидность текстов рекламно-информационного жанра в сфере информационного дискурса.

Без рекламы немислима актуальная культура потребления, именно от нее всецело зависит нынешний образ жизни. Стремясь идти в ногу со временем, соответствовать современным представлениям о жизни, журналисты, копирайтеры, теле-, радио- ведущие в средствах массовой информации весьма креативно используют иностранные слова. Реклама приобретает индивидуально-творческий характер, оказывает мощное воздействие на социум, и тем самым, на современный общелитературный язык в целом, откликаясь на все новое.

Тексты аннотаций к художественным произведениям определены авторами как «интеллектуальные» в соответствии с классификацией рекламы и подразделяются на следующие виды: социальные, экономические, политические и *интеллектуальные*

[6]. Объектом рекламных аннотаций к художественным произведениям является *интеллектуальный продукт* совместной деятельности автора и издательства, трансформированный копирайтером, либо автором в краткий текст вторичной информативности аналитико-синтетическим способом. Аннотации помогают адресату ориентироваться в общей массе литературы как оригинальной, так и переводной. Адресанты вкладывают в тексты аннотаций креативность, *интеллект*, поскольку перед ними стоит задача передать максимум информации при минимальной затрате лексических средств. В данном случае речь идет о разнообразной структурно-лексической сатурации (насыщении) текстов информационного дискурса с целью привлечения внимания, возбуждения интереса, пробуждения желания и побуждения к действию (см. рекламную формулу К.Стронга - AIDA).

Интеллектуальные рекламные тексты аннотаций – определённые речевые акты, которые квалифицируются совокупностью экстралингвистических и лингвальных условий, характеризуются иллокутивным и перлокутивным эффектом. Иллокутивность проявляется в установке на адресата и целенаправленности сообщения, а перлокутивность – в стремлении вызвать у потенциального адресата эмоции, воздействовать на сознание и подсознание, манипулировать его поведением.

Достижение поставленных целей в рекламных текстах, как и в текстах аннотаций, осуществляется адресантами с помощью использования особой лексики «обольщения», к разряду которой мы относим неологизмы.

В современном языкознании существует несколько взглядов на природу определения неологизмов. Под термином «неологизмы» (греч. – «neos» – новый и «logos» – слово) понимают новые слова, возникающие в языке в связи с развитием общественной жизни и возникновением новых понятий. Предпринятые в отечественной и зарубежной лингвистике попытки определить понятие «новое слово» дали следующие результаты. Неологизм квалифицируется как слово, относящееся к новым реалиям. Новое слово отнесено исследователями к стилистической категории, при этом главным критерием считается «ощущение новизны» при восприятии слова. К неологизмам относят те слова, которые не зафиксированы в словарях, или определены в словарях как неологизмы без конкретизации параметров (время появления, сферы и жанра употребления). Иногда к неологизмам относят слова, которые придают товару лоск и принадлежность к элитной группе. По определению исследователей рекламы неологизмы, так называемые «**новомодные слова**», это доходчивый лексикон, один из самых ходовых способов придать рекламируемому товару яркость и энергичность [3; 4]. Они отличаются от слов индивидуально-авторских, которые принято называть «окказионализмами». Между неологизмами и окказионализмами имеются важные различия. В отличие от неологизмов, окказионализмы, даже образованные давно, не устаревают, сохраняя свою необычность и свежесть независимо от времени их появления. Окказионализмы, или индивидуально-авторские новообразования, в свою очередь, подразделяются на лексические и семантические. *Семантические окказионализмы* - морфологически новые слова, не отмеченные ни в одном из лексикографических источников и образуемые чаще всего по непродуктивным моделям. *Лексические* образуются путём префиксации, суффиксации, словосложения, аббревиации и телескопии. Разновидностью лексических окказионализмов являются *потенциальные слова*, отсутствующие в лексикографических источниках, но, в отличие от семантических, легко образующиеся по продуктивным моделям, и в большинстве случаев не имеющие стилистической окраски, новизны, но притягивающие взгляды необычностью написания.

Наблюдения показали, что в рекламных текстах наиболее частотны слова с приставками с положительным коннотативным значением, привлекающие внимание потенциальных покупателей к продукции: *супер-, мульти-, мега-, сверх-, ультра-*,

гипер-, экстра: мегасейл, суперпопулярный, мультиталантливый, сверхкреативный, ультраизвестный, гипervостребованный, экстар-объем и др.

С точки зрения канала восприятия к лексическим окказионализмам относят слова, для понимания смысла которых, обязательно их зрительное восприятие; этот вид лексики называют *графическими неологизмами*. В текстах аннотаций распространено использование разнообразных пиктографических и идеографических знаков. Как отмечают исследователи, «... всі зображувальні та зовнішні засоби організації складають іконографічний компонент рекламного тексту» [2, с. 76].

Иконографические компоненты в исследуемых аннотациях представлены изображением обложки книги, либо портрета автора, либо оцениванием по 5-ти бальной шкале с помощью особых символов. Пиктографические изображения и иконографические знаки выполняют апеллятивную функцию, выражая визуальную форму обращения к адресату. Графические вариации, выделения цветом приобретают определённые черты графемной окказиональной игры, тем самым, овладевая вниманием, взглядами потребителей, вызывают (во всяком случае, должны вызывать) в большинстве случаев положительные эмоции. Аппеликативность графического окказионализма – проста, так как визуальное восприятие выступает в качестве основополагающего фактора семантизации слова.

Контекстуальный комментарий также является характерным признаком неологичности лексемы: очень часто, вводя в текст окказиональную единицу, копирайтеры раскрывают ее семантику путем дополнительного объяснения, которое может выражаться разными способами. Например, кратким или достаточно полным комментарием, включающим этимологию и дефиницию лексемы; характеристикой в виде примечания; разъяснением неологизмов в скобках; для заимствований – переводом; указанием автора на отнесенность данной лексемы к классу неологизмов; объяснением в контексте необычной семантики лексемы; параллельным употреблением узальной лексемы и ее неологического / окказионального синонима: *Открыть интересный вкус не только в еде, но и в жизни поможет ивент-кафе «Хундертвассер». Миссия заведения – показать жизнь с разных сторон, выходя за рамки ограничений. ...В то же время здесь витает атмосфера уюта, теплоты и спокойствия. Ивент-кафе «Хундертвассер» – это площадка для проведения различных мероприятий. Инструментальные концерты, игра на фортепиано, быстрые свидания, тематические вечеринки, дегустации, клуб креативного кино... этот список можно продолжить сколь угодно долго, и вы можете стать участником всего этого в ивент-кафе «Хундертвассер»!... (Ивент (англ. event) – событие).*

Языковая норма и аномалия, лингвистический эксперимент, словесное творчество автора, лингвокреативная речевая деятельность адресата представляют разновидности языковой игры и основу формирования неологизмов. Иначе говоря, *языковая игра* характеризуется как осознанный намеренный процесс использования адресантом возможностей языка. Примером употребления индивидуально-авторской игры слов, лексического окказионализма в тексте аннотации к художественному детективу, образованного путём сложения (телескопия) заимствованных слов из английского «*camping и lux*» и обозначающего отдых класса люкс, служи следующий: *Прочтение романа известного английского писателя обеспечит кэмпинг всем любителям детективов.*

Авторская игра слов играет в тексте роль языковой игры, выполняет функцию привлечения внимания, которая базируется, например на омофонии лексем и образуется путём сращения: название кофейни *Кофеджио* – образовано путем объединения слов кофе и сольфеджио. В основе окказионализма находится музыкальная концепция ароматного и бодрящего напитка.

Иллокутивный эффект новых слов (неологизмов) заключается в привлечении внимания, аттрактивности потенциального адресата, передачи национального колорита. Зафиксированные примеры неологизмов, образованные путём заимствований, широко представлены в различных рекламных текстах: *Первая палитра растительной косметики, 200 оттенков, вдохновленных самой природой – это макияж от кулер натюр **must have** сезона. Эффект **стайлинга** создаст тушь «Длина и Изгиб». Чтобы усилить эффект макияжа **smoky eyes** – тушь для ресниц «Экстра-Объем».* Отмечается также использование новообразований по модели *must have – **must see, must buy**.*

Сочетание речевых законов строгих жанров и стремление к оценочности порождают неологически окрашенные лексемы, которые влияют на важнейшие характеристики интеллектуального рекламного текста и на процесс массовой коммуникации, а именно: 1) обезличивание (виртуальность) адресанта: *Эко-ответственность направлена на всестороннюю реализацию Эко-концепции: сокращение количества материала эко-упаковки, флаконы сделаны на основе переработки древесных отходов... Благодаря гамме БИО-Культура Вы вносите свой вклад в борьбу против глобального климатического потепления. Чистота формулы гарантирована маркой Cosmebio (Био-косметика) и сертификатом Ecocert (французский сертификат Биопroduкции).*

2) установка на определённую категорию адресата: *Гамма создана в соответствии с Эко-концепцией марки Ив Роше и участвует в акции «озеленим планету вместе». ...**Ультразффективная** инновация для возвращения коже гладкости и сияния. Откройте первые средства с эффектом лифтинга, которые воссоздадут естественный овал лица с **45 лет**.*

3) ориентир на то, чтобы авторская интенция произвела иллокутивный эффект на потенциального адресата: *Эко-формула предлагает этичную натуральную косметику – это экстракты, полученные из растений, **бьюти-рецепты ньюэйдж** поколения и **антиэйдж** сыворотки. Антивозрастная инновация – 12 лет исследования. 7 растений – 9 патентов в антивозрастном уходе. Анти-Агрессия, Анти-Усталость, Анти-Асфиксия кожи: защитная «Сыворотка-Антиоксидант 24 часа».*

Исследователи выделяют два пути возникновения неологизмов – с помощью словообразования и путем заимствований. Неологизмы воспринимаются и функционируют независимо от контекста и автора, даже если их создал определенный автор. Они играют номинативную роль. Понятие *неологизм* является общим термином для обозначения всех типов *неологической* лексики. Речь идет не об увеличении заимствований, которые неизбежно проникают в язык социума вместе с рекламируемыми зарубежными товарами и услугами; не о появлении новых языковых явлений, новых понятий, а о модных тенденциях в жизни, которые отображаются в лексическом составе языка. Их употребление указывает на принадлежность к элитной группе. По мнению исследователей, «задача адресата состоит в том, чтобы не просто перевести, а в том, чтобы посредством перевода донести смысл, ритм, манеру, ощущения и восприятия» [8, с. 171].

На основе проведенного исследования логичны следующие выводы: окказионализмы и неологизмы имеют полифункциональный статус в текстах рекламно-информационного жанра. Использование неологизмов-заимствований диктуется модными тенденциями социума, использование которых формирует у адресата образ той страны, чей язык предоставляет материал для новообразования. Новизна, необычное звучание, написание, идеографические знаки, элементы интертекстуальности, аллюзии, воплощенные в неологической лексике апеллируют к эмоциям адресата, невольно заставляют остановить свой взгляд на рекламном тексте.

Список литературы

1. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1986. – 639 с.
2. Єрмоленко Л.Ю. Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові / Л.Ю. Єрмоленко. – К.: Карпенко В.М., 2005. – 220 с.
3. Земская Е.А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская. – М.: КомКнига, 2005. – 224 с.
4. Зирка В.В. Современная реклама: манипуляция с модными словами / В.В. Зирка // Збірник наукових праць: Лінгвістика XXI ст.: нові дослідження і перспективи. – Київ, 2010. – С. 166 – 120.
5. Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект. – изд 2-е, испр. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 256 с.
6. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием / С.Г. Кара-Мурза. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 832с.
7. Курганова Е.Б. Игровой аспект в современном рекламном тексте: учебное пособие / Е.Б. Курганова. – Воронеж, 2004. – 124 с.
8. Найдёнова Н.С. Использование и роль заимствований из африканских языков в романах Анри Лопеса / Н.С. Найдёнова // Функциональная семантика и семиотика знаковых систем. – Ч.1. [текст]: сборник научных статей [под ред. В.Н. Денисенко, О.И. Валентинова, Е.А. Карасика, М.Л. Новикова] и др. – М.: РУДН, 2011. – С 171 – 176.

Зирка В.В., Хабарова Н.А. Роль неологізмів в рекламних текстах // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.368-372

Досліджено структуру та функціонування неологізмів в аспекті рекламно-інформаційного жанру у російській мові. Визначено роль нової лексики як вербальної складової при утворенні прагматичного потенціалу в рекламних текстах.

Ключові слова: інтелектуальні рекламні тексти, рекламно-інформаційний жанр, неологізми, okazionalizmi.

Zirka V.V., Khabarova N.A. Role of neologisms in advertising texts // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.368-372

The article deals with the structure and functioning of neologisms in the aspect of advertising and informative genres in the Russian Language. The role of the new lexis as a verbal component for the creation of pragmatic influence in ads are defined.

Keywords: intellectual advertising texts, informational and advertising genres, neologisms, occasional words.

Поступила в редакцію 26.04.2013 г.

УДК [81'271+655.3.066.32]:316.74

Особливості креолізованого тексту новорічної листівки як соціокультурного феномена

Кузнєцова Т. В., Савченко І. В.

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті проаналізовано соціолінгвістичні та соціокультурні особливості креолізованого тексту новорічної листівки. Зокрема, досліджено вплив соціокультурних рис епохи на зображальний, вербальний компоненти, а також на специфіку кольорового оформлення листівки; простежено роль соціокультурного простору у трансформації закладених у листівку цінностей. У дослідженні порівняно особливості новорічних листівок радянського та пострадянського періоду загалом, а також окремих компонентів зокрема.

Ключові слова: *креолізований текст, листівка, трансформація, вербальний компонент, зображальний компонент.*

Постановка проблеми. Традиційно однією із найважливіших складових культури тісної міжособистісної комунікації є привітання з нагоди різноманітних свят, пам'ятних дат тощо. Для реалізації цього елементу спілкування історично сформувалася низка форм та засобів, особливе місце серед яких належить листівці. За майже півтора століття свого існування листівка стала не лише важливою комунікативною одиницею, а й невід'ємною складовою духовного життя людей, а також виразником специфіки епохи, суспільних та політичних настроїв. Листівка представляє собою одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле, утворене вербальними та зображальними елементами, яке спрямоване на досягнення потрібного комунікативного ефекту, і відповідно є яскравим зразком креолізованого тексту.

Термін «креолізований текст» уперше був ужитий у 90-х роках ХХ століття психолінгвістами Ю. О. Сорокіним та Є. Ф. Тарасовим. Під креолізованими дослідники розуміли тексти, «фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) та невербальної (належить до інших знакових систем, ніж природна мова)» [7, с. 180–181]. У подальшому питання креолізованого тексту активно розвивалося у працях О. Є. Анісімової [1], І. В. Вашуніної [3; 4], М. Б. Ворошилової [5], З. О. Гетьман [6], А. О. Бернацької [2] та ін.

Проте на сьогодні у вивченні креолізованого тексту є певні лакуни, які потребують заповнення. Зокрема, існує потреба у соціолінгвістичному та соціокультурному аналізах листівки як різновиду креолізованого тексту загалом, а також вербальних та зображальних компонентів окремо, оскільки цьому аспекту майже не приділялося уваги. Саме цим і пояснюється *актуальність* нашого дослідження.

Мета розвідки – дослідити соціолінгвістичні та соціокультурні особливості новорічної листівки як різновиду креолізованого тексту.

Предметом вивчення є соціолінгвістичні та соціокультурні особливості креолізованого тексту новорічної листівки.

Матеріалом дослідження стали 100 новорічних листівок за 1950-2012 роки, виявлених на Інтернет-ресурсах forum.wmj.ru, savok.name, christmascollection.narod.ru,

www.sovetika.ru, www.kyda-komy.ru, retropost.ru, vk.com, alex-makk.livejournal.com, а також у власних архівах.

Результати дослідження. У ході дослідження було з'ясовано, що у більшості випадків зображальна частина листівки домінує над вербальною: саме у ній міститься основне смислове навантаження, завдяки чому акумулюються настрої епохи та домінують цінності. Слід зазначити, що зображення певною мірою замінює вербальну частину і стає головним засобом так званої візуальної комунікації. Така тенденція характерна як для новорічних листівок радянської епохи, так і для пострадянської доби.

Зокрема, у радянські часи за допомогою зображального компонента листівки до широкого загалу доносили обумовлену ідеологією інформацію, приховано нав'язували певні цінності, потрібний стиль життя. Таким чином радянська листівка перетворювалася на засіб пропаганди та агітації. У новорічних листівках радянської доби активно популяризується здоровий спосіб життя. Головними героями-спортсменами стають як люди, так і казкові персонажі: ковзани та лижі освоюють дівчата та хлопці, Дід Мороз, Новий рік, зайці, ведмеді, сніговики і т.д. Зображальний компонент у таких листівках створює переважно ефект руху, розвитку. Крім того, у 70-х роках минулого століття певна роль у листівках починає належати головному символу московської олімпіади – ведмедику. Такі листівки є засобами пропаганди спорту загалом та олімпіади 1980 року зокрема.

Також у радянський час вагоме місце у листівках відводиться різноманітним образам, що пов'язані з освоєнням неба та космосу (ракети, супутники, космонавти, парашутисти тощо). Космос у цей час освоюють навіть Снігуронька та Дід Мороз. Космонавт у радянській листівці виконує настільки важливу роль, що Дід Мороз зустрічає його з короваєм. Вагоме місце у новорічній листівці відводиться популяризації трудової діяльності (через образи заводів, будівництв, трудівника, трудових нагород). При цьому роль трудівника відводиться переважно юнакам. Велика увага у радянський час приділялася темі миру (символічним образом був голуб). Досить активно у листівках тиражувалися головні образи Радянського Союзу – Кремль, державний прапор.

У 50-60 роках ХХ ст. у зображеннях новорічних листівок відбиваються успіхи Радянського Союзу в освоєнні Північного полюсу (білий ведмідь із гвинтокрила скидає пінгвінам на Північний полюс, де вже встановлено радянський прапор, календар на новий рік). Крім того, у 50-х, а також 80-х роках акцентувалася увага на сімейних цінностях. Із 60-х років ХХ століття популярності починає набирати образ планети Земля. Також у цей час за допомогою зображального компонента популяризується любов до природи (сніговик годує синичок), поширюються народні традиції (Новий рік-засівальник). У 70-і роки починають з'являтися образи героїв казок та мультфільмів (Чебурашка, Крокодил Гена, Вовк із «Ну, постривай!» тощо), різноманітні ікебани. У 80-х роках ХХ століття у листівках доволі часто використовують символічні національні компоненти (Дід Мороз несе самовар та зв'язку бубликів; Новий рік грає на балалайці).

У зображальних компонентах новорічних листівок 90-х років минулого століття нівелюються пропагандистська та агітаційна функції. Дедалі більшої популярності у цей час набирають різноманітні новорічні ікебани. Крім того, у 1990-х роках у листівках починають активно з'являтися символічні образи тварин, так званих знаків китайського гороскопу.

У ХХІ столітті починають видозмінюватися форми листівки, з'являються нові образи. Поряд із нейтральними ікебанами дедалі частіше функціонують національно марковані образи (Дід Мороз на трійці). Листівки починають стилізувати під ретро, використовуючи відповідні образи. Залишається популярним відображення символів

китайського гороскопу. Слід зазначити, що у цей час також використовуються образи героїв мультфільмів (щоправда, закордонних), поряд із образом Діда Мороза з'являється Санта Клаус. Звична форма листівки у ХХІ столітті функціонує поряд із листівками ручної роботи (де зображальний компонент створюється за допомогою різноманітного матеріалу), електронними листівками, які поширюються в мережі Інтернет, музичними листівками тощо.

Вербальний компонент переважної більшості новорічних листівок представлений словосполученням «С Новым годом!» (рідше трапляються «З Новим роком!», «Happy New Year!»). Основне навантаження у таких листівках робиться на зображальній частині, яка є виразником настроїв, цінностей, уміщує в собі певну інформацію, а іноді навіть побажання. Вербальний компонент у таких випадках є додатковим, при чому нерідко він відображається за допомогою зображальних одиниць (зображення місяця виконує роль літери С, зі стрічки утворюється напис «С Новым годом!», багаж парашутиста стає площею для побажань тощо), які допомагають йому більш повно реалізуватись. За рахунок тісного поєднання вербальних та зображальних частин максимально досягається мета повідомлення, а також таким чином значно економиться місце, ресурси.

У радянський час поряд із традиційним вербальним компонентом «С Новым годом!» з'являються характерні звертання «товарищи», побажання миру, щастя, веселощів, радості, здоров'я, дружби, турбот, удачі, сили, сміху, нових знань, любові до праці та успіхів у роботі. Крім того, проводили паралелі між Новим роком та новими трудовими перемогами, Новим роком та новим щастям. У якості привітання використовувалися тексти народних засівань («На щастя! // На здоров'я! // На Новий рік! // На нове літо! // Роди, земле, жито, пшеницю і всяку пашицю!»), які певним чином репрезентували культуру та традиції країни. Також у вербальній частині робився акцент на темі освоєння космосу: «... И Дед Мороз готов всерьез в космический полет». Укладалися у вербальний компонент листівки нейтральні привітання, які кожен міг витлумачувати суб'єктивно, у залежності від особистих поглядів та переконань: «Наилучшие пожелания в новом году!».

У 90-х роках зі зміною політичної ситуації та цінностей вербальна частина стає цілком нейтральною. У листівках бажать радість, удачу, щастя, сповнення бажань. Побажання такого типу залишаються актуальними і для 2000-х років. На початку ХХІ століття за допомогою шрифтів у привітаннях починають розставляти акценти на словах, які асоціативно пов'язуються з Новим роком, створюють потрібний настрій, викликають певні емоції, почуття («Счастливого Нового года! // Пушистым шарфом улеглись // Уютно за окном снежинки, // На елке огоньки зажглись, // И детством пахнут мандаринки»). Поступово починає розширюватися привітальний ряд у новорічній листівці («Пусть праздник согревает // Сердечных слов теплом, // Сюрпризов много дарит, // Наполнит счастьем дом! // Пусть в каждом начинании // Удачу принесет, // Исполнит все желания // Прекрасный Новый год!»), конкретизується адресат («Моей Маме на Новый год!»), згадують символічні за китайським гороскопом образи («Год Дракона – силы год, // Пусть же в нем тебе везет. // Море смеха я желаю, // С Новым годом поздравляю!»). Крім того, у ХХІ столітті модним стає використання форм на старий манер: «Съ Новымъ годомъ!».

Успіх креолізованого тексту великою мірою залежить від особливостей кольорового оформлення як зображального, так і вербального компонента. Мова кольору є не менш важливою за мову слів та образів. Кольорова гама має асоціативно пов'язуватися з тією чи іншою подією, явищем, ситуацією, часом тощо. Невдало підібраний колір може зіпсувати загальне враження, створювати перешкоди у досягненні запланованого комунікативного ефекту, роздратовувати, викликати непотрібні асоціації тощо.

Аналіз кольорового оформлення новорічної листівки засвідчив, що найчастіше авторами креолізованого тексту у всі часи використовувалися різноманітні відтінки синього, білого, зеленого та червоного кольорів. Ця кольорова гама є достатньо вдалою, оскільки може бути асоціативно пов'язана із зимою загалом, а також новорічними святами зокрема. Найчастіше білий колір використовується на позначення снігу та сніжинок, різноманітні відтінки синього – для відображення неба, зелений – для хвойних дерев. Червоний має більш широкий спектр застосування. Його вживають як для відображення одягу Діда Мороза (таке використання є універсальним і склалося традицією), так і для низки інших елементів (переважно у листівках радянського часу). Використання червоного кольору у новорічних листівках радянської епохи є символічним та політично обумовленим, адже, як відомо, символи та багато елементів радянського життя мали саме червоний колір (прапор, піонерські галстуки, жіночі хустини тощо).

При створенні новорічних листівок у всі часи зазвичай використовували або ж яскраву кольорову гаму, або ж дещо приглушені відтінки (у залежності від образів та вербального компонента). Із проаналізованих нами листівок лише кілька зразків 50-х років ХХ століття мали чорно-біле оформлення. Ці відтінки не відволікають, надають зображенню душевності, щирості. Повнокольорові яскраві листівки роблять зображення позитивним, насиченим, привертають увагу. Доволі часто за допомогою яскравих відтінків робився акцент на певних деталях (за допомогою червоного на фоні нейтральних кольорів виділялися напис «С Новым годом!», ракета та зірка; зображальний компонент у вигляді радянського прапору узгоджувався із вербальним привітальним компонентом за кольоровою гамою і виділявся на загальному фоні тощо). У 60-х роках у новорічних листівках виділяються різноманітні відтінки жовтого, які використовуються як фон, а також на позначення одягу, зірок, місяця, зерна, ракет тощо. Поряд із вживанням позитивної кольорової гами у 60-70-х роках виникають прецеденти використання сірих, хмурих кольорів, що також певною мірою пов'язано із деякими політичними особливостями радянського життя (зокрема, «культура сірості»). У 80-і роки ХХ століття поряд із яскравими, насиченими, «багатообразними» листівками з'являються мінімалістичні одиниці без надмірного зображального, вербального компонентів, кольорового навантаження (наприклад, поєднання лише трьох кольорів).

Кольорова гама листівок 90-х років ХХ століття не зазнає вагомих змін. До звичних відтінків новорічної листівки додається у цей час жовтий із елементом позолоти, який у подальшому використовується і в 2000-х роках. На початку ХХІ століття у листівковій комунікації з'являється теплий, позитивний помаранчевий колір; починають використовувати різноманітні блиски, колір яких змінюється від освітлення, кута огляду тощо; є прецеденти використання надто насичених рожевих, салатних відтінків, які можуть викликати незадоволення, роздратувати тощо. Червоні відтінки 90-х та 2000-х років не є політично обумовленими і переважно використовуються для відображення тих чи інших елементів у залежності від асоціацій.

Висновки. За період із 1950 до 2012 років під впливом соціокультурного простору значно трансформувалася не лише форма та спосіб функціонування листівки, а й функції, образи, засоби їх створення. Новорічна листівка радянської доби була активним засобом агітації та пропаганди, могутнім інструментом у руках влади. Із радянської листівки можна почерпнути важливу історичну інформацію, відтворити радянські побут, звичаї, культуру тощо. У листівці пострадянської епохи нівелюється пропагандистська та агітаційна функції. Листівка є менш промовистою, проте навіть за таких умов є виразником специфіки епохи (певної демократизації, незалежності, відсутності відчутного зовнішнього впливу).

Список літератури

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация (на материале креолитизированных текстов) : учеб. пособ. для студ. фак. иностр. яз. вузов / Е. Е. Анисимова. – М.: Академия, 2003. – 128 с.
2. Бернацкая А. А. К проблеме «креолизация» текста: история и современное состояние / А. А. Бернацкая // Речевое общение : специализ. вестник. – 2000. – Вып. 3 (11). – С. 104–110.
3. Вашунина И. В. Взаимовлияние вербальных и невербальных (иконических) составляющих при восприятии креолитизированного текста : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. В. Вашунина. – М., 2009. – 42 с.
4. Вашунина И. В. Особенности оценки креолитизированного текста в зависимости от параметров иллюстрации / И. В. Вашунина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2008. – №4. – С. 223–227.
5. Ворошилова М. Б. Креолитизированный текст: аспекты изучения [Электронный ресурс] / М. Б. Ворошилова // Политическая лингвистика. – 2006. – Вып. 20. – С. 180–189. – Режим доступа: <http://www.philology.ru/linguistics2/voroshilova-06.htm>
6. Гетьман З. О. Текст з іконічним компонентом як результат креолізації комунікації / З. О. Гетьман // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Іноземна філологія». – 2006. – Вип. 40. – С. 6–7.
7. Сорокин Ю. А. Креолитизированные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 180–186.

Кузнецова Т. В., Савченко И. В. Особенности креолитизированного текста новогодней открытки как социокультурного феномена // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.373-377

В статье проанализированы социолингвистические и социокультурные особенности креолитизированного текста новогодней открытки. В частности, исследовано влияние социокультурных черт эпохи на изобразительный, вербальный компоненты, а также на специфику цветовой оформления открытки; прослежена роль социокультурного пространства в трансформации заложенных в открытку ценностей. В исследовании сравнены особенности новогодних открыток советского и постсоветского периода в целом, а также отдельных компонентов в частности.

Ключевые слова: *креолитизированный текст, открытка, трансформация, вербальный компонент, изобразительный компонент.*

Kuznyetsova T., Savchenko I. The peculiarities of creolized text of a New Year postcard as a sociocultural phenomenon // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.373-377

In the article sociolinguistic and sociocultural peculiarities of creolized text of a New Year postcard were analyzed. Thus, the influence of sociocultural features of an epoch on graphic and verbal components, as well as specific character of colourful design of a postcard was investigated. The role of sociocultural space in values transformations in a postcard was clarified. Peculiarities of New Year postcards of Soviet and post-Soviet period in general and their separate components in particular were compared in the investigation. The material for analysis is presented by 100 New Year postcards within 1950-2012. It appeared that the graphic part of both Soviet and post-Soviet period more often dominates the verbal one. Usually the verbal component completes the picture, which contains the main sense load. A Soviet New Year postcard accumulates the epoch moods, public values, priorities etc. It is like an ideology exponent. A Soviet postcard could give important historical information, recreate the Soviet mode of life, traditions, culture etc. A New Year postcard of the post-Soviet epoch is democratized and independent. The functions of propaganda and agitation, which are inherent qualities of a Soviet postcard, are completely levelled. In general, as a result of the investigation one can state an almost complete transformation of a New Year postcard, its functions and separate components under the influence of sociocultural space.

Key words: *creolized text, postcard, transformation, verbal component, graphic component.*

Поступила до редакції 13.04. 2013 р.

УДК 81'42:821.161.2-3А/Я 1/7.08

**Варіанти квантитативних структур як відображення різних
пізнавальних стратегій авторів сучасної української прози**

Марчук Л.М.

*Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
м. Кам'янець-Подільський, Україна*

У статті конструюємо лінгвокогнітивні еталонні шкали кількісної оцінки, які деталізують поняття оцінної когнітивної стратегії й формують прагматичні типи кількісних оцінок. Шкалювання здійснюється в процесі пізнання світу та засвоєння мови її носіями; реалізується щоразу в процесі мовленнєвої комунікації кожним конкретним індивідом відповідно до його фонду знань, логічної компетенції, із засвоєними ним нормами соціуму, культурної спільноти, соціальної групи та підгрупи, до якої належить мовець. При цьому вимірному об'єкту приписується не цифра, а кількісно-оцінна номінація.

Ключові слова: *шкала, моделювання, точна квантифікація, оцінна квантифікація.*

Критерії мовленнєвого моделювання можуть бути різними й залежать від тих завдань, які стоять перед мовцями. Для побудови загальної моделі породження мовлення релевантні вимоги, які виходять з того, що мовлення є одним із видів психічної діяльності людини, що зберігає трьохфазову структуру «план – здійснення – контроль» та має евристичний характер організації механізмів [4, с. 172]. Модель текстотворення як виду мовлення більш лінгвістична, оскільки її розробляють у зв'язку із інтегральним моделюванням інтелектуальної діяльності людини, вона акцентує увагу на комунікативний бік функціонування мови [2, с. 42 – 50]. *Мета* статті: виділити аспекти моделювання по вертикалі, тобто вичленити при когнітивній та прагматичній інтерпретації усі рівні відображення одного і того ж поняття в його варіативності.

Як найбільшу понятійну опозицію розглядаємо відмінність точної і оцінної квантифікації. Точна підлягає меті об'єктивного відображення певної ситуативної релевантної кількості, опирається на когнітивні (математичні) процедури підрахунків, виміру тощо та знаходить власне мовне вираження в дескриптивних висловленнях. Напр.: «За **три** дні на квартиру Гулі подзвонив схвильований Віктор і повідомив, що у нього о **сьомій** ранку народилася донечка. – **Три п'ятсот!** – хвилюванню новоспеченого татуса не було меж» (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 35). Кількісна оцінка опосередкована сприйняттям та фондом еталонних знань носіїв мови, її мета пов'язана з комунікативною установкою на повідомлення думки суб'єкта, групи, соціума; вона реалізується в кількісно-оцінних висловлюваннях – недескриптивних або таких, які несуть певну частину дескриптивної інформації, а також висловлюваннях з кількісно-оцінними компонентами та є актуальною проблемою для дослідження.

Дихотомія точного та оцінного віддзеркалює не лише різні стратегії автора тексту – способи концептуалізації кількісних характеристик, а й логіко-семантичні відмінності висловлювань про кількість на площині «дескриптивне» < = > «оцінне» та «об'єктивне» < = > «суб'єктивне / суб'єктне».

До точного вираження кількості як одного з ядерних когнітивних типів відносять-ся (за умови співпадіння комунікативних завдань) наближена числова комунікація й ідентифікативні структури тотально-партитивної семантики. Напр.: *«При рості два метри (плюс-мінус кілька сантиметрів) мала обвислу дугу, що радше була схожа на драгли, груди передової доярки часів розвиненого соціалізму, як їх зображували свого часу агітаційні плакати на всій одній шостій частині суші»* (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 158).

Всередині іншого ядерного типу – оцінної квантифікації – виділяємо чотири під-типи, що розрізняються когнітивними механізмами, комунікативно-прагматичними параметрами та формальними засобами мовленнєвого втілення.

Перший тип: **суб'єктивно-модальні градаційні оцінки**, орієнтовані на узуальні градаційні еталони. Напр.: *«На Наталку вирячилося понад десять пар очей. Здиво-вані, захоплені, чомусь розлючені, спантеличені й розгублені погляди оцінювали геро-їню балу»* (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 168).

Другий тип: **ситуативно-модальні оцінки**, підставою виділення яких стало по-рівняння з величинами, необхідними або бажаними в певних ситуаціях. Напр.: *«Нім-кенья була вагітна на шостому місяці, але живіт переконував, що вона десь на пів-року переносила дитину»* (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 183).

Третій тип: **тотально-партитативні оцінки**, які відбивають різні варіанти відно-шення віддзеркаленої величини до якогось цілого. Напр.: *«Невизначеної величини туалет ділив руду німкеню на три частини. Окремо було погруддя – рожева прави-ця, вкрита веснянками та рудим пушком, ковбасою переходила через зону декольте у ліву руку, по лінії грудей тіло перетискалося краєм сукні. Друга частина – зелений квадратний континент. Нижня частина Габрієли складалася з її міцних ніг у зеле-них шовкових панчохах. Ну чисто тобі фікус, лише росте донизу»* (Н. Доляк. Гостар-байтерки, 167).

Четвертий тип: **псевдоточні оцінки**, за числовою формою подібні до точної кван-тифікації, проте має прагматичну спрямованість на введення реципієнта в процес оцінки. Напр.: *«Хлопчик народився нівроку – чотири з половиною кілограма, був вельми спокійний і розслаблений»* (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 188). До цього ж типу належать висловлення в мовленні / тексті «виміру» в неконвенційних одиницях – ан-тропометричних та оказіональних.

Точні квантифікації та кількісні оцінки підводимо під вербальні назви індивіду-альних об'єктів або їх класів відповідно до ситуації або власного сприйняття загаль-нокультурних, етносоціальних, групових чи індивідуальних шкал. За такого шкалю-вання вимірному об'єкту приписується не цифра, не числове значення, не просто індекс, показник, параметр, як це відбувається у науковому шкалюванні, а вербальне значення, кількісно-оцінна номінація, зміст якої входить до відношень «більше / мен-ше».

Підбір імен для об'єкта завжди містить в собі оцінний момент. *«По чотиреста виймайте, та й квити будемо. Переведу вас... Це дешево лише через те, що сьогодні немає перебіжчиків. Один доходзя лишень. Заради нього ноги мочити не хочеться»* (Н. Доляк. Гостарбайтерки, 250).

Градація такого ототожнювання, а саме: ступінь відповідності, який став предме-том дослідження експериментальної психолінгвістики, отримує форму суб'єктивних шкал. Власне кількісна оцінка виділяється із загального закону назовництва тим, що в її семантиці та безпосередньому оточенні присутня вказівка на відношення суб'єкта до об'єкта; потрібність, значимість, зацікавленість, будь-що із суб'єктно-модальних відношень або нуль – незацікавленість.

Розташування вимірних ознак на шкалі (шкалювання) здійснюється під час піз-нання світу та освоєння мови її носієм. Поділ почуттів і уявлень про навколишній

світ змінюється в процесі розвитку світу і мови. Реалізується так зване шкалювання в акті комунікації кожним мовцем згідно з тим місцем, яке індивід займає в соціумі (рівень знань, компетенція, норми поведінки, рівень комунікабельності тощо).

Відповідно, поняття шкали градації зіставлено одночасно з реаліями мислення та з інструментом лінгвістичного опису цих реалій.

Шкали градації також застосовують у психосемантиці (як вияв суб'єктивного шкалювання) [3, с. 51–79]. Цей метод ґрунтується на використанні вже готових шкал, пропонує експериментаторами, або нових, що створені такими дослідженнями, та служить оцінюванню подібності семантики знаків, засвоєних різними людьми, і дозволяє встановити загальні та індивідуальні особливості когнітивних підсистем.

Звернення до методу шкалювання в дослідженні кількісних вимірних одиниць виправдане, оскільки значну частину в когнітивних уявленнях суб'єкта, який пізнає світ, займає градаційне та кількісне відображення реальної дійсності. Шкала може виникнути в будь-якому випадку, коли потрібно зіставити та ідентифікувати дві сутності, що належать до різних предметних систем: реальної та умовної, у процесі порівняння фрагмента відображеного світу і знань про нього, реального об'єкта і його знака, події та номінації, що цю подію називають. У акті комунікації мовець обирає більш вдалий, на його думку, компонент. Усі інші варіанти заперечуються як тимчасовонепритатні.

Когнітивна ознака відображена на шкалі «цінність – нульова цінність – антицінність». Складність виділення градаційного компонента із когнітивного складника мовного знака є результатом стереотипного сприйняття дослідником мовних чинників у їхній співвіднесеності зі знаннями, отриманими в процесі практичного освоєння дійсності представниками одного соціуму. Ще В. фон Гумбольдт зазначав: «Але як можна достатньою мірою пізнати характер однієї нації, не дослідивши одночасно й інші, що знаходяться з нею в тісному зв'язку, контрактивні відмінності яких, з одного боку, власне і сформували цей характер, а з іншого боку, єдині й дозволяють повністю його зрозуміти» [1, с. 67].

На шкалі градації за відсутності вербалізованої лексичної одиниці з'являються нові номінації в комплексі з дейктичною.

Шкала мовної квантифікації є умовним членуванням реального кількісного наростання, відображеного в лексико-граматичних формах конкретної мови. «У польському кафе Лариса замовила собі вечерю за **двадцять євро**. Для поляків то були **великі гроші**, й вони запопадливо обслуговували брудну, з вологим волоссям, панянку» (252).

Досліджувані в роботі градуїзовані ознаки вербально визначають індивідуальне чи групове бачення світу. Дефініції при цьому підібрані відповідно засвоєним чи набутим залежно від ситуації загальнокультурним, етносоціальним, груповим або індивідуальним шкалам. У такому випадку шкала градації може бути укладена не цифрами, не числовим значенням, індексом, позначкою тощо (див. математичні шкали), а вербальним визначенням, кількісно-оцінною номінацією, зміст якої має дефініції «більше / менше / рівно». Напр.: «Мені **байдуже, слабкий я чи сильний, забитися б у якийсь куток – і знову почати бавитися дошкільними іграшками... зробитися зародком із мікроскопічними кінцівками і неотрусним серцем... бути не **виплодом ненависті, а плодом любові...**» (Процюк С. Тотем, с. 90). Опозиція **слабкий/сильний** має нульову точку – **звичайний; виплодок ненависті/плід любові – звичайна дитина**, не дуже бажана, але й не така, яку б ненавиділи. Пор.: «Якщо важливі справи в Європейському Союзі вирішуватимуться **більшістю** голосів, а не консенсусом, то **малочисельні** нації потрапляють у залежність від **великих числом** народів» (Д. Павличко. Національна ідея, с. 43). Поняття величини передано складною лексемою **малочисельні** та опозиційним до неї словосполученням **великим числом**, до кількісної градаційної номінації належить також іменник **більшість**. Напр.: «Князь прийняв його**

у скромному домі, виділеному йому угорським королем; слуг спровадили, залишився лише його **вірний прибічник**, боярин Теодор, **дорадник**, а **більше побратим**, хоч це зовсім не знищувало різниці поміж ними у стані, адже Теодор був **не тільки** князем **побратимом**, **але й відданим йому слугою**» (В. Шевчук. Між двох вогнів, с. 3). Градація увиразнюється лексемами **вірний прибічник**, **дорадник**, **побратими**, які розташовані на шкалі градації вище від нуля, угору (висхідна градація). Нулем або нормою може бути **звичайна людина**, градаційним антонімом – **ворог**. Закцентовано увагу на градаційній інформації, її репрезентовано синтаксичною структурою з градаційним сполучником **не тільки, але й**.

Значення «рівно або менше», незалежно від того, чи має воно оцінні конотації, чи залишається у сфері точної квантифікації, передано в мовленні/тексті препозитивними щодо основного носія значення градаційної ознаки показниками, напр.: **«Всього рік потерпимо»** (А. Дімаров. Боги на продаж, с. 13); **«Кілька тижнів по тому не міг розмовляти нормально: шипів гусаком»** (А. Дімаров. Боги на продаж, с. 219). Словник синонімів тлумачить значення числівника **кілька** як **невизначено малу кількість, від трьох до десяти** і подає такі синоніми до цього слова: **декілька, скільки (а), кількоро** розм., **скільки** діал., **декілько** розм., **скільки** діал. [299, Т.1, с. 674]. Напр.: **«На турбазі за прокат човна треба платити по годинно, та й прокатний пункт одчиняється годині приблизно о дев'ятій, а човен нам потрібен удосвіта, може годині о четв'ятій»** (Є. Гуцало. Весна високосного року, с. 146).

Симетрично протилежне значення «рівно або більше» мовцем передається аналогічно вжитими показниками, напр.: **«Либонь, п'ять або більше метелиць віяло й крутило, а тепер замет осідає, сніг став зернистий, з-під нього тече на стежку»** (Є. Гуцало. Весна високосного року, с. 240); **«Ну, тепер уже буде не одинарна юшка, а подвійна!»** (Є. Гуцало. Весна високосного року, с. 160).

В окремих подібних контекстах значення точної квантифікації втрачає чітку визначеність відповідності й переходить до розряду приблизних квантифікацій, що виникають за умов неможливості визначення точної величини в певних умовах чи небажанні автора визначати або повідомляти величину, яка підлягає градації, напр.: **«Багато було споминів, і водночас Журило був у полоні жалю якогось, болю, остраху...»** (Є. Гуцало. Весна високосного року, с. 205) (багато, отже, більше, ніж один спомин); **«Ця імпровізована мечеть була перша на весь степ, на всі понад двісті нових кишлаків, розкиданих по колишній пустелі»** (І. Ле. Роман міжгір'я, с. 310) (понад двісті може = як двісті одному, так і чотирьомстам тощо); **«Тільки ввечері чи вночі, – а може, то було і не тої, а зовсім іншої ночі, – словом, коли вже в класі було зовсім поночі, Кульчицький і Воропаєв раптом почали нас будити»** (Ю. Смолич. Дитинство, с. 229) (визначення приблизного часу доби або приблизної доби).

Установлення градаційних відношень **«більше/менше»** конкретного числа ще більше нівелює параметри точності й спрямовує цей тип квантифікації до наближених оцінок. Значення **«більше»** реалізовано в тексті за допомогою лексичних показників вищості, переваги, надлишку. Значення **«менше»** передано також лексичними модальними показниками.

Висновок. У художньому тексті поєднання безпристрасної об'єктивності методів точної квантифікації та емоційної суб'єктивної авторської кількісної оцінки дозволяє досягати більшого авторського стилістичного впливу на читача.

За квантитативним висловленням і квантитативною градацією стоїть специфічна лінгвокогнітивна діяльність автора, направлена на зіставлення певної кількості з еталоном (нормою). У процесі градації розглядаємо відрізки, які схожі за будовою на метричні шкали, але які функціонують не як одиниці лічби, а вибору. Ці відрізки розташовані в напрямку наростання/спаду в ряді інших відрізків тієї ж шкали та орієнтовані на її середину чи межі за типом **«більше»**, **«менше»**, **«рівно»**.

Список літератури

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / В. фон Гумбольдт: [общ. пер. В. Рамишвили; послесл. А.В. Гулыги, В.А. Звезгинцева]. – М.: Наука, 2000. – 349 с.
2. Кибрик А.А. О некоторых видах знаний в модели естественного диалога / А.А. Кибрик // Вопросы языкознания, 1991. – № 1. – С. 61 – 68.
3. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания / В. Ф. Петренко. – М.: Изд-во МГУ, 1988. – 208 с.
4. Уфимцева А.А. Типы словесных знаков / А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 206 с.

Марчук Л.М. Варианты количественных структур как отображение различных познавательных стратегий авторов современной украинской прозы // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.378-382

В статье конструируем лингвокогнитивные эталонные шкалы количественной оценки, детализирующие понятия оценки когнитивной стратегии и формирующие прагматические типы количественных оценок. Шкалирование осуществляется в процессе языковой коммуникации каждым конкретным индивидом в соответствии с его фондом знаний, логической компетенцией, с усвоенными им нормами социума, культурной общности, социальной группы и подгруппы, к которой принадлежит коммуникант. При этом каждому измеряемому объекту приписывается не цифра, а количественно-оценочная номинация.

Ключевые слова: шкала, моделирование, точная квантификация, оценочная квантификация.

Marchuk Lyudmyla Variants of quantitative structures as a reflection of different cognitive strategies of modern Ukrainian prose authors // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.378-382

In the article we develop the cognitive-linguistic model scales of quantitative evaluation, which detail conception of cognitive strategy and form the pragmatic types of quantitative estimation. Scaling is made in the process of world perception and language adoption by informants; it is realized every time in the process of language communication by every separate individual in correspondence with the fund his knowledge, logical competence, with the adoption of society norms, norms of cultural society, social group and subgroup, to which the language speaker belongs. In spite of this object has not a numeral, but quantitative and evaluative nomination. The conception of measuring scale is borrowed from the exact sciences and now is widely used in different humanities – philosophy, sociology, psychology, etc., as they allow to imagine specifically the complex of continuous natural and social phenomena or illegible totality, while description. Scales will allow to provide the analysis precision, and scaling is the instrument of scientific analysis and its method. In spite of this is the method of approximate, conditional and of the one, which tries to be a precise of verbalized subdivision of a real continuum of quantitative increasing. This subdivision is close and, so, in unified form reflects the real totality of social and individual cognitive system of quantitative scaling system.

Key words: scale, modeling, precise quantification, estimating quantification.

Поступила до редакції 29.04. 2013 р.

УДК 811.161

Крым в публикациях американских СМИ 2004-2012 годов

Мащенко А. П.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье анализируются публикации американских печатных СМИ - «Нью-Йорк Таймс», «Лос-Анджелес Таймс», «Вашингтон Пост», «Глобал политишэн» и других, увидевших свет после так называемой оранжевой революции, – на протяжении 2004-2012 годов и рассказывающих о Крыме как о потенциальной горячей точке. Статья демонстрирует наличие у ведущих американских медиа целенаправленного интереса к Крыму, систематизирует публикации различных изданий, посвященных этому конфликтному региону, и объясняет причины, по которым американские газеты проявляют интерес к судьбе Крыма.

Ключевые слова: «Нью-Йорк Таймс», «Вашингтон Пост», «Лос-Анджелес Таймс», Крым, российско-украинские отношения, конфликт, гражданская война, средства массовой информации.

На протяжении двух последних десятилетий печатные средства массовой информации Соединенных Штатов Америки опубликовали множество статей, рассказывающих о ситуации в Крыму. Публикации, посвященные этому региону, можно обнаружить во всех ведущих газетах и журналах Америки – «Нью-Йорк Таймс», «Лос-Анджелес Таймс», «Вашингтон Пост», «Вашингтон Таймс», «Чикаго Трибьюн» и многих других.

Характерной особенностью значительной части «крымских публикаций» американских (и западных в целом) медиа является пристальное внимание к конфликтному потенциалу Крыма, что обуславливает *актуальность* статьи. Этот регион часто описывается зарубежными средствами массовой информации как потенциальная горячая точка на карте мира, события в которой могут развиваться по нагорно-карабахскому, приднестровскому, югославскому, чеченскому, косовскому, абхазскому, юго-осетинскому или «оригинальному крымскому сценарию».

Цель нашей статьи – проанализировать публикации американских печатных СМИ на протяжении последних семи-восьми лет (после так называемой оранжевой революции), которые позиционируют Крым как регион с опасным конфликтным потенциалом.

Задачи:

- продемонстрировать наличие у американских медиа целенаправленного интереса к Крыму;
- систематизировать публикации, позиционирующие Крым как регион с опасным конфликтным потенциалом;
- выявить причины, по которым средства массовой информации США проявляют интерес к судьбе полуострова.

На сегодняшний день работ, в которых анализировалось бы содержание публикаций ведущих американских СМИ, посвященных ситуации в Крыму, в научном про-

странстве Украины практически нет. Этот пробел отчасти призвана восполнить наша публикация.

Главная опасность, которую американские медиа усматривают в Крыму – это вероятность гражданской войны или другого вооруженного конфликта, способного в итоге спровоцировать распад Украины.

Особенно остро эти опасения проявились сразу после распада СССР, в 1991-1992 годах, затем в 1994 году – период после победы на президентских выборах в Крыму Юрия Мешкова, связанный с так называемым крымским сепаратизмом и возможным отделением Крыма от Украины и присоединением его к России; и, наконец, в 2003 году – во время конфликта между Украиной и Россией из-за острова Тузла в Керченском проливе.

Тем не менее, в целом, вторая половина девяностых годов XX века и первые годы XXI века были временем затухания крымского конфликта и, соответственно, снижения интереса к нему со стороны западных средств массовой информации.

Новые, по-настоящему концептуальные, противоречия между Украиной и Россией вспыхнули после избрания президентом Украины Виктора Ющенко.

30 января 2006 года в «Вашингтон Пост» появляется статья Маши Липман «Рискуя еще одной славянской войной». Среди тем, которые поднимаются в этой публикации – конфликт между Украиной и Россией из-за расположенных в Крыму гидрографических объектов и спор из-за российско-украинской границы в Керченском проливе [1].

24 марта 2006 года ту же тему поднимает «Нью-Йорк Таймс» в статье «Этнические и культурные разногласия преследуют Украину перед выборами». «В январе Украина оккупировала один из флотских маяков в Ялте, утверждая, что Россия использует их незаконно, спровоцировав таким образом войну слов и новый раунд переговоров», – пишет издание. «Вашингтон Пост» цитирует «близкого союзника Виктора Ющенко, олигарха» Петра Порошенко, который «жаловался недавно, что сторонники языкового референдума пытаются превратить Крым в сателлита России». «Посмотрите, что произошло в Абхазии при поддержке России», – сказал Порошенко, апеллируя к черноморскому региону в Грузии, который стал сепаратистским анклавом с помощью России после кровавой войны в начале 1990-х годов. «Земля почти такая же красивая, как Крым, и они имеют сотни тысяч беженцев. Это не развитие» [2].

Самый резкий на сегодняшний день всплеск интереса к Крыму со стороны американских медиа произошел осенью 2008 года и был обусловлен таким мощным катализатором, как война между Российской Федерацией и Грузией, вошедшая в историю как «война 08.08.08».

Вскоре после ее окончания Крым посетили журналисты сразу целого ряда известных американских газет – «Лос-Анджелес Таймс», «Вашингтон Пост» и других. Всех их интересовала вероятность повторения югоосетинского сценария в Крыму.

Так, например, 1 октября 2008 года в «Вашингтон Таймс» появляется публикация «Россия вторгнется в Украину?»: «Как сообщается, Россия недавно выдала 7 миллионов паспортов в Украине. Точно такая же процедура была осуществлена в Грузии перед атакой российских войск 7 августа, за которой последовало недавнее заявление Кремля о том, что Россия имеет право вмешиваться в любую страну, где может быть угроза ее гражданам. Российские войска могут вторгнуться в Украину и потребовать часть ее территории, такой как Крым» [3].

12 октября 2008 года «Вашингтон Таймс» продолжает эту же тему в статье Джеффри Кюнера «Следующая европейская война?»: «Европа стоит перед риском еще одной большой войны. В 1939 году вторжение нацистской Германии в Польшу привело к началу Второй мировой войны. Сегодня возможный trip wire это не Польша, а Украина. И агрессором будет не Адольф Гитлер, а российский премьер-министр Вла-

димир Путин. Под его железной хваткой Россия стала гангстерским государством», - пишет автор.

По мнению Кюнера, «Украина, как и Грузия, презираема кремлевской ксенофобской элитой по одной простой причине – она стремится вырваться из авторитарной московской хватки. В ответ Россия пытается дестабилизировать Украину». «Главная цель Москвы – вырвать Крымский полуостров из-под контроля Киева», - утверждает автор. - «Однако Украина – это не Грузия; это большая мощная в военном отношении страна, которая помнит о длительном периоде российского господства. Любая попытка расчленения Украины со стороны Москвы встретила бы яростное сопротивление. Это привело бы к кровавой российско-украинской войне» [4].

В следующем году, 13 мая 2009 года, в американском издании «Глобал полишиен» появляется статья известного эксперта, бывшего научного сотрудника Стэнфордского, Гарвардского и Оксфордского университетов, Андреаса Умланда «Ждать ли нам новой Крымской войны?»

Анализируя ситуацию в Крыму, Умланд утверждает, что «агрессивные фракции в империалистических кругах постсоветской Москвы хотели бы рано или поздно аннексировать Крым – а то и весь юго-восток Украины».

«Многие из этих ультранационалистов готовы даже немедленно начать войну ради подобной цели», - пишет эксперт. При этом, по его мнению, даже «простого нагнетания страстей вокруг судьбы военно-морской базы в Севастополе, положения русскоязычного большинства населения Крыма в рамках украинского государства или прав татарского меньшинства в Автономной Республике Крым может оказаться достаточно, чтобы пролилась кровь. После этого политическая «цепная реакция» в Киеве и Москве, мобилизация общественности и взаимные обвинения быстро поставят две крупнейшие страны Европы на грань вооруженной конфронтации» [5].

В последнее время отношения между Украиной и Россией вновь нормализовались. После прихода к власти на Украине президента Виктора Януковича был подписан договор о продлении базирования Черноморского флота России в Севастополе до 2042 года.

Тем не менее, крымская тема окончательно не исчезла со страниц американских СМИ. Доказательство тому – статья уже упоминавшегося выше Джеффри Кюнера «Украина выживет?», опубликованная в «Вашингтон Таймс» 18 ноября 2010 года [6].

В этой публикации автор развивает мысль о том, что после прихода к власти президента Виктора Януковича и продления сроков базирования Черноморского флота России в Севастополе до 2042 года Украина превращается в государство, находящееся под протекторатом России.

Появлялись в американских СМИ публикации, рассказывающие о ситуации в Крыму, и в 2011-2012 годах, однако они чаще всего носят исторический или культурологический характер – верный признак того, что ситуация на полуострове в эти годы остается более или менее спокойной и стабильной.

Однако, вне всяких сомнений, американские СМИ продолжают следить за развитием ситуации в Крыму, ожидая очередной вспышки, очередного обострения вялотекущего крымского конфликта.

Интерес американских медиа к конфликтному потенциалу Крыма базируется на целом ряде веских причин. Это и базирование на полуострове Черноморского флота Российской Федерации, и претензии на Крым, которые время от времени предъявляют радикальные политические силы в России; и стратегическое географическое положение полуострова в Черноморском регионе; и сложный этнический состав населения региона, который характеризуется подспудным противостоянием между славянским населением и крымскими татарами; и исторические симпатии большинства русскоязычного населения региона к России.

При этом, безусловно, следует отметить скачкообразный характер внимания американских СМИ к полуострову. У регионов третьего мира (к числу которых вполне можно отнести и Крым) есть не очень много шансов оказаться в центре внимания крупных мировых средств массовой информации. И главные из них – война, революция, стихийное бедствие или большая техногенная катастрофа.

Пример Крыма в этом смысле вполне показателен.

Давайте вспомним традиционные представления о Крыме.

Выводы. Итак, Крым – это:

1) мост дружбы между Украиной и Россией, регион, который связывает две эти страны неразрывными историческими, культурными, языковыми, ментальными нитями;

2) крупный туристический регион, бывшая всесоюзная здравница, который в перспективе способен конкурировать с ведущими европейскими и мировыми курортами;

3) перекресток цивилизаций – греческой, скифской, римской, турецкой, русской.

Однако, эти и другие конструктивные образы Крыма, увы, очень мало востребованы крупными зарубежными медиа. Чаще всего Крым интересует их как очаг напряженности, противостояния между Россией и Украиной, между славянами и крымскими татарами, как очаг сепаратизма и потенциальная горячая точка на карте мира.

Список литературы

1. Kuhner Jeffrey T. Will Russia-Ukraine be Europe's next war? / Jeffrey T. Kuhner // The Washington Times. – 12.10.2008.
2. Kuhner Jeffrey T. Will Ukraine survive? / Jeffrey T. Kuhner // The Washington Times. – 18.11.2010.
3. Lipman M. Risking Another Slavic War / M. Lipman // The Washington Post. – 30.01.2006.
4. Myers Steven Lee. Ethnic and Cultural Divisions Haunt Ukraine Before Vote / Steven Lee Myer // The New York Times. – 24.03.2006.
5. Umland A. Will There Be a Second Crimean War? / A. Umland // The Global Politician. – 13.05.2009.
6. Will Russia invade Ukraine? – The Washington Times. – 01.10.2008.

Мащенко О. П. Крим в публікаціях американських ЗМІ 2004-2012 років // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.383-387

У статті досліджуються публікації американських друкованих ЗМІ – «Нью-Йорк Таймс», «Лос-Анжелес Таймс», «Вашигтон Пост», «Глобал Політішен» та інших, які побачили світ після так званої помаранчевої революції - протягом 2004-2012 років і осмислюють Крим як потенційну гарячу точку. Стаття демонструє наявність у провідних американських медіа цілеспрямованого інтересу до Криму, систематизує публікації різних видань, присвячених цьому конфліктному регіону, та пояснює причини, через які американські газети виявляють інтерес до долі Криму.

Ключові слова: «Нью-Йорк Таймс», «Вашигтон Пост», «Вашигтон Таймс», «Лос-Анжелес Таймс», Крим, російсько-українські відносини, конфлікт, громадянська війна, засоби масової інформації.

Mashchenko O. The Crimea in the publications of American media 2004-2012 years // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.383-387

This article analyzes publications of American print media – The New York Times, The Los Angeles Times, The Washington Post, The Global Politician and others which were re-

leased during 2004-2012 and cover the Crimea like a potential hot spot. The article shows an interest of the leading American media in the Crimea, classifies publications by various media telling about this disputed area.

It explains reasons for interest of American media in the fortune of the Crimea. American media's interest in the Crimea is based on a row of very important motives. There are deployment of Russian fleet on the peninsula, claims to the Crimea declared by radical Russian political parties, strategic geographical position of the peninsula in a center of the Black Sea region, complicated ethnic structure of the population which is characterized by a tension between Slavs and Crimean Tatars, historical sympathy of most population to Russia.

At the same time we have to admit a spasmodic character of American media's interest in the Crimea. The third world's regions have few chances to be in a center of attention by great world media. And main chances are war, revolution, natural disaster or other catastrophes.

Key words: *The New York Times, The Los Angeles Times, The Washington Post, The Washington Times, the Crimea, Russian-Ukrainian relations, conflict, civil war, mass media.*

Поступила в редакцию 19.04.2013 г.

УДК 821.161.1-1"21"

Межкультурная коммуникация в бизнесе

Полоусова Н.В.

*Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина*

В данной статье исследуются основные направления межкультурной коммуникации в сфере бизнеса, которые связаны с изучением бизнес-терминологии в целом, а также в сопоставительном аспекте. Автором освещены термины, которые играют ведущую роль в общении специалистов определенной области знания, а также являются особыми когнитивными структурами. Проанализированы причины лексического заимствования терминов по отношению к их значению в языке-источнике.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, лексическое заимствование, бизнес-терминология, когнитивные структуры.*

Постановка проблемы. Развитие науки, культуры, бизнеса порождает свои специальные слова для обозначения изучаемых объектов. Хотя происходит это в разное время, в различных странах мира и обретает материальную форму в разных языках, само по себе явление это универсальное. В центре межкультурной коммуникации в конце XX века оказывается бизнес. Активизация деловых и коммерческих связей расширила коммуникативные контакты носителей русского языка с носителями других языков. Это, естественно, не могло не отразиться на русской лингвокультуре. Общеизвестно, что многозначность широко пронизывает лексику самых разнообразных современных языков, однако в системе терминов полисемии обычно не наблюдается.

Анализ последних исследований и публикаций показывает, что сложность и разноплановость появления и изучения бизнес-терминологии обусловили рост интереса исследователей и появления большого количества работ, освещающих важные аспекты межкультурной коммуникации в бизнесе [5; 8; 9; 10].

Целью данной работы является детальный анализ заимствования терминов и применение их в сфере бизнеса.

Термин (от лат. *terminus* – граница, предел, пограничный знак) – слово или словосочетание, точно обозначающее определенное специальное понятие, применяемое в науке, технике, искусстве [10, с. 149]. О. С. Ахманова определяет термин как слово или словосочетание специального (научного, технического и т.п.) языка, создаваемое (принимается, заимствуется и т.п.) для точного выражения специальных понятий и обозначения специальных предметов [1, с. 474]. В. В. Виноградов акцентировал внимание на одну из важнейших особенностей термина: “Слово исполняет номинативную или дефинитивную функцию, т.е. или является средством четкого обозначения, и тогда оно – простой знак, или средством логического определения, тогда оно – научный термин” [4, с. 20]. Еще одной важной особенностью является то, что термины в отличие от слов общего фонда не допускают многозначности в пределах данной отрасли (А. А. Реформатский, М. Д. Степанов, И. И. Чернышева, Ю. С. Маслов, В. И. Кодухов, В. В. Морковин). По Р. А. Будагову, термин – это слово в особой функции, слово, для которого характерна однозначность. Этой особенностью термина об-

условлено и другое его свойство: термин обычно лишен эмоциональной окраски [3, с. 33]. У терминов есть еще одно существенное качество. Это их международность. При осуществлении международных связей возникает вопрос о взаимопонимании людей разных социумов. Общность терминологии, даже и при разном фонетическом и грамматическом оформлении терминов в каждом отдельном языке, дает предпосылку понимания сути дела при чтении книги по данной специальности, хотя бы и написанной на неизвестном для читателя языке [11, с. 119].

Межкультурная коммуникация активно развивается в сфере бизнеса, поэтому особо важными являются направления, связанные с изучением бизнес-терминологии в целом, а также в сопоставительном аспекте.

В последнее десятилетие XX и в начале XXI веков русское экономическое языковое пространство подверглось экспансии иноязычной специальной терминологии, без которой невозможно представить полноценную коммуникацию на международном уровне: маркетинг, менеджмент, менеджер, бизнесмен, бармен, фьючерсный контракт, ваучер, приватизация, конверсия, чартер, трансфер, шоп-тур, инвестиции, конверсия, риэлтер, спичрайтер, миксбордер, промоутер, шоумен, шоу-бизнес. Поток англо-американской и западно-европейской лексики в буквальном смысле слова “захлестнул” русский язык новой терминологией. Многие из вышеприведенных терминов были заимствованы давно, но использовались преимущественно специалистами. Однако по мере того, как явления, обозначаемые этими терминами, становятся остро актуальными для всего общества, узкоспециальная терминология выходит за пределы профессиональной среды и начинает употребляться в прессе, в радио и телепередачах, в публичной речи политиков и бизнесменов.

Заимствование ряда терминов оправдано, так как:

1) отсутствует соответствующее понятие в когнитивной базе языка-рецептора (М. А. Брейтер). Например, бэдж, ксерокс, факс, ноутбук, винчестер, принтер, сканер, картридж, курсор, модем, драйвер, сайт, чат, дисплей, файл, интерфейс, клип, термопот, свингер и т.д.;

2) это более удобный способ обозначения того, что ранее выражалось словосочетанием: инвестиции (вложение капитала), спонсор (лицо или организация, оказывающие материальную помощь), менеджмент (совокупность современных принципов, методов, средств и форм управления производством и сбытом с целью повышения их эффективности и увеличения прибыли), риэлтер (фирма или агент, занимающиеся сделками с недвижимостью), брокер (посредник при заключении сделок на биржах, действующий по поручению клиентов и получающий в качестве вознаграждения определенный процент от совершенной сделки), дисконт (скидка с цены на товар, валюту с учетом состояния рынка или вследствие несоответствия качества товара стандартам или условиям договора), имидж (определенный образ известной личности, создаваемой СМИ или самим индивидом) и т.д.

По Л.П. Крысину, причинами заимствования терминов являются:

- потребность в наименовании новой вещи, нового явления и т.п.;
- необходимость разграничить содержательно близкие, но все же различающиеся понятия;
- социально-психологические причины и факторы заимствования: восприятие всем коллективом говорящих или его частью – иноязычного слова как более престижного, “ученого”, “красиво звучащего”, а также коммуникативная актуальность обозначаемого понятия [8, с. 58].

Тенденция к установлению соответствия между нерасчлененностью объекта и одноэлементностью, однолексемностью наблюдается в том случае, когда происходит заполнение пустой ячейки, которой соответствует определенный смысл, но обозначающее – в виде отдельного слова – отсутствует (вместо этого употребляется опи-

сательный оборот) [8, с. 59]. Эта причина заимствования тесно связана с первой и почти всегда их следует рассматривать вместе, хотя вторую причину можно назвать узкой, более специфической. Например, термин “таймшер”, обозначающий реалию Запада активно используется русскими туристическими фирмами, занимающимися международным туризмом: “Приобрести таймшер – это значит заключить соглашение, по которому вы покупаете право на владение недвижимостью в течение определенного количества времени в году”. Англицизм в данном случае и номинирует новое понятие и заменяет собой громоздкий описательный русский оборот.

Иногда при заимствовании термина происходит расширение его значения, например переосмысление по ассоциации “действие – его исполнитель”: английский термин *audit* обозначает проверку, ревизию. В русском языке термин аудит обозначает: 1) ревизия финансовой деятельности, проверка бухгалтерской отчетности компании, организации, фирмы квалифицированными специалистами (аудиторами) [12, с. 41]. Но уже во французском языке данный термин обозначает не только проверку, ревизию (баланса, отчетности и т.п.), экспертную оценку но и проверяющего, ревизора, аудитора [6, с. 81]. Переосмысление термина происходит и по ассоциации “действие – инструмент действия”. Преобладающим здесь является расширение значения термина, связанное с его употреблением в новых сферах человеческой деятельности, что приводит к переходу узкоспециального слова в общеупотребительную лексику [5, с. 17]. Так, например, английский термин *business* обозначает дело, занятие. Во французском языке этот заимствованный из английского языка термин обозначает уже не только бизнес, дело, но и деликатное дело; вещь [6, с. 149]. В русском языке происходит также расширение значения данного термина, который обозначает: 1) предпринимательская деятельность, напр., открыть свой бизнес; 2) перен., любой вид деятельности, приносящий доход и являющийся источником обогащения, напр., делать бизнес на чем-либо [12, с. 55]. Переосмысление заимствованного термина по отношению к его значению в языке-источнике зависит и от внеязыковых факторов. Так, *drugstore* используется во французском языке как готовое наименование аптекарских магазинов американского образца. Но называемый объект видоизменился и отделился от американской модели. В настоящее время *drugstore* обозначает составляющие единое целое различные магазины, в том числе и аптеку, кафе и т. п., оформленные в определенном стиле и ставшие местом времяпровождения. *Shopping* – хождение по магазинам с целью что-нибудь купить во французском языке приобрело значение ходить по магазинам, смотреть товары и, возможно, что-нибудь купить. Именно оттенком значения смотреть, колебаться, выбирать отличается выражение *faire du shopping* от *faire des achats*, благодаря чему оно и распространилось [5, с. 17]. В русском языке название шоп (англ. *shop*) приложимо не ко всякому магазину, а лишь к такому, который торгует престижными товарами, преимущественно западного производства.

Л.П. Крысин в своей работе “Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий” указывает на то, что многие носители языка считают иностранное слово более престижным по сравнению с соответствующим словом родного языка: презентация выглядит более респектабельно, чем привычное русское представление, эксклюзивный – лучше, чем исключительный, топ-модели – шикарнее, чем лучшие модели, хотя, надо сказать, здесь намечается некоторое смысловое размежевание “своего” и “чужого” слов: презентация – это торжественное представление фильма, книги и т.п.; эксклюзивным чаще всего бывает интервью или право на что-либо, хотя наблюдается и расширение лексической сочетаемости подобных слов [9, с. 28-29].

С психологической точки зрения термин играет большую роль в удержании соответствующего образа и понятия в памяти, ибо в этом случае он играет роль своео-

бразного “маркера” и позволяет при необходимости развернуть понятие в дискурсивную цепочку [2, с. 68-69]. Термины выступают необходимым компонентом успешного овладения знаниями, навыками, умениями в определенной области науки, т. е. они связаны с усвоением соответствующих специальных понятий и последующим оперированием ими.

Особо следует сказать о терминах латинского и греческого происхождения. Это термины, составляющие в настоящее время в каждом языке значительный лексический слой, свидетельствуют об интернационализации определенных разрядов лексики – тенденции, которая отмечается в лингвистической литературе как специфическая черта, присущая современным взаимоотношениям языков и народов (В. В. Акуленко). Слово-термин “экспорт”, обозначающее “вывоз товаров, капитала, технологии за границу, а также общее количество или стоимость вывезенных товаров”, латинского происхождения: *exportare* – вывозить. Во французском языке – *exportation* f, в немецком языке *der Export*, в английском языке – *export*. Не каждое специальное слово является термином, и не любую совокупность специальных слов можно назвать терминологией. Терминология как совокупность терминов составляет часть специальной лексики. Мы, как и Е. В. Трушина полагаем, что термины, которые играют ведущую роль в общении специалистов определенной области знания, являются особыми когнитивными структурами. В термине аккумулируется информация, которой человек пользуется в определенных ситуациях для достижения конкретных целей. Термин аккумулирует языковую и общеспециальную информацию, необходимую для существования, хранения, дальнейшего развития и совершенствования профессионально-научного знания [13, с. 94].

Появление новой терминологии – явление неоднозначное. С одной стороны, язык пополняется новыми лексическими единицами, отражая реальные процессы, происходящие в мире и обществе, с другой стороны, это приводит к засорению языка. Так термин “экспорт” вытеснил исконное слово “вывоз”. В настоящее время широко употребляются термины: “прайс-лист” вместо “прейскурант”, “имидж” вместо “образ”. При этом часто теряется семантическая связь между первичным значением слова и его нынешним референтом, когда более позднее значение получает всеобщее распространение. Неслучайно, в верхней палате французского парламента уже почти десять лет назад был одобрен законопроект, по которому употребление в общественной жизни английского слова вместо существующего французского будет караться штрафом. Этот законопроект сопровождался словарем, содержащим 3,5 тыс. английских терминов и выражений, запрещенных для использования в различных соглашениях, рекламе, вывесках и т.п. Так вместо *perchman* (помощник звукооператора) стало повсеместно употребляться *perchiste*, вместо английского термина *computer* французы используют повсеместно *ordinateur* и т.д. Мы полагаем, что авторитет И. А. Солженицына, являющегося противником употребления иноязычных слов и предлагающего заменять их словами русского происхождения, возможно, окажется достаточно велик, чтобы оказать некоторое влияние на судьбу тех или иных иноязычных слов.

Вывод. С активизацией деловых, торговых связей, расцветом зарубежного туризма важным условием для осуществления межкультурной коммуникации является знание терминологических систем в таких областях, как вычислительная техника, экономика, финансы, коммерция, мода и т. д. В заключение хочется отметить, что терминологическая лексика является особым слоем специально культивируемой лексики, которая способствует развитию науки, культуры и бизнеса. Использование бизнес-терминологии в речи аттестует говорящего в социальном плане более высоко, подчеркивает уровень информированности, претендует на превосходство по отношению к своим коллегам. Знание и владение бизнес-терминологией способствует билингвистическому и бикультурному развитию самой личности обучаемого и об-

легчает процесс межкультурной коммуникации с представителями различных социумов.

Список литературы

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1969. – 217 с.
2. Белоцерковская Н. Л. Об унификации учебной грамматической терминологии / Н. Л. Белоцерковская, О. Л. Богатырева, О. В. Маслова // Иностр. яз. в высш. шк. – М.: Высш. шк., 1982. – Вып. № 17. – С. 37-45.
3. Будагов Р. А. Введение в науку о языке / Р. А. Будагов. – М.: Просвещение, 1965. – 122 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1986. – 324 с.
5. Воронцова И. Б. Изменения в семантике англо-американских заимствований во французском языке / И. Б. Воронцова // Иностр. яз. в шк. – М.: Высш. шк., 1986. – Вып. № 4. – С. 23-45.
6. Гак В. Г. Новый французско-русский словарь / В. Г. Гак, К. А. Ганшина. – М.: Рус. яз., 1993. – 524 с.
7. Дианова Г. А. Термин и понятие: проблемы эволюции (к основам исторического терминоведения) / Г. А. Дианова. – М.: Еврошкола, 2000. – 345 с.
8. Жаркова Т. И. К вопросу о межкультурной коммуникации в сфере бизнеса / Т. И. Жаркова. – М.: ИД «Первое сентября», 2004. – 167 с.
9. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия. – М., 1996. – С. 56-68.
10. Крысин Л. П. Лексические заимствования и калькирование в русском языке последних десятилетий / Л. П. Крысин // Вопр. Языкознания. – 2002. – Вып. № 6. – С. 14-25.
11. Нечаев Г. А. Краткий лингвистический словарь / Г. А. Нечаев. – Ростов: Изд-во Ростовского ун-та, 1976. – 437 с.
12. Реформатский А. А. Введение в языкознание / А. А. Реформатский. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 321 с.
13. Толковый словарь иностранных слов в русском языке / [под ред. Т. В. Новик, В. А. Суханова.] – Смоленск: Русич, 2000. – 457 с.
14. Трушина Е.В. Теоретические основания когнитивного терминоведения / Е.В. Трушина //Перевод и межкультурная коммуникация. – Екатеринбург: Изд-во АМБ, 2003. – С. 38-49.
15. Le Robert Pour tous / Robert Le. – Paris: Le Robert, 1994. –321с.

Полоусова Н.В. Міжкультурна комунікація у бізнесі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.3828-393

У даній статті досліджуються основні напрямки міжкультурної комунікації в сфері бізнесу, які пов'язані з вивченням бізнес-термінології в цілому, а також у порівняльному аспекті. Автором освітлені терміни, які відіграють провідну роль у спілкуванні фахівців певної галузі знання, а також є особливими когнітивними структурами. Проаналізовано причини лексичного запозичення термінів по відношенню до їх значення в мові-джерелі.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, лексичне запозичення, бізнес-термінологія, когнітивні структури.

Polousova N.V. Cross-cultural communication in business // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.388-393

This article examines the main areas of cross-cultural communication in the field of business, which are connected with the study of business terminology in general, as well as in comparative perspective. The author highlights the terms that play a leading role in communicating certain specialist areas of knowledge and cognitive structures. The reasons of lexical borrowing terms in relation to their meaning in the source language have been analyzed in the article. The author points out that the reasons for borrowing terms are the need for the name of a new thing and new phenomenon, the need to distinguish meaningfully close, but still different concepts, the need for specialization of concepts in a particular area for a particular purpose. Socio-psychological reasons and factors of borrowing terms have also considered in the article.

With increased business, trade and the rise of foreign tourism an important condition for the implementation of cross-cultural communication is knowledge of terminology systems in the areas such as computer science, economics, finance, commerce, fashion, etc. The author notes that the terminology is a special vocabulary of specially cultivated vocabulary that facilitates the development of science, culture and business. The use of business terminology in the speech of the speaker certifies socially higher stresses awareness, claims superior to their colleagues. Knowledge of business functions terminology promotes bilingual and bicultural development of the student's personality and facilitates the process of cross-cultural communication with the representatives of various societies.

Keywords: *cross-cultural communication, lexical borrowing, business terminology, cognitive structure, bicultural development, economics comerce.*

Поступила в редакцию 27.04.2013 г.

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2-3

Трансформовані фразеологічні одиниці у текстах сучасних сатиричних творів

Свідрук О. О.

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна*

В сатиричних текстах української літератури, публіцистиці та сучасному мовленні трансформовані фразеологізми відіграють значну роль. Найбільш розповсюдженими є скорочення та розширення сталих виразів. Внутрішньофразеологічні прийоми авторської інтерпретації об'єднують випадки додаткової реалізації експресії у власне фразеологічному контексті. Авторські трансформовані фразеологічні одиниці використовуються для створення сатиричного ефекту, який досягається шляхом виникнення асоціацій із першоджерелом фразеологізму.

Ключові слова: *фразеологізм, трансформація, авторська інтерпретація, скорочення, розширення.*

Актуальність. Сучасність позначена раніше не баченою частотою впровадження у мову фразеологічних та фразеологізованих (таких, що перебувають у стані переходу у фразеологізми) новотворів, котрі покликані оцінити якість частини картини сучасного світу, віддзеркалити нові реалії, явища, ситуації, а також по-новому, під новим кутом зору зобразити старі.

«Фразеологізм – це вислів, у якому завжди є краплинка менталітету нації, її світосприйняття, її культури – її обличчя. Фразеологічна одиниця не тільки зручна у відтворенні – вона є частиною асоціативного ряду. У кожної нації є свій набір символів, знаків, зрозумілих кожному без тлумачення. Використовуючи їх носії мови створюють образи, доступні кожному й водночас стислі» [1, с. 27].

В українському мовознавстві мова сатиричних творів початку ХХІ століття ще не була об'єктом комплексного дослідження, але слід зазначити, що мову сатиричних творів вивчали такі мовознавці як Семенюк О., Кричун Л., Біла Л., Шонь О., Попович А. Лексичні та фразеологічні інновації в українській мові досліджувалися такими науковцями як Клименко Н., Мазурик Д., Жижома О., Шаповалова Г.

Метою нашого дослідження є виявити випадки авторських трансформацій фразеологічних одиниць у текстах сучасних сатиричних творів, з'ясувати їх стилістичну роль у створенні сатиричного ефекту.

Фразеологізми, як і інші слова, у своєму використанні підпорядковуються чинним нормам. У цьому значенні ми можемо говорити про нормативне і ненормативне їх використання. Поняття ненормативного торкається різних сторін фразеологічних одиниць: значення, форми, лексико-граматичної характеристики, сполучення з іншими словами і т.д. Тому, коли оцінюються факти відхилень від норми використання фразеологізмів, необхідно враховувати яких якісних сторін фразеологічних одиниць вони стосуються. Всі відхилення від норми розцінюються як ненормативне використання фразеологізму, але є відхилення, які виправдані і можуть бути пояснені або історично зумовленими змінами, або індивідуально-мовною практикою письменника.

Що стосується індивідуально-авторських відхилень від норми, то вони є авторським перетворенням фразеологічних одиниць, використання їх в зміненому вигляді, яке не відповідає загальноприйнятому, а також перетворення, які автори використовують для реалізації емотивного потенціалу твору. Емотивність породжується через метафоричну образність фразеологічних одиниць, тому між використанням фразеологізмів та емотивністю визначається причинно-наслідковий зв'язок.

Модифікований фразеологічний зворот органічно сплітається з оточуючими словами, повністю підкоряючись завданням і цілям контексту. Під пером професіонала змінені фразеологізми стають блискучим засобом створення сатиричного ефекту.

У сатирико-гумористичних творах української літератури, публіцистиці і навіть у повсякденному мовленні помітне місце займають трансформовані фразеологічні одиниці, тобто видозмінені фразеологізми. «Для того щоб досягнути комічного ефекту, сатирики та гумористи трансформують поетичні цитати, які потребують точного відтворення і у цьому значенні не допускають текстуальних замін» [2, с. 16]. Напр.: «Труси – опіум для народа» («Релігія – опіум для народа») [7, с. 118]; «Всі труси – селянам, а чулки – робітникам» («Землю – селянам, заводи – робітникам») [7, с. 118], «Шлях до серця жінки лежить через її дитину» («Шлях до серця чоловіка лежить через шлунок») [4, с. 86]. Спостерігаємо випадки заміни одного з компонентів фразеологічної одиниці русизмом або евфемізмом: «Політики приходять і уходять, вибачте за русизм, тобто йдуть геть, а їсти хочеться завжди» [3, с. 120]; «А на нст, як сказано в однойменній опері, і суда нет» [3, с. 118].

Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні їх внутрішньої форми, на різнооформленості та на відносній стійкості. Трансформація ніби суперечить визначенню фразеологізму, але стійкість цих одиниць – не абсолютна, а відносна ознака.

Внутрішньофразеологічні прийоми авторської інтерпретації об'єднують випадки додаткової реалізації експресії у власне фразеологічному контексті, тобто у межах власне сталого словосполучення.

Серед прийомів зміни меж фразеологічних одиниць найбільш поширеними є скорочення та розширення меж стійких словосполучень. Напр.: «Але політика взагалі річ неконкретна, і складається із слів. Як там у Вільяма нашого у Шакеспіара сказано: слова, слова. Тобто, говорили-балакали...» [7, с. 24]; «Як театр починається з гардероба, так країна починається з туалету. І поки в цій країні не буде чистого туалету, не буде чистої політики» [3, с. 18]. Дуже часто ці прийоми використовуються для реалізації ставлення автора до героїв свого твору та до ситуацій, які він описує: «І слухай уважно! Ти – нікчема! Ти – втілення нікчемності всіх тих мужиків, які видерлися на верхівку суспільства! Ви сидите там своїми зомлілими молами й уявляєте, що **схопили бика за роги! А самі тримаєтеся за власні роги!**» [4, с. 139]. Наведений приклад яскраво демонструє негативну оцінку ситуації, яку він описує.

Скорочення реалізується стилістичною фігурою еліпсиса, який являє собою мовленнєву конструкцію, в якій пропущено слово або кілька слів, що легко відновлюються або завдяки контексту, або згідно з конкретною ситуацією, або завдяки комунікативному досвіду мовців. Головна зображувально-виражальна функція цієї фігури – сприяти підсиленню емоційного насичення висловлювання та надавати йому лаконізму. Еліптованими можуть бути крилаті вирази, які увійшли у світовий фонд фразеології. Як правило, такі крилаті вирази є загальновідомими, часто вживаються в художній та публіцистичній літературі, тому пропущені компоненти легко відновлюються у пам'яті читача: «Ідея Іванівна **відразу відчула «свиню»**, хоча їй знову ж таки ніхто не вірив. Усі звинувачували її у панікерстві» [3, с. 114]; «– Ой! Ваш Павлик, Ідеєчко, так красіво говорить, правда, Борю? – Правда, Розочко! – **Як по**

писаному! Такий розумний наш Павлик, правда, Боречко!» [3, с. 93]; «– О, це ще та штучка! – загадково сказав він. – **З тих, що «в тихому болоті...»** Стережіться її дівчата!» [5, с. 37].

Розширення компонентного складу фразеологічних одиниць є найбільш вживаним авторським прийомом творчого перетворення сталих словосполучень у мові художніх творів. Додаткові компоненти стають своєрідними інтенсифікаторами експресії фразеологізмів. Напр.: «*Ще не розлючений тупими працівниками, він налаштований позитивно; тут ви й **закинете першу вудку з приводу своїх ідей**, zarazом показавши готовність успішно працювати*» [8, с. 16]; «*Не знайшов нічого пристойного, **кисень йому було перекрито раз і назавжди, вміло і надійно***» [3, с. 115].

Цікавим прийомом у створенні сатиричного ефекту в сучасній сатиричній прозі є цитування: «*Другий тиждень виявився дуже тяжким. У Петрухи закінчилися гроші. Актуальними стала фраза «**Жьо не маниш па сі жур**» і традиційне російське запитання: «**Что делать?**»» [5, с. 68]. Перша фраза асоціюється із сатиричним романом відомих російських письменників Іллі Ільфа та Євгена Петрова «Дванадцять стільців». Головні герої цього твору, витративши всі гроші, змушені були шукати можливості заробити їх для того, щоб здійснити свою мрію. Звернімося до оригінального трактування цієї фрази:*

«– Французьку мову, сподіваюсь, знаєте?

– Дуже кепсько. У межах гімназійного курсу.

– Гм... Доведеться орудувати в цих межах. Чи можете ви сказати по-французькому таку фразу: «Панове, я не їв шість днів?»

– Мосьє, – почав Іполіт Матвійович, запинаячись, – мосьє, гм, гм... же не, чи як там, же не манж па... шість, як воно: ен, де, труа, карт, сенк, сіс... сіс... жур. Значить, же не манж па сіс жур» [6, с. 257].

Цю фразу Іполіт Матвійович згадував для того, щоб мати можливість жебракувати у витонченій манері: «– Для того, – сказав Остап значущо, – що ви зараз підете до «Квітника», станете в тіні і будете по-французьки, по-німецьки і по-нашому просити милостиню, підкреслюючи, що ви колишній член Державної думи від кадетської фракції» [6, с. 257]. Ці фрази відомі та їх використання допомагає авторові охарактеризувати ситуацію, в якій опинились герої роману коротко, чітко, але зрозуміло для читача.

Висновки. Отже, стилістичний ефект який досягається шляхом використання трансформованих фразеологічних одиниць, базується на цілому комплексі різноманітних асоціацій. Серед них можемо виділити: експресивну установку, соціальну орієнтацію читача, логічні зв'язки. Використання фразеологічних одиниць для досягнення найбільшого впливового ефекту на читача є творчим процесом. Система мови відкриває перед письменником широкі можливості; його майстерність складається з правильного вибору найточніших і найвиразніших засобів, їх організації в тексті у відповідності із метою.

Список літератури

1. Воронова М. Варіанти фразеологізмів у журналістському творі / М. Воронова // Урок української мови – 2004. – № 3. – С. 27-28.
2. Бойко Н.І. Народження нових фразеологізмів / Н.І. Бойко // УМЛШ. – 1984. – № 1. – С. 15-19.
3. Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
4. Гримич М. Егоїст: Роман / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
5. Гримич М. Магдалинка: Роман / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2003. – 148 с.

6. Ільф І., Петров Є. Дванадцять стільців. Золоте теля / І. Ільф, Є. Петров. – Київ : Дніпро, 1986. – 365 с.

7. Меднікова М. Тю!: Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.

8. Пиркало С. Зелена Маргарита. Молодіжний роман / С. Пиркало. – Київ : Джерела М, 2002. – 288 с.

Свидрук Е.А. Трансформированные фразеологические единицы в текстах современных сатирических произведений // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.394-397

В сатирических текстах украинской литературы, публицистике и в современном языке трансформированные фразеологизмы играют значительную роль. Наиболее распространенными являются сокращение и расширение стойких высказываний. Внутреннефразеологические приемы авторской интерпретации объединяют случаи дополнительной реализации экспрессии в самом фразеологическом контексте. Авторские трансформированные фразеологические единицы используются для создания сатирического эффекта, который достигается путем возникновения ассоциаций с первоисточником фразеологизма.

Ключевые слова: фразеологизм, трансформация, авторская интерпретация, сокращение, расширение.

Svidruk H. Transformed phraseological units in modern satirical works of literature // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.394-397

In satiric texts of Ukrainian literature, publicism and in day-to-day language the transformed phraseological units play a great role. The most widespread of them are the reduction and the expansion of set expressions. Additionally added units into the structure of phraseological unit are the intensifiers of its emotional saturation. The internal phraseological methods of author's interpretation unify the additional realization of expression in phraseological texts. Transformed phraseological units are the norm deviation and help to realize the emotional potential of the text and to demonstrate the author's attitude to the heroes and the described situations. The modification technique of prose and poetical texts quotation is of high-efficiency. The transformed phraseological unit comes into interconnection with the words, which surround it and subdue them to realization of its functions. Author's transformed phraseological units are used for creation of satirical effect, which is reached by arising of associations with the primary source of the phraseological unit, which are connected with the reader's previous experience of its phraseological unit usage in its traditional structure.

Key words: phraseologism, transformation, author's interpretation, reduction, expansion.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 811.161.1:81'33

**Типология комментария в условиях перехода в Сеть
(на основе лексикографического анализа)**

Степанова Л. Н.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье актуализируется и обосновывается проблема изучения интернет-комментария. Интернет-технологии позволили различным видам комментария перейти в Сеть, адаптироваться и функционировать параллельно со своими оффлайн-прототипами. В среде компьютерно-опосредованного общения сформировалась особая форма практики комментирования – коммент. Словарные значения лексемы комментарий совпадают с двумя практикующимися в реальной жизни видами комментария – объяснительным комментарием к тексту и публицистическим комментарием. Существует также потенциальное третье значение, которое прослеживается в словарях, но не фиксируется. Это значение, активно реализуемое в прямой коммуникации, предположительно лежит в основе коммента.

Ключевые слова: комментарий, коммент, компьютерно-опосредованная коммуникация, интернет-комментарий, объяснительный комментарий, публицистический комментарий.

Введение. В последнее время комментирование в той или иной форме все более активно практикуется подавляющим большинством интернет-ресурсов. Комментарий стал настолько привычным атрибутом размещаемой в Сети информации, что все больше пользователей могут признать: «Читая новость в бумажной прессе, невольно ишу комментарии к ним» (uk.kz). В основе столь интенсивного развития комментария может лежать целый ряд причин; при этом не исключено, что спровоцировать его могла и специфика компьютерно-опосредованного общения. Так или иначе, не вызывает сомнений, что технические возможности, предоставляемые интернет-средой, во-первых, выступили средством реализации и дальнейшей популяризации комментария как формы компьютерно-опосредованной коммуникации, а во-вторых, вызвали адаптивные изменения оффлайновой практики комментирования, что привело к появлению известных на сегодняшний день видов интернет-комментария.

Проблема. В настоящее время в Сети функционируют виды комментария, которые, расширив сферу своего существования за счет интернета, получили дополнительные возможности и испытали модификации как в отношении жанрообразующих факторов, так и со стороны формы реализации. В частности, именно в интернет-среде сформировалась и успешно практикуется особая форма комментирования – коммент, отличающаяся от уже известных видов комментария, но предположительно имеющая с ними связь. Обращение к калькированному термину коммент (англ. comment) вызвано необходимостью различения этого вида комментария и других форм комментирования, практикующихся в Сети. Общим названием для всех видов сетевого комментария может быть, например, интернет-комментарий.

Исследования. В ситуации активного обращения к дискурсивной практике комментирования понятен интерес к изучению комментария в аспекте различных направлений лингвистики и смежных дисциплин (психологии, социологии). Непосредственно лингвистические исследования по этой теме можно условно разделить на группы в зависимости от вида комментирования. Так, комментарий к классическому тексту (объяснительный, авторский) рассматривается в следующих диссертационных исследованиях с позиций когнитивной лингвистики и семиотики (Коробейникова 2006), теории текста (Ковалева 2004), литературоведения (Мыльников 1994; Щурова 2001, Беляева 2009), лингвокультурологии (Лисина 2006; Бармина 2011), теории перевода (Евсеева 2007) и т.д. Ряд диссертаций посвящен комментарию в медиа-дискурсе (публицистическому) (Панкратова 2005; Степко 2008; Соколова 2011 и др.). И, наконец, интернет-комментарий стал предметом изучения в диссертационных работах У Баоянь 2008, Щипициной 2010, Рогачевой 2011, а также статьях С.М. Карпоян [2], ведущей исследование с позиций эпистемической модальности. В большей или меньшей степени касаются темы комментирования в компьютерно-опосредованной коммуникации Е.И. Горошко, Л.Ф. Компанцева, М.Ю. Сидорова, А.Е. Жичкина, С.С. Дикарева и др. С онтологических позиций рассматривают феномен комментария участники XI Лотмановских чтений [3] и круглого стола «Литературные жанры в интернете экосистемы Интернета» [1].

Цели и задачи. Между тем, актуальной остается проблема выявления взаимосвязи между разными видами комментария, а также необходимость установления связи разновидностей интернет-комментария с его оффлайновыми прототипами, определения причин его появления, осмысления тенденций развития. При этом следует учитывать, что непрерывное развитие сетевых технологий предопределяет постоянное обновление интернет-комментария.

Целесообразным представляется на начальном этапе реализации заявленных долгосрочных целей установить четкие границы объекта исследования, дать ему точное определение. Поэтому первоочередной задачей должен стать лексикографический анализ. Обращение к толковым словарям обеспечит достижение ближайших целей: во-первых, позволит начать формирование понятийного аппарата, а во-вторых, сообщит сведения о тех функциях и свойствах комментария, которые осознаются большинством носителей языка, а значит, могут использоваться как положения, не требующие доказательств.

Лексикографический анализ. В качестве источников материала для лексикографического анализа был выбран ряд наиболее известных толковых словарей. Представим содержание словарных статей в виде таблицы (табл. 1), где в пределах столбца

Таблица 1. Данные толковых словарей русского языка по запросу *комментарий*

Источ-ник	1	2
ТСУ	1. Толкование, изъяснение какого-н. текста, изложения. <i>Давать комментарий к сочинениям Платона.</i> только мн. Объяснительные примечания к тексту сочинений какого-н. автора (филол.). <i>Издание сочинений Пушкина, с комментариями.</i>	2. только мн. Рассуждения, пояснительные замечания по поводу чего-н. <i>Прошу вас, без комментариев.</i> Всякие комментарии излишни. Рассуждение в печати по поводу какого-н. политического события (газет.). <i>Комментарии печати по поводу женевской конференции.</i>

МАС	1. Толкование, разъяснение какого-л. текста. <i>Рукопись была издана полностью, с тщательным детальным комментарием.</i> Крачковский, Над арабскими рукописями.	2. обычно мн. ч. (комментарии, -риев). Рассуждения, пояснительные и критические замечания по поводу чего-л. <i>Комментарии к событиям текущей политики. Пересудам, слухам и комментариям не было конца.</i> Мамин-Сибиряк, Хлеб.
	◇ Комментарии излишни — все понятно без объяснений.	
ТСО	1. Разъяснительные примечания к какому-н. тексту. <i>Сочинения Лермонтова с комментариями.</i> К. В. Набокова к «Евгению Онегину» Пушкина.	2. Рассуждения, пояснительные и критические замечания о чем-н. <i>Комментарии печати. Комментарии излишни (все понятно, объяснения не нужны).</i>
ТСС	1) а) Пояснения к какому-л. тексту, его толкование, изъяснение. б) Объяснительные примечания к тексту сочинений какого-л. автора.	2) а) Рассуждения, пояснительные замечания по поводу чего-л. б) Информационный материал, анализирующий, разъясняющий какие-л. события или факты общественно-политической жизни.
ТСК	1. Толкование, разъяснение какого-л. текста путём примечаний. <i>Издать какое-л. произведение с комментариями.</i> К. к тексту «Евгения Онегина».	2. обычно мн.: комментарии, -риев. Рассуждения, пояснительные или критические замечания по поводу чего-л. <i>Комментарии к событиям. Политический к. Без комментариев, пожалуйста! Комментарии излишни (всё понятно без объяснений).</i>
ТСД	1. Комментарий — это текст, который объясняет другой текст. <i>Научный комментарий.</i> <i>Издание получилось очень сложным — рисунки, прозаические и поэтические записи, комментарии к ним.</i>	2. Комментарий — это описание, краткий анализ какого-либо события, о котором говорят по радио, телевидению и т. п. <i>Комментарии к событиям.</i> <i>Дать подробный комментарий.</i> <i>Газета публикует комментарии независимых экспертов.</i>
РСС	1. Разъяснительные (обычно развёрнутые) примечания или ряд таких примечаний к какому-н. тексту. <i>Сочинения Достоевского с комментариями.</i> К. Набокова к «Евгению Онегину» Пушкина.	2. обычно мн. Поясняющие или критические замечания о чём-н. <i>Комментарии печати. Противоречивые комментарии события. Назойливые комментарии. Не требует комментариев что-н.</i> (всё понятно, объяснения не нужны).
	◇ Комментарии излишни (обычно ирон.) – всё ясно, очевидно и так, судите сами.	

значения расположены в хронологическом порядке издания словарей, в пределах строки – в порядке следования в словарной статье.

Все выбранные для анализа словари первым приводят значение *толкование, разъяснение*, вторым – *рассуждение, пояснение*. Из этого можно сделать вывод, что в ситуации семантического и жанрового расподобления объяснительного комментария к тексту и публицистического комментария словарные значения лексемы *комментарий* совпадают с двумя видами комментария, функционирующими в определенной профессиональной сфере, – комментарием-толкованием в текстологии, издательском деле, переводоведении и комментарием-рассуждением в аналитической журналистике. Предположение о вторичности публицистического комментария по отношению к объяснительному, которое можно сделать на основании порядка следования значе-

ний, требует тщательной верификации и выявления причин этого явления. Зачастую тот факт, что значение приводится в словарной статье первым, свидетельствует не только о большей его употребительности, но и о том, что оно «старше» второго и последующих. Действительно, сборник «Русская мысль и речь...» М.И. Михельсона (1912) *комментарий* объясняет исключительно как *толкование*, что свидетельствует об отсутствии у этой лексемы закрепленного значения *рассуждение, пояснение* в начале XX века. Эту же мысль подтверждает еще одно «неклассическое» справочное издание – Литературная энциклопедия в 11 томах под редакцией В.М. Фриче, А.В. Луначарского (1929 – 1939), приводя лишь отсылку к *текстологии* в статье, посвященной *комментарю*. Напротив, современный словарь Культура русской речи (2003) в качестве первого из значений комментария предлагает *жанр аналитической журналистики*, относительно второго указывает: *в языке публицистики используется и как синоним объяснения или подробного сообщения/рассказа о чем-либо*. И лишь третье из приведенных значений касается не публицистического, а объяснительного комментария: *толкование, объяснение, пояснение, примечание*. Там же отмечается и функционирование *комментария* в качестве термина в филологии, юриспруденции, программировании.

Что касается *рассуждения*, можно заметить, что ряд словарей – ТСС, ТСУ – в значении *рассуждение* формально выделяют два плана а) *рассуждения о чем-либо* и б) *рассуждения в СМИ*. В других словарях это значение не разбивается и либо полностью относится к СМИ (ТСД), либо – как можно судить по приведенным примерам – объединяет *рассуждения в СМИ с рассуждениями вообще* (МАС, ТСК, ТСО). Характерно также то, что в большинстве словарей это значение сопровождается пометой *обычно мн.* (в ТСУ – строго: *только мн.*). Возможно, причиной является то, что в СМИ, как правило, приводятся рассуждения нескольких лиц (из соображений объективности) и/или сразу по нескольким вопросам (из соображений информативности).

Так или иначе, и значение *толкование*, и значение *рассуждение*, зафиксированные в словарях, устанавливают границы сферы, в которой происходит комментирование, – обычно это области специального знания, требующие комментатора-эксперта.

Отдельного внимания заслуживают примеры, указывающие на неограниченную сферу функционирования комментария-рассуждения, его всеупотребительность: *Пересудам, слухам и комментариям не было конца* (МАС), *Прошу вас, без комментариев* (ТСУ), *Без комментариев, пожалуйста!* (ТСК). На их основании можно говорить о потенциальном третьем значении комментария, которое, в отличие от двух уже существующих, чаще реализуется в устной речи и допускает комментатора-обывателя. Подтверждением могут служить фрагменты русскоязычных текстов художественных произведений: *Ребенок, прихватив водяной пистолет, оставил переезд на дачу без комментариев* (К. Сурикова. Чеченец; НКРЯ); *Артём недоуменно уставился на него и хотел уже было отпустить саркастический комментарий насчет расширенных нервов...* (Д. Глуховский. Метро 2033; НКРЯ); *Мы с Женей одновременно скорчили рожу, но комментировать услышанное остереглись* (А. Гладилин. Большой беговой день; НКРЯ). По всей видимости, это значение, приближенное к публицистическому комментарию-рассуждению эксперта, сформировалось на его основе. При этом оно не ставит обязательным условием официальность и компетентность выражаемого мнения и, скорее всего, лежит в основе исследуемого явления *коммента* (ср.: *письменная разговорная речь* интернет-коммуникации).

Что касается лексемы *коммент*, то на сегодняшний день она не рассматривается толковыми словарями русского языка, однако входит в состав словарей сленга (СМС) и компьютерного жаргона (СКЖ), а также приводится в качестве синонима к слову *комментарий* в словаре В.Н. Тришина (БСТ).

Выводы. На основании лексикографического анализа можно утверждать, что два широко практикующихся в определенных профессиональных сферах вида комментария получили отражение в словарных статьях большинства толковых словарей. Объектом объяснительного комментария выступает текст, стимулом к комментированию – необходимость, потребность в информации. Объектом публицистического комментария можно считать событие, стимулом к комментированию – реакцию. Однако третий вид комментария, использующийся в ситуациях обыденного офлайн-общения, преимущественно устного, не зафиксирован словарями в качестве еще одного значения. Все три вида комментария с развитием сетевых технологий получили дополнительную реализацию в интернет-коммуникации, при этом не зафиксированная словарями форма комментирования легла в основу явления коммента.

Перспективы исследования. Актуальным является изучение каждой из трех перечисленных форм комментирования в условиях компьютерно-опосредованного общения. Рационально провести это исследование на основе сопоставления с офлайн-реализацией различных видов комментария с учетом их генетического родства. Различия ситуаций комментирования в Сети и в офлайне предположительно будут наблюдаться по основным параметрам: объект, участники комментирования, тип осуществляемых ими речевых действий, лексико-грамматические средства и прагматическая организация высказывания и т.д.

Список литературы

Жанр в экосистеме интернета : стенограмма круглого стола «Literature.ru: Literary Genres in the Interior of the Internet Ecosystem» [Электронный ресурс] // Новый Журнал. – 2012. – № 266. – Режим доступа: <http://www.newreviewinc.com/жанр-в-экосистеме-интернета-круглый-стол> (дата обращения: 15.04.2013).

Карпоян С.М. Эпистемические речевые акты в интернет-комментарии [Электронный ресурс] // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – 2011. – № 5. Режим доступа: http://www.vestnik-mgou.ru/mag/2011/ling/5/ling_5_2011.pdf (дата обращения: 15.04.2013).

Комментарий: блеск и нищета жанра в современную эпоху : стенограмма круглого стола в рамках XI Лотмановских чтений. Москва, РГГУ, 20 декабря 2003 г. [Электронный ресурс] // НЛЮ. – 2004. - № 66.

Источники фактического материала и их сокращения

БСТ: В.Н. Тришин. Большой словарь-справочник синонимов русского языка системы ASIS, версия 8.2 от 17.12.2012.

МАС: Словарь русского языка: в 4-х т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Русский язык, 1981 – 1984.

НКРЯ: Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ruscorpora.ru> (дата обращения: 15.04.2013)

РСС: Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений: в 6-ти т. [Электронный ресурс]/ Под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М.: «Азбуковник», 2003. – Режим доступа: <http://slovari.ru/default.aspx?s=0&p=235> (дата обращения: 15.04.2013).

СКЖ: Словарь компьютерных терминов и жаргона // URL: <http://kkg.by/slovar-kompyuternyx-terminov>

СМС: Словарь молодежного сленга // URL: <http://teenslang.su/>

ТСД: Толковый словарь русского языка / Под ред. Д.В. Дмитриева. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 1582, [2] с.

ТСК: Большой толковый словарь русского языка. / Сост. и гл. ред. С.А. Кузнецов. - СПб.: Норинт, 2000. – 1536 с.

ТСО: Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: Азбуковник, 1999. – 944 с.

ТСС: Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000. – 1233 с.

ТСУ: Толковый словарь русского языка: в 4-х т. / Под ред. Д.Н. Ушакова – М.: Государственный институт «Советская энциклопедия»; ОГИЗ (т. 1); Государственное издательство иностранных и национальных словарей (т. 2-4), 1935 – 1940.

yk.kz: Сайт г. Усть-Каменогорск : комментарии // URL: http://www.yk.kz/news/show/16907#comment_791564

Степанова Л. М. Типологія коментаря в умовах переходу в Мережу (на основі лексикографічного аналізу) // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.398-403

У статті актуалізується й обґрунтовується проблема вивчення інтернет-коментаря. Інтернет-технології дозволили різним видам коментаря перейти до Мережі, адаптуватися й функціонувати паралельно зі своїми офлайн-прототипами. У середовищі комп'ютерно-опосередкованого спілкування сформувалася особлива форма практики коментування – комент. Словникові значення лексеми коментар співпадають із двома видами коментаря, що практикуються в реальному житті, – пояснювальним коментарем до тексту й публіцистичним коментарем. Існує також потенційне третє значення, яке просліджується в словниках, але не фіксується. Це значення, що активно реалізується в прямій комунікації, можливо, полягає в основі коментя.

Ключові слова: коментар, комент, комп'ютерно-опосередкована комунікація, інтернет-коментар, пояснювальний коментар, публіцистичний коментар.

Stepanova L. Typology of commentary in contexts of entering Network (based on lexicographical analysis) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.398-403

The article foregrounds and substantiates the problem of studying the Internet commentary. It is noted that Internet technologies afforded grounds for different kinds of commentary to enter the Network, to get adjusted there and start functioning alongside with their offline prototypes. Meanwhile in the midst of computer-mediated communication there has been shaped a particular form of the commentary practice, i.e. comment. The survey of the research concerning the problems of commentary studies is presented, including computer-mediated communication. The data of lexicographical analysis are summarized, on the ground of which one can state that the meanings of the lexical item commentary, lexicalized in dictionaries, coincide with two kinds of commentaries that are widely practised in real life, i.e. explicative commentary to the text (“explicitation of an expert”) and publicistic commentary (“speculation of an expert”). At the same time there exists a potential third meaning (“speculation of a philistine”), which is partly traced in dictionaries but is not lexicalized. This meaning, which is embodied actively in direct communication, could have provided the basis for comment. The prospects of further research are defined taking into account the hypothesis of interrelation of the kinds of commentaries mentioned above.

The key words: commentary, comment, computer-mediated communication, Internet commentary, explicative commentary, publicistic commentary.

Поступила в редакцію 21.04.2013 з.

УДК 811.161.1`37

К вопросу об эффективности научного заголовка

Суворова С. А.

Приднепровская академия строительства и архитектуры,
г. Днепропетровск, Украина

Статья посвящена исследованию научных заголовков. Научный заголовок – важный компонент научного труда, который обеспечивает знакомство с ним более-менее заинтересованного потенциального читателя. В статье рассматриваются факторы, которые определяют эффективность заглавия научной работы с точки зрения пользователей. Исследование выполнено на материале изданий научных конференций, журналов, сборников, выставок и тому подобное. Описаны синтаксические и лексические особенности построения заголовков и их соотношение с успехом восприятия текста респондентами.

Ключевые слова: научная работа, заголовок, эффективность, синтаксические особенности, лексические особенности.

В данной статье в общем виде ставится проблема исследования эффективности построения заголовка научной работы. Данная проблема является актуальной в русле важнейших научных исследований, поскольку заголовок, четко отражающий суть того или иного научного произведения, очень важен для организации научного общения.

Проблемы, связанные с заголовками, изучались в работах С. Кржижановского, Н. Е. Бахарева, А. С. Попова и многих других авторов, однако окончательного решения вопроса об эффективности научного заголовка еще не представлено.

Целью нашей статьи является определение некоторых критериев эффективности заголовка научной статьи на основе проведенного нами опроса-исследования студентов технических специальностей днепропетровских вузов.

Чтобы опрос был эффективен, необходимо сделать подбор материала для исследования и выяснить мнение читателя о коммуникативной удачности и неудачности того или иного текста заглавия, и попытаться выявить зоны риска в коммуникативной ситуации при прочтении заглавия научной статьи, определить влияние лексико-семантических особенностей заглавия на зоны риска.

Лексическое наполнение и та или иная выбранная синтаксическая структура имеют значение, если они активизируют в сознании определенные сферы опыта и знаний, с учетом определенного контекста общения и потребности участников коммуникации.

Текст заглавия научной статьи, на фоне которого происходит процесс передачи информации (включая фоновые знания участников), является частью процесса познания, так как его параметры подвергаются концептуальной обработке параллельно с обработкой эксплицитно передаваемой информации.

Респондентам было предложено выбрать заинтересовавшее их научное заглавие, опираясь на краткую аннотацию. Выбранными оказались те заглавия, которые соответствовали учебной спецификации того факультета, на котором учатся

респонденты. Студенты механико-математического факультета отдали предпочтение статьям математической тематики, например, таким, как «Уравнение Пелля: мультипликативные свойства и ациклический метод решения», «О принципах классификации целостных систем», «Математический тривиум», «Алгебраические кривые и диофантовы уравнения», «Рекорды простых чисел», «Нелинейное программирование», «Много битов из ничего», «О раскрытии скобок, об Эйлере, Гауссе, Макдональде и об упущенных возможностях», «Применение теоремы Эйлера к некоторым задачам», «Часто ли степени двойки начинаются с единицы?». 90 респондентов отдали свой выбор заглавию научной статьи «Так или не так действовал Ферма?», внимание респондентов привлекла вопросительная структура заглавия и знакомая лексика, Ферма, – часто изучаемый и известный математик – теоретик.

Следующая группа научных заглавий, которая обратила на себя внимание респондентов, относится к статьям, посвященным теме прикладной физики: «К вопросу о рассеянии фотонов на электронах в однородном электрическом поле», «Деградиционно-каскадная модель космических лучей», «Акустооптический метод спектрально-поляризационного анализа изображений», «Особенности бесстолкновительных дрейфовых неустойчивостей в полоидальных магнитных конфигурациях». 82 респондента обратили внимание на заглавие «Деградиционно-каскадная модель космических лучей», удачная структура заглавия, знакомая лексика, отсутствие сжатия текста, которое не дает полную информацию из заглавия.

Рассмотрим более подробно заглавие «О принципах классификации целостных систем». При его построении те или иные единицы отбирались из разделов «системы», «целостные» «принципы». При этом респондентов интересовали лишь те значения единиц, которые характеризуют принципы классификации построения схемы, анализ и объединение.

Анализ дефиниций соответствующих лексических единиц русского языка «объединять», «классифицировать» дает общее семантическое ядро «разделение» и построение по принципам общности и целостности данных систем.

Все вышесказанное позволило 70 респондентам сделать вывод о том, что в тексте с данным заглавием речь идет о специфическом принципе научной классификации.

В данном примере отдельные единицы объединились в устойчивые словосочетания. Инструментом достижения понимания может служить слово «классификация». Словосочетания «целостных схем», которое дает возможность респонденту прочесть научную статью, имеющему определенную научную подготовку, заинтересованному принципом классификации. Понятие целостных схем не используется широко и не демонстрирует возможность понимания при отсутствии тезауруса. Таким образом, данный пример показывает воздействие заглавия на сознание респондента 70, которое уже располагает некоторым арсеналом средств для понимания данной научной картины мира. «Простая формула для определения коэффициента трения в смазываемых дисковых вариаторах» – инструментом достижения понимания может служить устойчивое словосочетание «коэффициент трения», из языковой картины мира отбирались единицы из разделов «математическая формула», «трение», «коэффициент», «диски», «дисковые вариаторы». В данном примере респондентов 90 интересуют те значения единиц, которые характеризуют механическое трение в смазываемых дисковых вариаторах, создание более упрощенной формулы для определения коэффициента.

Анализ дефиниций соответствующих лексических единиц русского языка «простая», «формула», «определять», «коэффициент трения», «смазываемые дисковые вариаторы» дает общее семантическое ядро «простая формула для определения».

Все вышесказанное позволяет сделать вывод о том, что в данном заглавии речь идет об усовершенствовании технического принципа определения коэффициента.

В основе описанных нами семантических механизмов находится механизм адаптации опыта, который является важным звеном, соединяющим научный язык и понимания.

Особенности процесса понимания и порождения научного сообщения исходят из того, что процессы порождения и восприятия высказывания совершаются в контексте определенной ситуации общения и регулируются участниками этой ситуации, каждый из которых обладает уникальной личной идентичностью. При этом и контекст ситуации, и ее участники могут изучаться с различных точек зрения.

Для понимания научного сообщения всегда выводятся умозаключения об имплицитных смыслах. Не вся информация представляется автором в эксплицитной форме, поэтому воспринимающий субъект вынужден сопоставлять получаемую информацию с собственными фоновыми знаниями и постоянно интерпретировать ее. Раскрытие имплицитных смыслов также предполагает проникновение в коммуникативные намерения автора высказывания и интерпретацию его коммуникативного поведения в целом. Возьмем заглавие статьи для научной конференции «Почему люди стали бояться реакторов?» (90 выборов). В процессе осмысления информации фоновые знания и в первую очередь наивная картина мира коммуниканта предлагает определенную призму восприятия в виде стереотипов и условностей. «Реакторы – источники радиации», слишком много в современном мире бед и болезней, которые связаны с чрезмерным получением радиации, например Чернобыльская трагедия. И любой читатель, даже не подготовленный, будет заинтересован в прочтении данной научной статьи, а также всего материала конференции. Это положение, по мнению респондентов, может иметь особое значение при исследовании процесса понимания заглавия в научном и культурном аспекте.

Респондент составляет представление о теме текста уже после минимума текстовой информации из заглавия, тематического слова «Человек и машина» (38 выборов) – данное заглавие наводит на мысль о воздействии и взаимодействии человеческого фактора и машины. «Квантовая физика и философия» (62 выбора), особенно среди студентов физического факультета, то есть заглавие данной статьи поднимает тему взаимодействия и влияние философских постулатов на построение системного анализа законов квантовой физики. «Бинарная структура Солнечной системы» (73 выбора), студенты механико–математического и физико–технического факультетов проявили интерес к заглавию, утверждая, что тематика заглавия привлекает интерес читателя со специальной научной подготовкой. «Брукхэйвенская магнитная аномалия» (77 выборов) – заглавие насыщено тематическими терминами, и уже этот минимум текстовой информации полностью раскрывает содержание научного текста статьи. Стратегия ввода научной темы в этих примерах выполнена удачно и связана с коммуникативными и более общими общественными и научными целями социальных групп или отдельных личностей.

Иными словами, понимание – это процесс воссоздания читающим респондентом в своем сознании мысленного образа той научной темы (с набором определенных событий или явлений), которая представлена в воспринимаемом заглавии для научной статьи.

Новая информация интерпретируется в результате ее соотнесения, во-первых, с ранее полученной информацией, а во-вторых, с определенными участками индивидуальной картины мира респондента, в частности:

– с фоновыми знаниями о научном явлении, о теме сообщения, о ситуации, об авторе сообщения «О подлинном значении нейрофизиологических концепций Н. А.

Бернштейна», (12 выборов) читатель должен быть подготовлен, иметь представление о нейрофизиологии, «Философская сущность открытий М. В. Ломоносова в области почвоведения» (11 выборов), тема почвоведения интересна специалистам, «Анализ динамики установки Рощина и Година» (22 выбора), читатель должен иметь некоторую информацию о Рощине и Године еще до прочтения статьи, «Беспорядочные размышления о математике и науке» (34 выбора), «Рост поликристаллического алмаза в плазме СВЧ – факела» (23 выбора) – в данном заглавии использован метод сжатия СВЧ, сверхчастотный или сверхчувствительный?

– «О «силе Я» и психологической защите», «XXI – начало бессмертия людей», «Симбиоз с инструментом, или как извлечь знания из человека» (по данным заглавия отдали выбор всего 63 респондента из 100) связь с личным опытом респондента, релевантным для данной ситуации общения;

– «Проблема старения и смерти в современной биологии», «Интеллектуальные новации и адаптации», «Рационализация представлений о психических и социальных процессах» (75 выборов) – каждый пытается связать тему, содержащуюся в заглавии с личной системой ценностей;

– «Модели моральной медицины в эпоху революционных изменений», «О достоверности проблем творчества с точки зрения синергетики» (28 выборов) не соответствие принятыми в культуре респондента нормами и ценностями;

– «Пути прикладной математики», «Абстракция и математическая интуиция», «Что такое математика и на чем основан ее прогресс» (81 выбор), информация интерпретируется с фреймом стереотипной ситуации, соответствующей ситуационному контексту и теме сообщения.

Вывод. Таким образом, взаимодействие между коммуникантами и получаемой через заглавие информацией можно представить как взаимодействие их культурно-концептуальных картин мира, представленных в первую очередь фоновыми знаниями и стереотипными моделями.

Список литературы

1. Бахарев Н.Е. Семантика общих вопросов в русском языке (категория установок) / Н. Е. Бахарев // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1983. – № 3. – С. 263–274.
2. Вомперский В.П. К изучению синтаксической структуры газетного заголовка / В.П. Вомперский // Искусство публицистики (Проблемы теории и мастерства). – Алма-Ата, 1966. – С. 82–85
3. Кржижановский С. Заглавие // Литературная энциклопедия. Словарь литературных терминов: В 2 т. / под ред. Н. Бродского. – М.; Л., 1925. – Т. 1. – С. 245–249.
4. Попов А.С. Синтаксическая структура современных газетных заглавий и ее развитие / А. С. Попов // Развитие синтаксиса современного русского языка. – М., 1966. – С. 22.

Суворова С.А. До питання про ефективність наукового заголовка // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.404-408

Стаття присвячена дослідженню наукових заголовків. Науковий заголовок – важливий компонент наукової праці, який забезпечує знайомство з нею більшій частині зацікавленого потенційного читача. У статті розглядаються фактори, що визначають ефективність заголовка наукової роботи з точки зору користувачів. Дослідження виконано на матеріалі видань наукових конференцій, журналів, збірників, виставок тощо. Описано синтаксичні та лексичні особливості побудови заголовків та їх співвідношення з успіхом сприйняття тексту респондентами.

Ключові слова: наукова праця, заголовок, ефективність, синтаксичні особливості, лексичні особливості.

Suvorova S. **About the scientific title efficiency** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications.* – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.404-408

The article deals with the sociolinguistic research of scientific titles. Nowadays in the modern world so much information has appeared that no person can cope even with the acquaintance. To compress the information various ways and genres have been invented, and the title is one of them. A scientific title is an important component of scientific work that provides an acquaintance with it for a potential reader who is interested in it more or less. The important factors that determine efficiency of title of the advanced study from the point of view of users are examined in the article. Research is executed on material of editions of scientific conferences, magazines, collections, exhibitions and others like that. For our research we have chosen a certain amount of specialized scientific articles and their titles and asked students of technical faculties to choose interesting and relevant articles judging by the title. The syntactic and lexical features of title construction and their correlation with success of perception of text by respondents are described. Some syntactic and lexical ways of compressing the text appeared to be successful enough. Other texts haven't been chosen by anyone.

Key words: scientific paper, title, efficiency, syntactic peculiarities, lexical peculiarities.

Поступила в редакцію 16.04.2013 з.

УДК 316.22

**Національно-культурна специфіка сприйняття
креолізованого рекламного тексту
(на матеріалі телевізійної реклами кави)**

Ущাপовська І. В.

Сумський національний аграрний університет, м. Суми, Україна

В статті розглянуті проблеми крос-культурної комунікації на прикладах креолізованих рекламних текстів. Комунікація між культурами вимагає обережності, оскільки не тільки неправильний переклад вербальної складової, а й неправильне інтерпретування невербальної частини повідомлення може призвести до невдач або провалу всього комунікативного акту. Неврахування національно-культурних особливостей знижує ефективність реклами. Найбільш ефективно сприймаються такі рекламні тексти, які несуть в собі елементи вербальної мови, традицій, культури та символів даного національно-культурного середовища.

Ключові слова: *крос-культурні комунікації, креолізований рекламний текст, національно-культурна специфіка сприйняття, вербальний ряд, візуальний ряд, звуковий ряд.*

Спілкування завжди було найважливішою потребою суспільства. На різних етапах історії людства кожен народ знаходив такі форми комунікації, які відповідали його рівню розвитку та специфіці даної країни. Комунікація – «це обмін інформацією, ідеями або почуттями» [8, с. 170]. Як соціальний процес, комунікація формує суспільство в цілому і виконує в ньому функцію поєднання окремих індивідуумів або груп учасників цього процесу. Найвищою формою комунікації є мова, тобто її вербальна форма. Але спілкування відбувається і в іншому «вимірі» - невербальному. І саме невербальна комунікація стає все більш привабливим об'єктом досліджень вчених різних наукових галузей, таких як психологія, антропологія, естетика, історія мистецтв, лінгвістика, семіотика, освіта, маркетинг та соціальні комунікації.

Комунікація, незалежно від її форми, може відбуватися між представниками як одного соціокультурного простору, так і різних. Звичайно, багато проблем виникає у крос-культурному спілкуванні, оскільки кожен учасник комунікативного акту може інтерпретувати мову іншого залежно від своїх культурних уподобань та очікувань. Крос-культурна, інтеркультурна або міжкультурна комунікація – «це процес спілкування та взаємодії, що відбувається між представниками різних культур та культурних спільнот» [5, с. 277]. «У кожній культурі – своя логіка, своє уявлення про світ. Те, що має значення в одній культурі, може бути несуттєвим в іншій. Тому важливо завжди з повагою ставитися до свого партнера з іншої культури. Він дійсно інший, це його право. Ваша повага до нього полягає не тільки в зацікавленості, а й в обізнаності про деякі особливості життя його країни» [4, с. 601].

Очевидно, що комунікація між культурами вимагає обережності, оскільки не тільки вербальна складова може бути неправильно перекладена, але й неправильне інтерпретування невербальної частини повідомлення може призвести до невдач або навіть провалу всього комунікативного акту. «Національно-культурні чинники мають

істотний вплив як на елементи мовного коду, так і на власне процес спілкування. Вони впливають і на невербальні складові спілкування, а також на співвідношення вербальних та невербальних складових» [1, с. 278].

Міжкультурна комунікація – це теоретичний та прикладний науковий напрямок, що стрімко розвивається та має попит в суспільстві. Він знаходиться на межі лінгвістики, культурології, комунікативістики, соціології, психології та антропології та є *актуальною* проблемою для дослідження. Міжкультурні комунікації активно вивчаються в багатьох країнах Заходу, таких як Англія, Німеччина, Іспанія, США та інших.

Перші вчення про міжкультурну комунікацію належать Аль Біруні (973 р. н.), який детально описав порівняння антропології релігії, народів та культур Близького Сходу, Середземномор'я та особливо Індійського субконтиненту. Він представив свої вчення з об'єктивністю та нейтральністю використовуючи крос культурні порівняння.

Поглиблені крос-культурні дослідження були проведені в ХІХ столітті англійськими антропологами Едуардом Бернетт Тайлором та Льюисом Генри Морганом.

Датою народження сучасної міжкультурної комунікації як академічної дисципліни можна вважати 1954 рік, коли вийшла книга американських вчених Е. Холла та Д. Трагера «Culture as Communication» («Культура як комунікація»). Саме в цій роботі вперше був запропонований термін «міжкультурна комунікація», який, на думку авторів, відображав особливу сферу людських відносин. Основні положення міжкультурної комунікації були пізніше ґрунтовно розвинуті в роботі Едварда Холла «The Silent Language» («Мовчазна мова») в 1959 році. В ній автор показав тісний зв'язок між культурою та комунікацією. Холл наголошує на взаємозв'язку культури та комунікації і доходить висновку про необхідність навчання культурі. Тобто учасники комунікативного акту повинні бути компетентними не лише лінгвістично, а соціокультурно й комунікативно (володіти не просто писемними навичками, але й невербальною та візуальною компетентністю). Крос-культурні комунікації також вивчали західні вчені Г. Хофстеде, М. Ли Барон, Р. Брунт і т.д.

Подальшим вивченням крос-культурних комунікацій займалися такі російські вчені, як Н. Н. Алієва, Є. М. Верещагин, Т. Г. Грушевицька, Д. Б. Гудков, В. Г. Костомаров, О. А. Леонтович, В. Д. Попков, А. П. Садохін, С. Г. Тер-Мінасова та українські: Ф. С. Бацевич, П. Н. Донець, В. М. Манакін, Г. Г. Почепцов, та ін.

Міжкультурна комунікація, як соціальний процес, є відображенням різних суспільних зв'язків: політичних, економічних, релігійних, етичних та моральних. В сучасному суспільстві універсальною формою крос-культурного спілкування є реклама. Саме вона «за останній час стала важливим соціо-етичним елементом суспільного життя і належить до найважливіших видів комунікації» [3, с. 352]. Реклама – це багатоконпонентне соціально-економічне явище, що надає опосередкований вплив на формування думок та поведінки людей, суспільної свідомості. Реклама є особливим видом соціальної комунікації. З точки зору соціолінгвістики реклама цікава тим, що вона є носієм креолізованих текстів, чия невербальна складова є найбільш складною для інтерпретування. Креолізовані тексти – це «тексти, фактура яких складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) та невербальної (такої, що належить до інших знакових систем, а ніж природна мова)» [6, с. 180]. Креолізований текст є синтезом двох текстів – вербального та невербального. Вербальна частина креолізованих рекламних текстів містить певний код (мову), і шифром до нього володіють саме носії цієї мови. Невербальні знаки не належать до жодного коду, вони універсальні і тому полісемічні (багатозначні). Кожне суспільство має свій підхід до трактування цих значень. Тобто одна і та ж невербальна інформація може сприйматися по-різному в країнах з різними культурно-національними особливостями. Вербальний текст зупиняє ланцюг багатозначності. “На практиці ми все одно спочатку

читаємо зображення, а не текст, що його сформував: роль тексту врешті-решт зводиться до того, що змушує нас обрати одне з можливих значень”[4, с. 68]. Але все це може змінюватися, коли цей креолізований текст потрапляє в інше мовно-культурне середовище. Чи буде одна і та ж реклама сприйматися однаково в різних країнах? Чи варто впроваджувати її без змін та адаптацій до соціально-культурних потреб?

З розвитком міжнародних відносин, інтернаціональних маркетингових структур, транснаціональних корпорацій інтенсивних змін зазнає і міжнародна реклама. З розвитком систем масової комунікації, світ став єдиним цілим, але при цьому спостерігаються фундаментальні культурні відмінності. Для сучасного суспільства характерним стає посилення національної або етнічної свідомості в протилежність сучасним глобальним комунікаціям. А саме етнічна група і є носієм мови (вербальної та невербальної), культури, яка походить з історичного минулого, та сучасних традицій окремо взятої країни. Рекламна діяльність несе в собі величезний культурний потенціал, який може впливати як на окрему особистість, так і на суспільство в цілому, *мета* статті – описати ці явища. Та ця діяльність інтерактивна: вона в свою чергу має відображати національно-культурні особливості суспільства. Майже вся реклама носить національний характер, навіть тоді, коли один і той же товар рекламується в різних країнах. Білл Трагос, співзасновник світового рекламного агентства TBWA, говорить: «Я вважаю рекламу дзеркалом країни. Найефективніші рекламні оголошення відображають жести, міміку, нюанси та іншу специфіку даної місцевості. Таким чином, питання про уніфікацію реклами навіть не може бути предметом обговорення» [2, с. 128].

Неврахування національно-культурних особливостей, історії, менталітету народу іншої країни та специфіку крос-культурних комунікацій значною мірою знижує ефективність рекламної кампанії, а інколи практично призводять до провалу. Ті ж самі помилки можуть виникати і при адаптуванні невербальних елементів креолізованих рекламних текстів, оскільки візуальна або знаково-символічна культура кожного народу є специфічною та оригінальною. Адаптація рекламного тексту – це не просто переклад слів, але й переклад ідей. Потрібно перекладати дух та контекст рекламного звернення. Перш ніж створити рекламу, орієнтовану на споживача іншого культурно-мовного походження, треба володіти інформацією щодо традицій, звичаїв, норм поведінки в даному середовищі.

Культурні розбіжності, різний соціально-економічний розвиток та рівень життя, споживчий менталітет, звичаї та навіть побутові звички представників різних країн зумовлюють і різну реакцію на свою та запозичену рекламу. «Реклама – це частіше лише зовнішнє відображення культури» [2, с. 113]. В часи глобалізації кожна країна намагається зберегти свою національно-культурну особливість та унікальність. Найцікавіша реклама – та, яка використовує свій національний колорит. Креолізований рекламний текст – це короткий ролик, який поєднує в собі такі негомогенні частини: вербальний (текст, слоган) ряд, візуальний (жести, символи, знаки, кольори) ряд та звуковий (джингли) ряд. Правильно поєднуючись, вони створюють саме той соціально-культурний ефект, який необхідний для сприйняття споживачами-реципієнтами. Товари та сюжет реклами демонструють культурні і матеріальні цінності країни, актуальні проблеми суспільства. Баланс частин креолізованого тексту залежить від культури реклами в кожній країні та навіть ставлення до реклами взагалі.

Розглянемо специфіку сприйняття креолізованих текстів на прикладі телевізійної реклами кави різних країн. Чому саме реклама кави була обрана об'єктом дослідження? По-перше, кава – другий за обігом товар у світі після нафти. Каву вирощують в 50 країнах, і практично в кожній – свій сорт. Сорти кави дуже різноманітні і їх більше тисячі. Конкуренція серед виробників кави дуже висока, тому кожен повинен мати ефективну рекламу підтримку. Кава не є найкращим продуктом для візуальної ре-

клами, основні її переваги – це специфічний аромат та насичений смак, які важко передати візуально. Проте кава – це ідеальний продукт для креативної реклами. В багатьох всесвітньо відомих рекламних агентствах найскладніше тестове завдання – це розробка реклами кави. По-друге, ставлення в різних країнах до цього продукту не є однаковим, що зумовлено історією як самої країни, так і історією кави в цій країні. Звичайно ці фактори не можна ігнорувати при створенні реклами.

Впродовж всієї історії кава була не просто популярним продуктом, а й відіграла певну роль як в гастрономічному житті країн, так і в культурному, політичному та навіть релігійному. Так, в арабських країнах кава є популярним напоєм і її вживання зберегло свою традиційність та навіть ритуальність. В Північній Америці після «Бостонського чаювання» 1773 року чай, як символ Британської імперії, перестає бути фаворитом, і на його місце приходиться кава. В середині 19 століття кава стає інтегрованою частиною американського способу життя. У Британії кава так і не стала популярнішою за чай, але по праву має свою стійку позицію на споживчому ринку. Японія – країна, відома своїми чайними ритуалами, але саме Японія є найбільшим імпортером найдорожчих та найпопулярніших сортів кави, тобто кава – популярний і престижний напій.

Розглянемо рекламу кави в різних країнах. Всі знають, що саме США є лідером світової рекламної індустрії. Це країна копірайтерів та відомих чітких слоганів. В США реклама ототожнює саме життя. Деякою мірою реклама стала невід'ємною частиною життя, а кава – національним напоєм. У рекламі кави «Старбакс» («Starbucks») наявні всі елементи креолізованого рекламного тексту. Першим іде візуальний ряд: зелений фон, який вже задає спокійну та дружню атмосферу; типова американська архітектура, яку неможливо сплутати ні з якою іншою; люди різного віку, статі та расової належності (що зберігає американську політичну коректність) з паперовими філіжанками кави пускають у повітря паперові сніжинки. Звуковий ряд довершує цю композицію легким джінглом. Все створює атмосферу невимушеності та свята, що наближається. Вербальний ряд цього ролика містить лише два речення: *“You know when the holidays are here. Share in the taste of the season”* (Ти знаєш, коли настає свято. Поділись смаком цього сезону). Вся креолізована композиція є дуже гармонійною та логічно пов'язаною. Дуже важливе саме те, що цей ролик має чітке національно-культурне підґрунтя: одна нація об'єднана єдиною ідеєю; та мета самої реклами – кава «Старбакс» – це те, що єднає націю в святковий час.

Зовсім іншу специфіку виявляємо в японській рекламі кави, що пов'язано з соціокультурною специфікою самої країни. Японія – країна, що поєднує технологічний прогрес з консерватизмом традиційного суспільства. В рекламі японці більш символічні, ніж американці. Для них важливий не сам результат, а процес подачі рекламного матеріалу. Рекламний образ залишається за кадром подій, що відбуваються. Кожен рекламний ролик – це невеличкий фільм. Так, в рекламі канадської кави «Tim Hortons», яка орієнтована на японського споживача, ми бачимо ознаки японського традиціоналізму. Ця реклама – історія трьох поколінь однієї родини (дідуся, сина, онука). Батько відчуває провину перед сином, якому не дозволяв в дитинстві грати в хокей, а змушував лише вчитися. Він приходиться подивитися на гру свого онука. Переважає візуальний ряд: рухи, хода, постава, погляд, не дуже яскраві, навіть пригнічені одноманітні кольори – все вказує на глибокі роздуми та душевні переживання. Ми також бачимо типову японську поведінку: неспішність, небагатослівність, поважне та навіть дещо сором'язливе ставлення до батька. Звуковий ряд є ледь помітним фоном – ніщо не відволікає від подій. Сам об'єкт реклами, кава, увесь час присутня в кадрі, але вона не є центром, а скоріше фоном цієї історії. І як підтвердження цьому – слоган – *“Every cup tells a story”* (Кожна чашка розповідає історію).

Далі візьмемо рекламу також традиційної, але вже європейської країни – Англії. «Реклама Англії – це не тільки інструмент торгівлі, але й оригінальний вид мистецтва. Рекламні ролики являють собою невеличкі п'єси» [2, с. 118]. Реклама креативна та спрямована на те, щоб зацікавити і розважити споживача. Як приклад англійської реклами кави ми взяли дещо несподіваний варіант реклами «Costa Coffee». За основу була взята теорія про те, що, вдаряючи по клавішам друкарської машинки, мавпа рано чи пізно зможе надрукувати одну з п'єс Шекспіра. Але чи зможуть мавпи зварити справжню каву? Звичайно ж, мавпи влаштували справжній розгrom, тому що справжня кава – це не випадковість. Щодо креолізованого тексту цього ролика, то всі його компоненти рівномірно представлені. Візуальний ряд коментується вербально, звуковий ряд представлений класичним твором Штрауса, що наростає або затихає для посилення ефекту. Колористика досить контрастна: світлі та яскраві кольори самого дійства на глибокому темному фоні. Кава як об'єкт присутня в різних станах: від зерен та меленої до вже готового напою. Слоган “Costa – for coffee lovers” (для поціновувачів кави) є продовженням основного меседжу, що не вся кава створюється однаково. Незважаючи на незвичний та навіть кумедний суб'єкт, ролик зберігає всі англійські традиції: манерність, класичність та англійський специфічний гумор.

Ще один приклад національного традиціоналізму – це реклама не дуже відомої в Саудівській Аравії марки кави «Zaheb», орієнтованої суто на місцевого споживача. Візуальна частина креолізованого тексту представлена у вигляді слайд-шоу – фото з національними символами та знаками, які не завжди зрозуміли реципієнтам іншопольовного походження: національний одяг (жіночі хеджаби та чоловічі вбрання), національна архітектура (мінарети та базари), навіть посуд та місце для приготування справжньої арабської кави – все вказує на національно-культурні коріння. Звуковий ряд також незвичний, він представлений вербально – віршем про каву, який звучить в арабській манері, наче сура з Корану. Вербальна частина представлена друкованим текстом про каву, що рекламується. Текст є дуже гармонійним, але зрозумілим лише для представників даної соціокультурної групи. Його адаптація для іншопольовного споживача є практично неможливою не тільки через складність перекладу, але, в більшості, через національно-культурну особливість візуального ряду та аудіо ряду цього ролика.

В Україні кава з'явилась приблизно в 16–17 столітті. Є припущення, що козаки пили каву одночасно з турками, оскільки мали з ними давні зв'язки. Першість по вживанню кави та кількості кав'ярень в наші часи належить Львову та Західній Україні. Ми розглянемо рекламу одного з небагатьох українських кавових брендів – львівської кави «Галка». Креолізований текст цього ролика досить чіткий та національно орієнтований. Візуальний ряд – мультиплікація (за мотивами відомого мультфільму про трьох козаків), яка містить більш чітке кодування на відміну від фото або відео ряду, але більше обмежує сприйняття за межами українського національно-мовного середовища. Звуковий ряд – українська народна музика, яка додає візуальному ряду колориту та рухливості. Вербальна частина тексту містить тільки ключові слова – кава, «Галка», Львів, які потім ми чуємо в слогані: «Галка – натуральна кава зі Львова».

Висновок. Як бачимо, для ефективного сприйняття реклама повинна мати чіткі національно-культурні ознаки, це стосується як внутрішньої реклами, так і реклами інтернаціональної, адоптованої до певної національно-культурної споживчої аудиторії. Вона повинна бути зрозумілою та близькою для національного споживача, а також відображати етнічні, соціальні й культурні цінності суспільства. Ефективно сприймаються такі креолізовані рекламні тексти, які апелюють до певної національно-культурної цільової групи, несуть кодовану інформацію, зрозумілу та близьку саме їй, зберігають традиції та звичаї даного середовища.

Список літератури:

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 376 с.
2. Головлева Е. Л. Основы рекламы : Учебное пособие / Е. Л. Головлева – М.: ЗАО «Издательский дом «Главбух», 2003. – 272 с.
3. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. / І. М. Кочан – К.: Знання, 2008. – 423 с.
4. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. / Г. Г. Почепцов – К.: «Ваклер», 2001. – 656 с.
5. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: Учебное пособие./ А. П. Садохин – М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 288 с.
6. Сорокин Ю. А., Тарасов Е. Ф. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция // Оптимизация речевого воздействия / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов – М.: Институт языкознания РАН, 1990. – 189 с.
7. Ярцева В. Н. Лексический словарь. / В. Н. Ярцева – М.: «Советская энциклопедия», 1990. – 682 с.
8. Collins English Dictionary. – Glasgow: Harper Collins Publishers, 2008. – 1040 с.

Ущаровская И. В. Национально-культурная специфика восприятия креолизованных рекламных текстов (на материале телевизионной рекламы кофе) // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.4039-414

В статье рассматриваются проблемы кросс-культурной коммуникации на примерах креолизованных рекламных текстов. Коммуникация между культурами требует осторожности, поскольку не только неправильный перевод вербальной составляющей, но и неправильная интерпретация невербальной части сообщения может привести к неудачам или даже провалу всего коммуникативного акта. Игнорирование национально-культурных особенностей снижает эффективность рекламы. Наиболее эффективно воспринимаются такие рекламные тексты, которые несут в себе элементы вербального языка, традиций, культуры и символов данной национально-культурной среды.

Ключевые слова: *кросс-культурные коммуникации, креолизованный рекламный текст, национально-культурная специфика восприятия, вербальный ряд, визуальный ряд, звуковой ряд.*

Ushchapovska I. National and cultural peculiarity of perceiving the creolized advertising copies (on the materials of coffee ads) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.409-414

The article considers the problems of cross-cultural communication studying the examples of creolized advertising copies. Communication between cultures needs to be very careful as some problems may be encountered: not only the verbal part may be mistranslated but also misinterpretation of the non-verbal part of the message may fail the act of communication. Despite globalization each country tries to preserve its identity and cultural peculiarity. Every advertising is of a national character even when one and the same products are advertised in different countries. Adaptation of the copies is not only translation of the text but most of all translation of the ideas. One should interpret the spirit and the context. Advertising is of great cultural potential that may affect both an individual and the society in general. Ignoring national and cultural specifics decreases the efficiency of the advertising campaign. The copies containing elements of verbal language, traditions, culture and symbols of a certain national and cultural environment are most effectively perceived.

Key words: *cross-cultural communications, creolized advertising copies, national and cultural peculiarity of perception, verbal series, visual series, sound series.*

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

РАЗДЕЛ 8. КУЛЬТУРА РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ. РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ. РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ

УДК 372.8

Преимственность либерального языка и проявление конфликта в парламентском дискурсе

Морозова О.Н., Бочаров Г.В.

*Тверская государственная сельскохозяйственная академия,
г. Тверь, Россия*

В статье рассматривается преимущество либерального языка и проявление конфликта в парламентском дискурсе. Авторы приходят к выводу, что при формировании парламентарного мышления думские политики отводят необходимое место политической языковой маркировке. Конституционные демократы, придававшие большое значение партийному строительству, среди основных лексем политический объединений, употребляют понятия «партия», «программа», а новой лексемой, характеризующей либерализацию политического языка, является термин «многопартийность».

Ключевые слова: либеральный язык, дискурс, конфликт, партия, программа.

В последнее время исследования процессов создания средствами массовой информации коллективного речевого («текстового») портрета политика вообще и думского политика-либерала в частности, описание вербальных технологий формирования публицистического языка политиков либеральных воззрений и анализ медийных способов адекватного представления собирательного образа либерального политика в общественном мнении всё больше увязываются с качественными изменениями в социально-экономической сфере и политической жизни общества, порождёнными глобализацией, неравномерностью развития, усилением борьбы между тенденциями формирования однополярного и многополярного мира, между построением монокультурного и мульти-культурного общества, обострением конкурентной борьбы как между странами, так и между регионами, фирмами, политическими партиями и различными структурами управления гражданским обществом.

В этой связи анализ дискурса субъектов политической парламентской коммуникации в современном медиа-пространстве как инструментария научного познания и формирования «языковой картины мира», «наивной модели мира», «политического портретирования» её участников с их личностными особенностями и свойствами, формами социального существования, культурными и политическими ценностями обуславливает актуальность современных исследований по данной тематике [1; 2; 3; 4] и даёт возможность по-новому взглянуть на роль языка в процессе познания, хранения и передачи информации с целью воздействующего потенциала на массовую аудиторию.

Политический язык эпохи во многом определяется состоянием идеологического разнообразия и его организационной формой – многопартийностью. Для представления образа политика-демократа в современной Государственной Думе мы исходим

из необходимости партийной типологизации парламентского политика – ньюсмейкера партии, вербальные усилия которого воспроизводили известные концепты либерального языка и создавали новый либеральный дискурс с учетом изменений в политической системе, актуализации и наполнения смыслами принципов перехода к демократии и рыночной экономике. Подобный подход является необходимым обстоятельством, чтобы сделать вывод о языковых чертах возрожденного типа думского политика-либерала, образ которого получил развитие и трансформировался в новых условиях как тип думского политика-демократа. Одновременно в процессе думской коммуникации предполагается обнаружить и систематизировать конфликтный дискурс, возникающий при смене одной социальной парадигмы на другую, появлении в политическом языке отрицания того, что являлось доминирующим дискурсивным течением в недавнем прошлом, влиянии его на современное состояние политического языка и представляет собой *цель* исследования.

К критериям определения либерального думского политика в условиях смены социалистического дискурса на новый политический лексикон мы считаем концепт «демократия», многократно повторенного в речах политиков, государственных деятелей и журналистских текстах. Исходя из наличия в названии политических объединений термина «демократия», среди либералов «первой волны» можно определить пять политико-лингвистических групповых портретов, лексическое содержание которых отрицало социалистический (в его коммунистическом виде) дискурс. Первая языковая группа состояла из демократов-коммунистов «Демократической платформы в КПСС». Эта группа во главе с ее лидером и оратором Александром Рущким находилась в раздвоенном дискурсивном состоянии. С одной стороны, ими отрицались отжившие социалистические формы, которые они стремились обновить, с другой стороны, присутствовало неприятие «дискурса Ельцина». В результате, при силовом столкновении исполнительной и законодательной власти лидер, воспитанный в школе военной лексики, поддержал парламент советского типа знаком силы, которым был автомат «калашникова».

Другим политическим образованием «демократов», осуществлявшим перевод страны в иное дискурсивное пространство, стала «Межрегиональная демократическая группа» в составе депутатов Верховного совета РСФСР – Б. Ельцина, профессора истории Ю. Афанасьева, профессора экономики Г. Попова, доктора филологии Г. Старовойтовой и других представители «советской интеллигенции». Члены этой группы были наиболее последовательны в своих выступлениях и заявлениях и заняли все перестроечное семиотическое пространство советского парламента. Новые либеральные смыслы также формировали и другие депутаты, малочисленные политические группы демократической ориентации, лидеры которых говорили от имени народа: Н. Травкин («Демократическая партия России»), К. Боровой («Партия экономической свободы»), И. Хакамада ([«Партия развития предпринимательства»](#)), Н. Лысенко ([«Республиканская партия России»](#)), В. Новодворская ([«Демократический Союз»](#)), С. Федоров ([«Российская партия самоуправления трудящихся»](#)). Одна из партий носила название [«Российская Конституционно-демократическая партия»](#), которая, однако, не смогла быть не оставила в информационном поле заметных следов.

К основным политическим группам демократической ориентации, возникшим в начале 90-х годов, были партия «Демократический выбор России» и партия «Яблоко». В процессе политической эволюции и объединений с другими демократическими партиями и блоками «Демвыбор» позднее стал партией «Выбор России», принявшей затем название «Союза правых сил» (СПС). На протяжении 90-х годов прошлого века эти партии и их ораторы в Государственной Думе были основными носителями либерального языка. Их речевой образ формировался под влиянием реча

обстоятельств, которые учитываются в исследовании. К ним мы относим противоречивость политических процессов в переходный период от социализма к капитализму, смену языковых парадигм и социальных маркеров, замену их другими, похожими, но противоположными по смыслу, ригидность политического языка. Важно также принимать во внимание оценки общественным и авторитетным мнением экономического результата реформ, в частности, мнение писателя-демократа А.И.Солженицына, который принял непосредственное участие в формировании парламентского дискурса, выступив в первой постсоветской Государственной Думе с программной политической речью.

Среди депутатов «демократов» в Государственной Думе трех созывов мы фиксируем 36 ораторов, которые сформировали массив либеральных текстов, транслируемых средствами массовой информации. В течение 1994 – 2003 годов главными ораторами демократических партий были: в партии «Яблоко» – А.Г. Арбатов, М.М. Задорнов, В.П. Лукин; позиции партии «Демократический выбор России» озвучивали В. Бауэр, В.В. Гоман, В. Полторанин, С. Похмелкин, Ю. Рыбаков, В.А. Рыжков, Г. Старовойтова, В.А. Шейнис, А.Н. Шохин, С.Н.Юшенков. Из всей группы ораторов, в свою очередь, по количеству выступлений в составе депутатов Думы первого созыва первенствовали В.Бауэр (234 выступления) и М.М.Задорнов (302 выступления), депутаты всех трех созывов Похмелкин, Рыбаков, Рыжков, Шохин, Юшенков и Явлинский. Основными докладчиками по главным вопросам повестки дня были лидеры партий Е.Т.Гайдар (33 выступления) и Г.А.Явлинский (21 выступление). При этом в первой Государственной Думе за «Демвыбором» Егора Гайдара сохранялось информационное доминирование, как в стенах парламента, так и в СМИ в силу присутствия в исполнительной власти ее представителей. 12 думских либералов проявляли вербальную активность на протяжении всего периода присутствия демократических партий в Государственной Думе. Активность депутатов-«демократов» в Государственной Думе РФ отражена в таблице, размещенной в приложении.

В либерально ориентированной фракции «Выбор России» («Союз правых сил»), на протяжении рассматриваемого периода их лидерами были Егор Гайдар и Борис Немцов. Либеральным идеологом и оратором партии в Государственной Думе, выступающим в одной лексической связке с Е.Гайдаром, был Анатолий Чубайс. Именно их публичная деятельность сформировала массив текстов либерального содержания и оказала заметное влияние на становление и закрепление в общественном сознании своеобразного представления о либералах и либерализме в современной России. Политический блок «ЯБЛоко» – (Явлинский, Болдырев, Лукин) сегодня стал партией с названием «Российская объединенная демократическая партия «Яблоко». В идеологическом смысле обе эти партии объединяет признание европейского пути развития для России, универсальных человеческих ценностей в их западной трактовке.

С исходом СПС и партии «Яблоко» из Государственной Думы в 2003 году либеральный дискурс думского политика был менее выражен, но либеральные концепты не исчезли из лексики депутатов Думы. Они лишь перешли в языковой формат других политических партий и блоков, представленных сегодня партией парламентского большинства «Единая Россия» и ЛДПР В.Жириновского.

В ходе юбилейного заседания Государственной Думы РФ, посвященного 100-летию первой императорской Думы, депутаты старались определиться с историческими оценками, уроками и преемственностью в вопросах конституционализма и парламентаризма в России; в речах были проявлены основные языковые маркеры, которые сближают характеристики речевой личности современного думского политика, представителя исполнительной власти с конституционными демократами начала прошлого века.

Вывод. Таким образом, при формировании парламентарного мышления думские политики отводят необходимое место политической языковой маркировке, которая характеризует изменения в общественном сознании. Конституционные демократы, придававшие большое значение партийному строительству, среди основных лексем политический объединений, употребляют понятия «партия», «программа». Новой лексемой, характеризующей либерализацию политического языка, является термин «многопартийность», впервые включенному в текст Конституции РФ 1993 года. В политико-идеологической сфере Конституцией признается «идеологическое» и «политическое многообразие», «многопартийность», фиксируется запрет на обязательность наличия государственной идеологии: «Никакая идеология не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной». Как элемент парламентского дискурса в публичный оборот понятие попало на первом заседании «пятой» Государственной Думы, в ходе которого многопартийность Думы определялась метафорой - «букетом из разнотравья на лугу» (Стенографический отчет: Бюллетень ГД N 1(1) Ч.1: 28). В многопартийности, «созданной не сверху, а снизу», В. Матвиенко видит «конкуренцию партийных программ» - как условия «на пути к дальнейшему укреплению демократии и совершенствованию системы парламентаризма в России».

Список литературы

1. Романов А. А. Политическая лингвистика / А. А. Романов. – М.: Тверь: ИЯ РАН, ТвГУ, 2002. – 191 с.
2. Романов А. А., Малышева Е. В. Коммуникативные маркеры массмедийного дискурса в современном социуме (на материале политических выступлений В. Жириновского) / А. А. Романов, Е. В. Малышева // Кросс-культурное пространство литературной и массовой коммуникации: генезис и развитие. Мат. Междун. научн. конф. – Майкоп: Адыгейский гос. ун-т, 2012. – С. 279–282.
3. Романов А. А., Новоселова О. В. Психосемантика конструкта угрозы в политической коммуникации / А. А. Романов, О. В. Новоселова // Вестник Тверского государственного университета. Сер. Педагогика и психология. – 2012, № 15. – С. 6 – 16.
4. Romanov A. A., Romanova L. A. Mimesis and performative knowledge of use social practices in the communicative space homo loquens / A. A. Romanov, L. A. Romanova // Prospects and Challenges of the contemporary world and the European 2th International Colloquium. 3 November 2011. – Bucarest : Crevedia, 2011. – P. 59–61.

Морозова О.Н., Бочаров Г.В. Наслідуваність ліберальної мови і прояв конфлікту в парламентському дискурсі // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.415-419

У статті розглядається спадкоємність ліберальної мови і прояв конфлікту в парламентському дискурсі. Автори приходять до висновку, що при формуванні парламентарного мислення думські політики відводять необхідне місце політичній мовній маркуванню. Конституційні демократи, що додавали велике значення партійному будівництву, серед основних лексем політичний об'єднань, вживають поняття «партія», «програма», а нової лексемою, що характеризує лібералізацію політичної мови, є термін «багатопартійність».

Ключові слова: ліберальний мову, дискурс, конфлікт, партія, програма.

Morozova O., Bocharov G. The continuity of liberal culture and manifestation of conflict in parliamentary discourse // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National

University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.415-419

This article deals with the continuity of the liberal culture and manifestation of conflict in parliamentary discourse. The authors conclude that in forming the parliamentary thinking the Duma`s politics allocate a necessary place for political language marking, which characterizes by changes in public consciousness. Constitutional democrats give full attention to great importance of party construction among the main political associations which are the “party”, the “program”. The new token describing the liberalization of political language is the term “multi”, for the first time included in the text of the Constitution of the Russian Federation, 1993. In the politico-ideological sphere Constitution recognizes the “ideological and political diversity and multi-party system, is bound by a ban on State ideology: “no ideology may establish itself as the ideology of the State or as an obligatory ideology”. As an element of parliamentary discourse in public trade concept is horrible at the opening meeting of the fifth State Duma, “during which a multi-party Council determined the metaphor - “bouquet of herbs in the Meadow”. In a multi-party system “was not created at the top and bottom”, V. Matvienko sees “competition of party programs” -as conditions “towards further strengthening democracy and improving the system of parliamentarianism in Russia”.

Keywords: *liberal language, discourse, conflict, party, program.*

Поступила в редакцию 14.04.2013 г.

УДК 811.161.1'42

Жанр-репеллер мужской журнал как средство обеспечения открытости системы-сверхтекста «Женский русскоязычный журнал Украины»

Шилина А. Г.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье женский русскоязычный журнал Украины рассматривается как система-сверхтекст – совокупность текстов, связанных локально, темпорально, тематически, обладающих языковой цельностью и отличающихся нелинейностью, интегративностью, диссипативностью и открытостью. Открытость системы-сверхтекста «Женский русскоязычный журнал Украины» выражается в наличии специальных механизмов самоадаптации – универсализации и специализации. Средствами, обеспечивающими функционирование данных механизмов, выступают жанры-репеллеры. Способом познания означенных механизмов является интертекстуальность. Действие механизмов открытости демонстрируется на примере жанра-репеллера мужской журнал.

Ключевые слова: *система-сверхтекст, женский журнал, мужской журнал, открытость системы, жанр-репеллер, интертекстуальность.*

В конце XX – начале XXI вв. женский журнал оказался в поле исследовательского интереса социологов, культурологов и журналистов (В. В. Боннер-Смеюха, Ю. А. Голодникова, М. Ю. Гудова, Е. Ю. Коломийцева, Лу Мими, Н. Н. Сидоренко, С. М. Черменская, Р. М. Ямпольская). Не обошли вниманием женский журнал и лингвисты: немногочисленными являются работы, посвященные отдельным проблемам, например коммуникативным стратегиям женских журналов (Г. В. Шаповалова), языковому выражению женственности/мужественности в женских и мужских журналах (А. О. Лалетина), языковым особенностям рекламы в женских журналах (Е. Э. Гампер), лексико-стилистическим особенностям женских журналов (А. О. Шатова), описанию адресата женских журналов (Е. Д. Назарова), анализу отдельного женского журнала с позиций лингвопрагматики (В. А. Буряковская). Нам бы хотелось присоединиться к коллегам и предложить обсудить женский журнал в аспекте теории текста и теории систем.

Категоризируя женский русскоязычный журнал Украины как систему-сверхтекст – совокупность отмеченных направленной ассоциативно-смысловой общностью (в сферах автора, кода, контекста или адресата) автономных словесных текстов, имеющих «внетекстовую ориентацию», образующих незамкнутое единство, отмеченное локальной, темпоральной, смысловой и языковой цельностью, отличающихся нелинейностью, интегративностью, диссипативностью и открытостью [1; 4; 8; 9], рассмотрим параметр «открытость» через соотнесение данной системы-сверхтекста с другой системой-сверхтекстом – мужским русскоязычным журналом Украины.

Актуальность статьи. Использование категории *открытость/закрытость* в анализе системы-сверхтекста «Женский русскоязычный журнал Украины» предполагает следующее уточнение: абсолютно открытых систем-сверхтекстов и

абсолютно закрытых систем-сверхтекстов не существует, так как «всякая система закрыта хотя бы потому, что в отсутствие границы она не была бы отличима от среды, не была бы системой. И всякая система открыта уже вследствие всеобщности взаимосвязи всего и со всем» [11]. Прежде чем система-сверхтекст стала открытой, она превратилась в систему, а значит, – обрела границы в виде трех уровней: мегасверхтекста (I уровень – женские журналы на территории независимой Украины конца XX – начала XXI ст.), макросверхтекста (II уровень – самостоятельные женские журналы как сверхтексты), то есть превратилась в закрытую; а макросверхтекст стал открытым и закрытым одновременно благодаря мезосверхтексту (III уровень – отдельные выпуски женских журналов).

В формате настоящей публикации проанализируем аспект *открытости* системы-сверхтекста «Женский русскоязычный журнал Украины», а *цель* нашего исследования определим как описание средств и способов, регулирующих механизмы открытости наблюдаемой системы-сверхтекста.

Существует узкое и широкое понимания *открытости* системы. В случае узкого понимания открытость рассматривается как возникновение новых сверхтекстов, составляющих макросверхтекста. Широкое понимание подразумевает обмен информацией мегасверхтекста с другими системами-сверхтекстами, и именно оно заслуживает дальнейших рассуждений.

Открытость женского журнала выражается в наличии специальных механизмов самоадаптации, которые позволяют системе использовать информационные сигналы, поступающие, например, из системы-сверхтекста «Мужской русскоязычный журнал Украины». Такими механизмами самоадаптации выступают универсализация и специализация. С помощью универсализации извне берется, обрабатывается и преподносится информация, стремящаяся в своем содержании к «максимально полному охвату всех возможных сфер и интересов женской аудитории» [6, с. 20]; с помощью специализации подается конкретная информация для дифференцированной аудитории. Средствами, обеспечивающими функционирование данных механизмов, выступают жанры-репеллеры – типы текстов-репеллеров, которые *не* (курсив наш. – А. Ш.) реализуют концептуальный замысел сверхадресанта, собственно адресанта женского журнала («красота», «мода», «сексуальность», «кухня», «быт», «брак», «дети»). Способом познания означенных механизмов является интертекстуальность – «прочтение одного текста в сравнении с другим, что дает возможность осветить общие текстуальные и идеологические резонансы» [2, с. 171].

Продемонстрируем действие механизмов открытости на примере жанра-репеллера *мужской журнал*.

Обсуждаемый жанр-репеллер используется в специализированном женском журнале «LQ», позиционирующим себя изданием для женщин, читающих мужские журналы, потому что они «написаны современным циничным веселым языком и необычно смотрят на традиционные темы, для женщин, которые не читают журналы вовсе, потому что на рынке нет журналов, которые им подходят» [3]. Жанр-репеллер *мужской журнал* представляет собой результат переключения «из одной системы семиотического осознания текста в другую» [7]: в ткань текста женского журнала встраивается текст мужского журнала.

Данный жанр-репеллер можно проанализировать по следующей модели:

1. Потребность адресата, обусловившая появление жанра-репеллера.
2. Функции жанра-репеллера, способствующие реализации потребности адресата.
3. Параметры, закрепляющие потребности адресата и функции жанров-репеллеров: а) тема жанра-репеллера; б) коммуникативная цель (стратегии и тактики ее достижения) жанра-репеллера; в) концепция адресанта; г) концепция адресата; д) событийное (диктумное) содержание; е) фактор коммуникативного прошлого; ж) фак-

тор коммуникативного будущего; 3) языковое воплощение; и) паралингвистическое оформление (детально о модели см.: [13, с. 51-70]).

Рассматриваемый жанр-репеллер отражает *потребность* адресата в социальной власти, которая имманентно присутствует во всех социальных отношениях (политических, экономических, научных, технологических, религиозных, искусствоведческих, спортивных, развлекательных, семейных, сексуальных) [10; 12] и которая является проекцией потребности в самоактуализации А. Маслоу, предполагающей свободу и самоутверждение [5, с. 222]. Однако, на наш взгляд, «свобода», воплощаемая данным жанром-репеллером, предоставляет адресату иллюзорную возможность контролировать мужские мысли с помощью чтения отдельных статей мужских журналов.

Тему жанра-репеллера *мужской журнал* «Контроль мыслей мужчины как составляющая социальной власти женщины» адресант реализует с помощью *коммуникативной цели* – привлекая *стратегию* «раскрытие сокровенных мыслей мужчины» и *тактики* «цитирование статей мужского журнала» и «комментирование материалов мужского журнала», сконструировать в сознании адресата идею возможности «читать» мужские мысли. Учитывая коммуникативную цель, *концепцию адресанта* можно определить как попытку реализовать «женскую мечту» о возможности читать и знать «сокровенные мужские мысли»; *концепцию адресата* – как попытку обрести навык «чтения» «мужских мыслей». *Событийное содержание* жанра-репеллера обусловлено тематикой публикаций в мужском журнале: «Усталость мышц», «Что спасет нас от депрессивного целибата?» – которые преимущественно посвящены психологическим и сексуальным проблемам и повышенный интерес к которым в сознании адресата-мужчины формирует адресант. *Фактор коммуникативного прошлого* выражается в том, что из номера в номер журнала «LQ» последовательно цитируются и комментируются статьи из мужских журналов; *фактор коммуникативного будущего* – устанавливается традиция информировать читателей об основных темах, интересующих мужчин-читателей мужских журналов.

Манипулятивная функция данного жанра-репеллера своей задачей ставит социальный контроль над мыслями мужчин через мужской журнал. Она воплощается благодаря следующим коммуникативным ходам.

I ход – интимизация изложения материала с традиционно-классическими чертами:

- использование личных местоимений *мы, ты*: *Можешь больше не покупать мужские журналы. Ага, мы и конфеты за тебя есть будем. В том смысле, что сами все прочитали и самое ценное для тебя вырвали;*
- употребление разностилевой лексики:
 - разговорных слов: *Ты должна нести нечленораздельную околесицу;*
 - жаргонизмов: *Мужчины добровольно вступили в эту гонку вооружений – своими бесконечными понтами, анекдотами, амбициями.*

II ход – социальная оценка мужского журнала с помощью имен прилагательных в превосходной степени, которые контекстуально приобретают ироническую окраску: *Решили мы почитать западные мужские журналы. Нашли, как нам показалось, самый приличный – Details. Такое впечатление, что статьи они позаимствовали у газеты «СПИД-ИНФО» конца 90-х годов прошлого века; В этом месяце самым прекрасным оказался журнал МАХИМ с чудесными советами по тренировке языка для нашего с тобой удовольствия. Очень хочется попридусутствовать вместе с психиатром при выполнении кем-нибудь упражнения номер 5.*

III ход – апеллирование к прецедентизмам:

- прецедентным именам: *Невроз ожидания неудачи – мощная история... «LQ» опубликовал настоящий крик души современного мужчины из тех, что должны бы*

нам нравится... в этом плаче *Ярославны* [мужчины] очень напоминают мазохиста, мечтающего стать садистом;

- трансформированным прецедентным высказываниям: (трансформация за счет изменения грамматической формы) *А было ли, мальчик?* (ср. *был ли мальчик-то?* (М. Горький «Жизнь Климата Самгина») – материал посвящен сексуальным взаимоотношениям мужчины и женщины.

Суггестивная функция проявляется в имплицировании гендерного стереотипа «женщина, „читающая“ мысли мужчины, может контролировать его поведение и обеспечить свое „женское счастье“».

Информационная функция выражается в подаче информации психологического и сексологического характера из мужских журналов с помощью кинемы *фотография страницы с текстом из мужского журнала*.

PR-функцию обеспечивает вербальный ход – использование личных имен существительных, номинирующих известные мужские журналы: *МАХИМ, LQ, Men's Health*.

Исходя из самого названия жанра-репеллера *мужской журнал*, он является специфическим для женского журнала; для мужского журнала, не характерен жанр-антипод *женский журнал*, что объясняется отсутствием интереса у мужчин к женским изданиям, которые воспринимаются как несерьезное «женское чтение».

Суммируя наши рассуждения об открытости границ системы-сверхтекста, считаем возможным сформулировать следующие *выводы*.

- Женский русскоязычный журнал Украины является открытой системой-сверхтекстом. Жанры-репеллеры выступают средствами, обеспечивающими его открытость.

- Жанр-репеллер *мужской журнал* продемонстрировал не просто «текстовое вторжение» системы мужского журнала в систему женского журнала, а взаимодействие женской и мужской субкультур.

- Жанр-репеллер *мужской журнал* – это не диалог «мужских» и «женских» текстов в форме цитат, а переход из системы *мужского* в систему *женского*, «переключение» ментальных кодов. В контексте нашего исследования корректнее говорить не об интертекстуальности как способе постижения явления открытости сверхтекста, а об интересистемности. Но это тема будущих изысканий.

Список литературы

1. Абашев В. В. Пермь как текст: Пермь в рус. культуре и лит. XX в. / В. В. Абашев. – Пермь: Изд-во Перм. гос. ун-та, 2000. – 404 с.
2. Энциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора; пер. з англ. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко]. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 503 с.
Журнал «LQ». Пресс-релиз [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.eizvestia.com/company/full/15288>.
3. Исаев В. В. Маркетинг личности: [учебное пособие] / В. В. Исаев. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского государственного инженерно-экономического университета, 2003. – 259 с.
4. Коломийцева Е. Ю. Отечественные женские журналы XX века: история развития и типология / Е. Ю. Коломийцева. – М. : Лазурь, 2008. – 132 с.
5. Лотман Ю. М. Культура и взрыв [Электронный ресурс] / Ю. М. Лотман. – М. : Гнозис, 1992. – 272 с. – Режим доступа к ресурсу : http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman_semiosphera.htm.
6. Лошаков А. Г. Сверхтекст как словесно-концептуальный феномен: [монография] / А. Г. Лошаков. – Архангельск : Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2007. – 344 с.
6. Меднис Н. Е. Сверхтексты в русской литературе / Н. Е. Меднис. – Новосибирск : Изд-во Новосибирского государственного педагогического университета, 2003. – 170 с.

7. Огурцов А. П. Научный дискурс: власть и коммуникация (дополнительность двух традиций) / А. П. Огурцов // Философские исследования. – 1993. – № 3. – С. 12 – 59.
- Шабров О. Ф. Политическое управление: проблема стабильности и развития [Электронный ресурс] / О. Ф. Шабров. – М. : Интеллект, 1997. – Режим доступа к ресурсу : <http://shabrov.info/Polupr/glava2.htm>.
- Шейгал Е. Власть как концепт и категория дискурса [Электронный ресурс] / Елена Шейгал. – Режим доступа к ресурсу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/scheig_vlast.php.
- Шилина А. Г. Русскоязычный женский журнал Украины в аспекте теории текста (синергетический анализ) : [монография] / А. Г. Шилина. – Симферополь : Антикава, 2012. – 280 с.

Шилина А. Г. Жанр-репелер чоловічий журнал як засіб забезпечення відкритості системи-супертексту «Жіночий російськомовний журнал україни» // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.420-424

У статті жіночий російськомовний журнал України розглядається як система-супертекст – сукупність текстів, які зв'язані локально, темпорально, тематично і які вирізняються нелінійністю, інтегративністю, дисипативністю та відкритістю. Відкритість системи-супертексту «Жіночий російськомовний журнал України» забезпечується спеціальними механізмами самоадаптації – універсалізацією й спеціалізацією. Жанри-репелери є засобами реалізації механізмів. Інтертекстуальність – способом їхнього пізнання. На прикладі жанру-репелера чоловічий журнал доведено дієвість механізмів відкритості.

Ключові слова: система-супертекст, жіночий журнал, чоловічий журнал, відкритість системи, жанр-репелер, інтертекстуальність.

Shylyna A. G. Repeller genre man's magazine as means of providing openness of the supertext system «Women's russian language magazine of ukraine» // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.420-424

Women's Russian language magazine of Ukraine is explored as the supertext system. The notion of supertext system is defined in coherence with the theory of text according to which the supertext system is the body of texts connected locally, temporally, topically, having language wholeness and distinguishing itself by non-linearity, integrity, dissipativity and openness.

Openness of supertext system «Women's Russian Language Magazine of Ukraine» is expressed in existence of special mechanisms of self-adaptation that provide using informational signals being received, for example, from the supertext system «Men's Russian Language Magazine of Ukraine». Such mechanisms of self-adaptation are universalization and specialization. Means that provide functioning of given mechanisms are repeller genres – types of repeller texts that do not fulfil conceptual intention of the super addresser, who is the addresser himself/ herself of women's magazine («beauty», «fashion», «sexuality», «cooking», «household», «marriage», «children»). The way to get to know these mechanisms is intertextuality.

Effect of openness mechanisms is being displayed by the example of repeller genre man's magazine.

Key words: supertext system, woman's magazine, man's magazine, openness of the system, repeller genre, intertextuality.

Поступила в редакцію 25.04.2013 г.

УДК 811.161.1'42

**Коммуникативная стратегия прерывания речи адресата
(пьеса А. П. Чехова «Дядя Ваня»)**

Яценко Т. А.

*Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Статья посвящена исследованию типичной для текста пьесы коммуникативной стратегии прерывания речи адресата. Выявлены основные речевые стратегии ее реализации, установлены эксплицитные и имплицитные средства их выражения. В результате дискурсивного анализа делается вывод о неэффективности данной коммуникативной стратегии, отражающей разобщенность персонажей пьесы.

Ключевые слова: дискурсивный анализ, коммуникативная стратегия, речевая стратегия, А.П. Чехов, пьеса «Дядя Ваня».

Понятие коммуникативной стратегии (КС) широко используется в современных исследованиях по лингвокогнитологии, лингвокультурологии, коммуникативной лингвистике, дискурсологии, коммуникативистике. В ряде работ представляется классификация КС, построенная на основе типа коммуникативного взаимодействия; в определении коммуникативной стратегии на первый план выдвигаются элементы планирования дискурса и управления им с целью достижения кооперативного результата коммуникации (Ф.С. Бацевич, Т. ван Дейк, О.С. Иссерес, К. Келлерман, К. Кеффи, Е.М. Лазуткина, Т.В. Ларина, Е.А. Селиванова, И. А. Стернин, Б. Фрезер и др.). Однако до сих пор не существует четкой дефиниции КС, не разработана проблема типологии.

Реализация определенной КС происходит посредством комплекса средств языка и речи. В современных филологических работах активно используется понятие речевой стратегии (РС), которая определяется как комплекс речевых действий, направленных на достижение коммуникативной цели [4, с. 54]. Различные типы РС оперируют соответствующими речевыми актами (Ю. Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Ф.С. Бацевич, В.В. Богданов, К. Бюллер, Дж. Остин, Г.Г. Почепцов, Дж. Серль и др.).

Наша работа посвящена исследованию одной из разновидностей «директивных актов» [7, с. 1], к которым относятся акты побуждения, приказа, просьбы, совета и т.п. В рамках теории речевых жанров М. Бахтина, равно актуальной для литературоведческих и лингвистических исследований, это сфера императивных жанров.

Стратегия прерывания речи собеседника исследована преимущественно на уровне вежливых форм речевого этикета (А. А. Акишина, А. Вежбицкая, Т.В. Ларина, Дж. Лич, Н.И. Формановская и др.). Между тем предметом лингвистического и дискурсивного исследования, позволяющего представить разнообразие языковых и речевых средств для реализации указанной коммуникативной стратегии, могут стать речевые акты различных жанров. Всем вышесказанным и определяется *актуальность* работы.

Исследование проводится на материале пьесы А. П. Чехова «Дядя Ваня», так как ее текст отражает драматизм «взаимонепонимания» между людьми, одним из рече-

вых проявлений которого являются РС прерывания речи собеседника. При этом принимается во внимание невозможность полного совпадения естественной коммуникации с коммуникацией в художественном тексте [5, с. 33-34].

Цель работы: выявить основные типы РС для реализации исследуемой КС и особенности их выражения в тексте пьесы. Для достижения поставленной цели необходимо решение следующих *задач*: 1) методом дискурсивного анализа выявить все языковые, речевые и контекстуальные средства реализации указанной КС; 2) разграничить эксплицитные и имплицитные средства выражения КС; 3) выявить основные типы РС и представить их классификацию; 4) установить характерные способы выражения для каждого типа РС; 5) исследовать степень эффективности реализации КС в тексте пьесы.

Новизна исследования заключается в систематизации имплицитных языковых и речевых средств реализации КС, а также в дискурсивном подходе к анализу материала.

Языковые и речевые средства реализации КС прерывания речи собеседника делятся на прямые (эксплицитные) и косвенные (имплицитные).

Прямое выражение иллюкативного намерения прервать речь собеседника соотносится со следующими речевыми стратегиями:

- 1) побуждение адресата к прекращению речи;
- 2) побуждение адресата к приостановке высказывания или его повтору с целью понимания его смысла;
- 3) стратегия дистанцирования, выражающаяся в апеллировании к другим лицам.

Побуждение адресата к прекращению речи связано с модусами требования и просьбы. Среди языковых средств презентации данного значения преобладают императивы (в том числе в структуре фразеологических выражений), перформативы и модальные слова.

Из императивных форм глагола наиболее распространены: *молчи, замолчи, не противоречь, перестань, оставь*: Елена Андреевна (Серебрякову): **Замолчи!** Ты меня замучил! [6, с. 76]. Фразеологические выражения, побуждающие собеседника не отвлекаться или переключиться на другую тему, отмечаются особой экспрессивностью и категоричностью, что может подкрепляться ремарками: Астров (Войничкому): *Но ты мне зубов не заговаривай, однако. Ты отдай то, что взял у меня* [6, с. 108]; Войницкий (*с досадой*): **Заткни фонтан, Вафля!** [6, с. 68].

Перформативы (иногда в сочетании с модальными словами), как правило, используются для усиления категоричности побуждения и / или для повышения его экспрессивности: Елена Андреевна. Иван Петрович, я **требую, чтобы вы замолчали!** [6, с. 102]; Астров. (...) *Мне поцеловать только ваши ароматные волосы ...* Елена Андреевна. **Клянусь Вам...** Астров. (*мешая ей говорить*). **Зачем клаться? Не надо клаться. Не надо лишних слов...** [6, с. 97].

При выражении РС побуждения адресата к приостановке высказывания преобладают императивные формы глагола *постой, погоди, повтори*. См., например, реакцию Войницкого на речь Серебрякова о продаже имени и приобретении дачи в Финляндии (действие 3). Войницкий. **Постой...** Мне кажется, что мне изменяет мой слух. **Повтори, что ты сказал** [6, с. 100]. Форма *постой* используется также при утверждении права продолжить свое высказывание. При этом императив употребляется в значении одновременно и физического, и ментального действия: Войницкий. **Не замолчу!** (*Загораживая Серебрякову дорогу*). **Постой, я не кончил!** Ты погубил мою жизнь (...) [6, с. 102].

Стратегия дистанцирования выражается прежде всего в апеллировании к другим лицам и реализуется в глагольных императивах типа *остановите, уйдите*. Реплики такого типа в наибольшей степени характерны для профессора Серебрякова: Во-

йницкий. (...) *Все твои работы, которые я любил, не стоят гроша медного! Ты морочил нас!* Серебряков. *Господа! Да уймите же его, наконец!* [6, с. 102].

Косвенное выражение иллюкутивного намерения прервать речь собеседника соотносится с «речевыми стратегиями уклонения от разговора» [2, с. 298]: 1) выражение негативных эмоций, вызываемых содержанием речи или тоном адресата; 2) побуждение к изменению темы разговора; 3) побуждение адресата к действию, исключающему возможность продолжения разговора.

Выражение негативных эмоций, вызываемых содержанием речи собеседника, непосредственно связано с модусом субъективной негативной оценки. Среди языковых средств презентации данного значения преобладают предикативы и прилагательные в краткой форме: *скучно, надоело, мучительно, противно, невыносимо*. Такой способ выражения реакции на речь собеседника наиболее характерен для реплик Елены Андреевны, адресованных Войницкому, в отдельных случаях – Серебрякову: Войницкий (*идя за нею*). *Позвольте мне говорить о своей любви, не гоните меня прочь, и это одно будет для меня величайшим счастьем*. Елена Андреевна. *Это мучительно...* [6, с. 74].

Выражение негативных эмоций подкрепляется и авторскими ремарками: Войницкий (*припадая к ее руке*). *Дорогая моя ... чудная!* Елена Андреевна (*с досадой*). *Оставьте меня. Это, наконец, противно*. (Уходит) [6, с. 80]; Серебряков. *Я всех замучил. Конечно*. Елена Андреевна (*сквозь слезы*). *Невыносимо!*... [6, с. 76].

Для выражения модуса субъективной негативной эмоциональной оценки в отдельных случаях используются и глаголы с семантикой психологической или интеллектуальной реакции: Елена Андреевна (Войницкому): *Когда вы мне говорите о своей любви, я как-то тупею и не знаю, что говорить* [6, с. 79].

Особое место занимают глаголы с семантикой неодобрительной оценки речевых действий адресата типа *ворчать, брюзжать, жужжать*, наиболее типичные для реплик Елены Андреевны, адресованных Войницкому: *Вы целый день жужжите, все жужжите – как не надоест!* [6, с. 90].

Модус негативной оценки может подкрепляться речевой стратегией обобщения, ориентированной на повторяемость ситуации: речь определенного лица каузирует негативное психо-ментальное состояние другого лица (или ряда лиц). На уровне языкового выражения характерно использование глаголов несовершенного вида со значением повторяемости, как в приведенных выше примерах.

Косвенное выражение намерения остановить речь собеседника усиливается использованием обращения. Так, например, Соня, желая прекратить конфликтный диалог Войницкого и Марии Васильевны (действие 1), прерывает высказывание Войницкого: ... *Я ночи не сплю с досады, от злости, что так глупо проворонил время, когда мог бы иметь все, в чем отказывает мне теперь моя старость!* Соня. *Дядя Ваня, скучно!* [6, с. 70].

Для текста пьесы характерно также использование изолированных вокативов для реализации речевой стратегии остановки речи собеседника. Известно, что изолированное обращение, произнесенное с соответствующей интонацией, может приобретать самостоятельную коммуникативную значимость и участвовать в расширении модусной рамки высказывания [3, с. 234]. В тексте пьесы использование обращений такого типа характерно для реплик Соны, адресованных Войницкому, иногда – Марии Васильевне с целью предотвращения нарастания конфликтной ситуации: Войницкий. *Не всякий способен быть пишущим perpetuum mobile, как ваш герр профессор*. Мария Васильевна. *Что ты хочешь этим сказать?* Соня (*умоляющее*). *Бабушка! Дядя Ваня! Умоляю вас!* Войницкий. *Я молчу. Молчу и извиняюсь* [6, с. 70]. Кстати представленная ситуация является одним из немногих примеров достижения перлокутивного эффекта.

Использование вокативов в репликах Сони соотносится зачастую с речевой стратегией смягчения императивности, даже если в ремарке указывается тон упрека: Войницкий. *Никаких у него нет дел. Пишет чепуху (...). Соня (тоном упрека) Дядя!* Войницкий. *Ну, ну, виноват* [6, с. 90].

Речевая стратегия побуждения к изменению темы разговора реализуется с помощью глагольных императивных форм, как, например, прерывание монолога Елены Андреевны «*Неблагополучно в этом доме...*» репликой Войницкого *Оставим философию!* [6, с. 79] или дискурсивными средствами: в контексте конфликта Войницкого и Марии Васильевны в действии I после паузы звучит реплика Елены Андреевны: *А хорошая сегодня погода ... Не жарко...* [6, с. 70]. Заметим, что стратегия изменения темы разговора в тексте пьесы, как правило, оказывается неэффективной. См. реакцию Войницкого на отвлекающую тему «хорошей погоды»: *В такую погоду хорошо повеситься...* [6, с. 71].

Стратегия побуждения собеседника к действию, исключающему возможность продолжать речевое общение, также, как правило, оказывается неэффективной. Примером является мизансцена в саду (действие I), когда Мария Васильевна возмущается изменением убеждения автора читаемой брошюры, а сын резко останавливает ее, предлагая переключиться на чаепитие: Мария Васильевна. (...) *Опровергает то, что семь лет назад сам же защищал. Это ужасно!* Войницкий. *Ничего нет ужасного. Пейте, татап, чай.* Мария Васильевна. *Но я хочу говорить!* Войницкий. *Но мы уже пятьдесят лет говорим и говорим, и читаем брошюры. Пора бы уже и кончить* [6, с. 70]. В данном случае агрессивность речевой стратегии усиливается повтором глаголов (*говорим и говорим*) и феноменом второй реплики.

«Феномен второй реплики» представлен в работах Н. Д. Арутюновой, Е. Э. Разлоговой, А. Вежбицкой, И. М. Богуславского и др. Во вторых репликах, как отмечает Н. Д. Арутюнова, «сложилась семантика согласия, возражения и допущения, уличения, опровержения, оправдания, отказа (...) Вторые реплики сталкивают противоположные точки зрения, принадлежащие участникам диалога» [1, с. 661].

Вторые реплики, включенные в исследуемые речевые ситуации, обладают чаще всего семантикой возражения, опровержения и отказа. В приведенном выше диалоге феномен второй реплики состоит в цитации Войницким ремы предшествующих высказываний Марии Васильевны и отрицании их истинности.

Показательно, что в комедии «Леший», которая является «претекстом» пьесы «Дядя Ваня», использована аналогичная РС, с несколько измененным лексическим наполнением, так как конфликт возникает во время именинного завтрака. Марья Васильевна. (...) *Никогда с такой легкостью не изменяли своим убеждениям, как теперь. Это ужасно!* Войницкий. *Ничего нет ужасного. Кушайте, татап, карасей.*

Выводы:

1. Для реализации КС «прервать речь собеседника» используются следующие РС: а) побуждение адресата к прекращению или временной остановке высказывания; б) выражение негативных эмоций, вызываемых содержанием или тоном речи собеседника; г) стратегия дистанцирования.

2. Для реализации перечисленных РС, наряду с эксплицитными, активно используются имплицитные языковые и речевые средства.

3. В ходе осуществления дискурсивного анализа оказалось продуктивным обращение к «феномену второй реплики».

4. Дискурсивный анализ показал, что коммуникативные стратегии прерывания собеседника оказываются неэффективными: как правило, ответом на просьбу (или приказ) замолчать является отставание своего права говорить.

Перспективы исследования видятся в обращении к теории речевых жанров, на базе которой возможно рассмотрение речевых действий как средства характеристики участников коммуникации.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики, или о пользе спора / Арутюнова Н. Д. // Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 660-686.
2. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под ред. В. И. Герасимова / Т.А. Ван Дейк – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
3. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М.: МГУ, Филол. ф-т, 1998. – 528 с.
4. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. 4-е изд. / О.С. Иссерс. – М.: Ком Книга, 2006. – 288 с.
5. Степанов А. Д. Проблемы коммуникации у Чехова / А.Д. Степинов. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 400 с.
6. Чехов А. П. Дядя Ваня / А. П. Чехов // Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Сочинения в восемнадцати томах. – Т. 13. – Пьесы 1895-1904. – М.: Наука, 1978. – С. 61-116.
7. Searl J. R. The classification of illocutionary acts / J.R. Searl // Language in Society 5 (1). – 1976. – p. 1-23.

Яценко Т.А. Комунікативна стратегія преривання мовлення адресату (п'єса А. П. Чехова «Дядя Ваня») // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.425-429

Статтю присвячено дослідженню типової для тексту п'єси комунікативної стратегії преривання мовлення адресату. Виявлено головні мовленнєві стратегії її реалізації, встановлено експліцитні та імпліцитні засоби їх вираження. На підставі дискурсивного аналізу зроблено висновок про неефективність означеної комунікативної стратегії, що віддзеркалює персонажів п'єси.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, комунікативна стратегія, мовленнєва стратегія, А.П. Чехов, п'єса «Дядя Ваня».

Yashchenko T.A. The communicative strategy of interrupting addressee's speech (Anton Chekhov's drama Uncle Vanya) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.425-429

The article examines the communicative strategy of interrupting addressee's speech being typical of dramatic text. The main speech strategies of it's implementation are revealed as well as the explicit and implicit ways of it's expression are determined. The research carried out on the material plays of Anton Chekhov's "Uncle Vanya", as its text reflects the dramatic "misunderstandings" between people, one of the manifestations of which are the voice of speech strategy interrupt speech interlocutor. This takes into account the impossibility of complete coincidence of the natural communication with the communication in Fiction. Discourse analysis showed that communication strategies are not effective interlocutor interrupts: Generally, the answer to the request (or order) is shut behind her right to speak. To implement the communication strategy "to interrupt voice of the caller", the following speech strategies: a) the recipient's motivation to stop or temporarily stop saying, and b) the expression of negative emotions caused by the content or tone of the speech interlocutor d) the strategy of distancing.

Key words: discourse analysis, communicative strategy, speech strategy, Anton Chekhov, Uncle Vanya.

Поступила в редакцію 10.04.2013 з.

РАЗДЕЛ 9. ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ И ЭТНОСЫ КРЫМА

УДК 7.071.1:061"1923/1932" (477.75)

**Роль академика Н. С. Самокиша в творческих организациях
художников в 20-е г. XX в.**

Андреева Л.Ю.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В ходе проведенного исследования показано, что академик Н. С. Самокиш принимал активное участие в создании и деятельности организаций художников в Украине, России. В 20-е г. XX в. он являлся действительным членом Общины художников (г. Ленинград), членом Ассоциации художников революционной России (г. Москва), Ассоциации художников Красной Украины. Н. С. Самокиш стал одним из учредителей крымского общества революционных художников «Изофронт» (г. Симферополь). Он участвовал в выставках, организованных этими структурами, сотрудничал с издательствами. Введение в научный оборот неизвестных документов позволило более детально и достоверно реконструировать период жизни академика Н. С. Самокиша, связанный с деятельностью в творческих организациях художников.

Ключевые слова: *организация художников, Община художников, АХРР, АХЧУ, «Изофронт», Н. С. Самокиш.*

Актуальность темы. Современные биографические исследования позволяют переосмыслить роль личности в истории Украины, необходимо рассматривать реального человека и объективную истину в историческом процессе, окончательно отказавшись от тенденциозности, политизированности. Введение в научный оборот ранее неизвестных документов дает возможность существенно восполнить пробелы в научной биографии академика Н. С. Самокиша, рассмотрев его выдающуюся роль и активную деятельность в создании объединений художников в 20-е г. XX в. Расширение и установление достоверности биографической эмпирической базы, исторические методы анализа фактов позволяют реконструировать жизнь и деятельность известного художника. В исследовании использовались документы, находящиеся в Центральном государственном архиве высших органов власти и управления Украины (г. Киев), научном архиве Харьковского художественного музея (г. Харьков), Государственном архиве в Автономной республике Крым.

Анализ исследований и публикаций. Жизнь академика живописи Н. С. Самокиша (1860–1944) всегда привлекала внимание исследователей. Удивительная судьба уроженца Черниговской губернии, достигшего признания при разных правителях и формах государственного строя, была в центре внимания ученых. О нем написан ряд статей и монографий. Жизнь и творчество академика Н. С. Самокиша рассматривали в своих работах: Н. Г. Бурачек [1], Я. П. Бирзгал [2], А. И. Полканов [3], Г. С. Портнов [4], И. И. Пикулев [5], В. Я. Ткаченко [6], В. Ф. Яценко [7]. Эти труды наряду с достоинствами имели характерные для советского периода тенденциозные оценки, связанные с восхвалением существующего строя. В этом смысле недоста-

точно раскрыты достижения академика Н. С. Самокиша в педагогической и общественной жизни того времени. Однако, наследие выдающегося украинского художника настолько огромно и изучено настолько недостаточно, что требует дальнейших тщательных комплексных исследований.

Цель статьи – показать роль академика Н. С. Самокиша в создании и деятельности объединений художников в 20-е г. XX в.

Период 1920 – 1930-х гг. XX в. отличался бурным ростом внимания к специалистам в области изобразительного искусства. Советскому государству необходимы были художники, способные отразить переломные моменты «строительства новой жизни». Предпринимались попытки организации объединений художников. Так, например, в мае 1922 г. в Москве была создана организация художников–реалистов, носившая название «Ассоциация художников революционной России» (АХРР переименован в 1928 г. в «Ассоциацию художников России» (АХР)). Основу этой организации составили художники, стремившиеся к отражению действительности реалистическими методами. Это были бывшие участники Товарищества передвижных художественных выставок. П. А. Радимов (1887–1967), последний глава Товарищества передвижников, стал первым председателем АХРР. Необходимо было искусство сделать доступным и понятным народным массам. Ахрровцы выступали против формализма в искусстве, ратовали за реалистические принципы, за создание стиля героического реализма, являвшегося в известной степени предтечей социалистического реализма в советском изобразительном искусстве (В 1928 г. АХРР был переименован в «Ассоциацию художников России» (АХР)).

Академик Н. С. Самокиш стал членом АХРР в 1923 г. В составе организации были и его ученики (М. И. Авилов, Р. Р. Френц), разделяющие традиции русской реалистической школы. Тема героики Гражданской войны, отражающая важнейшие победы и будни бойцов Красной Армии, была актуальной и востребованной советским государством. Батальный жанр стал одним из самых популярных, поэтому творчество академика Н. С. Самокиша и его учеников отражало крепнущую мощь советской власти. Н. С. Самокиш плодотворно сотрудничал с издательством Ассоциации художников революционной России. Производственно-издательское бюро АХРР заказывало картину «Взятие Перекопа» «но с тем, чтобы на ней был т. Фрунзе» [8; 9], предлагаемые размеры «5 арш. х 2» [10]. Акварельная работа «Фрунзе под Перекопом» представлялась на выставке АХРР «Жизнь и быт народов СССР» [11; 12]. В письме от 16 августа 1926 г. сообщалось о получении картины «Взятие Перекопа» [13]. Издательство АХРР продолжало развиваться и укреплять свою базу, поэтому обращалось к академику Н. С. Самокишу с предложениями о создании серии репродукций под общим названием «Оборона страны» [14], а также изготовлении «репродукций для массового, низового потребителя» [15]. Присланные картины (масло), просили сделать в акварели. Причем для лучшего качества (фото–хромолито) заказывали более четкие изображения. Размеры тоже оговаривались 24х34 см. А гонорар за каждую выполненную работу соответствовал 250 руб. [16]. 21 сентября 1928 г. заключили договор № 432 на создание картины «Советская артиллерия на маневрах» [17]. Эскиз данной работы был предоставлен еще в августе 1928 г. [18; 19; 20]. Вскоре был заключен договор о праве на воспроизведение и распространение этой картины тиражом 100000 экз. [21]. Однако возникали и определенные казусы. Так, в письме от 15 июня 1939 г. зав. издательством А. Антонов ставил в известность Н. С. Самокиша, что «ваш оригинал для народной картинки «Советская артиллерия на маневрах» не принят нашей художественно-экспертной комиссией». Оказалось, что по мнению комиссии, в трактовке темы и характеристике красноармейцев не выражены черты советской армии [22]. Вели переписку по поводу репродуцирования, тиражирования различных работ Н. С. Самокиша («Взятие Перекопа», «Взятие танка», «Ноч-

ной бой») [23; 24]. Произведения художника представлялись на многих выставках АХРР [25; 26]. Заказывали различные рисунки по военной тематике [27]. Работы Н. С. Самокиша, подготовленные для московских ахрровских выставок, приобретались многими музеями. Акварельная работа академика Н. С. Самокиша «Захват танков в Северной Таврии» 1923 г., приобретенная с выставки «X лет РККА», в настоящее время находится в Центральном музее Вооруженных сил в г. Москве, согласно письма № 24 от 20 января 2011 г. [28].

В 1926–1928 гг. Н. С. Самокиш часто выезжал в г. Ленинград. 9 октября 1926 г. он был избран действительным членом Общины художников, находящейся в ведении Главнауки Наркомата просвещения (г. Ленинград, ул. Б. Пушкарская, 48). Членский билет № 14 [29]. В архиве художника сохранилась квитанция об оплате членских взносов за период X/1926 – IX/1927 гг. [30; 31; 32; 33]. Председатель Общины художников Т. П. Чернышев, члены художественного Совета: И. И. Бродский, Д. И. Митрохин, П. С. Наумов, А. П. Остроумова–Лебедева, Р. Р. Френц, П. А. Шиллинговский. Община организовывала и проводила конкурсы среди художников, как например, VII конкурс «Торжество пролетариата», приуроченный к X-й годовщине Октябрьской революции с присуждением премий I-ая – 200 руб., II-ая – 75 руб. (две премии), III-ая – 50 руб. (три премии)» [34]. В 1927 г. увидел свет первый альбом «Красный Октябрь и годы гражданской войны», в котором публиковались работы Н. С. Самокиша [35; 36].

20-е г. XX в. в Украине характеризовались подъемом творческих сил, активно создавались различные объединения художников. Параллельно формировались две самые крупные и влиятельные организации Ассоциация революционного искусства Украины (АРМУ) [37] и Ассоциация художников Красной Украины (АХЧУ) [38]. В начале 1923 г. группа киевских художников Н. С. Самокиш, Ф. Г. Кричевский, И. С. Ижакевич, Г. П. Светлицкий и др. объединились для организации и проведения передвижных выставок в традициях Товарищества передвижников, на основе произведений революционно-демократической тематики по типу Ассоциации Художников Революционной России (АХРР) [39, с. 9]. Если первая инициативная группа АХЧУ была создана еще в 1923 г. в г. Киеве вследствие стихийного желания художников-реалистов объединиться для организации периодических выставок и широкой массовой работы, то только в начале 1925 г. киевская инициативная группа смогла перейти к активной организационной и подготовительно-выставочной работе с привлечением мастеров с разных мест Украины [40]. В конце 1925 г. инициативная группа АХЧУ была создана в г. Харькове. 30 декабря 1925 г. между АХРР и АХЧУ было подписано договорное соглашение, со стороны АХРР – А. В. Григорьев, со стороны АХЧУ – М. А. Козик [41; 42]. В Декларации АХЧУ основными задачами ставились: «художньо-документально зафіксувати величезний момент історії у його революційному запалі», «образотворим сьогоднішній день: побут Червоної Армії, побут робітників, селянства, діячів революції та героїв праці», создать «дійсну картину подій, а не абстрактні видумки, дискредитуючи нашу Революцію перед обличчям міжнародного «пролетаріату» [43]. В августе 1926 г. Устав АХЧУ был утвержден уже как Всеукраинская организация [44]. Председатель Центрального Президиума АХЧУ стал Ф. Г. Кричевский, отв. секретарь – М. А. Козик [45].

Во многих городах возникали организации художников на принципах ахрровской декларации. В создание Севастопольской ассоциации художников значительный вклад внес ученик Н. С. Самокиша Я. П. Бирзгал [46]. Так, например, «будучи в мае 1922 г. в г. Москве, художник Я. П. Бирзгал получил от Центрального Правления АХРР-а задание также и в Крыму создать организацию художников, признающих принципиальные установки АХРР. Московских ахрровцев особенно интересовали художественные кадры г. Севастополя, где находилась база Черноморского флота и

были сосредоточены значительные массы индустриального пролетариата» [47]. Летом и осенью 1922 г. академик Н. С. Самокиш находился в г. Севастополе. Вместе с Я. П. Бирзгалом он участвовал в маневрах Черноморского флота. По просьбе Политуправления ЧФ академик помогал молодым художникам краснофлотцам в организации выставки картин, консультировал их. «Здесь в кают-компании одного из кораблей им была написана большая акварель на тему – «Восстание на броненосце «Потемкин» [48]. В 1923 г. по инициативе Я. П. Бирзгала была создана Севастопольская ассоциация художников (1923–1931), как отделение Ассоциации художников революционной России (АХРР), которая боролась «против различных формалистических группировок в искусстве, обеспечивала пропаганду реалистических принципов, оказывала активную помощь средствами изобразительного искусства социалистическому строительству» [49]. Председателем Севастопольской ассоциации художников был избран Ю. И. Шпажинский (1872–1940), выпускник мастерской А. И. Куинджи Императорской академии художеств. В организацию вошли «Ю. И. Шпажинский, М. П. Крошечкин, Протопопов, М. П. Крошицкий, скульптор С. Я. Жилинский, А. Сглобов, Фиников, Аккуратов, Клименко, Ф. И. Копп, Л. Гауш и др.» [50]. На первую выставку Севастопольской ассоциации художников, проходившую в 1923 г. Ю. И. Шпажинский представил «Степной курган с Половецкой каменной бабой», «Закат солнца», а М. П. Крошечкин – балаклавские этюды и картину из рыболовецкой жизни «Сушка парусов». Я. П. Бирзгал выставил зарисовки, акварели и две композиции с сюжетами из гражданской войны. «Отдельный зал на выставке занимали работы трагически погибшего в 1918 году местного художника Казаса» [51]. Художники ассоциации устраивали выставки, проводили публичные лекции, участвовали в театрализованных представлениях, консультировали по вопросам искусства, руководили студиями, в которых занимались рабочие, военные моряки. В Государственном архиве Автономной республики Крым находится фотография «членов Организационного комитета и выставочной комиссии Севастопольской ассоциации художников, лето 1923 г.», на которой изображены художники М. П. Крошечкин, М. П. Крошицкий, Ю. И. Шпажинский, Я. П. Бирзгал (председ. оргкомитета), Л. Н. Гауш, С. Я. Жилинский, Клименко, Фиников [52].

Кроме г. Севастополя подобная организация художников была создана и в г. Симферополе. Но она имела характер структуры, которая объединила художников на общекрымском уровне. В 1924 г. при организации этого творческого объединения художников в ее состав вошел академик Н. С. Самокиш. На общем собрании в начале 1924 г. присутствовало 10 – 12 человек. Это были художники г. Симферополя, г. Севастополя, г. Ялты. В созданную ахрровскую группу вошли: Н. С. Самокиш, Я. П. Бирзгал, Н. Н. Болдырев, В. Г. Акуленко, М. М. Щеглов, И. Головатый, А. В. Варфоломеев, Н. В. Смирнов, а также несколько учеников Н. С. Самокиша [53]. Художники, объединившиеся в организацию, отстаивали реалистические позиции в искусстве, основанные на декларации АХРРа. Состав организационного комитета ахрровского объединения художников менялся. Сначала были Я. П. Бирзгал, Н. С. Самокиш и Н. Н. Болдырев, затем присоединился И. Головатый и Ю. И. Шпажинский. Оргкомитетом был принят типовой устав для местных отделений, выработанный Центральным правлением АХРР. «Основным центром нашей деятельности считалась студия Ник<олая> Семеновича <Самокиша>» [54]. Симферопольское отделение установило связь с ахрровской организацией Украины.

Основными задачами, которые были необходимы для сплочения художников вокруг актуальных творческих проблем и вовлечения их в общественно-культурную и советскую работу, стали организации художественных выставок. Большую помощь художникам оказывали «Крымохрис» и Художественный отдел Центрального музея Тавриды.

На выставке, открытой весной 1924 г. в Симферополе, центральное место заняли работы Н. С. Самокиша «Буденновская кавалерия преследует врангелевцев», эскиз картины «Голод в Крыму». Художники В. Г. Акуленко, М. М. Щеглов представили много натуральных зарисовок, карикатур и композиционных работ, исполненных преимущественно гуашью. Книжные иллюстрации показал А. В. Варфоломеев, акварельные композиции на темы из гражданской войны – Я. П. Бирзгал, эскизы театральных декораций – Н. Н. Болдырев, пейзажи «Гераклея» и «Морской берег» – Ю. И. Шпажинский. Особенностью выставки было включение по предложению «Крымохриса» произведений русских художников классиков из художественного отдела Центрального музея Тавриды, таких как И. Е. Репин, В. И. Суриков, В. Е. Маковский, В. А. Серов и др. [55].

В г. Симферополе также силами художников создавалось крымское общество революционных художников «Изофронт». И хотя это общество не сразу было зарегистрировано официально, его члены проводили деятельную работу, которую считали необходимой. Устав Общества революционных художников «Изофронт» был зарегистрирован 26 июля 1931 года в соответствии с постановлением ВЦИК и СНК РСФСР от 10 августа 1930 года и инструкции о регистрации добровольных обществ, союзов и объединений от 5 ноября 1930 года Центральным исполнительным комитетом Крымской АССР. В документе было записано: «Общество зарегистрировано под № 1» [56, л. 21]. В состав этого объединения на правах членов-учредителей входили «Симферополь – т. Самокиш, Глаголев, Медведовский, Людовый, Шалько, Соловьев, Анопян, Брен, Керчь – т. т. Бударин, Феодосия – Барсамов, Евпатория – т. т. Ярмухамедов; Алупка – т. Крошицкий» [57]. В Общих положениях Устава Общества революционных художников «Изофронт» в первом параграфе сказано: «Крымское общество революционных художников «Изофронт» является организацией общественной самодеятельности трудящихся, ставящей своей задачей в области пространственного искусства активное участие в социалистическом строительстве СССР, а также содействие укреплению обороны страны» [58]. Деятельность Крымского Общества революционных художников «Изофронт» осуществлялась на всей территории Крымской АССР. А правление Общества находилось в Симферополе. Организация «Изофронт», судя по воспоминаниям соратников и друзей Н.С. Самокиша, всегда боролась против реалистического направления в искусстве и создана она была, как альтернатива АХРовской организации в Симферополе. Поэтому было удивительно, что Н. С. Самокиш оказался в числе ее организаторов [59]. Объясняется это тем, что художник, несмотря на высокие звания и заслуги, постоянно терпел нападки со стороны не очень грамотных псевдоколлегов и работников различных органов власти, поэтому был вынужден принимать участие в обществах не всегда, отвечающих его жизненной позиции. В 1932 г., после исторического постановления ЦК партии «о перестройке литературно-художественных организаций» «изофронтовская» группа в Крыму была ликвидирована.

Выводы. Академик Н. С. Самокиш принимал активное участие в создании и деятельности художественных организаций в Украине, России, Крыму. В 20-е г. XX в. он являлся действительным членом Общины художников (г. Ленинград), Ассоциации художников революционной России (АХРР) (г. Москва), Ассоциации художников Красной Украины (АХЧУ) (г. Киев, г. Харьков), крымского общества революционных художников «Изофронт» (г. Симферополь). Академик участвовал во многих художественных выставках, плодотворно работал и помогал в становлении различных организаций, высоко поднимая уровень художественной культуры, основанной на принципах социалистического реализма. Эпистолярное наследие и неизвестные архивные документы позволяют приоткрыть неизвестные страницы жизни художника и очертить круг интересов и творческих тем. Отображение героических побед

и будней бойцов Красной Армии, укрепление мощи советского государства стало основным в творчестве академика Н. С. Самокиша.

Список литературы

1. Бурачек М.[Г.] Микола Самокиш / М.[Г.] Бурачек ; передмова К.Буревія. – Харьков: РУХ, 1930. – 41 с, XXII арк. репрод.; серія : «Українське малярство».
2. Бирзгал Я. П. Н. С. Самокиш : жизнь и творчество / Я. П. Бирзгал. – Симферополь : Государственное издательство Крымской АССР, 1940. – 40 с.
3. Полканов А. И. Николай Семенович Самокиш : жизнь и творчество, 1860–1944 / А. И. Полканов. – Симферополь : Крымиздат, 1960. – 120с.
4. Портнов Г. [С.] Николай Семенович Самокиш / Г. [С.] Портнов. – Москва: Советский художник, 1954. – 78с.
5. Пикулев И. И. Николай Семенович Самокиш. 1860–1944 / И. И. Пикулев. – М.: Искусство, 1955. – 48с.
6. Ткаченко В. Я. Николай Семенович Самокиш : жизнь и творчество / В. Я.Ткаченко. – М.: Искусство, 1964. – 131с., 7 л. ил.
7. Яценко В. Ф. М. С. Самокиш. Нарис про життя та творчість / В. Ф. Яценко – Київ : Мистецтво, 1954. – 48 с., порт., 14 л.іл.
8. Харьковский художественный музей (далее - ХХМ), научный архив, ф. 23, № 1281, письмо Ассоциация художников революционной России (далее – АХРР) – Н. С. Самокишу. – 19 декабря 1925. – л.1, л.1(об).
9. ХХМ, научный архив, ф. 23, № 883, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 25 ноября 1925. – л.1.
10. Там же, № 1885, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 27 января 1926. – 1л.
11. Там же, № 3100, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 30 апреля 1926. – л.1, л.1(об).
12. Там же, № 3608, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 1926. – 14 июля. – 1л.
13. Там же, № 3827, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 16 августа 1926. – 1 л.
14. Там же, № 7671, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 26 ноября 1927. – л.1, л.1(об).
15. Там же, № 6154, письмо АХРР – Н.С.Самокишу. – 5 ноября 1927. – л.1, л.1(об).
16. Там же, № 2133, письмо АХРР – Н. С. Самокиш. – 9 февраля 1926. – 1л.
17. Там же, № 432, договор. – 1928. – 21 сентября. – 1л.
18. Там же, № 7/40, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 21 августа 1928. – 1л.
19. Там же, № 7/87, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 2 октября 1928. – 1л.
20. Там же, № 3153, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 10 мая 1928. – 1л.
21. Там же, № 432, договор о праве на картину «Советская артиллерия на маневрах». – 21 сентября 1928. – 1л.
22. Там же, № 7/1/59, письмо Издательство АХРР- Н.С.Самокишу. - 15 июня 1929. - 1л.
23. Там же, № 3793, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 10 августа 1926. – л.1, л.1(об).
24. Там же, № 7671, письмо АХРР – Н.С. Самокишу. – 26 ноября 1927. – л.1, л.1(об).
25. Там же, № 2133, письмо АХРР – Н. С. Самокиш. – 9 февраля 1926. – 1л.
26. Там же, № 3250, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 21 мая 1926. – 1л.
27. Там же, № 8434, письмо АХРР – Н. С. Самокишу. – 30 декабря 1927. – 1 л.
28. Личный архив Андреевой Л. Ю., № 24, письмо Центральный музей Вооруженных Сил. - Андреевой Л. Ю. – 20 января 2011. – 1л.

29. ХХМ, научный архив, ф. 23, № 33/4, письмо Община художников – Н. С. Самокишу. – 30 октября 1926. – 1 л.
30. Там же, № 73, квитанция об оплате членских взносов. – 29 ноября 1926. – 1 л.
31. Там же, № 159, квитанция об оплате членских взносов. – 30 марта 1927. – 1 л.
32. Там же, № 127, письмо Община художников – Н. С. Самокишу. – 26 февраля 1927. – 1 л.
33. Там же, № 158, письмо Община художников – Н. С. Самокишу. – 2 апреля 1927. – 1 л.
34. Там же, объявление Общины художников. – 27 октября 1927. – л. 1, 1(об).
35. Там же, № 190, письмо Общины художников – Н. С. Самокишу. – 4 апреля 1927. – 1 л.
36. Там же, № 172/5, письмо Общины художников – Н. С. Самокишу. – 6 сентября 1926. – 1 л.
37. Центральный Государственный Архив высших органов власти и управления Украины (далее – ЦГАВОВУ), ф. 166, оп. 5, д. 417, л.1–3.
38. ЦГАВОВУ, ф. 166, оп. 6, д. 595, 69 л.
39. Шейко В. М. Формування об'єднань художників України у 20-х рр. ХХ ст. / В. М. Шейко // Культура України. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 39. – С. 4–15.
40. ЦГАВОВУ, ф. 166, оп. 6, д. 595, л. 54.
41. Там же, л. 34–35.
42. Там же, л. 38, л. 38 (об).
43. Там же, л. 36.
44. Там же, л. 57–60.
45. Там же, л. 61.
46. Андреева Л. Ю. Я. П. Бирзгал – ученик, друг и соратник Н. С. Самокиша / Л. Ю. Андреева // Таврійські студії. – 2011. – № 1. – С. 57–63.
47. Государственный архив в Автономной республике Крым (далее – ГААРК), ф. Р–3814, оп. 1, д. 91, л. 16.
48. Там же, л.17.
49. Басс Л. И. Севастопольская ассоциация художников / Л.И. Басс // Севастополь. Энциклопедический справочник. Ред.–сост. М. П. Апошанская. – Севастополь : Музей героической обороны и освобождения Севастополя, 2000. – С. 456.
50. ГААРК, ф. Р–3814, оп.1, д. 91, л.18.
51. Там же, д. 91, л. 20.
52. Там же, д. 609, 1л.
53. Там же, ф. 91, л. 25.
54. Там же, д.182, л. 23.
55. Там же, д. 91, л. 27.
56. ГААРК, ф. Р– 663, оп. 3, д. 745, л. 21.
57. ГААРК, ф. Р– 663, оп. 3, д.745, л. 8.
58. ГААРК, ф. Р– 663, оп. 3, д.745, л. 21-27.
59. Андреева Л.Ю. Николай Семенович Самокиш – учредитель крымского общества революционных художников «ИЗОФРОНТ» / Л. Ю. Андреева //«Н. С. Самокиш и его ученики» : матер. Международной науч.–практ. искусствовед. конф. / КРУ «Бахчисар. ист.-культ. Заповедник»; сост. И. Б. Арбитайло, Е. И. Лазаренко. – Симферополь: Бизнес-Информ, 2011. – С. 28–31.

Андреева Л. Ю. Роль академіка М. С. Самокиша в творчих організаціях художників у 20-ті р. XX в. // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.430-437

В ході проведеного дослідження показано, що академік М. С. Самокиш брав активну участь у створенні та діяльності організації художників в Україні, Росії. У 20-ті р. XX в. він був дійсним членом Громади художників (м. Ленінград), членом Асоціації художників революційної Росії (м. Москва), Асоціації художників Червоної України. М. С. Самокиш став одним із засновників кримської спілки революційних художників «Ізофронт» (м. Сімферополь). Він брав участь у виставках, організованих цими структурами, співпрацював із видавництвами. Введення в науковий обіг невідомих документів дозволило більш детально і достовірно реконструювати період життя академіка М. С. Самокиша, пов'язаний з діяльністю в творчих організаціях художників.

Ключові слова: організація художників, Громада художників, АХРР, АХЧУ, «Ізофронт», М. С. Самокиш.

Andreeva L. The role of Academician N. S. Samokish in creative organizations of artists in the 20s of XX century // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.430-437

In the course of the study showed that the academician N. S. Samokish took an active part in the creation of artists of organizations in the Ukraine and Russia in the 20 s of XX century. He was a member of the Community of Artists (Leningrad), a member of the Association of Artists of Revolutionary Russia (Moscow), the Association of Artists of the Red Ukraine (AHCHU). N. S. Samokish was one of the founders of the Crimean society of revolutionary artists «Izofront» (Simferopol). His collaboration with publishers AHRR, the Community of artists documented. N. S. Samokish participated in the exhibitions organized by these structures, such as «Life and culture of the Soviet Union», «X years of the Red Army». Introduction to the scientific revolution of unknown documents has allowed a more detailed and reliably reconstruct the period of life of N. S. Samokish, when he took part in the activity of the organizations of artists. Correspondence with AHRR and the community of artists made it possible to determine the range of unknown topics. The main work was in a realistic display of heroic victories and everyday soldiers of the Red Army. Pictures, such as «The Taking of Perekop», «Soviet artillery on maneuvers», «Budenovskoe cavalry pursued Wrangel», «K. Voroshilov and S. Budennyi on the Polish front», «Frunze led the cavalry Budennyi», demonstrated the global power of the Soviet state.

Keywords: artist, AHRR, AHCHU, Community of Artists, Izofront, N. S. Samokish

Поступила в редакцію 08.04.2013 з.

УДК 37.035(477.75):[316.647.5:791.43-92]

**Межкультурный диалог в Крыму:
опыт просветительской деятельности в местных сообществах
на основе работы дискуссионных видеоклубов**

Смирнов О. К.

Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского

Статья посвящена описанию практического опыта инновационных методик просветительской деятельности с использованием короткометражных документальных фильмов как медиа-текстов, направленной на содействие открытому диалогу в местных общинах Крыма между представителями различных этнических групп. Инновационность идеи состоит в привлечении взрослых из потенциально конфликтогенных сообществ с целью обсуждения местных проблем межкультурного, межэтнического и межконфессионального взаимодействия на основе документальных фильмов, изображающих проблемные ситуации. Практическое внедрение сопровождалось исследованием, которое отражает ситуацию в локальных общинах до и после проведенных мероприятий. Результаты показали, что большинство участников готовы видеть и уважать разнообразие своих сообществ, и понимать, что полученные знания и навыки могут быть применены к реальным ситуациям на местном уровне. В ходе таких дискуссий накапливается собственный опыт принятия других точек зрения, а также опыт координации их с собственным взглядом на проблему. Метод дискуссий с использованием фильмов может быть одним из эффективных мер для раннего предупреждения конфликтов на местном уровне.

Ключевые слова: *межэтнический и межконфессиональный конфликт, ксенофобия, нетерпимость, документальное видео, дискуссионная программа «Свободный выбирать».*

Актуальность исследования обусловлена тем, что для сегодняшней ситуации в Крыму по-прежнему характерны сложные трансформационные процессы, в частности, разграничение доминирующих этнических групп по социокультурным признакам, рост конкуренции между ними в политической, социально-экономической и идейно-ценностной сферах. Нарастание противоречий между основными крымскими социокультурными сообществами угрожает общественно-политической стабильности не только Крыма, но и Украины в целом, а также создает повод для внешнего вмешательства, тем более, учитывая существование прецедентов реализации подобных политических сценариев.

*Во взаимодействии трех этнических групп – русских, украинцев и крымских татар, можно выделить ряд проблемных составляющих, основанных на разном видении путей решения вопросов социально-экономического развития региона, распределения ресурсов, а также разных внешнеполитических ориентирах. Основными проблемными вопросами являются: *политико-правовые:* отсутствие правовой реабилитации депортированных по национальному признаку, введение в правовое поле представительских органов крымских татар, представительство в органах власти; *социально-экономические:* низкий уровень социально-бытовых условий проживания*

репатриантов, связанный с необустроенностью массивов; высокий уровень безработицы и ее этническая окраска; распределение ресурсов (земля, жилье, инфраструктура); *социально-культурные*: возрождение исторической памяти путем восстановления топонимики Крыма, возвращение и реставрация культовых зданий, предоставление земельных участков для строительства новых культовых зданий, развитие национальных культур; *языковые*: возможность получения образования на родном языке для всех этнических групп, формирование системы образования на крымско-татарском языке, доступность информации на родном языке.

Угрожающими, с точки зрения возможности возникновения прямого конфликта между доминирующими этническими группами, являются распространенные среди них негативные стереотипы и предубеждения относительно другой стороны. Эти стереотипы активно используются определенными политическими силами, средствами массовой информации, что служит дополнительным фактором напряженности. Отсутствие взаимного интереса, равнодушие одной группы к проблемам другой, недостаток межэтнической коммуникации, при условии отсутствия позитивного опыта жизни в поликультурном обществе, приводят к самоизоляции каждой из них и восприятию другой только как конкурента.

Цель статьи исследование и практический опыт использования инновационных методик работы с короткометражными документальными фильмами как медиа-текстами, направленными на содействию открытому диалогу в местных общинах Крыма между представителями разных этнических групп. Эта инициатива, способствующая внедрению инновационных методов просветительской деятельности с целью межкультурного взаимодействия базируется на опыте курса «Культура добрососедства», в частности на деятельности с родителями школьников [1]. В то же время специальная методика работы видео-клуба была апробирована на протяжении нескольких лет среди студентов Крымского гуманитарного университета (г. Ялта) [2].

Инновационность идеи состояла в том, чтобы привлечь взрослых из потенциально конфликтных сообществ к обсуждению местных проблем межкультурного, межэтнического и межконфессионального взаимодействия на основе документальных фильмов, изображающих различные конфликтные ситуации в разных регионах мира.

На первом этапе пилотного проекта были определены несколько населенных пунктов с учетом полученной информации о локальных межэтнических и межконфессиональных конфликтах, которые происходят время от времени. Населенные пункты, включенные в проект: села Куйбышево и Красный Мак Бахчисарайского района, Урожайное и Мазанка в Симферопольском районе и город Белогорск. Одним из первых вопросов стал вопрос о мотивации взрослого населения к участию в дискуссионных встречах. Достаточно сильной мотивацией было желание родителей обсуждать случаи проявления нетерпимости и ксенофобии по отношению к их детям, которые уже имели место и были зарегистрированы ранее в данных населенных пунктах. Желание внести свой вклад в безопасность детей, помочь избежать негативных случаев в будущем стало одной из главных мотиваций.

Для того чтобы знать текущую ситуацию и выявить возможные способы воздействия в марте 2012 года было проведено исследование с использованием метода фокус-групп (фокусированное групповое интервью). Содержание вопросов было определено исходя из основных задач диагностики. Вопросы были подготовлены в соответствии с поставленной целью и конкретными задачами, и должны были дать характеристику ситуации в данном населенном пункте в отношении распространенности ксенофобии, нетерпимости, выявить уровень толерантности, восприятие статуса своего этноса и представителей других этнических групп.

Участникам фокус-групп было предложено ответить на следующие вопросы:

1. Общий вопрос.

Каковы сегодня 5 основных проблем в сфере межнациональных отношений в Крыму? Как бы вы их охарактеризовали? Почему?

2. Конфликтотенный потенциал: страхи.

Чего опасаетесь больше всего в межэтнических или межконфессиональных отношениях?

3. Конфликтный потенциал: этноцентризм.

Случалось ли вам лично сталкиваться с таким поведением представителя другой этнической группы, которое вам было непонятным, неприятным, неприемлемым?

4. Конфликтотенный потенциал: каузальная атрибуция «этнических» и «религиозных» конфликтов.

Как вы относитесь к таким проблемам: самозахваты, установка поклонных крестов. В чем их причина, на ваш взгляд?

5. Конфликтотенный потенциал: относительная депривация, статус своей культурной группы.

Как вы оцениваете ситуацию с вашим родным языком, с развитием культуры, с правами вашего народа в Крыму? А с другими?

6. Субъективная оценка уровня толерантности, понимания толерантности, ее границ (нетерпимость).

Что такое, на ваш взгляд, «толерантность»? Можно ли назвать отношения в вашем городе, селе толерантными? Почему, на ваш взгляд, нельзя быть толерантным?

Большинство вопросов было релевантными опыту участников и воспринимались позитивно. Но для участников используемый метод был новым. Возможно, этим объясняется некоторая скованность в начале проведения интервью. В тоже время, достаточно было одному из участников назвать одну из острых проблем в межэтнических отношениях в Крыму, как все остальные также стали высказываться открыто. Иногда во время интервью участники уходили от заданного вопроса, вступая в полемику друг с другом, или обсуждая, возможно, более актуальные вопросы, связанные больше в общегосударственными проблемами в сфере образования, развития культуры, социальной политики. Было подчеркнуто всеми, что, несмотря на то, что открытых конфликтных ситуаций немного, все ощущают в разной степени наличие в обществе дискриминационного отношения к людям другой этнической принадлежности, которое проявляется в различных сферах жизни: в медицине, политике.

Часть ответов имели скорее защитный характер с вынесением «проблем» за пределы места проживания: «У нас все хорошо. Это вот у них, там, в Крыму...» и каузальная атрибуция источников проблем – власть и политики, что может являться следствием как недостаточной открытости участников, так и слабой степени осознанности проблем в своем сообществе и их причин. В принципе можно отметить недостаточную готовность участников обсуждать указанные проблемы открыто, что может быть обусловлено как их болезненностью, так и отсутствием диалоговых практик.

«Люди ищут различия, а не то, что может объединять». Причиной этому является, по мнению участников, отсутствие возможностей для общения, встреч, т.к. практически закрыты дома культуры, различные клубы, кружки, секции и т.д. Проблема дискриминационного отношения проявляется при трудоустройстве: были названы такие примеры из собственного опыта. Наблюдается предвзятое отношение со стороны сотрудников правоохранительных органов и ГАИ. Существует проблема межсоседских взаимоотношений, прежде всего, когда соседи разных конфессий. Участниками назывались случаи из личного опыта, когда они на себе испытывали хулиганское поведение со стороны представителя другой этнической группы.

Также были озвучены типичные для конкретного региона проблемы, которые, возможно, носят характер стереотипного отношения большинства русскоязычного

населения к вернувшимся крымским татарам (наличие оружия, появление и распространение наркотиков – «...долина (Бельбекская) на первом месте в Крыму...»). Было подчеркнуто, что на все это нет адекватной реакции ни со стороны власти, ни со стороны правоохранительных органов. Местная власть на эти проблемы не реагирует, успевает решать только свои проблемы, часто меняется, и не вникает в межэтнические проблемы. Все участники согласились с мнением, что очень трудно подойти к реальному решению тех проблем, которые уже существуют. Опасения всех участников касались молодежи, которая легко вовлекается в конфликты, или используется старшими людьми, скорее всего, политиками.

Из позитивных примеров межкультурного взаимодействия была названа, например, попытка в одной из школ предложить изучение крымскотатарского языка русскоязычным детям («...и детям это очень нравилось...»), но эти попытки были кратковременными. Все участники согласились с высказанным мнением о том, что сами дети различных национальностей между собой дружат и общаются. («Русскоязычным детям интересно поздороваться с крымскими татарами по-крымскотатарски, также как крымские татары общаются на русском или украинском»). Была подчеркнута важность обучения толерантности и взаимному общению детей разных этносов с самого раннего возраста, используя разные формы и методы работы.

В то же время существует такая проблема, когда крымскотатарские семьи не пускают своих детей для участия в православных праздниках, которые отмечаются в школе, или для участия в каких-то других общешкольных мероприятиях. Хотя «дети очень хотели бы участвовать с другими детьми». Как один из путей решения такой проблемы было предложено вовлечение родителей через совместные встречи, проведение бесед, что создает почву для возможной работы дискуссионных видеоклубов.

В одном из регионов среди проблем родители озвучили разделенность детей по языковому признаку в начальной школе, что создает дополнительные трудности при последующем их объединении в средней школе. Такая разделенность в начальной школе воспринимается как сегрегация, преодоление которой оказывается дополнительным сложным моментом в период кризиса перехода из младшей школы в среднюю. Из проблем общекрымских была озвучена проблема вандализма на кладбищах, а также недостаточные возможности для развития крымскотатарского языка. Причем русскоязычные родители предполагают важным для своих детей знать крымскотатарский язык.

Важность обучения толерантности и навыкам взаимодействия была подчеркнута почти всеми респондентами.

Что было предложено в рамках этой инициативы в целях стимулирования более глубокого взаимопонимания и эффективного общения среди местного населения? Одной из идей было вовлечь представителей различных этнических групп в совместную образовательную и просветительскую деятельность на основе документальных и художественных фильмов и работы дискуссионных клубов. Такой подход основан на опыте внедрения крымоведческого курса «Культура добрососедства», а также тренингов для власти, сотрудников правоохранительных органов и прокуратуры. Группа отобранных школьных учителей (двенадцать человек) из пилотных регионов (по два от каждого региона) прошли тренинговое обучение по ведению дискуссий на основе документальных и художественных фильмов как медиа текстов в многонациональных местных общинах. Каждый тренер получил несколько DVD-дисков с документальными и художественными фильмами, и короткими клипами. Среди них «Мост через Вади» (режиссеры: Томерая и Барак Хейманна, «Фильм рассказывает о проблемах сосуществования в одной школе еврейских и арабских учеников. В 2004 году группа арабских и израиль-

ских родителей решает основать на арабской территории совместную двунациональную, двуязычную школу. И хотя замысел был преисполнен идеализма и благородства, в реальности на пути его осуществления стояли серьезные препятствия. Школа с названием «Мост через Вади» вмещает 50 еврейских и 50 арабских учеников. Режиссеры наблюдают за тем, как студенты, преподаватели и родители пытаются мирно сосуществовать в первом, таком важном учебном году. В 2005 году в школу записалось вдвое больше детей»; «Одна сотая секунды» (Режиссер: Сьюзен Джейкобсон, «Кейт – талантливая фотожурналистка, рискует своей жизнью в горячих точках. И вот наступает момент, когда Кейт должна принять судьбоносное решение – запечатлеть трагизм войны в убийстве беззащитного ребенка, или спасти невинную жизнь, молящую о помощи»); «Чужие» (режиссеры/продюсеры: Эрез Тадмор, Гай Наттив; «история двух молодых людей, араба и еврея, которые вынуждены преодолевать свои взаимные расовые предрассудки и ненависть перед лицом опасности, когда неожиданно сталкиваются с грозной бандой скинхедов»), «Безвыходное положение» (Режиссер: Брэм Шоув; «Безмолвная история белого парня и темнокожей девушки в ночном поезде»), несколько клипов, подготовленных по программе Free2choose Домом-музеем Анны Франк (Амстердам). Также были использованы некоторые работы крымских авторов, которые приняли участие в Ялтинском первом городском молодежном конкурсе видео-работ «Социальный объектив».

Была разработана специальная методика, которая должна была дать ответы на вопросы: Как построить дискуссию? Как выбрать фильм или клип? Какие виды деятельности могут быть предложены для участников на различных этапах обсуждения? Как использовать стоп-кадры во время демонстрации видео? Опубликованное пособие «Как организовать дискуссию по фильму» стало одним из практических результатов этой инициативы, которое мультиплицирует данный опыт для других заинтересованных регионов [3].

Каждой парой тренеров было проведено по три дискуссионных клуба в своих местных общинах для взрослого населения, представляющих различные этнические группы. До 20 – 25 человек приняли участие в каждой встрече, проведенной в мае-октябре 2012 года.

Для того, чтобы оценить влияние дискуссий в пилотных сообществах проводилось мониторинговое фокус-групповое исследование, в ходе которого участникам было предложено ответить на вопросы не только связанные с текущим состоянием межнациональных и межконфессиональных отношений в Крыму и в своих местных общинах, а также блоки вопросов оценки влияния предложенной методики ведения дискуссий с использованием документальных и художественных фильмов:

Субъективная оценка влияния проекта с киноклубами (содержательная). Какие фильмы вы смотрели и обсуждали? Что произвело на вас наибольшее впечатление? Какие новые мысли, идеи у вас возникли при просмотре фильмов? Во время их обсуждения?

Какие местные (крымские, общеукраинские) проблемы вы обсуждали под влиянием работы видеоклубов? Помогло ли обсуждение лучше понять проблему и увидеть пути разрешения (предупреждения) подобных ситуаций в Крыму?

Субъективная оценка проекта с киноклубами (мотивационная). Хотели бы вы продолжать такую форму работы? Почему? Что бы вы изменили в ней, усовершенствовали?

Содержание фокус-групп определялось основной целью мониторинга: Помогло ли участникам обсуждение во время дискуссионных клубов лучше понять местные проблемы межкультурного общения и увидеть пути разрешения (предупреждения) конфликтных ситуаций?

Следует отметить, что результаты проведенных дискуссий заметно повлияли на готовность открыто говорить о локальных проблемах: по сравнению с начальным мониторингом ситуации в выбранных сообществах, когда люди неохотно делились своим видением проблем или пытались уйти от их идентификации, на данном этапе можно было увидеть, что местные жители в гораздо большей готовности и открытостью готовы обсуждать свой личный опыт межкультурного общения и те вызовы, которые существуют на уровне местных сообществ. Так, например, были озвучены отдельные случаи интолерантного отношения и поведения (разное (дискриминационное) отношение со стороны учителей к детям разных этнических групп, возникновения конфликтов на межэтнической почве). Общими для всех регионов называются проблемы межрелигиозного взаимодействия, связанные с общением в смешанных семьях, и, соответственно, наличие оснований для межрелигиозных конфликтов.

Можно также отметить, что участниками во всех группах было высказано мнение о практической пользе проведенных дискуссий. Участники отметили, что они не только узнали отдельные термины, или получили информацию о культурном и этническом разнообразии и тех аспектах межкультурной коммуникации, с которыми они не сталкивались в повседневной жизни, но и получили практические навыки, которые некоторым из них уже пригодились. Так, несколько участников заявили о ломке определенных стереотипов и предрассудков в отношении других этнических групп, которые у них были, стали терпимее относиться к разнообразию вокруг себя, готовности открыто обсуждать прошлое и современную историю и конфликтные ситуации в своих общинах. Некоторые родители также отметили, что даже в течении многих лет встреч на родительских собраниях они не узнали друг друга, как им удалось это сделать в ходе этих дискуссионных встреч.

В то же время, и в ходе данного мониторинга можно было видеть попытки не называть (замалчивать) местные проблемы в сфере межэтнических отношений, например, связанные с выделением земли, или на уровне межличностных отношений.

Отдельное время было уделено выяснению субъективных оценок влияния проведенных видеоклубов, в том числе, впечатлений от увиденных фильмов и от проведенных дискуссий. Здесь можно отметить зависимость результатов от работы учителей-ведущих дискуссионных клубов. В тех населенных пунктах, где ведущие старались максимально следовать методикам, которым были обучены, и использовать материалы, полученные на тренинге, отмечается большая заинтересованность и позитивная оценка проведенных дискуссий. В то же время отклонения от предложенных планов дискуссий отдельными ведущими можно объяснить попыткой адаптировать материал под конкретные цели той или иной аудитории.

Среди общих проблем, с которыми столкнулись практически все учителя-ведущие следует выделить:

- проблема мотивации к участию в дискуссионных видеоклубах родителей,
- проблема готовности открыто обсуждать местные проблемы (гораздо легче обсуждались сюжеты использованных видеофильмов),
- проблема участия родителей во всех трех дискуссионных встречах (большинство смогли принять участие в 1 - 2 встречах).

Все участники фокус-групп высказались за продолжение работы подобных дискуссионных клубов и предложили темы, которые, по их мнению, стоит включить в список обсуждаемых с соответствующей подготовкой учителей-ведущих (круг тем шире предложенной проблематики межкультурных отношений):

- дискриминационное отношение со стороны учителей к детям разных этнических групп (психологическое давление);
- проблема социальной дифференциации, дискриминации по социальному статусу;

- проблема выхода (для детей и взрослых) из сложных конфликтных ситуаций (о неготовности к таким ситуациям говорят участвовавшие, по мнению родителей, самоубийства среди подростков);
- проблемы предупреждения насилия в семьях;
- проблемы подросткового возраста: наркотики, курение, алкоголизм;
- проблема толерантного отношения к ВИЧ-инфицированным,
- проблемы полового воспитания (дети более открыты к обсуждению, чем взрослые, проблема для родителей: как они могут реагировать, объяснять)
- проблема культурного шока детей при переходе из начальной в среднюю школу (неготовность восприятия разных учителей – неготовность к разнообразию);
- проблемы культуры речи;
- проблема правовой безграмотности родителей
- проблема толерантного отношения к детям и старшим людям с ограниченными возможностями,
- неумение реагировать адекватно на конфликт: непонимание уровня проблемности ситуации;
- проблема взаимопонимания между родителями и учителями (родители часто стали видеть врагов в учителях, а не единомышленников);
- проблемы общения родителей со взрослеющими детьми;
- проблема формирование собственного мнения, умения высказываться, общаться, отстаивать свое мнение;
- проблема отсутствия грани в общении детей со взрослыми: проблема разграничения прав и обязанностей;
- проблема коммуникации в смешанных семьях, межрелигиозные конфликты;
- проблема нравственного воспитания.

Результаты показали, что большинство участников - членов местного сообщества готовы видеть и уважать разнообразие своих сообществ, и понимать, что знания и навыки могут быть применены к реальным ситуациям на местном уровне. Участники, родители школьников из одного класса, отметили, что они узнали друг друга лучше во время этих дискуссионных встреч, чем в предыдущие годы. В некоторых регионах поступили просьбы от других групп людей с желанием быть вовлеченными в такую практику. Для всех участников оказалось важным иметь возможность представить свою позицию, свои чувства, быть услышанным и понятым в процессе межкультурного диалога. Новые и разнообразные методы и приемы имеют важное значение для положительного результата. Это могут быть дискуссии, дебаты, обсуждения книг, ТВ-шоу, интервью, тестирование, анализы конкретных случаев, тренинги, другие практические занятия.

Важным для мультикультурного общества является развитие культуры открытого диалога. Речь идет о взаимодействии с другими людьми по конкретным вопросам развития мультикультурного общества. В ходе этих обсуждений накапливается собственный опыт принятия других точек зрения, а также опыт координации их с собственным взглядом на проблему. «Если и существует секрет жизненного успеха, то он сводится к одному: к умению поставить себя на место другого» (Генри Форд).

По результатам этой работы мы можем сказать, что данный метод дискуссий с использованием фильмов, как медиа-текстов, может быть одним из эффективных мер для раннего предупреждения конфликтов на местном уровне.

Выводы. Вместе с тем, опыт проекта показывает, что наряду с распространением опыта дискуссионных клубов, направленных на предупреждение конфликтов, необходима работа по разрешению уже существующих, но находящихся в латентной стадии, или возникающих конфликтов. Сегодня важно для подтверждения эффектив-

ности использования данной методики провести подготовку еще нескольких групп ведущих дискуссионных клубов, и отработать ход проведения серии тематических дискуссий в регионах с повышенным конфликтным потенциалом с обсуждением наиболее актуальных проблем межнационального, межрелигиозного взаимодействия. Также важным является предложить для дальнейшего более широкого внедрения детальные разработки проведения дискуссий по определенным темам, которые будут включены во второе издание пособия, и могут использоваться не только специально подготовленными ведущими. Только в данном случае можно будет говорить, насколько данная методика может представлять собой один из эффективных шагов раннего предупреждения конфликтов на локальном уровне, и могла бы, в свою очередь, влиять на изменение ситуации на полуострове. Эта работа должна носить системный характер и поддерживаться органами государственной власти. Такие местные инициативы помогают построить фундамент и дать людям понять, что они могут быть катализаторами изменений, включая изменения в отношении и поведении различных слоев населения, которые могут помочь гарантировать мир и предотвратить будущие конфликты.

Список литературы

1. Араджиони М.А., Брунова-Калисецкая И. В. , Духнич О.Е, Смирнов О.К. «Культура добрососедства» для родителей: полезная информация, советы и рекомендации / Под общ. ред. Араджиони М.А.. – Симферополь: АнтикВА, 2008. 44 с.
2. Потапова В. И. Методика использования документального кино для формирования толерантности и культуры мира (из опыта работы студенческого киноклуба) / Потапова В. И. , Скрипник О. С. // Предупреждение насильственных конфликтов в мультикультурных сообществах и формирование культуры мира: [сб. науч. тр.]. – К.: Золотые ворота, 2011. – С. 284 – 292.
3. Потапова В. И. Как организовать дискуссию по фильму? (Методические рекомендации) / В. Потапова, О. Скрипник // Информационно-исследовательский центр «Интеграция и развитие». К.: Золотые ворота, 2012. – 64 с.

Смирнов О. К. Міжкультурний діалог у Криму: досвід просвітницької діяльності в локальних громадах з використанням дискусійних відеоклубів // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.438-446

Стаття присвячена опису практичного досвіду інноваційних методик просвітницької діяльності з використанням короткометражних документальних фільмів як медіа-текстів, спрямованої на сприяння відкритому діалогу в місцевих громадах Криму між представниками різних етнічних груп. Інноваційність ідеї полягає в залученні дорослих з потенційно конфліктогенних спільнот до обговорення місцевих проблем міжкультурної, міжетнічної та міжконфесійної взаємодії на основі документальних фільмів, що зображують проблемні ситуації. Практичне впровадження супроводжувалось дослідженням, яке відображає ситуацію в локальних громадах до і після проведених заходів. Результати показали, що більшість учасників готові бачити і поважати різноманітність своїх спільнот, і розуміти, що набуті знання та навички можуть бути застосовані до реальних ситуацій на місцевому рівні. У ході таких дискусій накопичується власний досвід прийняття інших точок зору, а також досвід координації їх з власним поглядом на проблему. Метод дискусій з використанням фільмів може бути одним з ефективних заходів для раннього попередження конфліктів на місцевому рівні.

Ключові слова: міжетнічний і міжконфесійний конфлікт, ксенофобія, нетерпимість, документальне відео, дискусійна програма «Вільний вибирати».

Smirnov O. Intercultural Dialogue in Divided Crimean Society: Experience of Educational Activities in Local Communities Based on Video-Club Discussions // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.438-446

This article is concerned with the experience of promoting open dialogue in local communities of the Crimea between representatives of different ethnic groups. The initiative was aimed at introducing the innovative method of cross-cultural interaction based on documentary and feature films taking into account the experience of the course «Culture of Good Neighborhood» activities with parents of school students. At the same time a special methodology of video-club activities was tested over several years among students of the Crimean Humanitarian University (Yalta). The idea was to involve adults from potential conflict settlements in discussions of local inter-cultural, inter-ethnic and inter-confessional tension and challenges based on documentaries depicting different conflict situations from various parts of the World.

The results of the focus-group research conducted before and after discussions testified that the project empowered the majority of participants - local community members - to be effective managers of change processes, to communicate with the diversity of the community, and to understand that knowledge and skills can be applied to real situations on the community level. And most important of all is the development of a culture of open dialogue. This is about interacting with other people on a particular issue of a multicultural society. During these discussions experience is gained to take into account other points of view and coordinate them with one's own. According to the results of this work we can say that using this method with films as media-texts can be one of the most effective steps for early warning of conflict at the local level.

Key words: inter-ethnic and inter-confessional conflict, xenophobia, intolerance, documentary, discussion program “Free to Choose” (“Free2choose”).

Поступила в редакцію 28.04.2013 г.

РАЗДЕЛ 10. ДИАЛОГ КУЛЬТУР В ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

УДК 81'28'(038):39=111.214

Проникнення індійської культури в індійський варіант англійської мови

Битко Н. С.

Київський інститут перекладачів при НАНУ, м. Київ, Україна

Унікальність англійської мови як комунікативної системи зумовила інтерес до неї з боку різноманітних філологічних течій та шкіл, зокрема лексикографії, яка відображує не тільки лінгвістичні, але й історичні та культурологічні аспекти перетворення англійської мови на глобальну мову спілкування. Статтю присвячено аналізу одного з перших словників індійського варіанту англійської мови, відомого під назвою Hobson-Jobson, з точки зору відображення в ньому результатів сприйняття та засвоєння британським етносом особливостей індійської культури.

Ключові слова: *варіанти англійської мови, глобальна англійська, сприйняття і засвоєння культурних феноменів, лексикографічна практика.*

Сучасна англійська мова являє собою унікальне лінгвістичне явище: будучи єдиною комунікативною системою, вона на практиці реалізується у вигляді різних форм існування, від територіальних діалектів до поліцентричної мовної сутності, від соціальних діалектів до мови глобальної комунікації, а також англоосновних піджинів і креольських мов.

Варіативність англійської мови викликає інтерес дослідників різних напрямів, які створили фундаментальну теорію національно негомогенної мови, в рамках якої комплексний опис отримали окремі варіанти [1; 3; 4; 9], а система в цілому – теоретичне осмислення [6; 7; 8; 17] і є *актуальною* проблемою для дослідження.

На початковому етапі формування цієї парадигми дослідники займалися переважно національними варіантами. У міру розширення обсягу функцій, виконуваних нерідними варіантами, і розвитку національних лінгвістичних шкіл у країнах їх поширення, ці форми існування англійської мови привертають дедалі більш пильну увагу дослідників [5].

На сучасному етапі особливо активно вивчаються соціолінгвістичні аспекти [10; 28], широко і гаряче обговорюються питання мовної політики [15; 19; 24] й освіти [12; 13; 23].

Цілком закономірно, що особливості англійської мови на різних територіях її поширення стають об'єктом лексикографічного опису, внаслідок чого сучасна англійська лексикографія розвивається в мегасистему, динаміка якої характеризується двома основними тенденціями – тенденцією до генералізації і тенденцією до спеціалізації [6]. Генералізація проявляється у спробах охоплення максимальної кількості варіантів, наприклад, у словниках серії Random House. Спеціалізація знаходить свій вияв у всіх аспектах лексикографічної роботи – від вибору об'єкта опису до структу-

ри та змісту словникової статті. Ті самі тенденції простежуються в лексикографіях, створених на матеріалі окремих варіантів, переважно національних.

Однак вторинні варіанти англійської мови (outer circle varieties в термінах Брэджа Качру [16], незважаючи на те, що лексикографи звернули увагу на їхні особливості вже в XIX столітті, ще чекають комплексного лексикографічного опису. Характерною ж особливістю вже створених словників, за спостереженнями В. І. Скібіної [22], є “focus on the vocabulary distinguishing local usage”, а також “availability of information on the history of the country under consideration, language situation, language history and language description”, що робить ці словники не тільки лінгвістичними, а й історичними та культурологічними довідниками.

Метою цієї статті є аналіз одного з найбільш ранніх словників, що репрезентують особливості вживання англійської мови в Індії, *A Glossary of Colloquial Anglo-Indian Words and Phrases, and of Kindred Terms, Etymological, Historical, Geographical and Discursive* [29], виданого в 1886 року і більше відомого під назвою *Hobson-Jobson*, з точки зору відображення процесів проникнення в англійській узус індійської культури.

Методика дослідження полягає в аналізі семантики лексичних одиниць – запозичень, які знаходилися в активному узусі англомовного співтовариства в Індії наприкінці XIX століття, в кореляції процесу проникнення іномовних елементів в англійську мову з процесами формування індійської англійської мови, а також з особливостями лексикографічної практики.

Відповідно, семантичному аналізу лексики передують коротка характеристика історії англійської мови в Індії та зародження індійського варіанта англійської мови і загальна характеристика словника *Hobson-Jobson*.

Процес поширення англійської мови на території індійського субконтиненту починається з 1617 року, з моменту отримання Британською Ост-Індською компанією права торгувати з Індією.

Через усього два століття мова торговців перетворилася в уявленні окремих груп корінного населення на мову науки і технології, вивчення якої могло відкрити таємниці європейського Просвітництва, цілий інтелектуальний світ. Британці підтримували ідею про перевагу англійської мови, що стало основою поступового формування індійського варіанту англійської мови, поширеної не лише серед представників англосаксонського етносу, а й серед споконвічного населення Індостану [11, с. 256–257].

Поступово виник так званий ‘Butler English’, що має загальні лінгвістичні риси з англійською мовою на кордонах Америки, піджинами в Америці та на Карибських островах. Ще одним різновидом англійської мови на території Індії став ‘Babu English’ (мова клерків та інших нотаріальних працівників). Формувався й Indian English – «класичний» варіант англійської мови в Індії, мова освічених верств індійського населення [див. 20, с. 14], і, врешті-решт, Hinglish – змішення хінді й англійської мов.

Починаючи з моменту встановлення імперського правління, необхідність успішного адміністрування визначила появу глосаріїв і лексиконів, що відображають лексичні нововведення в англійську мову з локальних мов, наприклад *A Glossary of Judicial and Revenue Terms and of Useful Words Occurring in Official Documents Relating to the Administration of the Government of British India* [27], складений і опублікований Горасом Гайманом Вилсоном у 1855 році; *An Anglo-Indian Dictionary: A Glossary of Indian Terms used in English, and of such English or other Non-Indian Terms as have obtained special meanings in India* [25], виданий 1885 року, автором якого є Джордж Клиффорд Витворт.

Першим повним словником англо-індійських слів стала робота Генрі Юла і А.К. Бернелла *A Glossary of Colloquial Anglo-Indian Words and Phrases, and of Kindred*

Terms, Etymological, Historical, Geographical and Discursive, видана 1886 року і відома під назвою *Hobson-Jobson*.

Словник, створений не лексикографами (полковником інженерної служби у відставці Генрі Юлом і вченим, чий інтереси перебували в галузі вивчення санскриту, державним службовцем Артуром Коком Бернеллом), хоча і під впливом підготовлюваного в той час *A New English Dictionary on Historical Principles* Джеймса Мюррея, отримав широке визнання і високу оцінку британських і американських учених, що привело до перевидання словника в 1903 році.

Перше видання було підготовлено до публікації Генрі Юлом, оскільки Артур Бернелл помер за чотири роки до виходу словника у світ. Проте Генріх Юл високо поцінував внесок у спільну працю Артура Бернелла, який під час роботи над словником перебував на службі в південній і західній Індії і мав доступ до багатьох джерел фактичного ілюстративного матеріалу.

Підсумком їх роботи став словник, який відзначався в рецензіях як ретельністю укладання, так і інтересом, що виникає у процесі його читання [18, с. 112].

Єдине зауваження критиків стосувалося помітної назви словника *Hobson-Jobson*, яка являє собою видозмінений британськими солдатами вигук прихильників ісламу “Ya Hasan! Ya Hosain!”, що лунав під час скорботних процесій у перший місяць місячного року за магометанським календарем Мухаррем. Утім, реакція публіки на зміст словника була настільки позитивною, що сама назва стала невдовзі використовуватися як термін, що означає адаптацію іноземного слова до фонетичної системи запозичень.

Сам словник містить понад дві тисячі словникових статей; більшість лексичних одиниць, представлених у словнику, мають посилання на літературні джерела й етимологічну характеристику.

Він і замислювався авторами як щось незвичайне, як робота “of distinctive character, in which something has been aimed at differing in form from any work known to us” [18, с. 111], що включає слова не тільки індійського походження, а й португальського і дравідського, перського та арабського, китайського та малайського, слова з мов пушту і малаялам, і відображає лексичні одиниці, які потрапили не тільки в англо-індійську, а й, власне, в англійську мову за час колоніального панування.

Всі слова, представлені в словнику *Hobson-Jobson*, відображають початок тривалого процесу проникнення в англійський узус індійської культури, процесу, який триває і донині.

Для виявлення особливостей первинних етапів цього процесу було розглянуто 96 лексичних одиниць, що складають корпус літери «А». При більш глибокому лексико-тематичному аналізі не враховувались ті елементи, які вже існували в лексичній системі англійської мови на момент початку колонізації (тобто з’явилися в мові до XVII століття). Об’єктом вивчення послужили лише іншомовні лексеми, які проникли безпосередньо в мову британських колоністів в Індії з мов, розповсюджених на прилеглих територіях.

Аналіз 75 іншомовних лексем дав змогу виявити тематичні групи, що репрезентують ті аспекти індійської культури, які виявилися найбільш затребуваними носіями англійської мови, що проживали в Індії.

Найчисленнішу тематичну групу (54% від загальної кількості проаналізованих лексичних одиниць) складають лексеми, що номінують об’єкти матеріального світу.

Цей феномен відзначали й укладачі словника. В передмові до першого видання Бернелл пише: “Considering the long intercourse with India, it is noteworthy that the additions which have thus accrued to the English language are, from the intellectual standpoint, of no intrinsic value. Nearly all the borrowed words refer to material facts, or to

peculiar customs and stages of society, and, though a few of them furnish allusions to the penny-a-liner, they do not represent new ideas.” [29]

Далі, група лексики, що відбиває особливості матеріального світу в Індії, може бути поділена на більш вузькі / специфічні категорії.

Так, у підгрупу «предмети побуту» входять 17 лексичних одиниць, починаючи від речових понять *adati* (“piece-goods exported from Bengal”) і *ajnas* (“goods, merchandise, crops; payment in kind, not in cash”) до цілком конкретних матеріальних об’єктів, наприклад: *alcatif* (“a carpet”) и *almyra* (“ward-robe, chest of drawers”). До цієї групи також входять лексеми *ala-blaze pan*, *aljofar*, *alleja*, *ambaree*, *andor*, *anna*, *ashrafee*, *assegay*, *anicut*, *alpeen*, *agam*, *alcoranas*, *agdaun*.

Друга за чисельністю підгрупа включає в себе дев’ять лексем, пов’язаних з діяльністю людей: *ameer* (“a commander, chief, or lord”), *adigar* (“one possessing authority; title for a rural headman”), *amen* (“an inspector, intendant; native assistants in the duties of land-survey”), *aumildar* (“a factor or manager; a collector of revenue”), *aumil* (“a collector of Revenue; a farmer of the Revenue invested with chief authority”), *akalee* (“a member of a body of zealots among the Sikhs”), *arakan* (“the name which the natives give themselves, a word applied by the early Buddhists to unconverted tribes”), *amah* (“a wet nurse”), *ayah* (“a native lady’s-maid or nurse-maid”).

Окрему підгрупу, що складається з шести лексем, становлять одиниці, які належать до різного роду об’єднань/організацій і номінують також відповідні титули: *adawlut* (“courts; respective titles of the officials”), *alfandica* (“a custom-house and resort for foreign merchants in an oriental port”), *aurung* (“factories for the purchase, on advances, of native piece goods”), *amshom* (“the smallest revenue division”), *aldea* (“a village”), *abcaree* (“the business of distilling or selling (strong) waters”).

Дві лексичні одиниці, запозичені в англійську мову в Індії, іменують водні транспортні засоби: *almadia* і *agun-boat*, одна лексема – *ag-gari* – являє собою локальну назву для потяга.

Дві лексеми *achar* (“acid and salt relishes”) і *arrack* (“sap drawn from the date palm; strong drink, distilled spirit, essence”) становлять підгрупу «продукти і напої».

Поза категоріями залишилися три лексичні одиниці: *andrum* (“the form of hydrocele common in S. India”), *anile* (“an old name for indigo”) і *amuck* (“to run”).

Друга за чисельністю група лексичних запозичень в індійському варіанті англійської мови, що формується, представлена географічними назвами: *Abyssina*, *Achanock*, *Acheen*, *Afghan*, *Akyab*, *Aleppce*, *Alguada*, *Allahabad*, *Amboyna*, *Amoy*, *Anchediva*, *Andaman*, *Angengo*, *Arcot*, *Assam*, *Ava*, *Apollobunder*. Це становить 23% від загальної кількості запозичених елементів в англійську мову в Індії, представлених в літері «А».

Лексико-тематична група «флора» становить 15% від загального числа запозичень і включає в себе 11 лексичних одиниць: *agar-agar*, *ak*, *aloo*, *aloobakhara*, *ambarreh*, *anapas*, *angelywood*, *areca*, *atap*, *arboltriste*, *argemonemexicana*, які є найменуваннями дерев / кущів, овочів, фруктів і горіхів, а також бур’янів і водоростей. При цьому в словникових статтях більшості слів дається не тільки опис самої рослини, а й опис використання цього об’єкта флористичного світу в побуті.

Чотири лексичні одиниці складають лексико-тематичну групу «фауна»: *abada*, *adjutant*, *avadavat*, *anaconda* – 5,4% запозиченої лексики. Перша лексема використовувалася іспанськими і португальськими, а пізніше й англійськими письменниками для іменування носорога; друга і третя лексеми означають назву птахів, поширених на території Індостану. Лексема *anaconda* використовувалася для номінації одного з видів змій, що мешкають у Східній Азії.

Необхідно відзначити досить низький відсоток запозичень у лексико-тематичній групі «флора» та «фауна», незважаючи на той факт, що Індія не тільки відрізняється

великим біорізноманіттям, є батьківщиною багатьох ссавців, птахів, плазунів, земноводних, риб і квіткових рослин, а й характеризується високим рівнем ендемізму.

Найменш численними групами є «духовне життя», представлена єдиним, але таким, що став міжнародним, лексичним елементом *avatar*; і група, що іменує фізико-географічні особливості навколишнього світу, також представлена однією лексевою *abihowa*, яка означає “climate”, що становить загалом 2,6 % запозичень.

Висновок. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, підкреслимо, що для ранніх етапів формування індійського варіанту англійської мови характерним є утилітарне сприйняття й освоєння індійської культури. Цей факт знаходить повноцінне відображення в зароджуваній англомовній лексикографії Індії.

Причини саме такого відображення багаті культури Індії в англійській мові не повністю очевидні і вимагають додаткового культурно-історичного аналізу, можливо, із співставленням лексичної та етимологічних складових запозичених елементів і з залученням матеріалів з галузі мовного контактування.

Список літератури

1. Быховец Н.Н. Лексические особенности английского языка Канады / Н.Н. Быховец. – Киев : Наук. думка, 1988. – 151 с.
2. Зацний Ю.А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю.А. Зацний, Т.О. Пахомова. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2002. – 243с.
3. Орлов Г. А. Современный английский язык в Австралии / Г. А. Орлов. – М.: Высшая школа, 1978. – 172 с.
4. Попова Л.Г. Лексика английского языка в Канаде / Л.Г. Попова. – М.: Высшая школа, 1978. – 116с.
5. Семенец О.Е. Социальный контекст и языковое развитие. Территориальная и социальная дифференциация английского языка в развивающихся странах / О.Е. Семенец. – Киев: Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1985. – 175 с.
6. Скибина В. И. Национально неомогенный язык и лексикографическая практика / В. И. Скибина. – Запорожье: РИП “Видавель”, 1996. – 176 с.
7. Швейцер А.Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А.Д. Швейцер // В.Я. – 1982. – № 5. – С. 39–48.
8. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Теория, проблемы, методы / А.Д. Швейцер. – М.: Либроком, 2012. – 176 с.
9. Backer S. J. The Australian Language / S. J. Backer. – Sydney: Currawong Publishing Co., 1966. – 517p.
10. Bloomaert J. The Sociolinguistics of Globalization / J. Bloomaert. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012. – 214 p.
11. Bragg M. The Adventure of English: 500 ad to 2000. The Biography of a Language / M. Bragg. – London: Hodder & Stoughton, 2003. – 354 p.
12. English J. F. The Global Future of English Studies / J. F. English. – Chichester: Wiley-Blackwell, 2012. – 201p.
13. Globalization in English Studies [Електронний ресурс] / [ed. by M. Georgieva, A. James]. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 243p. – Режим доступа: <http://www.c-s-p.org/flyers/978-1-4438-1992-3-sample.pdf>.
14. Gouws R. H. Principles and Practice of South African Lexicography / R. H. Gouws D. J. Prinloo / Stellenbosch: SUN PReSS, 2005. – 210 p.
15. International Handbook of English Language Teaching / [ed. by J. Cummins, Ch. Davison]. – NY: Springer Science and Business Media, 2007. – 1202 p.

16. Kachru B. Asian Englishes: Beyond the Canon [Электронный ресурс] / Braj B. Kachru. – Hong Kong: Hong Kong University Press, 2005. – 337p. – Режим доступа: http://books.google.com/books?id=ksHUa14iV34C&pg=PA14&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false
17. Kachru B. The Alchemy of English: The Spread, Functions and Models of Non-native Englishes / B.Kachru. – Champaign: University of Illinois Press, 1986. – 200 p.
18. Nagle T. “There is much, very much, in the name of a book” or, the Famous Title of Hobson-Jobson and How it Got That Way [Электронный ресурс] / T. Nagle // ‘Cunning passages, contrived corridors’: Unexpected Essays in the History of Lexicography [ed. by M. Adams]. – Monza: Polimetrica, 2010. – P.111–127. – Режим доступа: http://books.google.com.ua/books?id=cq5Gqe2Ur_8C&printsec=frontcover&hl=ru&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false
19. Phillipson R. Global English and local language policies / R. Phillipson // Language Problems and Language Planning – 2001. – № 25:1. – P. 1–24.
20. Sailaja P. Indian English / P. Sailaja. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2009. – 172 p.
21. Skybina V. Australian Lexicography: A History and Typology / V. I. Skybina // New Trends in Lexicography: Ways of Registrating and Describing Lexis [ed. by O. Karpova, F. Kartashkova]. – Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2010. – 273 p.
22. Skybina V.I. Paradigms of English Lexicography: International Paradigm (Chapter Two) / V.I.Skybina // Multi-disciplinary Lexicography: Traditions and Challenges of the XXIst Century / [ed. by O. Karpova, F. Kartashkova]. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2013. – P. 11–26.
23. Sociolinguistics and Language teaching / [ed. by S.L. McKay, N.H. Hornberger]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 485 p.
24. Sontag K. S. The Local Politics of global English / K. S. Sontag. – Oxford: Lexington Books, 2003. – 155 p.
25. Whitworth G. C. An Anglo-Indian Dictionary; A Glossary Of Indian Terms Used in English, and of Such English or Other Non-Indian Terms as Have Obtained Special Meanings in India / G. C. Whitworth. – London: K. Paul, Trench, 1885. – Режим доступа: <http://books.google.ca/books?id=hShgAAAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
26. Who’s Centric Now? The Present State of Post-Colonial Englishes / [ed. by B. Moore]. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 320 p.
27. Wilson H.H. A Glossary of Judicial and Revenue Terms and of Useful Words Occurring in Official Documents Relating to the Administration of the Government of British India / H.H. Wilson. – London: William Mavor Watts, 1855. – 728 p. – Режим доступа: <http://books.google.ca/books?id=txgR AAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=A+Glossary+of+Judicial+and+Revenue+Terms+and+of+Useful+Words+Occurring+in+Official+Documents++Relating+to+the+Administration+of+the+Government+of+British+India>
28. Wolf H. World Englishes: A Cognitive Sociolinguistic Approach / H.-G. Wolf, Fr. Polzenhagen. – Berlin: Mouton de Gruyter. – 2009. – 278 p.
29. Yule H. Hobson-Jobson: Being a Glossary of Anglo-Indian Colloquial Words and Phrases and of Kindred Terms Etymological, Historical, Geographical and Discursive [Электронный ресурс] / Yule H., A. C. Burnell // [new ed. by W. Crooke, B.A.]. – London: J. Murray, 1903. – 986 p. – Режим доступа: <http://dsal.uchicago.edu/dictionaries/hobson-jobson>

Бытко Н. С. Проникновение индийской культуры в индийский вариант английского языка // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.447-453

*Уникальность английского языка как коммуникативной системы определила интерес к нему со стороны различных филологических школ и направлений, в том числе и лексикографии, отражающей не только лингвистические, но и исторические и культурологические аспекты превращения английского языка в глобальный язык общения. Данная статья посвящена анализу одного из ранних словарей индийского варианта английского языка, известного под названием *Hobson-Jobson*, с точки зрения отражения в нем результатов восприятия и освоения британским этносом особенностей индийской культуры.*

Ключевые слова: варианты английского языка, глобальный английский, восприятие и освоение культурных феноменов, лексикографическая практика.

Bytko N. Indian Culture Infiltration into Indian English // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.447-453

*Being a unique communicative system the English language attracts the attention of various linguistic schools and directions that have developed a fundamental theory of national nonhomogeneous language. The peculiarities of the English language on different territories make the objective of lexicographic description. Specificity of different varieties of Global English is caused by a number of factors among which the perception and processing of cultural phenomena in different regions is one of the most significant. The paper discusses the ways of the incipient Indian English infiltration with the Indian cultural substance and the positive, not puristic, attitude of lexicographers to the innovations. Thus, the article covers the results of the analysis of one the first dictionaries of the Indian English known sub voce *Hobson-Jobson*. The research procedures lie in the analysis of the semantics of lexical units, in the correlation of the processes of foreign elements penetration into the English language with the processes of Indian English formation and the specificity of lexicographic practices.*

Key words: varieties of the English language, Global English, cultural phenomena, lexicographic practice.

Поступила до редакції 18.04. 2013 р.

УДК 81.272

**Мовна толерантність як основа формування комунікативної
компетенції в умовах професійного спілкування**

Вергазова Л. Г.

*ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Донецьк, Україна*

Практика мовної діяльності сьогоденного професіонала свідчить, що його комунікативна компетенція не завжди може бути надійним критерієм мовної толерантності, відсутність якої спостерігається при усвідомленому або неусвідомленому ігноруванні форм звертання, під час невмілого «перекладу» чи маніпулювання вживанням великої-малої літери у власних назвах. Автор доводить, що в процесі мовної підготовки майбутніх спеціалістів основою комунікативної компетенції має стати формування толерантного ставлення до мови, якою ведеться професійне спілкування.

Ключові слова: мовна толерантність, комунікативна компетенція, професійне спілкування.

Постановка проблеми. Проблеми підвищення якості професійного спілкування сьогодні перебувають на вістрі наукових дискусій. Це пов'язано з низкою невирішених питань гуманітаризації вітчизняної освіти, проголошеної ще в перші роки незалежності України. Дослідження процесів формування цілісної картини світу особистості, її морально-духовної культури, спрямованої на усвідомлення пріоритетності загальнолюдських цінностей і гармонізацію стосунків у суспільстві, на тлі економічних та соціальних потрясінь змушені були поступитися масовій технократизації, прагматичні підходи якої до діяльності людини сьогодні майже звели нанівець роль гуманітарної складової в розбудові й модернізації нашої країни. Ось чому в сучасному вітчизняному просторі всі питання людинознавчого напрямку (в тому числі й мовні проблеми) вирішуються зараз через призму надмірної політизації або абсолютної другорядності.

Проте світовий досвід доводить, що вирішальним чинником розвитку сучасного інформаційного суспільства залишається його гуманітарна вісь, тому слід, всупереч пануючій філософії прагматизму, у підготовці майбутніх фахівців підвищувати якість передусім гуманітарних знань і на цьому підґрунті опікуватися формуванням у них комунікативної компетенції, яка б відповідала, з одного боку, реальній ситуації білінгвізму або навіть полілінгвізму в Україні, а з іншого, зростаючим потребам мультикультурного глобального простору. Це означає, що важливим чинником професійної підготовки вітчизняних економістів і менеджерів, інженерів і педагогів, технологів і юристів сьогодні виступає не стільки комунікативна компетенція, скільки усвідомлене спілкування в межах культурно-національної моральності на основі мовної толерантності та становить актуальну проблему для подальшого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. У більшості публікацій і в практиці професійного спілкування комунікативна компетенція розуміється як складне і системне утворення (Л. Бахман, Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович, М.М. Вятунєв, Н.І. Гез, Р. Кліффорд,

В.О. Коккота, А. Палмер, В.М. Топалова, М. Халідей та ін.). Серед складових комунікативної компетенції вчені виділяють мовну, дискурсивну, соціолінгвістичну, ілюкутивну, стратегічну і соціокультурну компетенцію. На думку інших науковців, окрім мовної і культурної, комунікативна компетенція включає прагматичну, предметну і соціокультурну компетенції [1, с. 100]. Незважаючи на поліаспектність тлумачення дослідниками цієї категорії, а скоріше, саме через це, у практичному вимірі мовної підготовки майбутніх спеціалістів будь-якого фаху немає свідомого виокремлення проблеми мовної толерантності, а відтак, і розуміння того, що основою комунікативної компетенції повинно стати формування толерантного ставлення до мови, якою ведеться професійне спілкування.

Мета статті: виявити характер і роль мовної толерантності при професійному спілкуванні як основної складової комунікативної компетентності.

Виклад матеріалу. Питанням мовної толерантності присвячено багато праць соціолінгвістів, журналістів і політиків, які представляють різні наукові тенденції в розумінні толерантного дискурсу й аналізують різні параметри цієї категорії. Так, наприклад, Т. Розова і В. Барков вважають мовну толерантність «одним з вирішальних чинників стабільності суспільства в усіх її вимірах – соціально-економічному, політичному, культурологічному, демографічному, міжконфесійному тощо» [4, с. 36]. З-посеред дослідницьких матеріалів виокремлюються праці, присвячені мовній толерантності в журналістському тексті (С. Антонова, С. Богдан, Л. Єніка, О. Кривицька, Н. Муравйова, Т. Новикова, Е. Чепкіна та ін.). Узагальнюючи журналістскознавчий досвід у контексті зазначеної проблеми (див. роботи А. Асмолова, Л. Буджурової, Т. Вакулової, Й. Дзялошинського, В. Малькової, В. Кондратської, Г. Лазутіної, І. Лисакової, Т. Новикової, Е. Прохорова, О. Сухомлин та ін.), можна побачити все більше усвідомлення науковцями того факту, що журналістська толерантність є невід'ємною, сутнісною характеристикою медіатексту. На думку О.Ю. Сухомлин, мовна толерантність, будучи включеною до цієї системи більш широкого поняття, «все ж має свої параметри та особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових настанов професійного комунікатора, які передбачають функціонування в його професійному мовленні, професійних текстах толерантних або інтолерантних елементів» [6, с.43]. Дослідниця пише: «Мовна толерантність виступає однією з найважливіших складових культури суспільства в цілому, адже в її основі лежать базові принципи співіснування та розвитку гармонійних взаємин між різними групами суспільства, а саме: культура полеміки, культура діалогу, повага до іншої/інакшої позиції, відмова від агресії і ворожості» [6, с. 43].

У руслі комунікативної лінгвістики запропоновано тлумачення іншого терміна – «комунікативна толерантність». Й.А. Стернін пояснює її як толерантність, що проявляється, виявляється в спілкуванні, об'єктивується спілкуванням. «Комунікативний аспект толерантності, – пише вчений, – є її найважливішим аспектом як з погляду об'єктивізації, так і з погляду потенціалу комунікативної толерантності в плані формування толерантності як когнітивної категорії, яка є складовою когнітивної свідомості нації [5, с. 131].

С. Шабат-Савка розглянула специфіку толерантного спілкування як одного зі способів вираження комунікативних інтенцій мовця і торкнулася проблематики комунікативної толерантності, що виявляється на рівні взаємин між мовцями у процесі мовленнєвої діяльності. Бути толерантним, на думку дослідниці, означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо та делікатно ставитися до іншої особистості, стримувати почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя [8].

Отже, щоб уміти вести толерантний діалог, у мовця має бути концептуально закріплена поведінкова лінія терпимого ставлення до іншої людини, яка включала б широкий діапазон мовленнєвих намірів і мовних моделей. У процесі мовної підготовки

майбутніх спеціалістів такий напрямок діяльності ще потребує свого осмислення й розвитку. Аналіз способів втілення комунікативних потреб та їхніх реалізацій на всіх рівнях мови, що сприяють процесу толерантного професійного спілкування, має поєднатися з пошуком ефективних шляхів виховання мовної толерантності у нашої молоді.

Практика мовної діяльності сьогоденного професіонала у сфері виробничого й політичного менеджменту свідчить, що його комунікативно-мовна компетентність не завжди може бути надійним критерієм мовної толерантності (і, відповідно, якісно результативного управління і гуманітарної діяльності). Чи можна, наприклад, звинуватити І. Фаріон в мовній некомпетентності у розвідках з культури мови, яка пише: «1933 року пройшов російський більшовицький варвар – і зруйнував стіни мовного дому... Новий час постколоніальної України подарував мені потребу пізнати правду... Правда найперше у тому, що мовні факти ставали Долями людей, Долею країни, Долею лінгвістів-творців правопису 1929 року. Їхня Доля через правдиві мовні факти стала їхню Недолею: їх репресували і розстріляли, а українську мову не інакше як згвалтували російським «язьком» – і народилась радянська укромовна із такими російськими родимими плямами, як *хелоуін* замість *геловін*, *Хемінгуей* замість *Гемінгвей*, *Мефодій* замість *Методій*, *ефір* замість *етер*, *матеріальний* замість *матеріальний*, *Юліан* замість *Юліян*, *Іуда* замість *Юда*, *аудиторія* замість *авдиторія*, *Фауст* замість *Фавст*, *нема солі* замість *нема соли*, *не знати імені* замість *не знати імени*, *жити у Торонто* замість *жити у Торонті*, *ходити в кіно* замість *до кіна*, *пів'яблука* замість *пів яблука*, *Едип* замість *Едип*, *Уальд* замість *Вайлд* тощо... Це моя і більшості з нас дистанційованість від терористичного сталінсько-комуністичного режиму, що через орадянщену мову творив і далі творить окреме плем'я, відчужене від себе, – *homo sovietikus*» [7, с. 6]. Очевидна істина, що вміння здійснювати свою професійну діяльність означає для справжнього вченого, журналіста чи політика писати/говорити на гостру тему, утримуючись від ярликів, безпідставних узагальнень, образливих висловлень та звинувачень, на жаль, тут не спрацювала.

З погляду боротьби за культуру української мови більш виваженими, зрозумілими й корисними виглядають публікації О. Пономаріва, який, наприклад, пише: «... Матеріали наших засобів масової інформації засмічені надмірною кількістю невмотивованих чужих слів, ненормативними наголосами: *вип'адок*, *залоз'а*, *парал'іч*, *серед'ина*, *К'оваль* (прізвище) замість правильних *в'ипадок*, *з'алоза*, *пар'аліч*, *сер'єдина*, *Ков'аль*; перекручуваними з погляду української фонетики й вимови витворами: *міш*, *зраски*, *калектар*, *апинився*, *чір'івна дівчина*, *Леоніт*, *касковий* замість нормальних *між* (прийменник), *зразки*, *колектор*, *опинився*, *чарівн'а дівчина*, *Леонід*, *казковий*; незграбними морфолого-синтаксичними побудовами: *поступають* (замість *надходять*) пропозиції, *п'ятидесяти*, *восьмидесяти* замість *п'ятдесяти*, *вісімдесяти*, *командувач миротворчими силами* (правильно – *командувач миротворчих сил*), *бігство* (треба *втеча*) *від воєн* та ін.» [3, с. 10].

Мовностилістичні поради вченого – яскравий приклад одного із підходів до розгляду мовної толерантності, який передбачає екстраполяцію поняття і явища в площину норм літературної мови. За такого підходу пильної уваги потребує аналіз власне мовних засобів, а значить, і відповідальність професійного комунікатора за відповідність його текстів до основних законів культури мови. Проте існуюча тенденція до послаблення норм літературної мови робить створення загального толерантного мовного контексту процесом тривалим, складним і суперечливим.

Під мовною толерантністю ми розуміємо погляд на сучасну мову як засіб спільності, що реалізується в природно-органічному неконфліктному спілкуванні, а також в історично усвідомленому й адекватному вживанні національно-культурних формул мовного етикету.

Про загальномовні засади такої толерантності йдеться в роботах В.І. Мозгового, коли автор аналізує, наприклад, сучасні моделі формування менеджменту: «Спроба поставити природномовну модель менеджменту з ніг на голову (не «формування думки» – «суспільний діалог» – «наказ або закон» – «усвідомлена дія», а навпаки: «непродуманий закон» – «майдан» («конфліктний антилог») – «неусвідомлене виконання» – «відміна закону») поступово руйнує структуру суспільного порядку аж до соціального вибуху. Низка прийнятих у неприродний антимоєвий спосіб і врешті-решт відмінених законів, постанов і наказів (про новий механізм оподаткування підприємництва, про відміну пільг, про пенсійну реформу, про відміну так званого літнього чи зимового часу тощо) запрограмували соціальні вибухи і змусили керівництво відхилитися від проведення реформ за первинно заявленим планом. Сьогоднішній менеджмент в українському виконанні за своєю суттю перетворився на невміле і недоречне дублювання моделі нещодавнього класового менеджменту («вождь – партія – клас»), що є нонсенсом в умовах ринкової економіки й кардинально інших соціально-політичних та економічних умов існування держави у глобалізованому світі» [2, с. 173].

У межах конкретних мовних моделей відсутність толерантності спостерігаємо, наприклад, при усвідомленому або неусвідомленому ігноруванні форм звертання (*Микола Петрович, Тетяна, студент* – правильно: *Микола Петровичу, Тетяно, студенте*); під час передачі власних назв (*Владімір Путін і Володимир Путін* – правильно: *Владимир, Михайло Саакашвілі* – правильно: *Михайл Саакашвілі, Горлівка* – правильно: *Горловка, Миколаїв* – правильно: *Николаїв, Мукачєво* – правильно: *Мукачєве* та ін.). Особливої уваги з погляду толерантності потребує збереження історичної пам'яті при вживанні великої літери і перекладі історично значимих подій або явищ.

В опосередкований спосіб відбувається завуальоване очорнення історичних фактів шляхом невмілого (або навмисно невмілого) «перекладу» чи маніпулювання вживанням великої-малої літери у власних назвах: *Советская Украина* – *Радянська Україна* – *Советська Україна* – *советська Україна*; *Советская Армия* – *Радянська Армія* – *Советська Армія* – *советська армія*; *Великая Отечественная война* – *Велика Вітчизняна війна* – *Велика Отечественна війна* – *отєчєственна війна*; *пл. Победы* – *пл. Перемоги* – *пл. Победи*; *орден Красной Звезды* – *орден Червоної Зірки* – *орден Красноі Звєзди*). На жаль, цьому сприяє недосконала методика «правопису», «перекладу» і вживання великої літери у власних назвах, сформульована в академічному виданні «Українського правопису».

По-справжньому толерантне пояснення цих мовних проблем знаходимо в ономастичних працях В.І. Мозгового, де стверджується, що великою літерою фіксуються власні назви, які втратили лексичне значення і набули адресно-інформативної функції, а переклад – не є перекладом у звичайному розумінні цього слова. Він фіксує всесвітню або регіональну значимість національних реалій, які мають бути зрозумілими для представників різних мовних культур. З цього погляду власними назвами, які фіксуються іншими мовами в національних фонетико-графічних формах, треба пишатися, вивчати їхню об'єктивну природу в курсі національної історії і фіксувати адресну належність до спільнорадянської або української культур вживанням великої літери з відповідним перекладом (*Советская Украина* – *Радянська Україна*; *Советская Армия* – *Радянська Армія*; (але: *ул. Советская* – *вул. Советська*, що втратила інформацію про свою належність до Радянської влади) *Красная Армия* – *Червона Армія* (але: *Красноармійськ* – місто, що не має відношення до Червоної Армії); *Великая Отечественная война* – *Велика Вітчизняна війна*; *пл. Победы* – *пл. Перемоги*; *орден Красной Звезды* – *орден Червоної Зірки*), а вживання *советська Україна*, *советська армія*; *отєчєственна війна*, *пл. Победи*, *орден Красноі Звєзди* вважати не тільки по-

милковими, а й небезпечними, що принижують національно-історичну гідність народу, який вистраждав право на власну історію.

Виявлення і пояснення причин появи подібних численних прикладів мовного недбальства є запорукою поступового освоєння й розуміння всією освітньою спільнотою необхідності толерантного поведіння в усіх мовних питаннях.

Висновки. Таким чином, аналіз проблеми мовної толерантності як основи комунікативної компетенції показав, що її вирішення не вичерпується тільки мовною складовою професійного спілкування. Межі цієї категорії, що перебуває на перетині напрямів сучасного гуманітарного знання, сягають національного і загальноцивілізаційного простору, осмислення якого дає можливість побудувати в нашому суспільстві той самий толерантний мовний контекст. Постановка проблеми має спонукати дослідників на подальшу розробку конкретних векторів толерантності засобами компетентнісно орієнтованого мовного навчання.

Список літератури

1. Бацевич Ф.С., Богданович Г.Ю. Українсько-російський словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич, Г.Ю. Богданович. – Саки: ПП «Підприємство «Фенікс», 2011. – 284 с.
2. Мозговой В.И. Историко-философские предпосылки формирования современной модели управления в Украине / В.И. Мозговой // Научные труды ДонНТУ. – Серия: Экономическая. Выпуск 41. – Донецк: Донецкий национальный технический ун-т, 2012. – С.167–174.
3. Пономарів О. Культура слова : Мовностилістичні поради. 3-тє вид., стереотип. : [навч. посібник] / О. Пономарів – К. : Либідь, 2008. – 240 с.
4. Розова Т., Барков В. Мовна толерантність півдня України / Т.Розова, В.Барков // Політичний менеджмент. – 2003. – №3. – С. 36–42.
5. Стернин И.А. Проблемы формирования категории толерантности в русском коммуникативном сознании / И.А. Стернин // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации. Коллектив. моногр. / [Центр Вудро Вильсона. Ин-т им. Кеннана]; Отв. ред. Н. А. Купина, О. А. Михайлова – Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2004. – С. 130–149.
6. Сухомлин О.Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті : параметри категорії [Електронний ресурс] / О.Ю. Сухомлин // Українське журналістикознавство : науковий журнал / голова редкол., голов. ред. В.В. Різун ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – С.42–48. – Режим доступу : www.youm.univ.kiev.ua.
7. Фаріон Ірина. Правопис – корсет мови? Український правопис як культурно-політичний вибір / Ірина Фаріон – Львів: Свічадо, 2009. – 120 с.
8. Шабат-Савка С. Толерантність спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій [Текст] / С. Шабат-Савка // Мандрівець. – 2010. – № 6. – С. 59–63.

Вергазова Л. Г. Языковая толерантность как основа формирования коммуникативной компетентности в условиях профессионального общения // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.454-459

Практика профессионального общения показывает, что коммуникативная компетентность не всегда может быть надежным критерием языковой толерантности, отсутствие которой наблюдается при сознательном или несознательном

игнорировании форм обращения, неумелом переводе или манипулировании использования большой-маленькой буквы в собственных именах. Автор доказывает, что в процессе языковой подготовки будущих специалистов основой коммуникативной компетенции должно стать формирование толерантного отношения к языку, на котором ведется профессиональное общение.

Ключевые слова: языковая толерантность, коммуникативная компетентность, профессиональное общение.

Vergazova Larysa **Language tolerance as basis of formation of communicative competence in professional communication** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: *Philology. Social communications*. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.454-459

Communicative competence is an important factor in professional training. Language practice of today's professional in the sphere of industrial and political management stands, that its communicative language competence may not always be a reliable criterion for linguistic tolerance. Within the specific language models the lack of tolerance is observed, for example, when the form of reference is disregarded, both conscious and unconscious. (Vladimir Putin and Volodymyr Putin, Mikhailo Saakashvili, Gorlivka, Mykolaiv, Mukachevo - right: Vladimir, Mikhail Saakashvili, Gorlovka, Nikolayev, Mukacheve etc). In an indirect way it is a denigration of historical facts by inept "translation" or manipulating the use of large-small letters in their proper names: Soviet Ukraine - Soviet Ukraine - The Soviet Ukraine - Soviet Ukraine, Soviet Army - Soviet Army - The Soviet Army - Soviet army and others.

The author proves that the process of communicative competence training for future specialists should be based on tolerant attitude towards the language of professional communication. Tolerant attitude to the other person should be conceptually fixed in speaker's mind and behavior. It includes a wide range of speech intentions. All the language means contribute to the tolerant professional communication. Analysis of the ways of implementation of communicational needs and their realization has to be united with the search of effective ways to bring linguistic tolerance up.

Keywords: language tolerance, communicative competence, professional communication.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.

УДК 821.161.2-1.09:39(450=161.2)]"20"

**Поетична творчість українських трудових мігрантів
в Італії як міжкультурний діалог**

Гінда О. М.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Проаналізовано поезії українських трудових мігрантів в Італії крізь оптику репрезентації міжкультурного діалогу. Джерельною базою слугували поезії, опубліковані у 2001–2010 рр. у першому україномовному часописі українців в Італії «До Світла». Зроблено висновок про наявність «внутрішнього діалогізму» у поезіях раннього періоду і подальший перехід до міжкультурного діалогічного регістру. Останню характеристику описано як внутрішньо диференційовану, на початках представлену спорадичними текстовими локусами, пізніше - концентрованою присутністю в поезіях реалій іншого світу. Зроблено висновок: внутрішній діалогізм ранніх поезій, «замкнених» на «своєму» етнокультурному просторі, трансформується у діалогізм міжкультурний, що було відповіддю поетів-аматорів на нові соціокультурні виклики.

Ключові слова: *творчість українських трудових мігрантів в Італії, етноментальні цінності, антиномія свій-чужий, фольклор.*

Етнокультурний і духовний світ сучасних українських трудових спільнот за кордоном залишається «terra incognita» для української гуманітарної науки. На це є багато причин, поміж яких однією з найголовніших є відсутність у вітчизняній науці комплексної інтердисциплінарної стратегії досліджень такої проблематики. Світ наших співвітчизників за кордоном вивчають спорадично і переважно в історико-соціологічних ракурсах [7], натомість, як зазначила російська дослідниця Ірина Карабулатова, українські спільноти за кордоном, у зіставленні з іншими інонаціональними громадами, здобули славу найбільш згуртованих і таких, що найдовше зберігають материнську культуру та репрезентують її на чужині [9]. Особливої наукової уваги заслуговує проблема творчих виявів у життєдіяльності українських трудових мігрантів. Метою статті є аналіз одного з локальних питань цієї загальної проблематики, а саме – репрезентація міжкультурного діалогу у поетичній творчості сучасних трудових мігрантів в Італії. Джерельним підґрунтям дослідження є корпус поетичних текстів, авторами яких є українські трудівники в Італії, опублікованих у 2001–2010 роках на сторінках першого україномовного періодичного видання на Апеннінах – християнського часопису українців в Італії «До Світла». З причини раритетності журналу і його малодоступності для українського читача згаданий творчий доробок (понад 800 поезій) є майже недослідженим, що зумовлює актуальність даного дослідження. Проблема творчості українських заробітчан в Італії потрапляла у поле зору сучасних науковців: Олени Пономаревої [15], Олени Герасименко [4], Віктора Соколова [18] та деяких інших, але лише принагідно. Згадуваний поетичний доробок досліджували й ми у низці статей, але передусім крізь оптику експлікації в ньому елементів народної культури і традиційного фольклору [5; 6; 20], тож мотивацією до

написання статті стала відсутність у вітчизняній науці розвідок зазначеної проблематики й, відповідно, спроба її аналізу.

Досліджуваний корпус поезій, попри його жанрово-тематичне розмаїття, має внутрішню комунікаційну й ідейну єдність, яка почала формуватися як об'єктивний і неминучий результат «текстових діалогів». «Художній твір існує, як правило, не відокремлено від інших, а в силовому полі собі подібних, співвідноситься з ними, вступає у «діалогічні взаємини»», – пише дослідниця творчості поетів Празької школи Віра Просалова [16] й апелює при цьому до концепції Михайла Бахтіна, який уважав, що «діалогічні взаємини – це взаємини (сміслові) між будь-якими висловлюваннями в мовленнєвому спілкуванні. Будь-які два висловлювання, якщо ми порівнюємо їх у смисловій площині (не як речі і не як лінгвістичні приклади), виявляються в діалогічних взаєминах» [2, с. 488]. Зокрема, В. Просалова акцентувала на тому, що «діалогічними виявляються твори, що виникають у відповідь на інші або що стосуються однієї теми, проте осмислюють її інакше» [16], підтверджуючи такі висновки ідеями Юрія Лотмана, який наголошував на тому, що текст завжди «потребує співрозмовника», розрахований на когось, на сприйняття іншим, інакшим від свого автора. Отже, текст включається у процес комунікації, взаємодіє «з іншими творами-висловлюваннями: і з тими, на які він відповідає, і з тими, які на нього відповідають» [1, с. 408]. Оскільки твір знаходить відгук в іншому, то в окремому тексті «завжди відчувається відгомін інших – більшою чи меншою мірою віддалених або ж, навпаки, наближених до нього. Ідея діалогізму М. Бахтіна дає можливість розглядати текст як невід'ємну ланку безперервного процесу спілкування, а всю світову культуру – як полілог, у якому беруть участь голоси і минулого, і сучасного» [16]. Ці міркування видатних науковців з позиції філологічного ракурсу допомагають обґрунтувати діалогічність (полілогічність) текстових взаємин у просторі аналізованого поетичного доробку, збагнути його емоційне і духовне «силове поле», яке впливало не лише на авторів поезій, але й на читачів, у свідомості яких закріплювалася експлікована у творах система цінностей.

У середовищі трудових мігрантів поетична творчість поставала як особистісна психологічна рекомпенсатива й одночасно як важлива складова процесу національної та етнокультурної консолідації спільноти, як продовження, урізноманітнення і поглиблення форм комунікації. Заробітчани сприймали поетичні твори як форму спілкування – важливішого, вагомішого і значно впливовішого, ніж безпосереднє: формат оприлюднених думок, позиціонування себе і свого бачення на сторінках поважного та довший час єдиного україномовного часопису, безперечно, впливали на духовний і моральний світ української громади в Італії, а тематика творів, їхня емоційна палітра, образність і домінуючі жанроформи – на формування внутрішніх поетичних традицій і преференцій.

У перших опублікованих поезіях була відчутною тенденція внутрішнього діалогізму, зумовлена, найвірогідніше, намаганням створити «своє» комунікаційне поле в чужій країні. Через посередництво поетичних текстів «італійські» українці репрезентували самобутність своєї культури, стверджували свою «самість» [19] в умовах іншого світу. Поети-аматори розповідали про свої долі, звертаючись у творах передусім до співвітчизників, які зазнали випробувань чужиною та еміграцією. Прямо чи опосередковано вони задавали питання один одному, вступаючи у відкриті (виражені у тексті) і приховані (підтекстові, контекстуальні) діалоги. Ілюстрацією таких прецедентів може стати чи не кожен поетичний твір, що можна проілюструвати наступним фрагментом поезії Любові Мельник «Україночкам присвячується»: « ... Куди поділись горді Роксолани? / Який на чужині лишаєм слід? / Лиш непорядні тут “крутими” стали / І “глитаями” продавці робіт. / Коли розчаруваннями зболілу душу / Окрилюють думки про діток, дім, / Я розумію, – все стерпіти мушу. / Молюсь

за недругів – за прощення усім» [13, с. 63]. Типовим для таких діалогічних поетичних текстів є наявність риторичних запитань, адресованих «своім» – тим, хто може зрозуміти емоції авторів, бо пережив випробування чужиною.

Починаючи з 2003 року помітними у творах стають вироблені етноетикетні форми звертань, – автори називають співвітчизниць-заробітчанонок подругами, сестрами, журавочками, лелеками. Діалогічність поезій при цьому стає особливо акцентованою: «*Ти їдеш, сестро, на Україну, / А я лишаюся на чужині. / Вклонися землянці мої, / Вклонися низько Україні*» [14, с. 36]; «*На чужині з тобою, сестро, ми – / Мов журавлі...*» [8, с. 51]; «*О подруги-заробітчанки! / Вдивляюся в ваші сумні очі...*» [13, с. 63]; «*Брати і сестри, рідненькі мої, / Ми, що шукаєм краю долю в чужині...*» [3, с. 56]; «*Моя сестричко, нам пора додому. / Ще грошей всіх ніхто не заробив...*» [10, с. 56]. Внутрішнє діалогічне спрямування поезій акцентувало вже сформоване на той час взаєморозуміння авторів-дописувачів і читачів, конструктивно впливало на подальше поетичне спілкування. Це зміцнювало аналізований поетичний доробок як композиційно, так і концепційно, і, безперечно, мало резонанс у спільноті, конструктивно позначилося на її консолідації та поступуванні. Зазначені тенденції сприяли активізації творчих акцій усередині української спільноти, що втілювалося у найрізноманітніші форми: мистецькі виставки, концертні й пісенні заходи, поетичні вечори, спільні з італійцями відзначення знаменних дат і церковних свят. Безперечно, усе це допомагало спільноті «діалогувати» з приймаючою країною на соціокультурному рівні.

Продовженням зазначених тенденцій стала трансформація *внутрішнього діалогізму творів*, який вже не уміщався в межі такого формату: світ іншої країни все наполегливіше входив у поезії. Якщо в перших публікаціях цей світ поставав у поезіях як антагоністичний і тим повністю виправдовував свою архетипну номінацію «чужого», то вже з 2004–2005 років він набуває інших ознак, що було вмотивовано різними причинами. Світоглядна і творча еволюція авторів-аматорів сприяла поступовому переходу до іншого / нового діалогічного реєстру – міжкультурного. Остання характеристика є внутрішньо диференційованою: амплітуда її наявності в поезіях коливалася від спорадичних словесних та образних текстових локусів, якими позначена інша і вже не чужа (!) країна, – до концентрування у поезіях реалій іншого світу і соціуму. Це вплинуло на усезростаючу насиченість заробітчанських поезій італійською лексикою, яку у текстах подавали латиницею або вона була транслітерована кирилицею. Незважаючи на подальше заперечення у деяких поезіях цінностей «чужого» світу й протиставлення їм цінностей «свого» світу, таке протиставлення поступово трансформується у зіставлення, в якому вже немає місця антагонізму. Пролонгація української присутності в Італії, тривале перебування української спільноти в країні (перші трудові мігранти приїхали на Апенніни на початку 90-х років минулого століття) не могли не вплинути на адаптаційні характеристики духовного і культурного світу українських емігрантів. Опираючись впливам «чужого», свідомо та підсвідомо продовжуючи зіставляти свій світ і світ іншої країни (яка дала їм «роботу і прихисток»), українські трудівники інтегруються у її соціокультурний простір, здобувають нові знання, новий досвід. Незважаючи на болісні переживання з приводу такого внутрішнього роздвоєння, автори все частіше зізнаються у змушеному виборі іншої життєвої позиції, яку вони усвідомлюють як болісну, тимчасову, але життєво необхідну: «... *Усе не так, як в рідній Україні, / Свята вечеря дивная така, / Не моляться, сідаючи до столу, / Й на ньому ні куті, ні свічечки нема. / Лиш “auguri” кажуть і “Buon Natale” (“Щасливого Різдваю” – О. Г.), / Не наші свята тут – якийсь дурман, / А де вертеп, де дітки з колядою? / І це є Рим, є Папа й Ватикан! / Уже не плачу, – все колись минеться, / А поки що ... це лиш поганий сон. / Працюю тут і поважати мушу / Італію, сеньйору і закон*» [17, с.

54]. Остання теза у найрізноманітніших її варіаціях (у тексті чи підтексті) повторюватиметься у багатьох поезіях.

Показовими й інформативними в аналізованому поетичному доробку є твори, в яких автори уживають італійську лексику: у поезіях пізнішого періоду кількість італійських слів у текстах суттєво збільшилася. Вочевидь у такий спосіб автори намагаються підкреслити позитивні ознаки «нової генерації» заробітчанин, переважна більшість яких вже добре знає італійську. Відповідно й у поезіях українці зображені витривалішими, мудрішими, досвіченішими і багато в чому мають перевагу над своїми італійськими господарями. Така модель, щоправда, інколи «не спрацьовує» рецепційно, бо не здатна переконати українського читача, який перебуває поза «заробітчанським простором». Зважаючи на концентровану іншомовну «інтервенцію» в пізніших поезіях, їх складно зрозуміти навіть зі словником, бо італійські слова подекуди ужито з помилками. У таких випадках твір здатен «діалогувати» і мати рецепційне поле лише у колі самих заробітчанин, які можуть зрозуміти такий правопис. У цьому контексті поетичні протиставлення, які не є компліментарними для «італійського фону», не здатні переконати читача «з України», бо він їх просто не зрозуміє. Проілюструємо це поезією, яку можна кваліфікувати як поетичну ілюстрацію «міжкультурного діалогу», що по суті є «вузькоспеціалізованим» монологом для «своїх»: *«Прокидається сеньйора: / “Персіяне к’юзе”! / Зразу в руки телефон – / Скаржитись подрузі: / “Пора калдо. Ль джардіно / Нон е “інкаффато”! / Е інкапаче ля страніера, / Ненте е стато фатто”. / Українка дає каву, / Каже гонорово: / “Оджі сі рісармя ль кава, / Гварді: фуорі пйове”!»* [12, с. 57]. Цитований текст означає: *«Прокидається сеньйора: жалюзі закриті. / Зразу в руки телефон – / Скаржитись подрузі: / Вже спекотно. Город некопаний. / Нікчемна іноземка нічого не зробила. / Українка дає каву, / Каже гонорово: / Сьогодні заощадимо на каві, дивіться: дощ за вікном»*. Авторка поезії звертається до діалогу, у якому беззаперечними є переваги українки над своєю господинею італійкою: служниця добре знає мову і розуміє (у найширшому значенні) значно більше, ніж її хазяйка може здогадатися. Як вже мовилося, осягнення смислових тонкощів такого «полікультурного» спілкування потребує зусиль від пересічного читача в Україні, натомість заробітчанин їх сприймають як тексти «свого» культурного простору.

Російська дослідниця проблеми діалогізму культури Ольга Усманова слушно зауважила, що «ідентичність будь-якого суб’єкта культури формується у співвіднесенні з “Іншим” як своєї “інакшості”. Пізнаючи власну ідентичність, культура опиняється перед викликом розуміння з боку “Іншого”. Часто-густо при цьому в існуванні іншої культури бачиться присутність образу “Чужого”. Тому специфіка бачення “Іншого” займає основоположне місце в процесах самоідентифікації» [19]. Дослідниця наголосила, що для того, щоби образ “іншого” не став лише варіацією на тему власного “Я”, культурі для самопізнання необхідно увійти в режим діалогу. Тоді інша культура стане не чужою і ворожою, не негативним відображенням власної, а повноправним співбесідником [19]. Саме такі тенденції ми спостерігаємо у поетичному доробку, що його створили українські заробітчани в Італії. Внутрішній діалогізм аналізованого поетичного доробку, замкнений на початках формування на «своєму» культурному локусі, поступово трансформується у діалогізм міжкультурний, зорієнтований на нові соціокультурні виклики. У цьому оновленні убачаємо відображення нового етапу життя і діяльності українських трудових мігрантів в Італії.

Список літератури

1. Бахтін М. М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування / М. М. Бахтін // Слово. Знак. Дискурс : Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред.

М. Зубрицької. – Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002.

2. Бахтин М. Литературно-критические статьи / М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1986.

3. Бахуринська М. Україно, мила серденьку земле! / Марія Бахуринська // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2007. – № 4 (61). – С. 56.

4. Герасименко О. Сучасна українська еміграція до Італії та зародження нової української діаспори [Електронний ресурс] / Олена Герасименко // Українознавство. – 2010. – Число : 1 (34). – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=1971&number=75&category=8> (дата звернення 05.08.2010).

5. Гинда Е. Н. Современное поэтическое творчество украинской диаспоры в Италии : свой традиционный мир в чужом пространстве / Е. Н. Гинда // Научный альманах «Традиционная культура». – Москва, 2012. – № 2. – С. 30–41.

6. Гінда О. Українська традиційна культура як структуруючий фактор життя і творчості української діаспори в Італії / Олена Гінда // Традиційна культура діаспори : матеріали міжнародної наукової конференції [«Одеські етнографічні читання»] / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – С. 69–81.

7. Годованська О. Новітня українська діаспора : трудові мігранти в Італії, Іспанії та Португалії / Оксана Годованська. – Львів : Афіша, 2011. – 192 с.

8. Зінчук В. Минають зими з веснами... Нововолинськ–Феллоніка / Віра Зінчук // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2005. – № 3 (36). – С. 51.

9. Карабулатова І. К проблеме украинских онимов за пределами Украины : новый украинский пласт в ономастических субпространствах [Электронный ресурс] / Ирина Карабулатова // Українознавство. – 2007. Число № 4 (25).. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1160> (дата звернення 05.08.2010).

10. Матейцева Н. Нам пора додому. П'яченца / Ніна Матейцева // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – Березень, 2008. – № 2 (71). – С. 56.

11. Мельник Л. Коли недоброзичливість принесе горе... Калуш–Брешія / Любов Мельник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 8 (21). – С. 38.

12. Мельник Л. Надворі дощ! Калуш–Падова / Любов Мельник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2010. – № 10–11 (103–104). – С. 57.

13. Мельник Л. Україночкам присвячується / Любов Мельник // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2005. – № 6–7 (39–40). – С. 63.

14. Несторович О. Ти їдеш, сестро, на Україну... / Ольга Несторович // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2003. – № 10 (23). – С. 36.

15. Пономарева О. Українська імміграція в Італії : стан і перспективи [Електронний ресурс] / Олена Пономарева // День. Щоденна українська газета. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/302911> (дата звернення 05.08.2010).

16. Просалова В. Текст у світі текстів Празької літературної школи : монографія [Електронний ресурс] / Віра Просалова. — Режим доступу : www.experts.in.ua/baza/doc/download/Prosalovala.pdf (дата звернення 02.12.2011).

17. Саморіз О. Моїй родині. Кампобассо, Молізе / Оксана Саморіз // До Світла. Християнський часопис українців в Італії. – 2009. – № 12 (93). – С. 54.

18. Соколов В. Українська трудова імміграція в Італії [Електронний ресурс] / Віктор Соколов // Газета «Віче». – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1837/> (дата звернення 05.08.2010);

19. Усманова О. С. К проблеме философских оснований межкультурного диалога : «Презумпция об уникальности» [Электронный ресурс] / Ольга Сергеевна Усманова. – Режим доступу : <http://www.culturalresearch.ru/ru/archives/63-selfother>

20. Hinda O. Folklore, Ethnocultural and Ethnomental Elements in New Poetic Coinages of Ukrainian Working Migrants in Italy / Olena Hinda // East European and Balkan Institute, Center for International Area Studies, Hankuk University of Foreign Studies. – 2012. – Vol. 29. – P. 287–306.

Гинда Е.Н. Поэтическое творчество украинских трудовых мигрантов в Италии как межкультурный диалог // Ученые записки Таврического национально-

го университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.460-465

Проанализированы стихотворения украинских трудовых эмигрантов в Италии через призму репрезентации межкультурного диалога. Источником исследования послужили стихотворения, опубликованные в 2001–2010 гг. в первом украиноязычном журнале в Италии «До Світла». Сделан вывод о присутствии внутреннего диалогизма в стихах раннего периода с последующим переходом к межкультурному формату. Последняя характеристика описана как внутренне дифференцированная: поначалу представленную спорадическими текстовыми локусами, позднее – концентрированным присутствием в стихотворениях реалий иного мира. Таким образом, внутренний диалогизм, «замкнутый» на «своем» этнокультурном мире, трансформировался в межкультурный диалог, что было ответом поэтов-аматоров на новые социокультурные вызовы.

Ключевые слова: творчество украинских трудовых мигрантов в Италии, этноментальные ценности, антиномия свой–чужой, фольклор.

Hinda O. M. The Poetic Heritage of Ukrainian Migrant Workers in Italy as an Intercultural Dialogue // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.460-465

The article analyzes poetic heritage of Ukrainian migrant workers in Italy exploring how an intercultural dialogue is represented in this poetry. In order to generate this dialogue the authors of the texts compare/contrast philosophical and ethno-mental values of their own and foreign culture. The given discourse was based on poetic texts, published throughout 2001 – 2010 on the pages of a rare edition – the first periodic Ukrainian-language journal of the Ukrainians in Italy “Do Svitla” (“To the Light”). Migrant workers’ poetry is interpreted as individual psychological compensation and along with that as an important part of community’s ethno-cultural consolidation. In addition, the poetic works are viewed as continuation, variation and enhancement of forms of inner communication. The paper claims that the fact that migrant workers publicized their views, represented themselves and their social beliefs on the pages of the only Ukrainian-language periodical at that time has influenced the development of the intellectual and socio-cultural world of the Ukrainian community in that country, while topics of their works, their emotional spectre, images and dominant genres have determined the establishment of inner poetic traditions and preferences.

There has been made a conclusion that “inner dialogue” is visible in the early poetry which reflected community’s general movement towards creating “one’s own” communication field. The author has outlined how the socio-cultural world of the recipient country affects further evolution of poetry: realia of the foreign country are more and more often introduced into poetic texts. It has been pointed out that this fact results in the outlook and creative evolution of amateur poets which promoted gradual progress to another/new dialogue register, namely an intercultural one. The latter feature has been described as an inwardly differentiated one: the frequency of its occurrence in poetry has varied from sporadic verbal and image textual loci which are typical for another country, not so foreign for the migrant workers already, to concentrated presence of realia of the other world and society. Analysis of migrant workers’ poetic heritage has allowed us to make the following conclusion: inner dialogue in early poetry, which at the very beginning is “confined” to “their own” ethno-cultural space, is gradually transformed into an intercultural dialogue which has become an amateur poets’ reply to new socio-cultural challenges. This renewal can be considered as a new stage of life and activity of Ukrainian migrant workers in Italy.

Key words: poetry of Ukrainian migrant workers in Italy, ethno-mental values, “us and them” antinomy, folklore.

Поступила до редакції 17.04. 2013 р.

УДК 811.111`25

Глоттоническая лексика и проблемы её перевода

Державецкая И. А.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В массовой коммуникации одно из важнейших мест занимает коммуникация, связанная с состоянием пищевых ресурсов и процессами их обработки и потребления. В фокусе данной статьи находится специфика глоттонической лексики в семантическом плане и определение наиболее эффективных способов перевода исследуемых лексем. Также рассматривается роль кулинарной лексики как одного из средств выражения культурных концептов и базисной составляющей национальной картины мира. Дается анализ того, насколько важным является правильный перевод кулинарной лексики для передачи смысла исходного текста.

Ключевые слова: глоттоническая лексика, гастрономический дискурс, языковая картина мира, реалия, перевод.

В данной статье в общем виде рассматривается проблема определения места глоттонической лексики в системе английского языка, выявления связей между языковой картиной мира и гастрономическими объектами, прежде всего, на уровне номинативного фонда национальных языков, основываясь на таком языковом материале, как рецепты национальной кухни, меню, кулинарные статьи, глоттоническая терминология и пр.

Данная проблема находится в русле наиболее актуальных исследований, так как многие ученые отмечают, что ни в лингвистике, ни в методике, ни в переводоведении нет достаточно четких критериев определения кулинарных реалий и совершенно не изучена специфика языковых единиц, которые обозначают эти реалии.

С начала 70-х гг. XX в. в развитых странах Европы и Америки возрождается национальная кулинария: начинается поиск забытых национальных рецептов, издаются книги, посвященные традиционной национальной кухне. Возросшая в этот период популярность туризма среди населения Западной, Центральной и Северной Европы, Канады и США также стала одной из причин интернационального интереса к жизни и обычаям других народов. Всё это не могло не отразиться на востребованности перевода в сфере гастрономической тематики.

Термин «глуттония» характеризует весь пищевой процесс в целом – добычу и первичную обработку пищи, подготовку полуфабрикатов, процесс приготовления и потребления пищи.

Если проанализировать теоретическую литературу по особенностям глоттонической лексики, то можно сделать вывод, что в основном исследователи обращали внимание на изучение институциональной вариативности глоттонической системы англоязычной лингвокультуры, номинативных процессов в сфере обыденной жизни, связанных с культурой потребления пищи и вербализацией оппозитивных стереотипов глоттонического поведения человека. Монографические работы, посвященные анализу особенностей перевода глоттонической лексики (труды Н. В. Головницкой,

Д. Ю. Гулимова, А. В. Олянич, Е. В. Плетнёвой и др.), немногочисленны и представляют данные переносные наименования преимущественно как часть лингвокультурной специфики иноязычного дискурса.

Рассмотрим, прежде всего, основные, на наш взгляд, работы, посвященные разным аспектам изучения глюттотнии.

Вопросы глюттотнического (гастрономического) дискурса (термин введен в 2003 году А. В. Оляничем) освещались в работах следующих авторов: П. П. Бурковой (2004), Э. А. Гашимова (2005), Д. Ю. Гулинова (2004), Н. Н. Даниловой (2005), Н. П. Головницкой (2008), А. В. Занадворовой (2003), Н. А. Земсковой (2008), Н. Е. Камовниковой (2003), А. В. Олянич (2003, 2004, 2008), Е. В. Плетневой (2006), В. В. Похлебкина (1995, 2000). Изучение языковой концептуализации сферы «питание» способствует более глубокому пониманию этнокультуры языковой общности. Данная сфера находит свое отражение в поговорках, коннотативных лексемах и языковых реалиях. Исследованию языковых реалий посвящены работы таких ученых, как В. В. Воробьев (1997), Э. А. Левина (2006), А. С. Мамонтов (2000). Глюттотнический дискурс, как и дискурс вообще, является сложным коммуникативным явлением, обладающим дифференциальными особенностями, которые одни ученые связывают с продуктом речевого действия с присущей ему смысловой однородностью, актуальностью (уместностью), привязанностью к определенному контексту, жанровой и идеологической принадлежностью (Т. А. Ван Дейк, В. Кинч, В. З. Демьянков, А. Е. Кибрик, И. М. Кобозева, W. Chafe, W. Labov и др.), а другие (О. В. Александрова, Е. С. Кубрякова, В. В. Красных и др.) отождествляют с вербализованной деятельностью с присущей ей соотносительностью с целым слоем культуры, социальной общности и даже с конкретным историческим периодом. Традиционно к текстам, содержащим глюттотническую лексику, принято относить такой языковой материал, как рецепты национальной кухни, меню, кулинарные статьи, глюттотническую терминологию и пр.

А. В. Олянич, автор термина «глюттотнический», говорит о лингвокультурной и этнокультурной специфике номинаций, связанных с приготовлением пищи. Термин «глюттотнический», по мнению учёного, коррелирует с понятием гастрономии (знание поваренного искусства и умения пользоваться его производными), и соотносится с когнитивной системой глюттотнии любой этнокультуры [5, с. 168]. Е. Добренко употребляет термин «кулинарная картина мира» [3], который трактуется следующим образом: концептуальная модель гастрономических пристрастий и глюттотнических приоритетов, отражающаяся в специфике национальной номинации продуктов питания.

Несмотря на значительное число работ, написанных по интересующей нас теме, нерешенным остается вопрос выявления специфики соответствующих лексических единиц и особенностей их перевода. Поэтому *целью* данной статьи является рассмотрение глюттотнической лексики в семантическом плане и определение наиболее эффективных способов передачи исследуемых нами лексем с английского языка на русский.

Центральной фигурой гастрономической языковой картины мира выступает человек, так как, с одной стороны, именно он является источником гастрономического дискурса. С другой стороны, сам язык часто использует в качестве базовых признаков «человеческие» качества для наименования, например, вкусовых или композиционных характеристик пищевых продуктов (The European – букв. «европеец» – коктейль, состоящий из 1/3 русской водки и французского вина; Kazak Uhah (Ukrainian fish soup) – Казацкая уха; «Буржуа» (дует молочного и шоколадного муссов) – «Bourgeois» (duet of milk and chocolate mousses); Сельдь под шубой – Herring under the fur coat [1].

Гастрономические объекты и их языковые представители в языковой картине мира взаимодействуют прежде всего на уровне номинативного фонда национальных языков. Именно специфика глуттонической номинации составляет характерный для каждой нации запас языковых средств, в котором находит своё отражение дух народа. Данное явление со всей очевидностью прослеживается, например, на уровне обозначения значимых для национальных культур продуктов потребления: русск. водка «Столичная»; англ. чай «Earl Grey Tea» – букв. 'Чай Седой Граф', пудинг «Yorkshire Pudding» – букв. «Йоркширский Пудинг», яблоки «Lord Lambourne Apple» – букв. «Яблоко Лорда Ламбурне»; укр.: Житний хлеб – Zhitniy bread; Котлета по-киевски – Kyiv-style cutlets; фр.: Veal steak «Chateau Briuant» – Стейк из телятины «Шато-Брийон»; яп.: «Teriyaki» sauce – соус «Терияки», «Unagi» sauce – соус «Унаги».

Специфической чертой гастрономического фрагмента языковой картины мира выступает также наличие в языке наименований самого процесса и времени потребления пищи или напитков. У русских это завтрак, обед, ужин (для детей полдник). Общее название для потребления пищи – еда. Для русского существует термин закуска, который в одной из своих современных ролей обозначает некоторое количество пищи, принимаемое после употребления спиртного напитка. Исторически данный термин обладал более широкой семантикой и обозначал «холодные кушанья для лёгкой еды» [1, с. 735].

Для англоязычных актуальны наименования breakfast, lunch and supper (or dinner) – букв. «завтрак, второй завтрак и ужин (или обед)». Общее название для потребления пищи – meal. В отличие от meal, термин snack (букв. «закуска») относится к съедаемым / съеденным продуктам между приемами пищи. Для специальных случаев приёма пищи служат наименования feasts (букв. «пиры», празднества) или banquets (букв. «банкеты, званые ужины»). Для принятия пищи из нескольких блюд, блюда, как правило, называются в соответствии с хронологией их подачи. В английском языке это первая подача, которая называется appetizer (букв. «закуска») (кушанье, подаваемое перед горячими блюдами – starter or hors d'oeuvre), затем основное блюдо (entrée), и, наконец, десерт (dessert). Хотя многие английские кулинарные термины заимствованы из французского, как правило, заимствования претерпевают небольшие семантические сдвиги. То же самое произошло и со словом entrée. Традиционные французские официальные обеды обычно состояли из пяти блюд: сначала the hors d'oeuvre – закуска (букв. «вне работы», часто a soup – суп или rôté – паштет) затем entrée – основное блюдо, как правило, из рыбы; далее the plat principal (plat de résistance, pièce de résistance) – главное блюдо; затем fromage (cheese) – сыр; и, наконец, dessert – десерт.

Таким образом, языковая картина мира и гастрономия находятся в динамическом взаимодействии и являются неотъемлемыми составляющими национальной культуры. При этом наименования глуттонических явлений отражают отношение носителей языка к этим явлениям. В данном типе отношений проявляются не только исторически сложившиеся признаки гастрономии, но и национальная психология, национальный характер.

В процессе двуязычной коммуникации помимо собственно межъязыковой имеет место межкультурная коммуникация. Эффективность данного вида коммуникации зависит от полноты взаимопонимания участников коммуникативного акта, которые принадлежат к разным культурам. Отличия культур настолько велики, что цель перевода в современном мире заключается не только в передаче смысла с одного языка на другой, но и преодоление барьера между культурами. Следует полагать, что межкультурные различия являются следствием расхождения преинформационных запасов носителей ИЯ и носителей ПЯ [4, с. 107], то есть запасов экстралингвистических знаний, на основе которых осуществляется понимание и интерпретация текстов.

Вывод. Передача культурных реалий при переводе остается одной из наиболее трудновыполнимых задач. Экзотическая лексика является частым предметом дискуссий и споров в вопросах наиболее эффективных способов передачи непередаваемой лексики. Говоря о сложностях, возникающих при попытке адекватного перевода культурно-маркированной лексики, наш исследовательский интерес представляет проблема перевода реалий лингвокультурной сферы Гастрономия или, иными словами, Глюттония.

Существующие способы перевода гастрономических реалий довольно часто не позволяют в полной мере передать их семантическое значение. Возможно, в процессе перевода указанных лексических единиц следует использовать сразу несколько приемов для достижения желаемого уровня эквивалентности. В связи с этим, данная проблема все-еще остается актуальной для современных лингвистов и, скорее всего, найдет свое отражение в дальнейших исследованиях по переводоведению.

Список литературы

1. Англо-русский кулинарный словарь : Полезные советы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.say7.info/topic5626-100.html>, свободный.
2. БСРЯ : Бархударов С. Г. Словарь русского языка : в 4 т. / С.Г. Бархударов; Акад. Наук СССР, Ин-т языкознания. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1957-1961. – 4 тт.
3. Добренко Е. Гастрономический коммунизм : вкусное vs здоровое [Электронный ресурс] / Е. Добренко // Неприкосновенный запас : дебаты о политике и культуре. – 2009. - № 2. – С. 155-173. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/nz/2009/2/do9-pr.html/>
4. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : Учеб. пособие / Л. К. Латышев, А. Л. Семёнов. – М. : АCADEMIA, 2005. – 192 с.
5. Олянич А. В. Гастрономический дискурс в системе массовой коммуникации : семантико-семиот. характеристики / А. В. Олянич // Массовая культура на рубеже XX-XXI веков : человек и его дискурс : сб. науч. тр. / РАНЮ Ин-т языкознания. – М., 2003. – С. 167-201.

Державецька І.О. Глютонічна лексика та проблеми її перекладу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.466-470

У масовій комунікації одне з найважливіших місць займає комунікація, яка пов'язана зі станом харчових ресурсів та процесами їх обробки і споживання. У фокусі даної статті знаходиться специфіка глютонічної лексики в семантичному плані і визначення найбільш ефективних способів перекладу досліджуваних лексем. Також розглядається роль кулінарної лексики як одного із засобів вираження культурних концептів і базисної складової національної картини світу. Дається аналіз того, наскільки важливим є правильний переклад глютонічної лексики для передачі змісту вихідного тексту.

Ключові слова: глютонічна лексика, гастрономічний дискурс, мовна картина світу, реалія, переклад.

Derzhavetska I. Gluttonic lexis and difficulties of its translation // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.466-470

Mass communication the communication which is related to the state of the food supply, and their processing and consumption takes one of the most important places in mass communication. This article deals with the specificity of gluttonic vocabulary in semantic terms; it also determines the most effective ways of translating the investigated lexis. The article reveals the significant role of gluttonic lexis as one of the means of expressing cultural concept as well as its being the fundamental component of national world picture. It provides the analysis of the role which correct rendering of gluttonic lexis plays for conveying a source text. This issue is studied in the most current scientific researches, as many scholars have noted that neither in linguistics nor in methodology or in translation studies it is not sufficiently clarified the criteria of culinary realia and did not learn the peculiarity of linguistic units, which represent these realities has not been extensively studied yet. Translation problems are investigated in this article through the semantic analysis of gastronomic realia and theory of transformations. In this thesis, it is focused on what problems a translator has to overcome when translating gastronomic lexis and what are the possible and most desirable means to solving the problems. The theory and translation in this thesis concerns the interaction between the English and Russian languages and culture.

Key words: *gluttonic lexis, gastronomic discourse, language picture of the world, realia, translation.*

Поступила в редакцию 11.04.2013 г.

УДК 811.161

**Африка глазами Н. Гумилева
(лингвоимагологический аспект)**

Иванова Л. П.

*Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В статье анализируется видение выдающимся русским поэтом Н. С. Гумилевым Африки в лингвоимагологическом аспекте (страны, природа, европейцы и др.).

Ключевые слова: *Африка, Гумилев Н. С., лингвоимагология.*

На протяжении последнего времени наши размышления и, естественно, публикации были посвящены проблемам лингвоимагологии. Были сформулированы объект, предмет, метод, что дает основания рассматривать ее как самостоятельную отрасль лингвистического знания, обоснованы научный аппарат и подходы к анализу языкового материала. Предшественниками наших разысканий явились литературоведы (Д. С. Наливайко, В. В. Орехов и др.), поместившие имагологию в сферу сравнительного литературоведения. Думается, что лингвистическая имагология принадлежит прежде всего теории коммуникации и когнитивной лингвистики, образуя особое маргинальное направление, поскольку цель ее – изучение образа одного народа и страны в сознании другого народа. Оптимально, когда эта проблема решается «зеркально», поскольку видение другого народа, как показали наши исследования, во многом характеризует народ оценивающий. Таким образом, сформировался предмет лингвоимагологических исследований: что именно произвело впечатление на реципиента (люди, города, искусство и т.д.) и их классификации, аксиологические характеристики, стереотипы, вербальное и невербальное поведение, паралингвистическая ситуация. Перечень не окончен, так как предпринимаются лишь первые исследовательские шаги, материал дает новые аспекты наблюдений.

Актуальность исследования. Особую важность в лингвоимагологических исследованиях приобретает материал для анализа. Литературоведы (см., например, труды В. В. Орехова) ориентируются прежде всего на мемуары, дневники, прессу. В данной статье мы будем опираться на стихи и письма о русской поэзии Н. Гумилева – блестящего русского поэта начала XX века, прожившего короткую, но очень яркую жизнь, в которой много места занимали путешествия. Это взгляд носителя элитарной русской культуры, воспитанного в лучших ее традициях. Мы ни в коей мере не претендуем на исчерпывающий анализ, поскольку в поле нашего зрения не попала проза поэта (например, «Африканская охота (из путевого дневника)»), переписка. Проанализирован сборник «Стихи. Письма о русской поэзии», М., «Художественная литература», 1990, соответственно все ссылки с указанием страниц приводятся по данному изданию. *Цель статьи* проанализировать видение выдающимся русским поэтом Н. С. Гумилевым Африки в лингвоимагологическом аспекте. Свою задачу мы видим, во-первых, в формировании принципов отбора материала для анализа (отрицательный результат в данном случае тоже важен), во-вторых, в выработке методики лингвоимагологического анализа.

В статье описывается видение Н. С. Гумилевым Африки. Это наиболее упоминаемая часть света: Африка – 71 упоминание, Европа – 49, Азия – 11, Америка – 2, Австралия – 1.

Наибольшее впечатление на русского поэта произвел животный мир (31 упоминание), следующие группы по степени частотности: страны (10), водоемы (10), европейцы в Африке (6), ландшафт (4), Африка в целом (4), растения (3), люди (3) – всего 8 групп.

Упоминание касается 1 произведения, если в нем об анализируемом говорится несколько раз, упоминание рассматривается как одно. Анализируются только упоминания, содержащие оценочную характеристику.

Наиболее впечатлил русского путешественника слон (5 упоминаний). Он пустынный (с. 95), отшельник (с. 97), «Он...одинок и велик И вонзает во всех проходящих Пожелтевший изломанный клык» (с. 305-306), он «высок, ... слон дагомейских лесов» (с. 309) и грузен (с. 97). Таким образом, характеристики внешности слона традиционны, повадки несколько неожиданны, поскольку мы привыкли знать слона сильным мудрым и доброжелательным животным.

Лев (4 упоминания) – абсолютный хищник: «Одного из них [быка – Л. И.] зарезал лев» (с. 162), «Там не слышно, как бродят свирепые львы, наполняя рыканьем рвы» (с. 300), «Львом я был между яростных львов» (с. 306), «Лев стремительно бежит» (с. 95).

Амбивалентен волк (3 упоминания). С одной стороны, хищник: «Я не убийца, Я не волк» (с. 111), «Легкий волк, душа ловитв, Зубы белы, взор не робок» (с. 95), с другой – товарищ: «Помню и волка; с нами в мире Вместе бродил он, вместе спал, вечером я играл на лире, А он тихонько подвывал» («Товарищ»).

Обезьяна (3 упоминания) особых симпатий не вызывает: «Обезьяна держит финик и пронзительно визжит» (с. 95); «Обезьяны обрывают наши смоквы, Хуже обезьян и носорогов Белые бродяги итальянцы» (с. 161).

Носорог (3 упоминания) агрессивен и опасен: разъяренный носорог (с. 79), «Встретить спокойно носорога, как чудовищного бога» (с. 80), «Носороги топчут наше дурро» (с. 161).

Буйволы (2 упоминания), гиены (1 упоминание), леопарды (1 упоминание), тигры (1 упоминание), гиппопотам (1 упоминание) эмоций не вызывают, констатируются их традиционные особенности: «...буйвол сонный Отступает глубже в грязь» (с. 79-80), «...и буйвол рыкает могучий» (с. 168); «...и в Тигрэ заухали гиены» (с. 161); «Прыгайте стремительно с утесов – Вас прыжкам учили леопарды» (с. 162); «Тигр угрожающе рычит» (с. 168); «Гиппопотам с огромным брюхом живет в яванских тростниках... А он пасется или спит. Ни стрел, ни острых ассагаев – Он не боится ничего, И пули редкие синаев Скользят по панцирю его» (с. 168).

«Изысканный жираф» стал эмблемой творчества Н. Гумилева: «Изысканный бродит жираф. Ему грациозная стройность и нега дана И шкуру его украшает волшебный узор, С которым сравняться осмелится только луна, Дробясь и качаясь на влаге широких озер. Вдали он подобен цветным парусам корабля, И бег его плавлен, как радостный птичий полет» (с. 79).

Собаки в Африке трусливы: «Ты не был трусливой собакой» (с. 306); зебры веселы: «По ночам выбегали веселые зебры, Мне был слышен их храп и удары копыт» (с. 327), а верблюды смешные: «...и такие смешные верблюды, с телом рыб и с головками змей, Как огромные, древние чуда из глубин пышноцветных морей» (с. 286).

Совершенно импрессионистична характеристика газели (1 упом.): «И я Вам подарю газель С такими нежными глазами, Что кажется – поет свирель» (с. 319). Так же импрессионистично описание лесного пожара: «Резкий грохот, тяжкий топот, Вой, мычанье, визг и рев, И зловеще-тихий ропот Закипающих ручьев» (с. 94-95).

В рамках животного мира Африки рассматриваем насекомых и пресмыкающихся: оса (1 упом.): «А второй [бык – Л. И.] взбесился и бежал, Звонкою ужаленный осой» (с. 162); удав (1 упом.): «...свистит боа, скользя над кручей» (с. 168). Как ни странно, второе место по степени упоминаемости в Африке занимают водоемы (10 упом.), реки (Нил) – 3 упом.: «А когда на изумрудах Нила Месяц закачался и поблек» (с. 63) – классическое акмеистическое описание; «И темный Нил, владыка вод бесшумных» (с. 64), «Задумчивое устье Нила» (с. 183).

Красное море (3 упом.): «Здравствуй, Красное море, акуля уха, Негритянская ванна, песчаный котел! На утесах твоих вместо влажного мха Известняк, словно каменный кактус, расцвел. На твоих островах в раскаленном песке, Позабыты приливом, растущим в ночи, Издыхают чудовища моря в тоске: осьминоги, тритоны и рыбы-мечи. С африканского берега сотни пирог Отплывают и жемчуга ищут вокруг... Но араб несчастливый находит приют В грязно-рыжих твоих и горячих волнах. ... У песчаных, серпами изогнутых кос Мели, точно цветы, зелены и красны. ... - Море, Красное море, ты царственно днем, Но ночами вдвойне ослепительно ты!» (с. 285). «И от голых песчаных утесов Беспokoйного Красного моря» (с. 296); «Между берегом буйного Красного моря» (с. 296). Сейчас, возможно, благодаря Суэцкому каналу, Красное море преимущественно спокойно, и жемчуг там никто не ловит.

Озеро Чад (3 упом.): «На таинственном озере Чад» (с. 80); «властительного Чада» (с. 80); «Садовод Всемогущего Бога В серебрящейся мантии крыльев... Создал тихое озеро Чад» (с. 294).

Суэцкий канал (1 упом.): «Водяной карнавал В африканской пустыне. ... И в ответ пароход, Звезды ночи печалю, Спящей Африке шлет Переливы рояля» (с. 293).

Растения Африки упоминались 3 раза. В стиле поэтики акмеизма описан каирский сад: «Большой каирский сад, луною полной Торжественно в тот вечер освещенный... Но этот сад, он был во всем подобен Священным рощам молодого мира: Там пальмы тонкие вносили ветви, Как девушки, к которым Бог нисходит; На холмах, словно вещие друиды, толпились величавые платаны, И водопад белел во мраке, точно Встающий на дыбы единорог; Ночные бабочки перелетали Среди цветов, поднявшихся высоко, Иль между звезд, - так низко были звезды, Похожие на спелый барбарис» (с. 248). Пальмы (1 упом.): «Снова увидим священные пальмы» (с. 111), мимозы (1 упом.): «Не хватают мимозы колючей рукой Проходящего в бездне ночной!» (с. 300).

Заканчивает описание природы Африки ландшафт (4 упом.).

Пустыня (2 упом.): «О какой же пел он ныне Неоткрытой красоте? – О пустыне И мечте» (с. 144); «Не знаешь разве ты, как небо сине, Как веселы широкие пустыни» (с. 339). Так может писать лишь человек, любивший величественную африканскую пустыню, в частности Сахару, которой он пророчит великое и страшное будущее: «Все пустыни друг другу от века родны, Но Аравия, Сирия, Гоби – Это лишь затихающие сахарской волны, В сатанинской воспрянувшей злобе... Блещут скалы, темнеют под ними внизу Древних рек каменистые ложа. На покрытое волнами море в грозу, Ты промолвишь, Сахара похожа. Но взглядишь: эта вечная слава песка – Только горного отсвет пожара. С небесами, где легкие спят облака, Бродят радуги, схожа Сахара. ... Потому что пустынные ветры горды И не знают преград своеволью, рушат стены, сады засыпают, пруды Отравляют белеющей солью. И, быть может, немного осталось веков, Как на мир наш, зеленый и старый, Дико ринутся хищные стаи песков Из пылающей юной Сахары. Средиземное море засыпят они, И Париж, и Москву, и Афины, И мы будем в небесные верить огни, на верблюдах своих бедуины. И когда наконец корабли марсиан У земного окажутся шара, То увидят сплошной золотой океан И дадут ему имя: Сахара» (с. 289-292).

Черчерские горы (1 упом.): «Сквозь Черчерские дикие горы» (с. 298).

Русский поэт много путешествовал по Африке, посетил разные страны, практически каждой посвятил отдельный стих. В лингвоимагологическом аспекте впечатления Н. Гумилева таковы.

Либерия (3 упом.): «И про каждого слава идет, Что отважнее нет пред бедою, Что одною рукой он спасет И ограбит другою рукою» (с. 301-302). Официальные лица неизменно вызывают злую насмешку автора: «Но взгляните: черней сапога Господин президент и министры» (с. 302); «Европеец один уверял, Президентом за что-то обижен, Что большой шимпанзе потерял Путь назад средь окраинных хижин. Он не струсил и, пестрым платком Скрыв стыдливо живот волосатый, в президентский отправился дом, Президент отлучился куда-то. Там размахивал палкой своей, Бил посуду, шатался, как пьяный, И, не узнана целых пять дней, управляла страной обезьяна» (с. 303).

Сомали (2 упом.): «И белели средь черных, священных камней Вороха черепов и костей. В целой Африке нету грозней Сомали, Безотраднее нет их земли. Сколько белых пронзило во мраке копьё У песчаных колодцев ее» (с. 301). «Завтра бой, беспощадный, томительный бой С завывающей черной толпой» (с. 300). Вспомним, что сомалийские пираты – мощная враждебная сила и по сей день.

Абиссиния (2 упом.): «С отдыхающей львицею схожа страна» (с. 296); «Европеец дивится, как странно похожи Друг на друга народ и отчизна его. Колдовская страна» (с. 297). Характеристика безусловно положительная.

Все остальные страны упомянуты по одному разу, приведем их в алфавитном порядке.

Дагомей: «Царь сказал своему полководцу: «Могучий, ты высок, точно слон дагомейских лесов, Но ты все-таки ниже торжественной кучи Отсеченных тобой чело-вечьих голов...» (с. 309).

Египет: «Изумрудные эти равнины И раскидистых пальм веера. И каналы, каналы, каналы, что несутся вдоль глиняных стен» (с. 288); «Растут пирамиды Пред тобою, черны и страшны» (с. 287); «Там, взглянув на пустынную реку, Ты воскликнешь: Ведь это же сон: Не прикован я к нашему веку, Если вижу сквозь бездну времен» (с. 287); «Пусть хозяева здесь – англичане, Пьют вино и играют в футбол... Пусть! Но истинный царь над страной Не араб и не белый, а тот, Кто с сохой или с бороною Черных буйволов в поле ведет... Он любимец священного Нила И его современник - феллах» (с. 288-289).

Замбези: «Он поет, этот воин-зулус. С той поры я всегда наготове, По ночам мне не хочется спать, Много, много мне надобно крови, Чтобы жажду мою утолять» (с. 305). Известно, что зулусы до нашего времени пьют горячую кровь, только сейчас это кровь домашних животных, во времена Н. Гумилева это была, скорее всего, еще кровь врагов.

Нигер: «А вокруг города, точно горсть виноградин, Это – Бусса, и Гомба, и царь Тимбукту. Самый звук этих слов мне, как солнце отраден, Точно бой барабанов, он будит мечту» (с. 310).

Абсолютно противоположное впечатление произвел на поэта Судан: «...как грозящие руки, Минареты возносятся к небу. А на тронах из кости слоновой Восседают, как древние бреды, Короли и владыки Судана; Рядом с каждым, прикованный цепью, Лев прищурился, голову поднял и с усов лижет кровь чело-вечью, Рядом с каждым играет секирой Толстогубый, с лоснящейся кожей, черный, словно душа властелина, В ярко-красной рубашке палач» (с. 294).

Таким образом, русский поэт видит Африку очень разной: дикие обычаи, воинственность, жестокость, но в то же время древность египетской цивилизации, прекрасная природа и животный мир. Собственные правители дики и необразованны, колонизаторы-англичане тоже чужеродны. Заслуживает быть истинным царем только тот, кто из поколения в поколение тяжело трудится, выращивая пропитание.

Жители Африки особого пиетета автора не вызывают.

Арабы (1 упом.): «Скитальцы арабы, искатели веры И первые люди на первом плоту!» (с. 124).

Женщины (1 упом.): «Жирные женщины Габеша, Хитрые и злые сомалийки И грязные поденщицы Каффы» (с. 163).

Особое внимание русского поэта привлекают европейцы в Африке (6 упоминаний). Он пишет о французах и итальянцах: «И надменно проходят французы, Гладко выбриты, в белой одежде, В их карманах бумаги с печатью, Их завидя, владыки Судана Поднимаются с тронов своих» (с. 294). Иная судьба у тех, кто отправился в экваториальный лес: «Нет, я жив, только связан... злодеи, злодеи, Отпустите меня, я не в силах смотреть!.. Жарят Пьера... а мы с ним играли в Марселе, На утесе у моря играли детьми» (с. 309). Африканцы оценивают итальянцев следующим образом: «Хуже обезьян и носорогов Белые бродяги итальянцы» (с. 161), поэтому «Кто добудет в битве больше ружей, Кто зарежет больше итальянцев, Люди назовут того ашкером Самой белой лошади негуса» (с. 161).

Н. Гумилев называет причину такой ненависти: «И выходит из шатра европеец, Размахивая длинным бичом. Он садится под тенью пальмы, Обвернув лицо зеленой вуалью, Ставит рядом с собой бутылку виски И хлещет лоснящихся рабов. Слава нашему хозяину европейцу, У него такие дальнобойные ружья, У него такая острая сабля И так больно хлещущий бич! Слава нашему хозяину европейцу, Он храбр, но он недогадлив, У него такое нежное тело, Его сладко будет пронзить ножом!» (с. 162-163); «В целой Африке нет грозней Сомали ... Сколько белых пронзило во мраке копые У песчаных колодцев ее» (с. 301).

Иначе ведет себя русский путешественник. Ирония его очевидна, однако он стремится ничем не обидеть представителя чужой страны: «И таинственный город, тропический Рим, Шейх-Гуссейн я увидел высокий, Поклонился мечети и пальмам святым, Был допущен пред очи пророка. Жирный негр восседал на персидских коврах В полутемной неубранной зале, Точно идол, в браслетах, серьгах и перстнях, лишь глаза его дивно сверкали. Я склонился, он мне улыбнулся в ответ, По плечу меня с лаской удая, Я бельгийский ему подарил пистолет И портрет моего государя. Все расспрашивал он, много ль знают о нем В отдаленной и дикой России... Вплоть до моря он славен своим колдовством, И дела его точно благие: Если мула в лесу ты не можешь найти Или раб убежал беспокойный, Все получишь ты вдруг, обещав принести Шейх-Гуссейну подарок пристойный» (с. 300).

Следовательно, Н. Гумилев не признает цивилизационной роли Европы в Африке. Надо уважать ее обычаи.

Чтобы сложить разрозненную смальту в целостную мозаику, обратимся к текстам, в которых Н. Гумилев пишет об Африке в целом (4 упомин.).

С одной стороны, она для него близка и дорога: «Оглушенная ревом и топотом, Облеченная в пламя и дымы, О тебе, моя Африка, шепотом В небесах говорят серафимы. И, твое раскрывая Евангелье, Повесть жизни ужасной и чудной, О неопытном думает ангеле, Что приставлен к тебе, безрассудной. Обреченный тебе, я поведаю О вождях в леопардовых шурах, Что во мраке лесов за победою Водят полчища воинов хмурых; О деревьях с кумирами древними, Что смеются улыбкой недоброй, И о львах, что стоят над деревьями И хвостом ударяют о ребра» (с. 284).

Континент богат: «Нежней цветы и звезды ярче В стране, где светит Южный Крест, В стране богатой, словно ларчик для очарованных невест» (с. 318).

Африка для русского поэта стала мечтой, навеваемой ветром: «Ах, бежать бы, скрыться бы, как вору, В Африку, как прежде, как тогда, Лечь под царственную сикомору И не подниматься никогда. Бархатом меня накроет вечер, А луна оденет в серебро, И быть может, не припомнит ветер, Что когда-то я служил в бюро» (с. 359);

«Сердце Африки пеня полно и пыланья, И я знаю, что, если мы видим порой Сны, которым найти не умеем названья, Это ветер приносит их, Африка, твой!» (с. 311).

Подведем некоторые итоги.

1. Поэзия большого поэта уникальна по форме (мы обращаем внимание на акмеистические и импрессионистические описания), но взгляд представлен внимательный и точный: осуждение дикости и интерпретация ее как реакции на поведение европейцев, стремление установить уважительные контакты с представителями чужих народов и т.п. Следовательно, поэзия может быть материалом для лингвоимагологического анализа, однако очень внимательно нужно отнестись к личности поэта, поскольку поэзия – самая личностная сфера. И как в капле воды отражается солнце, так в творчестве большого поэта отражается народное мировидение.

2. Трудно или невозможно выявить константные характеристики того или иного народа и страны, где он живет. Изменилась политическая ситуация в Африке, поэтому ушли в прошлое кровожадные правители, европейцы перестали быть надсмотрщиками с бичом. Животные, во многом утраченные из-за хищнической охоты, разместились в национальных парках. Неизменно прекрасна пустыня и древние египетские пирамиды, изменилось, но осталось сказочно красивым Красное море. Значит, для имагологических характеристик необходимо учитывать синхронный срез, неплохо бы определиться с его границами.

3. Практически не проявилась противоположная оценка – африканцами России, нельзя всерьез рассматривать оценку вождя-колдуна «холодная и дикая Россия».

4. Опыт показывает, что наиболее целесообразный путь анализа – сплошная выборка с последующим описанием: выделением тематических групп, определением их частотности.

Список литературы

1. Ай-ти. Рахат-лукум. История происхождения. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://i-tea.com.ua/rahat-lukum-istoriya-proisxozhdeniya-recept-prigotovleniya-i-svyazannye-s-nim-legendy/>
2. Википедия. Рака. [электронный ресурс] – Режим доступа: [http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%F0%E0%EA_\(%ED%E0%EF%E8%F2%EE%EA\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/%C0%F0%E0%EA_(%ED%E0%EF%E8%F2%EE%EA))
3. Википедия. Ракия. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%E0%EA%E8%FF>
4. Википедия. Рахат-лукум. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CB%F3%EA%F3%EC>
5. Виноград инфо. Сорта. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vinograd.info/sorta/arhiv/razakiya-chna-s-tochici.html>
6. Виноград инфо. Сорта. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vinograd.info/sorta/stolovye/sam-razakisi.html>
7. За 40. Ракия. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.za40.ru/rakiya.html>
8. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных слов. / Л. П. Крысин – М.: Рус. яз., 2000. – 856 с.
9. Ливинтернет. Рахат-лукум. [электронный ресурс] – Режим доступа: <http://nikita08.info/post169914978/>
10. Лингвистический энциклопедический словарь. / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
11. Похлёбкин В. В. История водки / В. В. Похлёбкин. – Режим доступа: http://vkus.narod.ru/vodka/vodka_05.htm
12. Тёркихоттур. Турция. [электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.turkeyhottour.ru/turkey/otdih/post_1331582402.html

Іванова Л. П. Африка очами М. Гумільова (лінгвоімагологічний аспект) // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С. 471-477

У статті аналізується бачення видатним російським поетом М. С. Гумільовим Африки у лінгвоімагологічному аспекті (держави, природа, європейці та ін.).

Ключові слова: Африка, Гумільов М. С., лінгвоімагологія.

Ivanova L. P. Africa through the eyes of N. Gumilev (lingvoimagological aspect) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P. 471-477

In the article the outstanding Russian poet N. S. Gumilev's vision of Africa in lingvoimagological aspect (countries, nature, Europeans, etc.) is analyzed.

Key words: Africa, Gumilev N., lingvoimagology.

Поступила в редакцію 23.04.2013 г.

УДК 81-139:378

**Судьба-Режиссер, Судьба-Заимодавец и Судьба-Судья
в произведениях М. Ю. Лермонтова**

Иванова Н. П.

*Таврический национальный университет имени В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье рассматриваются средства репрезентации концепта 'Судьба' в произведениях М. Ю. Лермонтова. Особое внимание уделяется таким ипостасям Судьбы, как Судьба-Режиссер, Судьба-Заимодавец и Судьба-Судья, занимающим важное место в лермонтовском творчестве.

В ходе анализа описывается интерпретационное поле концепта 'Судьба', посредством чего определяются особенности ментальных пространств автора и его героев.

Ключевые слова: *концепт, индивидуальная концептосфера, ментальное пространство автора, когнитивная метафора, концепт 'Судьба'.*

Постановка проблемы. Изучение ментального пространства автора невозможно без обращения к индивидуальной концептосфере того или иного художника. В. А. Маслова называет концепт основополагающим элементом картины мира и считает, что «предметом поисков в когнитивной лингвистике являются наиболее существенные для построения всей концептуальной сферы концепты – те, которые организуют само концептуальное пространство и выступают как главные рубрики его членения. К таким концептам относятся ВРЕМЯ, ПРОСТРАНСТВО, ЧИСЛО, ЖИЗНЬ, СМЕРТЬ, СВОБОДА, ВОЛЯ, ИСТИНА, ЗНАНИЯ и под.» [5, с. 51]. Представляется, что концепт 'Судьба' также может быть включен в этот ряд, так как в современной лингвистике концепт определяется как «основная ячейка культуры в ментальном мире человека» [6, с. 41]. А в каждой культуре отношение к такому основополагающему и многоуровневому понятию, как «судьба», является ключом к раскрытию миропонимания, ментальности и теологических воззрений народа.

Анализ репрезентации концепта 'Судьба' представляется очень важным и для понимания мировоззренческих позиций писателя или поэта, что является значимым шагом к постижению авторской картины мира в целом – в этом видится *актуальность* стоящей перед нами проблемы.

В связи с этим *целью* настоящей статьи является анализ репрезентации концепта 'Судьба' в творчестве М. Ю. Лермонтова. Для достижения цели необходимо решить следующие *задачи*: 1) выделить и описать основные роли Судьбы, реализованные в лермонтовских произведениях; 2) рассмотреть когнитивные метафоры, расширяющие околядерную зону концепта 'Судьба'.

Повышенное внимание М. Ю. Лермонтова к указанной грани мировосприятия очевидно. Об этом свидетельствуют данные частотного словаря Лермонтовской энциклопедии (слово «судьба» употребляется в произведениях поэта 278 раз, рок – 50, роковой – 84) или, к примеру, факт завершения романа «Герой нашего времени» повестью «Фаталист». Кроме того, осмыслению темы судьбы и рока отведено значи-

тельное место в ряде произведений поэта, о чем говорят многие литературоведы, в частности, П.А. Висковатов, Г.М. Фридлиндер.

Анализ особенностей репрезентации концепта 'Судьба' в лермонтовском творчестве позволяет сделать вывод о том, что он является многоуровневым и полифункциональным, обладает как плотным ядром, так и широким интерпретационным полем.

Облики, ипостаси, функции Судьбы или, другими словами, индивидуально-авторские варианты содержания этого концепта проанализированы в труде Н. Д. Арутюновой «Язык и мир человека» (1999). Исследователь описывает пять ролей судьбы: Судьба-Распределитель, Судьба-Игрок, Судьба-Режиссер, Судьба-Заимодавец, Судьба-Судья. В произведениях М. Ю. Лермонтова реализованы все эти роли, но явное предпочтение отдано Судьбе-Игроку: подавляющее большинство упоминаний о судьбе или роке можно отнести именно к этому варианту метафорического содержания рассматриваемого концепта.

Судьба-Распределитель и Судьба-Игрок действуют вслепую и наугад. Их сближает отсутствие причинно-следственных связей между совершенными человеком поступками и воздаянием за содеянное, что отделяет эти модели судьбы от христианского мировоззрения. Однако Судьба может открыть глаза и превратиться в Судьбу-Режиссера, определяющую роли подвластных ей актеров. Человек пока что не обладает свободой воли, но у него появляется предназначение, которое обязательно должно осуществиться:

Он был рожден для счастья, для надежд
И вдохновений мирных! [4, Т. 1, с. 454].

Судьба-Режиссер направляет действия человека, и тогда мы встречаем выражение «рука судьбы» («Мцыри») [4, Т. 2, с. 86].

Итак, в рамках этого варианта репрезентации концепта 'Судьба' каждый человек получает свою роль уже при рождении: «Мы с тобою дети рока» («Хаджи Абрек») [4, Т. 2, с. 339]. Предназначение определяет характер человека и систему его ценностей:

...Но не смею

Вас уверять, затем, что не рожден
Владыкой, и не знаю, в низкой доле,

Как люди ценят вещи на престоле («Сашка») [4, Т. 2, с. 387].

Иногда внешние условия вступают в противоречие с тем, как человек сам ощущает свою роль и свое место в этом мире, и тогда мысль о наличии собственного предназначения, а значит, собственной значимости, помогает ему жить:

Но всех равно влечет судьба,

И под одеждою раба,

Но полный жизнью молодой,

Я человек, как и другой («Боярин Орша») [4, Т. 2, с. 361].

И, наконец, необходимо отметить, что именно Судьба-Режиссер сближается в сознании человека с Богом:

И говорил: всесильный Бог,

Ты видеть будущее мог,

Зачем же сотворил меня? («Азраил») [4, Т. 2, с. 210].

Судьба-Заимодавец, в отличие от Судьбы-Режиссера, дает человеку не предопределение, а призвание или дар. Человеческая жизнь становится служением этому дару. В рамках действия этой модели цель Судьбы и цель человека впервые совпадают:

Свершить чего-то! – жажда бытия

Во мне сильнее страданий роковых («1831 июня 11 дня») [4, Т. 1, с. 339].

Человек отчетливо чувствует, что Судьба ведет его по избранному пути, помогает ему:

Ну, лихо! Сделан первый шаг!

Теперь душа моя в покое, -

Судьба окончит остальное! («Монго») [4, Т. 2, с. 428].

Однако эта функция Судьбы реализована в лермонтовских произведениях лишь в единичных случаях. Гораздо чаще мы встречаем в них экспликацию модели Судьбы-Судьи, наиболее отвечающей христианскому мировоззрению. По Н. Д. Арутюновой, «понятие суда имплицитно подразумевает наличие закона, который каждый человек волен блюсти или нарушать» [1, с. 627]. Это уже Божьи заповеди, и нарушивший их «человек выступает в роли ответчика» [1, с. 672]. И тогда это уже не игра, не распределение жизненных благ или ролей и даже не предопределение или призвание. Это окончательный приговор:

Всевышний произнес свой приговор,

Его ничто не переменит («К...») [4, Т. 1, с. 341].

Приговор выносит Бог, а затем осуществляет его посредством провидения. Белинский из драмы «Странный человек» вопрошает: «Разве ты не веришь в провидение? Разве отвергаешь существование бога, который все знает и всем управляет?» [4, Т. 3, с. 320]. Человек же осознает неизбежность этого суда (отсюда и выражение «мне суждено»), но в случае, если он уверен в праведности своего поступка, он смело уверяет себя этому суду, как делает это купец Калашников:

Чему быть суждено, то и сбудется:

Постою за правду до последнева! («Песня про купца Калашникова») [4, Т. 2, с. 18].

Если же человек согрешил, он может принимать справедливость приговора, как это делает Мцыри («Да, заслужил я жребий мой!» [4, Т. 2, с. 93]) или упрекать небо в его осуществлении:

Зачем же небо довело меня

До этого? Бог знал заране все:

Зачем же он не удержал судьбы?..

Он не хотел! («Испанцы») [4, Т. 3, с. 175].

Следовательно, осуществляемый в христианской философии «перенос функциональных особенностей собственно рока на верховное существо, с одной стороны, выводит его из-под власти жребия, но с другой стороны — вводит в систему жестких причинно-следственных связей, что в итоге и проявляется в парадоксе ограничения свободы воли в рамках христианского мировоззрения. Таким образом, воздаяние как фатум оказывается связанным с проблемой свободы воли и системой реальностей, возникающих в сферах проявления этой свободы» [3, с. 15].

Итак, сама идея воздаяния является одним из основополагающих постулатов христианской философии и трактуется М. Ю. Лермонтовым именно как таковая. Последнее доказывает эпизод повести «Фаталист» из романа «Герой нашего времени», когда есаул убеждает сдаться казака, убившего Вулича: «Побойся бога! Ведь ты не чеченец окаянный, а честный христианин; ну, уж коли грех твой тебе попутал, нечего делать: своей судьбы не минуешь!» [4, Т. 4, с. 140]. Таким образом, «честный христианин» должен осознать свою вину и беспрекословно подчиниться суду, в первую очередь, Божьему.

В творчестве М.Ю. Лермонтова нашли отражение еще два очень важных для христианского мировоззрения акта, определяющих судьбу человека: молитва и проклятие. Молитва призвана смягчить приговор Всевышнего. Вспомним лермонтовский портрет Вареньки Лопухиной, запечатленной в образе Мадонны, и посвященное ей стихотворение:

... Не за свою молю душу пустынную,

За душу странника в мире безродного;

Но я вручить хочу деву невинную

Теплой заступнице мира холодного («Молитва») [4, Т. 1, с. 34].

Проклятие же, напротив, имеет своей целью ухудшение жизненного сценария. Интересно, что и текст молитвы, и текст проклятия – это, по сути, вербальная картина судьбы человека, о котором молятся или которого проклинают. В «Молитве» это «молодость светлая, старость спокойная, сердцу незлобному мир упования» [4, Т. 1, с. 34]. А, к примеру, в «Ауле Бастунджи» читаем:

Да упадет проклятие людей
На жизнь Селима. Пусть в степи палящей
От глаз его сокроются лучи.
Пускай булат в руке его дрожащей
Изменит в битве; и в кругу друзей
Тоска туманит взор его блестящий;
Пускай один, бродя во тьме ночной,
Он чей-то шаг все слышит за собой [4, Т. 2, с. 331].

В связи с этим чрезвычайно интересно, что в «Фаталисте» мать убийцы описана следующим образом: «Ее губы по временам шевелились: молитву они шептали или проклятие?» [4, Т. 4, с. 140]. Этот вопрос М. Ю. Лермонтов оставляет открытым. Видимо, поэт верил как в силу молитвы, так и в силу проклятия, потому что, обращаясь к Н. Ф. Ивановой, он писал:

Ты изменила – бог с тобою!
О нет! Я б не решился проклянуть!
Все для меня в тебе святое... («К***») [4, Т. 1, с. 341].

В целом же анализ реализации моделей судьбы в творчестве М. Ю. Лермонтова позволяет констатировать сосуществование в рамках одного концепта восточных (сценарий Судьбы-Игрока и Судьбы-Распределителя) и западных (экспликация ролей Судьбы-Режиссера, Судьбы-Заимодавца и Судьбы-Судьи) культурных традиций. И это вполне закономерно для российского общества первой половины XIX века, бесспорно, увлеченного культурой Востока (об этом свидетельствуют элементы ориентализма в произведениях А. С. Пушкина, А. А. Бестужева-Марлинского, О. И. Сенковского). Сам М. Ю. Лермонтов так писал об этом в «Валерике»:

...Мой крест несу я без роптанья:
То иль другое наказание?
Не все ль одно. Я жизнь постиг;
Судьбе, как турок иль татарин,
За все я ровно благодарен;
У бога счастья не прошу
И молча зло переносу.
Быть может, небеса Востока
Меня с ученьем их пророка
Неволью сблизили [4, Т. 1, с. 90].

Вывод. Таким образом, анализ реализации концепта 'Судьба' в творчестве М. Ю. Лермонтова позволяет сделать вывод о поликультурности авторского ментального пространства, а существующая актуальность этой проблемы свидетельствует о необходимости дальнейших исследований.

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Висковатов П. А. М. Ю. Лермонтов: Жизнь и творчество / П. А. Висковатов. – М., 1987. – 451 с.

3. Кива-Хамзина Ю. Л. Философский анализ проблемы воздаяния: онтологические аспекты. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук [Электронный ресурс] / Ю. Л. Кива-Хамзина. – Режим доступа: http://science.masu.ru/index.php/dok-publ/doc_download/237
4. Лермонтов М. Ю. Собрание сочинений: В 4-х томах / М. Ю. Лермонтов. – М.: Художественная литература, 1976.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта, Наука, 2007. – 296 с.
6. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю.С. Степанов. — М.: Академический Проект, 2001. — 990 с.
7. Фридлиндер Г. М. Лермонтов и русская повествовательная проза / Г. М. Фридлиндер // Русская литература. – Л., 1965. – №1. – С. 33-50.
8. Ященко Т. А. Каузация в русском языковом сознании / Т. А. Ященко. – Симферополь: «ДИАИПИ», 2006. – 478 с.

Иванова Н. П. Доля-Режисер, Доля-Позикодавець і Доля-Суддя у творах М. Ю. Лермонтова // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.478-482

У статті розглядаються засоби репрезентації концепту 'Доля' у творах М. Ю. Лермонтова. Особлива увага приділяється таким іпостасям Доли, як Доля-Режисер, Доля-Позикодавець і Доля-Суддя, які займають важливе місце в лермонтовській творчості.

У ході аналізу описується інтерпретаційне поле концепту 'Доля', за допомогою чого визначаються особливості ментальних просторів автора і його героїв.

Ключові слова: *концепт, індивідуальна концептосфера, ментальний простір автора, когнітивна метафора, концепт 'Доля'.*

Ivanova N. The fate-the Director, the Fate-the Creditor and the Fate-the Judge in the works of M. Y. Lermontov // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.478-482

The article covers the means of representation of the concept of 'Fate' in the works of M. Y. Lermontov. Special attention is given to such manifestations of Fate, as Fate-the Director, Fate-the Creditor and the Fate-the Judge, occupying an important place in the Lermontov's work. In every culture related to such fundamental and multi-level concept like "fate" is the key to unlocking the outlook, mentality and theological views of the people. In the work of M. Lermontov reflected and two more very important for the Christian worldview act of determining the fate of a man: a prayer and a curse. Prayer is intended to mitigate the sentence of God. Curse, alternatively, is intended to deterioration life scenario.

In the course of the analysis is described interpretation field of the concept of 'Fate', by means of which shall be determined by the peculiarities of the mental spaces of the author and his characters. An analysis of the concept of 'fate' in the works of Mikhail Lermontov suggests multiculturalism copyright mental space, and the current relevance of this problem points to the need for further research.

Key words: *concept, individual conceptual sphere, the mental space of the author; cognitive metaphor, the concept of 'Fate'.*

Поступила в редакцію 14.04.2013 з.

УДК 81'366=111=161.2

Склад вторинних кольоропозначень в англійській та українській мовах

Кудря О. А.

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ
«Донбаський державний педагогічний університет», м. Горлівка, Україна

У статті розглядаються вторинні кольоропозначення, дібрані із англійських та українських тлумачних словників. Зокрема, автор описує типові моделі лексикографічної презентації вторинних кольоропозначень, зосереджує увагу на зіставленні лексико-граматичних особливостей зазначених одиниць в аналізованих мовах. Актуальність дослідження визначається загальною тенденцією сучасної лінгвістики до типологічного вивчення одиниць мови та відсутністю ґрунтового аналізу вторинних англійських та українських кольоропозначень.

Ключові слова: вторинні кольоропозначення, об'єкт-еталон.

На сучасному етапі розвитку зарубіжної та вітчизняної лінгвістики значна увага приділяється вивченню різноманітних лексичних груп. Кольоропозначення (КП) як частина лексичної системи англійської та української мов традиційно вважаються чітко окресленою, відносно закритою групою слів, що виокремлюються за структурним та лексико-семантичним принципами. Проте під час опису КП в англійській та українській мовах більше уваги приділяється саме базовим назвам кольору, тоді як вторинні КП, за рахунок яких розширюється склад досліджуваних одиниць обох мов, залишаються недостатньо вивченими. Під час дослідження вторинних КП англійської й української мов лінгвісти наштовхуються на певні труднощі, серед яких – проблема колірної номінації, пов'язана з тим, що в українській мові номенклатура вторинних назв кольору значно обмежена порівняно з англійською мовою, при цьому менший кількісний склад КП в українській мові не свідчить про відмінність існуючої гами кольорів та відтінків в обох культурах, а є результатом недостатньої розвиненості даної групи лексем в українській мові порівняно з англійською.

У мовознавстві широко вивчаються КП як на матеріалі англійської мови (А. Стейвал, Р. В. Кассон, К. Мілс, О. В. Деменчук, Т. В. Пастушенко), так і української мови (О. М. Дзівак, О. В. Коваль-Костинська, А. П. Критенко, І. М. Бабій, Т. В. Ковальова, Н. М. Сологуб, Л. О. Пустовіт). Проте роботи, які б базувались на зіставному (порівняльному) аналізі КП зазначених мов, практично відсутні. Крім того, у науковій літературі розглядаються здебільшого базові КП, а вторинні КП залишаються поза увагою дослідників. Вторинні КП англійської й української мов предметно не вивчаються, а аналізуються лише оглядово на матеріалі однієї мови (Н. Р. Лопатіна, С. В. Мічугіна, Чжун Сяовен). Зазначене вище зумовлює *актуальність* даного дослідження, яка визначається загальною тенденцією сучасної лінгвістики до типологічного вивчення одиниць мови та відсутністю ґрунтового аналізу вторинних КП. *Мета статті* – зробити порівняльний аналіз складу вторинних кольоропозначень в англійській та українській мовах. *Матеріалом дослідження* послуговували тлумачні словники аналізованих мов [1; 4; 5; 7; 8; 9].

У лексикографічних джерелах англійської [7; 8; 9] та української [1; 4] мов зафіксовані прості (одноосновні) вторинні КП на зразок *cream, raspberry, coral, кремовий, малиновий, кораловий*. У тлумачних словниках англійської мови широко представлені також двоосновні КП, що мають у своїй структурі основу зі вторинним колірним значенням, на зразок *coral-red, corn-coloured*, які майже не зустрічаються в одних українських лексикографічних джерелах [4] та є спорадичними в інших [1]: *алебастрово-білий, янтарєво-золотий, янтарно-жовтий*. Кількісний підрахунок ми застосовували лише стосовно простих вторинних КП англійської та української мов. Таке обмеження продиктоване граматичним і семантичним різноманіттям КП, широтою складу, повна вибірка якого внесла б плутанину в підрахунки складу вторинних КП обох мов та обтяжила вироблення єдиних критеріїв аналізу та типологізації вторинних КП.

Шляхом суцільної вибірки із тлумачних англійських [7; 8; 9] та українських [1; 4; 5] словників ми відібрали основний корпус простих вторинних КП, існуючих у зазначених мовах, тобто всі одноосновні слова зі вторинним колірним значенням. Виділення вторинних КП у названих словниках [1; 4; 5; 7; 8; 9] відбувалось за допомогою виокремлення самого значення кольору в дефініціях слів. При визначенні вторинних КП семантика реалізується за допомогою прямої вказівки на колір і використання слів *colour (color), колір / кольору* або через синонімний опис вторинних КП за допомогою простих та складних кольороназв. Наприклад: англ.: *apricot (n) – a variable color averaging a moderate orange that is yellower, less strong, and slightly lighter than honeydew, yellower and paler than Persian orange, and paler and slightly yellower than ochre brown* [9, с. 107]; *coral (n) – something bright red in color; coral (adj) – of the color coral red or coral* [9, с. 504]; укр.: *цитриновий – кольору шкірки стиглих плодів цитрини; світло-жовтий* [4, Т. 11, с. 221]; *янтарний – який має колір янтарю; золотисто-жовтий* [4, Т. 11, с. 647]. Однак, як уже зазначалось, чимало українських вторинних КП не зафіксовані в словнику під редакцією І. К. Білодіда як лексеми з “колірним” значенням, хоча в сучасній мові з цією семантикою вони використовуються. У словнику А. Вовка [2] такі слова також представлені як назви кольору. Це лексеми на зразок *агатовий, баклажанний, винний, горіховий, жемчужний, кавовий, лососевий, морквяний, охровий, персиковий, сенія, томатний, умбра, хакі* тощо.

Загалом в англійських лексикографічних джерелах зафіксовано 245 простих іменників та прикметників зі вторинним колірним значенням, в українській мові – 211 одиниць. До цього складу входять і семантичні дублети вторинних КП, які ми рахували як окремі лексеми. Наприклад, англ.: *alabaster / alabastrine, amaranth / amaranthine, amethyst / amethystine, ash / ashen / ashy, chalk / chalky, cobalt / cobaltic / cobaltous, cream / creamy, flax / flaxen, gold / golden, lemon / lemony, lime / limy, milk / milken / milky, ochre / ochreous, olive / olivaceous, opal / opaline, peach / peachy, pearl / pearly, rust / rusty, sand / sandy, silver / silvery / silvered, smoke / smoky, snow / snowy, verdigris / verdigrisy, wheat / wheaten, wine / winy*; укр.: *абрикосовий / абрикосний, аквамариновий / аквамаринний, антрацитовий / антрацитний, баклажановий / баклажанний, вогневий / вогненний / вогнистий / вогнястий / вогняний, вохристовий / вохрянний, горобинний / горобинний, димний / димчастий, златий / золотий / золотий, конопляний / конопельний, кораловий / коралевий, кошенільний / кошенільний, крейдяний / крейдовий, лимонний / лимоновий, малиновий / малинний, мандариновий / мандаринний, медовий / медяний, мигдалевий / мигдальний, мідний / мідяний, перластий / перлистий / перлинний / перловий, помаранчевий / померанцевий*. Зазначимо лише, що в українській мові таке явище більш розповсюджене і становить приблизно 20 % від загальної кількості досліджуваних нами лексем (в англійській мові – приблизно 12 %). Не враховувались нами лексикографічно закріплені вторинні КП, що містять інтенсифікатори КП (*dull, pale, light, dark, світлий, яскравий, темний* тощо).

Спроби аналізу складу вторинних КП на матеріалі англійської мови були зроблені С. В. Мічугіною [3], в українській же мові немає даних про подібні підрахунки.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив визначити дві найбільш типові моделі лексикографічної презентації вторинних КП обох мов. В англійській та українській мовах поширеною є **перша** модель – порівняння вторинних КП із кольором будь-якого об'єкта. Зазначимо, що в англійській мові така модель у словнику [9] використовується лише відносно ад'єктивних вторинних КП, тоді як іменникові англійські вторинні КП представлені за допомогою **другої** моделі – порівняння вторинного КП із іншим КП. У словнику [7] як іменникові, так і ад'єктивні вторинні КП представлені за допомогою обох моделей. Порівняйте: *bronze* (n) – 3) a moderate yellowish brown that is yellower and darker than antique bronze, Bismarck brown, or cinnamon brown and yellower, darker, and slightly less strong than maple sugar; *bronze* (adj) – 2) resembling bronze in color [9, с. 283]; *bronze* (n) – 2) the dark orangey-brown colour of bronze; *bronze* (adj) – 2) having the colour of bronze [7, с. 178]; *chocolate* (n) – 4) a variable color averaging a brownish grey that is deeper and slightly redder than taupe, redder and darker than mouse grey, and redder and deeper than castor; *chocolate* (adj) – 2) of the color chocolate [9, с. 395]; *chocolate* (n) – 4) a dark-brown colour; *chocolate* (adj) – 2) dark-brown [7, с. 224]; *apricot* (n) – 3) a variable color averaging a moderate orange that is yellower, less strong, and slightly lighter than honeydew, yellower and paler than Persian orange, and paler and slightly yellower than ochre brown [9, с. 107]; *apricot* (n) – 3) the colour of this fruit [7, с. 62].

Частиномовна приналежність українських вторинних КП не впливає на вибір тієї чи іншої моделі словникової презентації вторинних КП. Наприклад: *кармазин* – 3) густо-червоний колір (про рум'янець і т. ін.); *багрянець* [4, Т. 4, с. 107], *кармазиновий* – 2) такого кольору, як кармазин; темно-червоний [4, Т. 4, с. 108]; *янтар* – 3) те, що кольором, блиском, прозорістю нагадує таку смолу [4, Т. 11, с. 646]; *янтарний* – 2) який має колір янтарю; золотисто-жовтий [4, Т. 11, с. 646]; *буряковий* – 2) який має колір буряка; темно-червоний з синюватим відтінком [4, Т. 1, с. 262].

Як бачимо з представлених вище прикладів, часто обидві моделі можуть доповнювати одна одну й використовуватись комплексно при описі деяких вторинних КП, особливо це стосується українських назв кольору. Слід звернути увагу на те, що “словник не тільки відтворює для користувачів словника окрему картину, але в своєму описі семантики багатьох лексичних одиниць апелює до знання світу користувачами словника й спирається на нього” [6, с. 137]. Найвиразніше опертя на предмет докільля простежується при виборі об'єктів, що стали еталоном для колірної номінації вторинних КП. Частіше за все такими об'єктами є назви рослин чи їх плодів (*chestnut, mahogany, straw, cherry, lemon, буряковий, барвінковий, бузковий, васильковий, помаранчевий* тощо). Також колірними еталонами можуть бути барвники та мінеральні фарби (*bistred, ochre, ochreous, vermilion, алізариновий, білільний, кіноварний, пурпурний* тощо), коштовне каміння (*amethystine, emerald, opaline, sapphire, turquoise, алмазний, агатовий, аметистовий, рубіновий, сапфіровий* тощо), тварини та птахи (*buff, canary, salmon, воронів, лососевий, тигровий* тощо). Велику групу назв об'єктів, що слугують для утворення вторинних КП, складають метали (*bronze, brass, copper, gold, iron, золотий, латунний, мідяний, олов'яний, сталевий* тощо). Можна виділити також групу назв об'єктів, що представляють їжу та напої (*champagne, chocolate, cream, milky, winy, винний, кавовий, кофейний, медовий, молочний* тощо), тканини (*calico, khaki, nankeen, кармазиновий, кумачевий, нанковий* тощо), мінерали та гірські породи (*alabaster, beryline, chalky, sand, terracotta, глинястий, крейдяний, лабрадорівий, малахітовий, офітовий* тощо), назви різних предметів та явищ природи (*ashen, blushful, flamy, стоку, snowu, димний, небесний, пламенистий, смолистий, сонячний* тощо).

Аналіз лексикографічних презентацій англійських вторинних КП, утворених від назв зазначених об'єктів, дає змогу поділити їх на три групи. До першої групи можна віднести одиниці, отримані в результаті семантичної деривації, тобто вторинної номінації. У словниковому описі подібних вторинних КП першим значенням буде сам об'єкт-еталон, що характеризується певним постійним кольором, а другим (або третім) – колірне значення, тобто назва об'єкта порівнюється з таким кольором чи відтінком кольору, що повторюється у вигляді значення цього кольору. Наприклад: *lime* (n) – 1) a spiny tropical tree with elliptic oblong narrowly winged leaves; 2) the small globose fruit of the lime that is greenish yellow when ripe and has a very acid pulp that yields a juice used as a flavoring agent and as a source of ascorbic acid; 3) a grayish to moderate yellow [9, с. 1312]. До цієї моделі належать ті вторинні КП, для яких еталоном для порівняння кольорних характеристик виступає коштовне каміння (*coral, opal*), їжа (*caramel, coffee*), рослини (*acorn, tobacco*) та барвники (*henna, indigo*). В українських лексикографічних джерелах вторинні КП зазначеної моделі трапляються спорадично. Наприклад: *пурпур* – 1) фарбувальна речовина червоно-фіолетового кольору, яку добували в давні часи з залоз морського моллюска; 2) стародавня дорога тканина, пофарбована цією речовиною, а також одяг та інші речі з цієї тканини; 3) темно-червоний або яскраво-червоний колір з фіолетовим відтінком; багрянець [4, Т. 8, с. 391].

До другої групи можна віднести такі англійські вторинні КП, які також походять від назви об'єктів, що характеризуються деяким відтінком кольору, проте цей колір лише мотивує утворення колірного значення без його спеціального позначення. Як правило, у словниковій дефініції таких вторинних КП першим значенням завжди є найменування самого об'єкта та його колірні характеристики, і лише друге чи навіть третє фіксує вказівку на колір. Наприклад: *platinum* (adj) – 1) of or relating to platinum: made of platinum; 2) of the color platinum: belonging to the platinum color phase [9, с. 1735]. Відповідно опосередкована вторинна номінація відбувається згідно з моделлю X – the colour of X, де X – назва об'єкта. Для цієї групи вторинних КП за об'єкти-еталони використовуються, перш за все, коштовне каміння (*pearl, turquoise*), метали (*brass, silver*), а також рослини та їх плоди (*lemon, chestnut*). Для українських словникових джерел така модель не є типовою, проте також має місце. Наприклад: *янтар* – 1) скам'яніла викопна смола хвойних дерев (перев. жовтого кольору різних відтінків); використовується для виготовлення прикрас, мундштуків для куріння тощо. 2) виріб з цієї смоли; 3) те, що кольором, блиском, прозорістю нагадує таку смолу [4, Т. 11, с. 646].

Для третьої групи англійських вторинних КП характерним є використання не тільки найменувань об'єктів як основи для порівняння й мотивації утворення відтінку нового кольору, а й словотвірних елементів, що формують нову лексему. Наприклад: *foxy* (adj) – 1) a) resembling a fox in appearance or disposition b: alert and knowing: smart in appearance or behavior; 2) a) having a color of a fox: being the color fox [9, с. 900]. У лексикографічних презентаціях таких вторинних КП також зазначається об'єкт-еталон, із кольором якого відбувається порівняння. В українських лексикографічних джерелах така модель є найпродуктивнішою й складає приблизно 93 % від усіх зафіксованих у словниках вторинних КП. При цьому вторинне колірне значення таких українських КП може бути виражене за допомогою моделі “X – кольору X”: *конопляний* – 1) прикм. до коноплі <...>; вигот. з волокна або насіння коноплі <...>; який видобувають із конопель; 2) який має колір пряди з конопель [4, Т. 4, с. 263], або за допомогою моделі “X – кольору X” плюс назва конкретного кольору: *шоколадний* – 1) прикм. до шоколад; вигот. з шоколаду чи з шоколадом; 2) кольору шоколаду; коричневий [4, Т. 11, с. 508]. Типовими словотвірними суфіксами даної групи є англ.: -у (*peachy, smoky, creamy*) -en (*ashen, flaxen, wheaten*) та укр. -н (*виноградний, кошенільний, кіноварний*), -ов (*барвінковий, тютюновий, турмаліновий*).

Висновки. Таким чином, лексикографічна презентація англійських та українських вторинних КП має певні відмінності. На модель опису англійських вторинних КП впливає частиномовна приналежність лексеми. Так, в англійських тлумачних словниках найбільш розповсюдженими є вторинні КП, отримані в результаті семантичної деривації, колірне значення яких виражене за допомогою вказівки на певний колір, що характеризує об'єкт-еталон, від якого походить вторинне КП, та згідно з моделлю X – the colour of X. В українських словникових джерелах найпоширенішими є вторинні КП, утворені шляхом морфологічної деривації. Спільним для обох мов є використання найменувань об'єктів як основи для порівняння й мотивації утворення нового вторинного КП. Лексикографічні дані свідчать про те, що кількісне співвідношення простих вторинних КП в англійській та українській мовах істотно не відрізняється. Різницю становлять 32 лексеми на користь англійської мови. Однак необхідно зауважити той факт, що група англійських вторинних КП є більш різноманітною порівняно з групою українських вторинних КП, тобто в українській мові розповсюджені семантичні варіанти простих вторинних КП, за рахунок яких і розширюється список зазначених одиниць. Якщо відкинути семантичні дублети вторинних КП в обох мовах, то різниця між англійськими та українськими вторинними КП становитиме 83 одиниці. *Перспектива дослідження* полягає в подальшому вивченні вторинних КП англійської та української мов залежно від їх структурно-семантичних та частиномовних характеристик.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Вовк А. Англійсько-український словник назв кольорів і кольорознавства = English-Ukrainian dictionary of color names and color science / А. Вовк, Б. Струмінський. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : UKRAPRINT, 1986. – 94 с.
3. Мичугина С. В. Денотативное пространство прилагательных цвета в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / С. В. Мичугина. – М., 2005. – 206 с.
4. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР [під ред. Білодіда І. К.]. – К. : Наук. думка, 1970–1980.
5. Сучасний тлумачний словник української мови [уклад. А. П. Загнітко, І. А. Щукіна]. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2009. – 960 с.
6. Харитончик З. А. Очерки о языке. Теория номинации. Лексическая семантика. Словообразование : избранные труды / З. А. Харитончик. – Минск : МГЛУ, 2004. – 367 с.
7. Chambers 21st Century Dictionary [editor-in-chief M. Robinson]. – Great Britain : Cambridge University Press, 1996. – 1654 p.
8. High School Dictionary [editor-in-chief E.L. Thorndike]. – USA : Scott, Foresman and Company, 1986. – 1096 p.
9. Webster's Third New International Dictionary of the English Language Unabridged, USA : Merriam-Webster inc. Publishers, 1981. – 2662 p.

Кудря О. А. Состав вторичных цветообозначений в английском и украинском языках // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.483-488

В статье рассматриваются вторичные цветообозначения, выбранные из английских и украинских толковых словарей. В частности, автор описывает типичные модели лексикографической презентации вторичных цветообозначений, концентрирует свое внимание на сопоставлении лексико-грамматических особенностей данных единиц в исследуемых языках. Актуальность работы определяется общей тенденцией в современном языкознании к типологическому изучению единиц языка и отсутствием предметного исследования вторичных английских и украинских цветообозначений.

Ключевые слова: *вторичные цветообозначения, объект-эталон.*

Kudrya O. A. The list of secondary colour terms in English and Ukrainian // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.483-488

The article deals with the secondary colour terms selected from English and Ukrainian dictionaries. The author studies the typical models of lexicographical presentation of secondary colour terms, pays special attention to the comparison of lexico-grammatical peculiarities of the given units in the investigated languages. This problem is important today because of the general tendency in modern linguistics to typological study of language units and the absence of thorough investigation of English and Ukrainian secondary colour terms.

The results of our analysis testify to the fact that the lexicographical presentation of English and Ukrainian secondary colour terms has some differences. The model of English secondary colour terms description is influenced by their part of speech. The common for two languages are the names of objects used to build some new secondary colour terms. Lexicographical data show that the proportion of the investigated units in both languages does not differ considerably. Although, the group of English secondary colour terms is more various in comparison with the list of Ukrainian secondary colour terms which extends due to the semantic variants of the studied lexemes.

Key words: *secondary colour terms, object-model.*

Поступила до редакції 16.04. 2013 р.

УДК 81'373.2

**Официальная передача русских личных имен на украинский язык.
Словарные статьи НАВ и Г**

Мозговой В. И.

*ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет»,
г. Донецк, Украина*

Передача личных имен в украинско-русском деловом контексте не соответствует их правовому статусу. Работа над новым типом соответствующего словаря требует пересмотра речевых и языковых стереотипов при их презентации в иной проприальной культуре. Автором предлагается методика работы над русско-украинским словарем личных имен и отчеств на примере словарных статей на В и Г, которые с точки зрения права не были бы уязвимыми. В них главным является не перевод имени, а поиск денотата, скрывающегося за объектом номинации.

Ключевые слова: *личные имена, патронимы, фонимы, графонимы, морфонимы.*

Постановка проблемы. Современный опыт функционирования собственных имен в украинско-русском деловом пространстве вряд ли может удовлетворить их обладателей. Практически в любом регионе Украины и в каждой семье возникают споры о том, какие из многочисленных вариантов русских по происхождению имен, зафиксированных в украинских документах, являются правильными с юридической и фонетико-орфографической точек зрения: *Василій* или *Василь*, *Дмитрій* или *Дмитро*, *Дар'я* или *Дарина*, *Євдокія* или *Явдоха* (личные имена); *Ніколайович*, *Миколайович* или *Миколович*, *Євгенович*, *Євгенієвич* или *Євгенійович* (отчества); *Толстой* или *Толстий*, *Дьяков*, *Д'яков* или *Дяків*, *Пономарьов* или *Пономарів*, *К`оваль* или *Ков`аль*, *Точона* или *Точена*, *Левочкін* или *Льовочкін* (фамилии) и т.п. Сегодня устоявшаяся традиция относить имена собственные лишь к лексической системе языка позволяет чиновникам делать с документами все, что, на их взгляд, является политически целесообразным: рекомендовать безальтернативно украинские формы (*Владимир* – *Володимир*, а не *Владимир*; *Елена* – *Олена*, а не *Єлена*; *Николай* – *Микола*, а не *Ніколай*; *Михаил* – *Михайло*, а не *Михаїл*; *Александр* – *Олександр*, а не *Александр*; *Никита* – *Микита*, а не *Нікіта*; *Вячеслав* – *В'ячеслав*, а не *Вячеслав*; *Помяловский* – *Пом'яловський*, а не *Помяловський*; *Мясоедов* – *М'ясоєдов*, а не *Мясоєдов*; *Пономарев* – *Пономарів*, а не *Пономарьов*), «отыскивать» несуществующие «национальные» эквиваленты для первично украинских (или русских) антропонимов (*Микола* – *Миколайович*, а не *Миколович*; *Євгеній* – *Євгенович*, а не *Євгенійович*; *Анна* – *Ганна*, а не *Анна*; *Дяченко* – *Дьяченко*, а не *Дяченко*), переводить или не переводить топонимы (*Николаев*, *Красное*, *Ласточкино Гнездо*, ул. *Независимости*, ул. *Октябрьская* – *Миколаїв*, а не *Ніколаїв*; *Червоне*, а не *Красне*; вул. *Незавісності*, а не *Незалежності*; вул. *Жовтнева*, а не *Октябрська*; *Ластівчине гніздо*, а не *Ласточкине Гнездо*) и т.п.

Количество проблем, связанных с передачей близкородственных имен, функционирующих в общей проприальной культуре, по всей видимости, будет увеличиваться

до тех пор, пока не узаконят юридический статус, согласно которому только собственник сможет распоряжаться судьбой и формой презентации своего имени в документах с учетом национально-языковой специфики конкретной языковой системы.

Актуальность проблемы правовой защищенности собственников конкретных антропонимов обусловило работу над «Русско-украинским словарем официальной передачи собственных имен».

Цель статьи – демонстрация методики передачи имен собственных в условиях правовой контактности близкородственных языков на примере словарных статей русско-украинских личных имен на буквы «В» и «Г» (статьи на буквы «А» и «Б» см.: [5]).

Изложение материала. Понимание собственного имени как категории, сопро-вождающей развитие правовых отношений в обществе [2; 3], требует его адекватной социально-правовой идентификации в документах на основе определения уровня возможных межъязыковых фонетико-графических и морфологических изменений в онимах (речь идет о фононимах, графонимах и морфонимах: [1; 4]). Исходя из этого, главным при официальной передаче антропонимов является не соблюдение мифических правописных норм или правил перевода, характерных для апеллятивной лексики (языковая плоскость), а методика работы с денотатом, скрывающимся за каждым личным именем, и его языковой формой (юридическая плоскость), напри-мер:

Вав`ила, м.кан., ред.; от сир. *Bab-ili* «ворота божка, идола» – **Вав`ила** (окончание -а (морф.) идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), р.п. -ли, д.п. -лі или -ові, з.п. -ле, отч. **Вав`илович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Вав`илівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; *укр. экв.* **Вав`ило** (морф. -о идентифицирует укр. собственника им.), р.п. -ли, д.п. -лі или -ові, з.п. -ле, отч. **Вав`илович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Ва`вилівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Вас`илий, м., кан.; «царственный» от греч. им. *Basileius* «царский» (пол. *Bazyli*, рум. *Vasilie*, венг. *Lászlo*) – **Вас`илий** (морф. -ий идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), р.п. -лія, д.п. -лію или -еві, з.п. -лію, отч. **Вас`илийович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Вас`иліівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; *укр. экв.* **Вас`иль**, р.п. -ля, д.п. -лю или -еві, з.п. -лю, отч. **Вас`ильович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Вас`илівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

В`иктор, м.кан.; от лат. *victor* «победитель» – **В`иктор**, р.п. -ра, д.п. -ру или -ові, з.п. -ре, отч. **В`икторович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **В`икторівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

В`ера, ж., кан.; от д-русск. *вБрака* калька из гр. *pistis* «вера» – **В`ера** (фон. [e] идентифицирует русск. собственника им.), р.п. -ри, д.п. и п.п. -рі, з.п. -ро; *укр. экв.* **В`іра** (фон. [i] идентифицирует укр. собственника им.).

Влад`имир, м.кан., слав; от д-русск. им. *ВолодимБриз* пр.-слав. **Voldimerъ*, где **voldъ* «власть» и -*теръ* «великий» – **Влад`имир** (морф. *влад-* идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), р.п. -ра, д.п. -ру или -ові, з.п. -ре, отч. **Влад`имирович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Влад`имирівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; *укр. экв.* **Волод`имир** (морф. *волод-* идентифицирует укр. собственника им), р.п. -ра, д.п. -ру или -ові, з.п. -ре, отч. **Волод`имирович**, р.п. -ча, з.п. -чу, **Волод`имирівна**, р.п. -ни, д.п. и п.п. -ні, з.п. -но.

Владим`ира, ж., кан.; от **Влад`имир** (см.) – **Владим`ира** (морф. *влад-* идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), р.п. -ри, д.п. и п.п. -рі, з.п. -ро; *укр. экв.* **Володим`ира** (морф. *волод-* идентифицирует укр. собственника им.).

Владисл`ав, м.кан., слав; от ст.-слав. *владБтии слава* – **Владисл`ав** (морф. *влад-* идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), р.п. -ва, д.п. -ву или -ові, з.п. -ве, отч.

Владисл`авович, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Владисл`авівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Володисл`ав** (морф. *волод-* идентифицирует укр. собственника им), *р.п.* -ва, *д.п.* -ву или -ові, *з.п.* -ве, *отч.* **Володисл`авович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Володисл`авівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Владисл`ава, *ж.*, *кан.*; от **Владисл`ав** (*см.*) – **Владисл`ава** (морф. *влад-* идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), *р.п.* -ви, *д.п.* и *п.п.* -ві, *з.п.* -во; *укр. экв.* **Володисл`ава** (морф. *волод-* идентифицирует укр. собственника им.).

Вс`еволод, *м.*, *кан.*, *слав.*; от д-русск. *вѣсьи володѣти* «владеть» – **Вс`еволод** (изменение произношения [е] на [э] не влияет на слав. идентификацию им.), *р.п.* -да, *д.п.* -ду или -ові, *з.п.* -де, *отч.* **Вс`еволодович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Вс`еволодівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Вячесл`ав, *м.*, *кан.*; от слав. *вѣще* «больше» и *слава* – **Вячесл`ав** (фон. [вя] идентифицируют русск. собственника им.), *р.п.* -ва, *д.п.* -ву или -ові, *з.п.* -ве, *отч.* **Вячесл`авович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Вячесла`вівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **В`ячесл`ав** (фон. [вйа] идентифицируют укр. собственника им.), *р.п.* -ва, *д.п.* -ву или -ові, *з.п.* -ве, *отч.* **В`ячесл`авович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **В`ячеславівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Вячесл`ава, *ж.*, *кан.*; от **Вячесл`ав** (*см.*) – **Вячесл`ава** (фон. [вя] идентифицируют русск. собственника им.), *р.п.* -ви, *д.п.* -ві, *з.п.* -во; *укр. экв.* **В`ячесл`ава** (фон. [вйа] идентифицируют укр. собственника им.), *р.п.* -ви, *д.п.* -ві, *з.п.* -во.

Гаври`ил и **Гавр`ил**, *м.*, *кан.*, *ред.*; от д.-евр. им. *Gabāri`el* «мое могущество, Бог»; польск. *Gabriel*, венг. *Gabor, Gabriel* – **Гаври`ил** (фон. [йи] идентифицируют слав. собственника кан. им.) и **Гавр`ил** (изменение произношения [и] на [ы] не влияет на слав. идентификацию им.), *р.п.* -ла, *д.п.* -лі, *з.п.* -ле, *отч.* **Гаври`ілович** и **Гавр`ілович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гаври`ілівна** и **Гавр`ілівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; *укр. экв.* **Гавр`ило** (морф. *-о* идентифицирует укр. собственника им.), *р.п.* -ла, *д.п.* -лові, *з.п.* -ло, *отч.* **Гавр`ілович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гавр`ілівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Гал`ина, *ж.*, *кан.*; «спокойная, тихая, кроткая» от греч. *galene* «тишина, спокойствие, безветрие на море» – **Гал`ина** (изменение произношения [и] на [ы] не влияет на слав. идентификацию собственника им.), *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Генн`адий, *м.*, *кан.*; от греч. *gennadas* «благородный, родовитый» – **Генн`адій** (граф. *-ни* указывает на греч. происхождение им. или слав. с корнями *ген-* «род» и *-надежда*), *р.п.* -дія, *д.п.* -дію или -єві, *з.п.* -дію, *отч.* **Генн`адійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Генн`адійвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Генн`адия, *ж.*, *кан.*; от **Генн`адий** (*см.*) – **Генн`адія**, *р.п.* -ії, *д.п.* -ії, *з.п.* -іє.

Генри`етта, *ж.*, *зан.*; от фр. им. *Henriette* из нем. *Heinrich* «могущественный правитель, собственник» – **Генрі`етта** (граф. *-тт* указывает на фр. происхождение им., а изменение произношения [е] на [э] и фон. [йе] не влияет на его слав. идентификацию), *р.п.* -тти, *д.п.* -тті, *з.п.* -тто.

Ге`оргий *м.*, *кан.*; от греч. им. *Georgios* «земледелец, хлебороб» из гео «земля» и *ergon* «работа» (рум. *Gheorghie*, венг. *Gyorgy*) – **Ге`оргій** (изменение произношения [е] на [э] не влияет на слав. идентификацию им.), *р.п.* -гія, *д.п.* -гію или -єві, *з.п.* -гію, *отч.* **Ге`оргійович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Ге`оргіївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Г`ера, *ж.*, *ред.*; от греч. им. *Hera* «царица богов, покровительница браков» – **Г`ера** (изменение произношения [е] на [э] идентифицирует слав. собственника им.), *р.п.* -ри, *д.п.* -рі, *з.п.* -ро.

Гер`асим, *м.*, *кан.*, *ред.*; от греч. им. *Gerasimus* «степенный, уважаемый» – **Гер`асим** (морф. *-герас-* идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [е] и [и] на [э] и [ы] не влияет на его слав. идентификацию), *р.п.* -ма, *д.п.* -му или -ові, *з.п.* -ме, *отч.* **Гер`асимович**, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гер`асимівна**, *р.п.* -ни,

д.п. и п.п. -ні, з.п. -но; **укр. экв. Гар`асим**(морф. -*гарас*-идентифицирует укр. собственника им.), *р.п.* -ма, *д.п.* -му или -ові, *з.п.* -ме, *отч. Гар`асимович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гар`асимівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Герв`асий, *м.*, *кан.*, *ред.*; от лат. им. *Gervasius* из д.-герм. *Gervas* «владеющий мечом» – **Герв`асій** (изменение произношения [е] на [э] не влияет на слав. идентификацию собственника им.), *р.п.* -сія, *д.п.* -сію или -єві, *з.п.* -сію, *отч. Герв`асійович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Герв`асійвна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Глаф`ира, *ж.*, *кан.*, *ред.*; от греч. *glaphyra* «красивая, грациозная, стройная» – **Глаф`іра**, *р.п.* -ри, *д.п.* и *п.п.* -рі, *з.п.* -ро.

Гл`єб, *м.*, *кан.*; «потомок Бога» от д.-русск. им. *ГълѢбъ* из сканд. *Gudleifr* (*gud* «Бог» и *leifr* «потомок»), нем. *Gottlieb* – **Гл`єб** (фон. [е] идентифицирует русск. собственника им.), *р.п.* -ба, *д.п.* -бу или -ові, *з.п.* -бе, *отч. Гл`єбович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гл`єбівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; **укр. экв. Гл`їб** (фон. [и] идентифицирует укр. собственника им.), *р.п.* -ба, *д.п.* -бу или -ові, *з.п.* -бе, *отч. Гл`їбович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гл`їбівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Горд`ей, *м.*, *кан.*, *ред.*; от греч. им. фригийских царей *Gordios* – **Горд`єй** (морф. -*єй* идентифицирует русск. собственника им.), *р.п.* -дея, *д.п.* -дею или -єві, *з.п.* -дею, *отч. Горд`єйович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Горд`єївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; **укр. экв. Горд`їй** (морф. -*їй* идентифицирует укр. собственника им), *р.п.* -дія, *д.п.* -дію или -єві, *з.п.* -дію, *отч. Горд`їйович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Горд`їївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Гремисл`ав, *м.*, *кан.*; от слав. *гремьислава* – **Гремисл`ав** (морф. *греми*- идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), *р.п.* -ва, *д.п.* -ву или -ові, *з.п.* -ве, *отч. Гремисл`авович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гремисл`авівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но; **укр. экв. Гримисл`ав** (морф. *грими*- идентифицирует укр. собственника им), *р.п.* -ва, *д.п.* -ву или -ові, *з.п.* -ве, *отч. Гримисл`авович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Гримисл`авівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Гремисл`ава, *ж.*, *кан.*; от **Гремисл`ав** (*см.*) – **Владисл`ава** (морф. *греми*- идентифицирует русск. собственника им., а изменение произношения [и] на [ы] не влияет на его слав. идентификацию), *р.п.* -ви, *д.п.* и *п.п.* -ві, *з.п.* -во; **укр. экв. Гримисл`ава** (морф. *грими*- идентифицирует укр. собственника им.).

Григ`ор, *м.*, *кан.*; «бдительный, наблюдательный, бодрый» от греч. им. *Gregorios* из *gregoreo* «не сплю, наблюдаю»; польск. *Grzegorz*, рум. *Grigore* – **Григ`ор** (изменение произношения [и] на [ы] не влияет на слав. идентификацию собственника им.), *р.п.* -ра, *д.п.* -ру или -ові, *з.п.* -ре, *отч. Григ`орович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Григ`орівна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Григ`орій, *м.*, *кан.*; «бдительный, наблюдательный, бодрый» от греч. им. *Gregorios* из *gregoreo* «не сплю, наблюдаю»; польск. *Grzegorz*, рум. *Grigore* – **Григ`орій** (изменение произношения [и] на [ы] не влияет на слав. идентификацию собственника им.), *р.п.* -рія, *д.п.* -рію или -єві, *з.п.* -рію, *отч. Григ`орійович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Григ`оріївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Григ`орія, *ж.*, *кан.*; от **Григ`орій** (*см.*) – **Григ`орія** (изменение произношения [и] на [ы] не влияет на слав. идентификацию собственника им.), *р.п.* -її, *д.п.* -її, *з.п.* -іє.

Г`урий, *м.*, *кан.*, *ред.*; от др.-евр. *gur* «львенок» – **Г`урій**, *р.п.* -рія, *д.п.* -рію или -єві, *з.п.* -рію, *отч. Г`урійович*, *р.п.* -ча, *з.п.* -чу, **Г`уріївна**, *р.п.* -ни, *д.п.* и *п.п.* -ні, *з.п.* -но.

Г`урія, *ж.*, *кан.*, *ред.*; от **Г`урий** (*см.*) – **Г`урія**, *р.п.* -її, *д.п.* -її, *з.п.* -іє.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Правовая основа онимной лексикопредполагает соответствующую лингвистическую теорию ее адекватной презентации в языке, лишённой национально-субъективной оценки. Работа над новым типом словарей собственных имен переходит в юридическую плоскость и требует

пересмотра устоявшихся речевых и языковых стереотипов передачи различных категорий проприальной лексики.

Список литературы

1. Мозговой В. І. Специфіка фонологічних і фонематичних субституцій у спільному українсько-російському онімному просторі / В. І. Мозговий // Наук. зап. – Вип. 81 (4). Серія Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С.185-190.
2. Мозговой В. И. Переклад власних назв у світлі права / В. І. Мозговий // Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мови як іноземної : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. В. К. Зернової. – Полтава : Полтавський університет економіки і торгівлі, 2010. – С.264-270.
3. Мозговой В. И. Правовые горизонты ономастики / В. И. Мозговий // И слово Ваше отзовется / Гуманитарный центр «Азбука». – К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – С.373-383.
4. Мозговий В. І. Фононіми, морфоніми, графоніми, або методика передачі власних назв засобами спорідненої мови / В. І. Мозговий // Функціональна лінгвістика : збірник наукових праць / Кримський республіканський інститут последипломного образования; научный редактор А. Н. Рудяков – Симферополь, 2010. – № 1, том 2. – С. 102-104.
5. Мозговой В. И. Проблемные случаи официальной передачи русских личных имен на украинский язык. Словарные статьи на А и Б / В. И. Мозговой // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского : Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Т. 25(64). – №1. Ч.1. – Симферополь : ТНУ, 2012. – С. 121-127.

Условные сокращения

венг. – венгерское
греч. – греческое
граф. – графоним
д.-герм. – древнегерманское
д.-евр. – древнееврейское
д.п. – дательный падеж
д.-русск. – древнерусское
ж. – женское
зап. – западное
з.п. – звательный падеж
им. – имя, имена
кан. – канонизированное церковью
лат. – латинское
м. – мужское
отч. – отчество
польск. – польское
п.п. – предложный падеж
ред. – редкое
р.п. – родительный падеж
рум. – румынское
русск. – русское
сканд. – скандинавское

см. – смотри
слав. – славянское
укр. – украинское
укр. экв. – украинский эквивалент
устар. – устаревшее
фон. – фононим
фр. – французское

Мозговой В. И. Офіційна передача російських особових імен українською мовою. Словникові статті на ВіГ // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.489-494

Передача особових імен в українсько-російському діловому контексті не відповідає їхньому правовому статусу. Робота над новим типом відповідного словника вимагає перегляду мовних стереотипів при їхній презентації в іншій пропріальній культурі. Автором пропонується методика складання російсько-українського словника особових імен і по батькові на прикладі словникових статей на В і Г, які з погляду права права не були б уразливими. У них головним є не переклад імені, а пошук денотата, що приховується за об'єктом номінації.

Ключові слова: особові імена, патроніми, фононіми, графоніми, морфоніми.

Mozgovoy V. I. Formal Personal Names Transmission from Russian into Ukrainian. Dictionary Articles on V and G // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.489-494

The modern experience of the proper names functioning in Ukrainian-Russian business context does not match their legal status. This problem is particularly acute for anthroponyms that do not adequately identify the owners in terms of their membership of a national-language culture. For example, the Russian owners of the name Basil, Dimitri, Eugene, Darya, Elena, Nicholas are transferred to Ukrainian documents as Vasyl, Dmytro, Evgen, Daryn, Olena, Mykola that affects the formation of the corresponding principles of patronymics. Legal basis of onym vocabulary considers an appropriate linguistic theory and requires its adequate presentation of the language, devoid of national subjective assessment. Work on a new type of dictionary of proper names transferred to the legal sphere, and requires a review of established speech and language stereotypes in their presentation in related proprial culture.

The author offers for consideration examples of dictionary articles regarding transfer of the Russian personal names and middle names on letters V and G which from the legal point of view wouldn't be vulnerable in the Ukrainian documents. The main thing there is not spelling or transfer of a personal name (the language sphere), but a search of denotate, being behind the object of nomination (the legal sphere). For this purpose such concepts as phononyms, graphonyms and morphonemes are put into dictionary articles. They tend to serve as the smallest interlingual units of onim lexicon to distinct its address, social and legal information.

Keywords: names, patronyms, phononyms, graphonyms.

Поступила в редакцію 27.04.2013 з.

УДК 861.111

**Комическое в оригинале и в переводе
(на материале романа И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев»)**

Панченко Е. И.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются особенности перевода комического в романе «Двенадцать стульев» на английский язык. Сопоставляются удачные и неудачные варианты перевода.

Ключевые слова: *комическое, перевод, трансформация.*

Данная статья написана в русле *актуальных* лингвистических исследований, поскольку комическое как эстетическая установка общественного мирозерцания, как особый модус видения мира остается до настоящего времени одной из сложнейших и недостаточно изученных проблем. Сопоставительные анализы текста оригинала и текста перевода могут внести существенный вклад как в выявление специфики самой категории комического, так и способы ее выражения в различных языках. Они позволят также определить возможности достижения эквивалентности в восприятии комического в разных культурах.

Проблемы перевода комического рассматриваются в исследованиях И. Имшинецкой, И. А. Каргаполовой, С. С. Комаровой, Л. Н. Синельниковой, Б. Блэка и ряда других авторов. Однако, насколько нам известно, вопрос о переводе комического в текстах советской эпохи еще не получил достаточного освещения в лингвистической литературе.

Целью данной статьи является анализ наиболее удачных способов перевода комического в романе «Двенадцать стульев». Одним из классических воплощений комического в литературе является роман И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев», который неоднократно переводился на многие языки мира, в том числе и на английский. Мы проанализировали перевод 1971 г. Особенное юмористическое и сатирическое звучание романа создается различными приемами, характеризующими индивидуальный стиль двух авторов – пародия, ироническое словоупотребление, стилевые контрасты, индивидуально-авторские метафоры. Следовательно, передача комического становится важнейшей составляющей переводческой стратегии романа.

Сатирический роман «Двенадцать стульев», написанный около 80 лет назад, стал популярным не только в русскоязычных странах, но и среди англоязычных читателей. В названии классического перевода сохранен оригинальный вариант «Twelve Chairs», однако название одноименного фильма было переведено следующим образом: «Diamonds To Sit On», что, по-видимому, было сделано с целью большего привлечения потенциальных зрителей.

Как отмечает переводчик романа на английский язык John Richardson, «Inevitably, some of the humour must get lost in the process of translation. The protagonists in The Twelve Chairs are for the most part semi-educated men, but they all aspire to kulturalnost, and love to refer to classics of Russian literature – which they usually misquote. They

also frequently mispronounce foreign words with comical effect. These no translator could possibly salvage. But the English-speaking reader won't miss the ridiculous quality of the "updated" version of *The Marriage on a Soviet stage*, even if he has never seen a traditional performance of Gogol's comedy; he will detect with equal ease the hilarious scheme of Ostap Bender to "modernize" a famous canvas by Repin even if he has never seen the original painting. Fortunately, most of the comic qualities of the novel are inherent in the actions of the protagonists, and these are not affected by being translated».

Самым ярким и заметным приёмом создания комического эффекта у Ильфа и Петрова является пародия – юмористическая или сатирическая стилизация, которая «снижает» стилизуемый объект. Эффект пародирования заключается в мысленном, но отчётливо ощущаемом контрасте с пародируемым предметом или явлением, в наличии у высказывания «второго плана». В «Двенадцати стульях» в качестве объекта пародии нередко выступают реалии канцелярско-бюрократической системы, различного рода штампы, порождённые советской эпохой. Понятно, что такие случаи сложны для перевода, как вследствие собственно лингвистических, так и экстралингвистических факторов. Иронический эффект в романе возникает, в частности, в результате замены стилистически нейтрального слова его разговорным, просторечным синонимом, которое вследствие этого становится экспрессивным:

«Остап не баловал своих противников разнообразием дебютов. На остальных двадцати девяти досках он проделал ту же операцию: перетащил королевскую пешку с e2 на e4...» – *Ostap did not pamper his opponents with a variety of openings. On the remaining twenty-nine boards he made the same move-pawn to king four.*

Частичная потеря комического в связи с отсутствием фоновых знаний у англоязычных читателей отмечается и при переводе пародийных советских плакатов:

Тщательно пережёвывая пищу, ты помогаешь обществу. – BY CAREFULLY MASTICATING YOUR FOOD YOU HELP SOCIETY

Духовой оркестр – путь к коллективному творчеству. – A BRASS BAND IS THE PATH TO COLLECTIVE CREATIVITY

Дело помощи утопающим – дело рук самих утопающих – The task of aiding the drowning is the responsibility of the drowning themselves.

Для создания комического эффекта писателями используются также многочисленные структурные и семантические отступления от традиционных норм употребления фразеологических оборотов, то есть индивидуальное использование фразеологического материала в трансформированном виде. Авторы прибегают как к деформированным устойчивым сочетаниям (при деформации отступления от норм затрагивают в основном внешнюю форму фразеологизма), так и к модифицированным (процессы модификации затрагивают внутреннее содержание фразеологизма, оставляя без изменения его форму). Известно, что наиболее распространённым приёмом деформации фразеологизмов у И. Ильфа и Е. Петрова является приём замены одного из компонентов устойчивого словосочетания словом со свободным значением, зачастую речевыми, контекстуальными или ситуативными синонимами:

«Ипполит Матвеевич машинально разворотил обивку и целых полчаса просидел, не выпуская стула из цепких ног» – *Ippolit Matveyevich mechanically turned the chair inside out and sat for a whole hour clutching it between his legs.*

Несмотря на дословно выполненный перевод, адекватное восприятие английскими читателями иронического оттенка, задуманного авторами, сомнительно. Исследование текста романа на английском языке представляет большой интерес для переводчиков – практиков и теоретиков, так как роман насыщен реалиями жизни Советского Союза первой половины прошлого столетия, которые с трудом поддаются переводу.

Мы бы хотели рассмотреть такие классические фразы из романа, которые можно считать крылатыми, в их английском варианте.

Некоторые из них переведены дословно, например: "*Perhaps you'd also like the key of the apartment where the money is?*" (Может, тебе дать ключ от квартиры, где деньги лежат?). В других фразах наблюдаются такие распространенные переводческие трансформации, как генерализация:

"*Things are moving, gentlemen of the jury. Things are moving.*" (Лед тронулся, господа присяжные заседатели)

или опущение лексических единиц:

«*Give something to an ex-member of the Duma*" (Подайте что-нибудь бывшему члену Государственной Думы»).

Замена оригинальных лексических единиц языка-источника близкими по смыслу конструкциями в другом языке не всегда является удачной, и, на наш взгляд, прежде всего теряется легкость ироничность авторского стиля, как, например, при переводе знаменитой фразы Элочки Щукиной «*Хамите, парниша*» – *You're being vulgar, kid.*

Переводчик отталкивается от семантики слов в романе "Двенадцать стульев" в метафорическом сочетании и идет через сопоставление лексических значений слов. *Контора пишет, – сказал Остап. – "Bureaucratic nonsense," said Ostap.* Анализ перевода слов и свободных словосочетаний с метафорическим содержанием показывает, что во многих случаях языковые образы метафорических словосочетаний переданы на эквивалентной семантической основе, равны по номинативной функции. В данном случае переводчик прибегает к замене метафоры "контора пишет" предложением, которое передает сущность конторы – место для бюрократии, – лишая её образности и передавая смысловое значение высказывания.

Реалии, связанные с общественно-политической жизнью Советского Союза, передаются с помощью таких способов, как, в первую очередь, описательный перевод, при этом все типы аббревиатур расшифровываются:

- *musicians'-union officials* (музработники)

- *Stargorod communal services and the grain-mill-and-lift-construction administration* (Старкомхоз и Мельстрой);

social-security workers (служащие собеса – данный перевод нам представляется ошибочным, по-видимому, переводчик расшифровал аббревиатуру «собес» как социальная безопасность);

Cost accounting (хозрасчет);

voluntary Saturday work (субботник);

the food co-operatives and the-central union of dairy co-operatives (пищетрест, маслоцентр).

При переводе реалий имеет место использование других слов, значение которых, вероятно, понятнее и привычнее англоязычному читателю, например:

- *tanned by the Tunisian sun*- почерневший под туркестанским солнцем;

- *with the serial letter "S"* – серии «Ш».

Перевод реалий, связанных с определенной деятельностью, тоже представляет собой определенную сложность и, как правило, осуществляется описательно:

- *tossed old men and activists in the air* – качали старичков и активистов;

- *The Ministry of Transport kept changing its mind about becoming a shareholder* – НКПС то вступал, то не вступал в число акционеров.

Таким образом, мы приходим к *выводу*, что основными условиями творческих удач переводчика является сохранение соответствующего стилистического и прагматического регистра и использование адекватного образа в качестве переводческой компенсации. Нельзя сказать, что один из указанных способов перевода лучше, а другой хуже, а важно, какой путь приведет к наилучшему результату в каждом кон-

кретном случае. Дальнейшие перспективы исследования мы видим в проведении аксиологического анализа имеющихся переводов романа.

Список литературы

1. Климова О. С. Язык и стиль романа “12 стульев” / О. С. Климова // Роман И. Ильфа и Е. Петрова “12 стульев”. – Режим доступа : <http://fio.samara.ru/works/71/12/iaz.htm>.

Панченко О. І. Комічне в оригіналі та перекладі (на матеріалі роману І. Ільфа та Є. Петрова «Дванадцять стільців») // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.495-498

У статті розглядаються особливості перекладу комічного у романі «Дванадцять стільців» англійською мовою. Зіставляються вдалі та невдалі варіанти перекладу.

Ключові слова: комічне, переклад, трансформація.

Panchenko E. I. The comic in the original and translation (on the material of the novel by I. Ilf, E. Petrov “Diamonds to Sit on”) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.495-498

The article deals with the peculiarities of translation of the comic in the novel “Diamonds to Sit on” into English. Successful and unsuccessful variants of translation are compared.

Key words: the comic, translation, transformation.

Поступила в редакцію 19.04.2013 г.

УДК 8011: 8017

**Опыт изучения фоностилистической вариативности произношения
на материале современного разговорного языка Германии**

Петренко Д. А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

Основной целью проведенного фоностилистического анализа вариативности произношения (на сегментном уровне фонетики немецкого языка) было определение корреляций между ситуациями общения и произносительными вариантами в рамках разговорного немецкого языка

Ключевые слова: *социофонетика, фонологическая переменная, вариант реализации, разговорный язык, вариативность произношения.*

С того часу, як у 1885 році вийшов перший словник німецької вимови Вільгельма Віктора (Wilhelm Viëtor) „Die Aussprache des Schriftdeutschen“ [1] і було зроблено перший крок у плані наукового обґрунтування та кодифікації німецької вимови, минуло більше ста років.

Однак у науковому світі ні на день не зупиняються дискусії про те, в чому полягають сучасні тенденції розвитку орфоепічної німецької норми, і наскільки чітко вони відображають реальну вимову німців.

Незважаючи на те, що орфоепічна і орфографічна норми сучасної німецької мови є кодифікованими, вони, проте, постійно зазнають часткової переробки і реформування. Головною причиною цього є той факт, що вимовний стандарт знаходиться у значному протиріччі із мовною реальністю.

Як відзначав ще у 1973 році Готфрид Майнхольд, фундатор сучасної німецької фоностилистики, фонетичні еліпси у мовленні являють собою обов'язковий компонент усної комунікації [2]. Повні фонетичні форми, як, наприклад, у вітаннях ([gu:tʰ] роблять комунікативний контакт між співрозмовниками багато складнішим.

Кількісна редукція спричиняє у швидкому німецькому мовленні до злиття, а інколи й до втрати розбіжностей – *Kamm-kam; kam-kann; Weg-weg*, за ознакою дзвінкий / глухий - *reisen-reißen*, або у випадках випадіння приголосних – *niesen-nieseln*. У свою чергу, якісна редукція голосних, зміщення вниз і вгору за рівнем підняття язика та зміни за ознакою ряду призводять до того, що деякі слова в результаті зсуву не можливо розпізнати, наприклад, *ihr; er; Ohr; Uhr; ein, einen*. Вважають, що фонема [e] («Mädchen, Fakultät») зникає з німецької фонологічної системи. Відбувається нейтралізація ознаки слабкої відміни іменників у німецькій мові (vom President(en)).

Низку розмовних та діалектних вимовних форм німецької мови можливо ідентифікувати лише беручи до уваги мовний контекст з метою реконструкції втрачених відрізків мовленнєвого ланцюга. Потужні й часто важко передбачувані процеси відбуваються і в інших мовах. Сутність таких явищ стає об'єктом сучасних досліджень.

У мовах світу спостерігаються зміни, які спричиняють поступове зтирання та втрату відмінностей. У сучасній грецькій мові, наприклад, сім фонем злилися в одну [i:]. Нерідко втрачаються й граматичні відмінності. Французька мова втратила із

зникненням кінцевого *-s* важливішу ознаку множини. Так, наприклад, Шарль де Голль, у зверненні до французького народу зі словами „*Je m'adresse aux peuples...*“, розуміючи функціональну недостатність мови, був вимушений додати „*au pluriel*“.

Тому на Віденській конференції з орфографії у 1994 році Г.Дроздовський, голова наукової ради редакції ДУДЕН, заявив, що мова у даному випадку йде не про глобальну реформу німецької мови, а про так звану «невелику реформу здорового глузду» [3]. Таку реформу орфографії було проведено у Німеччині 5 років тому. Переконаний, що нова реформа в галузі вимови - не за горами.

У сучасній фоностилістиці і соціофонетиці набув розвитку новий напрямок досліджень – визначення закономірностей, що характеризують не сталі, а змінні правила мовленнєвої поведінки носіїв мови. Таким чином, було прорвано “дамбу” непохитності вимовної норми й названо реальні причини мовної варіативності.

Традиційний погляд на орфоепію як на науку виключно нормативну змінюється у 60-і роки. Перший прорив у цьому напрямку зробив В.Лабов, який одним із перших на практиці довів тісний взаємозв'язок соціальних і мовних структур на прикладі вивчення низки вимовних форм у носіїв англійської мови Нью-Йорку [5; 6; 7; 8]. Сучасна фонетика зобов'язана В.Лабову тим, що він увів числовий вимір, т.з. змінні величини, для встановлення кореляції між мовними і соціальними структурами [4].

Фонетичне вивчення варіативності мовлення у зв'язку з різними соціоструктурами у Німеччині тільки розпочинається. Статус окремих соціоваріантів лишається досі не визначеним, хоча багато дослідників вважають, що найбільш специфічні риси таких варіантів властиві передусім лексиці, менш специфічні граматиці й найменш специфічні фонетиці.

Різні соціоваріанти відрізняються один від одного на фонетичному рівні й фактично належність людини до певної соціальної або професійної групи досить легко визначається на слух.

Але такі фонетичні особливості досить складні та делікатні і рідко хто системно описує, у чому вони конкретно полягають. Але такі фонетичні особливості мають безперечну важливість як для загальнонаціональної комунікації, так і для встановлення тенденцій сучасної німецької вимови.

Головною метою проведеного фоностилістичного аналізу варіативності вимови (на сегментному рівні фонетики німецької мови) було встановлення кореляцій між ситуаціями спілкування та вимовними варіантами в межах розмовної німецької мови.

При вивченні питань варіативності сегментного складу та визначення одиниць вимовних варіантних структур в дослідженнях із соціофонетики використовується термін “фонологічна змінна” (далі – ФЗ), яка являє собою *розходження або непослідовність, що їх виявляє конкретна форма мови у порівнянні з абстрактним вимовним стандартом*.

Так само, як вимовний стандарт розташовується на рівні норми мови, так і різноманітні його варіації, які належать до периферії норми, реалізують ті можливості, що закладені в самій системі мови. Типові особливості реалізації сегментного складу дозволяють зв'язати вимову мовців із вибором певного вимовного стилю та стає актуальною проблемою для дослідження.

Результати спостережень вказують на те, що голосні та приголосні зазнають у мовленні носіїв німецької мови певних змін, які стосуються практично всього сегментного складу фонетики сучасної німецької мови у всіх ситуаціях спілкування – офіційних та неофіційних.

Для змін голосних характерними є кількісна і якісна редукція, монофтонгізація дифтонгів, дифтонгізація монофтонгів, пересуви голосних за ознакою підняття язика і ряду, тенденції до лабіалізації та делабіалізації. При цьому кількісні зміни пере-

дувають якісним, що можна розглядати як складові частини одного й того самого фонетичного процесу.

При реалізації приголосних типовими змінами стали: прогресивна та регресивна асиміляція, відсутність аспірації у глухих проривних, зміни сонорних та щілинних, фрикативізація дзвінких приголосних, елізія кінцевих приголосних. Подібні явища, властиві насамперед неофіційному спілкуванню, знаходяться в тісній взаємодії з іншими фонетичними процесами, що торкаються не тільки окремих сегментів і цілих консонантно-вокалічних сполучень, але і всього корпусу слова, фрази та висловлювання взагалі.

Зміни у вимові ведуть до появи фонетичних еліпсів, що обумовлено, передусім, характером спілкування, тобто чинниками фоностилистичного порядку. Темп вимови та мінімальний контроль з боку мовця за формою мовлення (що обумовлено комунікативною ситуацією) сприяють появу редукованих і асимільованих варіантів реалізацій.

У першу чергу це стосується т.з. слабких форм, тобто редундантних відрізків мовленнєвого потоку. До подібних форм необхідно віднести, передусім, службові слова – артиклі, числівники, сполучники, прийменники, частки, а також частини слів – префікси, закінчення та суфікси. Зміни голосних і приголосних у слабких формах спостерігаються у всіх ситуаціях спілкування, що породжує певні труднощі у їх віднесенні до того чи іншого вимовного стилю.

В дослідженні було здійснено спробу стратифікації всіх голосних і приголосних за вимовними даними носіїв мови окремо у слабких (редундантних) і повних (релевантних) позиціях сегментів.

Вивчення соціофонетичної вариативності вимови передбачало стратифікацію ФЗ та встановлення змінних правил їх реалізації у відповідних комунікативних ситуаціях. В роботі проведено стратифікацію всіх голосних, дифтонгів, приголосних і афрікат. Різноманітні зміни голосних і приголосних не викликають, проте, труднощів у мовленнєвому спілкуванні, а реконструкція змінених або втрачених ділянок мовленнєвого ланцюга відбувається за рахунок більш чіткої вимови виділених логічно, наголошених сегментів. Подібні вимовні форми ще не увійшли до нормативної вимовної системи німецької мови, вони знаходяться у стадії інтенсивного розвитку, потрапляючи поступово до розмовної і стандартної німецької мови.

У наступних таблицях (табл. 1, табл. 2) наведено зразки змін голосних німецької мови у мовленні інформантів окремо за сильними і слабкими формами.

Таблиця 1.

Варіанти реалізації голосних в слабких формах:

<i>Голосний (ФЗ)</i>	<i>Кількісна редуція (варіанти ФЗ)</i>	<i>Якісна редуція (варіанти ФЗ)</i>
[u:]	[u·] → [ʊ]	[∂] - (nun, zur, nur, du)
[ʊ]		[∂] - (und, durch, zum) [#] - (und, zum)
[i:]	[i·] → [i]	[#] - (die, ihn, ihm) [∂] - (sie, wie, hier)
[i]		[#] - (ich)
[y:]	[y·] → [y]	[Ø·] - (über)
[y]		[œ] - (fünf)
[e:]	[e·]	[ε] - (den, wen) [α] - (her) [∂] - (der)

[∂]		[#] - (geglaubt, bestanden)
[ε :]	[ε·] → [ε]	[e:] - (-tät)
[ε]		[∂] - (des) [α] - (er-, ver-, zer-, her)
[o:]	[o·] → [∅] → [#]	[∂] (so, schon)
[∅]	[#]	[∂] - (von)
[a:]	[a·] → [a]	
[a]		[∅] - (ja) [∂] - (das, daran)
[a e]		[a i] → [a i] → [ε] - (ein, zwei, einen)
[a o]		[a u] → [o a] → [o u] → [∅] - (auf, aus, auf-, aus-)

Головні результати дослідження фоностилістичної варіативності вимови носіїв сучасної розмовної німецької мови Німеччини звелися до таких:

- реальне мовлення мешканців Німеччини характеризується високим ступенем варіативності в реалізації сегментного складу фонетики німецької мови та варіює в різних комунікативних ситуаціях спілкування. За умов перебудови мовлення від однієї ситуації спілкування до іншої розвивається комплекс фонетичних процесів, які охоплюють майже весь сегментний склад фонетики німецької мови.

Таблиця 2.

Варіанти реалізації голосних в сильних формах:

<i>Голосний (Ф3)</i>	<i>Кількісна редуція (варіанти Ф3)</i>	<i>Якісна редуція (варіанти Ф3)</i>
[u:]	[u·] → [u]	[∂] - (Zusammenarbeit); [o·] - (klug); [u α] - (zuerst); [u ∂] - (Fuß)
[u]		[∅] - (Gründung, Kunst) [∂] - (muß, uns) [α] - (Gründung, Kürzung)
[i:]	[i·] → [i]	[e:] - (Frieden, Krieg) [e α] - (markieren) [∂] - (sowieso, wieviel)
[i]		[∂] - (Kritik) [e:] - (wird) [œ] - (immer)
[y:]	[y·] → [y]	[∅·] - (Flüge, Überblick)
[y]		[œ] - (Sünde) [œ α] - (fürchten) [i] - (müssen)
[∅:]	[∅·] → [œ]	[e:] - (hören, Söhne)
[œ]		[ε] - (Körper, Mörder)
[e:]	[e·]	[i·] - (Leonardo) [∂] - (Episode)
[∂]		[e:] - (gerade, gestanden) [#] - (geglaubt, bestanden)
[ε :]	[ε·] → [ε]	[e:] - (Spätherbst, Universitätsprofessor)
[ε]		[e: α] - (Kern, fern, Lärm)

[o:]	[o·] → [ɔ]	[ɔ ʊ] - (Büro, Diplom) [ɔ α] - (verlor)
[ɔ]		[α] - (Konsensus) [ɔ] - (Concord) [#] - (Kontext)
[a:]	[a·] → [a]	[o·] - (haben, Fahrer)
[a]		[ɔ α] - (warm) [ɔ] - (Angst, Sandmeer)
[a e]		[a i] → [ε] - (fein, klein)
[a o]		[a ʊ] → [o a] → [o ʊ] → [ɔ] - (Baum, faul)
[ɔ ∅]		[ɔ i] → [ɔ] - (neu, feucht)

- загальна кількість асимільованих та редукованих форм різко розрізняється загалом за двома ступенями офіційності мовлення – невимушене та офіційне спілкування;

- вимовні варіанти, зареєстровані у мовленні інформантів (стратифікованих залежно від відношення до певної соціальної страти населення Німеччини) в різних соціально-комунікативних ситуаціях спілкування, пов'язані з вибором мовцями в процесі спілкування відповідного стилю вимови, кожен з яких може бути вимірним за допомогою статистично-числового методу аналізу фонологічних змінних та їх варіантів. При цьому основні диференційні ознаки мовлення на вимовному рівні реєструються, як правило, в межах двох ступенів офіційності спілкування, що надає можливість твердити про використання мовцями в невимушеній та офіційній ситуаціях відповідно вимовного стилю невимушеного спілкування і вимовного стилю офіційного спілкування;

- широка варіативність сегментного складу у мовленні носіїв сучасної німецької мови Німеччини дозволяє встановлювати закономірності, що характеризують не постійні, а змінні правила мовленнєвої поведінки. Одиниці вимовних варіантних структур можуть розглядатися як “фонологічні змінні”, а їх реалізація у мовленні інформантів надає можливість встановлювати середні показники (змінні правила) реалізації для кожної фонологічної змінної та її варіантів у різних ситуаціях спілкування;

- мовлення представників різних соціальних верств населення Німеччини характеризується вживанням некодифікованих вимовних варіантів, які не відображені у сучасних словниках німецької вимови, але широко розповсюджені серед носіїв сучасної німецької мови.

Загалом треба підкреслити, що усі мовці використовують в *офіційному мовленні* німецький кодифікований вимовний стандарт, який відповідає словникам стандартної німецької вимови. У *неофіційному мовленні* спостерігається використання вимовних форм, які знаходяться в межах розмовної німецької мови освічених її носіїв.

Процес створення єдиної вимовної норми, позбавленої регіональних ознак, відбувався у німецькій літературній мові протягом останніх ста років. Продовжується він і в наш час. Яке місце у цьому вирівнюванні територіальних варіантів сучасної німецької мови займає свідомо діяльність з нормування, а яке – живі міграційні процеси, має бути з'ясоване при дослідженні різних аспектів розвитку літературної мови.

Висновок. Результати дослідження підтверджують можливість проведення соціолінгвістичного аналізу на фонетико-фонологічному рівні, тобто з урахуванням особливостей варіювання вимови представників окремих соціальних груп у різних ситуаціях спілкування. Стратифікаційний метод надає можливість підійти до вивчення мовленнєвої поведінки як до процесу вибору варіантів для побудови соціально коректного висловлювання.

Список літератури

1. Viëtor W. Die Aussprache des Schriftdeutschen / Viëtor Wilhelm. – Leipzig : Reiland, 1885. – 770 p.
2. Meinhold G. Deutsche Standardsprache. Lautschwächungen und Formstufen / Gjtffried Meinhold. – Jena: Friedrich Schiller Universität, 1973. – 147 p.
3. Duden – Duden Aussprachewörterbuch: Wörterbuch der deutschen Standardausssprache). – Mannheim, 1990. – 794 p.
4. Hubell A.F. The Pronunciation of English in New York City / A.F. Hubell. – New York : Columbia University Press. – 1950.
5. Labov W. Einige Prinzipien linguistischer Methodologie // In: H. Steger (Hrsg.) Soziolinguistik. Wege der Forschung / William Labov. – Darmstadt, 1982.
6. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / William Labov. – Washington, D.C. : Center for Applied Linguistics, 1966. – Second edition : Cambridge/Cambridge U. Press, 2006.
7. Labov W. The Study of Nonstandard English / William Labov. – Washington, DC. : National Council of Teachers of English, 1969.
8. Labov W. Language in the Inner City / William Labov. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972.

Петренко Д. О. Досвід вивчення фоностилістичної варіативності вимови на матеріалі сучасної розмовної німецької мови Німеччини // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.499-504

Головною метою проведеного фоностилістичного аналізу варіативності вимови (на сегментному рівні фонетики німецької мови) було встановлення кореляції між ситуаціями спілкування та вимовними варіантами в межах розмовної німецької мови

Ключові слова: соціофонетика, фонологічна змінна, варіант реалізації, розмовна мова, варіативність вимови.

Dr.Petrenko D. The experience of studying Phonostylistic pronunciation variation on the material of the modern spoken language in Germany // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.499-504

The development of Social Linguistics as one of the sciences closely-related to other scientific disciplines (Sociology, Ethnology, Political Science, Culturology) mainly depends on the level and state of social evolution, social realities and opportunities, which define the character and intensesness of socio-linguistic research.

In the last decade attention to national cultures and languages was revived; the striving of different peoples to widen the social functions of national languages, to raise their role in the life of various language communities is being implemented. In modern Phonetics the problem of correlation between norm and its variations, taking into account all the spectrum of the factors which regulate sound realization, is being actively investigated.

Linguists face the necessity of deeper and thorough study of the problems of language variability connected with specific social indications of speakers. The same may be said about the investigations in the field of Sociophonetics.

The article deals with the problems of language variability, which are closely connected both with the social characteristics of speakers and the stylistic colouring of speech, which was taken into consideration.

Key words: Sociophonetics; a phonological changeable unit; variant of realization; every day language, variability of pronunciation

Поступила до редакції 18.04. 2013 р.

УДК 811.161.373.4:111.85

**Красота как этносоциокультурный феномен
в языковом сознании туркменских студентов**

Подгородецкая И. Ю.

*Харьковский национальный аграрный университет имени В.В. Докучаева,
г. Харьков, Украина*

В статье рассматривается ценностная составляющая картины мира туркменского этноса сквозь призму языкового сознания. Выявлена взаимосвязь эстетического и этического компонентов красоты как этносоциокультурного феномена. Охарактеризовано этническое своеобразие видения прекрасного в природе и человеке, отразившееся, прежде всего, в стереотипных представлениях о внешней привлекательности женщины. Определены гендерные отличия в понимании анализируемого явления, которые преимущественно проявились во взглядах на женскую и мужскую красоту.

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, этнос, этнический стереотип, красота, эстетический, этический, ассоциативная связь, информант.*

Процесс глобализации охватил образовательное пространство разных стран, в том числе и Украины. Сейчас в вузах нашей страны обучается большое количество студентов из стран СНГ, в частности из Туркменистана. Получая профессиональные знания, иностранные студенты знакомятся с культурой, языком государства, в котором они обучаются. В свою очередь, отечественные студенты и преподаватели имеют возможность соприкоснуться с представителями других культур, расширить свои знания о традициях, обычаях других этносов, сопоставить различные картины мира.

Проблема взаимоотношения языка, культуры и этноса не является новой. Культура являет себя прежде всего в языке, который есть истинная реальность культуры, он способен ввести человека в культуру [2, с. 610]. Изучение культурной специфики других этносов способствует организации успешного процесса коммуникации представителей разных культур, их лучшему взаимопониманию, взаимообогащению. Студенческое сообщество должно быть готово к полилогу культур, толерантному отношению к чужим обычаям и традициям, различиям в вероисповедании, этикете, эстетических предпочтениях.

Объектом нашего исследования является ценностная составляющая картины мира в языковом сознании туркменского этноса. *Актуальность* нашей работы обусловлена возрастающим вниманием ученых к проблемам межкультурной коммуникации (Г. Ю. Богданович, Л. А. Вербицкая, Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров, А. П. Садохин, С. Д. Смирнов, С. Г. Тер-Минасова), необходимостью внедрения новых форм обучения языку, интегрирующих достижения таких современных направлений лингвистики, как лингвокультурология, психолингвистика, этнолингвистика, социолингвистика.

Цель статьи – определить содержание ценностных (эстетической и этической) доминант в картине мира туркменских студентов, их этническое своеобразие и гендерные отличия на материале анкетирования, в котором приняли участие студенты 1-2 курсов (возраст 17–19 лет) Харьковского национального экономического универси-

тета и Харьковского национального аграрного университета имени В.В. Докучаева. Среди опрошенных 68 студентов девушки составили 29%. Информанты отвечали на ряд вопросов, ориентированных на выявление этноспецифических и гендерных особенностей в восприятии красоты, которая на уровне концепта реализуется комплексом понятий и представлений о прекрасном, непосредственно окружающем людей: природа в ее гармонии и совершенстве, формах, красках, звуках, запахах; человек в его эстетической репрезентации: красота тела, черты лица, одежда, этика, духовность [1, с. 147].

Для определения содержания концепта *красота* студенты отвечали на вопрос *Что такое красота?* Полученные реакции объединяются в две основные группы: природа (48% информантов) и человек (42%). Среди ответов, отнесенных к группе *природа*, наиболее частотными являются *природа, природа весной, весна*, то есть обобщенный образ природы или ее определенное темпоральное состояние. Философско-эстетическое понимание красоты отражают реакции: *гармония, целесообразность в природе*. Единично и обобщенно представлена фауна (*красивые существа*). Группу *человек* репрезентируют именованья людей (*девушка, женщина, друзья, любимый, родители*), абстрактная лексика: *красота (человека, души, внутренняя), ум, любовь (в сердце), доброта, улыбка матери, опрятность, аккуратность*. Связь красоты с божественным происхождением отражена в ответе: *то, что Бог дал тебе*. 5% анкетированных определили красоту как положительную эмоцию: *то, на что приятно смотреть; все, что привлекает к себе*. Еще 5% информантов связывают красоту с понятиями родины, родного дома (*Туркменистан, страна, дом*). С точки зрения гендерного аспекта, существенных различий в ответах на данный вопрос не выявлено.

Наиболее ярким воплощением красоты, как показали ответы на первый вопрос, является природа. Поэтому целесообразным, на наш взгляд, представляется уточнение *Что красиво в природе?* Информанты мужского пола красоту природы ассоциируют с реалиями, представленными в языке единицами лексико-семантического поля природа: *деревья (зеленые), лес, море, цветы, небо (голубое), земля, хорошая погода, времена года (весна), снег, пейзаж (живой, яркий), лес, закат, горный пейзаж с водопадом, животные*. Красивая природа – неотъемлемая часть романтических отношений (*море, пляж, звездное небо, горячая девушка*). В женских ответах наиболее часто красота природы ассоциируется с цветами (*розы*), а также с *воздухом, ветром, травами, деревьями, летом и весной*. Следует отметить, что в 95% ответов природа предстает красивой весной и летом, что, возможно, связано с климатическими особенностями Туркменистана. Некрасивым в природе информанты назвали *голую природу (голые деревья зимой), плохую погоду, пустую землю, грязь, темноту, пустыню, болото*. Часть анкетированных (2%) считает, что некрасивого в природе нет.

В оценке внешности человека преобладает социокультурный стереотип. Большинство мужчин-информантов (68%) отдает предпочтение женщинам с положительными внутренними качествами, объективированными в языке позитивно окрашенной лексикой (*порядочная, с хорошим характером, добрая, улыбчивая, честная, уважающая младших и старших, привлекательная внешним и внутренним миром*). Красивую женщину сравнивают с *мамой* как эталоном женственности и с *ребенком (живая, слабая, нуждающаяся в защите, заботе)*. Женская красота в восприятии мужчин связана с *улыбкой, любовью*. 30% информантов-мужчин красоту женщины ассоциируют с внешностью, в частности с такими ее составляющими, как *красивые волосы, глаза, фигура, нос, голос, одежда*. Представления о внешне красивой женщине выражают адъективы *сексуальная, аппетитная, приятная, существительное милашка*. 2% опрошенных связывают понятие красоты с женским счастьем (*богатство, любовь, дети*).

По мнению девушек-информантов, красивая женщина – это *умная* (67%), *добрая* (*добродушная*) (46%), *ухаженная* (37%), *скромная* (15%), *аккуратная* (11%), *хозяйственная* (9%), *мудрая* (8%), *самоуверенная* (6%), *нежная, милая* – по (6%), *внешне красивая* (4%). Внешней привлекательности представительницы женского пола отвели последнее место, в отличие от мужчин. Кроме того, адъективы *хозяйственная, мудрая*, которые не зафиксированы в мужских ответах, указывают на роль женщины в семье, а прилагательное *ухаженная* – на современный взгляд на женскую красоту.

Студенты описали акцентные точки внешности человека (глаза, волосы, лицо), руководствуясь собственными эстетическими предпочтениями и национальной традицией. Красивые глаза у представителей мужского пола ассоциировались с такими природными объектами, как *море, океан* (цветовые ассоциации, глубина), *солнце, луна, звездное небо* (ассоциативная связь *свет – красота*). Цветовые предпочтения оказались разнообразными: *серые, карие, черные* и даже *зеленые глаза охотника*. Отметим, что не названы синий и голубой цвета. Возможно, это объясняется тем, что они не являются стереотипным признаком внешности для представителей туркменского этноса. Некоторые информанты не смогли ответить на данный вопрос или их ответ не содержал сравнения (*женские глаза не сравнимы ни с чем*).

Представительницы женского пола сравнивали глаза с *алмазом, сиянием зеркала* (ассоциации *свет – сияние – красота*), отмечали цветовую гамму (*голубые, черные*), размер (*большие*), подчеркивали связь внешней и внутренней красоты (*выражение любви и доброты*), чего мы не наблюдали у представителей противоположного пола.

Красивые волосы информанты-мужчины представляют в виде *дождя, водопада, ивы* (на основе зрительного сходства ниспадающих потоков воды, ветвей деревьев и длинных волос), *сияющего неба* (ассоциативный признак – блеск, сияние), *пшеницы* (общность цветового признака, блеск), *облаков* (возможно, по сходству формы). Наиболее часто красивыми называли длинные волосы. Предпочтение было отдано *черным* волосам (этнический стереотип красивой внешности), но встречались и единичные иные варианты (*рыжие*). Обратим внимание на тот факт, что мужчины-информанты описывали женские волосы как неотъемлемый атрибут привлекательной внешности.

Женские ответы не отличались оригинальностью. Главными признаками красивых волос были названы их длина (*длинные*), цвет (*черные*), что свидетельствует об устойчивости этнических стереотипов, а также густота и чистота. Два последних признака не были отмечены мужчинами, они указывают, что красота – не только природный дар, но и то, что создается и поддерживается самим человеком, нуждается в заботе. Девушки сравнивали красивые волосы с *лошадиным хвостом* (ассоциации по зрительной схожести). Ахалтекинский конь является национальным символом красоты и, возможно, поэтому зооморфный образ лег в основу сравнения.

Красивое лицо информанты-мужчины сравнивали с *красивой природой* в обобщенном представлении, а также с конкретными природными реалиями: *луной* (традиционное сравнение в восточной традиции), *солнцем* (ассоциативная связь *свет – красота*), *весной* (*цветение – молодость – красота*), *яблоком* (ассоциации на основе схожести формы). Красоту лица описывали с помощью адъективов (*нежное, белое, мягкое, улыбочивое*). Эти же признаки положены в основу сравнения красивого лица с *лицом ребенка, с ангелом*. Некоторые студенты отметили, что красивое лицо – это *лицо без макияжа*, делая акцент на природной, а не искусственной красоте.

Из ответов студенток мы составили портрет идеального лица: *естественное, белое, чистое, овальное*. Преобладающим признаком является естественная красота. Следуя национальной традиции, незначительная часть информантов сравнивает красивое лицо с *луной*.

В описаниях некрасивой женщины на первый план выступают не внешние, а негативные внутренние характеристики. Наиболее часто (80% мужчин-информантов) называют некрасивыми женщин с вредными привычками (*курящая, пьющая женщина, алкоголичка*), с аморальным поведением (*гуляющая, испорченная девушка, обманщица*), ленивых (*лентяйка*), неухоженных (*грязные волосы, грязная, неаккуратная*), с отсутствием интеллекта (*неумная*). Незначительная часть мужчин обращает внимание только на непривлекательную внешность (*некрасивая женщина – это полная, с некрасивыми глазами*). Зафиксированы единичные ответы (как мужские, так и женские), в которых женщина идеализирована (*некрасивых женщин не бывает: женщина рождена красивой*). Девушки солидарны с мужчинами: некрасивая женщина – это *грубая, неухоженная, пьющая, курящая*. Некрасивость женщины определяется не внешними природными недостатками, а моральным обликом.

Интересными представляются взгляды мужчин-информантов на мужскую красоту. По мнению большинства представителей сильного пола (70%), красивый мужчина – это прежде всего тот, кто обладает положительными социальными и внутренними характеристиками, интеллектуальными способностями: *порядочный, деловой, работающий, владеющий собой, умный, без вредных привычек, уважающий женщину, любящий жену, семью, маму, готовый сделать их счастливыми; воспитанный, галантный, честный, интеллигентный, а внешность не имеет значения*. Около 30% информантов обратили внимание на внешние характеристики: *внешне красивый; с черными волосами, с черными глазами, с белым лицом; хорошо (красиво) одетый; аккуратный (всегда чистится)*. Среди характеристик привлекательного мужчины 35% составляют физические данные (*здоровый, сильный, занимается спортом*) и социальный признак (*богатый*). В отдельных анкетах встречаем ответ *приносит зарплату родителям*, который рассматриваем как показатель приверженности традициям.

Взгляды информантов мужского и женского пола на мужскую красоту в общем совпали. Женщины (87%) называли такие положительные внутренние качества мужчин как *мужественность, скромность, ум, красоту сердца, уважение к женщине, способность и желание ее защищать*. Незначительная часть девушек (13%) отметила физические данные (*высокий, здоровый*). Важным признаком красивого мужчины женщины считают ухоженность (35%).

Некрасивый мужчина так охарактеризован представителями мужского пола: *незаботливый, не владеющий собой, не уважающий других, бездельник, лентяй, грязный, непослушный, неумный, некрасивый внешне, с вредными привычками (бьющий женщину, пьющий), невоспитанный, безвкусно одетый, жестокий, невоспитанный, обманщик, корыстолюбивый, эгоист, подлец, который продал свою страну, вероотступник*. Как единичный вариант зафиксирован ответ *не бывает*. В представлениях женщин некрасивый мужчина *неухоженный, глупый, нескромный; внешне привлекательный – но обманщик; болтливый; характер имеет значение; бьющий девушку*.

Среди национальных символов красоты 80% информантов обоих полов назвали *туркменский ковер, ахалтекинское коня, национальную одежду ручной работы*. Мужчины добавили к ним такие варианты ответов, как *герб* (20%) и *сокол* (10%), а девушки отметили такие национальные символы, как *цветы* (15%), архитектурные сооружения (*здания*) – 20%, драгоценные камни и металлы (*изумруд, серебро*) – 20%.

Выводы. Представления туркменских студентов о красоте как эстетической категории связаны с природой, что в языковом сознании отражают единицы лексико-семантического поля *природа* с позитивной оценочной семантикой, с человеком (внешнюю привлекательность выражают аффективы, сравнения, в основе которых лежит положительная оценка), а также с продуктами человеческой деятельности, имеющими эстетическую ценность (одежда, здания). Логическим продолжением эстетической характеристики внешности человека является этическая оценка его

внутреннего мира, представленная лексикой для обозначения как положительных, так и отрицательных внутренних качеств человека. Этническое своеобразие видения прекрасного в природе и человеке отразилось, прежде всего, в стереотипных представлениях о внешней привлекательности женщины. Гендерные различия проявились во взглядах на женскую и мужскую красоту. Мужчины обращают внимание на внешние данные чаще, чем женщины, для которых важнее внутренний мир человека. Природной красоте женщины противопоставляют ухоженность.

Список литературы

1. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну) / О. О. Маленко. – Харків: Основа, 2010. – 488 с.
2. Маслова В. А. Лингвокультурологический подход как инновационная технология обучения языку / В. А. Маслова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». – 2009. – Т. 22 (61). – № 1. – С. 610–613.

Підгородецька І. Ю. Краса як етносоціокультурний феномен у мовній свідомості туркменських студентів // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.505-509

У статті розглянуто ціннісний складник картини світу туркменського етносу крізь призму мовної свідомості. Виявлений взаємозв'язок естетичного та етичного компонентів краси як етносоціокультурного феномену. Схарактеризована етнічну своєрідність бачення прекрасного в природі та людині, відображену, передусім, у стереотипних уявленнях про зовнішню жіночу привабливість. Визначені гендерні відмінності в розумінні аналізованого явища, що переважно виявляються в поглядах на жіночу та чоловічу красу.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, етнос, етнічний стереотип, краса, естетичний, етичний, асоціативний зв'язок, інформант.

Pidgorodetska I. Beauty as ethnosociocultural phenomenon in the lingual consciousness of Turkmenian students // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.505-509

In the article the valued constituent of Turkmenian ethnos picture of the world is examined through the prism of lingual consciousness. Turkmenian students' pictures of beauty as an aesthetic category are related to nature (that in linguistic consciousness the units of the lexico-semantic field nature with positive evaluation semantics reflect), with a man (an external attractiveness is expressed by the adjectives and the comparisons with a positive estimation), and also with products of human activity, having an aesthetic value (clothes, building). The correlation of aesthetic and ethics components of beauty as ethnosociocultural phenomenon is revealed: logical continuation of aesthetic description of man's appearance is an ethics estimation of his internal world, presented by a vocabulary for denotation of both positive and negative internal qualities of man. The specific of ethnic interpretation of beauty is certified. Ethnic originality of vision nature and man's beauty reflected in the stereotype pictures of external attractiveness of woman. Gender differences in understanding of the analysable phenomenon are characterized. Gender distinctions showed up in looks to woman and masculine beauty. Men pay attention to appearance more frequent than women for which the internal world of man is more important. Natural beauty of woman the well-groomedness is matched against.

Key words: intercultural communication, ethnos, ethnic stereotype, beauty, aesthetic, ethics, associative connection, informant.

Поступила в редакцію 27.04.2013 з.

УДК 811.161

Менасивное пространство корпореального дискурса

Романов А.А., Новоселова О.В.

*Тверская государственная сельскохозяйственная академия,
г. Тверь, Россия*

Рассматривается менасивное пространство корпореального дискурса, создаваемого практиками-угрозами, которые содержат возможное менасивное воздействие на топоному элементов корпореальности партнеров по общению и, следовательно, являются включенными в систему физических и социо-психо-эмоциональных аффицированных координат. Введение в исследование понятия «коммуникативный конструкт» позволяет изучить и систематизировать возможные диспозиции Я-адресата и Я-адресанта в дискурсивном пространстве угрожающей интеракции, а также исследовать динамику их изменения.

Ключевые слова: *интерактивное пространство, интерактивная система координат, телесность, коммуникативный конструкт, топонома.*

В настоящее время в рамках антропоцентрической лингвистики придается большое значение когнитивным исследованиям [4; 5], в которых рассматривается связь слова с реальной действительностью, с индивидуальным сознанием [8, с. 159]. Вопрос о том, как отражается в нашем сознании целостное пространство телесности человека (соматикон) и какую знаковую роль оно играет в различных сферах коллективной деятельности участников вербальной и невербальной коммуникации представляется особо *актуальным* в современный период глобализации и информатизации, когда человек *воспринимается как целостная система, которая передает и воспринимает* (реагирует на) *информацию всем своим телом в виде определенных сигналов* [8, с. 159]. Кроме того, воспринимая различные практики повседневной интеракции, собеседники «проецируют» свой индивидуальный опыт на их информационно-коммуникационные свойства, так как человек является «отправной точкой всех своих проявлений и конечной точкой всех восприятий» [3].

Цель статьи – рассмотреть менасивное пространство корпореального дискурса, создаваемого практиками-угрозами, которые содержат возможное менасивное воздействие на *топоному элементов корпореальности* партнеров по общению.

Исследователи отмечают, что *габитус (телосложение)* человека характеризуется **физическими, социальными и психологическими** чертами, между которыми существует тесная связь [1, с. 155; 2; 6]. Человек практически всегда сталкивается в своей жизнедеятельности с существованием телесности (тела, габитуса) либо в виде ощущений («слабость», «усталость», «напряженность»), либо в виде фиксации координат (топоном) местонахождения с помощью вербальных или невербальных средств в пространстве (слева, справа, вверху, внизу, с фронта, с тыла, в центр-Я) [8, с. 147]. Другими словами, система таких определенных (конфигурационных) признаков или топонимических координат представляет собой некоторую систему координат, которые проникают («внедряются») в ментальное пространство («ментальное вместилище», подсознание) человека в определенной последовательности или очередности

[7]. Если речь пространственно скоординирована в двух неразделимых пространствах – физическом и психологическом, то *физическое пространство* есть пространство реального бытия, частью которого является сам человек и в пространстве которого он сам себя реализует. *Психологическое пространство* – это пространство реализации человеком своей сферы деятельности в тех или иных ее разновидностях [8, с. 15; 7, с. 88].

В исследованиях, посвященных изучению координатной расположенности телесности (корпоральности) Я-партеров по общению, которая связана с изменениями их физического и социо-психо-эмоционального пространства с помощью практик-угроз [9; 10], где было рассмотрено интерактивное пространство практик-угроз, *погруженных в систему интерактивных координат вертикали и горизонтали Я-партнеров* по общению, а также в систему *социо-психо-эмоциональных аффицированных координат* для измерения и отображения *топономы* как коммуникативно-интерактивнозначимого местоположения Я каждого из участников диалогического обмена. В этой связи особый интерес вызывает интерактивное пространство дискурсивных практик-угроз, содержащих возможное менасивное воздействие на *топоному элементов корпоральности* (на тело или часть тела) партнеров по общению и, следовательно, являющихся включенными в систему физических и социо-психо-эмоциональных аффицированных координат.

Для измерения и отображения *топономы* как коммуникативно-интерактивнозначимого местоположения Я каждого из участников диалогического обмена необходимо построить менасивную систему координат корпоральности (корпорального дискурса). Эмпирическая база исследования представлена 72 практиками-угрозами, содержащими языковые маркеры воздействия на корпоральность Я-личности *в физическом пространстве*, в котором практики-угрозы были получены в результате сплошной выборки из 745 русскоязычных менасивных дискурсов, включающих 2000 практик-угроз.

Эмпирический материал показывает, что, как правило, автор угрозы для успешной каузации адресата совершить какие-либо действия называет такое возможное менасивное воздействие на тело (часть тела) Я-собеседника, которое способно ввести Я-адресата в некомфортное эмоциональное состояние. При этом адресат угрозы переносит указанное возможное воздействие в свою систему *интерактивных социо-психо-эмоциональных аффицированных координат* и оценивает их воздействие на эмоциональное состояние Я. Подобное структурирование топономического пространства менасивной корпоральности и психологического пространства дискурсивных практик со значением угрозы при помощи системы координат базируется на эмоционально-оценочных *конструктах*, передающих эмоциональные переживания собеседников. Так, при рассмотрении практик-угроз, связанных с физическим воздействием на тело Я-собеседника, нахождение коммуниканта в точке комфортного эмоционального состояния (точка отсчета) обусловлено отсутствием каких-либо внешних физических воздействий на его тело. При этом нужно иметь в виду, что воздействия на координаты физического пространства порождают изменения психологического пространства или *социо-психо-эмоциональных координат*.

Анализ эмпирического материала позволил установить, что наиболее частотным менасивным воздействием на корпоральность Я-собеседника является воздействие, связанное с намерением автора угрозы нанести своему собеседнику физический вред на топоному корпоральности **ГОЛОВА**. Например: *Вот я тебя тресну по башке, тогда будет вкусно!; По две головы, что ли, у вас?; Я снесу с плеч твою глупую башку!* Количество таких языковых практик составляет около 18 % от общего массива рассмотренных примеров. Помимо этого, для успешной каузации собеседника совершить определенные действия автор угрозы «задействует» также и некоторые

элементы указанной топонимии **ГОЛОВА**. В частности, топонимии **ЛИЦО** (морда, рожа, харя, рыло), ср.: *Кину в морду блюдцем...; В рожу хошь?; А хлыстом по харе хочешь?; Рыло разобью!; ЛОБ* (темя, промеж глаз), ср.: *А то всем в лоб пуля; Стукну в темя, башка в брюхо влезет; ГЛАЗА* (моргала), ср.: *Моргала выколо!; Глаз выну, падла; УШИ*, ср. также: *Я ему сейчас спою в ухо; Митька, я тебе, мизерабль несчастный, до колен уши оттяну, я тебя завтра же продам на рынке, как курицу, а замест тебя арапчонка куплю; НОС* (сопатка), ср. также: *Не лезь, косоглазый, а то нос расшибу!; РОТ* (хохотальник), ср. также: *Хохотальник порву!...; Пикнешь, крысу в рот запихаю; ЗУБЫ*, ср.: *Я тебе за это ползвода зубов вышибу!; Я и отцу твоему засажу из ружья...; ВОЛОСЫ* (коса, борода), аналогично: *Дождетесь, косы-то девкины овечьими ножницами обстрижем.*

Для ситуации взаимодействия по типовому фрейму «угроза» характерно также вовлечение следующих топонимии корпоральности: **ШЕЯ** (горло, горлышко, глотка, дыхало, холка), например: *Как бы твоей толстой шее в петлю не угодить; Я тебе сейчас горлышко прижму, сразу все узнаешь; Я любому, кто на пути встанет, глотку зубами вырву...; Вот я тебе пихну под дыхало!...; Пошел вон, а то холку намамлю; ГРУДЬ*, например: *Ну, ну, ну!— захрипел на неё Захар, замахиваясь локтем в грудь; РУКИ*, например: *Отрежу руку!; ЖИВОТ* (брюхо, потроха), например: *Брюхо вспорем!; Обожди... Всем брюхо вспорем!...; СПИНА*, например: *Пулю в спину!; Вот ужо господам вашим нажалуемся, они вам спины-то вздерут!...; ЗАДНИЦА*, например: *А-а, голова-а... а, не хочешь... задницу будем лечить; НОГИ*, например: *Ежели кто украдет — того на раду, на суд, камень к ногам да в воду...*

Как видно из примеров, в наименовании указанных топонимии наблюдается языковая вариативность. Так, в частности, топонимии **ЛИЦО** представлена пятью вариантами: *морда, рожа, харя, маска, рыло*. Использование во многих примерах просторечной-разговорной лексики, обозначающей части тела, говорит о том, что автор угрозы находится в аффицированном психологическом состоянии. Кроме того, желая усилить психо-эмоциональное воздействие, адресант угрозы использует в некоторых случаях практики-угрозы с гиперболизированным менасивным действием, ср.: *Поддай мой кошелек, поддай не медля, а нет — я тебе шкуру с плеч до пяток спущу! Или: А то ноги из спины повыдернем... Усиление воздействующего потенциала угрозы также создается благодаря сочетанию в одной практике-угрозе нескольких топонимии: *Пасть разорву и зенки повыкалываю!, ... буду вас казнить, буду вешать за ноги и за ребра, дома ваши, хлеб и сено подожду, а скот истреблю.**

Сильное эмоциональное воздействие производят на собеседника практики-угрозы, являющиеся не только причиной появления аффицированного состояния Я-адресата угрозы, но и связанные с возможным прекращением существования телесности Я-адресата угрозы. Например: *Попался бы ты ко мне, я с тебя совсем шкуру спустил бы!; А я разрублю тебя пополам, как полено!; А завтра на базарной площади палач с тебя, конокрад, три шкуры спустит...* Интересными примерами в этом плане являются практики-угрозы, содержащие указание на топонимии **ГОЛОВА**, которые могут быть связаны как с прекращением существования телесности, например, *Дозвольте, царь-государь, я этому старому петуху, растак его, голову топором оттяпаю...*, так и с «аффицированием», которое, в понимании Э. Гуссерля, не связано в обязательном порядке только с эмоциями и не сводится только к сфере аффекта, а трактуется как возбуждение, соразмерное сознанию, специфическое притяжение, которое сознаваемый предмет оказывает на Я», например: *Жаль гармонь ломать, а то я те по маковке-то хлобыснул бы!; Он те бороду-то рыжью убавит.*

Указанные примеры свидетельствуют о том, что практики-угрозы, содержащие указание на один и тот же элемент топонимии корпоральности **ГОЛОВА**, способны оказывать различное аффицированное воздействие на эмоциональное состояние

Я-адресата. Целенаправленное использование практик со значением угрозы, содержащих указание на возможное менасивное воздействие на топоному элементов корпоральности (на тело или части тела) партнеров по общению, способно изменять *социо-психо-эмоциональное* пространство в рамках системы шкал и оценок, передающих эмоциональные переживания собеседников, или эмоционально-оценочных *конструктов*.

Выводы. Как показал эмпирический материал, адресант угрозы для получения ответного (каузируемого) действия задействует те топономы Я-собеседника, которые представляют собой *значимое местоположение в «воображаемой окружности»*, в менасивном пространстве корпоральности интерактивного взаимодействия по типовому фрейму «угроза». Таким образом, при описании менасивного пространства интерактивного взаимодействия по типовому фрейму «угроза» была предпринята попытка обозначить поле, территорию, систему координат отелесненного пространства, выявить коммуникативно-интерактивнозначимые топономы корпоральности. Однако, несмотря на современный уровень знаний о теле и психологии человека, сама сущность телесности (корпоральности) до сих пор прояснена не в полной мере и полная картина описания параметров корпоральности в настоящее время является актуальной проблемой, требующей комплексного подхода.

Список литературы

1. Анцыферова Л.Н. Личность в динамике / Л.Н. Анцыферова // Психологический журнал. – Т.13. – М., 1992. – С. 12-25.
2. Василевич А.П., Кузнецова С.Н. Цвет, мода и фигура человека / А.П. Василевич, С.Н. Кузнецова // Экспериментальные исследования речи: [сб. науч. тр.]. – М., 1999. – С. 48-54.
3. Волконский С.М. Выразительный человек. Сценическое воспитание жеста (по Дельсартру) / С.М. Волконский. – СПб., 1913. – 118 с.
4. Герасимов В.И., Петров В.В. На пути к когнитивной модели языка / В.И. Герасимов, В.В. Петров // НЗЛ: [сб. науч. тр.]. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. XXXIII. – С. 5-11.
5. Касевич В.Б. Язык и знания / В.Б. Касевич // Язык и структуры знания. – М., 1990. – С. 8-25.
6. Круткин В.Л. «Онтология тела» как философская проблема (критический обзор) / В.Л. Круткин // Человек и среда. – Ижевск, 1992. – С. 62-72.
7. Романов А.А. Вербо- и психосоматика телесного бытия человека / А.А. Романов, Ю.А. Сорокин // Вербо- и психосоматика: две карты человеческого тела. – М.: Институт языкознания РАН, 2008. – С. 1-144.
8. Романов А.А., Сорокин Ю.А. Соматикон: Аспекты невербальной коммуникации / А.А. Романов, Ю.А. Сорокин. – М., 2004. – 245 с.
9. Романов А.А., Новоселова О.В. Дискурсивная топонимия практик-угроз [Электронный ресурс] / А.А. Романов, О.В. Новоселова. – Режим доступа: <http://tverlingua.ru>
10. Романов А.А., Новоселова О.В., Романова Л.А. Прагматическая топонимия дискурса угроз / А.А. Романов, О.В. Новоселова, Л. А. Романова // Система і структура східнослов'янських мов: [сб. наук. пр.]. – Київ: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 5. – С. 251-262.

Романов О.А, Новоселова О.В. **Менасивний простір корпорального дискурсу** // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.510-514

Розглядається менасивний простір корпорального дискурсу, створюваного практиками-загрозами, які містять можливий менасивний вплив на топонім елементів корпоральності партнерів по спілкуванню і, отже, є включеними в систему фізичних і соціо-психо-емоційних аффіцированих координат. Уведення в дослідження поняття «комунікативний конструкт» дозволяє вивчити і систематизувати можливі диспозиції Я-адресата і Я-адресанта в дискурсивному просторі загрозової інтеракції, а також дослідити динаміку їх зміни.

Ключові слова: інтерактивний простір, інтерактивна система координат, тілесність, комунікативний конструкт, топонома.

Romanov A., Novoselova O. **Menasive space of corporeal discourse** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: *Philology. Social communications*. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.510-514

The paper focuses on menasive space of corporeal discourse generated by threat-practices. Threat-practices have possible effect on interlocutor's toponomy within corporeal and socio-psycho-emotional coordinate systems. In order to analyze an emotional affective effect that the threats have on the interlocutors it should be noted that the most important elements to reflect the experience gained in the form of certain construct are I-speaker's (or subject's) modality dispositions. Introduction of the threat communicative construct can help to study and systematize possible I-speaker and I-hearer's dispositions in menasive space of corporeal discourse. Number of communicative construct elements (or dispositions) shows its cognitive complexity. The communicative construct of threat contains a chain of threat-utterances and making this kind of construct can be successful if its continuum contains I-speaker and I-hearer's possible dispositions of emotional states. Threat-practice is one of the possible I-speaker and I-hearer's dispositions while the communicative construct of threat is a set of their possible dispositions of emotional states in menasive space of corporeal discourse. Any constituent of the construct continuum between points "comfort" and "discomfort" (associated with I-hearer's change of emotional state at the mention of menasive events by speaker) can be the threat-practice.

Keywords: interactive space, interactive coordinate system, corporeal space, communicative construct, toponomy.

Поступила в редакцію 25.04.2013 з.

УДК 81'25+81'42:(101)

**О переводимости философских текстов:
перевод на уровне слов и концептов (идей)**

Смирнова Л. А.

*Запорожский национальный университет. Крымский факультет,
г. Симферополь, Украина*

В статье анализируется проблема перевода философского текста как часть более общей проблемы переводимости. Поскольку в философии идеи проявляются в форме концепта или в форме творчества концепта, при переводе философского текста неизбежно возникают проблемы, связанные с иноязычным толкованием и комментированием избыточных смыслов и образов, положенных в основу философских понятий, в результате которого многозначность и многослойность философского оригинала трансформируется. Перевод философского текста не сводим к сугубо лингвистическим проблемам, поэтому он рассматривается нами как операция не над языковыми знаками, а над идеями.

Ключевые слова: философский текст, перевод, переводимость, понимание, интерпретация, смысл, концепт, идея.

Объектом нашего исследования был выбран философский тип текста, структурированность которого определяется нами спецификой его *смысловой структуры* (семантикой, содержанием и смыслом); а *предметом* – перевод текста, характеризующегося философским содержанием. Цель статьи – представить специфическую для философского переводческого дискурса проблематику структурной модификации философского знания в свете общей проблемы (не)переводимости. В частности, в задачу статьи входит исследование проблемы лингвистической непереводимости философских текстов.

Актуальность. Как известно, философия образует распределённое во времени и пространстве сообщество, чья специфика состоит в постоянной адаптации и актуализации своего исторического наследия. Практическая необходимость философского перевода очевидна, поскольку, как справедливо отмечает Н. С. Автономова («*Познание и перевод*»), перевод как элемент структуры познания выполняет целый комплекс функций, куда помимо *культурной* (перевод как способ сохранения наследия), *социологической* (перевод как практика культурной медитации), входят также *общефилософская* (перевод как одна из форм рефлексивности) и *эпистемологическая* (перевод как новая методологическая стратегия) [2, с. 22]. И поскольку вся история европейской философии – это история перевода, в этом смысле переводчик становится движущей силой этого процесса, позволяя в новом свете взглянуть на мыслительный опыт прошлого и настоящего.

Безусловно, философия не может сводиться к исследованию языков перевода и спорам вокруг версий перевода Декарта, Канта, Гегеля, Ницше, Поппера, Хайдеггера, Витгенштейна, Сартра или Деррида; а уход профессиональных философов в философский перевод, который зачастую становится приоритетной формой «консолидации» отечественных философов, имеет к философии как к «творчеству концеп-

тов» лишь опосредованное отношение: переводчик не может считаться философом, если он не занимается собственным творчеством. (Чего стоит философ, по словам Ж. Делёза и Ф. Гваттари («*Что такое философия?*»), если о нём можно сказать: он не создал ни одного концепта, или он не создал сам своих концептов? [5, с.14–15]). В то же время, под влиянием переводов, или в процессе интерпретации и комментирования оригинальных текстов иноязычных авторов складывался индивидуальный символичный язык многих значимых философов: Ф. Шлейермахер переводил Платона, П. Рикёр начинал свою академическую карьеру с переводов немецких авторов, а Ж. Деррида – как переводчик текстов Э. Гуссерля; известен своими англоязычными переводами Бубера, Ницше и Гегеля немецко-американский философ В. Кауфман; активно переводил на исландский язык Платона, Декарта, Милля, Кьеркегора и Хайдеггера Т. Гильфасон; перевёл на польский язык ряд философских работ, в том числе и кантовскую «*Критику чистого разума*», Р. Ингарден; переводчиком философской и художественной литературы был знаток 17 языков Г.Г. Шпет; занимались переводами К. Айдукевич, Ж. Бофре, Ж. Ипполит, Ю.И. Айхенвальд, В.В. Библихин, Я.Э. Голосовкер, А.Ф. Лосев, Н.О. Лосский, Р. Касснер, П. Клоссовский, Ф. Лаку-Лабарт, В. Подорога, В.В. Розанов, К.А. Свасьян, В. Соловьев, С.Л. Франк, М. Хайдеггер, П.Ю. Юшкевич и т.д..

Философия, в первую очередь западная, не возможна без феномена перевода, «воображаемая онтология» которого «составляет первое и последнее условие преобразования невербального содержания сознания в артикулированные, грамматические и дискурсивные формы» (Л. С. Фокин) [14, с.10]. Только через перевод можно по-настоящему «освоить» и «присвоить» «новые» философские смыслы, содержащиеся в философских терминах и других языковых единицах, отмеченных философским содержанием, поскольку смысл не существует вне языка и его семантики. При этом прецедентная *переводимость* европейских философских текстов во многом достигается за счет общности той части интернациональных концептов, которые изначально формировались в широком контексте текстологических и историко-культурных интерпретаций античных, итальянских, немецких, французских, голландских и других классических текстов по метафизической философии, нашедших продолжение в полемике и академических исследованиях вокруг работ философов новейшего времени. Переводческий «повтор» философского знания в иных национальных и языковых контекстах – основной источник и движущая сила философских рефлексий¹. А популярность и влияние философа в современном мире находится в прямой зависимости от востребованности его текстов для перевода.

В работе «*Преследование и искусство письма*» Л. Штраус описывает обнаруженную им темпоральную «*сверхпереводимость*» философской мысли. Ничто, по его мнению, не может помешать диалогу философов: они могут жить в разные времена, говорить на разных языках и даже на разные, внешне не связанные с философией темы, но присущая философам «быстрота мысли» (в которой, по словам С.С. Аверинцева, заложен *транцензус-универсальность*) делает их всегда абсолютно понятными и «переводимыми» друг для друга. Вместе с тем, языковая природа философского знания и подвижность границ дифференцированного интеллектуального контекста², относительное равноправие динамично развивающихся языков и невозможность единого «сакрального» языка европейской философии, который мог бы приблизить «вербальный» перевод специальных философских текстов к технической процедуре, заставляют философов рассуждать о проблемах *лингво-культурологической не-*

¹Начиная с XVIII – XIX вв. перевод как философская задача начинает осознаваться немецкой и французской философией, в рамках которых и были заложены философские основы теории перевода.

²Речь идет о расширяющемся знании, его теоретическом содержании и риторических формах.

переводимости их опусов. В частности, Ж. Деррида («Письмо японскому другу»), провозглашавший перевод критерием философской работы, утверждал: «Перевод – главное дело философа. Это дело невозможное». В основе любого рассуждения о *переводимости* (или *непереводимости*) лежит вопрос о субъективном понимании сути переводческого процесса и его результата³. Вся история теоретического переводоведения – это история смены подходов и поиска точных дефиниций, в основу которых, как правило, закладывались параметры *идеально качественного перевода*. Чем больше требований предъявляется к *условиям порождения* и *параметрам переводного текста*, его

- (логическому и предметно-тематическому) содержанию,
- информативности,
- смыслом и метасмыслом⁴,
- качеству интертекстуальных отношений между оригиналом и текстом перевода,
- степени интерпретативности,
- формальным или структурным признакам,
- функциональной и коммуникативной эффективности,
- прагматической направленности,
- конвенциональности,
- «реакции рецептора»,
- (равно)ценности воздействия на адресатов оригинала и перевода,
- соответствию цели (скопосу),
- восприятию и статусу в культуре переводящего языка («продуктивности релятивизации познавательного предмета» [«соблюдению интересов» адресанта и адресата,
- производимому «впечатлению»,
- отношению к тексту оригинала,
- эвристической ценности,
- эстетичности,

³В известной лекции, прочитанной в Париже в октябре 1999 («Парадигма перевода») П. Рикёр говорит о «двух подходах к исследованию проблемы перевода. В «узком смысле» перевод можно понимать как «переложение словесного сообщения с одного языка на другой» (как это делает А. Берман и другие), а в «широком» – как синоним осмысления и толкования текста в рамках одного и того же родного языка» (Дж. Штайнер) [10, с. 1]. Как и философия, перевод продолжает оставаться неопределённым понятием, не имеющим ни чётко обозначенного содержания, ни объёма (Н.С. Автономова, Б.В. Алимов, Л.С. Бархударов, М.П. Брандес, Д.М. Бузаджи, Ю.В. Ванников, А. Г. Ветренко, В.Г. Гак, Г. Р. Гачечивадзе, Н.К. Гарбовский, В. С. Виноградов, Д.И. Ермолович, Т.А. Казакова, И. А. Кашкин, И.Э. Ключанов, К. И. Ковалёва, В.Н. Комиссаров, В. Коптилов, В.А. Куренной, В. А. Кухаренко, Л. К. Латышев, Л. Л. Нелюбин, Р.К. Миньяр-Белоручев, Г.Э. Мирам, Е.В. Погорелов, В. И. Приворотова, И.И. Ревзин, Я.И. Рецкер, З. И. Роганова, В. Ю. Розенцвейг, В.В. Сдобников, А.В. Смирнов, Г.М. Стрелковский, А.В. Фёдоров, Г.В. Чернов, К.И. Чуковский, А.Д. Швейцер, Ж.-П. Вине, Э.-А. Гутт, Ж. Дальберне, Ж. Делиль, К. Дюрье, О. Каде, К. Кэллоу, Дж.К. Кэтфорд, И.Левый, А. Лилова, Д. Манди, Ю. Найда, П. Ньмарк, А. Попович, К. Райс, Д. Робертсон, Г. Тури, Т. Сэвори, Х. Фермеер, Р. Хартманн, Н. Хомский, Б. Хатим, Дж. Хаус, А. Честерман).

⁴Если в философии и современных когнитивных исследованиях прослеживается традиция соотносить смысл с концептуальными системами и структурами знаний, или «менгефактами», такими, как: знания, концепты, представления, социокоды, которые, в свою очередь, подразделяются на прецедентные феномены, артефакты, бестиарии и стереотипы (В. Дильтей, П. Рикёр, Г. Риккерт, Е. В. Дворецкая, Д. И. Дубровский, Д. А. Леонтьева, В. Н. Порус, В. С. Стёпин), а также индивидуально-личностным и коллективно-историческим опытом индивида, то собственно лингвистический подход базируется, преимущественно, на исследованиях способов его программирования в тексте, закономерностях декодирования и т.д., что прослеживается в работах А. А. Потебни, Н.Д. Арутюновой, И. М. Богуславского, А. В. Бондарко, С. А. Васильева, А. Вежицкой, М. Гаспарова, И. Р. Гальперина, Т. М. Дридзе, В. Э. Демьянкова, И. М. Кобозевой, И. А. Мельчука, А. И. Новикова и других.

- значимости для развития языка перевода⁵,
- мере допустимой лингвистической «чужеродности»⁶,
- ответственности за внедрение в свою культуру «чужеродной идеи», и т.д., тем труднее решается теоретическая проблема переводимости, тем больше аргументов появляется в пользу принципиальной *невозможности перевода*.

Отношения между оригиналом и переводом называют «наиболее драматическим сюжетом европейской культуры» (А.Меликян), утверждающей приоритет и уникальность *индивидуального* познавательного, мыслительного и художественного опыта. Вопрос о теоретической непереводимости и невозможности перевода, возникающий как следствие его семиотической неопределенности и невозможности категоризации основных понятий транслатологии[□], происходит от бесконечности индивидуальных проявлений *лингвокреативного мышления*. В силу «несоизмеримости» языковых культур, а также сознания и опыта индивидуумов перевод не может быть исчерпывающим подобием оригинала[□].

Философские основания перевода не сводимы к сугубо лингвистическим проблемам. Перевод – операция не над языковыми знаками, а над идеями. И поскольку в философии идеи проявляются «в форме *концепта* или в форме «творчества *концепта*» (Ж. Делёз «*Алфавит Жюль Делёза*»), при переводе философского текста неизбежно возникают проблемы, связанные с иноязычным *толкованием* и *комментированием* избыточных *смыслов* и *образов*, положенных в основу *философских* понятий, в результате которого многозначность и многослойность философского оригинала трансформируется[□]. Ориентируясь на авторский смысл текста, переводчик остаётся заложником собственной, *современной* ему *культурно-языковой ситуации*[□]. «Расщепление», «разрыв», «переосмысление», «потеря» или «снятие» смыслов оригинального текста в переводе, как правило, происходит в силу не только субъективных, связанных с компетенцией и прагматикой переводчика, но и объективных – языковых и историко-культурных, причин.

Реальность оригинала многослойна и состоит не только из его содержания, но и из «игры понятий», из различных лингвокультурных и исторических импликаций. Языковые единицы общелитературного языка, превращенные в элементы профессионального философский жаргона, как правило, теряют при переводе свои естественные связи с другими областями знания. Ни один из переводов не способен зафиксировать все ассоциации, интертекстуальные связи и рефлексии, порождаемые оригинальным текстом в условиях языковой культуры автора-мыслителя. И чем многочисленнее переводы, тем очевиднее парадоксальный факт, что они «не могут заменить» оригинал.

Отечественные мыслители практически не воспринимали перевод в виде особой философской задачи, в отличие, например, от философов Германии (Ф. Шлегель, Ф. Шлейермахер, В. Беньямин, Л. Витгенштейн, М. Хайдеггер, Г.Г. Гадамер, К-О. Апель) или Франции (П. Рикёр, Ж. Деррида, А. Бадью, Ф. Лаку-Лабард, К. Леви-Стросс), где философия всё больше осознаётся как *философия перевода*[□], либо диалектика *Сво-*

⁵В частности, в своей известной статье «*Задача переводчика*» В. Беньямин писал о том, что интенция переводчика, в отличие от авторской, должна быть направлен не столько на переводимый оригинал и его содержание, сколько *в сторону собственного языка* [3, с.126]. Проблема *переводимости/непереводимости* по Беньямину сводится к пониманию переводчиком своей ответственности перед собственным языком. А *адекватность* переводного текста заключается в его *ценности* для своего собственного языка.

⁶«...переводной язык – это отчасти воляпюк. Он всё время втаскивает чужое. Мера допустимой чужеродности ты определяешь сам, и скорее нутром, чем разумом. Насиловать родную речь можно до определённой черты. Дальше речь становится некрасивой, а затем не поддается осмыслению.» (беседа с переводчиком В. Гольшевым «*Ты находишься при хорошем деле...*») [

его-Чужого, а перевод – как, прежде всего, рефлексивный ресурс *понимания*⁷, интерпретативный процесс, в котором роль интерпретанта отводится носителю языка перевода. Именно так трактуется перевод в работах философов, определивших направление современной гуманитарной мысли: Р. Барта, Ж. Бодриара, Г.Г. Гадамера, Ж. Делёза, Ж. Деррида, В. Дильтея, У. Куайана, Ж.Ф. Лиотара, К. Леви-Стросса, П. де Ман, М. Ортеги-и-Гассета, П. Рикёра, Р. Рорти, М. Фуко, В. Франкла, М. Хайдеггера, Дж. Штайнера, Г.Г. Шпета. Понимание – начальная стадия гуманитарного перевода, в котором алгоритмизированные логические операции сопровождаются интуитивно-эвристическими действиями и ассоциативными гипотезами, основанными на собственном когнитивном опыте переводчика (Д. Лекка, Х. Херманн, В. В. Гусев, З. И. Роганова, Т. А. Фесенко, В. Н. Шевчук).

Переводческое понимание – это всегда личностный процесс, поскольку смыслом переводимого философского текста является также и содержание индивидуального понимания. Этот тип деятельности связан с перекодирующей интерпретацией (Р. Якобсон), когда переводчик превращает исходное концептуальное содержание философского текста в «для себя реальность» (Ю.М.Лотман). С одной стороны, «тот, кто переводит, – по словам Г.Г. Гадамера, – должен сказать со всей ясностью, как именно он понимает текст <...>. Он не может оставить в своём переводе ничего такого, что не было бы совершенно ясным ему самому» [4, с. 449]. «Понять – значит перевести» (Дж. Штайнер «*После Вавилона*»). Именно поэтому вопрос о *переводимости* часто подменяется в дискуссиях о переводе гуманитарных текстов вопросом о их *понятности*⁸ (И.В. Алексеева, М.П. Брандес, Н.А. Каширина, А.А. Леонтьев, В.Н. Комиссаров, В.Л. Наер, А.В. Смирнов), а о том, действительно ли понято то или иное философское высказывание, предлагается судить по его переводимости [12, с. 37-54]. В том числе и М. Хайдеггер («*Бытие и время*») писал о том, что переводческая «речь есть артикуляция понятности. Она уже лежит поэтому в основании толкования и высказывания. Артикулируемое в толковании, исходное стало быть уже в речи, мы называем смыслом» [15, с. 161].) С другой стороны, переводчик, как Ахиллес из известной зеноновской апории: он привязан к оригиналу, но не может и никогда не сможет его достигнуть. Так как «“понятность” перевода, как, впрочем, и серьёзного философского текста, имеет свои “уровни”. При первом прочтении какого-либо философского текста у нас возникает одно впечатление и один “список” вопросов к автору, при втором – другое “впечатление» и “другой” список вопросов, при многократном прочтении – третье (известна фраза, написанная аль-Фараби на копии аристотелевского Трактата “О душе”: “Я прочёл этот трактат двести раз”). При этом “понятность” и “непонятность” часто меняются местами. Подчас то, что осталось “непонятым” после первого прочтения, без особых усилий выясняется после второго прочтения. А то, что при первом прочтении казалось “понятым”, становится “непонятым” при последующих чтениях. Главное – по мере углубления знакомства с работами Философа меняются сами вопросы к Философу. Если же кто-то станет читать Аристотеля на древнегреческом языке, то перед ним встанут совсем другие вопросы по сравнению с теми, которые встали бы перед ним при чтении того или иного перевода. Поскольку понимание текста на иностранном языке самым непосредственным образом связано с переводом, то получается, что разные уровни понимания Философа вызывают потребности в разных переводах» (Е. В. Орлов «*О русских переводах Аристотеля*») 9, с. 52⁷. И чем ближе философская концепция

⁷Так, в англо-американском аристотелеведении есть как «*Оксфордские переводы*» на «хорошем английском языке» (в основном, переводы У. Д. Росса с его же комментариями), предназначенные для знакомства с Аристотелем «в первом приближении», так и более «точные», профессионально-ориентированные на исследователей переводы *Clarendon Aristotle Series* (*Аристотелевской серии «Кларендон»*), где текстологические комментарии занимают места не меньше, чем сами произведения Аристотеля.

обращена «к стихии языка», тем больше возникает потребность в разных переводческих интерпретациях, позволяющих увидеть, и передать авторский текст под разным углом зрения, прояснить его многочисленные интертекстуальные связи.

В свою очередь, непереводаемость не всегда тождественна непонятности. Непонимание – тоже есть способ понимания: понимания чужого именно как *Чужого*; тогда как уверенность в том, что «всё понятно», приводит к подмене чужого своим. «Непонятым» и «непонятым» может оказаться и переведённый текст. В частности, – текст философский, труднодоступность понимания которого зачастую заложена не только в инокультурных символах и метафорах, или культурных нормах и ценностях, но и в особенности творческого метода конкретного философствующего автора, не полагающего простоту изложения и доступность своей концепции её достоинством: «Если мало кто меня заметит – хорошо: чем меньше круг понимающих, тем я себе дороже» (Ф. Петрарка); «Мало понимают те, кто понимает только то, что можно объяснить» (М. Эбнер-Эшенбах); «Только один человек меня понял, да и тот меня, по правде сказать, не понял» (Г. В. Ф. Гегель); «Нет ничего мудреного в том, чтобы быть общепонятым, если при этом отказываешься от всякого основательного понимания» (И. Кант). «Перевод – это смерть понимания» (М. Гаупт). Г. Бонитц, составивший непревзойдённый до сих пор индекс к Аристотелю, при толковании многих мест «*Метафизики*» писал: «Понять это место выше моих сил».

Осмысление философских текстов, состоящих, по выражению Л. Витгенштейна, «из сказанного и несказанного», – одна из самых сложных форм интеллектуальной деятельности, требующих от переводчика объективизации его творческого действия. Гегель писал, что его язык труден для понимания и перевода, но такова суть всякой настоящей философии. Понимание многих текстов, например, таких, как «*Феноменология духа*» Г. В. Ф. Гегеля, «*Логико-философский трактат*» Л. Витгенштейна, или «*Бытие и ничто*» Ж.-П. Сартра требуют концептуализирующих оригинал специализированных герменевтических комментариев. При этом осмыслив текст, переводчик должен не транслировать личное понимание, а дать возможность читателю сформировать своё собственное понимание.

Перевод как *исследование*, как *повторное чтение* философских рассуждений предполагает попытки уточнить смысл как отдельных категорий и терминов, так и всего текста. Зачастую переводчику приходится писать к философским изданиям предисловия, которые имеют исследовательский характер и предполагают предварительную работу с большим объёмом специальной литературы. Актуальный интерпретивистский подход трактует перевод как деятельность, где понимание переводимого текста и его семантических инноваций расценивается как область специальных профессиональных усилий, когда переводчик «смотрит на ситуацию как добросовестный историк, архивист и знаток всех обстоятельств» [8, с.5]. Такая стратегия даёт возможность адекватного понимания философии переводимого автора внутри современных ему дискуссионных контекстов, не всегда осознаваемых и понятных отечественному читателю. И превращает переводимый текст в «работу нового поколения». Эта связано с такими смысловыми характеристиками философского текста, как:

- абстрактность (неэмпиричность);
- концептуальность (универсальность);
- символичность;
- метафоричность;
- неполная эксплицируемость (незавершённость);
- невозможность полной рефлексии;
- многоплановость;
- синкретичность;

- ситуативность (актуальность);
- неустойчивость (подвижность);
- вариативность;
- субъективность (индивидуальность, личностность);
- интерпретативность и т.д.,

которые превращают гипотетико-дедуктивный поиск его конкретных смыслов в трудоёмкий процесс, поскольку суть «переводческого» понимания философского текста состоит в том, чтобы не только раскрыть его *смысловое содержание*, но и найти адекватные средства для его выражения в своём языке.

Выводы. Цель философского перевода сводится не столько к «жанровой стилизации» или «стилизованному пересказу» оригинального текста, сколько к *конструированию его смыслов*: поискам «правильных» эквивалентов философских понятий и «правильно» представленным рассуждениям и выводу (оформленному как понятие или тезис). А суть переводческого понимания философского текста состоит в том, чтобы не только раскрыть его *смысловое содержание*, но и найти адекватные средства для его выражения в своём языке. Вне зависимости от выбранного автором способа осмысления бытия, философским текст – это текст философского содержания, манипулирующий специализированными философскими понятиями и их семантическим наполнением. Именно факт оперирования специализированными понятиями, предполагающий некую экспертность и профессионализацию философской коммуникации, сближает философское построение с другими видами информативных, в том числе научных, текстов. Философский текст функционален. Он служит средством коммуникации в «подготовленной» среде. Вне этой среды он теряет осмысленность. И выход философской проблематики в другие сферы гуманитарного знания и социальной практики (политика, социология, лингвистика, гендер) лишь подтверждает его прагматичность. На этом строится стратегия *коммуникативной переводимости* философского текста. В то же время формат манипулирования когнитивным сознанием посредством философски значимых слов и понятий (концептообразующих метафор и терминов), использование «языковой игры», неконвенциональной семантической сочетаемости языковых единиц, доминирующая актуализация в определённых философских текстах особого «стиля» философствования и т. п., заводит исследователей в проблематику *концептуально-семантической непереводимости*.

Список литературы

1. Аверинцев С.С. Предварительные заметки к изучению средневековой эстетики / С. С. Аверинцев // Древнерусское искусство. Зарубежные связи. – М.: Наука, 1975. – С. 371–382.
2. Автономова Н. С. Познание и перевод: Опыт философии языка / Н.С. Автономова; [Беньямин В. Задача переводчика. Предисловие к переводу «Парижских картин» Бодлера / Вальтер Беньямин; [Гадамер Г.-Г. Истина и метод. У 2 тт. / Ганс Георг Гадамер; [Делёз Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Жак Делёз, Феликс Гваттари; [Коул М. Культурно-историческая психология: наука будущего / Майкл Коул; [Куайн У. Слово и объект / Уиллард Куайн; [Марков А. Трудности познания и перевода / А. Марков // Вопросы литературы. – 2009. – № 2. – С. 109–117.
3. Орлов Е.В. О русских переводах Аристотеля / Е.В. Орлов // Вестник ТГУ: Философские науки. – 2007. – № 298 (май). – С. 51–59.
4. Рикёр П. Парадигма перевода / Поль Рикёр; [Семко С.А. О герменевтическом аспекте перевода / С.А. Семко, Г.П. Рябов // Информационно-коммуникативные аспекты перевода: Сб. научных трудов. Часть II. – НН: НГЛУ, 1998. – С. 112–133.
5. Смирнов А.В. Можно ли строго говорить о непереводимости? / А.В. Смирнов // Гуманитарные чтения РГГУ – 2009 : Теория и методология гуманитарного знания. – М.: РГГУ, 2010. – С. 37–54.
6. «Ты находишься при хорошем деле...» [Фокин С.Л. Перевод как незадача русской философии: к критике концепции мимесиса В. А. Подороги / С. Л. Фокин // Вестник Самарской гуманитарной академии. Выпуск: «Философия. Филология». – 2010. – № 2 (8). – С. 109–125.
7. Хайдеггер М. Бытие и время = Sein und Zeit / Мартин Хайдеггер; [Шлейермахер Ф. О разных методах перевода / Ф. Шлейермахер // Вестник Московского университета. Серия 9: Филология. – 2000. – № 2. – С. 127–145.

8. Штраус Л. Преследование и искусство письма / Лео Штраус // Искусство письма. Сб. / [Пер. с англ. и нем. Б. Скуратова]. – М.: Логос, 2012. – С. 5–21. – (Проект Letterra.org; Серия: Off-University; Вып. 33).
9. Щедрина Т.Г. Перевод как культурно-историческая проблема (отечественные дискуссии 1930-1950-х годов и современности) / Т.Г. Щедрина // Вопросы философии. – 2010. – № 12. – С. 25–36.
10. Abécédaire de Gilles Deleuze / Алфавит Жюль Делёза с Клер Парне (А,В,С): стенограмма на основе субтитров [Steiner G. After Babel: Aspects of Language and Translation / G. Steiner. – Oxford: Oxford University Press, 1975. – 520 p.

Смирнова Л. А. Про перекладності філософських текстів: переклад на рівні слів і концептів (ідей) // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.515-522

У статті проаналізована проблема перекладу філософського тексту як частини більш загальної проблеми перекладності. Оскільки у філософії ідеї проявляються у формі концепту або у формі творчості концепту, при перекладі філософського тексту неминуче виникають проблеми, пов'язані з ініомовним тлумаченням і коментуванням надлишкових смислів і образів, покладених в основу філософських понять, в результаті якого багатозначність і багатошаровість філософського оригіналу трансформуються. Переклад філософського тексту не зводимо до суто лінгвістичних проблем, тому він розглядається нами як операція не над мовними знаками, а над ідеями.

Ключові слова: *філософський текст, переклад, перекладність, розуміння, інтерпретація, сенс, концепт, ідея.*

Smirnova L. On the transferability of philosophical texts translated at the level of words and concepts (ideas) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.515-522

The article analyzes the problem of the translation of a philosophic type of the text and is trying to spotlight this problem as an integral part of a more general problem of translatability. The author stands to reason the fact that philosophers represent their ideas by means of concepts or as “the art of conception”. Obviously, it implies the inevitable translational problems, related to interpretation and commenting of the other languages’ senses, symbols and images, which are the basis of the philosophical concepts, resulting into significant transformation of ambiguity and multilayered character of the original philosophical text. The translational understanding of the philosophical text means not only revealing of its semantic context but also finding of the adequate means of its expression in the language of translation. But the translation of a philosophical text couldn’t be reduced to purely linguistic problems. They should be viewed not as “an operation” on the linguistic signs but on the philosophical ideas. Anyway, the translational comprehension of the philosophical texts, which consist of “the expressed” and “the untold”, is one of the most complicated forms of an intellectual activity and it requires objectification.

Key words: *philosophic text, translation, translatability and untranslatability, understanding, interpretation, sense, concept, idea.*

Поступила в редакцію 07.04.2013 г.

УДК 81' 373. 611' 367. 623

**Адъективы с квалификативно-квантитативной семантикой
в русском и английском языках**

Субботина О. А.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье исследуются русские и английские производные адъективы с суффиксами -ish, -оват⁻¹/-еват¹ и -оват⁻²/-еват⁻², эксплицирующие квалификативно-квантитативную семантику. Сравнительный анализ таких производных слов в генетически дистантных языках позволяет выявить универсальные механизмы формирования и транслирования качественных и количественных значений речевых единиц. Смысловые модификации и словообразовательная метафоризация адъективов в русском и английском языках свидетельствует о высокой степени симметрии их деривационных и лексических характеристик.

Ключевые слова: адъектив, квалификативно-квантитативная семантика, модификация, мутация.

Репрезентация качественных и количественных значений языковых и речевых единиц различными средствами находится в фокусе неослабевающего внимания теоретического языкознания (труды И. И. Туранского, В. В. Безруковой, Ш. Балли, А. Foolen). Наиболее перспективным для изучения проблем экспрессивности и интенсификации семантики слова представляется изучение словообразовательных средств качественных имен прилагательных, отличительной особенностью которых является динамический характер номинации. В исследовании предпринята попытка сравнительного анализа русских производных адъективов с суффиксами-омонимами -оват⁻¹/-еват¹ и -оват⁻²/-еват⁻² и английских дериватов с суффиксом -ish.

Актуальность работы определяется необходимостью изучения семантически тождественных, но генетически различных слов в русле когнитивно-дискурсивного подхода.

Цель статьи – выявить деривационные и лексические предпосылки формирования квалификативно-квантитативных смыслов у русских и английских прилагательных, созданных в рамках и на пересечении модификационного и мутационного словообразовательного типа.

Изучение производных слов в типологически дистантных языках, которыми являются русский и английский, позволяет выявить как универсальные характеристики, основанные на общности человеческого мышления, категоризации и концептуализации окружающей действительности, так и уникальные явления, отражающие особенности менталитета. Как известно, в процессе словообразования определяются свойства и качества объектов, эксплицируется их функциональная нагрузка, фиксируется их дискурсивная значимость в соответствии с когнитивными установками говорящего субъекта. По словам Т.И. Вендиной, словообразование позволяет выявить способы оценки внеязыковой действительности, рассмотреть ее сквозь призму шкалы соответствий системе ценностей, определить, какие ее элементы словообразо-

вательно маркируются и почему, и тем самым выяснить, что в языковом сознании того или иного народа является жизненно и социально важным. Уже сам выбор того или иного явления действительности в качестве объекта словообразовательного детерминирования свидетельствует о его значимости для носителей языка [2, с. 10]. Изучение таких системных словообразовательных феноменов, как адъективы с квалификативно-квантитативной семантикой в русском и английском языке, позволяет с одной стороны выявить их семантико-словообразовательную симметрию, а с другой – обозначить высокий деривационный потенциал формирования подобных дериватов в условиях усиления интенсивности языковой коммуникации.

Как показывают предыдущие исследования, производные имена прилагательные с качественно-количественной семантикой в русском языке образуются в рамках модификационного (*грустноватый, сладковатый, тесноватый*), мутационного (*мужиковатый, молодцеватый, хамоватый*), синкретичного мутационно-модификационного (*трусоватый, ноздреватый, шиковатый*) словообразовательных типов и содержат деривационные суффиксы-омонимы -оват⁻¹/-еват¹ и -оват⁻²/-еват⁻² [6]. В английском языке суффиксам-омонимам -оват⁻¹/-еват¹ и -оват⁻²/-еват⁻² по деривационным и семантическим показателям может соответствовать суффикс -ish, который образует имена прилагательные от именных основ: *childish* – *детский, ребяческий, foolish* – *глупый, глуповатый, greenish* – *зеленоватый* [1].

Словообразовательное значение английских производных адъективов с суффиксом -ish "having the character of, about, almost": *childish newish* тождественно словообразовательному значению русских адъективов с суффиксами -оват⁻¹/-еват⁻¹ и -оват⁻²/-еват⁻²: "характеризующийся в большей или меньшей степени тем, что называет мотивирующее прилагательное" и "имеющий свойства того, что названо мотивирующим существительным" [4, с. 288]. Такое соотношение выявило, что характер мотивационных и семантических связей в английских адъективах четко не определен, а значение словообразовательного суффикса -ish в составе производных имен прилагательных следует изучать в связи с категориальной принадлежностью производящих слов.

Рассмотрим некоторые адъективы, мотивированные именами прилагательными.

1. Адъективы с суффиксом -ish : -оват⁻¹/-еват⁻¹, со значением "вкусовые качества" : *sweetish* – "sort of or somewhat sweet" ← *sweet* – "having the taste of sugar or a substance containing or resembling sugar, as honey or saccharin":

Israeli wines, apart from the expensive Golan Heights wines, have generally been pretty poor – thick, sweetish, over-ripe and a million miles away from thirst-quenching (Daily Telegraph, electronic edition of 19920404).

Сравним семантику этого слова с подобным прилагательным в русском языке: *сладковатый* – «несколько сладкий» ← *сладкий* в 1-м знач.: «имеющий вкус, свойственный сахару, меду»:

И если пить мягкое сладковатое вино, то никакой игры фруктовых ноток почувствовать не удастся, кислота забьет все нюансы (И. Бухаров. Подсказка истинным гурманам).

Обратимся к переносным значениям исследуемого прилагательного:

- *sweetish* – "sort of or somewhat sweet" ← *sweet* – "pleasing to the senses; agreeable" : *Yes, sir; the last thing was this here lady professional, getting up stern and kind of sweetish sad in her low-cut black dress to sing the song of songs* (Somewhere in Red Gap). Ср.: *сладковатый* ← *сладкий* – «перен. заставляющий испытывать или выражающий удовольствие, радость, наслаждение»: *Задумчивая и сладковатая грусть в его сердце* (А. Куприн. Юнкера).

- *sweetish* – "sort of or somewhat sweet" ← *sweet* – "having a pleasing disposition; lovable": *Again, sweetish, not unpleasant; she was in that time of her youth when ripeness*

in any form spelt pleasure (M. Warner. Indigo). Ср.: сладковатый ← сладкий – «перен. умильный, приторно-ласковый, чрезмерно любезный»: *Вы хотите сказать, – продолжал запальчиво Шубин, – что я так же пуст, и вздорен и мелок, как эта сладковатая немочка?* (И. Тургенев. Накануне).

В производных прилагательных *sweetish* / *сладковатый* сема 'sort of, somewhat / немного, невысокая степень проявления признака' актуализируется только в прямом номинативном значении. Когда в качестве мотиваторов выступают лексико-семантические варианты прилагательных *sweet* / *сладкий* семантика производного слова *sweetish* / *сладковатый* модифицируется: появляются разнообразные значения, отображающие эмоциональные и ментальные характеристики.

2. Адъективы с суффиксом -ish : -оват⁻¹/-еват⁻¹ со значением "температура" :
coldish – "somewhat cold; cool; chilly" ← cold – "having a low temperature": *I fire off e-mails to two of Dad's Reno doctors, and then call Dad - I'm not visiting him because I'm feeling coldish again - and tell him to complain to the charge nurse* (<http://improbable-optimisms.blogspot.com>). Ср.: холодноватый – "немного холодный, несколько холодный" ← холодный – "имеющий низкую температуру": *Провожал меня только Изя Лившиц. Стоял холодноватый и тихий зимний день. На молах на месте вчерашних луж хрустели тонкие, как слюда, ледяные корки* (К. Паустовский. Повесть о жизни. Время больших ожиданий).

Примеры употребления имен прилагательных *coldish* / *холодноватый* в номинативном значении показывают, что в отличие от толкования в русском языке английская словарная дефиниция характеризуется более интенсивной степенью маркирования низкой температуры. Об этом свидетельствует синонимический ряд "*cool, chilly*". Дискурсивные характеристики исследуемых прилагательных в обоих языках, по нашему мнению, совпадают. Значения адъективов объединяет сема "довольно, слишком", что обеспечивается контекстуальной поддержкой: "*and tell him to complain*" / "*зимний день, ледяные корки*". Однако в другой коммуникативной ситуации функциональная семантика адъектива *coldish* в большей степени сближается со словарным определением прилагательного *холодноватый*:

For me, there was something metallic in taste (crazy, miswired brain) and coldish (but in a nice way) about DeYoung's voice (Lisa Hirsch's Classical Music Blog).

Подобные процессы наблюдаются и при функционировании антонимичного прилагательного *hottish* – "somewhat hot, not quite hot": мерные оттенки значения варьируются от "немного, несколько": *Try putting hottish - not too hot - cloths on your breasts when you express* (<http://furtheradventuresofme.blogspot.com>) до "довольно, слишком": *Eli then grabbed the glass plate with his hands. One of the skills you pick up after forty years in the lab is a certain ability to touch hottish things* (Rabett Run. Along the Bunny Trail).

Такая разнообразная палитра значений в передаче "количества" признака, которыми характеризуются производные имена прилагательные с суффиксами -ish и -оват⁻¹/-еват⁻¹ объясняется тем, что в одном слове соединяются значения меры (по отношению к реальному качеству или количеству) и значения оценки, которые обусловлены любой оценочной деятельностью лежит категория меры, ибо оценить – значит определить – рационально и эмоционально – количество качества, составляющего в единстве сущность явлений, и соотнести их с идеализированной нормой должного и желаемого [5, с. 43-78; 3, с. 56]. Квантитативно-оценочные модификации реализуются в семантико-словообразовательных значениях русских и английских имен прилагательных.

Далее проанализируем некоторые адъективы, мотивированные именами существительными.

1. Имена прилагательные с суффиксами *-ish* : *-оват⁻²/-еват⁻²*, мотивированные существительными со значением "название лица по поло-возрастному признаку": *womanish* и *manish*.

Адъективы *womanish* и *manish* соответствуют русским именам прилагательным *женоподобный* и *мужеподобный*. Однако принимая во внимание релевантность словообразовательных формантов *-ish* : *-оват⁻²/ -еват⁻²*, английские имена прилагательные можно рассматривать и в отношении окказиональных русских адъективов: *женеватый* и *мужеватый*:

womanish – "having qualities or characteristics regarded as unsuitable to a strong character of either sex, esp. a man; characteristic of or suitable for a woman" ← woman: *In other words, the men who rule are being called womanish, or childish* (J. McDonald. Family Reformation). Ср.: *женеватый* – «подобный женщине» ← жен(щина): *Сбор гостей показался странен: две пожилых четы среднего слоя, один художественный свистун – молодой человек женоватого вида, несколько отдельных дам и еще две девицы* (А. Солженицын. Октябрь Шестнадцатого).

manish – "characteristic of or suitable for a woman" ← man: *The left is full of manish women and womanish men* (Neo-neocon. Obama is a girly man). Ср.: *мужеватый* – «подобный мужчине» ← мужчина: *И тут мимо прошла какая-то девушка, мне незнакомая, но весьма своеобразного вида - коротко стриженная, мужеватая, в длинной клетчатой рубаше и с огромной туристической сумкой* (Н. Власова. Весенняя проза).

Дополнительный компонент "*having qualities/ characteristic of/ подобный тому, что названо мотивирующим словом*" вычленяется в словообразовательном значении и семантике английских адъективов и в значении русских окказиональных прилагательных. Это свидетельствует о мутационном характере производных слов.

2. Адъективы с суффиксами *-ish* : *-оват⁻²/-еват⁻²*, мотивированных существительными со значением "*название животного*". Данные номинации ассоциируются с человеческими качествами (внешний вид, характер и др.), и именно поэтому субстантивная семантика переходит в семантику признаковую. Процесс словообразовательной метафоризации приводит к тому, что образность производного слова «наследуется» от производящего:

foxish – "resembling a fox; especially, cunning" ← fox: *She grinned foxish and punched him in the shoulder* (C. Doctorow. Someone Comes to Town, Someone Leaves Town). Ср.: *лисоватый* – «хитрый, лукавый» ← лиса – «перен. хитрый, льстивый человек»: *...Все это и слилось в единый образ хитровато-лисоватого, со вторым подрастающим подбородком противноватого и фальшивого лидера "партии крупной буржуазии"* (lonely felix. old.sps.ru).

Однако метафорические значения русских и английских адъективов этой группы не всегда симметричны. Сравним: *cattish* – "having the qualities or ways of a cat, sly and spiteful; marked by malice" ← cat: *Frank Rich being Frank Rich: viperous and cattish, with razor-sharp claws* (Frank Rich, Clarence Thomas, and the Missouri Assistant Attorney General). Ср.: *котоватый* – «похотливый, любострастный» ← кот – «перен. о похотливом, сластолюбивом мужчине»: *... вообще он по жизни такой котоватый, поэтому жена от себя не часто отпускает* (www.x-time.ru).

Такая семантическая асимметрия, на наш взгляд, является результатом того, что в картине мире носителей английского и русского языка закреплены разные представления о переносном значении мотивирующего слова. Синхронная образность и варьирование метафорическими смыслами позволяет рассматривать данные адъективы в рамках синкретичного мутационно-модификационного словообразовательного типа.

Выводы. Таким образом, деривационный потенциал формирования адъективов с квалифікативно-квантитативным компонентом в русском и английском языках определяется функциональной мобильностью ЛСВ мотивирующих слов, дискурсивным характером мотивированных слов и системными возможностями словообразовательных маркеров -ish, -оват¹/-еват¹ и -оват²/-еват².

Список литературы

1. Английская грамматика [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://lessons-english.ru>.
2. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / Т. И. Вендина. – М.: Изд-во Индрик, 1998. – 240 с.
3. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления: Проблемы семантики / Н. А. Лукьянова. – Новосибирск: Наука, 1986. – 227 с.
4. Русская грамматика: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. / Русская грамматика. – М.: Наука, 1980. – в 2 т., Т. 1. – 783 с.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Э. Сепир. – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1993. – 656 с.
6. Субботіна О. А. Семантика похідних ад'єктивів із кваліфікативно-квантитативним компонентом (на матеріалі сучасної російської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 „Російська мова” / О. А. Субботіна. – Київ, 2006. – 20, [1] с.
Словари:
 1. Словарь современного русского литературного языка: В 17-ти т. [под ред. В. И. Чернышева]. — М., Л.: Изд-во АН СССР, 1948—1965.
 - Словарь современного русского литературного языка / Под. ред. В. И. Чернышева: — М., Л.: Изд-во АН СССР, 1948—1965. — в 17-ти т.
 2. Century Dictionary and Cyclopedic [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.wordnik.com>.
 3. WordNet 3.0 [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.wordnik.com>.
 4. Wiktionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.wordnik.com>.

Суботіна О.А. Ад'єктиви із кваліфікативно-квантитативною семантикою у російській та англійській мовах // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.523-528

У статті досліджуються російські й англійські ад'єктиви із суфіксами -ish, -оват¹/-еват¹ та -оват²/-еват², які експлікують кваліфікативно-квантитативну семантику. Порівняльний аналіз таких похідних слів у генетично дистантних мовах дозволяє виявити універсальні механізми формування й транслювання якісних та кількісних значень мовних одиниць. Сміслові модифікації та словотворча метафоризація ад'єктивів у російській та англійській мовах свідчать про високий ступінь симетрії їхніх дериваційних і лексичних характеристик.

Ключові слова: ад'єктив, кваліфікативно-квантитативна семантика, модифікація, мутація.

Subbotina O.A. Adjectives with qualificative and quantitative semantics in Russian and English languages // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.523-528

The article explores Russian and English adjectives with suffixes -ish, -овам¹/-евам¹ ма -овам²/-евам² explicating qualificative and quantitative semantics. Comparative analysis of derived words in genetically distant languages provides defining universal devices for formation and transmission of quantitative and qualificative meaning of language units.

The research proves that the character of motivation and semantic ties in English adjectives is not clearly defined and the meaning of derivational suffix -ish in the structure of derived adjectives should be studied in coherence with categorical characteristic of derived words. Quantitative and evaluative modifications are being realized in semantic and derivational meanings of Russian and English adjectives, derived from adjectives. Substantive adjectives are formed in frames of mutation and at the intersection of mutation and modification derivational types.

Semantic modifications and derivational metaphorization of adjectives in Russian and English languages prove high extent of symmetry in their derivational and lexical characteristics.

Key words: *adjective, qualificative and quantitative semantics, modification, mutation.*

Поступила в редакцию 09.04.2013 г.

УДК 8011: 8017

**Некоторые проблемы изучения современных
английских территориальных диалектов Великобритании**

Федотова Ю.Б.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В современной лингвистике большое внимание уделяется исследованию и изучению речевой ситуации в Великобритании. Лингвисты отмечают необходимость глубокого и всестороннего изучения преобразований в системе языка и его реализации в речи. Сопоставляются английские территориальные диалекты и стандартный литературный английский язык. Делается вывод о том, что синхронное состояние фонетической системы современных английских диалектов непосредственно обусловлено спецификой ее исторического развития в том или ином ареале, взаимными контактами диалектов, влиянием языковых образцов языка победителей на язык побежденных или отсутствием такого влияния.

Ключевые слова: *языковая ситуация, преобразования в системе языка, территориальные диалекты, стандартный литературный язык.*

Выбор темы и актуальность данной работы обусловлена все возрастающим интересом лингвистов к изучению проблемы языковой вариативности.

Цель данного исследования состоит в сопоставлении современных английских территориальных диалектов Великобритании с литературным (британским) стандартом английского языка.

Изучение диалектов дает неисчерпаемый материал не только для проникновения в глубочайшие истоки языка, его историческое прошлое, но и позволяет без предвзятости и односторонности оценить и понять особенности становления и развития литературной нормы, различных социальных и профессиональных говоров, а также языковых вариантов, возникших за пределами основной территории распространения языка (например, американского, канадского, австралийского вариантов английского языка). Только учет диалектных данных открывает возможность понять не только так называемые «отклонения» от правил произношения и грамматики, но и сами эти правила, и может служить прочной основой для исследования становления и развития значений слов.

Следует подчеркнуть, что местные диалекты никак нельзя признать «вульгарной речью», употребляемой «необразованными» слоями общества, как утверждают некоторые авторы. Такое суждение антиисторично и неверно фактически, так как, во-первых, литературная норма, как правило, складывается на основе одного или нескольких местных диалектов; во-вторых, языковые особенности любого местного диалекта обусловлены не «небрежностью» речи его носителей, а строгими историческими закономерностями.

Было бы узко представлять себе речь носителей диалекта как совершенно однородную и состоящую сплошь из диалектизмов на всех языковых уровнях (фонетика, грамматика, лексика) и во всех речевых ситуациях. Язык – сложное, общественное

явление, он существует в человеческом обществе, в реальной повседневной речевой практике людей, принадлежащих к различным социальным, профессиональным, территориальным формациям. Широкое распространение литературного стандарта по всей территории Великобритании, междиалектные контакты, влияние профессиональных и социальных языковых образцов, присущих определенным слоям говорящих, воздействие радио и телевидения – все это определяет в конечном итоге речь отдельных носителей диалекта, которая и в пределах единой территории в такой же степени неоднородна, как и в различных ареалах. Даже речь отдельных носителей диалекта (идиолект) в пределах одной деревни или общины имеет свои специфические особенности. Следует особо отметить, что неумолимо протекающий процесс урбанизации в большой мере сужает и нивелирует границы распространения территориальных диалектов и возможности их развития. Это, однако, ни в коей мере не снижает, а наоборот, увеличивает огромную важность изучения ареальных диалектов для более углубленного и непредвзятого понимания этимологии, истории и теории английского языка. Вот почему непреходящую ценность имеет каждая отдельная диалектная лексема, каждое диалектное значение, фонетическая или грамматическая особенность, независимо от того, являются ли они в настоящее время живыми, находятся в стадии отмирания или уже вышли из употребления [2].

Одной из основных особенностей современных английских территориальных диалектов (как и диалектов других языков) является их консерватизм. Те или иные отклонения от литературного стандарта обусловлены в большинстве своем не эволюцией, а именно отсутствием эволюции: в диалектах сохраняются многие языковые явления различных периодов истории языка, а также разного рода иноязычные наслоения – скандинавские, норманнские и др. Другой особенностью современных английских диалектов является их вариантность на всех языковых уровнях (фонетика, грамматика и особенно лексика).

Многие авторы указывают также на то, что характерным признаком строя диалектов является так называемая «избыточность». Имеются в виду, например, обороты, используемые в Ирландии, типа: *It's sorry you will be. It's sleepy I am* вместо *You will be sorry. I am sleepy* или парафразы типа *I do love* (вместо *I love*), употребляемые в юго-западных графствах, нагромождение отрицаний во фразе и др. Для английских диалектов характерна плеонастичность во всех ее возможных разновидностях. В частности, плеонастическое использование *as*: *I hope as that ye'll not be vext. I am going to my uncle's as next Sunday*.

Изучение английских диалектов было с самого начала в значительной степени связано с анализом древнеанглийских и среднеанглийских текстов. Сопоставление с диалектным материалом во многих случаях позволяло выявить ошибочные написания и значения древнеанглийских и среднеанглийских слов в рукописях (так называемые «слова-призраки»), уточнить значение слов, непонятных из контекста и не засвидетельствованных в родственных германских языках. Привлечение диалектного материала также давало возможность выявить слова, ошибочно соотнесенные в глоссах с латинскими леммами, к которым в действительности они не имели никакого отношения, проясняло некоторые явления древнеанглийской и среднеанглийской фонетики и грамматики.

Так, в рукописи древнеанглийского эпоса «Беовульф» (стих 1363) находим слово *hrinde* в значении «покрытым инеем». Долгое время ученые (например, Грайн) считали такое написание ошибочным вместо обычного *hrimige* (совр. *rimy*), встречающегося, например, в древнеанглийском языковом памятнике «Бликлинские проповеди» («*Blickling Homilies*»). Однако последующие диалектологические исследования показали, что в говорах Шотландии, Нортамберленда, Дарема и Йоркшира значение «иней» выражается не словом *rime*, а словом *rind*, а «покрытый инеем» – произво-

дным *rindy*. Форма и значение большинства «необычных» слов, встречающихся в древне- и среднеанглийских текстах, в большой мере проясняются при сопоставлении с диалектным материалом.

Большую помощь оказало изучение диалектов и в шекспироведении, где привлечение диалектного материала дало возможность правильно интерпретировать значение ряда слов. Так, в «Troilus and Cressida» (V, 4, 10) находим выражение *sleeveless errand* в значении «бесполезное дело». Такое употребление зафиксировано и в северных английских диалектах. Глагол *make* у Шекспира, как и в диалектах, используется в значении «закрывать» (*The doors made against you* – «As You Like It», IV, 1, 168) [4], [5], [6], [7].

Интересны встречающиеся у Шекспира формы *cham* (= I am), *chill* (= I will), точно соответствующие диалектному употреблению в некоторых английских графствах (например, в Сомерсете).

Как известно, в основе английских социальных диалектов (в частности сленга) на всех уровнях (лексика, грамматика, фонетика) лежат английские территориальные диалекты [3]. Следует отметить, что даже в странах, для которых английский язык является основным, изучение английских диалектов ведется крайне неудовлетворительно, главным образом энтузиастами-одиночками [1]. Одна из первых попыток собрать и описать сравнительно большой диалектный материал была еще предпринята в период между 1561 – 1577 гг. Л. Ноуэллом в его «Vocabularium Saxonicum». Этот интереснейший материал, до недавнего времени остававшийся неопубликованным, сейчас издан А. Маркуордтом («Laurence Nowell's. Vocabularium Saxonicum»). А. Гилл (A. Gill) в своей книге «Logonomia Anglica» (1619 г., второе издание – 1621 г.) дал наиболее раннее описание английской диалектной грамматики и фонетики. Следующей серьезной работой в области английской диалектологии является обширный словарь известного биолога Дж. Рэя (J. Ray), вышедший в 1674 г. (второе издание 1691 г.) и содержащий сопоставление лексики северных и южных английских территориальных диалектов. Систематическое исследование английских диалектов было проведено «Английским диалектологическим обществом» («English Dialect Society»), основанным У. Скитом в 1873 г. и упраздненным в 1896 г. после выпуска 80 томов ценнейших диалектологических исследований. Апофеозом деятельности Общества явился шеститомный диалектный словарь Дж. Райта (1898 – 1905 гг.). В 1897 г. Дж. Райт организовал «Yorkshire Dialect Society», а в 1907 г. – «Scottish Dialect Committee». Однако работа, проводившаяся этими организациями, не может идти ни в какое сравнение с поистине гигантской деятельностью «Английского диалектологического общества» [10].

Большинство специальных исследований, посвященных описанию особенностей отдельных английских диалектов, издано вне Англии и написано не англичанами – шведами (Й. Чедерквист, Х. Бриллиот, Х. Кекеритц), немцами (В. Клайн, Х. Мутшман, К. Шиллинг), голландцами (Э. Крейзинга), швейцарцами (П. Ветшттайн, Э. Дит).

Отметим, что почти в каждом графстве Великобритании в настоящее время существует свое диалектологическое общество и регулярно издаются специальные диалектологические журналы: «Journal of the Lakeland Dialect Society», «Transactions of the Yorkshire Dialect Society», «The Journal of the Lancashire Dialect Society» и др. В 1882 г. было основано «Общество по изданию шотландских текстов» («Scottish Text society»), которое опубликовало большинство как старых, так и новых произведений, написанных на шотландском диалекте английского языка (например, поэзию Генрисона, Д. Линдсея и др.). В наше время в Великобритании написан целый ряд диссертаций, в которых заново рассматриваются различные аспекты английских диалектов [6], [7], [8], [9].

Следует отметить, что многие английские диалекты (особенно северные) имеют давнюю и почти непрерывную писательскую традицию. Не говоря уже о бесспорно диалектных памятниках древнего периода (таких, как нортумбрийские и кентские глоссы в древнеанглийском или «Cursor Mundi», «The Bruce», написанный Дж. Барбором, – в среднеанглийском), следует указать на целый ряд литераторов, как известных, так и менее известных, которые в течении нескольких последних столетий писали свои произведения преимущественно на английских диалектах. В Шотландии к ним относятся, например, А. Рамсэй (1686–1758), В. Скотт (1771–1832), Р. Бергусон (1750–1774), Р. Бернс (1759–1832), Дж. Макдональд (1824–1905) и др., а также писатели XX в. – Ч. Муррей, Дж. Хартли (1839–1915), в Дорсете – поэт В. Барнс (1801–1893) и др. Как известно, многие классики английской литературы (например, Ч. Диккенс или Б. Шоу) пользовались английскими территориальными диалектами для характеристики речи своих персонажей [2].

Основные фонетические отличия диалектов от литературного стандарта состоят как в количественных характеристиках (долгота гласного в диалектах вместо краткости в литературном варианте и наоборот), так и в качественных показателях (тенденция к дифтонгизации монофтонгов литературного языка и, наоборот, к монофтонгизации дифтонгов, озвончение глухих смычных литературного языка и оглушение звонких. Для диалектов характерно произношение тех звуков, которые в литературном варианте вообще не произносятся.

Приведем некоторые примеры :

- В Шотландии, Ольстере, Нортамберленде, Йоркшире, Ланкашире в закрытом слоге *a* отражается как долгое [a:] в таких словах литературного языка, как *father*, *alms*, *dark*. Примерами могут служить такие слова: *lad* [la:d], *sad* [sa:d], *cat* [ka:t], *man* [ma:n]. В южном Ланкашире, южном Вустершире, южном Чешире *a* в той же позиции отражается как [o], особенно перед *m*, *n*: *apple* [opl], *lad* [lod], *man* [mon].

- Комбинация *a + k* не отличается по произношению от литературного варианта. Однако в южном Ланкашире, зап. и юго-зап. Йоркшире гласный этого сочетания реализуется как дифтонг [ai] или [ei]: *back* [beik] или [baik], *slack* [sleik] или [slaik].

- Произношение *a + nd* в диалектах в большинстве случаев не отличается от литературного. Однако в Нортамберленде, сев. Хартфордшире, Лестершире, вост. Оксфордшире, Глостершире гласный этого сочетания реализуется как [o]: *candle* [kondl], *land* [lond], *stand* [stond].

- В сочетаниях *asp*, *ass*, *ast* произношение *a* обычно совпадает с литературным в северных графствах, однако в южных и особенно в юго-западных графствах *a* в этих случаях обычно отражается как [ae], а в Шотландии как [e]. Так, в Нортамберленде, Дареме, Камберленде, Йоркшире, Ноттингемшире находим: *grass* [graes], *glass* [glaes], *fast* [faest] и др.

- В комбинации «*al + согласный*» *l* обычно не произносится. При этом гласный *a* в этой комбинации отражается либо как [a:], либо как [o:]. В южн. Нортамберленде, Дорсетшире, в Сассексе, Сометсетшире и др. можно услышать: *talk* [ta:k], *walk* [wa:k]. С другой стороны, в вост. Дарбишире, сев.-вост. Оксфордшире, Линкольншире, Саффолке и др. *a* в той же позиции отражается как [o:]: *half* [ho:f], *calf* [ko:f], *walk* [wo:k].

- В ряде случаев представленный в литературном варианте нисходящий дифтонг [ei] в диалектах отражается как восходящий. В словах, начинающихся на согласный, в сев.-вост. Шотландии, Уэстморленде, сев.-зап. Ланкашире современному литературному произношению [ei] соответствует [ja]: *bake* [bjak], *cake* [kjak], а в Абердине и вост. Оксфордшире [ja:]: *cake* [kja:k], *gape* [gja:p].

- Конечные *v*, *f*, *th* часто не произносятся, особенно в Шотландии: *give* [gi], *love* [lu:], *mouth* [mou].

• Срединное [l] не произносится в словах: *almost* (сев. Дарем, юго-зап. Йоркшир, средний Ланкашир и др.), *already* (вост. Уилтшир, зап. Сомерсетшир), *always* (южн. Чешир, зап. Сомерсетшир) [2].

• В фонологической системе ирландского диалекта также существуют свои особенности. Например, сдвиг [tj] к [k] в позиции внутри слова: *fortune* [forku:n]; в таких словах, как *thick, that, brother* наблюдается сдвиг дентальных фрикативов и получается [tik], [daet], [brlder] [4, с. 79].

• Самое известное диалектное слово, которое сразу бывает замеченным на Северных островах (Оркни и Шетланде) приезжими, это *peerie/ pidie*, произошедшее от французского *petit*, что означает «маленький» [5, с. 45].

• Определенный артикль *the* реализуется в форме *da* в Шетланде и *they* в Оркни, и используется с некоторыми существительными, с которыми в стандартном английском языке не используется. Например, это названия сезонов, организаций, заболеваний (*gaan tae the kirk/ the skuil, makkan the dinner; da gulsajandice*) [5, с. 41].

Выводы. Синхронное состояние фонетической системы современных английских диалектов непосредственно обусловлено спецификой ее исторического развития в том или ином ареале, взаимными контактами диалектов, влиянием языковых образцов языка победителей (например норманнов) на язык побежденных или отсутствием такого влияния. Если на некоторых территориях (особенно южных) произношение ряда звуков и звукосочетаний совпадает с литературным стандартом (последний проник в той или иной степени во все английские диалекты), то в других ареалах можно отметить значительные расхождения по сравнению с общенациональным языком – произношение отдельных звуков в английских диалектах в ряде случаев не только отличается от литературного, но и дифференцируется на отдельных территориях.

Список литературы

1. Беляева Т.М. Английский язык за пределами Англии / Т.М. Беляева, И.А. Потапова. – Л.: Наука, 1961. – 260 с.
2. Маковский М.М. Английская диалектология / М.М. Маковский. – М.: КомКнига, 2005. – 181 с.
3. Маковский М.М. Языковая сущность современного английского сленга // Иностранные языки в школе / М.М. Маковский, – М.: Издательство МГУ, 1962. – №5. – С. 78-84.
4. A handbook of Varieties of English. Phonology. – Vol.1. – Walter de Gruiter GmbH & Co., Berlin, 2004. – 250 p.
5. A handbook of Varieties of English. Phonology. – Vol.2. – Walter de Gruiter GmbH & Co., Berlin, 2004. – 180 p.
6. Berry M.V. Studies in the Linguistic Geography of Kent, Surrey and Sussex / M.V. Berry. – Leeds, 1961. – 300 p.
7. Lawson M.S. An Account of the Dialects of Staithes in the North Riding of Yorkshire. Dissertation / M.S. Lawson. – Leeds: University of Leeds, 1949. – 280 p.
8. Moody F.W. A Grammar of the Dialect of Addingham in the West Riding of Yorkshire. Dissertation / F.W. Moody. – Leeds: University of Leeds, 1950. – 240 p.
9. Round M.G. The Living Dialect of Broughton-in-Furness in the County of Lancashire / M.G. Round. – Leeds: University of Leeds, 1949. – 260 p.
10. Wakelin M.F. English Dialects. An Introduction / M.F. Wakelin. – London: The Athlone Press of the University of London, 1977. – 208 p.

Федотова Ю.Б. **Окремі питання вивчення сучасних англійських територіальних діалектів Великої Британії** // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.529-534

У сучасній лінгвістиці велика увага приділяється дослідженню та вивченню мовної ситуації у Великій Британії. Мовознавці усвідомили необхідність поглибленого і всебічного вивчення перетворень в системі мови та її реалізації у мовленні. Порівнюються англійські територіальні діалекти та стандартна літературна англійська мова. Робиться висновок про те, що синхронний стан фонетичної системи сучасних англійських діалектів зумовлено специфікою його історичного розвитку в тому чи іншому ареалі, взаємними контактами діалектів, впливом мовних зразків мови переможців на мову переможених або відсутністю такого впливу.

Ключові слова: мовна ситуація, перетворення в системі мови, територіальні діалекти, стандартна літературна мова.

Fedotova Yulianna **Some problems of the Study of the contemporary English territorial dialects of the Great Britain** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.529-534*

In contemporary linguistics the study and research of a language condition in the Great Britain is under the great attention. Linguists point out to the necessity of profound and comprehensive study of the language system conversion and its realization in a language.

The vital problem which is considered now with contemporary sociolinguistics is the problem of social-conditioned variation of a language. The great place is allocated now to sociophonetic researches of pronouncing style varieties.

From this point of view the British variant of English language presents the great interest, because appliance of different methods allows to disclose variation trends of phonostylistic variable in dialects and sociolects of English language which are interrelated with force of stratificational, territorial and contextual character.

One of the new varieties of English language is social dialect of London's students. And this research is dedicated to observation of phonostylistic properties which distinguish pronunciation of student sociolect from pronouncing standard of London and south-eastern region of England.

Complex approach to phonostylistic variation determined with influence of territorial and social factor allows bring to light specificity of interference of segmental specification of London students discourse in stylistically marked communicative context.

Actuality of the research is determined with the insufficient development of implementation matters of phonostylistic variables in new sociolects of the English language and with the necessity of interaction analysis of the phonostylistic factors of literary standard and socio-territorial dialects.

Keywords: language condition, language system conversion, territorial dialects, standard language.

Поступила в редакцію 26.04.2013 з.

УДК 811.133.1:378.147

Урок – прототипичная единица педагогического дискурса

Хабарова Н. А.

*Днепропетровский университет имени Альфреда Нобеля,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассмотрен урок как прототипичная единица педагогического дискурса. – просмотр видеосюжета с последующим обсуждением, выполнением упражнений, закреплением лексики и грамматики. Просмотр репортажа с целью передачи и приобретения лексической, культурологической и понятийной информации, состоящий из нескольких этапов: подготовительного, основного и продвинутого. Выделены два типа дискурса: персональный и институциональный. Проанализирована специфика лексико-фразеологических эквивалентностей, которые базируются на том факте, что слова имеют определенный круг сочетаемости или валентность. Выявлены особенности конфликта между культурным представлениями и описана их реализация при обучении иностранному языку (французскому). Описано ощущение избыточности и ощущение недостаточности выражения, которое возникает у носителей различных языков при восприятии одного и того же кусочка реального мира в педагогическом дискурсе.

Ключевые слова: педагогический дискурс, институциональный дискурс, урок как прототипичная единица, лексико-фразеологические эквивалентности, конфликт культур.

Моделирование информационного дискурса относится к числу наиболее активно развивающихся направлений теории лингвистики, при этом его жанровые и лингвистические характеристики определяются во многих работах в междисциплинарном комплексе. Исследователи данного понятия (Т. ван Дейк [3], В.И. Карасик [8], Л.А. Фирстова [20], Е.И. Шейгал [22], Ю.В. Южакова [23]) выделяют два типа дискурса: персональный и институциональный. Институты социума изменчивы исторически; они могут сливаться друг с другом и возникать в качестве разновидностей того или иного типа дискурса. Институциональный дискурс находится в центре исследования многочисленных работ отечественных и зарубежных лингвистов, которые рассматривают определенные типы институционального общения, выделяемые применительно к современному социуму. Характеризуя актуальное состояние лингвистики, можно констатировать повышенный интерес ученых к исследованию прагматических дискурсов: оценочного (Н.Н. Миронова [14], П. Сериио [16] и др.), этического (М.Л. Макаров [14], Ю. Хабермас [21] и др.), религиозного (В.П. Белянин [1], И.В. Богачевская [2], Н.А. Ефимова [4] и др.), юридического (В.И. Карасик, [8] Л.В. Колесников [10], Н.А. Мишанкина, Ж.А. Рожнева [15] и др.), масс-медийного или массово-информационного (М.Р. Желтухин [5], В.В. Зирка [6], О.С. Иссерс [7], В.И. Карасик [8], Г.А. Копнина [9], А.А. Тертычный [18], Л.А. Фирстова [20], Ю.В. Южакова [23], и др.), педагогического (Ж.В. Милованова [18], В.И. Карасик [8], О.В. Коротеева [11], О.В. Толочко [19]).

В настоящей статье, посвященной исследованию институционального дискурса (т.е. общению в рамках того или иного социального института), рассматривается специфика лексико-фразеологических эквивалентностей в педагогическом дискурсе, а также описывается их реализация при обучении французскому языку. Приводится описание прототипичного урока как единицы институционального дискурса

Объектом статьи выступает педагогический дискурс как разновидность институционального дискурса. Предметом изучения являются лексико-фразеологические ограничения русско-французских эквивалентов, конфликт между культурными представлениями и урок как единица дискурса.

Актуальность статьи определяется тем фактом, что исследование педагогического дискурса является одним из наиболее активно разрабатываемых направлений современной лингвистики. Педагогический дискурс играет значительную роль в процессе обучения коммуникации на иностранном языке.

Ядром институционального дискурса является общение пары участников коммуникации – учителя и ученика, коллеги и ученого, журналиста и читателя. Цель педагогического дискурса заключается в передаче культурной, лингвистической и понятной информации посредством эквивалентов.

Решение актуальной задачи обучения иностранному языку как средству коммуникации заключается в том, что «язык должен изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на этих языках» [17, с. 34]. Иначе говоря, язык является средством вербализации национальной культурной картины мира. Языковой код представляет взаимное понимание языковых единиц в процессе общения.

Понятие семантической эквивалентности и разных видов коннотаций в педагогическом дискурсе устанавливает степень понимания коммуникантов в процессе обучения французскому языку. Рассмотрим тот фактор языковой реальности, который по-русски называется палец. Чтобы назвать это понятие по-французски, необходимо уточнить, какой палец имеется в виду, потому что известно, что пальцы рук у французов называются следующим образом: *большой палец ноги – gros orteil; большой палец руки – pouce; указательный палец руки – index; средний палец руки – médium, безымянный палец руки – annulaire.*

Форма выражения одного и того же кусочка реального мира вызывает у русского носителя, изучающего французский, ощущение избыточности, а у француза, ощущение недостаточности. Предположительно то, что большинство слов в разных языках эквивалентны, но в их основе лежит межъязыковое понятие, то есть они содержат одинаковое количество языкового материала, отражают один и тот же объект действительности. Считается, что этот пласт лексики наиболее прост, для усвоения и перевода. Приведем пример эквивалентности во французском и русском языке таких понятий как: *одна неделя, две недели и три недели*, соответственно *huit jours, quinze jours, vingt jours*. Буквальный перевод *восемь дней, пятнадцать дней и двадцать дней*. Трудность состоит в том, что язык формируется не из понятий, а из слов, семантика которых ограничена лексико-фразеологической сочетаемостью и различными социолингвистическими коннотациями. Выделим два обстоятельства, затрудняющие коммуникацию на иностранном (французском языке), которые необходимо учитывать в процессе обучения.

1. Лексико-фразеологические ограничения, регулирующие использование языка. Они базируются на том факте, что, слова имеют определенный круг сочетаемости или валентность. Рассмотрим пример, когда перевод отдельного слова не совпадает с переводами этого слова в словосочетаниях: а) *imposer – облагать (налогом, податью); б) предписывать, вменять в обязанность, обязывать; принуждать, навязывать, заставить принять; внушать в) imposer des conditions – диктовать условия; г) imposer silence – принудить к молчанию, заставить замолчать; д) imposer du [le]*

respect – внушить почтение; е) *imposer qn à un poste* – добиться назначения кого-либо на какой-либо пост; ж) *imposer son nom par la publicité* – получить известность благодаря рекламе; з) *imposer une tâche à qn* – поставить перед кем-либо задачу, возложить на кого-либо работу, дать задание кому-либо; и) *imposer les mains sur qn* – благословлять кого-либо; возлагать руки на кого-либо; к) *spuiskat' (formu)*; л) *приписывать (кому-либо что-либо)*; м) *импонировать, внушать почтение*; н) *en imposer à...* – внушать уважение, почтение.

Приведем в качестве примера простейшее слово *записка* и его эквивалент *note*, которое во французско-русском словаре встречается в воспроизводимых сочетаниях. Только одно из них употребляется в сочетании со словом *note*: *докладная записка – mémoire*; *служебная записка – note de service*; *объяснительная записка – notice explicative*; *памятная записка – aide-mémoire*; *любовная записка – billet doux*; *пришлите мне записку – envoyez-moi un mot*.

2. Конфликт между культурными представлениями. В простейших случаях, когда слова разных языков (французского и русского) содержат в себе одинаковое количество понятийного материала, воспроизводят подобный объект действительности, но их реальное речеупотребление может быть различным, так как они квалифицируются неодинаковым языковым мышлением и различным языковым функционированием. Например, *vin vert* – *молодое вино*; *quelle marmelade* – *какая каша*; *mauvais herbe* – *сорная трава*; *héros de la fête* – *виновник торжества*. Итак, слово как единица языка, функционирующая в речи носителей, в дискурсе, соотносится с объектом реального мира и функционирует через призму восприятия носителя языка.

Речевые жанры институционального дискурса, в частности педагогического, В.И. Карасик изучает с позиции реально существующих и определенных форм общения, среди которых можно выделить прототипичные единицы [8]. В педагогическом дискурсе такими прототипичными единицами являются урок, лекция, семинар.

Рассмотрим модель педагогического дискурса, в котором участники – это обучаемый и учитель, прототипичная единица – урок, основанный на коммуникативном методе в аспекте деятельностно-ориентированного подхода. Языковая деятельность – просмотр видеосюжета с последующим обсуждением, выполнением упражнений, закреплением лексики и грамматики; речевое действие проявляется в письменной и устной коммуникации как монологической, так и диалогической.

Тема урока – видеосюжет об использовании велосипедов свободного пользования в Париже (*Vélib à Paris*) как альтернативного вида общественного транспорта.

Речевые цели включают:

- повторение лексики на тему «описания внешности и местности» (устное говорение);
- пополнение лексического запаса по теме «общественный транспорт» (чтение и устное говорение);
- повторение прошедших времен (письмо);
- привлечение внимания к написанию рассказа о преимуществах и недостатках использования велосипеда в городе (говорение, чтение, письмо).

Воспитательные цели: пример защиты окружающей среды.

Культурные цели: выявление и обсуждение культурных достопримечательностей Парижа.

Работа с видеосюжетом состоит из нескольких этапов: подготовительного, основного и продвинутого.

А. I. Первый этап включает просмотра без звука и выполнение подготовительных упражнений на общее понимание репортажа.

1. Обучаемым предлагается придумать заглавие к увиденному сюжету (*À vélo dans la capitale française; Le système Vélib; Les parisiens commencent à faire du vélo, etc.*).

2. Определение в репортаже типично французских объектов (памятники, достопримечательности, объекты, люди и т.д.). Обобщение на доске (*La cathédrale Notre-Dame; le périphérique; un bateau-mouche, une péniche, le quai de la Seine (le Quai Saint-Bernard), des ponts, des bancs verts, autobus panoramique, l'île Saint-Louis; immeubles parisiens (hausmanniens); musiciens*).

II. Второй просмотр репортажа без звука и дальнейшее обсуждение в вопросно-ответной форме.

1. Кто использует велосипеды? (*Des jeunes, des personnes âgées, des enfants, des parisiens, des touristes etc.*).

2. Описать людей, использующих велосипеды. Это задание предусматривает повторение ранее изученного материала и предназначено для повторения лексики. Ответить можно устно индивидуально или обобщить письменно на доске:

- **la première jeune fille pédalant sur le quai** (*mince, jolie, aux cheveux marron, avec des lunettes de soleil sur la tête, avec beaucoup de bagages, un débardeur blanc*).

- **M. Delanoë (maire de Paris)** (*d'âge moyen, élégant, aux cheveux bruns, un costume gris, une chemise à rayures, une cravate grise bien assortie*).

- **L'homme âgé** (*sportif, maigre, aux cheveux raides et blancs, aux lunettes, un T-shirt blanc et violet avec l' emblème Vélib, un pantalon gris, un badge au cou*).

- **La femme élégante** (*bronzée, aux cheveux courts, chatain et frisés, une robe bordeaux, un pull rose noué autour de la taille, une collier de perles colorées*).

- **Les musiciens: un saxophoniste** (*la quarantaine, aux lunettes de soleil, un chapeau noir, un pantalon noir, une chemise blanche*).

- **Un contrebassiste** (*à la peau noire, une petite barbe grise, un peu plus vieux autour de la cinquantaine, une chemise à carreaux, un pantalon blanc, un chapeau*).

- **Un mécanicien** (*un casque, un gilet de visibilité, un T-shirt noir, un pantalon rouge, une grosse valise pour les outils, une trousse de secours*).

III. Просмотр репортажа со звуком и выполнение заданий.

1. Описание велосипеда свободного использования в соответствии с услышанным сюжетом.

2. Соотнесение фраз с персонами, которые их произносят:

a) le présentateur; b) le reporter; c) Monsieur le Maire; d) l'homme âgé;

e) la femme élégante f) le jeune homme au T-shirt brun

g) la femme au débardeur noir

1. Vont-ils devenir accros au vélo?	
2. ... pour aller dire bonjour aux copains	
3. Et puis, trois vitesses, c'est impeccable.	
4. Je vais juste me déplacer ...	
5. J'étais à contrsens	
6. Il fait beau donc c'est cool	

3. Нахождение фраз в предыдущем упражнении, которые выражают преимущество велосипедов свободного пользования.

V. Усложнение заданий.

I. Второй просмотр сюжета со звуком.

Задания.

1. Выявление других преимуществ альтернативного вида транспорта:

a) в соответствии с репортажем в) на базе существующих знаний.

2. Определение отрицательные стороны использования велосипедов в городе.

Il peut être dangereux: six utilisateurs ont trouvé la mort lors des deux premières années (voir Contexte historique). Il peut être l'objet de vandalisme (voir Contexte his-

torique). *On ne trouve pas toujours un vélo libre là où l'on veut. On ne peut pas s'habiller comme on veut. On ne peut voyager à plusieurs etc.*

3. Нахождение в видеосюжете выражений, связанных с темой «движение»:

(Aller au bureau, aller dire bonjour, la vitesse, être à contresens, se déplacer, prendre le trottoir, le convoi, la crevaision).

4. После изучения транскрипции выявление в тексте всех выражений, по теме «движение». *(Aller trop vite, pédaler, en sens interdit).*

5. Обучаемые рассказывают в деталях, каким образом они добираются до места учебы или работы, используя выражения: *prendre le métro / le tram / le bus. Tourner à gauche / à droite / aller tout droit. Monter / descendre. Acheter un ticket / une carte; valider sa carte, composer un ticket. Traverser une route. Se dépêcher. Arriver. Emmener quelqu'un en voiture / conduire une moto, une voiture*

С. Продвинутый этап. Нахождение культурных ориентиров.

1. Парная поисковая работа с официальным сайтом **Vélib'** для выявления **актуальной дополнительной информации (www.velib.paris.fr).**

2. Упражнение на говорение. Резюмируйте в нескольких фразах аргументы в пользу использования велосипедов свободного пользования с точки зрения здоровья.

Выводы. Итак, в процессе работы с видеосюжетом были активированы все виды коммуникативной деятельности. В качестве заключения подчеркнем тот факт, что цель коммуникативной деятельности между участниками педагогического дискурса преследует передачу информации не только лингвистической, но и культурологической, и понятийной, что является темой нашего дальнейшего исследования.

Список литературы

1. Белянин В.П. Психолингвистические аспекты художественного текста / В.П. Белянин. – М.: Московский ун-т, 1988. – 123 с.
2. Богачевская И.В. Религиозный дискурс как объект философско-религиоведческой рефлексии [электронный ресурс] / И.В. Богачевская. – Дейк Т.А. ван Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М.: Прогресс, 1993. – 312 с.
3. Ефимова Н.А. Интертекст в религиозных и демонических мотивах В.П. Аксенова / Н.А. Ефимова. – Желтухина М.Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ: [монография] / М.Р. Желтухина. – Зирка В.В. Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект / В.В. Зирка. – Иссерс О.С. Речевое воздействие: уч. пособ. [для студентов, обучающихся по специальности «Связи с общественностью»] / О.С. Иссерс. – Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград, 1997. – 477с.
4. Копнина Г.А. Речевое манипулирование: [уч. пособ.] / Г.А. Копнина. – Колесникова Л.В. Юридический дискурс как результат категоризации и концептуализации действительности: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / Л.В. Колесникова. – Коротева О.В. Дефиниция и дефинирование в рамках педагогического дискурса // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и лингводидактики: Сб. научн. тр. // ВГПУ. Волгоград: Перемена, 1999. – С. 51–56.
5. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДКГ ГНОЗИС, 2003. – 280 с.
6. Милованова Ж.В. Жанрово-речевые особенности педагогического дискурса // Языковая личность: система, нормы, стиль: Тез. докл. научн. конф. Волгоград, 5–6 февр. 1998 г. / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1998. – С. 63–64.
7. Миронова Н.Н. Дискурс-анализ оценочной семантики: [уч. пособ.] / Н.Н. Миронова. – М.: НВИ-Тезаурус, 1997. – 158 с.
8. Мишанкина Н.А. Юридический дискурс как отражение исторических и ментальных процессов (историко-лингвистический анализ) [электронный ресурс] / Н.А. Мишанкина, Ж.А. Рожнева. – Режим доступа к кн.: <http://huminf.tsu.ru/e-jurnal>
9. Серио П. Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса: [пер. с фр. и португ.] / [общ. ред. и вступ. ст. П. Серио; предисл. Ю.С. Степанова] / П. Серио. – Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – Издательство Московского университета, 2008. – 351 с.
10. Тертычный А.А. Жанры периодической печати: [уч. пособ.] [Электронный ресурс] / А.А. Тертычный. – М.: Аспект Пресс, 2000. – Режим доступа к уч. пособ.: <http://evartist.narod.ru/text2/01.htm>
11. Толочко О.В. Образ как составляющая концепта «школа» // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград: Перемена, 1999. – С. 178–181.

12. Фирстова Л.А. Дискурсивные тактики и стратегии в рамках телепублицистического дискурса (на материале русскоязычных и англоязычных информационных программ): автореф. дис. на соискание уч. ст. кандидата филол. наук: 10.02.09. «Теория языка». – Саратов, 2002. – 24 с.

13. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне: [пер. с нем.] / Ю. Хабермас. – М.: Весь мир, 2003. – 416 с.

14. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.

15. Южакова Ю.В. Толерантность массово-информационного дискурса идеологической направленности: автореф. дис. на соискание уч. ст. канд. филол. наук: 10.02.19. «Теория языка» / Ю.В. Южакова. – Челябинск, 2007. – 25 с.

Хабарова Н.А. Урок – прототипічна одиниця педагогічного дискурсу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.535-540

У статті розглядається урок як прототипічна одиниця педагогічного дискурсу – перегляд відеосюжету з наступним обговоренням, виконанням вправ, закріпленням лексики та граматики. Перегляд репортажу з метою передачі та набуття лексичної, культурологічної та понятійної інформації. Виділено два типи дискурсу: персональний та інституціональний. Проаналізовано специфіку лексико-фразеологічних еквівалентностей, які базуються на тому факті, що слова мають визначене коло сполученості або валентності. Виявлено особливості конфлікту між культурними уявленнями та описано їх реалізацію при навчанні іноземній мові (французькій). Описано відчуття надлишковості та недостатності виразу, яке виникає у носіїв різних мов при сприйнятті одного й того ж шматочку реального світу у педагогічному дискурсі.

Ключові слова: педагогічний дискурс, інституціональний дискурс, урок як прототипічна одиниця, лексико-фразеологічні еквівалентності, конфлікт культур.

B. Khabarova Lesson – the prototypic unity of the pedagogical discourse // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.535-540

The article deals with the prototypic unity of the pedagogical discourse – the viewing of the video with the next discussion, the execution of the exercises, fixation and repeating of the vocabulary and grammar. The viewing of the reportage is based on the aim to transfer and to acquire of the lexical, culturological and conceptual information. The viewing is composed of several phases: preparatory, basic and advanced. Two types of the discourse are singled out: institutional and personal. The institutes of the society are unsteadied; they can to unite each with other and to appear in the capacity of different variations. The notion of the semantic equivalence and of the different types of the connotation in the pedagogic discourse determines the degree of the comprehension between the interlocutors in the process of the teaching.

The character of the lexico-phraseological equivalences are analyzed, which is based on the fact, that the words have the determined groups of the combinative power or of the valency. The particularity of the conflict between cultural presentations and defined during the education of the foreign languages (French). The conflict between cultural presentations is based on the fact that in the simplest cases the words of the different languages (French and Russian) contain the different quantity of the conceptual materials, produce the same object of the reality but their usage in the speech is distinguished because they are qualified by the unlike mind and by the unequal language functioning. Are described the sensation of the redundancy and insufficiency of the expression which appears in the informants of foreign languages under the perception of the same piece of the real world in the pedagogical discourse.

Key words: pedagogical discourse, institutional discourse, lesson - prototypic unity, lexico- phraseological equivalences, conflict between cultural presentations.

Поступила в редакцію 08.04.2013 з.

УДК: 801.73, 801.733

Феномен субстантивации в зеркале перевода

Чевела О.В.

Казанский государственный медицинский университет
Казанская духовная семинария, г. Казань, Россия

В статье анализируются особенности перевода греческих субстантиватов в древнеславянской православной традиции, на материале гимнографии. Выявлена зависимость варьирующихся элементов от текста предшествующей редакции и риторических особенностей оригинала.

Ключевые слова: гимнография, герменевтика, древнегреческий язык, древнеславянский язык, православие, субстантивация

Постановка проблемы. В греческом языке при помощи артикля происходила субстантивация любых частей речи – прилагательных, именных форм глагола и целых выражений. В зависимости от положения артикля, одни и те же грамматические формы могли выступать в различных синтаксических функциях, в результате “даже одно и то же слово в зависимости от синтаксического своего положения теряет свою полновесность и становится то именуемым, то именующим, равнозначным глаголу” [1, с. 63]. Отсутствие артикля в древнеславянском языке позволяет отнести перевод данных выражений к категории повышенной герменевтической сложности.

Примеры постановки относительного местоимения на месте греческого артикля присутствуют в памятниках языка старославянского. Как отмечает G. Cuendet, артикль при переводе обычно опускается, однако несколько раз переводчик ставит относительное местоимение на место артикля [2, с. 63-65]. Большинство исследователей относит конструкции с относительным местоимением на месте артикля к синтаксическим грецизмам [3, с. 94]. По мнению Н.А. Мещерского и В.В. Колесова, они осознавались как высокие, книжные.

Цель работы – рассмотреть особенности перевода греческих субстантиватов в разновременных списках славянской Триоди, установить динамику производимых изменений.

Материалом исследования послужил текст гимнов в составе Цветной Триоди по разновременным славянским переводам. В качестве основных источников привлекаются списки, отражающие основные вехи бытования Триоди на Руси: первоначальный перевод, представленный единственным русским списком (Триодь Моисея Киянина), исправление в эпоху Ярослава Мудрого (Гимовская редакция) и новый перевод, сделанный при патриархе Евфимии (Афонская редакция).

Характерной особенностью греческого языка является субстантивация местоимений и прилагательных при помощи артикля среднего рода, понимаемых при этом в самом обобщенном смысле.

что ми въздасте • злаа за блгаа [Тип. 46 об.] // аще въздахъ въздающимъ мнѣ зло [Тип. 32 об.] – τὰ κακά, τὰ ἄγαθα [Тип. 52 об.] // τὰ ἄγαθα [Тип. 32] – τὰ κριφία.

В Афонской редакции “грецизированные” формы полностью вытесняют прежний перевод:

непракдоу // неправдикла – τὰ ἄδικα, тинноу кѣдоущаго // сѣкрокени^м видца – τῶν κρυπτῶν γνώστην, кѣтше // кѣсоуетнаа – ἐν κενοῖς, хранащии кѣсоуе и лѣжоу // соуетнаа и ложна – οἱ φυλασσόμενοι μάταια καὶ ψευδῆ, тиннѣ ткоа // сѣкрокенаа ткоа – τὰ κρύφια. Сближение с оригиналом сопровождается возросшим вниманием к “внутренней форме” (дифференцируются μυστήριον ‘тайнство’ и τὰ κρύφια ‘скрытое’). Употребление субстантиватов среднего рода множественного числа становится характерной стилистической чертой книжного языка.

При передаче субстантиватов, стоящих в форме единственного числа в доафонских списках просматривается тенденция к их переводу Nom. Abs.:

кѣздѣпчѣсткѣне // неоусклакное – τὸ ἀμειδέες, цѣлоканине, радостѣ // еже радоуица – τὸ χαῖρε.

Сближение с оригиналом наблюдается уже в списках Гим: кѣ роженин // ероднок – τὸ συγγενές.

Инновации закрепляются в первую очередь во фрагментах, переведенных заново, или впервые включенных в состав Триоди в процессе расширения ее состава, а также во фрагментах, содержащих неправильный перевод. Полная калька утесκf,ujt ‘неулыбчивое = печальное, горестное’, воспринятая при последующем редактировании, появляется в *феотокионе канона Св. Отцам Никейским*, отсутствующем в доафонских списках, и очевидно, переведенном впервые: *жизня ко ис теке плотѣю обложена · кѣсѣ^м кѣсѣа · и смрти неоусклакное ѣкѣ раз^ароуши* [КТ 627].

Иногда на вариант перевода влияние оказывали ускользящие нюансы греческого синтаксиса. Артикль среднего рода, “бывающий иногда пред отдельными предложениями, часто взятыми вне общей связи с прежнею речью, сообщает этим извлеченным словам значение имени существительного” [4, с. 9]. При помощи артикля среднего рода в оригинале вводятся евангельские реминисценции и цитаты, общеизвестные изречения. Например, вводя в текст традиционную форму приветствия в составе прямой речи Иуды – εἶπεν χαῖρε ῥαββὶ καὶ καταφίλισεν [Мф. 26: 41], Андрей Критский трансформирует нарративное повествование, перенося “центр тяжести” с глагола на отглагольное имя того же корня – τὸ φίλημα γέμει δόλου, τὸ χαῖρε σου ἐν μαχαίρα.

В доафонских рукописях τὸ χαῖρε по смыслу переводится существительным, как и прочие формы с артиклем среднего рода:

локзанине пѣзно лѣсти · цѣлоканине ти сѣ ножи – τὸ χαῖρε σου ἐν μαχαίρα; радостѣ мкроноицамѣ провѣщакѣ – τὸ χαῖρε ταῖς μωροφόροις φθεγξάμενος.

В Афонской редакции выражение калькируется. В результате сохраняется прямая речь оригинала, углубляется семантическая перспектива высказывания:

цѣлоканине испѣзнено лѣсти, еже радоуица сѣ ороужіемѣ [КТ 95].

Перевод по смыслу именем существительным имел опору и в оригинале. Варьирование форм выражения Единого смысла ведет к накоплению формул инвариантного содержания в параллельных местах византийской гимнографии.

Например, в богородичных Великого Пятка, где аллюзируется цитата, восходящая к Евангелию от Луки, τὸ χαῖρε = χαρά: ἢ τὸ χαῖρε δι’ ἀγγέλου δεξαμένη, χαῖρε ἢ δι’ ἀγγέλου τὴν χαρὰν τοῦ κόσμου δεξαμένη. Расширение формулы до триады используется в составе приема антономасии, где эпитет Богородицы, восходящий к евангельскому тексту, сближается со словом χαρά ‘радость’: χαῖρε σοι βοῶμεν, ἢ κηρῶσα τὴν χαρὰν, ἢ κεχαριτωμένη. Иную (традиционную) трактовку дает Григорий Богослов, сближая его с χάρις ‘благодать’: κεχαριτωμένη ἢ Μητὴρ Θεοῦ ἐπειδὴ μέτ’ αὐτῆς ὄλος ὁ θησαυρὸς τῆς χάριτος ἐπανέκετο.

Калькирование греческой конструкции представлено в стихирах, аллюзирующих события Благовещения, в результате дифференцируются τὸ χαῖρε и ἡ χαρὰ ‘радость’: ἀγγεῶν οὐκω еже радоуица, преже^ае ткоего зачатѣа ги · кѣг^атнѣки приносѣа [КТ 350]

// ραδογτᾶ – ἄγγελος μὲν τὸ χαῖρε, πρὸ τῆς σῆς συλλήψεως κύριε, τῆ κεχαριτωμένη ἐνόμισεν; ραδογτᾶ также ὡ ἀγγελα ραδογτᾶ πρίμши [КТ 136] – χαῖρε ἡ δι' ἀγγέλου τὴν χαρὰν δεξιμένη. Этот вариант и будет унаследован последующей традицией.

Есть случаи передачи субстантивированных сложных образований существительными с предлогом в доафонских списках. Наличие евангельских аллюзий, специфика грамматики и синтаксиса оригинала затрудняло понимание текста переводчиком.

кѢЗИСКА НА ЗЕМЛИ ЗАБЛОУЖЪШАГО ТОГО ОКЧАТЕ • БЕЗБЛОУЖЕННА СЛОКЕ СИНА СЪ ЧЕТАЛАЪ ЕСИ • И КѢЗНЕСЪСА НА НЕСА И СЪДЕ КЪ СЛАВѢ ОДЕСНОЮ РОДИТЕЛНА [МК 231] // кѢЗИСКАНА НА ЗЕМЛИ ЗАБЛОУЖЪШАА ОКЧА • БЕ ЗАБЛОУЖЕНА ХЕ СИНО СЪЧЕТАЛАЪ ЕСИ .. [Тип. 136 об.] // поискакъ нже на земли клоудѣще окча • незаблонуѣнии слоке сѣе сѣчиннаъ еси [КТ 566] - ζητήσας τὸ ἐπὶ γῆς , πλανομένον πρόβατον, ἀπλανέσει Λόγε τοῦτο συνέταξας· καὶ ἀναληφθεὶς πρὸς οὐρανοῦς, ἐκάθισας ἐν δόξῃ, ἐκ δεξιῶν τοῦ σοῦ Γεννήτορος. В тропаре аллюзируется евангельская притча о заблудшей овце (Лк. 1–10). Как видно из текста канона, его автор придерживался аллегорического толкования, согласно которому под не заблудившимися (μὴ πεπλανημένοις) овцами подразумеваются ангелы. Причастие, стоящее в евангельском тексте с отделимым отрицанием – μὴ πεπλανημένοις, трансформировано в отрицательный термин, стоящий в форме *Dat. Pl.* с социативным глаголом “с незаблудными сочетал” – ἀπλανέσει συνέταξας. В доафонских списках используется традиционный способ передачи апофатических терминов предложно-падежными сочетаниями, в результате догматическое содержание тропаря остается затемненным и нераскрытым.

В ряде случаев перевод именов существительным в доафонских списках обусловлен паронимией или разночтениями в греческих списках: зловтренеѣ // дѣлница – ὄρισμός, сѣплаклетѣлными // сѣ кораклемѣ – συμ πλόος, σύμπλοο” ‘попутчик, товарищ по плаванью’. Оба чтения дают “хороший” смысл и адекватно отражают типичное значение тропаря: *корабль (плавание) Ионы как префигурация путешествия души*, что предполагает не ошибку переводчика, а наличие разночтений в оригинале.

На вариант перевода существенное влияние оказывали особенности греческого синтаксиса, в частности, дистанцирование артикля. В результате на месте субстантивированных прилагательных появляются атрибутивные формы, согласованные со стоящим рядом именем существительным:

последнаго ти хѣ пришествѣна // кѢ последнаа твоего хѣ пришествѣа, напраснаго ского пришествѣна // напрасное твоего пришествѣа – τὸ ἄθρων.

Неправильное деление на синтагмы и интерпретация текста переводчиками и справщиками связано и с проблемой *locus communes*:

тѢ МОЮ СМЪРТНЮ ОДЕЖЮ ЖИКОДАКЧЕ БЕСМЕРТНАЪ КСИ И К НЕТАКѢННУ КЛГДТА ОВОЛЪСА КСИ СПСЕ И СЪВЪСКРЪКЪИИ ЦЮ ПРИКЕЛА КСИ ОБЕТЪШАНЪИНА ОУЗА МИ РАЗРЪШИКЪ [Вол. 107] – σύ μου τὸ θνήτον ζωδότα περιβολὴν ἀθανασίαν καὶ τῆς ἀφθαρσίας τὴν χάριν ἐνδύσας σωτὴρ συνεξάνεστησας καὶ τῷ πατρὶ προσήγαγες τὸν χρόνιον μου λύσας πόλεμον.

Камнем преткновения для переводчика послужил порядок слов греческого оригинала, а также оборот *Accusativus duplex*, при котором имя, стоящее в оригинале без артикля, должно переводиться по-славянски формой Творительного падежа. Затруднение вызывало и стоящее с артиклем τὸ θνήτον = «смертное естество, человеческая природа». Мотив «смены одежд» с набором устойчивых синтагм-формул является «общим местом» в византийской гимнографии, см. напр. в каноне патриарху Мефодию: *окакче сѣ кѢ лѣпотоу благости клажене сѣдѣкѣ сѣ юже истѣка сѣкѣтѣма зминнѣма одежу* [5, с. 132]. В каноне из Триоди мотив «смены одежд» представлен с противоположенным знаком. Перводанное «одеяние нетления», «истканное» Создателем, которое было «совлечено» грехопадением ветхого Адама по «змеиную совету», восстановлено во второй Ипостаси. Перевод заключительной синтагмы по-

зволяет предположить наличие разночтений в оригинале, очевидно, в греческом списке вместо πόλεμον читалось δέσμον.

Адекватный перевод появляется в Афонской редакции:

ТѢ МОЕ СМРТНОЕ ЖИКОДАКУЕ, ОКЛОЖЕНІЕМЪ КЕСМРТІА И НЕТАКНІА КЛГОТІЮ ОКАКЪ КЪ СПСЕ СВЪЗСКРЕНІА ЕСИ, И ОЦЪ ПРИКЪ ЕСИ, КРЕМЕННОЮ МИ РАЗДРОУШИКЪ КРАНА [КТ 443].

Одним из факторов, обуславливающих вариативность славянских эквивалентов, являлось внутритекстовое варьирование исходных формул инвариантного содержания в оригинале: ὑπέραυτος = ὑπέραυτος μητήρ, ὁ ἀχώρητος = ἀχώρητος θεός. Очевидно, и в самом греческом языке формы атрибутива с артиклем были результатом семантической компрессии и лексикализации устойчивых сочетаний: так, в ирмосах третьего гласа наряду с ἐπὶ ἐσχάτων встречается ἐπὶ ἐσχάτων τῶν χρόνων.

На месте греческих субстантиватов в доафонских списках могли использоваться атрибутивные словосочетания, где существительное восстанавливается по смыслу из контекста. Подобное расширение формул поддерживалось и авторитетом библейского текста, наличием реминисценций и аллюзий.

В каноне на Пасху: СВШЕЛЪ ЕСИ КЪ ПРЕСПОДНАА СТРАНЪИ ЗЕМЛА – ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς. Глосса сделана в соответствии с характером исходной формулы в НЗ: εἰς τοῖς κατωτέραις μέρας τῆς γῆς [Ефес. IV, 10].

Ассиметрия между переводом и оригиналом в доафонских списках проявлялась в широком употреблении субстантивированных имен прилагательных на месте субстантивированных выражений с предлогом, что обусловлено рецептивными особенностями принимающего языка:

АДАМЪСКЪИМЪ – τοῖς ἐξ Ἀδάμ, ГРОКЪИ(МЪ) – τοῖς ἐν μνήμασιν, ПАРКОКЪЧАНЪ ИИ – ὁ πρὸ αἰώνων, ЗЕМЛНАНА – τοῖς ἐπὶ γῆς. Часто подобный перевод сопряжен со смысловыми потерями: τοῖς ἐν ἄδη “находящихся в аду”, слав. АДЪСКЪИХЪ, тоῖς ἐν σκότει “бывших во тьме”, слав. ТАМЪИИ.

Приближение к моделям оригинала носит поступательный характер. Уже в доафонских рукописях есть примеры буквальных совпадений с греческой моделью. Инновации закрепляются в первую очередь в ключевых формулах и библейских цитатах: КДРКЪИША ОУТРО ИЖЕ О МАРИИ [Тип. 53 об.] – αἱ περὶ Μαρίας (кан. Пасхи, ипакои); ОЧЕ НАША ИЖЕ ЕСИ НА НЕСАХЪ · Ξ ΛΟΥΚΑΚΑΓΟ ИЗБАКИ НАСЪ [Тип. 28] – πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ ῥῦσαι ἡμᾶς (чин ночи Великого Пятка). Формула представляет собой свернутую инверсию Молитвы Господней – πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ... ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ [Мф. 6: 8, 13]; КЪЗКРАСНОУТЪ МАРТКНИ · И КЪСТАНОУТЪ ИЖЕ КЪ ГРОКЪХЪ (οἱ ἐν τοῖς μνήμασιν) · И КСИ ИЖЕ НА ЗЕМЛИ (οἱ ἐν τῇ γῆ) КЪЗДРАДОУТЪСА [Тип. 50 об.]. Вышеприведенный фрагмент ирмоса 5-й песни канона на Великую Субботу – довольно точная цитата из Исаии, содержащая пророчество о воскресении мертвых: ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις, καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῆς γῆς [Ис. 26: 19]. Как видно из рассмотренных примеров, “сильной позицией” для закрепления грецизированной конструкции была позиция подлежащего.

В Афонской редакции калькирование конструкций оригинала становится ведущим способом перевода, что приводит к существенному уменьшению в тексте Триоди субстантивированных прилагательных, появившихся независимо от оригинала:

ИЖЕ КЪ ГРОКЪКЪ [КТ 252], ИЖЕ КЪ АДЪКЪ [КТ 357], ИЖЕ ПРЕЖЪЕ КЪКЪ [КТ 130] // ПРЕЖЪЕ КЪКЪ [КТ 627] – ὁ πρὸ αἰώνων и т.д.

Проведенное исследование позволяет сделать следующие выводы.

Перевод Афонской редакции знаменует переломный момент в истории литературного языка славян, завершившийся расхождением языковых систем русского и церковнославянского языков. В качестве нормы постепенно закрепляется грецизи-

рованная модель, как стилистически маркированная, книжная. Появление “повторяющихся” чтений и расширение состава Триоди становится фактором, способствующим сохранению вариантов в результате объединения исконной и грецизированной конструкций. Стилистическая функция инноваций проявляется в том, что они способствуют адекватному отражению образно-поэтических особенностей текста оригинала.

Несомненная связь производимых изменений с основными принципами литургической реформы патриарха Евфимия позволяет говорить и об определенной роли памятников «второго южнославянского влияния» в формировании русского литературного языка.

Источники

- Триодъ Цветная XII в. // РГАДА, ф. 381, ед. хр. 137, 258 л. – (Рус.). – **МК**
Триодъ Цветная XII в. // РГАДА, ф. 381, ед. хр. 138, 181 л. – (Рус.). – **Tun**
Триодъ Цветная XIV в. // ОРРК РГБ, Вологод. собр., ед. хр. 241. – (Рус.). – **Вол.**
Триодъ Цветная XV в. // ОРРК НБЛ, ед. хр. 4633, 429 л. – (Рус.). – **KT**
Penthkostavrión carmovsunon thVn a*po tou` Pavca mecriV th`" tw`n &Agivwn Pavntwn kuriakh`"a*nhkou`san au*tw` / a*kolouqivan – Benevtia, e*k tou` e*llhnikou` tupografeivou o& Foivnix, 1884. – 227 s. – **Pent**
Septuaginta – Septuaginta. Printed in Germany des Biblia-Drueck. – Stuttgart: Ed. A. Rhalfs, 1935, [1979]. – 941 S. – **LXX**
Triwdiwn – Triwdiwn, e*n Rw`me, 1886 – 389 s. – **Tr.**

Список литературы

1. Булгаков С.Н. Первообраз и образ: сочинения: в 2 т. Т. 2. Философия имени. Икона и иконопочитание / С.Н. Булгаков. – М.: Искусство; СПб.: Инапресс, 1999. – 438 с.
2. Cuendet G. L'ordre des mots dans le texte grec, et dans les versions gotique, armenienne et vieux slave des evangiles / G.Cuendet. – Paris: Champion, 1929. – P.1. – Les groupes nominaux. – XVI. – 174 P.
3. Мещерский Н.А. О синтаксисе древних славяно-русских переводных произведений / Н.А. Мещерский // Теория и критика перевода. – Л., 1962. – С. 83 – 103.
4. Фокков Н.Ф. К синтаксису греческого новозаветного языка и византийского / Н.Ф. Фокков. – М., 1887.
5. Мурьянов М.Ф. Гимнография Киевской Руси. / М.Ф. Мурьянов. – М.: Наука, 2003. – 451 с.

Чевела О.В. Феномен субстантивации у дзеркалі перекладу // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.541-546

У статті аналізуються особливості перекладу грецьких субстантиватів у давньослов'янській православній традиції, на матеріалі гімнографії. Виявлено залежність елементів, що варіюють від тексту попередньої редакції та риторичних особливостей оригіналу.

Ключові слова: *гімнографія, герменевтика, давньогрецька мова, давньослов'янська мова, православ'я, субстантивация.*

Chevela O.V. Phenomenon of substantivization in the translations mirror // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.541-546

In article the analyzed the features of the Greek substantivizationsts translation in old Slavonic orthodox tradition, on material of early religious hymns. The dependence of the elements ranging from the text of the previous edition and rhetorical features of the original.

Keywords: *greek, ancient Slavonic languages , hermenevtics, orthodoxy, religious hymns.*

Поступила в редакцию 12.04.2013 г.

УДК 811.161.2' 28

Етнокультурні джерела номінації фітонімів в українській мові

Черемська О.С.¹, Масло О.В.²

¹Харківський національний економічний університет,

²Харківська гуманітарно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна

У статті досліджено етнокультурну специфіку номінації фітонімів в українській мові з урахуванням зіставного аспекту. Лінгвокультурологічний аналіз фітонімів здійснено на матеріалі української, російської та білоруської мов. Розглянуто конотативні компоненти етнічно маркованих фітонімних одиниць в народнопоетичному тексті, визначено етнокультурні джерела конотації у проекції на внутрішню форму окремих фітонімів, назви яких різняться у східнослов'янських мовах. Виявлено відмінності номінації, зумовлені етнокультурними чинниками, особливостями світосприйняття різних етносів.

Ключові слова: фітоніми, конотативний компонент, етнокультурний чинник, культурологічний аналіз.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку лінгвістики відзначається активізацією когнітивного аспекту наукових пошуків на різних рівнях мовної системи. Особливого значення набуває номінативна система мови – репрезентант етнічної своєрідності мовного членування світу.

Давнім, системно розгалуженим та інформаційно насиченим шаром лексики української мови є фітоніми – назви рослин, які складають вагомий частину мовної скарбниці з огляду на їх значну кількість (близько 10 тисяч слів) і є цікавим компонентом національно-мовної картини світу.

Увагу вітчизняних мовознавців привертає зіставний аналіз з урахуванням синхронічного підходу, який дає змогу виявити лінгвальні чинники семантичних відмінностей. І.Е. Подолян, використовуючи контрастивний етнопсихологічний аналіз, розглядає національну специфіку семантики фітонімів в українській, англійській, німецькій мовах [8]. Мотиваційну основу назв рослин у первинному і вторинному семіозисі на матеріалі української, російської, німецької, французької мов виявляє А.М. Сердюк [9]. *Актуальності* набувають зіставні дослідження української та російської мов, “у яких спільні корені походження та функціонування і які відчувають постійне взаємопроникнення і взаємозбагачення, але історія яких позначена багатьма контрастними явищами, а звідси вони мають свої власні, відмінні риси” [1, с. 20]. На думку Л.В. Дробахи, “зіставний аналіз надає можливість глибшого розкриття особливостей відображення світу в рідній мові та національній культурі поряд з іншими мовними картиними світу” [3, с. 168]. Саме через зіставлення принципів і способів номінації основних моделей мотивації фітонімів у різних мовах, конотативних компонентів, яких вони набувають в усній народній творчості, певних етнографічних нашарувань можна виявити специфічні ознаки номінаційних процесів тієї чи іншої мови.

Мета статті – розглянути конотативні компоненти етнічно маркованих фітонімних одиниць в народнопоетичному тексті, визначити етнокультурні джерела

конотації у проекції на внутрішню форму окремих фітонімів, назви яких різняться у східнослов'янських мовах.

Завданням роботи є виявлення відмінностей номінації, зумовлені етнокультурними чинниками, особливостями світосприйняття різних етносів.

Семантика фітонімів має різні першоджерела в різних мовах. Як зауважує А.М. Шамота, в основу семантики назв рослин може бути покладено позалінгвістичний принцип – від реалії до назви, та лінгвістичний – від назви до реалії. У семантичному полі назв рослин сконцентровано всебічну сутність реалії: її використання, морфологію, місце зростання, походження [16]. Зважаючи на це, Л.А. Москаленко об'єднує назви рослин у три групи: за зовнішньою ознакою, за внутрішньою та функціональною властивістю [7, с. 32].

Цікавим, на наш погляд, є зіставний аналіз фітонімів трьох східнослов'янських мов – української, російської, білоруської, що сприятиме виявленню відмінного у сфері лексичної конотації як основи процесів лексико-семантичної деривації, а також лінгвокультурологічний аналіз, що дасть змогу встановити національні закономірності виникнення й особливості функціонування фітонімів в українській, російській та білоруській мовах.

На думку В. Кононенка, „Інтерпретація культурно-етнічних словесних одиниць передбачає визначення способу називання, мотивації самої назви. Адже сприйняття слова через усвідомлення його «внутрішньої форми», тобто ознак, покладених в основу номінації, – прямо чи опосередковано визначає належність мовців до національної спільноти» [5, с. 48]. Виявленню національної специфіки може сприяти з'ясування етимології, вибір мотиваційної ознаки, яка нерідко визначається впливом національно зумовлених чинників, указує на принципи називання, спосіб мислення, а також усвідомлення внутрішньої форми слова, з визначенням якої пов'язують поняття образності та мотивованості слова. У мовознавчих студіях внутрішню форму потрактовано як „образ”, який є своєрідною точкою опори при створенні слова, „ланка”, „ознака” (мотиваційні та мисленнево-відображальні (концептуальні) величини), а різноманітність потрактувань досліджуваної мовної категорії зумовлена синкретичною природою внутрішньої форми.

Цікавими з цього погляду є номінації, мотиваційною основою яких є зв'язок із небесним світилом – Сонцем. За давньою міфологією східнослов'янських племен слов'яни були сонцепоклонниками і називали себе «синами сонця», отож недарма рослинами сонця за зовнішніми ознаками вважали *кульбабу*, *соняшник*, *рум'янок* (рос. *одуванчик*, *подсолнух*, *ромашка*, біл. *дзьмухавець*, *сланечнік*, *рамонак*). Квітка *кульбаба* схильна до загинання, округлості, укр. слово *кульбастий* – „горбатий, загнутий”, походить від *кулити*, що означає *зігнути* [4, с. 136]. З *соняшником* завжди пов'язували образ села, тому *краса*, *врожай*, *спокій*, *сонце*, *добро* є конотативними компонентами символічного значення. Мотиваційною основою фітоніма *рум'янок*, як і білоруського *рамонак*, є *рум'яний*, адже серединка квітки руда, російська назва *ромашка* латинського походження.

Листя рослини *латаття* (рос. *белая лилия*) запозичене з латинської, можливо, через німецьку, біл. *гарлачыка*) широке, ніби латками покриває поверхню води, саме за подібність до латок ця рослина й дістала таку назву. Назва *гличики* (біл. *гарлачыкі*, рос. *кувшинки*) мотивована формою квітки. Але в Україні жовті гличики ще називали *русальною квіткою*, пов'язуючи її з русалкою, вірили, що це її улюблена квітка: у літні місячні ночі русалки збираються саме там, де жовтих гличиків більше.

Особливу увагу в українському фольклорі надано фітоніму *жито* (біл. *жыта*, рос. *рожь*) – конотативними компонентами якого є *плодючість*, *молодість*, *кохання*, *сила*, *добробут*, *життя*, *здоров'я*. У Словнику української мови значна кількість слів з „житяними” коренями: *поживно* (вигідно), *пожиточний* (корисний), *живець*

(життєва сила), *живитися* (годуватися), *живкий* (енергійний), *животвір* (природа жива), *поживання* (життя), *заживок* (зародок), *заживний* (міцний), *жила* (кровоносна судина). Слово „*жито*” походить від „*жити*”, адже здавна хліб ототожнювали із самим життям. «У цьому слові зосереджується багато смислу і змісту; ним виражається головне благо народу, так що благо можна поставити синонімом жито» [11, с. 19]. Митрополит Іларіон зауважує: «Жито особливо поважалося як правдивий середник долі, життя. Воно – символ плодючості, і тому часто в ритуалі, особливо весільному, і вживається або в зерні, або в снопах» [6, с. 61]. Фітонім *жито* є одним із головних компонентів коломийок, повір'їв, прислів'їв та приказок („*Жита* ростуть, як з води йдуть”, „*Жито* годує всіх, а пшениця на вибір”), пісень про кохання: *Жито, мамцю, жито, мамцю, / Жито – не полова, / Як дівчину не любити, / Коли чорноброва*. Жито є головним атрибутом весільної обрядовості, Різдва, святкування Нового року (за старим стилем), хрестин, поховального ритуалу. Постійними епітетами до номінації є *високе, густе, дорідне, зелене*.

Мотиваційною основою слова рос. *рожь* є *родить*, пор. *роженица, урожай, родители*. Фітонім є компонентом численних прислів'їв та приказок: на *обухе рожь* молотит, зерна не обронит; *матушка рожь* кормит всех дураков сплось, а пшеничка по вибору; *рожь* говорить: сей мене в золу, да в пору; овёс говорить: топчи мене в грязь, так буду князь; *рожь* любить: хоть на часок, да в песок (да в пепелок), а овёс – хоть в воду, да в пору; *рожь* – хоть в золу, да в пору, а овёс коли в грязь, так и князь; *рожь* сей в золу, а пшеницу в воду (в пору).

Трав'янисті рослини *будяк, очерет* (біл. *чартапалох, чарот (трыснѣг)*, рос. *чертополох (волчец); камыш*) вважали сховищем нечистої сили: «Чорт сидить в очереті та полохає жабів» [15, с. 106]. Слово *будяк* споріднене зі словом *бодати*, яке означало «*колоти*», і первинно звучало як *бодяк* – «той, що бодається, коле». Українці використовували лікувальні властивості будяка у випадку захворювання печінки. *Чертополох* (від *чорт і полах, полошить*) у Росії здавна застосовували для обкурювання хліва, щоб охоронити худобу від нечистої сили та хвороб. З огляду на гостре листя *очерету* його назву виводять з індоєвропейської мови **Ker* – „*різати*” (рос. *камыш* – тюркського походження). *Очерет* використовували в Україні для покрівлі хат, з нього виготовляли сопілки: *Ну, скільки ж їх? – Калинова, вербова / Та липова – ото й усі. А треба / Ще й очеретяну собі зробити, – / Та лепсько грає* („Лісова пісня”, Леся Українка).

Назви городніх рослин: *цибуля, гарбуз, буряк* (біл. *цыбуля, гарбуз, бурак*; рос. *лук, тыква, свекла* – запозичені з різних мов) відрізняються від назв у російській мові внутрішньою формою. *Гарбуз* в українському фольклорі є символом відмови при сватанні: *Сватало Марусю багато парубків, так вона всім гарбуза давала* [13, с. 74], *бояться, щоб не посміявся багач сватом, не погодував гарбузами* [15, с. 544]. У цьому випадку слово *гарбуз* входить до фразеологізму *дати (давати), піднести (підносити) гарбуза* з семантикою „відмовляти тому, хто сватається” [10, с. 30] з експресивними добродушно-насмішкуватими конотаціями. Стале порівняння: *голова як гарбуз* (велика, кругла). Слово *цибуля*, етимологія якого ще не має однозначного трактування, увійшло до прислів'їв та приказок з негативною конотацією: „Таких, як ти, по сім за *цибулю*”, „Так любить, як собака *цибулю*”. Мотиваційною основою фітоніма *буряк* є назва кольору – *бурий*.

Міжмовні відмінності репрезентують психокогнітивні реляції свідомості. Так, дослідження номінативних процесів таких ягід, як *полуниця, суниця, журавлина, агрус, порічка* (біл. *клубніца, суніца, журавіны, агрест, парэчка*) рос. (*клубника, земляника, клюква, крыжовник, красная смородина*) проектує їх на особливості світосприймання українського, російського та білоруського народів. Назва *полуниця* пов'язана зі словом *паленіти* – «яскраво горіти, червоніти» з огляду на яскраво-чер-

воний колір ягоди. Отож за основу мотивації назви взято кольорову асоціацію, на відміну від мотиваційної основи назв цих рослин у російській і білоруській мовах – асоціація за формою (*клубок*). Назва *суниця* теж мотивована зовнішньою ознакою: суниця ніби никне ягідками до землі. Слово складається з префікса *су-* і давнього слова *ниць* «*обернений униз*». В основу назви покладено дію – *никнути*: «На горі *суниченьки*, на долині *полуниченьки*», «Вже минули *суниченьки* й *полуниченьки*, вже наспіли осінні *вечерниченьки*», – співається в піснях, зібраних і упорядкованих А. Метлинським. У білоруській і російській мовах в основі назви лежить асоціація із *землею*, адже ягоди часто лежать на землі, звідси і назва *земляника*. Хоча порічка давно вже росте по садках, однак назва зберегла відомості про поширення дикої смородини по берегах річок (*по річках – порічка*). У російській мові назва *красная смородина*, як і чорна, зумовлена сильним запахом листя [2]. Фітонім *журавлина* виник унаслідок скорочення словосполучки *журавлина ягода*, адже ця рослина росте на болотах, де водяться журавлі. Подібною є етимологія рос. назви *клюква* – від *ключевина* – «*болото*», дехто припускає походження від слова *клюк*, *клюкати* – звук, який видають вижаті ягоди [14, с. 258].

Якщо слово *агрус* (біл. *агрэст*, рос. *крыжовник*) прийшло до нас через польську мову з італійської (пол. *agrest* означало «кисле вино з незрілого винограду»), то мотиваційною основою рос. слова *крыжовник* є німецьке слово *der Stachelbeerstrauch* (колючий ягідний кущ), *die Stachelbeere* (колючі ягоди).

Відомо, що саме з *квіткою* в усній народній творчості порівнюють красу дівчини: «Ой спаде з личенька краса, як із *квітоньки* роса», адже квітка – символ *молодості, краси*. Стале порівняння «дівчина (личко) як *квітка*». Квітка *волошка* (рос. *васильки*, біл. *васілёк, валошка*) – назву запозичено з грецької мови) має волохаті пелюстки, відповідною і є назва. З її цвітом порівнюють колір дівочих очей «як *волошки* сині». З рослини дівчата роблять вінки, квіти вишивають на рушниках, колись саме з цієї квітки робили блакитну фарбу.

Рожжа (біл. *ружа*, рос. *роза*) є символом дівочої краси і кохання: *Один ходить по світлиці,/ Думає, гадає,/ Другий стоїть у порога,/ Дівчини питає: /«Дівчинонько, повна рожжо,/ Чи сватати гожа?»* (народна пісня). Стале порівняння „*дівчина як рожжа*” (гарна). „Моя врода, як *повная рожжа*” (нар. пісня). Фітонім є компонентом лексичних словосполучень: *гайова рожжа* (шипшина), *панська рожжа* (троянда), *собача рожжа* (польова, дика). Якщо дівчина порівнюється з рожею, а її очі з волошкою, то хлопець з *чорнобривцями* (гарний, чорнявий). Ця квітка є символом *чистоти, щирості, рідної землі*. Фітонім має жовті квітки з темними обідками, звідси й назва (рос. *бархатцы*, біл. *аксаміткі* теж мотивовані зовнішньою ознакою).

Конюшина (біл. *канюшина*, рос. *клевер, трилистник*) (*клевер* – з німецької мови (нім. *der Klee*) поширена на пасовиськах, назву, ймовірно, отримала через те, що її любляють коні. Етнічно мотивованими є назви й інших лікарських рослин. *Конвалія* (біл. *ландыш*, рос. *ландыш, молодило, молодильник, виновник* [2]) росте переважно в долинах річок, відповідно її мотиваційну основу пов’язують зі словом *валити*. Це символ *дівочої чистоти, скромності, весни*. В українській народній поезії конвалія символізує *пробудження природи, цнотливість, дівочість, скромність*. *Материнка* (*душица* – споріднене зі словом *дух* (*запах*), біл. *мацярдуйка*) – запашна трав’яниста рослина з дрібними квітками. „Ой у полі нивка, по ній *материнка*” [15, с. 96]. Виникла назва через спрощення складного слова *материдушка*, яке своєю чергою утворене з основ іменника *мати* (у родовому відмінку) і *душка* (зменшене до слова *душа*), можливо, що перший компонент є результатом видозміни давнішого (діви) Марії; адже існує повір’я, згідно з яким у цю рослину перевтілилася душа молодої матері, яка рано померла [4, с. 412]. Стебло лікарської рослини *деревій* дуже міцне, як і дерево, через таку особливість і має назву, у рос. мові *тысячелистник* – за

кількістю листочків (їх дуже багато), у біл. *кываўнік*, ймовірно, через коровоспинні властивості.

Рослинний світ як української, так і двох інших східнослов'янських мов, багатий і на композитні народні та народнопоетичні назви: *жито-пшениця*, *зимоцвіт*, *калина-малина*, *люби-мене (незабудка)*, *нечіпай-зілля*, *нечуй-вітер (ястребинка)*, *первоцвіт*, *перекотиполе*, *рута-м'ята*, *чар-зілля*, *горицвіт*, *ломиніс*, *суховершики (чорноголовка)* та інші. Більшість із таких назв утворено поєднанням наказового способу дієслова з іменником. *Жито-пшениця* є обов'язковим ритуальним компонентом вербального обрядотексту: *А зрадується жито, пшениця, / Жито-пшениця, всяка пашниця./ Будуть снопоньки, як повозоньки, / Будуть копоньки, як звіздоньки*. Через свій невисокий зріст, волохатість квітка *нечуйвітер* (біл. *нечуйвистер*, рос. *нечуйвистер*, *ястребинка*, *ястребинки*) недоступна вітрові. А назва *ломиніс* (біл. *клемацісы*, рос. *клематысы*, *ломонос*) пов'язана з отруйністю, неприємним запахом, подразливою дією рослини. За свій яскравий колір, що нагадує полум'я, має назву квітка *горицвіт* (рос. *горицвет*, *адонис*; біл. *светнік*). Народнопоетична назва *перекотиполе* (біл. *перакаці*, рос. *перекати*, *перекатиполе*) є не лише символом українського степу, але й своєрідним трансформатором стародавніх поглядів слов'ян на дерева, кущі, рослини як на обереги, захисники від злих сил. *Перекотиполе* в казках є свідком злочину, отже, символічним оберегом душі вбитого, адже саме *перекотиполе* стає причиною викриття злочинця [12].

Висновки. Таким чином, зіставний лінгвокультурологічний аналіз фітонімів української російської та білоруської мов виявляє джерела походження окремих назв, у проекції на внутрішню форму дає змогу визначити як спільне коріння, так і міжмовні, етнічні відмінності різних спільнот, сприяє розкриттю національних особливостей виникнення тих чи тих конотацій у зіставлюваних мовах.

Список літератури

1. Гончарова Т.І. Національна картина світу як наслідок духовної діяльності людини / Т.І. Гончарова // Тези доповідей та повідомлень наукової конференції. «Українська духовна культура в системі національної освіти». – Харків: ХДУ, 1995. – С. 20 – 21.
2. Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка: Т. 1 – 4 / В. Даль. – М.: Русский язык, 1978. – Т. 2. И – О, 1979. – 779 с.
3. Дробаха Л.В. Деякі аспекти зіставного вивчення орнітальної лексики в російській, українській та німецькій мовах / Л.В. Дробаха // Слов'янський збірник. – Одеса: Астро Принт, 1998. – Вип. 5. – С. 168–179.
4. Етимологічний словник української мови: В 7-ми т. – К.: Наукова думка, 1982 – 1989.
5. Кононенко В.І. Рідне слово. Підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів / В.І. Кононенко. – К.: Богдана, 2001. – 303 с.
6. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування нашого народу. / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1965. – 423 с.
7. Москаленко Л.А. Подібність рослини до іншої рослини як джерело номінації / Л.А. Москаленко // Українська мова. – 2002. – №3 – С. 39-50.
8. Подолян І.Е. Національна специфіка семантики фітонімів в українській, англійській та німецькій мовах (контрастивний етнопсихолінгвістичний аналіз) / І.Е. Подолян // Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.17. – Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 19 с.
9. Сердюк А. М. Мотиваційна основа назв рослин у первинному і вторинному семіозисі (на матеріалі української, російської, німецької та французької мов) / А. М Сердюк // Дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Бердянський держ. педагогічний ін-т ім. П.Д. Осипенко. – Бердянськ, 2001. – 222 с.
10. Словник української мови: В 11 т.– К.: Наук. Думка, 1971. – Т. 2. – 151с.
11. Сумцов Н.Ф. Хлеб в обрядах и песнях / Н.Ф. Сумцов. – Харків, 1885.
12. Українські народні казки / Упоряд. Б. Грінченко; передм., атрибуція текстів та комент. О.Ю. Бріциної. – К.: Либідь, 1994. – 184 с.
13. Українські народні казки: У 3 кн. / Упоряд. М. Возняк. – К.: Держлітвидав, 1946 – 1948. – Кн. 1–3.

14. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: У 4 т. / М. Фасмер; Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачёва. – 4-е изд., стер. – М.: ООО “Издательство Астрель”: ООО “Издательство АСТ”, 2003. – Т. 1–4.
15. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край / П. П. Чубинский. – СПб., 1872–1878. – Т. 1–7.
16. Шамота А.М. Назви рослин в українській мові / А.М. Шамота. – К.: Наук. думка, 1985. – 164 с.

Черемская О.С., Масло О.В. Этнокультурные источники номинации фитонимов в украинском языке // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.547-552

В статье исследуется этнокультурная специфика номинации фитонимов в украинском языке с использованием сопоставительного аспекта. Лингвокультурологический анализ фитонимов проводится на материале украинского, русского и белорусского языков. Рассматриваются коннотативные компоненты культурно-маркированных фитонимных единиц в народнопоэтическом тексте, определяются этнокультурные источники коннотации в проекции на внутреннюю форму отдельных фитонимов, названия которых отличаются в восточнославянских языках. Выявляются отличия номинации, обусловленные этнокультурными факторами, особенностями мировосприятия разных этносов.

Ключевые слова: *фитонимы, коннотативный компонент, этнокультурный фактор, лингвокультурологический анализ.*

Cheremaska O. S., Maslo O.V. Ethnocultural sources of fitonim nomination in Ukrainian language // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.547-552

The article studies ethnocultural specificity of fitonim nomination in Ukrainian language taking into account a comparative aspect. Linguistic and cultural analysis of fitonims is based on Ukrainian, Russian and Belarusian languages. Connotative components of ethnically marked fitonim units of folk text are considered, connotations ethnocultural sources in projection on the internal form of individual fitonims which names differ in East Slavic languages are defined. Nomination differences that are caused by ethno-cultural factors and worldview features of different ethnicities are detected.

Nomination with motivational feature orb - the sun dandelion, sunflower and chamomile are analyzed; connotative components of folk fitonim rye in relation to Russian name rye are revealed; the features of nominative processes in the East Slavic languages of herbs names (thistle, reed), garden plants (squash, beets, onions), berries (strawberries, wild strawberries, cranberries, gooseberries, red currants), flowers (cornflower, mallow, marigold), medicinal plants (clover, lily of the valley, oregano, yarrow) are investigated; composite connotations of folk and popular names: rye, wheat, zymotsvit, cranberry-raspberry, forget-me-not (forget), mimosa pudica, tumbleweed are defined, and their symbolism is described.

Keywords: *fitonim, connotative component, ethno and cultural factors, linguistic and cultural analysis.*

Поступила до редакції 11.04. 2013 р.

УДК 811

Язык как фактор этнической общности в межъязыковой коммуникации

Шепель Ю.А.

*Днепропетровский национальный университет им. О. Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье поднимаются актуальные для современной лингвистики вопросы этнокультурного нормирования в языке.

Язык рассматривается через призму общеэтнической идентичности. Овладение коммуникативной компетенцией предполагает обязательное овладение иноязычным общением в единстве его функций: информационной, регулятивной, эмоционально-оценочной, этикетной. Поднимается проблема взаимосвязи культуры и языка. Автор поднимает вопросы изучения языка в современной лингвистике как в теоретическом, так и в прикладном плане, как в аспекте общих, так и в аспекте частных проблем. Рассматриваются отличительные черты современной лингвистической парадигмы.

Ключевые слова: *парадигма, ментальность, лингвокультурология, трилингвизм, культура, лингвокультура, этнос, когнитивная картина мира, концепт, концептология, социо-дискурсивный вектор.*

В последнее время мы являемся свидетелями появления целого ряда работ, авторы которых проявляют повышенный интерес к проблемам этнокультурного нормирования в языке, поведению, обрядам в культуре различных этносов. Такой интерес не замыкается на какой-то одной области науки, а обнаруживается в исследованиях этнографов, социологов, психологов, лингвистов. Раскрываясь как на теоретическом, так и на экспериментальном уровнях, проблема этнокультурной нормы у большинства исследователей неразрывно связывается с процессом выявления этнических особенностей обрядов, психологии, системы языка тех или иных народов.

В настоящее время все, пожалуй, согласится с тем, что овладение коммуникативной компетенцией предполагает обязательное овладение иноязычным общением в единстве его функций: информационной, регулятивной, эмоционально-оценочной, этикетной. В процессе идентификации этнокультурных норм наибольшее значение приобретает язык, поскольку он является фактором общеэтнической идентичности.

На основании родного языка формируются первичные навыки речевого взаимодействия. Это, как правило, язык матери, бабушки, семьи. Это язык, с помощью которого осуществляется первичная социализация и культуризация личности, ознакомление с нормами, ценностями, традициями своего этноса. Часто родной язык совпадает с языком этническим. В случае, когда в силу ряда причин в качестве родного языка используется язык другого этноса, родной язык не совпадает с языком этническим. Это влечет за собой процесс лингвокультурной ассимиляции в мировых этносах и языках.

Второй язык обычно используется в полиэтнических общностях в качестве средства общения с другими этническими объединениями. Как правило, второй язык

служит лишь косвенным средством закрепления собственно этнических культурных норм при произношении.

Общеизвестно, что язык представляет собой явление полифункциональное, функции которого можно разделить на когнитивные, социальные и частные. Говоря о социальных функциях языка, связанных с идентификацией этнокультурных норм, в последнее время лингвистами предлагается выделять функции языка как этнического признака, т. е. этнодифференцирующие и этноинтегрирующие свойства языка.

Языковая коммуникация на территории полиэтнических обществ осуществляется с помощью одного или нескольких языков. Это представляет собой сложную систему, состоящую из ряда коммуникативных сетей, объединяющих как целые этносы, так и отдельные социальные слои. Этнолингвистические конфликты в полиэтнических странах возникают, как правило, не только в силу слухового неприятия, но и в силу несовпадения комплексов этнокультурных норм. Таким образом, соседство двух или нескольких этносов, говорящих на разных языках, само по себе может служить источником межэтнической лингвокультурной напряженности, в основном, в силу различия у них этнокультурных норм (см. исследования М. Роса, С. Хьюси, И. Кана). Другими словами, когда возникают лингвистические предубеждения в той или иной этнической группе, то эта группа в наибольшей степени отличается с точки зрения этнолингвистической жизнеспособности. Поэтому лингвистическая жизнеспособность является более важным фактором групповых предубеждений, чем сравнительная идентичность. Однако позитивная сравнительная идентичность в большей степени влияет на групповую атрибуцию, чем этнолингвистическая жизнеспособность. Так, к примеру, Р. Рос, выделяет личностные и групповые атрибуции, в то же время отмечая, что использование общих категорий делает неясными их разновидности. К личностным атрибуциям им были отнесены индивидуальные предпочтения, недостаточная компетентность; к групповым – групповая идентификация, этноцентризм и недостаточная идентичность.

Актуальность исследования. На современном этапе развития лингвистической науки важным является изучение роли языка в построении национально-культурной картины мира. Язык выступает кодовым знаковым организатором, связующим звеном между внутренним миром человека и внешним миром. В связи с этим в последнее время всесторонне поднимается и обсуждается вопрос взаимосвязи культуры, языка и сознания. Это находит отражение в исследованиях языковой картины мира у носителей того или иного языка, в составлении ассоциативных словарей разных языков и пр. Отсюда вытекает чрезвычайно важная для лингводидактики психолого-педагогическая проблема — представить какой-либо язык так, чтобы была сохранена присущая именно этому языку система смыслов. Обычно на начальных этапах обучения другой язык усваивается через посредство родного. Отсюда перед лингвистами и лингводидактами возникает принципиально новая задача — создать такое описание иностранного языка на родном языке, которое обеспечивало бы установление в сознании изучающих системных взаимоотношений между двумя языковыми картинами мира в их наиболее существенных чертах, то есть необходимо суметь заставить учащегося сконцентрироваться на различиях между двумя культурами, ведя тем самым своеобразный «межкультурный диалог» в собственном сознании. В связи с этим определенный интерес представляет недавно защищенная докторская диссертация Девлетова Ремзи Рефиковича «Теоретико-методологические принципы обучения будущих учителей начальных классов крымскотатарскому языку в условиях трилингвальной речевой среды» (Киев, 2013).

Цель данной статьи – рассмотреть язык через призму общеэтнической идентичности, поднять проблему взаимосвязи культуры и языка, а также вопросы изучения

языка в современной лингвистике как в теоретическом, так и в прикладном плане, как в аспекте общих, так и в аспекте частных проблем.

Взаимосвязь культуры и языка проявляется в базовых значениях понятиях каждой лингвокультуры. Лингвопсихологическая и лингвистическая интерпретация данных, представленных в языке, позволяет рассматривать последнее как репрезентацию особых знаний, стоящих за фактами естественного языка, как репрезентацию конструкторов сознания.

Лингвокультурология является молодым ответвлением этнолингвистики. В ее задачи входит изучение и описание взаимоотношений языка и культуры, языка и этноса, языка и народного менталитета, она создана на основе триады «язык — культура — человеческая личность» и представляет лингвокультуру как призму, через которую исследователь может увидеть преломление материальной и духовной самобытности того или иного этноса.

Зрелость и право на самостоятельное существование любой научной дисциплины определяются, как известно, наличием и степенью сформированности её категориального аппарата — системы базовых терминов. Принято считать, что основу категориального аппарата лингвокультурологии составляют понятия языковой личности и концепта, гносеологическое становление которых, судя по всему, еще не закончено.

Процесс «внутреннего деления» антропологической лингвистики продолжает развиваться. Поэтому на стыке лингвокультурологии и когнитивной лингвистики мы видим становление и бурное развитие лингвистической концептологии (лингвоконцептологии), в задачи которой входит определение своего объекта и разработка методологической базы исследования.

На протяжении веков язык рассматривался как необходимая принадлежность и условие познания, однако среди разрозненных постулатов по сей день не наблюдается какого-либо целостного анализа места языка в картине мира. Зачастую язык оказывался «прозрачным» явлением, автоматически служащим отражению мира или его вуалированию.

Развитие науки под воздействием ценностей складывающейся индустриальной цивилизации способствовало укреплению реалистической интеллектуальной парадигмы, в том числе и в философии. «Пионеры новой науки» начинают задумываться о роли языковых средств в познании. Это отразилось в идее «совершенного языка» как «помощника» в познании реальности (Р. Декарт, Г. Лейбниц).

Философия И. Канта, поставившая под сомнение познавательные возможности ограниченного человека перед лицом бесконечно многообразного и неисчерпаемого мира (вызывающего изумление на грани ужаса), в определённом смысле стала шагом назад по сравнению с идеей всемогущества человеческого разума, господствовавшей в эпоху Просвещения. Основатель немецкой классической философии не продолжил и разработку линии «совершенного языка», начатую Декартом и Лейбницем. Но своим умолчанием («несозданием» ещё одной критики — «Критики языка») Кант создал прецедент в форме проблемной ситуации, которая вплотную подводила к вопросам о необходимости критики языка и создания особого языка философии, иного, чем язык науки.

Г. Гегель указал выход к действительной объективности, в абстрактной форме решил проблему конечного-бесконечного. Язык интересует Гегеля как внешняя форма, непосредственное бытие мышления, через отчуждённые и превращённые формы которого просматривается иная реальность — абсолютной идеи. Сущность человека, его способность судить о сущности мира, о его бесконечности и объективировать результаты своих суждений в языковой форме, в конечном счёте, есть проявление сущности Мирового разума. Язык есть один из наиболее тонких непосредственных проявлений объективной идеи на стадии субъективного духа, её превращённая ма-

териальная форма. Но каким образом язык относится к действительности, представленной в языке? Этого Гегель, в силу характера своей концепции, не рассматривает.

Понятие языковой картины мира восходит к идеям В. Фон Гумбольдта и неогумбольдтианцев (Л. Вайсгербер и другие) о внутренней форме языка, с одной стороны, и к идеям американской этнолингвистики, в частности, так называемой гипотезе лингвистической относительности Э. Сепира, Б. Уорфа, с другой.

Современные исследования языковой картины мира ведутся в двух направлениях. С одной стороны, на основании системного семантического анализа лексики определенного языка производится реконструкция цельной системы представлений, отраженной в данном языке, безотносительно к тому, является она специфичной для данного языка или универсальной (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булыгина, В. А. Маслова). С другой стороны, исследуются отдельные характерные для данного языка (лингвоспецифичные) концепты, обладающие двумя свойствами: они являются «ключевыми» для данной культуры (в том смысле, что дают «ключ» к ее пониманию) и одновременно соответствующие слова плохо переводятся на другие языки. Такие исследования можно встретить в работах А. Вежицкой, А. Зализняк, И. Б. Левонтиной, М. В. Пименовой, А. Д. Шмелева, Е. С. Яковлевой.

Язык – составная часть культуры и её орудие, это действительность нашего духа, лик культуры; он выражает в обнажённом виде специфические черты национальной ментальности. Язык есть механизм, открывший перед человеком область сознания. Каждый язык по-своему членит мир, т.е. имеет свой способ его концептуализации. Значит, каждый язык имеет особую картину мира, и языковая личность обязана организовать содержание высказывания в соответствии с этой картиной. И в этом проявляется специфически человеческое восприятие мира, зафиксированное в языке.

Язык – это некоторый инструмент, выполняющий определенные функции (эпистемическая, когнитивная, коммуникативная, эмоционально-экспрессивная), каждая из которых влияет на характер формирования и функционирования знаний о мире. Чтобы наиболее эффективно их выполнять, инструмент должен быть устроен определенным образом.

Исследование языка как в теоретическом, так и в прикладном плане, как в аспекте общих, так и в аспекте частных проблем неизбежно связано с выяснением существенных характеристик языка, определяющих соответственно подход к анализу всех звеньев структуры языка.

Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации мира. Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка. Совокупность знаний о мире, запечатлённую в той или иной языковой форме, специфическое «языковое мировидение», присущее каждому народу, принято называть «языковой картиной мира». Языковая картина мира, исторически сложившаяся в обыденном сознании данного языкового коллектива и отраженная в языке совокупность представлений о мире, есть определенный способ концептуализации действительности. Свойственный данному языку способ концептуализации действительности отчасти универсален, отчасти национально специфичен, так что носители разных языков могут видеть мир немного по-разному, через призму своих языков. С другой стороны, языковая картина мира является «наивной» в том смысле, что во многих существенных отношениях она отличается от «научной» картины. При этом отраженные в языке наивные представления отнюдь не примитивны: во многих случаях они не менее сложны и интересны, чем научные. Таковы, например, те представления о внутреннем мире человека, которые отражают опыт интроспекции десятков поколений на протяжении многих тысячелетий и способны служить надежным проводником в этот мир. Представления, формирующие

картину мира, входят в значения слов в неявном виде; человек принимает их на веру, не задумываясь, и часто даже сам не замечая этого. Пользуясь словами, содержащими неявные смыслы, человек, сам того не замечая, принимает и заключенный в них взгляд на мир. В наивной картине мира можно выделить наивную геометрию, наивную физику пространства и времени, наивную этику, психологию.

Онтологический подход исследования языковых феноменов позволяет рассмотреть человеческое сознание, символы, язык в качестве существующих и имеющих определенную специфику существования. Онтологический подход предполагает экспликацию бытия знака через исторически развивающиеся язык и знание. Онтологизация языка тяготеет к тому, чтобы раскрыть язык как деятельность, основывающаяся на самой себе и влияющая на другие явления. Язык – не только средство общения, это самостоятельный феномен культуры, который существует в мире и через который мир выражает себя.

Языковая картина мира является базисом для понимания мира, а также развития и расширения существующей картины мира. Языковые знаки несут семантический и концептуальный смысл, что позволяет любому субъекту выявить смысл нового знания на основе смыслов о ранее познанных объектах, которыми он уже располагает. Языковая картина мира квалифицируется как семантический репрезентант, что позволяет новый образ интерпретировать в определенной концептуальной системе. Лингвистические знаки воспринимаются и понимаются как знаки знаков, как знаки уже известных понятий, несущих известный субъекту смысл, что позволяет осознать новое в системе существующих концептов. Манипулируя средствами языка, субъект манипулирует смыслами, строит смысловые структуры, выходя тем самым за пределы актуального опыта (непосредственного восприятия мира), расширяя горизонты картины мира. Иными словами, языковая картина мира сама по себе является условием и основанием создания картины мира.

Выводы. В условиях развития гомоцентрической парадигмы в современном языкознании язык приобрел большую значимость в научном изучении культуры, поскольку система культурных стереотипов всякой цивилизации упорядочивается с помощью языка. Язык служит путеводителем в «социальной действительности».

Примечательно, что, как и социология, в последнее пора все в большей, нежели раньше, степени начинает заниматься проблемами языка общая философия и философия образования [2].

Отличительной чертой современной гуманитарной парадигмы знания является повышенный интерес к изучению национальных менталитетов. Этот интерес диктуется двумя противоположными социо-дискурсивными векторами: 1) теми глобализационными процессами в постиндустриальной (информационной) цивилизации, которые грозят нивелировать национальные ценности и культурную самобытность народов, 2) возрастающим ощущением народов об их взаимозависимости на этой Земле и, соответственно, стремлением ко взаимопониманию и консенсусу.

Понятие «менталитет» (ментальность) принадлежит к числу сложно дефинируемых. Однако энциклопедическая литература прилагает все усилия для его интеллектуального освоения как феномена, являющегося: а) совокупностью (психических, религиозных, эстетических и пр.) особенностей мышления, б) совокупностью духовных установок, в) специфически унифицированным образом мышления и г) способом мировосприятия, проявляющимся в культуре, языке и поведении народа, которые и создают его неповторимую картину мира [3].

В соответствии с этими двумя перспективами видения этнического менталитета вырисовываются и два аспекта его изучения – «мы о себе» и «мы о них / они о нас» (Л. Н. Гумилев). Именно в рамках второй перспективы проводятся большинство этнокультурных, этнопсихологических и этнографических изысканий. Не стоит в сто-

роне от него и лингвокультурология, специализирующаяся на добывании научно релевантной информации из номинативных единиц языка, в которых она видит мощный заряд национально кодифицированных ассоциаций, связанных с образом жизни, стереотипными представлениями и сценариями поведения. Особенно плодотворным оказывается концептологический путь изучения менталитета, предполагающий выделение, описание и инвентаризацию базовых концептов той или иной лингвокультуры.

Список литературы

1. Девлетов Р. Р. Теоретико-методичні засади навчання майбутніх учителів початкових класів кримськотатарської мови в умовах трилінгвального мовленнєвого середовища : автореф. дис... д-ра педагогічних наук / спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (кримськотатарська мова). – Київ, 2012. – 41 с.
2. Конечкая В. П. Социология коммуникации : Учебник / В. П. Конечкая. – М. : Международный университет бизнеса и управления, 1997. – 304 с.
3. Приходько А. Н. Концепт *ORDNUNG* как мерная единица немецкого этнического менталитета (лингвокультурный аспект) / А. Н. Приходько // *Vitainlingua* : К юбилею профессора С. Г. Воркачева. [Текст] : [сборник статей] / отв. ред. В. И. Карасик. – Краснодар : Атриум, 2007. – С. 158-170(256 с.)

Шепель Ю.О. Мова як чинник етнічної спільності й мовної комунікації // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.553-558

У статті порушуються актуальні для сучасної лінгвістики питання етнокультурного унормування в мові.

Мова розглядається крізь призму загально етнічної дентичності. Опанування комунікативною компетенцією передбачає обов'язкове оволодіння інішомовним спілкуванням у єдностійого функцій: інформаційної, регулятивної, емоційно-оцінної, етикетної. Піднімається проблема взаємозв'яз культиури і мови. Автор розглядає питання вивчення мови в сучасній лінгвістиці як в теоретичному, так і в прикладному плані, як в аспекті загальних, так і в аспекті приватних питань. Визначаються відмінні риси сучасної лінгвістичної парадигми.

Ключові слова: парадигма, ментальність, лінгвокультурологія, трилінгвізм, культура, лінгвокультура, етнос, когнітивна картина світу, концепт, концептологія, соціо-дискурсивний вектор.

Shepel Yu. Languages as a factor of ethnicity and language communication // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.553-558

The article raises urgent questions for modern linguistics: ethnocultural valuation in language.

Language is viewed full ethnicity identity. Mastery of communicative competence involves compulsory acquisition of foreign language communication in the unity of its functions: informational, regulatory, attitudinal, etiquette. Raises the problem of relationship between culture and language. The author raises the question of language learning in modern linguistics in both the theoretical and the applied level, both in terms of general and in terms of specific problems. Discusses the distinctive features of modern linguistic paradigm.

Keywords: paradigm, mentality, linguistics, trilingvism, culture and language, ethnicity, cognitive view of the world, concept, conceptology, socio-discursive vector.

Поступила в редакцію 21.04.2013 г.

РАЗДЕЛ 11. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ СЛАВЯНСКИМ ЯЗЫКАМ

УДК 378.14

Формирование коммуникативно-профессиональной компетенции в обучении иностранных студентов

Андрющенко Б. Н., Асоян Л. В.

*Украинская инженерно-педагогическая академия, г. Харьков, Украина
Университет менеджмента образования НАПН Украины, г. Киев, Украина*

Рассмотрены основные психолингвистические и организационные элементы системы формирования коммуникативно-профессиональной подготовки специалистов для зарубежных стран, а также обоснованы практические рекомендации по формированию коммуникативно-профессиональной компетенции при проведении занятий в инофонной аудитории. На основании анализа формирования дидактично-коммуникативной компетенции представлены методические рекомендации, направленные на сближение обучения и реального общения на неродном языке.

Ключевые слова: *ситуативные клише, продуктивные и рецептивные виды, когнитивная интенция, психолингвистика, логико-семантические структуры, вербальные опоры.*

Постановка проблемы. Современная методика обучения на неродном языке иностранных студентов строится на коммуникативно-когнитивном принципе, который находит свое отражение в учебно-методических и дидактических материалах. Поэтому содержание структур и формирование коммуникативной компетенции стали основой обучения иностранных студентов. Исходя из принципов формирования дидактично-коммуникативной компетенции будущего специалиста для зарубежной страны необходимо выделить основные элементы этого процесса с целью разработки практических рекомендаций для методик коммуникативно-профессионального компетентностного обучения иностранных студентов, направленных на сближение процесса обучения с реальным общением на неродном языке.

Анализ последних исследований по проблематике работы. В инженерно-технических вузах неродной язык изучают не как теоретическую узкоспециальную дисциплину, а как повседневный инструмент реального общения в разных сферах профессионального общения. Основу коммуникативно-когнитивной парадигмы составляют результаты практических исследований в работах Н. В. Кузьминой, Л. И. Парашенко, С. А. Ракова, Н. Д. Хомского и др.

В работах И. А. Зимней, Э. А. Верthroградской, Е. В. Сорокиной, З. Н. Иевлевой, Е. И. Пасова ведущим принципом обучения признан коммуникативно-деятельностный метод, который рассматривает единство принципа сознательной систематизации языковых явлений и активизацию самостоятельных учебных действий обучаемых. Обучение языку должно быть направлено на активацию самостоятельных учебных действий учащихся [2, с. 55-59].

Коммуникативная профессиональная компетенция определяет установление позитивных взаимоотношений с обучаемыми, правильных взаимодействий со всеми объектами педагогической системы, сообразование своей собственной деятельности с социальными требованиями нашей действительности. Коммуникативная компетенция – это «способность решать средствами иностранного языка актуальные задачи общения из учебной, производственной и культурно-бытовой жизни» [1, с. 109].

Развитию формирования коммуникативно-профессиональной компетентности посвящены работы многих украинских ученых, среди которых Н. М. Бирик, Л. С. Ващенко, Л. И. Парашенко, С. А. Раков, О. Я. Савченко.

Содержание и методическая структура аспекта обучения коммуникативно-профессиональной компетенции в настоящее время становится центральной задачей языковой подготовки иностранных студентов. Основное содержание и толкование понятия «коммуникативная профессиональная компетенция» соответствует общеевропейской компетенции владения иностранными языками [7, с. 27-29].

Проблемы коммуникативно-профессиональной компетенции успешно решаются при познавательном-развивающем комплексном воздействии на интеллектуальную и эмоциональную сферы обучаемых. Роль психо-эмоционального фактора при обучении отмечена в работах Й. Витмана, Л. С. Выготского, А. А. Леонтьева, Р. Леффлера и др. Представители этой научной школы рассматривают концепцию познавательного-развивающего обучения как соединение когнитивных и эмоциональных процессов обучения на неродном языке. Влияние эмоциональной составляющей происходит путем интеграции учебной информации, полученной от всех сенсорных систем обучаемого (тактильной, речеслуховой, зрительной, пространственно-ориентационной), в когнитивную интенцию. На наш взгляд, происходит процесс психолингвистического характера, который стимулирует непосредственно сам учебный процесс и способствует использованию интегрированных учебно-познавательных дидактических методов. Решению профессионально-коммуникативных задач способствует использование во время занятий фоновой лексики и ситуативных клише, определяющих различные коммуникативные интенции, а правильное использование лингвометодического аппарата во время проведения занятий дает возможность быстро «включить» иностранного студента в решение логико-семантических коммуникативных задач [6, с. 18-21].

Цель и задачи. Цель статьи дать практические рекомендации для формирования устойчивой коммуникативно-профессиональной компетенции у иностранных студентов при изучении естественных дисциплин на неродном языке. Объектом выступает процесс обучения иностранных студентов на неродном языке, предметом – формирование коммуникативно-профессиональных навыков при подготовке специалистов для зарубежных стран.

Изложение основного материала. Основным условием качественной подготовки специалистов для зарубежных стран является успешное овладение языком специальности. Язык специальности (или профессиональная речь) – это практическая реализация научного стиля речи в системе потребностей определенного профиля знаний для конкретной специальности [5, с. 56-57].

С психологической точки зрения коммуникативно-профессиональная компетенция – это «способность человека адекватно ситуации общения организовать свою речевую деятельность в ее продуктивных и рецептивных видах» [3, с. 11]. Поэтому и методика обучения в инофонной аудитории должна быть направлена на выработку способности у иностранного студента создавать смысловой научно-профессиональный текст, т.е. на формирование профессиональной коммуникативной компетенции [5, с. 27-28].

Определение понятия «коммуникативная компетенция» включает 6 компонент компетенций: лингвистическая, дискурсивная, речевая, социокультурная, социальная, стратегическая. Поэтому на занятиях преподаватель решает двуединую задачу:

1) довести до студентов необходимый объем информации учебного плана, используя первые три компонента (так называемый «лингвистический план занятий»);

2) при помощи последних трех компонент преодолеть «психологическую несовместимость» обучаемых и достичь необходимого компромисса при диалоге обучаемых, когда логика коммуникатора сложна для восприятия реципиента.

Формирование профессиональной речевой деятельности невозможно без целенаправленного воздействия на мотивационно-побудительный процесс учебной деятельности. Фактор мотивации овладения неродным языком обучения является основополагающим в процессе формирования речевой компетенции и главным источником активации всего учебного процесса. Под мотивацией понимают систему внутренних факторов, которые направляют обучаемого на достижение поставленной цели. Обычно рассматривают два вида мотивации:

а) прагматическая – направлена на овладение языком как орудием для получения необходимых профессиональных знаний; б) адаптивная – направлена на процесс адаптации иностранного студента в новых социолингвистических и социокультурных условиях. Выбор типа мотивации зависит от национально-культурных и психологических особенностей личности каждого студента в конкретной учебной группе. Поэтому традиционные методы формирования коммуникативной компетенции должны учитывать фонетические особенности представителей различных этнических групп из Юго-Восточной Азии, Ближнего Востока, ряда стран Центральной Африки и т.д.

В соответствии с теорией психолингвистики, ассоциативная память запечатлевает и воспроизводит предметы и явления не изолированно друг от друга, а в их тесной связи [3, с. 12-14]. По Сеченову, «чем в большее число разных точек соприкосновения может быть приведена данная вещь к другим предметам, тем в большем числе направлений она записывается в реестры памяти». Для обучения студентов на неродном языке необходимо закреплять воспринимаемую вербальную информацию невербальными средствами (компьютерные технологии, иллюстрации, картинки, фотографии и т.д.), что способствует лучшему пониманию иноязычной речи и формированию речевых навыков. Посредством ассоциативной памяти в коре головного мозга возникают временные связи, служащие физиологической основой для запоминания и воспроизведения. Семантическое понимание студентами новых слов способствует эффективному формированию лексических ассоциаций. В памяти остаются не только определенные профессиональные лексические единицы, но и конкретные логические конструкции (микротексты).

Формирование ассоциативных связей новых лексических единиц основано на вводе этих лексических единиц совместно с другими дополнительными словами, объединенных в лексические группы (лексические микротексты). Каждая конструкция микротекста должна иметь набор небольшого количества лексических единиц – по Костомарову ограничение не должно превышать 15 новых слов за одно занятие. В изучении инженерных дисциплин иностранными студентами важное значение приобретают смысловые и содержательные вербальные опоры, которые включены в лексические конструкции. В этой связи важное значение приобретают задания по вычленению микро текстов (смысловых частей изучаемого общего текста) и эквивалентной замене профессиональной лексики на близкую к пониманию обучаемых.

Психолингвистика определяет пропускную способность звукового канала намного меньше зрительного, поэтому и звуковая память обычно намного хуже зрительной [4, с. 183]. С этой целью необходимо сопровождать весь процесс иноязычного

профессионального общения визуальными элементами обучения. Коммуникативные навыки являются результатом использования различных аспектов лингводидактической деятельности обучаемых: чтение, аудирование, говорение, письмо [5, с. 55-58]. Как утверждает древнее изречение, «кто пишет, тот читает дважды».

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Коммуникативная компетенция – основной путь решения не только профессиональных, но и жизненных проблем. Для формирования у иностранных студентов навыков коммуникативного умения на занятиях необходимо:

- отдавать предпочтение практическим речевым и наглядным принципам обучения;
- новый учебный материал предварительно разделять на отдельные микротексты;
- составлять микротексты, в каждом из которых число новых лексических единиц не превышает пяти.

Дальнейшие исследования необходимо сосредоточить на научно обоснованной разработке комплексного подхода к формированию навыков коммуникативно-профессиональной компетенции у иностранных студентов с использованием основных принципов психолингвистики, что даст возможность развивать у них креативные способности, воспитывать потребности творчества, повышать активность участия в образовательном процессе. Необходимо сосредоточить внимание на разработке методик профессиональной коммуникативной компетенции у иностранных студентов при изучении инженерно-технических дисциплин.

Список литературы

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Словарь методических терминов / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – С. Птб.: «Златоуст», 1999. – 472 с.
2. Бибикина Э. В. Методика формирования иноязычной коммуникативной компетентности будущих экологов (на материале текстов) / Э. В. Бибикина // Сборник материалов научно-практической конференции. – Минск, 2006. – С. 54-60.
3. Зимняя И. Педагогическая психология. Учебное пособие для вузов / И. Зимняя. Учебное пособие для вузов. 2-е изд., испр., перераб. – М.: 1999. – 147 с.
4. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл; СПб.: Лань, 2003. – 287 с.
5. Основы научной речи: учебн. пособие для студ. нефилолог. высш. учебн. заведений / Н. А. Буре, М. В. Быстрых, С. А. Вишнякова и др.; под ред. В. В. Химика. – СПб.: Филолог. фак-т СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 272 с.
6. Сурыгин А. И. Основы теории обучения на неродном для учащихся языке. – СПб.: Златоуст, 2000. – 230 с.
7. «The Common European Framework of reference for Languages Learning and Teaching»: - Strasbourg: Council of Europe, 1997.

Андрющенко Б. М., Асоян Л. В. Формування комунікативно-професійної компетенції в навчанні іноземних студентів // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціально-комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.559-563

Розглянуто основні психолінгвістичні та організаційні елементи системи формування комунікативно-професійної підготовки спеціалістів для закордонних країн, а також обґрунтовано практичні рекомендації з формування комунікативно-професійної компетенції при проведенні занять в інофонній аудиторії. На підставі аналізу формування дидактично-комунікативної компетенції надані методичні рекомендації, які направлені на зближення навчання та реального спілкування на нерідній мові.

Ключові слова: ситуативні кліше, продуктивні і рецетивні види, когнитивна інтенція, психолінгвістика, логіко-семантичні структури, комунікативна компетенція, внутрішня мотивація, інофонна аудиторія, вербальні опори.

Andryushchenko B., Asoyan L. **Communicative and professional competence formation in teaching foreign students** // *Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*. – Series: *Philology. Social communications*. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.559-563

There were considered the principal elements of psycholinguistic and organizational aspects of communicative and professional training formation system for specialists from foreign countries also there were grounded practical recommendations how to form communicative and professional competence during classes holding in front of different type of phonic audience. On the base of analysis formation of didactic and communicative competence there were introduced methodological recommendations directed at approaching instruction and at real communication in not native language. Future research should focus on developing a comprehensive science-based approach to the formation of communicative skills and professional competence of the foreign students with the basic principles of psycholinguistics, which will give the opportunity to develop their creative abilities, nurture creativity needs, increase the activity of participation in the educational process. Need to focus on the development of methods of professional communicative competence of foreign students in the study of engineering disciplines.

Key words: *situation cliché, productive and receptive kinds, cognitive intension, psycholinguistics, logical-semantic structures, communicative competence, inner motivation, phonetic classroom, verbal support.*

Поступила в редакцію 23.04.2013 г.

УДК 811.161.2

Информатизация лингвистического обучения в полиэтничном регионе

Буц Н.В.

Крымский научно-методический центр управления образованием
НАПН Украины, г. Симферополь, Украина

В статье рассматривается проблема, которая в последние годы возникла в процессе информатизации образования: представители педагогической системы должны быть готовы к тому, чтобы грамотно использовать информационные технологии в школе на уроках языка и литературы – это инструмент оптимизации и автоматизации циклов обучения. Данная цель должна реализоваться через обеспечение доступа к образовательной системе, обучение с использованием электронных учебников, учебных пособий и словарей; развитие информационно-технической инфраструктуры межшкольных методических центров.

Ключевые слова: полиэтничный регион, коммуникативное пространство, информатизация, компьютеризация, опорные слова.

Постановка проблемы. Как известно, в конце XX века человечество вступило в стадию развития, которая получила название постиндустриальное или информационное общество. Со вступлением общества в век компьютерных технологий появилась возможность более эффективной обработки и представления информации. Это позволило успешно хранить и обрабатывать большие потоки информации. Но на современном этапе развития информационной культуры общества знания устаревают очень быстро, и человек вынужден учиться всю жизнь. Огромный объем знаний, накопленный человечеством, заставляет искать иные подходы к организации процесса обучения. Поэтому использование информационных и коммуникативных технологий (ИКТ) в учебном процессе является *актуальной* проблемой современного школьного образования. Педагоги нового поколения должны уметь квалифицированно выбирать и применять именно те технологии, которые в полной мере соответствуют содержанию и целям изучения конкретной дисциплины, способствуют достижению целей гармоничного развития учащихся с учетом их индивидуальных особенностей. Отличительной чертой современной эпохи является ускоряющийся с каждым годом темп развития новых информационных технологий. Общество вступает в фазу информатизации. Социум диктует свои правила, он требует, чтобы образование, если оно хочет оставаться качественным образованием, совершенствовалось так же, как совершенствуется мир вокруг нас.

За последнее десятилетие в образовательный обиход вошло множество новых понятий: билингвизм, полилингвизм, поликультурность, информатизация, компьютеризация. Одно из таких понятий, которое вошло в образовательный обиход относительно недавно – информатизация.

В учебнике по информатике для 10-11 классов читаем: *«процесс, при котором создаются условия, удовлетворяющие потребности любого человека в необходимой информации»*. «Толковый словарь по информатике» дает такое определение: *«информатизация» – «реализация комплекса мер, направленных на обеспечение полного и*

своевременного использования достоверных знаний во всех общественно значимых видах человеческой деятельности» [1]. Важно, что от дискретного представления об информатизации, как комплексе мер, за последние десять лет произошло смещение к пониманию этого явления, как процесса, имеющего свои закономерности. А процесс – всегда развитие, последовательная смена состояний. Поэтому информатизация – это изменение парадигмы мышления и способов деятельности. Усвоение информации и ее преобразование в знание, как известно, – процесс сложный, требующий и расширения диапазона знаний, и их оценки, и, главное, личного участия и подхода.

Термин «информатизация» занял другой – «компьютеризация», понимаемый как механическое внедрение компьютерных средств в образовательный процесс без учета целей и профессиональной мотивации всех участников образовательного процесса – от администратора и методиста до ученика. Сегодня еще только начинается осознание этой проблемы, обозначаются содержательно новые образовательные ориентиры, ведется поиск подходов к решению новых образовательных задач.

Цель: подчеркнуть основную проблему, которая в последние годы возникла в процессе информатизации образования и будет преодолеваться годами: представители педагогической системы должны быть готовы к тому, чтобы принять информатизацию и сделать ее повседневным инструментом.

Один из самых ценных навыков, которому можно научить учащегося – это умение в нужной ситуации быстро найти то, что требуется для решения конкретной стоящей перед ним задачи. В прошлом поиск информации происходил преимущественно в библиотеках и регламентировался сложившимися библиографическими нормами.

Грамотное использование информационных технологий в школе на уроках языка и литературы – это инструмент оптимизации и автоматизации циклов обучения, которые в привычной практике занимают много времени. Информационные технологии (ИТ) – это новые возможности в обучении учащихся. В настоящее время уже должны существовать общеобразовательные учреждения, где направленность обучения связана не с конкретным предметом или предметной областью, а с технологиями работы с информацией. Таким образом, ИТ – это организованный набор информационных объектов, представляющий собой удобный инструмент в помощь учителю для насыщения уроков богатейшим иллюстративным материалом – от несложных графических иллюстраций до интерактивных анимаций и видеосюжетов с демонстрацией экспериментов, а в лингвистической области аудио- и аудиовизуальных учебных и аутентичных материалов для развития коммуникационных компетенций и, в частности, для аудирования. Доказано, что одновременное воздействие на различные органы чувств человека при использовании электронных информационных объектов активизирует образное мышление учащихся, значительно повышает их интерес к изучаемому предмету и создает все условия для наиболее полной реализации принципа личностно-ориентированного обучения, поэтому построенная с использованием современных мультимедиа-технологий система предоставляет уникальные возможности для реализации творческих инициатив учителя и ученика. С одной стороны, книга перестала быть единственным источником информации и в современном учебном заведении есть и видео- и аудиоматериалы, компьютерные учебники, электронные словари, энциклопедии и т.д. С другой стороны, все большее количество изданий появляется на аудио, видеокассетах, оптических дисках, обеспечивая преимущества в поиске информации, экономии времени пользователя, площадей хранения в библиотеках [3; 4; 5].

И отсюда происходит изменение подхода к самому преподаванию ИТ: это работа в контакте с учителями-предметниками, на предметном содержании, когда технологии «работают» на качество изучения практически любого предмета школьной программы. Сегодня ещё мало используются информационные технологии в организации внеурочной работы. Стремительное развитие средств ИТ требует от педагога постоянного

обучения и самообразования, поэтому важным направлением является методическое сопровождение педагогов на должном уровне, которое осуществляет государственная методическая служба, система межшкольных методических центров.

Коммуникативное пространство полиэтничного региона, каким и является Крым, представляет собой полилингвокультурный феномен, под которым понимается совокупность признаков лингвокультурологического характера, сформировавшихся и (формирующихся) в общем пространственном размещении культур. Сохраняя этническое самосознание, сообщество, живущее в таких условиях, имеет выраженную региональную идентификацию, а также коллективную когнитивную пресуппозицию, что объясняет повышенную степень «сцепления» культур, их взаимовлияния и взаимопроникновения, формирование общего сегмента концептосферы и стереотипов речевого поведения. При этом языковая личность приобретает адаптивную психологическую установку. Этот феномен конституируется языком, долгое время выполняющим объединительную функцию и знакомым всему сообществу. Таким языком в Крыму был и остается русский язык. Окружающая семью разноязычная среда, русская школа, телевидение, радио формируют у детей потребность говорить на русском языке и хорошо знать его. Следует отметить также, что при использовании русского и национального языков в семьях можно наблюдать своеобразное, так называемое «межпоколенное» разделение их функций. Со старшими членами семьи среднее поколение говорит на национальном языке, а со своими детьми – на русском.

Иными словами, полилингвокультурный феномен коммуникативного пространства полиэтничного региона – это особая целостность, природа которой значительно сложнее монокультурного, понимаемого как национально-лингво-культурное сообщество, подавляющее большинство которого говорит на одном языке; и бикультурного, языковое пространство которого организуется языками-коммуникативными партнерами. В сложных условиях контактирования в полиэтничном регионе формируется особый конструкт общности через ценностное отношение к универсальным (общечеловеческим) концептам.

Следует отметить, что в условиях полиэтничности коммуникативной ситуации образуется некое коллективное когнитивное пространство, которое, на наш взгляд, несомненно, шире национальной когнитивной базы, поскольку в таком случае всегда присутствует диалог: внутри культуры субкультур и между различными культурами, обогащая тем самым ту или иную культуру.

Выводы. Для развития информационного общества на территории полилингвокультурного Крыма нужно создать условия для всех населяющих его этносов. Данная цель реализуется через серию задач, среди которых:

- обеспечение доступа к национальной образовательной системе, обучение с использованием электронных версий новых учебников, учебных пособий и словарей (например русско-украинско-крымскотатарского учебного тематического словаря «Шире круг»);
- оснащение образовательных учреждений учебным оборудованием и программным обеспечением для получения школьниками образования в современных условиях;
- внедрение регионального сегмента основанной на ИТ централизованной системы управления качеством образования и поддержки образовательных процессов;
- развитие информационно-технической инфраструктуры региональной образовательной телекоммуникационной сети, включая приобретение технических средств, внедрение новых дистанционных технологий обучения, размещение образовательных информационных ресурсов в сети Интернет;
- разработка и внедрение в учреждения среднего школьного образования информационных систем для управления деятельностью и предоставления сервисов в электронном виде;

– развитие информационно-технической инфраструктуры межшкольных методических центров и экспериментальных площадок, включая проведение работ, приобретение технических средств и программного обеспечения для разработки и апробации инновационных технологий обучения, основанных на использовании современных ИТ.

Список литературы

1. Информатика. Учебник для 10-11 классов / Под ред. Макаровой Н.В. – СПб., 2005.
2. Дмитриев Г.Д. Многокультурное образование / Г.Д. Дмитриев. – М.: Народное образование, 1999. – 208 с.
3. Лаврик Э.П. К проблеме обучения лингвистической безопасности в поликультурном регионе / Э.П. Лаврик. – Махачкала, 2010. – 320 с.
4. Менская Т.Б. Поликультурное образование: Программы и методы. Общество и образование в современном мире / Т.Б. Менская // Сб. материалов из зарубежного опыта. Вып. 2. – М., 1993.
5. Формирование межэтнической и межконфессиональной толерантности в Крыму: мониторинг существующей системы обучения и воспитания, рекомендации по развитию межкультурного образования и этнического просвещения населения: Материалы «круглых столов» / Под ред. М.А. Араджиони. – Симферополь, 2003. – 272 с.

Буц Н.В. Інформатизація лінгвістичного навчання у поліетнічному регіоні // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.564-567

У статті розглядається проблема, яка в останні роки виникла в процесі інформатизації освіти: представники педагогічної системи повинні бути готові до того, щоб грамотно використовувати інформаційні технології в школі на уроках мови і літератури – це інструмент оптимізації й автоматизації циклів навчання. Ця мета повинна реалізовуватися забезпеченням доступу до системи освіти, навчанням з використанням електронних підручників, навчальних посібників і словників; розвитком інформаційно-технічної інфраструктури міжшкільних методичних центрів, придбанням програмного забезпечення.

Ключові слова: поліетнічний регіон, комунікативний простір, інформатизація, комп'ютеризація, опорні слова.

Butc N. Informatization of linguistic education in the poly-ethnic region // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – С.564-567

The article considers the problem, which in recent years had arisen in the process of informatization of education, representatives of the pedagogical system should be ready to competently use of information technology in school lessons of language and literature is an instrument optimization and automation training cycles. At the modern stage of development of the information culture of a society of knowledge becomes obsolete very quickly, and people have to learn the whole life. A huge amount of knowledge accumulated by humanity, to look for other approaches to the organization of the training process.

Competent use of information technology in school lessons of language and literature is an instrument optimization and automation training cycles, which in habitual practice occupy a lot of time.

This goal should be realized through the provision of access to the educational system, training with the use of electronic textbooks, manuals and dictionaries; the development of the information-technical infrastructure of the interschool methodical centers. The rapid development of information technologies requires the teacher continuing education and self-education, so it is important to methodological support of the teachers at the proper level, which is monitored by the state methodical service, the system of interschool methodical centers.

Key words: poly-ethnic region, communicative space, informatization and computerization, basic words.

Поступила в редакцію 09.04.2013 з.

УДК 811.161.1 (07)

О необходимости активного самообучения студентов-иностранцев РКИ

Козырева Н. Ю.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматривается вопрос ориентации студентов-иностранцев на активное самообучение РКИ; форма обучения РКИ, способствующая самостоятельным действиям обучающихся; необходимость смещения центра значимости с процессов передачи, переработки и усвоения информации на самостоятельный ее поиск студентами, их активную самостоятельную работу. Активное участие самих обучающихся в процессе получения знаний, когда обучающиеся проявляют инициативу в постановке целей и задач, намечают пути их достижения, формирует их самостоятельное мышление и умение самостоятельно приобретать знания, развивает способность студентов-иностранцев к активному самообучению в дальнейшем.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, активные формы обучения, самостоятельная работа, активное самообучение, чтение, тексты для самостоятельного домашнего чтения.

Развитие коммуникативной компетенции студентов-иностранцев, как известно, комплексный процесс, который подразумевает работу над полным спектром языковых навыков. Освоение многих из них требует активности самих студентов. В последнее время возникла необходимость высокой степени включенности обучаемых в процесс обучения, так называемой «вынужденной активности» – принудительной активизации мышления и деятельности обучающихся; повышенной эмоциональной включенности обучаемых и творческого характера занятий; обязательности непосредственного взаимодействия обучаемых между собой, а также с преподавателем; коллективного форсирования усилий, интенсификации процесса обучения [3, с. 12]. Безусловно, образование должно быть динамично, должно быть связано с инициативным поведением субъектов обучения. Форма обучения, способствующая пассивному восприятию информации студентами, не актуальна в настоящее время. Необходимым компонентом подготовки студентов-иностранцев является ориентация на активные формы обучения РКИ, когда знания не даются в готовом виде, а добываются студентами посредством системы общения и самостоятельных действий. В этом случае способы и приёмы обучения затрагивают эмоции студентов, пробуждают их личностное отношение. Известно, что желание высказаться на иностранном языке тем сильнее, чем глубже затронуты личные эмоции, чувства, мысли, интересы обучающихся.

Отметим, что методы активного обучения и самообучения, вопросы приобретения умений и навыков самостоятельной работы, необходимых иностранным студентам в процессе обучения РКИ, вопросы организации самостоятельной работы студентов-иностранцев не теряют своей актуальности в настоящее время и неоднократно обсуждались методистами [1; 2; 5 и др.]. Доказано, что обучение успешно лишь в том

случае, если обучающиеся принимают в нём активное участие, проявляют инициативу в постановке целей и задач, намечают пути их достижения.

Цель статьи показать, что активное участие студентов-иностранцев в процессе получения знаний, их активная самостоятельная работа формируют самостоятельное мышление и умение самостоятельно приобретать знания, развивают их способность к активному самообучению.

В задачи статьи входит: 1) обозначить чтение как ведущее средство получения информации самостоятельно; 2) представить организацию активной самостоятельной работы студентов-иностранцев с текстами для домашнего чтения.

Но прежде необходимо отметить, что при использовании методов активного обучения и самообучения РКИ всегда должны учитываться индивидуально-типологические особенности иностранных студентов и особенности их национальной системы образования. Известно, что большинство студентов из Китая, где при обучении иностранным языкам приоритетными видами речевой деятельности выступают чтение и письмо, не расположены к активным видам работ. Понятно, что активные методы обучения в какой-то мере предоставляют возможность китайским студентам, изучающим русский язык, преодолевать психологические, эмоциональные, социокультурные барьеры. Так или иначе, в процессе обучения РКИ указанные поведенческие моменты необходимо учитывать.

Также известно, что, к примеру, приёмы и способы образования большинства арабских стран исключают из учебной познавательной деятельности самостоятельность в любых её проявлениях. Да и опыт работы показывает, что студенты из арабских стран практически не владеют навыками самостоятельной работы и считают источником получения новых знаний исключительно преподавателя.

Необходимо также отметить, что некоторые студенты-иностранцы в силу ряда самых разных причин не всегда способны сразу войти в контакт с преподавателем. На начальном этапе обучения они часто испытывают значительные трудности в понимании, переработке и усвоении необходимой информации в связи со сжатыми сроками их обучения, скажем, на ПО. В этом случае им должна предоставляться возможность работать в собственном ритме. К тому же существуют такие области, как чтение, работа над лексикой, закрепление пройденных грамматических конструкций и др., в которых студенты должны уметь работать «автономно».

Безусловно, активные методы обучения способствуют заинтересованности студентов в восприятии материала, формированию познавательных мотивов, и, что немаловажно, ориентируют на самостоятельное обучение. Однако, исходя из разного уровня умений и навыков самостоятельной работы студентов-иностранцев, возникает необходимость обучать их общим принципам и действиям самостоятельной работы как виду учебной деятельности. Вопросы организации самостоятельной работы студентов-иностранцев, приобретения умений и навыков самостоятельной работы, необходимых иностранным студентам в процессе обучения РКИ, неоднократно обращали на себя внимание методистов [1; 4 и др.]. Остановимся на положениях некоторых из них.

Среди коммуникативных потребностей во всех видах речевой деятельности студентов-иностранцев особое место занимают коммуникативные потребности в чтении. Известно, что чтение выступает как автономный, самодостаточный вид речевой деятельности и является ведущим средством получения информации самостоятельно. Неоднократно отмечалось, что в процессе обучения иностранных студентов самостоятельной работе чтение играет важную роль: прививает навыки самостоятельной работы с литературой по специальности на русском языке, расширяет словарный запас студентов и т.д.

Студентов-иностранцев в основном обучают двум видам чтения: изучающему и ознакомительному. Изучающее чтение предполагает полное и точное понимание языкового материала текста и его содержания. Основные целевые установки данного вида чтения: понимание-запоминание-воспроизведение. Ознакомительное чтение имеет целью понимание главной информации текста и всех основных фактов, изложенных в нём. При этом виде чтения отсутствует специальная установка на запоминание, использование или воспроизведение изложенной информации [4, с. 167]. Нельзя не согласиться с тем, что в процессе самостоятельной работы продуктивным является обучение именно ознакомительному чтению.

При обучении чтению с методической целью разделяют умения и навыки самостоятельной работы на две группы: навыки и умения собственно иноязычного чтения и навыки и умения собственно самостоятельной работы. Безусловно, данные умения целесообразно начинать формировать у иностранных студентов на аудиторных занятиях под руководством преподавателя, а развивать и совершенствовать во внеаудиторное время в процессе самостоятельной работы. Основываясь на структуре самостоятельной работы как определённого вида деятельности, состоящего из ориентировочной, исполнительской и контрольной частей, выделяют группу умений самостоятельной работы при иноязычном чтении, которая включает: умения самоорганизации учебной деятельности, умения рационального умственного труда, справочно-информационные умения. Умения самоорганизации учебной деятельности включают самопланирование, самопрограммирование, самоисполнение и умение самоконтроля [1, с. 6]. Таким образом, учебная деятельность студентов вообще не может быть в достаточной мере эффективной, если они не умеют приобретать знания самостоятельно. Определённо, подготовка современного специалиста в той или иной области невозможна без активной самостоятельной познавательной деятельности, в частности, чтения.

В настоящее время на кафедре ПЛПИ ДНУ разрабатывается учебное пособие «Тексты для самостоятельного чтения» (для будущих филологов, экономистов, биологов). Основу этого пособия должны будут составить небольшие по объёму тексты, расположенные по степени сложности и смысловой значимости. Тексты подбираются с учётом представленности в них различных коммуникативных способов изложения (тексты-описания, тексты-повествования, тексты-рассуждения), а также с учётом форм устной речи (монолог, диалог, полилог). Это также тексты для самостоятельного домашнего чтения о жизни и деятельности учёных, общественных деятелей. Особое предпочтение отдаётся рассказу, т.к. принято считать, что именно рассказ в большей степени отвечает задачам практического обучения языку и активизации речи (скажем, рассказы-сценки А. П. Чехова).

Так, тексты, используемые студентами-иностранцами для самостоятельной работы, в основном будут связаны с:

- чтением художественной литературы;
- конкретной специальностью студента.

Система текстов для домашнего чтения, в основном должна служить закреплению пройденной лексики и грамматики, расширению словарного запаса. Предполагается регулярное самостоятельное чтение этих текстов под руководством и контролем преподавателя, и рассчитано оно преимущественно на понимание и активную самостоятельную работу.

По нашему мнению, тексты для самостоятельного домашнего чтения должны обладать следующими особенностями:

- 1) не страдать избыточной информацией;
- 2) создавать определённый мотивационный настрой (должен обеспечиваться познавательный интерес обучаемым).

Так, работа над текстом начинается в аудитории и происходит под непосредственным активным руководством преподавателя. Внеаудиторную работу над текстом студент организует самостоятельно уже по предложенной преподавателем схеме. Вначале – это чтение с заданием выписать незнакомые слова, проверить их по словарю с целью научить студентов пользоваться словарём и составлять словарь незнакомых слов.

В соответствии с целью следующего этапа работы в разработке текстов для самостоятельного чтения могут присутствовать такие типы заданий:

- «найдите доказательства в тексте, подтверждающие следующие утверждения...»;

- «согласны ли вы со следующими утверждениями..?» и т.п.

Используемые задания заставят студента неоднократно перечитывать текст, и рассчитаны на самостоятельную работу студентов при подготовке к занятиям.

Упражнения заключительного этапа работы над текстом – контроль понимания информации, заложенной в тексте, и обсуждение прочитанного как средство развития устной речи студентов на основе содержания текста. Контроль за домашним чтением студентов-иностранцев даёт возможность руководить индивидуальной работой каждого студента, развивать творческие способности лучших студентов.

Тексты для самостоятельного домашнего чтения направлены на овладение студентами навыками разных видов чтения адаптированной или оригинальной художественной литературы на иностранном языке, расширение словаря студентов, развитие навыков устной речи. Такое развитие самостоятельных навыков в чтении является базой для создания основных принципов работы по изучению в дальнейшем специализированной литературы.

Выводы. Практика преподавания РКИ показывает, что активное отношение студентов-иностранцев к процессу обучения способствует повышению их заинтересованности в восприятии материала, достижению более высоких результатов в обучении; так не просто привлекается внимание студентов к учебному материалу, но и происходит формирование познавательных мотивов, творческого мышления. Активные методы обучения РКИ способствуют активному использованию языкового «запаса», а это поддерживает ориентацию студентов-иностранцев уже на дальнейшее активное самообучение.

Таким образом, активный метод обучения вносит смещение центра значимости с процессов передачи, переработки и усвоения информации на самостоятельный её поиск студентом, а значит, автоматически переходит от педагога к активной самостоятельной работе студентов-иностранцев.

Правильно организованная самостоятельная работа представляет собой неотъемлемую часть учебного процесса и является одним из факторов его оптимизации. Эффективность её организации заключается в разработке системы заданий и упражнений, которые создают условия для наиболее эффективного погружения в языковую среду, не присутствуя на занятии.

Тексты для самостоятельного домашнего чтения обеспечивают благоприятные условия для успешного решения целого ряда важных методических задач: развития навыков неподготовленной устной речи при обсуждении прочитанного, стимулирования мыслительной деятельности студентов, обучения сознательному, углублённому подходу к тексту. Умение самостоятельно работать над текстом обеспечивает умение свободно пользоваться специальной литературой на иностранном языке, самостоятельно вести информационный поиск в дальнейшем.

Список литературы

1. Авраменко Н. А. Изучение навыков и умений самостоятельной работы иностранных студентов при обучении чтению // Н. А. Авраменко, Д. И. Дочинец, Е. А. Рощупкина // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Тези XIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків. – 2009, С. 5-7.
2. Богиня Л. В. К вопросу о формировании навыков самостоятельной работы иностранных студентов подготовительного отделения / Л. В. Богиня // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Тези XIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків. – 2009, С. 22-25.
3. Горбенко А. М. Основные направления ориентации образования иностранных студентов на подготовительном факультете / А. М. Горбенко, Н. И. Никоненко, С. В. Черняк // Реализация традиционных методов и поиск инноваций в процессе подготовки иностранных студентов в современном высшем учебном заведении : Международная научно-методическая конференция. – Х. : НТУ «ХПИ», 2008. – С. 11-15.
4. Рощупкина Е. А. Роль чтения как вида речевой деятельности в процессе обучения иностранных студентов самостоятельной работе / Е. А. Рощупкина, Г. С. Манаева // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Тези XIII Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків. – 2009. – С. 166-168.
5. Саенко С. Л. Организация самостоятельной учебной работы студентов (к постановке вопроса) / С. Л. Саенко // Проблемы обучения иностранных студентов : поиски, находки, перспективы. Материалы международной юбилейной научно-практической конференции. – Одесса, 2000, С. 66-68.

Козырева Н. Ю. Про необхідність активного самонавчання студентів-іноземців РЯІ // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.568-573

У статті розглядається питання орієнтації студентів-іноземців на активне самонавчання РЯІ; форма навчання РЯІ, яка сприяє самостійним діям тих, хто навчається; зміщення центру значущості з процесів подання, переробки та засвоєння інформації на самостійний її пошук студентами та їхню активну самостійну роботу. Активна участь тих, хто навчається, у процесі отримання знань, коли студенти виявляють ініціативу у визначенні мети та завдань, планують шляхи їх досягнення, формує їхнє самостійне мислення та вміння самостійно отримувати знання, розвиває здібності студентів-іноземців до активного самонавчання у подальшому.

Ключові слова: комунікативна компетенція, активні форми навчання, самостійна робота, активне самонавчання, читання, тексти для самостійного домашнього читання.

Kozyreva N. Y. On importance of active self-studying of foreign students RFL (Russian as Foreign Language) // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.568-573

The article deals with the necessity of students' high degree study inclusion, so called «forced activity» - compelled activation of students' thinking and activity, increased emotional inclusion of students, creative character of lessons; the issue of orientation of foreign

students on active self-study of RFL is regarded in the article; necessity of shifting focus from processes of transmission, analysis and consuming of information towards independent searching of the data by students, their own independent work.

Active participation of the students themselves in the process of knowledge acquisition, when the students present initiative in aims and tasks setting, plan the ways of their achievements, - forms their independent thinking and the ability to get knowledge independently, develops the ability of foreign students to further self-education.

The article presents reading as a leading means of getting information independently, in particular as an active independent work of foreign students with home-reading texts. Such form of teaching Russian as a foreign language directs the students to act independently, which in its turn helps raise their interest in material perception, higher results achievements in study, knowledge motivation formation, creative thinking.

Key words: *communicative competence, active forms of study, independent work, active self-studying, reading, texts for independent home reading.*

Поступила в редакцию 13.04.2013 г.

УДК 411(07)

Инновационные методы обучения английскому языку

Науменко Л.П.¹, Стрельникова Л.Г.²

¹Институт филологии Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко

²Национальная академия статистики, учёта и аудита, г. Киев, Украина

Статья посвящена изучению инновационных методик и подходов к обучению иностранным языкам (английскому в частности) в трудах западноевропейских ученых-методистов, которые представляют британскую, американскую и чешскую методические школы. Рассмотрены инновационные методы развития четырёх базовых навыков, изучения лексики и грамматики, а также предложены собственные наработки – развивающие игры для применения на уроках английского языка и образец выполнения одной из них.

Ключевые слова: инновационный метод, обучение английскому языку, коммуникативная компетентность, навыки, развивающие игры.

The problem of modernization of teaching methods belongs to the core problems since the ancient times. At present it attracts a lot of attention because of the pragmatic needs of the modern world, desire to acquire necessary skills and competence in communication, increasing speed of professional and everyday life as well as globalization processes. Innovative methods of foreign language learning and teaching are in the focus of attention of many contemporary researchers and practising teachers, among them are: V. Boumová, G. Broughton, K. T. Henson, D. Nunan, J. C. Richards, J. Scrivener, R. W. Tyler, M. West, R. V. White, D. Zemenová [1-11], et. al.

The aim of the paper is to summarize the latest achievements in the sphere of modern teaching methods of English as well as to consider contemporary approaches in teaching four major skills, vocabulary and grammar, and to present examples of possible stimulating games in the English classroom.

Unlike traditional methodology, modern teaching is much more student-oriented. According to J. Scrivener, the teacher's main role is "to help learning to happen" which includes involving the students into what is going on "by enabling them to work at their own speed, by not giving long explanations but by encouraging them to participate, talk, interact, do things etc." [6, p. 18-19]. G. Broughton also adds that "the language student is best motivated by practice in which he senses that the language is truly communicative, appropriate to the context, that his teacher's skills are moving him forward to a fuller competence in a foreign language" [2, p. 47]. Briefly put, the student is the most active element in the process of teaching; the teacher is here not to explain but to encourage and help to explore, try out, make learning interesting.

In his book *Learning Teaching*, J. Scrivener claims that nowadays a great emphasis is put on "communication of meaning" [6, p. 31]. J. C. Richards also highlights the communicative competence which is, as he defines it, "being able to use the language for meaningful communication" [5, p. 4]. Thus, many professionals refer to this methodology as *communicative language approach*. Another group of authors headed by G. Broughton points out,

“foreign languages are taught to broaden horizons by introducing certain ways of thinking about time, space, quality and attitudes towards issues we have to face in everyday life” [2, p. 9-10].

Among the tasks which are put to foreign language teaching is development of different speech skills in order to achieve the communicative competence which enables the learner to orient and meaningfully interact in a foreign environment. As pointed out by J. C. Richards, “attention is shifted to the knowledge and skills needed to use grammar and other aspects of language appropriately for different communicative purposes such as making requests, giving advice, making suggestions, describing wishes etc.” [5, p. 8]. Teachers’ methods, courses, and textbooks are to be adjusted to new needs of learners to meet their expectations. So, instead of grammatical competence, communicative competence became a priority. R. V. White articulates three principles of modern methodology: firstly, “the primacy of speech”, secondly, “the centrality of connected text as the heart of teaching-learning process”, and thirdly, “an absolute priority of oral methodology in the classroom” [9, p. 11].

As we all well know, the main skills in learning are: listening, reading, writing, and speaking. They are classified into two groups: receptive (listening and reading) and productive (writing and speaking). These skills consist of sub-skills; for example, reading includes skimming (reading for a gist), scanning (reading for specific information), intensive / precise (reading for full understanding), extensive / searching (reading for primary and secondary information). While listening, students can listen for a gist or for detecting specific information – details, like numbers, addresses, directions etc. Therefore, as many professionals agree, the task should be realistic too.

The tasks should improve skills, not test memory. According to J. Scrivener, with receptive skills it is always better to assign one task, let the students accomplish it, have feedback, and then assign another etc. Besides the tasks should be graded from the easiest to the most difficult, or in other words, from the most general to the most detailed [6, p. 170-173].

Concerning productive skills, writing and speaking, the teacher should be aware of a contradiction between accuracy and fluency. As J. C. Richards states, “fluency is natural language use occurring when a speaker is engaged in a meaningful interaction and maintains comprehensible and ongoing communication despite limitations on his or her communicative competence” [5, p. 13]. According to the common opinion, “Students should be encouraged to speak the language, though with errors, to get the meaning through” [11, p. 6]. As for J. C. Richards, “Modern methodology tries to keep a balance between a fluency and accuracy practice” [5, p. 14]. Other important issues in language teaching are context and purpose. Skills should be taught in a context which is close to real life situations and activities should be well aimed. These will help students to be motivated and interested in the subject matter.

Teaching vocabulary is another important part of learning language. In common discussion students and teachers agreed that the important matters are: meaning, pronunciation, spelling, tense forms, functions of words in a sentence, connotations and combinability (collocations). The most common ways of teaching lexis, according to J. Scrivener, are: matching words with pictures, checking the meaning of words in the dictionary, matching the words with definitions, brainstorming words on a certain topic, dividing the words into groups (making taxonomies), labeling the items in a picture with the right names, completing gapped sentences with words from the list, discussing a topic, saying which words (from the list) are expected to be in the text [6, p. 231]. Professionals from Masaryk University offer to complete this list with the following methods: miming, drawing or showing a flashcard to indicate the meaning of a word, using timelines or percentage (in comparison with some similar words), eliciting some words (preferably funny or personal, possibly repetitive) from dialogues or stories, letting the students to get the meaning from the context,

using synonyms and opposites, reading crosswords and riddles, for some difficult words (abstract items and verbs) using translation [11, p. 23-25].

As G. Broughton claims, "Language item which is not contextualized is more difficult to remember and use" [2, p. 41]. This aim can be achieved by observing six stages suggested by J. Scrivener, which are: "1. Pre-text lexis, 2. Written practice of lexis, 3. Oral practice, 4. Reading to find specific information, 5. Further lexis work, 6. Communicative activity" [6, p. 233].

Teaching grammar in a modern way is an essential part too. Unlike the traditional method, learning grammar presupposes involving the students to a greater extent. Teachers should observe four conditions for a good grammar presentation: creation of a safe atmosphere and feeling that the tasks are achievable, showing understanding, active listening, reading, speaking and writing, teaching the meaning before the form. J. Scrivener also states, "Keep it short" [6, p. 267]. Observing this rule is essential because long explanations often become confusing and boring. Two important approaches in teaching grammar are elicitation and personalization. Personalization means using personal information and data, elicitation presupposes active participation into the lesson. Checking understanding can be provided by asking concept questions (which need "yes" or "no" answers). To facilitate the classroom activities teachers can also use examples, visual aids or language games.

From our own teaching experience we also propose to play stimulating games which are intended at developing students' memory, imagination, verbal reaction, and communicative potential. For these purposes we apply different types of language-based games which can also serve such additional purposes as relaxation, facilitation and incentive. Stimulating games can be applied in various types of classes, starting with oral practice and ending with specialized courses like practice of translation. They need not more than 20 min. in the mid- or at the end of the class and demand minimum preparation. We usually practice a block of stimulating games which include the following activities: 1. Short synopsis, 2. Imagery memory, 3. Emotional memory, 4. Visual memory, 5. Make it shorter, 6. Construct a catch phrase, 7. Make out a lead, 8. Create a headline, 9. Have understood – explain to the other, 10. Checkpoint, 11. Theme and variations, 12. How it was? 13. I know three words..., 14. Paint the text, 15. Let's have a talk! 16. Join me, 17. It is not still an end, 18. I'd like to tell you..., 19. The truth is somewhere near, 20. I'm writing to you, 21. Complicated matter.

To illustrate the point we propose to consider Game 1. Short synopsis. It can be performed by pairs of students, in small groups or by individuals. The task is: 1) to read attentively a brief text and make its synopsis in a form of drawings, schemes or symbols on the margins; 2) render the text according to the drawings. The winner is the group / student whose rendering represents the content of the text to the fullest extent.

Game 1. Short Synopsis

<p style="text-align: center;">HUMAN RIGHTS</p> <p>All of the rights and <u>freedoms</u>* associated with respect for the dignity and worth of the human being. The UN adopted the Universal Declaration of Human Rights in 1948. It proclaims that every <u>human being</u> without distinction of any kind, such as <u>race</u>, <u>color</u>, <u>sex</u>, language, <u>religion</u>, political or other opinion, national or social origin, <u>property</u>, birth, or other status has the following rights, among others: the right to life, liberty and security of person; <u>equality</u> before the law; freedoms of thought, conscience and religion; <u>freedom of opinion</u> and <u>expression</u>; the right to work and to freely choose type of employment; the right to a standard of living, adequate for <u>health</u> and well-being; the right to <u>education</u>; and the right to participate in the <u>cultural life</u> of one's community.</p>	
--	--

To sum up the modern methodology principles, we can highlight the student-oriented interaction which is connected with the involvement of students in everything going on during the lesson. This shifts the teacher's role to not causing the learning but to helping the learning to happen. The teacher's task is to choose activities suitable for the learners to guide them in the lessons and to encourage them to experiment with the language. The modern methodology comprises a reach variety of methods which share the common features – involving students in classroom activities and adapting the study to real-life situations. To be effective, methods should follow after each other in a suitable order, and there should a balance of teaching focused on different aspects of the language.

As further perspectives we plan to develop a series of stimulating games in the context of ESP and to compose a practical book for students' self-practising and classroom activities in computing performance.

Literature

1. Boumová V. Traditional vs. Modern Teaching Methods: Advantages and Disadvantages of Each: Master's Diploma / V. Boumová. – Brno: Masaryk University, 2008. – 91 p.
2. Broughton G. A Printed Sources and Lectures / G. Broughton et al. // Teaching English as a Foreign Language. – London: Longman, 1999. – 2nd ed. – 400 p.
3. Henson K. T. Teaching Methods: History and Status / K. T. Henson // Teaching Methods: Designs for Learning, 1980. – Vol. 1. – P. 2-5.
4. Nunan D. New Ways in Teaching Listening / D. Nunan, J. C. Richards. – USA: Benjamins Publ., 1995. – 290 p.
5. Richards J. C. Communicative Language Teaching [Електронний ресурс] / J. C. Richards. – Режим доступу: <http://www.phil.muni.cz/elf/mod/resource>
6. Scrivener J. Learning Teaching / J. Scrivener. – London: Macmillan, 1998. – 432 p.
7. Tyler R. W. Nature of Learning Activities / R. W. Tyler // Review of Educational Research, 2008. – Vol. 1. – No 1. – P. 22-29.
8. West M. On Learning a Foreign Language / M. West. – London: Longman, 1991. – 224 p.
9. White R. V. The ELT Curriculum / R. V. White. – Oxford: Blackwell Publ., 1988
10. White R. V. New Ways in Teaching Writing / R. V. White, J. C. Richards. – USA: Benjamins Publ., 1995. – 271 p.
11. Zemenová D. Course. Methodology I & II. / D. Zemenová, N. Fořtová, H. Smišková. – Brno: Masaryk University, 2006-2007. – 560 p.

* The underlined words are represented here graphically in computer symbols. There can be much more of them in manual representation.

Науменко Л.П., Стрельникова Л.Г. Інноваційні методи навчання англійської мови // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.574-579

Статтю присвячено вивченню інноваційних методик та підходів до навчання іноземних мов (англійської зокрема) у працях західноєвропейських вчених-методистів, що представляють британську, американську та чеську методичні школи. Розглянуто інноваційні методи розвитку чотирьох базових навичок, вивчення лексики та граматики, а також запропоновано власні нароби – розвиваючі ігри для застосування на уроках англійської мови та зразок виконання однієї з них.

Ключові слова: *інноваційний метод, навчання англійської мови, комунікативна компетентність, навички, розвиваючі ігри*

Naumenko L. P. Strelnikova Lidiya Hryhorivna Innovative teaching methods of the english language // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.574-579

The paper is devoted to consideration of innovative methods and approaches to teaching of foreign languages (English in particular) which are presented in the works by the Western methodologists including the British, American and Czech methodological schools with emphasis on teaching language in context, to help learning to happen which means to encourage students to participate, talk, interact, viewing the learner as the most active element. Special attention is paid to development of students' communicative competence in order to use language for meaningful purposes. The innovative teaching methods of developing four basic skills (listening, reading, writing and speaking) with specific aims and realistic tasks as well as ways of learning lexis in a variety of language activities

and grammar by means of two approaches – elicitation and personalization – have been also considered. It has been presented our own endeavor for developing students' memory, imagination, verbal reaction and communicative potential which comprises a series of stimulating games for practicing at the English classes of different types with a sample of performance of one of them.

Key words: *innovative method, teaching English, communicative competence, skills, stimulating games.*

Поступила в редакцию 12.04.2013 г.

УДК 811.161.2.373

**Инновационные подходы в развитии коммуникативной
компетенции студентов-иностранцев**

Стребуль Л.О., Кассина Т.А.

*Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара,
г. Днепропетровск, Украина*

В статье рассматриваются новые методические подходы в развитии межкультурной компетенции иностранных студентов, анализируется модель личности как уникальной программы психологических характеристик Г. Гофстеда, используется теория множественности проявлений интеллекта Г. Гарднера при определении особенностей мировосприятия студентов из Китая, Сирии, Палестины и других, а также их влияния на эффективность обучения. Дается также объяснение некоторых отклонений от произносительных норм русского и украинского языков и пути их преодоления. В статье даются рекомендации по ознакомлению с межкультурными различиями иностранцев и пути преодоления недопониманий и сложностей в коммуникации.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, кросс-культура, инновационный метод, креатив.

Актуальность. Смена экономического и социально-культурного укладов в странах, вхождение в мировое образовательное пространство потребовали пересмотра методик и подходов к подготовке специалистов. В новой образовательной стратегии произошла переориентация, когда на первое место выходит не только система знаний, умений и навыков, но и заявленных государством ключевых компетенций в интеллектуальной и коммуникационной сферах. Иными словами, уровень подготовки будущих специалистов вузов определяется их способностью к профессиональной и социально-культурной адаптации в условиях быстроменяющегося мира. Научные знания и практические навыки кросс-культурных коммуникаций в установлении диалога между различными культурами являются неотъемлемой составляющей профессиональной культуры специалиста.

Цель. В данной статье исследуется социолингвистический аспект коммуникативной компетенции, который представляет собой совокупность знаний культурного фона языковых средств и явлений определенной культуры и способность понимать их. Другими словами, обучение иностранным языкам предусматривает овладение информацией о культуре конкретного социума, поскольку взаимосвязь языка и культуры очевидна.

На Западе первые публикации по межкультурному взаимодействию появились в 1950-60-х годах. Но только в 90-х годах это направление исследований стало играть заметную роль не только в научной, но и в практической сфере, в основном благодаря вкладу Костомарова В., Тер-минасовой С.Г., Мясоедова С.П., Симоновой Л.М., Сазоновой Н., Г. Хофстеда, Г. Гарднера и других.

Одними из основополагающих теорий в этой области являются модель Г. Хофстеда в книгах Hofstede G. «The Software of Mind» и теория множественности про-

явлений інтелекта Г. Гарднера «Множинні інтелекти Гарднера. Теорія у практиці». [3, с. 16].

Г. Хофстед визначає особистість як унікальну програму психологічних характеристик, які людина не розділяє з іншими [5, с. 19]. Культура ж, по його думці, представляє те, що об'єднує індивідів у групу. Використання поняття «культура», часто включає етнічні та національні групи людей, об'єднаних у групи за інтересами, способом життя або професійною приналежністю.

Пошук нових методических підходів у практиці розвитку інтелектуальних можливостей студентів-іноземців, нових прийомів роботи з мовними та культурологічними одиницями передбачає виконання наступних завдань: а) порівняння особливостей різних національних культур на основі їх базових характеристик та застосування результатів досліджень у практиці навчання; б) впровадження у навчання сучасних теорій, які дають рекомендації по порівнянню та вивченню міжкультурних відмінностей іноземців.

У момент контакту представників різних культур за умови незнання базових принципів міжкультурної комунікації неминуче виникають непорозуміння та складності у спілкуванні та конфлікти, тому необхідність розвитку кросс-культурної (міжкультурної) компетенції у сучасних умовах розширених міжнародних контактів є невід'ємною умовою успішної роботи спеціалістів практично в будь-якій області знань.

Так, Г. Хофстед описує чотири основні елементи прояву культури: символи, ритуали, герої та цінності.

Під символами розуміються слова, жести, герої та цінності, а також предмети, які несуть особливе значення та впізнаються представниками даної культури (вид одягу або макіяжу, марки автомобілів, використання жаргону тощо).

Ритуали представляють собою колективні дії як основи соціального життя. Це і релігійні церемонії, і особливий спосіб привітання, жестів, знаків поваги до старших.

Безумовно, роль символів та ритуалів дуже важлива, але в основі поняття культури, по Хофстеду, фундаментальні цінності – це «загальні тенденції у вподобанні певного положення речей над іншими» [5, с. 37]. Прикладами подібних цінностей можуть бути сімейні: незалежність, особиста свобода, безпека, інтелектуальні цінності.

Провівши порівняльний аналіз культур, Хофстед пропонує порівнювати різні культури на основі їх базових характеристик. По його думці, світосприйняття та світосприймання людей різних культур можна класифікувати за чотирма характеристиками:

Владна дистанція (power distance) – ступінь нерівності між людьми. Наприклад, у Японії, Китаї, у країнах з високою владною дистанцією вся влада зосереджена в руках невеликої кількості людей, решта членів суспільства слідує рішенням, прийнятими цією невеликою групою.

У країнах з низкою концентрацією влади (Данія, Австрія) значно більше людей бере участь у прийнятті рішень.

Індивідуалізм (individualism) – ступінь, з якою людське суспільство вважає за краще діяти індивідуально, ніж у групі. У індивідуалістичних суспільствах Великобританії, Австрії люди концентруються на собі та не схильні підкорятися тим, хто навколо. Вони ставлять особисті цілі вище цілей групи.

У колективістських суспільствах Китаю, Японії, Бразилії, Колумбії, Чилі люди сприймають себе як частину групи та схильні до колективного прийняття рішень.

Исходя из вышеизложенных теоретических положений, проанализируем сложности, которые возникают, например, у китайских и арабских студентов при изучении русского языка.

Оценивая особенности китайского мировоззрения и мировосприятия с точки зрения Хофстеда, можно отметить полярное положение китайской системы ценностей по отношению к таковой у большинства неазиатских стран. В работе с китайскими студентами эти тенденции проявляются в невозможности инициировать дух соревновательности. Хотя множество методик обучения предполагает использование естественной конкуренции между студентами для повышения мотивации обучения и улучшения общих результатов. С китайцами такие приемы не срабатывают, так как все межличностные проблемы и соперничество в группе вторичны по отношению к необходимости объединения, сплоченности в условиях чуждой культурной действительности.

Здесь налицо проявление общественного уклада Китая с высокой дистанцией власти. Взаимоотношения в китайском обществе основываются на сознании того, что человек существует только как часть семьи или клана, что требует от индивида уважения к общественной иерархии. Необходимость проявления почтительности к старшим ориентирует китайцев на подчинение власти и подавление агрессии. Китайцы почтительны к вышестоящим, и при обучении это выражается в демонстрируемом уважении к преподавателю, готовности подчиняться его требованиям, поэтому здесь очень важным является четкая очерченность и регламентированность требований преподавателя. В группах, где учатся эти студенты, почти не бывает проблем с дисциплиной: они не перечат преподавателю, соглашаются на все предложения администрации, даже не поняв материал, стараются не задавать лишних вопросов, чтобы не создать для других возможной ситуации «потери лица». Если точно не определены поставленные задачи обучения и сроки их выполнения, китайцы, скорее всего, вообще не сочтут необходимым стремиться к их достижению.

Чрезмерная демократичность преподавателя в любых проявлениях может быть воспринята ими как слабость и приведет к потере контроля над учебным процессом.

Иначе проявляют себя в учебном процессе арабские студенты. Они не любят монотонной, однообразной работы и склонны строить свою работу на отвлечениях – отдают предпочтение общению. Контакты с окружающими для них – стимуляторы мозговой деятельности. Они воспринимают преподавателя как человека, который вступает с ними в коммуникацию и интересен как носитель новой неосвоенной информации.

Как правило, начиная изучать русский язык, иностранцы пользуются системой письма, которая не имеет ничего общего со звуковой системой их родного языка. Так как китайский, русский и арабский языки относятся к разным языковым семьям, то имеют различные слово- и формообразования, организацию предложения и средства синтаксической связи в них. А сам процесс написания требует переориентации моторно-двигательных навыков. Все эти факторы усложняют процесс обучения.

При обучении китайских студентов русскому, да и любому другому иностранному языку, необходимо учитывать то, что в Китае сформировалась уникальная идеографическая письменность, которая создала особую интеллектуальную модель любого представителя этой нации. Иероглиф как символ предмета, понятия, качества или движения – это способ образного восприятия мира. Китаец, обучаясь грамоте, учится мыслить образно, развивает свое визуально-пространственное восприятие.

Но анализируя графические ошибки китайских и арабских студентов, обучающихся на подготовительном отделении, можно отметить, что несмотря на различия графики родных языков, студенты при написании на русском языке допускают сходные ошибки. Среди них наиболее распространены следующие: использование на

письме печатных букв; написание начала предложения с маленькой буквы; разная высота букв в слове; отсутствие соединения между ними; обратное написание букв б, ы; замена русских букв латинскими (б на b, м на t, й на p, п на r, р на g); написание буквы ш как латинской w; пропуск в словах гласных, реже согласных; перестановка букв в слове; перенесение разделительных знаков на следующий ряд и т.п.

Бесспорно, эти ошибки связаны с традициями китайского и арабского письма, где в одном случае используются иероглифы, а в другом вообще нет больших букв, сами буквы не различаются по высоте.

Дополнительную сложность при общении, мешающую взаимопониманию, представляют многочисленные звуковые и ритмико-интонационные ошибки в речи иностранных студентов. Сопоставление фонетических единиц китайского, арабского и русского языков позволяет выявить совпадения и расхождения в образовании звуков. Именно расхождения являются причиной акцента иностранцев при говорении по-русски. Зачастую в области консонантизма система ошибок проявляется в реализации категорий глухости-звонкости, твердости-мягкости, а также связана с произношением таких согласных, как шипящие, свистящие, аффрикаты, носовые, смешанные, по которым носители русского языка узнают речь иностранца.

Китайцам же тяжело дается изучение языков фонемного строя, поскольку каждая слогафонема (силлабема) китайского языка, будучи наименьшей групповой единицей, является также и смысловой единицей, имеющей образную идеографическую форму. Следовательно, набор фонем русского языка (слово, словосочетание или предложение) расчленяется китайцем на силлабемы, в результате чего формирование визуальной ассоциации (слово – образ) становится практически невозможным, что усложняет процесс запоминания. При постановке правильного произношения звуков русского языка в китайской аудитории надо учитывать, что китайский язык тоновый, и поэтому эффективным в обучении может быть аудиальное восприятие. Это прежде всего аудиозаписи труднопроизносимых для китайцев сочетаний фонем. Можно положить на музыку труднопроизносимые сочетания фонем и использовать эти аудиозаписи как на занятиях, так и для самостоятельной работы.

Исследование имеющихся произносительных отклонений от норм речи и пути преодоления иноязычного акцента показывают, что формирование слухо-произносительных и грамматических навыков должно проводиться поэтапно с учетом родного языка обучаемых по специально разработанной системе тренировочных упражнений разных типов и видов. Знание же фонологических и артикуляционных причин отклонения от нормы в речи, обусловленные несовпадением звукового строя русского и родного языка, дают преподавателю возможность корректировать индивидуальную работу над фонетическими ошибками.

Если говорить о логико-математическом интеллекте иностранцев, то именно в этой области и возникает наибольшее число взаимонепониманий и недоразумений. Проблема состоит в зеркальном отличии логики и способа мышления, например, китайцев: они мыслят индуктивно (от частного к общему, от фактов к гипотезе), тогда как западные цивилизации базируются на дедуктивном мышлении (от общего к частному). Китайцам чрезвычайно трудно понять и воспринять грамматическую структуру русского языка. Очевидно, необходимо создание восприятия причинно-следственных связей, роль которых в китайском образе мышления играют аналогии.

Выводы. Таким образом, развитие межкультурной компетенции иностранцев в условиях расширенных международных контактов является неременным условием для успешного обучения.

Список литературы

1. Авдеева І.М. Інноваційні комунікативні технології в роботі куратора академгрупи / І.М. Авдеева, І.М. Мельникова. – К., 2007. – 304 с.
2. Інноваційна діяльність ВНЗ / Упоряд. Л. Галіцина. – К.: Вид. дім «Шкільний Світ», 2005. – 128 с.
3. Гарднер Г. Множинні інтелекти: Теорія у практиці. Хрестоматія / Г. Гарднер. – К.: Мегатайп, 2004. – 288 с.
4. Глущенко Т.С. Национально-специфические компоненты кинесического общения китайской лингвокультурной общности в свете теории лакун на фоне англо-американских и русских жестов: автореф. дис. канд. філол. наук / Т.С. Глущенко. – Барнаул, 2006. – 20 с.
5. Hofstede G. Measuring Organizational cultures: Administrative Science Quarterly / G. Hofstede. 1990, Vol. 35. – 101 с.
6. Сазонова Н. Характеристика культуры и планирование рекламных компаний / Н. Сазонова. К., 2001. – 234 с.

Стребуль Л.А., Кассина Т.А. Інноваційні підходи в розвитку комунікативної компетенції студентів-іноземців // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.580-585

У статті розглядаються нові методичні підходи у розвитку міжкультурної компетенції іноземних студентів, аналізується модель особистості як унікальної програми психологічних характеристик Г. Хофстеда, використовується теорія множинності прояву інтелекта Г. Гарднера при визначенні особливостей світогляду студентів з Китаю, Сирії, Палестини тощо та їх вплив на ефективність навчання. Дається також пояснення деяких відхилень від орфоепічної норми російської чи української мов та шляхи їх подолання. У статті даються рекомендації щодо означення з міжкультурними відмінностями іноземців та подолання непорозуміння і ускладнень у комунікації.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, крос-культура, інноваційний метод, креатив.

Strebul Ludmila Alekseevna, Kassina Tatyana Andreevna Innovative approach in the development of communicative competence of foreign students // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.580-585

Innovation approaches in foreign students' communicative competence development are regarded, personality model as a unique program of G. Hofsted psychological characteristics is analyzed, G. Gardner's theory of intellect appearance plurality is used to define the world perception abilities of students from China, Syria, Palestine etc and their influence on study efficiency. The explanation of some deviations from pronunciation norms of the Russian and Ukrainian languages and the ways of their overcoming are presented as well. The theories of G. Hofsted and G. Gardner define the search of new methodic approaches in foreign students teaching practice, as well as present the recommendations to implementation of intercultural communication basic principles.

The necessity of cross-cultural development under the conditions of widened international contacts is the obligatory condition of successful work with foreign audience.

The article gives the recommendations concerning the acquaintance with foreigners' intercultural differences and the ways to overcome misunderstandings and communication complexities.

Thus analyzing graphical mistakes of Chinese and Arabic students we mention the following: usage of printed letters, usage of small letters at the beginning of the sentence, different height of letters in a word, absence of connection between them etc. In the field of consonants the mistakes are revealed in the realization of categories of voiced and voiceless sounds, hardness and softness, which is the reason of a foreign accent.

Key words: *study competence, cross-cultural, creativeness, innovation method.*

Поступила в редакцию 22.04.2013 г.

РАЗДЕЛ 12. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС

УДК 82.081: Пушкин

Что видел Пушкин в Бахчисарае в намерении Портала Алевиза, или Ошибка братьев Чернецовых

Казарин В. П.

*Таврический национальный университет им. В. И. Вернадского,
г. Симферополь, Украина*

В статье устанавливаются реальные обстоятельства посещения А. С. Пушкиным в 1820 году Бахчисарайского дворца, выявляющие фактические неточности в картине «Пушкин в Бахчисарайском дворце» братьев Чернецовых.

Ключевые слова: Пушкин, братья Чернецовы, Бахчисарайский дворец, фонтан слез, двуглавый орел, двурога луна, портал Алевиза, екатерининская миля.

Актуальность исследования. После смерти Пушкина в 1837 году известные художники братья Чернецовы вдвоем написали картину-фантазию «Пушкин в Бахчисарайском дворце» (см. рис. 1). Ее основу составила акварельная студия 1834 года младшего брата Никанора, которая имела несколько авторских повторений с вариациями групп людей у фонтана (см. рис. 2 и 3). В эту студию была вписана фигура поэта с натурной зарисовки старшего брата Григория (см. рис. 4), выполненной в 1832 году и позднее использованной как для небольшой картины «Пушкин, Крылов, Жуковский и Гнедич в Летнем саду» (1832 г.), так и для академического полотна «Парад на Царицыном лугу в Петербурге» (1833-1837 гг.) [20, с. 134]. Целью данной статьи является установление реальных обстоятельств посещения А. С. Пушкиным в 1820 году Бахчисарайского дворца и выявление фактических неточностей в картине «Пушкин в Бахчисарайском дворце» братьев Чернецовых.

В результате художники создали очень популярную и по сей день часто тиражируемую акварель, которая содержит, однако, досадные фактические неточности: в 1820-м году Пушкин носил длинные волосы до плеч и не имел бакенбардов, а на башенке над Порталом Алевиза была не мусульманская двурога луна (что было верно для 1834 года), а российский двуглавый орел (что было верно для 1820 года).

Что касается внешнего облика поэта, то достаточно посмотреть на его автопортреты той поры, чтобы убедиться в правоте нашего замечания. Поэтому обратимся лучше к проблеме луны и орла, которая действительно нуждается в доказательной базе.

В Посольском садике дворцового комплекса находится один из мировых архитектурных шедевров Бахчисарая – Портал железных дверей Демир-Капу (см. рис. 5), «выполненный в традициях венецианского ренессанса итальянским зодчим Алевизом Новым в 1503 году, тем самым архитектором, который позднее прославил свое имя постройкой Архангельского собора в Московском Кремле» [5, с. 6]. Алевиз Новый по дороге из Италии в Москву был принудительно задержан на длительное время крымским ханом Менгли-Гиреем и осуществлял строительные работы в Бах-

чисарайском дворце. На шпиле над исполненным им Порталом была, естественно, установлена двурогая луна.

В 1784–1787 годах во дворце были проведены ремонтные работы, связанные с подготовкой к приезду в Крым Екатерины II. Именно тогда в Фонтанный дворик переносится фонтан «себиль» – знаменитый Фонтан Слез. Тогда же на башенке над Порталом Алевиза двуглавый российский орел заменил полумесяц [7, с. 183].

Именно орла мог видеть Пушкин над Порталом Алевиза 7 (19 по н. ст.) сентября 1820 года во время осмотра Ханского дворца. Именно орла в том же году видел в Бахчисарае И. М. Муравьев-Апостол, отрывок из «Путешествия по Тавриде» которого [см. 13] автор «Бахчисарайского фонтана» приложил к поэме. В этом отрывке, в частности, есть такой фрагмент: «На этой правой стороне, чрез ворота, под строением находящиеся, ты проходишь во внутренний двор, где тотчас на левой руке представляются тебе железные двери, пестро в аравском вкусе украшенные, с двуглавым над ними орлом, занявшим место оттоманской луны» [17, т. 4, с. 172].

Эта замена сохранялась вплоть до 1825 года, когда император Александр I, уступая настойчивым просьбам крымскотатарской знати, вернул двурогию луну на старое место. Орла он приказал перенести на наверхие «екатерининской мили», установленной у входа во дворец в период подготовки путешествия Екатерины Великой по Крыму.

Новый период в истории Ханского дворца как раз и зафиксировал в 1834 году Н. Г. Чернецов на упомянутой нами акварели «“Фонтан слез” в Бахчисарайском дворце»: на шпиле над Порталом (шпиль на картине выглядывает из-за стены) снова красуется полумесяц (см. рис. 2 и 3).

Мало того, в 1820-м году Пушкин видел над Порталом Алевиза не того орла, который был установлен в связи с приездом Екатерины II. Ее сын – император Павел I – осуществил реформу государственного герба, разместив на груди у орла Мальтийский крест и Мальтийскую корону. После этого он произвел в стране тотальную замену двуглавых орлов, установленных матерью, на своего орла.

Павловского двуглавого орла над Порталом Алевиза мы можем видеть на гравюре «Дверь у входа во дворец», помещенной в книге «Досуги Крымского судьи» П. И. Сумарокова (см. рис. 5), выпущенной по итогам путешествия автора по Крыму, совершенного в 1802 году [см. 19].

Чертежи Ханского дворца И. Колодина 1820 и 1823 годов опять фиксируют иные (теперь уже, чем у Павловского орла) очертания государственного символа над Порталом [см. 22]. Это позволяет заключить, что император Александр I, ликвидировав после своего восшествия на престол Мальтийский крест и Мальтийскую корону на двуглавом орле, также провел кампанию замены государственных символов своего отца – императора Павла I.

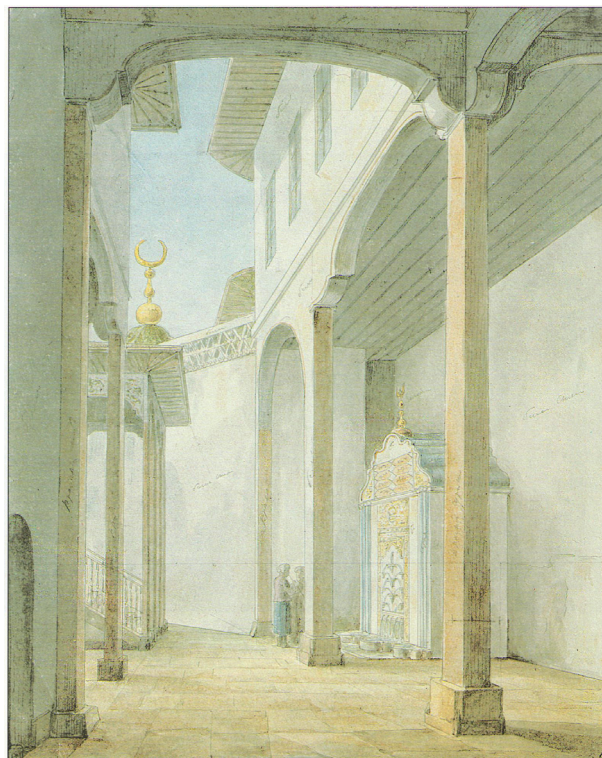
Вывод. Таким образом, именно этого, Александровского (а не Екатерининского и не Павловского), орла и видел наш поэт над Порталом Алевиза во время посещения бахчисарайского Ханского дворца 7 (19 по н. ст.) сентября 1820 года.

Картина-фантазия братьев Чернецовых, написанная художниками из лучших побуждений, к сожалению, произвольно смешивает разные эпохи не только в истории дворца, но и в жизни Пушкина.

Рис. 1. Г. Г. и Н. Г. Чернецовы. Пушкин в Бахчисарайском дворце. 1837 г.

Рис. 2. Н. Г. Чернецов. «Фонтан слез» в Бахчисарайском дворце. 1834 г. (Композиция с двумя фигурами)

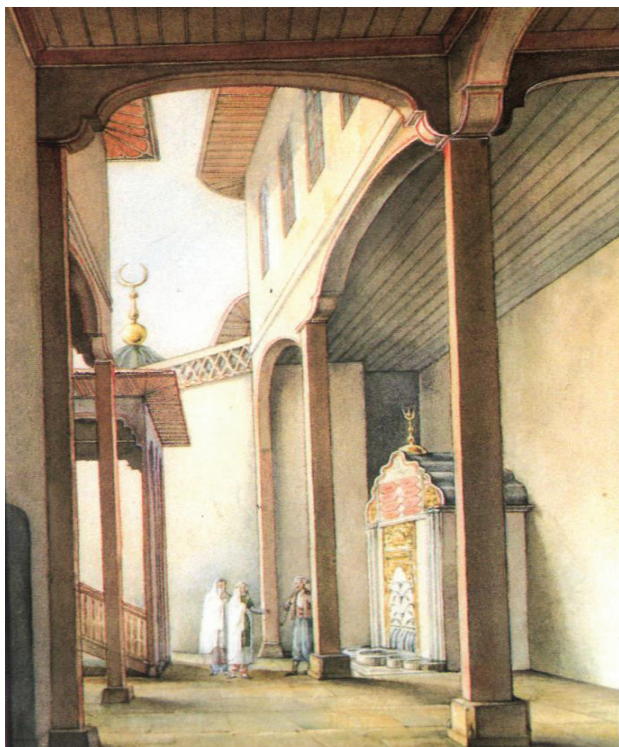

Рис. 3. Н. Г. Чернецов. «Фонтан слез» в Бахчисарайском дворце. 1834 г. (Композиция с тремя фигурами)

Рис. 4. Г. Г. Чернецов. А. С. Пушкин и В. А. Жуковский. 1832 г.

Рис. 5. Дверь у входа во дворец. Гравюра.

Список литературы

1. Ахматова А. А. Собрание сочинений. В 6 т. / А. А. Ахматова. – Москва : Эллис Лак, 1998-2002; Т. 7 (дополнительный). – 2004.
2. Ахматова А. А. Сочинения. В 2 т. / А. А. Ахматова. – Москва : Художественная литература, 1986.
3. Ахматова А. А. Сочинения. В 2 т. / А. А. Ахматова. – Москва : Правда, 1990.
4. Ахматова А. А. Стихотворения и поэмы // Составление, подготовка текста и

примечания В. М. Жирмунского. – Изд. 2-е. – Ленинград : Советский писатель, 1977. – (Библиотека поэта. Большая серия).

5. Бахчисарай : Фотоальбом / Фотограф Н. П. Орлов. – Киев : Мистецтво, 1983.

6. Бахчисарайский государственный историко-культурный заповедник : Путеводитель / Сост. И. Б. Арбитайло, А. В. Белый, Е. И. Лазаренко, Ю. М. Могарычев. – Симферополь : ИПП «Таврия», 2000. – 96 с.

7. Бронштейн А. И. «В Бахчисарай приехал я больной...» // «К пределам дальним...» : Очерки путешествия А. С. Пушкина по Крыму / Под редакцией профессора В. П. Казарина. – Симферополь : Крымский Архив, 2010.

8. Вся Россия. – Т. II. – Санкт-Петербург, 1901.

9. Коран / Перевод с арабского академика И. Ю. Крачковского. – Москва : Дом Бируни, 1990.

10. Малиновская Л. Н. Семантическое поле Бахчисарайского фонтана («слез») в контексте исламской традиции // История и археология юго-западного Крыма : Сборник научных трудов. – Симферополь : Таврия, 1993.

11. Маркевич А. И. К истории Ханского Бахчисарайского дворца // ИТУАК. – 1895. – № 23.

12. Москвич Г. Г. Иллюстрированный практический путеводитель по Крыму / Г. Г. Москвич. – Издание 25-е. – СПб., 1913.

13. Муравьев-Апостол И. М. Путешествие по Тавриде: В 1820 году / И. М. Муравьев-Апостол. – СПб., 1823.

14. Новикова М. А. Пушкинский космос: Языческая и христианская традиции в творчестве Пушкина / М. А. Новикова. – Москва : Наследие, 1995. – Серия «Пушкин в XX веке».

15. Осповат А. Л., Тименчик Р. Д. «Печальную повесть сохранить...» / А. Л. Осповат, Р. Д. Тименчик. – Москва : Книга, 1987.

16. Орлова Е. И. Литературная судьба Н. В. Недоброво / Е. И. Орлова. – Томск-Москва: Водолей Publishers, 2004.

17. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений. В 16 т. / А. С. Пушкин. – [Москва-Ленинград]: Издательство АН СССР, 1937-1949; Т. 17 (справочный). – 1959.

18. Пушкин в воспоминаниях современников. В 2 т. – Изд. 3-е, доп. В. Э. Вацуро, М. И. Гиллельсон, Р. В. Иезуитова и др.; Вступ. ст. В. Э. Вацуро. – Санкт-Петербург: «Академический проект», 1998.

19. Сумароков П. И. Досуги Крымского судьи, или Второе путешествие в Тавриду. В 2 ч. / П. И. Сумароков. – СПб., 1803-1805.

20. Художники братья Чернецовы и Пушкин / Авт. ст. Г. Н. Голдовский. – СПб : Государственный Русский музей, 1999, 152 с.

21. Черных В. А. Летопись жизни и творчества Анны Ахматовой: 1889-1966 / В. А. Черных. – Изд. 2-е, испр. и доп. – Москва : Индрик, 2008.

22. Чертежи Ханского дворца 1820 и 1823 годов И. Колодина // ЦГИА, Ф. 1488, оп. 4, д. 159.

Казарін В. П. Що бачив Пушкін у Бахчисараї в намерші Порталу Алевіза, або Помилка братів Чернецових // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.586-592

У статті встановлюються реальні обставини відвідування А. С. Пушкіним в 1820 році Бахчисарайського палацу, що виявляють фактичні неточності в картині «Пушкін в Бахчисарайському палаці» братів Чернецових.

Ключові слова: Пушкін, брати Чернецови, Бахчисарайський палац, фонтан сліз, двоголовий орел, дворогий місяць, портал Алевіза, екатерининська миля.

Kazarin V. P. What Pushkin saw in Bakhchisarai in the top of the Portal of Aleviz or Chernetsov brothers' mistake// Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.586-592

The article deals with the real circumstances of Pushkin's visit to Bakhchisarai Palace in 1820, exposing actual inaccuracies in Chernetsov brothers' picture "Pushkin in Bakhchisarai Palace".

Key words: Pushkin, Chernetsov brothers, Bakhchisarai Palace, the fountain of tears, two-headed eagle, two-horned Moon, the Portal of Aleviz, the Catherine Mile.

Поступила в редакцію 06.04.2013 з.

УДК 811.1

**Вербализация социального статуса в художественном тексте
(на материале рассказа А.П. Чехова «Толстый и Тонкий»)**

Титаренко М.В.

*Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова,
г. Киев, Украина*

В данной статье рассмотрена проблема языкового выражения социального статуса человека в художественном тексте. Проанализированы вербальные и невербальные средства экспликации социального статуса в речи автора и персонажей. Определены маркеры высокого/низкого социального статуса в России второй половины 19 века. На основе анализа текста были определены единицы языковых уровней, которые служат для передачи социального статуса в тексте.

Ключевые слова: *социальный статус, языковой уровень, экспликация, рассказы Чехова.*

Исследования, посвященные определению роли социального статуса в жизни общества, никогда не утратят своей *актуальности*. С изменением политических, экономических условий изменяется социальный статус человека. Проблема социального статуса рассматривается в разных науках, преимущественно в области социологии, философии и социолингвистики.

В современной науке социальный статус принято соотносить с определенной позицией человека в социальной структуре группы или общества, связанной с другими позициями через систему прав и обязанностей [8].

В социологии были разграничены социальный и личный статусы, предписанный и приобретенный статусы, определен второстепенный, неосновной статус человека (R. Linton, R.K. Merton, W.L. Warner и др.). В ряде работ были определены критерии, на основе которых дифференцируется социальный ранг человека, были установлены факторы, способствующие его изменению (J. Hickey, W. Thompson, W.L. Warner и др.).

В философии человек рассматривается как общественное явление, признается наличие статусных ориентиров при определении социального ранга человека.

Цель исследования: определить языковые средства, которые используются в литературе для вербализации социального статуса в художественном тексте, а также определить признаки высокого/ низкого социального статуса в России второй половины 19 века.

Социальный статус в системе социолингвистических категорий рассматривался в разное время широким кругом исследователей в разных аспектах: в аспекте употребления тех или иных языковых средств во взаимосвязи со статусно-ролевыми отношениями (В.И. Карасик, В.И. Беликов, Л.П. Крысин, Л.Б. Никольский, Е.Ф. Тарасов и др.), в тематически организованных единицах с семантикой «социальный статус лица» (М.В. Ермолаева) или «профессия и социальный статус» (Е.В. Кашпур), в аспекте определения влияния социального статуса коммуникантов на речевое поведение участников диалога (Н.Е. Бардина, С.С. Дрига, Е.В. Саушева и др.).

Отмечая интерес ученых-лингвистов к средствам репрезентации социального статуса человека, необходимо подчеркнуть, что языковые механизмы языковой категоризации социального статуса человека требуют дополнительного исследования.

Социальный статус может быть выражен с помощью как вербальных, так и невербальных компонентов. Невербальные проявляются в одежде, манере поведения человека и т.д. В художественной прозе невербальный аспект наиболее ярко проявляется в речи автора, героев.

Чехов известен всему миру как автор коротких рассказов, именно в тексте небольшого объема для выражения социального статуса максимально задействованы языковые средства. В мире Чехова господствует строгий порядок вещей – безусловность объективных факторов личного бытия единичного человека, которые формируют его социально-профессиональный статус. Рассказ «Толстый и Тонкий», несмотря на свой небольшой объем, представляет особый интерес для нашего исследования, так как сюжет построен именно на различии социального статуса персонажей.

Быганова Е.А. определила следующие уровни реализации социального статуса: интонационный, грамматический, словообразовательный, лексический [2].

Для реализации цели исследования рассказ «Толстый и Тонкий» следует условно разделить на две части: первая часть – герои не знают о неравном социальном статусе, и вторая, где Тонкий осознает высокую должность толстого.

Следует отметить, что объем контекста для определения социального статуса зависит от цели автора художественного произведения в представлении героя.

Для реализации поставленной нами задачи целесообразно использовать методику Быгановой Е.А. и исследовать отображение социального статуса на разных языковых уровнях.

На лексическом: социальный статус имплицитно проявляется уже в заглавии. Под заголовком следует понимать целостную единицу речи, стоящую перед текстом, являющуюся названием текста, указывающую на содержание этого текста и отделяющую данный отрезок речи от других [10]. Кроме того, нас интересует также прогнозирующая функция заглавия. Выполняя данную функцию, заголовок апеллирует к личному и историческому опыту читателя. Так, полнота человека в дореволюционной России была символом богатства и благополучия, так как богатые люди не утруждали себя физическим трудом.

Так как изначально статус у наших героев был равным, то автор использует словосочетание «два приятеля». Показать различия можно также с помощью описания еды – в тексте рассказа используются слова «херес», «флер-д'оранж», «кофейная гуща», «ветчина». Упоминание изысканных напитков и яств указывает на высокий статус человека, который может позволить себе обед в дорогом ресторане. Тонкий, по всей вероятности, перекусил в поезде.

На лексическом уровне выделен и еще один признак социального статуса – наличие определенного чина. Согласно указу Петра I о порядке государственной службы в Российской империи, все чины в "Табеле о рангах" делились на четырнадцать классов [11].

Таким образом, мы можем обозначить социальный статус героев рассказа Чехова (автор дает читателю возможность понять это из текста отдельными намеками). Толстый имел чин тайного советника, относящийся к 3 классу, т.е. занимал высший пост. Тайные советники служили в Москве, Санкт-Петербурге и в других крупных городах Российской Империи, т.е. встреча двух друзей в городишке Н была случайной.

Из текста великого мастера малой прозы мы понимаем, что Тонкий обладал чином коллежского асессора, относящийся к 8 классу, обладатели его обычно служили в должности регистратора, секретаря или советника.

На лексическом уровне отображены также манеры поведения героев. Так, Нафаил, не зная о чине толстого, прежде чем поздороваться, раздумывает, стоит ли проявлять дань уважения и снимать шапку «Нафанаил немного подумал и снял шапку». Узнав же о высоком чине Толстого, «Нафанаил вытянулся во фрунт и застегнул все пуговицы своего мундира...». Использование слова «фрунт» подчеркивает, что ребенок не просто встал лицом к тайному советнику, а сделал это с выправкой военнослужащего.

Также на лексическом уровне обозначены невербальные жесты: «Облабызались», «подал руку на прощание», «пожал три пальца». По Г.Е. Крейдлину жесты приветствий можно разделить на симметричные – знаки солидарности и несимметричные – знаки уважения. Несимметричное приветствие, в зависимости от значений кинетических признаков, интерпретируется как выражающее доминацию или, наоборот, подчиненное положение одного из коммуникативных партнеров

Жест-приглашение, в качестве приглашения к прощанию, может интерпретироваться как проявление негативных чувств к адресату. «Он отвернулся от тонкого и подал ему на прощанье руку»,

Взаимные симметричные касания, такие как мужские рукопожатия, могут нивелировать различия в социальных статусах: «Тонкий пожал три пальца, поклонился всем туловищем».

На лексическом уровне для более полного раскрытия социального статуса героев также автором широко используются метафоры. «Навьючен чемоданами, узлами и картонками», «окаменел», «лицо его искривилось», «от лица и глаз его посыпались искры», «сам он съежился, сторбился, сузился». Параллелизмы – «его чемоданы, узлы и картонки съежились, поморщились».

Кроме того, автор использует сравнение, чтобы подчеркнуть статус героев. «Лоснились, как спелые вишни» – данное сравнение показывает самодостаточность Толстого.

Также важную роль играют имена собственные.

Антропонимы представлены мужскими и женскими именами.

Мужские имена: Михаил – очень распространено среди русских князей (Михаил Павлович — сын Павла I, Михаил Николаевич — сын Николая I, Михаил Александрович — брат Николая II.)

Порфирий – имя менее распространенное и «благородное».

В рассказе используются «говорящие» имена собственные. Автор создает вымышленные имена для краткой и емкой характеристики персонажей.

«Моя жена, урожденная Ванценбах», в переводе с немецкого Ванценбах означает «клопный ручей», так автор подсказывает нам, что жена тонкого явно была не из богатой и влиятельной семьи.

Сына Тонкого зовут Нафаил, имя редкое, сам Тонкий неоднократно подчеркивает, что жена у него немка, таким образом, он стремится подняться над средой.

В рассказе также присутствуют аллюзивные имена собственные: Геростат – «дразнили Геростратом за то, что ты казенную книжку папироской прожег» и Эфиальт – «Эфиальтом за то, что я ябедничать любил».

На грамматическом уровне реализация социального статуса осуществляется с помощью страдательного залога «все трое были приятно ошеломлены».

Вывод. Таким образом, речь автора в рассказе наиболее полно репрезентует социальный статус персонажей на лексическом и грамматическом уровне.

Что касается речи персонажей, то для реализации цели нашего исследования целесообразно в первую очередь рассмотреть различные коммуникативные стратегии, предложенные читателю автором. Наиболее ярко проявляется стратегия кооператив-

ности и стратегия положительной самопрезентации в начале рассказа, когда герои не знают о статусном различии.

Реализуется стратегия при помощи тактик, таких как тактика создания положительного образа – «коллежским ассессором уже второй год и Станислава имею», «я портсигары приватно из дерева делаю. Отличные портсигары!», так и его спутников «Это вот моя жена, Луиза, урожденная Ванценбах... лютеранка... А это сын мой, Нафанаил, ученик III класса», «жена уроки музыки дает», тактика комплемента «такой же красавец, как и был! Такой же душонок и щеголь!».

В языковом аспекте стратегии персонажей выражаются на лексическом уровне: обращения «друг», «милый мой», «голубчик мой», наречие «небось», создающее впечатление небрежности, которую могут себе позволить только близкие друзья. Также тонкий и толстый имплицитно говорят о своих орденах, так как подразумевается, что люди с равным социальным статусом о них легко догадаются. Так, речь идет об императорском и царском Ордене Святого Станислава.

Толстый же обладает не только орденом Святого Станислава, но и орденом Святой Анны «Две звезды имею».

На грамматическом уровне – местоимения «ты». Глаголы первого лица множественного числа, которые акцентируют на совместные действия.

Во второй части рассказа становится очевидным неравенство героев, меняются и речевые стратегии. При неравенстве социального статуса большей свободой при выборе стратегии обладает человек с более высоким статусом. Так, Толстый продолжает стратегию кооперативности, в то время как Тонкий переходит на более уместную в данной ситуации стратегию вежливости.

Реализуются стратегии на лексическом уровне с помощью титула «Ваше превосходительство». Каждому чину определялась «формула ТИТУЛОВАНИЯ» — официальная форма обращения, устная или письменная [11]. Тонкий также употребляет существительное «вельможа», которое имеет значение знатного и богатого сановника.

На грамматическом уровне указанная стратегия реализуется благодаря местоимению «Вы». Согласно Табелю о рангах, ко всем вышестоящим (по рангу) надлежало обращаться на *вы*. За нарушение этого правила полагался штраф в размере двухмесячного жалования. Толстый продолжает употреблять местоимение «мы», которое характерно для стратегии кооперативности, и сокращает дистанцию между говорящими.

Также в речи Тонкого появляется словоерс « очень приятно-с!», «в такие вельможи-с! Хи-хи-с», «Что вы-с...». Частое повторение в речи слова «сударь» свидетельствовало об уважении к называемому. Когда-то «слово-ер-с» было распространено и в речи дворянства, однако со временем оно исчезло из речи образованных дворян, перейдя к купечеству, мещанству, мелкому чиновничеству, прислуге [11]. Более того, автор умышленно добавляет к междометию словоерс, хотя В.В. Виноградов отмечал, что с «грамматической точки зрения междометия ущербны», ибо они не изменяются, не имеют грамматических форм [3] «хи-хи-с».

Список литературы

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. / Пер. с англ., фр., нем. исп., польск. яз.; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. – М.: Наука, 1990. – С. 5-33.
2. Быганова Е.А. Прагмалингвистический аспект категории социального статуса в немецкоязычном тексте: дисс. на соискание уч. степени канд. фил. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.А. Быганова – М., 2010. – 150 с.
3. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) [учеб. пособие для вузов/ под ред. Г. А. Золотова.] – 3-е изд., испр. / В.В. Виноградов. – М.: Высш. шк., 1986. – 640 с.

4. Иванова Л.П. Курс лекций по общему языкознанию [научное пособие]/ Л.П. Иванова. - К.: Освита України, 2010. – 431 с.
5. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2002. – 333 с.
6. Кравченко А.И. Социология: учебное пособие 2-е изд., перераб. и доп./ А.И. Кравченко. – М.: Академический Проект, 2001. – 508 с.
7. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика / Г.Е. Крейдлин. – М.: НЛЮ, 2002. – 581 с.
8. Крысин Л.П. Речевое общение и социальные роли говорящих /Л.П. Крысин// Социально-лингвистическое исследование. – М., 1976. – С. 42-55
9. Чехов А.П. собрание сочинений. Том второй / А.П. Чехов. – М., Государственное издательство художественной литературы, 1954. – 503 с.
10. Федосюк М.Ю. Неявные способы передачи информации в тексте/М.Ю. Федосюк // [Учебное пособие по спецкурсу]. – М. МГПИ им. Ленина, 1988. – 83 с.
11. Федосюк Ю. А. Что непонятно у классиков, или Энциклопедия русского быта XIX века / Ю.А. Федосюк. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 264 с.

Титаренко М.В. Вербалізація соціального статусу в художньому тексті (на матеріалі розповіді А.П. Чехова «Товстий і Тонкий») // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2013. – Т. 26 (65). № 1 – С.593-597

У даній статті розглянута проблема мовного вираження соціального статусу людини у художньому тексті. Проаналізовані вербальні та невербальні засоби експлікації соціального статусу в мові автора та персонажів. Визначені маркери високого/низького соціального статусу в Росії другої половини 19 століття. На основі аналізу тексту визначені одиниці мовних рівнів, які слугують для передачі соціального статусу в тексті.

Ключові слова: соціальний статус, мовний рівень, експлікація, оповідання Чехова.

Titarenko Maya Verbalization of social status in fictitious text (based on Chekhov's short story "Thick and Thin") // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.593-597

In this article was studied the problem of language expression of social status of human in fictitious text. The researches of social status were always relevant, because it is a part of our social, economic and political life. The verbal and nonverbal ways of representation of social status in author's speech and speech of character were analyzed. Also were defined markers of high/low social status in Russia in the second half of 19 century. Based on analysis of text were defined units of language levels, which are used for transmission of social status in text. The ways of representation of social status were determined on such grammatical and lexical levels. Also were studied communicative strategies and tactics of characters and were shown language aids of realization of these strategies and tactics in their speech. The research was based on Chekhov's short story "Thick and Thin". In such way we made research of language expression of social status in short stories. The genre of short story was chosen because in small text language aids (in our case verbal and nonverbal ways of representation of social status) are shown the brightest.

Key words: social status, language level, explication, Chekhov's short stories.

Поступила в редакцію 28.04.2013 г.

РЕЦЕНЗИЯ

на учебно-методическое пособие:

Девлетов Р. Р., Шеремет О. В.
*«Система работы по формированию произносительных навыков
английской речи в условиях русско-украинского билингвизма». –
Симферополь, 2012. – 231 с.*

За годы независимости Украины сформировано законодательное поле сферы образования, разработана нормативно-правовая база для развития национальной системы образования, основанной на принципах гуманизма, демократии, национального сознания, взаимоуважения между нациями и народами.

Ученики национальных сообществ сегодня изучают не только русский язык, но и те языки, которые в предыдущие десятилетия не были или почти не были включены в процесс образования в школах Украины (болгарский, новогреческий, крымскотатарский, польский, иврит и т.д.). Расширение круга языков и усиление методической и дидактической базы преподавания языков, которые изучаются в школе, сегодня имеет значение не только с позиции учета интересов национальных меньшинств, но и всего украинского общества.

Рецензируемое учебно-методическое пособие представляет собой значительный лингводидактический вклад в процесс подготовки будущих учителей английского языка в начальных классах.

Осуществление работы по формированию произносительных навыков английской речи учащихся в условиях сложившегося русско-украинского двуязычия провоцирует интерференционные явления.

Рецензируемое учебно-методическое пособие направлено на предупреждение этих явлений и облегчение процесса усвоения орфоэпических норм неродственного языка.

Лингвистическая ценность предлагаемого пособия, на мой взгляд, заключается в том, что синхронно изучаемые языки используются авторами в качестве инструмента познания и овладения учебным предметом (английским языком).

Методическая ценность и новизна предлагаемого пособия видится в непосредственном выполнении предложенной авторами системы сопоставительных подготовительных, тренировочных и контрольных упражнений, в результате которых становится возможным формирование прочных акустико-артикуляционных компетентностей учащихся.

Инновационными в предложенной работе выступают разработанные авторами би- и трилингвальные сопоставительные таблицы в учебных целях,

содержащие фонетические и артикуляционные характеристики звуков английского, русского и украинского языков.

Считаю необходимым отметить, что весьма целесообразным является предложенный алгоритм работы со схемами сагиттальных разрезов органов речевого аппарата, участвующих в образовании соизучаемых звуков, что существенно облегчает процесс восприятия и осознания учащимися сходств и различий орфоэпических систем контактирующих языков.

Авторами пособия показано, что технология обучения является новым направлением развития дидактики языка, которая исследует учебные формы, методы и средства в их системном сочетании. Авторами выстроена классификация общих и инновационных технологий обучения языку, начиная с начальных классов. В предлагаемом пособии прослеживается мысль, что дополнение дидактической системы принципами демократизации и гуманизации образования предопределяет существенные изменения в определении целей, структуры, содержания, форм и методов обучения и применении личностно-ориентированного и компетентностного подходов.

Преимущество предлагаемого пособия видится также и в том, что в нём четко структурирована подача языкового и речевого материала. Фонетические, лексические, синтаксические единицы, используемые в упражнениях, отобраны с учетом принципа минимизации содержания языкового обучения и соответствуют особенностям восприятия и познавательным возможностям начинающих изучать английский язык.

Рецензируемое пособие является эффективным средством формирования лингвистической, социокультурной и общеобразовательной компетенций младших школьников.

Тем не менее, в рецензируемом пособии отмечены определенные недочеты. Так, встречаются грамматические и технические ошибки, в транскрипции некоторых слов неверно подана долгота / краткость английских гласных звуков. Однако это никак не снижает ценности предлагаемого авторами материала.

На мой взгляд, учет и устранение этих не столь важных для всего содержания пособия недостатков существенно повысит качество содержания предлагаемого пособия, которое, подчеркну еще раз, учитывая специфику изучения английского языка в условиях русско-украинского двуязычия, без сомнения послужит эффективным средством формирования и развития мультилингвальной языковой и речевой личности.

Рецензируемое пособие может быть полезно учителям-языковедам, студентам педагогических и филологических факультетов, репетиторам, а также родителям учащихся.

Считаю, что предлагаемое авторами пособие может быть рекомендовано к широкому применению в педагогической практике, принося тем самым неоценимую помощь учителям начальных классов в деле формирования и воспитания коммуникативной межкультурной компетентности младших школьников.

Ю. А. Шепель, доктор филологических наук, профессор,
заведующий кафедрой перевода
и лингвистической подготовки иностранцев
Днепропетровского национального
университета им. О. Гончара

Поступила в редакцию 07.04.2013 г.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Амичба Димона Петровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Андреева Лариса Юрьевна	ведущий специалист кафедры истории Украины Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Андрюшенко Борис Николаевич	кандидат технических наук, профессор, заместитель декана факультета международных образовательных программ Украинской инженерно-педагогической академии, г. Харьков, Украина
Архипенко Людмила Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украиноведения и языковой подготовки иностранных граждан Харьковского национального экономического университета, г. Харьков, Украина
Асоян Людмила Викторовна	директор Научно-учебного центра международного образования Университета менеджмента образования Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев, Украина
Бабич Татьяна Валериевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных наук и документоведения Кировоградского национального технического университета, г. Кировоград, Украина
Березина Лариса Николаевна	директор Муниципального общеобразовательного учреждения «Лицей № 4 города Саранска», г. Саранск, Республика Мордовия, Россия
Богданович Галина Юрьевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, директор Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина
Бондаренко Лариса Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин для иностранцев Днепропетровского национального университета железнодорожного транспорта им. академика В. Лазаряна, г. Днепропетровск, Украина
Бочаров Геннадий Васильевич	кандидат педагогических наук, доцент ФГБОУ ВПО «Тверская государственная сельскохозяйственная академия», г. Тверь, Россия

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Брага Ирина Ивановна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Сумского государственного педагогического университета им. А. С. Макаренко, г. Сумы, Украина
Буц Надежда Владимировна	научный сотрудник Крымского научно-методического центра управления образованием НАПН Украины, г. Симферополь, Украина
Бытко Наталья Сергеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и английской филологии Киевского института переводчиков при НАНУ, г. Киев, Украина
Валькова Екатерина Геннадиевна	аспирант, преподаватель кафедры журналистики Одесского национального университета им. И. И. Мечникова, г. Одесса, Украина
Васильева Татьяна Юрьевна	аспирант кафедры общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Вергазова Лариса Георгиевна	кандидат педагогических наук, доцент кафедры менеджмента и хозяйственного права Учебно-научного института «Высшая школа экономики и менеджмента» ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Донецк, Украина
Вильчинская Татьяна Филипповна	доктор филологических наук, профессор кафедры украинского языка Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь, Украина
Вильчинский Александр Казимирович	кандидат наук по социальным коммуникациям, ассистент кафедры журналистики Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь, Украина
Габидулина Алла Рашатовна	доктор филологических наук, профессор кафедры языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский педагогический университет», г. Горловка, Украина
Галаур Светлана Петровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Полтавского национального педагогического университета им. В. Г. Короленко, г. Полтава, Украина
Галковская Юлия Михайловна	аспирант кафедры общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Гинда Елена Николаевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской фольклористики Львовского национального университета имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
Гнатюк Алла Викторовна	ассистент Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина
Гурко Елена Васильевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев факультета украинской и иностранной филологии и искусствоведения Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Данилюк Наталья Михайловна	аспирантка Университета Миколая Коперника, г. Торунь, Польша
Державецкая Ирина Александровна	аспирантка кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олесея Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Джигалюк Нина Юрьевна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Дикарева Светлана Самуиловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Дорофеенко Марина Леонидовна	аспирантка Витебского государственного университета им. П. М. Машерова, г. Витебск, Республика Беларусь
Егорова Людмила Геннадиевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Звягина Елена Степановна	аспирантка кафедры русского, славянского и общего языкознания факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Землякова Елена Александровна	кандидат филологических наук, доцент Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Зирка Вера Васильевна	доктор филологических наук, профессор кафедры лингвистической филологии и перевода Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля, г. Днепропетровск, Украина
Иванова Александра Алексеевна	аспирантка Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Иванова Людмила Петровна	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Иванова Наталья Павловна	доктор филологических наук, профессор кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Кадырова Ление Диляверовна	аспирантка кафедры русского, славянского и общего языкознания факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Казарин Владимир Павлович	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой русской и зарубежной литературы факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Каика Наталья Евгеньевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии и культуры Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина
Карпенко Анна Владимировна	кандидат философских наук, доцент кафедры иностранных языков факультетов научно-естественного профиля, ТНУ им. В.И. Вернадского, Симферополь, Украина
Кассина Татьяна Андреевна	кандидат филологических наук, доцент Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Кашуба Зореслава Сергеевна	магистрантка факультета украинской филологии и журналистики Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Козырева Наталья Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Колесова Ирина Евгеньевна	кандидат филологических наук, старший преподаватель Вологодского государственного педагогического университета, г. Вологда, Россия
Колесова Марина Леонидовна	доцент Вологодского государственного педагогического университета, г. Вологда, Россия

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Коломиец Нина Вадимовна	студентка Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина
Кондратенко Ольга Александровна	преподаватель кафедры современных европейских языков Харьковского института финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли, г. Харьков, Украина
Коновалова Елена Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Королёва Валерия Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Косенко Юлия Викторовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики перевода Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина
Кошова Алла Васильевна	ассистент кафедры иностранных языков Одесского международного гуманитарного университета, г. Одесса, Украина
Кудря Оксана Анатольевна	аспирантка кафедры языкознания и русского языка Горловского института иностранных языков ГВУЗ «Донбасский педагогический университет», г. Горловка, Украина
Кузнецова Татьяна Васильевна	доктор по социальным коммуникациям, профессор кафедры журналистики и филологии Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина
Лазариди Милана Исааковна	доктор филологических наук, профессор Кыргызско- Российского Славянского университета, г. Бишкек, Кыргызская Республика
Лучканин Сергей Мирославович	кандидат филологических наук, доцент кафедры общего языкознания и классической филологии Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
Малышева Екатерина Валерьевна	кандидат филологических наук, доцент Тверской государственной сельскохозяйственной академии, г. Тверь, Россия
Малярчук Ульяна Олеговна	ассистент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Марчук Людмила Николаевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой украинского языка факультета украинской филологии и журналистики Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Масло Ольга Владимировна	кандидат филологических наук, доцент Харьковской гуманитарно-педагогической академии, г. Харьков, Украина
Маслова Валентина Авраамовна	доктор филологических наук, профессор кафедры общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Мащенко Александр Петрович	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Мезенко Анна Михайловна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой общего и русского языкознания Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Мельник Юлия Александровна	кандидат филологических наук, доцент кафедры методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Мозговой Владимир Иванович	кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры менеджмента и хозяйственного права Учебно-научного института «Высшая школа экономики и менеджмента» ГВУЗ «Донецкий национальный технический университет», г. Донецк, Украина
Мороз Елена Леонидовна	кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры английского языка в судоходстве Херсонской государственной морской академии, г. Херсон, Украина
Морозова Оксана Николаевна	доктор филологических наук, профессор Тверской государственной сельскохозяйственной академии, г. Тверь, Россия
Мысык Оксана Андреевна	аспирантка Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, г. Тернополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Навальная Марина Ивановна	доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры профессиональной образования ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет им. Г. Сковороды», г. Переяслав-Хмельницкий, Украина
Нагорный Игорь Анатольевич	доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и методики преподавания Белгородского государственного национального исследовательского университета, г. Белгород, Россия
Науменко Людмила Петровна	кандидат филологических наук, доцент Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
Никонова Людмила Ивановна	доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник – заведующий отделом этнографии и этнологии государственного казённого учреждения Республики Мордовия «Научно-исследовательский институт гуманитарных наук при Правительстве Республики Мордовия», г. Саранск, Республика Мордовия, Россия
Новоселова Ольга Владимировна	ассистент, старший преподаватель кафедры теории языка и межкультурной коммуникации ФГБОУ ВПО «Тверская государственная сельскохозяйственная академия», г. Тверь, Россия
Павловская Ольга Евгеньевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языка и речевой коммуникации Кубанского государственного аграрного университета, г. Краснодар, Россия
Панченко Елена Ивановна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой английской филологии Днепрпетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепрпетровск, Украина
Пасичник Галина Петровна	кандидат филологических наук, преподаватель Закарпатского государственного университета, г. Ужгород, Украина
Петренко Даниил Александрович	кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой немецкой филологии факультета иностранной филологии Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Плоткина Марина Геннадьевна	кандидат философских наук, доцент кафедры английской и немецкой филологии Полтавского национального педагогического университета им. В. Г. Короленко, г. Полтава, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Плотникова Наталья Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры современных европейских языков Харьковского института финансов Украинского государственного университета финансов и международной торговли, г. Харьков, Украина
Подгородецкая Инна Юрьевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского и русского языков Харьковского национального аграрного университета им. В. В. Докучаева, г. Харьков, Украина
Полоусова Наталья Владимировна	кандидат филологических наук, доцент Национального технического университета «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, Украина
Пономаренко Ирина Николаевна	доктор филологических наук, профессор кафедры современного русского языка Кубанского государственного университета, г. Краснодар, Россия
Романов Алексей Аркадьевич	доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой теории языка и межкультурной коммуникации ФГБОУ ВПО «Тверская государственная сельскохозяйственная академия», г. Тверь, Россия
Романова Лариса Алексеевна	доктор филологических наук, профессор ФГБОУ ВПО «Тверская государственная сельскохозяйственная академия», г. Тверь, Россия
Савченко Ирина Владимировна	студентка Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина
Савчук Наталья Михайловна	кандидат филологических наук, доцент кафедры практического языкознания Уманского государственного педагогического университет имени Павла Тычины, г. Умань, Украина
Сазонова Юлия Александровна	аспирантка Харьковского национального университета им. В. Каразина, г. Харьков, Украина
Свидрук Елена Алексеевна	ассистент кафедры украинского языка факультета украинской филологии и журналистики Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко, г. Каменец-Подольский, Украина
Селиванова Елена Александровна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой теории и практики перевода Черкасского национального университета имени Богдана Хмельницкого, г. Черкассы, Украина
Сидельников Валентин Павлович	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Синельникова Лара Николаевна	доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой русского языкознания и коммуникативных технологий Луганского национального университета имени Тараса Шевченко, г. Луганск, Украина
Смирнов Олег Константинович	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Смирнова Любовь Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных дисциплин Крымского факультета Запорожского национального университета, г. Симферополь, Украина
Сорока Татьяна Вячеславовна	кандидат филологических наук, доцент кафедры английского языка и перевода Измаильского государственного гуманитарного университета, г. Измаил, Украина
Степанова Лидия Николаевна	аспирантка кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Стребуль Людмила Алексеевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара, г. Днепропетровск, Украина
Стрельникова Лидия Григорьевна	доцент, заведующая кафедрой современных европейских языков Национальной академии статистики, учёта и аудита, г. Киев, Украина
Субботина Ольга Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Суворова Светлана Анатольевна	преподаватель кафедры интенсивного обучения иностранным языкам Приднепровской академии строительства и архитектуры, г. Днепропетровск, Украина
Таценко Наталья Витальевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры германской филологии факультета иностранной филологии и социальных коммуникаций Сумского государственного университета, г. Сумы, Украина
Тейфюк Эмиле Решатовна	студентка факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Титаренко Майя Валерьевна	аспирантка кафедры германистики и общего языкознания Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова, г. Киев, Украина
Тихоненко Елена Васильевна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского и русского языков Харьковского национального аграрного университета им. В. В. Докучаева, г. Харьков, Украина
Трощинская-Степушина Татьяна Евгеньевна	аспирантка Учреждения образования «Витебский государственный университет им. П. М. Машерова», г. Витебск, Республика Беларусь
Тукова Татьяна Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры русского языка Донецкого национального университета, г. Донецк, Украина
Ущাপовская Ирина Васильевна	старший преподаватель кафедры иностранных языков Сумского национального аграрного университета, г. Сумы, Украина
Федотова Юлиана Борисовна	ассистент кафедры теории языка и литературы факультета иностранной филологии Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Хабарова Наталья Анатольевна	кандидат филологических наук, доцент кафедры романо-германских языков Днепропетровского университета имени Альфреда Нобеля, г. Днепропетровск, Украина
Храбскова Данута Михайловна	доцент кафедры теории языка и литературы факультета иностранной филологии Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
Чевела Ольга Всеволодовна	доктор филологических наук, профессор Казанской духовной семинарии, Казанского государственного медицинского университета, г. Казань, Россия
Черемская Ольга Степановна	кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украиноведения и языковой подготовки иностранных граждан Харьковского национального экономического университета, г. Харьков, Украина
Чернова Алина Владимировна	кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода Днепродзержинского государственного технического университета, г. Днепродзержинск, Украина
Чернявская Олеся Григорьевна	преподаватель кафедры иностранных языков естественных факультетов факультета иностранной филологии Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Шаклеин
Виктор Михайлович** академик РАН, доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов, г. Москва, Россия
- Шахова
Елена Михайловна** старший преподаватель кафедры русского языка Крымского государственного медицинского университета им. С. И. Георгиевского, Симферополь, Украина
- Шепель
Юрий Александрович** доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина
- Шилина
Анжела Григорьевна** кандидат филологических наук, доцент кафедры межъязыковых коммуникаций и журналистики факультета славянской филологии и журналистики Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
- Шутова
Ольга Александровна** кандидат филологических наук, доцент кафедры «Иностранные языки» Горловского автомобильно-дорожного института Донецкого высшего учебного заведения «Донецкий национальный технический университет», г. Горловка, Украина
- Шушанян
Наринэ Суреновна** соискатель кафедры русского языка и речевой коммуникации Кубанского государственного аграрного университета, г. Краснодар, Россия
- Ященко
Татьяна Антоновна** доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой методики преподавания филологических дисциплин Таврического национального университета им. В. И. Вернадского, г. Симферополь, Украина

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ 1. НООСФЕРНАЯ ПАРАДИГМА В ЯЗЫКЕ.....	3
<i>Бабич Т. В.</i> Інноваційні зміни семантики слів як наслідок імпліцитних прирощень смислу.....	3
<i>Гурко О. В.</i> Новітні англіцизми в художній літературі.....	7
<i>Романов А.А., Романова Л.А.</i> Суггестивные акты сакрально-ритуальной коммуникации.....	12
<i>Сидельников В.П.</i> Слова, значения, смыслы в их соотношении с внеязыковой действительностью.....	18
<i>Тукова Т.В.</i> Современный русский язык в зеркале закона перехода количественных изменений в качественные.....	25
РАЗДЕЛ 2. ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В ЛИНГВОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ.....	31
<i>Габидуллина А.Р.</i> Современный писатель-сатирик как языковая личность.....	31
<i>Иванова А. А.</i> Семантический анализ названий продуктов питания, напитков и блюд, заимствованных русским языком из арабского.....	37
<i>Карпенко А. В.</i> Символ и миф. Лингвокультурологический аспект.....	42
<i>Мезенко А. М.</i> Топонимная составляющая ассоциативно-культурного фона ойконима Витебск: структура, содержание.....	47
<i>Навальна М. І.</i> Нові вияви мовної економії (на прикладі матеріалів інтернетного видання „Українська правда”).....	51
<i>Плотнікова Н. В., Кондратенко О. О.</i> КНИШ: периферійний концепт мікроконцептосфери святки.....	57
<i>Трощинская-Степушина Т. Е.</i> Несобственно-прямая речь как средство создания лингвистического портрета героя.....	63
<i>Шаклеин В.М.</i> Отношения коллективной лингвокультуры и лингвокультурной личности.....	68

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Шутова О. А.</i> Категория оценки в научно-популярном дискурсе.....	75
РАЗДЕЛ 3. СОЦИОЛИНГВИСТИКА, ЭТНОЛИНГВИСТИКА, ПСИХОЛИНГВИСТИКА КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ.....	80
<i>Амичба Д. П.</i> Фамильное имя как символ метафорической образности.....	80
<i>Богданович Г.Ю., Тейфюк Э. Р.</i> Особенности ментального лексикона студента-филолога в полилингвокультурной среде.....	88
<i>Брага І. І.</i> Термінологізація лексеми <i>суржик</i> : основні тенденції.....	93
<i>Галковская Ю.М.</i> Феномен приграничья: от геополитики к социолінгвістике и антропонимике.....	99
<i>Гнатюк А. В.</i> Мовчання – просодичний компонент невербальної передачі сумніву.....	104
<i>Дорофеенко М. Л.</i> Отражение категорий пространства и времени в виконимии Беларуси.....	112
<i>Косенко Ю.В.</i> Передзавершальні метакомунікативні висловлення-запрошення на фінальному етапі фатичної метакомунікації.....	117
<i>Коцова А. В.</i> Концептуальний аналіз: перспективи і переваги при вивченні художнього тексту.....	122
<i>Кузнєцова Т.В., Коломієць Н.В.</i> Соціолінгвістична специфіка соціолекту в сучасному комунікативному середовищі рукодільниць.....	127
<i>Лучканин С. М.</i> Екстралінгвістичні чинники парадигмальної зміни румунської теоретичної лінгвістики (від зародження до кінця ХХ ст.).....	132
<i>Мальшева Е.В.</i> Особенности реализации психоэмоционального статуса личности в комплексном вербально-тактильном взаимодействии.....	137
<i>Мисик О. А.</i> Фунціональне навантаження лексеми <i>серце</i> у тропеїчній системі І.Калинця: етнолінгвістичний аспект.....	143

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Мороз О.Л.</i> Когнітивні процеси активації схем знання читача під час інтерпретації тональності поетичних творів (на матеріалі американської поезії ХХ століття).....	148
<i>Никонова Л.И., Березина Л.Н.</i> Молоканство в Украине, России и не только...: От истории пути к вербальности.....	153
<i>Савчук Н. М.</i> Нейтральна лексика української мови у функціонально-мотиваційному аспекті.....	159
<i>Таценко Н.В.</i> Семантичні та прагматичні аспекти евфемії у англomовному політичному дискурсі (на матеріалі промов Барака Обами).....	164
<i>Чернова А. В.</i> Концептуальна статусна дихотомія «Батько – Дитина».....	169
РАЗДЕЛ 4. ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЕ ОПИСАНИЕ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИН МИРА.....	173
<i>Архипенко Л. М.</i> Процеси запозичення в системі української економічної термінології в контексті міжкультурної комунікації.....	173
<i>Бондаренко Л. И.</i> Стиль как средство коммуникативных интенций между адресантом – адресатом в жанре «Совет».....	180
<i>Васильева Т.Ю.</i> Ментальный образ места поселения как фрагмент языковой картины мира.....	185
<i>Вільчинська Т. П.</i> Образ автора художнього тексту в парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень.....	190
<i>Галаур С. П.</i> Динамічна локативна ситуація та її представлення в реченнях із префіксально-прийменниковою кореляцією.....	195
<i>Данилюк Н. М.</i> До питання дослідження орієнтальної лексики в українській мові.....	200
<i>Звягина Е. С.</i> Принципы организации семантики политического слова.....	209
<i>Кадьрова Л.Д.</i> Неодериваты в масс-медийном дискурсе: модели образования и особенности адаптации.....	215

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Каїка Н.Є.</i> Російсько-французькі окулесичні фразеологічні еквіваленти.....	221
<i>Кашуба З. С.</i> Функціонально-семантичний аспект категорії градаційної оцінки (на матеріалі творів М. Матіос «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба», «Москалиця»).....	226
<i>Колесова И.Е., Колесова М.Л.</i> Отражение особенностей восприятия географического пространства в языковой картине мира студента-первокурсника.....	231
<i>Лазариди М.И.</i> Символ «пустыня» в концептуальной картине мира.....	236
<i>Малярчук У. О.</i> Лексические средства выражения оценки в текстах СМИ на современном этапе.....	243
<i>Маслова В. А.</i> Принципы и приемы исследования концептов.....	249
<i>Мельник Ю. А.</i> Трактовка прецедентных высказываний в современной лингвистике.....	254
<i>Нагорный И.А.</i> Предположение в концептосфере индивида: субъективно-модальная квалификация сообщаемого.....	259
<i>Пасічник Г.П.</i> Функції опису пейзажу в англомовному художньому дискурсі початку ХХ століття.....	264
<i>Плоткіна М. Г.</i> Функціональна перспектива як основний принцип розташування клауз у складному реченні.....	271
<i>Пономаренко И.Н.</i> Новое в лексикографии: «Комплексный этико-культурологический словарь русского языка для школ республики Адыгея».....	276
<i>Сазонова Ю. О.</i> Жанри статті-презентації та похвали в спортивній клубній пресі: синтез журналістського, публік рілейшнз та рекламного дискурсів.....	279
<i>Селіванова О. О.</i> Когнітивне підґрунтя метафоризації російської лінгвістичної термінології.....	286

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Синельникова Л. Н.</i> Дискурс реагирования: неориторическая модель политической коммуникации.....	293
<i>Сорока Т. В.</i> Теоретичні засади зіставного дослідження лексичної семантики аксіономенів.....	300
<i>Тихоненко О. В.</i> Офіційно-діловий стиль української мови на тлі соціокультурного виміру періоду 20-30-х рр. ХХ ст.....	305
<i>Храбскова Д.М.</i> Еволюція мовних станів і теорія субстрату.....	310
<i>Шахова Е.М.</i> Первообразные предлоги в составе предложно-падежных форм имени, выражающих языковые смыслы.....	317
РАЗДЕЛ 5. ГЕНДЕРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ.....	323
<i>Корольова В. В.</i> Сексизми в мові сучасної української поезії.....	323
<i>Павловская О. Е., Шушанян Н. С.</i> Гендерные стереотипы как отражение народного менталитета (на примере полнометражного мультипликационного фильма «Три богатыря и Шамаханская царица»).....	327
РАЗДЕЛ 6. ЯЗЫКОВАЯ ИНТЕРФЕРЕНЦИЯ И КУЛЬТУРА РЕЧИ.....	332
<i>Коновалова Е.А., Джигалюк Н.Ю.</i> Эколингвистическая унификация параметра адресативной номинации.....	332
РАЗДЕЛ 7. ЯЗЫКОВАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ.....	339
<i>Валькова Е.Г.</i> Американский характер и культура питания глазами советских публицистов (на материале путевых очерков Ильи Ильфа и Евгения Петрова «Одноэтажная Америка»).....	339
<i>Вільчинський О. К.</i> Прецедентні газетні тексти та їх лексичний склад у процесі трансформації друкованих ЗМІ Тернопільщини кінця 1980-х – початку 1990-х рр.....	345
<i>Дикарева С.С., Чернявская О.Г.</i> Корпусная web-дидактика: принципы и перспективы.....	350

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Егорова Л. Г.</i> Медиа́тэкст – имиджевый текст: специфика функционирования в пространствемассовых коммуникаций.....	356
<i>Землякова Е.А., Плоткина М.Г.</i> Морфологические особенности языкового оформления гиперссылок корпоративного блога.....	363
<i>Зирка Н.А., Хабарова Н.А.</i> Роль неологизмов в рекламных текстах.....	368
<i>Кузнєцова Т. В., Савченко І. В.</i> Особливості креолізованого тексту новорічної листівки як соціокультурного феномена.....	373
<i>Марчук Л.М.</i> Варіанти квантитативних структур як відображення різних пізнавальних стратегій авторів сучасної української прози.....	378
<i>Мащенко А. П.</i> Крым в публикациях американских СМИ 2004-2012 годов.....	383
<i>Полоусова Н.В.</i> Межкультурная коммуникация в бизнесе.....	388
<i>Свідрук О. О.</i> Трансформовані фразеологічні одиниці у текстах сучасних сатиричних творів.....	394
<i>Степанова Л. Н.</i> Типология комментария в условиях перехода в Сеть (на основе лексикографического анализа).....	398
<i>Суворова С. А.</i> К вопросу об эффективности научного заголовка.....	404
<i>Ущапovська І. В.</i> Національно-культурна специфіка сприйняття креолізованого рекламного тексту (на матеріалі телевізійної реклами кави).....	409
РАЗДЕЛ 8. КУЛЬТУРА РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ. РЕЧЕВОЕ ПОВЕДЕНИЕ. РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ.....	415
<i>Морозова О.Н., Бочаров Г.В.</i> Преимственность либерального языка и проявление конфликта в парламентском дискурсе.....	415
<i>Шилина А. Г.</i> Жанр-репеллер мужской журнал как средство обеспечения открытости системы-сверхтекста «Женский русскоязычный журнал Украины».....	420

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Яценко Т. А.</i> Коммуникативная стратегия прерывания речи адресата (пьеса А. П. Чехова «Дядя Ваня»).....	425
РАЗДЕЛ 9. ЯЗЫКИ, КУЛЬТУРЫ И ЭТНОСЫ КРЫМА.....	430
<i>Андреева Л.Ю.</i> Роль академика Н. С. Самокиша в творческих организациях художников в 20-е г. XX в.....	430
<i>Смирнов О. К.</i> Межкультурный диалог в Крыму: опыт просветительской деятельности в местных сообществах на основе работы дискуссионных видеоклубов.....	438
РАЗДЕЛ 10. ДИАЛОГ КУЛЬТУР В ЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ.....	447
<i>Битко Н. С.</i> Проникнення індійської культури в індійський варіант англійської мови...447	447
<i>Вергазова Л. Г.</i> Мовна толерантність як основа формування комунікативної компетенції в умовах професійного спілкування.....	454
<i>Гінда О. М.</i> Поетична творчість українських трудових мігрантів в Італії як міжкультурний діалог.....	460
<i>Державецкая И. А.</i> Глуттоническая лексика и проблемы её перевода.....	466
<i>Иванова Л. П.</i> Африка глазами Н. Гумилева (лингвоимагологический аспект).....	471
<i>Иванова Н. П.</i> Судьба-Режиссер, Судьба-Заимодавец и Судьба-Судья в произведениях М. Ю. Лермонтова.....	478
<i>Кудря О. А.</i> Склад вторинних кольоропозначень в англійській та українській мовах....	483
<i>Мозговой В. И.</i> Официальная передача русских личных имен на украинский язык. Словарные статьи НАВ и Г.....	489
<i>Панченко Е. И.</i> Комическое в оригинале и в переводе (на материале романа И. Ильфа и Е. Петрова «Двенадцать стульев»)..	495

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Петренко Д. А.</i> Опыт изучения фоностилистической вариативности произношения на материале современного разговорного языка Германии.....	499
<i>Подгородецкая И. Ю.</i> Красота как этносоциокультурный феномен в языковом сознании туркменских студентов.....	505
<i>Романов А.А., Новоселова О.В.</i> Менасивное пространство корпорального дискурса.....	510
<i>Смирнова Л. А.</i> О переводимости философских текстов: перевод на уровне слов и концептов (идей).....	515
<i>Субботина О. А.</i> Адъективы с квалификативно-квантитативной семантикой в русском и английском языках.....	523
<i>Федотова Ю.Б.</i> Некоторые проблемы изучения современных английских территориальных диалектов Великобритании.....	529
<i>Хабарова Н. А.</i> Урок – прототипичная единица педагогического дискурса.....	535
<i>Чевела О.В.</i> Феномен субстантивации в зеркале перевода.....	541
<i>Черемська О.С., Масло О.В.</i> Етнокультурні джерела номінації фітонімів в українській мові.....	547
<i>Шепель Ю.А.</i> Язык как фактор этнической общности в межъязыковой коммуникации....	553
РАЗДЕЛ 11. ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ СЛАВЯНСКИМ ЯЗЫКАМ.....	
<i>Андрющенко Б. Н., Асоян Л. В.</i> Формирование коммуникативно-профессиональной компетенции в обучении иностранных студентов.....	559
<i>Буц Н.В.</i> Информатизация лингвистического обучения в полиэтничном регионе....	564
<i>Козырева Н. Ю.</i> О необходимости активного самообучения студентов-иностранцев РКИ...568	568
<i>Науменко Л.П., Стрельникова Л.Г.</i> Инновационные методы обучения английскому языку.....	574

СОДЕРЖАНИЕ

Стребуль Л.О., Кассина Т.А.

**Инновационные подходы в развитии коммуникативной
компетенции студентов-иностранцев.....580**

РАЗДЕЛ 12. ЛИТЕРАТУРОВЕДЧЕСКИЙ ДИСКУРС.....586

Казарин В. П.

**Что видел Пушкин в Бахчисарае в навершии Портала Алевиза,
или Ошибка братьев Чернецовых.....586**

Титаренко М.В.

**Вербализация социального статуса в художественном тексте
(на материале рассказа А.П. Чехова «Толстый и Тонкий»).....593**

РЕЦЕНЗИЯ.....598

Девлетов Р. Р., Шеремет О. В.

**на учебно-методическое пособие:
«Система работы по формированию произносительных навыков
английской речи в условиях русско-украинского билингвизма».....598**

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....600

СОДЕРЖАНИЕ.....611

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ.....620

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

Просим вас придерживаться правил подготовки и оформления рукописей для журнала «Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского». Авторские рукописи должны быть оформлены в соответствии с государственными стандартами и отвечать требованиям Постановления ВАК Украины №7-05/1 от 15.01.2003 г.: «...принимать к печати... только научные статьи, которые имеют такие необходимые элементы: постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными актуальными научными или практическими заданиями; анализ последних исследований и публикаций, положивших начало исследованию данной проблемы и на которые опирается автор; выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящается отмеченная статья; формулировка целей статьи (постановка задания); изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов; выводы из данного исследования и перспективы последующих разведок в данном направлении» (Бюллетень ВАК Украины, № 1, 2003).

1. Текст рукописи принимается на украинском или русском языке с указанием даты ее написания, личной подписью автора, аннотациями и ключевыми словами на русском, украинском и английском языках (300-500 зн.), сведениями об авторе (имя, отчество полностью, фамилия, ученая степень, ученое звание, должность, место работы, служебный и домашний телефоны, e-mail).

Для аспирантов, адъюнктов и соискателей необходимо представить рекомендацию научного руководителя, всем остальным авторам (аспирантам, адъюнктам и соискателям в их числе) – две внешние рецензии ученых, имеющих научную степень по специальности, отвечающей предмету исследования, одно экспертное заключение об отсутствии материалов, содержащих государственную тайну (разрешение на публикацию в открытой прессе названия и содержания работы, фамилию и инициалы автора) и (или) выписку из протокола заседания соответствующей кафедры (отдела) с рекомендацией статьи к печати.

При направлении рецензии на издание – один экземпляр рецензируемого издания.

К тексту добавляются: дискета (диск) с рукописью (Microsoft Word), рецензия-рекомендация.

2. Требования к оформлению текста рукописи.

2.1. Бумага формата А4 (размер 210 x 297 мм); параметры страницы: верхнее и нижнее поля – 20 мм, левое – 30 мм, правое – 15 мм; шрифт – Times New Roman 14 pt; интервал между строками – 1,5.

2.2. Ссылки на источники указываются в тексте в квадратных скобках с указанием номеров страниц соответствующего источника, а сами названия источников приводятся в конце текста статьи в порядке упоминания. Каждый источник с новой строки.

- Библиографические описания источников должны обязательно содержать фамилию и инициалы авторов, названия их трудов, город и год издания (издательство указывать не обязательно).

- Авторские примечания оформляются в конце страниц с использованием символа * как знака сноски.

3. Объем авторских рукописей. Объем статьи – не более 10, а рецензии – не более 3 печатных страниц до 0,5 усл. п. л. (до 20 тыс. зн. с пробелами); рецензий и тому подобное – до 0,2 усл. п. л.

Рукописи, которые не отвечают требованиям, отмеченным в п. 1-3, редакция не регистрирует и не рассматривает с целью публикации.

Статьи публикуются в авторской версии.

Редакция журнала не несет ответственность за факты некорректного заимствования и плагиата.

Консультации: ответственный секретарь Егорова Людмила Геннадьевна, кандидат филологических наук, e-mail: legora@list.ru.

Редакция журнала